ॐ મૈયા.

"સિદ્ધિનાં સોપાન"

[શ્રીમદ્દના અપૂર્વ અવસરનું વિવેચન]

: પદકર્તા :

'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર'

: વિવેચક :

'સંતબાલ'

કિં. અમૂલ્ય

:: પ્રકાશક ::
શ્રી સસ્તું જ્ઞાન પ્રકાશક મંડળ.
જામનગર.

પ્રતિ ૧૫૦૦

:: મુદ્રક ::
જૈન ભાસ્કરોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ.
જામનગર

અમદાવાદ નિવાસી

શ્રીયુત મોરારજી ધનજીભાઇ પડીઆ

તરફથી

તેમના પ્રિય સદ્ગત પૌત્ર

જીતેન્દ્રના

સ્મરણાર્થે

ભેટ

પ્રકાશકઃ

શ્રી સસ્તું જ્ઞાન પ્રકાશક મંડળ

જામનગર.

મૂલ્ય સદુપયોગ.

જીજ્ઞાસુઓને:–

મ્હારા વ્હાલા સદ્‌ગત પૌત્ર ભાઇ જીતેન્દ્રના સ્મરણાર્થે એક નાનું પણ અર્થગ્રાહી પુસ્તક પ્રગટ કરવાની ઇચ્છા હતી.

પરમપૂજ્ય સદ્‌ગુરૂ સંતબાલજી વિરચિત "સિદ્ધિના સોપાન" અને ગમ્યુ જે જામનગર શ્રી સરતુ જ્ઞાનપ્રકાશક મંડળદ્વારા પ્રસિદ્ધ કરાવી જીજ્ઞાસુઓને ભેટ ધરૂં છુ

આશા છે કે દરેક આત્મલક્ષી વ્યક્તિ આત્મહિતાર્થે આ પુસ્તકનું વાંચન અને મનન કરી આત્મશ્રેય સાધશે અને બીજાઓને સંભળાવી પુણ્ય હાંસલ કરશે.'

પડિયા ભુવન, એલીસબ્રીજ, અમદાવાદ.	લી. સંતચરણ સેવક મોરારજી ધનજીભાઇ પડીઆ

'ૐ મૈયા'

પ્રસ્તાવના

પ્રયોજન

હું જેને 'વહાલા સાધક'ને નામે સંબોધું છું એવા એક સાધકે વાઘજીપરાના ચાતુર્માસ વખતે 'અપૂર્વ અવસર' પર વિવેચન માગ્યું. તે વેળાએ શ્રીમદ્ ભગવતીસૂત્રના સંક્ષિપ્ત અનુવાદ ઉપર મારું ધ્યાન ચોંટયું હતુ, પણ સમાહના શનિવારે હું પત્ર લખતો. એ એક ટૂંકો એમ લખાઇ હશે, પણ પછીથી શનિ સિવાયનો એક અને કોઇવાર બે દિવસ; સમાહે અપાતા. એમ નવેક ટૂંકો લખાયા પછી કામ બંધ રહ્યું. આ ટૂંકો લખાતી વેળા મારી સામે આશ્રમભજનાવલીમાંની પંદર ટૂંકવાળુંજ પદ હતું, પણ પાછળથી એકવીસ ટૂંકવાળું પદ મળ્યું અને એ ગત ચાતુર્માસમાં અધૂરું રહેલું કામ આ ચાતુર્માસમાં પૂરું થયું.

આકર્પણ અને સંવેદન

એ સાંભરતું નથી કે આ પદ સૌથી પહેલાં કોની પાસેથી અને ક્યારે સાંભળ્યું ? જ્યારથી એ પદ સાંભળ્યું છે, ત્યારથી એ પદ પ્રત્યે કોઇ અજબઆકર્ષણ ચાલુ રહ્યું છે ગાતી વેળાએ જરા આર્દ્રતા અને શાન્તરસનું હૃદયસંવેદન અનેકધા થયું છે. એમાં જેમ જેમ ઊંડા ઉતરાય છે, તેમ

તેમ સુષુપ્ત આત્માને ઢંઢોળીને કોઇ નવા જગતમાં ઊંચેને ઊંચે દોરી જતું હોય! એવો ભાસ મને ઘણીવાર રહ્યાં કર્યો છે.

સિદ્ધિનાં સોપાન

આ પદના રચયિતા 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' છે. મૂળે આ પદ જૈનઆગમોના સુપ્રસિદ્ધ ચૌદ જીવસ્થાનકો-મોક્ષસીડીનાં ક્રમિક પગથિયાંઓ—ના ખ્યાલ પર રચાયું છે.×૧ એમાં જે જે લક્ષણો અને દશા બતાવાઈ છે, તે અક્ષરશ જૈન આગમો પરથી લેવાઇ છે×૨ પણ એ વર્ગીકરણ અને ગોઠવણ એવાં તો ઉત્તમ અને સફળ થયાં છે કે આગ્રાનો તાજમહેલ જેમ શિલ્પદુનિયાનો અદ્ભુતકળાનમૂનો છે, તેમ આ ગીતા જેવા સર્વમાન્ય ગ્રંથની હરોળમાં આવે એવા આધ્યાત્મિક જગતના આલેશાન મંદિરનો સુંદર કળાનમૂનો છે, એમ મને લાગ્યું છે. ગીતાની આસપાસ જેમ આખું આધ્યાત્મિક જગત છે. તેમ આની આસપાસ એ આધ્યાત્મિક જગતમાંથી કાઢી આપેલો કેવળ મલીદો છે એ પચાવવા માટે અમુક ભૂમિકા જોઇએ પણ જેને પચે એનો બેડો પાર।

---

૧ 'सम्यग्ज्ञानदर्शनचारित्राणि मोक्षमार्गः' એ પરથી નીચેની ક્રમબદ્ધ સીડી कम्मविसोहिमग्गण पडुच्च चउदसजीवठाणा पणत्ता। तंजहाः अविरयसम्मादिट्ठी विरयाविरयसम्मादिट्ठी, पमत्तसंजती अपमत्तसंजती, नियट्टीबायर, अनियट्टीबायर, सुहुमसंपराय, उवसमिय, खवग, सजोगी केवली, अजोगी केवली.

×૨ જુઓ પરિશિષ્ટમાં એ બધાં સ્થળો બરાબર સામસામે અપાયાં છે.

હિંદના વિશ્વવિખ્યાત ત્રણે ધર્મોએ (વૈદિક, જૈન અને બૌદ્ધે) આર્યસંસ્કૃતિના ઉગમથી માંડીને આજ પર્યંત જુદી રીતે-સાધનાત્મક×૨ અને દાર્શનિક બન્ને દૃષ્ટિએ-મોક્ષ માર્ગે જવાનાં પગથિયાં પોતપોતાની કક્ષા પ્રમાણે ×૨ ટૂંકાણમાં કે વિસ્તારથી બતાવ્યાં છે. એમાંનુ આ પદમાં જૈન ધર્મની કક્ષાથી ક્રમિક વિકાસવર્ણન હોઇને 'સવિવેચન' આ પદપુસ્તકનું નામ 'સિદ્ધિનાં સોપાન' રાખ્યું છે

સંસ્કરણનું દૃષ્ટિબિંદુ

આ અગાઉ આ પદ્ય પર વિશેષાર્થ કે વિવેચનની, બે એક આવૃત્તિઓ નીકળેલી મે સાંભળી છે. આમાંની એકે હજૂ હું જોઇ શક્યો નથી.

આ સંસ્કરણમાં જે દૃષ્ટિબિંદુ હશે, તેમાં અને શ્રીમદ્‌ની મૂળકૃતિ પાછળની ભાવધારામાં જે અંતર હશે; તે અનિવાર્ય છે. કારણ કે એ મુખ્યતઃ અંતરંગભૂમિકાનો વિષય છે.

×૨ :-'ऋतेज्ञानान्न मुक्तिः' એ શ્રુતિ પર ૭ એ દર્શનોના યુક્તિવાદનુ મંડાણ છે. નૈયાયિક અને વૈશેષિકના જોડલાંનો સનાતનજ્ઞાન માટે યુક્તિવાદ અને પરમાણુવાદ, વેદાંતનું જિજ્ઞાસા વિના જ્ઞાન ન હોય માટે अथातो ब्रह्मजिज्ञासा નીયોગ્યતા સારુ વિવેક, વૈરાગ્ય, ષટ્‌સંપત્તિ અને મુમુક્ષુતા.,

સાંખ્ય અને યોગના જોડલાના પ્રકૃતિલય કે ચિત્તનિરોધ માટેનાં યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, ધારણા, અને સમાધિનું ક્રમિક સાધનાવર્ણન, પ્રાચીન બૌદ્ધ

વળી મારે એ ચોખવટ કરવી જોઇએ કે શ્રીમદ્ના ઘણા વિચારો એવી ઢબે રજૂ થયા છે કે જે મને ગળે ઉતરતા નથી. પણ મને ગળે ન ઉતરે એ સર્વાંશે ત્યાજ્ય છે એમ મેં નથી માન્યું કેટલાંક સ્થળો એવાં પણ છે; કે પૂર્વાપરનો સંબંધ અને મૂળભૂત આશયનો વિવેક ન જળવાય તો અનર્થ થાય! ×૨

શ્રીમદ્

શ્રીમદ્ વિષે એક અક્ષર પણ ઉચ્ચારતા પહેલા સંકોચ થાય છે. કારણ કે એમની મૂળપ્રતિભા આગળ બે પ્રકારનાં વાદળ ખડાં થયા છે (૧) શાબ્દિકઅતિપ્રશંસકોનુ (૨) કેવળવિરોધકોનું એટલે આપણા વિવેચનમાં એમની વિધેયભાવાત્મક દિશા તરફ મુખ્ય લક્ષ્ય સેવાયું છે એથી સંભવ છે કે એ પુરુષની મૂળકૃતિને મને સંતાપ થાય તેવો ન્યાય ભલે મળ્યો હોય, પણ પૂરો ન્યાય નહિ મળ્યો હોય! છતાં પ્રમાણિક પણે એટલુ માનું છું કે એમની કૃતિને લગીરે અન્યાય નથાય એ તકેદારી બરાબર રખાઇ છે

વળી જ્યારે જ્યારે એ બન્ને પક્ષો તરફથી શ્રીમદ્ની ભૂમિકા વિષેના પોતપોતાની દૃષ્ટિ પ્રમાણેના ખ્યાલો રજૂ કરી, મારો

દર્શનનાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ દશ સંયોજનોના અભાવ રૂપી નિર્વાણનો અષ્ટાંગિક માર્ગક્રમ અને હરિભદ્રસૂરિની મિત્રા, તારા, બલા દીપ્તા, સ્થિરા, કાન્તા, પ્રભા, પરા, આઠ દૃષ્ટિઓ એવુ એવુ સાહિત્ય પુષ્કળ છે.

—×૨—આ ચોખવટ શ્રીમદ્ના સમસ્ત લખાણોની અપેક્ષાએ અહીં કરી છે.

અભિપ્રાય લેવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, ત્યારે ત્યારે મેં પ્રાયઃ મૌન સેવ્યું છે. અથવા ચોક્કસ સંયોગોમાં મારા દૃષ્ટિબિંદુની ચોખવટ કરી છે. મને એમ લાગે છે કે માત્ર શ્રીમદ્ માટેજ નહિ! કોઈ પણ વ્યક્તિની યથાર્થ અંતરંગ-ભૂમિકા વિષે અભિપ્રાય આપવામાં ભારે જવાબદારી રહેલી છે. અને એવી મહા મધ્યસ્થ ભૂમિકા પણ જોઇએ છે. એ જવાબદારી ઉપાડવાની શક્તિ અને લાયકાત જેટલે અંશે મારામાં હોય, તેટલે અંશેજ મારે એ બોજામાં બોજાવું જોઇએ. એટલે અહીં શ્રીમદ્‌ના અંગતજીવન વિષે સાંગોપાંગ ચર્ચા નહિ કરું, પણ આ પદ્યના રચયિતા વિષે આ પ્રસંગે કશુંજ ન કહું તો આત્મધર્મ ચૂકું, એટલે એ પદ્ય પરથી અને શ્રીમદનાં બીજાં લખાણો પરથી મારા મન પર જે એમના વિષેની છાપ પડી છે, તે એમનાજ શબ્દો ટાંકીને કહીશ. માત્ર ગુણશોધક દૃષ્ટિ રાખી જોનાર કોઇનેયએ વિષે મભેદ નહિ હોય!

શ્રુતભક્તિ

જૈન આગમો પ્રત્યે એમની જે અનન્યનિષ્ઠા હતી તે એમના નીચેના શબ્દો કહી આપે છેઃ—

'સઘળા ધર્મ મતોના વિચાર જિનપ્રણીત વચનામૃતસિંધુ આગળ એક બિંદુરૂપ પણ નથી, મોક્ષમાળા પાઠ ૯૫.

'એવો એકે પારમાર્થિક વિષય નથી, કે જે જૈનમાં ન હોય!

'એવું એકે તત્ત્વ નથી કે જે જૈનમાં નથી' મોક્ષમાળાઃ

આવી ઉપાધિયુક્ત બાહ્ય ઉષ્ણતુંનસાનસ્થામા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના પદોની ભાવાર્થરૂપી શીતલ હવાની સેનાથી અન્તરમા સમાધિ રહી બપોરના વખતમા એક વા બે કલાક મળતા તે વખતે પદનો ભાવાર્થ લખાતો હતો જેઠ માસમા ભાવનગરના શ્રાવક શા મોતીચદ ગીરવર કાપડીઆએ પોતે શ્રીમદના પદોનુ વિવેચન કરવાનુ દર્શાવ્યુ તેથી મને ઘણો આનદ થયો કારણ કે, શ્રીમદ્‌ના પદોનો અર્થ અનેક લેખકોના હૃદયમાથી નીકળે ત્યારે તેમના પદોની મહત્તા વિશેષ અવબોધી શકાય તેમ છે ગમે તેટલા લેખકો હોય તોપણ શ્રીમદ્‌ના પદોના અર્થમા ભિન્નતા સાથે નવીનતા આવવાની–વાચકોને એકજ લેખકના વિવેચનથી સતોષ ન થાય અને ઘણા લેખકોથી શ્રીમદ્‌નુ હૃદય અવગાહી શકાય આ ભાવાર્થ લખવાનુ ખરૂ કાર્ય વૈશાખથી તે સ. ૧૯૬૮ ના કારતક માસ પર્યંત બપોરના વખતે અનિયમિતપણે ચાલ્યુ હતું અને છેવટના ચાર પદોનો ભાવાર્થ પાદરામા વકીલ શા મોહનલાલ હિમચદ વગેરે સઘના આગ્રહથી માસકલ્પ કરીને પૂર્ણ કર્યો છે ઘણી વખત ધારેલ ભાવાર્થ લખતા સંકોચાઈ જતો હતો "ધાર્યો એટલુ લખી શકાતુ નથી"

શ્રીમદ્‌ના પદોનો પરિપૂર્ણ ભાવાર્થ તો તે પોતે જાણી શકે, અર્થાત્ તેમના વખતના દેશકાલના સંયોગો અને આ મપરિણતિયોગે નીકળેલા પદોરૂપી ઉભરાઓનો લક્ષ્યાર્થ પરિપૂર્ણ જાણવાને અશક્યપણુ છે, તોપણ અધ્યાત્મના પરિશીલનથી અને આત્માના ધ્યાનપ્રતાપે તેમના વિચારોની દિશામા ભાવાર્થ લખી શકાય એમ શાસ્ત્રોના પરિશીલનથી બનવા યોગ્ય છે

શ્રીમદ્ આનદઘનના પદોની ભાષા હિંદુસ્તાની ભાષાને મળતી છે તેઓ વ્રજ, મારવાડી, ગુજરાતી વગેરે ભાષાઓના જ્ઞાતા હતા તેઓ ગુજરાત, મારવાડ વગેરે દેશમા વિચરતા હોવાથી તેમજ વ્રજભાષામા તે વખતના કવિયો ગ્રન્થો લખતા હતા તેથી, તેમના પદોમા મિશ્ર શબ્દોવડે યુક્ત પ્રાયઃ હિન્દુસ્તાની ભાષા જણાય છે તેમના પદોની ભાષાના કેટલાક શબ્દો સારાથી નહિ સમજાય તેવા હતા, અને તેથી શબ્દોનો અર્થ ન સમજવાથી ભાવ લાવવો કઠિન થઈ પડે તેમ હોવાથી, શબ્દોનો ભાવ સમજવામા સઘવી નગીનદાસ પુરૂષોત્તમને કેટલાક પદોના શબ્દો સમ્બન્ધી પુછવામા આવ્યુ હતુ, જેમા તેમણે પણ સ્વબુદ્ધ્યનુસારે સાહાય્ય કરી હતી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના પદોની ભાષા જૂની અને અપરિચિત હોવાથી કેટલાક શબ્દોનો અર્થ વિપરીત

થયો હોય તો અન્ય સાક્ષરો તેવા શબ્દોના અર્થસબન્ધી સૂચના આપશે તો બીજી આવૃત્તિમા તે સબન્ધી સુધારો કરવામા આવશે.

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજના બનાવેલા બહોતેર પદ છે કે એકસો આઠ પદ છે, તેનો નિર્ણય કરવો એ એકદમ ઘણા દાખલાઓ અને દલીલો મેળવ્યાવિના બની શકે તેમ નથી શ્રાવક ભીમસિંહ માણેકે નિર્ણયસાગર પ્રેસમા આનન્દઘનજીના એકસો સાત પદો છપાવ્યા છે, તેથી અમોએ એ સર્વ પદોનો અર્થ લખ્યો છે પદોના શબ્દો મેળવવામાટે અમદાવાદ ડહેલાના ઉપાશ્રયમાથી એક પ્રતિ મગાવી હતી એક પ્રતિ પ્રવર્તક શ્રીકાન્તિવિજયજી મહારાજ પાસેથી મગાવી હતી એક પ્રતિ મુનિરાજ પન્યાસ શ્રીવીરવિજયજી મહારાજ પાસેથી મગાવી હતી એક પ્રતિ પાટણથી મગાવી હતી એક પ્રતિ અમારી પાસે હતી ઉપર કથ્યા મુજબ પ્રતો અને મૂળ છપાવેલી ભીમસિંહ માણેકવાળા પદોની ચોપડી, એ સર્વેને જોઈને છપાવતી વખતે પદોના શબ્દોમા યથામતિ યોગ્ય લાગ્યો તે સુધારો કરવામા આવ્યો છે જૂની પ્રતિયોમા કોઈમા બાવન, કોઈમા સિત્તેર વગેરે પદો અવલોકવામા આવ્યા છે અમોને મળેલી તે પૈકી જૂની લખેલી કોઈ પ્રતિમા એકસો ને આઠ પદો જોવામા આવ્યા નથી પરપરાથી જનશ્રુતિ પ્રમાણે પણ આનન્દઘનની બહોતેરી સભળાય છે બહોતેર પદોજ તેમના બનાવેલા હોય એમ જો માનવામા આવે તો તે બહોતેર પદોનો નિર્ણય કરવામાટે ઘણો વખત અને ઘણુ સાહિત્ય જોઈએ ભીમસિંહ માણેકે છપાવેલા પુસ્તકમા ૧૦૭ પદો છે ભીમસિંહ માણેક શોધક પુરૂષ હતો તેણે જ્યારે પદો છપાવ્યા હશે ત્યારે લખેલી જૂની પ્રતિયો ભેગી કરી હશે ઘણા સાક્ષર મુનિયો અને શ્રીપૂજ્યોની સાથે તેનો સબન્ધ હતો, તથા સાક્ષર ભોજકોની સાથે પણ તેનો પરિચય હતો, તેથી તેણે શ્રીપૂજ્યો, મુનિયો અને ભોજકોની સહાય લીધી હશે અને કેટલીક પ્રતો પણ મેળવી હશે, એવુ વૃદ્ધોના બોલવાથી તથા તેની શોધક દૃષ્ટિની ચીવટના લીધે અનુમાન થાય છે. તેણે કયી કયી પ્રતિયોના આધારે પુસ્તક છપાવ્યુ હતુ તે બાબતની તપાસ કરાવી હતી, પણ તે સબન્ધી અમને જોઈએ તેવી હકીકત મળી નથી, તોપણ એટલુ તો કહેવુ પડે છે કે શ્રીમદ્ના પદો સબન્ધી તેણે ઘણી શોધ કરી છે આનન્દઘનજીના પદોની છપાવેલી એક બીજી ન્હાની ચોપડી અમને જામનગરવાળા જેઠાભાઈના ત્યાંથી મળી આવી હતી પણ તે ઉપયોગી થઈ પડે તેવી નહતી આનન્દઘનજીના એકસોનેઆઠ પદો છે કે કેમ હાલ થઈ શકે તેમ નથી

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ પ્રથમ કયુ પદ બનાવ્યુ તેનો નિર્ણય થઈ શકે તેમ નથી જૂની પ્રતોમા દરેકમા પદોના જુદા જુદા અનુક્રમ દેખાય છે (ભીમસિંહ માણેકવાળી છાપેલી ચોપડી સાથે અમને મળેલી લખેલી પ્રતિયોનો અનુક્રમ મળતો આવતો નથી, તેમ જૂની પ્રતિયોમા પણ પરસ્પર અનુક્રમ મળતો આવતો નથી) શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના પદોની જૂનામા જૂની પ્રત કોઈ ઠેકાણેથી મળે તો તે ઉપરથી કઈ નિર્ણયની દિશા સન્મુખ આવી શકાય — દહેલાના ઉપાશ્રયની પ્રતિ વગેરે પ્રતિયો મળી હતી તેના કરતા હજી જૂની પ્રતિયો મળે તો તે સમ્બન્ધી વિશેષ નિર્ણય કરી શકાય ભીમસિંહ માણેકે પદોનો અનુક્રમ રાખ્યો છે તે પણ કોઈ પ્રતિયોના આધારે રાખ્યો હશે, છતા તેમને જૂની કઈ કઈ પ્રતિયો મળી હતી અને કઈ સાલપર્યંતની જૂની મળી હતી તે બાબતનો તેમણે પ્રસ્તાવનામા ખુલાસો કર્યો હોત તો તે સમ્બન્ધી વિચાર ચલાવતા વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડત, તોપણ અમારે અદ્ય પર્યન્તના મળેલા સયોગોના આધારે કહેવુ પડે છે કે, તેણે પદોના કરેલા અનુક્રમને ફેરવવા ઘણુ સાહિત્ય ન મળે ત્યાસુધી તે અનુક્રમ પ્રમાણે અનુક્રમ રાખીને પદો લખવા એ યોગ્ય છે પદોના અનુક્રમ સબધી અમને જોઈએ તે પ્રમાણે સાહિત્ય મળી આવશે તો બીજી આવૃત્તિમા તે સમ્બન્ધી પ્રકાશ પાડવા પ્રયત્ન કરીશુ હાલ તો ભીમસિંહ માણેકના છાપેલા પદોના અનુક્રમ સ્વીકારીને અમોએ પ્રવૃત્તિ કરી છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના વખતમા તેમના પદોનો ઉતારો થયો હોય એમ લાગે છે જે વખતે જે સ્થાનમા હૃદયનો ઉભરો પદ તરીકે બહાર કાઢવામા આવ્યો હોય અને તેનો ઉતારો ત્યાના ભક્તલોકોએ કર્યો હોય એમ સમજાય છે, તેમજ લોકોએ જેટલા પદો સાભળ્યા હોય તેટલા ભેગા કર્યા હોય અને ભોજકોએ જ્યા ત્યા ફરતા જેની પાસેથી જે પદો સાભળ્યા તેટલા તેની પાસેથી ઉતારી લીધા હોય એ બનવાયોગ્ય છે જેઓએ બહોતેર પદો એકઠા કર્યા હોય તેઓએ બહોતેરીની સજ્ઞા આપી હોય અને પશ્ચાત્ આનન્દઘનજીમહારાજે કોઈ ઠેકાણે બીજા પદરૂપે ઉભરા કાઢ્યા હોય, તેમ તે પદો પણ તેમની સમીપમા આવનારા લોકોએ લખી લીધા હોય, અને પશ્ચાત્ બહોતેર પદોમા વધારો કરવામા આવ્યો હોય તથા જે જે મહાત્માઓને જેટલા જેટલા પદો અત્યંત અસર કરનારા માલુમ પડ્યા હોય તેટલા તેઓએ ઉતારી લીધા હોય, ઇત્યાદિ અનુમાન કરતા જુદી જુદી પ્રતોમા ફેરફાર માલુમ પડે છે

હજી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના પદોની શોધ કરવાનુ કામ ચાલુ છે, તેમા જો લાભ મળશે તો બીજી આવૃત્તિમા સુધારો વધારો કરવાનુ બની શકશે કેટલાક લેખકો આનન્દઘનજીના પદોના અનુક્રમમા કંઈક પૂર્વપશ્ચાતનો હેતુ છે એમ જણાવે છે સારાશ કે અમુક પદ પછી અમુક પદ લખવામા આવ્યુ તેનુ કારણ છે, એમ કલ્પના કરીને અવતરણ કરવા ધારે છે, પણ એવા અવતરણાનુક્રમના નિયમની વ્યવસ્થા બાધી શકાય નહિ, કારણ કે તેમણે જે વખતે હૃદયમા જે ઉભરા પ્રકટ્યા તે-અકૃત્રિમ પદ તરીકે-બહાર કાઢ્યા છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના હૃદયના અકૃત્રિમ આધ્યાત્મિક ઉભરાઓના બનેલા પદોમા સજીવનપણુ ઝળકી રહ્યુ છે પોતાના હૃદયના ઉભરારૂપ પદકૃતિ પ્રતિમાને જગતમા તેઓ સદાકાલનેમાટે જગતના કલ્યાણાર્થે મૂકી ગયા છે

શ્રીમદ્ના પદોનો ભાવાર્થ લખવામા બને તેટલી કાળજી રાખી છે "ભણ્યો ભૂલે અને તારો ડૂબે" વા ચાલતા પ્રમાદથી સ્ખલન થઈ જાય, એ ન્યાયની પેઠે, શ્રીમદ્ના પદોમા મતિમાદ્યથી ના પ્રમાદદોષથી જે સ્ખલન થયુ હોય તેની સજ્જન પુરૂષો પાસે ક્ષમા માગુ છુ અને તતસબન્ધી મિથ્યાદુષ્કૃત દઉં છુ શ્રીમદ્ના આશયો સમુદ્રની પેઠે ઘણા ગંભીર છે તેમાથી સાર ખેંચવો એ અતિ દુર્ઘટ કાર્ય છે તેમના પદોનો ભાવાર્થ લખતા દેશ કાલ આજુબાજુના સયોગો અને આત્માની તે વખતની પરિણતિ, એ સર્વની અસર તે વખતે થઈ હોય એમ સુજ્ઞ વાચકો સમજી શકશે કોઈપણ ગ્રન્થ વાચતા પહેલા તે લેખક કેવી સ્થિતિમા મૂકાયો હતો અને આજુબાજુના કેવા સયોગો તેને મળ્યા હતા, કેવી સ્થિતિમા તેનો આત્મા વર્તતો હતો એ જાણવામા આવે તો જ લેખકના હૃદયનો સાર ખેંચી શકાય લેખકના લેખો વાચીને આશરો, તે પુરૂષ કઈ સ્થિતિમા હતો, તેની આજુબાજુના કેવા સયોગો હતા તથા તે વખતમા તે કેવા વિચાર વાતાવરણના સબન્ધમા હતો, તે સુધારક હતો કે કેમ? તે સર્વને જાણીને લેખકના જીવન વૃત્તાતની મૂર્તિ ઘડી કાઢે છે, તેમ શ્રીમદ્ના પદો વાચીને તેમના આત્માની કેવી દશા હશે? આજુબાજુના દેશકાલપરત્વે કેવા સયોગોમા તે મૂકાયા હશે? તે સમન્ધી તર્કણા કરીને તેમનુ જીવનવૃત્તાત પડિતો તારવી શકે છે

તેમના પદોનો ભાવાર્થ લખતા, પહેલા શબ્દચાતુર્ય કરતાં ભાવપ્રાધાન્ય લાવવાની ઘણી જરૂર છે. તતપદોમાથી ભાવ ખેંચીને વાચકોની આગળ તાત્પર્યાર્થ મૂકી દેવો અતિ દુર્ઘટ કાર્ય છે પદોનો સિરે

અર્થ અમુક હોય છે અને તેનો લક્ષ્યાર્થ અમુક હોય છે पङ्कज શબ્દનો યૌગિકાર્થ તો દેડકું વગેરે થાય છે પણ રૂઢ્યર્થે તો કમલ થાય છે, તે પ્રમાણે શ્રીમદ્‌ના હૃદયાશયપ્રમાણે પદોનો ભાવાર્થ ખેંચવો એજ લેખકોનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે એટલું તો કહેવું પડે છે કે, શ્રીમદ્ અધ્યાત્મજ્ઞાનના રસિક હતા, અધ્યાત્મપક્ષ એજ એમના હૃદયનો મુખ્ય-માન્ય સિદ્ધાંત હતો, તેથી તેઓ અધ્યાત્મમાં ઉંડા ઉતરીને આન્તરિક પદોની જે જે યોજના કરીને બોલ્યા છે તેનો સારાંશ તો અધ્યાત્મ જ્ઞાનનો રસિક-નિવૃત્તિપરાયણ કોઈ જ્ઞાની મુનીશ્વર-બહાર લાવી શકે, પણ જે વ્યવહારમાર્ગનો મુખ્ય આગ્રહી હોય અને અધ્યાત્મમાર્ગથી સામા પ રૂચિવાળો જીવ હોય, તે શ્રીમદ્‌ના પદો ઉપર ભાવાર્થ લખે તો તે પોતાના વિચારોની મૂર્તિ ઘડવામાં શ્રીમદ્‌ના પદોનો ઉપયોગ કરી શકે જેણે ઘણું અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનું મનન કર્યું હોય અને જેણે અધ્યાત્મરમણમાં પોતાના આત્માને રંગીલો કર્યો હોય તે મહાપુરૂષ શ્રીમદ્‌ના પદોનો ભાવાર્થ લખવા બેસે તો કંઈક ન યાનુભવરસતાને રસી શકે શ્રીમદ્‌ના પદોઉપર અત્યંત પ્રેમ હોય તે મહાપુરૂષજ ખરેખર આધ્યાત્મિક પદોના જ્ઞાનબળવડે શ્રીમદ્‌ના હૃદય પાસે જઈને પદ વાક્યાર્થોનુભવાર્થનો પ્રકાશ કરી શકે છે

મૂળ ગ્રન્થકાર કરતાં ટીકાકારમાં ઘણું જ્ઞાન હોય તો મૂળ ભાવનો તે ટીકામાં સારી રીતે પ્રકાશ કરી શકે છે સામાન્ય બાબતને પણ ટીકાકાર જો જ્ઞાની હોય તો ઉત્તમ રૂપમાં લાવી મૂકે છે શ્રીમદ્‌ના હૃદયનો ખરેખર પરિપૂર્ણ ભાવ પ્રકાશવો એ તો સામાન્ય મનુષ્યોની શક્તિબહાર છે

શ્રીમદ્‌ના પદોનો ભાવાર્થ લખવાનું સાહસ મારાથી કરાયું છે તેમાં शुभे यथाशक्तियतनीय એ ન્યાયનું અવલંબન કરવામાં આવ્યું છે શ્રીમદ્‌ની ચોવીશી અને પદોઉપર મને પહેલાથી અત્યંત પ્રેમ હતો શ્રીમદ્‌ના પદો વાંચતાં અને શ્રવણ કરતાં મારૂં મન તેમાં લીન થઈ જતું, તેથી શ્રીમદ્‌ના પદોનો યથામતિ અને યથાશક્તિવડે ભાવાર્થ લખવાનો પ્રયાસ થયો તેમાં તેમની ભક્તિએ મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે શ્રીમદ્ માનતુંગસૂરિ પણ કહે છે કે,

वसततिलकावृत्तम्

अल्पश्रुतं श्रुतवतां परिहासधाम त्वद्भक्तिरेव मुखरी कुरुते बलान्माम् ।
यत् कोकिल किलमधौ मधुरं विरौति, तच्चारुचाम्रकलिकानिकरैकहेतु ॥ ६ ॥

(भक्तामरस्तोत्र)

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની ભક્તિનઉે-પદોનો ભાવાર્થે લખતા જે કઇ તેમના હૃદયભાવનો પ્રકાશ થયો હોય, તો ગમજવુ કે તેમની ભક્તિનુજ તે ફળ છે શ્રીમદ્દના પદોનો ભાનાર્થે લખતીવખતે પ્રથમ શ્રીમદ્દનુ પાચ મિનિટ લગભગ ધ્યાન ધરવામા આવતુ હતુ અને કહેવામા આવતુ હતુ કે "હે પૂજ્ય ! તમારા હૃદયનો ભાવ મારા હૃદયમા પ્રકાશિત થાઓ અને પદનો તાત્પર્યાર્થ બરાબર લખાઓ " આપ્રમાણે હૃદયથી પ્રાર્થના થયાબાદ લિગાપેન પોતાના કાર્યમા પ્રવૃત્ત થતી હતી આનન્દઘનજીના પદોના આશયગમ્બન્ધી એક વિદ્વાન્ લખે છે કે—

आशय आनन्दघनतणो, अति गभीर उदार ।
यालक याह पसारीने, कहे उदधि विस्तार ॥

શ્રીમદ્દના આશયો જાણુવામાટે શ્રીમદ્દના પદોનુ અધ્યાત્મશાસ્ત્રોના આધારે ઘણુ મનન જોઇએ જૈનાગમાધ્યાત્મગૈલીથી શ્રીમદ્દનો આશય સમજવાની જરૂર છે જૈનાગમોથી અનિરૂદ્ધપણે તેઓએ અધ્યાત્મસબન્ધી ઉદ્ગારો કાઢેલા છે, એટલુ પહેલા લક્ષ્યમા લેઇને પશ્ચાત્ તેનો અર્થ સમજવો જોઈએ આગમોથી અનિરૂદ્ધપણે અમોએ યથામતિએ શ્રીમદ્દના પદોઉપર ભાવાર્થે લખ્યો છે શબ્દોનો અર્થ પણ આગમોથી અવિરૂદ્ધપણે લખના પ્રયત્ન કર્યો છે જે કઈ લખવામા આવે છે તેની અસર દુનિયાના મનુષ્યોને થયાવિના રહેતી નથી લેખો, એ લેખકની પાછળની જીવતીઅક્ષરપ્રતિમાઓ છે તેની અમર પાછળના મનુષ્યોપર થયાવિના રહેતી નથી શ્રીમદ્દના ઉત્તમ પદોની ઉત્તમ અગર જગતઉપર બહુકાલપર્યન્ત થયા કરશે શ્રીમદ્દના વિચારો, એ પડિતોનુ ઉત્તમ ભોજન છે શ્રીમદ્દના પદો, એ સજ્જનપુરૂષોનો બાગ છે બાગમા જેમ અનેક પ્રકારના પુષ્પો હોય છે તેમ શ્રીમદ્દના પદોમા પણ ભક્તિઆદિ અનેક રસો ઝળકી રહ્યા છે શ્રીમદ્દના પદોની કિમ્મત તેમની પાછળની દુનિયા આકવા સમર્થ થઈ છે શ્રીમદ્દના વખતમા શ્રીમદ્દના પદોની અને તેમની 'અહુના, એટીઅવાલે' આન્ય થઈ નહતી, એ સો વાત ખરી છે કે મનુષ્યના ગુણોની કિમ્મત પાછળથી થાય છે શ્રીમદ્ પોતાની પાછળ પદરૂપે ઉત્તમ વારસો મૂકી ગયા છે એમના પદોની અસર દુનિયાને સારી થવાની અને તેથી દુનિયાને સારો લાભ મળી શકવાનો એમણે પોતાની પાછળ પદોરૂપ અમૃત મૂકયુ છે તેથી તેમના ઉપકારનુ જેટલુ વર્ણન કરીએ તેટલુ થોડુ છે શ્રીમદ્ પોતાના વિચારોથી હાલ જીવતાજ છે ! કર્તવ્યનામના પુસ્તકમા એક લેખકે જણાવ્યુ છે કે—" ગ્રન્થ એ એક જીવતો અવાજ છે, એ પૃથ્વીની

સપાટીઉપર વાનતો એક આત્મા છે આપણાથી દેશ અને કાલપરત્વે જુદા પડેલા પુરૂષનો તે જીવતો વિચાર રહે છે મનુષ્યો જતા રહે છે, સ્મરણચિહ્નરૂપી ગૃહસ્તભ વગેરે પડી જઈ રજકણ થઈ જાય છે, પણ જે નઈ રહે છે અને આપણા જીવન પછી પણ ટકી રહે છે તે મનુષ્યવિચાર છે પ્લેટો એટલે શું? તેને તો મૃત્તિકારૂપ થયાને ઘણો સમય થયો પણ તેના વિચાર અને કૃત્યો હજી હયાત છે દુષ્ટ ગ્રન્થો નીતિને વિષરૂપ છે અને તે દુષ્ટ પરિણામજ દેખા યા કરે છે લખેલા ગ્રન્થો હમેશ રહે છે હાનિકારક ગ્રન્થકારો કબરમા સુએ છે ત્યારે પણ પેઢીદરપેઢી આગામીની પ્રજાના આત્માનો ઘાત કરે છે સારો ગ્રન્થ જીવનને ખજાના જેવો છે અને નઠારો ગ્રન્થ એક અતિ પીડાકારક રાક્ષસ સમાન છે સારા ગ્રન્થો પ્રામાણિકપણુ, સત્યતા અને સદાચાર શિખવે છે ગ્રન્થકારો મરણ પામે છે પણ તેમના ગ્રન્થો જીવ્યા કરે છે પુસ્તકોમા [illegible] અમરત્વનો અંશ રહેલો હોય છે કાળેકરી પુરાતની વસ્તુઓ નાશ પામે છે પણ પુસ્તકો જીવતા રહે છે મહાન્ વિચારો કાળના આરામા આવતા નથી, તેઓ સેંકડો વર્ષપર તેમના ઉત્પન્ન કર્તાના મગજની બહાર નીકળીને પુસ્તકના પાનાઉપર કોરાયા તે વેળાએ તે જેવા તાજા હતા તેવાજ તેઓ આજ તાજા છે ગતકાળમા જે પુરૂષોએ જેવુ વિચાર્યુ અને કહ્યુ તે આજ પણ છાપેલા પૃષ્ઠઉપરથી તેવાજ તેજે પ્રકાશે છે” (સદ્વર્તન) હાઝલિટ કહે છે કે “પુસ્તકો આપણી હૃદયગ્રન્થિની સાથે ગુથાઈ જાય છે સારા પુસ્તક ઉત્તમ મિત્ર જણાય છે શેક્સપિયર હજી મુઓ નથી ઇ સ ૧૬૧૬ મા તેના શરીરને દાટવામા આવ્યુ ખરૂ, પણ તેનુ મન ટચુડરવંશના સમયમા જેવુ જાગ્રત હતુ અને તેના વિચારો જેવા દીર્ઘદર્શી હતા, તેવાને તેવાજ આજ પણ ઈગ્લાંડમા તેના વિચારો પોષાય છે અને તેનુ મન સજીવ છે” (સદ્વર્તન)

બધા પુસ્તકોમા અધ્યાત્મશાસ્ત્ર એ મહાન્ શાસ્ત્ર ગણાય છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોમા ઝીલનારા પુરૂષોના હૃદયની વાનગી એ તેમણે ગાયેલા પદો છે એ પદોમા અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનો નિચોળ તરતો જણાય છે શ્રીમદ્ના પદોમા અધ્યાત્મજ્ઞાન, ભક્તિજ્ઞાન અને યોગજ્ઞાનના ઉંડા રહસ્યો સમાયા છે તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનકોટીના મહાન્ પુરૂષ હતા તેઓ અક્ષરદેહે અને કીર્તિદેહે સદાકાળ જીવતા છે તેમના પદોરૂપ કલ્પવૃક્ષોની સમ્યગ્રીતે ઉપાસના કરવામા આવે તો ઇચ્છિતફલની પ્રાપ્તિ થયાવિના રહે નહી શ્રીમદ્ના પદોનો ભાવાર્થ લખતા હજી પરિપૂર્ણ સન્તોષ થતો નથી, કારણ કે જેટલુ પરામા પ્રકટે છે તેટલુ વૈખરીમા આવી શકતુ નથી

શ્રીમદ્દના પદોનો ભાવાર્થ જેમ બને તેમ સરલભાષામા લખાય એવો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે પદોનો ભાવાર્થ લખતા સ્થિરતાયોગે હૃદયમા પ્રકટેલા વિચારોના ઉભરાઓ બહાર કાઢવા પ્રયત્ન કર્યો છે અધ્યાત્મવિષયસબન્ધી દરેક પદો હોવાથી પુનરૂક્તિદોષ આવવાનો સભવ રહે છે, કિન્તુ સજ્જનોએ સમજવુ કે આત્માને ઉદ્દેશી અધ્યાત્મ-વૈરાગ્યાદિસબન્ધે પુન પુન લખવાથી પુનરૂક્તિદોષ ગણાતો નથી અધ્યાત્મના વિષયોસબન્ધી પદોમા ઘણુ ગાભીર્ય રહ્યું હોય છે લેખકો પોતપોતાની બુદ્ધ્યનુસાર ભાવાર્થ આકર્ષવા પ્રયત્ન કરે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનના પદોનો ભાવાર્થ સાગરસમાન છે, તેમા ઉંડા ઉતરીને રત્નો કાઢવા જ્ઞાની પુરૂષો પ્રયત્ન કરે છે

છેવટે સન્તોને પ્રાર્થના કે, શ્રીમદ્ આનન્દઘનના પદોદ્વારા દુનિયાનુ ભલુ કરવામા જે કંઈ મારાથી સારૂ લખાયુ હોય તેની અનુમોદના કરશો અને આખી દુનિયામા ઘેર ઘેર શ્રીમદ્દના વિચારો ફેલાય એવો પ્રયત્ન કરવામા પ્રવૃત્ત થશો, અને તેમ કરી અન્યોને સાહાય્ય આપશો

અમદાવાદ
પોશ વદ ૧ સ ૧૯૬૯

લી
बुद्धिसागर.

अध्यात्मज्ञाननी आवश्यकता

(મૂળ ગ્રન્થની ભૂમિકારૂપે)

આ પદો અધ્યાત્મજ્ઞાનસમ્બન્ધી હોવાથી અધ્યાત્મજ્ઞાનપરત્વે કેટલાક વિચારો જણાવવા યોગ્ય જણાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો સમાવેશ શ્રી દ્રવ્યાનુયોગમા થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનના બે ભેદ છે લૌકિકઅધ્યાત્મજ્ઞાન અને લોકોત્તરઅધ્યાત્મજ્ઞાન લૌકિકઅધ્યાત્મજ્ઞાનના માનનારાઓ એકાન્તવાદીઓ હોય છે અને અનેકાન્તવાદીઓ લોકોત્તરઅધ્યાત્મજ્ઞાનને સ્વીકારે છે શ્રીવીરપ્રભુએ સમવસરણમા બેસીને લોકોત્તર અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ દીધો છે અને તેને ગણધરોએ ઝીલ્યો છે હાલ ગણધરના શિષ્યોની પરપરાએ સંસ્કૃત, માગધી, ગુજરાતી આદિ ભાષામા અધ્યાત્મજ્ઞાન આવ્યુ છે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમાદિ ભાવમા સમાવેશ થાય છે કાલથકી અધ્યાત્મજ્ઞાન-તીર્થકરોના પ્રવાહની અપેક્ષાએ-અનાદિકાલથી છે દ્રવ્યથકી આત્મામા અધ્યાત્મજ્ઞાન રહે છે ક્ષેત્રથકી પાચ ભરત, પાચ ઐરવત અને પાચ મહાવિદેહ એ પન્નર ક્ષેત્રમા અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રકટે છે ભાવથકી ક્ષયોપશમાદિભાવે પ્રકટે છે શ્રુતજ્ઞાનમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો સમાવેશ થાય છે યોગ્ય મુનિયો પાસેથી અધ્યાત્મજ્ઞાન ગ્રહણ કરાય છે યોગ્ય એવા આત્માઓથી અધ્યાત્મજ્ઞાન ગ્રહણ કરાય છે યોગ્ય એવુ અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર, યોગ્ય એવી વિધિવડે ગ્રહણ કરાય છે જે આસન્નભવ્યજીવો હોય છે તેમને અધ્યાત્મજ્ઞાનની શ્રદ્ધા અને અધ્યાત્મપ્રવૃત્તિ થાય છે પાત્રની પરીક્ષા કરીને ગુરુઓ પોતાના શિષ્યોને અધ્યાત્મજ્ઞાન આપે છે દુનિયા મોજશોખમા પ્રવૃત્તિ કરે છે અને બાહ્યપદાર્થોના ભોગ અને ઉપભોગમા આનદ માને છે, પણ દુનિયાના કોઈ મનુષ્યે કોઈ વખતે બાહ્યભોગથી સતોષ દર્શાવ્યો નથી દુનિયાના પદાર્થોમા વૃત્તિના અનુસારે સુખ દુ ખની કલ્પના કર્યા કરે છે પ્રોફેસર સેલિન કહે છે કે "ખરો ધર્મ આધ્યાત્મિક જીવન, આધ્યાત્મિક સ્વચ્છતા, અને આધ્યાત્મિક કેળવણી છે અને જે કોઈ પુરુષમા એ વાસ્તવિક હોય છે તેને દરેક સ્વચ્છ અને સત્ કાર્યમાટે ખાસ ઉત્તેજનની પુષ્ટિ મળે છે, તોપણ આપણે સર્વેને આ દુનીઆનો ત્યાગ કરવાનો છે" "મૃત્યુ સર્વને આવે છે, આપણે દરરોજ આપણા દાતવડે કબર ખોદીએ છીએ" મોગ સાઈરસે પોતાની કબરપર આ શબ્દો મૂકાવ્યા હતા "અરે મનુષ્ય ! તુ ગમે તે હોય અને ગમે તે સ્થળેથી આવતો હોય તોપણ ઈરાની રાજ્યનો સ્થાપનાર હુ સાઈરસ છુ આજે થોડી માટી મારા શરીરનુ આચ્છાદન કરે છે તેની તુ અદેખાઈ કરતો ના."

જે મનુષ્યોની અભિલાષા નિ સીમ હોય છે અને જેઓ આખરે પોતાની મહેચ્છાપર મર્યાદા મૂકતી જુએ છે તેમના મનમા નિરાશા આવે છે, હવે વધારે રાજ્ય જીતવાના રહ્યા નહિ એવા વિચારથી એલેકઝેન્ડરે રૂદન કર્યું મહમદ ગિઝની-હિન્દુસ્તાનના પ્રથમ મુસલ્માનવિજયિની પણ એવીજ હકીકત હતી તેને માલુમ પડયુ કે હવે હુ મરીજવાનો છુ ત્યારે તેણે રત્ન અને સુવર્ણના સર્વ ખજાના પોતાની આગળ મૂકવા હુકમ કીધો તેણે તે જોયા ત્યારે તે એક બાળકની પેઠે રોયો તેણે કહ્યુ "અરેરે ! આ ખજાના મેળવવા મેં કેટલા બધા શારીરિક અને માનસિક ભય સહન કર્યા છે, અને તેનુ રક્ષણ કરવા કેટલી બધી સભાળ લીધી છે ! અને હવે હુ મરવાની અને તેને છોડીને જતા રહેવાની તૈયારીમા છુ" તેને તેના મહેલમા દાટયો, જ્યા તેનો દુ ખી આત્મા ભૂતની પેઠે ભટકે છે એમ પાછળ લોકો ધારતા હતા આથી સમજવાનુ કે મનુષ્યની જીદગી ખરા સુખને ભોગવવામાટે હોવી જોઇએ ખરૂ સુખ તો ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના પ્રાપ્ત થતુ નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના મનુષ્ય અધારામા સુખની શોધ કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે પૂર્વે અનેક મહાત્માઓએ ખરૂ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે આ ઉપરથી ખરા સુખની પ્રાપ્તિમાટે અધ્યાત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે

ધર્મનુ મૂળ

દુનિયામા અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ ધર્મમૂળ વિના કોઈ દર્શનરૂપ વૃક્ષ ટકી શક્તુ નથી આત્મિક જ્ઞાન થયા વિના વિષયોને જીતી શકાતા નથી શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય અધ્યાત્મ સાર ગ્રન્થમા અધ્યાત્મજ્ઞાનને સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનમા ઉત્તમ માને છે શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રાચાર્ય પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનની ઉત્તમતા સ્વીકારે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી મન વાણી અને કાયાના યોગની શુદ્ધતા થાય છે જગત્મા ચિન્તામણિ રત્નસમાન અધ્યાત્મજ્ઞાન છે અધ્યાત્મજ્ઞાનના પ્રતાપે ભારતદેશની ભૂમિ ઉત્તમ ગણાય છે પાશ્ચાત્ય દેશોમા બહિર્વિદ્યાના યોગે બાહ્યોન્નતિ દેખાય છે, કિન્તુ આન્તરિક ઉન્નતિના અભાવે દયાઆદિના સિદ્ધાન્તોનો વિશેષ પ્રમાણમા ફેલાવો થયો નથી જે જે કાલમા અધ્યાત્મજ્ઞાનપરથી લોકોની વૃત્તિ હઠી જાય છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ સમજનારાઓ ઉપર તિરસ્કાર છૂટે છે તે તે કાલમા ભારતમા અનેક યુદ્ધો, કલેશો અને કુસપ દેખાવ આપે છે મનુષ્યોનો અધ્યાત્મજ્ઞાનમા પ્રવેશ થવો મહાદુર્લભ છે કેટલાક અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ ખડન કરે છે તેનુ કારણ એ છે કે, તેઓએ અધ્યાત્મજ્ઞાનરસનુ આસ્વાદન કર્યું હોતુ નથી કેટલાક મનુષ્યો કોઈ

અધ્યાત્મનામધારક મનુષ્યના દુરાચરણને દેખી એમ બોલવા મંડી જાય છે કે, " અધ્યાત્મજ્ઞાન વા નિશ્ચયવાદી થવાથી ભ્રષ્ટ થવાય છે " પણ આમ બોલનારાઓને ઉત્તરમા કહેવુ પડે છે કે, આચાર અને સુવિચારથી ભ્રષ્ટ થવામા અધ્યાત્મજ્ઞાન પોતાની શક્તિ કદી વાપરતુ નથી, અધ્યાત્મજ્ઞાનથી તો દુરાચાર અને ભ્રષ્ટ વિચારનો નાશ થાય છે, તેમ છતા કોઈના દુરાચારો અને મલીન વિચારો થાય તો તેને લાગેલા કર્મનો ઉદય સમજવો મોહનીય કર્મનુ જોર વિશેષ હોય છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાનબળ અલ્પ હોય છે તો મોહનીય કર્મના વશમા મનુષ્ય ફસાઈ જાય છે કેટલાક મોહનીય કર્મના ઉદયથી અધ્યાત્મજ્ઞાન વા નિશ્ચયને માન આપતા નથી અને અધ્યાત્મજ્ઞાનઉપર તિરસ્કાર બતાવે છે તેવાઓ પણ અનાચારી, ભ્રષ્ટાચારી, ક્રોધી, નિન્દક, ક્લેશ કરનાર અને અશાન્તિ ફેલાવનારા જણાય છે તો તેમા વ્યવહારધર્મનો દોષ નથી વ્યવહારચારિત્રથી અનીતિ અને મન, વાણી અને કાયાના દોષોનો નાશ થાય છે, તેમ છતા કોઈ વ્યવહારચારિત્ર ક્રિયાને એકાન્તે માન નારમા અનીતિના આચરણ દેખવામા આવે છે તેમા કઈ ક્રિયા-વ્યવહારનો દોષ ગણી શકાય નહિ, પણ તે વ્યવહારચારિત્ર ધારકને પ્રમાદ જ દોષરૂપ છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનિને પ્રમાદ થવાથી તે દોષી ગણી શકાય પણ તેમા અધ્યાત્મજ્ઞાન વા નિશ્ચયજ્ઞાન ઉપર દોષનો આરોપ મૂકી શકાય નહિ

કેટલાક કહે છે કે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાથી ક્રિયાઉપર શ્રદ્ધારૂપ રૂચિ રહેતી નથી,–આમ બોલનારાઓ અધ્યા-
ક્રિયાશુદ્ધિ ત્મજ્ઞાન વા ક્રિયાનુ સ્વરૂપ સ્પષ્ટરીત્યા સમજી શકયા નથી ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાનવિનાની ધર્મક્રિયાઓના રહસ્યો સ્પષ્ટ જાણી શકાતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના ધર્મની ક્રિયાઓ કરવાથી, વાણી અને કાયાના યોગોની શુદ્ધિ કરવા કોઈપણ મનુષ્ય સમર્થ થતો નથી. અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ જેઓ સમજે છે તેઓના હૃદયમા શાન્તરસ પ્રગટવાની આશા રહે છે, પણ જેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનઉપર દ્વેષ કરીને તેનુ ખડન કરે છે તેઓના હૃદયમા શાતરસની ભાવના નહિ પ્રગટતા નિંદા, મારામારી, વિતંડાવાદ અને કષાયની વૃત્તિ દેખવામા આવે તો તેમા કઈ આશ્ચર્ય નથી

જૈન શાસનમા જે મોટા મોટા વિદ્વાનો થયા છે તેમના પુસ્તકો
અધ્યાત્મજ્ઞાન વાચીએ છીએ તો તેમા અધ્યાત્મજ્ઞાનરસના ઉભરાઓ
અને જૈનાગમો માલુમ પડે છે કુન્દકુન્દાચાર્ય કે જે દિગબર આચાર્ય કહેવાય છે તેમા પ્રાય માધ્યસ્થ ગુણ દેખાય છે તે પણ

૪

અધ્યાત્મજ્ઞાનના પ્રતાપેજ સમજવુ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય અને દેવેન્દ્રસૂરિના હૃદય પણ અધ્યાત્મરગથી રગાયા હતા પન્નવણાસૂત્રના કર્તા શ્યામાચાર્ય અધ્યાત્મજ્ઞાનમા રગાયા હતા પન્નવણાસૂત્રમા દ્રવ્યાનુયોગની ઘણી વ્યાખ્યા આવે છે દ્રવ્યાનુયોગને પણ અપેક્ષાએ અધ્યાત્મજ્ઞાન કહેવામા આવે છે દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનવિના અધ્યાત્મજ્ઞાનમા ઉતરી શકાતુ નથી. ભગવતીસૂત્રમા પણ વિશેષ ભાગે દ્રવ્યાનુયોગની અને અધ્યાત્મજ્ઞાનની વ્યાખ્યા જોવામા આવે છે આત્માના સબધી જે જે કથવામા આવ્યુ હોય તે તે સર્વનો અધ્યાત્મજ્ઞાનમા સમાવેશ થાય છે આત્મામા રહેલા મતિ આદિ પાચ પ્રકારના જ્ઞાનના પ્રતિપાદન કરનાર પુસ્તકોનો પણ અધ્યાત્મશાસ્ત્રમા સમાવેશ થાય છે કર્મગ્રન્થ, કમ્મપયડી વગેરે ગ્રન્થોથી પણ આત્માના સ્વરૂપનો અવબોધ થાય છે, માટે તે તે ગ્રન્થોનો પણ અધ્યાત્મશાસ્ત્રમા સમાવેશ કરી શકાય છે આચાગસૂત્ર, સૂયગડાગસૂત્ર, સ્થાનાગસૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયન, નંદીસૂત્ર, કલ્પસૂત્ર, અનુયોગદ્વાર, વિશેષાવશ્યક વિગેરે પિસ્તાલીશ આગમોમા જ્યા ત્યાં અધ્યાત્મજ્ઞાન ઝળકી રહ્યુ છે શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય અને યોગબિન્દુ વગેરે ગ્રન્થોમા અધ્યાત્મજ્ઞાનના ઉભરાઓ દેખાય છે શ્રીઉમાસ્વાતિવાચકના તત્વાર્થસૂત્ર અને પ્રશમરતિ પ્રકરણ વગેરે ગ્રન્થોમા અધ્યાત્મજ્ઞાન ભર્યું છે જૈન શ્વેતામ્બર શાસ્ત્રોમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો રસ ઘણો ભર્યો છે શ્રીમાન્ મુનિસુન્દરસૂરિજીએ અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ રચીને અધ્યાત્મજ્ઞાનની અત્યન્ત આવશ્યકતા છે એમ સિદ્ધ કરી આપ્યુ છે

વર્તમાનકાલ મા અધ્યાત્મ ની અસ્તિતા

અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ આ કાલમા થઈ શકે છે કે નહિ તે જોવાનુ છે કેટલાક બાલજીવો કથે છે કે, "આ કાલમા અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી, અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તો બારમા અગર તેરમા ગુણસ્થાનકમા થાય છે" આ પ્રમાણે બોલનારા-બાલજીવો ઉત્સૂત્રભાષણ કરતા દોરાય છે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી અધ્યાત્મસારગ્રન્થમા કથે છે કે "ચોથા ગુણસ્થાનકથી અધ્યાત્મની પ્રાપ્તિ થાય છે" જડ અને ચેતનનો ભેદ પડે એવા પ્રકારના જ્ઞાનને ભેદજ્ઞાન કહે છે ભેદજ્ઞાન કહો વા અધ્યાત્મજ્ઞાન કહો, સારાશ કે અધ્યાત્મજ્ઞાન વા ભેદજ્ઞાન એકજ છે ચોથા ગુણસ્થાનક કરતા પાચમા ગુણસ્થાનકમા વિશેષ પ્રકારે અધ્યાત્મદૃષ્ટિ ખીલી શકે છે પાચમા ગુણસ્થાનક કરતા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમા વિશેષત અધ્યાત્મદૃષ્ટિ ખીલી શકે છે છઠ્ઠા કરતા સાતમામા વિશેષ પ્રકારે અધ્યાત્મદૃષ્ટિ ખીલી શકે છે મૈત્રી, પ્રમોદ,

પણ સિદ્ધ થાય છે કે અધ્યાત્મજ્ઞાનની અત્યન્ત આવશ્યકતા છે કેટલાક મનુષ્યો કે જેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનનું ખંડન કરે છે, તેમ છતા તેઓનામા દયા-ભક્તિ આદિ ગુણો હોય છે, તેનું કારણ એ છે કે તેઓમા આત્માની શ્રદ્ધા હોય છે પણ અધ્યાત્મશબ્દની કેટલાક કારણોથી અરૂચિ થઈ હોય છે તેથી, અધ્યાત્મશાસ્ત્રકથિત ગુણોને સેવે છે છતા અધ્યાત્મશાસ્ત્રનું ખંડન કરે છે જૈન દર્શનરૂપ પુરૂષનું પ્રાણ અધ્યાત્મજ્ઞાન છે તેથી વાચકો સહેજે સમજી શકશે કે, અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનું વા અધ્યાત્મજ્ઞાનનું કોઈપણ રીતે ખંડન કરી શકાયજ નહિ

ચિલાતીપુત્ર ઉપશમ, સંવર અને વિવેક એ ત્રણનું મનન કરીને મુક્તિ પામ્યા, તેમા પણ વિચારતા અધ્યાત્મજ્ઞાનજ મુખ્ય કારણ માલુમ પડશે આષાઢાચાર્ય નાટક કરતા કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેમા પણ અધ્યાત્મભાવનાનીજ મુખ્યતા હતી ભરતરાજા આરીસા ભુવનમા ભાવના ભાવતા ભાવતા કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેમા પણ આત્મવિચારણાજ મુખ્ય હતી ઇલાચીપુત્રે વાસપર નાચતા આત્માની વિચારણાથીજ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હતું છદ્મસ્થાવસ્થામા શ્રીમન્મહાવીરપ્રભુએ આત્માની પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી અને અધ્યાત્મજ્ઞાનના પ્રાબલ્યથીજ અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો સહન કર્યાં હતા શ્રીગૌતમસ્વામી આત્મવિચારણામા લીન થયા ત્યારે રાગના બંધનથી મુક્ત થઈ કેવલજ્ઞાન પામ્યા ગજસુકુમાલે આત્માની શ્રદ્ધાથી અને આત્માના સદ્ગુણોના વિચારોથી શારીરિક દુઃખ સહન કર્યું હતું આત્માના જ્ઞાનવિના સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ પણ થઈ શકતી નથી શ્રી સિદ્ધસેનદિવાકરસૂરિએ સમ્મતિતર્કમા સમ્યક્ત્વના છ સ્થાનક અને મિથ્યાત્વના છ સ્થાનક બતાવ્યા છે તેમા આત્માને ઉદ્દેશીનેજ છ સ્થાનકો બતાવવાથી તેનો અધ્યાત્મશાસ્ત્રમા સમાવેશ થાય છે, અને તે જ્ઞાનને અધ્યાત્મજ્ઞાન કહી શકાય છે કર્મગ્રન્થમા ચઉદ ગુણસ્થાનક દર્શાવ્યા છે તે સંબન્ધી વિચાર કરીએ તો માલુમ પડશે કે, ચઉદ ગુણસ્થાનક પણ આત્મામાજ રહ્યા છે તેથી તે પણ અધ્યાત્મજ્ઞાન કહેવાય છે સ્થૂલભદ્રાદિ? બ્રહ્મચારી મુનિપદ પામ્યો તેમા પણ આત્મસ્વભાવ રમણતારૂપ અધ્યાત્મજ્ઞાનનીજ મુખ્યતા સમજે છે આચારાંગસૂત્રના લોકવિજયઅધ્યયનમા મુનિભાવે સમ્યક્ત્વ કહ્યું છે તેનો પણ અધ્યાત્મભાવમા સમાવેશ થાય છે આત્માની અસ્તિતા આદિ-અધ્યાત્મજ્ઞાનની સિદ્ધિ થતા સાધુ અને સાધ્વીઓને શુદ્ધાચારો પાળવા જોઇએ એમ સિદ્ધ કરે છે અને એજ ન્યાયથી આચારાંગસૂત્ર કથિત આચારોની સિદ્ધિ થાય છે

વિશેષત મનની શુદ્ધિતરફ પ્રયાણ કરાવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાનજ છે

પ્રસન્નચન્દ્રરાજર્ષિ કેવલજ્ઞાન પામ્યા તેમા ખરેખર અધ્યાત્મભાવ નાનીજ મુખ્યતા હતી

હવે ક્રિયાતરફ વિચાર કરીએ છીએ તો ક્રિયાઓના સૂત્રોમા પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનજ ભર્યું હોય છે એમ જણાય છે છ આવશ્યકની ક્રિયાઓ પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનની મુખ્યતાએ કહેવામા આવી છે છ આવશ્યકોની ક્રિયાપૈકી પ્રથમ, સામાયક આવશ્યક સબન્ધી વિચાર કરવામા આવે છે તો તેમા આત્માના જ્ઞાનને હૃદયમા સ્થાપન કરીને તે તે ક્રિયાઓને કરની એમ સિદ્ધ થાય છે ઈરિયાવહિયા, તસ્સઉત્તરી અને અન્નત્થસૂત્રની સિદ્ધિ આત્માના સદ્દગુણોને ખીલવવામાટેજ છે ठाणेण मोणेण झाणेण अप्पाण वोसिरामि આ સૂત્રો આત્માના ગુણોમા પ્રવેશ કરાવનાર હોવાથી તે અધ્યાત્મચારિત્રરૂપ ઠરે છે કેટલાક અધ્યાત્મજ્ઞાનપર અરુચિ ધરનારાઓ પણ આ સૂત્રોનો ઉચ્ચાર તો કરે છે, તેથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, તેઓ અધ્યાત્મ જ્ઞાનનુ ફોગટ ખડન કરે છે લોગસ્સસૂત્રમા आरुग्गबोहिलाभ समाहिवरमुत्तमदिन्तु ઇત્યાદિ શબ્દો અધ્યાત્મમાર્ગપ્રતિ દોરનારા છે ઉત્તમ સમાધિની યાચના દરેક જૈનો દરરોજ કરે છે, છતા કેટલાક સમાધિને નિશ્ચયમાર્ગ કહીને જેની યાચના કરે છે તેની વિરાધના કરવા મડી જઈ અપેક્ષાજ્ઞાન અને અધ્યાત્મજ્ઞાનના નાહક પ્રતિપક્ષી બને છે નિશ્ચયનયનુ એકાતે ખડન કરનારા પોતાના શાસ્ત્રોનુ ખડન કરે છે ક્રિયાઓ કરવાનો મુખ્ય હેતુ પણ એ છે કે, મન વચન અને કાયાના યોગની શુદ્ધિ કરવી અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ એમજ જણાવે છે કે મન-વચન અને કાયાના યોગની શુદ્ધિ કરીને આત્માના ગમે તે ઉપાયોથી સદ્દગુણો પ્રગટાવો સામાયક આવશ્યક અગીકાર કરનારાઓ કરેમિભતે એ પાઠ ઉચ્ચરે છે તે કરેમિભતે સૂત્રમા જેમ જેમ ઉડા ઉતરીને જોઈએ છીએ તેમ તેમ અધ્યાત્મતત્ત્વની ખુમારીજ હૃદયમા પ્રતિભાસે છે ચાર નિક્ષેપા અને સાત નયથી સામાયકનુ સ્વરૂપ સમજવામા આવે છે અને સામાયકને વ્યવહારથી તથા નિશ્ચયથી ઉચ્ચરવામા આવે છે સામાયક પણ આત્માથી ભિન્ન નથી સામાયક અર્થે થતી બાહ્યક્રિયા પણ આત્માને ઉદ્દેશી કરવામા આવે છે આત્માવિના ક્રિયા પણ થઈ શકતી નથી તેથી ક્રિયાનો આધારીભૂત આત્મા સિદ્ધ ઠરે છે સામાયિક ક્રિયામા અધ્યાત્મતત્ત્વનુજ રહસ્ય ભાસે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન કઈ આધ્યાત્મિક તત્ત્વની પ્રાપ્તિમાટે કરાતી બાહ્યક્રિયાઓનો નિષેધ કરતુ નથી અધ્યાત્મશાસ્ત્ર અને અધ્યાત્મજ્ઞાન પોતાની ફરજ પોતે બજાવે છે અને ક્રિયાની ફરજ ક્રિયાને સોંપે છે કેટલાક ક્રિયાના રાગીઓ પણ કરેમિભતે ઉચ્ચ-

અધ્યાત્મજ્ઞાન ગર્ભિત આવશ્યક ક્રિયાઓ

રીને સામાયકરૂપ આત્માની આરાધનારૂપ અધ્યાત્મભાવને સેવે છે, છતા
અધ્યાત્મતરફ અરૂચિ ધારણ કરે છે તેનુ કારણુ ફક્ત અજ્ઞાન જ છે
સામાયક પારતી વખતે સામાઇયિવયજુત્તો કહે છે તેમા પણ અન્ત
રૂમા નાળીયેરની અ ર ટોપરૂ હોય છે તેની પેઠે—અધ્યાત્મભાવ રહેલો
છે ખાણમા ને ધૂળમા જેમ સુવર્ણના રજકણો ભર્યા હોય છે તેમ સામા
ઇયિવયજુત્તો સૂત્રમા ઘણુ અધ્યાત્મતત્ત્વ સમાયલુ છે, પણ સામાયકનુ
સ્વરૂપ નહિ સમજનારાઓ તેને દેખી શકતા નથી સામાયકની
ક્રિયા સદાકાળ કરવી જોઈએ સામાયકનો અધ્યાત્મરસ સમજાય
છે ત્યારેજ ખરેખરી સામાયક કરવાની રસજ્ઞતા પ્રગટે છે અને ત્યારેજ
હૃદયમા સમતાભાવ પ્રગટી શકે છે સામાયક આવશ્યક ચારે ખડના
મનુષ્યોને કરવા લાયક છે સમતાભાવરૂપ સામાયક આવશ્યક કર
નારાઓમા અનેક સદ્ગુણો પ્રગટી નીકળવા જોઇએ, પણ જેઓ
ગાડરીયા પ્રવાહની રીતિમા પડીને અન્તરનુ અધ્યાત્મતત્ત્વ ગ્રહણુ કરી
શકતા નથી તેઓ આત્માની ઉચ્ચતા કરવાને શક્તિમાન્ થતા નથી.
ભગવતીસૂત્રમા સામાયકને આત્મા કહ્યો છે છ આવશ્યકોની ક્રિયા
ઓમા અદ્ભુત રહસ્ય સમાયનુ છે, તેની આચરણા કરનારાઓ જો
આત્માને સમજીને કરે છે તો તેઓના આત્માઓ પ્રતિદિન સુધરતા
જાય છે, અને તેઓ પોતાના ઉચ્ચ ચારિત્રની અસર બીજાઓ ઉપર
કરી શકે છે

અધ્યાત્મશાસ્ત્રો બાહ્ય ધાર્મિક ક્રિયાઓનો નિરેધ કરતા નથી, પણ
અધ્યાત્મ જ્ઞાનશૂન્ય બાહ્યક્રિયાઓ કરનારાઓને અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ
માટે ઉપાલભ આપી જ્ઞાનની આવશ્યકતા જણાવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાની
આત્માના હિતનેમાટે જે જે આચારો સેવે છે તે તે આચારો યોગિ
કરીત્યા ક્રિયારૂપજ હોય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનિઓની ધાર્મિક ક્રિયાઓ
એકાન્તવાદી ક્રિયાજડોના કરતા ઉચ્ચ અને રસવાળી હોય છે અને
તેથી તેઓ રૂઢીના વશમા આવીને ગચ્છભેદે ક્રિયાઓની ભિન્નતાથી
ધાર્મિક સમાજમા વિગ્રહ ઉત્પન્ન કરી શકતા નથી

પ્રાચીન તત્ત્વવેત્તાઓએ અમુક દેશકાળાદિકને અનુસરીને અમુક
ક્રિયાઓની વ્યવસ્થા ઘડી હોય છે, તે તે ક્રિયાના ઉદ્દેશોને તેઓ
સમજતા હોવાથી—ભિન્ન ભિન્ન આચારોની આચરણા દેખીને પણ
તેઓ કદાગ્રહ વશ થઈ વાક્યુદ્ધ આરભતા નથી, પણ પશ્ચાત્ થનારા
મનુષ્યો—મૂળ ઉદ્દેશના જ્ઞાનના અભાવે પરસ્પર કદાગ્રહ કરીને ધર્મ
સમાજમા વિક્ષોભ ઉત્પન્ન કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરનારાઓ
તો પ્રાચીન ક્રિયાઓના રહસ્યોને સારી રીતે જાણી શકે છે, તેથી તેઓ

રાગદ્વેષની, જે જે આચારોથી-ક્રિયાઓથી મન્દતા થાય તે તે પ્રમાણે પ્રવર્તે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોને ક્રિયા ન કરવી જોઇએ એમ કદી કહી શકાયજ નહિ અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોને પોતાના અધિકારપ્રમાણે અમુક ક્રિયાઓની આવશ્યકતા છે અધ્યાત્મજ્ઞાનિઓને ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે ક્રિયાઓ કરનારા અને દોષોને નહિ છોડનારા મનુષ્યોની ક્રિયાઓની પેઠે અન્ધરીતે ક્રિયાઓ કરવાની રૂચિ થતી નથી, પણ સમજીને ક્રિયા કરવાની પ્રવૃત્તિ જરૂર થાય છે, જેથી તેઓ અમુક ક્રિયાઓ કરતી વખતે એકાંતે ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે ક્રિયાઓ કરનારાથી જુદા પડે છે, અને તેથી એકાન્ત ક્રિયાજડો અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોને સમજ્યાવિના ક્રિયાનિષેધક એવા મનમાન્યા ખરાબ વિશેષણો આપે છે અમુક અધિકારે પ્રાપ્ત થએલી ક્રિયાઓ સમજ્યા છતા પણ કરવી નહિ એમ અધ્યાત્મજ્ઞાન કદી શિખવતુ નથી ધર્મની બાહ્યક્રિયાઓ-ધર્મની ઉન્નતિની ક્રિયાઓ, વા ઉપકારની ક્રિયાઓ વગેરે ક્રિયાઓનો નિષેધ કદી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી થતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી તો ઉલટુ તે તે ધાર્મિક ક્રિયાઓને સારી રીતે અધિકારપ્રમાણે કરી શકાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી અલ્પ પણ ધર્મની ક્રિયા કરેલી ઘણા ફળને આપના સમર્થ થાય છે આધ્યાત્મિકજ્ઞાન બાહ્યક્રિયાઓ કરતી વખતે તેમા ઉપયોગ રાખવાનુ શિખવે છે આધ્યાત્મિકજ્ઞાન ખરેખર આત્માના શુદ્ધ પરિણામ કરવાનુ કાર્ય કરે છે ધર્મની બાહ્યક્રિયાઓમા પણ આધ્યાત્મિકજ્ઞાન નવી શક્તિ અર્પે છે પ્રત્યેક ધર્મક્રિયાઓદ્વારા આત્મામા ભાવરસને રેડનાર-ખીલવનાર અધ્યાત્મજ છે અન્ન ખાતી વખતે દાતનુ કામ દાત કરે છે અને અન્ન પચાવવાનુ કાર્ય અન્તરની શક્તિ કરે છે, તે પ્રમાણે આધ્યાત્મિકજ્ઞાન ખરેખર આત્માના ગુણોની શુદ્ધતાનુ કાર્ય કરે છે અને બાહ્યક્રિયાઓ મનને અન્તરમા રમવાને માટે નિમિત્ત કારણરૂપે પરિણમે છે આત્માના પરિણામની શુદ્ધિ કરવી એજ અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ કાર્ય છે અને આત્માના ગુણોની શુદ્ધિ થવી એજ અધ્યાત્મચારિત્ર છે અધ્યાત્મચારિત્રમા બાહ્ય ધાર્મિક ક્રિયાઓની નિમિત્તકારણતાનો નિયમ કદાપિ ખડી શકાયજ નહિ, તેમજ અધ્યાત્મિકજ્ઞાનવિના તથા અન્તરના પરિણામની શુદ્ધિ ન થાય ત્યારે બાહ્યક્રિયાઓ નિમિત્તકારણતાને પામે નહિ, એમ પણ કહી શકાય

ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરતા અધ્યાત્મજ્ઞાન અને અધ્યાત્મચારિત્રની અત્યંત આવશ્યકતા છે એમ સહેજે સમજાય

સામ્ય તેમ છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી અન્યોના આત્માઓ પોતાના આત્માસમાન ભાસે છે અને તેથી પોતાના આત્માની

પેઠે અન્ય આત્માઓ ઉપર પ્રેમ અને દયા કરી શકાય છે, તેમજ અન્ય જીવોનુ ભલુ કરવા આત્મામા પ્રેરણા થાય છે અન્યોના આત્માઓની નિન્દા-હેલના કરવાથી તેઓના આત્માઓમા દુઃખ પ્રગટે છે, તેથી તેઓની હિંસા થાય છે એમ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી માલુમ પડે છે આખી દુનિયાના જીવો પોતાના સમાન છે એમ જણાવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે આ મ્હારૂ છે અને આ ત્હારૂ છે ઇત્યાદિ ભેદભાવને ટાળી અભેદભાવના માર્ગમા પ્રવાસ કરાવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ કરનાર અને અહં મમત્વ ભાવરૂપ બરફના ડુંગરોને પિગળાવનાર અને મનુષ્યોના હૃદયમા સ્વચ્છ પ્રકાશ કરનાર અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સૂર્યની જગતને ઘણી જરૂર છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી પૂર્વકાલમા ઉદય

પ્રાચીન સમયના મનુષ્યો અધ્યાત્મજ્ઞાનમા પ્રવીણ હતા, તેથી તેઓ ઘણા સદ્ગુણો મેળવી શકતા હતા પ્રાચીન સમયના મુનિયોએ અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે આત્માની શક્તિયો ખીલવી હતી અને તેઓએ ચમત્કારિ કાર્યો કર્યાં હતા પૂર્વની આર્યપ્રજામા ઘણા સદ્ગુણો હતા એમ આપણે પ્રાચીન પુસ્તકોના આધારથી જાણી શકીએ છીએ અધ્યાત્મજ્ઞાનમા એવી શક્તિ છે કે તેથી અનેક ઉપસર્ગો સહન કરીને પણ ધાર્મિક કાર્યો કરવા યોગ્ય શક્તિ પ્રગટ થાય છે આધ્યાત્મિક શક્તિયો પ્રગટાવવાથી આત્મા ઉપરઉપરના ગુણસ્થાનકમા પ્રવેશ કરે છે અને દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરતો જાય છે

કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે, ‘અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાથી મનુષ્યોની વ્યવહાર ધર્મઉપર શ્રદ્ધા રહેતી નથી અને બાહ્યધાર્મિક ક્રિયાઓ ઉપરથી પ્રેમ ઉતરી જાય છે” આમ કહેનારાઓ સર્વ બાબતનો તપાસ કર્યાવિના એકદૃષ્ટિથી દેખે છે અને વદે છે શ્રીહેમચન્દ્ર સૂરિજી અધ્યાત્મજ્ઞાનમા નિપુણ હતા અને તેમણે તે કાલ અને આધારપ્રમાણે પોતાની શક્તિયોનો નૃપબોધ-ઉપદેશ-ધર્મોદ્ધાર-પુસ્તકરચના વગેરે કાર્યોમા વ્યય કર્યો છે પરિપૂર્ણ જ્ઞાનને પામેલા એવા શ્રીમહાવીરપ્રભુએ તો શોળ પ્રહર દેશના દીધી હતી અને વ્યવહારધર્મ તીર્થની સ્થાપના કરી હતી અધ્યાત્મજ્ઞાનનિષ્ઠ એવા શ્રીમદ્ હરિભદ્ર અને શ્રીમદ્ યશોવિજયજીએ અનેક પુસ્તકો રચીને તથા ઉપદેશ દેઇને ધર્મસેવા બજાવી છે અધ્યાત્મજ્ઞાનને જાણનાર એવા શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રેણિકે ધર્મસેવા, ધર્મભક્તિ, શાસનપ્રભાવના વગેરે બાહ્ય ધાર્મિક ક્રિયાઓને સેવી હતી અને વ્યવહાર યોગ્ય શૌર્ય, પ્રેમ, શ્રદ્ધા, આદિ

ગુણોથી અન્યોને પણ ધર્મની છાપ બેસાડી હતી સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનમા ઉચ્ચમા ઉચ્ચ અધ્યાત્મજ્ઞાન કહેવાય છે આસન્નભવ્યને અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે

અધ્યાત્મશાસ્ત્રો આત્મિક ધર્મના માર્ગને દેખાડે છે અને આત્મામા પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય તેનો બોધ આપે છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોની ઉપયોગિતા સબન્ધી જેટલુ વર્ણન કરીએ તેટલુ ઓછુ છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને દુનિયાના લોકો મોહનો નાશ કરના પ્રયત્નશીલ બને છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રો ખરેખર, આત્માના ધર્મની દિશા દર્શાવવાને સમર્થ બને છે અને પરભાવ દૃષ્ટિનો પગભન્ન કરવા સમર્થ બને છે શ્રીમાન્ મુનિસુદરસૂરિ મહારાજાએ અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ નામનો ગ્રન્થ રચીને ભારતભૂમિના મનુષ્યોપર મહાન્ ઉપકાર કર્યો છે અધ્યાત્મકલ્પ દ્રુમ વાચીને હજારો મનુષ્યો પોતાના વર્તનમા સુધારો કરે છે, અને પોતાના આત્માના સદ્ગુણો ખીલવવાને માટે કાલાનુસારે ભાગ્યશાળી બને છે એક ગ્રન્થ પોતાની વિદ્યમાનતાપર્યન્ત વાચકોને પોતાનામા રહેલા વિચારોને આપવા સમર્થ થાય છે દુનિયાના બાહ્ય પદાર્થોમા સુખ નથી, ખરૂ સુખ તો આત્મામા છે એવુ, દેવ દુદભિ નગાડીને કહેનાર અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે અધ્યાત્મના ગ્રન્થો બનાવનારા જગત્મા દિવ્ય કલ્પવૃક્ષો વાવે છે અને તેના ફળ વર્તમાન કાળની પ્રજા કરતા ભવિષ્યકાળની પ્રજા વિશેષત આસ્વાદે છે વર્તમાન કાળમા રચાયલા ગ્રન્થોની મહત્તાને ભવિષ્ય કાળના મનુષ્યો જાણી શકે છે વક્તા મનુષ્ય વર્તમાનકાળમા મનુષ્ય ઉપર અસર કરી શકે છે અને ગ્રન્થો તો ભવિષ્ય કાળમા વિશેષ પ્રકારે અસર કરવા શક્તિમાન્ થાય છે કોઈપણ પ્રકારનુ જ્ઞાન, દુનિયામા નકામુ નથી, ત્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાનતો દુનિયામા નકામુ હોયજ નહિ એમા શુ કહેવુ? શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય ભાર દઈને કહે છે કે, સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનમા અધ્યાત્મજ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે મદોન્મત્ત હાથી જેમ અકુશથી વશ થાય છે તેમ ચચળ એવુ મન પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી વશ થાય છે મનરૂપ પારાને મારવામાટે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ ઓષધી સમાન અન્ય કોઈ ઓષધી નથી પાચ ઇન્દ્રિયો પોતાની સ્વેચ્છા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે, પણ તેઓના ઉપર કાબુ મેળવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે મનરૂપ માકડુ કદી ઠરીને ઠેકાણે બેસી શકતુ નથી, તોપણ તેને અધ્યાત્મજ્ઞાનની સાકળથી આત્મારૂપ ઘરમા બાધી શકાય છે આત્મસૃષ્ટિમા પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છાવાળાએ અવશ્ય અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવુ જોઈએ જેનુ આત્મા ઉપર લક્ષ નથી તે મોહને જીતવા સમર્થ થતો નથી મનને વશ કરવાના જે જે ઉપાયો છે

તે તે ઉપાયોને કથનારા શાસ્ત્રોને અધ્યાત્મશાસ્ત્રો કહે છે અન્ય શાસ્ત્રોમાં તો સામાન્ય બુદ્ધિમાનો પણ પ્રવેશ કરે છે, પણ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ વિના અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં તો પ્રવેશ થઈ શકતો નથી વેદધર્મવાળાઓ ઉપનિષદો અને ભગવદ્ગીતાને અધ્યાત્મશાસ્ત્ર તરીકે કથે છે અને તેઓ અધ્યાત્મશાસ્ત્રોપર અત્યન્ત પ્રેમ ધારણ કરે છે જૈનશાસ્ત્રોમાં સમ્યક્‌પણે અધ્યાત્મ તત્ત્વનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રો વાચ્યા એટલે તુર્ત અધ્યાત્મશાસ્ત્રો પ્રમાણે આચાર થઈ જાય એમ માનવું ભૂલભરેલું છે જ્ઞાન અને આચારો પ્રાય એકદમ સાથે ઉત્પન્ન થતા નથી

વિચારોથી આચારોની ઉત્પત્તિ

પ્રથમ તો વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે વિચારો જેવી જાતના હોય છે તેવા પ્રકારના આચારોને ઉત્પન્ન કરવા તે સમર્થ બને છે વિચારો એ આચારોનું કારણ છે વિચારો વિદ્યુત્ શક્તિના કરતા પણ અત્યંત બળવાન્ છે વિચારો ગમે તે પ્રકારના મનજમા ઉત્પન્ન થઈને પોતાના સંસ્કારો પાડે છે અને તે પોતાના જેવા વિચારો ઉત્પન્ન કરવાને માટે સમર્થ બને છે, માટે મનુષ્યોએ વિતર્ક કર્યાવિના ગમે તે પ્રકારના વિચારો કર્યા કરવા નહિ શુભ વિચારો શુભ આચારને ઉત્પન્ન કરવા સમર્થ બને છે અને અશુભ વિચારો અશુભ આચારોને ઉત્પન્ન કરવા સમર્થ બને છે જેણે પોતાના આચારોને સુધારવા હોય તેણે માનસિક વિચાર સૃષ્ટિ પ્રતિપાદક અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ આચારોના મુખ્ય ઉદ્દેશોનું રહસ્ય સમજાવનાર અધ્યાત્મશાસ્ત્રો છે સુવિચારોથી સુઆચારોની પ્રણાલીકાઓ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે શ્રીમદ્ મહાવીર પ્રભુએ કેવલજ્ઞાનના બળવડે સાધુ અને શ્રાવક વર્ગયોગ્ય ભિન્ન ભિન્ન આચારોને પ્રતિપાદન કર્યા હતા પ્રથમ કોઈપણ કાર્ય કરવું હોય છે તો તત્સંબન્ધી પ્રથમ વિચાર કરવો પડે છે, પશ્ચાત્ આચારોને આદરવા પડે છે જે જે આચારો મનુષ્યોના વર્તમાન કાલમા દેખાય છે તે પૂર્વ વિચારોનું ફળ છે એમ અધ્યાત્મશાસ્ત્રોથી વિચારકોને જણાયા વિના રહેશે નહિ કોઈપણ મનુષ્યનો અશુભ આચાર ફેરવવો હોય તો શુભ વિચાર તેના હૃદયમા ઉત્પન્ન કરાવ્યા વિના તે ફરતો નથી આચારોના નવા નવા ભેદોને ઉપજાવનાર વિચારો છે કોઈપણ ઠેકાણે જવા માટે મનુષ્ય પગલું ભરે છે તે પહેલા તેને વિચાર કરવો પડે છે શ્રાવકના આચારો અને સાધુના આચારો ઉત્પન્ન થવાની પૂર્વે વિચારોની હયાતી અવશ્ય હોય છે વિચારો પણ ગોઠવ્યા વિના અમુક પ્રકારના કાર્યને સિદ્ધ કરવા સમર્થ થતા નથી શરીર અને ઇન્દ્રિયો

વિના આચારોને આદરી શકાતા નથી, તેમ આત્માવિના વિચારો અર્થાત્ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતુ નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આ સઘળુ સમજાય છે અને આત્માના સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા સબન્ધી લક્ષ ખેંચાય છે આત્મજ્ઞાનથી ગારમા સાર સુખ પ્રાપ્ત કરવા વિવેક થાય છે

અધ્યાત્મજ્ઞાન નથી વિવેક

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી પોતાનો અને પરનો વિવેક થવાથી મોહવનમા પરિભ્રમણ કરવાની પ્રવૃત્તિનો નાશ કરવા પ્રતિ પ્રવૃત્તિ થાય છે ઇલાચી કુમારને વાસ ઉપર નાચતાનાચતા કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરાવનાર વસ્તુત વિચારીએ તો અધ્યાત્મજ્ઞાન જ સિદ્ધ ઠરે છે હૃદયમા ધર્મના અપૂર્વ પ્રેમને ઉત્પન્ન કરનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે ગજસુકુમાલ મુનિવરને સમતા ભાવમા ઝીલાવનાર આન્તરિક વિચારરૂપ-અધ્યાત્મજ્ઞાન જ હતુ સ્કંધક મુનિવરના શિષ્યોને સમભાવમા લદબદ કરીને શરીરનુ ભાન ભુલાવી મુક્ત કરનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન હતુ પ્રસન્નચંદ્રરાજર્ષિને શત્રુપર સમભાવ કરાવીને કેવલજ્ઞાન અર્પનાર-ભાવનામય અધ્યાત્મજ્ઞાન હતુ. જે જે મુનિવરો અધ્યાત્મજ્ઞાનની ઉપાસના કરે છે તેઓ બાહ્ય દુનિયાને સ્વપ્નસમાન ક્ષણિક માનીને, આન્તરિક જ્ઞાનાદિ લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે કોઇપણ મનુષ્ય, અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના મોક્ષમાર્ગમાં ચાલી શકનાર નથી શ્વાસોચ્છ્વાસને અને પ્રાણને જેમ નિકટનો સબન્ધ છે તેમ આનન્દ અને અધ્યાત્મજ્ઞાનને પણ નીકટનો સમન્ધ છે જલ વિના જેમ વૃક્ષના સર્વ અવયવોનુ પોષણ થતુ નથી, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન વિના આત્માના સર્વ ગુણોનુ પોષણ થતુ નથી સૂર્યના કિરણો અપવિત્ર વસ્તુઓને પવિત્ર કરવા જેમ સમર્થ થાય છે તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ અપવિત્ર આત્માને પવિત્ર કરવા સમર્થ થાય છે અધ્યાત્મ જ્ઞાનથી જન્મ-જરા અને મરણ પણ હીસાબમા ગણાતું નથી ગમે તેવા વાદળાંને ભેદીને સૂર્યના કિરણો પૃથ્વી ઉપર પ્રકાશ નાખવા સમર્થ થાય છે, તેમ ગમે તેવા આશાઓના બધનોને છેદવાને માટે અધ્યાત્મજ્ઞાન સમર્થ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરસની ખુમારીથી જેઓના હૃદય આનન્દી બન્યા છે તેઓને, અન્ય જડ પદાર્થોદ્વારા સુખ મેળવવાની રૂચિ રહેતી નથી પ્રત્યેક મનુષ્યો સુખ મેળવવાને માટે પ્રયત્ન કરે છે ખરૂ સુખ મેળવવાને માટે હૃદયની સ્વાભાવિક પ્રેરણા થાય છે મનુષ્યોને ખરા સુખનુ જ્ઞાન થાય તો, તેઓ ક્ષણિક સુખની પ્રાપ્તિ માટે અનેક પ્રકારના પ્રપંચો કરે નહિ અને આત્મિક સુખ મેળવવાને માટે પ્રયત્ન કરી શકે

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળાઓએ ધાર્મિક વ્યવહાર, અર્થાત્ આચારોને છોડી ન દેવા જોઈએ અધ્યાત્મજ્ઞાન પોતાની ઉત્તમ દશા જણાવે છે પણ તે ધર્મક્રિયાનો અનાદર સૂચવતુ નથી જેઓ ગુરુ પરંપરાથી આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે તેઓને ધર્મક્રિયાઓ કરવામા સ્થિરતાના યોગે

ક્રિયાઓ કરવી જોઇએ

વિશેષ પ્રકારે રસ પડે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસીઓના આચારો ઉત્તમ થાય છે અને તેઓનો આત્મા પ્રતિદિન મોક્ષમાર્ગપ્રતિ ગમન કરે છે અધ્યાત્મમતપરીક્ષા ગ્રથમા શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે, શુષ્ક અધ્યાત્મીઓ કે જે સાધુઓના પ્રતિપક્ષી બને છે અને વ્રતોમા ધર્મ માનતા નથી તથા સાધુઓને માનતા નથી, તેઓને સારીરીતે ઉપદેશ આપ્યો છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરનારાઓને અધ્યાત્મજ્ઞાનમા રસ પડે છે તેથી તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ વર્ણન કરે એ બનવા યોગ્ય છે, પણ જિજ્ઞાસુઓએ સમજવુ જોઈએ કે ધર્મક્રિયાના વ્યવહારનો નિષેધ થાય એવો ઉપદેશ કદી ન કરવો જોઇએ એક દિવસમા કોઈ જ્ઞાનીની પણ, એકસરખી પરિણતિ રહેતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓની પણ એકસરખી પરિણતિ રહેતી નથી ઉચ્ચ પરિણામની ધારામાથી પડતા છતા વ્યવહારમાં શરણભૂત થાય છે વ્યવહારધર્મ માન્યાવિના નિશ્ચયધર્મની સિદ્ધિ પણ થતી નથી વ્યવહારધર્મના અનેક ભેદ છે તેથી,-અધિકારીભેદે-સર્વે ભેદોનુ જ્ઞાન કરવુ જોઈએ વ્યવહાર કારણ છે અને નિશ્ચય કાર્ય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી જેઓએ તત્ત્વોના સૂક્ષ્મ રહસ્યો જાણ્યા છે તેઓ, તીર્થંકર, ગણધર આદિ પ્રતિપાદિત આવશ્યકાદિ ધર્માચારોનુ ઉત્તમ રહસ્ય જાણી શકે છે અને તેથી તે પ્રમાણે તેઓ પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે જૈનશાસ્ત્રોનુ ગુરુપરંપરાએ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને જેઓએ આત્મતત્ત્વની વિચારણા કરી છે તેઓ નિમિત્તકારણ રૂપ વ્યવહારધર્મની કદાપિ ઉત્થાપના કરતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનમા વિશેષ રમણતા થતી હોય તોપણ વ્યવહારધર્મનો ઉચ્છેદ કરવો નહિ કોઈ મનુષ્ય એમ. એ ની કક્ષામા ગયો હોય તે પહેલી ચોપડી ભણી નહિ એમ પહેલી ચોપડીના અધિકારીઓને કહી શકે નહિ એમ એ. ની પરીક્ષામા પાસ થએલાને પહેલી ચોપડીની જરૂર નથી એ તો ઠીક છે, પણ તેથી પહેલી ચોપડીને ત્યાગના યોગ્ય કહી શકાય નહિ, પહેલી ચોપડી ભણનારાઓ તો ઘણા પાકવાના છે, એમ જાણી કારણ કાર્યભાવની પરંપરાનો નાશ કરવા કદી ઉપદેશ દેવો નહિ એમ, અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસીઓને સૂચના કરવામા આવે છે. અનુભવીઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનને કાચા પારાસમાન કહે છે, માટે ગુરુગમથી

અધ્યાત્મજ્ઞાનને પચાવીને હૃદયમા ઉતારવુ જોઈએ કેટલીક વખત જેનામા નીતિના ગુણોની યોગ્યતા ન હોય એવા મનુષ્યો અધ્યાત્મજ્ઞાનના પગથીએ ચઢે છે તેથી તેઓને ફાયદો થતો નથી પહેલી ચોપડી ભણનારા બીજીમા ન બેસતા એકદમ છઠ્ઠા ધોરણમા બેસે તો ઉભયથી ભ્રષ્ટ થાય તેમા કઈપણ આશ્ચર્ય નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનના અધિકારી થયા હોય તેઓને અધ્યાત્મજ્ઞાન શિખવવુ જોઇએ પહેલી ચોપડીના વિદ્યાર્થીયો એમ એ વગેરેની મશ્કરી કરે અને કહે કે એમ એ ના ક્લાસનુ જ્ઞાન ખોટુ છે, તો તેઓના એમ કહેવાથી એમ એ ના ક્લાસ અને તેઓનુ જ્ઞાન ખોટુ ઠરતુ નથી, તેમ વ્યવહારમાર્ગના પ્રથમ પગથીએજ જેઓ ચઢવાને લાયક થયા છે તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓના સૂક્ષ્મ બોધને સમજી શકે નહિ અને તેઓને ખોટા ઠેરવે તેથી કઈ અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસકો ખોટા સિદ્ધ થતા નથી

આ ઉપરથી સાર એટલો ખેંચવાનો છે કે, અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસીઓએ શુષ્કપણુ પ્રાપ્ત ન થાય અને અધ્યાત્મજ્ઞાન નિન્દાય નહીં એવો ઉપયોગ રાખવો જોઇએ જ્ઞાનિયોના વ્યવહાર આચારોમા અને મૂર્ખોઓના વ્યવહાર આચરણમા ભિન્નતા પડે છે, જ્ઞાનીઓના સદાચારોનુ બાળજીવોએ અનુકરણ કરવુ જોઈએ કેટલીક વખત એવુ બને છે કે, અધ્યાત્મશાસ્ત્રજ્ઞાનનો કેટલોક અભ્યાસ કરીને બાળજીવો પોતાનુ એક ટોળુ અધ્યાત્મિના નામનુ બાધના પ્રયત્ન કરે છે અને વ્યવહારમાર્ગના ભેદોની ઉત્થાપના થાય એવો ઉપદેશ દે છે, તેથી તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ જણાતા છતા ઉલટા અન્યોની સાથે લડીને અધ્યાત્મજ્ઞાન અને શુદ્ધ વ્યવહારથી પણ દૂર થઈ જાય છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનીથી કદી ગચ્છ બાધી શકાય નહિ વ્યવહારનયને અવલબી ટોળુ ભેગુ કરતા છતા વ્યવહારધર્મનયનુ ખડન કરવુ એ વદતોવ્યાઘાત જેવુ છે જૈનધર્મના બધારણો, આચારો, ઉપદેશ અને ગુરૂશિષ્યનો સબન્ધ, વદન-પૂજન ઇત્યાદિ સર્વેની સિદ્ધિ, ખરેખર વ્યવહારનય માન્યાવિના થતી નથી ગુરૂશિષ્યનો સબન્ધ, વદન, પૂજન, યાત્રા, દર્શન, આદિ વ્યવહારધર્મના આચારોને આચરતા છતા, વ્યવહારનયનુ ખડન કરીને નિશ્ચયધર્મના વિચારોનુ એકાન્તે પ્રતિપાદન કરવુ, એ વાત કદી બનવા યોગ્ય નથી જે પોતાની માતાનુ સ્તનપાન કરીને મોટો થયાબાદ એમ કથે કે 'માતાનુ દૂધ પીવુ નહિ' એ વાત કેમ બને,-ભલે તે પોતે દૂધ પીવાનો અધિકારી નથી પણ અન્ય બાળકોતો છે બાળકોને જે ... જ્ઞાન નિષેધીએ તો ...

ગણાય ? વ્યવહારધર્મના અનેક પ્રકારના આચરણો આદરીને ઉત્તમ અધ્યાત્મજ્ઞાનમાર્ગમા પ્રવેશ કરી શકાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો સ્વાદ લહીને પશ્ચાત્ અન્ય જીવોના અધિકાર યોગ્ય ધર્માચરણોનો નિષેધ કરવા મચી જવુ ! એ શાસ્ત્રથી તો શું પણ નીતિના માર્ગથી પણ વિરૂદ્ધ કૃત્ય છે, એમ કથ્યાવિના ચાલે તેમ નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનના જિજ્ઞાસુઓએ નીતિઆદિ વ્યવહારનો પણ કદી ત્યાગ કરવો નહિ શુષ્ક અધ્યાત્મજ્ઞાનની ધૂનમા ઉતરીને બાહ્યના વિવેક કર્તવ્યથી કદી ભ્રષ્ટ થવુ નહિ, તે ઉપર એક સામાન્ય દૃષ્ટાત કથવામા આવે છે

વ્યવહાર ધર્મથી ભ્રષ્ટ ન થવા વિષે એક સન્યાસીનું દૃષ્ટાત

એક સન્યાસી અદ્વૈતવાદના જ્ઞાનની ધૂનમા ખુબ ચડી ગયો, એક ભક્તે તેને જમવાનુ નોતરૂ કર્યું, પેલા સન્યાસીના પગ કાદવથી ખરડેલા હતા, તેથી ગૃહસ્થભક્તે કહ્યુ કે સન્યાસી મહારાજ લોટો લેઇને તમારા પગ ધુવો સન્યાસીએ કહ્યું, જ્ઞાનગગામા મારા પગ ધોઈ લીધા છે ગૃહસ્થ સમજી ગયો કે સન્યાસી બિલકુલ આચારથી દૂર થયા છે, તેથી તેણે સન્યાસીને બોધ દેવાનેમાટે તે સન્યાસીને અનેક પ્રકારનુ મિષ્ટાન્ન જમાડયા બાદ ખૂબ ભજીઆ ખવરાવ્યા અને તેને એક કોટડીમા સુવાડી બહારથી તાળુ માર્યું સન્યાસી કેટલોક વખત થયો એટલે જાગ્રત્ થયો અને તેણે કમાડ ઉઘાડના પ્રયત્ન કર્યા પણ કમાડ ઉઘડયુ નહિ તૃષાથી તેનો જીવ ખૂબ આકુલ વ્યાકુલ થયો ત્યારે ગૃહસ્થે કહ્યુ કે, કેમ સન્યાસીમહારાજ, બૂમ પાડો છો ? સન્યાસીએ કહ્યું કે, મારો જીવ જળવિના ચાલ્યો જાય છે ગૃહસ્થે કહ્યું કે, પેલી જ્ઞાનગગામાથી જલ પી શાંત થાઓ ! સન્યાસીએ કહ્યુ એમ કેમ બને, ત્યારે ગૃહસ્થે કહ્યુ કે કાદવ વગેરેને જ્યારે જ્ઞાનગગામા ધોઈ નાખ્યો ત્યારે, પાણી પણ જ્ઞાનગગામાથી કેમ નથી પીતા ? ગૃહસ્થના આવા યુક્તિભર્યા ઉપદેશથી સન્યાસીનુ મન ઠેકાણે આવ્યુ આ દૃષ્ટાતનો સાર એટલો છે કે, કદી શુષ્ક અધ્યાત્મજ્ઞાની બનવુ નહિ, તેમજ શુષ્ક ક્રિયાવાદી પણ બનવુ નહિ એટલુ તો કથવુ આવશ્યક છે કે, ક્રિયાઓના જ્ઞાનનો ખપ કર્યાવિના કેટલાક મનુષ્યોએ ક્રિયાપ્રતિ પ્રવૃત્તિ કરી હોય છે, પણ નીતિના સદ્ગુણો, તેમજ ઉત્તમ આચારોની ખામીને લીધે તેઓની ક્રિયાઓ દેખીને કેટલાક સદિગ્ધ મનુષ્યો ક્રિયામાર્ગના વ્યવહારથી પરાઙ્ મુખ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને ધાર્મિક ક્રિયાઓનુ રહસ્ય સમજતા, તે ક્રિયાઓની અધિકારીભેદે ઉત્તમતા સબન્ધી કઈપણ શકા રહેતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ ભૂમિકામા, અર્થાત્ અતરમા અને

બહારમા ઉત્તમ પ્રેમથી ધર્મપ્રવૃત્તિ કરી શકાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનમા સર્વ પ્રકારની શ્રેષ્ઠતા જાણીને સર્વ જ્ઞાનીઓએ તેને પ્રથમ નબરમા ગણ્યુ છે અનેક પ્રકારના અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને આત્માને અવબોધવો તેજ જગત્મા મુખ્ય કર્તવ્ય છે

સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ

જડ અને ચેતનનુ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારથી જ્ઞાન થતા સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે સ્થૂલ જડ પર્યાયોનુ અનિત્ય અને આત્માથી ભિન્નત્વનો નિશ્ચય કર્યા પછી પડિત મનુષ્ય પોતાના આત્મામાજ આનન્દ માને છે ભેદજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતા બાહ્યશરીરાદિ વસ્તુપર મમત્વભાવનો અધ્યાસ ટળે છે ગૃહસ્થાવાસમા સ્થિત મનુષ્યો બાહ્યવ્યાવહારિક કાર્યોને કરે છે પણ યદિ જો તેઓ ભેદજ્ઞાન (અધ્યાત્મ)ને પ્રાપ્ત કરે છે તો તેઓ બાહ્ય પદાર્થોમા રાચીમાચી શકતા નથી અને પૃથ્વીચદ્ર તથા ગુણસાગરની પેઠે કોઈક વખત ઉત્તમ નિર્લેપદશાને ધારણ કરવા સમર્થ બને છે સૂર્યની સાથે પ્રેમ બાધનાર કમલ પોતે જલમા નિર્લેપ રહી શકે છે, તેમ આત્માના ગુણોનુ પોષણ કરનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન જેના હૃદયમા જાગ્રત્ થાય છે તેનુ મન પોતાના આત્મસન્મુખ રહે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્માનુ વીર્ય જે અનાદિકાલથી પરભાવમા પરિણમ્યુ હતુ તે, પરભાવિક વીર્ય પણ શુદ્ધરૂપે બને છે આત્માના જે જે ગુણો વા પર્યાયો પરભાવ સાથે પરિણમ્યા હોય છે તેનુ અશુદ્ધ પરિણમન ટાળીને શુદ્ધ પરિણમન કરનાર ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે બાહ્યજ્ઞાનથી બાહ્ય પદાર્થોમા ઇષ્ટત્વ જણાય છે, ત્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્માના શુદ્ધ ધર્મવિના અન્ય જડ પદાર્થોમા ઇષ્ટત્વ જણાતુ નથી દુનિયાના દરેક દેશો અને તેમા પણ યુરોપ અમેરિકા વગેરે દેશોમા બાહ્યજ્ઞાનથી મનુષ્યો, પ્રવૃત્તિમાર્ગમા ચાહોમ કરીને પડ્યા છે અને તેથી તેઓ અન્ય દેશોને પણ પ્રવૃત્તિમાર્ગમા ઘસડશે, અન્તે પરિણામ એ આવશે કે બાહ્યજ્ઞાનથી પ્રવૃત્તિમાર્ગની એટલીબધી ધમાલ ચાલશે કે, તેથી મનુષ્યો સ્વાર્થ, મોજમઝા, ભોગ અને ઇચ્છાના ઉપાસકો બનશે અને તેથી કષાયાદિનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તશે દુનિયાના પ્રવૃત્તિમાર્ગ અને વિષયભોગ, મોજશોખ, સ્વાર્થ અને કષાયાદિના સામું પોતાનુ બળ અજમાવનાર ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિથી મનુષ્યો પ્રવૃત્તિમાર્ગમા મન્દપણે પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને તેઓ હાય ધન! હાય ધન! કહીને એકાન્તે ધનના પૂજારી બનતા નથી બાહ્યેચ્છાઓનો નાશ કરનાર અને આત્મામા સુખનો નિશ્ચય કરાવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાનનો જો જગત્મા ફેલાવો થાય તો દુનિયા-

માથી પાપની પ્રવૃત્તિ ઘણી ન્યૂન થઈ જાય. અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આ
ત્માના સન્મુખ મનની પ્રવૃત્તિ વળે છે, તેથી બાહ્યપદાર્થોમા અહુમમત્વ
રહેતુ નથી પ્રારબ્ધકર્મના અનુસારે બાહ્યપદાર્થોનો આહારાદિપણે
ઉપયોગ થાય છે, તોપણ તેમા અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રતાપે બધાવાનુ થતુ
નથી જ્ઞાનીને રાગના મન્દ–મન્દતર પરિણામે બાહ્યપદાર્થોનો ભોગ
થાય છે મનુષ્યો, પોતાની ઉત્તમતા પરિપૂર્ણ અવબોધે તો તેઓ
અન્યજીવોનો નાશ કરવા મન વચન અને કાયાથી પ્રયત્ન કરે નહિ
અનેક પાપી મનુષ્યો અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભાવે હિંસાના ઘોર ધધાઓ
કરીને હજારો પશુઓ અને પખીઓના પ્રાણોને હણે છે, જો તેઓ
જિનેશ્વર વાણીના અનુસારે અધ્યાત્મજ્ઞાન પામ્યા હોત તો પ્રાણીઓની
હિંસા જેમા થાય છે એવા કતલખાના વગેરે હિંસક યત્નો ચલાવત નહિ
હસ જેમ દુગ્ધ અને નીર બન્ને ભેગા મળી ગયા હોય છે તેને ભિન્ન
કરે છે તેમ, અધ્યાત્મજ્ઞાની પણ ધર્મ અને અધર્મનો ભેદ કરીને
જડ-ચેતનની ભિન્નતા અવબોધે છે

દુનિયાના પદાર્થોથી પરાડ્મુખ થઇને આત્મામા પરિણમવુ એ
અધ્યાત્મજ્ઞાનની દુર્લભતા — કઈ સામાન્ય વાત નથી ઉલટી નદી તરવી સહેલ છે,
સમુદ્ર તરવો સહેલ છે, મેરુનુ ઉલ્લઘન કરવુ સહેલ છે,
કલ્પવૃક્ષની પ્રાપ્તિ થવી એ સહેલ છે, વ્યાવહા
રિક જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવી એ સહેલ છે, પણ આત્માને પોતાના
સ્વરૂપે પરિણમાવનાર એવા અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થવી એ
દુર્લભ છે સ્થૂલ પદાર્થોનુ જ્ઞાન કરાવનાર એવી બાહ્યવિદ્યાને તો
લાખો વા કરો઼ મનુષ્યો પ્રાપ્ત કરી શકે છે, કિન્તુ સમ્યક્ત્વનો નિશ્ચય
કરાવનાર એવા અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તો વિરલા મનુષ્યોને થઈ શકે
છે ભાષાજ્ઞાનના વ્યાકરણોથી ભાષાજ્ઞાનનો વિવેક થાય છે તેમ, તેથી
અહકાર વગેરેની પણ ઉત્પત્તિ થાય છે તર્ક વા ન્યાયવિદ્યાના પુસ્તકોનુ
અધ્યયન કરવાથી અને ન્યાયાચાર્ય બનવાથી શુષ્કવાદ અને અહકારાદિ
દોષો, ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન વા તત્ત્વજ્ઞાનના અભાવે પ્રાકટ્ય,
દેખાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન અને અધ્યાત્મક્રિયાથી રાગદ્વેષનો ક્ષય થાય
છે અધ્યાત્મજ્ઞાનના અને બાહ્યજ્ઞાનના વિવેકમા આકાશ પાતાલ જેટલો
ફેરફાર હોય છે જે ધર્મશાસ્ત્રોમા અધ્યાત્મજ્ઞાન નથી તે ધર્મના મનુષ્યો,
ધર્મની લડાઈઓ કરીને ધર્મના નામે હજારો વા લાખો મનુષ્યોના
પ્રાણોનો સહાર કરીને તેમા ધર્મ માને છે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના મનુષ્યો
આત્માને સ સુખ પ્રયાણ કરી શકતા નથી જેઓના મતમા (ધર્મમા)
શુષ્ક અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રરૂપણા છે તેઓ પણ સમ્યગ્દૃષ્ટિના અભાવે

પોતાના આત્માની ઉચ્ચ દશા કરવા સમર્થ બનતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી દ્રવ્યદયા અને ભાવદયા કરવી એમ હૃદયમા વિવેક પ્રકટે છે, તેમજ આશ્રવના હેતુભૂત અવ્રતો ટાળવા જોઇએ એમ હૃદયમા વિવેક પ્રકટે છે મેઘના જલમા એવી શક્તિ રહી છે કે તે ગમે ત્યા નદીના આકારને પાડી શકે છે, તેમ જ્ઞાનમા પણ એવી શક્તિ રહી છે કે તે ઉપાયોરૂપ ધર્મક્રિયાને પ્રકટાવી શકે છે શ્રુતજ્ઞાનીઓ પોતાના જ્ઞાનબળથી કર્તવ્ય આચારરૂપ ક્રિયાના અધિકારને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી જાણી શકે છે આત્માના શુદ્ધ પર્યાયરૂપ મોક્ષકાર્યમા જ્ઞાનશક્તિ એ ઉપાદાનકારણ છે અને બાહ્યશક્તિ એ નિમિત્તકારણ છે ઘટરૂપ કાર્યમા મૃત્તિકા ઉપાદાનકારણ છે, અને કુભાર, દડ, ચક્ર વગેરે નિમિત્તકારણ છે નિમિત્તકારણવિના એકલા ઉપાદાનકારણથી પણ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી, તેમજ ઉપાદાનકારણવિના એકલા નિમિત્તકારણથી પણ કરોડો ભવમા કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી જ્ઞાન અને ક્રિયાસ્વરૂપ અધ્યાત્મતત્ત્વ હોવાથી તેની પ્રાપ્તિવડે મોક્ષરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે જ્ઞાનવિના ક્રિયાનુ સ્વરૂપ પણ સમ્યગ્રીત્યા સમજાતુ નથી જે જીવો જ્ઞાન પામે છે તે જીવો ધર્મક્રિયા કરવાના અધિકારી બને છે આજકાલના ધર્મને આદરનારા કેટલાક જીવો પોતાનો અધિકાર અમુક ધર્માચારમા કેટલો છે તે જાણવાને શક્તિમાન્ થતા નથી, તેથી ગાડરીયા પ્રવાહની પદ્ધતિનો તેઓ સ્વીકાર કરીને વીતરાગના વચનોનુ સમ્યગ્રીત્યા આરાધન કરી શકતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી કઈ ધર્મક્રિયા કરવામા પોતાનો અધિકાર છે તેનો ખ્યાલ આવે છે અને તેથી જે જે આચારો આચરવા યોગ્ય છે તેનો પોતાની મેળે મનુષ્ય આચાર આચરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીએ વ્યવહારમર્યાદાને પોતાના અધિકારપ્રમાણે પાળવી જોઈએ હાલમા જ્ઞાનમાર્ગની વૃદ્ધિ થતી જાય છે તેથી પૂર્વાચાર્યોએ લખેલા અધ્યાત્મગ્રન્થો પ્રસિદ્ધિમા આવવાથી, તે ગ્રથોનુ વાચન ફેલાતુ જાય છે અને તેથી અજ્ઞાનીઓ પણ "અધ્યાત્મજ્ઞાન એ જૈનશાસનની ખરી ૠદ્ધિ છે" એમ અમુક અશે સમજવા લાગ્યા છે સમુદ્રની ભરતીમા જેમ તીથિની અપેક્ષાએ તરતમતા છે,-પૂનમ અને અમાવાસ્યાના દિવસે સમુદ્રની ભરતી વધે છે-ચદ્રમાના કિરણોથી સાગરની ભરતી ચઢે છે, એમ પૂર્વાચાર્યોના વચનથી અવબોધાય છે, તદ્વત્ કેળવણીના પ્રતાપથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ફેલાવો થાય છે તેને કોઈ નિવારવાને શક્તિમાન્ નથી શ્રીવીરભગવાનની અધ્યાત્મવાણીનો પ્રકાશ ધીમે ધીમે પૃથ્વીપટપર વિસ્તાર પામવા લાગ્યો છે કેટલાક નાસ્તિક જડવાદીઓ પણ વીશમા સૈકામા આત્માની નિત્યતા, પુનર્જન્મ અને કર્મવાદનો સ્વીકાર કરવા લાગ્યા છે

વીશમા શતકમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ફેલાવા

વીશમી સદીમા જ્ઞાનના કિરણોની કંઈક ઝાખી થઈ છે, તેનો ખરો લાભ તો એકવીશમી સદીવાળાને મળવાનો એમ લેખકનો અભિપ્રાય છે શ્રીવીરપ્રભુની અધ્યાત્મવાણીને આપણા પૂર્વાચાર્યોએ પરપરાએ વહેવરાવી આપણા હાથમા સમર્પી છે, માટે તેમનો જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો ન્યૂન છે આપણા આચાર્યો તત્ત્વજ્ઞાનને જાણતા હતા, એટલુજ નહિ પણ જાણીને તે પ્રમાણે ધ્યાન ધરતા હતા અને સ્વકીય ચેતનની શુદ્ધિ કરવા અન્તર્દૃષ્ટિથી વર્તતા હતા આપણા આચાર્યોને અધ્યાત્મજ્ઞાન જાળવતા ઘણુ ખમવુ પડ્યુ છે-પૂર્વેના બાદશાહી રાજ્યોના સમયમા, તેમજ અનેકવાર રાજાઓના વખતમા તેઓને ધર્મનો ઉપદેશ ફેલાવા માટે ઘણુ વેઠવુ પડ્યુ હતુ પૂર્વે મનુષ્યો માત્ર સારાજ હતા એવો અભિપ્રાય કોઈનાથી બાધી શકાય તેમ નથી પ્રત્યેક સૈકામા થતા વિદ્વાનો, તત્ત્વજ્ઞાન વા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ગમે તે ભાષામા ગમે તે ઉપાયોથી ફેલાવો કરે છે કોઇપણ જાતના વૃક્ષના બીજો પોતાના યોગ્ય રસમાદિત ભૂમિમા ઉગી નીકળે છે, તે પ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાનના વિચારો સન્ચારિત અને અધ્યાત્મજ્ઞાનના યોગ્ય એવા મનુષ્યોના હૃદયમા પ્રગટી નીકળે છે અને તે વિચારો પોતાનો ફેલાવો કરવાને પોતે સમર્થ બને છે ખારી ભૂમિમા બીજને ઉગવાની અયોગ્યતા છે તેથી ખારી ભૂમિમા નહિ ઉગનાર બીજો ખારી ભૂમિમા નાખ્યા છતા પણ ઉગી નીકળતા નથી, પણ તેનો નાશ થાય છે, તે પ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાનના વિચારો ઉગી નીકળવાની અર્થાત્ પ્રગટ થવાની જેઓમા અયોગ્યતા છે, તેવા મનુષ્યોના હૃદયમા અધ્યાત્મજ્ઞાનના વિચારો પ્રગટી શકતા નથી અને તેઓને આપેલો ઉપદેશ પણ નિષ્ફળ જાય છે

પરસ્પરવિરુદ્ધ વિચારોનુ પ્રાકટ્ય

પ્રતિપક્ષી વિચારો ગમે તે સૈકામા ગમે ત્યા પરસ્પર વિરુદ્ધભાવ સ્ફોરે છે કોઈપણ કાળ એવો ગયો નથી તેમ જનાર નથી કે, જેમા સમ્યગ્જ્ઞાન અને મિથ્યાત્વજ્ઞાન તથા તે બન્નેને ધારણ કરનારાઓમા પરસ્પર વિરુદ્ધતા ન હોય-પુણ્યના વિચારોના પ્રતિપક્ષી પાપના વિચારો, સમાનમયમા ગમે ત્યા વિદ્યમાન્ હોય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનના પ્રતિપક્ષી વિચારો જડવાદીઓના હોય છે નાસ્તિક વિચારો પોતાના બળવડે આસ્તિક વિચારો ઉપર કબજો મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓના વિચારો ખરેખર જડવાદનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, અનાત્ જેનામા આત્મજ્ઞાન પ્રગટે છે તેવા મનુષ્યો મિથ્યાત્વના વિચા-

શેનો નાશ કરવાને ઉપદેશ અને લેખનાદિદ્વારા પ્રયત્ન કરે છે અનેકાન્તજ્ઞાનશક્તિ ખરેખર એકાન્ત મિથ્યા વિચારનો જગત્માથી નાશ કરવા પ્રયત્નશીલ બને છે, સારાશ કે અનેકાન્તધારક જ્ઞાનીઓ એકાન્તવાદના કુવિચારોનો નાશ કરવાને પોતાનાથી બનતુ કર્યાવિના રહેતા નથી જગત્મા અનાદિકાળથી આ પ્રમાણે ચાલ્યા કરે છે અને ચાલશે અધ્યાત્મજ્ઞાન સત્ય હોવાથી તેનો દુનિયામા સ્થાયીભાવ હોય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન પોતાના બળથી મિથ્યા વિદ્યાને હઠાવવા સમર્થ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન પોતાના સામર્થ્યવડે કર્મોનો નાશ કરવામાટે સમર્થ બને છે અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ માહાત્મ્ય તે જ્ઞાનને જે પામે છે તેજ સમજી શકે છે આશા તૃષ્ણાના બીજોનો નાશ કરવો હોય તો અધ્યાત્મજ્ઞાનની સેવના કરવી જોઈએ અધ્યાત્મજ્ઞાન પામીને અન્તરમા સમજવુ જોઈએ કે બાહ્યવિષયો જુઠા છે

બાહ્યના કરવા યોગ્ય કાર્યોને અધિકાર પ્રમાણે કરવા જોઈએ, એમ જો ન કરવામા આવે તો અધ્યાત્મજ્ઞાનથી પણ ઉપાધિ ટળતી નથી અને દુનિયાના વ્યવહારમા પણ બળ પ્રાપ્ત થતુ નથી—તે ઉપર એક અન્યદર્શનીનુ દૃષ્ટાત કહેવામા આવે છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓએ વ્યવહારધર્મકુશલતા સેવવી જોઇએ

એક નગરીમા સુધન્વા નામનો એક નૃપતિ રાજ્ય કરતો હતો—તેને એક સુમતિ નામની પુત્રી હતી અને એક ભદ્રક નામનો પુત્ર હતો સુધન્વા રાજાને પુત્ર અને પુત્રીઉપર અત્યત પ્રીતિ હતી, તેણે ભદ્રક પુત્રને ઉપાધ્યાય પાસે બહોતેર કળાનો અભ્યાસ કરાવ્યો અને પુત્રીને ચોસઠ કલાનો અભ્યાસ કરાવ્યો સુમતિ પુત્રી વેદાન્ત જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવા લાગી એક મહાત્મા તેના બાગમા ઉતર્યા હતા તેની પાસે સુમતિ દરરોજ બ્રહ્મજ્ઞાનની ચર્ચા કરવા જતી હતી સુમતિને બ્રહ્મચર્યથી ઘણો આનન્દ મળતો હતો એક દિવસ ભદ્રક રાજપુત્ર પણ સુમતિની છિદ્રાન્વેષણા કરતો કરતો તે જ્ઞાન ચર્ચા સાભળવા લાગ્યો ભદ્રકને પ્રતિદિન ચર્ચામા રસ પડવા લાગ્યો ઘણા દિવસે ભદ્રક બ્રહ્મજ્ઞાનમા પ્રવીણ થયો પણ તે વ્યવહારકુશલ ન હોવાથી મહાત્માના આપેલા બ્રહ્મોપદેશની દૃષ્ટિને વ્યવહારમા પણ આગળ કરવા લાગ્યો, અર્થાત્ વ્યવહારકાર્યમા પણ બ્રહ્મજ્ઞાનની વાર્તાઓ કરવા લાગ્યો એક દિવસ રાજાએ સભા ભરીને તેને યુવરાજની પદવી ઉપર સ્થાપ્યો અને કહ્યુ કે, હે રાજપુત્ર ! તુ હવે સર્વ રાજ્યની અને લશ્કરની સભાળ રાખ ભદ્રકે ભદ્રકતાને આગળ ધરીને કહ્યુ કે, રાજ્ય કે રાજા વા સૈન્ય સર્વ અસત્ છે, બ્રહ્મ સત્ય છે અને માયા અસત્ છે, હુ પણ નથી અને તુ પણ

નથી, યુવરાજ્ય પણ નથી ને રાજા પણ નથી, માટે અસત્‌નો વ્યવહાર કેમ કરવો જોઈએ ? રાજાએ કહ્યુ કે પુત્ર ! આવી ગાડી ગાડી વાતો ન કર, તુ હવે યુવરાજપદવીની શોભાને સારી રીતે વધાર ! કે, જેથી આગળ ઉપર તુ રાજ્યનો રાજા બનવાને માટે યોગ્ય અધિકારી બની શકે રાજાના ઉપર્યુક્ત વચનો સાભળીને યુવરાજ બોલ્યો કે હે રાજન્‌ ! તમે અસત્‌ માયાને સત્‌ માનીને ગાડી ગાડી વાતો કરો છો જે વસ્તુજ નથી તેને મત્‌ માનીને મૂર્ખ બનો છો, અર્થાત તેથી તમો ભ્રાન્ત થઈ ગયા છો ब्रह्मसत्यं जगत् मिथ्या नेहनानास्ति किञ्चन આ શ્રુતિનુ જ્ઞાન હોત તો તમે અસતનુ સરક્ષણ કરવાનુ મને કહેતજ નહિ આ અવસર હીન અને પ્રસ્તુત વિષયપર અરૂચિકર અને ક્રોધ કરનારા તેના વચનો સાભળીને રાજાના મનમા ઘણુ લાગી આવ્યુ રાજાએ ક્રોધ કરીને સેવકને આજ્ઞા કરી કે, ભદ્રક યુવરાજે મારૂ અપમાન કર્યું છે માટે તેને દરરોજ પાચ ખાસડા મારવા પિતાના હુકમપ્રમાણે ભદ્રકને દરરોજ માર ખાવો પડતો હતો સુમતિ દરરોજ ભદ્રકની આવી અવસ્થા દેખીને શોક કરવા લાગી એક દિવસ રાજપુત્રી સુમતિ પેલા મહાત્માની પાસે બ્રહ્મજ્ઞાનની ચર્ચા કરતી હતી, તેવામા રાજપુત્ર ભદ્રક પણ મહાત્માની પાસે આવ્યો અને નમસ્કાર કરીને બ્રહ્મચર્ચા કરવા લાગ્યો બ્રહ્મજ્ઞાનની ચર્ચાથી ભદ્રકને ઘણો આનન્દ મળતો હતો સુમતિ મનમા કઈક વિચાર કરીને મહાત્માને વિનવવા લાગી કે, હે મહાત્મન્‌ ! આપનો શિષ્ય રાજપુત્ર ભદ્રક, આપના આપેલા બ્રહ્મજ્ઞાન ઉપદેશથી દરરોજ પાચ ખાસડાનો માર ખાય છે માટે કૃપા કરીને હવે મારા બન્ધુનુ દુ:ખ ટાળો આપ જ્ઞાની છો, આપની કૃપાથી મારા ભાઈનુ દુ:ખ ટળી જશે એમ આશા રાખુ છુ લોકોમા આપના શિષ્યની હેલના થાય છે તે આપની થાય છે એમ હુ માનુ છુ, માટે હવે તમે તે ઉપાય કરીને મારા ભાઈને ખાસડાનો માર પડે છે તે બન્ધ કરાવો રાજપુત્રી સુમતિના એ તાદૃક્‌ વચનો શ્રવણ કરીને મહાત્મા બોલ્યા કે, હે સુમતિ ! “તેરા ભ્રાતા પનજુત્તેકા માર ખાતા હૈ સો ન્યાયકી બાત હૈ, જો મનુષ્ય યારોંકી બાત ગમારોંમેં કરતા હૈ ઉસકુ પચજુતિકા માર પડના ચાહિયે, બ્રહ્મજ્ઞાનકી બાત બ્રહ્મજ્ઞાનકે અધિકારીયોંકે લિયે હૈ. તેરા બન્ધુ બ્રહ્મજ્ઞાનકી બાત વ્યવહાર કાર્યોંમેં કરતા હૈ ઈસ લિયે ઉસકુ વ્યવહારઅકુશલતાસે પચજુતેકા માર પડતા હૈ વહ બરાબર ન્યાયકી બાત હૈ. રાજપુત્રી તુમ લડકી હૈ કિન્તુ યારોંકી બાત ગમારોંમેં નહિ કરતી હૈ ઈસ લિયે તુ બ્રહ્મજ્ઞાનકા આનન્દ પાતી હૈ, ફિર વ્યવહારવ્યાપારોંમેંભી તિરસ્કાર નહિ પાતી હૈ ” મહાત્માના ઉપરના વચનો

રાજપુત્રી સુમતિના હૃદયમા બરાબર ઉતરી ગયા અને તેથી તે રાજપુત્ર ભદ્રકને કહેવા લાગી કે, ભાઈ! આ બાબતમા મહાત્માના વચનપ્રમાણે તુ વ્યવહારકુશલ નહિ હોવાથી, બ્રહ્મજ્ઞાની હોવા છતા પાચ ખાસડાંનો માર ખાય છે જ્ઞાનીઓના અનુભવજ્ઞાનની વાતો અવિકારી જીવો આગલ કરવાની હોય છે જો તુ વ્યવહારકુશલ હોત તો ત્હારી આવી દશા થાત નહિ, માટે હવે દુનિયાની રીતિપ્રમાણે અતર્થી ન્યારા રહીને વર્તવાની ટેવ પાડ, કે જેથી બ્રહ્મજ્ઞાનની હેલના ન થાય અનધિકારીને પ્રાપ્ત થયેલા બ્રહ્મજ્ઞાનથી, બ્રહ્મજ્ઞાનનો લોકો તિરસ્કાર કરે છે અને તેથી બ્રહ્મજ્ઞાની ગાડા જેવા દુનિયામા ગણાય છે રાજપુત્ર ભદ્રકના મનમા પણ આ વાત ઉતરી અને તેણે પોતાની વ્યવહારઅનભિજ્ઞતાનો દોષ જાણી લીધો રાજપુત્રે મહાત્માને અને પોતાની ભગિનીને કહ્યુ કે, હવેથી હુ વ્યવહારમા કુશલ થઈશ અને બ્રહ્મજ્ઞાનનો તિરસ્કાર કરાવીશ નહિ બીજા દિવસે રાજપુત્ર ભદ્રક, રાજાની સભામા ગયો અને રાજાને નમસ્કાર કરીને વ્યવહારમા વ્યવહારકુશલતાથી વર્તીને રાજાની માફ માગી અને પ્રારબ્ધયોગે પ્રાપ્ત થએલ કાર્યોને બાહ્યની રીતિથી કરવા લાગ્યો, તેથી રાજા તેનાઉપર ખુશ થયો અને કહેવા લાગ્યો કે, ભદ્રક યુવરાજનુ ગાડપણુ હવે ચાલ્યુ ગયુ અને તે ડાહ્યો થયો છે તેને ખાસડા મારવાનો હુકમ બન્ધ કરી દીધો અને રાજ્યમા જાહેર કર્યું કે સર્વે પ્રજાએ યુવરાજની આજ્ઞાપ્રમાણે વર્તવુ યુવરાજ દુનિયાના કાર્યો દુનિયાના વ્યવહારપ્રમાણે કરવા લાગ્યો અને વખત મળતા બ્રહ્મજ્ઞાનનો આનન્દ લેવા લાગ્યો તેથી તે સુખી થયો

યુવરાજ ભદ્રક પુત્રનુ દૃષ્ટાત સાભળીને અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ ઘણો સાર ખેંચી શકે તેમ છે અધ્યાત્મજ્ઞાનની વાત ગમારોમા કરવાથી ગમારો અધ્યાત્મજ્ઞાન સમજી શકતા નથી અને ઉલટુ તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓને ખાસડાનો માર મારવા જેવુ કરે છે વ્યવહારકુશલ અને શુષ્કતારહિત અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ વ્યવહારમા વ્યવહારપ્રમાણે પોતાના અધિકારે વર્તે છે અને નિશ્ચયથી અધ્યાત્મસ્વરૂપમા રમણતા કરે છે તેથી દુનિયામા તેઓ ડાહ્યા ગણાય છે કેટલાક શુષ્ક અધ્યાત્મીઓ વ્યવહારકુશલતાના અભાવે જ્ઞાનીની વાર્તાઓ ગમારોમા કરીને અધ્યાત્મજ્ઞાનની હાસી કરાવે છે निश्चयदृष्टि चित्त धरिजी पाले जे व्यवहार; पुण्यवंत ते पामशेजी भवसमुद्रनो पार શ્રીઉપાધ્યાયની આ વાણીનો પરમાર્થ હૃદયમાં ધારણ કરીને અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ વર્તે તો અનેક મનુષ્યોને તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનનો આસ્વાદ ચખાડી શકે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓની સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ હોવાથી તેઓ આત્મામા ઉંડા ઉતરી જાય છે તેથી તેઓને

વ્યવહારમા રસ પડતો નથી એમ બને છે, તોપણ તેઓએ જે જે
અવસ્થામા અધિકારભેદે ઉચિત વ્યવહાર હોય તેને ન છોડવો જોઇએ
અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓને પણ અધ્યાત્મજ્ઞાન આખી દુનિયામા પ્રસરે એવા
જ્યાસુધી ભાવ હોય ત્યાસુધી તેઓએ વ્યવહારમાર્ગને અમુક અધિ
કારપ્રમાણે અનુસરવો જોઇએ ખાવાના, પીવાના, લઘુનીતિ, અને
વડીનીતિ તથા નિદ્રા અને આજીવિકાદિ કૃત્યો જ્યાસુધી કરવા પડે
છે ત્યાસુધી તેઓએ વ્યવહારધર્મક્રિયાઓને પણ અમુક દશાપર્યંત
કરવી જોઇએ વ્યવહારકુશલતાની સૂચના કર્યા બાદ અધ્યાત્મજ્ઞાનની
ઉપયોગિતાનુ વર્ણન કરવામા આવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર અમૃતરસ
સમાન છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ અમૃતરસનુ પાન કરવાથી જન્મ, જરા
અને મરણના ફેરા ટળે છે

પ્રત્યેક ધાર્મિક ક્રિયાઓમા અધ્યાત્મરસ રેડાય છે કોઈપણ ધર્મની
ક્રિયામા ઉંડા ઉતરીને તપાસીએ છીએ તો ઉચ્ચ પ્રકારનુ રહસ્ય
અવબોધાય છે જે આત્માના શુભાદિ અધ્યવસાયોને ઉત્પન્ન કરે છે, તે
તે ક્રિયાઓને પણ-આરોપ કરીને અધ્યાત્મ તરીકે ઉપદેશાય છે
વસ્તુત વિચારીએ તો આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોજ અધ્યાત્મ તરીકે
કહી શકાય

આત્માની શક્તિયોને જણાવનાર અધ્યાત્મશાસ્ત્રોના કર્તાઓએ
આત્માનો સયમ — આત્મતત્ત્વનો અનુભવ કરીને તે તે બાબતોને જણાવી
છે આત્મતત્ત્વનો અનુભવ કરવાનેમાટે યોગીઓ
એકાન્તસ્થાન સેવે છે કોઈ ગુફાઓમા જઈને
આત્મતત્ત્વનુ ધ્યાન ધરે છે કોઇ અષ્ટાગયોગની સાધનપ્રણાલી
કાવડે આત્મતત્ત્વનુ ધ્યાન ધરે છે પરભાવમા જે જે આત્માની
શક્તિયોનુ પરિણમન થયુ છે તેને, આત્મભાવે કરવી તેજ
અધ્યાત્મક્રિયાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હોય છે મનોદ્રવ્યવડે ભાવમનની શુદ્ધિ
કરીને રાગદ્વેષ દશાનો ત્યાગ કરવા ઉત્તમ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ પ્રયત્ન
કરે છે આત્માની જે જે અશે શુદ્ધિ થાય છે તે તે અશે અધ્યાત્મતત્ત્વનો
પ્રકાશ થાય છે જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવામા અધ્યાત્મજ્ઞાનની અત્યત
આવશ્યકતા છે એક વિદ્વાન્ મહાશય જણાવે છે કે, "અધ્યાત્મત
ત્ત્વના પ્રોફેસરો, ધર્મનો ફેલાવો કયા કયા ઉપાયોથી કરવો તે સારી પેઠે
જાણતા હોવાથી, તેઓ આત્માની શક્તિયોને તે તે ઉપાયોદ્વારા પ્રવ
ર્તાવીને ધર્મપ્રચારકાર્યમા અત્યત વિજયને મેળવે છે" આત્મતત્ત્વમા
વિશેષ ઉંડા ઉતરીને તેનો અનુભવ કરવાથી પ્રત્યેક મનુષ્યોના
આત્માની પ્રવૃત્તિયોને અવબોધી શકાય છે આત્માના શુભાદિ

વસાયોઉપર કલાકોના કલાકોપર્યંત અભ્યાસ કરવાથી, પ્રત્યેક મનુષ્યોના મનમા થતા અધ્યવસાયોને જાણવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે જે જે બાબતોનો જ્ઞાનવડે સયમ કરનામા આવે છે તે તે બાબતોનુ સારીરીતે આત્માને જ્ઞાન થાય છે આત્મતત્ત્વસબન્ધી જેઓ કલાકોના કલાકોપર્યન્ત અભ્યાસ કરે છે તેઓ આત્મતત્ત્વના સ્વરૂપને જાણી શકે છે આત્મા, છદ્મસ્થાવસ્થામા વિચાર કરવાનેમાટે સમયે સમયે અનન્ત મનોદ્રવ્યને ગ્રહણ કરે છે અનેક પ્રકારના વિચારો કરવાને માટે મનોદ્રવ્યની સહાય લેવી પડે છે સારા વિચારો કરવામા શુભ મનોદ્રવ્યની સહાય લેવામા આવે છે તો શુભલેશ્યાનો ઉત્પાદ થાય છે જે જે વસ્તુઓ સબન્ધી વિચારો કરવામા આવે છે, તે તે વસ્તુઓ સબન્ધી ક્ષયોપશમજ્ઞાન પ્રગટે છે દુનિયાના પદાર્થો સબન્ધી વિચારો કરવાથી, તે તે વસ્તુઓના જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ વૃદ્ધિ પામે છે જેના ક્ષયોપશમજ્ઞાનવડે સર્વ પ્રકારનો ક્ષયોપશમ પ્રગટે એવા આત્મતત્ત્વનો, મનોદ્રવ્યની સહાયવડે વિચાર કરવો જોઇએ મનોદ્રવ્યની સહાયવડે આત્મતત્ત્વનો વારવાર વિચાર કરવામા આવે છે તો આત્મતત્ત્વ વાસનાની દ્દઢતા થાય છે અવગ્રહ, ઇહા, અપાય અને ધારણા આ ચાર ભેદ ખરેખર મતિજ્ઞાનના છે. અવગ્રહાદિ ચાર ભેદવડે આત્મતત્ત્વનુ પરોક્ષદશામા ચિંતવન કરવાથી અને આત્મતત્ત્વસબન્ધી કલાકોના કલાકોપર્યન્ત સયમ થવાથી, આત્મતત્ત્વનો વિશેષત અનુભવ થાય છે નિયમ એવો છે કે, જે પદાર્થનુ વારવાર ચિન્તવન કરવામા આવે છે તે પદાર્થના જ્ઞાનનો ક્ષયોપશમ વૃદ્ધિ પામવાથી, તે પદાર્થનુ સારીરીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે તે નિયમને અનુસરી આત્મતત્ત્વનુ કલાકોના કલાકો સુધી આગમોના અનુસારે મનન કરવામા આવે છે તો આત્માના સ્વરૂપને સ્પર્શી શકાય છે પ્રખ્યાત શોધક એડીસને અડતાલીશ કલાકસુધી ફોનોગ્રાફના વિચારોની શ્રેણિયોવડે ફોનોગ્રાફની શોધ કરીને પદાર્થસયમની સિદ્ધિ કરી બતાવી છે એડીસનની પેઠે કલાકોના કલાકોપર્યન્ત જેઓ આગમાનુસારે આત્મતત્ત્વનુ મનન કર્યા કરે છે તેઓ આત્મતત્ત્વસબન્ધીમા એટલા બધા ઉંડા ઉતરી જાય છે કે, તેની જગતના બાહ્યજીવોને સમજણ પણ પડતી નથી ફક્ત જેઓ રાત્રીદિવસ આત્માનુ મનોદ્રવ્યવડે ચિન્તવન કરે છે તેઓ છેવટમા છેલ્લુ સત્યકર્તવ્ય પ્રાપ્ત કરે છે જેઓને સિદ્ધાન્તોના અનુસારે આત્મતત્ત્વ સમજાયુ છે તેઓ, પરમસુખનો મહાસાગર પોતાનામા છે એમ નિશ્ચય કરીને તેમાજ મનન, સ્મરણવડે રમણતા કરે છે દુનિયામા અનેક પ્રકારના તત્ત્વોનુ જ્ઞાન કરતા પણ જે આનન્દ મળતો નથી તે આનન્દ પોતાના સ્વરૂપનુ મનન કરતા

મળે છે એક પૂર્વાચાર્ય લખે છે કે, સર્વ પ્રકારના જ્ઞેયોને અવબો ધવાની જ્ઞાનશક્તિ અને સત્યસુખ જાણવાની શક્તિ ખરેખર આત્મામા રહી છે, ત્યારે આત્માનુજ અવલબન કરીને તેનુ જો જ્ઞાન કરવામા આવે તો કેટલો બધો આનન્દ થાય? અને તેને કોણુ વર્ણવી શકે?

આત્મતત્ત્વના જ્ઞાનસમુદ્રની અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ ખૂબ ઉંડા ઉતરીને તેના સહજસુખનો સ્વાદ અનુભવે છે, તેથી શિરપર દુ ખનુ આકાશ તૂટી પડે તોપણુ તેઓ આત્મતત્ત્વનો આશ્રય કદી ત્યજતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો તિરસ્કાર કરવામાટે એકાન્ત જડવાદીઓએ બાકી રાખ્યું નથી જડવાદીઓએ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓને દુ ખ દેવાને પ્રાણોનો પણ નાશ કર્યો છે, તથાપિ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓએ બાહ્ય પ્રાણુમેવનો ત્યાગ કરવામા-પોતાનુ સહજસુખ અનુભવ્યા પછી પાછી પાની કરી નથી. આત્માના સત્યસુખનો જે જ્ઞાનીઓએ સ્વાદ ચાખ્યો છે તેઓ કદી ચક્રવર્તી વા દેવતાઓને પણુ હીસાબમા ગણુતા નથી તેઓને તો આત્મતત્ત્વની ધૂન લાગી હોય છે તેથી તેઓને બાહ્યપદાર્થોપર આસક્તિભાવ રહેતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ સર્વ આત્માઓને પોતાના આત્મસમાન માનીને તેઓના ઉપર શુદ્ધપ્રેમ ધારે છે તેઓના હૃદયમાં તૃષ્ણા, સ્વાર્થ અને વૈષયિકસુખની ઇચ્છા રહેતી નથી આત્મતત્ત્વનો અનુભવ થયા પશ્ચાત્ મોહનુ જોર ઘટવા માંડે છે અને આત્માનું જોર વધવા માંડે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ જગતના જીવોને પોતાના આત્મસમાન માને છે તેથી તેઓનો નાશ ન થાય તેમાટે દયાવ્રતને અગીકાર કરે છે તેઓના મનમા કોઈપણુ જીવની લાગણી ન દુખાય એવો વિચાર પ્રગટે છે, તેથી તેઓ સત્યવ્રતને અગીકાર કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ ભાવથી પરવસ્તુની ઇચ્છામાત્રનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને દ્રવ્યથકી પર પુદ્ગલવસ્તુને ગ્રહણ કરવા પ્રયત્ન કરતા નથી અધિકારભેદે તેઓ અસ્તેયવ્રતને ધારણ કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓને પરવસ્તુના ભોગની ઇચ્છા રહેતી નથી. પરવસ્તુની દ્રષ્ટિએ તેઓ નાકના મેલસમાન અવબોધે છે, તેથી તેઓ પરવસ્તુસબન્ધી ઇચ્છાઓનો રોધ કરવા તથા પચેન્દ્રિય વિષયોની ઇચ્છાઓઉપર કાબુ મેળવવાને માટે શક્તિમાન્ થાય છે ઇચ્છાના ત્યાગરૂપ આન્તરિક બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરવા ખરેખરી રીતે તેઓ સમર્થ બને છે બાહ્ય જડ વસ્તુઓને ધનરૂપે માનવાની વૃત્તિને તેઓ કબુલ કરતા નથી બાહ્યધનમાં મૂર્છા રહેતી નથી તે સર્વ અધ્યાત્મજ્ઞાનનો પ્રતાપ અવબોધવો. ચક્રવર્તી આદિની પદવીઓ અને ક્રોડો રૂપૈયાનો ત્યાગ કરીને જેઓ, આત્મતત્ત્વની આરાધના કરે છે તેમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો મહિમા

સમ્યગ્ અવબોધાય છે જ્યારે નમિરાજાએ દીક્ષા અંગીકાર કરી અને સર્વ વસ્તુઓનુ મમત્વ દૂર કર્યું, ત્યારે ઇન્દ્રમહારાજાએ તેમના ખરા ત્યાગની પરીક્ષા માટે તેમની આખી નગરી બળતી દેખાડી, અન્ત-પુરની રાણીઓને અગ્નિના ભયથી પોકાર કરતી દેખાડી, તોપણ નમિરાજ મુનિવર કહેવા લાગ્યા કે, આમા મારૂ કંઈ બળતું નથી તેઓ ઇન્દ્રની ઇન્દ્રજાળથી મોહ ન પામ્યા તેમા ખાસ અધ્યાત્મજ્ઞાનજ કારણીભૂત હતુ સ્કંધકમુનિના પાંચશે શિષ્યોને ઘાણીમા ઘાલીને પીલવા માડ્યા ત્યારે, પ્રત્યેક મુનિએ આત્મતત્ત્વની ભાવનાવડે પીલાતા છતા પણ શરીરદ્વારા થતા દુ ખોને સહન કર્યા અને આત્મામાજ ઉપયોગ ધારણ કરી પરમસમતાભાવ ધારણ કર્યો ઘાણીમા પીલાતા કેટલું બધુ દુ ખ થતુ હશે! તેનો જેણે અનુભવ કર્યો હોય તે જાણે શરીરના કોઈ અંગને જો ચપ્પુ લાગી જાય છે તો કેટલુ બધુ દુ ખ થાય છે? ત્યારે ઘાણીમા પીલાતી વખતે કેટલીબધી વેદના થતી હશે? તેવી અસહ્ય વેદનાને સહન કરવામા સત્ય અધ્યાત્મજ્ઞાનની કેટલીબધી સમર્થતા છે, તે જ્ઞાનીપુરૂષો જાણી શકે છે સ્કંધકસૂરિના શિષ્યોને અધ્યાત્મજ્ઞાનની ખરેખરી પક્વદશા હતી, તેથી તેઓ આત્માથી શરીર છૂટું પડતાં પણ ઉત્તમ ધ્યાનને ધારી શક્યા આપણે તેવા મુનિયોના દૃષ્ટાંતો લેઇને તેવી દશા પોતાનામા પ્રગટાવવા માટે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસીઓનુ પ્રથમાવસ્થાનુ જ્ઞાન તો ગુલા-બના પુષ્પ જેવુ હોય છે ગુલાબનુ પુષ્પ જેમ સૂર્યનો તાપ પામીને કરમાઈ જાય છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસીઓનુ પ્રાથમિક જ્ઞાન પણ અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો આવતા ટળી જાય છે અનેક પ્રકારના દુ ખોના સામુ જે અધ્યાત્મજ્ઞાન ટકી રહે છે અને જે આત્માના ગુણોનુ રક્ષણ કરવા સમર્થ થાય છે, તેજ પક્વ થએલુ અધ્યાત્મજ્ઞાન અવબોધવુ

પ્રથમાવસ્થાનું અધ્યાત્મજ્ઞાન

પ્રથમાવસ્થામા ઉત્પન્ન થતુ અધ્યાત્મજ્ઞાન, સામાન્ય હોવાથી તે જ્ઞાનવડે જોઇએ તેવી શાતિ મળતી નથી, તોપણ તે જ્ઞાનના બળવડે પક્વ એવા અધ્યાત્મજ્ઞાનમા પ્રવેશ કરી શકાય છે અનેક પ્રકારના હેતુઓ પામીને પ્રથમ અવસ્થામા થતું એવુ અધ્યાત્મજ્ઞાન પાછુ ટળી જાય છે, તેથી તેવા જ્ઞાનવાળાઓ ઉત્તમ આચારો અને વિચારોવડે બળવાન્ન હોય તો તેમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો દોષ ગણાતો નથી જેઓની આગમબુદ્ધિ ઘણી હોતી નથી તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનના માર્ગમાંથી કોઈના ભરમાવ્યાથી પાછા પડી જાય છે અને અધ્યાત્મની નિન્દા કરવા મડી જાય છે.

પોતાના અધિકારને નહિ ઓળખીને અધિકારવિનાની વસ્તુમા
માથુ ઘાલવા જાય તો તેનુ થાય, તેમા કોઈ જાતનુ આશ્ચર્ય નથી
એક શિયાળ હતી તે એક ઉંચી બોરડીના બોર ખાવા પ્રયત્ન

અધ્યાત્મજ્ઞાનની અવજ્ઞા કરનારપર શૃગાલનુ દૃષ્ટાન્ત

કરવા લાગી તે ઘણી કૂદી પણ એકે બોર તેના મુખમા
આવ્યુ નહિ અન્ય શિયાળે તેની મશ્કરી કરી અને કહ્યુ
કે તેં એક બોર પણ કેમ ખાધુ નહિ ? પેલી મૂર્ખ અને
ધૂર્ત શિયાળે કહ્યુ કે, મેં બોરડીના બોરનો તપાસ કર્યો
અને તે ખાટા જણાયા તેથી મેં ખાધા નહિ અને
છોડી દીધા પેલી તેના માથાની શિયાળે કહ્યુ કે, બોરડીના બોર જો
તેં મુખમા ચાખીને પરીક્ષા કરી હોત તો તારી પરીક્ષાનો હુ સ્વીકાર
કરી શકત ! માટે હવે બોલવાની તસ્દી લે નહિ અધ્યાત્મજ્ઞાનની
બાબતમા પણ પેલી શિયાળની પેઠે કેટલાક પ્રયત્ન કરે છે અને અધ્યા
ત્મસુખ લેવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ તેઓ મૂર્ખ અશ્રદ્ધાળુ અને વાતો-
નાજ માત્ર રસીયા હોવાથી તેમજ આત્મિકધર્મક્રિયા તરફ લક્ષ્ય
પ્રવૃત્તિ નહિ રાખનાર હોવાથી, તેઓનો અધ્યાત્મજ્ઞાનમા પ્રવેશ થતો
નથી અને આત્મતત્ત્વનો અનુભવ થતો નથી અનુભવ થયાવિના
તેઓને આત્મિકસુખ મળતુ નથી, તેથી તેઓ અન્તે કટાળીને અધ્યા
ત્મમાંથી પાછા પડે છે, અને કોઈ તેનુ કારણ પૂછે તો તેઓ ' પેલી
જૂઠી શિયાળની પેઠે, પોતાની ભૂલ છૂપાવવાને માટે અગડ બગડ બકે
છે, પણ તેઓના વાક્યોને તત્ત્વજ્ઞાનીઓ હીસાબમા ગણતા નથી
અધ્યાત્મસુખનો જેણે અનુભવ કર્યો છે તેવો પક્વજ્ઞાની કદી કોઈના
ભરમાવાથી અધ્યાત્મતત્ત્વનો ત્યાગ કરતો નથી

અધ્યાત્મજ્ઞાનની અપક્વદશાવાળા મનુષ્યોએ પક્વજ્ઞાનવાળા મનુ
ષ્યોનુ આલમ્બન લેવુ જોઇએ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓએ પોતાના ઉત્તમ
સદાચારવડે અને જ્ઞાતિને અનુરૂપ ફરજવડે, પ્રતિપક્ષીઓને પણ જણાવી
દેવુ જોઈએ કે, જડવાદના શુષ્કજ્ઞાનથી અમો દૂર છીએ અધ્યાત્મ
જ્ઞાનની પક્વદશા થતા ઉત્તમ સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે આવુ આધ્યા
ત્મિકજ્ઞાન કંઈ માત્ર પુસ્તકો વાચવાથી મળે તેમ ધારવુ નહિ સાક્ષાત
સદ્ગુરુના બોધથી જે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો રસ અનુભવાય છે તે કદી પુસ્ત
કોના વાચનથી અનુભવાતો નથી પુસ્તકોદ્વારા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો જે
બોધ કરવામા આવે છે તેને પક્વ કરવાને માટે એક સદ્ગુરુની
આવશ્યકતા છે શ્રીસદ્ગુરુવિના અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અભ્યાસી ઘણી બાબ
તોમા ભુલ કરે છે અને તેને અધ્યાત્મજ્ઞાન સબન્ધી ઘણા અનુભવો
મળી શકતા નથી સદ્ગુરુની આજ્ઞાવિનાનો સ્વચ્છન્દી મનુષ્ય ખરેખર
હરાયા ઢોર જેવો છે, જેના માથે કોઈ સદ્ગુરુ નથી તે અધ્યાત્મ

જ્ઞાનના પ્રદેશ આગળ આવીને, વા આગળ પાછળ ઠપકાઇને પાછો વળે છે, અને તે બાહ્યવસ્તુઓમા સુખને માટે ફા ફા મારે છે દુનિયાના પ્રત્યેક ઉત્તમ કાર્યમા દક્ષત્વ મેળવવાને માટે કોઈ પણ ગુરૂને અવશ્ય કરવા પડે છે, તેમ મોક્ષના માર્ગમા પ્રવેશ કરનાને માટે-અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અર્થે કોઈ મુનિવર સદ્ગુરૂ અવશ્ય કરવા જોઈએ જેઓએ મોક્ષમાર્ગપ્રતિ પ્રયાણ કર્યું છે તેવા મુનિવરો અધ્યાત્મજ્ઞાનની કુચીઓ આપવાને માટે સમર્થ બને છે સાસારિક ઉપાધિયોનો ત્યાગ કરીને જેઓ કવાકોના કલાકોપર્યન્ત એક આત્માને તારવાને માટે-નિરૂપાધિદશા ભોગવે છે અને આત્મતત્ત્વની વિચારણામા લયલીન રહે છે, તેઓ સદ્ગુરૂ હોઈ શકે છે જે મુનિવર સદ્ગુરૂએ અધ્યાત્મ જ્ઞાનનો ઘણો ઉંડો અનુભવ કર્યો હોય છે અને જેનો અનુભવ ખરેખર વીતરાગવાણીના અનુસારે છે, તેવા અધ્યાત્મજ્ઞાની મુનિવરની આજ્ઞા સ્વીકારીને અને તેમના દાસ શિષ્ય થઇને અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અનુભવ કરવો જોઇએ, એ વાત ખાસ ધ્યાનમા રાખવી જોઈએ

અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અનુભવ ખરેખર પાતાળીકુવા જેવો છે પાતાળીકુવાનુ પાણી જેમ ખૂટતુ નથી, તેમ અધ્યાત્મનો અનુભવ પણ નવો નવો પ્રગટવાથી કદી ખૂટતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનના બળવડે દરરોજ આત્મતત્ત્વસબન્ધી નવો અનુભવ પ્રગટ થાય છે અને તેથી પ્રત્યેક બાબતોનો સાર સક્ષેપમા સમજાય છે કેટલાક સમ્યગ્ અનુભવવિનાના 'લિભાગુ, અધ્યાત્મીઓ હોય છે તેઓની અમુક બાબતમા દૃષ્ટિ, મર્યાદાવાળી થઈ જવાથી તેઓ પોતાના વિચારોમા જાણે સર્વ પ્રકારનુ અધ્યાત્મજ્ઞાન સમાઈ ગયુ હોય' એવો ઘમડ રાખીને અનેક પ્રકારના વિતડાવાદો જેની તેની સાથે કરીને, મનમા આનન્દના ઠેકાણે ક્લેશને ધારણ કરે છે કેટલાક સમ્યગ્જ્ઞાનના અભાવે અમુક જાતની ક્રિયા કરે તોજ અધ્યાત્મ કહેવાય એના ઉઠીના વિચારોવડે બોલે છે પોતાની બુદ્ધિવડે જેઓ પૂર્ણ અનુભવ કર્યાવિના અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉપર વિચાર બાધવા જાય છે તેઓ ઘણી ભૂલો કરે છે, પણ તેઓ પશ્ચાત્ અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અનુભવ લહીને પોતાની ભૂલો માટે પશ્ચાત્તાપ કરે છે ગજસુકુમાલમુનિવર કે જે શ્રીકૃષ્ણના ભાઇ થતા હતા, તેમણે બાલ્યાવસ્થામા દીક્ષા અગીકાર કરી હતી તેઓ સ્મશાનમા કાયોત્સર્ગ કરી ઉભા રહ્યા હતા ત્યારે, તેમના સસરા સોમિલે ક્રોધથી શ્રીગજસુકુમાલના મસ્તકપર માટીની પાળ બાધીને તેમા ખેરના અગારા ભર્યા હતા, તોપણ શ્રીગજસુકુમાલે અધ્યાત્મજ્ઞાનના બળવડે અગ્નિના દુ ખને સહન કર્યું અને પોતાના મનમા જરામાત્ર પણ ક્રોધ આવવા દીધો નહિ પોતાના

મનમા તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ઉત્તમ સમતાભાવની ભાવના ભાવવા
લાગ્યા અને શરીરનો ત્યાગ કરીને પરમસુખ પામ્યા શ્રીગજસુકુમા
લનુ દૃષ્ટાન્ત ખરેખર અધ્યાત્મભાવનાની પુષ્ટિમા હેતુભૂત છે

અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર માતાસમાન છે માતા જેમ પોતાના

માતા અને પિતાસમાન અધ્યાત્મજ્ઞાન.

બાળબચ્ચાઓનુ લાલનપાલન કરે છે અને તેઓને
અનેક દુ:ખમાથી બચાવે છે, પોતાના બચ્ચાઓના
ગુન્હા સામુ જોતી નથી પણ તેમના ભલાને માટેજ
સદા ઉદ્યમ કરે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ ભવ્ય
જીવોની પુષ્ટિ કરે છે અને ભવ્ય જીવોમા રહેલા અનેક દોષોરૂપ મળને
દૂર કરે છે, તેમજ ભવ્ય જીવોની પુષ્ટિ કરીને પરમાત્મપદરૂપ મહત્તાને
અર્પે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર માતપિતાની ગરજ સારે છે સાસારિક
પિતા, જેમ પોતાના કુટુંબનુ પોષણ કરે છે અને કુટુબને સુખી કરવા
તનતોડ મહેનત કરે છે, શત્રુઓથી પોતાના કુટુંબનો બચાવ કરે છે,
પોતાના પુત્રો અને પુત્રીઓને ભણાવે છે અને તેઓને શુભ માર્ગમા
દોરે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ માતપિતા પણ વિરતિ આદિ કુટુબનુ
પોષણ કરે છે અને અન્તરાત્માને જ્ઞાનાદિ પચાચારનુ શિક્ષણ આપીને
તેની પુષ્ટિ કરે છે, તથા મૈત્રીઆદિ ભાવનાઓના અમૃતરસવડે અન્તરા
ત્માનુ પોષણ કરે છે અને ઉચ્ચ ગુણસ્થાનકરૂપ શુભ માર્ગમા પોતાના
કુટુબને દોરે છે અને પોતાની ફરજ બજાવીને આત્માના આન્તરિક
કુટુબની ઉન્નતિ કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર એક ઉત્તમ મિત્ર
સમાન છે ઉત્તમ મિત્ર જેમ પોતાના મિત્રના હૃદયને પ્રફુલ્લ કરે
છે તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ અન્તરાત્માને પ્રફુલ્લ કરે છે ઉત્તમ મિત્ર
જેમ પોતાના મિત્રનો, સકટ વખતમા સાથી બને છે, તેમ અધ્યા-
ત્મજ્ઞાન પણ અન્તરાત્મરૂપ મિત્રને—અનેક પ્રકારના મોહરાજાએ
કરેલા સકટોમા સાથી બનીને, મોહના દુ:ખથી ઉગારે છે ઉત્તમ
મિત્ર જેમ પોતાના મિત્રનો પ્રાણાન્તે પણ વિશ્વાસઘાત કરતો નથી
તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ અન્તરાત્માનો કદાપિ વિશ્વાસઘાત કરવા
પ્રવૃત્તિ કરતુ નથી ઉત્તમ મિત્ર જેમ પોતાના મિત્રની દોષદૃષ્ટિ ટાળીને
તેની સદ્ગુણ દૃષ્ટિ ખીલવે છે તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ અન્તરાત્મામા
રહેલા દોષો ટાળીને તેની સદ્ગુણ દૃષ્ટિ ખીલવે છે અન્તરાત્માને
પોતાનુ શુ કર્તવ્ય છે અને તે કેવી રીતે સિદ્ધ થાય? તે શિખવનાર
અધ્યાત્મજ્ઞાન છે ઉત્તમ મિત્ર જેમ પોતાના મિત્રના ગુણો અને દોષો
જાણે છે તો પણ તે દોષોની વાત કોઇ આગળ કરતો નથી અને ગુણોની
સુધી સર્વત્ર ફેલાવે અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ સર્વ જીવોના ઉત્તમ
મિત્રસમાન છે છે તે, સર્વ જીવોના

ગુણોના માત્ર જુવે છે, અને સર્વ જીવોના ગુણોની સુગંધીનો તે સર્વત્ર ફેલાવો કરે છે મનુષ્યોના દુર્ગુણો તરફ તેનુ લક્ષ્ય જતુ નથી દુર્ગુણોનો તે ફેલાવો કરતો નથી, તેમજ દોષોને પ્રકાશીને કોઇના આત્માની લાગણીને દુખવતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી સર્વ જીવો પોતાના મિત્રસમાન લાગે છે અને તેથી સર્વ જીવોપર મૈત્રીભાવના પ્રગટે છે સર્વ જીવોના ગુણો દેખવાની શક્તિ ખીલવવાથી,-સર્વ જીવોના જે જે ગુણો હોય છે તે તે ગુણોને દેખી-અધ્યાત્મજ્ઞાની પ્રમોદભાવને ધારણ કરે છે, તેમજ સર્વ જીવોને દુ ખી દેખી તેમના ઉપર કારૂણ્યભાવના ધારણ કરે છે અને ગુણહીનોને દેખી મધ્યસ્થ રહે છે ઉત્તમ મિત્ર જેમ પોતાના મિત્રની ઉન્નતિ કરવામા મ્હારૂ અને ત્હારૂ એવો ભાવ ધારણ કરતો નથી, તે પ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાની પણ સર્વ જીવોને મિત્ર માની તેઓનુ શ્રેય કરવામા મારૂ તારૂ એવો ભાવ ધારણ કરતો નથી સર્વ જીવોને પોતાના મિત્રસમાન ગણવાની શક્તિ આપનાર ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે અધ્યાત્મજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ સર્વ જગત્ એક કુટુમ્બસમાન ભાસે છે-ભગવદ્‌ગીતામા કહ્યુ છે કે,

શ્લોક

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।
उदारचरितानां तु-वसुधैव कुटुम्बकम् ॥

આ મારો છે અને આ પારકો છે, એવી લઘુ મનવાળાઓની ભાવના છે, જેઓનુ ઉદાર ચરિત છે તેઓને તો આખી પૃથ્વી પોતાના કુટુમ્બસમાન ભાસે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આવી ઉત્તમ ભાવના ખીલવાથી જગતમા ઉદાર ચરિતવાળા મનુષ્યો ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી તેઓ દુનિયાનુ ભલુ ગમે તે સ્થિતિમા રહ્યા છતા પણ કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આવી ઉત્તમ વિશાલ દૃષ્ટિ ખીલવવાને માટે ઉત્તમ જ્ઞાનીઓ મહા પ્રયત્ન કરે છે ઉત્તમ મિત્ર જેમ પોતાના મિત્રથી એકરૂપ બનીને તેના દોષોને ટાળે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ આત્માથી એકરૂપ હોઈને આત્માના રહેલા દોષો ટાળવાને પોતાની શક્તિ ફોરવે છે ઉત્તમ મિત્ર જેમ પોતાના મિત્રને સકટના સમયમા ત્યજતો નથી, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ આત્માને દુ ખના સમયમા ત્યજતુ નથી, પણ ઉલટુ અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર સકટના વખતમા આત્માને ખરો આશરો આપવાને માટે સમર્થ બને છે અન્તરમા ઉત્પન્ન થનાર મોહના રાગાદિ યોદ્ધાઓ સામે ખરી ટેકથી ઉભુ રહીને યુદ્ધ કરનાર, ખરેખર 'અધ્યાત્મજ્ઞાન' જેના હૃદયમા પ્રગટ્યુ છે તેને અન્ય મિત્ર કરવાની

જરૂર રહેતી નથી ભય, ખેદ આદિ અશુભ વિચારોને આત્મામા ઉત્પન્ન થતાજ મારી હઠાવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે જે મનુષ્યો અધ્યાત્મજ્ઞાનઉપર વિશ્વાસ રાખીને, તેને પોતાના મિત્ર તરીકે સ્વીકારે છે તેઓને, શોક, ચિન્તા, ભય વગેરે દુશ્મનોનો જરામાત્ર ભય રહેતો નથી

અધ્યાત્મજ્ઞાનને જેઓ મિત્ર બનાવવા ધારે છે તેઓ, આન્તરિક દષ્ટિમા પ્રવેશ કરે છે, પણ તેઓએ સમજવુ જોઈએ કે, અધ્યાત્મજ્ઞાનને મિત્ર બનાવવા માટે પ્રથમ બાહ્યવસ્તુઓના મમત્વનો ત્યાગ કરવો જોઈએ જેઓને અધ્યાત્મમિત્રઉપર શુદ્ધ પ્રેમ હોતો નથી તેઓના હૃદયમા અધ્યાત્મજ્ઞાનની સ્થિરતા થતી નથી મહારાજા-શહેનશાહને પોતાના ઘેર બોલાવવા હોય છે તો ઘરને કેવુ સુશોભીત કરવુ પડે છે અને તેઓને પોતાના પ્રેમની કેટલી બધી ખાત્રી આપવી પડે છે? તે પ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાનને હૃદયમા સ્થિર કરવા માટે, મનમા અત્યન્ત શુદ્ધ પ્રેમ અને શ્રદ્ધાને ધારવી પડે છે શુષ્ક અધ્યાત્મીઓના હૃદયમા ખરૂ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રગટતુ નથી, વાચિક અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે કંઈ પોતાની ઉન્નતિ થતી નથી વસ્તુત અધ્યાત્મજ્ઞાન જ્યારે હૃદયમા પરિણમે છે ત્યારે,-તેનુ પારિણામિક અધ્યાત્મજ્ઞાન-ખરેખર આત્માની શુદ્ધતા પ્રકટાવવાને સમર્થ બને છે અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર પોતાના ગુરૂની ગરજ સારે છે ગુરૂ જેમ શિષ્યને અનેક શિક્ષાઓ આપીને ઠેકાણે લાવે છે અને શિષ્યને ગુણોની મૂર્તિરૂપ બનાવે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ આત્માને અનેક પ્રકારની શિખામણો આપીને આત્માને સ્વસ્વભાવરૂપ નિજઘરમા લાવે છે અને ક્ષયોપશમાદિ ભાવના અનેક ગુણોનુ વાસભૂત આત્માને બનાવીને, સાદિ અનન્તમા ભાગે સહજસુખનો વિલાસી કરે છે ગુરૂ જેમ પોતાના શિષ્યના શ્રેયમા સદાકાળ પ્રયત્ન કર્યા કરે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ અન્તરાત્માની ઉન્નતિ માટે પ્રયત્ન કર્યા કરે છે જેમ ગુરૂ શિષ્યને પોતાના ઉપદેશવડે અનેક શિખામણો આપીને વિનયવત કરે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ જગતના જીવોને અનેક શિખામણો આપીને અહકારદોષને ટાળી વિનયવત બનાવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન અને અહકારને મેળ આવતો નથી મુનિવરો અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે અહકારને હણીને લઘુતા ગુણને ધારણ કરી વિનયનો પાઠ આખી દુનિયાને પઢાવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી લઘુતા ગુણની જો પ્રાપ્તિ ન થાય તો સમજવુ કે, તેના હૃદયમા અધ્યાત્મજ્ઞાન પરિણમ્યુ નથી અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર સૂર્યસમાન છે આ સસૃષ્ટિમા રહેલી સત્ચિત્તુ દર્શન કરાવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સૂર્યના પ્રકાશવડે અન્તરાત્મારૂપ કમલ ખરેખર પ્રફુલ્લ થાય છે અને તે ભોગરૂપ જલથી નિર્લેપ રહે છે

ઉપમાઓ ઉપમેયઅધ્યાત્મજ્ઞાન

અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સૂર્યના કિરણોવડે અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સૂર્યના પ્રકાશથી મનુષ્યો સર્વ વસ્તુઓનો વિવેક કરી શકે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સૂર્યની આગળ દુનિયાના પદાર્થોનું જ્ઞાન તે ચકચકતા તારાઓના સમાન શોભે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સૂર્યના પ્રકાશથી આત્માના સર્વે ગુણોનુ દર્શન થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર આ જગત્મા ચન્દ્રની ઉપમાને ધારણ કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ ચન્દ્રની શીતલતાથી મનુષ્યો આન્તરિક શાન્તિ ધારણ કરવાને માટે શક્તિમાન્ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ ચન્દ્રથી અનુભવરૂપ અમૃત ઝરે છે, તેનુ ઉત્તમ યોગીઓ પાન કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ ચન્દ્રના પૂર્ણ ઉદયથી સમતારૂપ સાગરની વેલ વધે છે અને તેથી જગત્મા આનન્દ મહોત્સવ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ ચન્દ્રનો પ્રકાશ જગત્મા પ્રસરતા ખરેખર જગત્મા અપૂર્વ શાન્તિનો વાયુ વાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર સાગરની ઉપમા ધારણ કરે છે સાગર જેમ અનેક નદીઓથી શોભે છે તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ અનેક શુભ અધ્યવસાયોરૂપ નદીઓથી શોભે છે સાગરની ગભીરતા જેમ જગત્મા વખણાય છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનની ગભીરતા જગત્મા વખણાય છે સાગરના કાઠાને પામી મનુષ્યો જેમ વ્યાપાર કરી લક્ષાધિપતિ બને છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સાગરના કાઠાને પામીને મહાત્માઓ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનો વ્યાપાર કરી પરમાત્મપદરૂપ લક્ષ્મીના અધિપતિ બને છે સાગરમા અન્યલોકો વિષ્ણુ અને લક્ષ્મીનો વાસ માને છે, તેમ અધ્યાત્મસાગરમા પરમાત્મારૂપ વિષ્ણુ અને કેવલજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીનો વાસ છે સાગરને વલોવતા જેમ ચઉદ રત્નો નીકળે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સાગરને વલોવતા આન્તરિક ગુણોરૂપ ચઉદ રત્નો નીકળે છે સાગરનુ દર્શન જેમ મગલરૂપ મનાય છે, તેમ અધ્યાત્મસાગરનુ દર્શન ખરેખર મગલરૂપ મનાય છે સાગર જેમ ભરતીવડે કચરાને બહાર કાઢી દે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સાગર પણ કર્મરૂપ કચરાને પોતાનાથી દૂર કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સાગરમા મહાત્માઓ સદાકાલ ઝીલ્યા કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સાગરમા અનેક રત્નો રહેલા છે અધ્યાત્મજ્ઞાનને પૃથ્વીની ઉપમા આપવામા આવે છે પૃથ્વી જેમ પોતાના ઉપર પડતા ખોટા-અશુભ પદાર્થોને સહન કરે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ સર્વ પ્રકારના પરિષહો સહન કરવાને શક્તિમાન થાય છે પૃથ્વીઉપર જેમ અનેક વનસ્પતિયો ઉગે છે તેમ આત્મામા પણ અનેક સદ્ગુણો ખીલી ઉઠે છે સર્વે મનુષ્યોનો આધાર પૃથ્વી છે તેમ સર્વે ગુણોનો આધાર ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે અધ્યાત્મજ્ઞાનને મેરૂપર્વતની ઉપમા

આપી શકાય છે મેરૂપર્વતનુ ધૈર્ય પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનની આગળ હીસાબમા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી મનુષ્યોમા ધૈર્યશક્તિની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેથી તેઓ મોટા મોટા ધર્મકાર્યો કરવાને શક્તિમાન્ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્મશક્તિનો વિશ્વાસ આવે છે અને તેથી ધર્મના કાર્યોમા જે જે વિઘ્નો આવે છે તેઓને મારી-હઠાવી દેવામા આવે છે, અને તેથી કરેલા નિશ્ચયથી મન પાછુ હઠતુ નથી હાથમા લીધેલા કાર્યને કાયર મનુષ્યો વિઘ્નો આવે છતે તજી દે છે અને ઉત્તમ અધ્યાત્મ જ્ઞાની મનુષ્યો તો, પ્રાણાન્તે પણ હાથમા લીધેલા કાર્યને ત્યજી દેતા નથી પોતાની શક્તિમા વિશ્વાસ ધારણ કરાવનાર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે મેરૂપર્વત જેમ પોતાના સ્વસ્થાનનો ત્યાગ કરતો નથી તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પણ આત્માને તજી અન્યત્ર જતુ નથી કલ્પવૃક્ષની પેઠે અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર મનુષ્યોને વાછિત ફલ આપે છે કલ્પવૃક્ષ કરતા અધ્યાત્મજ્ઞાનની મહત્તા કોઈ જુદાજ પ્રકારની છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી નિત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવુ લોકોત્તર પદ કદી કલ્પવૃક્ષ પણ આપવાને માટે શક્તિમાન્ થતુ નથી બહિર્ બાગો કરતા અન્તરમા રહેલ અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ બાગની શોભા ઉત્તમ અને જુદા પ્રકારની છે બાહ્યબાગમા જેમ અનેક પ્રકારના વૃક્ષો શોભી રહેલા હોય છે અને તેમા પ્રવેશ કરનારને જેમ શીતલતા અને સુગધનો લાભ મળે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ બાગમા સમતાની શીતલતા અને ધ્યાનની સુગધ મહમહે છે, અધ્યાત્મબાગમા પ્રવેશ કરનારને તેનો લાભ મળ્યાવિના રહેતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર મેઘના સમાન ભવ્ય મનુષ્યોના જીવનનો આધાર છે મેઘથી આખી દુનિયા જીવે છે તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ભવ્ય જીવો ભાવપ્રાણ ધારણ કરીને જીવી શકે છે મેઘથી જેમ પૃથ્વીપર સર્વત્ર બીજો ઉગી નીકળે છે અને તેથી પૃથ્વી લીલીછમ જેવી દેખાય છે, તે પ્રમાણે અધ્યાત્મ જ્ઞાનરૂપ મેઘથી અન્તરાત્મારૂપ પૃથ્વીમા અનેક સદ્ગુણોના બીજો ઉગે છે અને તેથી અન્તરાત્મામા સર્વત્ર ગુણોની શોભા વ્યાપી રહે છે ભવ્યજીવોમા સર્વ પ્રકારના ગુણોના અકુરાઓને પ્રકટાવનાર ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે જેમ મેઘવિના જગતમા દુષ્કાળ પડે છે અને જ્યા ત્યા મારામારી પ્રસરે છે અને તેથી જગતમા મરણ, ખેદ, શોક અને અશાન્તિનુ જોર વધતુ જણાય છે તે પ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ મેઘની ભવ્યજીવોપર વૃષ્ટિ થયાવિના મમત્વભાવરૂપ દુષ્કાળનુ જોર વધે છે, અને રાગ-દ્વેષ-ઈર્ષ્યા-નિન્દા-ક્લેશ વગેરે ચોરોનુ જોર વધે છે ભાવપ્રાણને જીવાડનાર એવા અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ મેઘવિના ભવ્યજીવોના ભાવપ્રાણ રહેતા નથી. દવા પોરે ભોજ્ય પદાર્થોવિના દુનિયા શાતિ

જાગવી શકતી નથી અને તેનાવિના બાહ્ય અને અન્તર એ બે દેશામા પણ જગત્મા અશાન્તિ વ્યાપે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ મેઘની નવૈ ભવ્યજીવો ઇચ્છા ધારણ કરે છે જેઓને અશાન્તિમા આનન્દની માન્યતા હોય છે તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ મેઘને ઇચ્છતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ મેઘની વૃષ્ટિ ખરેખર પુષ્કરાવર્ત મેઘની વૃષ્ટિ કરતા અનન્તગણી ઉત્તમ છે અધ્યાત્મજ્ઞાનને નદીની ઉપમા આપવામા આવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ નદીમા મનુષ્યો સ્નાન કરે છે અને અસખ્ય પ્રદેશરૂપ શરીરે નિર્મળ બને છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ નદીનો પ્રવાહ જગત્મા વહ્યા કરે છે અને તે અન્ય જીવોને સહાય આપે છે નદીથી જેમ ખેતરોને પાણી મળે છે અને ખેતી પુષ્કળ પાકે છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ નદીના શુભ અધ્યવસાયરૂપ જલથી અનેક મનુષ્યોના હૃદયક્ષેત્ર પોષાય છે અને તેથી, મનુષ્યોના હૃદયક્ષેત્રમા ધર્મની ખેતી પાકે છે બાવનાચદન કરતા પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનની અલૌકિક ઉત્તમતા છે. કડાઈમા ઉષ્ણ કરેલા પાચમણ તેલમા બાવનાચદનના રસનો છાંટો પાડવામા આવે છે તો ઉષ્ણ થએલુ લાલચોળ તેલ પણ ઠડુ થઈ જાય છે, તેપ્રમાણે મનુષ્યોની હૃદયરૂપ કડાઈમા આત્માની પરિણતિ ખરેખર ક્રોધરૂપ અગ્નિથી લાલચોળ બની જાય છે, પણ અધ્યાત્મજ્ઞાન ભાવનારૂપ બાવનાચદનરસના છાંટાઓને તેમા પાડવામા આવે છે તો, આત્મામા તત્ક્ષણ શાન્તતા ઉત્પન્ન થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ બાવના ચદનને પામીને કુરગડુએ ક્રોધને જીતી કેવલજ્ઞાન પ્રગટાવ્યુ હતુ ચડરુદ્રાચાર્યના શિષ્યે, અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ બાવનાચદનના રસવડે પોતાના હૃદયમા શીતળતા ધારણ કરીને કેવલજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીને ધારણ કરી હતી

અધ્યાત્મામૃતરસ

મનુષ્યો, અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ અમૃતરસથી પોતાના આત્માને નવુ જીવન અર્પે છે અને પોતાના આત્માને સદાકાલને માટે સુખી બનાવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ અમૃતરસનું પાન જેઓ કરતા નથી તેઓ વિષયરૂપ ઝેરનુ પાન કરે છે અને પોતાની જીદગીને દુ:ખમય બનાવીને પરભવમા પણ દુ:ખના ભોક્તા બને છે પચેન્દ્રિય વિષયસુખ તો ખરેખર ઝેરસમાન છે, તેમા સદાકાલ રક્ત થવાથી અનન્તકાલ પર્યન્ત દુ:ખના ભોક્તા બનવુ પડે છે પચેન્દ્રિય વિષયસુખ ભોગવવામા અનેક જીવો સદાકાલ પ્રયત્ન કર્યા કરે છે, તેમાથી મુક્ત કરાવનાર અમૃતરસ કરતા અધિક આત્મરસ છે આત્મસુખની પ્રતીતિ કરાવીને આત્મામા રમણતા કરાવનાર ઉત્તમમા ઉત્તમ અધ્યાત્મરસ છે. વૃક્ષમા વહેતો રસ જેમ

સપૂર્ણ વૃક્ષને પોષે છે તેમ, અધ્યાત્મરસ પણ આત્માના સકલ ગુણોને પોષે છે અને આત્માની શુદ્ધિ કરીને તેને પરમાત્મરૂપ બનાવે છે આત્માના ગુણોનો બાગ સિંચનાર અને તેને વિકસિત કરનાર અધ્યાત્મજલ છે અધ્યાત્મરસમા મારેલી અનુભવરૂપ માત્રાનુ સેવન કરનાર મનુષ્યો, પોતાના આત્માને પુષ્ટ કરીને નવુ ચૈતન્ય પ્રગટ કરે છે વૃક્ષોની અનેક શાખાઓ અને પ્રશાખાઓ હોય છે શાખાઓ અને પ્રશાખાઓના આકારો ભિન્ન ભિન્ન હોય છે, કિન્તુ તે શાખાઓ અને પ્રશાખાઓમા વહેનાર રસ તો એકસરખો હોય છે, તે પ્રમાણે ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છો, મતો, આચારો અને ધર્મની ભિન્ન ભિન્ન શાખાઓ અને પ્રશાખાઓને પોષનાર અધ્યાત્મરસ તો એકજ છે મનુષ્યના મસ્તકપર તાપ તપતો હોય, ઉષ્ણ લુના વાયરાઓ ચારે તરફથી વાતા હોય, તૃષા લાગવાથી કઠ સુકાઈ ગયો હોય, તૃષાથી જીવ આકુલવ્યાકુલ થતો હોય,-આખો ઉડી ગઈ હોય, પગમા ચાલવાની શક્તિ મન્દ થતી હોય, એવામા શીતલજલની વાવ મળે તો સર્વ પ્રકારની પીડા દૂર થઈ જાય અને શીતલજલથી તૃષાનુ દુ ખ ટળે, તે પ્રમાણે મનુષ્યોને ચારે તરફથી અનેક પ્રકારની ઉપાધિયોના તાપ લાગતા હોય, તૃષ્ણાવડે અનેક પ્રકારનુ દુ ખ અનુભવાતુ હોય, આત્મબળની મન્દતા હોય, તેવા વખતે અધ્યાત્મરસનો અમૃતધરો મળે તો ખરેખર સર્વ પ્રકારનુ દુ ખ દૂર થયાવિના રહે નહિ અધ્યાત્મરસમા એવા પ્રકારની શક્તિ છે કે, તે પચ્યાબાદ આત્મામા નવુ ચૈતન્ય પ્રગટાવીને આત્મામા આનન્દનો આવિર્ભાવ કરે છે જે મનુષ્યો અધ્યાત્મરસનુ પાન કરે છે તેઓને અન્યરસોના સ્વાદો નિર્માલ્ય લાગે છે અને તેઓના મનમા અધ્યાત્મરસ ચાખવાનીજ ભાવના વર્ત્યા કરે છે એકવાર જેણે અમૃત રસનો લેશ પીધો તેને બાકળાકુકસ ભોજન ગમે નહિ, તદ્વત્ એક વાર અધ્યાત્મરસનુ પાન કરવાથી પશ્ચાત્ અન્યરસો ઉપર રુચિ પ્રગટતી નથી, તેજ અધ્યાત્મરસની મહત્તા અવબોધની અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ શિર છત્ર જેના મસ્તકપર સદાકાલ હોય છે, તેજ આનન્દરસનો ભોગી અને ત્રણ ભુવનમા એક સત્તાધારી જાણવો અધ્યાત્મજ્ઞાનની સત્તાવડે જેઓ પાચ ઇન્દ્રિયો ઉપર અમલ ચલાવે છે તેજ ખરા રાજ્યકર્ત્તા જાણવા અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સૂર્યના કિરણોવડે જેના હૃદયમા પ્રકાશ થાય છે તે મનુષ્ય, દુર્ગુણોને જીતવા સમર્થ બને છે એક કવિ કહે છે કે "સ્થૂલ સામ્રાજ્ય કરતા સૂક્ષ્મ અધ્યાત્મસામ્રાજ્યની લીલા જુદાજ પ્રકારની છે, અધ્યાત્મજ્ઞાનની સૃષ્ટિની રમણીયતાને અવબોધ્યાવિના મનુષ્યની જીંદગી નકામી છે એક કવિ કહે છે કે, "તમો

કરવા ઇચ્છે છે તેઓ અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ વળે છે જેઓ જગતના જીવોનું ભલું કરવા ઇચ્છે છે તેઓ અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ વળે છે જેઓ પ્રભુ મહાવીરની આરાધના કરવા ઇચ્છે છે તેઓ અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ વળે છે જેઓ દયાનું તત્ત્વ ઇચ્છે છે તેઓ અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ વળે છે જેઓ જગતને નિર્દોષી બનાવવા ઇચ્છે છે તેઓ અધ્યાત્મ માર્ગ તરફ વળે છે જેઓ પોતાનું ખરું સ્વરૂપ અવબોધવા પ્રયત્ન કરે છે તેઓ અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ વળે છે જેઓ શાન્તિ ઇચ્છે છે તેઓ અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ ગમન કરે છે જેઓ સમાનભાવ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે તેઓ અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ વળે છે જેઓ ધર્મના ગુપ્તતત્ત્વો જાણવા ઇચ્છે છે તેઓ અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ વળે છે જેઓ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છે છે તેઓ અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ વળે છે જે મનુષ્યો અધ્યાત્મમાર્ગતરફ વળે છે તેઓ પોતાના આત્મસમાન અન્ય આત્માઓને માનતા હોવાથી, તેઓનાથી વસ્તુતઃ કોઈ જીવનું અશુભ થઈ શકતું નથી જે મનુષ્યો અધ્યાત્મમાર્ગ તરફ વળે છે તેઓ કર્મના બીજકો, બાળે છે અને આત્મમહિમા પ્રવેશ કરે છે ‘ ભસવું અને આટો ફાકવો’ એ બે કાર્ય જેમ કૂતરાથી એકી વખતે થતા નથી, તેમ રાગદ્વેષને વધારવો અને મુનિમાર્ગના ભાવચારિત્રરૂપ અધ્યાત્મ માર્ગમાં સ્થિર રહેવું, એ બે કાર્ય એકી વખતે થઈ શકતા નથી ‘ અધ્યાત્મ અને મોહ’ એ બન્નેને મેળ આવતો નથી

મારું સારૂં થાઓ, મારા આત્મામા સુખ પ્રગટો, એવી ઇચ્છા વાળા મનુષ્યોએ મનમા થતી અશુભવાસનાઓના સામે થવું જોઈએ મનમા ઉત્પન્ન થનાર કષાયના પરિણામને જીતવો જોઈએ મનુષ્યોએ હળવે હળવે મનને આત્મા તરફ વાળવું જોઈએ ક્ષણે ક્ષણે મનમા થનાર પરિણામ તરફ ઉપયોગ ધારવો જોઈએ કર્મના શુભાશુભ વિપાકનું સ્વરૂપ અવબોધવાથી સહેજે આ સંસાર તરફ થતી મનની પ્રવૃત્તિ અટકે છે અજ્ઞાનદશામા બાહ્ય દુનિયાદારીની રીતચાલોમા રસ પડે છે, પણ પશ્ચાત્ અધ્યાત્મદશામા આન્તરિકગુણોની પ્રાપ્તિ માટે રસ પડે છે આત્માના ગુણઉપર પ્રેમ પ્રકટવા માડ્યો એટલે મનુષ્યોએ સમજવું કે, હવે અનારી દશા બદલાઈ છે, અર્થાત્ અમે આત્માના માર્ગતરફ વળ્યા છીએ જે વખતે પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપ તરફ વળવામા આવે છે તે વખતે આત્માની પરિણતિમા ઘણો ફેર ફાર થઈ જાય છે સોયને દોરો પરોવવામા આવ્યા બાદ સોય કચરામા પડી જાય છે તોપણ તે જડે છે, તે પ્રમાણે અધ્યાત્મતત્ત્વ સ્વરૂપ સ્પર્શ્યા પછી કદી કર્મનું જોર વધી જાય છે તોપણ પાછું મોક્ષ

જીવોને એકાંતવાદીઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનને હાઉ કહીને બીવરાવે છે, તેથી તે બાલજીવો અધ્યાત્મજ્ઞાનની રૂચિ ધારણ કરી શકતા નથી અને તેથી તેઓ પરભવમા પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ અમૃતમા ઝેરની બુદ્ધિ કરાવનાર એકાંતવાદીઓ પોતે સુખ પામતા નથી અને અન્યોને અન્તરાય કરીને આઠમા અન્તરાય કર્મનો બન્ધ કરે છે અને તેથી તેઓ સસારચક્રમા વારવાર પરિભ્રમણ કરે છે અધ્યાત્મિકશક્તિ ખીલવવાને માટે અધ્યાત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા છે, એમ શાસ્ત્રકારો પોકારી પોકારીને કહે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન ખીલવવાને માટે આત્માર્થી પુરૂષો પ્રયત્ન કરે છે અને તેઓ કોઈપણ મનુષ્યની રૂચિનો નાશ કરતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાન એ આત્માના સદ્ગુણોના ઉદ્યાનને ખીલવવા માટે પુષ્કરાવર્ત મેઘસમાન છે કેટલાક મનુષ્યો એમ કથે છે કે, અધ્યાત્મશાસ્ત્રો અથવા અધ્યાત્મજ્ઞાનથી લોકોની ક્રિયા ઉપરથી શ્રદ્ધા ઉઠી જાય છે, માટે અધ્યાત્મશાસ્ત્ર વાચવાની તથા અધ્યાત્મજ્ઞાન કરવાની મનાઈ કરવામા આવે છે આના ઉત્તરમા કહેવાનુ કે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોથી વા અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ધર્મની વા ધર્મક્રિયાની શ્રદ્ધા કદી ટળી જતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આશ્રવક્રિયા કરવાનુ મન થતુ નથી, પણ સવરની ક્રિયામા તો અધ્યાત્મની જરૂર પડે છે જ, અને તેમાટે વીશસ્થાનકની પૂજામા, શ્રીમદ્ વિજયલક્ષ્મીસૂરિ કથે છે કે—' अध्यातम वण जे क्रिया ते तो बालकचाल, तत्त्वारथथी धारजो नमो नमो क्रिया विशाल अध्यात्मज्ञानथी विधिपूर्वक सवरनी क्रियाओ करवामा रुचि थाय छे અને તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ થાય છે સાકર ખાવાથી કોઈનુ મૃત્યુ થતુ નથી પણ રાસભનુ મરણ થાય છે, તેમા રાસભનો દોષ છે, કિન્તુ કઈ સાકરનો દોષ નથી શ્રીમદ્ વીરપ્રભુ છદ્મસ્થાવસ્થામા અધ્યાત્મજ્ઞાની હતા, તેથી તેઓ દીક્ષા લીધાબાદ સવરની ક્રિયામા તત્પર થયા હતા. અધ્યાત્મજ્ઞાનના ઉપર બુરા થવાનો આરોપ કોઈ તરફથી મૂકવામા આવે તો તે યોગ્ય નથી કેટલાક કથે છે કે, અધ્યાત્મજ્ઞાન તો તેરમા ગુણઠાણે હોય છે, આમ જેઓ કહે છે તેઓ જો શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાયકૃત અધ્યાત્મસાર ગ્રન્થ વાચે તો તેમની ભુલ ટળી જાય ચોથા ગુણસ્થાનકમા અધ્યાત્મજ્ઞાન છે તો તેથી ઉપરના ગુણસ્થાનકોમા તો અધ્યાત્મજ્ઞાન હોય, એમ પૂર્વે પ્રતિપાદ્યુ છે એમા કઈ આશ્ચર્ય નથી શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાય જેવા મહાજ્ઞાની પુરૂષના વચનને જેઓ માને નહીં અને તેમની સાક્ષી આપવામા આવે તો તે પ્રમાણે કરે નહિ, તેવા બાલજીવો અધ્યાત્મનુ સ્વરૂપ સમજ્યાવિના અધ્યાત્મનામથી ભડકીને આડા માર્ગે ગમન કરે છે, એમ સમજવું આગમોના આધારે જે ભવ્યજીવો

અજ્ઞાની જીવ ખરેખર અધર્મને પણ ધર્મ તરીકે સ્વીકારે છે અને આત્માના ગુણોથી દૂર રહે છે જેમ કોઈ સ્ત્રી પોતાની કેડે છોકરૂં હોય અને આખા ગામમાં છોકરાના નામની બૂમો પાડીને શોધવા નીકળે ! તેની પેઠે અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી હીન મનુષ્યો, જ્યાં ધર્મ નથી ત્યાં ધર્મના નામની બૂમો પાડીને ધર્મ શોધવા નીકળે છે "અજ્ઞાની પશુ આતમા" અજ્ઞાની આત્મા પશુસમાન છે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના ધર્મ કયાં રહ્યો છે ? ધર્મ કેવા પ્રકારનો હોય છે ? ઇત્યાદિ અવબોધી શકાતું નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનની અરૂચિવાળા જીવો ભલે અધ્યાત્મજ્ઞાનને ધિક્કારો ! પણ જેમ સૂર્યની અરૂચિવાળા ઘુવડો સૂર્યના સન્મુખ ન જોઈ શકે, તેથી કંઈ સૂર્યનો મહિમા ન્યૂન થતો નથી, તેમ અજ્ઞાની જીવોના કોલાહલથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો મહિમા હણાતો નથી આખી દુનિયાના ધર્મોનું મૂળ તપાસીએ તો અધ્યાત્મજ્ઞાનમાજ સમાઈ ગયેલું દેખાશે જે ધર્મમાં અધ્યાત્મવિદ્યા નથી તે ધર્મના ઉંડા મૂળીયાં જતાં નથી અને તેથી અધ્યાત્મવિદ્યાવિનાનો ધર્મ કોઈપણ ભારે આચકો લાગતાં મૂળમાંથી ઉખડી જાય છે સાક્ષરોની આગળ અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના કોઈ ધર્મ, પરીક્ષામાં ટકી શકતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના કોઈ ધર્મ વિદ્વાનોના હૃદયમાં ઉંડી અસર કરી શકતો નથી સર્વ દુનિયાની વસ્તુ ઉપરથી મમતા ત્યજાવનાર ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે મોહરૂપ સર્પનું ઝેર ખરેખર સર્વ જીવોને ચઢયું છે, તે ઝેરનો નાશ કરનાર જાંગુલી મંત્રસમાન અધ્યાત્મજ્ઞાન છે જે મનુષ્યોની સ્થૂલ બુદ્ધિ છે અને જેઓની સૂક્ષ્મ તત્ત્વોમાં બુદ્ધિ પ્રવેશતી નથી એવા મૂર્ખ મનુષ્યો, અધ્યાત્મજ્ઞાનના અધિકારી બની શકતા નથી. પાર્લામેન્ટના પ્રધાન બનવું તે કામ જેવું મુશ્કેલ છે તેવું અધ્યાત્મજ્ઞાનના અધિકારી બનવાનું કાર્ય મુશ્કેલ છે આત્માના સહજસુખનો સ્વાદ લેવો હોય તો અધ્યાત્મજ્ઞાનના અધિકારી બનવું જોઈએ જે લોકો અધ્યાત્મજ્ઞાનથી શૂન્ય હોય છે તેઓના વર્તન તપાસવામાં આવે તો ચાર્વાકોની પેઠે, ઐહિકસુખ માટે તેઓની સર્વ પ્રવૃત્તિ અવબોધાશે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સૂર્યની આગળ તારાસમાન અન્ય જ્ઞાન ઝીકું પડી જાય છે જે વખતે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય છે તે વખતે અન્ય પદાર્થોનું જ્ઞાન કંઈ હીસાબમાં ગણાતું નથી આવું ઉત્તમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું એ સદ્ગુરૂની પૂર્ણ કૃપાવિના બની શકે નહીં હરિણું જેમ સિંહથી ભય પામે છે તેમ બાલજીવો વિરોધના વશમાં હોવાથી હરિણું જેવા બની ગયા હોય છે અને તેથી તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ સિંહથી બીવે છે કોઈ બાલકને તેના ઉપરીઓ ઓ હાઉ આવ્યું ! એમ કહીને નાહક બીવરાવે છે, તેમ બાલ

તો તેમા પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કર્મ આદિ કષાય પ્રમાદોનો દોષ જાણવો. કોઈ મનુષ્ય એમ કહે છે કે, "સ્ત્રીને વિદ્યા ભણાવીએ તો સ્ત્રી વ્યભિચારિણી થઈ જાય" એમ કહેનારના વચનમા જેમ અજ્ઞાનરૂપ દોષ છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન ભણવાથી ચારિત્રાચાર શૂન્ય મનુષ્યો થઈ જાય છે એમ કહેનારના વચનમા પણ અજ્ઞાનતારૂપ દોષ અવબોધવો કેટલાક એકાન્ત વ્યવહારવાદીઓ બાળજીવોને કહે છે કે, ભાઈઓ! ભ્હેનો! અધ્યાત્મજ્ઞાનથી તો પ્રતિક્રમણની શ્રદ્ધા ઉઠી જાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો પ્રતિક્રમણ કરતા નથી માટે અમારા કહેવામા શ્રદ્ધા ધારણ કરો અને અધ્યાત્મજ્ઞાનના વાયરે પણ ન જાઓ, આ પ્રમાણે જે બાળજીવો બોલે છે તેઓને અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનુ જ્ઞાન હોતુ નથી

ખરૂ પ્રતિક્રમણ અધ્યાત્મજ્ઞાનવડેજ થાય છે

હે ભવ્યજીવો! અધ્યાત્મજ્ઞાન એમ કદી નથી કહેતુ કે, તમે પ્રતિક્રમણ ન કરો, પણ ઉલટુ અધ્યાત્મજ્ઞાન તો પ્રતિક્રમણના અધ્યવસાયને ઉત્પન્ન કરાવે છે ખરૂ પ્રતિક્રમણ કર્યાવિના કોઈ જીવ મોક્ષે ગયો નથી અને ભવિષ્યમા કોઈ જનાર નથી, એમ અધ્યાત્મજ્ઞાન ફરમાવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ખરૂ પ્રતિક્રમણ કરી શકાય છે અને આશ્રવના હેતુઓને રોકી શકાય છે દ્રવ્યપ્રતિક્રમણની ક્રિયામા ખરેખર ભાવરસ રેડીને દ્રવ્યપ્રતિક્રમણને પણ ભાવપ્રતિક્રમણ તરીકે બનાવનાર ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે

ખરા અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો, વાસ્તવિક પ્રતિક્રમણ પૂજા, વગેરેનો નિષેધ કરતા નથી. કેટલાક એકાન્ત નિરક્ષર વ્યવહારવાદીઓ કહે છે કે, અધ્યાત્મજ્ઞાનીયો આત્માને પરમાત્મા માને છે તે ખોટુ છે—આત્માને પરમાત્મા માની શકાય કે? આ પ્રમાણે વદનાર એકાન્ત નિરક્ષર વ્યવહારના દૃષ્ટિયો જો આગમો તરફ લક્ષ આપે તો સંગ્રહનયસત્તાની અપેક્ષાએ આત્માને પરમાત્મા માની શકે અપેક્ષાએ આત્માને સત્તાએ પરમાત્મા કથવામા આવે તો અનેકાન્ત શૈલીએ કોઈ જાતનો વિરોધ આવતો નથી આત્માજ સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને પરમાત્મા થાય છે આત્મા જો સત્તાએ પરમાત્મા ન હોય તો વ્યક્તિથી પણ પરમાત્મા થાય નહિ એટલુ તો કહેવુ પડે છે કે, જે લોકો આત્મા પરમાત્મા છે એમ એકાન્તે સંગ્રહનયનો સ્વીકાર કરીને અન્ય નયોની માન્યતાને ઉત્થાપતા હોય તો તે મિથ્યાત્વીઓ છે જૈનશાસ્ત્રમા સાત નય અને સાત નયના ભેદો પૈકી કોઈનુ ઉત્થાપન કરવાનુ ફરમાવ્યુ નથી સાત નયોના સાતસેં ભેદ થાય છે સાત નયો પૈકી કોઈ પણ નયને, કોઈ

અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ અવબોધે છે તેઓ આગમના આરાધક જાણવા આ કાલમા આગમોના આધારે અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી કુપન્થ કાઢી શકાતો નથી.

કેટલાક મનુષ્યો, પોતાની જૈનધર્મસબધી સૂક્ષ્મબુદ્ધિના અભાવે કહે છે કે "અધ્યાત્મજ્ઞાન થવાથી કુપન્થ કાઢી શકાય છે" આમ જેઓ કથે છે તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ સમજ્યાવિના સર્વ ક્રિયાના આધારભૂત એવા અધ્યાત્મજ્ઞાનને કલક દેનાર જાણવા કારણ કે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી કુપન્થ કાઢવાની બુદ્ધિ થાય છે એવુ જૈનશાસ્ત્રોમા કોઈ ઠેકાણે કથ્યુ નથી તેમ છતા જેઓ 'ઉપર પ્રમાણે' કુપન્થ કાઢવાનો આરોપ ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉપર મૂકે છે તેઓ જૈનાગમોથી વિરુદ્ધ ભાષણ કરનારા અવબોધવા એટલુ તો કહી શકાય કે એકાન્તે જેઓ વ્યવહારવાદી હોય વા એકાન્તે જેઓ અધ્યાત્મવાદી હોય તેઓ એકાતવાદરૂપ કુપથના મેળનારા છે, પણ તેથી એમ ન સમજવુ કે અનેકાન્તગર્ભિત એવા અધ્યાત્મજ્ઞાન વા વ્યવહારમા પન્થ કાઢવાનુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે કેટલાક મનુષ્યો કથે છે કે, જેને અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયુ હોય તેના આચારો તો ઉત્તમજ હોય અને તે વ્રતધારી હોય ! આમ કથનારને ઉત્તરમા જણાવવુ પડશે કે, જેઓ એમતે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો એવો અર્થ કરે છે તેઓ, ગુણસ્થાનકના સ્વરૂપને જાણનારા નથી જૈનશાસ્ત્રોમા કથ્યુ છે કે 'પહેલુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અને પશ્ચાત્ શુભ આચારરૂપ ચારિત્ર ઉત્પન્ન થાય છે' ચોથા ગુણસ્થાનકમા અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, પણ પચ્ચખાણ કરવા, વ્રતો આદરવા, ઇત્યાદિ ચારિત્રના આચારો ઉત્પન્ન થતા નથી પાચ અનુત્તર વિમાનના દેવતાઓને સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપ અધ્યાત્મજ્ઞાન હોય છે, પણ તેઓને વ્રત પચ્ચખાણરૂપ ચારિત્રના આચારો નથી "અધ્યાત્મજ્ઞાન અને શુભાચારરૂપ ચારિત્ર બે સાથે હોય તો દૂધમા સાકર ભળ્યા જેવુ સમજવુ" અધ્યાત્મજ્ઞાન છતાં વ્રત પચ્ચખાણરૂપ ચારિત્ર ન હોય તો ત્યા કર્મનો દોષ છે, પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનનો દોષ નથી

જૈનતત્ત્વનો અભ્યાસી, કોઈ મનુષ્ય દુરાચરણી હોય ! તેમા જૈનતત્ત્વજ્ઞાનાભ્યાસનો કઈ દોષ નથી, તેમ કોઈ અધ્યાત્મજ્ઞાની વ્રત પચ્ચખાણ આદિથી રહિત હોય ! તેમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો દોષ ગણાય નહિ, પણ કર્મનો દોષ ગણાય દીવો હાથમા હોય અને કૂવામા કોઈ રીસથી પડે તેમા દીપકનો દોષ ગણાય નહિ, પણ રીસરૂપ પ્રમાદનો દોષ ગણાય, તદ્વત્ કોઈ અધ્યાત્મજ્ઞાની ચારિત્રના આચારોથી વિમુખ હોય

તો તેમા પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય કર્મ આદિ કષાય પ્રમાદોનો દોષ જાણવો કોઈ મનુષ્ય એમ કથે છે કે, "સ્ત્રીને વિદ્યા ભણાવીએ તો સ્ત્રી વ્યભિચારિણી થઈ જાય" એમ કહેનારના વચનના જેમ અજ્ઞાનરૂપ દોષ છે, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાન ભણવાથી ચારિત્રાચાર શૂન્ય મનુષ્યો થઈ જાય છે એમ કહેનારના વચનમા પણ અજ્ઞાનતારૂપ દોષ અવબોધવો કેટલાક એકાન્ત વ્યવહારવાદીઓ બાળજીવોને કહે છે કે, ભાઈઓ! ક્હેનો! અધ્યાત્મજ્ઞાનથી તો પ્રતિક્રમણની શ્રદ્ધા ઉઠી જાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો પ્રતિક્રમણ કરતા નથી માટે અમારા કહેવામા શ્રદ્ધા ધારણ કરો અને અધ્યાત્મજ્ઞાનના વાયરે પણ ન જાઓ, આ પ્રમાણે જે બાળજીવો બોલે છે તેઓને અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનુ જ્ઞાન હોતુ નથી

ખરૂ પ્રતિક્રમણ અધ્યાત્મ જ્ઞાનવડેજ થાય છે

હે ભવ્યજીવો! અધ્યાત્મજ્ઞાન એમ કદી નથી ક્હેતુ કે, તમે પ્રતિક્રમણ ન કરો, પણ ઉલટુ અધ્યાત્મજ્ઞાન તો પ્રતિક્રમણના અધ્યવસાયને ઉત્પન્ન કરાવે છે ખરૂ પ્રતિક્રમણ કર્યાવિના કોઈ જીવ મોક્ષે ગયો નથી અને ભવિષ્યમા કોઈ જનાર નથી, એમ અધ્યાત્મજ્ઞાન ફરમાવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ખરૂ પ્રતિક્રમણ કરી શકાય છે અને આશ્રવના હેતુઓને રોકી શકાય છે દ્રવ્યપ્રતિક્રમણની ક્રિયામા ખરેખર ભાવરસ રેડીને દ્રવ્યપ્રતિક્રમણને પણ ભાવપ્રતિક્રમણ તરીકે બનાવનાર ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે

ખરા અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો, વાસ્તવિક પ્રતિક્રમણ પૂજા, વગેરેનો નિષેધ કરતા નથી. કેટલાક એકાન્ત નિરક્ષર વ્યવહારવાદીઓ કથે છે કે, અધ્યાત્મજ્ઞાનીયો આત્માને પરમાત્મા માને છે તે ખોટુ છે—આત્માને પરમાત્મા માની શકાય કે? આ પ્રમાણે વદનાર એકાન્ત નિરક્ષર વ્યવહારના દિયો જો આગમો તરફ લક્ષ આપે તો સગ્રહનયસત્તાની અપેક્ષાએ આત્માને પરમાત્મા માની શકે અપેક્ષાએ આત્માને સત્તાએ પરમાત્મા કથવામા આવે તો અનેકાન્ત શૈલીએ કોઈ જાતનો વિરોધ આવતો નથી આત્માજ સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને પરમાત્મા થાય છે આત્મા જો સત્તાએ પરમાત્મા ન હોય તો વ્યક્તિથી પણ પરમાત્મા થાય નહિ એટલુ તો કહેવુ પડે છે કે, જે લોકો આત્મા પરમાત્મા છે એમ એકાન્તે સગ્રહનયનો સ્વીકાર કરીને અન્ય નયોની માન્યતાને ઉત્થાપતા હોય તો તે મિથ્યાત્વીઓ છે જૈનશાસ્ત્રમા સાત નય અને સાત નયના ભેદો પૈકી કોઈનુ ઉત્થાપન કરવાનુ ફરમાવ્યુ નથી સાત નયોના સાતસે ભેદ થાય છે સાત નયો પૈકી કોઈ પણ નયને, કોઈ

ઉત્થાપે તો તે મિથ્યાત્વી અવબોધવો આત્માને સત્તાની અપેક્ષાએ પરમાત્મા માનીને ઉપરના નયોકથિત ધર્મનુ આરાધન કરવામા ન આવે તો આત્મા તે પરમાત્મા બની શકે નહિ આત્માને પરમાત્મા માનીને બેસી રહેવુ ન જોઈએ, પણ આત્મા એ સત્તાએ પરમાત્મા છે એમ જાણ્યાબાદ, શ્રાવકવ્રત વા સાધુવ્રત અગીકાર કરવાની જરૂર છે સાધુવ્રત અને શ્રાવકવ્રત અગીકાર કર્યાબાદ તેને પાળવાની જરૂર છે શ્રાવક અને સાધુના વ્રત પાળતા છતા અન્તરમા ઉપયોગ રાખવાની જરૂર છે આત્માની આ પ્રમાણે ઉચ્ચ ગુણસ્થાનક ભૂમિપર ચઢવા માટે, નયોની વિચારશ્રેણિ બતાવી છે તે ખરેખર સાપેક્ષપણે માનવા યોગ્ય છે શ્રીવીરપ્રભુએ કહ્યુ છે કે, સાત નયમાથી એક નયને પણ જે ઉત્થાપે છે તે મિથ્યાત્વી જાણવો કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર સાત નય ઉતારતા શિખવુ જોઈએ આત્માઉપર પણ સાત નયો ઉતારવા જોઈએ

આત્મજ્ઞાન થવા માટે ન યોની જરૂર.

આત્મતત્ત્વનુ જ્ઞાન કરવુ એ કઈ સામાન્ય વાત નથી આત્મતત્ત્વનુ જ્ઞાન કરવા માટે સાત નયો અને સપ્તભગીન જ્ઞાનની જરૂર છે **સાત નયો અને સપ્તભગીનુ** પણ ગુરૂ ક્રમપૂર્વક જ્ઞાન મેળવવુ જોઈએ ગુરૂગમવિના તો એક ક્ષણમાત્ર પણ વીતરાગના શાસનમા ચાલનાનુ નથી. ગુરૂગમવિના જૈનસિદ્ધાન્તોનુ હૃદયમા સમ્યક્પરિણમન થતુ નથી આત્મતત્ત્વસમ્બન્ધી દુનિયામા અનેક ગ્રન્થો લખાયલા છે દવાઓ ખાતા પહેલા જેમ દાક્તરની સલાહની ઉપયોગિતા સિદ્ધ થાય છે, તેમ આત્મજ્ઞાનના ગ્રન્થો વાચવા પહેલા ગુરૂગમની ઉપયોગિતા સિદ્ધ થાય છે જૈનાગમોમા યોગવહીને ગુરૂ પાસે સૂત્રો ભણવાની આજ્ઞા કરી છે, તેનુ કારણ પણ એ સિદ્ધ ઠરે છે કે આચાર્યો વા ઉપાધ્યાયોની ગુરૂગમ લીધાવિના ભણવાથી, અર્થનો અનર્થ થઈ જાય અને તેથી ગુરૂગમપરપરાનો લોપ થઈ જાય અને ભણનારાઓમા એક સૂત્રના અર્થસમ્બન્ધી પણ ભિન્ન ભિન્ન મત થઈ જાય, માટે યોગ વહન કરીને ગુરૂ પાસે-અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે-સૂત્રો ભણવાની આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે શ્રીસર્વજ્ઞપ્રણીત જૈનાગમોદ્વારા અધ્યાત્મતત્ત્વનુ જ્ઞાન મેળવવાની જરૂર છે જૈનાગમોની શ્રદ્ધા અને પૂજ્યતાપૂર્વક શાસ્ત્રોનુ આરાધન કરીને, જે અધ્યાત્મજ્ઞાન મેળવવામા આવે છે તેનાથી જેવી શુદ્ધપણુ પ્રાપ્ત થતુ નથી જૈનાગમોદ્વારા પ્રથમ અધ્યાત્મજ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કરવો, કે જેથી સમ્યગ્ અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ શકે જુદાજુદા જાતનાવિના ક્રમે તે દવાને પેટમા ઉતારી જનાર પુરૂષ મરણને શરણ થાય છે, તદ્વત્ સમ્યક્શાસ્ત્રો અને મિથ્યાશાસ્ત્રોનુ

સ્વરૂપ અવબોધ્યાવિના ગમે તે જાતના ગ્રન્થો વાચીને, સ્વચ્છદતાને સ્વતન્ત્રતા માની અધ્યાત્મજ્ઞાન માટે પ્રયત્ન કરનારની વિપરીત દશા જોવામા આવે છે એકેક નયની દૃષ્ટિથી બનાવેલા આત્મતત્ત્વસબન્ધી ગ્રન્થો, અન્ય નયોની સાપેક્ષતા તથા તે નયોદ્વારા આત્મતત્ત્વનો બોધ દર્શાવવાને શક્તિમાન્ થતા નથી સમુદ્રોના જલના બિન્દુઓનો પાર પામી શકાય ! પણ શાસ્ત્રોના રહસ્યોનો પાર પામી ન શકાય તરતા ન આવડતુ હોય અને સમુદ્રમા ભુસ્કો મારવામા આવે તો તેથી મરણ નીપજી શકે છે તે પ્રમાણે શાસ્ત્રોની અપેક્ષા સમજ્યાવિના આત્મતત્ત્વ-સબન્ધી ગુરૂગમવિના માથુ મારવામા આવે તો વિપરીત પરિણામ આવી શકે છે એકાન્તે દૃશ્ય એવા વ્યવહારનયને માનનાર મનુષ્યોથી ચાર્વાક અર્થાત્ જડવાદની ઉત્પત્તિ થઈ છે રૂજુસૂત્રનયને એકાન્તે સ્વીકારીને, રૂજુસૂત્રનયથી આત્મતત્ત્વનુ કથન કરીને અને અન્ય નયોને ઉત્થાપીને બૌદ્ધદર્શન ઉદ્ભવ્યુ છે એકાન્ત સગ્રહનયથી અદ્વૈતવાદ ઉત્પન્ન થયો છે, આ પ્રમાણે પ્રત્યેક નયની એકાન્ત માન્યતાઓના આત્મતત્ત્વસબન્ધી દર્શનો દુનિયામા ઘણા છે, તે સબન્ધી વિવેચન કરવામા આવે તો એક મોટો ગ્રન્થ બની જાય દરેક **નયની સપૂર્ણ અપેક્ષાઓને સ્વીકારીને આત્મતત્ત્વનુ કથન કરનાર દુનિયામા કોઇ પણ દર્શન હોય તો ખરેખર તે જૈનદર્શન છે.** આખી દુનિયાના દર્શનોને–નયોની અપેક્ષાવડે–સત્ય અને અસત્યનો ભેદ પાડી ન્યાય આપનાર જૈનદર્શન છે

જૈનદર્શનની માન્યતા પ્રમાણે આત્મતત્ત્વનુ જ્ઞાન કર્યાવિના જૈન-શૈલીએ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું એમ કથાય નહિ અધ્યાત્મના બે ચાર પદો વાચી લીધા એટલામાત્રથી અધ્યાત્મજ્ઞાની બની શકાતુ નથી જૈનદર્શનની શૈલીએ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યા પશ્ચાત્ અન્યદર્શનકારો અધ્યાત્મની કેવી વ્યાખ્યા કરે છે તે જાણવાનુ સહેલ થઈ શકે છે

સપ્તભઙ્ગીથી આત્મજ્ઞાન.

સપ્તભગીથી આત્મદ્રવ્યના ગુણો અને પર્યાયોનુ સ્વરૂપ સમજવાથી અનેકાન્ત ધર્મનો સમ્યગ્ બોધ થાય છે અને તેથી આત્માના અનન્ત ધર્મો, કઈ કઈ અપેક્ષાએ અસ્તિરૂપે અને નાસ્તિરૂપે ઘટે છે તેનો ખ્યાલ આવે છે અન્યદર્શનીઓને સપ્તભગીનુ સ્વરૂપ ન સમજાયાથી, તેઓએ સપ્તભ-ગીપર પ્રહાર કરવા પ્રયત્ન કર્યા છે ગુરૂગમવિના એકદમ સપ્તભગીનુ જ્ઞાન પ્રગટતુ નથી શકરાચાર્ય વગેરેએ બ્રહ્મસૂત્રવડે સપ્તભગીનુ ખડન કરવા પ્રયત્ન કર્યા છે, પણ સપ્તભગીનુ ખડન કરતા પહેલા સપ્તભ-ગીનુ ગુરૂગમપૂર્વક જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોત તો તેઓ સપ્તભગીનુ ખડન કરવા

પ્રયત્ન કરત નહિ સપ્તભંગીનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તદ્દ્વારા આત્મતત્ત્વનું
જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે સપ્તભંગીનો જ્ઞાનપ્રદેશ
અત્યંત વિસ્તારવાળો છે સપ્તભંગીના જ્ઞાનરૂપ પ્રદેશનો પાર પામી
શકે એવા વિરલા ગીતાર્થ પુરૂષો હોય છે સપ્તભંગીનું ખંડન કરવા
પ્રયત્ન કરવો એ હવાની સામે તોપોથી યુદ્ધ કરવા બરોબર છે સપ્ત
ભંગીદ્વારા આત્મતત્ત્વનું જ્ઞાન કરનારા મહાત્માઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં બહુ
ઉંડા ઉતરી જાય છે એક વસ્તુને કરોડો દૃષ્ટિથી અવલોકાય તોપણ
તેમાં હજી જોવાનું બાકી રહે છે એક વસ્તુને અસંખ્ય દૃષ્ટિથી જોવાય
ત્યારે શ્રુતજ્ઞાનની અપેક્ષાએ તે વસ્તુનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું એમ કહેવાય
છે અસંખ્ય દૃષ્ટિયોનું સામર્થ્ય પણ જેમાં સમાઈ જાય છે એવા સપ્ત
ભંગીના જ્ઞાનનો પાર પામવો એ દુર્લભ છે, તોપણ ગુરૂગમદ્વારા સપ્ત
ભંગીનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા અહર્નિશ પ્રયત્ન સેવ્યાથી સપ્તભંગીના જ્ઞાનની
સહેજ ઝાંખી થાય છે સપ્તભંગીનું જ્ઞાન કરીને આત્મદ્રવ્યના અનન્ત ગુણો
અને અનન્ત પર્યાયોને સપ્તભંગીથી તપાસવા આત્માના અનેક ધર્મઉપર
સપ્તભંગી ઉતારીને આત્મદ્રવ્યનું જ્ઞાન કરવાથી અસંખ્ય દૃષ્ટિયો જેટલું
જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેથી એકેક દૃષ્ટિથી નીકળેલા પયો ઉપર
પશ્ચાત્ કઈ મહત્ત્વ અવબોધાતું નથી સપ્તભંગીથી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત
કરવા માટે ગુરૂપરંપરાનું શરણું અંગીકાર કરવું જોઈએ ગુરૂના ચરણ
કમલ સેવવાથી ઘણા વર્ષે આત્મદ્રવ્ય જ્ઞાનનો પરિપક્વ અનુભવ પ્રાપ્ત થાય
છે જેટલી ગુરૂગમની ખામી તેટલી આત્મજ્ઞાનની ખામી અવબોધવી
આત્મદ્રવ્યને નયો અને સપ્તભંગીદ્વારા સમ્યગ્ અવબોધ્યાથી આ
ત્મદ્રવ્યની સમ્યક્ પ્રતીતિ થાય છે, પશ્ચાત્ આત્મદ્રવ્યની
સાથે બાંધેલા કર્મનો નાશ કરવા ખરી રૂચિ પ્રગટ થાય
છે આત્મદ્રવ્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી ઉપશમાદિ સમ્ય
ક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેથી દ્વિતીયાના ચન્દ્રની
પેઠે, આત્મતત્ત્વનો પ્રકાશ ખીલી શકે છે આત્મા પોતે પોતાનું સ્વ
રૂપ ઓળખે છે અને તેનો અનુભવ કરે છે ત્યારે અદ્ભુત આનન્દ
રસનો ભોક્તા બને છે, અને તે અપૂર્વ સુખ પામ્યો હોય એવો નિશ્ચય
કરે છે સમ્યક્ ચેતનતત્ત્વની પ્રતીતિ પશ્ચાત્ આત્મા પોતાનું શુદ્ધ
ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવા વ્યવહાર અને નિશ્ચયનયનું અવલમ્બન કરીને પ્રયત્ન
કરે છે વીતરાગના નયોનું પરિપૂર્ણ રહસ્ય અવબોધીને તે આનન્દમાં
મસ્ત બને છે વર્તમાનકાલમાં 'અધ્યાત્મજ્ઞાન અને અતિજ્ઞાનિ' એવો પ્રસંગ
પ્રાપ્ત થાય તેવી સ્થિતિમાં ઘણા મનુષ્યોને દેખવામાં આવે છે આ
રત્નમુનિઓએ આગમોના આધારે આત્મજ્ઞાનના ઉંડા પ્રદેશમાં ઉતર

આત્મદ્રવ્યની સમ્યક્ પ્રતીતિ.

વામા પ્રતિદિન પ્રયત્ન કરવો જોઈએ આત્મજ્ઞાન મને પ્રાપ્ત થયુ છે એમ કથનારાઓ તો ઘણા મળી આવે, પણ સ્યાદ્વાદદૃષ્ટિએ આત્મતત્ત્વનુ કથન કરનારા વિરલા મળી આવે આત્મતત્ત્વને સમજવાની શક્તિ જેનામા ન હોય તે આત્મજ્ઞાનિનો ડોળ રાખે તો તેથી તેના આત્માની વાસ્તવિક ઉન્નતિ થતી નથી

મોહના અધ્યવસાયોને પ્રગટ થતાજ હઠાવવા માટે આત્મજ્ઞાની પ્રયત્ન કરે છે આત્મતત્ત્વજ્ઞાની મોહને મોહ તરીકે જાણે છે અને ધર્મને ધર્મ તરીકે જાણે છે, તે સત્યને છોડતો નથી અને અસત્યનો આડબર રાખતો નથી તે પાપની ક્રિયાઓ કરીને પુણ્ય માનતો નથી અને ધર્મની ક્રિયાઓને અધર્મ તરીકે માનતો નથી તે પોતાનામા જેટલુ હોય છે તેના કરતા વિશેષ કહેતો નથી આત્મતત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયાવિના જીવ સમ્યક્ત્વી ગણાતો નથી આગમોના આધારે જોતા જણાય છે કે અહો! આવુ અપૂર્વ આત્મતત્ત્વ અવબોધ્યાવિના વસ્તુત સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી આ કાળમા આગમોને આગળ કરીને જેઓ આત્મતત્ત્વ જાણવા ખપ કરે છે તેઓને ધન્યવાદ ઘટે છે આત્મતત્ત્વની જિજ્ઞાસા જેના હૃદયમા ઉત્પન્ન થાય છે તેવા પુરૂષોને ધન્યવાદ ઘટે છે આત્મબળ પ્રાપ્ત કરવુ હોય તો આત્મતત્ત્વને ઓળખવુ જોઈએ અનેક આલબનોવડે આત્માની શુદ્ધિ કરીને આત્માની પરમાત્મદશા કર્યાવિના સસારનો પાર આવવાનો નથી અસખ્ય ઉપકારોમા શિરોમણિ એવો અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ છે અધ્યાત્મતત્ત્વની સન્મુખ થઈને આત્મતત્ત્વરૂપ બનવુ એજ પરમમગલ છે

ભાવાધ્યાત્મજ્ઞાનમા રમણતા કરનારાઓ, જે કઈ ખરામા ખરૂ પ્રાપ્ત કરવાનુ હોય છે તે કરી શકે છે સ્યાદ્વાદભાવે વસ્તુતત્ત્વનો બોધ હોવાથી તેઓ એકાન્ત વાદીઓના આચારો અને વિચારોમા રહેલુ સત્યત્વ અને અસત્યત્વ અવબોધવા સમર્થ બને છે સ્યાદ્વાદભાવે આત્માને અવબોધનારા અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ વિકલ્પસકલ્પરૂપ સસારને ભૂલી જાય છે અને શુદ્ધ, બુદ્ધ, ચૈતન્ય તત્ત્વના સ્વાભાવિક આનન્દરસનો આસ્વાદ ગ્રહણ કરે છે તેઓના હૃદયાકાશમા દ્વિતીયચન્દ્રની પેઠે સમ્યક્ત્વગુણનુ તેજ પ્રકાશે છે, તેથી તેઓ અલ્પકાલમા મુક્તિના અધિકારી બને છે પૌદ્ગલિક સૃષ્ટિમા રમી રહેલા મનને તેઓ આત્મસૃષ્ટિની અલૌકિક લીલામા લીન કરે છે અને પૌદ્ગલિક સૃષ્ટિના પદાર્થોની પેલીપાર રહેલુ એવુ સહજસુખ અનુભવે છે

અધ્યાત્મજ્ઞાની વિચારે છે કે, અહો ! નિશ્ચયનયથી મારો આત્મા ખરેખર પરમાત્મા છે, સિદ્ધ છે, બુદ્ધ છે, નિર્લેપ છે, અયોગી છે, અલેશી છે, અકષાયી છે, અચલ છે, નિષ્કંપ છે, અયોનિ છે, અજ છે, અખંડ છે, અનંત છે, અપર છે, અપરંપર છે, અભોગી છે, અસહાયી છે, અજન્મ છે, અમર છે, વિભુ છે, પ્રભુ છે, ઈન છે, જગન્નાથ છે, જગદીશ છે, અશરણ શરણ છે, પરમેશાન છે, બ્રહ્મા છે, વિષ્ણુ છે, શંકર છે, અરિહંત છે, શંભુ છે, સદાશિવ છે, અનંત શક્તિમાન્ છે, અનન્ત ગુણપર્યાયનું ભાજન છે, અકર્તા છે, અભોક્તા છે, અશોકી છે, નિર્ભય છે, નિર્માની છે, નિર્માયી છે, નિર્લોભી છે, વિકલ્પસંકલ્પરહિત છે, અવ્યાબાધ છે, અવિનાશી છે, અરૂપી છે, અક્રિય છે, અનન્તજ્ઞાની છે, અનન્ત દર્શની છે, અનન્ત વીર્યમય છે, અનન્ત ચારિત્રમય છે, અવેદી છે, અખેદી છે, અસ્પર્શી છે, અવર્ણી છે, અગંધી છે, અસંસ્થાની છે, રૂપાતીત છે, એક છે, અનેક છે, અસ્તિનાસ્તિ ધર્મમય છે, વક્તવ્ય છે, અવક્તવ્ય છે, અગુરૂ લઘુ છે, અનાશ્રવી છે, અશરીરિ છે, મનરહિત છે, વચનરહિત છે, સર્વનો દ્રષ્ટા છે, સર્વનો સાક્ષી છે, અનન્ત સુખમય છે, અબંધી છે, પૂર્ણ છે, નિત્ય છે, ધ્રુવ છે, જ્યોતિરૂપ છે, અસંખ્ય પ્રદેશી છે, સ્વસ્વરૂપ રમણી છે, સ્વસ્વરૂપ ભોગી છે, સ્વસ્વરૂપનો યોગી છે, અનન્ત ધર્મનો જ્ઞાની છે, ષડ્ગુણ હાનિ વૃદ્ધિયુક્ત છે, આ પ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાની પોતાના આત્માની સત્તાને ભાવતો ધ્યાવતો અને અનુભવતો છતો, બાહ્ય શાતા અને અશાતાના પ્રસંગોને સમભાવે વેદે છે અને સમભાવે રહી અનન્ત કર્મની નિર્જરા કરતો છતો વિચરે છે. સિદ્ધાન્તોમાં પણ જ્યાં મુનિઓના અધિકાર આવ્યા છે ત્યાં, अप्पाणं भावेमाणे विहरइ 'આત્માને ભાવતા છતા વિચરે છે' આ પ્રમાણે ઘણાં દૃષ્ટાંતો વાંચવામાં આવે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાની પોતાના આત્મામાં રહેલી પરમાત્મસત્તાને નિશ્ચય નયથી ધ્યાવે છે તેનું કારણ એ છે કે, આત્મામાં રહેલી પરમાત્મતા ખરેખર પરમાત્મસત્તાનું ધ્યાન કરવાથી પ્રકટી શકે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાની જેમ જેમ આત્માનું ધ્યાન કરે છે તેમ તેમ તેને આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશમાં રહેલ અનંત ઋદ્ધિની પ્રતીતિ થાય છે. આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં રમણતા કરવાથી જે આનન્દ મળે છે, તે આનન્દ ત્રણ ભુવનના રૂપી પદાર્થોને અનન્તવાર ભોગવવાથી પણ મળતો નથી, એવો દૃઢ નિશ્ચય થવાથી, પરભાવ રમણતામાં અધ્યાત્મજ્ઞાનિની રૂચિ રહેતી નથી. અધ્યાત્મજ્ઞાનીના શરીરને દેખવા કરતાં તેના આત્માને દેખ

વામા તેની મહત્તા જણાઈ આવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાની ચારે તરફ વિષયોના સંયોગોથી ઘેરાયલો હોવા છતા તેમા આત્મિકતાનો નિશ્ચય કરતો નથી, તેથી પૌદ્ગલિક સૃષ્ટિના પદાર્થોથી તે બંધાતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાની પોતાના આત્માની અનન્તશક્તિ જાણે છે તેથી તે આલસ્યાદિ પ્રમાદના વશમા આવતો નથી અને અમુક આત્મધર્મની પ્રાપ્તિ અશક્ય છે એમ તે માની શકતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાની કેવલ બાહ્યથીજ વસ્તુનુ સ્વરૂપ દેખી શકે છે એટલુજ નહિ પરતુ વસ્તુનુ અતર સ્વરૂપ દેખી શકે છે તેથી તે પોતાનામા (આત્મામા) રહેલી અનન્ત ઋદ્ધિને દેખી તેનો નિશ્ચય કરે છે, અને તે દીનભાવનો તો સ્વપ્નમા પણ આશ્રય લેતો નથી, આવી તેની અન્તરની દશા થવાથી તે પરના આધારે પરતત્ર થવાનુ કબુલ કરતો નથી તે પોતાના ગુણોનોજ આશ્રય કરીને સ્વાશ્રયી, બનીને અન્યોને પણ સ્વાશ્રયી બનાવવા પ્રયત્ન કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાની સાત પ્રકારના ભયથી પોતાના ધર્મને ભિન્ન જાણે છે તેથી તે સાત પ્રકારના ભયમા પણ નિર્ભયી રહેવા માટે મનનો ગુરૂ બનીને મનને ઉપદેશ આપીને, નિર્ભય દેશ તરફ ગમન કરી નિર્ભય પરિણામને સેવે છે

અભિનવ વિચારો

અધ્યાત્મધ્યાનીઓ મનના ઉપર ચઢેલા આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાના અનન્તગુણ ભારને ત્યજી દે છે અને હલકા થઈ શાતિ પામે છે તાજી હવાને પ્રાપ્ત કરીને મગજ જેમ પ્રફુલ્લ બને છે તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો અભિનવ અનુભવજ્ઞાનના વિચારોથી તાજા બને છે અને આનન્દની લહેરમા આન્તર્જીવનને વહે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો પ્રતિદિન અભિનવ જ્ઞાનના તાજા વિચારોને, ધ્યાન ધરીને પ્રાપ્ત કરે છે હાથીની પાછળ કૂતરા જેમ શોરબકોર કરી મૂકે છે છતા હાથી કઈ તે તરફ લક્ષ દેતો નથી, તદ્વત્ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ દુનિયાના મનુષ્યોના ભિન્ન ભિન્ન આક્ષેપોથી–તિરસ્કારોથી–ઉપાધિયોથી, પોતાનુ લક્ષ તે તરફ આપતા નથી કદાપિ તેઓ આર્તધ્યાનાદિના ઝપાટામા આવી જાય છે તોપણ તેઓ જ્ઞાનબળના પ્રતાપે પાછા પોતાના સ્વભાવમા આવી જાય છે.

અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ જગતની શાન્તિ સદાકાલ ઇચ્છ્યા કરે છે. કોઈપણ અપરાધી જીવને દુ ખ દેવાની તેઓના મનમાં ઇચ્છા થતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ કોઇના મર્મ હણાય એવુ બોલતા નથી તેમ લખતા પણ નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ મન વાણી અને કાયાની શક્તિયોનો ઉચ્ચમા ઉચ્ચ સદુપયોગ કરે છે, તેથી તેઓ જગતના મહાત્માઓ

ગણાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો શ્રીવીતરાગદેવના વચનોને અમૃતસમાન ગણે છે અને તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયત્ન કર્યા કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોને ધર્મપ્રેમ પણ ઉચ્ચમા ઉચ્ચ રહે છે અને તેઓ કષાયના તીવ્ર પરિણામને, ભાવના ભાવીભાવીને મન્દ કરી દે છે બાહ્યદૃષ્ટિધારક મનુષ્યોનો વ્યાપાર તો બાહ્યનો હોય છે, પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોનો વ્યાપાર તો અન્તરમા સદ્‌ગુણોની પ્રાપ્તિ કરવા માટે ક્ષણે ક્ષણે ચાલ્યા કરે છે બાહ્યદૃષ્ટિધારકો ક્રોધાદિકના પરિણામની તોપ પોતાના તરફ ખડી કરીને ફોડે છે અને અન્તરદૃષ્ટિધારક અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ તો સમભાવરૂપ તોપવડે મોહશત્રુને મારે છે બાહ્યદૃષ્ટિવાળાઓ ગમે તે રીતે સ્વાર્થાદિના ઐર્થી એવા અર્થિની પેઠે અનીતિ તરફ વૃત્તિ કરે છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ વિવેકના ચક્ષુવડે મોક્ષપન્થ તરફ પ્રવૃત્તિ કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાની વિચારે છે કે, " પોતાની શુદ્ધ ભાવનાવડે પોતાના આત્માને પોષવાનો છે" આ સસારમા કોઇ વસ્તુ પોતાની નથી, સધ્યારાગની પેઠે પદાર્થોની અનિત્યતા છે જે જડ પદાર્થો માટે મરી મથવામા આવે છે તે જડ પદાર્થો કદી પરભવમા પોતાની સાથે આવતા નથી જડ પદાર્થોને પોતાના મનાવનારી મમત્વની કલ્પના ખરેખર અનેક પ્રકારના દુ:ખો દેવા સમર્થ થાય છે અનેક પ્રકારોમા મનુષ્યો રાત્રી દિવસ મથી મથે છે, પણ તે વ્યાપારોથી મનુષ્યના આત્માને ખરી શાતિ, ખરૂ સુખ મળતુ નથી, ત્યારે શામાટે બાહ્યપદાર્થોના વ્યાપારમાજ આયુષ્યની પરિસમાપ્તિ કરવી જોઇએ ? જે જે વસ્તુઓને માટે પ્રાણ પાથરવામા આવે છે તે તે વસ્તુઓ પ્રાણ પાથરનારના આત્માની હિમ્મત કરવાને શક્તિમાન્ નથી એવુ પ્રત્યક્ષ જણાતા છતા કોણ મનુષ્ય સસારની વસ્તુઓના મમત્વ કલ્પીને ખરી શાન્તિનો શોધ ન કરે ? જગતના જડ પદાર્થોમા મમત્વ કલ્પ્યાથી તે પદાર્થોના સેવક બનીને, એકતાથી બદ્ધ થઇ તેઓનુ રક્ષણ કરવુ પડે છે જે જે પદાર્થોવિના ચાલતુ નથી અને જે જે પદાર્થોને સાથે રાખવાની આવશ્યકતા સિદ્ધ કરે છે, તે તે પદાર્થો અન્તરદૃષ્ટિથી જુવે તો પોતાની પાસે છે જે પદાર્થો ખપ કરતા વિશેષ હોય અને જેઓને પોતાની પાસે રાખવાથી અન્યોને હરકત થતી હોય તે પદાર્થોને પોતે રાખીમૂકીને અન્યોને ન આપતા હોય, તેઓ અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી દયાનુ સમ્યક્તત્ત્વ અવલોકવાને સમર્થ થતા નથી

આ પ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાની વિચાર કરીને પરિગ્રહાદિમા મમત્વથી બધાતો નથી. તે શરીરમા તથા સસારમા છતા સર્વ પદાર્થોથી પોતાને

છૂટો માને છે, અને જેઓ જડ પદાર્થોમા બધાઈ ગયા હોય છે તેઓને છોડાવવાના પ્રયત્ન કરે છે દુનિયાના મૂઢ મનુષ્યો જે જે પદાર્થોની પ્રાપ્તિ માટે અશ્રુઓ પાડે છે તે તે પદાર્થોપ્રતિ, અધ્યાત્મજ્ઞાની મધ્યસ્થદૃષ્ટિથી જોઈ રહે છે મૂઢ મનુષ્યોની રાત્રીના કાલમા આત્મજ્ઞાનીઓ જાગે છે અને તેઓને જગાડવા પ્રયત્ન કરે છે જ્યારે અજ્ઞ મનુષ્યો જડપદાર્થો ઉપર રાગ ધારણ કરે છે અને જડપદાર્થોની પ્રાપ્તિ માટે મરી મથે છે, ત્યારે આત્મજ્ઞાનીઓ જીવોના ઉપર શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરે છે અને તેઓના આત્માનો જ્ઞાનપ્રકાશ ખીલવવા ઉચ્ચ ઉપદેશ આપે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ સદ્ગુણોનો વ્યાપાર કરવામા મુખ્ય લક્ષ્ય રાખે છે અને તદર્થજ તેઓનુ આયુષ્ય વહે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ ઉપાધિનો ત્યાગ કરીને છૂટાછેડાએ જગત્મા વિચરે છે તેઓ જે જે કરે છે, જે જે દેખે છે, જે જે સાભળે છે, જે જે બોલે છે, અને જે જે વાચે છે તેમા અલૌકિકતા અનુભવે છે મૂઢ મનુષ્યોની દૃષ્ટિ કરતા તેઓની દૃષ્ટિ અનન્તગણી શુદ્ધ થવાથી તેઓની આખે અને તેઓના હૃદયમા દેખવાનુ અને ધારવાનુ ઉચ્ચ પ્રકારનુ હોય છે તેઓ ધર્મના વ્યવહારમાર્ગને લોપતા નથી અને ધર્મની ક્રિયાઓમા ખરી પરમાર્થતાનો અનુભવ કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ પાજરામા પૂરેલા પખીની પેઠે સસારમાથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા ધારણ કરે છે સાસારિક પદાર્થોમા સુખની બુદ્ધિ ન હોવાથી તેઓ આત્મસુખ તરફ વૃત્તિ વાળે છે, અને આત્મસુખ પ્રાપ્ત કરવા દેવ ગુરૂ અને ધર્મની આરાધના કરે છે રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરીને અને સાસારિક આશ્રવમાર્ગોનો ત્યાગ કરીને, જેઓ આત્માને ભાવતા છતા વિચરે છે એવા મહા મુનિયોને ખરૂ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે ચોથા ગુણસ્થાનકવાળા અને પાંચમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવોને સમ્યગ્જ્ઞાનરૂપ અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી તેઓ સસારરૂપ કેદખાનામાથી છૂટવાને વારવાર તીવ્ર ઇચ્છાઓ ધારણ કરે છે ચોથા ગુણસ્થાનકવાળા અને પાચમા ગુણસ્થાનકવાળા જીવોને સાધુ થવાની તીવ્રભાવના વર્તે છે, અને તેથી તેઓ ચોથા અને પાચમા ગુણસ્થાનકે રહી શકે છે જેઓને સાધુની દીક્ષા અગીકાર કરવાની ભાવના નથી તેઓ અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકમા વા દેશવિરતિ ગુણસ્થાનકમા રહી શકતા નથી સાધુ થવાનો જેના મનમા પરિણામ ન હોય તે શ્રાવકપણાથી ભ્રષ્ટ થાય છે ઉપરનુ ઉચ્ચ ગુણસ્થાનક ધારણ કરવાની ઇચ્છાવિના ચોથા વા પાચમા ગુણસ્થાનકમા રહી શકાતુ નથી આત્માને સુખનુ સ્થાન અનવબોધ્યાબાધ કોણ બધનથી મુક્ત થવાની ઇચ્છા ન કરે ?

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી જડવાદનો નાશ.

જ્યારે જગત્મા જડવાદીઓની મોટી સખ્યા પ્રગટી નીકળે છે ત્યારે તેના સામે આત્મવાદીઓ ઉભા રહીને અનેક દલીલોરૂપ શાસ્ત્રોથી જડવાદનો નાશ કરે છે જડવાદનો નાશ કરવામા અદ્ભુત પરાક્રમ દર્શાવનાર, અધ્યાત્મવિદ્યાથી મનુષ્યોના હૃદયમા રહેલો નાસ્તિક ભાવ ટળી જાય છે જૈનો જેને અધ્યાત્મજ્ઞાન કહે છે તેને વેદાન્તીઓ બ્રહ્મવિદ્યા, આત્મવિદ્યા, વગેરે નામોથી ઓળખે છે ખરી રીતે જૈનશાસ્ત્રોથી અધ્યાત્મવિદ્યાની સિદ્ધિ થાય છે જડવાદીઓના સામે આત્મવિદ્યા ટકી શકે છે આત્મજ્ઞાનરૂપ ક્ષેત્રમા ધર્માનુષ્ઠાનો પ્રગટી નીકળે છે હાલમા યૂરોપ તથા એશીયા વગેરે ખડમા જડવાદીઓની સખ્યા વધતી જાય છે અને તેથી તેઓ ઈશ્વર, પુણ્ય, પાપ, પુનર્જન્મ, આત્મા વગેરેનો સ્વીકાર કરતા નથી, તેવા લોકોની સખ્યામા વધારો થતો દેખીને જેઓના મનમા ધર્મની લાગણી છે એવા મનુષ્યોએ અધ્યાત્મવિદ્યાનો ફેલાવો કરવા કમર કસવી જોઈએ અધકારનો નાશ ખરેખર પ્રકાશવિના થતો નથી, તેમ જડવાદીઓના નાસ્તિક વિચારોનો નાશ ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના થતો નથી જડવાદીઓના આત્મામા ચૈતન્યરસ રેડનાર અધ્યાત્મવિદ્યા છે જડવાદીઓની સત્યચક્ષુ પ્રગટાવનાર ખરેખર આત્મવિદ્યા છે નાસ્તિકોની દલીલોને તોડી નાખીને ચૈતન્યપ્રદેશમા અધ્યાત્મવિદ્યા લેઈ જાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન એજ વિજ્ઞાનવાદીઓની છેલ્લામા છેલ્લી શોધ થવાની છે કેવલજ્ઞાનવી શ્રીમહાવીરપ્રભુએ આત્માને દેખ્યો છે, જાણ્યો છે,—એવા આત્માની શોધ કરનારા અનેક યોગીઓ થઈ ગયા છે અને તેઓએ આત્માનુ સ્યાદ્વાદભાવે અસ્તિત્વ સ્વીકાર્યું છે અધ્યાત્મવિદ્યાથી ચૈતન્યવાદ—આત્મવાદ સ્વીકારી શકાય છે અધ્યાત્મવિદ્યા એ મૂર્ખાઓની દૃષ્ટિમા હબ્બ । છે અને જ્ઞાનિની દૃષ્ટિમા પરમરત્ન છે

આત્મવિદ્યાનો પ્રચાર.

અધ્યાત્મવિદ્યાનો બાગ આર્યાવર્તમા ખીલ્યો છે અને તેની સુગધી આસપાસના દેશોમા જવા લાગી છે ભારત દેશના વાસીઓ અન્ય યૂરોપાદિ દેશોને અધ્યાત્મજ્ઞાન આપીને તેઓના ગુરૂ બની શકશે આર્યાવર્તની ભૂમિમા અધ્યાત્મવિદ્યાના વિચારો પ્રગટી નીકળે છે અને તેઓનુ પોષણ પણ આ દેશમા થાય છે ભારતવાસીઓના ભાગ્યમા આત્મવિદ્યાના ગુરૂ બનવાનુ લખાયુ છે ભારતવાસીઓ પાશ્ચાત્યોના સગર્ગથી નાસ્તિકતાના પ્રદેશમા મુસાફરી કરવા નીકળી પડશે તોપણ તે અતે ફરીફરીને ચૈતન્યપ્રદેશમા આવવાનાજ અધ્યાત્મજ્ઞાનના ઉદયમા આર્યાવર્ત સ્વતત્ર હતુ અને આલોક આર્યત્વગુણોએ અલકૃત

હતા, તેથી તેઓ પરસ્પર એકબીજાના આત્માને સાહાય્ય આપી શકતા હતા અને તેઓ દેહ કરતા આત્માની પરમાત્મસમાન કિંમત આંકી શકતા હતા, અને તેઓ ઉદયની શૃંખલાવડે બંધાયા હતા

આર્યાવર્તનો અધ્યાત્મવિદ્યાથી ઉદય

અધ્યાત્મવિદ્યાનો પ્રકાશ મંદ પડતા આર્યાવર્તમા મોહનુ જોર વધવા લાગ્યુ, તેથી મનુષ્યો શરીર મમત્વઆદિ, માયાના પ્રદેશોમા અહંભાવ કલ્પીને અનેક દુર્ગુણોના તાબે થયા અને પરતંત્રતાની બેડીમા જકડાયા સ્વતંત્રતાને માટે ભારતવાસીઓ બુમો પાડે છે, પણ તેઓ આત્મારૂપ રાજાની પૂજા મૂકીને શરીરરૂપ મહેલની પૂજામા અનેક પાપોથી મગ્ન થયા છે ત્યાંસુધી, તેઓ વાસ્તવિક ઉન્નતિના બારણે પગ મૂકી શકવાના નથી જડવાદના આશ્રયથી જે લોકો પોતાની ઉન્નતિ કરવા ધારે છે તેઓ ક્ષણિક ઉન્નતિના ઉપાસક બને છે અને ખરી ઉન્નતિને ધક્કો મારે છે જડવાદના વિચારોમા ખરી ઉન્નતિનુ સ્વપ્ન છે જોકે જડવાદીઓ અનીતિના માર્ગે ચાલી વા અધર્મના માર્ગ ચાલી, રજોગુણ અને તમોગુણવડે બાહ્યસાધનોની ઉન્નતિ કરવા સમર્થ બને! પણ જડવાદના વિચારોથી કરેલી ઉન્નતિને ટકાવી રાખવાને તેઓ સમર્થ બની શકે નહિ તેઓ જગત્ના ભલા માટે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરીને ખરી રીતે આત્મભોગ આપી શકે નહિ જડવાદીઓ શરીરના સુખાર્થે જે કાર્યો કરવાના હોય છે તે કરે છે અને તેજ તેમનો મુખ્ય મંત્ર છે તેઓ શરીરને મહત્ત્વનુ ગણીને સુખનુ બિન્દુ બાહ્યસાધનોમાજ કલ્પે છે આવી તેમની વિચારશ્રેણિથી તેઓ પોતાની ખરી દૃષ્ટિને ભૂલી જાય છે અને સ્વાર્થને આગળ કરી પુણ્ય પાપ ગણ્યાવિના સર્વ કાર્યો કરે છે આત્મવાદીઓ ઈશ્વર, પુનર્જન્મ, કર્મ, આત્મા વગેરે તત્ત્વનો સ્વીકાર કરી શકે છે, અને શરીરને એક ઘર જેવુ માને છે અને તેમા રહેલા આત્માને મહાન્ પ્રમાનક માને છે આત્મવાદીઓ ઈશ્વરીયોપદેશ પ્રમાણે ચાલીને પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરે છે અને આખી દુનિયાની પણ ઉન્નતિ કરવા સમર્થ થાય છે આત્મવાદીઓ, અર્થાત્ ચૈતન્યવાદીઓ અન્યોની આત્મા તરીકે મહાન્ કિમ્મત આંકીને તેઓની સેવામા પોતાની શક્તિયોનો ઉપયોગ કરે છે આત્મવાદીઓ, સદ્વિચારોરૂપ હવાઇ વિમાનમા બેસીને આખા જગત્ તરફ દૃષ્ટિ નાખવા સમર્થ થાય છે અને પોતાના આત્માની ઉચ્ચતા થયા છતા પણ અન્યાત્માઓને સાહાય્ય આપી શકે છે તેઓ પુનર્જન્મવાદને શ્રદ્ધાગમ્ય માને છે તેથી તેઓ પોતાનુ સર્વસ્વ અર્પણ કરવામા જરામાત્ર અચકાતા નથી, અને તેઓ વાસ્તવિક ઉન્નતિને ચાહનારા હોવાથી બાહ્યસાધનોની પ્રાપ્તિમાટે દ્વેષ, ક્લેશ, સ્વાર્થ,

મારામારી વગેરે કરીને જ ાતને અનાત બનાવવા પ્રયત્ન કરતા નથી ભારતદેશનો ચૈતન્યવાદ ભાનુ, પોતાના સદ્વિચારરૂપ કિરણોનો આખી દુનિયા ઉપર પ્રકાશ કરવા સમર્થ બને છે આજે એ ચૈતન્યવાદનો ભાનુ મદ પ્રકાશ કરે છે, પણ શ્રદ્ધા ગમ્ય આત્મવાદ થાય એના ઉપાયો ફેલાવવામા આવે તો, આર્યો પૂર્વની ખરી ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરી શકે આર્યાવર્તની ખરી લક્ષ્મી અધ્યાત્મવિદ્યા છે આર્યાવર્તનો ઉદય ખરેખર આત્મવિદ્યામા સમાયો છે આત્મવિદ્યાધારક આર્યોમા સર્વ પ્રકારની કાર્ય કરવાની શક્તિયો પ્ર ાટી શકશે શ્રીમહાવીર પ્રભુએ આત્માને આત્મરૂપે જણાવીને આર્યાવર્ત ઉપર જે ઉપકાર કર્યો છે તેનુ માન થઈ શકે તેમ નથી

આર્યોની અવનતિનું કારણ

આર્યદેશના મનુષ્યોમા જેમ જેમ અજ્ઞાનરૂપ અધકાર છવાવા લા યુ તેમ તેમ તેઓ ખરા સુખના પ્રકાશથી દૂર રહેવા લા યા અને તેથી તેઓનામા મતમતાતરો ઘણા ઉત્પન્ન થયા અને મનુષ્યો, પોતાના આત્માનુ સ્વરૂપ ભૂલીને માયાના પ્રદેશમા સુખની બુદ્ધિ ધારણ કરીને-વ્યસનના પજામા ફસાઈ ગયા અજ્ઞાન મોહથી માહોમાહે જાદવાસ્થળી રચીને પોતાના હાથે પોતાની અવનતિનો ખાડો ખોદવા લા યા, તેથી તેઓ ભવિષ્યની પ્રજામા અસ્તનુ ચક્ર આપવા લા યા ! અને તેથી પરપરા તમ પ્રદેશમા વધવા લા ી આત્માની મહત્તા ભૂલી જવાથી,-મોહનુ જોર વધવાથી, મનુષ્યજીવનના ખરા ઉદ્દેશથી મનુષ્યો દૂર જવા લા યા, તેથી તેઓ ભવિષ્યની પ્રજાને ઉત્તમ વારસો આપવા સમર્થ થયા નહિ, આવા કારણોથી આર્યોનુ આત્મબળ ઘટવા લા યું ધર્મની ક્રિયાના સામા ય ભેદોને મોટુ રૂપ આપીને આર્યો પરસ્પર દ્વેષ, ઇર્ષ્યા અને કલેશ કરીને શરીરોમા રહેલા આત્માઓને વિસારવા લા યા, અને તેથી ધર્મની ક્રિયાના મતભેદે અસહિષ્ણુતા વ વા લા ી આવી સ્થિતિ થયા છતા આત્મોન્નતિના મૂળ પ્રદેશમા આવવા માટે જોઈએ તેવો પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો નહિ, અને જે કઈ પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો તો તે પરિપૂર્ણ અને વિઘ્ન રહિત થયો નહિ, જેથી ભારતવાસીઓ આત્મોન્નતિના સ્થાનથી દૂર જવા લા ા ખરેખર ચૈતન્યવાદીઓ પોતાના સદ્વિચારો અને સદાચારો પ્રમાણે સદા રહ્યા હોત અને પોતાની ફરજે જ ાત્પ્રતિ સારી રીતે વ્યવસ્થાપૂર્વક બજાવી હોત તો આત્મોન્નતિના માર્ગમાથી દૂર થઇ શકત નહિ શ્રીવીરપ્રભુએ કેવલજ્ઞાનવડે સ્યાદ્વાદશૈલીએ આત્મતત્ત્વનો ઉપદેશ આપ્યો હતો, તેનો ફેલાવો આખી દુનિયામા

થયો હોત તો હાલની દુનિયા સ્વર્ગસમાન જણાત શ્રી વીરપ્રભુએ ચૈતન્યવાદનો પ્રચાર કરના જે પ્રયત્ન કર્યા છે તેની કિમ્મત આકી શકાય તેમ નથી શ્રી મહાવીર પ્રભુએ ચૈતન્યવાદનો પ્રચાર કરીને ભારતવર્ષમા જે અપૂર્વ પ્રકાશ પાડ્યો છે તેની ઝાખી હાલ પણ અવલોકવામા આવે છે

મુનિયોથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો પ્રચાર

અધ્યાત્મવિદ્યાના શાસ્ત્રો હાલ મોજુદ છે અધ્યાત્મવિદ્યાના વિચારો દેશકાલને અનુસરી પોતાના આચારમા ઉતારી શકાય એવો વ્યવસ્થાક્રમ ગોઠવીને જીવનની ઉચ્ચ દશા કરવાની જરૂર છે શ્રી વીરપ્રભુએ ઉપદેશેલા આગમોમા અધ્યાત્મવિદ્યાનો પૂર્ણ ખજાનો છે અધ્યાત્મવિદ્યાના પૂર્ણ ખજાનારૂપ આગમોનો ઉપદેશ આપનારા આપણા પરમપૂજ્ય મુનિવરો છે આપણા મુનિયોએ અધ્યાત્મવિદ્યાના ખજાનાને પરપરાએ અદ્યાપિપર્યંત વહન કર્યો છે આપણા મુનિવરોના હાથે અધ્યાત્મવિદ્યાનો પ્રચાર થયો છે અને ભવિષ્યમા થવાનો છે અધ્યાત્મવિદ્યાનો પ્રચાર કરનાર મુનિવરોને સર્વ પ્રકારે ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે

આત્મશ્રદ્ધાનુ માહાત્મ્ય

આપણે જો ચૈતન્યવાદમા ઉંડા ઉતરીએ તો શરીરના ભોગ અને ઉપભોગના સાધનોની તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરીને અન્યોના ભલામા ભાગ લઈ શકીએ આત્મવાદની ખરી શ્રદ્ધા થવી જોઈએ આત્મવાદ અને કર્મવાદની ખરી શ્રદ્ધા થવાથી સમ્યક્ત્વની ઉત્પત્તિ થાય છે આત્મવાદની ખરી શ્રદ્ધાના સસ્કારો પાડનારા ગુરૂઓના શરણમા રહીને આત્મવિશ્વાસ ખીલવવો જોઈએ આત્મવિશ્વાસ અને આત્માની કિમ્મત અવબોધ્યાવિના પ્રમાણિકતા અને ખરો વૈરાગ્ય પ્રકટી શકતો નથી આત્મવિદ્યા એ અપૂર્વ સુખની કુચી છે, એમ દૃઢ નિશ્ચય કરનારી પ્રજામા ખરા અભ્યાસના ગુણો પ્રગટી શકે છે પોતાનો વિશ્વાસ પોતાને ન પડે અને પોતાનાથી જે કઈ કરવામા આવતુ હોય તેની શ્રદ્ધા પોતાને ન હોય ત્યાસુધી, તે કાર્યમા ખરેખરો વિજય મળી શકતો નથી આત્મવિદ્યા કાર્ય, વિજયની કુચી બતાવે છે અને કાર્યો કરવામા ખરી આત્મશ્રદ્ધા પ્રકટાવે છે કાર્યો કરવામા ચશથી આત્મા ટકી શકતો નથી અને તે અન્યોને દૃષ્ટાતીભૂત થઇ શકતો નથી **ખરી આત્મશ્રદ્ધા એજ પરમપુરૂષાર્થનુ બીજ છે.** ખરી આત્મશ્રદ્ધા એજ મનોવૃત્તિની એકાગ્રતાનુ બીજ છે ખરી આત્મશ્રદ્ધા એ પરમ વિશુદ્ધ પ્રેમનુ બીજ છે ખરી આત્મશ્રદ્ધા એ યમ અને નિયમોનો આધાર છે ખરી આત્મશ્રદ્ધા

એજ ધર્માનુષ્ઠાનોરૂપ વનસ્પતિઓના રસભૂત છે શ્રદ્ધાવિનાનો મનુષ્ય સશયના વિચારોથી નષ્ટ થાય છે, અને અનેક મનુષ્યોને નષ્ટ કરે છે આત્માને અનુભવગમ્ય કર્યાવિના આનન્દની છાયા સર્વ પ્રસગોમા દેખી શકાતી નથી ખરી આત્મશ્રદ્ધા એ રેડીયમ ધાતુસમાન છે આત્મશ્રદ્ધા વિના સેવા અને ભક્તિમા ખરો આત્મરસ વહી શકતો નથી અને તેથી મનુષ્યો સેવાભક્તિના અનુષ્ઠાનોમા શુષ્કતાની વૃદ્ધિ કરે છે આત્મ જ્ઞાન જેટલા જેટલા અશે વધતુ જાય છે તેટલા તેટના અશે આત્મશ્રદ્ધા વધતી જાય છે, અને તે અન્ય ગુણોને ધારણ કરવાને પૃથ્વીની ઉપમાને ધારણ કરી શકે છે આત્મજ્ઞાનવડે આત્મશ્રદ્ધામા પરિણામ નહિ પામેના મનુષ્યો પોતાનો વિશ્વાસ અન્યોઉપર બેસાડવા સમર્થ થતા નથી પ્રમાણિકતાનુ ખરૂ કારણ આત્મશ્રદ્ધા છે જેઓ આત્માને આત્મભાવે જાણીને, આત્માની શ્રદ્ધાના રસવડે મનને મજબુત કરે છે, તેઓની કિમ્મત આકી શકાતી નથી શરીર કરતા શરીરમા રહેલા આત્માની શ્રદ્ધાને વિશેષત માન આપવાની જરૂર છે શરીરમા રહેલા આત્માને ઓળખો, તેની શ્રદ્ધા કરો, અને જે જે કાર્યો કરો તેમા આત્મશ્રદ્ધાને આગળ કરો આત્મશ્રદ્ધાથી હાથમા ધરેલા કાર્યો કરવામા દેવતાઈ સહાય્ય મળી શકે છે એમ નક્કી માનશો મનુષ્યો, પોતાના આત્માને એક ગરીબ કગાલ ગણીને પોતાના હાથે પોતાનો તિરસ્કાર કરીને આગળ વધી શકતા નથી પોતાના આત્માની સિદ્ધસમાન સત્તા છે, તેની શ્રદ્ધા થયાવિના આત્માની શક્તિયોને વ્યક્ત કરવા માટે ઉદ્યમ કરી શકાતો નથી, અને ઉદ્યમ કરતા છતા પડતા એવા વિઘ્નોની સામે ટકી શકાતુ પણ નથી આત્મશ્રદ્ધાવિનાનો મનુષ્ય ડરાવ્યાથી વા વિઘ્નોથી પાછો હઠી જાય છે, તે ખરા નિશ્ચયને મેરૂપર્વતની પેઠે અડગ રાખી શકતો નથી. તે ક્રિયા વા ધર્માનુષ્ઠાનોમા દુ ખો આવી પડતા કૂતરાની પેઠે ઉભી પૂછડીએ કાર્યક્ષેત્રમાથી પાછો ભાગી જાય છે આત્મબળને એકત્ર કરીને તેને કોઈપણ કામમા વાપરનાનુ હોય તો તે આત્મશ્રદ્ધાવિના બની શકતું નથી આત્મશ્રદ્ધા એજ વિજય વરમાળા છે આત્મશ્રદ્ધાથી મનુષ્યો આનન્દોત્સાહથી ધર્મકાર્યો કરે છે, અને તેઓ દુ ખમા પણ કર્મવાદના સિદ્ધાતોને મનબોધતા હોવાથી અકળાતા નથી, અને મગ જની સમતોલના જાળવીને આત્મપ્રદેશોમા રહેલા ધર્માને ખીલવે છે આત્મવાદીઓ આત્મશ્રદ્ધાથી પરિપક્વ બનેલા હોય છે તેથી તેઓ કર્મ પ્રમાણે સુખદુ ખના વિપાકને ભોગવતા છતા સમત્વને ખોતા નથી આત્મવાદીઓ પુનર્જન્મની શ્રદ્ધાવાળા હોવાથી સતકાર્યો કરવામા નિષ્કા- મબુદ્ધિથી પરિપૂર્ણ આત્મભોગ આપી શકે છે જે જે કઇ શુભ કાર્ય

કરવામા આવે છે તેનું ફળ અવશ્ય પરભવમા મળે છે, એમ આત્મવાદીઓને વિશ્વાસ હોવાથી શુભ કાર્ય કરતા કદી પાછળ પડતા નથી આત્મવાદીઓ ખરા દેશવીર, અને ખરા ધર્મવીર પાકે છે આત્મવાદીઓને પાતાળ કુવાની પેઠે પોતાના આત્મામાથી ખરી શક્તિથી સહાય્ય મળી શકે છે જડવાદીઓ–નાસ્તિકો, પુનર્જન્મ માનતા નથી તેથી તેઓ આ ભવમા જે કઈ પ્રત્યક્ષ ફળ દેખાય તેજ માને છે અને પરોક્ષ ફળમાટે અવિશ્વાસની દૃષ્ટિએ જુવે છે તેથી તેઓ આન્તરિકબળ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી આત્મવાદી એવુ નામ માત્ર ધરાવનારાઓ, પોતાના કાર્યમા જડવાદીઓ કરતા પાછા હઠે તો જાણવુ કે, તેઓ આત્મતત્ત્વના ખરા સ્વરૂપને ઓળખી શકતા નથી

જડવાદીઓ અને ચૈતન્ય વાદીઓનો મુકાબલો

જડવાદીઓ કરતા ખરા ચૈતન્યવાદીઓ સર્વ બાબતોમા વિજય મેળવી શકે છે અને તેઓ જડવાદીઓને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે જડવાદીઓ ખરેખર ખગ અધ્યાત્મવાદીઓના તાબામા આવે છે અને તેઓ અધ્યાત્મવાદીઓના શિષ્યો બને છે આત્મશ્રદ્ધાથી ચુસ્ત બનેલા આત્મવાદીઓ આખી દુનિયાની નજરે આવે છે અધ્યાત્મવાદીઓ શોક ના ઉદાસીન ચહેરે બેસી રહેતા નથી અધ્યાત્મ વાદીઓ ડરકુ મીયાની પેઠે ધર્મમાર્ગમાથી પાછળ કરનારા હોતા નથી. અધ્યાત્મવાદીઓ બાહ્ય અને આન્તરિક શક્તિયોને પોતપોતાના અધિકાર-પ્રમાણે ખીલવે છે

આપણા આર્યક્ષેત્રમા અધ્યાત્મવિદ્યાએ સદાને માટે વાસ કર્યો છે ધર્મના સ્થાપકો ખરેખર આર્યાવર્તમા પાકે છે આર્યક્ષેત્રની ભૂમિના વાતાવરણમા કઈ વિલક્ષણ તત્ત્વ રહ્યું છે કે, જે આર્યાવર્તના વતનીઓને આત્મવિદ્યાના પ્રદેશ તરફ આકર્ષે છે અને ધર્મમહાત્માઓને પોતાનામા ઉત્પન્ન કરે છે આર્યાવર્તના વિદ્વાનોનુ અધ્યાત્મવિદ્યાતરફ છેવટે લક્ષ ખેંચાય છે

આત્મજ્ઞાનથી આર્યભૂમીની પૂજ્યતા

આર્યાવર્તમા ખરેખરી અધ્યાત્મવિદ્યા છે આર્યદેશના મનુષ્યોને અધ્યાત્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ માટે પાશ્ચાત્યોના શિષ્યો બનાવાની જરૂર નથી આર્યદેશમા જન્મેલો મનુષ્ય અધ્યાત્મવિદ્યાની ખરેખરી પ્રાપ્તિ કરી શકે છે પાશ્ચાત્યો આર્યદેશની અધ્યાત્મવિદ્યા ગ્રહણ કરે તો પૃથ્વીના કકડા માટે, લાખો મનુષ્યોના પ્રાણનો કદી નાશ થાય એવી મોહદશાને તાબે

થઇ શકે નહિ દેશ, કાલ, અને ક્ષેત્ર, એ ત્રણ અધ્યાત્મવિદ્યાની પ્રાપ્તિ
માટે ઉપયોગી છે અધ્યાત્મવિદ્યા એ આપણુ ખરૂ જીવન છે અને
એવા જીવનથી જીવવુ એજ આપણુ અમરપણુ જાણવુ

આખી દુનિયામા અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે સમાન ભાવ ફેલાવી શકાય
છે દરેક ધર્મવાળાઓ ભ્રાતૃભાવ–મૈત્રી–સલાહ–સપ અને ઐકયના,
ભાષણોદ્વારા બણગા ફુકે છે પણ, અધ્યાત્મજ્ઞાનના ઉંડાણ પ્રદેશમા
પ્રવેશ્યાવિના સમાનભાવની દૃષ્ટિથી જગતને દેખી શકાય નહિ, તેમજ
તે પ્રમાણે જગત્મા વર્તી શકાય નહિ અધ્યાત્મજ્ઞાનમા ઉંડા ઉતરવાથી,
સમાનભાવમા આત્મા પ્રકાશે છે અને તેથી તે સ્વાર્થે માટે કોઈ પણ
દુનિયાના જીવને ઉદ્વેગ પમાડતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાન કહે છે કે, સમાન
ભાવ માટે પ્રથમ મને આનકાર આપો ! હુ તમને સમભાવની સપા
ટીપર લેઈ જઇશ અને ત્યા, તમને સર્વ દુનિયા સમાન લાગશે જે
અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે સમાનભાવ ખીલે છે, એ સમાનભાવની દિશામા ગમન
કરીને તત્સબન્ધી વિચાર કરવો જોઇએ

સમાનભાવ એ જીવનનુ મોટુ રહસ્ય છે તે દુ ખને દૂર કરે છે
અને સુખને દૃઢ કરે છે તે વિરોધને ટાળે છે અને
સમાનભાવ વિરૂદ્ધતાને બાળે છે–કઠીનમા કઠીન હૃદયને પિગાળે છે
અને ધર્મના સુન્દર અશને પોષે છે આર્ય જૈનધર્મના
મોટા સિદ્ધાંતોનુ મૂળ સમાનભાવ છે "એકબીજાને સમાન ગણો,
તમારો આત્મા ગમે તે આત્માના સરખો છે એવો ભાન રાખીને દુનિ
યામા પ્રવર્તો, પશ્ચાત્ તમારૂ જીવન ખરેખર વિદ્યુત્ની પેઠે ઉન્નત થશે "
આપણા તીર્થકરોએ, અને મહાત્માઓએ સમાનભાવ તરફ ઉન્નતિનો
નિશ્ચય દર્શાવ્યો છે એક વિદ્વાને કોઈ મહાત્માને પૂછ્યુ કે, આપણો ઉદય
શામા છે? મહાત્માએ કહ્યુ કે, "સમાનભાવમા " સમાનભાવથી
મનુષ્ય આખી દુનિયામા દરેકના હૃદય ઉપર જબરી શ્રદ્ધા ચલાવી
શકે છે સર્વ પ્રકારની વાસનાના સકુચિત પ્રદેશમાથી છૂટવુ હોય તો,
સમાનભાવથી હૃદય ભરી દો જો તમારે ભેદભાવનાના ક્ષુદ્ર વિચા
રોનો પ્લેગ શમાવવો હોય તો સમાનભાવની ઉપાસના કરો ! શુદ્ધ
પ્રેમશિવાય સમાનભાવ આવી શકે નહિ કૅનન ફૅરર કહે છે કે "આ
પણે ઘણીવાર ઉદ્યોગ કરતા સમાનભાવથી વધારે હિત કરીએ છીએ
માણસ, પદવી, અધિકાર, દ્રવ્ય, અને શારીરસુખ ખુએ, પણ સતોષથી
સુખમા રહ્યા કરે " એક વસ્તુ એવી છે કે તેવિના જીદગી ભારરૂપ
થઇ પડે, અને તે સમાનભાવ છે સમાનભાવ અન્ય હૃદયમા પ્રીતિ
અને આજ્ઞાધીનતા પ્રેરે છ

સમાનભાવ વધારે મનુષ્યોપર દર્શાવી તેના વિષયને વધારે વિસ્તાર પામતા દઈએ છીએ ત્યારે, તે ‘સાર્વજનિક દયાભાવ’ એવુ મોટુ રૂપ ધારણ કરે છે સમાનભાવ દર્શાવવામા બહુ દ્રવ્ય, બલ્કે બહુ બુદ્ધિબળની કઈ જરૂર નથી નોકસ નામનો એક યુરોપીયન વિદ્વાન્ કથે છે કે, “ સમાનભાવથી એકબીજાના ભલામાટે વધારે લાગણી પ્રેરાશે ” એક હૃદયની અન્ય હૃદયપર અસર થયાવિના રહે નહિ સમાનભાવથી સમસ્ત દુનિયા બાધક થાય છે જ્યારે મનુષ્ય અન્યના જીવનને પોતાનુ જીવન સમજે છે ત્યારે દૈવી અસર ઉત્પન્ન કરે છે અને સર્વને પોતાના પ્રતિ આકર્ષે છે ઉત્તમ અને ઉદાર પ્રકૃતિના પુરૂષોમા સર્વથી વધારે સમાનભાવ હોય છે વિલ્બર્ફોર્સે સમાનભાવના બળ માટે વધારે પ્રસિદ્ધ હતો સાક્રેટીસે કહ્યુ છે કે “ જેમ મનુષ્યની અપેક્ષા સ્વાર્થ માટે ઓછી થતી જાય છે, તેમ તે પરમાત્મા પાસે જતો જાય છે ” સમાનભાવ એ પરમાત્માની પાસે જવાને માટે સર્ટીફીકેટ છે ઘણી વખત એવુ બને છે કે વાચકોને સમાનભાવ પુસ્તક વાચતા લાગે છે પણ તેના આચરણમા દેખાવ દેતો નથી દુનિયામા—ગચ્છો ગચ્છોમા ભેદ, એકબીજા વચ્ચે ભેદ ! તેમા શેઠ, નોકરને હલકો ગણે, રાજા પોતાની પ્રજાને હલકી ગણે, અધિકારી પોતાના નોકરને હલકો ગણે અને પ્રભુની પ્રાર્થના કરીને પ્રભુની કૃપા ચાહવામા આવે ! આ કેટલો બધો અજ્ઞાન ભાવ ? નાના મોટાની કલ્પનાથી મનુષ્ય પોતાની અદર રહેલા આત્માને ઓળખી શકતો નથી જે મનુષ્યોમા આત્માઓરૂપી પરમાત્માઓ વિરાજી રહ્યા છે તે મનુષ્યો તરફ, દ્વેષની—ઈર્ષ્યાની લાગણીથી જોનાર મનુષ્યનો આત્મા, ખરેખર મોહરૂપ શેતાનની દૃષ્ટિથી દેખનાર છે આચારોમા સમાનભાવ જેણે ધાર્યો છે એવા સમાનભાવીની જીદગી અનેક મનુષ્યોના કલ્યાણાર્થે થાય છે આ આર્યાવર્તમા હાલ કેળવણી વધવા લાગી છે, વ્યાપારો વધવા લાગ્યા છે, ધર્મના પન્થો પણ અલસીયાની માફક ઉભરાવા લાગ્યા છે, પણ સમાનભાવ તો અદ્રશ્ય થતો જાય છે કેળવણી પામેલા મનુષ્યો તીડની પેઠે ઉભરાવા લાગ્યા છે, પણ સર્વ જીવોને સમાન ગણીને તેઓના પ્રતિ સેવાધર્મ બજાવનારા વિરલ પુરૂષો દેખવામા આવે છે ભાવણોની ભવાઇઓમા તાળીઓના ગડગડાટો વધવા લાગ્યા છે, કિન્તુ સમાનભાવથી પોતાના મનુષ્ય બન્ધુઓપ્રતિ વર્તનારા અલ્પ પુરૂષો માલુમ પડે છે મનુષ્યો પરમાત્માની સમાન થવા ઇચ્છા કરે છે, પણ પરમાત્માની પેઠે સમાનભાવ ધાર્યાવિના પરમાત્માઓની કોટિમા કેમ પ્રવેશ કરી શકે ? બાહ્યસત્તા—લક્ષ્મી અને શરીર તથા જાતભેદથી દરેકના આત્માઓને વિષમભાવે દેખનારાઓ, શરી-

સ્મા રહેલા આત્માની ઉત્તમતા સમજી શકતા નથી સમાનભાવ એ સર્વ પ્રકારની ઉચ્ચતાની નિસરણી છે સમાનભાવથી ઈર્ષ્યા વગેરે દોષોનો તુર્ત નાશ થાય છે શ્રીમદ્ કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રાચાર્યમા જૈનધર્મના પડેલા ગચ્છોના ભેદપ્રતિ સમાનભાવ હોવાથી, તેઓએ ગચ્છભેદના ઝઘડામા પોતાની લેખીનીનો ઉપયોગ કર્યો નથી શ્રીહીર વિજયસૂરિમા પણ સવ ગચ્છીય સાધુઓ પ્રતિ સમાનભાવ વધતો જતો હતો, તેથી તેઓ અન્ય ગચ્છીયો સાથે ચર્ચા કરી ક્લેશની ઉદીરણા કરવી નહિ એવો ઠરાવ કરવા સમર્થ થયા હતા અકબર બાદશાહ અલ્પ એવા સમાનભાવથી હિન્દુઓ અને મુસલમાનોનો પ્રેમ જીતવા સમર્થ થયો અને ઇતિહાસના પાને તેનુ નામ કીર્તિમય થઈ ગયુ ગમે તે સ્થિતિમા મનુષ્ય સમાનભાવથી આત્મિકસુખ પ્રાપ્ત કરે છે સમાનભાવના માર્ગે જતા આત્મસુખનો પ્રકાશ થાય છે સમાન ભાવના મૂળમા, આખી દુનિયાના સત્યધર્મનો પ્રકાશ રહ્યો છે જે મનુષ્ય, સમાનભાવને વર્તનમા મૂકી જાણે છે, તે મહાત્મા થાય છે સમાનભાવના લેખો ઘણા જોવામા આવે છે પણ તેને ધારણ કરનારા હયાત મનુષ્યો અલ્પ જોવામા આવે છે પોતાનુ માન જાળવવામા જ્યા મહેચ્છા હોય અને અન્ય મનુષ્યો જ્યા હલકા જણાતા હોય ત્યા સમાનભાવનો તિરસ્કાર છે, અને એ તિરસ્કારનો દોષ આખી દુનિયાને ખરાબ અસર કરે છે

સમાનભાવથી દયા-શુદ્ધપ્રેમ, વગેરે ગુણો ઉચ્ચ ભાવમા ખીલતા જાય છે અને તેથી ક્ષુદ્ર જતુઓ પણ આપણી સાથે હળીમળીને ગેલ કરે છે સમાનભાવથી પશુઓ અને પખીઓપ્રતિ શુદ્ધ પ્રેમભાવના ખીલી ઉઠે છે તે સબન્ધી નીચેનુ દૃષ્ટાંત મનન કરવા યોગ્ય છે

મૅસ્સાચુસેટ્સમા કૉન્કોર્ડ નો થોરો, પ્રાણીઓ પ્રતિ સમાનભાવ રાખીને તેમની સાથે પ્રીતિ રાખવામા પ્રાચીન સાધુઓ જેવો હતો, ઇ સ ૧૮૪૫ મા વૉલ્ડન સરોવર આગળ તે જગલમા ગયો, તેણે જગલમા એક ઘર બાધવા માડ્યુ, તેથી રૅકૂન[1] અને ખીસકોલીને આશ્ચર્ય લાગ્યુ, પણ પ્રાણીઓને તરતજ માલુમ પડ્યુ કે તેનો ઇરાદો તેમને કશી ઇજા કરવાનો નથી તે પડી ગયેલા ઝાડપર કે ખડકની કોરપર સૂતો અને બિલકુલ હાલ્યાચાલ્યાવિના સ્થિર રહેતો ખીસકોલીને ચૂહક[2] એની પાસે વધારે વધારે નજીક આવતા અને એને આંકતા પણ ખરા જગલમા એવી ખબર ફેલાઈ કે આપણામા

૧ ઉત્તર અમેરિકાનું માંસાહારી પ્રાણી। ૨ એક જાતનું ભૂડ જેવુ જાનવર

એક મનુષ્ય આવ્યો છે તે આપણને મારનાર નથી, તેથી તે માણસથી જનાવરો અને પક્ષીઓ વચ્ચે એક સુન્દર સમાનભાવ ઉત્પન્ન થયો તે તેમને બોલાવતો ત્યારે તેઓ તેની પાસે આવતા સર્વ પશુ તેના પગની આસપાસ વિંટાળાતા ઝાડપરથી તે ખીસકોલી લે એટલે તે નાનુ પ્રાણી તેને છોડવાની નાખુશી બતાવે અને થોરોના બદનમા સતાઇ જાય નદીમાના માછલા પણ તેને ઓળખતા આપણને એ કાંઈ પણ ઈજા કરનાર નથી એવા સંપૂર્ણ વિશ્વાસથી તેઓ તેમને પાણીમાથી ઉચકવા દેતા તેણે પોતાનુ ઘર એક જંગલી ઉંદરના માળાપર બાંધ્યુ હતુ તે ઉંદર પ્રથમ બીતો હતો હવે તેની પાસે આવતો અને તેના પગ આગળથી રોટલીના કકડા ઉપાડી લેતો, પછી તે તેના પગરખા અને તેના લુગડાપર દોડતો, અન્તે તે ઉંદર એટલો બધો હળી ગયો કે તે પાટલીપર બેસતો ત્યારે તે તેના લુગડાપર તેની બાંહોમા અને જે કાગળમા તેનુ ભોજન વીંટ્યુ હોય તે કાગળની આસપાસ કૂદતો, તે પનીરનો કકડો લેતો ત્યારે તે ઉંદર આવતો અને તેના હાથમા તે કરડતો, અને ખાઈ રહેતો ત્યારે માખીની પેઠે પોતાનુ મોં અને પંજા સાફ કરતો અને ચાલ્યો જતો (કર્તવ્યપુસ્તક)

સ્વામી રામતીર્થ હિમાલયપર્વતની ગુફાઓમા રહેતો હતો વાઘ સિંહ વગેરે હિંસક પ્રાણીઓ પણ તેને ઈજા કરતા નહોતા (રામતીર્થચરિત્ર)

પશુઓ અને પંખીઓ ઉપર સમાનભાવની અસર થાય છે, તો મનુષ્યોપર સમાનભાવની ઘણી અસર થાય તેમા શુ આશ્ચર્ય? પરસ્પર ઉંચ નીચનો ભેદ કલ્પીને મનુષ્યો બ્રહ્મભાવની દશાને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી સમાનભાવથી આખી દુનિયાના મનુષ્યોપ્રતિ એકસરખી આત્મભાવના જાગ્રત્ થાય છે અને તેથી આત્મા, સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ આખી દુનિયાનો સ્વામી બનવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરી શકે છે આપણી અધ્યાત્મવિદ્યાદેવીનો સત્કાર કરીને તેને મનમંદિરમા પધરાવો અને તેની આજ્ઞાપ્રમાણે આખી દુનિયામા સમાનભાવ રાખો, પશ્ચાત્ જુઓ કે પૂર્વની તમારી જીંદગી કરતા હાલની જીંદગી કેટલી બધી ઉત્તમ બની છે

એટલુ તો કહ્યાવિના ચાલતુ નથી કે, આર્યોની અને આર્યાવર્તની ઉન્નતિઅર્થે અધ્યાત્મજ્ઞાનની ઘણી જરૂર છે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના સમાનભાવની ભૂમિકા દૃઢ થતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ઘણા કૃત્રિમ ભેદોના કદાગ્રહો શમી જાય છે અને પોતાની જીંદગી અમૃતસમાન લાગે છે અનેક ભવના સસ્કારથી અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રતિ રૂચિ થાય છે અને તેની પ્રાપ્તિ થાય છે એકવાર તમારા હૃદયમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ તેજ પાડો,

પશ્ચાત્ તમારા હૃદય સામુ જુઓ, એ પહેલા કરતા ઉત્તમ બનેલુ તમને જણાશે દુનિયાના મનુષ્યો જો પોતાના આત્માને ઓળખે તો પાપપ્રવૃત્તિના ચક્રમા ચઢાવેલા પોતાના આત્માને શાન્તિ આપવા, સન્તોષનુ આવાહન કરી શકે મનુષ્ય પોતાની જીંદગીપર ધારે તો પ્રકાશ પાડી શકે અને પ્રમાદથી પ્રયત્ન ના કરે તો પોતાને અંધકારમા રાખી શકે દુનિયા પ્રભુને પૂજવા પ્રયત્ન કરે છે પણ હૃદયના બારણા ઉઘાડયાવિના પ્રભુના દર્શન કરવા સમર્થ થતી નથી, તો પૂજાની શી વાત કરવી? સમ્યક્ત્વવિના મનુષ્યો લવલવ અને લપલપમા પોતાની જીંદગીનો ઘણો ભાગ વ્યર્થ ગાળે છે જેણે પોતાની જીંદગી માટે એકાંત પથારીમા બે અશ્રુ ઢાળ્યા નથી અને જેણે પોતાના આત્માને ઓળખવા માટે અન્તરમા કોઇપણ વિચાર કર્યો નથી, તેવા મનુષ્યો કિરાત કન્યાની પેઠે 'ચણોઠીના હારસમાન' બાહ્ય સુવર્ણાદિ ભૂષણોથી પોતાને ઉત્તમ કલ્પી લે છે અને પશ્ચાત્ તેઓ ઉત્તમ જીંદગીને હારી ચાલ્યા જાય છે દયાભાવને દર્શાવવામા અને શુભ કૃત્યો કરવામા મનુષ્યો પાછળ પડે છે તેનુ કારણ એ છે કે, તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનના પ્રકાશથી દયાની વેલડીની વૃદ્ધિ કરવામા લક્ષ આપતા નથી મનુષ્યોના દોષો કાઢનાર મનુષ્યો રાત્રિદિવસ જીભને હલાવ્યા કરે છે, પણ તેઓને આત્મજ્ઞાનનો બોધ દેવા, વા લેવા તો–જડ જેવા બનીને કોઈપણ સત્ય પ્રયત્ન કરી શકતા નથી દુનિયાના મનુષ્યોને ઉત્તમ બનાવવા હોય તો અધ્યાત્મવિદ્યાની કેળવણી આપવાની જરૂર છે ઉપદેશકોને ઉત્તમોત્તમ બનાવવા હોય તો અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ફેલાવો કરવાની જરૂર છે અધ્યાત્મજ્ઞાન એ હૃદયને શીતળ કરનાર દિવ્ય શીતળ હવા છે તેનો સ્પર્શ જેને થયો નથી તે ભલે તેનાથી દૂર રહે જેને તેનો શીતળ સ્પર્શ થયો હોય છે તે દેહ છતાં–ખરૂ સુખ ભોગવવા ભાગ્યશાળી બને છે અધ્યાત્મજ્ઞાન એ શ્રી વીરપ્રભુએ આપેલી સુખ પ્રસાદી છે દુનિયાના મનુષ્યો! તમો જરા આ દિવ્ય લ્હાણા તરફ દૃષ્ટિ કરીને તેનુ આસ્વાદન કરો! પશ્ચાત્ તેના શુભાસમન્ધી તમારૂ હૃદય તમને સત્ય કહેશે

અજ્ઞાની, ઇન્દ્રિયો અને શરીરના ધર્મોમા ભેગો મળીને રહે છે તેથી શરીરની ચંચળતાથી પોતાની ચંચળતા કરે છે જ્ઞાનીનો આત્મા સુકા નાળીયેર જેવો છે તેથી શરીરના ધર્મોમા પોતે મમતા આસક્તિ અને વાસનાઓથી પરિણામ પામતો નથી જ્ઞાનીનો આત્મા પોતાના ધર્મમા મન વચન અને કાયાનુ વીર્ય પરિણમાવે છે અને શરીરના ધર્મોમા નિર્લેપ રહી અન્તરથી નિશ્ચલ રહે છે મરેલા મનુષ્યના મડદાને કોઈ હાર પહેરાવે, કોઈ પૂજે, કોઈ લાત મારે, અને કોઇ અગ્નિ મૂકે તો

તેને જેમ કંઈ નથી, તેમ જ્ઞાની મન વાણી અને કાયાને પોતાથી ભિન્ન માનીને તેઓના ધર્મમા સમભાવે રહે છે અને શરીરના ધર્મોમા હર્ષ શોક ધારણ કરતો નથી જ્ઞાની આવી ઉત્તમદશાનો અનુભવ કરીને મન વાણી અને કાયાની ચચળતાના ક્ષોભને પોતાનામા માનતો નથી, તેથી તે પોતાને નિશ્ચલતાના શિખરે લાવી મૂકે છે આત્મા અને શરીરના ધર્મો જુદા હોવાથી, કદી ગમે તેવી સ્થિરતાથી બનેનુ ઐક્ય થતુ નથી જ્ઞાનીએ પોતાના આત્માને ધ્યાનના તાપવડે સુકા નાળીયેરની પેઠે બનાવવા પ્રયત્ન કરવો, કે જેથી મન-વાણી અને કાયાના ધર્મોની અસર પોતાનાપર થાય નહિ અને અધ્યાત્મવડે આગળનો માર્ગ પ્રકાશિત થાય શ્રીમદ્ હેમચદ્રાચાર્ય અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓને લયસમાધિનો ઉત્તમ માર્ગ બતાવે છે

શ્લોક

यावत् प्रयत्नलेशो यावत् सकल्पकल्पना कापि ।
तावन्न लयप्राप्तिस्तावत्तत्त्वस्य कातु कथा ॥

(योगशास्त्र)

જ્યાંસુધી પ્રયત્નનો લેશ છે અને જ્યાસુધી સકલ્પની કોઈપણ કલ્પના છે, ત્યાસુધી લયની પ્રાપ્તિ નથી તો તત્ત્વની શી વાત કરવી? એકજ વસ્તુ પરચિત્તને ચોંટાડતા ચિત્તનો લય થાય છે આત્માના ગુણોમા રમણતા કરવાથી અને આત્માના શુદ્ધોપયોગે સ્થિર થઈ જવાથી, લયની પ્રાપ્તિ થાય છે આત્માને આત્મારૂપે જોઈ રહો અને કોઈપણ સકલ્પ મનમા ન આવવા દો, આવી રીતે એક કલાકપર્યન્ત રહેતા લયસમાધિની દિશાનુ આપોઆપ ભાન પ્રગટશે, અને અન્તિમ સતોષની અનુભવ ઝાખી આપોઆપ જણાશે મનના સકલ્પવિકલ્પનો લય થઇ જાય એવી ઉપરની કૈંચી છે શરીર, મન, વાણી અને આ સઘળુ જગત્ તે સર્વમાથી ચિત્ત ઉઠી જાય, અને એક આત્મામા સ્થિરતા થાય તો લયસમાધિના પ્રદેશમા પ્રવેશ થશે ચિત્તલયના સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ અનેક ઉપાયો છે, તેનુ કથન કરતા એક મોટો ગ્રન્થ થઈ જાય તેથી વિશેષ જિજ્ઞાસુએ ગુરૂની પાસે જ્ઞાન મેળવીને ચિત્તલયના ઉપાયોમા પ્રવૃત્ત થવું મનમા આખુ જગત્ એકસરખુ વસ્તુસ્વભાવે ભાસે છે ત્યારે, ઔદાસીન્ય પ્રવૃત્તિ પ્રાપ્ત થઈ ગણાય છે લયની પ્રાપ્તિ થતા ઔદાસીન્યદશામા પ્રવેશ થાય છે દીલગીર થવુ વા વિષયોપર દ્વેષ ધારણ કરવો એવો ઉદાસીભાવ ગ્રહણ કરવાનો નથી, પણ તો હર્ષ, શોક, ભય, લાભ, આદિ મોહવૃત્તિયોવિના, વસ્તુને

वहिरन्तश्च समन्तात्–चिन्ताचेष्टापरिच्युतो योगी ।
तन्मयभाव प्राप्त कलयति भृशमुन्मनीभावम् ॥ २५ ॥
(योगशास्त्रे चतुर्भि कलापक)

એકાન્ત પવિત્ર રમ્ય પ્રદેશમા સુખાસને બેસી, પગના અગુઠાથી મસ્તકના અગ્રભાગપર્યન્ત સમગ્ર અવયવોને શિથિલ કરી, કાન્તરૂપને જોતો, મનોહર વાણીને સાભળતો, સુગધીઓને સુઘતો, રસસ્વાદને ચાખતો, મૃદુભાવોને સ્પર્શતો, અને મનની વૃત્તિયોને નહિ વારતો છતો, ઔદાસીન્યભાવમા ઉપયુક્ત અને નિત્ય વિષયાસક્તિવિનાનો અને બાહ્ય તથા અન્તરચેષ્ટા ચિન્તાથી રહિત થએલો યોગી, પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપના તન્મયભાવને પ્રાપ્ત થઈ અત્યન્ત ઉન્મનીભાવને પ્રાપ્ત કરે છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનવિનાનુ સર્વ જ્ઞાન ખરેખર વરવિનાની જાન જેવુ છે

पढना गुणना सबहि जूठा जब नहि आतम पिच्छाना ।
वरविना क्या जान तमासा–लुण विण भोजनकु खाना ॥
अलख देशमें वास हमारा० ॥
(स्वगत)

આત્મજ્ઞાનવિનાનુ ભણવુ, ગણવુ, આદિ સર્વ સસાર હેતુભૂત છે વરવિનાનો જાનનો તમાશો જેમ શોભાલાયક થતો નથી, તેમ આત્મ જ્ઞાનવિનાના સર્વ જ્ઞાનનો આડબર પોતાના આત્માની શોભા માટે થતો નથી લુણવિનાનુ ભોજન જેમ લુખુ લાગે છે, તેવી રીતે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિનાના પુસ્તકો પણ જ્ઞાનિઓને નિરસ લાગે છે સર્વ રસનો રાજા શાતરસ છે અધ્યાત્મજ્ઞાન એ શાન્તરસનો સાર છે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના રસાધિરાજ શાતરસને કોઈ પ્રાપ્ત કરી શકતુ નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના ખરો શાતરસ પારખી શકાતો નથી, તેથી મુગ્ધ, કૃત્રિમ શાતરસને ખરો શાતરસ માની લેછે, માટે શાતરસનો મહિમા જણાવનાર એવા અધ્યાત્મજ્ઞાનની ઉપાસના કરવી જોઇએ અધ્યાત્મ જ્ઞાનથી પોતાના આત્માને શરીરથી જુદો પાડી શકાય છે કલિકાલ સર્વજ્ઞ જૈનધર્મોદ્ધારક, પૂજ્યશ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય યોગશાસ્ત્રના બારમા પ્રકાશના છેવટે, અધ્યાત્મજ્ઞાનપર પોતાની દષ્ટિ ફેરવે છે, ત્યા તેઓશ્રી અધ્યાત્મ સબન્ધી નીચેપ્રમાણે લખે છે

શ્લોક

पृथगात्मान कायात् पृथक् च विद्यात् सदात्मनः ।
उभयोर्भेद ज्ञाताऽत्मनिश्चये न स्खलेत् योगी ॥
(योगशास्त्र)

સ્થિતિ, ઉત્તમ દશા પ્રાપ્ત થતા બનવા યોગ્ય છે ગખ, પચવર્ણી માટી ખાય છે તોપણ પરિણમનશક્તિપ્રભાવે તે પચવર્ણી માટી ઉજ્જ્વલ-પણે પરિણમે છે, એ પ્રમાણે ઉન્મનીભાવને પામેલા જ્ઞાનીઓ માટે અવબોધવું ઉન્મનીભાવને પામેલા જ્ઞાનીઓ ઇન્દ્રિયોદ્વારા પદાર્થો ગ્રહણ કરવા આસક્તિ ધારણ કરતા નથી ઇન્દ્રિયોદ્વારા ઇષ્ટાનિષ્ટ વિષયોના સમન્ધમા આવતા હર્ષ વા શોકથી રહિત થઈને, તેઓ સામ્યભાવે રહે છે અને શુદ્ધ અધ્યવસાયને ધારણ કરે છે આવી દશામા તેઓ રહે છે ત્યારે તેમને આત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર થાય છે શ્રીમદ્ કવિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્ર પ્રભુ આ સબન્ધમા યોગશાસ્ત્રમા જણાવે છે કે,—

गृह्णति ग्राह्याणि स्वानि स्वानींद्रियाणि नोरुध्यात् ।
न खलु प्रवतयेद्वा प्रकाशते तत्त्वमचिरेण ॥ २६ ॥

(योगशास्त्र)

પોતપોતાના વિષયોને ગ્રહણ કરતી એવી ઇન્દ્રિયોને ન રોકવી, વા તેમને ન પ્રવર્તાવવી (પોતે તટસ્થ દૃષ્ટા તરીકે સામ્યભાવે દેખ્યા કરવુ) આવી સ્થિતિમા રહેતા અલ્પકાળમા તત્ત્વપ્રકાશ, અર્થાત્ આત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર અનુભવ થાય છે મન સબન્ધી નીચે પ્રમાણે તેઓશ્રી જણાવે છે

चेतोऽपि यत्रयत्र प्रवतते नो ततस्ततो वार्य ।
अधिकीभवति वारितमवारितं शान्तिमुपयाति ॥ २७ ॥
मदमत्तोहिनागो वार्यमाणोप्यधिकीभवति यद्वत् ।
अनिवारितस्तु कामा लब्ध्वा शाम्यति मनस्तद्वत् ॥ २८ ॥

(योगशास्त्र)

મન પણ જ્યા જ્યા વિષયોમા પ્રવર્તતુ હોય તે તે ઠેકાણેથી તેને પાછુ વાળવુ નહિ, કારણ કે તે તે વિષયોમાથી વારવા માટેલુ ચિત્ત પોતે તેમા અધિક પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને તેને નહિ વારવાથી પોતાની મેળે શાન્ત થઈ જાય છે જેમ મદોન્મત્ત હાથીને વારવા જતા તેમા તે વિશેષ પ્રેરાય છે, અને જ્યારે તે નાગને રોકવામા નથી આવતો ત્યારે તે પોતાની મેળે વિષયોને પામી શાંત બને છે, તેમ મનને પણ વિષયોથી પાછુ હઠાવતા તેમા અધિક પ્રવૃત્તિ કરે છે અને ન વારવાથી પોતાની મેળે અન્તે થાકીને શાંત બને છે

આ ત્રણ શ્લોકનો ભાવાર્થ અતિ ગભીર અને ગુહ્ય છે સામાન્ય બાળજીવોનો અધિકાર આમા નથી, તેમજ આ ત્રણ શ્લોકનો સબન્ધ

ઉન્મનીભાવને પ્રાપ્ત કરનાર
ઉન્મનીભાવવાળા શ્લોકોની સાથે ઘટે છે અધિકારી જીવોની દશા, શ્રીમદે હૃદયમા લાવીને નિકાચિતકર્મના ઉદયે તેમની અન્તરમા થતી દશાનો અનુભવ કરીને, આગમોના આધારે આ ત્રણ શ્લોકોની બીના જણાવી છે નિકાચિત ભોગાવલી કર્મ, કોઈને છોડતા નથી નદિષેણ, આષાઢાચાર્ય, આર્દ્રકુમાર વગેરેને ભો ા વળી કર્મે છોડ્યા નથી એક વખત, અપ્રાપ્ત વિષય છતે ત્યાગી જેવુ મન દેખાય છે અને વિષયો પ્રાપ્ત થતા નિકાચિતકર્મના ઉદયે મન ભોગી બને છે નિકાચિતકર્મોનો ઉદય ભોગવ્યાવિના છૂટકો થતો નથી, નદિષેણે મનને ઘણ વાર્યુ તોપણ અન્તે નિકાચિતકર્મ ભોગવ્યાવિના છૂટકો થયો નહિ ઉન્મનીભાવને પ્રાપ્ત થએલા જ્ઞાનિયોને નિકાચિતકર્મનો ઉદય થયો હોય તે વખતે, તેમણે સમભાવે ભોગવવા જોઇએ ઔદાસીન્યભાવવડે નિકાચિતકર્મનો ઉદય ભોગવતા હર્ષ વા શોકથી રહિત થઈને મનને શાન્ત કરવુ, એવો ભાવ શ્રીમદ્ હેમચન્દ્ર પ્રભુના શ્લોકનો હોય તેમ જણાય છે પાચ ઇન્દ્રિયો અને છઠ્ઠા મનવડે વિષયોને ગ્રહણ કરી શકાય છે ઇન્દ્રિયો અને મનથી દૂર થએલા આત્માની, ઉન્મનીભાવદશા હોય છે, તેથી તે પાચ ઇન્દ્રિયો અને મનસબન્ધી વિષયોને રૂધતો નથી અને પ્રવર્તાવતો નથી, અને એવી જ્યારે તેની સ્થિતિ થાય છે તે વખતે, આત્મા પોતે પોતાને ઇન્દ્રિયો અને વિષયોથી ભિન્ન દેખે છે તેને ઇન્દ્રિયો અને વિષયોમા થએલી મ્હારાપણાની વૃત્તિ રહેતી નથી, તેમજ તેથી આત્મા પોતાનાથી અન્ય એવી ઇન્દ્રિયો અને તેના તેના વિષયોમા, કૂટસ્થ સાક્ષી તરીકેની દૃષ્ટિથી ઔદાસીન્યભાવમા રહે એ બનવા યોગ્ય છે ઇન્દ્રિયો અને તેના વિષયોમા પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિથી રહિત પરિણતિવાળા આત્માની દશા તે વખતે ઓર પ્રકારની હોય છે તેની દશાનો જેણે પરિપૂર્ણ અનુભવ કર્યા હોય છે તેવા યોગીઓ, આ શ્લોકના હૃદયગમ્ય ભાવને અવબોધી શકે છે જે જ્ઞાનીઓ આવી ઉન્મનીદશામા રહીને ઇન્દ્રિયો અને ઇન્દ્રિયોના વિષયોની પ્રવૃત્તિમાં તટસ્થ દૃષ્ટિથી વર્તનારા થાય છે, તેઓ ઉપર્યુક્ત શ્લોકોનો ભાવ અવબોધી શકે છે આવી ઉન્મનીની દશામા પ્રવર્તનારા યોગીઓ ઇન્દ્રિયો તથા તેના વિષયોને રૂધતા નથી—એવી સ્થિતિ, કેવા પ્રકારની હશે તેનો આત્મજ્ઞાનીઓજ સારી રીતે વિચાર કરી શકે

આ શ્લોકનો અર્થ ઘણો ગભીર અને અમુક અપેક્ષાએ હોવો સમજે છે, તેથી અમો તેનો પરિપૂર્ણ નિચોળ કાઢવા સમર્થ નથી આ શ્લોક બાળજીવોને ઉપયોગી નથી, માટે તે પ્રમાણે પ્રવર્તવુ નહિ, કારણ કે તેનો ભાવ ઘણો ગભીર છે મનને જીતવાજ પ્રયાસ કરવો

મનને વિષયોપ્રતિ જવાદેવામા આવે તો કદિ તેનો પાર આવે નહિ મન તો માકડા જેવું છે, ગમે તેટલા વિષયોપ્રતિ જાય તોપણ તે કદિ શાંત થતુ નથી, માટે મનને વિષયોપ્રતિ દોડતા રૂધી રાખવુ, એવો અમારો અંગત અભિપ્રાય છે શ્રીમદ્ હેમચન્દ્ર પ્રભુના શ્લોકનો અર્થ ઉન્મનીભાવસાધક જીવોને અમુક અધિકારપરત્વે ઉપયોગી હોય વા અન્ય હોય ! તેનો ભાવ તો શ્રીમદ્‌ના હૃદયમા રહ્યો, પણ અમારે આ સ્થળે એટલુ કહેવાનુ છે કે, બાળજીવોને તો ઉપરના શ્લોકો કાચા પારા જેવા થઈ નડે, તે માટે અન્ય શાસ્ત્રોમા જણાવ્યુ છે કે, “અપાત્ર શ્રોતાઓને અધ્યાત્મજ્ઞાન આપવુ નહિ ”

ઉન્મનીદશાવાળા જ્ઞાનીઓની આત્મદશા ઉચ્ચ પ્રકારની હોય છે તેથી તેઓ માટે જે કંઈ લખવામા આવ્યુ હોય તે સર્વે ગુરૂગમપૂર્વક સમજવા જેવુ છે, કારણ કે ગુરૂગમવિના સમ્યગ્જ્ઞાન થઈ શકતુ નથી આત્માની ઉચ્ચ દશા કરવા માટે ઔદાસીન્યભાવનુ વારવાર સેવન કરવુ જોઈએ ઔદાસીન્યભાવથી આત્મા પોતાના સ્વરૂપમા પરિણામ પામે છે અને તેથી પોતાના આત્માનો પ્રકાશ પોતે–આત્મા દેખી શકે છે ઔદાસીન્યભાવમા આ કાલમા સદાકાલ રહેવુ એ બનવા યોગ્ય નથી, તોપણ ઔદાસીન્યભાવનાનુ અવલબન કરવા પ્રયત્ન કરાય તો અન્તે તે તરફ ગમન કરી શકાય આત્માના ધર્મનુ સમ્યગ્જ્ઞાન અને શ્રદ્ધા થવાથી પરભાવ પરિણમન ટળે છે અને સ્વધર્મ પરિણમન થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓએ મનને સ્થિર કરવા તરફ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ ઉપાધ્યાય કહે છે કે, ‘ जबलग आवे नहि मन ठाम, तबलग कष्ट क्रियासवि तुनी, ज्युं गगनचित्राम ॥ जबलग० ॥ મનને સ્થિર કરવાના શ્રી હેમચન્દ્ર પ્રભુએ ઉપાયો નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યા છે

શ્લોક

यहियथायत्रयत स्थिरीभवतियोगिनश्चलचेत ।
तर्हितथातत्रततः कथचिदपिचालयेन्नैव ॥ २९ ॥
अनयायुक्त्याऽभ्यास विदधानस्यातिलोलमपिचेन ।
अङ्गुल्यग्रस्थापितदण्ड इवस्थैर्यमाश्रयति ॥ ३० ॥

(योगशास्त्र)

જ્યારે, જેમ, જ્યાં, જેનાથી, યોગીનુ ચપલ ચિત્ત સ્થિર થાય ત્યારે, તેમ, ત્યાં, તેનાથી, કોઈ પણ રીતે ચિત્તને ચલાવવુ નહિ. આ યુક્તિએ અભ્યાસ કરનારનું મન અત્યન્ત ચપળ હોય તોપણ આંગળીના અગ્રભાગની ઉપર સ્થાપિત દંડની પેઠે સ્થિરતાને પામે છે.

ઉન્મનીભાવવાળા શ્લોકોની સાથે ઘટે છે ઉન્મનીભાવને પ્રાપ્ત કરનાર અધિકારી જીવોની દશા, શ્રીમદે હૃદયમા લાવીને નિકાચિતકર્મના ઉદયે તેમની અન્તરમા થતી દશાનો અનુભવ કરીને, આગમોના આધારે આ ત્રણ શ્લોકોની બીના જણાવી છે નિકાચિત ભોગાવલી કર્મ, કોઈને છોડતા નથી નદિષેણ, આષાઢાચાર્ય, આર્દ્રકુમાર વગેરેને ભોગાવલી કર્મે છોડ્યા નથી એક વખત, અપ્રાપ્ત વિષય છતે ત્યાગી જેવુ મન દેખાય છે અને વિષયો પ્રાપ્ત થતા નિકાચિતકર્મના ઉદયે મન ભોગી બને છે નિકાચિતકર્મોનો ઉદય ભોગવ્યાવિના છૂટકો થતો નથી, નદિષેણે મનને ઘણુ વાર્યું તોપણ અન્તે નિકાચિતકર્મ ભોગવ્યાવિના છૂટકો થયો નહિ ઉન્મનીભાવને પ્રાપ્ત થએલા જ્ઞાનિયોને નિકાચિતકર્મનો ઉદય થયો હોય તે વખતે, તેમણે સમભાવે ભોગવવા જોઈએ ઔદાસીન્યભાવવડે નિકાચિતકર્મનો ઉદય ભોગવતા હર્ષ વા શોકથી રહિત થઈને મનને શાન્ત કરવુ એવો ભાવ શ્રીમદ્ હેમચદ્ર પ્રભુના શ્લોકનો હોય તેમ જણાય છે પાચ ઇન્દ્રિયો અને છઠ્ઠા મનવડે વિષયોને ગ્રહણ કરી શકાય છે ઇન્દ્રિયો અને મનથી દૂર થએલા આત્માની, ઉન્મનીભાવદશા હોય છે, તેથી તે પાચ ઇન્દ્રિયો અને મનસબન્ધી વિષયોને રૂધતો નથી અને પ્રવર્તાવતો નથી, અને એવી જ્યારે તેની સ્થિતિ થાય છે તે વખતે, આત્મા પોતે પોતાને ઇન્દ્રિયો અને વિષયોથી ભિન્ન દેખે છે તેને ઇન્દ્રિયો અને વિષયોમા થએલી મ્હારાપણાની વૃત્તિ રહેતી નથી, તેમજ તેથી આત્મા પોતાનાથી અન્ય એવી ઇન્દ્રિયો અને તેના તેના વિષયોમા, કૂટસ્થ સાક્ષી તરીકેની દૃષ્ટિથી ઔદાસીન્યભાવમા રહે એ બનવા યોગ્ય છે ઇન્દ્રિયો અને તેના વિષયોમા પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિથી રહિત પરિણતિવાળા આત્માની દશા તે વખતે ઓર પ્રકારની હોય છે તેની દશાનો જેણે પરિપૂર્ણ અનુભવ કર્યો હોય છે તેવા યોગીઓ, આ શ્લોકના હૃદયગત ભાવને અવબોધી શકે છે જે જ્ઞાનીઓ આવી ઉન્મનીદશામા રહીને ઇન્દ્રિયો અને ઇન્દ્રિયોના વિષયોની પ્રવૃત્તિમા તટસ્થ દૃષ્ટિથી વર્તનારા થાય છે, તેઓ ઉપર્યુક્ત શ્લોકોનો ભાવ અવબોધી શકે છે આવી ઉન્મનીની દશામા પ્રવર્તનારા યોગીઓ ઇન્દ્રિયો તથા તેના વિષયોને રૂધતા નથી—એવી સ્થિતિ, કેવા પ્રકારની હશે તેનો આગમજ્ઞાનીઓજ સારી રીતે વિચાર કરી શકે

આ શ્લોકનો અર્થ ઘણો ગભીર અને અમુક અપેક્ષાએ હોવો સભવે છે, તેથી અમો તેનો પરિપૂર્ણ નિચોળ કાઢવા સમર્થ નથી આ શ્લોક બાળજીવોને ઉપયોગી નથી, માટે તે પ્રમાણે પ્રવર્તવુ નહિ, કારણ કે તેનો ભાવ ઘણો ગભીર છે મનને જીતવાજ પ્રયાસ કરવો

મનને વિષયોપ્રતિ જવાદેવામા આવે તો કદિ તેનો [illegible] મન તો માકડા જેવુ છે, અને તેટલા વિષયોપ્રતિ [illegible] કદિ શાન્ત થતુ નથી, માટે મનને વિષયોપ્રતિ [illegible] અમારો આ તો અભિપ્રાય છે શ્રીમદ્ હેમચન્દ્ર [illegible] અને ઉન્મનીભાવસાધક ઇચ્છોને અમુક અધિકાર [illegible] વા અન્ય હોય। તેનો ભાવ તો શ્રીમદ્ના [illegible] આ સ્થળે એટલુ કહેવાનુ છે કે, [illegible] પાત્ર જેવા થઈ શકે, તે માટે અન્ય [illegible] શ્રોતાઓને અધ્યાત્મજ્ઞાન આપવુ નહિ.

ઉન્મનીભાવવાળા [illegible] તેથી તેઓ માટે જે [illegible] સમજવા જેવુ છે, [illegible] નથી. આત્માની ઉન્નતિ [illegible] સેવન કરવુ જોઈએ. [illegible] પરિણામ પામે છે અને [illegible] દેખી શકે છે [illegible] બનવા યોગ્ય નથી, [illegible] હોય તો અન્યને [illegible] જ્ઞાન અને [illegible] પરિણમન થાય છે. [illegible] જોઈએ. [illegible] કરવાના શ્રી [illegible]

[illegible]

ત્યારે, [illegible]

મનની સ્થિરતા [સ્થિરતામા] દૃષ્ટિજયની પણ આવશ્યકતા છે, માટે તે પણ પ્રસગોપાત્ત દર્શાવે છે

नि सृत्यादौ दृष्टि सलीना यत्रक्कचित्स्थाने ।
तत्रासाद्यस्थैर्यं शनै शनैर्विलयमाप्नोति ॥ ३१ ॥
सर्वत्रापिप्रसृता प्रत्यग्भूताशनै शनैर्दृष्टि ।
परतत्त्वामलमुकुरे निरीक्षते ह्यात्मनात्मानम् ॥ ३२ ॥

(योगशास्त्र)

પ્રથમ, દૃષ્ટિ નિસ્સરીને ગમે તે સ્થાનમા લીન થએલી હોય છે ત્યા, સ્થિરતા પામીને ત્યાથી હળવે હળવે વિલય પામે છે, અર્થાત્ ત્યાથી પાછી હઠે છે, એમ સર્વત્ર ફેલાયલી અને ત્યાથી પશ્ચાત્ હઠેલી દૃષ્ટિ, પરમતત્ત્વરૂપ નિર્મળ આદર્શમા આત્માવડે આત્માને દેખે છે

પુન તેઓથી મનોજયની કુચી દર્શાવતા છતા કથે છે કે,

औदासीन्यनिमग्न प्रयत्नपरिवर्जित सततमात्मा ।
भावितपरमानन्द क्वचिदपि न मनोनियोजयति ॥ ३३ ॥
करणानिनाधितिष्ठ त्युपेक्षितचित्तमात्मनाजातु ।
ग्राह्येतत्तोनिजनिजे करणान्यपिनप्रवर्तन्ते ॥ ३४ ॥
नात्माप्रेरयतिमनो नमन प्रेरयतियर्हिकरणानि ।
उभयभ्रष्टतर्हि स्वयमेवविनाशमाप्नोति ॥ ३५ ॥

(योगशास्त्र)

નિરન્તર ઔદાસીન્યમા નિમગ્ન થએલ અને પ્રયત્નરહિત અને ભાવિત પરમાનદ આત્મા કોઈપણ ઠેકાણે મનને જોડતો નથી આ પ્રમાણે આત્મા પ્રવર્તતાથી, આત્માવડે ઉપેક્ષા કરાયલુ મન કોઇ વખત ઇન્દ્રિયોનો આશ્રય કરતુ નથી, અને આવી દશામા મનના આશ્રયવિના ઇન્દ્રિયો પણ નિજ નિજ વિષયોપ્રતિ વર્તતી નથી જ્યારે આત્મા પોતે મનને પ્રેરતો નથી અને મન જ્યારે ઇન્દ્રિયોને વિષયપ્રતિ પ્રેરતુ નથી, ત્યારે બેથી ભ્રષ્ટ થએલ સ્વયમેવ વિનાશ પામે છે આ પ્રમાણે મનનો જય કરવાથી જે દશા થાય છે તે દર્શાવે છે

नष्टेमनसिसमन्तात् सकलविलयसर्वतोयाते ।
निष्कलमुदेतितत्त्व निर्वातस्थायिदीपवत् ॥ ३६ ॥

(योगशास्त्र)

ચારે તરફથી મનના રાગદ્વેષરૂપ વિકલ્પસકલ્પથી મન નષ્ટ થએ છતે, વાયુવિનાના સ્થિર રહેલા દીપકની પેઠે નિષ્કલક આત્મતત્ત્વનો પ્રકાશ થાય છે મનની આવી દશા કરવા માટે અત્યન્ત પ્રયત્ન કરવાની

જરૂર છે રાતી દિવસ મનને સ્થિર કરવા માટે લક્ષ રાખવાની જરૂર છે "મન સાધ્યુ તેણે સઘળુ માધ્યુ એહ વાત નવિ ખોટી." મનને વશ કરવુ એ કઈ બાળકનો ખેલ નથી, મનની ચપળતા માકડાના કરતા ઘણી વિશેષ છે મૂળ તો મનરૂપ મર્કટ અને તેને મોહરૂપ દારૂ પાવામા આવ્યો હોય અને તેને વિષયોરૂપ છાપરાઉપર કુદવાનુ મળે અને તેમા મિથ્યાત્વરૂપ વૃશ્ચિક કરડ્યો હોય, તો પછી કુદકુદા કરવામા બાકી કેમ રાખે? અર્થાત્ ચોરાશીલાખ જીવયોનિયોમા કુદકુદા કરવામા બાકી રાખે નહિ "मन एव मनुष्याणां कारण वन्धमोक्षयो ॥ यत्रैवालिङ्गिता कान्ता तत्रैवालिङ्गिता सुता" શ્રીમન્મુનિસુન્દરસૂરિ મહારાજ સ્વરચિત અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમના ચિત્તદમનાધિકારમા સસાર-ભ્રમણનો મૂળ હેતુ મન છે, એમ જણાવતા છતા લખે છે કે–

सुखायदु खायचनैवदेवा नचापिकाल सुहृदोऽरयोवा ।
भवेत्परमानसमेवजन्तो ससारचक्रभ्रमणैकहेतु ॥ ४ ॥

(અ० कल्पद्रुम)

આત્માને સુખ અને દુ ખને માટે સાક્ષાત્ દેવતાઓ થતા નથી કાલ પણ જીવને સુખ દુ ખ આપવા સમર્થ થતો નથી, તેમજ મિત્રો અને શત્રુઓ પણ સુખ દુ ખ આપવા સમર્થ થતા નથી પરતુ પ્રાણીને સસારચક્રમા પરિભ્રમવાનો એક મૂળ હેતુ મનજ છે મનવડે પ્રાણીને સુખ દુ ખ થાય છે મનના વશમા પડેલો આત્માજ પોતે સ્વર્ગ અને નરક છે રાગદ્વેષાત્મક મનના સકલ્પો અને વિકલ્પોના ઉપર કર્મબન્ધનો આધાર છે મનોનિગ્રહ થયો હોય તો સર્વ સિદ્ધ થયુ, એમ જણાવતા છતા શ્રી મુનિસુન્દરસૂરિ કથે છે કે,

वशमनोयस्यसमाहितस्यात् किंतस्यकार्यं नियमैयमैश्च ।
हव मनो यस्यचदुर्विकल्पै किंतस्यकाय नियमैयमैश्च ॥ ५ ॥

(અ० कल्पद्रुम)

જેનુ મન સમાધિવત હોઈને પોતાના વશમા વર્તે છે, તેને પશ્ચાત્ યમનિયમથી શું? તેમજ જેનુ મન દુર્વિકલ્પોથી હણાયુ છે તેને પણ "યમનિયમથી શુ?" યમનિયમ પામીને મનને વશ કરવાની જરૂર છે મનમાં રાગદ્વેષના વિકલ્પસકલ્પની પરપરાઓ વહેતી હોય તો યમ અને નિયમથી કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી, માટે મનને વશ કર્યાવિના મુક્તિ જવાનો એકે અન્ય મહાન્ ઉપાય નથી મનને વશ કરવાથી સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે સહસાવધાની શ્રી મુનિસુન્દરસૂરિ મનોનિગ્રહવિના દાનાદિ ધર્મોનુ વ્યર્થપણુ નીચેપ્રમાણે જણાવે છે

दानश्रुतध्यानतपोर्चनादि वृथामनोनिग्रहमन्तरेण ।
कषायचिन्ताकुलतोज्झितस्य परोहियोगोमनसोवशत्वम् ॥ ६ ॥

(अ० कल्पद्रुम)

દાન, શ્રુતજ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, પૂજા વગેરે સર્વે ધર્માનુષ્ઠાનો મનો નિગ્રહવિના વૃથા છે કષાય, ચિન્તા અને આકુલતાથી રહિત એવા મનનુ વશપણુ એજ પરમ યોગ છે મનમાથી ભય, શોક, ચિન્તા, રાગ, દ્વેષ, વાસના, નિન્દાપરિપુતિ, ઈર્ષ્યા, ક્રોધ, અહકાર, કપટ, અહિંસા, ક્ષુદ્રભાવ વગેરે દોષોને કાઢી નાખીને મનને નિર્મલ બનાવવુ એજ મોટો યોગ છે મનની નિર્મલતા કરવી એજ પરમ યોગ જો સાધ્ય ન થાય તો, યોગની ક્રિયાઓવડે શુ ? અર્થાત ધર્મના અનુષ્ઠાનો પણ મનની નિર્મલતાએ ફલ આપવા સમર્થ થાય છે મનોનિગ્રહ જો ન થાય તો દાન કરવુ, ભણવુ, ધ્યાવુ, તપશ્ચર્યા કરવી, પૂજા કરવી વગેરે નકામા છે ઉત્તમ ધર્માનુષ્ઠાનો સાથે મનને વશ રાખતા શિખવુ જોઇએ, તેમજ મનના શુદ્ધ પ્રણિધાનથી ધર્માનુષ્ઠાનો આચરવા જોઈએ સર્વ ધર્મક્રિયાઓનુ ફળ મનોનિગ્રહ છે મનને વશ રાખવુ એજ રાજયોગ છે અને તેજ સહજયોગ છે, મનને વશ કરવાથી મોક્ષ મળે છે, એમ શ્રીમદ્ મુનિસુંદરસૂરિ દર્શાવે છે

जपो न मुक्त्यै न तपोद्विभेद न सयमोनापि दमो न मौनम् ।
न साधनाद्य पवनादिकस्य किन्त्वेकमन्त करणसुदान्तम् ॥ ७ ॥

(अ० कल्पद्रुम)

જાપ કરવાથી મોક્ષ મળતો નથી, તેમજ બે પ્રકારના તપ કરવાથી તથા સયમ, મ મૌન ધારણ, અથવા પવનાદિકની સાધના પણ મોક્ષ આપવા સમર્થ થતી નથી, કિન્તુ સારી રીતે દમેલુ એવુ એકલુ મન જ મોક્ષ આપવા શક્તિમાન્ થાય છે

મનને શુદ્ધ કરવાથી મોક્ષ મળે છે તપના કરનારાઓના તાબે મન જો ન થાય તો તપથી તેઓ મોક્ષ મેળવવા શક્તિમાન્ થતા નથી. જાપના જપનારા મનુષ્યોના મનમા જો ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, તૃષ્ણા, ઇર્ષ્યા વગેરે છે તો તે જાપથી કેવી રીતે મુક્તિ મળી શકે ? અર્થાત્ મુક્તિ મળી શકે નહી મનમા ઉત્પન્ન થનારી, અને રહેલી એવી સર્વ પ્રકારની વાસનાઓ જ સસારના બધનભૂત છે મનમા રહેલી સર્વ પ્રકારની વાસનાઓ ટળી જતા મોક્ષ મળે છે મનને વશ કરવાથી મુક્તાવસ્થા પોતાના હાથમા આવે છે મનમા ઉત્પન્ન થએલી સર્વ વાસનાઓમાથી સાગપણાની ભાવના કાઢી નાખો અને તેઓને કહો

કે તમે મારાથી ભિન્ન છો, તમારે અને મારે કંઈ સબંધ નથી આ પ્રમાણે તેઓ વાસનાઓ પ્રતિ શબ્દો ઉચ્ચારશો એટલે વાસનાઓનુ બળ ઘટશે અને તેઓ મરી જશે આપણે વાસનાઓને ઉત્પન્ન કરીએ છીએ અને તેનો નાશ પણ આપણે આત્મબળથી કરી શકીએ છીએ મનમા જે જે અશુભ વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે તેઓને હઠાવવા આત્મ પ્રદેશમા મહા યુદ્ધ આરભવુ પડે છે, અને તેમા સ્વશક્ત્યનુસારે વિજય પ્રાપ્ત થતો જાય છે મનોનિગ્રહ કરવાથી ચાર ગતિમા અવતાર લેવાની પરપરા ટળે છે, માટે મન વશ કરવાની અત્યત આવશ્યક્તા સ્વીકારવામા આવે છે શ્રી મુનિસુંદર મહારાજા મનોનિગ્રહથી મોક્ષ નીચે પ્રમાણે દર્શાવે છે

योगस्यहेतुर्मनस समाधि परनिदानतपसश्चयोग ।
तपश्चमूलशिवशर्मवल्ल्या मन समाधिभजतत्कथञ्चित् ॥ १५ ॥

(अ० कल्पद्रुम)

મનની સમાધિ, યોગનુ કારણ છે યોગ એ તપનુ ઉત્કૃષ્ટ સાધન છે અને તપ, શિવ સુખ વેલડીનુ મૂળ છે તે માટે હે જીવ ! કોઇપણ રીતે મનની સમાધિ રાખ ! મનની સ્થિરતા વિના સમાધિ પ્રાપ્ત થતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાન વિના મનને સ્થિર કરવાની ભાવના ઉત્પન્ન થતી નથી મનને સ્થિર કરવાના અસખ્ય યોગો છે જે જે નિમિત્તે મન સ્થિર થાય તે તે નિમિત્ત અવલબન કરી આત્માનો અનુભવ પ્રકાશ ખીલવવો જોઈએ શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રપ્રભુ ઔદાસીન્યભાવવડે મનનો જય કરવાની કુચીઓ બતાવે છે અને તેઓ મનને તાબામા રાખવાથી અનેક લબ્ધિયો પ્રકટ થવાનુ જણાવે છે આચાર્ય શ્રીહેમચન્દ્રપ્રભુ ઉન્મનીભાવની વિશેષ મહત્તા પોતાના અનુભવે જણાવે છે

कदलीवच्चाविद्या लोलेन्द्रियपत्रलामन कदा ।
अमनस्कफलेदृष्टे नश्यति सर्वप्रकारेण ॥ ४० ॥

(योगशास्त्र)

ચપળ ઇન્દ્રિયરૂપ પત્રોવાળી અને મનરૂપ સ્કદવાળી અવિદ્યારૂપ કેળ, અમનસ્કતારૂપ ફળ દેખે છતે સર્વ પ્રકારે નાશ પામે છે કેળને ફળો થયા બાદ તેને કાપી નાખવામા આવે છે કારણ કે તેમા ફળો આવી શકતા નથી અવિદ્યારૂપ કેળ ખરેખર અમનસ્કતારૂપ ફળ દેખ્યા પછી નષ્ટ થાય છે અવિદ્યાનો નાશ કરવો હોય તો અમનસ્કતાની પ્રાપ્તિ કરવી એમ શ્રીમદ્નો અનુભવ છે અમનસ્કતાનો ઉદય થતા કેવી દશા થાય છે, તે હેમચન્દ્રપ્રભુ નીચેપ્રમાણે જણાવે છે

विश्लिष्टमिवप्लुष्टमिवोड्डीनमिवप्रलीनमिवकाय ।
अमनस्कोदयसमय योगीजानात्यसत्कल्पम् ॥ ४२ ॥
समदैरिन्द्रियभुजगै रहितेविमनस्कनवसुधाकुण्डे ।
मग्नोऽनुभवतियोगी परामृतास्वादमसमानम् ॥ ४३ ॥
रेचकपूरककुम्भककरणाभ्यासक्रमविनाऽपिखलु ।
स्वयमेवनश्यतिमरुत् विमनस्केसत्यऽयत्नेन ॥ ४४ ॥
चिरमाहितप्रयत्नैरपि धर्तुयोहिशक्यतनैव ।
सत्य मनस्केतिष्ठति ससमीरस्तत्क्षणादेव ॥ ४५ ॥
यातेऽभ्यासेस्थिरता मुदयतिविमलेचनिष्कलेतत्त्वे ।
मुक्तइवभातियोगी समूलमुन्मूलितश्वास ॥ ४६ ॥
(योगशास्त्र)

અમનસ્કતાના ઉદય સમયે યોગી, વિખરાઈ ગયુ હોય, અથવા બળી ગયુ હોય, ઉડી ગયુ હોય, કે વિલય પામેલાની પેઠે પોતાની સાથે રહેલા શરીરને જાણે છે સારાશ કે શરીર છતા જાણે પોતાની પાસે શરીર નથી, એવી તેની દશા થઈ જાય છે અમનસ્કદશા પ્રકટે છતે યોગીને શરીરનુ ભાન રહેતુ નથી, અર્થાત્ તેની અવધૂત દશા થાય છે દુનિયાની દૃષ્ટિએ તે ગાડા જેવો માલુમ પડે છે, કારણ કે સાસારિક વિવેકની સાથે અને વ્યાવહારિક વ્યવહારની સાથે તેના મનના સબન્ધ ટળવાથી તેને બાહ્યનો વિવેક રહેતો નથી, તેથી દુનિયા એમ જાણે છે કે, આ ભાનવિનાનો થઈ ગયો છે વસ્તુત વિચાર કરવામા આવે તો તેને શરીરનુ ભાન ન રહેવાથી શરીરની પણ સ્પૃહા રહેતી નથી તેનુ મન બાહ્ય પદાર્થોની સાથે જે વખતે સબન્ધવાળુ હોતુ નથી તે વખતે બાહ્યમા તેને વિવેક રહેતો નથી અમનસ્ક દશાવાળો યોગી અન્તરમા લયલીન રહે છે તે આત્મમસ્ત વા અવધૂત કહેવાય છે જેને શરીર છતા શરીર નથી એવુ ભાસે છે, તેવા યોગીને બાહ્ય પદાર્થોમા પ્રેમ વા દ્વેષની વૃત્તિ સ્ફુરતી નથી

મદોન્મત્ત ઇન્દ્રિયરૂપ સર્પોવિનાના ઉન્મનીભાવરૂપ નવીન અમૃતના કુડમા મગ્ન થએલ યોગી, અસમાન ઉત્કૃષ્ટ એવા તત્ત્વામૃતના સ્વાદનો અનુભવ કરે છે

અમનસ્કતાની વા ઉન્મનીભાવની પ્રાપ્તિ થએ છતે, રેચક પૂરક કુભક અને આસનના અભ્યાસક્રમવિના પણ-પ્રયત્નવિના ખરેખર પવન સ્વયમેવ નાશ પામે છે ઉન્મનીભાવમા આવેલા યોગીને પ્રાણાયામ વા આસનના અનુક્રમની પણ અપેક્ષા રહેતી નથી પવનનો નાશ કરવા માટે યોગના અગોનો અનુક્રમે અભ્યાસ કરવો પડે છે ઉન્મનીભાવ દશાના

ઉદય પહેલા અનુક્રમે અભ્યાસ કરવાની ગુરૂગમપૂર્વક વ્યવસ્થા છે, પણ ઉન્મનીભાવ થયા પશ્ચાત્ તો વાયુનો સહેજે અવરોધ થાય છે, આ વાત અનુભવીઓ જાણી શકે છે ચિરકાલ પર્યન્ત પણ ધારેલા પ્રયત્નોવડે જે વાયુ ધારી શકાતો નથી, તે વાયુ ખરેખર ઉન્મનીભાવ પ્રાપ્ત થયે છતે તત્ક્ષણ રૂંધાઈ જાય છે ઉન્મનીભાવમા રહેવાનો અભ્યાસ કરનારા યોગીઓને સહેજે આ બાબતનો અનુભવ આવે છે यत्रयत्रमनोयाति तत्रतत्र समाधय ઉપરોક્ત બાબત અનુભવમા મૂકીને, તેની ખાત્રી કરવી જોઈએ ઉન્મનીભાવ પ્રાપ્ત થતા વાયુ પોતાની મેળે સ્થિર થઈ જાય છે બ્રહ્મરન્ધ્રમા ચિત્ત રાખવાથી નાસિકાદ્વારા વહેતો વાયુ બંધ પડતો હોય એવુ જણાય છે જ્યારે મન કોઈ પણ વિષયમા જતુ નથી અને મરેલાના જેવુ થઈ જાય છે, ત્યારે પોતાની મેળે લય પામે છે અને તેની સાથે વાયુનો પણ અવરોધ થાય છે

આ બાબતના અભ્યાસમા સ્થિરતા પ્રાપ્ત થયે છતે નિર્મલ અને નિષ્કલ તત્ત્વ ઉદય પામે છતે, મૂળથી વાસનાનુ ઉન્મૂલન કરી યોગી મુક્ત થએલાની પેઠે શોભે છે શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રપ્રભુ પોતાનો અનુભવ આ પ્રમાણે જણાવે છે આ ઉપરથી જણાય છે કે તેમનો ઉન્મની-ભાવસબન્ધી ઘણો અભ્યાસ હશે તેઓ આ બાબતમા ઘણા ગભી-રનાદથી સ્વાનુભવને પ્રગટ કરી જણાવે છે ઉન્મનીભાવ પામેલા યોગીની અવસ્થા શ્રીમદ્ નીચેપ્રમાણે જણાવે છે

જે યોગી જાગ્રત્ અવસ્થામા સ્વસ્થ છે તે લયાવસ્થામા ઉંઘેલાની પેઠે રહે છે તે શ્વાસોચ્છ્વાસ રહિત એવી લયાવસ્થામા યોગી ખરે-ખર સિદ્ધના જીવથી કાંઈ હીનતા પામતો જણાતો નથી લયાવસ્થાની દશામા રહેલા એવા આ સસારમા શરીરિ છતા અશરીરિ એવા સિદ્ધના સુખનો અનુભવ કરીને અન્તે સિદ્ધપણુ પ્રાપ્ત કરે છે જેના મનમા મુક્તિના સુખનો નિશ્ચય ન થતો હોય તેણે લય સમાધિ પ્રાપ્ત કરીને તેનો નિર્ણય કરવો લયાવસ્થામા મુક્તિના સુખનો અનુભવ ભાસે છે લય સમાધિની પ્રાપ્તિ માટે ગુરૂગમપૂર્વક અધ્યાત્મશાસ્ત્રો અને યોગશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી નિ સગાવસ્થા વારણ કરવાની જરૂર છે લયસમાધિમા ચિત્તનો લય થાય છે ચિત્તના વિકલ્પ સકલ્પનો નાશ થયા વિના આત્માના સહજ સુખનો નિશ્ચય થતો નથી શ્રીમદે, લયસમાધિનો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો છે એવુ તેમના આ રચેલા શ્લોકથી માલુમ પડે છે લયાવસ્થામા બાહ્ય વસ્તુઓનુ ભાન રહેતુ નથી, મનનો બાહ્ય વસ્તુઓની સાથે સબન્ધ હોતો નથી ત્યારે, આત્મા ઉપર ઉપરના ગુણસ્થાનકે ચઢીને આત્માની અનન્ત ગુણી શુદ્ધિ

विश्लिष्टमिवप्लुष्टमिवोड्डीनमिवप्रलीनमिवकाय ।
अमनस्कोदयसमय योगीजानात्यसत्कल्पम् ॥ ४२ ॥
समदैरिन्द्रियभुजगै रहितेविमनस्कनवसुधाकुण्डे ।
मग्नोऽनुभवतियोगी परामृतास्वादमसमानम् ॥ ४३ ॥
रेचकपूरककुम्भककरणाभ्यासक्रमविनाऽपिखलु ।
स्वयमेवनश्यतिमरुत् विमनस्केसत्यऽयत्नेन ॥ ४४ ॥
चिरमाहितप्रयत्नैरपि धर्तुयोहिशक्यतनैव ।
सत्यमनस्केतिष्ठति ससमीरस्तत्क्षणादेव ॥ ४५ ॥
यातेऽभ्यासस्थिरता मुदयतिविमलेचनिष्कलेतत्त्वे ।
मुक्तइवभातियोगी समूलमुन्मूलितश्वास ॥ ४६ ॥

(योगशास्त्र)

અમનસ્કતાના ઉદય સમયે યોગી, વિખરાઈ ગયુ હોય, અથવા બળી ગયું હોય, ઉડી ગયુ હોય, કે વિલય પામેલાની પેઠે પોતાની સાથે રહેલા શરીરને જાણે છે સારાશ કે શરીર છતા જાણે પોતાની પાસે શરીર નથી, એવી તેની દશા થઈ જાય છે અમનસ્કદશા પ્રકટે છતે યોગીને શરીરનુ ભાન રહેતુ નથી, અર્થાત્ તેની અવધૂત દશા થાય છે દુનિયાની દૃષ્ટિએ તે ગાડા જેવો માલુમ પડે છે, કારણ કે સાસારિક વિવેકની સાથે અને સાસારિક વ્યવહારની સાથે તેના મનના સબન્ધ ટળવાથી તેને બાહ્યનો વિવેક રહેતો નથી, તેથી દુનિયા એમ જાણે છે કે, આ ભાનવિનાનો થઈ ગયો છે વસ્તુત વિચાર કરવામા આવે તો તેને શરીરનુ ભાન ન રહેવાથી શરીરની પણ સ્પૃહા રહેતી નથી. તેનુ મન બાહ્ય પદાર્થોની સાથે જે વખતે સમ્બન્ધવાળુ હોતુ નથી તે વખતે બાહ્યમા તેને વિવેક રહેતો નથી અમનસ્ક દશાવાળો યોગી અન્તરમા લયલીન રહે છે તે આત્મમસ્ત વા અલખરામ કહેવાય છે જેને શરીર છતા શરીર નથી એવુ ભાસે છે, તેવા યોગીને બાહ્ય પદાર્થોમા પ્રેમ વા દ્વેષની વૃત્તિ સ્ફુરતી નથી

મદોન્મત્ત ઇન્દ્રિયરૂપ સર્પોવિનાના ઉન્મનીભાવરૂપ નવીન અમૃતના કુંડમા મગ્ન થએલ યોગી, અસમાન ઉત્કૃષ્ટ એવા તત્ત્વામૃતના સ્વાદનો અનુભવ કરે છે

અમનસ્કતાની વા ઉન્મનીભાવની પ્રાપ્તિ થએ છતે, રેચક પૂરક કુંભક અને આસનના અભ્યાસક્રમવિના પણ—પ્રયત્નવિના ખરેખર પવન સ્વયમેવ નાશ પામે છે ઉન્મનીભાવમા આવેલા યોગીને પ્રાણાયામ વા આસનના અનુક્રમની પણ અપેક્ષા રહેતી નથી પવનનો નાશ કરવા માટે યોગના અંગોના અનુક્રમે અભ્યાસ કરવો પડે છે ઉન્મનીભાવ દશાના

ઉદય પહેલા અનુક્રમે અભ્યાસ કરવાની ગુરૂગમપૂર્વક વ્યવસ્થા છે, પણ ઉન્મનીભાવ થયા પશ્ચાત્ તો વાયુનો સહેજે અવરોધ થાય છે, આ વાત અનુભવીઓ જાણી શકે છે ચિરકાલ પર્યન્ત પણ ધારેલા પ્રયત્નોવડે જે વાયુ ધારી શકાતો નથી, તે વાયુ ખરેખર ઉન્મનીભાવ પ્રાપ્ત થયે છતે તત્ક્ષણ રૂધાઈ જાય છે ઉન્મનીભાવમા રહેવાનો અભ્યાસ કરનાર યોગીઓને સહેજે આ બાબતનો અનુભવ આવે છે यत्रयत्रमनोयाति तत्रतत्र समाधय ઉપરોક્ત બાબત અનુભવમા મૂકીને, તેની ખાત્રી કરવી જોઈએ ઉન્મનીભાવ પ્રાપ્ત થતા વાયુ પોતાની મેળે સ્થિર થઈ જાય છે બ્રહ્મરન્ધ્રમા ચિત્ત રાખવાથી નાસિકાદ્વારા વહેતો વાયુ બધ પડતો હોય એવુ જણાય છે જ્યારે મન કોઈ પણ વિષયમા જતુ નથી અને મરેલાના જેવુ થઈ જાય છે, ત્યારે પોતાની મેળે લય પામે છે અને તેની સાથે વાયુનો પણ અવરોધ થાય છે

આ બાબતના અભ્યાસમા સ્થિરતા પ્રાપ્ત થયે છતે નિર્મલ અને નિષ્કલ તત્વ ઉદય પામે છતે, મૂળથી શ્વાસનુ ઉન્મૂલન કરી યોગી મુક્ત થએલાની પેઠે શોભે છે શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રપ્રભુ પોતાનો અનુભવ આ પ્રમાણે જણાવે છે આ ઉપરથી જણાય છે કે તેમનો ઉન્મની-ભાવસબન્ધી ઘણો અભ્યાસ હશે તેઓ આ બાબતમા ઘણા ગભી-રનાદથી સ્વાનુભવને પ્રગટ કરી જણાવે છે ઉન્મનીભાવ પામેલા યોગીની અવસ્થા શ્રીમદ્ નીચેપ્રમાણે જણાવે છે

જે યોગી જાગ્રત્ અવસ્થામા સ્વસ્થ છે તે લયાવસ્થામા ઉંઘેલાની પેઠે રહે છે તે શ્વાસોચ્છ્વાસ રહિત એવી લયાવસ્થામા યોગી ખરે-ખર સિદ્ધના જીવથી કાઈ હીનતા પામતો જણાતો નથી લયાવસ્થાની દશામા રહેલા એવા આ સસારમા શરીરિ છતા અશરીરિ એવા સિદ્ધના સુખનો અનુભવ કરીને અન્તે સિદ્ધપણુ પ્રાપ્ત કરે છે જેના મનમા મુક્તિના સુખનો નિશ્ચય ન થતો હોય તેણે લય સમાધિ પ્રાપ્ત કરીને તેનો નિર્ણય કરવો લયાવસ્થામા મુક્તિના સુખનો અનુભવ ભાસે છે લય સમાધિની પ્રાપ્તિ માટે ગુરૂગમપૂર્વક અધ્યાત્મશાસ્ત્રો અને યોગશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરી નિ સગાવસ્થા ધારણ કરવાની જરૂર છે લયસમાધિમા ચિત્તનો લય થાય છે ચિત્તના વિકલ્પ સકલ્પનો નાશ થયા વિના આત્માના સહજ સુખનો નિશ્ચય થતો નથી. શ્રીમદે, લયસમાધિનો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો છે એવુ તેમના આ રચેલા શ્લોકથી માલુમ પડે છે લયાવસ્થાના બાહ્ય વસ્તુઓનુ ભાન રહેતુ નથી, મનનો બાહ્ય વસ્તુઓની સાથે સબન્ધ હોતો નથી ત્યારે, આત્મા ઉપર ઉપરના ગુણસ્થાનકે ચઢીને આત્માની અનન્ત ગુણી શુદ્ધિ

કરે છે અને આત્મા પોતે અનન્ત ગુણ વિશુદ્ધ અધ્યવસાયને ધારણ કરે છે જેમ જેમ રાગદ્વેશાત્મક મન મરતુ જાય છે અને આત્માના શુદ્ધ અધ્યવસાય થતા જાય છે તેમ તેમ આત્માનુ સુખ પ્રગટવા કરે છે, તેનો અનુભવ આત્મા પોતે જાણી શકે, અન્યોને તે દશાની પ્રાપ્તિ વિના ક્યાથી અનુભવ આવી શકે? લયાવસ્થામા રહેલા યોગીઓ જાગતા પણ નથી અને ઉંઘતા પણ નથી એવી, લયાવસ્થાની દશા રહે છે, તેને આચાર્ય હેમચદ્ર પ્રભુ જણાવે છે—

जागरणस्वप्नजुषो जगतीतलवर्तिन सदालोका ।
तत्त्वविदोलयमग्ना नोजाग्रतिशेरतनाऽपि ॥ ४८ ॥
भवतिखलुशून्यभाव स्वप्नविषयग्रहश्चजागरणे ।
एतद्द्वितीयमतात्यान्दमयमवस्थिततत्त्वम् ॥ ४९ ॥

(योगशास्त्र)

આ પૃથ્વી ઉપર વર્તનારા લોકો સદા જાગ્રત્ અને સ્વપ્નાવસ્થા વાળા હોય છે પણ તત્ત્વનો-લયમા મગ્ન થએલા યોગીઓ, જાગતા પણ નથી અને સ્વપ્ન દશાવાળા થતા પણ નથી જાગવુ અને તેનો અનુભવ તો જાગનારા અને ઉંઘનારા સર્વે લોકોને હોય છે, પણ જાગવાની અને સર્વદા ઉંઘવાની અવસ્થાથી ભિન્ન એવી લયસમાધિની અવસ્થાનો અનુભવ તો કોઈક યોગીઓ કરી શકે છે જાગવા અને ઉંઘવાની અવસ્થાના ખરા સુખનો અનુભવ થતો નથી જાગવાની અને સ્વપ્નની દશા તો વારાફરતી આવ્યા કરે છે જાગવા ઉપર રૂચિ થાય છે અને અરૂચિ પણ થાય છે સ્વપ્ન ઉપર રૂચિ થાય છે અને અરૂચિ પણ થાય છે જાગ્રત્ અને સ્વપ્ન દશા કરતા ભિન્ન એવી લયસમાધિની દશામા રહેવાથી જે સુખ થાય છે તેની રૂચિ કદાપિ ટળતી નથી કહ્યુ છે કે, "જાગેલ હોય તે જાણે ભાઈ વાગેલ હોય તે જાણે" લયસમાધિમા આત્માના સહજ સુખનો સાગર પ્રગટે છે—ત્યા દુ ખનુ પણ સ્વપ્ન આવતુ નથી શરીર છુટે વા રહે તેની પણ પરવા રહેતી નથી એ સુખનો અનુભવ સ્વાદ લીધા પશ્ચાત્ સસાર છુટે છે તેને કોઈ પણ બાધી શકતો નથી એ લયસમાધિની અવસ્થામા રહેનાર આત્મારૂપ શાહેનશાહ અનઘ પુરૂષ ગણાય છે એ દશામા રહેનારને આત્માનુ ખરૂ સ્વરૂપ અનુભવાય છે મોહની સર્વ પ્રકૃતિયો શાન્ત થઈ હોય તે અવસ્થામા મોહના અભાવે આત્માનુ સુખ આત્માને વેદાય એમા કાઈ પણ આશ્ચર્ય નથી ત્યા જ્ઞાતિ નથી, જાતિ નથી, વેદ નથી, હુ નથી, કે તુ નથી, ત્યા જે છે તે આનદજ છે આનદ આનન્દમય પોતે પોતાને અનુભવે છે આવી લયસમાધિ એ સહજ સુખલબ્ધિ છે

આવી લયસમાધિ એ મોટામા મોટો ચમત્કાર છે આવી લયસમાધિ એ વીરપ્રભુના હૃદય સુખની વાનગી છે આવી લયસમાધિ એ શબ્દોવિનાનુ દિવ્ય પુસ્તક છે આવી લયસમાધિ એજ આત્મામા રહેલુ અમૃત છે લયસમાધિમા જે છે તે પોતેજ છે, બાકીનુ બીજુ કઈ નથી સ્વપ્નદશામા ખરેખર શૂન્યભાવ થાય છે, અને જાગ્રત્ અવસ્થામા જાગ્યા પશ્ચાત્ પચેન્દ્રિયોના સ્વ સ્વ વિષયોનુ ગ્રહણ થાય છે આ બે દશાને ઓળગીને લયાવસ્થામા આનન્દમય તત્ત્વ રહેલુ છે લયાવસ્થાનો શ્રીમદ્દને અનુભવ થયો છે, તેથી તે શ્લોકોમા સ્વાનુભવ ઉભરાએ કાઢીને લોકોનુ ધ્યાન ખેચવા નીચેપ્રમાણે કહે છે

શ્લોક

कर्माण्यपिदु खकृते निष्कर्मत्वसुखायविदित तु
न तत प्रयतेतकथ निष्कर्मत्वेसुलभमोक्षे ॥ ५० ॥

(योगशास्त्र.)

કર્મો દુ ખને માટે છે અને નિષ્કર્મપણુ એ સુખને માટે છે, એમ તમે જાણ્યુ તો નિષ્કર્મસાધ્ય સુલભ મોક્ષના અર્થે શા માટે હે જગત્ના જીવો ! તમે પ્રયત્ન કરતા નથી? શ્રીમદ્ કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચદ્રપ્રભુએ જીગરથી આ ઉપદેશ જગત્ના લોકોને દીધો છે જે જે અશે પરભાવક્રિયારહિત થવુ તે તે અશે મોક્ષ છે જે જે અશે વાસનાથી રહિત થવુ તે તે અશે મોક્ષ છે એક હાથને ઘણી દોરડીએ વીટવામા આવી હોય, તેમાથી જેટલી દોરડીએ ખસેડવામા આવે તેટલી દોરડીએથી હાથ મુક્ત થએલો ગણી શકાય છે જે જે અશે કર્મની ક્રિયાઓથી મુક્ત થવાય, અર્થાત્ કર્મની ક્રિયાથી નિષ્કર્મ થવાય તે તે અશે આત્માની મુક્તિ થાય છે ચાલતો, હાલતો, અને દોડતો જીવ, સમયે સમયે સાત વા આઠ કર્મ બાધે છે માટે મન, વાણી અને કાયાના યોગની ક્રિયાઓથી રહિત થવાય તો આત્માની મુક્તતા ખીલતી જાય અને સપૂર્ણ કર્મનો ક્ષય થયે છતે, આત્મા સપૂર્ણ મુક્ત થઈ સિદ્ધશિલાની ઉપર સિદ્ધ બુદ્ધ પરમાત્મા તરીકે વિરાજમાન થાય નિષ્ક્રિયાવસ્થાથી સુખે લભ્ય મોક્ષ છે લયાવસ્થામા આ બાબતનો અનુભવ આવે છે અને તેથી નિષ્ક્રિયાવસ્થા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન થાય છે નિષ્ક્રિયાવસ્થામા સત્ય સુખનો સાગર પ્રગટે છે નિષ્ક્રિયાવસ્થાથી આનદ ખુમારી જેણે ચાખી છે, તેજ નિષ્ક્રિયરૂપ પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટ કરવા-લયસમાધિની અવસ્થામા રહેવા-પ્રયત્ન કરે છે ઉન્મનીભાવથી લયાવસ્થા સાધ્ય થાય છે લયાવસ્થાથી

નિષ્ક્રિયાવસ્થાના સુખનો સાક્ષાત્કાર અનુભવ થાય છે. લયાવસ્થા દ્વારા ઉત્તમ નિષ્ક્રિયાવસ્થાના સુખનો અનુભવ કરીને, શ્રી હેમચન્દ્ર પ્રભુ લોકોને આ દશામા આવવાને સમોધે છે ધર્મોદયકારક શ્રી હેમચન્દ્ર પ્રભુએ અમુકાશે લયાવસ્થાદ્વારા નિષ્ક્રિયાવસ્થાનો, સત્ય સુખાનુભવ લીધો છે તેથીજ, તેઓ હૃદયના ખરા ભાવને ખુલ્લા શબ્દોમા જ તેની આગળ નીચેપ્રમાણે જાહેર કરે છે

શ્લોક

मोक्षोऽस्तुमास्तुयदिवा परमानन्दस्तुवेद्यतेसखलु
यस्मिन्निखिलसुखानि प्रतिभासन्तेनकिञ्चिदिव ॥ ५१ ॥

(योगशास्त्र)

મોક્ષ થાઓ વા ન થાઓ—(ગમે ત્યારે મોક્ષ થાઓ) પણ ધ્યાન દ્વારા મોક્ષનો પરમાનન્દ તો ખરેખર અમારાવડે અહીં ભોગવાય છે કે પરમાનન્દની આગળ દુનિયામા થનારા સકલ સુખો ! જાણે કંઈ તે સુખજ નથી એવા પ્રતિ ભાસે છે શ્રી હેમચન્દ્રે પોતાના હૃદયનો ખરેખરો રસ આ શ્લોકમા મૂકી દીધો છે દુનિયાના પચેન્દ્રિય વિષય સુખો અને આત્મિક સુખની તુલના આ શ્લોકમા કરવામા આવી છે દુનિયાના સુખોની પેલીપાર રહેલુ એવુ આત્માનુ નિત્યસુખ જેણે અનુભવ્યુ હોય તે આવા ઉદ્ગારો કાઢવા સમર્થ થાય છે મોક્ષનો પરમાનન્દ તો અમારાથી વેદાય છે, એમ શ્રીમદ્‌નુ મુક્તકંઠથી કથવુ થાય છે મોક્ષનો પરમાનન્દ વેદાય છે એ તો નિશ્ચય છે અને તેના કથનાર કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્ર પ્રભુ છે એમનો આત્મા મોક્ષના પરમાનન્દનો અમુક દશાએ ભોક્તા બન્યો છે તેમના જેવા મહાપુરૂષ મોક્ષનો પરમાનન્દ ખરેખર ઉન્મનીભાવ, અને લયાવસ્થાથી ભોગવે એમા કાઈ અતિશયોક્તિ નથી આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે જ, અધ્યાત્મ અને યોગશાસ્ત્રો દ્વારા આત્મામા ઉંડા ઉતરેલા મહાત્માઓ, દુનિયાના સુખને તૃણવત્ ગણીને આત્માના સુખમા સદાકાલ મસ્ત બને છે અમૃત આસ્વાદ્યા પશ્ચાત્ કોણ ખારા પીવાનુ મન કરે ? તેમજ લયાવસ્થાથી મોક્ષનો પરમાનન્દ ખરેખર શરીરે જીવતા છતા જે મહા-ત્માઓ ભોગવે છે, તે મહાત્માઓ દુનિયાના ક્ષણિક સુખથી દૂર રહે અને તે માટે તેઓની પ્રવૃત્તિ ન થાય એમા કાઈ પણ આશ્ચર્ય નથી શરીરમા રહેતા છતા પણ લયાવસ્થાથી શરીરાતીત ઇન્દ્રિયાતીત, (મનથી અગ્રાહ્ય) એવો મોક્ષનો પરમાનન્દ મેળવવો હોય તો ઉન્મનીભાવ અને લયસમાધિની પ્રાપ્તિ કરો ! મોક્ષનુ સુખ કેવુ છે ? તેના પ્રશ્નો પુછી

નમમો કાળક્ષય તજીને લયસમાધિના માર્ગે પડો, એટલે પોતાની મેળે મોક્ષનુ સુખ ભોગવી શકશો, એમા જરા માત્ર શકા નથી મોટા મોટા મુનિવરોએ લયસમાધિનો આશ્રય લહી મોક્ષનો પરમાનન્દ અનુભવ્યો છે લયાવસ્થાથી મોક્ષનો પરમાનન્દ સાક્ષાત્ ભોગવાશે અને તેથી પોતાના ભવ્યપણાની ખાત્રી થશે, તેમજ થોડા ભવમા મુક્તિની પ્રાપ્તિ થશે લયાવસ્થામા મોક્ષનો પરમાનન્દ ભોગવતા મુક્તિના સુખની પૂર્ણશ્રદ્ધા થાય એટલે, આત્માના ભવ્યપણાનો નિર્ણય થાય એમા શું આશ્ચર્ય? લયાવસ્થામા મુક્તિના સુખનો અશ સાક્ષાત્કાર થવાથી સસાર અને મુક્તાવસ્થામા સમાનતા ભાસે છે આ બાબતનો નિશ્ચય આવી દશામા ચઢેલા મુનિવરોના હૃદયમા ભાસે છે આખી દુનિયાનુ સાધ્યબિન્દુ સુખ છે, કારણ કે આખી દુનિયાના મનુષ્યો સુખને માટે રાત્રી દિવસ બધી ધમાલ કર્યા કરે છે, પણ તેમને જે સુખ મળે છે તે ક્ષણિક હોવાથી તેમને શાન્તિ મળતી નથી અને સસારમા સુખ મેળવવા પ્રતિક્ષણ વિશેષ વિશેષ પ્રયત્ન કર્યા કરે છે તેમના શરીર ઘસાઈ જાય છે, અને શરીર માટી ભેગુ મળી જઇને માટી થઈ જાય છે, તો પણ દુનિયાના મનુષ્યો ખરા નિત્ય પરમાનન્દના ભોગી બની શકતા નથી, પણ જો તેઓ શ્રીમદે કથેલી એવી લયસમાધિ તરફ પ્રવૃત્તિ કરે તો શ્રીમદ્દના આત્માની પેઠે મોક્ષનો પરમાનન્દ અશ ભોગવી શકે શ્રીમદ્ શ્રી હેમચન્દ્રસૂરિ આ પ્રમાણે પોતાને થતા મોક્ષના પરમાનન્દનો ઉભરો બહાર કાઢીને હવે સદાકાલ લયાવસ્થામા થતા સુખનો ઉપદેશ આપતા છતા, નીચે પ્રમાણે પોતાના મન મિત્રને શિખામણ આપે છે

॥ શ્લોક ॥

मधु न मधुरंनैता शीतास्त्विषस्तुहिनद्युते-
रमृतममृतनामैवास्या फलेतुसुधासुधा
तदलममुनासरंभेण प्रसीदसखेमन
फलमविकलस्त्वय्येवैतत् प्रसादमुपेयुष ॥ ५२ ॥

(योगशास्त्र)

આ લયાવસ્થાદ્વારા થતા પરમાનન્દની આગળ મધુ તે મધુર નથી, ચન્દ્રમાની કાતિ તે શીતળ કાતિ નથી, અમૃત તે નામ માત્ર અમૃત છે અને સુધા તો ફોગટ છે, માટે હે મનમિત્ર! આ દુનિયાના પ્રયાસથી સર્યું મારા ઉપર તુ પ્રસન્ન થા! કારણ કે લયાવસ્થાદ્વારા નિર્દોષ સહજ સુખરૂપ ફળ મેળવવુ તે તારા પ્રસન્ન થવા થકીજ મળી શકે તેમ છે મનમાથી અનેક પ્રકારના દોષો નીકળી જવા અને આત્માભિમુખ મનનુ થવુ, એજ મનની પ્રસન્નતા છે આત્માના

ભોગ થાય છે બાહ્ય વસ્તુઓના સંબંધવિના પોતાની મેળે પોતાના માંથી ઉદ્‌ભવેલા સુખને પોતાનો આત્મા અનુભવે છે શુદ્ધનયથી આત્મા પોતાના શુદ્ધભાવનો કર્તા બને છે આત્મા પોતાના સ્વરૂપમા રમે અને કષાયોનો રોધ કરે, તેજ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી સત્ય તપ ગણાય, એમ ઉપાધ્યાય નીચેપ્રમાણે કથે છે

यत्ररोध कषायाणां ब्रह्मध्यानजिनस्यच
ज्ञात यतत्तप शुद्ध मवशिष्टतुलङ्घनम् ॥ १५६ ॥

(अ० सार)

જ્યા કષાયનો રોધ થાય અને પરમાત્માનુ ધ્યાન થાય, તેજ શુદ્ધ તપ અવબોધવુ, બાકીતો લાઘણ ગણાય આ પ્રમાણે કથીને શુદ્ધ તપ કરવા માટે ઉપાધ્યાય, જીવોને બા૨ દર્શાવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી તપ જે કરાય છે તેનાથી આત્મશુદ્ધિ નીચેપ્રમાણે દર્શાવે છે

अज्ञानीतपसाजन्म-कोटिभि कर्मयन्नयेत्
अन्तज्ञानतपोयुक्तस्तत्क्षणेनैवसहरेत् ॥ १६१ ॥
ज्ञानयोगस्तप शुद्ध मित्याहुमुनिपुङ्गवा
तस्मौन्निकाचितस्यापि कर्मणोयुज्यतेक्षय ॥ १६२ ॥

(अध्यात्मसार)

અજ્ઞાની, જન્મ કોટિઓવડે-તપથી જે કર્મ ક્ષય કરે, તે કર્મને જ્ઞાન-તપયુક્ત જ્ઞાની એક ક્ષણમા દૂર કરે છે, માટે જ્ઞાનયો૨ તપ શુદ્ધ છે, કારણ કે જ્ઞાનયો૨ તપથી નિકાચિત કર્મનો ક્ષય થાય છે અધ્યાત્મ જ્ઞાનપૂર્વક તપ કરવાની મહત્તા જે દર્શાવી છે તે મનન કરવા યોગ્ય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના અજ્ઞાનીઓના કર્મો ચિત્તની શુદ્ધિ કરવા સમર્થ થતા નથી, તે નીચેપ્રમાણે દર્શાવે છે

अज्ञानिनांतुयत्कर्म न ततश्चित्तशोधनम्
योगादेरतथाभावाद् म्लेच्छादिकृतकर्मवत् ॥ २८ ॥

(अध्यात्मसार)

અજ્ઞાનીઓના જે કર્મ છે તેથી ચિત્તની શુદ્ધિ થતી નથી, કારણ કે મ્લેચ્છાદિઓએ કરેલા કર્મની પેઠે, જ્ઞાન યોગાદિનો સદ્‌ભાવ તેમા હોતો નથી જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યવડે અધ્યાત્મજ્ઞાનની સ્થિરતા થાય છે અને તેથી અધ્યાત્મજ્ઞાની ક્રિયાનુષ્ઠાનોવડે કર્મનો નાશ કરે છે દુ ખ ગર્ભિત અને મોહગર્ભિત વૈરાગ્યથી અનન્તગણો ઉત્તમ એવો જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરવો જોઇએ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યથી અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉઘડી શકે છે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગીને કદાગ્રહ હોતો નથી

કદાગ્રહનાતાથી જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરાગ્યની માલુમ પડે છે, તે સબન્ધી યશો-વિજય ઉપાધ્યાય નીચેપ્રમાણે લખે છે

उत्सर्गचापवादेपि व्यवहारेथनिश्चये
ज्ञानेकर्मणिवायचेन्नतदाज्ञानगर्भता ॥ ३५ ॥
स्वागमेन्यागमाथाना शतस्येवपरार्द्धके
तावताप्यबुधत्वचे न्नतदाज्ञानगर्भता ॥ ३६ ॥
नयेषुसार्थसत्येषु मोघेषुपरचालने
माध्यस्थ्ययदिनायात नतदाज्ञानगर्भता ॥ ३७ ॥
आगमागमिकार्थानां यौक्तिकानाचयुक्तित
नस्थानेयोजकत्वचे न्नतदाज्ञानगर्भता ॥ ३८ ॥
गीतार्थस्यैववैराग्य ज्ञानगर्भतत स्थित
उपचारादगीतस्या प्यभीष्टतस्यनिष्ठया ॥ ३९ ॥

(अध्यात्मसार)

ઉત્સર્ગ માર્ગમા, અપવાદ માર્ગમા, વ્યવહાર માર્ગમા, નિશ્ચય માર્ગમા, જ્ઞાન નયમા, અને ક્રિયા નયમા, જો કદાગ્રહ હોય તો સમજવુ કે, તેને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય નથી સ્વાગમોમા અન્યાગમોના અર્થાનુ જાણવુ,—જેમ પરાર્ધની સખ્યામા અન્ય સખ્યાનુ સમાઈ જવા પણ થાય છે તદ્વત્ અવબોધવુ સ્વાગમોનુ તેટલુ જ્ઞાન પામીને પણ અબુધપણુ રહ્યુ તો સમજવુ કે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો નથી પોતપોતાના સ્વાર્થમા સર્વે નયો સત્ય છે સાર્થે સત્ય એવા નયોમા પર નયોની અપેક્ષાએ તો નિષ્ફલપણુ છે, એવુ જાણવા છતા પણ જો માધ્યસ્થ્ય ન આવ્યુ તો સમજવુ કે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યપણુ પ્રાપ્ત થયુ નથી આગમિક અર્થોનુ આજ્ઞાવડે અને યુક્તિવડે સિદ્ધ થાય તેઓનુ યુક્તિથી સ્થાનમા જોડવાપણુ ન આવ્યુ તો સમજવુ કે, જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો નથી ગીતાર્થનેજ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય હોય છે પણ અજ્ઞાનીને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય હોતો નથી તો પણ અગીતાર્થને ગીતાર્થની નિશ્રાએ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય કહેવાય છે ગીતાર્થને જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને તેનામા અધ્યાત્મ જ્ઞાન ઠરે છે. અધ્યાત્મના બળથી સમ્યક્ત્વવતો સસારના સર્વ બાહ્ય ભાવોથી ન્યારા રહે છે, તે માટે એક કહેવત ચાલી છે કે—

समकितवन्ताजीवडा—करेडुवप्रतिपाळ
पणअन्तरथीन्यारारहे ज्युंधायखेलावेबाळ ॥ १ ॥

સમ્યકત્વવત જીવો ગૃહસ્થાવાસમા રહીને કુટુમ્બની પ્રતિપાલના કરે છે, પણ અન્તરથી ન્યારા રહે છે જેમ ધાવમાતા અન્યના બાળકોને ધવરાવે છે-રમાડે છે, પણ તેઓને પોતાના માનતી નથી, તેમ સમ્યકત્વવત ગૃહસ્થો પણ અ તરથી ન્યારા રહીને સાસારિક કાર્યો કરે છે અન્તરથી ન્યારા રહીને સાસારિક કાર્યો કરવા એ અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિવિના બની શકે તેમ નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિવિના અન્તરથી ત્યાગ દશા આવી શકે નહિ અને અન્તરથી ત્યાગદશા પ્રાપ્ત થયા વિના બાહ્યની ત્યાગદશા પણ સાર્થક થઈ શકે નહિ અધ્યાત્મસારમા નીચેના શ્લોકોમા જે દશા વર્ણવી છે, તે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના ન બની શકે

सेवतेऽसेवमानोऽपि सेवमानोनसेवत
कोऽपिपारजनोनस्या य च्छनूपरजनानपि ॥ २५ ॥

अतएवमहापुण्य विपाकोपहितश्रिया
गर्भादारभ्यवैराग्य नोत्तमानाविहन्यते ॥ २६ ॥

दारुयन्त्रस्थपाञ्चाली—नृत्यतुल्या प्रवृत्तय
योगिनोनैवबाधायै ज्ञानिनोलोकवर्तिन ॥ २७ ॥

(अध्यात्मसार)

કોઇક, વિષયોને બાહ્યથી નહિ સેવતો છતો પણ અન્તરથી સેવે છે, અને કોઈક અધ્યાત્મપરિણતિવાળો જીવ બાહ્યથી ભોગો સેવતો છતો પણ અન્તરથી સેવતો નથી પરજનોને આપતો છતો કોઈ પરકો થઈ શકતો નથી, તેમ ગૃહસ્થાવાસમા રહેલા તીર્થંકરાદિ જીવો, ભોગાવલી કર્મના ઉદયથી શરીરને આહારાદિ પરવસ્તુનુ દાન આપે છે તેથી, તે પર જડ વસ્તુના દાસ બની શકતા નથી તીર્થંકરો ગૃહસ્થાવાસમા ગર્ભથી આરભીને તીર્થંકર પદવી આદિને ભોગવે છે તોપણ તેઓ અન્તરથ ન્યારા રહી શકે છે કાષ્ઠના યન્ત્રની પૂતલીઓની પેઠે લોકમા રહેતા, જ્ઞાનયોગીની પ્રવૃત્તિઓ હોય છે, તે યોગીને બન્ધન માટે હોતી નથી યોગી પ્રારબ્ધ કર્મોની પ્રવૃત્તિયોમા આસ ક્તભાવ ધારણ કરતો નથી તે પોતાનામા હુ કરુ છુ, હુ ભોગવુ છુ, એવો અહભાવ ધારણ કરતો નથી, તેથી તે બાહ્ય જગતની સાથે મમત્વના પરિણામરૂપ બન્ધનથી બધાતો નથી અને મમત્વની કલ્પના વિના તે પોતાના આત્માને બન્ધનમા નાખી શકતો નથી પોતાનો આત્મા કેવી દશામા વર્તે છે તેઉ-અધ્યાત્મજ્ઞાનીને સ્પષ્ટ ભાન થાય છે, તેથી તે પોતાની ઉન્નદશાનો મા પોતાના હાથે ખુલ્લો કરે છે અને તેમા પોતે પ્રવૃત્તિ કરતો રહે છે ગૃહસ્થાવાસમા રહેલા અને ચક્રવર્તિ

ફળી ભોગવતા એવા તીર્થંકરોની વૈરાગ્ય દશા દેખતા, તેઓ બાહ્ય કરતા અન્તરથી ઘણા ન્યારા દેખાય છે તેમની એવી દશાનુ મૂળ કારણ ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે "જીવનો શિવ" બનાવી દેવો એ અધ્યાત્મજ્ઞાનની શક્તિ છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી મનુષ્ય પોતાના આત્માને દિવ્યાકારમા બદલી નાખે છે

આ જગતમા અધ્યાત્મજ્ઞાનની પરિણતિવિના શાન્તિનો માર્ગ શોધવામા આવે તો કદિ, ખરી શાન્તિનો માર્ગ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ. પોતાના આત્માને ઓળખો, પોતાના આત્માતરફ લક્ષ રાખો, પોતાનો આત્મા શુ કહે છે તે સાભળો, પોતાનો આત્મા કેવો છે તેનાસબન્ધી ખૂબ ઉંડા ઉતરીને વિચાર કરો, ગુરૂગમ લેઈને પોતાના આત્માની ખરી શાન્તિનો રસ સ્વાદો, પશ્ચાત્ તમે અધ્યાત્મજ્ઞાનને વારવાર સ્તવશો મોહના જોરથી અને અજ્ઞાનથી જે જાણોછો તેમા ભૂલ કરો છો અને અધન્દારમા પ્રવેશ કરો છો, પણ મોહની પ્રકૃતિયોને હઠાવી જરા અધ્યાત્મના પ્રકાશમા આવો, તેનાથી સત્યનો આપોઆપ નિર્ણય કરી શકશો મનુષ્યો સુખનુ સ્વરૂપ સમજ્યાવિના પ્રવૃત્તિમાર્ગના ખા બનીને અર્જુનની પેઠે રાત્રી દિવસ-મન, વાણી અને કાયાને નાશ કરીને દુખ ઉભુ કરે છે જેને સુખ થાય છે, જેમા સુખ પ્રકટે છે, જેવડે સુખ પ્રકટે છે, તેનો પરિપૂર્ણ વિચાર કરતો નથી અને ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે બાહ્યપદાર્થોની પ્રાપ્તિની ધમાલમા ગદ્ધાવૈતરૂ ફરી ફરીને સુખ પ્રાપ્ત કરવુ છે! અને સુખ થતુ નથી તોપણ તેમાનેતેમા સુખમાટે-દોડતુ છે, એમ ફરવાથી ખરી શાન્તિ, ખરો આનન્દ, ક્યાથી મળી શકે? ચારે ખડના મનુષ્યો તરફ દૃષ્ટિ ફેરવો, પૈસાદાર અને ગરીબ ઉપર દૃષ્ટિ ફેરવો, સદાકાળ કોણ હૃદયથી સુખી છે તેનો વિચાર કરો "જેવુ પિંડે તેવુ બ્રહ્માંડે" જેવુ તમને બાહ્યથી ક્ષણિક સુખ થાય છે તેવુ આખી દુનિયાના જીવોને બાહ્ય પદાર્થોથી ક્ષણિક સુખ થાય છે, એમ નક્કી માનશો તમને સહજસુખમા વિઘ્ન કરનાર મોહ અને અજ્ઞાન છે મોહ અને અજ્ઞાન જ્યાસુધી છે ત્યાસુધી, નિત્ય સુખપ્રાપ્તિમા તે વિઘ્ન કર્યાવિના રહેશે નહિ, એમ ખાત્રીથી માનીને અજ્ઞાન મોહ વગેરે દોષોથી બચાવનાર એવા અધ્યાત્મજ્ઞાનના રસી બનો અધ્યાત્મજ્ઞાનની પરિણતિનુ બળ પ્રતિદિન વધતુ જાય છે અને તે નિત્યસુખની ખાત્રી કરાવીને,-આત્માને પોતાના ધર્મની દૃઢ પ્રતીતિ કરાવીને પોતાની ફર્જ અદા કરે છે, તેથી આત્મા પોતાનુ પરમાત્મતત્વ પ્રકટ કરી શકે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન અને યોગજ્ઞાનથી પરમાત્માની દશા પ્રાપ્ત થાય છે.

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી યોગજ્ઞાનમાર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે યોગમાર્ગમા દૃઢ સ્થિર રહેવાને માટે અધ્યાત્મજ્ઞાન જોઇએ અધ્યાત્મજ્ઞાનવિનાના હઠ યોગીઓ મોહના માર્ગમા ચઢી જાય છે, અને તેઓના હૃદયમાથી વાસનાના સૂક્ષ્મ બીજકો નષ્ટ થતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનવિનાના યમ, નિયમ, તપ, જપ વગેરે હઠયોગથી આત્મબળ વધશે, પણ તેનો દુરૂપયોગ થઇ જશે તામલી તાપસ હઠયોગી હતો,—શાપ આપનારા યોગીઓના ચરિત્ર વાચીએ જોઇએ તો પ્રાય તેઓ હઠયોગીઓ દેખાય છે કામણ ટુમણ મારણ મોહન ઉચ્ચાટન–અને સ્તંભન વગેરે મત્રપ્રયોગો કરનારાઓનો મોટો ભાગ પ્રાય અધ્યાત્મજ્ઞાનવિનાનો હોય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન એ મોક્ષનો રાજમાર્ગ છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાન વિનાનો એકલો હઠયોગ તે તો–ઑંધાર[1] પાસેના પર્વતના કેડી માર્ગગમાન છે (તેપર ચડતા પગ ખસી જાય તો ઑંધામા પડાય છે)

ખરો જે યોગમાર્ગ છે તેનો ભેદ, ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ખુલ્લો થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન પશ્ચાત્ યોગમાર્ગનુ અવલબન કરવાની જરૂર છે યોગમાર્ગ છે તે ખરેખર ચારિત્રમાર્ગ છે જૈનશાસ્ત્રોમા યોગમાર્ગના અસખ્ય ભેદો બતાવ્યા છે શ્રાવક અને સાધુના આચારો એ યોગમાર્ગ છે સાધુધર્મની ક્રિયાઓ અને શ્રાવકધર્મની ક્રિયાઓ એ યોગના માર્ગ છે મન, વાણી અને કાયાનુ બળ ખીલવીને તેવડે મોક્ષની આરાધના કરવી તે યોગનો મૂળ ભાવ છે મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે યોગબળની આવશ્યકતા સ્વીકારવામા આવી છે વજ્રૠષભ નારાચ સઘયણવિના મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તેમા પણ ખાસ યોગનો મહિમા અવબોધાય છે હઠયોગ, મત્રયોગ, ભક્તિયોગ અને લયયોગ વગેરે યોગના ઘણા ભેદો છે, તેનુ વિશેષ વર્ણન ब्रह्मदाय योगदीपक નામના ગ્રન્થમાથી વાચવુ હઠયોગસબન્ધી શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રસૂરિ, શ્રી જિનદત્તસૂરિ, વગેરે આચાર્યોએ ઘણુ સારૂ વિવેચન કર્યુ છે જૈનોમા હઠયોગની પ્રક્રિયા પણ પૂર્વથી ચાલી આવે છે ઉપધાનની ક્રિયાઓ અને યોગોદ્વહનની ક્રિયાઓમા, તેમજ પ્રતિષ્ઠા વગેરેની ક્રિયાઓમા હઠયોગની ઘણી ક્રિયાઓ જુદા જુદા રૂપે દેખાવ આપે છે હઠયોગની ક્રિયાઓને પૂર્વના આચાર્યો સાધતા હતા સ ૧૭૩૭ ની સાલમા વિદ્યમાન એવા અને મહાસમર્થ વિદ્વાન્ હૈમલઘુપ્રક્રિયા, કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા ટીકા અને લોકપ્રકાશ વગેરે અનેક ગ્રન્થના કર્તા શ્રી

[1] પર્વત-ડુંગરની પાસે ઉંડી ખીણો–ખાડા

વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય પણ હઠયોગના સમ્બન્ધી ઉંડુ જ્ઞાન ધરાવતા હતા એમ નિશ્ચય થાય છે તેઓશ્રી નીચેપ્રમાણે હઠયોગસમ્બન્ધી પદનુ ગાન કરે છે

पद पचीशमु (राग आशावरी)

साधुभाइसोहैजैनकारागी, जाकीसुरतमूलधुनलागी ॥ साधु० ॥ टेक ॥
सोसाधुअष्टकरमसुजगडे, मूलबांधेधर्मशाला,
सोऽहशब्दकाधागासाधे, जपेअजपामाला साधु० ॥ १ ॥
गंगायमुनामध्यसरसति, अधरवहेजलधारा,
करीयस्नानमगनहुइबैठे, तोड्याकर्मदलभारा साधु० ॥ २ ॥
आपअभ्यतरज्योतिविराजे, बकनालग्रहेमूला,
पश्चिमदिसाकीखडकीखोलो, तो बाजेअनहदतुरा साधु० ॥ ३ ॥
पचभूतकामरममिटाया, छठामांहिसमाया,
विनयप्रभुसुज्योतिमिलि जब, फिर ससार न आया साधु० ॥ ४ ॥

पद पहेलु (राग भैरव)

योगान दआदरकरसतो अरणधुतिलयलावोरे यो० ॥ टेक ॥
अन्तरषट्चक्रसोधनकरके बकनालकरभावो यो० ॥ १ ॥
चद्रसूरज मारगजुगतजकर सुषमनपरवाहजानो,
कुभक रेचकपूरकभावे प्रत्याहारप्रमाणो यो० ॥ २ ॥
धारणाध्यानसमाधिसप्तम श्वासरोधकरतानो,
अनुपमअनहदधुनीअनुयोगे सोऽहसोऽहगानो यो० ॥ ३ ॥
सोऽहसोऽह रटना रटता नवनिधिसयमभायो,
ज्ञानानन्दपरमातमरोचि, देखत हरखकहायो यो० ॥ ४ ॥

पद चोधु (राग भैरवा)

गगनमडलगतपरमअरणविभायोरे ॥ गगन० ॥ टेक ॥
घटकहुतो घट ननिरखु, तरणिपवनजगायोरे, गगन० ॥
वळसिखायिनदीपननिरखु, जगमगरचिसुखदायोरे गगन० ॥ १ ॥
घनसमीरपरमुपउपाधि, रहितरुचिरदरसायोरे, गगन० ॥
सबजगव्यापीपांचहिजाते, पणनहिभावरमायोरे गगन० ॥ २ ॥
पडितयोगीसपरेख्याके, लिजहठपखलपटायोरे, गगन० ॥
भार्पाहिमिरखेआपहिजाने, सहजसमाधिजगायोरे गगन० ॥ ३ ॥
एवयहरहीअमनामेटी, सहजरूपपरखायोरे, गगन० ॥
निधिमयनभानानन्दयोगी, ज्योतिलिरखहरखायोरे गगन० ॥ ४ ॥

શ્રીમદ્ વિનયવિજયજીના પચ્ચીશમા પદથી અને જ્ઞાનાનન્દના પહેલા અને ચોથા પદથી, જૈનશાસ્ત્રોમા યોગની પ્રક્રિયાએ કેટલી બધી સરસ છે તે વાચકના અવબોધી શકશે શ્રી વિનયવિજયોપાધ્યાય તો એટલાસુધી કથે છે કે, હે સાધુઓ! તેજ જૈનધર્મનો રાગી છે કે જેની સુરતા ખરેખર મૂલદ્વારમા લાગી છે આધારચક્રને મૂલ દ્વાર કહેવામા આવે છે મૂલદ્વારમા સુરતા લાગવાથી ચિત્તની મલીનતા ટળે છે તેવો સાધુ, યોગની દશાવડે આત્માની પરમાત્મતા પ્રકટ કરવા માટે, અષ્ટકર્મ અને તેની એકસો અઠાવન પ્રકૃતિઓની સાથે યુદ્ધ કરે છે, અને શૂન્ય ધર્મશાળા બાંધે છે શૂન્ય ધર્મશાળાનો ભાવ એવો નીકળે છે કે, જે દશામા રાગદ્વેષના વિકલ્પસકલ્પનો અભાવ હોય, અર્થાત્ રાગદ્વેષના વિકલ્પસકલ્પથી શૂન્ય એવા ચિત્તને શૂન્ય ધર્મશાળાની ઉપમા, યોગની શૈલીએ આપવામા આવે છે નિર્વિકલ્પદશા એજ શૂન્ય ધર્મશાળા અવબોધવી શૂન્ય ધર્મશાળા બાધવાનો ઉપદેશ કરીને એમ જણાવવામા આવ્યુ છે કે, યોગી રાગદ્વેષથી શૂન્યચિત્તવડે યોગના માર્ગમા આગળ વધી શકે છે અને તે સસારના મોહક પદાર્થોથી લેપાતો વા બધાતો નથી મનમાથી રાગદ્વેષ દૂર હઠાવીને ખરો સાધુ યોગી, સોઽહ શબ્દના ધ્યાન સાધે છે યોગીની એવી-ધ્યાન સાધવાની રીતિ હોય છે સ એટલે અસખ્યાત પ્રદેશમા સત્તાએ રહેલુ પરમાત્મપણુ તે હુ છુ, તેવિના બાકીના સાસારિક પર્યાયોરૂપ હુ કદી-અસ્તિભાવે નથી સ એટલે પરમાત્મા તેજ, અહ એટલે હુ છુ — હું પોતે પરમાત્મા છુ મારામા સત્તાએ પરમાત્મપણુ રહ્યુ છે અને તે વ્યક્ત થઈ શકે તેમ છે, માટે સોઽહ (પરમાત્મા) છુ સોઽહ એટલે હુ, તે સત્તાએ રહેલા પરમાત્મભાવથી અભિન્ન છુ-એમ કહેવાથી, બાકીનુ શરીર-ધન-વગેરે સર્વે હુ નથી એવો ખુલ્લો અર્થ પ્રતીત થાય છે સોઽહ શબ્દનો આ પ્રમાણે અર્થ અવબોધીને દ્રવ્યાર્થિક અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ આત્માનુ ધ્યાન ધરવુ દ્રવ્યથી આત્મા અસખ્ય પ્રદેશરૂપ નિત્ય છે અને જ્ઞાનાદિ પર્યાયની અપેક્ષાએ આત્મા અનિત્ય છે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ નિત્ય અને પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય, એવો સ એટલે તે આત્મા તે, અહ એટલે હુ છુ, તેવિના અન્ય તે હુ નથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ધ્રુવરૂપ અને પર્યાયનયની અપેક્ષાએ ઉત્પાદ અને વ્યયરૂપ એવો આત્મારૂપ હુ છુ એ સોઽહ શબ્દનો અર્થ સ્વ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષાએ સત્ અને પરદ્રવ્ય પરક્ષેત્ર પરકાલ અને પરભાવની અપેક્ષાએ અસત્-એવો આત્મા, તેજ હુ છુ, એવો સોઽહ શબ્દનો અર્થ છે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ વ્યાપ્ય અને જ્ઞાનાદિપર્યાયની

અપેક્ષાએ વ્યાપક એટલે વિભુ એવો આત્મારૂપ હું પરમાત્મા છું, એવો સોહં શબ્દનો અર્થ છે. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ગુણ અને ગુણીથી અભિન્ન, તથા પર્યાયાર્થિકનયની અપેક્ષાએ કથંચિત્ ભિન્ન એવો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને વીર્યમય હું આત્મા છું, એવો સોહં શબ્દનો અર્થ છે. કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન તથા ક્ષાયિકચારિત્ર આદિ જેના ગુણો છે એવો પરમાત્મા તે હું છું, એવો સોહં શબ્દનો અર્થ છે. ઉપર્યુક્ત સોહં શબ્દવાચ્ય મારો આત્મા તેજ હું છું, તેવિના બાકીના જડ ધર્મોમાં મારાપણું નથી, એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને સાધુયોગી સોહં શબ્દનો ધ્યાગો સાધે છે અને તેનો અજપાજાપ જપે છે જે જાપ વાણીથી જપવો ન પડે અને સ્વાભાવિક રીત્યા શ્વાસોચ્છ્વાસથી સોઽહં તરીકે ઉઠે છે, તે જપ્યાવિનાનો જાપ થાય છે, માટે તેને અજપાજાપ તરીકે કથે છે. અજપાજાપની વિધિ ગુરુગમથી ધારવી જોઈએ. મીનોનાકની પેઠે સુરતાને ત્યાં ઠરાવ્યાવિના અજપાજાપ થાય છે, તે કંઈ આત્માની સ્થિરતા માટે થતો નથી. અજપાજાપની સાથે સુરતાનો સંબન્ધ રાખવામાં આવે છે તો ત્રણ ચાર માસમાં યોગી, મનની દશાને ફેરવી નાખે છે અને દિવ્ય પ્રદેશમાં પોતાના મનને લેઈ જાય છે, તથા ઘણા વિકલ્પસંકલ્પોને રોધવા સમર્થ થાય છે. અજપાજાપથી સાધુયોગી શાન્તિ પ્રાપ્ત કરે છે અને મનને પોતાના તાબામાં રાખવા સમર્થ થાય છે, તથા સંકલ્પની સિદ્ધિસન્મુખ ગમન કરે છે. સાધુઓની અજપાજાપની આ પ્રમાણે જપમાલા ગણે અને અન્ય શું કરે તે દર્શાવે છે. ડાબીનાસિકાને ગંગા કથે છે અને જમણી નાસિકાને યમુના કથે છે. ઈડા અને પિંગલા એ બે નાસિકાઓ સાથે વહે છે તેને સુષુમ્ણા કહે છે અને યોગની પરિભાષાએ તે સરસ્વતિ કથાય છે. ઈડા પિંગલા અને સુષુમ્ણાની ઉપર જલધારા વહે છે કોઈ તેને અમૃતધારા કથે છે. ખેચરી મુદ્રા કરનાર તે અમૃતબિન્દુઓને પ્રાપ્ત કરે છે. ડાબી અને જમણી નાસિકાનો વાયુ તથા સુષુમ્ણાનો રોધ થતાં સાધુયોગી બ્રહ્મરન્ધ્રમાં પ્રવેશ કરે છે, અર્થાત્ તે પરમાત્મજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરે અને ત્યાં સમતારૂપ અમૃતધારામાં સ્નાન કરીને મસ્ત બને છે. ખરેખર બ્રહ્મરન્ધ્રમાં સ્થિરતા થતાં આનન્દામૃતનો અનુભવ પ્રકટે છે. આત્મબન્ધુઓ ! આત્માના શુદ્ધ ગુણો પૈકી એક ગુણમાં લીન થઈ જાઓ, અર્થાત્ પોતાના આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશમાં ખરેખર બ્રહ્મરન્ધ્રમાં છે, તેજ આત્મા હું છું, એવા ઉપયોગમાં કલાકોના કલાક કોપર્યન્ત સ્થિર થઈ લીન થઈ જાઓ, એટલે "અપા સો પરમપ્પા" એવો અન [illegible] તે પ્રાપ્ત કરી શકશો. ઈડા પિંગલા અને સુષુમ્ણા

છે અને તે દેખાય છે, એમ જ્ઞાનાનન્દ યોગી કથીને એવુ દર્શાવે છે કે, પાંચ તત્ત્વ આખા જગત્મા વ્યાપી રહ્યા છે, તેનાથી ભિન્ન આત્મ તત્ત્વની જ્યોતિ ઝળકી રહી છે પંડિત અને હઠવાદીઓ ત્યા આગળ થાકી જાય છે તેઓ પોતાના પક્ષમા લપટાઈ ગએલા છે બાહ્યના પંડિતોનુ અક્ષરાતીત, તર્કાતીત એવી આત્મજ્યોતિની આગળ કંઇ ચાલી શકતુ નથી, અર્થાત્ તેઓ આત્માની જ્યોતિને પ્રાપ્ત કરવાને શાબ્દ ના તર્ક શાસ્ત્રોથી સમર્થ થતા નથી ગગનમંડલમા આત્માની નિર્મળ જ્યોતિને આત્મા પોતેજ દેખે છે અને પોતે જાણે છે તેથી તેની અન્યને (તે દશામા નહિ આવનારને) સમજાવી આપી શકાતી નથી, તેમજ તેને તેની પ્રતીતિ થતી નથી જેને સમાધિમા આત્મજ્યોતિના દર્શન થાય છે તેજ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે છે અને તેનાથી થતો અનન્તગુણ સહજાનન્દ ભોગવી શકે છે આત્માની સમાધિમા આત્માની જ્યોતિના દર્શન થતા ઘર ઘરની આશા ભ્રમણા ટળી જાય છે અને એક પોતાના આત્મામા દૃઢ વિશ્વાસ રહે છે બાહ્યના સર્વ વાસનાઓના બંધનો પોતાની મેળે છૂટી જાય છે હિમાલયના બરફના ઢગલાઓને કંઈ અગ્નિ સળગાવીને પિગાળી શકાય નહિ, પરન્તુ જ્યારે વૈશાખમાસમા સૂર્યનો અત્યંત તાપ પડે છે ત્યારે તે જલ્દી ઓગળી જાય છે, તેપ્રમાણે આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમા સબન્ધ પામેલી મોહની વાસનાઓને વ્યાકરણ-ન્યાય વા અન્ય ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસ, અને સ્વાધ્યાયમાત્રથી હઠાવી શકાતી નથી, પણ સમાધિદ્વારા-આત્માની જ્યોતિના દર્શનથી અને આત્મસમાધિમા વારવાર રમણતા કરવાથી, મોહ, અજ્ઞાન વગેરે કર્મબન્ધનોનો ત્વરિત ક્ષય કરી શકાય છે અને પોતાના આત્માની મુક્તદશાનો આનન્દ-ખરેખર દેહમા છતા મુક્તાની પેઠે-ભોગવી શકાય છે જ્ઞાનાનન્દયોગી કથે છે કે, “ સમાધિમા આત્મ જ્યોતિના દર્શન કરીને હુ તો હર્ષ પામ્યો છુ ”

આ પ્રમાણે ઘણા જૈનયોગિઓએ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી યોગમાર્ગ પ્રાપ્ત કરીને આત્મજ્યોતિના દર્શન કર્યાં છે અને આત્માના સહજાનન્દના ભોક્તા થયા છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી યોગમાર્ગમા પ્રવેશ કરનારાઓ કદિ મોહના ગમનોમા ફસાતા નથી, અને પામેલી ભૂમિકા સ્થિર કરીને આગળ વધવા સમર્થ થાય છે યોગમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થએલો મનુષ્ય, પુન જન્મવમા યોગમાર્ગને પ્રાપ્ત કરે છે, કારણ કે તેના હૃદયમા પડેલા યોગના સંસ્કારો પાછા તેને યોગમાર્ગ ઉપર લાવી મૂકે છે તે સબન્ધી એક કહેલુ છે કે,

दुहो

भक्तबीज पलटे नहि, जावे जुग अनन्त ।
ऊचनीच घर अवतरे, अन्त सन्तको सन्त ॥ १ ॥

ભગવદ્ગીતાના યોગાધ્યાયમા કહ્યુ છે કે, "યોગભ્રષ્ટ સ્વર્ગમા જાય છે અને ત્યાથી તેવા પવિત્ર જ્ઞાનીઓ, લક્ષ્મીમન્ત ગૃહસ્થોના ઘેર ઉત્પન્ન થાય છે અને અન્તે પુન યોગમાર્ગને પામી,-ગુરૂ અને સામગ્રી પ્રાપ્ત કરીને સર્વ બન્ધનથી મુક્ત થાય છે" આર્યાવર્તમા પૂર્વે યોગમાર્ગનુ દરેક વર્ગ સારી રીતે અવલબન કરતી હતી હાલ યોગમાર્ગના સેવનવિના આર્યાવર્તની અધોગતિ થએલી અવબોધાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન પામીને યોગમાર્ગમા આગળ વધી શકાય છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી યોગપર્વતની બ્રહ્મગુફામા સ્હેજે પ્રવેશ થાય છે, માટે યોગીઓએ અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિપૂર્વક યોગમાર્ગમા પ્રવેશ કરવો એમ અમારાથી સૂચના કરાય છે ગમે તેના રાગદ્વેષના પ્રસગોમા અધ્યાત્મજ્ઞાનથી યોગી પોતાના વિચારોમા અડગ અને શુદ્ધાધ્યવસાયવાળો રહી શકે છે જેમ જેમ શુદ્ધાધ્યવસાયની વૃદ્ધિ થાય છે તેમ તેમ અશુભકર્મની નિર્જરા થાય છે અને શુભકર્મનો બન્ધ પડે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી, હુ આત્મા છુ એવો અનુભવ થતા ચારિત્રયોગમાર્ગમા પ્રવેશ થાય છે ચારિત્રયોગની ઉપાસના કરતા અધ્યાત્મજ્ઞાનની પરિપક્વતા થાય છે મહામુનિયો જણાવે છે કે, "બાહ્ય અને અભ્યન્તર ચારિત્ર પામતા શુદ્ધાત્મજ્ઞાનનો રગ પ્રકટે છે સદાચારો પાળવાથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો શુદ્ધ ભાવ પ્રકટે છે"

આગમોના શ્રવણ વાચન અને મનનથી સત્યાધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રકટે છે પચમહાવ્રતધારી મુનિયોના હૃદયમા ખરેખર આવો ઉત્તમ અધ્યાત્મામૃતરસ રેડાય છે, અને તેથી તેઓ જગતના જીવોને તારવા માટે સમર્થ થાય છે, તેમજ પરમાત્મપદ પામવા માટે સમર્થ થાય છે ગૃહસ્થો તો મુનિરાજોની સેવાથી પોતાના અધિકારપ્રમાણે-અમુકાશે અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનયને જેઓ માને છે તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનની ખરી દશા પ્રાપ્ત કરી શકે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્માની ઉજ્જ્વલતા વૃદ્ધિ પામે છે અન્ય દર્શનીઓ, એટલે વેદાન્તજ્ઞાનીઓ વગેરે પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનની મહત્તા દર્શાવે છે

आत्मान रथिन विद्धि-शरीर रथ मेव च, ।
बुद्धि तु सारथि विद्धि-मन प्रग्रहमेव च ॥

कठ०

इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयांस्तेषु गोचरान् ,।
आत्मेन्द्रिय मनोयुक्त भोक्त त्याहुर्मनीषिण ॥
यस्त्वविज्ञानवान् भवत्ययुक्तेन मनसा सदा,।
तस्येन्द्रियाण्यवश्यानि दुष्टाश्वा इव सारथेः ॥
यस्तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सदा, ।
तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदश्वा इव सारथे ॥

कठ०

ભાવાર્થ.—શરીરરૂપી રથ છે, અને તેમા બેસનાર આત્મા રથી છે બુદ્ધિરૂપી સારથિ જાણુ અને મનરૂપ લગામ જાણુ ઇન્દ્રિયોરૂપી અશ્વો છે અને બાહ્ય પૌદ્ગલિક વિષયોરૂપ પ્રદેશ છે સુનો, ઇન્દ્રિય અને મનયુક્ત આત્માને ભોક્તા કથે છે જેમ દુષ્ટ અશ્વો સારથીને અધીન થતા નથી, તેમ જે મનુષ્ય જ્ઞાની નથી તથા એકાગ્ર ચિત્ત વૃત્તિમાન્ નથી, તે ઇન્દ્રિયોને વશમા કરી શકતો નથી જેમ ઉત્તમ અશ્વો પોતાના સારથિના તાબે રહે છે તેપ્રમાણે જે જ્ઞાની છે અને ધ્યેયમા મન જોડે છે તેના તાબામા ઇન્દ્રિયો રહે છે

अशब्दमस्पर्शमरूपमव्ययम् तथाऽरस नित्यमगन्धवच्च यत् ।
अनाद्यनन्त महत पर ध्रुव निचाय्य तन्मृत्युमुखात्प्रमुच्यते ॥ कठो० ॥
तदेजति तन्नैजति तद्दूरे तद्वन्तिके
तदन्तरस्य सर्वस्य तदु सर्वस्यास्य बाह्यत ॥ ईश० ॥
यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्येवानुपश्यति ।
सर्वभूतेषु चात्मान ततो न विजुगुप्सते–

(वेदान्तशास्त्र)

શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, ગન્ધ અને વિનાશરહિત-નિત્ય અનાદિ અન ત મહત્તત્ત્વથી પર, ધ્રુવ એવા આત્માનો અનુભવ કરનાર મનુષ્ય, મૃત્યુના મુખમાથી મૂકાય છે તે આત્મા ચલ છે, અને તેજ આત્મા અચલ છે અજ્ઞાનીઓથી દૂર છે અને જ્ઞાનીઓની પાસે છે તે સર્વે દેહોના અન્તરમા રહે છે અને બહાર છે પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ આત્મા એક શરીર ત્યજીને અન્ય શરીર ધારણ કરે છે, માટે તેની અપેક્ષાએ ચલ કહેવાય છે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ કાર્મણ શરીરની સાથે આત્મા પણ એક ભવમાથી અન્ય ભવમા ચાલે છે માટે ચલ કહેવાય છે આત્માના જ્ઞાનાદિ પર્યાયોનો ઉત્પાદ વ્યય થયા કરે છે તેની અપેક્ષાએ, આત્મા ચલ કહેવાય છે પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષા ગ્રહણ કરવામા ન આવે અને એકલી દ્રવ્યાર્થિક નયની

અપેક્ષા ગ્રહણ કરીને કહેવામા આવે તો આત્મા અચલ છે દરેક વસ્તુઓ મૂળ દ્રવ્યરૂપે અચલ છે અને પર્યાયની અપેક્ષાએ ચલ છે "આત્મા દ્રવ્યપણે અચલ ન માનવામા આવે તો તે ધ્રુવ ઠરે નહિ, અને ધ્રુવતાવિના આત્મા સત્ ઠરી શકે નહિ" એ ઉપનિષદ્નો અનેકાન્તદૃષ્ટિથી અર્થ ગ્રહણ કરવામા આવે તો આત્મામા ચલત્વ અને અચલત્વ સિદ્ધ થાય છે એકાન્તવાદથી વેદાન્તીઓ પણ એનો અર્થ સમ્યગ્દૃષ્ટિવિના બરાબર કરી શકે નહિ સમ્યગ્દૃષ્ટિથી અનેકાન્તાર્થ ગ્રહણ કરનાર વસ્તુને સમ્યગ્ જાણી શકે છે જે મનુષ્ય સર્વ પ્રાણી ઓને પોતાના આત્મામા દેખે છે અને સર્વ પ્રાણીઓમા પોતાના આત્માને દેખે છે તે જ્ઞાની છે, અને તે કોઈનો તિરસ્કાર કરી શકતો નથી, એવો આત્મજ્ઞાની મુક્ત થાય છે સર્વે પ્રાણીઓને પોતાના આત્માની તુલ્ય સમજનાર જ્ઞાની, સર્વે પ્રાણીઓમા પોતાના આત્માને દેખે છે એમ અવબોધવુ, તેમજ જે પોતાના આત્માતુલ્ય સર્વ પ્રાણીઓને દેખે છે તે કોઈપણ પ્રાણીનો તિરસ્કાર કરવા પ્રેરાતો નથી અને તે કોઇ પ્રાણીના તિરસ્કાર પાત્રભૂત બનતો નથી સર્વે પ્રાણીઓમા ભિન્ન ભિન્ન આત્માઓ છે જેવુ પોતાના આત્માને સુખદુ ખ થાય છે તેવુ અન્ય પ્રાણીઓના આત્માઓને પણ સુખદુ ખ થાય છે, એવુ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી જાણવામા આવે છે ત્યારે, સર્વે પ્રાણીઓની દયા કરી શકાય છે,-સર્વ જીવોની યતના કરી શકાય છે એવી ઉત્તમ દશા પ્રકટતા પોતાનુ અશુભ ચિંતવનાર ઉપર પણ વૈરભાવ પ્રગટતો નથી

અન્ય દર્શનીઓ પણ તેમના મત પ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાનને માન આપે છે જૈનો સ્યાદ્વાદની અપેક્ષાએ અધ્યાત્મજ્ઞાનને સ્વીકારે છે એકાન્તદૃષ્ટિથી અધ્યાત્મશાસ્ત્રો જે રચાયા છે તે સમ્યક્ત્વભાવને ઉત્પન્ન કરવા સમર્થ થતા નથી સ્યાદ્વાદદૃષ્ટિથી રચાયલા અને લખાયલા અધ્યાત્મશાસ્ત્રોથી સમ્યક્પણે આત્મતત્ત્વ સમજાય છે અને તેથી વ્યવહાર અને નિશ્ચયનય પ્રમાણે આત્મતત્ત્વનુ આરાધન થાય છે બાહ્યદૃષ્ટિથી અવલોકતા જે દુનિયાના પદાર્થો આનન્દમય લાગે છે તેજ પદાર્થો ખરેખર અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી અવલોકતા નિસ્સાર લાગે છે પદાર્થોનુ વાસ્તવિક સ્વરૂપ તો અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી અવલોકાય છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી પોતાના આત્માને મોક્ષમાર્ગપ્રતિ લેઈ શકાય છે ઉપરપ્રમાણે દર્શાવેલા વિચારો આદિ-અનેક શાસ્ત્રીય વિચારોથી અધ્યાત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા સિદ્ધ થાય છે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયના હૃદયમાથી નીચેપ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાનની ઉત્તમતાના ઉદ્ગારો નીકળે છે

कान्ताधरसुधास्वादा-द्यूनां यज्जायते सुखं ।
बिन्दु पार्श्वे तदध्यात्म-शास्त्रास्वादसुखोदधे ॥ ९ ॥
अध्यात्मशास्त्रसंभूत-सन्तोषसुखशालिनः ।
गणयन्ति न राजानं न श्रीदं नाऽपि वासवम् ॥ १० ॥
यः किलाशिक्षिताध्यात्मशास्त्रः पाण्डित्यमिच्छति ।
उत्क्षिपत्यङ्गुलीपङ्गुः स स्वद्रुमफललिप्सया ॥ ११ ॥
दम्भपर्वतदम्भोलिः सौहार्दाम्बुधिचन्द्रमाः ।
अध्यात्मशास्त्रमुत्ताल-मोहजालवनानलः ॥ १२ ॥
अध्वा धर्मस्य सुस्थः स्यात्पापचौरः पलायते ।
अध्यात्मशास्त्रसौराज्ये न स्यात्कश्चिदुपप्लवः ॥ १३ ॥
येषामध्यात्मशास्त्रार्थ-तत्त्वं परिणतं हृदि ।
कषायविषयावेशक्लेशस्तेषां न कर्हिचित् ॥ १४ ॥
निर्दयः कामचण्डालः पण्डितानपि पीडयेत् ।
यदि नाध्यात्मशास्त्रार्थ-बोधयोधकृपा भवेत् ॥ १५ ॥
विषवल्लिसमां तृष्णां, वर्धमानां मनोवने ।
अध्यात्मशास्त्रदात्रेण छित्त्वन्ति परमर्षयः ॥ १६ ॥
वने वेश्म धनं दौःस्थ्ये, तेजो ध्वान्ते जलं मरौ ।
दुरापमाप्यते धन्यैः, कलावध्यात्मवाङ्मयम् ॥ १७ ॥
वेदान्यशास्त्रवित्क्लेशं, रसमध्यात्मशास्त्रवित् ।
भाग्यभृद्भोगमाप्नोति, वहते चन्दनं खरः ॥ १८ ॥
भुजास्फालनहस्तास्य, विकाराभिनयाः परे ।
अध्यात्मशास्त्रविज्ञास्तु, वदन्त्यविकृतेक्षणाः ॥ १९ ॥
अध्यात्मशास्त्रहेमाद्रि, मथितादागमोदधेः ।
भूयांसि गुणरत्नानि, प्राप्यन्ति विबुधैर्न किम् ॥ २० ॥
रसो भोगावधिः कामे, सद्भक्ष्ये भोजनावधिः ।
अध्यात्मशास्त्रसेवायां, रसो निरवधिः पुनः ॥ २१ ॥
कुतर्कग्रन्थसर्वस्व, गर्वज्वरविकारिणी ।
एति दृग्निर्मलीभाव, मध्यात्मग्रन्थभेषजात् ॥ २२ ॥
धनिनां पुत्रदारादि, यथा संसारवृद्धये ।
तथा पाण्डित्यदृप्तानां, शास्त्रमध्यात्मवर्जितम् ॥ २३ ॥
अध्येतव्यं तदध्यात्म, शास्त्रं भाव्यं पुनः पुनः ।
अनुष्ठेयस्तदर्थश्च, देयो योग्यस्य कस्यचित् ॥ २४ ॥

(अध्यात्मसार)

ભાવાર્થ—કાન્તાના અધરામૃતના આસ્વાદથી યુવકોને જે સુખ થાય છે તે સુખ તો અધ્યાત્મશાસ્ત્રસ્વાદથી થનાર સુખરૂપ સમુદ્રની પાસે એક બિન્દુસમાન છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોના વાચન, શ્રવણ, મનન અને પરિશીલનથી ઉત્પન્ન થનાર સંતોષસુખમા મસ્ત બનેલા મહાત્માઓ, રાજા ધનદ અને ઇન્દ્રને પણ હિસાબમા ગણતા નથી કોઈ પશુ કલ્પવૃક્ષફલની ઇચ્છાએ આગળી ઉચી કરે છે પણ તે જેમ વ્યર્થ જાય છે, તેમ જે મનુષ્યે અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો નથી અને પાંડિત્ય ઇચ્છે છે તે પણ વ્યર્થ થાય છે દભરૂપ પર્વત ભેદવાને માટે વજ્રસમાન, મૈત્રીભાવનારૂપ સાગરની વૃદ્ધિ કરવા ચદ્રસમાન, મોહજાલરૂપ વનને બાળવા અગ્નિસમાન, અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થનાર અધ્યાત્મજ્ઞાનને જેટલી ઉપમાઓ આપનામા આવે તેટલી ન્યૂન છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રનુ સૌગન્ધ્ય પ્રવર્તતે છતે, ધર્મનો માર્ગ સ્વસ્થ થાય છે ધર્મમાર્ગમા પ્રવર્તતા મોહના સુભટોનુ પ્રાબલ્ય ચાલતુ નથી અને મોહસુભટોવડે કરાયલા ઉપદ્રવોનો પણ નાશ થાય છે પાપરૂપ ચોર તો પલાયન કરી જાય છે જે મનુષ્યોના હૃદયમા અધ્યાત્મશાસ્ત્ર પરિણામ પામ્યુ છે, તેઓને કષાયવિષયાવેશ ક્લેશ કદાપિ હોતો નથી અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનુ વાચન શ્રવણ એ એક જુદી વાત છે અને અધ્યાત્મશાસ્ત્રોપ્રમાણે હૃદયનુ, અધ્યાત્મભાવે પરિણમનુ થવુ એ એક જુદી વાત છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રો વાચીને અધ્યાત્મપરિણતિવાળુ હૃદય કરવામા આવે છે તો અધ્યાત્મની મહત્તાનો હૃદયમા અનુભવ આવી શકે છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રો ખરેખર હૃદયમા અધ્યાત્મપરિણતિ ઉત્પન્ન કરાવે છે અને જ્યારે હૃદયમા અધ્યાત્મપરિણતિ પ્રગટે છે ત્યારે, કષાયો અને વિષયોનો આવેશ અને તે સબન્ધી ક્લેશ મન્દ પડતો પડતો સર્વથા પ્રકારે ક્લેશ ટળે છે કષાયો અને વિષયોના આવેગોને ટાળવા હોય તો અધ્યાત્મશાસ્ત્રો કહે છે કે, અમારી ઉપાસના કરો અને અધ્યાત્મવિચારોને હૃદયમા ભરી દઈને હૃદયમા ખૂબ ઉડા, અધ્યાત્મ જ્ઞાનના સસ્કાર પાડો

જે અધ્યાત્મશાસ્ત્રના અર્થ બોધરૂપ યોદ્ધાની કૃપા ન હોય તો નિર્દય કામરૂપ ચડાલ, એ ખરેખર, પડિતોને પણ પીડે છે અને તેઓને પોતાના દાસ બનાવે છે અધ્યાત્મશાસ્ત્ર એ સૂર્યના પ્રકાશરૂપ છે,–ત્યા અંધકારમા ઉત્પન્ન થનાર કામ ચડાલ આવી શકતો નથી અધ્યાત્મશાસ્ત્રથી હૃદયમા ઉત્પન્ન થએલી શુદ્ધ પરિણતિના બળ આગળ કામના વિકારો ટકી શકતા નથી મનરૂપ વનમા વૃદ્ધિ પામનારી તૃષ્ણારૂપ વિષવલ્લિને, મહર્ષિઓ–અધ્યાત્મશાસ્ત્રરૂપ દાતરડાવડે છેદી

નાખે છે તૃષ્ણારૂપ વિષની વલ્લિનુ ઉત્પત્તિસ્થાન મન છે અને તે અજ્ઞાનરૂપ વાયુથી પોષાય છે દરેક પ્રાણીને અજ્ઞાનાવસ્થામા અનેક પ્રકારની તૃષ્ણા પ્રકટે છે અને તે પ્રતિક્ષણ વધતી જાય છે સાગરનો અન્ત આવે છે, પણ તૃષ્ણાનો પાર આવતો નથી તૃષ્ણા એ સસાર પ્રવૃત્તિચક્રની જનની છે તૃષ્ણાની વિષવલ્લિના ફળો પણ વિષમય હોય છે અને તેમાથી વહેતો એવો રસ પણ વિષરૂપ હોય છે જેના હૃદયમા તૃષ્ણારૂપ વિષવલ્લી નથી, એવા મહાપુરૂષના હૃદયની સ્વચ્છતા જુદા પ્રકારની હોય છે. જેના હૃદયમા તૃષ્ણારૂપ વિષવલ્લિ નથી તેને કોઇની સ્પૃહા નથી અને તેની આગળ કોઈ, દુનિયાનો ચક્રવર્તિ-ઇન્દ્ર-ચન્દ્ર-પણ મહાન્ નથી મનુષ્યનુ શરીર ઘસાય છે, કૃષ્ણ કેશ ટળીને શ્વેત કેશ થાય છે પણ અજ્ઞાનયોગે તૃષ્ણા ટળતી નથી સત્તા, પદવી, અને ધન વગેરેની તૃષ્ણાઓનો કદી અન્ત આવતો નથી અને તૃષ્ણાનો નાશ થયાવિના સતોષ પ્રાપ્ત થતો નથી, અને સતોષ-વિના ખરા સુખની આશા રાખવી એ તો વ્યર્થ છે ગરીબ વા ધનવતને તૃષ્ણાના વિષપ્રવાહમા વહેતા કદી સુખની ઝાખી થતી નથી તૃષ્ણાનો આદર ખરેખર અજ્ઞાનાવસ્થામા થાય છે અજ્ઞાની મનુષ્યો સુખની લાલચે તૃષ્ણાને દેવીની પેઠે પૂજે છે અને તૃષ્ણારૂપ હોળીમા પોતે પતગીઆની પેઠે બળીને ભસ્તીભૂત થઈ જાય છે તૃષ્ણાનો નાશ કદી બાહ્યદૃષ્ટિથી થવાનો નથી જ્ઞાની પુરૂષો જણાવે છે કે, તૃષ્ણારૂપ વિષવલ્લીનુ છેદન કરવુ હોય તો અધ્યાત્મશાસ્ત્રરૂપ દાતરડાને ગ્રહણ કરો અને તેવડે તૃષ્ણાવલ્લીને છેદી નાખો

"મરૂદેશમા જેમ જલ પ્રાપ્ત થવુ દુર્લભ છે, વનમા ઘર, દુ ખી અવસ્થામા વન, અધકારમા પ્રકાશ, અને તેમ શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાય કથે છે કે 'આ કલિકાલમા અધ્યાત્મશાસ્ત્રની પ્રાપ્તિ થવી તે પણ દુર્લભ છે '

આ કલિયુગમા પાપપ્રવૃત્તિમય અને પાપમય પ્રવૃત્તિવડે સાધ્ય થતી એવી ક્ષણિક બાહ્યોન્નતિ અર્થ, દુનિયા પાપમય પ્રવૃત્તિશાસ્ત્રોને લખે છે, વાચે છે, ભણે છે અને તે શાસ્ત્રોની ઉપાસના કર્યા કરે છે અને તેવા પાપપ્રવૃત્તિમયશાસ્ત્રોને પ્રકટાવવા માટે લેખકોને ઉત્તેજન આપે છે જ્યા ત્યા બાહ્યવૃત્તિના ભપાકાશ થયા કરે છે અને તે તરફ લોકોની-પાચે ઇન્દ્રિયોની અને મનની-પ્રવૃત્તિ રાત્રિદિવસ થયા કરે છે, એવુ અનુભવમા આવે છે મનુષ્યો પાપમય પ્રવૃત્તિયોના હેતુઓમા ઉન્નતિનો માર્ગ છે એવુ બાહ્યદૃષ્ટિથી દેખીને, ગાડરીઆઓની પેઠે બાહ્યપ્રગતિમાર્ગમા

શોધ્યા કરે છે અને તેમા ન રસ છતા રસ માનીને 'કૂતરૂ હાડકા ચૂટે છે તેની પેઠે,' ભ્રાંતિથી મથ્યા કરે છે જે નથી તેને પોતાનુ કલ્પીને અન્ય જીવોના પ્રાણો ચુસીને પોતાના આત્માને સાન્નિપાતિકની પેઠે સુખ આપવા મથ્યા કરે છે પ્રવૃત્તિમય શાસ્ત્રોના વાચનમા લોકો આખો ખોઈને ચશ્મા ધારણ કરે છે, અને મનની માથાકૂટ કરીને મનને યન્ત્રની પેઠે પ્રવર્તાવ્યા કરે છે શૃગારરસ આદિ-જેમા છે એવા અશુભ રસવાળા શાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કરીને, દુનિયા સ્વપ્નસુખની મોજને અનુભની, ક્ષણમા દુ ખના નિ સાસા નાખે છે, તોપણ વિષના કીડાની પેઠે પાપમય પ્રવૃત્તિશાસ્ત્રોમાજ સુખ શોધ્યા કરે છે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહે છે કે, આ કલિકાલમા જણાવેલા દૃષ્ટાંતોની પેઠે અધ્યાત્મશાસ્ત્રની દુર્લભતા છે. અધ્યાત્મશાસ્ત્રોની પ્રાપ્તિ થવી દુર્લભ છે, તેમજ અધ્યાત્મશાસ્ત્રો તરફ રૂચિ થવી પણ દુર્લભ છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રો સમજવા દુર્લભ છે, તેમજ અધ્યાત્મશાસ્ત્રોને સમજાવનારા મહાપુરૂષો પણ વિરલા છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રની પ્રાપ્તિ થવી એ કઈ સામાન્ય વાત નથી. અલ્પકાળમા મુક્તિ જનાર આત્માને અધ્યાત્મશાસ્ત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેની અધ્યાત્મશાસ્ત્રમા શ્રદ્ધા થાય છે, તથા તે પ્રમાણે તેનુ વર્તન થાય છે બાહ્યશાસ્ત્રો કરતા અધ્યાત્મશાસ્ત્રોની સખ્યા અલ્પ છે બાહ્યશાસ્ત્રોથી ધૂમકેતુઓની પેઠે લોકોનો અભ્યુદય તથા અસ્ત થાય છે આત્મની વૃદ્ધિ કરનાર શાસ્ત્રોની ઉત્પત્તિ તો સહેજે થાય છે અને તે તરફ પ્રવૃત્તિ પણ સહેજે થાય છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રો તો તીર્થરૂપ છે અને તેની ઉત્પત્તિ ખરેખર તીર્થંકરોથી થાય છે અને તેનાથી થતો ઉદય સદાકાલ કાયમ રહે છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોથી શાન્ત રસ પોષાય છે, શાન્ત રસ ખરેખર સર્વરસનો રાજા છે તેનુ પાન કરનારાઓ ખરેખર અમર થાય છે જે સુખ સદા રહે છે એવા સુખને, અધ્યાત્મશાસ્ત્રના ઉપાસકો પામે છે તેઓના મનમાથી પાપના વિચારો ટળવા માડે છે અને હૃદયરૂપ ભારતક્ષેત્રમા, દયારૂપ ગગાનદીનો પ્રવાહ વહેવા માડે છે, તેથી તેઓ પોતાની ખરી પવિત્રતા પ્રાપ્ત કરીને તીર્થરૂપ પોતે બને છે અને પોતાના સમાગમમા આવનારાઓને પણ તીર્થરૂપ બનાવે છે

ચાર વેદ અને અન્ય શાસ્ત્રના જાણનારાઓ બાહ્યપ્રવૃત્તિથી ક્લેશ પામે છે અને આનન્દરસને તો અધ્યાત્મશાસ્ત્રવેત્તાઓ પામે છે ભાગ્યશાલી ભોગને તો પામે છે અને રાસભતો ચન્દનનો ભારજ ઉંચકી જાણે છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રવિના સહજાનન્દરસ પરખાતો નથી બાહ્યપદાર્થોનુ જ્ઞાન આપનારા શાસ્ત્રોથી ખરો આનન્દરસ પરખાતો

નથી બહોતેર કળાના શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવામા આવે તોપણ, અ ધ્યાત્મજ્ઞાનવિના આનન્દ મળવાનો નથી સત્યાનન્દરસની દિશા દર્શાવ નાર અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનુ પરિશીલન એજ ખરેખર કર્તવ્ય છે હોમ વગેરે અનેક કર્મો કરવાથી કઈ આત્માનો ખરો આનન્દ અનુભવાતો નથી

ભ્રુજાનુ આસ્ફાલન તેમજ હસ્તમુખના વિકાર આદિ નાટક—અ ભિનયો કઇ સત્યસુખની દિશા દર્શાવતા નથી, તેમજ હાસ્યાદિ ચેષ્ટાવાળા ભોગી પુરૂષો વિકારજન્ય આનન્દ ભોગવવા પ્રયત્ન કરે છે અને મુખાદિની વિકારજન્ય ચેષ્ટાઓ કરે છે પણ તેમા તેઓ અન્તે ઠગાય છે અને સત્યસુખથી દૂર રહે છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રવેત્તાઓ તો ચક્ષુઆ દિની વિકારિક ચેષ્ટાવિના બોલે છે ભોગીની વિકારચેષ્ટાઓમા તેમને ભ્રાન્તિ લાગે છે અગવિકાર ચેષ્ટાજન્ય સુખ તો એક ક્ષણમાત્ર ભાસે છે અને અન્તે હતુ ન હતુ થઈ જાય છે નાટક વગેરેમા પ્રેક્ષકોને આનન્દ આપનારી અનેક ચેષ્ટાઓ થાય છે, તથાપિ અદ્યપર્યન્ત પ્રેક્ષ કોને અને નાટકીયાઓને સત્યસુખ થયેલુ જણાતુ નથી મૂઢ જીવો તેવી વિષયિક—શૃગારિક ચેષ્ટાઓમા મૃગજલની પેઠે સુખની ભ્રાન્તિ ધારણ કરી મનથી દોડયા કરે છે અને અન્તે અજાગલસ્તનની પેઠે નિષ્ફલતાને દેખે છે, છતા હાર્યો જુગારી બમણુ રમે તેની પેઠે વારવાર તેમા ને તેમા વિષ્ટાના કીટકની પેઠે રાચ્યા માચ્યા રહે છે શૃગારિક રસની ચેષ્ટાઓથી સત્યાનન્દ કોઈને પ્રાપ્ત થયો નથી અને થનાર નથી, માટે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કરીને સત્યસુખની શોધ કરીને તેમા મસ્ત બનવુ એજ લેખકનુ હાર્દ છે

કામમા જે રસ પડે છે તે ભોગવતા સુધી મધુર જણાય છે, તેમ જમતા સુધી ઉત્તમ ભોજનમા રસ પડે છે, પણ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર સેવાથી ઉત્પન્ન થનાર આનન્દરસની તો અવધિજ નથી દુનિયામા સર્વ પ્રકા રના ક્ષણિક જડપદાર્થો સત્યસુખ દેવા સમર્થ થતા નથી. વિશેષાવશ્ય કમા, સાસારિક ભાવોથી ખરૂ સુખ રહેતુ નથી, તે વિષે નીચે મુજબ દર્શાવ્યુ છે

नग्नं प्रेतइवाविष्ट क्वणन्तीमुपगूहताम् ।
गार्हस्थ्यासिक्तसत्वानां स सुखी रमते कुतः ॥ १ ॥
औत्सुक्यमात्रमवसाययति प्रतिष्ठा ।
क्लिश्नाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेव ॥
नातिश्रमापनयनाय यथा श्रमाय ।
राज्य स्वहस्तधृतदण्डमिवातपत्रम् ॥ २ ॥

भुक्ता श्रिय सकलकामदुघास्तत किं ।
सुप्रीणिता प्रणयिन स्वधनैस्तत किं ॥
दत्त पद शिरसि विद्विषता तत कि ।
कल्पस्थिततनुभृतातनुभिस्तत किं ॥ ३ ॥
इत्थनकिंचिदपि साधनसाध्यजात ।
स्वप्नेन्द्रजालसदृश परमार्थशून्यम् ॥
अत्यन्तनिर्वृतिकरयदपेतबाध ।
तद्ब्रह्मवाञ्छतजना यदि चेतनास्ति ॥ ४ ॥

(विशेषावश्यक)

આ શ્લોકોનો ભાવાર્થ હૃદયમા મનન કરીને ધારવામા આવે તો, અધ્યાત્મશાસ્ત્રોએ દર્શાવેલ સત્યસુખની દિશામા આત્માનુ ગમન થાય વિષયનુ સુખ તે પરમાર્થથી જોતા દુ ખજ છે

विसयसुहदुक्खचिय, दुक्खपडियारओतिगिच्छव्व
त सुहमुवयाराओ, नउवयारोविणातच्च ॥

(विशेषावश्यक)

વૈષયિક સુખ તે વસ્તુત દુ ખજ છે, કારણ કે તે દુ ખના પ્રતિકારરૂપ છે માટે દુષ્ટ અર્શ આદિની ચિકિત્સાની પેઠે વિષયપદાર્થોમા સુખનો ઉપચાર છે અને ઉપચાર તે વસ્તુત સત્ય હોતો નથી ઔપચારિક વિષયસુખ તે વસ્તુત સુખજ નથી, અર્થાત્ દુ ખરૂપજ છે અધ્યાત્મભાવમા રમતા એવા મુનિને સત્યસુખ અહીંઆ થાય છે

निर्जितमदमदनानां, वाक्कायमनोविकाररहितानाम्–
विनिवृत्तपराशानामिहैव मोक्ष सुविहितानाम् ॥ १ ॥

(विशेषावश्यक)

જેઓએ કામ, અને અહકારનો જય કર્યો છે, અને વાણી કાય અને મનના વિકારરહિત થઈ જેઓએ પરની આશાઓને દૂર કરી છે, એવા સુવિહિત મુનિયોને શરીર છતા અત્ર મોક્ષ છે

જે સસારમા આનન્દ માનનાર છે તે દેહ અને ઇન્દ્રિયોની પેલીપાર રહેલુ આત્મિકસુખ દેખવા તથા અનુભવવા સમર્થ થતો નથી પુણ્યથકી જે સુખ થાય છે તેના કરતા આત્માનુ સહજસુખ ભિન્ન છે, માટે મુક્તિમા ખરેખર દેહ અને ઇન્દ્રિયદ્વારા ભોગવાતા એવા પુણ્યજન્ય સુખથી ભિન્ન–નિત્ય અને સ્વાભાવિક સુખને, સિદ્ધપરમાત્મા ભોગવે છે ઉ ... અને અનુભવથી સિદ્ધ થાય છે કે,

અધ્યાત્મશાસ્ત્રજન્ય આનન્દરસની અવધિ નથી જેઓ અધ્યાત્મશાસ્ત્રદ્વારા આત્માના અનુભવમા ઉંડા ઉતરી ગયા છે તેઓ અધ્યાત્મસુખની લ્હેરીયો અનુભવે છે, અને તેઓને આત્મસુખની પ્રતીતિ થાય છે, તેથી તેઓ બાહ્ય ઋદ્ધિ, સત્તા, અને પદવી વગેરેની ઉપાધિથી મુક્ત થઈ શરીરગ્ના સ્થિત આત્માના ધ્યાનમા મસ્ત થાય છે અને દુનિયાના ભાવોને મિથ્યા દેખે છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રો કથે છે કે, "હે દુનિયાના મનુષ્યો! તમે અમારી પાસે આવો, અમો તમારા ત્રિવિધતાપોને હરીને નિરવધિ સુખમા મગ્ન કરી દેઈશુ " અમારામા શ્રદ્ધા રાખો

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી કથે છે કે, કુતર્કવાળા શાસ્ત્રોના સર્વસ્વ ગર્વજ્વરની વિકારવાળી અનેવી એવી દૃષ્ટિ તે ખરેખર અધ્યાત્મગ્રન્થરૂપ ઔષધના પ્રયોગથી નિર્મલ બને છે વ્યાકરણ અને કેવલ ન્યાયશાસ્ત્રો વગેરેના અભ્યાસીઓ ગર્વ ધારણ કરે છે અને તેઓ વિવાદોમા કર્તેના ફલને પ્રાપ્ત કરે છે અન્ય શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી પડિતો અભિમાન ધારણ કરે છે અને તેઓની દૃષ્ટિમા રાગદ્વેષની મલીનતા રહે છે સરલભાવ અને સર્વ જીવોની સાથે શુદ્ધપ્રેમ અને સર્વમા આત્મદૃષ્ટિ ધારણ કરવી ઇત્યાદિ ગુણોથી, બાહ્યશાસ્ત્રોના વિદ્વાનો દૂર રહે છે અને તેથી તેઓની દૃષ્ટિમા વિકાર રહે છે બાહ્યપદાર્થો, ભાષાઓ અને કુતર્કના અભ્યાસી પડિતોની દૃષ્ટિની મલીનતાનો નાશ કરનાર ખરેખર અધ્યાત્મશાસ્ત્રો છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રો કથે છે કે, દૃષ્ટિમા રહેલી રાગદ્વેષની મલીનતાનો અમો નાશ કરવા સમર્થ છીએ અહકારનો નાશ કરીને મનુષ્યોને પોતાના આત્માનુ અમે ભાન કરાવીએ છીએ, માટે દુનિયાના લોકો! તમો પોતાની દૃષ્ટિની નિર્મલતા પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતા હો તો અમારી પાસમા આવો અને અમારામા રહેલુ અપૂર્વ સૌન્દર્ય અવલોકો અમારામા આલેખાયેલા અપૂર્વભાવોવડે તમારા હૃદયને રગો, અને પશ્ચાત્ જુઓ કે અમારામા કેટલી મહત્તા છે? મોટા મોટા વિદ્વાનોએ અમારો આશ્રય લીધો છે અને તેઓ પોતાના આત્માને દેખવા સમર્થ બન્યા છે જેઓના દોષ હરવાને ઇન્દ્રો પણ સમર્થ નથી, તેવા દુષ્ટ જીવોને પણ અમોએ મોક્ષ આપ્યો છે, એમ અધ્યાત્મશાસ્ત્રો પોકારીને કથે છે ગુણો આથી સમજી શકશો કે અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર હૃદયના પરિણમવાથી દૃષ્ટિની નિર્મલતા થાય છે

"ધનવતોને જેમ પુત્ર, સ્ત્રીઓ આદિ સસારની વૃદ્ધિ અર્થે થાય છે, તેમ પાડિત્યના અહકારમા આવેલા વિદ્વાનોને અધ્યાત્મવિનાના શાસ્ત્રો સસારની વૃદ્ધિ અર્થે થાય છે" શ્રીમદ્ પૂજ્ય યશોવિજય ઉપાધ્યાયનુ આ કથન ખરેખર ભાષા અને તર્કના પડિતોને મનન કરવા

યોગ્ય છે ખરેખર વિદ્યાનો મદ વિદ્વાનોને થાય છે-ગૌતમસ્વામી જેવા ગણધરોને પણ પૂર્વ વિદ્યાનો મદ થયો હતો સિદ્ધસેન દિવાકરને પણ પૂર્વે વિદ્યાનો મદ થયો હતો ધનિકોને ધનનો મદ થાય છે, તપસ્વીઓને તપનો મદ થાય છે, ક્રિયાવાદીઓને ક્રિયાનો મદ થાય છે 'તપનુ અજીર્ણ ક્રોધ છે અને વિદ્યાનુ અજીર્ણ અહકાર છે અધ્યાત્મજ્ઞાન જેમા નથી એવા શાસ્ત્રો સસારમા અભિમાનની વૃદ્ધિ કરાવે છે અને તેથી સસારની વૃદ્ધિ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિનાના શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી ચર્ચા, અહતા, ખડનમડનમા અહકાર અને કપટકલાની વૃત્તિ પ્રગટે છે અને તેથી વિદ્વાન્ પોતાના આત્માને શાતિ આપવા સમર્થ થતો નથી ભલે સાધુ હો વા ગૃહસ્થ હો, પરન્તુ અધ્યાત્મજ્ઞાનકારક શાસ્ત્રોના અભ્યાસવિના કદી તે મુક્તિ સમ્મુખ થવાનો નથી અધ્યાત્મશાસ્ત્રોના પઠનપાઠનથી આત્મામા સદ્‌ગુણો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા પ્રગટે છે અને દુર્ગુણોનો નાશ કરવા અત્યન્ત પ્રયત્ન થાય છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રો એ દિવ્ય પ્રકાશ છે, એ પ્રકાશને એકાન્ત જડવાદી-મનુષ્યરૂપ ઘુવડ ન દેખે તેમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો દોષ નથી, કિન્તુ તેની દૃષ્ટિનો દોષ છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોના પ્રકાશમા ખરેખર દિવ્ય પુરૂષો રહી શકે છે અને તેઓની દિવ્ય દૃષ્ટિ ખીલે છે, માટે અધ્યાત્મ-શાસ્ત્ર ભણવા યોગ્ય છે અને વારવાર અધ્યાત્મશાસ્ત્રગત ભાવો ભાવવા યોગ્ય છે

અધ્યાત્મશાસ્ત્ર વારવાર ચિંતવન કરવા યોગ્ય છે, અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓએ તેનો અર્થ કોઈ યોગ્યને દેવો જોઈએ દુનિયામા અધ્યાત્મજ્ઞાનસમાન કોઈ હિતકારક અન્ય નથી શ્રીમદ્ યશોવિજયજીને જ્ઞાન ઉપર અત્યન્ત રાગ હતો દ્રવ્યાનુયોગમા સદાકાલ તેમનુ મન રમણ કરતુ હતું દ્રવ્યાનુયોગના ચિંતવનને તેઓ અન્તરક્રિયા માનીને તેમા રમણુતા કરતા હતા તેઓ જ્ઞાનની ઉત્તમતા સબન્ધી કથે છે કે—

बाह्यक्रियाछे बाहिरयोग–अन्तरक्रिया द्रव्यअनुयोग ।
बाह्यहीनपण ज्ञानविशाल–भलो कह्यो मुनिउपदेशमाल ॥

(उपदेशमाला)

गाथा

नाणाहिओ वरतर–हीणोविहु पवयण पभावंतो ॥
नयदुक्कर करिंतो सुठुवि अप्पागमो पुरिसो ॥ १ ॥

(उपदेशमाला)

જાય છે કૃષ્ણચિત્રક મૂલના જેવા આત્મતત્ત્વજ્ઞાતા મુનિવર હોય છે તે દુનિયાના પ્રવાહમા તણાતા નથી રાગદ્વેષના પ્રવાહના સામા તેઓ વહે છે અને રાગદ્વેષનો છેદ કરે છે ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના આવી અપૂર્વ શક્તિ અન્યત્ર સભવી શકે નહિ અધ્યાત્મજ્ઞાન ચિત્રાવેલીના સમાન છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન એ ભાવ ચિત્રાવેલી સમજવી આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપમા રમણતા કરવી, એજ સત્ય-મોક્ષમાર્ગ છે તે સબન્ધી નીચેપ્રમાણે સાક્ષી છે

गाथा

निच्छयमग्गो मुक्खो ववहारो पुण्णकारणो वुत्तो ।
पढमो सवररूवो आसवहेऊ तओ बीओ ॥

(आगमसारगत गाथाया)

નિશ્ચયમાર્ગ તેજ મોક્ષમાર્ગ છે વ્યવહાર છે તે પુણ્યનુ કારણ છે નિશ્ચયનય છે તે સવરરૂપ છે અને વ્યવહારનય છે તે આશ્રવહેતુરૂપ છે વ્યવહારનય આદરવા યોગ્ય છે નિશ્ચયનયની સાધ્યદષ્ટિ રાખીને વ્યવહારથી પ્રવૃત્તિ કરવી આત્માસબન્ધી શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રસૂરિનુ નીચેપ્રમાણે કથન છે

य परमात्मा परज्योति परम परमेष्ठिना ।
आदित्यवर्णातमस परस्तादामनन्तियम् ॥ १ ॥
सर्वे येनोदमूल्यन्ते-समूला क्लेशपादपा ॥

(वीतरागस्तोत्रे)

नयभगपमाणेहिं-जो अप्पा सायवायभावेण ।
जाणइ मोरकसरूव-सम्मदिठीओ सोनेओ ॥

(आगमसारगत गाथायां)

આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપસબન્ધી અનેક શાસ્ત્રોમા વિવેચનો મળી આવે છે સાત નય અને સપ્તભગીપૂર્વક સ્યાદ્વાદદષ્ટિએ આત્માનુ સ્વરૂપ જેઓ અવબોધે છે તેઓ મોક્ષસ્વરૂપ જાણે છે, અને તે સમ્યગ્દષ્ટિ અવબોધવા અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્ય સમ્યકત્વને પ્રાપ્ત કરે છે સ્યાદ્વાદભાવે આત્મતત્ત્વને અવબોધવુ એ ધારવા કરતા ઘણુ દુર્લભ છે અધ્યાત્મજ્ઞાનમય આગમોનો બહુ વર્ષપર્યન્ત અભ્યાસ કરવાથી અધ્યાત્મજ્ઞાનમા પરિણમાય છે, માટે બાળજીવોએ ગીતાર્થ મુનિવરોની સેવા કરીને આત્મતત્ત્વનુ જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કરવો ગુરુની આજ્ઞાપ્રમાણે વર્તવાથી અધ્યાત્મનો અનુભવ આવે છે સિદ્ધાન્તોના જ્ઞાતા એવા અનુભવી ગુરુની સેવાથી અધ્યાત્મજ્ઞાન મળે છે તતસબન્ધી શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાય નીચે મુજબ કથે છે.

ते कारण गुरुचरणआधीन-समय समय इण योगे लीन ॥
साधु जे किरियाव्यवहार-तहिम मम मोटो आधार ॥
(गुणपर्यायरास)

તેની પ્રાપ્તિઅર્થે ગુરૂચરણાધીન થઈને સમયે સમયે અધ્યાત્મ દ્રવ્યાનુયોગમા લીન થવુ જોઈએ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય પોતાના તથા સ્વદની મર્યાદામા રહીને ગુરૂની આજ્ઞાપ્રમાણે વર્તનિ અધ્યાત્મજ્ઞાનમા મસ્ત બન્યા હતા તે સ્વય કથે છે કે, સાધુની ક્રિયાનો આધાર તેજ અમારે મોટો આધાર છે આ ઉપરથી ભવ્ય બધુઓએ સમજવુ કે, વ્યવહારમા વિનયભાવપૂર્વક બાહ્યથી અનુસરી અન્તરમા નિશ્ચય દૃષ્ટિવડે સ્વસ્વરૂપમા રમણતા કરવી દ્રવ્યાનુયોગનો જ્ઞાતા સર્વ ગીતાર્થમા મહા ગીતાર્થ છે દ્રવ્યાનુયોગ જાણે છે તે સમ્યગ્ અધ્યાત્મજ્ઞાનને અવબોધે છે દ્રવ્યાનુયોગ જ્ઞાનથી દરેક દર્શનવાળાઓ આત્માને કેવી રીતે માને છે અને તે કયા કયા નયની અપેક્ષાએ સત્ય છે વા તેમા કઈ અપેક્ષાવિના ભૂલ રહે છે તે જણાય છે, માટે દ્રવ્યાનુયોગ જ્ઞાનમા ઉંડા ઉતરીને અધ્યાત્મજ્ઞાનમા સ્થિર થવુ એજ સમ્યગ્જ્ઞાનનો સમ્યગ્ ઉપાય છે આત્મતત્ત્વની સ્યાદ્વાદભાવે પ્રતીતિ થવી એ સમ્યગ્દર્શન છે અને આત્માના શુદ્ધધર્મની પ્રાપ્તિ અને તેમા સ્થિરતા એજ વસ્તુત ચારિત્ર ઉપાય છે ભવ્યજીવોએ અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિઅર્થે પ્રતિદિન જ્ઞાનની આરાધના કરવી જ્ઞાનની આરાધના કરવાથી આત્માના ગુણો પ્રગટ કરવા રૂચિ થશે, હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયનો વિવેક થશે જ્ઞાનથી ભરતાદિક સસારસમુદ્ર તરી ગયા શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાય હૃદયના સરસોદ્ગાર રૂપ જ્ઞાનમાહાત્મ્યનો રસ નીચેપ્રમાણે પદમા ઉતારે છે

पद सडसठमु

(राग आशावरी)

चेतन मोहको सग निवारो-ज्ञान सुधारस धारो ॥ ॥ चेतन ॥ १ ॥
मोह महातममल दूररे-धरे सुमति परकास ॥
मुक्तिपन्थ परगट कररे-दीपक ज्ञानविलास ॥ ॥ चेतन ॥ २ ॥
ज्ञानी ज्ञानमगन रहेरे-रागादिकमल खाय ॥
चित्त उदास करणी कररे-कर्मबन्ध नहि होय ॥ ॥ चेतन ॥ ३ ॥
लीन भयो व्यवहारमेरे-युक्ति न उपजे कोय ॥
ज्ञानमयो प्रभुपद जपेरे-सुगति कहासे होय ॥ ॥ चेतन ॥ ४ ॥
प्रभु समरो पूजो पढोरे-करो विविध व्यवहार ॥
मोक्षस्वरूपी आतमारे-ज्ञानगमन निरधार ॥ ॥ चेतन ॥ ५ ॥

ज्ञानकला घटघट वसेरे-जोग जुगतिके पार ॥
निजनिज कला उद्योत करेरे-मुगति होय ससार ॥ ॥ चेतन ॥ ६ ॥

बहुविध क्रियाक्लेशसुरे-शिवपद न लहे कोय ॥
ज्ञानकला परकाससो-सहज मोक्षपद होय ॥ ॥ चेतन ॥ ७ ॥

अनुभवचिन्तामणिरतन-जाके हृदय परकास ॥
सो पुनीत शिवपद लहेरे-दहे चतुर्गति वास ॥ ॥ चेतन ॥ ८ ॥

महिमा सम्यग्ज्ञानकी-अरुचि रागबल जोय ॥
क्रिया करत फल भुनते-कर्मबन्ध नहि होय ॥ ॥ चेतन ॥ ९ ॥

भेदज्ञान तब लो भलो-जब लों मुक्ति न होय ॥
परमज्योति परगट जिहा-तिहां विकल्प नहि कोय ॥ ॥ चेतन ॥ १० ॥

भेदज्ञान साबु भयो-समरस निर्मल नीर ॥
धोबी अतर आतमा-धोवे निजगुण चीर ॥ ॥ चेतन ॥ ११ ॥

राग विरोध विमोह मलीरे-एहि आश्रव मूल ॥
एहि करम बढायक-करे धमकी भूल ॥ ॥ चेतन ॥ १२ ॥

ज्ञानस्वरूपी आतमा-करे ज्ञान नहि ओर ॥
द्रव्यकर्म, चेतन करेरे-एह व्यवहारकी दोर ॥ ॥ चेतन ॥ १३ ॥

कर्ता परिणामी द्रव्यछे रे-कमरूप परिणाम ॥
किरिया परजयकी फिरेरे-वस्तु एकत्रय नाम ॥ ॥ चेतन ॥ १४ ॥

कर्ता कर्म क्रिया करे-क्रिया कर्म करतार ॥
नामभेद बहुविध भये रे-वस्तु एक निरधार ॥ ॥ चेतन ॥ १५ ॥

एक कर्म कर्तव्यता-करे न करता दोय ॥
तेसे जस सत्तासधि-एकभावको होय ॥ ॥ चेतन ॥ १६ ॥

જ્ઞાનની મહત્તાસબન્ધી આ પ્રમાણે સ્વસમય અને પરસમયમા અનેક સાક્ષીઓ મોજુદ છે તેનો અત્ર વિસ્તાર કરવામા આવે તો ઉપોદ્ઘાત બદલાઇને એક અન્ય ગ્રથ થઈ જાય દિગબરશાસ્ત્રોમા પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનસબન્ધી વર્ણન છે શ્રી વીરપ્રભુની પટ્ટપરપરાએ સુવિહિત આચાર્યોદ્વારા પ્રવર્તતા શ્વેતાબર જૈનશાસ્ત્રોમા વ્યવહાર અને નિશ્ચયની શૈલી જેવી સરસ વર્ણવવામા આવી છે તેવી અન્યત્ર દેખાતી નથી જૈનશ્વેતાબરમાન્ય આગમોમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ કથન એવી રીતે કરવામા આવ્યુ છે કે, જેથી કોઇ પણ મનુષ્ય વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બે નયથી ભ્રષ્ટ ન થાય અને જૈનશાસનની સદાકાલ ઉન્નતિ થયા કરે

અધ્યાત્મજ્ઞાનની હાલ દુનિયામા કેટલી બધી આવશ્યકતા છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાનથી જ આત્માને કેટલો બધો લાભ થાય છે તે ઉપર્યુક્ત વિચારેથી સુજ્ઞ વાચકો સમ્યક્ અવબોધી શકશે અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રાપ્તિથી શ્રાવકના વ્રતો વા સાધુના વ્રતોદ્વારા મોક્ષમાર્ગનું આરાધન કરી શકાય છે શ્રાવકના ગુણો અને સાધુના ગુણો ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્મામા પ્રગટે છે ઉપરઉપરની ગુણસ્થાનકભૂમિમા પ્રવેશ કરવાને અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્માનો વીર્યોલ્લાસ વૃદ્ધિ પામે છે અને આત્મા, પોતાના શુદ્ધધર્મમા રમણતા કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી રજોગુણ અને તમોગુણરૂપ મોહની વૃત્તિને હઠાવતો છતો પોતાના શુદ્ધધર્મમા આત્મા સ્વય ખેલે છે અને સંવરભાવમા દૃઢ રહીને સમયે સમયે પૂર્વે બાધેલા કર્મની નિર્જરા કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્મા પોતાના શુદ્ધધર્મથી અન્ય ભાવને પરિહરવા પ્રયત્ન કરે છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી કારણસામગ્રીના યોગે કોઈ ભવ્ય જીવ અલ્પ ભવમા મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરે છે વજ્રઋષભસઘયણનો સ્વામી કોઈ ભવ્ય જીવ પૂર્ણ સામગ્રીયોગે અધ્યાત્મમા રમણતા કરતો છતો તે ભવમા મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરે છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી વૈરાગ્યભાવ જાગતો રહે છે અને તેથી બાહ્ય તથા અભ્યતર તપની આરાધના સારી રીતે કરી શકાય છે, તથા સર્વ જીવોની સાથે ક્ષમાપના કરી શકાય છે, અને ષડાવશ્યકની સારી રીતે આરાધના કરી શકાય છે વૈરાગ્યવિના ત્યાગ ટકી શકતો નથી અને અધ્યાત્મ જ્ઞાનવિના ખરેખરો વૈરાગ્ય હૃદયમા જાગ્રત્ થઈ શકતો નથી ઉપશમ, સવર અને વિવેકથી મુક્તિપદ પ્રાપ્ત થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના ઉપશમભાવ વારી શકાતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ભૂતકાલમા અનેક જીવો શુદ્ધાધ્યવસાય વારણ કરીને મુક્ત થયા વર્તમાનકાળમા મહા વિદેહક્ષેત્રમા અધ્યાત્મજ્ઞાનથી અનેક જીવો મુક્તિપદ પામે છે અને ભવિષ્યમા અનેક જીવો મુક્તિપદ પામશે-"અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ત્રણ ચાર વા સાત આઠ ભવમા જીવો, મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરી શકે છે" જો એક અધ્યાત્મજ્ઞાન ગુણ પ્રાપ્ત થયો તો અન્ય ગુણો પોતાની મેળે આત્મામા પ્રકટ થાય છે આત્માના પર્યાયોની શુદ્ધિ તેજ પરમાત્મદશા કહેવાય છે જેમ સર્વ પદાર્થનુ આધાર આકાશ છે તેમ સકલ ગુણોના આધારભૂત અધ્યાત્મજ્ઞાન છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્મામા ગુણોનો આવિર્ભાવ થાય છે, એમ નિશ્ચય શ્રદ્ધા ધરીને ભવ્યજીવોએ અધ્યાત્મજ્ઞાનની આરાધના કરવી

અધ્યાત્મજ્ઞાનના નામે કેટલાક લોકો આજીવિકાવૃત્તિ ચલાવીને સ્વાર્થ સાધે છે, તેવા ખોટા ડોળઘાલુ અધ્યાત્મીઓથી ચેતતા રહેવુ અધ્યાત્મ એવુ નામ પોકારનારાઓ ઘણા છે પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનના ઉંડા પ્રદેશમા વિચરનારા વિરલા હોય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનના શ્લોકો-પદો વગેરે બોલીને વા છપાવીને જેઓ પોતાનો ઉદરનિર્વાહ કરે છે તેઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનનો દુરૂપયોગ કરનારાઓ જાણવા અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસ સમયે હૃદયમા અધ્યાત્મજ્ઞાન નહિ પરિણમવાથી જીવોમા એકદમ ગુણો ન દેખી શકાય તેથી કોઇની ટીકા-(નિન્દા) કરવી નહિ કેટલાક લોકો તરફથી અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોની નિન્દાસબન્ધી નીચે પ્રમાણે શ્લોકાર્ધચરણ છપાવામા આવે છે

" कलावध्यात्मिनो भान्ति फाल्गुने बालका यथा "

કલિયુગમા, ફાલ્ગુનમાસમા જેવા બાળકો શોભે છે તેવા અધ્યાત્મિયો શોભે છે જે લોકો આ પ્રમાણે બોલીને અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોને એકીઅવાજે વગરતપાસે નિન્દે છે તેઓ ભૂલ કરે છે તેમની સામે કેટલાક અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ એમ કહે છે કે —

" कलौ क्रियाजडा भान्ति फाल्गुने बालका यथा "

કલિમા ક્રિયાથી એકાન્તે જડ બનેલા મનુષ્યો ફાલ્ગુનમાસમા બાલકોની ક્રિયાચેષ્ટાની પેઠે શોભે છે

આના પરસ્પર એકબીજા ઉપર આક્ષેપ કરવાથી કંઇ આત્માનુ કલ્યાણ થતુ નથી અધ્યાત્મજ્ઞાન અને સતક્રિયા એ બેથી મુક્તિ થાય છે ज्ञानक्रियाभ्या मोक्ष । सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणिमोक्षमार्ग ॥ ઇત્યાદિ સૂત્રોવડે અનેકાન્તવાદની સિદ્ધિ થાય છે અનેકાન્તવાદી જૈન હોય છે અને તે કદી એકાન્તવાદમા પડતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનના શાસ્ત્રો, એ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી, મુખ્યપણે મોક્ષમાર્ગ જણાવે છે અને ગૌણપણે ક્રિયાની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે ક્રિયાપ્રતિપાદક શાસ્ત્રો મુખ્યપણે ક્રિયાથી મોક્ષ જણાવે છે પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનની આવશ્યકતાને ગૌણપણે સ્વીકારે છે યત્સમયે અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ વર્ણન કરવામા આવે તત્સમયે અધ્યાત્મ જ્ઞાનનુ મુખ્યત્વતયા વર્ણન કરવુ એવો નિયમ હોવાથી અત્ર અધ્યાત્મ જ્ઞાનની મુખ્યતાના વિષયમા તેપ્રમાણે વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે, એમ શાસ્ત્રશ્રદ્ધાધારક સાક્ષરો સહેજે સમજી શકશે

ખરી રીતે સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા હોય તો અધ્યાત્મજ્ઞાનની આરાધના કરવાની જરૂર છે સર્વ પ્રકારની પરતંત્રતાની બેડીઓને તોડી

નાખીને સત્ય સ્વતંત્ર સુખને આપનાર ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન છે, તેસમ્બન્ધી ઉપાધ્યાય કથે છે કે—

શ્લોક

सर्वं परवश दु ख-सवमात्मवश सुख ॥
एतदुक्त समासेन-लक्षण सुखदु खयो ॥ १ ॥
नाह पुद्गलभावाना-कर्ता कारयिता न च ॥
नानुमन्तापि चेत्यात्म-ज्ञानवान् लिप्यत कथम् ॥ २ ॥

(अध्यात्मोपनिषद्)

આ શ્લોકથી પરવસ્તુઓના વશમા રહેવુ એજ દુ ખ છે પરવસ્તુઓમા અહવૃત્તિની આસક્તિથી બધાવુ એજ દુ ખ છે, પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા આસક્તિથી બધાઈ જવાથી મનુષ્ય અન્તરની બેડીમા પડે છે અને તે અન્તરથી દુ ખી રહે છે પરપુદ્ગલવસ્તુઓના તાબે થવાથી કદિ કોઈ સુખી થયો નથી એક પરમાણુના પણ તાબે રહેવાથી આત્માનુ ખરૂ સુખ પ્રગટતુ નથી ચારે બાજુએ લાખો વસ્તુઓ હોય અને પુદ્ગલમા આત્મા રહે તે છતા, પુદ્ગલમા આસક્તિભાવથી જો બધાવાનુ નથી થતુ તો પરવશત્વ પ્રાપ્ત થતુ નથી કલ્પાએલી શુભ વસ્તુઓમા ઇષ્ટભાવ ધારણ કરવાથી અને મનની માન્યતાથી કલ્પાયલી અશુભ વસ્તુઓમા અનિષ્ટ કલ્પના થવાથી પરવશત્વ પ્રાપ્ત થાય છે જે મનુષ્ય જડ પદાર્થોમા ઇષ્ટ અને અનિષ્ટ કલ્પનાથી બધાઈને તેમા પરવશ થતો નથી તે મનુષ્ય આ સસારમા જીવન્મુક્તની કોટિમા પ્રવેશ કરવા સમર્થ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાની પરવશતાના બધનોને છેદે છે અને શુભ અધ્યવસાયોની બાજીનો નાશ કરીને શુદ્ધધર્મ પ્રગટાવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાની પોતાનામા પરવશતાની બેડીને કપતો નથી અને તેથી દુ ખી પણ થતો નથી જે મનુષ્ય પરવશ રહે છે તેને સ્વપ્નમા પણ સુખ મળતુ નથી જેના વશમા રહે છે તે વસ્તુઓ ખરેખર આત્માની કિમ્મત આકી શકવા સમર્થ થતી નથી અને ઉલટી તે વસ્તુઓની મમતાથી આત્માની આનન્દદશા આચ્છાદિત થાય છે, આવી સ્થિતિ અવબોધ્યા પશ્ચાત્ કયો જ્ઞાની પરવશતા ધારણ કરવા ઇચ્છા કરે? અલબત કોઈ જ્ઞાની પરવશતારૂપ દુ ખોપાધિ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છા કરે નહિ અજ્ઞ મનુષ્યો સુખની બુદ્ધિએ પરવસ્તુની પરવશતામા ફસાઈને અન્તે હાયવરાળ કરે છે અને નિરાશા યુક્ત દુ ખના ઉદ્ગારોથી અન્યોને પોતાની ભ્રાતદશાનુ ચરિત્ર જણાવે છે દુનિયામા દેખી વખતે નિરાશા પરવશતા અને દુ ખના ઉદ્ગારો બહિર્

કાઢીને મરનારાઓએ જીવનારાઓને પોતાનો અનુભવ આપ્યો છે, તથાપિ દુનિયાની આંખ ઉઘડતી નથી, અને નજીવી-તુચ્છ વસ્તુઓની મમતા અને તેની આસક્તિ ધરીને દુનિયા ગુલામ જેવી બનીને-સુખના ચાળા ગાડાની પેઠે કરી બતાવે છે દુનિયામા દરેક મનુષ્યને અમુક વસ્તુઓની શરીરાદિ સંરક્ષણમાટે જરૂર રહે છે અને તેથી તે પ્રાપ્ત કરવી પડે છે, પણ તેથી એમ ન માની લેવુ જોઈએ કે, તે વસ્તુઓમાજ સુખ રહ્યું છે વા તેના તાબે પોતાને રહેવુજ જોઇએ પરજડવસ્તુઓના તાબે આત્માને રહેવુ જોઇએ કે? પરવસ્તુઓના તાબે થવાથી જો સુખ થતુ હોય તો મૂઢ જીવોને વિશેષત સુખ થતુ જોઈએ, પણ એવુ અવલોકાતુ નથી અતએવ અનાસક્તિભાવ ધારીને મનુષ્યોએ પરવશતાની બેડી તોડીને આત્મામાજ સહજ સુખ માનીને પોતાના તાબેજ પોતે રહેવુ જોઇએ અને દુનિયાને પણ સ્વતંત્રતાએજ સત્યસુખનો ખરો માર્ગ છે એમ ઢોલ પીટીને જણાવવુ જોઈએ આપણને સ્વતંત્રતામા સુખ લાગે છે અને તેની સાક્ષી પોતાનુ હૃદય આપે છે, ત્યારે આપણે શામાટે દુનિયાને પણ તે સત્યમાર્ગ ન બતાવવો જોઇએ? અવશ્ય બતાવવો જોઈએ પ્રવૃત્તિમાર્ગના ઉપાસક બનીને દુનિયાના લોકો એશઆરામ ભોગવવાની વસ્તુઓને વધારવા મથે છે અને રાત્રીદિવસ રાસભભારવહનવૃત્તિને સેવ્યા કરે છે, તથાપિ તેઓને વાસ્તવિક સુખ થતુ નથી અને કુદરતી નિયમોનો ભંગ કરીને ગડ્ડરિકાપ્રવાહમા પડી અન્યોને તેમા પોતે પાડે છે જ્ઞાનિપુરૂષો આવી તેમની દશા અવલોકીને તેમને ખરી સ્વતંત્રતા દર્શાવવા અને તે પ્રાપ્ત કરાવવાના ઉપાયો બતાવે છે બાહ્યદશાએ પણ જોવાય છે કે, સ્વતન્ત્ર પ્રજા આગળ વધતી જાય છે અને લાચારીથી પરવસ્તુઓના આધીન થનારી પ્રજા ખરી સ્વતન્ત્રતા અવબોધવા શક્તિમાન્ થઈ શકતી નથી

ખરી સ્વતંત્રતામા તો આત્મા પોતાના તાબેજ પોતે હોય, અને તેમા આનન્દના ઉભરાસિવાય અન્ય કંઇ દેખાતુજ વા અનુભવાતુજ નથી બાહ્યની સ્વતંત્રતા અને આત્માની વાસ્તવિક સ્વતંત્રતામા આકાશ અને પાતાળ જેટલો અન્તર છે ઘણા પુત્રો, ઘણી સ્ત્રીઓ, ઘણુ ધન, સત્તા અને પદવીઓના માયિક અલંકારો વગેરેની પ્રાપ્તિથી ખરી સ્વતંત્રતાનો ગંધ પણ પ્રાપ્ત થતો નથી

ઇન્દ્રિયો ના શરીરના તાબે રહીને ઇન્દ્રિયો અને શરીરદ્વારા સુખ લેવાના વિચારો અને આચારોમા સ્વાતંત્ર્ય નથી સ્વાભાવિક સુખ

તો ઇન્દ્રિયો-મન અને શરીરના તાબામા નથી, અને તે દેહ અને ઇન્દ્રિયસેવકોની દૃષ્ટિપથમા આવતુ પણ નથી સ્વાભાવિક આનન્દરસની ધારાનો અમૃત જ્યા વહે છે તેનામા, અને તેના તાબે જેઓ રહે છે તેઓ દુનિયાની બાહ્યદૃષ્ટિએ ઉંઘતા છતા અન્તરથી જાગ્રત્ થઈને સુખરૂપ સ્વય ભાસે છે અને સુખના ભોક્તા સ્વય બને છે સ્થૂલબુદ્ધિધારક મનુષ્યોની બુદ્ધિ ખરેખર આવા સ્વવશતાના ઉચ્ચ પ્રદેશમા પ્રવેશી શકતી નથી અને તેથી તેને તો બાળકના ઢીંગલીની રમત જેવી બાહ્યવસ્તુઓમા પરવશતાએ સુખ ભોગવવાનુ મન થાય છે અને તે અન્તરથી તેમાજ આસક્ત બનીને પોતાના શુદ્ધપ્રાણે જીવી શકવાને સમર્થ બની શકતો નથી બાહ્ય શૃગારાદિ રસોએ કરીને લોકો બાહ્યરસોના ભોગી બનીને પરવશ બને છે, અને ભ્રમણાથી પોતાને માને છે કે અમે સ્વતન્ત્ર બનીએ છીએ માતાથી જુદા રહેવાનુ કર્યું, પિતાની તાબેદારી છોડી દીધી, તેમ જુદુ ઘર અને જુદી દુકાન કરીને પુત્ર એમ માને છે કે, મારા પિતાથી છૂટીને હુ સ્વતન્ત્ર થયો ! પણ જેમ જેમ ઉપાધિના તાબે તે થતો જાય છે તેમ તેમ તેને માલુમ પડે છે કે, હુ પરતન્ત્રજ થતો જાઉંછુ ખપ જેટલી વસ્તુઓ કરતા વિશેષ વસ્તુઓની તૃષ્ણા વધતા, મનુષ્ય, પ્રવૃત્તિના ચગડોળે ચઢીને સાન્નિપાતિકની દશા જેવી પોતાની દશા કરે છે અને તેથી દક્ષ છતા વિકલ જેવો બનીને પરતન્ત્ર થાય છે આવી પરતન્ત્રતા ટાળવી હોય તો અધ્યાત્મજ્ઞાનને હૃદયમા પરિણમાવશો અને તેટલા ઉપાયો યોજો અને પશ્ચાત્ સ્વય વિવેકદૃષ્ટિથી ખરી સ્વતન્ત્રતાનો ખ્યાલ કરી શકશો

આત્માના વશમા થવુ એજ સુખનુ લક્ષણ છે; એમ એકના સિંહગર્જનાથી બોલો અને આત્માના વશમા રહેવા શ્રદ્ધાથી પ્રય કરો, કે જેથી આપોઆપ સુખના સાગરરૂપ ભાસશો આત્મવ થવુ હોય તો પ્રથમ એશઆરામ માટે કલ્પાયલી વસ્તુઓમા થ આસક્તિને વિપરત્ ત્યજી દો, અને બાહ્યવસ્તુઓ મળતા ટળતા મારૂ એમા કંઈ જતુ નથી વા આવતુ નથી એવો દૃઢભા ધારો, એટલે આત્મવશ થવાને લાયક બની શકશો ઇન્દ્રિયોદ્વા ગ્રહાતા વિષયોમાથી હુ અને મારૂ એવો પ્રત્યય થાય છે તેને ત્ય દો એટલે આત્મવશ થવાના અધિકારી બની શકશો. દેહોની ચે ઓમા સુખત્વબુદ્ધિનો ત્યાગ કરીને એક આત્માને સુખના ભડાર માનીને તેના રસિક બનો એટલે આત્મવશતાના દ્વારઆગળ આવ ઉભા રહેશો જે જે વસ્તુઓ ઇષ્ટ ગણાતી હોય અને તેના મ

આસક્તિના કીટક જેવો આત્મા બનતો હોય તો, તે તે વસ્તુઓમા કલ્પાયેલુ ઇષ્ટત્વ ત્યજી દો, એટલે આત્મવશતાના આસનઉપર વિરાજવા શક્તિમાન્ થઈ શકશો બાહ્યપદાર્થો દેખતા, કરતા, ભોગવતા છતા તેમા હુ અને સુખત્વ જે મોહથી થાય છે તેને હઠાવી દો એટલે સ્વવશતાને પોતાનામા સ્થાપન કરીને પોતે પરમાત્મદેવ બનવા શક્તિમાન્ થશો શુદ્ધ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ આત્માનો જન્મ વા મરણુ નથી એમ દૃઢ વિશ્વાસ રાખીને આત્મામાજ આત્મભાવ રાખીને જન્મમરણની અપેક્ષાવિનાવર્તો, દેખો અને બોલો એટલે પોતાની વાસ્તવિક આત્મવશતાનો ખ્યાલ આવશે. કોઈપણ જડ વસ્તુમા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવથી પ્રતિબધ રાખ્યાવિના વર્તવામા આવે છે એટલે આત્મવશતાની અવાચ્યતાનુ ભાન થાય છેજ આત્મવશતાના ઉંડા અનુભવમા ઉતરવુ હોય તો બાહ્યરૂપે હુ નથી અને બાહ્ય દશ્ય જે કઈ છે તે હુ નથી એવા દિવ્યભાવને ખીલવો આત્મવશતાથી સહજસુખનુ ભાન રહે છે અને દુખનો વિપાક દૂર રહે છે આત્મવશતા પ્રાપ્ત કરવી હોય છે તો સર્વ પ્રકારની વાસનાઓને જ્ઞાનાગ્નિરૂપ યજ્ઞમા બાળીને ભસ્મ કરવી પડે છે શુભ અને અશુભ વાસનાઓમાથી પોતાનુ મમત્વ અને ઇષ્ટત્વ દૂર કરી દો એટલે આત્મવશતા શુ છે તેનો ખ્યાલ સ્વયમેવ આવશે પોતાના આત્માનુ સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવાની પ્રથમ કુચી એ છે કે, આત્માને આત્મદ્રવ્યરૂપેજ દેખવો અને તેમા જડનો સબન્ધ છતા જડને ભિન્નજ અવલોકવુ હુ આત્મા છુ અને હુ મારી ક્રિયા કરૂ છુ અને જડવસ્તુ, ખરેખર જડની ક્રિયા કરે છે; આ પ્રમાણે ભેદજ્ઞાનદૃષ્ટિની સિદ્ધિ કરીને આત્મા અને આત્માના ગુણોનુ અભેદપણે ચિન્તવન કરવુ આત્મા અને આત્માના ગુણોની ઐક્યભાવે આત્મામાજ રમણુતા કરવાથી અને પુદ્ગલનો સબન્ધ છતા પૌદ્ગલિકભાવમા અહવૃત્તિ ન માનવાથી આત્માની સત્ય સ્વતન્ત્રતા ઝળકી ઉઠે છે આવી સત્યાત્મવશતાની ઝાખીનો અનુભવ કરનારા મહાત્માઓ દુનિયામા છતા દુનિયાથી નિર્લેપ રહે છે કાંસ્યપાત્ર અને કમળપત્રને જેમ જલનો લેપ લાગતો નથી તેમ ખરી આત્મવશતાના સુખભોગીઓને પરમોહભાવનો લેપ લાગતો નથી બાહ્યથી મનુષ્ય કદિ ખરો સ્વતન્ત્ર બની શકતો નથી બાહ્યથી શરીરમા રહ્યો છતો પણ અન્તરથી આત્મવશ પ્રાપ્ત કરનાર જ્ઞાની સહજસુખની ખુમારીનો સદા ભોગી બને છે આત્માની સત્યાત્મવશતા અવબોધતા એકજાતની અલખ સ્વાદ ॥ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેથી તેની મન, વાણી અને કાયાની સ્વતન્ત્ર

ચેષ્ટાઓ દુનિયાને જુદી ભાસે છે અથવા તેની બાહ્યચેષ્ટાઓ ફક્ત ભોગ્ય પ્રારબ્ધથી થાય છે છતા અન્તરથી તેને ચેષ્ટાઓમા પણ અહંનાભિમાન રહેતુ નથી જ્ઞાનીની બાહ્યચેષ્ટાઓમા પણ આત્મવશતાનુ કિરણ પ્રકાશતુ માલુમ પડે છે આવા આત્મવશી જ્ઞાનીઓની દશાને પારખવામા વિદ્વાનો ભૂલથાપ ખાઈ જાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાન નાણુ જગતમા ડિંડિમ વગાડીને કથે છે કે, હે દુનિયાના લોકો ! તમારે ખરી આત્મવશતાનુ સુખ પ્રાપ્ત કરવુ હોય તો મારી સેવા કરો મારી ઉપાસના જો શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવામા આવશે તો આત્માની સત્ય સ્વતન્ત્રતાનુ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકશો પરવશ એ દુ ખ અને આત્મવશ એ સુખ, એમ સુખ-દુ ખનુ લક્ષણ અવબોધીને આત્મામા સત્ય સ્વસત્તા પ્રગટાવવી જોઈએ, અને એજ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓનુ જીવનકર્તવ્ય છે

આત્મવશતાથી મનુષ્યો સતોષી બને છે અને દુનિયાના શ્રેય અર્થે પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી શકે છે આત્મવશતા એજ સુખમય જીવન અવબોધ્યા પશ્ચાત્, કયો મનુષ્ય અનેક પ્રાણીઓનો નાશ થાય એવા વ્યાપારોવડે અશાન્તિનુ વાતાવરણ ફેલાવવા પ્રયત્ન કરી શકે ? આત્મવશતારૂપ સદ્વાગિનુ એટલુબધુ બળ છે કે જળની ઉપર તારૂ જેમ તરી શકે છે તેમ પોતે ઉપાધિની ઉપર રહી શકે છે, અર્થાત્ ઉપાધિના નીચે તે દબાઈ જતો નથી સ્ટીમરો જલધિઉપર પુરપાટ ચાલી જાય છે પણ તેને જલનો બાધ થતો નથી, તદ્વત્ જ્ઞાનીઓ આત્મવશતારૂપ સ્ટીમરવડે સસારસમુદ્રના રાગદ્વેષ કલ્લોલો ઉપર થઈને મુક્તિનગરીપ્રતિ ચાલ્યા જાય છે

દુ ખના મૂળભૂત પરવશતા અને સુખના મૂળભૂત સ્વવશતાનુ સ્વરૂપ અવબોધીને આપણે ખરી સ્વવશતા પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ ખરી સ્વવશતાને પ્રાપ્ત કરવા માટે આગમોને આગળ કરીને પ્રયત્ન કરો આગમોના આધારે ખરી સ્વવશતા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે રાગદ્વેષયોગે વિકલ્પસકલ્પના પરવશપણામા જેઓ જીવન ગાળે છે તેઓ રાજાઓના રાજાઓ અને ઇન્દ્રો હોય તોપણ ખરી સ્વવશતાના ભોગી બન્યા નથી એમ કહેતા કોઈ જાતનો વિરોધ આવતો નથી આત્મવશ થવાના ઉપાયોનો પ્રતિક્ષણ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે જે જે વખતે જે જે કાર્યો કરવામા આવે તે તે સમયે તે તે કાર્યો કરતા હુ આત્મવશ છુ પણ પરવશ થતો નથી, એવો દૃઢ સકલ્પ કરવો, તેમજ પરવશવૃત્તિ વહેતી હોય તો તેને અટકાવવા પ્રયત્ન ... આસક્તિવિના આત્માને બાધવા સમર્થ થતા નથી

હુ આત્મા છુ, પરભાવ એ મારો ધર્મ નથી, સ્વભાવ એજ મારો ધર્મ છે, પરભાવરૂપ પરતન્ત્રતાને હુ ઇચ્છતો નથી અને તેથી હુ ન્યારો છુ, મારે એનુ પ્રયોજન નથી, એવો શુદ્ધભાવ ધારણ કરીને અધિકારપરત્વે કાર્ય કરવાથી અન્તરમા તીવ્ર સકલેશ થતો નથી અને ક્ષણે ક્ષણે આત્માના પરિણામની અનન્તગુણી શુદ્ધિ થાય છે શુભાશુભ પરિણામથી રહિત અને શુદ્ધાધ્યવસાયમા રમતો એવો આત્મા, પોતાની ખરી સ્વતન્ત્રતાનો ભોગી બને છે-उपयोगेधर्म, परिणामे बन्ध अने क्रियाए कर्म, આ ત્રણ કહેવતોનો ગુરૂગમપૂર્વક અનુભવ પ્રાપ્ત કરવામા આવે તો આત્માના પરિણામની શુદ્ધિદ્વારા સત્યતત્રતા પ્રાપ્ત કરવામા ખરેખરો ઉત્સાહ પ્રગટી શકે આત્માના પરિણામની જેમ જેમ શુદ્ધતા થતી જાય છે તેમ તેમ ઘણા કર્મોથી આત્મા મુક્ત થતો જાય છે તે ભવમા સિદ્ધ થનારા જીવોને સત્તામા અન્ત સાગરોપમ કોટી કોટિ સ્થિતિ વાળા કર્મનો સદ્ભાવ છે उक्तच-विशेपावश्यके ॥ तद्भवसिद्धिकानामपि नियमेनसत्तायाम त सागरोपमकोटीकोटिस्थितिकस्यकर्मण सद्भावात् । तद्भवसिद्धिकस्यापि सत्तायामसख्येयभवार्जितकर्मण सद्भावात् ॥ તે ભવમા સિદ્ધિપદ પામનાર જીવને પણ સત્તામા અસખ્યાત ભવાર્જિત કર્મનો સદ્ભાવ છે. આટલા બધા અસખ્યેય ભવના ઉપાર્જિત કર્મને આત્માર્થી ધ્યાની, આત્માના શુદ્ધાધ્યવસાયવડે ખપાવીને મુક્ત થાય છે.

આત્માનો શુદ્ધાધ્યવસાય એજ આત્માની ખરી સ્વતન્ત્રતા છે આત્માના શુદ્ધાધ્યવસાયથી અષ્ટકર્મનો ઉપક્રમ થાય છે દીર્ઘકાલ ભોગવવા યોગ્ય કર્મને પણ આત્મા ખરેખર ઉપક્રમયોગે સ્વલ્પકાલમા પ્રદેશોદયથી ભોગવી લે છે અધ્યાત્મયોગથી આત્મા ક્ષણે ક્ષણે પોતાના પરિણામની શુદ્ધિ કરે છે અને તેથી ઉપરઉપરનુ ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કરે છે જેમ જેમ તીવ્રસકલેશ ટળતો જાય છે તેમ તેમ ઉપરઉપરનુ ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થતુ જાય છે તીવ્રસકલેશની જેમ જેમ મન્દતા થાય છે તેમ તેમ અશુભકર્મનો મન્દ રસ પડે છે અને શુભકર્મનો ઉત્કૃષ્ટ રસ થાય છે ચિત્તમા મોહની પ્રબલતાથી તીવ્રસકલેશ પ્રગટે છે તીવ્રસકલેશની મન્દતા જેમ જેમ કરવામા આવે છે તેમ તેમ કર્મથી આત્મા હલકો થતો જાય છે જેમ જેમ આત્માનો શુદ્ધ પરિણામ વૃદ્ધિ પામે છે તેમ તેમ આત્માની ખરી સ્વતન્ત્રતાનો અનુભવાનન્દ પ્રગટે છે અને તે વેદવામા આવે છે પાંચમા કર્મગ્રથમા શ્રીમદ્ દેવેન્દ્રસૂરિજી તીવ્રસકલેશ અને આત્માના અધ્યવસાયની શુદ્ધિસબન્ધી એવુ સરસ વિવેચન કરે છે કે, જેનુ મનન કરતા આત્માના બન્ધમા કેવી રીતે વર્તવુ અને કર્મને કેવી રીતે હરવુ તેનો સ્પષ્ટ

તેની ઋમે તેવી પ્રાસગિક ચેષ્ટાઓથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો બોધ મળ્યા કરે છે, આવો જે કોઈ મુનિવર હોય તદ્દ્વારા અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ પુનરૂજ્જીવન થાય છે, અર્થાત્ કહેવાતુ કે તેવા અધ્યાત્મજ્ઞાની મુનિવરવડે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો દુનિયામા પુનરૂદ્ધાર થાય છે આવા મુનિવરોની અધ્યાત્મજ્ઞાન ફેલાવવામાટે આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે

જ્યારે જ્યારે જૈનધર્મ પાળનારાઓમા એકાન્ત જડ ક્રિયાવાદનો ગાડરીયો પ્રવાહ વધી પડે છે અને આત્માના જ્ઞાનને દાબી દેવાના આવે છે તે વખતે અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભાવે જૈનોમા રાગદ્વેષનુ જોર વધવા માડે છે ધર્મક્રિયાઓમા મતભતાતર પડે છે અને લોકો કષાયની ઉદીરણા કરીને ધમાધમ કરી મૂકે છે, તેવા વખતે અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ પુષ્કરાવર્ત મેઘવડે જગત્મા શીતળતા પ્રસરાવનારા અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ પ્રગટે છે, અને તેઓ અધ્યાત્મબોધરૂપ મેઘની વૃષ્ટિ કરીને જૈનધર્મ પાળનારાઓને શાન્તિ સમર્પે છે જ્યારે જ્યારે જૈનધર્મ પાળનારા જૈનોના મોટા ભાગમા શુષ્ક જ્ઞાન વધતુ જાય છે અને જ્ઞાનપ્રમાણે આચારોમા કઈ નથી દેખાતુ ત્યારે શુદ્ધસવેગ ધર્મ પાળનારા ક્રિયાયોગી મુનિવરો પ્રગટી નીકળે છે અને તેઓ શુષ્કજ્ઞાનીઓને હઠાવી દેછે, અને શિથિલાચારનો નાશ કરીને ક્રિયોદ્ધાર કરી જૈનશાસનની રક્ષા કરે છે જેમ જ્ઞાનમાર્ગમા શુષ્કતા આવવાનો સભવ છે તેમ ક્રિયામાર્ગમા, અર્થાત્ ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા શિથિલતા આવવાનો સભવ છે જ્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાનને ગૌણપદ આપવામા આવે છે ત્યારે શુષ્કક્રિયાજડવાદ થવાના હેતુઓ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી તીક્ષ્ણ વૈરાગ્યપ્રવાહ હૃદયમા વહતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો પણ ઘણા વર્ષોના પરિશીલનવિના પરિપાક થતો નથી, તેથી અધ્યાત્મજ્ઞાનમા પરિપક્વાનુભવ પ્રાપ્ત કર્યાવિના શુષ્કતા પ્રાપ્ત થવાનો પ્રસગ આવે છે પ્રાય બે શતકના અન્તરે અધ્યાત્મજ્ઞાનમાર્ગ અને ક્રિયામાર્ગનો ઉદ્ધાર કરનારા મુનિવરો પ્રગટી નીકળે છે, આચાર્યશ્રીના હાથે ક્રિયોદ્ધાર થાય છે મુનિચદ્રસૂરિ, જગચ્ચદ્રસૂરિ, આનદવિમલસૂરિ વગેરે મુનિયોએ ક્રિયાની શિથિલતાને હઠાવવા જે ઉત્તમ ચારિત્ર પાળ્યુ છે તેનો ખ્યાલ કરવો મહામુશ્કેલ છે ક્રિયોદ્ધાર કરવાની જ્યારે જરૂર પડે છે ત્યારે (તે કાળમા) ચારે તરફથી ક્રિયોદ્ધારના અવાજો સભળાય છે અને તે વખતમા તેવી ઉત્તમ સામગ્રીધારક આચાય પ્રગટ થાય છે અઢારમા શતકમા આચાર્યે પોતે ખાસ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો નથી પણ, તપાગચ્છ વિજયશાખામા પન્યાસશ્રી સત્યવિજયજીએ ક્રિયોદ્ધાર કર્યો છે તેઓ શ્રી વિજયસિંહસૂરિ અને શ્રીવિજયપ્રભસૂરિની આજ્ઞામાં હતા અઢારમ

વતકમા મોટા મોટા વિદ્વાન્ સાધુઓ ઘણા હતા, તેથી તે સમયમા જ્ઞાનની ઝાહોઝલાલી હતી, કિન્તુ અધ્યાત્મજ્ઞાન તરફ સાધુઓનુ ઘણુ લક્ષ નહોતુ તેમજ ક્રિયામા પણ શિથિલતા આવી ગઈ હતી અને આચાર્યો-ગીતાર્થોમા પ્રાય કંઈક શિથિલતા, તથા ગચ્છ કલેશવડે સકુચિતતા, વગેરે દોષો પ્રગટી નીકળ્યા હતા તે વખતે મુખ્યતાએ અધ્યાત્મજ્ઞાનમાર્ગના ઉદ્ધાર તરીકે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી અને જ્ઞાન ક્રિયા માર્ગના ઉદ્ધારક તરીકે ઉપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી પ્રગટ્યા

આશા નથી કીર્તિતણી અપકીર્તિને ગણતો નથી,
લોકો મને એ શુ કહે ! ત્યા લક્ષને દેતો નથી,
ફરતો ફરે જગવનિષે અવધૂતયોગી થૈ ખરે,
ગુહા મઠો સ્મશાનમા અલખની ધ્વનિયો કરે ૧૩

હડધૂત કહી ધિક્કારતા તે લક્ષમા લેતો નથી,
પૂજે જનો કૈ ભાવથી ત્યા હર્ષને ધરતો નથી,
વ્યવહારના ભેદો ઘણા ત્યા ક્લેશને કરતો નથી,
લાગી લગનવા આત્મની બીજુ કશુ જોતો નથી. ૧૪

અભિમાન ના જણયાતણુ મોટાઈ મન ધરતો નથી,
કુપથ કે પાખડ તેમા લક્ષને દેતો નથી,
વૈરજ નથી ઝેરજ નથી કરૂણા જગત્પર થૈ રહી,
નિજ આત્મની શુદ્ધિ કરે સ્થિરતા ધરી અન્તર્વહી ૧૫

ફરતો ફકીરી વેષમા સ્વાતન્ત્ર્યથી શબ્દો કહે,
એકાત જે વ્યવહારીઆ બન્ના ઘણો કરતા રહે,
કીધો અનુભવ આત્મનો તે અધ પેઠે ના વહે,
આનન્દઘન તુજ દીલના આશય ઘણા તુજમા રહે ૧૬

આનન્દની ઘેનજવિષે આખો ઘણી ઝળકી રહી,
આનન્દની બહુ ઉર્મિયો શબ્દોવિષે ઝળકી વહી,
નિજશુદ્ધ સત્તા ધ્યાવતો પરભાવને ઉચ્છેદતો,
તુ આત્મભાવે આત્મને કરતા અનુભવમા જતો ૧૭

અધ્યાત્મની વાતો કરે અધ્યાત્મની દષ્ટિ ધરે,
નિજદેહ અણુઅણુમા અહો ! અધ્યાત્મરસ ભાવે ભરે,
અધ્યાત્મનુ પાત્રજ બની અધ્યાત્મને ફેલાવતો,
કાયા અને વાણી હૃદય અધ્યાત્મમા રેલાવતો ૧૮

અધ્યાત્મરસની ભાવના આચારમાહી વાળીને,
પ્રતિકૂલ ઉપસર્ગો સહ્યા પરભાવવૃત્તિ ટાળીને,
ધિક્કારતા જે જે ત્હને તેના ઉપર કરૂણા કરે,
નિજ આત્મવત્ સૌને ગણી આચારથી એ આચરે ૧૯

ધાંધળ ધમાધમ ક્લેશથી દૂરે રહી ધ્યાનજ ધરે,
જૈનેતરોની સાથમા મધ્યસ્થભાવે સચરે,
આત્માર્થિવપુ રીઝે નહી વિકથા વિષયને વારતો,
દોષો હ્રદયે મૂકીને ગુણો ગ્રહી શુભ ધારતો ૨

નમ્છોતણા વાદો વિષે તુ મૌનધારી મ્હાલતો,
સાપેક્ષદૃષ્ટિ દેખીને સાચા હૃદયથી ચાલતો,
ચર્ચા કરે ઝઘડા કરે તેના ઉપર કરૂણા વહે, ૨૧
આત્માર્થની ઇચ્છા ઘણી તકરારથી ન્યારો રહે.

તુ ભેદના ભડકાવિષે જલતો નહી સમતા ધરી,
આવે ઉદયમા કર્મ તે સમભાવથી વેદે વળી,
જિનદેવની ભક્તિવિષે તન્મય બની ગાતો ફરે,
નિજનપ્રદેશો જોઈને નિજ આત્મનુ ધ્યાનજ ધરે ૨૨

તુ ઘોર જગલમા રહી પરમાત્મના ધ્યાને વહી,
વીતાવતો કાલજ ઘણો ઉપસર્ગ દુષ્ટોના સહી;
ઉચ્ચાતણી ઇચ્છા નથી તેં શાન્તરગ અતર લહ્યો,
ખેરે હૃદયના ખેલને તે ખેલમા ઇશ્વર રહ્યો ૨૩

જે ભેદથી ખેદજ થતો એ ભેદને ત્હે ના વહ્યો,
નિજ આત્મભાવે સર્વને દેખી અભેદી થૈ રહ્યો,
ચાખી ખરી અનુભવસુધા, જોતા જરીએ નહિ મણા,
શુભચિત્તમાહી ઉછળે આનન્દકલ્લોલો ઘણા ૨૪

ઉન્મત્ત એ મૂઢો કહે તુ દેખતો અન્ધો ખરે,
દુનિયા બિચારી આવરી તુજ દિલ દેખે ક્યા અરે,
ત્હારા હૃદયના તારમા ભણકાર પ્રભુના નામના,
એ નામ ગૌણ નામનુ ભાષા પરા જ્યા કામ ના ૨૫

ભાષા ભણીને પડિતો ભાષાવિષે ઝઘડા કરે,
ચર્ચા કરે ખેદજ કરે માની બની ફરતા ફરે,
એ શાબ્દિકોની વાણીમા આનન્દ રગ નહિ જોમીઓ,
એ શબ્દથી ન્યારો ખરો આનન્દરસ તુ પામીઓ ૨૬

ન્યાય ભણીને તર્કના એ તર્કથી કર્કશ બન્યા,
એ તર્કના ઝઘડાવિષે મમતા અને માનજ ભણ્યા,
એ તર્કમાહિ ચુકતા ભય ખેદને શકા ઘણી,
એ તર્કની ગતિ ત્યા નહિ આનદરગ લીધો છતી ૨૭

તેમજ ઘણા નયભેદના જે બુદ્ધિ નાના કલ્પતા,
થાપી અહો નિજ માન્યતા પરમાન્યતા ઉત્થાપતા,
ઝઘડો કરે નાન્યાયને ગણી રહે ના નેમથી,
કિન્તુ તેના એ દેખીને ત ગાર લીધો પ્રેમથી ૨૮

સાચા હૃદયથી વારસો આપ્યો અમારા હાથમા,
ઉપકાર ત્હારો બહુ થયો સન્તોતણા શુભ સાથમા,
એ વારસાને ભોગવી આનન્દ પામે જ્ઞાનીઓ,
એ વારસામા ભક્તિને અધ્યાત્મરસની વાનીઓ ૪૫
જે જે પ્રસગે ઉપજી ઉદ્ગાર મીઠી વાનીઓ,
ઉદ્ગાર એ સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી વિચારે જ્ઞાનીઓ,
અજ્ઞાનીઓ સમજે નહિ ને શબ્દથી ઝઘડા કવે
આશય ઘણા સમજે નહીં તે ભ્રાન્ત થૈ મિથ્યા લવે ૪૬
તુ આગમોની માન્યતામા પૂર્ણશ્રદ્ધા રાખતો,
તુ આગમો આગળ કરી સાપેક્ષ વચનો ભાખતો,
નમિનાથની સ્તવનાવિષે પચાગી તેં માની ખરી,
તુ સાધુવેરે સચર્યો વ્યવહાર શ્રદ્ધા તેં ધરી ૪૭
વ્યવહારને નિશ્ચયવિષે તુ પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાન્ છે,
તુજ આશયોને જાણતા તે ધર્મમા ગુલતાન છે,
જિનવાણીના અનુસારથી, જે પદ ત્હારા ભાવતો,
તે વીરનો સેવક બનીને મુક્તિપન્થ સધાવતો ૪૮
શુભ પ્રેમ ભક્તિથી ભર્યાં પદોજ સાકર શેલડી,
સદ્ગુણ પુષ્પ સુગધથી મ્હેંકી રહ્યા, જ્યમ વેલડી,
શુભ કૃષ્ણચેતન ભક્તિરાધા મેળ તેનો મેળવ્યો,
તહું ભાવલગ્ને જ્ઞાનથી શુભલગ્ન ઉત્સવ ઊઠ યો ૪૯
પરિણામ ઉજ્જવલ ધારવાને લક્ષ્ય તં દિલમા ધર્યું,
સમતા સરોવર ઝીલીને આનન્દથી હૈડું ભર્યું,
શુભ ધ્યાનના ગિરિપર ચઢી આનદમા લીનજ થતો,
ઉચ્ચાશય દૃષ્ટિવડે તુ સર્વને અવલોકતો
તુ ચિત્તમા શુભ દિવ્યસૃષ્ટિની કરે રચના ભલી, ૫૦
એ ભાનના એકતાનમા આનદ લ્હેરો ઊછળી,
કરૂણામયી મૂર્તિ ધરી રક્ષે જગત્ના પ્રાણીઓ,
શુભ ઉચ્ચજીવન જાણીને મ્હેં ચિત્તમાહી આણીયો
શુભ ભાવથી મેં સપ્રતિ પ્રત્યક્ષ પેઠે સસ્તવ્યો, ૫૧
પદોવડે દિલ પેસીને અન્તરગુણોએ મ કળ્યો,
ઉદ્ગારથી અન્તરતણા ચારિત્રની સ્તવના કરી,
બુદ્ધ્યબ્ધિ આનન્દઘનદશા મુજ ચિત્તપટમા ચિતરી ૫૨

શ્રીમદ્ આનન્દઘન જીવનચરિતની રૂપરેખા.

શ્રીમદ્ આનન્દઘન મુનિરાજનુ જીવનચરિત કોઈએ લખેલુ ઉપલબ્ધ થતુ નથી, તેમજ કોઈએ લખ્યુ હોય એમ શ્રવણગોચર પણ થયુ નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનનુ જીવનચરિત, તેમના સબન્ધી ચાલતી કહેણીઓ (કિંવદન્તીઓ) અને તેમના બનાવેલા સ્તવનો અને પદોમા નિકળેલા હૃદયના ઉભરાઓથકી આલેખી શકાય

શ્રીમદ્દની જન્મભૂમિ કયા અને કઈ હતી અને તે કોનાત્યા જન્મ્યા હતા તેનો નિર્ણય થઈ શકતો નથી તેમની જન્મભૂમિ કેટલાક મારવાડ જણાવે છે કેટલાક હિન્દુસ્થાન જણાવે છે કેટલાક ગુજરાત જણાવે છે અને કેટલાક કાઠીયાવાડ જણાવે છે ભાષાના શબ્દોવડે જન્મભૂમિનો નિર્ણય થાય છે, એમ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી ભાષાશાસ્ત્રીઓ જણાવે છે એક મનુષ્ય એકજ ભાષામા કઈ લખે તો તેવડે તે અમુક દેશનો છે એવા નિર્ણયના અનુમાનો ઉપરથી સબલ પ્રતીતિ લાવી શકાય, કિન્તુ એક મનુષ્ય ચાર પાચ ભાષા ઉપર કાબુ ધરાવતો હોય અને તે દરેક ભાષામા સારીરીતે લખી શકતો હોય, ત્યારે તેના જીવનચરિતના અભાવે કયા દેશનો છે, એવો નિર્ણય લાવવા અનુમાનો કરવા પડે અને તેમા ઘણો પ્રયાસ કરતા અમુક મતે અને અમુક અશે સદિગ્ધતા રહે એમ માનવુ અને સવ્યવહરવુ એ, અમુક અશે સત્ય ગણી શકાય

શ્રીમદ્દની રચેલી ચોવીશી અને પદો છે, તેમાથી જે આદ્ય ઠરે તેના અનુમાને જન્મદેશના નિર્ણય ઉપર આવી શકાય શ્રીમદે પહેલી ચોવીશી રચી એમ કેટલાક અનુમાનોથી સભાવના કરી શકાય છે તે સમયમા ચાલતી એવી ગુજરાતી ભાષાના શબ્દોમા તેમણે ચોવીશી રચેલી છે તે સમયના ગુર્જર ભાષાના સાક્ષરોએ જે ગુજરાતી ભાષાના શબ્દો વાપર્યા છે તે શબ્દો, શ્રીમદ્દના હૃદયની સ્ફુરણાસાથે પરિપુત થયા છે તત્ સમયમા ગુર્જર દેશમા ઘણા સાધુઓ વિચરતા હતા, તેથી અમુક સાધુના સમાગમમા આવતા વૈરાગ્યથી તેમણે દીક્ષા ગ્રહી હોય અને પશ્ચાત્ કારણ પ્રસગે પ્રથમ ભગવાનની સ્તવના કરી હોય અન્ય દર્શનીય વિદ્વાનો જણાવે છે કે, પહેલા સગુણની સ્તવના થાય છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાનમા ઉંડા ઉતર્યાબાદ નિર્ગુણ સ્તવના થાય છે આવી પ્રાય શૈલી જૈન વિદ્વાનોમા દેખાતી નથી તથાપિ, કદાપિ તે અનુમાન ઉપર આવીએ તો ગુર્જર દેશના હોવાથી તેમણે પહેલી ગુર્જર ભાષામા ચોવીશી રચી અને પશ્ચાત્ હિન્દુસ્થાન, મારવાડ વગેરે દેશના લોકોના ઉપયોગાર્થે તેમનાથી, વ્રજ ભાષામાં આત્મા

અને સુમતિ વગેરે પાનના ઉદ્ગારોમય પદો બન્યા હોય ગુર્જરદેશમાથી મારવાડ અને મેવાડ તરફ તેમનો વિહાર થતા તે તરફના વિદ્વાનોની પેઠે તેમણે હિન્દુસ્થાની—મિશ્રિત ભાષામા, પદોના ઉદ્ગારો કાઢ્યા હોય એવુ અનુમાન કરી શકાય છે

જૂની પ્રતિઓમા, ચોવીશીમા લખાયલા શબ્દોમા કેટલેક સ્થાને ફેરફાર થયો હોય એમ લાગે છે ગુર્જરદેશમા તે સમયમા ઘણયુ થએલા કેટલાક શબ્દો તેમની ચોવીશીમાથી નીચપ્રમાણે નીકળી આવે છે

૧ રૂષભદેવ સ્તવન—ચાહુ સગાઈ મેળો ઠામનઠાય
૨ અજીતનાથ—જિનતણો નયણુ કરી જોવતા જોઈએ
પચાય આગમેકરી જોય નયણતણો નિહાળવું
૩ સભવનાથ સ્તવન—ધુર સવે લહિ પહેલી સાધશુ
૪ અભિનદન સ્તવન—તરસિયે દરિસણુ દોહિલુ કિમ ધીઠાઈ
રટતો સીજે
૬ પદ્મપ્રભુસ્તવન—આતરૂ વાજશે વાધશે
૮ ચદ્રપ્રભ સ્તવન—ભગતિ તિમ કિરિયા
૯ સુવિધિનાથ સ્તવન—ત્રીજે ઉલટ જઈએ સુણીજે
૧૦ શીતલનાથ સ્તવન—પદ નેતીરે
૧૧ શ્રેયાંગનાથ સ્તવન—કિરિયા સાધે છોટે રે રઢ મચો રે આદર
જોરે લખાસી
૧૨ વાસુપૂજ્ય સ્તવન—મનાવી વસ્તુગતે
૧૩ વિમલનાથ સ્તવન—જિનતણ ઝીલતી
૧૪ અનતનાથ સ્તવન—મોહિલી દોહિલી છાર પર લીંપણુ
૧૫ ધર્મનાથ સ્તવન—ઢૂકડી એકપખી પરવડે
૧૬ શાન્તિનાથ સ્તવન—મુજ કહુ આપણો
૧૭ કુથુનાથ સ્તવન—આકુ હટકયુ કાલો સાલો અચરિજ
૧૮ અરનાથ સ્તવન—છાયડી એકપખી
૧૯ મલ્લિનાથ સ્તવન—તાણી રીસાણી પરખી વિગ્રરામી
૨૦ મુનિસુવ્રત સ્તવન—દિસે છડી મડી
૨૧ નમિનાથ સ્તવન—રાણીએ દેજો
૨૨ નેમિનાથ સ્તવન—સનપણુ ઝાને કુણુ એહવુ હતુ રે દાઝતા

પદોમા ગુજરાતી શબ્દો.

પદ ૬ હુ—માહરો બાલુડો સીઝે તારી
પદ ૧૬ મુ—પ્રભુ આવરો
પદ ૧૭ મુ—ડોણુ વેંણુ બોલે છે
પદ ૧૮ મુ—કોય હોય
પદ ૨૧ મુ—સનાતન જે કહુ રે
પદ ૨૫ મુ—વાતલડી અન્તરગતની
પદ ૩૩ મુ—રહુ
પદ ૪૮ મુ—એક પખો મે કોઈ ન દેખ્યો ડોઈનુ. જે જે કીધુ જે જે કરાવ્યુ
પદ ૪૯ મુ—દેહડી મારી
પદ ૫૪ મુ—હાટડુ માહુ માણેકચોકમારે
પદ ૭૧ મુ—પચ પ્રકારનો દરશનના પરમાગમથકી મુજ
પદ ૯૦ મુ—જોનતા એકે નહીં કીધુ દીધુ મીઠુ બોલે દૈયુ લીધુ
પદ ૯૧ મુ—વારોરે કોઈ રમવાનો જૂઠા બોલી ફોગટ ખાશો ગાળ
પદ ૯૮ મુ—મૂડી જેહનો તમારી
પદ ૧૦૫ મુ—પ્રગટ કરો

શ્રીમદ્‌ના હિન્દુસ્થાની પદોમા પણ ગુજરાતી શબ્દો ઉપર લખ્યાપ્રમાણે દેખવામા આવે છે હિન્દુસ્થાનમા જેનો જન્મ થયો હોય તે ગુજરાતી ભાષાના ઘરગથુ શબ્દો વાપરી શકે નહિ કદાપિ મારવાડ દેશમા જન્મ થયો હોય। એમ માનીએ તો ચોક્કસ એમ ન બથી શકાય કે તેઓ આવો ગુર્જર ભાષાના શબ્દોનો પ્રયોગ કરી શકે જો તેઓ મારવાડના હોત તો ગુર્જર ભાષામા-મારવાડી શબ્દોના મિશ્રણ વિનાની-ચોવીશી લખી શકે નહિ એમ અનુમાન કરાય છે ગુર્જર ભાષાના ઘરગથુ શબ્દો વાપરવા તે ગુર્જર દેશમા જન્મવિના બની શકે નહિ એમ અનુમાન કરાય છે મારવાડ દેશમા જન્મ હોય અને ગુર્જર દેશમા દીક્ષા ગ્રહણાનન્તર ઘણા વર્ષપર્યન્ત રહીને જો ચોવીશીની રચના કરી હોય તો શ્રીમદ્‌ની રચનામા ગુર્જર ભાષાના ઘરગથુ શબ્દોની પેઠે મારવાડી ઘરગથુ શબ્દોનો પ્રયોગ આવ્યાવિના રહેત નહિ તેથી ગુજરાતી ભાષાના ઘરગથુ શબ્દોના પ્રયોગથી તે ગુજરાતના હતા એમ સિદ્ધ થાય છે શ્રીમદ્‌નુ દીક્ષાબાદપણ પ્રથમ ગુર્જર દેશમા વિશેષત. વિચરવુ થયુ હોય એમ લાગે છે પ્રથમ ચોવીશીની રચના તેમણે

અને તેથી તેઓ ગુર્જર દેશના ઉદ્ધારરૂપે કરી હોય એમ જણાય છે, અને તેથી તેઓ ગુર્જર દેશના
ઉદ્ધારરૂપે કરી હોય એમ જણાય છે, અને અનુમાનોને અવકાશ
જન્મ્યા હોય એમ કહેતા વિરૂદ્ધતા પ્રતિપાદક અનુમાનોને અવકાશ
મળતો નથી. શ્રીમદ્ ઉત્તરાવસ્થામા અનેક કારણોથી મારવાડ તરફ
વિચર્યા હોય એમ લાગે છે ઉપરના વિચારોથી ગુર્જર દેશમા તેઓનો
જન્મ થયો હોય તેમ અનુમાનોવડે નિર્ણય થાય છે જ્યાસુધી મારવાડ
વગેરે દેશના તેઓ હોય એવા ચોક્કસ પુરાવાઓ ન મળે ત્યાસુધી ભાષા
વગેરેના અનુમાનોથી ગુર્જર દેશમા તેઓનો જન્મ માનવામા અમારૂ
ચિત્ત દોરાય છે તેઓ કાઠીયાવાડ દેશમા જન્મ્યા હતા એમ કોઈ, કોઈ
શબ્દના આધારે કહે તો તે પણ વિચાર યોગ્ય ઠરતો નથી, કારણ કે
બાર ગાઉએ બોલી બદલાય આ નિયમના અનુસારે કોઈ શબ્દ ખાસ
કાઠીયાવાડમા બોલાતો આવી ગયો હોય તો તે તેમનો કાઠીયાવાડમા
વિહાર હોવાથી બની શકે તેમ છે, તેથી તે કંઈ કાઠીયાવાડ
ભૂમિમા જન્મ્યા હોય એમ કથી શકાય નહિ અઢારમા સૈકાની ગુજ-
રાતી ભાષાના શબ્દો કરતા, તે સમયના કાઠીયાવાડના ખાસ ઘરગથુ
શબ્દો કેટલાક જુદા હતા એમ જૂની પ્રતિયોના આધારે જ્યાસુધી સિદ્ધ
ન થાય ત્યાસુધી, અમુક શબ્દો તો કાઠીયાવાડનાજ શ્રીમદ્દના સ્તવનોમા
છે એમ કહી, કાઠીયાવાડના તેઓ વતની હતા એમ સિદ્ધ કરી શકાય
નહિ કાઠીયાવાડ પણ ગુજરાતમા ગણાય છે કાઠીયાવાડ અને ગુજરા
તમા ગુર્જર ભાષાનો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે અઢારમા સૈકાના કાઠીયાવાડ
અને ગુજરાતના લેખકોની જૂની પ્રતિયોના આધારે તે વખતના
ગુજરાત અને કાઠીયાવાડના ઘરગથુ શબ્દોનો નિર્ણય કરી શકાય
તે સૈકાના અને વર્તમાન સૈકાના ઘરગથુ શબ્દોમા કેટલો ફેરફાર થયો
છે તેનો સાક્ષરો જો તપાસ કરે તો ભાષાની ઉત્ક્રાન્તિ અર્થ ઘણો
પ્રકાશ પાડી શકે હવે મૂળવિષય તરફ વળીને કથવાનુ કે, ભાષા
શબ્દોવડે પણ તેઓ ગુર્જર દેશના હતા એમ કહેવામા દલીલપૂર્વક
કોઈ વિરોધ સામો ટકી શકતો નથી અઢારમા સૈકાની ગુર્જર ભાષાની
જૂની લખેલી કૃતિયો અમારા વાચવામા આવી છે તેમા તે સમયના
ગુજરાતી ઘરગથુ શબ્દો જે અન્ય સાક્ષર જૈનપંડિતો અને જૈનેતર
પંડિતો લેખમા વાપરતા તેવાજ શ્રીમદે વાપરેલા છે, માટે તે ગુર્જર
દેશમા જન્મ્યા હોય એમ માની શકાય છે આ સબન્ધની વિશેષ ચર્ચા
કેરવામા આવે તો એકગ્રન્થ થઈ જાય, અતએવ સક્ષેપથી આગ્રમાં
વિચારો જણાવીને શ્રીમદ્દની દીક્ષા વગેરે સબન્ધી વિચાર કરવામા
આવે છે શ્રીમદ્ કઇ જાતના અને કયા કુળમા જન્મ્યા હતા તે
નિર્ણય થઈ શકે તેમ નથી.

શ્રીમદે જ્ઞાન અને વૈરાગ્યયોગે કોઈ તપાગચ્છીય મુનિવરપાસે સાધુ વ્રતની દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી અઢારમા સૈકાના પૂર્વભાગમા તેમનુ પૂજ્ય તનુ આ દુનિયામા વિદ્યમાન હતુ તેઓ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયના સમયમા વિદ્યમાન હતા શ્રીમદ્ યશોવિજયજીના દેહોત્સર્ગ પશ્ચાત્ તેઓશ્રી જીવ્યા હશે કે કેમ ? તત્ સબન્ધી કોઈ આધાર મળી આવતો નથી

તેઓશ્રીએ તપાગચ્છમા દીક્ષા અંગીકાર કરી હતી અને તેમનુ નામ લાભાનન્દજી હતુ તેમનુ ચિત્ત વૈરાગ્ય અને અધ્યાત્મજ્ઞાનમા ગ્ગાયલુ રહેતું હતુ તેઓશ્રી સ્વભાવે શાન્ત અને નિસ્પૃહ હતા મધ્યસ્થદૃષ્ટિથી સત્યનો આદર કરવામા સદાકાલ તત્પર રહેતા હતા તેમણે જૈન શ્વેતાબર અને દિગબર માર્ગના અનેક શાસ્ત્રો વાચ્યા હતા પન્યાસ સત્યવિજયજીની પેઠે તેમણે પીતવસ્ત્ર ધારણ કર્યાં હોત તો પડિત જિનહર્ષગણિ વગેરે વિદ્વાનો તે વખતમા વિદ્યમાન હતા તેવી તે બાબતને પ્રસગોપાત્ત જણાવત તેમજ યતિની જૂની પટ્ટાવલીમા પણ તત્ સબધી ઈશારો કર્યો હોત પોતાના ગુરૂની પેઠે તેઓ તપા ગચ્છની સમાચારી પ્રમાણે સાધુધર્મની આવશ્યકાદિ ક્રિયા કરતા હતા ગચ્છભેદની તકરારોથી તેઓ દૂર રહીને, અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરવા પ્રયત્ન કરતા હતા તેમના વખતમા તપાગચ્છમા પણ શ્રી विजयदेवसूरिथी देवसूरि (देवसूर) અને विजयआनन्दसूरिथी आनन्दसूरि (अणसूर) એવા બે મોટા સજ્જડ પક્ષભેદ પડયા હતા સાગરગચ્છનુ પણ તે વખતમા ઘણુ જોર હતુ શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે અને શ્રીવિનયવિજયજી ઉપાધ્યાયે રાંદેરમા સાગરગચ્છનો આશ્રય લીધો હતો પછી તેઓને દેવસૂરિના પક્ષમા લેવામા આવ્યા હતા, એવો ઇસારો યતિની જુની મોટી પટ્ટાવલિમા જોવામા આવે છે આ ઉપરથી અવબોધાશે કે તત્સમયમા મોટા મોટા વિદ્વાનોમા પણ અનેક કારણોથી ઈર્ષ્યા, ખટપટ, ક્રિયાચાર મન્તવ્ય, ભેદક્લેશ વગેરેનુ ઉત્થાન થયુ હોય એમ લાગે છે શ્રીમદ્ યશોવિજયજીને પણ સૂરિ અને યતિયો તરફથી અમુક સ્તવન બનાવતા ઉપાધિ થઈ હતી અને તેમને અઢાર દિવસ સૂરિની નજર તળે ઉપાશ્રયની કોટડીમા રાખ્યા હતા ! એવુ કિંવદન્તીથી પરપરાએ સાભળવામા આવેછે, પણ સત્ય તો સર્વજ્ઞ જાણે શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી અદરથી શ્રીસત્યવિજયજીના પક્ષી હતા તેમના ઉપર પણ વિરૂદ્ધ વિચારધારકોએ ઉપદ્રવ કર્યા હોય એમ લાગે છે, અને તેથી તેઓએ તત્ સમયે સખેશ્વર પાર્શ્વપ્રભુના દર્શન કરી નીચેપ્રમાણે હૃદયનો ઉભરો બહાર કાઢયો છે એમ સમજાય છે.

ઉદ્ધારરૂપે કરી હોય એમ જણાય છે, અને તેથી તેઓ ગુર્જર દેશના જન્મ્યા હોય એમ કહેતા વિરૂદ્ધતા પ્રતિપાદક અનુમાનોને અવકાશ મળતો નથી શ્રીમદ્ ઉત્તરાવસ્થામા અનેક કારણોથી મારવાડ તરફ વિચર્યા હોય એમ લાગે છે ઉપરના વિચારોથી ગુર્જર દેશમા તેઓનો જન્મ થયો હોય તેમ અનુમાનોવડે નિર્ણય થાય છે જ્યાસુધી મારવાડ વગેરે દેશના તેઓ હોય એવા ચોક્કસ પુરાવાઓ ન મળે ત્યાસુધી ભાષા વગેરેના અનુમાનોથી ગુર્જર દેશમા તેઓનો જન્મ માનવામા અમારૂ ચિત્ત દોરાય છે તેઓ કાઠીયાવાડ દેશમા જન્મ્યા હતા એમ કોઈ, કોઈ શબ્દના આધારે કહે તો તે પણ વિચાર યોગ્ય ઠરતો નથી, કારણ કે બાર ગાઉએ બોલી બદલાય આ નિયમના અનુસારે કોઈ શબ્દ ખાસ કાઠીયાવાડમા બોલાતો આવી ગયો હોય તો તે તેમનો કાઠીયાવાડના વિહાર હોવાથી બની શકે તેમ છે, તેથી તે કઈ કાઠીયાવાડ ભૂમિમા જન્મ્યા હોય એમ કથી શકાય નહિ અઢારમા સૈકાની ગુજરાતી ભાષાના શબ્દો કરતા, તે સમયના કાઠીયાવાડના ખાસ ઘરગથુ શબ્દો કટલાક જુદા હતા એમ જૂની પ્રતિયોના આધારે જ્યાસુધી સિદ્ધ ન થાય ત્યાસુધી, અમુક શબ્દો તો કાઠીયાવાડનાજ શ્રીમદ્‌ના સ્તવનોમા છે એમ કહી, કાઠીયાવાડના તેઓ વતની હતા એમ સિદ્ધ કરી શકાય નહિ કાઠીયાવાડ પણ ગુજરાતમા ગણાય છે કાઠીયાવાડ અને ગુજરાતમા ગુર્જર ભાષાનો વ્યવહાર પ્રવર્તે છે અઢારમા સૈકાના કાઠીયાવાડ અને ગુજરાતના લેખકોની જૂની પ્રતિયોના આધારે તે વખતના ગુજરાત અને કાઠીયાવાડના ઘરગથુ શબ્દોનો નિર્ણય કરી શકાય તે સૈકાના અને વર્તમાન સૈકાના ઘરગથુ શબ્દોમા કેટલો ફેરફાર થયો છે તેનો સાક્ષરો જો તપાસ કરે તો ભાષાની ઉત્ક્રાન્તિ અર્થે ઘણો પ્રકાશ પાડી શકે હવે મૂળવિષય તરફ વળીને કથવાનુ કે, ભાષા શબ્દોવડે પણ તેઓ ગુર્જર દેશના હતા એમ કહેવામા દલીલપૂર્વક કોઈ વિરોધ સામો ટકી શકતો નથી અઢારમા સૈકાની ગુર્જર ભાષાની જૂની લખેલી કૃતિયો અમારા વાચવામા આવી છે તેમા તે સમયના ગુજરાતી ઘરગથુ શબ્દો જે અન્ય સાક્ષર જૈનપંડિતો અને જૈનેતર પંડિતો લેખમા વાપરતા તેવાજ શ્રીમદે વાપરેલા છે, માટે તે ગુર્જર દેશમા જન્મ્યા હોય એમ માની શકાય છે આ સબન્ધની વિશેષ ચર્ચા કરવામા આવે તો એકગ્રન્થ થઈ જાય, અતએવ સક્ષેપથી આપ્રમાણે વિચારો જણાવીને શ્રીમદ્‌ની દીક્ષા વગેરે સબન્ધી વિચાર કરવામા આવે છે શ્રીમદ્ કઇ જાતના અને ક્યા કુળમા જન્મ્યા હતા તેનો નિર્ણય થઈ શકે તેમ નથી.

કંઈક ખટપટ જાગી હોય ! ઇત્યાદિ અનેક કારણો જોતા અઢારમા સૈકામા મુનિયોમા ખટપટ જાગી હોય એમ સિદ્ધ થાય છે મતભેદ કલેશથી અને કુસંપથી ગુરુરાગનો નાશ થાય છે અને દોષદૃષ્ટિ દુર્ગુણો–પ્લેગની પેઠે જ્યા ત્યા ફેલાવો થાય છે અને તેથી સંઘમા અવ્યવસ્થા, અશાન્તિ અને અવનતિના ચિન્હો દેખાવ આપે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ આના–અઢારમા સૈકામા વિદ્યમાન હતા તેમના સમકાલીન શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાય, શ્રીવિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય, શ્રીમાનવિજયજી ઉપાધ્યાય, શ્રીલાવણ્યવિજયગણિ, શ્રીવિજયદેવસૂરિ, શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ, શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ, શ્રીસત્યવિજયજી પન્યાસ, શ્રીવિજયરત્નસૂરિ, શ્રીજિનહર્ષગણિ, શ્રીરાજસાગરસૂરિ, શ્રીસકલચંદ્રજી ઉપાધ્યાય, શ્રીવિજયસિંહસૂરિ વગેરે મુનિવરો હતા અન્યદર્શનીયોમા તેમના સમાનકાલીન પ્રેમાનન્દ કવિ હતા

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ શ્રમણાવસ્થામા ઘણા ગચ્છના સાધુઓનો પરિચય કર્યો હતો આગમોનો તેમણે અભ્યાસ કર્યો હતો તર્કશાસ્ત્રોમા અને અલંકાર શાસ્ત્રોમા તેમણે ચાતુર્ય મેળવ્યુ હતુ પદોમા વિરહી સ્ત્રીની વર્ણવેલી દશાને તેમણે અધ્યાત્મમા ઉતારી છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે, તેઓશ્રીએ અલંકાર શાસ્ત્રમા દક્ષતા મેળવી હતી

પૂર્વભવના સસ્કારયોગે તેમનુ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોતરફ મન ગયુ અને અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોમા તેમનો આત્મા ઠર્યો ગચ્છભેદની ક્રિયાઓની તકરારોથી તેઓ કંટાળેલા હતા તેથી તેઓને અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોદ્વારા આનન્દરસ લેવામા વિશેષ રૂચિ પ્રગટવા લાગી

શ્રીમદ્ના હૃદયમા એજ વિચારો થવા લાગ્યા કે–કર્મગ્રન્થ કમ્મપયડી, પંચસગ્રહ, વગેરે ગ્રન્થોમા કર્મનુ સ્વરૂપ દર્શાવ્યુ છે તે કર્મની સાથે, અનાદિકાલથી આત્માનો સયોગ થયો છે તો હવે કેમ અને કયા ઉપાયોવડે સંસારમાથી વ્હેલા મુક્ત થવાય? રાગદ્વેષ જ સંસારનુ મૂળ કારણ છે સાધુ થયા બાદ આત્માના ગુણોની સાધના કરવાની છે સાધુ થયા બાદ પણ જો શાસન રક્ષા ખટપટોમા પડવામા આવે તો આત્માનો શુદ્ધ ધર્મ સાધી શકાય નહિ, એવી શ્રીમદ્ના હૃદયમા વૈરાગ્યભાવના વહેવા લાગી શ્રીમદ્ના મનમા એવા વિચારો પ્રગટવા લાગ્યા કે રાગદ્વેષના સયોગોથી વિમુક્ત એવા સાધુઓ અપ્રમત્ત દશાને વરી અધ્યાત્મરસમા ઝીલી શકે છે રાગદ્વેષના સયોગોની અસર તેની આસપાસના પ્રાણીઓ ઉપર થયાવિના રહેતી નથી માટે આત્માનુ

શ્રીમદ્નો વૈરાગ્ય અને શાસ્ત્ર સાર દૃષ્ટિ

पद श्रीशसु

अब मोही ऐंसी आयबनी श्रीसखेश्वरपासजिनेसर मेरे तु एक
धनी ॥ अब० ॥ १ ॥ कोपानल उपजावत दुर्जन, मथत वचन
अरनी। नाम जपु जलधार तिहां तुज, धारू दु ख हरनी–ઇત્યાદિ

શ્રીમદ્ કથે છે કે, સખેશ્વર પાર્શ્વનાથ! મારા ઉપર એવી આવી
બની છે કે શરણુમાટે તુજ એક મારો ધણી દેખાય છે વચનરૂપ
અરણિ કાઇને મથીને દુર્જનલોકો કોપરૂપ અગ્નિ ઉપજાવેછે આવી
દશામા તારા નામરૂપ જાપની મેઘધારાજ દુ ખ હરનારી લાગે છે
આ ઉપરથી અવલોકતા તે સમયમા જૈનાચાર્યોમા–સાધુઓમા પણ
ક્રિયા મન્તવ્ય વગેરેમા ખટપટો ઉઠેલી હોય! એમ લાગે છે
પણ જૈનશાસનની રક્ષા અર્થે સકલ સઘનો એકસરખો વિચાર
હતો

શ્રી સત્યવિજયજી પન્યાસે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો તે વાત તે વખતના
શ્વેતામ્બરી યતિયોને સર્વથા સમ્મત હોય એવુ પ્રાય જણાતુ નથી
શ્રીસત્યવિજયજી શ્રીવિજયસિંહસૂરિને આચાર્ય માનતા હતા અને
સકલચદજીને ઉપાધ્યાય માનતા હતા, તેથી તેમની પરપરામા
સવેગીપક્ષમા હાલપણ અમદાવાદમા અમુક ઉપાશ્રયના સાધુઓ
કોઈ સાધુને દીક્ષા આપતા પરપરાની રીતિપ્રમાણે આચાર્યશ્રી
विजयसिंहसूरिजी सकलचदजी उपाध्याय એ બે નામ બોલી પશ્ચાત્ વર્તમાન
સમયના પન્યાસ, ગુરૂ, શ્રાવક અને શ્રાવિકાનુ નામ દેછે મૂળ નિયમ
એવો છે કે દીક્ષા આપતી વખતે વિદ્યમાન એવા પોતાના ગચ્છના
આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયનુ નામ લેવામા આવે છે, તે નિયમનો ત્યાગ
કરીને વિજયસિંહસૂરિ અને સકલચદ ઉપાધ્યાયનુ નામ લેવામા આવે
છે તે ઘણા વર્ષથી સવેગીઓમા ચાલી આવેલી પરપરા હાલ પણ
દેખાય છે અને તે પરપરાના આદ્યપુરૂષ શ્રીસત્યવિજયજી–શ્રીવિજય
શાખાના સવેગીઓમા હોય એમ લાગે છે શ્રીસત્યવિજયજીના સમ
યમા શ્રીવિજયસિંહસૂરિ પશ્ચાત્ શ્રીવિજયપ્રભસૂરિ વિદ્યમાન હતા,
તેમ છતા શા કારણથી વિજયપ્રભસૂરિનુ નામ ન લેવામા આવ્યું હશે?
કેટલાક કારણોથી એમ માનવામા આવે છે કે, શ્રીવિજયસિંહસૂરિના
દેહોત્સર્ગ પશ્ચાત્ શ્રીવિજયદેવસૂરિએ પોતાની પાટે શ્રીવિજય
પ્રભસૂરિને સ્થાપ્યા તે વખતે, અન્તરમા કેટલાકોના મનમા પક્ષભેદ
રહ્યો હોય તેમજ શ્રીસત્યવિજયજીએ પીતવસ્ત્રથી ક્રિયોદ્ધાર કર્યો એ
વાતમા પક્ષભેદ પડવાથી, વા આચાર્યની માન્યતામા પક્ષભેદ પડ્યાથી

અનન્ત સુખ રહ્યું છે એમ આગમોના જ્ઞાનવિના અવબોધી શકતા નથી, આ પ્રમાણે તેમના ઉદ્ગાર જાણવાથી તેમની જગતના જીવો ઉપર ઘણી કરૂણા હતી તેનો ખ્યાલ આવે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની જેમ જેમ જ્ઞાનદશા વધતી ગઈ તેમ તેમ તેઓશ્રી ગૃહસ્થની સ્પૃહાથી દૂર રહેવા લાગ્યા ગૃહસ્થોના મત પ્રમાણે ચાલીને દીક્ષામા દૂષણ લગાડવુ એ વાત તેઓ પસદ કરતા નહોતા બે વખત આવશ્યક ક્રિયા કરવી અને પ્રતિલેખનક્રિયા બાદ શાસ્ત્રોનુ વાચન, મનન, સ્મરણ, પૃચ્છા વગેરેમા પોતાનો જીવનકાલ વ્યતીત કરવા લાગ્યા ગુરૂકુળમા રહીને ગુરૂની પરપરાને સારી રીતે હેતુપૂર્વક જાણી લીધી અને વ્યવહાર માર્ગ છે તેનાથી જૈનધર્મ ટકી રહેવાનો છે એમ તેમણે અનુભવ કર્યો આચાર્યો ઉપાધ્યાયો વગેરે જૈનધર્મના નાયકો અને રક્ષકો છે તેના તાબામા રહીને અન્યસાધુઓએ પચાચાર પાળવો જોઇએ, એમ તેઓની તે અન્તરથી દૃઢ શ્રદ્ધા હતી ગમે તેવો ધ્યાની સાધુ હોય તો પણ ગચ્છના નાયક આચાર્યની આજ્ઞા તેણે પાળવી જોઇએ, એમ તેઓ જાણતા હતા અને ઉત્કૃષ્ટ ક્રિયા કરનારો સાધુ કદી આચાર્યથી મોટો હોઈ શકતો નથી એમ તેઓ અવબોધતા હતા સાધુઓના ઉપરી આચાર્યની જરૂર છે એમ તેઓ જાણતા હતા આવી અન્તરમા તેમણે શ્રદ્ધા ધારી હતી કોઇની સ્પૃહાથી આગમના અને આચાર વિરૂદ્ધ તેઓ વદતા વા કરતા નહોતા ઘણો કાળ તેઓ ધ્યાનમા ગાળતા હતા પૂર્વના સાધુઓની પેઠે વનગુફામા સ્મશાન વગેરે સ્થાનોમા કાર્યોત્સર્ગ કરીને ધ્યાન કરવાની અત્યત રૂચિ થવા લાગી તેથી, તેઓ ઉપાશ્રયમા પણ રાત્રે ધ્યાનમા આરૂઢ થતા હતા, અને ભયથી રહિત થવાય તેવી રીતે પોતાના આત્માનુ ધ્યાન કરતા હતા આવી વૈરાગ્ય ધ્યાનદશા પ્રતિદિન વધવા લાગી

ગુરુકુલસેવા ગૃહસ્થ સ્પૃહા ત્યાગ અને ધ્યાનારક્તતા.

કિંવદતી પ્રમાણે એક વખત ગુજરાતના કોઈ શહેરમા તેઓ શ્રી પર્યુષણનુ વ્યાખ્યાન વાચતા હતા તે શહેરમા એવો નિયમ બધાઈ ગયો હતો કે, શેઠ આવે ત્યારે વ્યાખ્યાન શરૂ થતું હતુ સભા ભરાઈ ગઈ હોય તો પણ શેઠ આવ્યાવિના વ્યાખ્યાન વચાતુ ન હતુ શ્રીમદે કલ્પસૂત્રનુ વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું ત્યારે શેઠની માતાએ કહ્યું, "કે મારો પુત્ર આવ્યા વિના વ્યાખ્યાન વાચી શકાશે નહિ." શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પાટ ઉપર થોડો વખત બેસી રહ્યા શેઠને ત્યા સમાચાર કહેવરાવ્યા, શેઠતો મનમા એમ

વ્યાખ્યાન સમયે શ્રેષ્ઠિ સ્પૃહા રહસ્ય પ્રતિ બન્ધત્યાગ

અલ્પકાલમા કલ્યાણુ કરવુ અને રાગદ્વેષના સયોગથી મુક્ત થઇને આત્માના ધ્યાનમા મસ્ત રહેવુ, એવા વિચારોએ તેમના હૃદયમા પોતાનુ બળ અજમાવ્યુ, પ્રમાદના સયોગોપ્રતિ ઔદાસીન્ય ભાવ પ્રગટ થયો જે કોઈ આત્માર્થી મુનિવરો મળતા તેમની સગતિ કરવા લાગ્યા આગમોનો અને પૂર્વાચાર્યોએ બનાવેલા પુસ્તકોનો સાર પ્રાપ્ત કરવા તરફ તેમની દૃષ્ટિ લાગી આગમોનો અભ્યાસ કરીને કષાયોની મદતા કરવાની જરૂર છે, તેમજ વિષયોને વિરવત્ ગણી પોતાના શુદ્ધ ધર્મના પ્રેમ ધારણ કરવાની જરૂર છે એવુ તેમના મનમા આવ્યુ જેમ જેમ તે વખતના સાધુઓમા શિથિલાચાર દેખાવા લાગ્યો તેમ તેમ તેમને નિન્દાને બદલે વૈરાગ્ય અને કરુણાભાવ વધવા લાગ્યો સિદ્ધાન્તોના મૂળ ઉદ્દેશ તરફ તેમનુ લક્ષ ગયુ દરરોજ હૃદયમા નિસગતાના વિચારોનો વિશેષત જોશભેર પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો, અને તેથી અન્તરમા ઉત્પન્ન થઈને ક્લેશ દુખ આપનાર એવા મોહનો, પરાજય કરવાને માટે અત્યત તીવ્ર ઉપયોગ ધારણ કરવા લાગ્યા વિતડાવાદો, નકામી ચર્ચાઓ, વિકથાઓ અને ગૃહસ્થનો અતિ પરિચય, ઇત્યાદિથી તેઓ દૂર રહેવા લાગ્યા ગચ્છના સાધુઓની સામાન્ય તકરારોમા મૌન રહેવા લાગ્યા કોઈપણ જીવને મારાથી રાગદ્વેષ-ક્લેશ ન ઉત્પન્ન થાય, એવો હૃદયમા વૈરાગ્ય ભાવ પ્રગટાવવા લાગ્યા આ મોના જ્ઞાનનુ ફળ એ છે કે, ચારિત્રની અપ્રમત્તદશાએ આરાધના કરવી તેવા સમયમા ગચ્છાભિમાનવૃત્તિથી પરસ્પર વિતડાવાદ કરનારાઓને દેખી તેઓ વિશેષ વૈરાગી બન્યા જ્ઞાનીઓ આશ્રવના વા મોહના હેતુઓને દેખી વિશેષત વૈરાગ્ય ભાવ ધારણ કરે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની મુક્તિના તરફ પ્રેમ લાગી લાગી અધ્યાત્મજ્ઞાનના શાસ્ત્રોનુ હૃદયમા પરિણમન થવાથી અધ્યાત્મજ્ઞાનની ખુમારી તેમને ચઢવા લાગી અધ્યાત્મજ્ઞાન જેમ જેમ હૃદયમા પરિણમવા લાગ્યુ તેમ તેમ હૃદયમાથી અધ્યાત્મના વચનો નીકળવા લાગ્યા અને દુનિયાના લોકો ઉપર કરૂણા પ્રગટવા લાગી અહો! જગતના લોકો કેવા મોહમા સપડાઈ ગયા છે કે જેઓ પોતાના આત્માની ઋદ્ધિ દેખવા સમર્થ થતા નથી

परमनिधान प्रगटमुखआगळे, जगतउलघी होजाय० जिनेसर० ज्योतिविना जुओ जगदीसनी, अधोअध पुलाय जिनेसर० धर्मजिनेसर गाउ रगसु ॥धर्मनाथ स्तवन॥

શ્રીવીર પ્રભુની વાણીથી બનેલા આગમોમા શ્રુતજ્ઞાનની જ્યોતિ ઝળકી રહી છે કે જે જ્ઞાનપ્રકાશવડે પોતાના આત્માનુ રૂપ દેખાય છે અહો! જગતના લોકો કેમ આગમોની ઉપાસનાદ્વારા જ્ઞાનજ્યોતિ પ્રાપ્ત કરતા નથી? મનુષ્યો બહારમા સુખ કલ્પે છે પણ મનુષ્યના આત્મામ

તેમની યોગ્યતા અને દૃઢ નિશ્ચય જાણીને કહ્યુ કે "ત્હને જેમ ચારિત્રમા વિશેષ રમણતા થાય તેમ કર" આ પ્રમાણે ગુરૂનુ વચન શ્રવણ કરીને તેઓ રજોહરણ, મુહપતિ, ચોલપટ્ટ–કપડો તરપણી, પાત્ર વગેરે અલ્પઉપધિ રાખીને ગામોગામ વિચરવા લાગ્યા ક્ષુધાદિ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે શુદ્ધાહાર, જલ ગ્રહણ કરતા હતા વૈરાગ્ય ભાવનાવડે પોતાના આત્માને ભાવી મોહના સુભટોને હરાવતા હતા કષાયોની મન્દતા કરવામા આત્મસામર્થ્યનો ઉપયોગ કરતા હતા મન વચન અને કાયાની ગુપ્તિનો વિશેષત અભ્યાસ કરતા હતા પાચ સમિતિવડે ચારિત્રની આરાધના કરતા હતા યોગ્ય જીવને લાભ આપવા માટે કોઈ વખત પ્રસગોપાત્ત આત્મોદ્‌ગાર બહાર કાઢતા હતા ગામની બહાર સ્મશાન વા શૂન્ય યક્ષ મન્દિર વગેરેમા રાત્રીના વખતમા પડી રહેતા હતા કોઈ આનાની મઢિમા પણ એકાન્ત જગ્યાએ પડી રહેતા હતા કોઈ વન્દના કરતુ હતુ તો મનમા રતિ ધારણ કરતા નહોતા કોઈ તેમની નિન્દા કરતુ હતુ તો તેના ઉપર દ્વેષ ધારણ કરતા ન હતા આત્માના ગુણોનો વિચાર કરવામા અન્તર્મુખવૃત્તિથી વર્તતા હતા આગમોનુ વારવાર ચિંતવન કરતા હતા

એકલ વિહારી સબધે લોકોની પૃચ્છાનો આગમોના આધારે ઉત્તર

સાધુઓ અને શ્રાવકો તેમની એકલ વિહારીની દશા જોઈ કહેતા હતા કે, તમે એકલા કેમ વિચરો છો? સાધુને એકાકી વિચરવુ ન ઘટે. તેના ઉત્તરમા શ્રીમદ્ કહેતા હતા કે આગમોમા સાધુને એકલા વિચરવાનો નિષેધ કર્યો છે તે સાચી વાત છે, અને હુ તો તેપ્રમાણે વર્તી શકતો નથી મારૂ દૃષ્ટાન્ત લેઇને કોઈએ એકલા વિહાર કરવાને મારૂ અનુકરણ કરવુ નહિ વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય પ્રમાણે જેઓ ચારિત્ર પાળે છે તેઓને ધન્ય છે આગમોના આધારે મારાથી ન વર્તાય તેમા મારો પ્રમાદ છે આ પ્રમાણે યોગ્ય ઉત્તર આપીને પોતાના ધ્યાનમા મસ્ત રહેતા હતા

શિષ્યપ્રશ્ન—આનન્દઘનજી મહારાજે વ્યાખ્યાનમા શેઠની સાથે બોલાચાલી થયા બાદ સાધુનો વેષ ઉતારીને કફની પ્હેરી અને હાથમા તમ્બુરો રાખ્યો એમ કેટલાક લોકો કહે છે તે સબન્ધી શુ સમજવુ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય! લોકોની કિંવદન્તીઓમા સર્વથા પ્રકારે સત્ય હોતુ નથી અમને ઘણા વૃદ્ધ અને અનુભવી સાધુઓનો પરિચય થયો છે તેમનુ એવુ કથવુ હતુ કે, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ સાધુનો વેશ છોડચો

માનતા હતા કે મારા ગયા વિના વ્યાખ્યાન વચાવાતુ નથી માટે ઉતા વળ કરવાની કંઈ જરૂર નથી શેઠને બોલાવવાને વારવાર તેડા આવવા લાગ્યા પણ શેઠતો વારજ લગાડતા હતા. શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી અકળાયા અને શ્રોતાઓને કહેવા લાગ્યા કે હવે તો હુ વ્યાખ્યાન વાચુ છુ શ્રોતાઓએ કહ્યું, જરા વાર કરો, શેઠને આવવા દો. "જો તમે વ્યાખ્યાન વચાવશો તો શેઠના મનમા ખોટુ લાગશે" આનન્દઘનજી મનમા વિચાર કરવા લાગ્યા કે આવી રીતે શ્રાવકોના પ્રતિબન્ધમા આગમોથી વિરૂદ્ધપણે રહેવુ એ યોગ્ય જણાય નહિ. આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ થાને તો ગૃહસ્થોના ગોરના જેવી સાધુની દશા થઈ જાય માતાપિતા વગેરેના પ્રતિબન્ધમાથી છૂટીને આત્મકલ્યાણ કરવા સાધુ અવસ્થા અગીકાર કરી અને આગમોના આધાર પ્રમાણે સૂત્ર સ્વાધ્યાયકાળની દરકાર રાખ્યા વિના ગૃહસ્થોની દરકાર રાખવી! એ તો શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ ગણાય એમ વિચારવા લાગ્યા ભલે તે શેઠને ખોટું લાગે અને તેના ઉપાશ્રયમા વસતિદાન ન આપે, મારેતો આગમોના આધારે ચાલવુ જોઇએ એવો દૃઢ સકલ્પ કરીને તેઓશ્રીએ કલ્પસૂત્રનુ વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું વ્યાખ્યાનારભના સમાચાર પેલા શેઠને અન્યોએ આપ્યા, તે સાભળીને શેઠ ગુસ્સામા આવી ગયા મારા ઉપાશ્રયમા મારા ગયા વિના કોણ વ્યાખ્યાન વાચી શકે? ઈત્યાદિ તે બોલતા બોલતા ઉપાશ્રયમા આવ્યા અને શ્રીમદની પાસે આવી તે શેઠ બોલ્યા કે મારા આવ્યાવિના તમારાથી કેમ વ્યાખ્યાન વાચી શકાય? શ્રીમદે કહ્યુ કે આગમોમા પ્રતિપાદન કરેલા સ્વાધ્યાય કાલે સૂત્ર વાચવુ જોઈએ તે પ્રમાણે મેં વ્યાખ્યાન આરભ્યુ છે શેઠ બોલ્યા કે મારા ઉપાસરામા તો ગમે તેમ હોય પણ મારા આવ્યાવિના વ્યાખ્યાન વચાયજ નહિ શ્રીમદે કહ્યુ હે શેઠ! મારે તો આગમોના આધારે સાધુ ધર્મ પાળવાની જરૂર છે, અન્યની દરકાર નથી હુ તમારા જેવાના પ્રતિબન્ધથી મારૂ ચારિત્ર ખુટીએ લટકાવવા ઇચ્છતો નથી આગમોથી વિરૂદ્ધ વર્તવા હુ ઇચ્છતો નથી ગૃહસ્થના પ્રતિબન્ધમા હુ ફસાવાનો નથી આ પ્રમાણે સાભળી શેઠે કહ્યુ કે મારા ઉપાશ્રયમા રહેનારે તો મારા કહેવા પ્રમાણે વર્તવુ પડશે, અન્યથા ઉપાશ્રયમા રહેવુ સારૂ નથી આ પ્રમાણે શેઠનુ ભાષણ થયા બાદ શ્રીમદ્ના મનમા ઘણુ લાગી આવ્યુ અને કલ્પસૂત્રનુ વ્યાખ્યાન પૂર્ણ કર્યાબાદ તેઓશ્રી એવા નિશ્ચયપર આવ્યા કે ગૃહસ્થનો પ્રતિબન્ધ અને તેની દરકાર રાખ્યાવિના ગામોગામ વિહાર કરવો, ધ્યાન ધરવુ અને સાધુની ક્રિયાઓમા તત્પર રહેવુ પોતાના મનમા ઉત્પન્ન થયેલા દૃઢ નિશ્ચયને તેમણે ગુરૂ આગળ નિવેદન કર્યો ગુરૂએ

તેમની યોગ્યતા અને દૃઢ નિશ્ચય જાણીને કહ્યું કે "ત્હને જેમ ચારિત્રમા વિશેષ રમણુતા થાય તેમ કર" આ પ્રમાણે ગુરૂનુ વચન શ્રવણ કરીને તેઓ રજોહરણ, મુહપતિ, ચોલપટ્ટ-કપડો તરપણી, પાત્ર વગેરે અલ્પઉપધિ રાખીને ગામોગામ વિચરવા લાગ્યા ક્ષુધાદિ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે શુદ્ધાહાર, જલ ગ્રહણ કરતા હતા વૈરાગ્ય ભાવનાવડે પોતાના આત્માને ભાવી મોહના સુભટોને હરાવતા હતા કષાયોની મન્દતા કરવામા આત્મસામર્થ્યનો ઉપયોગ કરતા હતા મન વચન અને કાયાની ગુપ્તિનો વિશેષત અભ્યાસ કરતા હતા પાચ સમિતિવડે ચારિત્રની આરાધના કરતા હતા યોગ્ય જીવને લાભ આપવા માટે કોઈ વખત પ્રસગોપાત્ત આત્મોદ્ગાર બહાર કાઢતા હતા ગામની બહાર શ્મશાન વા શૂન્ય યક્ષ મન્દિર વગેરેમા રાત્રીના વખતમા પડી રહેતા હતા કોઈ બાવાની મઢિમા પણ એકાન્ત જગ્યાએ પડી રહેતા હતા કોઈ વન્દના કરતુ હતુ તો મનમા રતિ ધારણ કરતા નહોતા કોઈ તેમની નિન્દા કરતુ હતુ તો તેના ઉપર દ્વેષ ધારણ કરતા ન હતા આત્માના ગુણોનો વિચાર કરવામા અન્તર્મુખવૃત્તિથી વર્તતા હતા આગમોનુ વારવાર ચિંતવન કરતા હતા

એકલ વિહારી સબંધે લોકોની પૃચ્છાનો આગમોના આધારે ઉત્તર

સાધુઓ અને શ્રાવકો તેમની એકલ વિહારીની દશા જોઈ કહેતા હતા કે, તમે એકલા કેમ વિચરો છો? સાધુને એકાકી વિચરવુ ન ઘટે તેના ઉત્તરમા શ્રીમદ્ કહેતા હતા કે આગમોમા સાધુને એકલા વિચરવાનો નિષેધ કર્યો છે તે સાચી વાત છે, અને હુ તો તેપ્રમાણે વર્તી શકતો નથી. મારૂ દૃષ્ટાન્ત લેઇને કોઈએ એકલા વિહાર કરવાને મારૂ અનુકરણ કરવુ નહિ વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય પ્રમાણે જેઓ ચારિત્ર પાળે છે તેઓને ધન્ય છે આગમોના આધારે મારાથી ન વર્તાય તેમા મારો પ્રમાદ છે આ પ્રમાણે યોગ્ય ઉત્તર આપીને પોતાના ધ્યાનના મસ્ત રહેતા હતા

શિષ્યપ્રશ્ન—આનન્દઘનજી મહારાજે વ્યાખ્યાનમા શેઠની સાથે બોલાચાલી થયા બાદ સાધુનો વેષ ઉતારીને કફની પ્હેરી અને હાથમા તબુરો રાખ્યો એમ કેટલાક લોકો કહે છે તે સબન્ધી શુ સમજવુ?

ઉત્તર—હે શિષ્ય! લોકોની કિંવદન્તીઓમા સર્વથા પ્રકારે સત્ય હોતુ નથી. અમને ઘણા વૃદ્ધ અને અનુભવી સાધુઓનો પરિચય થયો છે તેમનુ એવુ કથવુ હતુ કે, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ સાધુનો વેશ છોડ્યો

નથી શ્રીમદ્ રવિસાગરજી મહારાજા કે જેમની ઉમ્મર સત્તોતેર વર્ષની હતી તેમનુ પણ એવુ કથન હતું કે, શ્રીમદ્ આનંદઘનજી અલ્પ વસ્ત્ર રાખતા હતા અને જૈન સાધુના વેષે ફરતા હતા શ્રીમદ્ મોહનલાલજી મહારાજજી વૃદ્ધ હતા તેમની સં ૧૯૫૭ ની સાલમા અમને સુરતમા મુલાકાત થઈ હતી તેઓશ્રી પણ કહેતા હતા કે, તેઓ સાધુના વેષે વિચરતા હતા. સાધુનો વેષ તેમણે છોડ્યો ન હતો શ્રીમદ્ પન્યાસ પ્રતાપવિજયજી તથા તેમના વૃદ્ધ ગુરુ શ્રી સુમાનવિજયજીએ પણ સં ૧૯૪૯ ની સાલમા વિજાપુરમા અમને તે પ્રમાણે કહ્યું હતું પન્યાસ શ્રી દયાવિમલજી પણ વૃદ્ધ હતા તેમને અમોએ પુચ્છયુ હતુ, તેમણે પણ કહ્યુ હતું કે તેઓ ગુફાઓમા ગામની બહાર ઘણુ રહેતા હતા પણ સાધુનો વેષ ધારણ કરતા હતા હાલમા એટલે સં ૧૯૬૯ ની સાલમા અમદાવાદમા બિરાજિત ખરતર ગચ્છના વિદ્વાન્ મુનિરાજ શ્રી કૃપાચંદ્રજીએ પણ કહ્યુ હતુ કે તેમણે સાધુ વેષનો ત્યાગ કર્યો ન હતો કોઈપણ પેઢાવલીમા તેમણે સાધુ વેષનો ત્યાગ કર્યો હોય એવો ઈશારો અવલોકવામા આવતો નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીને જેમણે આંખે દેખેલા છે એવા જ્ઞાનવિમલસૂરિજીએ તેમની ચોવીશી ઉપર ટબો પૂર્યો છે, પણ આનન્દઘનજીએ અમુક કારણોથી સાધુનો વેષ ત્યાગ કર્યો હતો એવો જરા માત્ર પણ ઈશારો કર્યો નથી નમિનાથના સ્તવનમા જ્ઞાનસારજીએ સ્તવનનો અર્થ પૂરતા, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પોતે લોકોને 'હુ જૈનનો જુદો છુ' અર્થાત્ જૈન સાધુવેષ ધારી છુ, એમ કથતા હતા જો તેઓએ જૈન સાધુનો વેષ ત્યજ્યો હોત તો હુ જૈનનો ઝુદો છુ એમ શી રીતે તેમના સબન્ધે કથી શકત? શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીને જૈન ધર્મની હાડોહાડ શ્રદ્ધા હતી શ્રાવકના બોલવાથી પોતાનો વેષ છોડી દે એવી બાલચેષ્ટા કદી તેઓ કરે જ નહિ કોઈ એમ અનુમાન કરે કે પેલા શ્રાવકે તેમની પાસેથી ઓઘો, (રજોહરણ) મુહપત્તિ ખુચી લીધી હશે! આવુ પણ કોઈ કથે તો અસત્ય ઠરે છે, કેમકે તે વખતના શ્રાવકોની સાધુઓ ઉપર હાલના કરતા કરોડગણી શ્રદ્ધા ભક્તિ હતી, તેથી તેઓ કદી એવુ મહાપાપ કરવા પ્રવૃત્તિ કરે નહિ, તેમ જ તે શેઠીઆના હાથમા એવી સત્તા ન હતી કે તે સાધુનો વેષ લેવા સમર્થ થાય આનન્દઘન મહારાજને સાધુ ધર્મ ઉપર અત્યન્ત શ્રદ્ધા હતી અને સાધુ વેષ છોડવાને કોઈ પણ કારણ તેમને નહોતુ એમ સિદ્ધ થાય છે પોતે પોતાને સવેગ પક્ષીમા ગણતા હતા, તેથી તેઓ સાધુનો વેષ ધારણ કરતા હતા

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી સાધુ વેષ ધારણુ કરતા હતા તતસબધી બીજો સબલ પુરાવો નીચેપ્રમાણે છે એક વખત શ્રી તપાગચ્છગગન દિનમણિ શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ વિહાર કરતા કરતા મેડતા પાસેના ગામમા ગયા ત્યા આનન્દઘનજી મહારાજની મુલાકાત થઈ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ તપાગચ્છના મહારાજ શ્રી વિજયપ્રભસૂરિને વદન કર્યું અને કહ્યુ કે આપના જેવા શાસનરક્ષક સૂરિરાજાની કૃપાથી હુ મારા આત્માનુ હિત સાધવા પ્રયત્ન કરૂ છુ શ્રી વિજયપ્રભસૂરિજીએ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીને એક નવો કપડો ઓઢાડચો અને કહ્યુ કે તમે તમારા આત્માના ધ્યાનમા સદાકાલ પ્રવૃત્ત થાઓ શ્રી વીરપ્રભુના વચનોના અનુસારે અપ્રમત્તપણે આત્માના ગુણો પ્રગટ કરવા પ્રયત્ન કરો શ્રી વિજયપ્રભસૂરિજી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની સરલતા દેખી બહુ આનન્દ પામ્યા આનન્દઘનજીની ત્યાગ વૈરાગ્ય દશા જોઈને શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ પાસે રહેલા સાધુએ ખુશ થયા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી ત્યાથી અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા તપાગચ્છના એક વૃદ્ધ વિદ્વાન્ અનુભવી યતિજી શ્રી મણિવિજયજીએ આ વાત કરી હતી તેમજ અન્ય એક વૃદ્ધ યતિજીએ પણ આ વાત કરી હતી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી યતિનો વેષ ધારણ કરતા હતા પણ અલ્પઉપકરણ રાખતા હતા શ્રીમદ્ જ્ઞાનસાગરજી કે જેમણે સ ૧૮૬૬ ના ભાદરના શુદિ ૧૪ ના દિવસે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની બહોતેરી ઉપર ટબો પૂર્યો છે, તેમણે આનન્દઘનજી સાધુ વેષ ધારણ કરતા હતા એવુ સ્પષ્ટ ટબામા દર્શાવ્યુ છે શ્રીમદ્ જ્ઞાનસાગરજી પણ વિકાનેરના શ્મશાન પાસે ઝુપડીમા સાધુના વેષે રહેતા હતા અને સાધુના વેષે પચમહાવ્રતની આરાધના કરતા હતા શ્રીમદ્ કૃપાચદજી વગેરે કેટલાક વિદ્વાનો પાસેથી અમોએ એવુ સભળ્યુ છે કે, જ્યારે આનન્દઘનજી સસારી દશામા હતા ત્યારે અન્યધર્મના સાધુઓની સગતથી તમુરો લઈ ભજન ગાતા હતા આવી કિંવદન્તીથી કઈ એમ સિદ્ધ નથી થતુ કે તે જૈન સાધુ થયા બાદ ગૃહસ્થની પેઠે વર્તતા હોય ગૃહસ્થ દશાની જુદી વાત છે અને સાધુ દશાની જુદી વાત છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત કરીને પચમહાવ્રતની આરાધના કરવાને સાધુ વેષ અગીકાર કર્યો હતો અને મરણ પર્યન્ત તે સાધુના વેષમા જ હતા તે દૃઢ મનના હતા. જૈન ધર્મની આરાધના કરવામા સદાકાલ ઉજમાલ રહેતા હતા. સાતનય સપ્તભગી, ચાર નિક્ષેપે, નવતત્ત્વને વિશેષત જાણતા હતા.

જ્યા ત્યા ફરતા હતા એક દિવસે, બે દિવસે, ત્રણ દિવસે વા તેથી પણ વધારે દિવસે ગોચરી વહોરવા જતા હતા અને ક્ષુધાવેદનીય નિવારવાને અર્થે અને પ્રથમ સાધકાર્થે-શરીરની રક્ષામાટે આહાર જલ ગ્રહણ કરતા હતા બાળજીવો તો તેમની એવી દશા દેખીને ભડકી જતા હતા અને તેમના સાધુપણાવિષે અનેક પ્રકારની વાતો કરતા હતા અન્ય સાધુઓ કરતા તેમની વિચિત્ર દશા જોઇને કેટલાક તો, તેઓશ્રી ઉન્મત્ત થઈ ગયા છે એમ કહેતા હતા કેટલાક વ્યવહાર ધર્મને જાણનારા, 'આનન્દઘનજી નિશ્ચયમા પડી ગયા છે' 'એ તો નિશ્ચયવાદી થઈ ગયા છે' 'એ તો વ્યવહારને માનતા નથી,' એવુ બોલતા હતા શ્રીમદ્‌ની પાસે બાળજીવો આવતા તેઓને શ્રીમદ્ કહેતા હતા કે, તમો ઉપાશ્રયમા પધારનારા મુનિરાજોની સેવના કરીને તેમની પાસેથી ધર્મ સાભળો અને જૈનધર્મની આરાધના કરો તમને તમારા અધિકાર પ્રમાણે અન્ય મુનિયો ઉપદેશ આપશે-અન્ય સાધુઓ પાસેથી તેમની સેવા કરી ધર્મગ્રહણ કરો, તેમના ઉપર પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધાભક્તિ ધારણ કરો, આપ્રમાણે આનન્દઘનજી કહેતા હતા

ઉપાધ્યાયના અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાનનુ શ્રવણ અને પશ્ચાત્ આનન્દઘનજીનુ અધ્યાત્મજ્ઞાનવ્યાખ્યાન

આગમોના જ્ઞાતા, જૈનશાસન ધોરી પ્રભાવક-શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજી, આબુજી તરફ વિહાર કરતા કરતા ગયા તે કાલમા શ્રીમદ્ યશોવિજયજી સર્વસાધુઓમા બહુશ્રુત ગણાતા હતા,-તેમણે, આનન્દઘનજી અધ્યાત્મજ્ઞાનમા ઉડા ઉતરી ગયા છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપનાર એક્કા છે એમ સાભળ્યુ હતુ, શ્રી આનન્દઘનજી આબુજીની આસપાસના પ્રદેશમા રહેતા હતા આબુજીના પ્રદેશમા આનન્દઘનજીની અધ્યાત્મજ્ઞાનના અનુભવી તરીકે પ્રશસા થઈ રહી હતી ઉપાધ્યાયજી શ્રાવકો પાસેથી તેમની પ્રશસા શ્રવણ કરીને અધ્યાત્મજ્ઞાન સબન્ધી વ્યાખ્યાન દેવા લાગ્યા શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીનુ વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા આસપાસના સાધુઓ અને ગૃહસ્થ જૈનો આવ્યા હતા તે વખતે ઉપાધ્યાયજીની અપૂર્વવિદ્વત્તાની પ્રશસા સર્વત્ર ફેલાયલી હતી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ પણ ઉપાધ્યાયજીની વિદ્વત્તા અને સિદ્ધાન્ત પારગામીપણાની પ્રશસા સાભળી હતી, તેથી તેઓ પોતાના નજીક પ્રદેશમા આવ્યા છે એવુ જાણી-એકલા તેમને મળવા સારૂ ચાલી નીકળ્યા, અને ઉપાશ્રયમા સાધુઓના સમુદાય ભેગા પોતે બેઠા આસપાસના ગામોથી અનેક યતિયો આવ્યા હતા, તેમના ભેગા બેસવાથી તેમુજ સામાન્ય સાધુ જેવા જણાયાથી ઉપા-

ધ્યાયજીએ આનંદઘનજીને ઓળખ્યા નહિ ઉપાધ્યાયજી અધ્યાત્મજ્ઞાન સમન્ધી અસરકારક વ્યાખ્યાન કરવા લાગ્યા અને તર્કોથી અધ્યાત્મજ્ઞાન પરત્વે વ્યાખ્યાન કરવા લાગ્યા તેમનુ અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ વ્યાખ્યાન શ્રવણુ કરીને સાધુઓ, સાધ્વીઓ, શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ વગેરે માથુ ધુણાવા લાગ્યા શ્રોતાઓના મુખપર આનન્દની છાયા અને આ ખપર આનન્દના ચિન્હ જણાવા લાગ્યા એકી અવાજે સભાએ ગર્જનાથી કહ્યું કે 'વાહ! વાહ! આપના જેવો અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ દેનાર કોઈ નથી' શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીએ આખી સભાના મનુષ્યો તરફ દૃષ્ટિપાત કરીને વ્યાખ્યાનની અસર શ્રોતાઓને કેટલી થઈ છે ઇત્યાદિ દેખી લીધુ પેલા જીર્ણવેષધારી સામાન્ય સાધુ તરફ તેમની દૃષ્ટિ ગઈ અને તેમને વિરોધ આનદ-હર્ષ થયો હોય એવુ જણાયુ નહિ, તેથી ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યુ કે—અરે વૃદ્ધ સાધો! તેં બરાબર વ્યાખ્યાન શ્રવણ કર્યું કે નહિ? અધ્યાત્મજ્ઞાનના વ્યાખ્યાનમા તને સમજણ પડી કે નહિ? ઉપાધ્યાયજીના તેવા વચનના ઉત્તરમા શ્રીઆનન્દઘનજી બોલ્યા કે, આપશ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન વ્યાખ્યાનમા શાસ્ત્રોથી ઉત્તમ દક્ષત્વ જણાવો છો શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી પેલા વૃદ્ધ મુનિના ઉત્તરથી તેના મુખ સામુ જોઈ રહ્યા અને તેમની સાથે કેટલીક વાર્તા કરવાથી આ કોઈ જ્ઞાની છે એવો વિચાર થયો ઉપાધ્યાયજીએ પૂચ્છ્યુ તમારૂ શુ નામ છે? તેના ઉત્તરમા તે આનન્દઘન છે એવુ ઉપાધ્યાયજીએ અનુમાનવડે જાણી લીધુ અને તેમને, પોતે જે શ્લોકથી અધ્યાત્મજ્ઞાનની વ્યાખ્યા કરતા હતા તેનુ વર્ણન કરવા માનપૂર્વક કહ્યુ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ ઉપાધ્યાયજીના અત્યાગ્રહથી અધ્યાત્મ શ્લોકોનુ વ્યાખ્યાન કરવા માડ્યુ એક શ્લોકનુ વ્યાખ્યાન કરતા ત્રણ કલાક થઈ ગયા શ્રોતાઓની મડળીમા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના વ્યાખ્યાનથી આનન્દની છાયા છવાઈ ગઈ આનન્દઘનજીના,—નાભિમાથી તન્મયપણે પરિણામ પામીને જે શબ્દો નીકળતા હતા, તેનુ ઉપાધ્યાયજી બરાબર ધ્યાન રાખતા હતા અધ્યાત્મજ્ઞાનમા જેનુ ચિત્ત પરિણમી ગયુ છે એવા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના શબ્દોમા વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનની એવી ઉત્તમ છાયા છવાતી હતી, કે જે અકૃત્રિમપણે દેખાતી હતી અને તેથી ઉપાધ્યાયજીને પણ અસર થઈ હતી, અને તેઓપણ આનન્દની ઘેનમા આવી ગયા હતા ઉપાધ્યાયજીએ આનન્દઘનજીની સ્તુતિ કરી અને તેમના પ્રતિ પૂજ્યભાવથી દેખવા લાગ્યા. કેટલાક વખત સુધી આનન્દઘનજીની સાથે અધ્યાત્મજ્ઞાનની ગોષ્ટી કરી, અને ત્યારથી ઉપાધ્યાયજીના હૃદયમા અધ્યાત્મજ્ઞાનની ઉંડી અસર થઈ 'ઝવેરી હીરાને પારખી શકે છે' એ વાત યોગ્ય છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી બાવાઓના-વૈરાગીઓના મઠોમા ઉતરતા હતા ષડ્દર્શનના લોકો તેમનીપાસે આવવા લાગ્યા તેમની ક્રિયાનુષ્ઠાનમા વિશેષ પ્રવૃત્તિ ન દેખવાથી કેટલાક લોકો તેમને ક્રિયાલોપક કહેવા લાગ્યા કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે એ તો ભગડ ભૂત જેવો છે કેટલાકતો કહેવા લાગ્યા કે તેમનુ ચિત્ત ટ્ટકી ગયુ છે કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે આનન્દઘનજી વ્યવહારમા નથી કેટલાક જ્ઞાનીઓ કહેવા લાગ્યા કે આનન્દઘનજીને વ્યવહાર ધર્મક્રિયા વગેરેની પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે, તે સવેગ પક્ષી છે, અને વ્યવહાર ક્રિયાનો કોઇને નિષેધ કરતા નથી અને અન્ય કરે છે તેની પોતે અનુમોદના કરે છે, પણ પોતે કરી શકતા નથી કેટલાક યતિયો તેમને મહાત્યાગી પુરૂષ માનવા લાગ્યા કેટલાક યતિયો કહેવા લાગ્યા કે, આનન્દઘનજી ખરેખર સાધુવેષે સવિગ્ન પક્ષધારક છે "દુનિયા બહુમુખી છે" આનન્દઘનજી લોકોના પરિચયમા ઘણુ ન અવાય તેવીરીતે વર્તતા હતા આબુજીની ગુફાઓમા રહેવા લાગ્યા અને આત્માની સમાધિમા સહજ સુખ ભોગવવા લાગ્યા રાગદ્વેષના સયોગો ન થાય એવુ સ્થાન, અતિશુ કુદરતી સૌન્દર્ય, વૃક્ષોની શોભા, અને શાન્ત ભાવના રહે એવા અનુકૂળ બાહ્ય સયોગો અને આન્તરિક ચિત્તની સ્થિરતા-જ્ઞાનદશા-ધ્યાનદશા એ બધી સામગ્રી મળતા આનન્દઘનજી અવર્ણનીય આનન્દસાગરમા ઝીલતા હતા જન્મ જરા-મરણ દેહ ઇત્યાદિમા અહ મમત્વ અને ભયત્વની વૃત્તિને તેમણે ઘણી શિથીલ કરી હતી મરણ એ વસ્તુત પોતાનુ નથી, એવા દૃઢ ભાવમા રગાઈ જવાથી-શરીર છતા જાણે શરીર નથી એવા ભાનમા તેઓ અખણ્ડાનન્દની લ્હેરીયો લેતા હતા આવી તેમની ધ્યાન દશામા તેમને બાહ્યનુ ભાન ભૂલાયુ હતુ

(શ્રીઆનન્દઘનજીપ્રતિ અનેક અફવાઓ, તેમની ઉચ્ચ દશામા વૃદ્ધિ)

શ્રી યશોવિજયજીના મનમા આનન્દઘનજીને મળવાની ઇચ્છા થઇ તેઓ આબુજી પર્વતપર તીર્થના દર્શન કરી બાવાઓને આનન્દઘનજીના સમાચાર પૂછવા લાગ્યા કોઇ બાવાએ કહ્યુ કે, એક જતિ અમુક ગુફામા છે ઉપાધ્યાયજીએ એ તરફ ગમન કર્યું શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી ગુફામાથી ધ્યાન ધરીને બહાર નીકળ્યા હતા અને આનન્દથી આત્માને ગાતા ગાતા ફરતા હતા એટલામા ઉપાધ્યાયજી ત્યા આવી પહોંચ્યા આનન્દઘનજી સામા જઈ હૃદયોદ્ગારનો ગાનથકી-ઘોષ કરીને ઉપાધ્યાયજીને ભેટયા, તે વખતે આનન્દાવેશમા આવી જઇને ઉપાધ્યાયે આનન્દઘનજીની સ્તુતિ કરી

(શ્રીઉપાધ્યાયજી અને આનન્દઘનજીનો મેળાપ.)

श्रीयशोविजयजीए करेली आनन्दघनजीनी स्तुतिरूप अष्टपदी

पद पहेलु

(राग कानडो)

मारग चलत चलत गात, आनन्दघन प्यारे ॥
रहत आनन्द भरपूर मा० ॥
ताको सरूप भूप त्रिहु लोकथ न्यारो
बरखत मुखपर नूर ॥ १ ॥
सुमति सखीके संग, नितनित दोरत ॥
कबहु न होतही दूर
जशविजय कहे सुनो आनन्दघन,
हमतुम मिले हजूर ॥ २ ॥ इति

पद बीजु

आनन्दघनको आनन्द सुजशही गावत ॥
रहत आनन्द सुमता संग आन० ॥
सुमति सखी और न वल आनन्दघन,
मिल रहे गंगतरंग आन० ॥ १ ॥
मन मंजन करके निमल कीयोहे चित्त,
तापर लगायो हे अविहड रंग ॥
जसविजय कहे सुनतही देखो,
सुख पायो बोत अभंग आन० ॥ २ ॥

पद त्रीजु

(राग नायकी ताल रूपक)

आनन्द कोउ नहीं पावे, जोइ पावे सोइ आनन्दघन ध्यावे ॥ आ० ॥
आनन्द कौन रूप कौन आनन्दघन आनन्दगुण कोन लखावे ॥ आ० ॥ १ ॥
सहज संतोष आनन्दगुण प्रगटत, सब दुविधा मिट जावे ॥
जस कहे सोही आनन्दघन पावत, अंतरज्योत जगावे ॥ आ० ॥ २ ॥

पद चोथु

(राग ताल रूपक)

आनन्द ठोर ठोर नहीं पाया-आनन्द आनन्द
रतिबहलि दोउ संग लोय वरजित, अरथने है।

कोउ आनन्दघन छिद्रही पेखत–नसराय सग घडी आया।
आनन्दघन आनन्दरस जीकत–देखतही जसगुण गाया ॥ आ० ॥ २ ॥

पद पाचमु

(राग नायकी)

आनन्द कोउ हम देखलावो आ० ॥
कहा ढूढत तु मूरख पछी, आनन्द हाट न बेकावो ॥ आ० ॥ १ ॥
एसी दशा आनन्दसम प्रगटत–ता सुख अलख लखावो ॥
जोइ पावे सोइ कछु न कहावत–सुजस गावत ताको वधावो ॥ आ० ॥२॥

पद छठु

(राग कानडो ताल रुपक)

आनन्दकी गत आनन्दघन जाणे ॥ आ० ॥
वाइ सुख सहज अचल अलखपद, वा सुख सुजस वखाने ॥ आ० ॥ १ ॥
सुजस विलास जब प्रगटे आनन्दरस, आनन्द अक्षय खजाने ॥ आ० ॥
एसी दशा जब प्रगटे चित्त अतर, सोहि आनन्दघन पिछाने ॥ आ० ॥ २ ॥

पद सातमु

एरी आज आनन्द भयो मेरे तेरो मुख निरख निरख रोम रोम शीतल भयो
अगोअग ॥ एरी० ॥
शुद्धसमजण समतारस झीलत, आनन्दघन भयो अन्तरग ॥ एरी० ॥ १ ॥
एसी आनन्ददशा प्रगटी चित्तअन्तर, ताको प्रभाव(प्रवाह) चलतनिर्मळगग॥
वाही गगसमता दोउ मिलरहे, जसविजय सीतलताके सग ॥ एरी० ॥ २ ॥

पद आठमु

आनन्दघनके सग सुजसही मिले जब, तब आनन्दसम भयो सुजस,
पारस सग लोहा जो फरसत, कचन होतही ताके कस ॥ आ० ॥ १ ॥
खीरनीर जो मिलरहे आनन्द, जस सुमतिसखीके सग भयोहे एकरस ॥
भव खपाइ, सुजसविलासभये सिद्धस्वरूप लीये घसमस ॥ आ० ॥ २ ॥

ગુણાનુરાગ મૂર્તિરૂપ શ્રીયશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીએ આનન્દઘનજીની જે સ્તુતિ કરી છે અને તેમા આનન્દઘનનો આત્મા, કે જે આનન્દના ઘન અર્થાત્ સમૂહમા રમતો હતો, તેની સાથે સુમતિનો સમ્બન્ધ સરસરીતે વર્ણવ્યો છે પ્રિય આનન્દઘનજી માર્ગમા ચાલતા ચાલતા ગાતા હતા, તેથી ઉપાધ્યાયે તેનુપણ દિગ્દર્શન કર્યું છે

આનન્દઘનજીના મુખપર આનન્દની છાયા છવાયલી દેખાતી હતી તે વખતે "जसविजय कहे सुनो आनन्दघन हम तुम मिलहजुर" આ વાક્યનો ઉચ્ચાર કરતા બન્નેની કેવી દશા થઈ હશે! તેનુ આનન્દચિત્ર ખરેખર શબ્દોથી કેવી રીતે આલેખી શકાય? યશોવિજયજી કહે છે કે, મેં આનન્દમા મસ્ત આનન્દઘનજી છે એમ સાભળ્યુ હતુ, પણ અને તે રૂબરૂમા તેપ્રમાણે દેખ્યુ, અને તેથી હુ બહુ અભય સુખ પામ્યો આના ઉદ્ગારો કાઢીને તેઓશ્રી, સાધુદશાની આનન્દ ખુમારીનો અને પવિત્રતાનો જગતને ખ્યાલ કરાવે છે આનન્દનુ કંઈ હાટ નથી આનન્દ કંઈ વાટમા કે ઘાટમા નથી જે આનન્દના ઘનભૂત આત્માને ધ્યાવે છે તેજ આન દ પામે છે "जस कहे साही आनन्दघन पावत, अन्तरज्योत जगावे" ઉપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી કથે છે કે, આત્માનો આનન્દતો આત્માનુ ધ્યાન કરીને, આનન્દઘનજી પામે છે—અને આત્માની અનુભવ જ્યોતિ પ્રગટાવે છે કેટલાક આનન્દઘનજીના છિદ્ર દેખતા હતા અને આનન્દઘનજીની નિન્દા કરતા હતા તે વાતને પ્ર ગટ કરતા છતા અને આનન્દઘનજીની સ્તુતિ કરતા છતા, ઉપાધ્યાયજીએ "कोउ आनन्दघन छिद्रही पेखत जसराय सग चढी आया, आनन्दघन आन दरस झीलत देखतही जसगुणगाया" આ જે ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે તે ઘણા ગભીર અને ઉચ્ચ ભાવ ભરપૂર છે આથી ઉપાધ્યાયજીના હૃદયમાથી ઉઠતા શબ્દ તરગોની લહેરીયોવડે, તેમના આત્માની ગુણાનુરાગ શીતલતા, કેટલી બધી બધી હશે તેનો ખ્યાલ આવે છે આનન્દઘનજીના સમાન પોતાની દશાને, ઉપાધ્યાયે "एसी दशा आनन्दसम प्रगटत, ता सुख अलख लखावो" ઇત્યાદિ સ્તુતિ-શબ્દોવડે ઇચ્છી છે આનન્દદશાને આનન્દઘનજી જાણી શકે અન્ય મનુષ્યો તો તેમનુ હૃદય કયાથી અવબોધી શકે? એમ વદતા છતા ઉપાધ્યાયજી—"आनन्दकी गत आनन्दघन जाणे" "एसी दशा जब प्रगटे चित्त अन्तर, सोहि आन दघन पिछाने ॥आ०॥" આપ્રમાણે હૃદયોદ્ગારને પ્રગટ કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનના ઉંડા પ્રદેશમા વિચરીને જેણે આત્માનુ ધ્યાન ધર્યુ છે અને આનન્દની ખુમારી લીધી છે એવો પુરૂષ ખરેખર આનન્દઘનજીને વસ્તુત ઓળખી શકે છે ઉપાધ્યાયજીએ આનન્દઘનની દશાને જાણી હતી કારણકે આનન્દઘનના આનન્દ ઉભરાઓ વાળા હૃદયની હેઠ પાસે તેઓ ગયા હતા આનન્દઘનજીનુ શાન્ત પ્રસન્ન—આનન્દીમુખ દેખતા શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીના હૃદયમા આનન્દ પ્રગટ્યો અને પોતાના આત્મામા શીતલતા પ્ર ગટી, એજ ભાવને—તેઓ, "एरी आज आनन्द भयो मेरे तेरो मुख निरख निरख रोमरोम शीतल भयो अगो अग ॥ एरी० ॥" આપ્રમાણે,—હૃદયોદ્ગારોથી શા દોહારા બહાર કાઢે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની અધ્યાત્મદશાનો રગ શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયના હૃદયમા રગાઈ ગયો હતો અને તેપણ આનન્દઘનજી સમાન બની ગયા હતા, અર્થાત્ તેઓ પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનના અત્યત રગિક બની ગયા હતા,-તેજ ભાવને આનન્દઘનજીને મળતા, ઉપાધ્યાયજી આપ્રમાણે "आनन्दघनकेसग सुजमही मिले जब, तब आनन्दसम भयो सुजस, पारससग लोहा जो फरसत, कचन होतही ताकेकस" હૃદયોદ્ગાર કાઢીને આનન્દઘનની સગતિથી પોતાના વિચારો પણ અધ્યાત્મરૂપે થયા એમ દર્શાવેછે આનન્દઘનજીની સગતિથી શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયનુ અધ્યાત્મજ્ઞાન તરફ વલણ થયુ અને અધ્યાત્મ રંગ લાગ્યો એમ સિદ્ધ ઠરે છે. શ્રીમદ્ યશોવિજયજીએ આનન્દઘનજીની સગતિ પશ્ચાત્ અધ્યાત્મજ્ઞાનના ગ્રન્થો રચવાનુ કાર્ય આરભ્યુ -અધ્યાત્મસાર, અધ્યાત્મોપનિષદ્, જ્ઞાનસાર અને પદો વગેરેમા શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીએ અધ્યાત્મજ્ઞાનનો રગ પૂર્યો છે, કે જે ગ્રન્થો વાચતા, ભવ્ય જીવો આનન્દમા લીન થઈ જાય છે ઉપાધ્યાયજીએ શ્રી આનન્દઘનજીની સ્તુતિ કરી તેની રીતે શ્રી આનન્દઘનજીએ પણ શ્રીમદ્યશોવિજયજી વાચકની સ્તુતિની અષ્ટપદી બનાવી છે

ઉપાધ્યાયજીની શ્રીઆનન્દઘનજીએ કરેલી સ્તુતિરૂપ અષ્ટપદી

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીના ગુણોના રાગવડે તેમની અષ્ટપદી હૃદયોદ્ગારરૂપ રચી છે ઘણા જૈનો તરફથી શ્રીઆનન્દઘનજીએ ઉપાધ્યાયની અષ્ટપદી રચી છે એવુ શ્રવણ કર્યું છે વિજાપુરવાળા શા સુરચદ સરૂપચદે અમને કહ્યુ હતુ કે, મેં સુરતમા સ ૧૯૪૫ની સાલ લગભગમા આનન્દઘનજીએ ઉપાધ્યાયજીની રચેલી અષ્ટપદી વાચી છે અમોએ સુરતમા તપાસ કર્યો હતો પણ અમને હાથ લાગી નથી એ અષ્ટપદીમા ઉપાધ્યાયના ગુણોનુ વર્ણન છે -ઉપાધ્યાય ગીતાર્થ અને આગમોના આધારે સત્યોપદેશક છે, ઉપાધ્યાયમા ઘણી લઘુતા છે, ગુણાનુરાગમા રગાયલા હૃદયવાળા છે, જૈનશાસનના રક્ષક-પ્રવર્તક અને પૂર્ણપ્રેમી છે, જૈનશાસનનો ઉદય કરવામાટે પરિપૂર્ણ આત્મભોગ આપનારા છે, વ્યવહાર અને નિશ્ચય નયથી જૈનધર્મ પ્રવર્તક છે, જૈન શાસનની હૃદયમા ઉંડી દાઝ ધારણ કરનારા અને વિશાલદૃષ્ટિ ધારણ કરનારા છે, વૈરાગ્ય અને ત્યાગમા તત્પર રહેનાર અને આત્માના ગુણોને પ્રગટ કરવાની પરિપૂર્ણ ઇચ્છાવાળા છે, ગુરુકુળવાસમા રહીને વૃદ્ધોને અનુસરી જૈનધર્મ ફેલાવવામા અત્યત રાગ ધારણ કરનારા છે, ઇત્યાદિ ઉપાધ્યાયના અનેક ગુણોની સ્તુતિ કરી છે

શ્રીમદને અને ઉપાધ્યાયજીને અત્યત ગાઢ પ્રેમ હોવાનુ નીચલુ પદ સાક્ષી પુરે છે કારણ કે, પોતાના હૃદયનો ઉભરો સત્યમિત્રની આગળ પ્રગટ કરી શકાય છે આ ગ્રન્થમા પ્રગટ થયેલ ૧૦૮ પદો ઉપરાત આ પદ હોનાથી અત્ર તે ભાવાર્થસહ આ લેખવામા આવે છે

पद

निरजनयार मोये कैसे मिलगे ॥ निरजन० ॥

दूर देखु में दरियाडुगर, उन्चीबादर नीचे जमीयु तले ॥ निरंजन० ॥ १

धरतीमें धहुता न पिछानु, अगनि सहुतो मेरी देही जले ॥ निर० ॥ २

आन दघन कहे जस सुनों बाता येही मिले तो मेरो फरो टले ॥ निर० ॥ ३

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ અને ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ યશોવિજયજી બન્ને ભેગા થયા ઉપાધ્યાયજીને શ્રીમદ્ પર પૂજ્યભાવ હતો શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પણ ઉપાધ્યાયજીને ગીતાર્થ ધર્મરક્ષક તરીકે જાણતા હતા આનન્દઘનજી કહે છે કે, કર્મરૂપ અજનથી રહિત-પરમાત્મારૂપ શુદ્ધ મિત્રનો મેળાપ મને કયારે થશે? શરીરાદિરહિત નિરાકાર પરમાત્માની પ્રાપ્તિ અહો! મુજને કેવી રીતે થશે? હુ જો દૂર દેખુ છુ તો દરિયા અને ડુંગર દેખુ છુ, અને જો આકાશમા ઉચુ નિહાળુ છુ તો વાદળા દેખાય છે અને નીચે જમીનતલ દેખાય છે, પણ નિરજનપરમાત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી અરૂપી એવા પરમાત્મસ્વરૂપનો મેળાપ થતો નથી અહો! કેવા ઉપાયથી નિરજન મિત્ર મળશે!! જો ધરતીમા પેસીને જોઉં છુ તો ત્યા પણ નિરજનપરમાત્મ દેવ દેખાતા નથી કેટલાક પરમાત્મ મિત્ર મેળવવાને પચાગ્નિનુ સાધન કરે છે, જો હુ અગ્નિને સહુ છુ તો મારી દેહ બળે છે,-ઘણુ દુ ખ સહુ છુ પણ નિરજનયારનો મેળાપ થતો નથી, તેથી પ્રભુની પ્રાપ્તિ માટે પચાગ્નિસાધન વગેરે ક્રિયાકષ્ટ પણ ઉપયોગી જણાતુ નથી માટે હવે કયો ઉપાય કરૂ કે જેથી નિરજન પરમાત્મ મિત્રની પ્રાપ્તિ થાય? "આત્મા તે પરમાત્મા છે" આત્માની આત્મારૂપે સ્થિતિ થવી તે નિરજનયારનો મેળાપ કહેવાય છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, હે યશોવિજયજી! અમારી વાર્તા આવા પ્રકારની સાભળો—નિરજનયાર મળે તો જ મારો ભવભ્રમણરૂપ ફેરો ટળે નિરજનયાર મળ્યા વિના ચતુર્ગતિરૂપ સસારફેરો ટળવાનો નથી પ્રમાદના સ્થાનકો ઘણા છે આત્મારૂપ નિરજનની પ્રાપ્તિ થવી એ કઈ સામાન્ય વાત નથી સર્વ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે, પણ નિરજન પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ થવી મહા દુર્લભ છે ભાષાની વિદ્વત્તાથી વા ન્યાયની કર્કશ યુક્તિઓની કેટલીક કોટીઓથી-યુદ્ધ કરવાથી

નિરજનયારના દર્શન થતા નથી, તેમજ તેનો મેળાપ પણ થતો નથી નિરજનયારના મેળાપ માટે તો અનુભવજ્ઞાનની આવશ્યકતા છે હે યશોવિજયજી ! નિરજનયાર મળ્યા વિના સ્થિરતા થવાની નથી હુ તો નિરજનયારના મેળાપમા ઉપયોગ રાખુ છુ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પોતાના મિત્ર યશોવિજયજીને કહે છે કે, રાગદ્વેષરહિત નિરાકાર પરમાત્મ પ્રભુની પ્રાપ્તિ વિના મને ચેન પડતુ નથી મારો આત્મા તેજ પરમાત્મારૂપ છે પણ રાગદ્વેષનો સપૂર્ણ નાશ થયા વિના નિરજન-નિરાકાર-જ્યોતિસ્વરૂપ પરમાત્માનો આવિર્ભાવ થતો નથી કર્મના સબન્ધે આત્મારૂપ પરમાત્માનુ સાકારપણુ છે, પણ કર્મનો સબન્ધ વિઘટતા આત્મારૂપ પરમાત્માનુ નિરાકારસ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે રજોગુણ-તમોગુણ અને સત્ત્વગુણ રહિત પરમાત્મા છે પરમાત્માનો કોઈ મિત્ર વા દુશ્મન નથી પરમાત્મા કોઇને સુખદુ ખ આપવાનો ન્યાય આપતા નથી, તેમજ કોઇને સ્વર્ગમા મોકલવાનુ કરતા નથી, તેમજ કોઇને નરકમા મોકલવાનુ કૃત્ય કરતા નથી પરમાત્માને ઇચ્છા વા દ્વેષ નથી પરમાત્માને દિવ્ય શરીર વગેરે કોઈ જાતનુ શરીર નથી કર્મરૂપ અજનથી રહિત એવા પરમાત્માની પ્રાપ્તિ એજ મુખ્ય સાધ્યલક્ષ્યસ્થાન છે પરમાત્મા પોતાના રૂપે સત્ છે અનતજ્ઞાનમય છે અનતદર્શનમય છે અને અનત આનદમય છે આત્મા પોતે મૂલ-સ્વરૂપે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમય છે આત્માનુ આવુ નિરજન પરમાત્મત્વ પ્રાપ્ત કરવુ એજ કર્તવ્યમા કર્તવ્ય છે આત્માનો ધર્મ ખરેખર આત્મામા સમાયો છે આત્માના ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે જીવતા ધરતીમા દટાઈ જવાની જરૂર નથી આત્માની પરમાત્મ દશા થયા પશ્ચાત્ જન્મ, જરા અને મૃત્યુના દુ ખો રહેતા નથી આત્માની પરમા-ત્મતા પ્રગટયા પશ્ચાત્ પુન સસારમા જન્મ લેવો પડતો નથી આત્માની પરમાત્મતા પ્રગટયા બાદ કોઇપણ જાતના દુ ખનો સબન્ધ થતો નથી ઉત્તમ પરમાત્મ દશા વા નિરજન દશાની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા જેના હૃદયમા વ્યાપી રહી છે તે આસન્નભવ્ય જીવ અવબોધવો

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના મનમા પરમાત્માની પ્રાપ્તિના ઉભરાઓ પ્રગટયા હતા, અને તેઓએ નિરાકાર પ્રભુનુ ધ્યાન ધરવાની યોગ્યતા અમુકાશે પ્રાપ્ત કરી હતી, તેથી તેઓ નિરજનયારના વિરહના ઉદ્ગારો કાઢી શકયા છે જે હઠયોગીઓ, જીવતા પૃથ્વીમા દટાઈ જવુ એને સમાધિ માને છે તેનુ શ્રીમદે ખડન કર્યું છે धरतीमें गड्डु ता न पिछानु ધરતીમા ગળી જતા નિરાકાર પરમાત્માને હુ ઓળખી શકતો નથી, ઇત્યાદિ ઉદ્ગારોવડે તેમણે જ્ઞાનસમાધિની સિદ્ધિ કરી છે अगनि सहु तो

મેરી દેહી જલે એ શબ્દોવડે, તેમણે પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે કેટલાક લોકો પંચાગ્નિસાધન વગેરે અજ્ઞાન કષ્ટ સહન કરે છે તેની નિષ્ફલતા દર્શાવી છે નિરાકાર પરમાત્માની પ્રાપ્તિ અર્થે અગ્નિમા દેહને ભસ્મીભૂત કરવાની કંઈ જરૂર નથી શરીર બળવાથી કંઈ કર્મ બળી જતા નથી, એક શરીર ભસ્મીભૂત થાય છે, તો પણ અન્યભવમા કર્મના યોગે અન્યશરીર પ્રાપ્ત થાય છે વીતરાગ ધર્મની પ્રાપ્તિ વિના અજ્ઞાન કષ્ટ ક્રિયાઓથી મુક્ત થઈ શકાતું નથી સાકાર વસ્તુમા નિરાકાર પરમાત્માનો આરોપ કરીને નિરઞ્જનની ભક્તિ કરવાથી નિરઞ્જનની પ્રાપ્તિ થાય છે

પોતાના આત્મામા નિરઞ્જન પરમાત્મા ધ્યેયરૂપે સ્થિર રહે છે તો, જે આનન્દ થાય છે તે આનન્દનુ વર્ણન કરી શકાતુ નથી નિરઞ્જન પરમાત્માને કોઈ સ્વામી તરીકે ધ્યાવે છે, અને કોઈ ઉચ્ચકોટીના મહાત્મા મિત્ર તરીકે ધ્યાવે છે શ્રીમદે નિરઞ્જન પરમાત્માને પોતાના મિત્ર કહીને તેની પ્રાપ્તિ ઇચ્છી છે સર્વથી ઉચ્ચ કોટીના ગએલા અને અભેદ ધ્યાનમા આરૂઢ થએલા ધ્યાનીઓ, પરમાત્માને સોઽહસોઽહ એવા ભાવથી ધ્યાવે છે અને ધ્યાતા તથા ધ્યેયના ધ્યાનના અભેદરૂપ ણાથી સોઽહસોઽહ એવો ભાવ તેમના હૃદયમા સ્ફુરાયમાન થાય છે શબ્દમાત્રથી ધ્યાન ધરનારાઓ કંઈ ઉચ્ચકોટીના ધ્યાની ગણી શકાવા નથી. સોઽહ શબ્દ વાચ્યભાવમા જ જેઓ લીન થઈ ગએલા છે અને જેઓ સોઽહ શબ્દ વાચ્યાર્થે કે જે શબ્દાતીત છે તેના અનુભવમા લીન થએલા છે અને જેઓ ધ્યાનમા નિરઞ્જનપરમાત્મરૂપ પોતાના આત્માને ધારીને, તેની સાથે સિદ્ધપરમાત્માની એકતા કરી શકે છે અને અભેદ રસમય ધ્યાન ધ્યાઇ શકે છે, તેઓ નિરઞ્જન પરમાત્માને પોતાના રૂપ તરીકે ઓળખી શકે છે તેમજ તેઓ નિરઞ્જનમિત્રની પ્રાપ્તિ ઇચ્છે છે નિરઞ્જન પરમાત્માને મિત્ર તરીકે માનવા તો આખી દુનિયા ઇચ્છે છે, પણ પરમાત્માના મિત્ર બનવાની યોગ્યતા માટે તેમનુ હૃદય તપાસવામા આવતા આકાશ જેવડુ મીડુ જણાશે નિરઞ્જન પરમાત્માને સ્વામી કહેનાર વા નિરઞ્જનપરમાત્માને મિત્ર કહેનાર વા નિરઞ્જનપરમાત્માને પોતાના રૂપ ગણનાર મનુષ્યે, પોતાનામા તે તે શબ્દવાચ્ય ભાવાર્થની યોગ્યતા પ્રગટાવવાની જરૂર છે પરમાત્માને સ્વામી કહેતા પહેલા પોતાનામા સેવકપણુ કેવા પ્રકારનુ પ્રગટ્યુ છે તેનો આત્મસાક્ષીએ વિચાર કરવામા આવે તો, સેવકપણુ પોતાનામા પ્રગટાવવાના સદ્ગુણો તરફ લક્ષ જાય નિરાકાર પરમાત્માને મિત્ર કહેતા પહેલા—પરમાત્માના મિત્ર બનવામાટે પોતાનામા કેટલા ગુણો પ્રગટ્યા છે તેનો

યદિ વિચાર કરવામા આવે તો, પોતાના અધિકારની સમજણ પડે અને પરમાત્માના મિત્ર બનવામા શો લાભ છે તેની સમજણ પડે જેને પોતાનો મિત્ર કરવા ઇચ્છા હોય તેના જેવા ગુણો પોતાનામા પ્રગટાવવા જોઇએ સમાનદશાવિના મિત્રો તે ખરા મિત્રો નથી દુનિયામા, મનુષ્યોના મિત્ર બનવામા પણ સદ્ગુણો અને આત્મભોગની જરૂર પડે છે, તો પરમાત્માને મિત્ર કથતા પહેલા પરમાત્માને ઓળખી શકવામા ન આવે તો પરમાત્માની મિત્રતા તે, નામની મિત્રતા અવબોધવી દુનિયાના મિત્રો થવા માટે પણ સજ્જનો કહે છે કે,

"मित्र ऐसा कीजीए जैसे शिरके बाल, काटे कटावे पिछु कटे तोय न छोडे ख्याल १
मित्र ऐसा कीजीए जैसी तनकी छाय, भेदभाव नहि चित्तमें एकरूप हो जाय" २

ઇત્યાદિથી અવબોધી શકાય છે કે, દુનિયાના મિત્ર બનવુ તે પણ અશક્ય છે તો પરમાત્માના મિત્ર શી રીતે બની શકાય? નિરંજનપરમાત્માને નિરંજનભાવનાએ મિત્ર બનાવી શકાય સાકાર વસ્તુઓમા ઇષ્ટાનિષ્ટત્વ બુદ્ધિની કલ્પના ઉડી જાય અને સિદ્ધપરમાત્માના ધ્યાનવડે પોતાને ગમે અને સિદ્ધપરમાત્માની સાથે પ્રેમધૂન લાગતી હોય, તેવી દશામા સિદ્ધપરમાત્માને મિત્ર કરી શકાય છે કલિયુગમા ધ્યાનની અભિલાષાવાળાઓએ સિદ્ધપરમાત્માને મિત્ર કહેતા પહેલા-પોતાની મિત્ર તરીકેની પોતાનામા યોગ્યતા પ્રગટાવવી જોઇએ, તેમજ પરમાત્મા હુ છુ એવા ભાવથી સોઽહ શબ્દવાચ્યાર્થનુ ધ્યાન ધરતા પહેલા, પોતાની યોગ્યતાનો વિચાર કરવો જોઇએ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ નિરંજન સિદ્ધપરમાત્માને મિત્ર તરીકે સંબોધ્યા છે ખરેખર તેમનામા સિદ્ધપરમાત્માની મિત્રતા કરવાની યોગ્યતા હતી, તેથી જ સહજે તેમના હૃદયમાથી નિરંજન મિત્રના વિરહના ઉદ્ગારો નીકળ્યા છે તાણી ખેંચીને એવા કૃત્રિમ ઉદ્ગારો કાઢનારા પરમાત્માના ધ્યાનના અધિકારી થયા હોય! એમ કહી શકાય નહિ પરમાત્માનુ ધ્યાન ધરતા પહેલા દુર્ધ્યાનનુ સ્વરૂપ અવબોધવુ જોઈએ દુર્ધ્યાન અને સુધ્યાનનું સ્વરૂપ સમજવામા નથી આવતુ ત્યા સુધી, દુર્ધ્યાનને પણ ધ્યાન કથી શકાય છે અને તે દુર્ધ્યાનથી પરમાત્મ પદની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી દુર્ધ્યાનને હઠાવ્યા વિના પરમાત્માના સુધ્યાનમા સ્થિરતા થઈ શકતી નથી સદ્ગુરૂઓ દુર્ધ્યાન અને સુધ્યાનનુ સ્વરૂપ સમજાવી શકે છે, અને તેથી પ્રભુના નામ ધારી-આખી દુનિયાના ભક્તોમા દુર્ધ્યાન અને સુધ્યાનવાળા કયા છે તેનો નિર્ણય થઈ શકે છે અને તેથી દુર્ધ્યાનીઓના ફંદમા ફસાવાનુ થતુ નથી જૈનશાસ્ત્રોમા દુર્ધ્યાનનુ અનેક રીતે વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે સામાન્ય

રીતે દુર્ધ્યાનના ત્રેસઠ સ્થાનક દર્શાવવામા આવ્યા છે દુર્ધ્યાનથી ધ્યાન કરનારાઓ બચી જાય તે માટે દુર્ધ્યાનના અત્ર ત્રેસઠ સ્થાનકો દર્શાવવામા આવે છે

दुर्ध्यानना ६३ स्थानोनु स्वरूप

त्रिषष्टिध्यानस्थानानि, उत्पन्ना-न्यार्त्तरौद्रत ।
तत्स्वरूपलिखामि वै द्वितीयप्रकीर्णसूत्रत ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—"આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલા ત્રેસઠ ધ્યાનના સ્થાનકો છે, તેનુ સ્વરૂપ-બીજા પ્રકીર્ણ સૂત્રથી અત્રે લખુ છુ"

આતુર પ્રત્યાખ્યાન નામના પ્રકીર્ણક સૂત્ર (પયન્નાસૂત્ર)મા "અન્નાણ ઝાણે" ઇત્યાદિ પાઠ છે તેમા દુર્ધ્યાનના ત્રેસઠ સ્થાનકો ગણાવ્યા છે

૧ અજ્ઞાનધ્યાન—"અજ્ઞાન જ કલ્યાણકારી છે તેમા વ્યાખ્યાન વાચવુ, ભણવુ, ભણાવવુ વિગેરે આયાસનો અભાવ છે" એમ મનમા વિચારવુ, તે અજ્ઞાનધ્યાન કહેવાય છે તે જ્ઞાન-પચમીની કથામા કહેલા વસુદેવાચાર્ય કર્યું હતુ, માટે તેવુ દુર્ધ્યાન ધ્યાવવુ નહી

૨ અનાચારધ્યાન—અનાચાર તે દુરાચાર-દોષયુક્ત આચરણ તે સબન્ધી ધ્યાન તે કૌકણ સાધુએ ક્ષેત્રમા અગ્નિ સળગાવવા-રૂપ કર્યું હતું, તથા દેવતા થયેલા શિષ્ય કહેવા નહીં આવવાથી ચારિત્રનો ત્યાગ કરવાને ઇચ્છતા,-આષાઢસૂરિએ તે ધ્યાન કર્યું હતુ

૩ કુદર્શનધ્યાન—બૌદ્ધાદિક મિથ્યાદર્શનનુ ધ્યાન, તે સુરાષ્ટ્રશ્રાવકે કર્યું હતુ

૪ ક્રોધધ્યાન—કુલવાલુક, ગોશાલક, પાલક, નમુચિ, અને શિવભૂતિ વગેરેએ કર્યું હતુ

૫ માનધ્યાન—બાહુબલિ, સુભૂમચક્રી, પરશુરામ, હઠથી આવેલા સગમદેવ વગેરેએ કર્યું હતુ

૬ માયાધ્યાન—અન્યને છેતરવારૂપ માયાધ્યાન-આષાઢભૂતિ મુનિએ લાડુ વહોરવા માટે કર્યું હતુ

૭ લોભધ્યાન—સિંહ કેસરીયાલાડુના ઈચ્છક સાધુએ કર્યું હતુ

૮ રાગધ્યાન—રાગ તે અભિષ્વગમાત્ર સમજવો. તેના કામરાગ,

સ્નેહરાગ અને દૃષ્ટિરાગ એ ત્રણ પ્રકાર છે તેમા વિષ્ણુ-શ્રીના ઉપર વિક્રમયશ રાજાને કામરાગ થયો હતો દામન્નકના ગમરાનુ-પોતાના પુત્રનુ મરણ સાભળીને સ્નેહરાગને લીધે હૃદય ફાટી ગયુ હતુ, અને કપિલને દૃષ્ટિરાગ (દર્શનનો રાગ) થવાથી બ્રહ્મદેવલોકમાથી આવીને પોતાના મતના રાગથી પોતાના શિષ્યોને 'આસુરે રમસે' ઇત્યાદિ કહ્યું હતુ આ ત્રણે પ્રકારના રાગનુ ધ્યાન કરવુ તે રાગધ્યાન જાણવુ

૯ અપ્રીતિધ્યાન—અપ્રીતિ એટલે અન્ય ઉપર દ્રોહનો અધ્યવસાય અથવા દ્વેષ-તે ધ્યાન યજ્ઞની શરૂઆત કરાવનારા મધુપિંગલ અને પિપ્પલ વિગેરેને થયુ હતુ, તથા હરિવશની ઉત્પત્તિમા વીરકદેવને થયુ હતુ

૧૦ મોહધ્યાન—વાસુદેવના શબને ઉપાડીને છમાસ સુધી ફરનારા બલભદ્રને થાય છે તે સમજવુ

૧૧ ઈચ્છાધ્યાન—ઇચ્છા એટલે મનમા ધારેલો લાભ મેળવવાની ઉત્કટ અભિલાષા, તેનુ ધ્યાન તે ઈચ્છાધ્યાન તે બે માસા સુવર્ણના અર્થી કપીલને ક્રોડિ સુવર્ણના લાભમા પણ ઇચ્છાનો અત આવ્યો નહોતો તેની જેમ સમજવુ

૧૨ મિથ્યાધ્યાન—મિથ્યા એટલે વિપર્યસ્ત (અવળી) દૃષ્ટિપણુ તેનુ ધ્યાન તે મિથ્યા ધ્યાન તે જમાલિ, ગોવિંદ વિગેરેએ કર્યું હતુ

૧૩ મૂર્છાધ્યાન—મુર્છા એટલે પ્રાપ્ત થયેલા રાજ્યાદિક ઉપર અત્યત આસક્તિ, તેનુ ધ્યાન તે મૂર્ચ્છાધ્યાન તે પુત્રોને ઉત્પન્ન થતા જ મારી નાખનાર, અથવા ખોડ ખાપણવાળા કરનાર કનકકેતુ રાજાને થયુ હતુ

૧૪ શકાધ્યાન—શકા એટલે સશય કરવો તેનુ ધ્યાન તે આષાઢસૂરિના અવ્યક્તવાદી શિષ્યોને થયુ હતુ

૧૫ કાક્ષાધ્યાન—એટલે અન્ય અન્ય દર્શનનો મોહથકી આગ્રહ અર્થાત્ કાક્ષા, તેનુ ધ્યાન તે કાક્ષાધ્યાન તે, હે કપિલ! ત્યાપણ ધર્મ છે અને અહીં મારા મતમા પણ ધર્મ છે એમ બોલનારા મરીચિને થયુ હતુ

૧૬ ગૃદ્ધીધ્યાન—એટલે આહારાદિકને વિષે અત્યત આકાક્ષાનુ ધ્યાન તે મથુરાવાસી મગુસૂરિને તથા વ્રતનો ત્યાગ કરનાર કડરીક રાજાને થયુ હતુ

१७ આશાધ્યાન—એટલે પારકી વસ્તુ મેળવવાની અભિલાષાનુ ધ્યાન, તે નિર્દય બ્રાહ્મણના પાથેય પ્રત્યે પાથેયવિનાના મૂલ દેવને થયુ હતુ

૧૮ તૃષાધ્યાન—તૃષાપરિગ્રહના ઉદયથી ઉત્પન થયેલી પીડા, તે પીડાએ કરીને થતું જે ધ્યાન તે તૃષાધ્યાન આ ધ્યાન સાધુની સાથે જતા માર્ગમા તૃષાથી પીડાયેલા ક્ષુલ્લક સાધુને થયુ હતું

૧૯ ક્ષુધાધ્યાન—ક્ષુધાના પરવશપણાથી થતુ ધ્યાન તે ક્ષુધાધ્યાન તે રાજગૃહનગરના ઉદ્યાનમા આવેલા લોકોને મારવા તૈયાર થયેલા દ્રમકને થયુ હતુ

૨૦ પથિધ્યાન—એટલે અલ્પકાળમા ઇષ્ટસ્થાને પહોંચવાનુ ધ્યાન તે ધ્યાન પોતનપુરના માર્ગને શોધતા વલ્કલચિરિને થયુ હતું

૨૧ વિષમમાર્ગધ્યાન—ઘણા વિકટ માર્ગનુ ધ્યાન તે સનત્કુમારને શોધનાર મહેન્દ્રસિંહને અથવા બ્રહ્મદત્તને શોધનાર વરધનુને થયુ હતુ,

૨૨ નિદ્રાધ્યાન—એટલે નિદ્રાને સ્વાન થયેલાનુ ધ્યાન તે ધ્યાન સ્ત્યાનર્દ્ધિનિદ્રાએ પાડાનુ માસ ખાનાર, હસ્તિના દાત ખેંચી કાઢનાર, તથા મોદકના અભિલાષી સાધુને થયુ હતુ

૨૩ નિદાનધ્યાન—એટલે બીજા ભવમા સ્વર્ગની અથવા મનુષ્ય પણાની સમૃદ્ધિ મેળવવાની ઇચ્છાથી નવ પ્રકારના નિયાણા કરના સબન્ધી ધ્યાન તે નદિષેણ, સભૂતિ અને દ્રૌપદી વિગેરેને થયુ હતુ

૨૪ સ્નેહધ્યાન—સ્નેહ એટલે મોહના ઉદયથી પુત્રાદિકને વિષે થતી પ્રીતિવિશેષ તે ધ્યાન મરૂદેવા, સુનદા, અને અર્હન્નકની માતાને થયુ હતુ

૨૫ કામધ્યાન—કામ એટલે વિષયનો અભિલાષ, તેનુ ધ્યાન તે કામધ્યાન તે હાસા અને પ્રહાસાદેવીએ દેખાડેલા વિષયસુખના લોભથી કુમારનદિ સોનીને થયુ હતું, તથા રાવણને થયુ હતુ

૨૬ અપમાન ધ્યાન—અપમાન એટલે પરગુણની પ્રશસા સાભળીને થતી ઈર્ષ્યા અથવા ચિત્તની કલુષતા (મલીનતા) તેનુ ધ્યાન તે અપમાન ધ્યાન તે બાહુ અને સુબાહુની પ્રશસાને

નહિ સહન કરનાર પીઠ અને મહાપીઠને તથા સ્થૂલભદ્રની પ્રશસાને સહન નહિ કરી શકનાર સિંહગુફાવાસી મુનિને થયુ હતુ

૨૭ કલહધ્યાન—એટલે કલેશ કરાવવાનુ ધ્યાન તે રૂક્મિણી અને સત્યભામાના સબન્ધમા તથા કમલામેલાના દષ્ટાતમા નારદને થયુ હતુ

૨૮ યુદ્ધધ્યાન—એટલે શત્રુના પ્રાણવ્યપરોપણના અધ્યવસાયરૂપ ધ્યાન તે હલ્લ તથા વિહલ્લ નામના બધુના વિનાશ માટે ચેડા રાજાની સાથે યુદ્ધ કરનારા કોણિકને થયુ હતુ

૨૯ નિયુદ્ધધ્યાન—પ્રાણના અપહારરૂપ અધમ યુદ્ધરહિત યષ્ટિમુષ્ટિ વગેરેથી જે જય મેળવવો તે નિયુદ્ધ કહેવાય છે, તેનુ ધ્યાન તે નિયુદ્ધ ધ્યાન તે ધ્યાન બાહુબળી તથા ભરત રાજાને થયુ હતુ

૩૦ સગધ્યાન—સગ એટલે ત્યાગ કર્યા છતા પણ ફરીથી તેના સયોગની અભિલાષા, તેનુ ધ્યાન તે સગધ્યાન તે રાજીમતી પ્રતિ રથનેમિને તથા નાગિલાપ્રતિ ભવદેવને થયુ હતુ

૩૧ સગ્રહધ્યાન—અત્યત અતૃપ્તિવડે ધનાદિકનો સગ્રહ કરવાનુ ધ્યાન તે સગ્રહધ્યાન તે મમ્મણ શ્રેષ્ઠીને થયુ હતુ

૩૨ વ્યવહારધ્યાન—પોતાના કાર્યના નિર્ણય માટે રાજાદિક પાસે ન્યાય કરાવવો તે વ્યવહાર કહેવાય છે, તેનુ ધ્યાન તે વ્યવહારધ્યાન તે બે સપત્નીઓને પોતપોતાનો પુત્ર ઠરાવવા માટે થયુ હતુ

૩૩ ક્રયવિક્રયધ્યાન—લાભને માટે અલ્પ મૂલ્યવડે વધારે મૂલ્યવાળી વસ્તુ ખરીદ કરવી તે ક્રય કહેવાય છે, અને ઘણુ મૂલ્ય લઈને અલ્પ મૂલ્યવાળી વસ્તુ વેચવી તે વિક્રય કહેવાય છે તે ક્રયવિક્રયનુ ધ્યાન આભીરીને કપાસ આપનાર વણિકને થયુ હતુ

૩૪ અનર્થદડધ્યાન—એટલે પ્રયોજન વિના હિંસાદિક કરવાનુ ધ્યાન તે અત્યત ઉન્મત્તપણાને લીધે દ્વૈપાયન મુનિને કષ્ટ આપનાર શાબ વગેરેને થયુ હતુ

૩૫ આભોગધ્યાન—આભોગ એટલે જ્ઞાનપૂર્વક વ્યાપાર, તેનુ ધ્યાન તે આભોગધ્યાન તે બ્રાહ્મણના નેત્રો ધારીને વડગુંદાનુ મર્દન કરનારા બ્રહ્મદત્ત ચક્રીને થયુ હતુ

૩૬ અનાભોગધ્યાન—અનાભોગ એટલે અત્યંત વિસ્મરણ, તેથી થતુ ધ્યાન તે અનાભોગધ્યાન તે પ્રસન્નચન્દ્રને થયુ હતુ

૩૭ ઋણધ્યાન—ઋણ તે દેવુ તે આપવા માટે થતુ ધ્યાન તે ઋણધ્યાન

૩૮ વૈરધ્યાન—એટલે માતાપિતાદિકના વધથી અથવા રાજ્યના અપહારથી થતુ ધ્યાન તે પરશુરામ તથા સુભૂમને થયુ હતુ, અને સુદર્શનના ઉપર કાનસાનવાળી બાનગી થયેલી અભયારાણીને થયુ હતુ

૩૯ વિતર્કધ્યાન—વિતર્ક એટલે રાજ્યાદિક ગ્રહણ કરવાની ચિંતા, તેનુ ધ્યાન તે નંદરાજાનુ રાજ્ય લેવાની ઇચ્છાવાળા ચાણાક્યને થયુ હતુ

૪૦ હિંસાધ્યાન—એટલે પાડા વિગેરેની હિંસા કરવાનુ ધ્યાન તે કૂવામા નાખેલા કાલસોકરિકને થયુ હતુ

૪૧ હાસ્યધ્યાન—હાસ્ય કરવાનુ ધ્યાન મિત્ર સહિત ચંડરુદ્ર આચાર્યનુ હાસ્ય કરનાર શિષ્યને થયુ હતુ

૪૨ પ્રહાસધ્યાન—પ્રહાસ તે, ઉપહાસ, નિંદા અથવા સ્તુતિરૂપ તેનુ ધ્યાન તે પ્રહાસધ્યાન તે 'હે નૈમિત્તિકમુનિ ! હુ તમને વદન કરૂ છુ' એ પ્રમાણે વાર્તિક મુનિપ્રત્યે મશ્કરીમા બોલતા ચંડપ્રદ્યોત રાજાને થયુ હતુ

૪૩ પ્રદ્વેષધ્યાન—અતિદ્વેષવાળુ ધ્યાન તે પ્રદ્વેષ ધ્યાન કમઠને તથા શ્રી મહાવીરસ્વામીના કાનમા ખીલા નાખનાર ગોપને થયુ હતુ

૪૪ પરૂષધ્યાન—પરૂષ એટલે અતિ નિષ્ઠુર કર્મ તેનુ ધ્યાન તે પરૂષધ્યાન તે બ્રહ્મદત્ત પુત્ર ઉપર ચુલણી રાણીને તથા સુબાહુ ભાઈ ઉપર મણિરથને થયુ હતુ

૪૫ ભયધ્યાન—ભય એ મોહની અંતર્ગત રહેલી નોકષાય પ્રકૃતિ છે તે ધ્યાન ગજસુકુમાલને ઉપસર્ગ કરનારા સોમિલ સસરાને થયુ હતુ

૪૬ રૂપધ્યાન—આદર્શાદિકમા જે જોવુ તે રૂપ કહેવાય છે, તેનુ ધ્યાન તે રૂપધ્યાન અને તે બે પ્રકારનુ છે સ્વરૂપધ્યાન અને પરરૂપધ્યાન "તેના મારૂ રૂપ સારૂ છે" એમ જે માનવુ તે સ્વરૂપધ્યાન સનતકુમારને થયુ હતુ, અને પરરૂપધ્યાન શ્રેણિક રાજાનુ ચિત્ર આલેખેલ ફલક (પાટીયુ) જોઇને સુજ્યેષ્ઠા અને ચેલણાને થયુ હતુ

૪૭ આત્મપ્રશંસાધ્યાન—પોતાની પ્રશંસા કરાવવાનુ ધ્યાન, શકટાલ મન્ત્રીના મુખથી પોતાની કવિતાની પ્રશંસા કરાવવા ઇચ્છનાર વરરૂચિને થયુ હતુ, તથા કોશાવેશ્યાને પોતાની કળાકુશળતા બતાવનાર રથકારને થયુ હતુ

૪૮ પરનિંદાધ્યાન—તે કુરગડુ પ્રત્યે ચાર સાધુને થયુ હતુ

૪૯ પરગર્હાધ્યાન—પારકી ગર્હા એટલે અન્ય જનો પાસે પરના છતા વા અછતા દોષ પ્રગટ કરવા તે આ ધ્યાન સ્વધર્મભ્રષ્ટ દુર્બલિકા પુષ્પમિત્રની ગર્હા કરનાર ગોષ્ઠમાહીલને થયુ હતુ

૫૦ પરિગ્રહધ્યાન—ધનધાન્યાદિક પરિગ્રહ નવો મેળવવાનુ ધ્યાન અથવા ગયેલી સમૃદ્ધિને પાછી મેળવવાનુ ધ્યાન તે પરિગ્રહધ્યાન તે ધ્યાન ચારૂદત્તને થયુ હતુ તથા મુનિપતિ સાધુ વિહાર કરતા તેનો રોધ કરનાર કુચિક શ્રેષ્ઠીને થયુ હતુ

૫૧ પરપરિવાદધ્યાન—અન્યના અછતા દોષો અન્યજન પાસે પ્રગટ કરવા તે, પરપરિવાદ કહેવાય છે તેનુ ધ્યાન તે પરપરિવાદધ્યાન તે સુભદ્રા પ્રત્યે તેની સાસુ તથા નણંદને થયુ હતુ

૫૨ પરદૂષણધ્યાન—પોતે કરેલા દોષનો બીજા નિર્દોષ પ્રાણી ઉપર આરોપ કરવો તે પરદૂષણ કહેવાય છે તે સમ્બન્ધી ધ્યાન તે પરદૂષણ ધ્યાન તે પતિની હત્યારૂપ પોતાના દોષને ભદ્રક વૃષભ ઉપર આરોપણ કરનાર જિનદાસની સ્ત્રીને થયુ હતુ

૫૩ આરંભધ્યાન—આરંભ તે બીજાને ઉપદ્રવ કરવો તે સમ્બન્ધી ધ્યાન તે આરંભધ્યાન તે કુરૂડ અને ઉકુરૂડમુનિને તથા દ્વિપાયન રૂષિને થયુ હતુ

૫૪ સંરંભધ્યાન—સંરંભ એટલે વિષયાદિકનો તીવ્ર અભિલાષ તેસમ્બન્ધી ધ્યાન તે સંરંભધ્યાન તે માતાના ઉપરોધથી વ્રત પાળતા છતા પણ વિષયની અભિલાષાવાળા ક્ષુલ્લકકુમારને થયુ હતુ

૫૫ પાપધ્યાન—પર સ્ત્રી સેવન વિગેરે પાપકર્મનુ અનુમોદન એટલે તેવે પ્રસગે 'આણે આ ઠીક કર્યું' એમ જે બોલવુ તે પાપ કહેવાય છે તેનુ ધ્યાન તે પાપધ્યાન તે "આ ભોગી ભ્રમરણ રાજાને ધન્ય છે" ઇત્યાદિ અનુમોદન કરનારા લોકોને થયુ હતુ

૫૬ અધિકરણધ્યાન—પાપની ઉત્પત્તિના કારણરૂપ જે અધિકરણ

તે સબન્ધી ધ્યાન તે અધિકરણધ્યાન તે વાપી કૂપાદિક કરા વવામા તત્પર થયેલા નન્દમણિકારને થયુ હતુ

૫૭ અસમાધિ મરણધ્યાન—'આ અસમાધિવડે મરણ પામો' એવુ અસમાધિ મરણધ્યાન સ્કન્દકાચાર્ય પ્રત્યે ક્ષુલ્લક સાધુને પહેલો યત્રમા પીલતા અભવ્ય એવા પાલક પુરોહિતને થયુ હતુ

૫૮ કર્મોદય પ્રત્યયધ્યાન—કર્મના ઉદયને આશ્રીને થયેલુ ધ્યાન તે કર્મોદય પ્રત્યયધ્યાન તે પ્રથમ શુભપરિણામ છતા પછીથી કોઈ પણ અશુભ કર્મના ઉદયથી અશુભ પરિણામ વાળા થયેલા વિષ્ણુને—અતકાળે થયું હતુ

૫૯ ઋદ્ધિગૌરવધ્યાન—રાજ્ય ઐશ્વર્ય વગેરે સમૃદ્ધિવડે પોતાની ઉત્કૃષ્ટાઈરૂપ ગૌરવતા(મોટાઈ)નુ ધ્યાન તે ઋદ્ધિગૌરવધ્યાન તે દશાર્ણભદ્રને થયુ હતુ

૬૦ રસગૌરવધ્યાન—જિવ્હા ઇન્દ્રિયવડે ગ્રહણ કરાતા રસ (ભોજન)ની ગૌરવતાનુ ધ્યાન તે રસગૌરવધ્યાન અર્થાત્ "મારી રસવતી (ભોજન)મા જેવો રસ છે તેવો બીજાની રસવતીમા શું હોય?" એવુ અભિમાનપૂર્વક જે ધ્યાન, તે જળના દષ્ટાતમા કહેલા જિતશત્રુ રાજાને સુબુદ્ધિમત્રી પાસે પોતાની રસવતીના રસની પ્રશસા કરતા થયુ હતુ

૬૧ સાત ગૌરવધ્યાન—સુખના ગર્વનુ ધ્યાન એટલે 'હુ જ સુખી છુ' એવા અભિમાનવાળુ ધ્યાન ઘણા જીવોને થાય છે

૬૨ અવિરહધ્યાન—અવિરહધ્યાન એટલે પુત્રાદિકનો વિરહ ન થાઓ એવુ ચિંતવન આ ધ્યાન "એ પુત્રનો વિરહ ન થાઓ" એવી બુદ્ધિથી આ સાધુઓ માસ ખાય છે, માટે તે રાક્ષસ જેવા છે, તેથી તેની પાસે જવુ નહીં, એમ કહી તે પુત્રોને છેતરનાર ભૃગુપુરોહિત તથા તેની સ્ત્રી યશાને થયુ હતુ, તેમ જ દેવતાએ પ્રતિબોધ કર્યા છતા પણ વારવાર વ્રતનો ત્યાગ કરનાર મેતાર્યને થયુ હતુ

૬૩ અમુક્તિમરણધ્યાન—મુક્તિ તે મોક્ષગતિ, તેથી રહિત તે અમુક્તિ, એટલે સસારના સુખની અભિલાષા, તેવડે મરણ પામવાનુ જે ધ્યાન તે 'અમુક્તિમરણધ્યાન' કહેવાય છે તે "મુક્તિને વિઘ્ન કરનારૂ આ નિયાણુ ન કર" એમ ચિત્ર નામના પોતાના ભાઈ સાધુએ વારવાર નિવારણ કર્યા છતા પણ 'ચક્રવર્તીની સપત્તિનો અનુભવ કર્યાવિના હુ મુક્તિની

પણ ઇચ્છા કરતો નથી' એવા તીન અશુભ ભાવથી નિયાણુ કરનારા સભૂતિ મુનિને થયુ હતુ

"મિથ્યાદુષ્કૃત આપવા લાયક આ, ત્રેસઠ દુર્ધ્યાનના સ્વરૂપને સાભળીને વિવેકી પુરૂષોએ અનેક પ્રકારના કર્મોનુ બધન કરાવનારા સર્વે દુર્ધ્યાનોનો-તન્નમાર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરતા સર્વથા ત્યાગ કરવો"

દુર્ધ્યાનના ત્રેસઠ સ્થાનકોમા ચિત્ત ગમન કરે તે પહેલા, મનને તેથી પાછુ હઠાવીને શુભધ્યાનમા સ્થિર કરવુ ધ્યાન કરનારાઓએ આ ત્રેસઠ દુર્ધ્યાનોને અહિતકારી માનીને તેનાથી દૂર રહેવા સદા પ્રયત્ન કરવો ધ્યાન ધરતા પહેલા કયા અશુભ ધ્યાન સ્થાનકોમા મારૂ મન જાય છે તેનો વિચાર કરીને, તેનાથી દૂર રહેવા તીન ઉપયોગ અને દૃઢ સકલ્પ ધારણ કરવો શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી ત્રેસઠ દુર્ધ્યાનોનુ સ્વરૂપ જાણતા હતા, તેથી તેઓ સુધ્યાનમા રમણતા કરવા પ્રયત્ન કરતા હતા અને સુધ્યાનના યોગે હૃદયના ઉભરારૂપ પદો ગાતા હતા

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના પદનો ભાવાર્થ સમજીને ભવ્ય જીવોએ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે, ધર્મધ્યાનવડે સિદ્ધપરમાત્માની ઉપાસના કરવી, એ જ તેમના પદમાથી પોતાના અધિકાર પ્રમાણે સાર આકર્ષવાનો છે

શ્રીમદ્ યશોવિજયજીની સાથે વાર્તાલાપ કરતા જેઓ નિરઞ્જન યાર-ને મળવાનો હૃદયપ્રેમ ઉભરો બહાર કાઢે છે, તેવા શ્રીઆનન્દઘનજીના આત્માનુ અનુકરણ કરવુ જોઈએ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ આધ્યાત્મિક રસને પોતાના ઉદ્ગારોમા જીવતો જણાવ્યો છે અને તેનો ગગાપ્રવાહની પેઠે પ્રવાહ પ્રવહાવ્યો છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ નિરઞ્જનયાર એ પદમા પરમાત્માનો જે મેળ ઇછ્યો છે તે હૃદય આગળ ખડો થાય છે, અને તેમની આત્મદશાનુ વારવાર સ્મરણ થાય છે

આધ્યાત્મિક જ્ઞાનરસ એજ અમૃતરસ છે અને તેનુ પાન કરવુ તે વિબુધોના જ ભાગ્યમા લખાયુ છે જ્ઞાની પુરૂષો અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ અમૃતરસનુ પાન કરે છે અને તેનો લાભ, ઉદ્ગારોદ્વારા અન્યોને આપે છે જ્ઞાની પુરૂષોના હૃદયમા સર્વે સમાઈ જાય છે તેમનુ જ્ઞાન કોઈ રીતે માપી શકાતુ નથી

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ અધ્યાત્મ પદોનો ગગાપ્રવાહ વેહવરાવીને ઉચ્ચધર્મ વિચારરૂપ ભુવનમા દુનિયાને લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે

આ ગ્રન્થમા પ્રગટ થવા ઉપરાતના શ્રીમદ્ના નામથી ગવાતા અન્ય નણ પદો હાલ સાભળવામા આવ્યા છે તેનો અન ઉતારો કરવામા આવે છે

पद १

(राग आशावरी)

अब चलो सग हमारे, काया अब चलो सग हमारे,
त्होंये बहोत यत्न करी राखी, काया अब चलो० ॥
तोये कारणमें जीव सहारे, बोले जूठ अपारे,
चोरी करी परनारी सेवी, जूठ परिग्रह धारे काया० ॥ १ ॥
पट आभूषण सुधा चूआ, अशनपान नित्य न्यारे
फेर दिने खटरस तोये सुन्दर, ते सब मलकर डारे काया० ॥ २ ॥
जीव सुणो या रीत अनादि, कहा कहत वारवारे,
मैं न चलुगी तोये सग चेतन, पापपुण्य दो लारे काया० ॥ ३ ॥
जिनवर नामसार भज आतम, कहा भरम ससारे,
सुगुरुवचन प्रतीत भये तब, आनन्दघन उपगारे काया० ॥ ४ ॥

આ પદમા ચેતન મરતી વખતે કાયાને પોતાની સાથે આવવા માટે અનેક યુક્તિયોથી પ્રબોધે છે, તેના પ્રત્યુત્તરમા કાયા કથે છે કે, હે ચેતન ! મારી અનાદિકાલથી એવી રીત છે કે, હુ એક ભવથી અન્ય ભવમા ગમન કરતા સાથે ગમન કરતી નથી હે ચેતન ! તારી સાથે મારા સબન્ધે તે કરેલુ પુણ્ય અને પાપ એ બે સાથે આવશે, અને તેથી તુ પરભવમા પુણ્ય પાપના યોગે શુભાશુભ શરીર ધારણ કરીને સુખદુ ખ ભોગવીશ આ જગત્મા જિનવરનુ નામ સત્ય છે સુગુરૂ વચનથી આત્મધર્મની પ્રતીતિ થાય છે, માટે આનન્દઘનજી કહે છે કે, તે સર્વ ઉપકાર સુગુરૂનો છે

पद २

(बिहाग)

कन्थ चतुर दिल ज्ञानी–हो मेरो कन्थ चतुर दिल ज्ञानी ।
जो हम चहेनी सो तुम कहेनी, प्रीत अधिक पीछानी कन्थ० ॥ १ ॥
एक बुन्दका महल बनायो तामे ज्योत समानी ।
दोय चोर दो चुगल महेलम, बात कच्छु नहि छानी कन्थ० ॥ २ ॥
पाच अरु तिन त्रिया जो मन्दिरमें, राज्य करे राजधानी ।
एक त्रिया सब जग वश कीनो, ज्ञानखड्ग वश आनी कन्थ० ॥ ३ ॥
चार पुरुष मन्दिरमें भूखे, कबहु त्रिपत न आनी
दश असली एक असली बुजे, बुजे ब्रह्म ज्ञानी कन्थ० ॥ ४ ॥
चर गतिमें रलता बीते, कमकी किणहु न जाणी
आनन्दघन इस पदकु बुजे, बुजे भविक जन प्राणी कन्थ० ॥ ५ ॥

पद २

(राग सुमाच)

तज मन कुमता कुटिलको सग
जाकी सगत कुवुद्धि उपजत है, पडत भजनमें भग ॥ तज० ॥ १ ॥
कौवेकु क्या कपुर चुगावत, श्वानही न्हावत गग ।
खरकु कीनो अरगजा लेपन, मर्कट आभूषण अग ॥ तज० ॥ २ ॥
कहा भयो पयपान पिलावत, विषहु न तजत भुजग ।
आनन्दघन प्रभु काली कावलीयां, चढत न दुजो रग ॥ तज० ॥३॥

શ્રીમદે આ પ્રમાણે આ બે પદમા પણ અધ્યાત્મરસનો પ્રવાહ વહેવ-રાવ્યો છે तज मन कुमता कुटिलको सग એ પદમા, આત્માને નહિ માનનાર કુમતિ-કુટિલજનોની સગતિનો ત્યાગ કરવાની હિતશિક્ષા જણાવી છે કુમતિકુટિલ મનુષ્યોની સગતિથી પ્રભુના ધર્મથી બાળજીવો ભ્રષ્ટ થાય છે કુસગતિથી ગમેતેવા મનુષ્યની બુદ્ધિ બગડે છે નાસ્તિક મનુષ્યોની સગતિથી મહાન્ અનર્થ થાય છે, માટે જૈન શાસ્ત્રોમા કુમતિવાળા અને કુટિલ મનુષ્યોની સગતિનો ત્યાગ કરવાની હિતશિક્ષા દર્શાવી છે કાલી કાબલીને બીજો રગ ચઢતો નથી, એમ શ્રીઆનન્દઘનજી ઉપદેશે છે, તેનો ભાવાર્થ-શઠ-કુટિલ જનોના મનમા સન્તના ઉપદેશની અસર થતી નથી, એમ અનુભવમા આવે છે-નાસ્તિક બુદ્ધિથી કાલી કાબલીની પેઠે જેના હૃદય પાપકર્મથી કાળા થઈ ગયા છે તેના હૃદય ઉપર ધર્મનો શ્વેત રગ ચઢી શકતો નથી દુર્ભવ્ય અને અભવ્ય પ્રાણીઓને ધર્મની વાત રૂચતી નથી તેઓની કુતર્કવાળી કુમતિથી તેઓની પાસે બેસનારને પ્લેગના જતુની પેઠે ખરાબ અસર થાય છે

દુર્ધ્યાનથી અને કુસગતિથી શુભધ્યાનમાથી ભ્રષ્ટ થવાય છે, માટે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓએ શ્રીમદ્દના પદનો વિચાર કરીને નાસ્તિક-શઠ મનુષ્યોથી દૂર રહેવું જોઈએ

ધ્યાન કરનારા યોગીઓએ પોતાનામા યોગ્ય ગુણો પ્રગટાવવા સદાકાલ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જો પોતાનામા યોગ્ય ગુણો નથી હોતા તો ધ્યાનની ધારા વહેતી નથી અને અધ્યાત્મરસનો સ્વાદ અનુભવાતો નથી નીચેના શ્લોકોથી ધ્યાનીની યોગ્યતા અને ધ્યાનીને વતુ સુખ અનુભવી શકાય તેમ છે

શ્લોક

जितेन्द्रियस्य धीरस्य प्रशान्तस्य स्थिरात्मन
स्थिरासनस्य नासाग्र न्यस्तनेत्रस्य योगिन ॥ १ ॥

વચનસિદ્ધિ

શ્રીમદ્ વિષે કિંવદન્તી એવી સાભળવામા આવે છે કે, તેમને વચન સિદ્ધિ પ્રગટ થઈ હતી જે મનુષ્ય, વચન સમિતિનુ સમ્યક્ પરિપાલન કરે છે અને વચોગુપ્તિમા વિશેષકાળ રહે છે તેમજ નાભિકમલમા ધ્યાન ધરી પરાભાષામા કલાકોના કલાકો પર્યન્ત લીન થઈ જાય છે તેને વચનસિદ્ધિ પ્રગટે છે જે ધ્યાની વા સમાધિકારક પુરૂષ, કદિ શાપને દેતો ન હોય, કોઈનુ બુરૂ કરવામા જેને સૂક્ષ્મ પરાભાષામાથી અશમાનની પણ સ્ફુરણા ન થતી હોય અને હૃદય તથા વાણીમા ઐક્ય ધારણ કરતો હોય, તેમજ પરાભાષાની સત્ય સ્ફુરણાને વૈખરીમાથી બહાર કાઢવા ઉપયોગપૂર્વક અભ્યાસ સેવતો હોય છે તે આત્મધ્યાની મનુષ્ય, વચનસિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ થાય છે

રાજા-રાણી દો મિલે ઉસમે આન દઘનકુ ક્યા?

એક વખત શ્રીમદ્ જોધપુર પાસેના ડુગરોની ગુફાઓમા ધ્યાન ધરતા હતા અને પાસેના ગામડાઓમા ગોચરી લેવા બહાર્ આવતા હતા જોધપુરના રાણાની પટ્ટરાણીને અને રાજાને કેટલાક દિવસથી અણબનાવ થયો હતો રાણીએ રાજાને વશ કરવા અનેક ઉપાયો કર્યાં પણ રાજાને વશ કરી શકી નહિ કોઈ મનુષ્યે રાણીને કહ્યુ કે જો આનન્દઘનજી મહાત્માની કૃપા થાય તો તારૂ કાર્ય સિદ્ધ થાય રાણીના મનમા એ વાતની શ્રદ્ધા થઈ અને તે પોતાના રસાલા સાથે આનન્દઘનજીના દર્શન કરવા ચાલી આનન્દઘનજી જ્યા રહેતા હતા તે સ્થાનની શોધ મળી અને તેણે શ્રી આનન્દઘનજીના દર્શન કર્યાં કેટલાક દિવસપર્યન્ત રસાલા સાથે દર્શન કરવા આવવા લાગી એક દિવસે તેણે પોતાની વાત પ્રગટ કરી, અને કહ્યુ કે મહાપુરૂષ! મારા ઉપર કૃપા કરીને કોઈ યન્ત્ર કરી આપો કે જેથી રાજાનો મારા ઉપર પ્યાર થાય આનન્દઘનજીએ કહ્યું, લાવ પત્ર રાણીએ પત્ર આપ્યો તેમા આનન્દઘનજીએ લખ્યુ કે "राजाराणी दो मिले उसम आन दघनकु क्या" રાણી લખેલો કાગળ યન્ત્રરૂપ માનીને ઘેર લેઈ ગઈ અને પોતાના માદળીયામા ઘાલ્યો, તે દિવસથી રાજાની પ્રીતિ રાણીના ઉપર વધવા લાગી અને રાજા જાણે રાણીના વશમા થઈ ગયો હોય એમ થયુ એક દિવસ અન્ય રાણીઓએ રાજાને કહ્યુ કે, પટ્ટરાણીએ તો આનન્દઘનજી પાસે યન્ત્ર કરાવી આપને વશ કર્યાં છે રાજાએ કહ્યુ, એ બાબતની હુ તપાસ કરીશ એક દિવસ કળાવડે પટ્ટરાણીના માદળીયામાથી પેલો 'યન્ત્ર' કાઢી રાજા વાચવા લાગ્યો અને તેમા [illegible] દેખી આશ્ચર્ય પામ્યો, અને આનન્દઘનજીની આત્મદશા [illegible] આવ્યો.

જોધપુરના રાજાને પુત્ર ન હતો તેના મનમા રાજ્યગાદીના વારસ સબન્ધી વારવાર ચિન્તા રહેતી હતી દિવાન અને કારભારીઓ જાણતા હતા કે રાજાને પુત્રની ચિન્તા રહે છે પ્રધાનની સાથે વાતચિત કરતા રાજાએ એક દિવસ પોતાના મનમા રહેલી ચિન્તાનો પ્રકાશ કર્યો પ્રધાને કહ્યુ કે, પુત્ર થવો એ પૂર્વભવના સસ્કાર ઉપર આધાર રાખે છે જૈનયતિતરીકે પ્રસિદ્ધ એવા આનન્દઘનજી મહારાજ મહાયોગી–ચમત્કારી પુરૂષ છે તેની સેવાભક્તિ કરવાથી લાભ થાય એમ આશા રહે છે જોધપુરના રાજાએ પહેલા અનેક બાવાઓ–મત્રવાદીઓ અને વૈદ્યો વગેરેનો આ બાબત માટે સબન્ધ રાખ્યો હતો છેવટે હવે પ્રધાનના કથન ઉપર વિશ્વાસ મૂકીને આનન્દઘનજીની સેવાભક્તિ કરવાનો ખરા અન્ત કરણની શ્રદ્ધાથી નિશ્ચય કર્યો શ્રદ્ધા વિના મત્ર–યત્ર અને ઔષધીઓનો પ્રભાવ જણાતો નથી શ્રદ્ધા વિના મહાત્માની સેવા કરવાથી ફલસિદ્ધિ થતી નથી શ્રદ્ધા ભક્તિ વિના મહાત્માઓની આતરડીનો આશીર્વાદ લેઇ શકાતો નથી પોતાના આત્માનુ સમર્પણ કર્યા વિના અન્યના આત્માનુ આશીર્વચન ગ્રહી શકાતુ નથી મહાત્માઓને વૈયાવૃત્ય, ભક્તિ, સેવા, ઉપાસના–વિનય વગેરેથી પોતાના કરી શકાય છે, તેમજ પ્રસન્ન કરી ને તેમના હૃદયનુ સર્વસ્વ લેઈ શકાય છે જોધપુરના રાજાએ આનન્દઘનની ખરા અત કરણથી સેવા કરી અન્તે–સેવાભક્તિના પ્રતાપે રાજાની રાણીને પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ રાજાઓના માનથી શ્રીમદ્ કદિ ફુલાઈ જતા નહોતા, તેમજ તેમનામા શુ છે તે અન્યને જણાવતા નહોતા "હાથો ચણો વાગે ઘણો" કાસાના જેવી સુવર્ણમા ધ્વનિ પ્રગટતી નથી "हीरामुखसे ना कहे लाख हमारा मोल" તેમ, મહા પુરૂષો પોતાના ગુણોનુ પ્રાકટ્ય કદિ પોતાના મુખે કરતા નથી મેડતાના રાજાએ પણ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની સેવાભક્તિ કરી હતી શ્રીમદ્દના પરિચયથી મેડતાના રાણાનો જૈનધર્મપ્રતિ રાગ થયો હતો શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પોતાની પૂજા કદિ ઇચ્છતા ન હતા જૈનશાસનની સેવા કરનારાઓની સદા પ્રશસા કરતા હતા

રાજાને પુત્ર પ્રાપ્તિ

પન્યાસ શ્રી સત્યવિજયજી ક્રિયાપાત્ર અને આત્માર્થી પુરૂષ હતા પોતાની યથાશક્તિએ સાધુની ક્રિયાઓ કરવામા પ્રયત્ન શીલ રહેતા હતા આનન્દઘનજીની સાથે તેઓ ઘણા વર્ષ પર્યન્ત વનવાસમા રહ્યા હતા અને અધ્યાત્મજ્ઞાનીની સગતિનો લાભ લીધો હતો શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજ પણ જણાવે છે કે 'શ્રી સત્યવિજયજીએ કેટલાક વર્ષ આનન્દ

શ્રી સત્યવિજયજીનો શ્રી આનન્દઘનજી સાથે વિહાર

ઘનજીની સાથે વનમા વાસ કરીને ચારિત્ર પાળ્યુ હતું ક્રિયોદ્ધાર કરનારમા ત્યાગ અને વૈરાગ્યનુ ઘણુ બળ હોય છે તો, તે ક્રિયોદ્ધાર કરવા સમર્થ થાય છે એસે બને વર્ષના અન્તરે પ્રાય ગચ્છમા શિથિલતાનો પરિહાર કરીને ક્રિયોદ્ધાર કરવા કોઈ સમર્થ પુરૂષ ઉત્પન્ન થાય છે ઘણા ગચ્છોમા આવુ પ્રાય દેખવામા આવે છે ક્રિયાના ઉદ્ધારક તરીકે પન્યાસ સત્યવિજયજી વિજય શાખામા પ્રસિદ્ધ થયા છે શ્રી સત્યવિજયજી વગડામા-ગામની બહાર્ દેવકુળ વગેરેમા પ્રાય મારવાડ અને મેવાડ દેશમા શ્રી આનન્દઘનજીની સાથે વિશેષત વિચર્યા હતા તેઓ વૃદ્ધાવસ્થા થતા અને જઘાબલ ક્ષીણ થતા શહેરમા વાસ કરવા લાગ્યા શ્રી સત્યવિજયજી આગમના જ્ઞાતા હતા ગામેગામ વિહાર કરતા હતા અનેક જીવોને પ્રતિબોધ દેતા હતા શ્રીમદ્ આનન્દઘનના પરિચયથી તેમનામા આત્મબળ ખીલ્યુ હતુ જૈનશાસનની પ્રભાવના કરનારાઓ ઉપર આનન્દઘનજીનો કેટલો બધો રાગ હતો તે આ ઉપરથી જાણી શકાય છે ધર્મક્રિયાની શુભાચરણાથી જૈન ધર્મની પ્રભાવના કરી શકાય છે વૈરા ય અને ત્યા । વિના એકલા જ્ઞાનથી કદિ ક્રિયોદ્ધાર કરી શકાય નહિ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની પાસે રહેવાથી શ્રી સત્યવિજયજીમા ઘણા ગુણો પ્ર ટ્યા હતા અને તેથી તેમના ચારિત્ર-સબન્ધી લોકોમા ઉચ્ચાભિપ્રાય બધાયો હતો. શ્રી તપા ગ્ચ્છ સાગર-શાખામા વૈરાગી-ત્યાગી, ક્રિયોદ્ધારક શ્રી નેમિસાગરજી મહારાજની પણ ક્રિયામા અત્યત ઉગ્રતા હતી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી ખરેખર ગુણાનુ-રાગની મૂર્તિ-અને ઉદાર આશયધારક હતા મકુચિત દૃષ્ટિથી ન પ્રવર્તવુ એવો તેમનો આન્તર અભિપ્રાય હતો-જેણે પરિપૂર્ણ આગમોનો અભ્યાસ કર્યો હોય અને જેણે ગુરૂકુલમા વાસ કરીને અનેક સાધુઓના પરિણામ અને આચારોનો અનુભવ લીધો હોય, તેમ જેણે ક્ષેત્ર અને કાલભેદે ચારિત્ર અનુષ્ઠાનો પાલવામા સામુદાયિક કાયદાઓની આવશ્યકતાનો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી અનુભવ કર્યો હોય, સ્થવિર સાધુઓની વર્તમાન દશાનો જેણે પૂર્ણ અનુભવ લીધો હોય, ચારિત્ર પામીને જેણે-પોતાની જાતિથી સાધુના આચારવિચારના અનેક દેશમા પરિભ્રમણ કરી અનુભવો મેળવ્યા હોય, જેની ઘણા વર્ષ ચારિત્ર પાળતા પારિણામિક બુદ્ધિ થઈ હોય, ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગના ચારિત્રનુ જેણે દ્રવ્ય,-ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ, ભેદે સારી રીતે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું હોય, સાધુઓ અને સાધ્વીઓની વર્તમાન કાળમા ચારિત્ર પાળવામા કેટલી યો યતા છે તેનો એકની અપેક્ષાએ અને સામુદાયિકની અપે ક્ષાએ અનુભવ કર્યો હોય, આગમોથી અવિરૂદ્ધ અને જૈનશાસનની

આરાધના થાય એવી-ભૂતકાલમા થએલી અનેક ફેરફારવાળી સમાચારીઓનો જેણે હેતુઓપૂર્વક પૂર્ણ અભ્યાસ કર્યો હોય, જૈનાગમથી અને વર્તમાનકાલથી અવિરૂદ્ધ તેમ જ વર્તમાનકાલની શક્તિથી અવિરૂદ્ધ અને વર્તમાનકાલમા પ્રવર્તાવવા યોગ્ય સમાચારીના દ્રવ્યાદિક હેતુઓથી અવિરૂદ્ધ એવી સાધુ સાધ્વીની સમાચારી સમ્બન્ધી, જેની પૂર્ણ અને ધર્મથી અવિરૂદ્ધ એવી દૃષ્ટિ ખીલેલી હોય છે તેવા-ગીતાર્થમુનિવર, જૈન શાસન ચલાવવા સમર્થ થાય છે અને તે વર્તમાનકાળમા સાધુઓનો નાશ ન થાય એવા ઉદ્દેશે અને આચારે ઉત્સર્ગથી અને અપવાદથી સાધુઓ અને સાધ્વીઓની રક્ષા કરીને જૈનધર્મ પ્રવર્તાવવા સમર્થ થાય છે, ઇત્યાદિ બાબતોપર શ્રીમદ્‌ની અને પન્યાસ સત્યવિજયજીની ચર્ચાઓ ચાલતી હતી

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીનું સુવર્ણસિદ્ધિની પ્રાપ્તિ અર્થે શ્રી આનન્દઘનજી પાસે આવાગમન.

જૈનશાસનની ઉન્નતિ અર્થે ઉપાધ્યાય અહર્નિશ અનેક વિચારો કરતા હતા જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવા માટે અનેક કારણોની જરૂર રહે છે બાહ્યના અનેક ઉપાયો કરવાથી જૈનધર્મની પ્રભાવના કરી શકાય છે જૈનશાસનમા અષ્ટપ્રભાવકોના ચરિતો વિદ્યમાન છે તે ઉપરથી જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવાનો ખ્યાલ આવે છે બાળજીવો પ્રાય જ્યા ચમત્કાર ત્યા નમસ્કાર કરે છે જ્યા ચમત્કાર દેખે અને જ્યા કઇક સ્વાર્થ સિદ્ધ થતો હોય, એવા ધર્મમા બાળજીવો પ્રવેશ કરે છે જગત્મા જ્ઞાનીઓ થોડા હોય છે અને પ્રાય અજ્ઞાની બાળજીવો ઘણા હોય છે વ્યવહારના હેતુઓને અવલમ્બ્યા વિના જૈનધર્મનો ફેલાવો થતો નથી મણિ મત્ર ઔષધીઓનો અચિંત્ય પ્રભાવ હોય છે તે જે ધર્મ પાળવાથી મળે તે ધર્મમા અજ્ઞ-બાળજીવો આખો મીચીને પ્રવેશ કરે છે આત્મિક સુખ મળો વા ન મળો અર્થાત્ બાહ્યસુખના કારણો સત્તા ધન વગેરે જ્યા મળતુ હોય તે ધર્મ તરફ દુનિયા મહેજે વળે છે દ્રવ્યાનુયોગના એકલા બોધોપદેશથી જૈનો વધે એવો નિયમ નથી બાળજીવોને તો બાહ્યસુખની લાલચ આપીને જૈનધર્મકથિત આત્મસુખ તરફ વાળી શકાય છે અજ્ઞાનના જમાનામા મત્ર-તત્ર જત્ર બાહ્ય ધામધૂમ-ધન પ્રાપ્તિના હેતુઓ વગેરે-બાહ્યનિમિત્તોથી મનુષ્યો જૈનો બને છે, પશ્ચાત્ વસ્તુતત્ત્વ જાણતા ખરેખર જૈનો બને છે ખ્રીસ્તિ મીશનરીઓ પણ આજ યુક્તિઓથી ખ્રીસ્તિ ધર્મ વધારવા માટે જ્યા ત્યા તનતોડ મહેનત કરી રહ્યા છે, અને પગાર વગેરે સુખના સાધનો વગેરેના નિમિત્તે લાખો હિન્દુઓને ખ્રીસ્તિ ધર્મમા વટલાવવા સમર્થ થયા છે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયના મનમા એક દિવસ એવો વિચાર આવ્યો કે, જો મારી પાસે સુવર્ણસિદ્ધિ હોય તો લાખો કરોડો

મનુષ્યોને જૈન બનાવવા સમર્થ થાઉં ધનવિના મનુષ્યોની ધર્મમા શ્રદ્ધા ભાવભક્તિ રહેતી નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પાસે સુવર્ણસિદ્ધિ હતી રૂદન્તી વગેરે વનસ્પતિયોના યોગથી સુવર્ણ થાય છે, તેમ જ યોગના બળથી સુવર્ણસિદ્ધિ થાય છે શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયના મનમા એવો ભાવ થયો કે, જો મને સુવર્ણસિદ્ધિ મળે તો લાખો કરોડો શ્રાવકો બનાવીને જૈનધર્મનો ઉદ્ધાર કરી એકવાર સપૂર્ણ આર્યદેશને જૈનમય કરી દઉં ઉપાધ્યાયજીના મનમા "સવિજીવ કરૂ શાસનરસી" એવી સદ્વિચારની ભાવના-સાગરની ભરતી પેઠે વધવા લાગી શુભાધ્યવસાયમા પ્રવર્તવાથી અશુભ કર્મનો નાશ થાય છે અને પુણ્યનો બધ થાય છે સર્વ જીવોને હુ ધર્મી બનાવુ, આવી ઉચ્ચભાવનાથી જીવો તીર્થંકરની પદવી પ્રાપ્ત કરે છે ઉપાધ્યાયજીના મનમા તર્ક થયો કે, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પાસે સુવર્ણસિદ્ધ છે તો તેમની સેવા-બહુ માન કરૂ તો તે સુવર્ણસિદ્ધિ આપે આવા વિચારથી તેઓ આનન્દઘનજીની શોધ કરવા લાગ્યા મેડતાના પાસેના જગલમા તેઓ છે એવો પત્તો લાગવાથી ઉપાધ્યાયજી ત્યા પધાર્યા અને મેડતામા પધારવાની વિજ્ઞપ્તિ કરી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીનો શ્રી ઉપાધ્યાય ઉપર શુદ્ધ પ્રેમ હતો, તેથી ઉપાધ્યાયના આગ્રહથી તેમની સાથે ચાલવા લાગ્યા ચાલતા ચાલતા માર્ગમા એક ઠેકાણે આનન્દઘનજી માતરૂ કરવા બેઠા માતરૂ (મૂત્ર) કરવાના ઠેકાણે તે તો બેસી રહ્યા અને અન્તરમા ઉંડા ઉતરી ધ્યાન કરવા લાગ્યા ઉપાધ્યાયજી-વાર થવાથી અકળાવા લાગ્યા, પણ કરે શુ ? મનમા તેઓ વગરના યોગીની આવી દશાનો ! કઇનો કંઈ વિચાર કરવા લાગ્યા એક કલાક થયો તોપણ આનન્દઘનજી ઉઠ્યા નહિ, તેથી ઉપાધ્યાયજીને હાસ્ય આવ્યુ-તેથી તે આડુ મુખ રાખી કંઈક હસ્યા, ત્યારે આનન્દઘનજી પણ હસવા જેવુ કરવા લાગ્યા ઉપાધ્યાયજીના મનમા વિચાર થયો કે, આનન્દઘનજીનુ હસવા જેવુ મુખ કારણવિના કેમ થયુ ? તેથી તેમણે તે માટે શ્રી આનન્દઘનજીને પૂછ્યુ ઉત્તરમા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ, જેવી રીતે તું હસ્યો તેવી રીતે હુ હસ્યો, એમ કહ્યું, આવુ વચન શ્રવણ કરી ઉપાધ્યાયજી શરમાઈ ગયા ઉપાધ્યાયજીના સંકેત પ્રમાણે મેડતામા ઠાઠમાઠ પૂર્વક સઘે પધરામણી કરી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીનુ આ બા બતપર લક્ષ ન હતુ સર્વે લોક ગયા બાદ ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યુ કે, સાહેબજી મારી આટલી બધી સેવાનુ કારણ એ છે કે "જૈનશાસનની પ્રભાવના માટે સુવર્ણસિદ્ધિની જરૂર છે, અને આપની પાસે સુવર્ણસિદ્ધિ છે તેથી કૃપા કરીને મને તે-સુવર્ણસિદ્ધિ આપો" ઉપાધ્યાયના કથન પશ્ચાત્ કેટલોક વખત શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મૌન રહ્યા અને છેવટે

મુદ્રાથી કહ્યુ કે—મારા મનમા તે આપવાની ઈચ્છા હતી, પણ ? તેથી તે મળે તેમ નથી "માગે તેથી આઘે" આ પ્રમાણે કથીને આનન્દઘનજી વનમા ગયા ઉપાધ્યાયજીએ વિચાર કર્યા કે જેવી યતા શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી અને આનન્દઘનજી નિષ્કામ મેવા અને : બુદ્ધિથી વર્તનારા હતા, તેથી કોઇના મનમા આ બનાવથી સ્ની ગાઢમા અશમાત્ર હાની આવી નહિ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના સમયમા પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિનો મારવાડ ગુજરાત વગેરે દેશમા–હિન્દુઓમા ઘણો પ્રચાર થયો હતો યાઈ મારવાડમા થયા બાદ, ભરથરી લોકોએ મીરાબાઈના બના- કૃષ્ણ અને રાધાના ભજનો ગાઇને, મારવાડમા વૈષ્ણુ ધર્મની જાગૃતિ તી કબીર વગેરેના પદો અને તુલસીદાસના પદોનો પ્રચાર ત મારવાડ અને હિન્દુસ્થાનમા થયો હતો

...મા જૈન માર્ગમા ...પદરચ ...શ્રીમદ્ આ ...નજી

જૈનોમા પદો (પદ્યો) ગાવાની ઈચ્છા સ્ફુરી આવી હતી હિન્દુસ્થાની ભાષામા આત્મા અને તેની સુમતિ તથા કુમતિ એ બે સ્ત્રીઓના પાત્ર બનાવીને, શ્રીમદે અધ્યાત્મજ્ઞાનના એવા સરસ પદો હૃદયના ઉદ્દગારરૂપ રચ્યા કે, જે પદોના ગાનથી ગાનારાઓને અત્યત આનન્દ મળવા લાગ્યો અધ્યાત્મજ્ઞા- નીઓ શ્રીમદ્દના પદો સાભળીને અધ્યાત્મપદરૂપ આનન્દ- સરમા ઝીલવા લાગ્યા શ્રીમદ્ જ્યારે અધ્યાત્મના તાનમા આવી જતા ે પોતાની મેળે પદોને લલકારતા અને સહજાનન્દ રસમા લદબદ જતા આત્માનુ ધ્યાન અને આત્મગમાધિમા રમણતા કરતા હુટીના ળકાથી અકૃત્રિમ હૃદયોદ્દગારોનો પ્રવાહ ખરેખર શબ્દોદ્વારા પ્રવહે અને તે જાણે દિવ્ય જ્ઞાનગગાનો જીવતો પ્રવાહ હોય તેવો દેખાય શ્રીમદ્દના પદોમા તેવી જીવતી ભાષાની ઝાખી જણાય છે હુટીના મરા વિના અકૃત્રિમ ઉદ્દગાર નીકળતા નથી જૈન શ્વેતામ્બર માર્ગમા ની પદ્ધતિથી હૃદયના ઉદ્દગારોને ભાષાદ્વારા બહાર કાઢવાની રીતિની રૂઆત તેમનાથી થઇ છે શ્રીમદ્દના પૂર્વે એવી પદો રચવાની રીતિ હતી-આનન્દઘનજીની પદરચનાનુ અનુકરણ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી પાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય તથા જ્ઞાનસારજી વગેરેએ કર્યુ અને હાલ પણ તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ ચાલુ છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી સત્યના ાગી હતા પક્ષપાતવિના વસ્તુતત્ત્વનો આગમો અને યુક્તિયોવડે વિચાર કરતા હતા ઘણા જૈનોને તેમના વચનની પ્રતીતિ હતી તે સમયમા ગચ્છોની સામાન્ય ચર્ચાઓએ પક્ષપાતનુ ઝાખુ રૂપ લીધુ હતુ દરેક

ગચ્છવાળો સાધુ, પોતાના ગચ્છમા ધર્મ છે અને અમારો જ ગચ્છ ખરેખરો આગમોના આધારે=જિનાજ્ઞા પ્રમાણે વર્તે છે, એમ કથીને અન્ય ગચ્છના દોષો કાઢીને સ્વગચ્છનુ સ્થાપન કરતો કેટલાક શ્રાવકો આવી દશા દેખીને સશયમા પડ્યા અને કોઈ પ્રામાણિક જ્ઞાનિની શોધ કરવા લાગ્યા

જિનાજ્ઞા પ્રમાણે વર્તાપ દેશ શ્રી ઉપાધ્યાયજી

ઘણા જૈનોના મનમા એમ આવ્યુ કે, આનન્દઘનજીને ગચ્છનો પક્ષપાત નથી જૈનાગમોના અને અનેક સુવિહિત આચાર્યોના ગ્રન્થો તેમણે વાચેલા છે તેથી તેમની પાસે આપણે ગમન કરીને ખુલાસો મેળવવો જોઇએ. તેઓ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની પાસે ગયા અને વિનય વદના કરીને પ્રામાણિક ગીતાર્થવકતા હાલ કોણ છે? તે સબન્ધી પ્રશ્ન કર્યો શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ કહ્યુ હાલમા ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી સર્વે સિદ્ધાન્તોના જ્ઞાતા અને ઉપદેશક છે વ્યવહારમા અને નિશ્ચયમા તેમની બરાબર દૃષ્ટિ પહોંચે છે તેમની પાસે વ્યાખ્યાન સાભળીને ખુલાસા કરો અન્યગચ્છોમા પણ ગીતાર્થો હશે, પણ પરિચય વિના જણાય નહિ સાધુઓએ ગચ્છક્રિયાના ભેદોની ઉદીરણા કરીને-કલેશ કરી આત્મકલ્યાણમા પોતાના હાથે વિઘ્ન ન નાખવુ જોઇએ સાધુઓએ ગચ્છમા રહી વ્યવહાર અને નિશ્ચય નય પ્રમાણે ચાલી આત્માના શુદ્ધ ધર્મમા લક્ષ રાખવુ, કિન્તુ ગચ્છ રાગથી અન્યગચ્છપર ઇર્ષ્યા ન કરવી જોઇએ રાગદ્વેષનો નાશ કરવા માટે સાધુના સમુદાય અને સમાચારી વિશેષરૂપ ગચ્છનો આશ્રય કરવાની જરૂર છે, કિન્તુ કષાયોની ક્ષીણતા એજ સાધ્યબિન્દુ અવબોધવાનુ છે, ઇત્યાદિ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીનો ઉપદેશ શ્રવણ કરીને શ્રાવકોના મનમા આનન્દ થયો શ્રીમદ્‌ની અધ્યાત્મદશામા રમાતા છતા બાળજીવોને તેમના અધિકાર પ્રમાણે, યોગ્ય રૂની સૂચના આપતા અને પોતાના શુદ્ધધર્મનુ ધ્યાન કરવામા સ્થિર ઉપયોગી રહેતા હતા શ્રીમદ્‌ના પરિચયથી યશોવિજય ઉપાધ્યાયની ઉત્તરાવસ્થા અધ્યાત્મજ્ઞાનની રમણતામા અને અધ્યાત્મજ્ઞાનના પુસ્તકો લખવામા વ્યતીત થઈ હતી

સતી થનારીને બોધ

શ્રીમદ્ એક વખત વિહાર કરતા મેડતામા પધાર્યા-ત્યા એક શેઠની યુવાન પુત્રી રાડી હતી તે પોતાના પતિની ચિતામા બળી જવા માટે તૈયાર થઈ, તેનામા સત્ (સતિત્વ) આવ્યુ તે મેડતાની બહાર્ સતીના વેષે નીકળી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી ગામની બહાર સ્મશાન તરફ એક ઠેકાણે બેઠા હતા પેલી

શેઠની પુત્રી ત્યા થઈને નીકળી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના મનમા તેને ઉપદેશ દેવાની એકદમ સ્ફુરણા થઈ શ્રીમદ્ પેલી સતીની પાસે ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે, હે શેઠની પુત્રી! તારા પતિને ઓળખ્યા વિના તુ કોની સાથે બળી મળવા પ્રયત્ન કરે છે?

શેઠપુત્રી—મારો સ્વામી-ચિતામા બાળવાને આ લેઈ જવામા આવે છે તે-આજ જ મરી ગયો છે, માટે તેને ભેટના હુ તેની પાછળ જવા તૈયાર થઈ ગઈ છુ

આનન્દઘન—શેઠની પુત્રી! તારો પ્રિયતમ સ્વામી, શરીર છે કે શરીરમા રહેલો આત્મા છે? જો તુ શરીરને પ્રિયતમ સ્વામી ધારી તેને ભેટવા જતી હોય તો તે અયુક્ત છે કારણ કે શરીર તો જડ છે અને ક્ષણવિનાશી છે શરીર કોઈનુ થયુ નથી અને થવાનુ નથી શરીર સપ્તધાતુથી ઉપજ્યુ છે જેનો ઉત્પાદ છે તેનો નાશ છે શરીરની ઉત્પત્તિ હોવાથી શરીરનો નાશ થાય છે શરીર કઈ તારા પ્રેમને સમજી શકતુ નથી, માટે શરીર તો સ્વામી ગણાય નહિ જો તુ શરીરમા રહેલા આત્માને સ્વામી માનતી હોય તો શરીરમા રહેલો આત્મા તો પોતાના કર્મના અનુસારે પરભવમા ગયો, તેના શરીરની સાથે બળી જવાથી ભિન્ન કર્મયોગે ભિન્ન ગતિ-અવતાર થવાથી તેને ભેટવાનુ કાર્ય થવુ દુર્લભ છે, માટે હવે તુ કોને ભેટીશ?

શેઠપુત્રી—હુ સ્ત્રી છુ અને મારો પતિ દેવલોકમા ગયો છે, માટે હુ પણ તેની ચિતામા બળી ભસ્મ થઈ મારા પતિ પાસે જવાની

આનન્દઘન—તારા શરીરમા રહેલો આત્મા સ્ત્રી છે કે તારૂ શરીર સ્ત્રી છે? તુ તો આત્મા છે શરીરના વ્યવહારથી તુ સ્ત્રી ગણાય છે તારો પતિ દેવલોકમા ગયો એવો કેવલી વિના કોણ નિર્ણય કરી શકે? તુ ખરા પતિને અને તેના પ્રેમને ઓળખવા માટે સમર્થ થઈ નથી, તેથી તુ ભ્રાન્તિમા પડી ખરા પતિની ભક્તિ કરી શકતી નથી

શેઠપુત્રી—ખરો પતિ કોણ અને તેની ખરી સ્ત્રી કોણ?

આનન્દઘન—ખરો પતિ પ્રત્યેકના શરીરમા રહેલો આત્મા છે અને આત્મારૂપ સત્યપતિની શુદ્ધ ચેતનારૂપ ખરી સ્ત્રી છે તારા શરીરમા તારો આત્મા એજ-સત્તાએ ખરો પતિ છે અને શુદ્ધધર્મવાળી મતિરૂપ સુમતિ એજ શરીરમા રહેલા આત્માની ખરી સ્ત્રી છે, બાકી શરીર અને હાડકાઓમા પતિ અને સ્ત્રીપણુ ધારવુ એ ભ્રાન્તિ છે

શેઠપુત્રી—તમારૂ કથનુ સાચુ છે પરતુ પર આત્મા તે પોતાનો પતિ કેમ ન ગણાય?

આનન્દઘન—શરીરધારી એવો પરનો આત્મા ભિન્ન છે અને પોતાનો આત્મા ભિન્ન છે અન્ય પ્રિયતમ તે કદિ પોતાનો પ્રિયતમ થઈ શકતો નથી સત્તાએ પરમાત્મરૂપ પોતાનો આત્મા તેજ પ્રિયતમ કાન્ત છે અને તેની શુદ્ધ ચેતના તેજ સત્ય પ્રિયતમા કાન્તા છે પરમાત્મા જે રૂષભદેવ ભગવાન્ કે જે અષ્ટકર્મથી રહિત—શુદ્ધબુદ્ધ પરમાત્મા થયા તેજ આપણા આત્મામા રહેલી ચેતનાના નિમિત્તકારણરૂપે પતિ માનવામા આવે તો આત્માની શુદ્ધતા થાય સસાર વ્યવહારથી મનાયલા પતિયો અને સ્ત્રીઓમા પતિત્વ અને સ્રીત્વનો સબન્ધ વસ્તુત અવલોકતા ભ્રાન્તિરૂપ ઠરે છે

શેઠપુત્રી—આપણુ કહેવુ સત્ય છે અને પરમાત્મા શ્રી રૂષભદેવ ભગવાન્ તેજ શુદ્ધચેતનાના સ્વામી છે એમ મને સમજાય છે, પણ તે રીઝવાથી મારૂ શુ કલ્યાણ થાય?

આનન્દઘન—પરમાત્મા શ્રી રૂષભદેવને રાગ અને દ્વેષ નથી તેમની, શુદ્ધ પ્રેમભક્તિ અને ધ્યાનથી ઉપાસના કરવાથી આપણો આત્મા કે જે સત્તાએ રૂષભદેવ સમાન છે તે પોતાના શુદ્ધ ગુણો પ્રગટ કરીને પરમાત્મા બને છે, એજ સ્વકલ્યાણ અને એજ નિમિત્તાવલબનની અપેક્ષાએ રીઝ અવબોધવી

શેઠપુત્રી—પરમાત્મારૂપ સ્વામીને કેવી રીતે મળાય? તેના માટે તપ જપ અને અગ્નિ વગેરેનુ સેવન કરવુ જોઇએ કે કેમ?

આનન્દઘન—શેઠપુત્રી! હુ જે કહુ છુ તે તુ એકાગ્ર ચિત્તથી સાભળ આપણો આત્મા તે સત્તાએ પરમાત્મા છે અને તેની શુદ્ધ ચેતના સ્રી પણ આત્માની પેઠે અરૂપી છે રૂષભદેવ પરમાત્માને સ્વામીરૂપ ધારીને તેની સેવા કરવાની આવશ્યકતા છે આ પ્રમાણે ઉપદેશ દેતા દેતા, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી રૂષભદેવ પરમાત્માની પ્રેમ ભક્તિ સેવામા તલ્લીન થઇને, હૃદયના ઉદ્ગારરૂપ સ્વકૃત ચોવીસીમાનુ પ્રથમ સ્તવન બોલવા લાગ્યા

॥ ऋषभदेव स्तवनम् ॥

ऋषभजिनेश्वर प्रीतम माहरो रे, ओर न चाहु रे कत
रीझ्यो साहिब सग न परिहरे रे, भागे सादि अनत ऋषभ० ॥ १ ॥

प्रीत सगाइ रे जगमां सहु करे रे, प्रीत सगाइ न कोय
प्रीत सगाइ रे निरुपाधिक कही रे, सोपाधिक धन खोय ऋषभ० ॥ २ ॥

कोइ कन्तकारण काष्टभक्षण करे रे, मळशु कन्तने धाय
ए मेळो कहीए नवि सभवे रे, मेळो ठाम न ठाय रुषभ० ॥ ३ ॥
कोइ पतिरञ्जन अति घणु तप करे रे, पतिरञ्जन तनताप
ए पतिरञ्जन म नवि चित धर्युं रे, रञ्जन धातु मिलाप रुषभ० ॥ ४ ॥
कोइ कहे लीला रे अलख अलखतणी रे, लख पूरे मन आश
दोषरहितने लीला नविघटे रे, लीला दोषविलास रुषभ० ॥ ५ ॥
चित्त प्रसन्न रे पूजनफल कह्यु रे, पूजा अखण्डित एह
कपटरहित थई आतम अरपणा रे-आनन्दघन पद रेह रुषभ० ॥ ६ ॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધચેતના કહે છે કે, વસ્તુત શુદ્ધનિશ્ચયનયથી અવલોકતા મારા પ્રિયતમ સ્વામી શ્રી રૂષભ જિનેશ્વર છે એ તેમનાવિના અન્યને ઇચ્છતી નથી તે સાહેબ મારા ઉપર રીઝ પામે તો, (આત્માની પરમાત્મદશારૂપ રીઝ થાય તો) પરમાત્માની સાથે મુક્તિમા સાદિ અનતમાભાગે રહેવુ

જગતમા સર્વ લોકો પ્રીતિની સગાઈ કરે છે પણ કોઈ પ્રીતિની સગાઈ નથી જે પ્રીતિ સગાઈથી ઉપાધિ થાય, તે પ્રીતિ સગાઇની કિમ્મત અલ્પ છે જેમા કોઈ જાતની ઉપાધિ રહે નહિ એવી ખરી પ્રીતિની સગાઈ હોય છે, એવી ખરી સગાઇ તો આત્મારૂપ પરમાત્મા ની જ હોય છે, બાકી આત્મારૂપ પરમાત્મા વા રૂષભદેવ વિના બાહ્ય પદાર્થોની પ્રીતિસગાઇ તો કર્મની વૃદ્ધિ કરાવતારી હોવાથી જ્ઞાનાદિક ધનનો નાશ કરનારી છે જગત્, પ્રીતિની સગાઈ કરવા લક્ષ રાખે છે કિન્તુ ખરી પ્રીતિ અવબોધે તો સહજાનન્દનો લાભ દેનારી શુદ્ધ પ્રીતિ જ બાધી શકે પરમાત્માની સાથે શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરવામા આવે તો તેથી આત્માના જ્ઞાનાદિક ગુણરૂપ ધનની પ્રાપ્તિ થાય રજોગુણી પ્રેમ અને તમોગુણી પ્રેમ તુચ્છ છે, માટે તે બે પ્રેમનો ત્યાગ કરવાની જરૂર છે સત્ત્વગુણી પ્રેમ પણ શુદ્ધ જોઈએ સત્ત્વગુણી શુદ્ધપ્રેમવડે પરમાત્મસ્વામિની ઉપાસના કરવાની જરૂર છે ક્રોધ માન માયા લોભ સ્વાર્થ દ્વેષ અને ઇર્ષ્યા વગેરે દોષો જેમા નથી એવા શુદ્ધપ્રેમથી પરમાત્મસ્વામિની સાથે સગાઈ બાધી શકાય છે પરમાત્માના સ્વરૂપમા તલ્લીન થઈ જવાની રૂચિ તેજ શુદ્ધપ્રેમ ગણાય છે ગુણોના પ્રેમને શુદ્ધપ્રેમ કથે છે પરમાત્મા શુદ્ધ હોવાથી તેમની પ્રેમલક્ષણા સેવાની ઉપાસના કરવાથી પોતાની શુદ્ધિ થાય છે

કોઈ પોતાના કાન્તની પ્રાપ્તિ માટે કાષ્ટ ભક્ષણ કરે છે, અર્થાત્ અગ્નિમા બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે તે મનમા ધારે છે કે દોડીને

સ્વામીને મળશું, પણ એ મેળો કરવાનું સ્થાન નથી શરીરની અપેક્ષા એ બાહ્યના સ્વામી છે તે વસ્તુત શુદ્ધનિશ્ચય દૃષ્ટિથી અવલોકતા સ્વામી નથી સતી સ્ત્રીઓ વગેરે અગ્નિમા બળી શરીરને ભસ્મીભૂત કરે છે, પણ તેથી તે એક સ્થાને ઠરીને શાતિપૂર્વક બેસી શકતી નથી, કારણ કે રાગાદિ પ્રતિબન્ધથી જન્મ જરા અને મૃત્યુની પરપરા કરવી પડે છે સ્વામિની પ્રાપ્તિમાટે હિમાળો ગળનાર, પર્વત ઉપરથી ઝપાપાત કરનાર, અને કાશીનુ કરવત મૂકાવનારાઓ પણ, ખરા સ્વામિને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ખરા સ્વામીની પ્રાપ્તિ અર્થે હિમાળો ગળવો વગેરેની આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરતી નથી

કેટલાક લોકો પતિરજનાર્થે અત્યત તપ કરે છે, પણ પતિને રજન કરી શકતા નથી, અને તેઓ ફક્ત તનને તાપ આપે છે, એવુ પતિરજન મેં ચિત્તમા ધાર્યું નથી બાહ્ય તનતાપથી પતિનુ રજન કરી શકાતુ નથી રજ્ ધાતુનો શુદ્ધાર્થ જે મિલાપરૂપ થાય છે, એવી રીતે અન્તરૂમા શુદ્ધધર્મના રજન વાતુની ધાતોધાતે પરમાત્માની સાથે મળવાથી રજનની સિદ્ધિ થાય છે પરમાત્મસ્વામિને અન્તર્થી મળી શકાય છે રજનધાતુના વાસ્તવિક સ્વરૂપથી પરમાત્માને રીઝવી શકાય શરીરમન અને વાણીની ક્ષણિક ચેષ્ટાઓવડે પરમાત્માની સાથે મેળ થઈ શકે નહિ શરીર વાણી અને દ્રવ્યમન તો જડ છે જડવડે પરમાત્માની સાથે રગાઈ શકાય નહિ—ચેતન પોતે પરમાત્માની સાથે રગાઈ જાય, અર્થાત્ શુદ્ધધર્મમા મળી જાય શરીરમા રહેલો આત્મા તેજ પોતાની રમણતારૂપ રજનતાવડે પરમાત્માની સાથે મળી શકે આત્મામા સત્તાએ પરમાત્મત્વ રહ્યુ છે તે અન્તરૂની શુદ્ધરમણતાવડે મેળવી શકાય વસ્તુત આત્મા એજ સત્તાએ પરમાત્મા છે અને તેની સાથે મળવાનો ઉપરોક્ત રજન માર્ગ છે પરમાત્માના શુદ્ધસ્વરૂપની સાથે આત્માનુ તન્મય બની જવુ એજ ખરૂ રજનપણુ છે એવી રીતે શુદ્ધરજનપણાના યોગે પરમાત્મસ્વામીને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે

કેટલાક તો એમ કથે છે કે, "આ જગત્ ખરેખર પરમાત્માની લીલા છે પરમાત્મા લીલાને અર્થ જગત્ રચે છે અલખ એવા પરમાત્માની અલખ લીલા છે, તેનો પાર આવે નહિ જગતના બનાવનાર એવા પરમાત્માની ભક્તિ કરીએ તો મનની લક્ષ આશાઓ પૂરાય વા મનમા લક્ષેલી આશાઓ પૂરાય " આવી રીતે કોઈ પરમાત્મસ્વામીને માને છે પણ વસ્તુત નયદૃષ્ટિથી અવલોકતા સૃષ્ટિકર્તા એવા પરમાત્મા લીલા પણ સિદ્ધ ઠરતી નથી

કે રાગદ્વેષરૂપ દોષરહિત પરમાત્માને, જગત્ રચવા આદિની લીલા ઘટતી નથી જ્યા એની લીલા છે ત્યા રાગદ્વેષરૂપ દોષનો વિલાસ હોય છે, માટે ત્યા પરમાત્મરૂપ સ્વામિપણુ ઘટતુ નથી કર્મથી રહિત એવા સિદ્ધબુદ્ધ પરમાત્મસ્વામીમા સૃષ્ટિકર્તૃત્વ આદિની કલ્પના કરવામા આવે તો તેમા પરમાત્મત્વ રહે નહિ સિદ્ધ પરમાત્મા અનતગુણના આધાર છે અને તે રાગદ્વેષરહિત છે અલખ નિરજન, અરૂપી, અકર્તા, અભોક્તા, અલેશી, નિસગી અને આધારરહિત એવા સિદ્ધપરમાત્મા તેજ સત્ય-સ્વામી છે, એમની સાથે શુદ્ધપ્રેમમા મસ્ત બનીને મેળાપ કરવો જોઇએ

પરમાત્મા શ્રી રૂષભદેવ એ જ સત્ય પ્રિયતમ કાન્ત છે એમનુ પૂજન ખરેખર આત્માના ભાવથી થાય છે ચિત્તની પ્રસન્નતા એજ પૂજનફલ છે પ્રભુપૂજનથી ચિત્તની પ્રસન્નતા થાય છે આત્મામા સહજાનન્દના ઉભરાઓ પ્રકટે છે મનનો ભાવ ખડાય નહિ અને પરમાત્માની સાથે મન લાગી રહે, તેજ અખડિત પૂજા અવબોધવી સર્વ પ્રકારના કપટોનો ત્યાગ કરીને પરમાત્મસ્વામીને પોતાના આત્માનુ સમર્પણ કરવુ એજ પરમ પ્રભુના મેળનો ખરો ઉપાય છે પરમાત્મ સ્વામિને પોતાનુ સ્વાર્પણ કરવુ એજ ભાવપૂજાનુ ખરૂ કર્તવ્ય કાર્ય છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, પરમાત્મરૂપ સ્વામિના પદની પ્રાપ્તિનો ઉપરોક્તોપાય જ સત્ય છે આનન્દના સમૂહભૂત એવા પરમાત્મસ્વા-મિને મળવુ એજ ખરો મેળ છે અને એજ ખરો પ્રિયતમસ્વામી છે, એમ અન્તરમા અવધાર

આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના ઉપદેશથી પેલી-શેઠપુત્રીની અન્તર્ચક્ષુ ખુલી ગઈ અને ભ્રાન્તિનો નાશ થવાથી સત (સત્ત્વ) કે જે બાલ નારીની ભસ્મ કરવા માટે પ્રગટ્યુ હતુ તે ટળી ગયુ, અને તે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની ભક્તશ્રાવિકા બની, અને તે શ્રીમદ્ના આધ્યા-ત્મિક જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવા લાગી, આ દન્તકથા સાભળવા પ્રમાણે લખી છે

શ્રીમદ્ની ચોવીશી સબન્ધી દતકથા

શ્રીમદ્ની ચોવીશી સબન્ધી એક દન્તકથા સાભળવામા આવી છે અને તે નીચે મુજબ છે શ્રીમદ્ એક વખત શત્રુજયપર્વતપર જિનના દર્શન કરવા ગયા હતા તેમની પાછળ શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી અને શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિ એ બે મુનિવરો ગયા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી એક જિન મન્દિરમા પ્રભુની ભાવસ્તવના કરવામા લીન થઈ ગયા હતા ઉપાધ્યાયજી અને જ્ઞાનવિમલજી છાનીમાની રીતે શ્રીમદ્ના જાણવામા ન આવે એવી રીતે

સ્વામીને મળશું, પણ એ મેળો કરવાનું સ્થાન નથી શરીરની અપેક્ષા એ બાહ્યના સ્વામી છે તે વસ્તુત શુદ્ધનિશ્ચય દૃષ્ટિથી અવલોકતા સ્વામી નથી સતી સ્ત્રીઓ વગેરે અગ્નિમા બળી શરીરને ભસ્મીભૂત કરે છે, પણ તેથી તે એક સ્થાને ઠરીને શાંતિપૂર્વક બેસી શકતી નથી, કારણ કે રાગાદિ પ્રતિબન્ધથી જન્મ જરા અને મૃત્યુની પરપરા કરવી પડે છે સ્વામિની પ્રાપ્તિમાટે હિમાળો ગળનાર, પર્વત ઉપરથી ઝપાપાત કરનાર, અને કાશીનુ કરવત મૂકાવનારાઓ પણ, ખરા સ્વામિને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ખરા સ્વામીની પ્રાપ્તિ અર્થે હિમાળો ગળવો વગેરેની આવશ્યક્તા સિદ્ધ ઠરતી નથી

કેટલાક લોકો પતિરજનાર્થે અત્યત તપ કરે છે, પણ પતિને રજન કરી શકતા નથી, અને તેઓ ફક્ત તનને તાપ આપે છે, એવુ પતિરજન મેં ચિત્તમા ધાર્યું નથી બાહ્ય તનતાપથી પતિનુ રજન કરી શકાતુ નથી રજ ધાતુનો શુદ્ધાર્થે જે મિલાપરૂપ થાય છે, એવી રીતે અન્તરમા શુદ્ધધર્મના રજન ધાતુની ધાતોધાતે પરમાત્માની સાથે મળવાથી રજનની સિદ્ધિ થાય છે પરમાત્મસ્વામિને અન્તરથી મળી શકાય છે રજનધાતુના વાસ્તવિક સ્વરૂપથી પરમાત્માને રીઝવી શકાય શરીરમન અને વાણીની ક્ષણિક ચેષ્ટાઓવડે પરમાત્માની સાથે મેળ થઈ શકે નહિ શરીર વાણી અને દ્રવ્યમન તો જડ છે જડવડે પરમાત્માની સાથે રગાઈ શકાય નહિ—ચેતન પોતે પરમાત્માની સાથે રગાઈ જાય, અર્થાત્ શુદ્ધધર્મમા મળી જાય શરીરમા રહેલો આત્મા તેજ પોતાની રમણતારૂપ રજનતાવડે પરમાત્માની સાથે મળી શકે આત્મામા સત્તાએ પરમાત્મત્વ રહ્યું છે તે અન્તરની શુદ્ધરમણતાવડે મેળવી શકાય વસ્તુત આત્મા એજ સત્તાએ પરમાત્મા છે અને તેની સાથે મળવાનો ઉપરોક્ત રજન માર્ગ છે પરમાત્માના શુદ્ધસ્વરૂપની સાથે આત્માનુ તન્મય બની જવુ એજ ખરુ રજનપણુ છે એવી રીતે શુદ્ધરજનપણાના યોગે પરમાત્મસ્વામીને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે

કેટલાક તો એમ કહે છે કે, "આ જગત્ ખરેખર પરમાત્માની લીલા છે પરમાત્મા લીલાને અર્થે જગત્ રચે છે અલખ એવા પરમાત્માની અલખ લીલા છે, તેનો પાર આવે નહિ જગતના બનાવનાર એવા પરમાત્માની ભક્તિ કરીએ તો મનની લક્ષ આશાઓ પૂરાય વા મનમા લક્ષેલી આશાઓ પૂરાય" આવી રીતે કોઈ પરમાત્મસ્વામીને માને છે પણ, વસ્તુત તત્ત્વદૃષ્ટિથી અવલોકતા સૃષ્ટિકર્ત્તા એવા પરમાત્મા સિદ્ધ ઠરતા નથી અને તેમની લીલા પણ સિદ્ધ ઠરતી નથી કારણ

સગતિ કરીને અધ્યાત્મજ્ઞાન મેળવ્યુ હતુ શ્રી આનન્દઘનજીના અધ્યાત્મ વિચારોની તેમના ઉપર સારી અસર થઈ હતી શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજીનો શ્રી ઉપાધ્યાયજી તથા શ્રી સત્યવિજયજી સાથે પણ સારો સબન્ધ હતો અમોએ વૃદ્ધ યતિયોના મુખે સાભળ્યુ છે કે, શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિ, શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય અને શ્રી સત્યવિજયજી, એ ત્રણે એ સુરતમા શ્રીસૂરજમડન પાર્શ્વનાથના દેરાસરમા ક્રિયોદ્ધારનો વિચાર કર્યો હતો અને તેમણે કાલિકાનુ આરાધન કર્યું હતુ એ ત્રણની ત્રિપુટી ગણાતી હતી, ગમે તેમ હોય પણ તે સૈકામા એ ત્રણનો પુરૂષાર્થ ઘણો હતો એમ તો કહ્યાવિના ચાલે તેમ નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના સ્તવનનો ઉપર શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજીએ ટબો પૂર્યો છે શ્રી આનન્દઘનજીના સ્તવનોનો આશય જાણવા માટે, શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજીએ સુરતમા સૂર્યમડન પાર્શ્વનાથના દેરાસરમા છ માસપર્યન્ત ધ્યાન ધર્યું હતુ અને પશ્ચાત્ તેમના સ્તવનોનો અર્થ લખ્યો છે શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજીનો શ્રીમદ્ ઉપર અત્યત રાગ હતો ઉપાધ્યાયકૃત યોગદૃષ્ટિની આઠ સજ્ઝાયો ઉપર પણ ખભાતમા દોશી મેઘજી ઉદેકરણના હેતે જ્ઞાનવિમલસૂરિએ ટબો પૂર્યો છે ઉપાધ્યાયકૃત ચાલીશ પિસ્તાલીશ ગ્રન્થો ઉપર જ્ઞાનવિમલસૂરિએ ટબો પૂર્યો છે એમ સાભળવામા આવ્યુ છે, પણ અદ્યપર્યન્ત તે પ્રમાણે શોધ કરતા જણાતુ નથી ઉપરની એ કિવદન્તીમા શુ સત્ય છે તે જ્ઞાની જાણે અઢારમા શતકના મોટા મોટા સાધુવરોને પણ શ્રી આનન્દઘનજી ઉપર અત્યન્ત રાગ હતો

જિનપ્રતિના પૂજાની માન્યતા

શ્રી આનન્દઘનજી અધ્યાત્મજ્ઞાની હતા તેમની પ્રતિમા પૂજાની માન્યતા હતી અને તે આગમોના આધારે સિદ્ધ કરી બતાવતા હતા સાલબન ધ્યાનમા પ્રતિમાની આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે આકારનુ ધ્યાન કર્યા પશ્ચાત્ નિરાકાર ધ્યાનની યોગ્યતા આવે છે શ્રીમદ્ના સમયમા પ્રતિમોત્થાપકોનુ જોર ફેલાતુ હતુ શ્રી આનન્દઘનજી મધ્યસ્થ અને અધ્યાત્મજ્ઞાની, વૈરાગી, ત્યાગી અને સત્યવક્તા હોવાથી તેમના વચન ઉપર અન્ય ધર્મવાળાઓની પણ પ્રતીતિ હતી જૈનશાસ્ત્રોમા પ્રતિમાના પાઠો છે શ્રી આનન્દઘનજીએ શ્રી સુવિધિનાથના સ્તવનમા પ્રતિમા પૂજનવિધિને શાસ્ત્રોના આધારે દર્શાવી છે

॥ सुविधिनाथ स्तवन ॥

(राग केदारो)

सुविधि जिणेसर पाय नमीने-शुभकरणी एम कीजे रे,
अतिघणो उलट अगधरीने-प्रह उठी पूजीजे रे सुविधि० ॥ १ ॥

છુપાઈને, તેમની ચોવીશી સાભળવા લાગ્યા અને યાદી કરતા ગયા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ રૂષભદેવથી આરભીને બાવીસમા શ્રીનેમિનાથપર્યન્ત તીર્થંકરોની સ્તવના કરી, એટલામા તેમણે કારણ પામી પાછળ જોયુ તો ઉપાધ્યાય અને જ્ઞાનવિમલસૂરિને દીઠા, તેથી તેમની ઝુટીમાથી નીકળતા ઉભરાઓ સકોચાઈ ગયા અને તે ત્યાથી નીકળી ગયા તેથી શ્રી પાર્શ્વનાથ અને મહાવીરસ્વામિના સ્તવન બન્યા નહી આ કિંવદન્તી જેવી શ્રવણ ગોચર થઈ છે તેવી અત્ર લખવામા આવી છે શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીનામા એટલી શક્તિ હતી કે, એક હજાર શ્લોકોને શ્રવણ કરી તેની યાદી કરી શકતા હતા, તેથી શ્રી આનન્દઘનજીએ ગાયેલા બાવીશ સ્તવનોની તેમને યાદી રહે એમા કઈ આશ્ચર્ય નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી શીઘ્ર-કવિ હોવાથી એકી વખતે એક સ્થાનમા અનુક્રમે ચિત્તની પ્રસન્નતાએ બાવીશ સ્તવનોના ઉભરા કાઢી શકે એમા કઈ આશ્ચર્ય નથી કેટલાક કથે છે કે, જ્યા જ્યા આનન્દઘનજી વિચરતા ગયા અને જ્યા જેવા પ્રભુની ભક્તિસબન્ધી વિચારો આવ્યા તે સ્તવનના ઉભરાઓ તરીકે બહાર્ કાઢ્યા અમારો અગત અભિપ્રાય આ સબન્ધી એવો છે કે, તેઓ જે જે ઠેકાણે ગયા ત્યા પ્રસગોપાત્ત પ્રભુ ભક્તિના ઉભરાઓવડે-ભિન્ન ભિન્ન પ્રભુની સ્તવનાવડે, તેમણે ચોવીશીની રચના કરી

શ્રીમદ્ જ્ઞાન વિમલસૂરિનો શ્રી આનન્દઘનજીસાથે સ બ ધ

અઢારમા સૈકાના જૈન કવિઓમા શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિનુ નામ પ્રખ્યાત છે જ્ઞાનવિમલસૂરિએ રાસા-ચોવીશી-થોયો-સજ્ઝાયો દેવવદન-શ્રી સિદ્ધાચલના હજારો સ્તવનો વગેરેની રચના કરી છે શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજી યોગાભ્યાસમા પ્રવીણ હતા પાટણમા તેમણે, ઉપાસરા પાસેના મોટા લીંબડાને સરકારી સિપાઈઓ પાડતા હતા,-તે કોઈ રીતે માનતા ન હતા,-તે શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિએ ચમત્કાર બતાવીને લીંબડાનુ રક્ષણ કર્યું હતુ જ્ઞાનવિમલસૂરિના શ્રાવક નેમિદાસ હતા તેમણે સ ૧૭૬૬ મા ચૈત્ર શુદિ પાચમના દિવસે ધ્યાનમાલા બનાવી છે, તેમા નેમિદાસે અન્તમગલમા નીચે પ્રમાણે લખ્યુ છે—

संवत रसरसमुनिशशीमित-मासमधुउज्ज्वलपखे,
पचमी दिवसे चित्त विकसे, लह्यो लीला जिम सुखे ॥ १ ॥

श्रीज्ञानविमलसूरि गुरुकृपा लही-तास वचन आधार,
ध्यानमाला एम रची नेमिदासे मतधार ॥ २ ॥

શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજીએ શ્રી આનન્દઘનજીને પૂજ્ય માની, તેમની

સ્તવનના અક્ષરોમા શ્રીમદ્દે સુવર્ણસિદ્ધિ ગોઠવી છે. અમારૂ તો એવુ મન્તવ્ય છે કે, મન વશ થાય તો આત્મા તેજ પરમાત્મરૂપ બનીને સુવર્ણની પેઠે શોભી શકે છે

સત્ય શાન્તિ ની પ્રાપ્તિ અર્થે તીવ્ર પ્રેમ

શ્રીમદ્દને ઉપાધિ ગમતી ન હતી ધામધૂમ અને ધમાધમથી અલગ રહીને આત્માની ખરી શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરતા હતા,–શાન્તિમા જ આનન્દ સમાયો છે શ્રી શાન્તિનાથના સ્તવનમા ખરી શાન્તિના ઉપાયો તેમણે જણાવ્યા છે, અને તેવી ખરી શાન્તિ મેળવવા માટે તેઓનુ ખાસ લક્ષ હતુ શ્રીમદ્ દ્રવ્યથી શાન્તસ્થળોમા રહીને ભાવ શાન્તિની પ્રાપ્તિ માટે આત્માના ગુણોમા રમણતા કરતા હતા જ્યા કોઈને પોતાનાથી અરૂચિ થાય વા પોતાને જ્યા અશાન્તિ લાગે ત્યા તેઓ રહેતા ન હતા તેઓ ભાવશાન્તિની પ્રાપ્તિ માટે અન્તરમા ઉપયોગ ધારણ કરીને દ્રવ્યશાન્તિ સ્થળોમા–અપ્રતિબદ્ધપણે વિચરતા હતા અને રહેતા હતા અધ્યાત્મશાન્તિની પ્રાપ્તિ માટે શ્રીમદ્દે દર્શાવેલા શાન્તિના ઉપાયો ખાસ મનન કરવાયોગ્ય છે અને આદરવાયોગ્ય છે જેનાગમો અને ઉત્તમ સાધુઓથી ખરી શાન્તિનો જગતમા પ્રચાર થાય છે

આત્મજ્ઞાનપર તીવ્ર રૂચિ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની અધ્યાત્મજ્ઞાન સબન્ધી તીવ્ર રૂચિ હતી તે સાથે એટલુ પણ કહેવાની જરૂર પડે છે કે, તેઓ ગુણ-વિનાના નામઅધ્યાત્મીઓને અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓમા ગણતા નહોતા "आतम ज्ञानी श्रमण कहावे–बीजा तो द्रव्य लिंगी रे" આ તેમના ઉદ્ગારો શુ સૂચવે છે, તે વાચકો સ્વયમેવ અવબોધી શકશે જે સાધુઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનને તિરસ્કારી કાઢે છે તે લોકોને તેઓશ્રી દ્રવ્યલિંગી કહીને ઉપાલભ આપે છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાન તરફ પ્રવૃત્તિ વા રૂચિ કરવા મબોધે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો જેણે આનન્દરસ સ્વાધો છે એવા–શ્રીમદ્દે, અધ્યાત્મ હૃદયની વીણામાથી અનેક મૃદુ–મિષ્ટ સુસ્વરો કાઢીને આપણા ઉપર અતુલ ઉપકાર કર્યો છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની આન્તરિક દશા સ્વરૂપ અને પરમાત્મ-પ્રેમથી રગાયલી હતી આત્માના શુદ્ધધર્મમા મસ્ત રહેતા હતા આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોની અસ્તિતા અને આત્મામા પરદ્રવ્ય ગુણ-પર્યાયોની નાસ્તિતા એ બેના વિચારમા તેઓ મશગુલ થઈ જતા હતા નિશ્ચયનયથી આત્મધર્મની શુદ્ધ દશા વર્ણવવામા આવે છે તેના ઉપર તેમનો બહુ પ્રેમ હતો આત્માને ધ્યાવવામા જ અને આત્માનો અનુભવ રસાસ્વાદ લેવામા તેઓશ્રી એક ચિત્તથી ધ્યાન ધરતા હતા,

द्रव्यभाव शुचिभाव धरीने–हरखे देहरे जइए रे,
दहतिग पण अहिगम साचवतां, एक मना धुरि थइये रे सुविधि० ॥ २ ॥
कुसुम अक्षत वर वास सुगंधो, धूपदीप मनसाखी रे,
अंगपूजा पण भेद सुणी एम, गुरमुख आगम भाखी रे सुविधि० ॥ ३ ॥
एहनु फल दोय भेद सुणीजे, अनंतरने परंपर रे,
आणा पालन चित्तप्रसन्नी, मुगति सुगति सुरमन्दिर रे सुविधि० ॥ ४ ॥
फुल अक्षत वरधूप पइवो, गंध नैवेद्य फल जल भरी रे,
अंग अग्रपूजा मळी अडविध, भावे भविक शुभगति वरी रे सुविधि० ॥५॥
सत्तरभेद एकवीस प्रकारे, अठोत्तर शत भेदे रे,
भावपूजा बहुविध निरधारी, दोहग दुगति छेदे रे सुविधि० ॥ ६ ॥
तुरियभेद पडिवत्ती पूजा, उपशम खीण सयोगी रे,
चउहा पूजा इम उत्तरज्झयणे, भाखी केवळ भोगी रे सुविधि० ॥ ७ ॥
एम पूजा बहुभेद सुणीने, सुखदायक शुभ करणी रे,
भविक जीव करशे ते लहेशे, आनंदघन पद धरणी रे सुविधि० ॥ ८ ॥

દ્રવ્યપૂજામા શ્રાવકનો જ અધિકાર છે શ્રાવકને દ્ર સ્તવ અને ભાવસ્તવનો અધિકાર છે અને સાધુ મહારાજ તો ભાવ નારપૂજા અર્થાત ભાવસ્તવના અધિકારી છે મુનિવર ભાવપૂજાવડે આત્મ ાયોનાના ગુણો પ્રગટાવે છે સર્વ સાવદ્યકર્મથી નિવૃત્ત થએલા મુનિવરો વગે ને ભાવપૂજાનો અધિકાર દર્શાવ્યો છે પૂજાના સર્વ ભેદોનુ શ્રીમદે વ મા પ્રણીત કું છે

મન વશ કર પામાટે દીન ભાવ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી એમ પ્રબોધે છે કે, મન લીન વશ કરવાથી જ મુક્તિ શીઘ્ર મળે છે શુભાશુભાધ્યવ રીતે સાયોનુ કહ્યુ મન છે મન એજ બન્ધ અને મોક્ષનુ કાર લીન છે મનના શુભ શુભ પરિણામ એજ બન્ધનુ કારણુ છે મણુ મનના શુદ્ધ શમાદિ અધ્યવસાયો જો ટળે તો આત્મા તે પર આત્મરૂપ થાય પારાને એકની ઔષધના પ્રયોગે મારવાથી જેમ સુવર્ણસિદ્ધિ થાય છે તેમ મનરૂપ પારાને મારતા આત્મા તે પરમાત્મરૂપ સુવર્ણતાને પ્રાપ્ત કરે છે મનને વશ કરવા માટે તેઓ દરરોજ અભ્યાસ કરતા હતા, એવુ તેમણે બનાવેલા સત્તરમા કુંથુનાથના સ્તવન ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે "મન સાધ્યુ તણે સઘલુ સાધ્યુ" ઇત્યાદિ સિદ્ધાન્ત તેમણે દર્શાવ્યો છે મનની કેવી સ્થિતિ થાય છે તે તેમણે શ્રી કુંથુનાથ સ્તવનમા સારી રીતે વર્ણવ્યુ છે વ્યાકરણ ન્યાય આદિ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવો સહેલ છે, પણ મનને વશ કરવુ દુરકેલ છે કેટલાક કહે છે કે, કુંથુનાથના–

गच्छना भेद बहु नयण नीहाळता,
तत्त्वनी वात करतां न लाजे
उदर भरणादि निज कार्य करता थका,
मोह नडीया कलिकाल राजे–धार० ॥ ३ ॥

(अनन्तनाथ स्तवन)

આ ગાથામા શ્રીમદ્ તે સમયના ગચ્છોના સાધુઓને મત-ભેદ-ઉદીરણા કરીને-કલેશ ન કરવા સબન્ધી ઉપાલભ આપે છે અને કહે છે કે, ગચ્છના બહુ ભેદ આખે દેખાય છે ગચ્છોની તક-ગરો કરે છે અને તત્ત્વની વાત કરતા લજ્જા પામતા નથી ઉદરનિ-ર્વાહવૃત્તિ કરતા છતા મોહે નડેલા કલિકાલમા વર્તે છે આમા એવુ નથી કહ્યુ કે ગચ્છો એ આગમોથી વિરૂદ્ધ છે ફક્ત તેમનો કહેવાનો આશય એ છે કે, સાધુઓએ ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છના મતભેદની,-ક્રિયાઓ આદિની કલેશચર્ચા કરીને આત્મહિત ના ચૂકવુ જોઈએ ગચ્છમા સાધુ-ઓએ આત્મહિત કરવા વસવુ જોઈએ,કિન્તુ ગચ્છની ભિન્નક્રિયાની માન્યતા-ભેદે અસહિષ્ણુતાથી ઈર્ષ્યા કલેશ-નિન્દા, અને ખડનના શુષ્કવિવાદ આદિમા પ્રવેશ કરી સમાધિરૂપ ચારિત્રમાર્ગથી દૂર ન રહેવુ જોઈએ તેમણે પિતૃ-બુદ્ધિથી તે કાલમા કેટલાક સાધુઓને ઠપકો આપ્યો છે પણ ગચ્છનુ ખડન કર્યું નથી ઉપદેશમાલામા કહ્યુ છે કે, "આત્મહિતકારક એવા ગચ્છને છોડી જે સાધુ એકલો વિહાર કરે છે તે ચારિત્ર ભ્રષ્ટ થાય છે" સર્વ સૂત્રમા શિરોમણિ એવા કલ્પસૂત્રમા કહ્યુ છે કે, શ્રી વીરપ્રભુને "एगादस गणहरा नवगणा होथ्था" અગીયાર ગણધર અને નવ ગચ્છ થયા શ્રી વીરપ્રભુના સમયમા નવ ગચ્છ હતા, તો હાલ ગચ્છો હોય એમા શુ આશ્ચર્ય? ગચ્છ કહો, સમાજ કહો, મડળ કહો, ગણ કહો, એ સર્વ એકાર્થવાચિ શબ્દો છે સાધુઓના આચારની વ્યવસ્થા ખરેખર ગચ્છથી રહી શકે છે ગચ્છાચારપયન્નામા ગચ્છના આચારો સબન્ધી ઉત્તમ રીતે વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે ગચ્છાચારપયન્નાની ટીકા શ્રી આનન્દવિમલસૂરિના શિષ્ય શ્રી વિજયવિમલે કરી છે, તે અમોએ વાચી છે તેમા, સાધુઓ અને સાધ્વીઓના આચારવિચાર સબન્ધી સારૂ વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છોમા જ્યારે શિથિલતા પ્રગટે છે અને તેના આગેવાનો જ્યારે રાગ દ્વેષ કલેશ પ્રમાદ અને ખડનમડનના ટટા ઝઘડા વગેરેમા પડી જાય છે ત્યારે, તેઓને-આનન્દઘનજી જેવા પુરૂષો, ઉપાલભ આપે તેથી કઈ પચાગીદ્વારા સિદ્ધ થતા ગચ્છનુ ખડન થઈ શકે નહિ કોઈ, કોઇને ઠપકો આપે છે ત્યારે કપે છે કે, અમુક કૂળનો થઇને કૂળથી વિરૂદ્ધ થઇને વર્તે છે અને મોટી મોટી વાતો કરતા લાજતો નથી? એ પ્રમાણે ઠપકો

તે સબન્ધી પોતાના હૃદયોદ્‌ગાર, શ્રી અરનાથના સ્તવનમા નીચે પ્રમાણે કાઢ્યા છે

शुद्धातम अनुभवसदा, स्वसमय एह विलासरे।
परबडी छाहडी जेहपडे, ते परसमय निवासरे धरम० ॥ २ ॥
दर्शन ज्ञान चरण थकी, अलख सरुप अनेकरे,
निरविकल्प रस पीजिये, शुद्धनिरञ्जन एकरे धरम० ॥ ५ ॥
परमारथ पथ जे कहे, ते रंजे एक ततरे,
व्यवहारे लख जे रहे, तेहना भेद अनन्तरे धरम० ॥ ६ ॥
व्यवहारे लखे दोहिला, काइ न आवे हाथरे,
शुद्धनय थापना सेवतां, नवीरहे दुविधा साथरे धरम० ॥ ७ ॥

આ વાક્યોથી જણાય છે કે-શ્રીમદ્‌ની શુદ્ધ નિશ્ચયનય કથિત, આત્માના શુદ્ધધર્મમા અત્યત રૂચિ હતી અને તેઓ આત્માના શુદ્ધધર્મમા જ મસ્ત હતા તેઓશ્રી પોતાના હૃદયના ભાવને બહાર કાઢવામા-ગાડરિયાપ્રવાહમા તણાતા બાળજીવોના શબ્દોથી બ્હીતા નહતા જ્ઞાનની ઉત્તમ દશાએ તેઓ પહોંચેલા હોવાથી આત્માના શુદ્ધધર્મમા જ રહેતા, તેનીજ ધૂનમા અલમસ્ત બન્યા હતા

શ્રીમદે પોતાના આત્મામા જ ખરી શાન્તિ અવબોધીને પોતાના આત્માને નમસ્કાર કર્યો છે

પોતાના આત્માને નમસ્કાર

अहो अहो हु मुजने नमु, नमो मुज नमो मुजरे,
अमित फल दान दातारनी, जेहने भेट थइ तुजरे शान्ति० ॥

"અમિતફલ દાનદાતાર એવા પરમાત્માની તુજને શાન્તિરૂપ ભેટ થઈ, માટે આનન્દઘનરૂપ પોતાના આત્માને નમસ્કાર થાઓ" આત્મા તેજ પચપરમેષ્ઠિરૂપ છે એવુ શાસ્ત્રોમા દેખવામા આવે છે પોતાના આત્માને નમસ્કાર કરીને પોતાના આત્માની પૂજ્યતા, ઉચ્ચતા અને તેજ સત્તાએ પરમાત્મા છે એવુ તેમણે જણાવ્યુ છે, તેમજ આત્માજ ભાવશાન્તિનો ભડાર છે એવુ દર્શાવ્યુ છે

શ્રીમદ્‌ની ગચ્છની માન્યતા અને આગમોની માન્યતા

શ્રીમદ્ સબન્ધી કેટલાક-કે જેઓએ ગુરૂકુલવાસનો તથા જૈનાગમ વ્યવહારનો અનુભવ નથી લીધો તેઓ-કથે છે કે, આનન્દઘનજીએ ગચ્છનુ ઉત્થાપન કર્યું છે આમ વદનારાઓ શ્રીમદ્‌ના શબ્દોનો આશય સમજ્યા વિના, ગચ્છના ખડન માટે જે સ્તવનનો પુરાવો રજુ કરે છે તેજ સ્તવનના પુરાવાથી શ્રીમદ્‌ની ગચ્છમાન્યતા સિદ્ધ ઠરે છે

ए पीस्तालीस आगम ए १ मूलसूत्र तथा २ निर्युक्ति ३ भाष्य ४ चूर्णि ५ टीका ए पचांगी जाणवी

હાલ જે આગમો રહ્યા છે તેના અનુસારે અને અવિરૂદ્ધપણે ઉપદેશ દેનાર પુરૂષ અલ્પકાલમા મુક્ત થાય છે શ્રીમદ્દના હાડોહાડમા અને નસોનસમા અને રૂવે રૂવે જૈનાગમોની શ્રદ્ધા-માન્યતાનો ચોલમજીઠ રંગ લાગ્યો હતો સૂત્રોના અનુસારે ચારિત્ર ન પાળી શકનારાઓ પણ જો સૂત્રોના અને ગ્રન્થોના આધારે દેશના દે છે તો તે આરાધક થાય છે

શંકાવાદી—આનન્દઘનજીએ, બીજા અને ચોથા ભગવાનના સ્તવનમા આગમોના આધારે ચારિત્ર કોઈ પાળી શકતુ નથી, તેમજ આગમોમા કોઈની ગુરૂગમ નથી એમ જણાવ્યુ છે અને શ્રીનમિનાથના સ્તવનમા સુગુરૂ નથી એમ જણાવ્યુ છે તેથી એમ લાગે છે કે, હાલ કોઈ આગમોના આધારે ચારિત્ર પાળતુ હોય તેમ જણાતુ નથી, તેમજ તેમને કોઈ સૂત્રના અનુસારે સુગુરૂ જણાયા નહિ, તો પછી આકાલમા ચારિત્ર પાળનાર કોણ હોઈ શકે ? તેમજ કોણ સુગુરૂ હોય ?

સુગુરૂ—શંકાવાદિન્ ! શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના સ્તવનોનો અર્થ, ગુરૂકુલવાસમા રહીને જેણે-ગુરૂગમપૂર્વક વાર્યા છે તેવાઓને તો તેમના વચનોમા વિરોધ જણાતો નથી તેઓશ્રીએ શ્રી અજીતનાથના સ્તવનમા પ્રભુનો માર્ગ દર્શાવ્યો છે તે નીચે મુજબ

अजितनाथस्तवन ॥

पन्थडो निहालु रे बीजा जिन तणोरे, अजित अजित गुणधाम,
जें तें जीत्यारे तेण हु जीतीयोरे, पुरुष किस्यु मुजनाम पन्थडो० १
चरम नयण करी मारग जोवता रे, भूल्यो सयल संसार,
जेणे नयणे करी मारग जोइए रे, नयण ते दिव्य विचार पन्थडो० २
पुरुष परपर अनुभव जोवतां रे, अन्धोअन्ध पुलाय,
वस्तु विचारे रे जो आगमे करी रे, चरण धरण नहि ठाय पन्थडो० ३
तर्क विचारे रे वाद परपरारे, पार न पहोंचे कोय,
अभिमते वस्तु वस्तु गते कहे रे, ते विरला जगजोय पथन्डो० ४
वस्तु विचारे रे दिव्य नयन तणो रे, विरह पड्यो निरधार;
तरतम जोगेरे तरतम वासना रे, वासित बोध आधार पन्थडो० ५
काळ लब्धि लही पन्थ नीहाळशु रे, ए आशा अविलंब,
ए जन जीवे रे जिनजी जाणजो रे, आनन्दघन मत अंब पन्थडो० ६

આપનારનો આશય એવો નથી કે, તુ ખરાબ રીતે વર્તે છે તેથી તમારૂ કૂળ જ નથી શિશોદિયા ક્ષત્રિય વશમા ઉત્પન્ન થએલાને કોઈ ક્ષત્રિય કહે કે "અરે તુ શિશોદિયાવશને ન લજાવ" એનો અર્થ એવો નથી કે તારો શિશોદિયાવશ ખોટો છે પરન્તુ તેનો અર્થ એવો છે કે, તુ શિશોદીયાવશમા ઉત્પન્ન થયો છે તેથી શિશોદીયાવશ લાજે અને તેની હલકાઈ થાય એવા કૃત્ય ન કર તદ્વત્ અત્ર પણ આનન્દઘનજીનો પણ એવો અભિપ્રાય છે કે ગચ્છના ભેદોથી કલેશ કરીને અને પ્રમાદી બનીને જે સાધુઓ તત્ત્વની વાતો કરે છે તે ગચ્છને શોભાવી શકતા નથી, તેમજ આત્માનુ હિત કરી શકતા નથી અને તેઓ મોહના તાબે થાય છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે કે, તેઓએ સૂત્રવિરૂદ્ધ કઈ કહ્યુ નથી શ્રી અનન્તનાથના સ્તવનમાજ તેઓ કથે છે કે—

पाप नहि कोइ उत्सूत्र भाषण जिस्यो, धर्म नहि कोई जगसूत्र सरीखो
सूत्र अनुसार जे भविक किरिया करे, तेहनो शुद्ध चारित्र परखो ॥ धार० ॥

પિસ્તાલીશ આગમો એ સૂત્ર ગણાય છે સૂત્રોના અનુસારે સુવિહિત પૂર્વાચાર્યોએ નિર્યુક્તિ-વૃત્તિ ભાષ્ય ચૂર્ણી વગેરે કરી હોય છે તે પણ સૂત્રરૂપ ગણાય છે તેમજ સૂત્રોના અનુસારે રચાયલા પ્રામાણિક ગ્રન્થો-પ્રકરણો વગેરેનો પણ સૂત્રના અન્તર્ભાવ થાય છે સૂત્રોથી વિરૂદ્ધ ભાષણ કરવુ તે ઉત્સૂત્ર ગણાય છે "ઉત્સૂત્ર ભાષણ સમાન કોઈ જગતમા મહાન્ પાપ નથી" શ્રી વીરપ્રભુથી ઉતરી આવેલા એવા સૂત્રો સરખો કોઈ શ્રુતજ્ઞાનરૂપ મહાન્ ધર્મ નથી આ કલિયુગમા શ્રી વીરપ્રભુના આગમોનો આધાર છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, સમ્પ્રતિવિદ્યમાન સૂત્રોસમાન અન્ય કોઈ શ્રુત ધર્મ નથી પિસ્તાલીશ આગમોના નામ નીચે પ્રમાણે છે—

१ आचारांग २ सुयडाग ३ ठाणांग ४ समवायांग ५ भगवती ६ ज्ञाताधर्म कथा ७ उपासकदशांग ८ अतगडदशाग ९ अनुत्तरोववाइ दशाग १० प्रश्न व्याकरण ११ विपाक ए अगीआर अग तथा १२ दृष्टिवाद अग, क जमा चउद पूवा हता तेनो हाल विच्छेद थयो छे, तथा बार उपाग १ उववाइ २ रायपसेणी ३ जीवाभिगम ४ पन्नवणा ५ जबुद्वीपपन्नति ६ चदपन्नति ७ सुरपन्नति ८ कप्पीआ ९ कप्पवडिसिया १० पुप्फिया ११ पुप्फचुलीआ १२ वन्हिदिशा ए बार उपाग जाणवा, अने १ व्यवहार सूत्र २ बृहत्कल्प ३ दशाश्रुत स्कध ४ निशीथ ५ महानिशीथ ६ जीतकल्प ए छ छेद ग्रथ, तथा १ चौसरण २ सथारा पयन्नो ३ तदुल वेयाळीया ४ चदाविजय ५ गणिविज्जा ६ देविंदथुओ ७ वीरथुओ ८ गच्छाचार ९ जोतिकरड १० आउरपच्चखाण ए दश पयन्नानो नाम तथा १ आवश्यक २ दश वैकालिक ३ उत्तराध्ययन ४ ओघनियुक्ति ए चार मूलसूत्र तथा १ नदि २ अनुयोगद्वार

વીશ હજાર વર્ષપર્યન્ત વર્તશે, તેથી હાલ આગમો અને પરપરા એ બે વડે તરતમ યેગે ચારિત્ર છે અને સાધુઓ છે અને તેનડે મોક્ષનો પન્થ વહે છે આ પ્રમાણે અર્થ કરતા કોઈ જાતનો વિરોધ રહેતો નથી અને તેવો અર્થ તેમના હૃદયનો છે, એમ અમે તેમની વાણીવડે સિદ્ધ કરીએ છીએ

હવે ચોથા અભિનન્દનના સ્તવનથી આગમવાદમા ગુરૂગમ કોઇની નથી તે વાતનુ સમાધાન કરવા, સ્તવન લખવામા આવે છે

अभिनन्दनजिनस्तवन ॥

अभिनन्दन जिन दर्शन तरसीये, दरशन दुलभ देव,
मतमत भेदे रे जो जइ पुछीए, सहु थाप अहमेव — अभिनन्दन० १

सामान्येकरी दरिशण दोहेलू, निरणय सकल विशेष,
मदमें घेर्यो रे आंधो केम करे, रविशशि रूप विलख — अभिनन्दन० २

हेतु विवादे हो चित धरी जोइये, अति दुरगम नयवाद,
आगमवाद हो गुरुगमको नही, ए सबलो विषवाद — अभिनन्दन० ३

घाति डुगर आडा अति घणा, तुज दरिशण जगनाथ,
धीठाई करी मारग सचरू, सगू कोइ न साथ — अभिनन्दन० ४

दरशण दरशण रटतो जो फरू, तो रण रोझ समान,
जेहने पीपासा हो अमृत पाननी, किम भाजे विषपान — अभिनन्दन० ५

तरस न आवे हो मरणजीवनतणो, सीजे जो दरिशण काज,
दरिशण दुलभ सुलभ कृपाथकी, आनन्दघन महाराज — अभिनन्दन० ६

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ અભિનન્દન પ્રભુના સ્તવનમા દર્શન અર્થાત્ સમ્યક્ત્વના સબન્ધી સામાન્ય રીતે વિચારો જણાવ્યા છે પોતાના જ સમ્યક્ત્વ સબન્ધી વિચારો દર્શાવવામા આવે છે અને કોઈ વખત સામાન્ય જનસમાજના હૃદયની શકાઓને અવસ્થાન આપીને, પ્રભુની સ્તવનારૂપે વિચારો દર્શાવવામા આવે છે આમા "हेतु विवादे हो चित्त धरी जोइये, अति दुर्गम नयवाद। आगमवाद हो गुरुगमको नहि, ए सबलो विषवाद" શકાવાદીને કહેવાનો માર્ગ મળે છે કે, "હેતુવિવાદે જો ચિત્તમા વિચાર કરીએ છીએ તો અતિ દુર્ગમ એવો નયવાદ છે અને આગમવાદમા તો ગુરૂગમ નથી, એ સબળ વિષવાદ છે કહેવાનો તાત્પર્યાર્થ એ છે કે, આગમવાદ અર્થાત્ સિદ્ધાન્તવાદમા કોઇને ગુરુગમ નથી, તેથી એમ સિદ્ધ ઠરે છે કે ગુરૂગમ વિના તે વખતમા સિદ્ધાન્તોના અર્થ કરનારા હતા, તો આજકાલની તો શી વાત કરવી ?" શકાવાદીની શકાનુ સમાધાન નીચેપ્રમાણે કરવામા આવે છે

આ સ્તવનની ત્રીજી ગાથામા તને શકા પડી છે તે એ છે કે, "પુરૂષપરપરાએ જે માગ જોવામા આવે છે તો આધળાની પાછળ અન્ધ ગમન કરતો માલુમ પડે છે આગમોના આધારે જો મોક્ષ માર્ગનો વિચાર કરવામા આવે છે તો પગ મૂકવાનુ ઠેકાણુ નથી વા ચારિત્ર ધારવુ કરવાનુ ઠેકાણું નથી" શકાવાદિન્! આવો અર્થ કરીને તુ મનમા એમ નિશ્ચય કરે છે કે, હાલ આગમોના આધારે ચારિત્ર ધારવુ કરી શકાતુ નથી! આવી તારી શકા ખરેખર આગમોથી વિરૂદ્ધ છે અને તે અયોગ્ય છે શ્રીમદ્‌ના આશયને બરાબર નહિ જાણવાથી તને એ શકા થઈ છે શ્રીમદ્ તો એમ કથે છે કે, આગમો અને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવે પૂર્વાચાર્યોથી ચાલતી આવેલી ચારિત્રમાર્ગની પરપરા એ બેથકી મોક્ષમાર્ગ છે જો બેમાથી એક-આગમોને ન માનવામા આવે તો એકલી પરપરાએ શુ થાય? તે સબન્ધી પોતે શ્રીમુખે કહે છે કે "पुरुष परपर अनुभव जोवतां रे अंधोअंध पुलाय" જો પુરૂષ પરપરાના એકલા અનુભવે દેખીએ તો અન્ધ ને અધ દોરે તેવુ દેખાય છે અને જિત કલ્પો-જિત વ્યવહાર પરપરાને છોડી એકલા આગમે મોક્ષ માર્ગને દેખીએ તો ચારિત્ર ધારવુ કરવાનુ ઠેકાણુ નથી સારાશ કે ગુરૂપરપરા જિતકલ્પ વ્યવહાર અને આગમોવડે મોક્ષમાર્ગભૂત એવા ચારિત્રની આરાધના કરી શકાય જો આ પ્રમાણે અર્થ ન માનવામા આવે તો, ભગવતીસૂત્ર અને કલ્પસૂત્ર વગેરે સૂત્રોમા જણાવ્યું છે કે "શ્રીવીરનુ શાસન એકવીશ હજાર વર્ષપર્યન્ત સાધુ સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રાવિકાથી ચાલશે" એમા વિરોધ આવે અને નિયમતો એવો છે કે, સૂત્રો અન્યો પરપરા અને વિદ્યમાનગીતાર્થો એ સર્વના અભિપ્રાયથી અવિરૂદ્ધ એવુ વચન આગમોના જ્ઞાતાઓ વદે શ્રીમદ્ તો આગમોના પૂર્ણ શ્રદ્ધાલુ હતા અને તેથી તે સૂત્ર અને પરપરા વિરૂદ્ધ બોલેજ કેમ? એમણે સૂત્રોને તો માન્ય કર્યાં છે તેથી તેમના હૃદયનો આશયતો એવો ધ્વનિ પ્રગટ કરે છે કે, એકાન્ત આગમ વા એકાન્ત પરંપરાથી ચારિત્રરૂપ મોક્ષપથ ચાલી શકે નહિ. અનેકાન્તપણે એટલે આગમો અને સુવિહિત પરપરાએ જ ચારિત્રરૂપ મોક્ષપન્થની સિદ્ધિ થાય છે, અને એજ વાતને તેઓ "तरतम योग रे तरतम वासना रे, वासित बोध आधार" એ વાકયથી જણાવે છે તરતમયોગે વાસિતબોધ આધારે-તરતમયોગે હાલ ચારિત્ર પામી શકાય છે તેમજ પાળી શકાય છે હાલ તેનો આધાર છે એમ જણાવે છે હાલના દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ અને ભાવ પ્રમાણે સાધુપણુ છે,-ચારિત્ર છે હાલ બકુશ અને કુશીલ એવા બે પ્રકારના ચારિત્રીયા વર્તે છે અને તે ભગવતી સૂત્રના આધારે એક-

"श्रुत अनुसार विचारी बोलुं, सुगुरु तथा विधि न मिले रे,
किरिया करी नवि साधी शकीये, ए विषवाद चित्त सघळे रे" पद्० ॥१०॥

શ્રીમદે શ્રુતના અનુસારે-તેવા પ્રકારના સુગુરૂ મળતા નથી એવું જણાવ્યું છે, તેમજ શ્રુતના અનુસારે ક્રિયા કરીને મોક્ષમાર્ગ સાધી શકાતો નથી તેમ જણાવ્યું છે, તેથી એમ લાગે છે કે તેમને કોઈ સુગુરૂ દેખ્યા ન હોવા જોઈએ, અને શ્રુતાનુસારે ક્રિયાવડે મોક્ષમાર્ગની આરાધના સાધી શકાતી ન હોય એવો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હોય તેમ લાગે છે, માટે તે સમ્બન્ધી શંકાનો પરિહાર કરશો.

સુગુરૂ—શિષ્ય! ગુરૂકુળવાસમાં રહીને જેણે સિદ્ધાન્તોનો અને અધ્યાત્મ ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કર્યા છે એવા મહાજ્ઞાનીઓજ, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના આશયો કે જે વસ્તુત સિદ્ધાન્તોથી અવિરોધી છે, તેને જાણવા સમર્થ થાય છે. શ્રીમદ્ આ ગાથાની પૂર્વની-આઠમી ગાથામાં જે સિદ્ધાન્ત દર્શાવે છે તે જો જાણવામાં આવે તો, તે શ્રુત અનુસારે જે બોલ્યા છે તેનો ભાવાર્થ અવબોધી શકાય, તે માટે આઠમી ગાથા અત્ર લખવામાં આવે છે.

चूरणी भाष्य सूत्र निर्युक्ति, वृत्ति परंपर अनुभव रे ॥
समय पुरुषना अंग कह्यां ए, जे छेदे ते दुरभव्य रे पद्० ॥ ८ ॥

સિદ્ધાન્તરૂપ પુરૂષના છ અંગ છે. પૂર્વધરકૃત છૂટક પદની વ્યાખ્યાને ચૂર્ણિ કહે છે. સૂત્રોક્તાર્થને ભાષ્ય કહે છે. ગણધરાદિકૃત સૂત્ર કહેવાય છે. ભદ્રબાહુ સ્વામી આદિ પૂર્વધરોએ સૂત્રોપર નિર્યુક્તિ કરેલી છે. સૂત્રો ઉપર વિશેષ અર્થવાળી વૃત્તિ વા ટીકા અવબોધવી, અને ગુરૂઓની પરંપરાએ આવેલો એવો અનુભવ, એ છ અંગોમાંથી કોઈપણ અંગનું જે છેદન કરે છે તે દુર્ભવ્ય જાણવો, આમ કથનારા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ પોતાની પૂર્ણ શ્રદ્ધાનો ખ્યાલ આપ્યો છે. સૂત્રની ટીકા ન માને તો તે દુર્ભવ્ય. સૂત્રોપર ગુરૂપરંપરાએ ચાલતો આવેલો જે અનુભવ તેને પણ જે છેદે તે દુર્ભવ્ય, ઇત્યાદિ કથનારા શ્રીમદ્‌ને શ્રુતના અનુસારે તે કાલમાં સુગુરૂ ન દેખાય! એ તો આકાશ કુસુમવત્ અસત્ય અવબોધવું. શ્રીમદ્‌નો કથનનો અભિપ્રાય એવો છે કે, સિદ્ધાન્તોના અનુસારે વિચારી જોતા-પૂર્વના જેવા સુગુરૂઓ દેખાતા નથી, કારણ કે તેવા સઘયણ હાલ નથી, તેમ જ પડતો કાલ છે. હાલ તો બકુશ અને કુશીલ એ બે પ્રકારના નિર્ગ્રન્થ ગુરૂઓ વર્તે છે અને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવાદિકની અપેક્ષાએ-તરતમયોગે ગુરૂઓ ગણાય છે.

"આગમવાદે હો ગુરૂગમ કો નહીં" એ વચન કોઈ કોઈ બાબતોની અપેક્ષાએ અવબોધવુ અથવા શંકાશીલ મનુષ્યોના મનમા દર્શનસંબન્ધી આગમોના આધારે નિર્ણય કરવામા आगम वादे हो गुरुगम को नहीं એવો વિચાર આવે છે અને તેથી તેઓને એ સબળ વિષવાદ લાગે છે અથવા આગમોનો પરિપૂર્ણ-પરપરા રીતીએ-ગુરૂગમ પ્રવાહે-પરિપૂર્ણ અર્થ કરનાર ગુરૂની પરિપૂર્ણ ગુરૂગમ હાલ જોઈએ તે પ્રમાણમા જોવામા આવતી નથી તરતમ ભેદે આગમવાદમા ગુરૂગમવાળા ગુરૂઓ મળી શકે પણ ગણધરોની પેઠે પરિપૂર્ણ ગુરૂગમવાળા ગુરૂઓ તો આ કાલમા મળી શકતા નથી, તેથી ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છોની-આગમોમા કથેલા અમુક તત્ત્વો બાબતે-ભિન્ન ભિન્ન માન્યતા ઉભી થએલી છે આગમોમા પરસ્પર કોઈ કોઈ બાબતોમા વિરોધ પાઠો આવે છે તેથી તેનો પરિહાર કરવા માટે પૂર્વના ગણધરો અને તેમના શિષ્યોની પેઠે-પૂર્વધારી ગુરૂઓની ગમ જેવી, હાલના કાલના ગુરૂઓમા ગમ નથી, તેથી-પૂર્વધરોના અભાવે જોઈએ તેટલી પરિપૂર્ણ શંકા ટાળે એવા ગુરૂઓની ગુરૂગમ ન હોવાથી-ખેદ થાય છે, એમ એમના કહેવાનો આશય લાગે છે આ પ્રમાણે તેમના આશય પ્રમાણે પૂર્વધરોની પેઠે હાલ આગમવાદમા પરિપૂર્ણ ગુરૂગમવાળો કોઈ ગુરૂ નથી, પણ પૂર્વધરોની અપેક્ષાએ ન્યૂન એવા તરતમ યોગે-પરપરાએ ગુરૂગમને ધારણ કરનારા ગુરૂઓની ગુરૂગમતા તેમના વખતમા હતી, તે તો સહેજે સિદ્ધ થાય છે ગણધરો અને પૂર્વધરોના ગુરૂગમપણાનો હાલ વિરહ છે તેથી કેટલીક બાબતોમા શંકાનુ જોઈએ તે પ્રમાણે સમાધાન થતુ નથી, તેથી तत्त्वतु केवलि गम्य વગેરે વાક્યો આચાર્યો કથે છે, અને તેથી પોતાનો તેમણે તે બાબતમા ખેદ દર્શાવ્યો છે શ્રીમદ્‌ના સમયમા અને આ સમયમા આગમવાદમા તરતમયોગે ગુરૂગમતા છે ગણધરોની પેઠે પરિપૂર્ણ ગુરૂગમતા નથી એવુ અવબોધ્યાથી શંકાનો પરિહાર થાય છે અને તેથી શ્રીમદ્‌ને આગમોના વાદમા તરતમયોગે ગુરૂગમતા હતી અને તે વખતના મહા ગીતાર્થોને પણ તરતમયોગે ગુરૂગમતા હતી એમ સિદ્ધ થાય છે આ પ્રમાણે યથામતિ કથી શકાય છે, તેનો ખરો નિર્ણય તો કેવલી જાણે તે સબન્ધી વિશેષ અજવાળુ પાડી શકાય એવુ ભવિષ્યમા જણાશે તો દ્વિતીયાવૃત્તિમા જણાવવામા આવશે વિશેષ ખુલાસો ગીતાર્થોને પુછી કરવો

શંકાવાદી—હે સદ્‌ગુરો ! આપે સ્તવનની કડીઓના અર્થ કથીને મારા હૃદયનુ સમ્યક્‌સમાધાન કર્યું છે, પરન્તુ એકવીશમા નમિનાથના સ્તવનમા—

"श्रुत अनुसार विचारी बोलु, सुगुरु तथा विधि न मिले रे,
किरिया करी नवि साधी शकीये, ए विषवाद चित्त सघळे रे" पद्म० ॥१०॥

શ્રીમદે શ્રુતના અનુસારે-તેવા પ્રકારના સુગુરૂ મળતા નથી એવુ જણાવ્યુ છે, તેમજ શ્રુતના અનુસારે ક્રિયા કરીને મોક્ષમાર્ગ સાધી શકાતો નથી તેમ જણાવ્યુ છે, તેથી એમ લાગે છે કે તેમને કોઈ સુગુરૂ દેખ્યા ન હોવા જોઇએ, અને શ્રુતાનુસારે ક્રિયાવડે મોક્ષમાર્ગની આશ્રના સાધી શકાતી ન હોય એવો તેમણે નિશ્ચય કર્યો હોય તેમ લાગે છે, માટે તે સબન્ધી શકાનો પરિહાર કરશો

સુગુરૂ—શિષ્ય ! ગુરૂકુળવાસમા રહીને જેણે સિદ્ધાન્તોનો અને અધ્યાત્મ ગ્રન્થોનો અભ્યાસ કર્યા છે એવા મહાજ્ઞાનીઓજ, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના આશયો કે જે વસ્તુત સિદ્ધાન્તોથી અવિરોધી છે, તેને જાણવા સમર્થ થાય છે શ્રીમદ્ આ ગાથાની પૂર્વની-આઠની ગાથામા જે સિદ્ધાત દર્શાવે છે તે જો જાણવામા આવે તો, તે શ્રુત અનુસારે જે બોલ્યા છે તેનો ભાવાર્થ અવબોધી શકાય, તે માટે આઠમી ગાથા અત્ર લખવામા આવે છે

चूरणी भाष्य सूत्र निर्युक्ति, वृत्ति परपर अनुभव रे ॥
समय पुरुषनां अग कह्या ए, जे छेदे ते दुरभव्य रे पद्म० ॥ ८ ॥

સિદ્ધાન્તરૂપ પુરૂષના છ અગ છે પૂર્વધરકૃત છૂટક પદની આખ્યાને ચૂર્ણી કહે છે મૂલોક્તાર્થને ભાષ્ય કહે છે ગણધરાદિકૃત સૂત્ર કહેવાય છે ભદ્રબાહુ સ્વામી આદિ પૂર્વધરોએ સૂત્રોપર નિર્યુક્તિ કરેલી છે સૂત્રો ઉપર વિશેષ અર્થવાળી વૃત્તિ વા ટીકા અવબોધવી, અને ગુરૂઓની પરપરાએ આવેલો એવો અનુભવ, એ છ અગોમાથી કોઇપણ અગનુ જે છેદન કરે છે તે દુર્ભવ્ય જાણવો, આમ કથનારા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ પોતાની પૂર્ણ શ્રદ્ધાનો ખ્યાલ આપ્યો છે સૂત્રની ટીકા ન માને તો તે દુર્ભવ્ય સૂત્રોપર ગુરૂપરપરાએ ચાલતો આવેલો જે અનુભવ તેને પણ જે છેદે તે દુર્ભવ્ય, ઇત્યાદિ કથનારા શ્રીમદ્ને શ્રુતના અનુસારે તે કાલમા સુગુરૂ ન દેખાય ! એ તો આકાશ કુસુમવત્ અસત્ય અવબોધવુ શ્રીમદ્નો કથવાનો અભિપ્રાય એવો છે કે, સિદ્ધાન્તોના અનુસારે વિચારી જોતા-પૂર્વના જેવા સુગુરૂઓ દેખાતા નથી, કારણ કે તેવા સઘયણ હાલ નથી, તેમ જ પડતો કાલ છે હાલ તો બકુશ અને કુશીલ એ બે પ્રકારના નિર્ગ્રન્થ ગુરૂઓ વર્તે છે અને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવાદિકની અપેક્ષાએ-તરતમયોગે ગુરૂઓ ગણાય છે

પૂર્વેના જેવા અધુના-તથાવિધ સુગુરૂઓની જોગવાઈ મળતી નથી, પણ વર્તમાન દ્રવ્યાદિક અપેક્ષાએ બકુશ અને કુશીલ નિર્ગ્રન્થ સુગુરૂઓની-તરતમયોગે જોગવાઈ મળે છે પૂર્વધર આદિ સુગુરૂઓના અભાવે જોઈએ તેવી રીતે આગમોના આધારે શંકાઓનુ સમાધાન થતુ નથી તેનો ખેદ તેમણે દર્શાવ્યો છે, પણ વર્તમાન કાલમા તરતમયોગે બકુશ અને કુશીલ નિર્ગ્રન્થો વર્તે છે અને તે સુગુરૂઓ ગણાય છે તેનો તેમણે નિષેધ કર્યો નથી કારણકે વર્તમાનમા વિદ્યમાન એવા બકુશ અને કુશીલ નિર્ગ્રન્થ એ બે પ્રકારે સુગુરૂઓનુ પ્રતિપાદન આગમોમા તેમજ ચૂર્ણિ ટીકા ભાષ્ય વગેરેમા કર્યું છે, અને પચાગીને જે ઉત્થાપે તે તો દુર્ભવ્ય છે એમ શ્રીમુખે-સ્વય જણાવે છે, તેથી "श्रुत अनुसार विचारी बोलु, सुगुरु तथाविधि न मिले रे" એ વાકયનો એવો અર્થ ગ્રહણ કરવો કે, શ્રુતના અનુસારે તેના પ્રકારના-કે જે પૂર્વકાલમા હતા તેવા સુગુરૂઓની હાલ જોગવાઈ મળતી નથી, પણ વર્તમાનકાલમા તરતમયોગે ભગવતીસૂત્ર વગેરેના પાઠ પ્રમાણે બકુશ અને કુશીલ નિર્ગ્રન્થોની-તરતમયોગે સુગુરૂપણાની જોગવાઈ મળે છે અઢારમા સૈકામા વિદ્યમાન સાધુઓમા તે કાલ ક્ષેત્રની અને બકુશ કુશીલ નિર્ગ્રન્થની અપેક્ષાએ, સુગુરૂત્વ હતુ અને તત્કાલાનુસારે સુગુરૂત્વયોગ હતો, એમ શાસ્ત્રોના આધારે અને શ્રીમદ્‌ના વચનાનુસારે પણ સિદ્ધ કરે છે

શ્રુતઅનુસાર વિચારીને જોતા, વા વિચારીને બોલુ છુ તો, તથાવિધ (જેવા શાસ્ત્રોમા કથ્યા છે તેવા) ગુરૂની જોગવાઈ મળતી નથી અને (જેવીરીતે જોઈએ તેવીરીતે) આગમોના આધાર વીનાની ક્રિયાવડે મોક્ષમાર્ગ આરાધી શકાતો નથી એમ સઘળે એટલે સર્વત્ર સુગુરૂની જોગવાઈ સર્વને મળતી નથી, તેથી સઘળાઓને ખેદ રહે છે, એમ પણ અપેક્ષાએ ભાવાર્થ આકર્ષી શકાય

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પોતાની જે દશા વર્તે છે તેમા અધિકતા કરાવનારા એવા ગુરૂનો પોતાને જોગ મળતો નથી એમ કથી ચિત્તમા ખેદ દર્શાવે છે તેમને સિદ્ધાન્તોનો બોધ ઘણો હતો, તેમ જ અધ્યાત્મ જ્ઞાનમા તથા દ્રવ્યાનુયોગમા ઘણા ઉંડા ઉતરી ગયા હતા, તેથી તેમને અપૂર્વ અપૂર્વ અભિનવ શ્રુતજ્ઞાન અને અધ્યાત્મજ્ઞાનમા અભિનવ અનુભવ આપીને, આગળ ચઢાવે એવા-તથાવિધ ગુરૂની જોગવાઈ મળી નથી, એમ ઉપર્યુક્ત ચરણનો અર્થ અવબોધવો તેમની જ્ઞાનદશા અને અનુભવદશાના કરતા આગળની દશા પ્રાપ્ત કરાવનાર ગુરૂ તેમને મળ્યા નથી, એટલુ માત્ર ઉપરોક્ત વાકયમાથી હાર્દ નીકળે છે, પરન્તુ તેમના કરતા તરતમયોગે ભિન્ન ક્ષયોપશમચારિત્ર ધારણ કરનારા બકુશ

ને કુશીલ નિર્ગ્રન્થ સાધુઓની જોગવાઈ તો હતી, એટલે તેથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, તેમણે પોતે જે જ્ઞાન ધ્યાન પ્રાપ્ત કર્યું હતુ તેનાથી અધિક જ્ઞાન ધ્યાન સમાધિમા આગળ ચઢાવનાર ગુરૂની જોગવાઈ હતી નહિ, પરન્તુ તેમના કરતા ભિન્ન ક્ષયોપશમચારિત્રવાળા સાધુઓ તો તે કાલમા હતા, અને એ બાબતનો તો તેમના કોઈપણ વચનથી નિષેધ થતો નથી એ ઉપરથી સાર એટલો નીકળે છે કે, તે વખતમા આનન્દઘનજીએ જૈનાગમોના અનુસારે-બકુશ કુશીલ અને નિર્ગ્રન્થરૂપ ગુરૂઓ તો દેખ્યા હતા, પણ પોતાની જે દશા હતી તે દશામા આગળ ચઢાવે એવા ગુરૂની શ્રુતના અનુસારે જોગવાઈ, તેમને-આગળની અનુભવદશામા પ્રવેશ કરવા માટે-મળી નહિ શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય વગેરેમા બકુશ કુશીલ નિર્ગ્રન્થની અપેક્ષાએ ગુરૂપણુ હતુ અને તે તો તેમને મળ્યા હતા, પરન્તુ પોતાને ધ્યાનસમાધિનો જે અનુભવ થયો હતો તેમા આગળ ચઢાવે એવા ગુરૂનો જોગ 'મને મળતો નથી' એમ તેમણે ગાયુ છે સાધુઓ અને સાધ્વીઓ વિના જૈનશાસન હોતુ નથી તે કાલમા પોતાની આગળની દશાનો અભિનવ અનુભવ આપે એવા ગુરૂ મને મળતા નથી અને મારાથી ચારિત્રની પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા શ્રુતજ્ઞાનાનુસારે યથાયોગ્ય કરી શકાતી નથી, તેથી મારા સઘળા મનમા એટલે ચિત્તના અણુઅણુમા, અર્થાત્ ચિત્તના સઘળા ભાગમા ઘણોજ ખેદ થાય છે, એમ આનન્દઘનજીએ સૂચવ્યુ છે, આ પ્રમાણે તેમના હૃદયનુ અને તેમના પદોનુ ધ્યાન ધરતા પિસ્તાલીશ આગમ, પચાગી અને પરપરાથી અવિરૂદ્ધ તથા પ્રાય તેમના હૃદયના આશયથી અવિરૂદ્ધ એવો ઉપર્યુક્ત અર્થ અમારા હૃદયમા સ્ફુર્યો છે તે લખ્યો છે વિશેષ તો ગીતાર્થ મુનિવરો-આચાર્યો અને ઉપાધ્યાયો વગેરે બહુશ્રુત કહે તે ખરૂ

શ્રીમદ્ના વચનોમા બીજા-ચોથા અને એકવીશમા સ્તવનની કડીઓમા જે શકાવાદીએ વિરોધ દર્શાવ્યો હતો તે ઉપર્યુક્ત વચનોથી દૂર કર્યો ગુરૂની પરપરા અને આગમોમા મધ્યસ્થભાવ ધારણ કરીને સત્યાર્થ ગ્રહણ કરવા તત્પર થવુ અનેકાન્ત નયવાદશૈલીએ પૂર્વો અને આગમોનો લોપ થતા હાલ જે આગમો રહ્યા છે તે સબન્ધી વિચાર કરી સત્ય તત્ત્વ ગ્રહણ કરવા પ્રયત્ન કરવો આગમોમા પરસ્પર જ્યા વિરોધ દેખાય ત્યા જ્ઞાનીના વચનાનુસારે સમાધાન પ્રાપ્ત કરવા લક્ષ્ય દેવુ, પણ નાસ્તિકતા લાવવી નહિ અગીયાર અગોના ઘણા પાઠો વિચ્છેદ થઈ ગયા છે, અને જે છે તે અમૃતના કુડ છે અમૃતસાગરમાથી અમૃતની પ્રાપ્તિ કરીને રોગ ટાળી શકાય, તેમ અમૃતના કુડમાથી અમૃત ગ્રહીને સુખ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, માટે શ્રી વીરપ્રભુની વાણીને

વીરની પેઠે ભક્તિથી પૂજવી, માનવી અને વીરપ્રભુના વચનો ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધારણ કરવી શ્રી આનન્દઘનજી મહારાજને આગમની પૂર્ણ શ્રદ્ધા-માન્યતા હતી, તેમજ ગચ્છની માન્યતા હતી, એમ પ્રસગોપાત્ત સિદ્ધ કર્યું

શ્રીમદ્-'ક્રિયા કરી નવિ સાધી શકીએ' એ વચન બોલીને એમ જ્ઞાપન કરે છે, કે તથાવિધ શાસ્ત્રોક્ત ક્રિયા કરી શકાતી નથી અને શાસ્ત્રોક્ત કર્યાવિના ચારિત્ર સાધી શકાતુ નથી તેઓશ્રી વ્યવહાર પ્રતિક્રમણ પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયાઓ શાસ્ત્રોના કથન પ્રમાણે યથાતથ્ય જેવી જોઈએ તેવી રીતે ન કરી શકતા હોય એવુ લાગે છે વા સાભળવાપ્રમાણે વ્યવહાર પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયાઓ પહેલા વા વનમા વિહાર કર્યા બાદ તેમનાથી આગમોમા કહ્યાપ્રમાણે ન કરાતી હોય! તેનો ખેદ દર્શાવ્યો હોય એમ લાગે છે, ગમે તેમ હોય તોપણ તે પોતાની વાસ્તવિકદશા વર્ણવીને સવેગપાક્ષિકભાવધારક બનીને સત્યો પદેશતાવડે આરાધકપણાને આગળ કરીને મુક્તિમાર્ગમા અડગ રહી પ્રવૃત્તિ કરે છે

તેઓશ્રી સવેગપક્ષી હતા સવેગપક્ષીના જે લક્ષણો જોઈએ તે

સવેગપક્ષી તેમનામા હતા, એમ સવેગપક્ષીના લક્ષણ આગમોના આધારે અવલોકતા દેખાય છે કહ્યુ છે કે,

सावज्जजोग विरमणाओ, सव्वुत्तमो जइ धम्मो ।
बीओ सावगधम्मो, तइओ सविग्गपक्खपहो ॥ १ ॥

(ઉપદેશ રત્નાકર)

શ્રીમદ્ યશોવિજયજી સવેગપક્ષી સાધુ સબન્ધે કહે છે કે

तेहवा गुण धरवा अणधीरा, तोपण सूध्धु भाखी ।
जिनशासन शोभावे तपण, सुवासवेग पाखी ॥ धन्य० ॥ ८ ॥

જે મુનિરાજ, સાધુઓના પૂર્વોક્ત ગુણ ધારવાને અશક્ત હોય, તોપણ-જે શુદ્ધ પ્રરૂપક હોય અને દેશના પ્રમુખ ગુણોએ જિનશાસનને શોભાવે છે તે, શુદ્ધ સવેગપાક્ષિક અવબોધવા યત

सविग्गपक्खियाण, लक्खणमेय समासओ भणिय ॥
ओसन्नचरणकरणावि, जण कम्म विसोहति ॥ १ ॥
सुद्ध सुसाहुधम्म, कहइ निंदइ य नियमयायार ॥
सुतवस्सियाणपुरओ, होइ ज सव्वोमरायणिओ ॥ २ ॥

(उपदेशमाला ॥)

सद्दहणा अनुमोदनकारण, गुणथी सयमकिरिया ॥
व्यवहारे रहिया ते फरसा, जे निश्चयनयदरिया ॥ धन्य० ॥ ९ ॥

तत्वनी श्रद्धा अने गुणवंतनी प्रशंसा करनी-इत्यादिक प्रथमनी क्रिया छे ते, संवेगपक्षमा रहेलाओने होय छे करे, करावे अने अनुमोदे ते सर्वने सरखु फळ प्राप्त थाय छे संवेगपक्षीओ शुद्ध उपदेश आपे छे अने चारित्रक्रियाओ करनारा साधुओनी अनुमोदना करे छे, तेथी तेमणे पण ते क्रियाओ भावथी स्पर्शी छे एम सिद्ध ठरे छे अत-एव, संवेगपक्षी पण भावथी क्रियापात्र ठरे छे उक्त च।

सद्दहणा जाणणाणु, मोयण कारण गुणा परंमि जे ॥
णिच्छयववहारविउ, तेसिं किरिया भव भावा ॥ १ ॥

(सम्मतितर्कवृत्तौ ॥)

दुःकरकारथकी पण अधिका, ज्ञानगुण इम तेहो ॥
धर्मदासगणि वचने लहिये, जेहने प्रवचन नेहो ॥ धन्य० ॥ १० ॥

सुविहित गच्छक्रियानो धोरी, श्रीहरिभद्र कहाय ॥
एह भाव धरतो ते कारण, मुज मन तह सुहाय ॥ धन्य० ॥ ११ ॥

(साडात्रणसे गाथानु स्तवन)

दुःकरकारथी थाय एवी धर्मनी कष्टक्रियाना करनारा साधुओ जो अल्पागमना स्वामी होय तो शा खपमा आवे? अर्थात् खपमा आवे नहि धर्मक्रियाओनु कष्ट घणु करता होय अर्थात् प्रतिलेखन-प्रतिक्रमण विहार आदि क्रियाओनु जेओने कष्ट अल्प होय तोपण, ज्ञानगुणे तेओ कष्टक्रिया करनार साधुथी अधिक छे, एम धर्मदास-गणिए उपदेशमालामा कथ्यु छे सुविहित गच्छक्रियाना धोरी श्री-हरिभद्रसूरि संवेगपक्षनी भावनाने धारण करता हता माटे मारा मनमा ते रुचे छे, एम उपाध्यायजी जणावे छे

नाणाहिओ वरतर, हीणो विहु पव्वयण पभावंतो ॥
नयदुक्कर करंतो, सुठुवि अप्पागमो पुरिसो ॥ १ ॥

(उपदेशमाला)

धर्मदासगणिने प्रवचनपर अत्यंत स्नेह हतो ते कथे छे के "ज्ञानी एवा संवेगपाक्षिको क्रिया न करता छता वा हीनक्रिया करता छता पण शुद्ध चारित्रीयाओनी प्रशंसा करता एवा, अने जिनशासननी प्रभावना करता छता ज्ञानगुणे, क्रिया करनारथी अधिक कह्या छे" उपाध्याय संवेगपक्षना भावने धारण करनार हता तेप्रमाणे, संवेग-पक्षधारी द्रव्य-व्यवहार प्रतिक्रमणादि क्रिया करवामा श्रुतना अनुसारे यथातथ्य पोतानामा अगाधकपणु माननार अने ध्यानसमाधिमा मग्न रहेनार ज्ञानी साधुवेषधारी, श्री आनन्दघनजीने आगमो उपरथणो

સ્નેહ હતો આગમોના આધારે શુદ્ધોપદેશ દેનારા હતા-અધ્યાત્મજ્ઞાન વા દ્રવ્યાનુયોગ જ્ઞાનરૂપ નિશ્ચયનયના દરિયા હતા, તેથી તે શ્રી સંવેગપાક્ષિક ભાવધારક હતા શ્રીમદ્ પોતે આગમોના આધારે ધર્મસમ્બન્ધી બોલતા હતા પોતાનામા ગુણની ન્યૂનતા દેખતા હતા અને આગમોના આધારે શુદ્ધોપદેશ દેઈને તથા સુસાધુની પ્રશસા કરીને, ભાવથી ચારિત્રક્રિયાને સ્પર્શતા હતા, માટે તે સંવેગપાક્ષિક હતા એમ સિદ્ધ ઠરે છે આત્માના શુદ્ધધર્મનુ તેઓ ધ્યાન ધરતા હતા અને પરપરિણતિને ટાળતા હતા, તેથી તેમની દશા ઉચ્ચ હતી એમ સિદ્ધ થાય છે અજ્ઞાની સાધુ, ધર્મની ક્રિયાઓ કરતો છતો પણ બધાય છે કથ્યુ છે કે—

परपरिणति पोतानी माने, वरते आरतध्याने ॥
बन्ध मोक्ष कारण न पिछाणे, ते पहिले गुणठाणे ॥
धन्य ते मुनिवरा रे जे चाले समभावे ॥

જે પરપરિણતિને પોતાની માને છે અને આર્તધ્યાનમા વર્તે છે તથા બન્ધમોક્ષનુ કારણ અવબોધતો નથી તે પહેલા મિથ્યાત્વ ગુણઠાણે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી જેના મહાપુરૂષ અને સિદ્ધાન્તજ્ઞાની અધ્યાત્મજ્ઞાની અનુભવી ગુણાનુરાગી અને સવેગપક્ષીની, શ્રી ઉપાધ્યાયે સ્તુતિ કરીને પોતાની સંવેગપાક્ષિક ભાવના કેવી પ્રબલ હતી તે દર્શાવી આપ્યુ છે સાધુનો વેષ હોય અને સાધુની ક્રિયા ન કરતો હોય છતા, ઉપર્યુક્ત ગુણવિશિષ્ટ ગુણાનુરાગી સંવેગપક્ષી હોય છે તે, અલ્પકાલમા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે માયાની સજ્ઝાયમા ઉપાધ્યાયજી તે સબન્ધી જણાવે છે કે,

कुसुमपुरे घरशठने ॥ सुणो० ॥ हठ रह्या सविग्न ॥ गुण० ॥
उपर तस बीजो रह्यो ॥ सुणो० ॥ मुक्तल्पण सुगुणज्ञ ॥ गुण० ॥
दभी एक नि दा करे ॥ सुणो० ॥ बीजो धरे गुणराग ॥ गुण० ॥
पहेलाना भव दुस्तर कह्या ॥ सुणो० ॥ बीजाने केवल त्याग ॥ गुण० ॥

કુસુમપુર નગરમા એક શેઠના ઘેર બે સાધુ આવ્યા હતા એક ક્રિયાપાત્ર દભી હતો, તે પેલા ક્રિયા ન કરનાર સાધુની નિન્દા કરતો હતો અને બીજો ક્રિયા ન કરનારો પેલા ક્રિયા કરનારની પ્રશસા કરતો હતો કોઈ જ્ઞાનીને પુછતા પેલા નિન્દા કરનાર અને ક્રિયા કરનારના દુસ્તર ભવ કહ્યા અને ક્રિયાથી મોકળા પણ ગુણીની પ્રશસા કરનાર સાધુને ત્યા ગ કહ્યો આ ઉપરથી સમજવાનુ કે સંવેગપાક્ષિકની ભાવના ધારણ કરીને જે સાધુઓ-કે જે શ્રુતના અનુસારે યથાતથ્ય દ્રવ્યથી તથા ભાવથી ચારિત્ર પાળવાને અશક્ત છે તેઓ ખરેખર અન્ય સાધુઓના ગુણોની

પ્રશસા કરે છે તો, અલ્પભવમા મુક્તિ પામે છે અને જેઓ ક્રિયાનો દભ ધારણ કરી અન્ય સાધુઓની નિન્દા-કુથલીથી હેલના કરે છે તેઓ ઘણા ભવ ભમે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી જેવા અધ્યાત્મજ્ઞાની અને આત્માના શુદ્ધધર્મમા ઉંડા ઉતરેલા મહાસવેગપાક્ષિકની જેટલી પ્રશસા કરીએ તેટલી ન્યૂન છે એમના સવેગપણાનુ સદાકાલ ધ્યાન હોવ!

ઉપાધ્યાયનો સવેગપક્ષભાવ

શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી સવેગપાક્ષિકભાવના ધારક હતા અઢારમા શતકમા ઉપાધ્યાયને મહાજ્ઞાનીતાથે માનનામા અમારો અગત અભિપ્રાય છે તેવા વૈરાગી ત્યાગી મુનિરાજ પોતાનામા ગુણોની ન્યૂનતા દેખે છે અને અન્ય જે કોઈ ચારિત્રીયામા ગુણો હોય તેની પ્રશસા કરે છે તે શતકના કેટલાક અન્ય મુનિવરો પણ ઉપાધ્યાયવત્ સવેગપક્ષની ભાવનાને ભાવતા હતા ઉપાધ્યાય ચારિત્ર પાળતા છતા પોતાને માટે નીચે મુજબ લખે છે

श्लोक

अवलवेच्छायोग, पूर्णाचारासहिष्णवश्चवय ॥
भक्त्या परममुनीना, तदीयपदवीमनुसराम ॥ २९ ॥
सिद्धाततदगाना, शास्त्राणा य सुपरिचय शक्त्या ॥
परमालम्बनभूतो, दर्शनपक्षोयमस्माक ॥ ३१ ॥
विधिकथन विधिरागो, विधिमार्गस्थापन विधेरिच्छा ॥
अविधिनिषेधश्चेति, प्रवचनभक्ति प्रसिद्धान्त ॥ ३२ ॥
अध्यात्मभावनोज्वल-चेतोवृत्योचित हित कृत्य ॥
पूर्णक्रियाभिलाष, श्चेतिद्वयमात्मशुद्धिकर ॥ ३३ ॥
द्वयमिहशुभानुबध शक्यारम्भश्चशुद्धपक्षश्च ॥
अहितोविपर्यय पुन, रित्यनुभवसगत पन्था ॥ ३४ ॥

(अध्यात्मसार ।)

ભાવાર્થ—અમો સાધુના પૂર્ણ ચારિત્ર સબન્ધી ક્રિયાચારોને પાળી શકનારા નથી અમે ભક્તિવડે પરમમુનિયોની પદવીને અનુસરીએ છીએ સિદ્ધાતો અને તેના અગભૂતશાસ્ત્રોનો શક્તિપ્રમાણે સારો પરિચય છે એજ પરમાવલબન ભૂત અમારો દર્શન પક્ષ છે તેઓ પોતાને ચારિત્રપક્ષી ન જણાવતા દર્શનપક્ષી જણાવે છે વિધિનુ કથન, વિધિપર રાગ, વિધિમાર્ગનુ સ્થાપન, વિધિની ઇચ્છા અને અવિધિનો

શ્રીમદે અત્યન્ત લક્ષ દીધું છે તેઓ સિદ્ધાન્તોના ક્ષયોપશમી મુનિવર હતા નયોની અપેક્ષાએ તત્ત્વોનો બોધ કરનાર વિરલા મનુષ્યો હોય છે નૈગમ સગ્રહ વ્યવહાર ઋજુસૂત્ર શબ્દ સમભિરૂઢ અને એવભૂત એ સાત નય છે દ્રવ્યાસ્તિક અને પર્યાયાસ્તિક નયનો સાત નયમા સમાવેશ થાય છે અને સાત નયોનો દ્રવ્યાસ્તિક અને પર્યાયાસ્તિક એ બે નયમા સમાવેશ થાય છે

इक्किक्कोयसयविहो, सत्तनयसयाहवति एमेव ॥
अन्नोविय आएसो, पचेव सया नयाण तु ॥
(विशेषावश्यक ।)

નૈગમાદિ એકેક નયના શત ભત ભેદ ગણતા સાત નયના સાતસો ભેદ થાય છે, તેમજ અન્ય રીતિએ પાચસો ભેદ થાય છે શબ્દ સમભિરૂઢ અને એવભૂત એ ત્રણને એક શબ્દનયની વિવક્ષા કરવામા આવે તો પાચ મૂલ નય થાય, તેથી તેના પાચસો ભેદ થાય છે સામાન્યગ્રાહી નૈગમનો સગ્રહમા અતર્ભાવ કરવામા આવે અને વિશેષગ્રાહી નૈગમનો વ્યવહારમા અન્તર્ભાવ કરવામા આવે તો મૂલ છ નય થાય છે અને તેના છસો ભેદ થાય છે જ્યારે સગ્રહ વ્યવહાર અને ઋજુસૂત્ર એ ત્રણ અર્થનય વિવક્ષાય છે અને એક શબ્દનય પર્યાયાસ્તિક નય તરીકે વિવક્ષાય છે ત્યારે, મૂલ ચાર નય થાય છે અને તેના ચારસો ભેદ થાય છે જ્યારે નૈગમાદિ ચાર નય છે તે દ્રવ્યાસ્તિક તરીકે વિવક્ષાય અને ત્રણ શબ્દનયો એક પર્યાયાસ્તિક તરીકે વિવક્ષાય છે ત્યારે, મૂલ બે નયના બસો ભેદ થાય છે " उत्कृष्टतोऽसख्यातानया भवंति " ઉત્કૃષ્ટથી અસખ્યાતા નય હોય છે जावन्तो वयणपहा तावन्तो वा नयाविसद्दाओ । त चवय परसमया सम्मत्त समुदिया स वे ॥ જેટલા વચનમાર્ગ છે તેટલા નયો છે, જેટલા નયો છે તેટલા એકાન્તે પરતીર્થિક સિદ્ધાન્તો છે અને સમુદિત તથા સ્યાત્શબ્દલાછિત થએલા તે સર્વે નયો જિનશાસન ભાવને પામે છે

શ્રીમદનુ ઉપર પ્રમાણે સ્વ અને પરદર્શન સબન્ધી જ્ઞાનસામર્થ્ય કથ્યુ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના સ્તવનોવડે તેમના ગુણોની દિશાનુ કિચિત્ વર્ણન કરવામા આવ્યુ, હવે તેમના પદોવડે તેમના ગુણોનુ આન્તરિક હૃદયચારિત્ર્ય તપાસીએ

શ્રીમદે પાચમા પદમા પ્રત્યેક વસ્તુમા દ્રવ્યગુણપર્યાય હોય છે, તથા ઉત્પાદવ્યય અને ધ્રૌવ્યયુક્ત વસ્તુ સત્ કહેવાય છે, તેની દૃષ્ટાન્તવડે સમજણ આપીને આત્માની ઉપાદેયતા સબન્ધી ઉત્તમ ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે

શ્રીમદ્દનુ યોગ જ્ઞાન

શ્રીમદે સાતમા પદમા યોગનો અનુભવ જણાવીને યોગજ્ઞાનનો દુનિયાને પરિચય આપ્યો છે તેમણે યોગના અનેક શાસ્ત્રો અવલોક્યા હતા અને યોગસમાધિનો અભ્યાસ કર્યો હતો આત્માને સન્યાસીની ઉપમા આપવામા આવી છે અને શરીરને મઠની ઉપમા આપી છે તેથી એમ અનુમાન કરી શકાય છે કે, તેમણે સન્યાસીઓના મઠોમા વાસ કર્યો હોવો જોઈએ અને ત્યા પ્રસગોપાત્ત યોગના વિચારોની ધૂનમા ને ધૂનમા યોગના ઉદ્ગારો પદ તરીકે બહાર કાઢયા હોય હઠયોગ સમાધિનો તેમણે અભ્યાસયોગે અનુભવ કર્યો છે એમ નિશ્ચય કરાય છે યોગસમાધિ પ્રાપ્ત કરીને તેમણે લોકોને પ્રસગોપાત્ત-અમુક ચમત્કારોના ધામભૂત એવો પોતાનો આત્મા છે એવો ખ્યાલ ભાવનાના કારણોને સ્થાન આપ્યુ છે સાતમા પદમા સહજસમાધિનુ સ્વરૂપ આલેખ્યુ છે અને તેની સાથે અજપાજાપ કે જેને યોગીઓ જાણે છે તેનુ તેમણે દિગ્દર્શન કર્યુ છે

આઠમા પદમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો, સુમતિ આદિ પાત્રોવડે સ્વાનુભવ પ્રગટ કર્યો છે તે ખરેખર મનનીય છે નવમા પદમા પણ અધ્યાત્મના ઉદ્ગારો છે દશમા પદમા પણ આધ્યાત્મિક પાત્રોના ઉદ્ગારોવડે સ્વાનુભવરસને શબ્દોદ્વારા પ્રકટ કર્યા છે અગીયારમા પદમા આધ્યાત્મિક પાત્રોદ્વારા આત્મા અને મોહનુ યુદ્ધ દર્શાવીને પોતાના આત્મામા પ્રગટતી દશાનો ખ્યાલ આપ્યો છે બારમા પદમા અધ્યાત્મદૃષ્ટિએ અન્તરૂમા રાધા અને કૃષ્ણના ચોપાટની રમત કેવી રીતે રમાય છે તેનો આબેહુબ ચિતાર આપ્યો છે તેરમા પદમા આધ્યાત્મિક અન્તરપાત્રોના વિચારો દર્શાવીને આત્માની દશાનુ ઉચ્ચ ભાન કરાવ્યુ છે ચઉદમા પદમા અન્તરૂમા રહેલા પાત્રોના વિચારોને દર્શાવ્યા છે અને સમતા આદિનુ શ્રેષ્ઠત્વ દર્શાવ્યુ છે સમતાએ આત્માને શિખામણો આપી છે તેનુ સ્વચ્છ ચિત્ર દોરવામા આવ્યુ છે પન્નરમા પદમા જ્ઞાનરૂપી ભાનુનો અન્તરૂમા પ્રકાશ થતા, જે દશા થાય છે તેના ઉદ્ગારો દેખવામા આવે છે સોળમા પદમા સમતા પોતાને ઘેર ચેતનસ્વામિની આવવાની રાહ જોઈ બેઠી છે તત્સબન્ધી ઉદ્ગારો છે સમતાને આત્મપતિપર કેટલો બધો પ્યાર છે તેનો સ્પષ્ટોલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે સમતાના વાકયોમા શુદ્ધ પ્રેમરસ છલકાઈ જતો માલુમ પડે છે સત્તરમા પદમા અન્તરૂમા રહેલી સ્ત્રી પોતાના સ્વામીને, પુત્રને નહિ ધમકાવવા સબન્ધી ઉપાલભ આપ્યો છે અઢારમા પદમા ચેતનની સ્ત્રી રીસાણી છે તેને મનાવવા માટે આત્માને સુમતિએ ઉપદેશ આપ્યો

છે, તેમા આ રસભરી રીતે શિખામણના શબ્દોવડે મનાવવાના સબન્ધી ઉપાય-કુચીઓ દર્શાવી છે ઓગણીસમા પદમા આધ્યાત્મિક પાત્રોને હૃદયના ઉંડા અનુભવરસે રસેલા અવલોકી નાખ્યા છે વીશમા પદમા પણ આધ્યાત્મિક પાત્રોની જીજ્ઞાસતા સબન્ધી અનુભવજ્ઞાનવડે હૃદયોદ્‌ગારોને શબ્દોવડે કથ્યા છે તેમને સાંસારિક વસ્તુઓનુ વિશાલ જ્ઞાન હતું, કે જે સૂક્ષ્મ આન્તરિક પાત્રોમા પણ વસ્તુઓદ્વારા નિર્દેશ્યુ છે, તેનુ જેમ જેમ મનન કરવામા આવે છે તેમ તેમ તેમાંનો ખરો અભિનવભાવ ઝળકતો જાય છે

એકવીશમા પદમા આત્માની નિશાની સબન્ધી ઉદ્‌ગારોના ઉભરાઓ માલુમ પડે છે-આ પદ સબન્ધી એક કિંવદન્તી નીચે મુજબ છે

આત્માની નિશાની

એક વખત શ્રીમદ્ વિકાનેરની બહાર સ્મશાન પાસેના પ્રદેશમા પડી રહ્યા હતા વિકાનેરમા તે વખતે ઘણા જૈનોના સાધુઓ રહેતા હતા અને અન્યદર્શની વિદ્વાનો પણ તે વખતે ત્યા ઘણા રહેતા હતા અન્યદર્શની વિદ્વાનોના મનમા એક વખત એવો વિચાર થયો કે જૈનોમા એક આનન્દઘનજી નામના યોગી છે અને તે ગામની બહાર રહે છે આત્મજ્ઞાનમા તે ઉંડા ઉતર્યાં છે અને તેઓ ધ્યાનસમાધિમા રહે છે માટે તેમને મળીને ખરાખોટાની પરીક્ષા કરવી જોઈએ પડિત બ્રાહ્મણો ભેગા થઈને આનન્દઘનજીની પાસે ગયા અવસર પામી પડિતો પૈકી એક પડિતે પૂછ્યુ કે, યતિજી આત્માની નિશાની શી છે તે જણાવશો? કારણ કે આપ આત્મજ્ઞાની છો દરેક મતવાળા, આત્માને જુદા જુદા ધર્મવાળો માને છે માટે તેમાં ખરૂં શું છે તે કૃપા કરીને જણાવશો શ્રીમદે પડિતની પૃચ્છાના ઉત્તરમા " निशानी कहा बताबु रे-तेरो अगम अगोचर रूप " એ પદ સ્ફુરણાયોગે ગાયુ અને તેનો ભાવાર્થ કથીને અનુભવબળે પડિતોને સાપેક્ષનયની દૃષ્ટિએ આત્મતત્ત્વની ઝાંખી કરાવી

બાવીશમા પદમા આગમના આધારે કારણકાર્યવાદનો પૂર્વાપર વિચાર કરતા તેમને જે અનુભવ પ્રગટ્યો છે તે શબ્દોદ્વારા જગતના કલ્યાણાર્થ બહાર કાઢ્યો છે, તે ખરેખર મનનીય છે તેવીશમા પદમા અનુભવકલિકાનુ સ્વરૂપ દર્શાવ્યુ છે ચોવીશમા પદમા શુદ્ધ ચેતના પોતાના સ્વામી આત્માનો મેળાપ ઇચ્છે છે અને તે શું કથે છે તે સબન્ધી ઉદ્‌ગારો છે પચ્ચીશમા પદમા આત્માનો જે પ્રત્યક્ષ વિરહ છે તેના યોગે તેમણે હૃદયોદ્‌ગાર કાઢ્યા છે,-આત્માનો વિરહ ખમાતો નથી

તે સબન્ધી કાઢેલા ઉદ્ગારોવડે શ્રીમદ્ના હૃદયમા તે સબન્ધી શું થતું હશે તેનુ અનુમાન થઈ શકે છે છવીશમા પદમા પોતાની જ્ઞાનસબન્ધી લઘુતાનુ ચિત્ર આલેખેલુ અવલોકવામા આવે છે સત્તાવીશમા પદમા સમજ્યાવિના પટ્દર્શનીઓ પ્રભુનો જાપ જપે છે તે સબન્ધી ખેદ જણાવ્યો છે અને પરમાત્માને ઓળખીને ધ્યાવવાની સૂચના કરેલી જોવામા આવે છે

આશા અને દતકથા

અઠ્ઠાવીશમા પદમા આશા સબન્ધી વિચારો જણાવ્યા છે અને આશાનો ત્યાગ કરીને આત્માનુભવામૃતરસનુ પાન કરવાનો અનુભવ દર્શાવ્યો છે આ પદ સબન્ધી એક એવી દતકથા શ્રવણ કરવામા આવે છે કે-એક વખત શ્રીમદ્ મારવાડમા વિચરતા હતા ત્યા સ્થાનકવાસી જૈનો વસતા હતા, તેમજ શ્વેતાબર મૂર્તિ પૂજક જૈનો વસતા હતા—આનન્દઘનજી ગચ્છની ક્રિયા કરતા નથી, સ્થાપનાચાર્ય રાખતા નથી, અને એકલા ફરે છે, તેઓ વ્યવહારમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થયા છે, એવા વિચારો ત્યા ફેલાઈ ગયા હતા, અને કેટલાક વ્યવહારમાર્ગમા એકાન્ત ચુસ્ત જૈનો આનન્દઘનજીને ધિક્કારતા હતા એક વખત શ્રીમદ્ અઠ્ઠમ (ત્રણ ઉપવાસ)ના પારણે ખરા બપોરે આહારપાણી વહોરવા ગયા ગૃહસ્થોને ત્યા તેઓ આહારપાણીની આશાએ ફર્યા પણ ગમે તે કારણોથી-દૈવયોગે આહાર મળ્યો નહિ, તેથી આનન્દઘનજી પાછા ગામની બહાર આવ્યા અને આહારપાણીની આશામા લપટાયલા એવા પોતાના આત્માને ઉદ્દેશી નીચે પ્રમાણે સબોધવા લાગ્યા કે-आशा औरनकी क्या कीजे, ज्ञानसुधारस पीजे ॥ आशा०॥ भटकत द्वार द्वार लोकनकें, कूकर आशाधारी ॥ आतमअनुभव रसके रसिया, उतरे न कबहु खुमारी ॥ ઇત્યાદિ વિચારોવડે પોતાના આત્માને ધ્યાનસમાધિમા લયલીન કરી દીધો

નામ રાખનાર

ઓગણત્રીશમા પદમા પોતાનુ નામ વા રૂપ નથી તે સબન્ધી ઉદ્ગારો છે તે પદ સબન્ધી એક વૃદ્ધ યતિ પાસેથી એવુ સાભળવામા આવ્યુ હતુ કે, એક વખત આનન્દઘનજી મારવાડના કોઈ ગામમા વિહાર કરીને ગયા હતા ત્યા એકાન્તસ્થાનમા રહીને આત્મધ્યાન ધરતા હતા તે ગામના શ્રાવકો તેમની પાસે આવતા હતા એક વખત તે ગામના શ્રાવકોએ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીને વિનતિ કરી કે સાહેબ ! આપની પાછળ આપનુ નામ રહે તે માટે એક શિષ્ય કરો શિષ્ય આપનુ નામ રાખશે-આપની પાછળ આપના નામની યાદી માટે શિષ્ય કરો શ્રીમદે આપ-

કોનુ બોલવુ એકનાર શ્રવણ કર્યું, પશ્ચાત્ તેના ઉત્તર તરીકે હૃદયના ઉદ્ગારરૂપે શબ્દો બહાર કાઢીને શ્રાવકોને શાન્ત કર્યાં તે વખતે "અવધુ નામ હમારા રાખે" એ પદની રચના થઈ નામ અને રૂપથી ભિન્ન એવા આત્માની ધૂનમા મસ્ત બનેલા મહા પુરૂષને નામરૂપનો મોહ ક્યાથી હોય ? તે ઉપર્યુક્ત ઉદ્ગારવાળુ પદ વાચવાથી માલુમ પડે છે

વીશમા પદમા મમતા અને સમતાના વિચારોનુ કથન છે મમતા અને સમતા સબન્ધી સારૂ વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે એકવીશમા પદમા આધ્યાત્મિક પાત્રોની વિવેચના સબન્ધી ઉદ્ગારો છે બાવીશમા પદમા આધ્યાત્મિક પાત્રના ઉભરાઓ સબન્ધી ઉદ્ગારો છે તેવીશમા પદમા સમતાના આત્મસ્વામિપ્રતિ શુદ્ધ પ્રેમના ઉત્તમોદ્ગારોનો રસ ઝળકી રહ્યો છે ચોવીશમા પદમા આધ્યાત્મિક પાત્રના શુદ્ધપ્રેમરસના ઉભરાઓના ઉદ્ગારો હૃદયમા ઉડી અસર કરનારા જણાય છે પચીશમા પદમા સમતાના વિરહદુઃખના ઉદ્ગારોનુ સ્પષ્ટીકરણ છે છવીશમા પદમા આધ્યાત્મિક પાત્રના વિરહદુઃખોદ્ગાર છે

મારે ભાવથી કેવો જોગી વેષ પ્હેરીને ફરવુ જોઇએ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ સત્તાવીસમા પદમા, ભાવથી યોગી અવસ્થા મારે કેવી રીતે ધરવી જોઇએ ? તેની ઇચ્છા કરીને ભાવથી ખરી યોગીની અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવાના ઉદ્ગારો જણાવ્યા છે- લોકમા દ્રવ્યથી યોગીનો વેષ જે દેખાય છે તેનો અન્તરમા ભાવથી ચિતાર આપ્યો છે અન્યદર્શનીઓ યોગીનો વેષ પ્હેરે છે, પરન્તુ શ્રીમદે કહેલા એવા યોગીના ગુણો ધારણ કરે તો તેમનુ કલ્યાણ થાય મોહમલ્લનો નાશ કરે છે તેજ ખરો યોગી છે આ પદસમ્બન્ધી એવી કિંવદન્તી સાભળવામા આવી છે કે, એક વખત શ્રીમદ્ આબુજીપર વસતા હતા તે વખતે એક યોગીનો આનન્દઘનજીપર રાગ થયો અને તેણે શ્રીમદ્ને કહ્યુ કે તમો અમારા જેવો યોગીનો વેષ પ્હેરો, તે વખતે શ્રીમદે ભાવયોગીવેષના વિચારોના ઉભરાઓથી રસિક પદ ગાઈને યોગીને આનન્દી કરી દીધો હતો

અઠ્ઠાવીસમા પદમા શ્રીમદે લોકવ્યવહારમર્યાદાના બધનમા આત્માએ ન બધાવુ જોઇએ એવુ, મસ્તદશામા મસ્ત થઈને ઉદ્ગારોથી જણાવ્યુ છે ઓગણત્રીશમા પદમા આધ્યાત્મિક કન્ત પાત્રનુ ચિત્ર ખડુ કરીને, તેના દ્વારા જે જે ઉભરાઓ બહાર કાઢયા છે તે મનન કરવા યોગ્ય છે ત્રીશમા પદમા આધ્યાત્મિક પતિપર સ્વપત્નીનો જે શુદ્ધ પ્રેમ છે તેનુ વર્ણન કર્યું છે એકત્રીશમા પદમા આધ્યાત્મિક કન્તના વિરહોદ્ગારોનો ચિતાર આપ્યો છે બત્રીશમા પદમા શ્રીમદે પોતાની અમરતાનો ખ્યાલ આપ્યો છે. શ્રીમદ્ અધ્યાત્મધ્યાનસમા-

નિમા અદ્વૈતરૂપે થઈ ગયા હોય અને તે વખતે આત્માના શુદ્ધ વીર્યોલ્લાસ વૃદ્ધિપરિણામ યોગે-" अब हम अमर भये न मरेंगे " એવા ઉદ્ગારો નીકળ્યા હોય એમ ભાન થાય છે તેતાલીશમા પદમા આત્મા અને આત્માની સ્ત્રી એ બે પાત્રોની દશાનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે, તે વર્ણન ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાન ધ્યાનના ઉડા પ્રદેશમાની ધ્વનિથી પ્રગટયુ હોય એમ ભાસે છે ચુમ્માલીશમા પદમા સુમતિ પોતાના આત્મસ્વામીને પોતાની ખરી ભાનદશાયોગે જે જે કહે છે તેનો ચિતાર શ્રીમદે આપ્યો છે પીસ્તાલીશમા પદમા શ્રીમદે મઠાનુ આધ્યાત્મિક ચિત્ર, ખરેખર હૃદયો દ્વારોથી ચિતર્યું છે અને મોહસબન્ધી જે જે કથ્યુ છે તે ખરેખર તે દશાએ યોગ્યજ કથાયુ છે છેતાલીશમા પદમા આત્માનુ મોહરાજાના લશ્કરની સાથે અન્તરૂમા જે યુદ્ધ થાય છે તેનો ચિતાર આપ્યો છે શ્રીમદે અન્તરૂમા મોહરાજાની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતુ તે વખતે આત્માની ક્ષયોપશમભાવે જીત થઈ હતી એવો ધ્વનિ તેમાથી નીકળી શકે છે

સુડતાલીશમા પદમા શ્રીમદના આધ્યાત્મિક કવચની વાર્તાનો ઉલ્લેખ કરવામા આવ્યો છે અડતાલીશમા પદમા પક્ષપાત અને નિરપેક્ષપણાની વૃત્તિનો ધાર્મિક વિચારો સબન્ધી આન્તરિક ચિતાર આપ્યો છે ઓગણપચાસમા પદમા શ્રીમદે આત્માનો મેળાપ ઇચ્છ્યો છે તે મનમા અન્તરૂમા ઉડી અસર કરે છે આ પદમા આત્માની ખરી દશા વર્ણવી છે અને તેની પ્રાપ્તિ ઇચ્છી છે પચ્ચાશમા પદમા આધ્યાત્મિક પ્રેમનો ઉડો અનુભવ ચિતાર આપ્યો છે એકાવનમા પદમા બાહ્ય દર્શનપાવનના વિચારોનો આન્તરિક શ્રીમા આરોપ કરીને આન્તરિક દર્શન પાવની ભાવરૂપે ભાદરવા માસમા જે દશા થાય છે અને તેનાથી જે જે શુદ્ધપ્રેમરસો ને સદ્વિચારો ઉદ્ભવે છે તેનો આબેહુબ ચિતાર આપ્યો છે. બાવનમા પદમા આનન્દઘનજીએ સર્વત્ર આનન્દના ઘનરૂપ આત્માની ભાવના-ખરી રીતે આધ્યાત્મિકદૃષ્ટિથી ભાવી છે ત્રેપનમા પદમા આત્મારૂપ કૃષ્ણનુ ગાન કર્યું છે પોતાનુ, અહોરાત્રી આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણની સાથે દીલ લાગી રહ્યુ છે એવુ જાણીને, આનન્દના ઉભરા બહાર કાઢ્યા છે, તેવી વાચકો શ્રીમદ્ની દશાનો ખ્યાલ કરી શકશે

શ્રીમદે ચોપનમુ પદ શ્રી અમદાવાદમા રહીને આત્મિક-ધર્મ વ્યાપારના ઉદ્ગારોવડે રચ્યુ છે એમ મનમા ભાસે છે અઢારમા શતકમા અમદાવાદની જાહોજલાલી વધવા પામી હતી જૈનધર્મના અનેક ગચ્છના આચાર્ય અમદાવાદમા આવતા હતા ગુજરાતમા તે વખતે, પાટણ, વડનગર, અમદાવાદ, ખભાત, ધોળકા, વિજાપુર, પાદરા અને નગર વગેરે શહેરોમા જ

વ્યાપાર અને માણકચોકનું દષ્ટાંત

ઘણા સાધુઓ રહેતા હતા ચોપનમા પદસબન્ધી એક એવી દન્તકથા સાભળવામા આવી છે કે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી અમદાવાદમા કોઈ ઉપાશ્રયમા રહેતા હતા તે વખતમા કેટલાક શ્રાવકોની એવી શ્રદ્ધા થઈ હતી કે શ્રી આનન્દઘનજીપાસે ચમત્કાર છે શ્રીમદ્પાસે એક ગરીબ શ્રાવક આવતો હતો તેના મનમા એવો વિચાર હતો કે, શ્રીમદ્ વ્યાપાર કરવામા કઈ ચમત્કાર બતાવે તો હુ મારૂ દેવુ ચૂકાવી નાખુ અને વ્યાપારના પ્રતાપે સુખી થાઉ એક વખત શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી એકાન્તમા બેઠા હતા તે વખતે પેલા શ્રાવકે અવસર પામીને સેવાનો મૂળ ઉદ્દેશ પ્રગટ કરીને હૃદયનો ખુલાસો કર્યો પેલા શ્રાવકની આગળ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ આત્માના ખરા વ્યાપારનુ સ્વરૂપ જણાવ્યુ આત્માની પાસે બહાધર્મની મૂલ રકમ થોડી છે અને કર્મરૂપ વ્યાજ ઘણુ છે ઇત્યાદિ આધ્યાત્મિક ઉપદેશ આપ્યો અને તે વખતે આધ્યાત્મિક ઉદ્ગારોથી પોતાના આત્માને ઉદ્દેશીને " मूलडो थोडो भाइ व्याजडो घणोरे, केम करी दीधोरे जाय " ઇત્યાદિ શબ્દોવડે પદની રચના કરી અને તેમા બાહ્યથી અમદાવાદના માણેકચોકને અન્તરના માણેકચોકમા ઉતારી ત્યા ધર્મની દુકાન માડવાનો ઉપદેશ દીધો પેલા ગરીબ શ્રાવકને તેની સેવાનુ વ્યાપારમાથી ફળ મળ્યુ છપ્પનમા પદમા આધ્યાત્મિક પતિ અને પત્નીનુ ચિત્ર આબેહુબ ચિતર્યું છે અને સ્ત્રીના મુખે આત્માના સબન્ધી જે ઉદ્ગારો કઢાવ્યા છે તે વારવાર વાચવા યોગ્ય અને વિચારવા યોગ્ય છે તથા તેનો ઉપાદેય ભાગ આદરવા યોગ્ય છે સત્તાવનમા પદમા શ્રીમદે અપૂર્વ ખેલ ખેલનારા આત્માનુ માહાત્મ્ય વર્ણવ્યુ છે પદદર્શનો સબન્ધી શ્રીમદે પોતાના વિચારો જણાવીને આત્માને પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય, સિદ્ધસ્થાન છે એમ લક્ષ્યદૃષ્ટિથી જણાવીને, આત્માની-સ્વસ્વરૂપે થવાની તીવ્ર રૂચિ દર્શાવી છે અઠ્ઠાવનમા પદમા વિરહિણી સમતાના વિરહોદ્ગારો પોતાના આત્મસ્વામી પ્રતિ દર્શાવ્યા છે, તેનો તેમણે આબેહુબ ચિતાર આપ્યો છે, ખરેખર શ્રોતાઓને અને વાચકોને તે ઉડી અસર કરી શકે છે

ઓગણસાઠમા પદમા સમતા પોતાના સ્વામિની સાથે ખરો પ્રેમ ધારીને તથા ખરા રૂપમા આવીને અને લોકલાજ-મર્યાદાનો ત્યાગ કરીને અન્તરમાથી ઉભરાઓ બહાર કાઢે છે, એ ઉભરાઓ શ્રીમદ્ના હૃદયમા પ્રગટ્યા હતા તેથી-વાચકો એ ઉભરાઓથી, શ્રીમદ્ આત્માના ગુણોની પ્રાપ્તિમા ખરા રૂપમા આવી ગયા હતા એમ સહેજે અવબોધી શકશે

સાઠમા પદમા અન્તરમા આત્માની સ્ત્રીએ આત્માનો નિશ્ચય કર્યો છે અને તેથી તેને હવે પોતાના પતિને ત્યજી અન્યત્ર-જ્યા ત્યા ભટકવાની

ભ્રાન્તિ ટળી છે, એવા ઉદ્દગારો ઝળકી ઉઠે છે એકસઠમા પદમા આધ્યાત્મિક કલત્રદશાના ઉદ્દગારોમા શુદ્ધ પ્રેમરસ છલકાઈ જાય છે એવુ અનુભવમા આવે છે બાસઠમા પદમા આન્તરિક કલત્રનો વાર્તાલાપ સમ્યગ્રૂપમા છે

વ્રજનાથની સ્તુતિ

ત્રેસઠમા પદમા વ્રજનાથની સ્તુતિ કરવામા આવી છે શ્રીજિનેશ્વર ભગવાન્ તેજ ખરેખરા વ્રજનાથ છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી વ્રજદેશમા અને કાશી તરફ ગયા હોય એમ લાગે છે વ્રજનાથમા ગયા હોય અને ત્યા વ્રજનાથને દેખ્યા હોય તે વખતે ખરેખરા વ્રજનાથ શ્રીજિનેશ્વર ભગવાન્ છે એમ ધારીને વ્રજનાથના નામે શ્રીજિનેશ્વરની સ્તુતિ કરી હોય એમ લાગે છે કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીજૈનશાસનોદ્ધારક શ્રીહેમચદ્રાચાર્ય જ્યારે પ્રભાસપાટણમા સોમનાથ મહાદેવના મન્દિરમા ગયા હતા તે વખતે કુમારપાલના અનુરોધથી શ્રીજિનેશ્વરને ખરા મહાદેવ માનીને મહાદેવના નામે જિનદેવની સ્તુતિ કરી હતી, તે પ્રમાણે શ્રીમદ્ આનન્દઘને વ્રજનાથ એવુ જિનેશ્વરનુ નામ હૃદયમા ધારીને સ્તુતિ કરી ભાસે છે શ્રીમાનતુગસૂરિજી ભક્તામરસ્તોત્રમા જિનેશ્વર ...આ અને પુરૂષોત્તમના નામે સ્તવે છે યત

...र विबुधार्चितबुद्धिबोधात् ।
...ऽसि भुवनत्रयशंकरत्वात् ॥
...ीर शिवमार्गविधेर्विधानात् ।
...ा भगवन् पुरुषोत्तमोऽसि ॥

...ની પેઠે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ વ્રજનાથના ...ાત્માની સ્તુતિ કરી છે ચોસઠમા પદમા ...ા આપ્યો છે તે ખરેખર હૃદયમા ઉતારવા ...ા આત્માની સમતા સ્ત્રીની વિરહદશાનુ આબેહુબ ...પદમા શ્રીમદે અપૂર્વ શુદ્ધ પ્રેમરસ રેડ્યો છે ...રા વિરહનો આબેહુબ ચિતાર દર્શાવ્યો છે છાસ... પદર્શનથી શ્રીમદ્દને બાહ્ય મમત્વ ટળી ગયુ હોય ...ાગે છે સડસઠમા પદમા શ્રીમદે ઉદારભાવથી ...ા સમ્યગ્ અર્થ ગ્રહણ કરવાથી ભજવા યોગ્ય ...છે અનેકાન્તદર્શનમા સર્વ દેવના નામો પણ ...રાજ વા આત્માના અભિમુખ થાય છે, તેથી

જૈનદર્શનમા નામનો આગ્રહ નથી એમ સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી જણાવીને, દરેક દેવના નામનો ખરો અર્થ કેવી રીતે લેઈને તેના નામને માનવુ તેની દિશા દર્શાવી છે

શ્રીમદે અડસઠમા પદમા સાધુની સગતિથી સહજાનન્દ મળે છે એવો સિદ્ધાત પ્રતિપાદન કર્યા છે દુનિયામા સર્વ કરતા સાધુસગતિ શ્રેષ્ઠ છે સર્વ દેવો, સાધુની સગતિ ઇચ્છે છે સાધુની સગતિથી મોક્ષ મળે છે સાધુની સગતિથી જે કઈ

સાધુસગતિ

પ્રિય પ્રાપ્ત થાય છે તે બીજા કશાથી થતુ નથી પચમકાલમા ખરેખર આત્મજ્ઞાની સાધુઓની સગતિ તેજ તરવાનો ઉપાય છે શ્રીમદ્ આનન્દ ઘનજીને સાધુઓપર ઘણો પ્રેમ હતો સન્તોની સેવાવિના તત્ત્વની પ્રાપ્તિ નથી શ્રીમદે સાધુની સગતિ સમન્ધી હૃદયના જે ઉભરાઓ કાઢ્યા છે તે પ્રશસનીય મનનીય અને આદરણીય છે અમોએ પણ શ્રીમદ્‌ના આશયાનુસારે પદ ઉપર યથાશક્તિ વિવેચન કર્યું છે

શ્રીમદ્‌ને સાધુસગતિથી આત્મજ્ઞાનનો લાભ મળ્યો છે, એમ તેમના ઉદ્ગારોથી સ્પષ્ટ અવબોધાય છે સાધુઓ ધર્મની રક્ષા કરનારા છે અને મોક્ષમાર્ગ દેખાડનારા છે તેમના વચનો આગમોના અનુસારે છે, તેથી શ્રીમદ્‌ના વચનોને અમોએ આ પદના ભાવાર્થમા ટાકી બતાવ્યા છે તેમા ચૂર્ણીભાષ્યસૂત્રનિર્યુક્તિ એ વાક્યને બદલે અનુપયોગથી સૂત્ર ને ચૂર્ણીભાષ્યનિર્યુક્તિ એવુ લખાઈ ગયુ છે તેનો સુધારો ઉપર પ્રમાણે કરીને વાચકો વાચશે, એવી ભલામણ કરવામા આવે છે તેમ શ્રીમદ્‌ના સ્તવનોમા પરસ્પર વિચાર વિરોધ અને આગમનો વિરોધ ટાળવા માટે આ પદના ભાવાર્થમા લખાયલી ગાથાની સાક્ષીઓને અમોએ પ્રસ્તાવનામા પ્રસગોપાત્ત લખી છે તેથી, વાચકોએ વિષયપરત્વે ભેદ જાણીને પુનરૂક્તિદોષની આશકા કરવી નહિ

અગણોત્તેરમા અને સિત્તેરમા પદમા આધ્યાત્મિક પાઠો સબન્ધી ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે એકોતેરમા પદમા સિદ્ધના એકત્રીશ ગુણોનુ શ્રીમદે જુદી રીતે વર્ણન કર્યું છે બહોતેર તોતેર ચુમ્મોતેર પચોત્તેર અને છોતેરમા પદમા શ્રીમદે અધ્યાત્મના ભિન્ન ભિન્ન અધ્યવસાયે ભિન્ન ભિન્ન ઉભરાના પધરૂપ ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે

સતોતેરમા પદમા શ્રીમદે પોતાની, પ્રભુની સાથે લય લાગી છે તેની ઝાખી જણાવી છે અઠોતેરમા પદમા શ્રીમદે 'હુ જગતનો ગુરુ છુ અને હુ જગતનો શિષ્ય છુ' એવા સાપેક્ષ દૃષ્ટિના ઉદ્ગારો કાઢ્યા

છે ઓગણીએંશીમા અને એંશીમા પદમા અધ્યાત્મના ઉદ્‌ગારોની રેલ-છેલ થએલી જણાય છે એકાશીમા પદમા મોહ જયવડે આત્માનુ ધ્યાન કરવાના વિવેક ઉભરાઓનુ સૌન્દર્ય અવલોકાય છે બ્યાસીમા પદમા શ્રીમદે શ્રીપાર્શ્વનાથની અદ્‌ભુત શૈલીથી સ્તુતિ કરેલી છે, તેનુ વર્ણન છે-ત્યાશીમા પદમા નિસ્પૃહ દેશનુ આલંકારિક શબ્દોવડે સ્વરૂપ વર્ણવ્યુ છે ચોરાશીમા પદમા શ્રીમદ્‌નુ જિનેશ્વરની સાથે શુદ્ધ પ્રેમતાન લાગ્યુ છે તે સબન્ધી ઉભરાઓ છે પચાશી છાશી સત્તાશી અઠ્ઠાશી ન ચાશી નેવુ એકાણુ બાણુ અને ત્રાણુમા પદમા અધ્યાત્મશૈલીએ ભિન્ન ભિન્ન અધ્યવસાયોવડે ભિન્ન ભિન્ન પાત્રોદ્વારા આત્માના ઉદ્‌ગારોનો પ્રવાહ વહેવરાવ્યો છે ચોરાણુમા પદમા આધ્યાત્મિક કલશપાત્રના ઉદ્ગારો છે પચાણુમા પદમા પ્રભુમા ચિત્ત કેવી રીતે રાખવુ તે સબન્ધી ઉદ્ગારોનો પ્રવાહ વહેવરાવ્યો છે છન્નુમા પદમા આધ્યાત્મિક હૃદયો દ્વારો છે સત્તાણુમા પદમા વૈરાગ્યનો અદ્‌ભુત રસ વહેતો અવબોધાય છે અઠ્ઠાણુમા અને નવાણુમા પદમા ગૂઢ આધ્યાત્મિક શૈલીએ અધ્યાત્મજ્ઞાનના વિચારોના ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે

નવાણુમા પદમા આધ્યાત્મિકશૈલીએ અવળી વાણીદ્વારા અધ્યાત્મજ્ઞાનના વિચારોને જાહેર કર્યા છે સોમા પદમા વૈરાગ્યરસનુ શીતલ ઝરણુ પ્રગટાવ્યુ છે, ખરેખર તે વૈરાગ્યરસના શીતલ ઝરણા ચેતનાની રમણતાના સ્નાનથી હૃદયમા જે શાન્તિ પ્રગટે છે તેનુ વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી એકસો એકમા પદમા શ્રી રૂષભદેવની સ્તુતિના ઉદ્ગારો છે આ પદ તેમણે પોતાની અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રારભાવસ્થામા રચ્યુ હોય એમ લાગે છે એકસો બેમા પદમા પોતાના આત્માને, શ્રીમદે વૈરાગ્ય શબ્દોવડે પ્રભુની ભક્તિ કરવા ઉપદેશ આપ્યો છે એકસો ત્રણમા પદમા વૈરાગ્યરસના ઝરણાનો પ્રવાહ વહેતો માલુમ પડે છે એકસો ચારમા પદમા આત્માની સાથે લગાવેલી ચતુરતાનુ આન્તરિક પાત્રોવડે વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે એકસો પાચમા પદમા વૈરાગ્યના માહાત્મ્યસબન્ધી ઉદ્ગારોનુ ખરેખર સ્વરૂપ અવલોકવામા આવે છે એકસો છમા પદમા આધ્યાત્મિક શૈલીએ ઉદાસ ભાવના થવાનુ કારણ શુ છે તે સબન્ધી ઉદ્ગારો છે એકસો સાતમા પદના આત્માની આન્તરિક વસતસતુના ઉભરાઓ જેવા હૃદયમા પ્રગટ્યા છે તેના બાહિર કાઢેલા છે શ્રીમદ્‌ના આત્મામા કેવી વસતઋતુ પ્રગટી હતી તેનુ અનુમાન ખરેખર આ પદ વાચવાથી કરી શકાય તેમ છે એકસો આઠમા પદમા શ્રી પાર્શ્વનાથની શ્રીમદે સ્તુતિ કરેલી છે તેનો વાસ્તવિક ચિતાર દેખવામા આવે છે શ્રી પાર્શ્વનાથની સ્તુતિનુ આ પદ એક ધાબામા સ ૧૯૫૫ ની સા-

લમા લખાયલી પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજીની પ્રતિમાથી ઉતારી લીધુ છે એકશો ને નવમુ " निरजनयार माए कैसे मिलेंगे " એવુ મથાળાવાળુ પદ પાટણવાળા ભોજક હરિલાલની પાસેથી ઉતારી લેવામા આવ્યુ છે અને તે આ ચરિતવિભાગમા પ્રગટ થયુ છે આ પ્રમાણે શ્રીમદે હૃદયના ઉભરાઓથી ગાએલા અકૃત્રિમ પદોના ભાવની સામાન્ય પ્રકારે સક્ષેપથી દિગ્માત્ર સ્તુતિ કરવામા આવી છે તે પદોપર લખેલા ભાવાર્થથી વાચકોને વિશેષ અવબોધ થશે એમ સભાવના કરવામા આવે છે

શ્રીમદ્‌ના ચાર પદોની સખ્યા

શ્રીમદ્‌ના બે ચાર પદો કબીર અને સુરદાસના પદોની સાથે મળતા આવે છે, એમ કેટલાક વિદ્વાનો કહે છે અડતાલીશમુ પદ-સડશઠમુ પદ-અઠ્ઠાણુમુ-અને નવાણુમુ આ ચાર સબન્ધી શકા રહે છે અમોએ તો નિર્ણયસાગર પ્રેસમા છપાયલા પદોની ચોપડીમા એકશો ને સાત પદો વાચ્યા અને તેમા એ ચાર પદો છાપેલા હોવાથી ઉપર્યુક્ત ચાર પદો શ્રીમદ્‌ના રચેલા છે એવુ જાણીને તે પદોપર જૈનાગમ શૈલીએ ભાવાર્થ લખ્યો છે કબીરના અને શુરદાસના સર્વે પદો છપાયેલા હોય એવુ પુસ્તક અદ્યપર્યન્ત અમારા વાચવામા આવ્યુ નથી કબીર અને સુરદાસના છાપેલા પદોમા આ ચાર પદો હોય તો તે સબન્ધી શકા કરવાનુ કારણ મળી શકે કદાપિ માનો કે સુરદાસ અને કબીરના પદોવાળી ચોપડીમા એ ચાર પદો મળી આવે તોપણ આનન્દઘનના ઠેકાણે કબીર અને સુરદાસનુ નામ આપી આનન્દઘનના પદો કબીર અને સુરદાસના ભક્તોએ પોતાના ગુરુના નામથી ફેરવી નાખ્યા હોય તો તેમા બાધક અનુમાન કયુ સાચુ છે તેનો ઘણી શોધકદૃષ્ટિથી તપાસ કર્યાવિના કેમ એકદમ નિર્ણય કરી શકાય ? આ સબન્ધી અમોએ ઘણી શોધકદૃષ્ટિથી તપાસ ચલાવી નથી

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીપર જૂઠો આક્ષેપ

કિંવદન્તી પ્રમાણે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ એક શેઠની સ્રીને સતી થતા વારી હતી અને તે શેઠની સ્રી, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પાસે મારવાડના કોઈ ગામમા અભ્યાસ કરવા આવતી હતી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની પાસે તે ઘણો વખત રહેતી હતી અને અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અનુભવ લેતી હતી અને તેવડે પોતાના આત્માને ઉચ્ચ કરતી હતી કેટલાક દ્વેષદૃષ્ટિથી દેખનારા લોકોએ શ્રીમદ્‌ની એવી ખોટી અફવા ફેલાવી કે, શ્રીમદ્‌નો

ાની સ્ત્રી સાથે આડો વ્યવહાર છે શ્રીમદે લોકસંજ્ઞાને જીતી હતી થી તેમના મનમા આવી ખોટી અફવા સાભળવાથી જરામાત્ર ખોટુ ાગ્યુ નહિ અને ઉલટા ધર્મમા વિશેષત આરૂઢ થયા કેટલાક એકાન્ત વ્યવહારપક્ષી જડ લોકો શ્રીમદ્‌ને હલકા પાડવા ધૂર્ત-પાખડી વગેરે શબ્દોથી ગાલીપ્રદાન કરવા લાગ્યા, તોપણ શ્રીમદ્‌ના મનમા જરામાત્ર ખોટુ આવ્યુ નહિ શ્રીમદ્ પરિપૂર્ણ જાણતા હતા કે આત્માના ગુણોને આત્માની સાક્ષીએ સેવીને મોક્ષ મેળવવાનો છે, કંઈ દુનિયાના સર્ટીફીકેટથી મોક્ષ પમાતો નથી.

કિંવદન્તી પ્રમાણે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી એક વખત મેડતા વા અન્ય કોઈ ગામમા ગયા હતા અને ત્યાના રાજાની બે પુત્રીઓ તે વખતે વિધવા થઈ હતી રાજાની બે પુત્રીઓ દરરોજ રૂદન કર્યા કરતી હતી ઘડીમાત્ર પણ રૂદન કર્યાવિના રહેતી નહોતી રાજાએ હજારો ઉપાયો કર્યા પણ બે પુત્રીઓનો કોઈ રીતે શોક ટળ્યો નહિ રાજાએ અન્ય લોકોના મુખથી સાભળ્યુ કે શ્રીમદ્ આનન્દઘન સિદ્ધપુરૂષ છે તે કોઈપણ ઉપાયે પુત્રીઓના શોકને દૂર કરશે રાજાએ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીને વિજ્ઞપ્તિ કરી અને પોતાની બે પુત્રીઓને શ્રીમદ્‌ની પાસે મોકલી શ્રીમદે હૃદયમા દયા લાવીને બે પુત્રીઓને ખરા આત્મસ્વામીનુ સ્વરૂપ ઓળખાવ્યુ, તેમજ સસારની અસારતા-ક્ષણભંગુરતા સમજાવી તેમના ઉપદેશથી રાજાની બે પુત્રીઓનો શોક ટળ્યો તેથી તેઓ શ્રીમદ્‌ની પાસે ધર્મનો ઉપદેશ વિશેષ શ્રવણ કરવા લાગી અને શ્રીમદ્‌ની સેવા કરવા લાગી શ્રીમદ્‌ના આધ્યાત્મિક ઉપદેશની બે પુત્રીઓને એટલી બધી અસર થઈ કે તેથી રાજાની પુત્રીઓ વિષયવાસનાને ભૂલી ગઈ અને ધર્મમા લયલીન બની ગઈ. રાજાની બે પુત્રીઓના પરિચયથી દુર્જન લોકોએ એવી ખોટી અફવા ફેલાવી કે, શ્રીમદ્‌નો રાજાની બે પુત્રીઓ સાથે આડો વ્યવહાર છે આ વાત ગામોગામ ફેલાઈ જવાથી રાજાના કાને ગઈ એક દિવસ આ બાબતનો નિશ્ચય કરવા રાજા તથા ગામના આગેવાન લોકો શ્રીમદ્‌ની ખાનગી ચર્ચા લેવા લાગ્યા. શ્રીમદે તે વખતે અદ્ભુત ઉપદેશ આપ્યો અને અગ્નિમા બે હસ્ત રાખીને અદ્ભુત ચમત્કાર દર્શાવ્યો કે જેથી લોકોનો સશય ટળ્યો અને શ્રીમદ્‌ના ચારિત્ર્યપર પૂર્ણ વિશ્વાસ પ્રગટયો રાજાએ શ્રીમદ્‌ના પગમા પડીને પોતાનો અપરાધ ખમાવ્યો આ કિંવદન્તીમા શુ સત્ય છે તેનો નિર્ણય વાચકોએ કરી લેવો

(રાજાની બે વિધવા પુત્રી અને બોધ)

શ્રીમદ્ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો ઉપદેશ દેતા હતા અને અધ્યાત્મજ્ઞાન-

શ્રીમદ્‌ને ઠરવા નહિ દેવાનો દુર્જનોનો પ્રયત્ન

માર્ગમા સચરતા હતા, તેથી એકાન્ત ક્રિયાને માનનારા સાધુઓએ એવો ઉપદેશ કર્યા કે, શ્રીમદ્ નિશ્ચયવાદી છે, તે લોકોની શ્રદ્ધા ઉઠાવી દે છે, માટે કોઈએ તેમને રહેવાને ઉપાશ્રય આપવો નહિ, જૈનોએ તેની પાસે જવુ નહિ, આવા ઉપદેશોની અસર બાળ જીવોને થઈ અને તેથી આનન્દઘનજીને કેટલેક ઠેકાણે ઉતરવાને ઉપાશ્રય પણ જૈનો આપતા નહિ આનન્દઘનજી નિશ્ચયવાદી છે એવી કિંવદન્તી ફેલાવાથી અજ્ઞ જૈનો આનન્દઘનજીપર દ્વેષ કરવા લાગ્યા અને અનેક પ્રકારના કઠિન શબ્દો કહેવા લાગ્યા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી લોકોના શબ્દો સહન કરવા લાગ્યા અને મઠો મઢીઓ વગેરેનો આશ્રય લેઈ ચારિત્ર પાળવા લાગ્યા પૂર્ણબ્રહ્મચારી મહાપુરૂષ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ અજ્ઞ લોકોએ કરેલા પરિષહો સહન કર્યા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ જૈનાગમ દૃષ્ટિવડે આત્માના ગુણો પ્રકટાવવા જે જે પરિષહો સામા આવતા હતા તેને સહ્યા તેથી તેમનો આત્મા, સાધુના આન્તરિક ચારિત્ર્યની કેટલી બધી ઉન્નત કોટિપર હતો તેની કંઈક ઝાંખી જણાઈ આવે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની નિર્ભયતા

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી આનન્દી સ્વભાવના હતા અને તેઓ, સાધુપણામા જે નિર્ભયતા જોઈએ તે દશામા આરૂઢ થયા હતા લોકોના બકવાદથી તેઓ બીતા નહીં જૈન શ્વેતામ્બર શાસ્ત્રોમા કહેલી એવી ધ્યાનદશામા ભયથી મુક્ત થઈને પ્રવેશ કરતા હતા ભયથી વિમુક્ત થઈને તેઓ ઘોર જગલમા વાસો કરતા હતા સિંહ વગેરે ક્ષુદ્ર પ્રાણીઓની ગુફામા જઈને વાસ કરતા હતા રાત્રીના વખતમા સ્મશાનમા કાઉસગ્ગ ધ્યાને રહીને નિર્ભય દશામા આગળ વધતા હતા શરીર આદિનુ મમત્વ ટળ્યા વિના નિર્ભયપણુ પ્રાપ્ત થતુ નથી શ્રીમદ્ ત્યાગ અને વૈરાગ્યદશામા દરરોજ આગળ વધતા હતા અને સાત પ્રકારના ભયથી રહિત પોતાના આત્માને ભાવતા હતા દુનિયા પોતાની નિન્દા કરશે એવા પ્રકારના સકલ્પને તેઓ મનમા લાવતા નહોતા પોતાના આત્માની સાક્ષીએ વીતરાગ વચનોને યથાશક્તિ આરાધવા તત્પર રહેતા હતા પોતાના વિચારો અને આચારોમા શ્રીમદ્ નિર્ભય હતા અજ્ઞ લોકો તેમને સતાવતા હતા તોપણ શ્રીમદ્ અજ્ઞ લોકોપર કરૂણાભાવ ધારણ કરતા હતા અને પોતાના આત્માને શાન્તરસથી પોષીને ઉચ્ચ બનાવતા હતા

શ્રીમદ્‌ના પરિચયમા આવનાર શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય

શ્રીમદ્‌ના પરિચયમાં આવનારાઓને લાભ

અને શ્રી સત્યવિજયજી પન્યાસ વગેરેને અધ્યાત્મજ્ઞાનનો સારો લાભ મળ્યો હતો શ્રીમદ્‌ના પરિચયમા આવનારાઓની મધ્યસ્થદષ્ટિમા વધારો થતો હતો અને ધર્માધર્મવૃત્તિથી તેઓ પાછા હઠતા હતા શ્રીમદ્‌ના પરિચયમા આવનારાઓને શ્રીમદ્‌ના શાન્ત વિચારોની અસર થતી હતી શ્રીમદ્‌ના સબન્ધી વિરૂદ્ધ અભિપ્રાય ધારણ કરનારા કેટલાક મનુષ્યો શ્રીમદ્‌ના પરિચયમા આવતા પોતાના ભૂલ ભરેલા વિચારોને બદલતા હતા અને શ્રીમદ્‌ના ભક્ત બની જતા હતા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ વૈરાગ્યભાવે જે જે શબ્દો કહેતા હતા તેની અસર પાસે આવનારાઓપર થયા વિના રહેતી નહોતી વક્તાના પ્રમાણિકપણાના વિશ્વાસ વિના શ્રોતાને ઉપદેશની અસર થઇ શકતી નથી વક્તાના વિરાગ વિના વક્તાના શબ્દો ખરેખર શ્રોતાને સારી અસર કરી શકતા નથી, પરતુ વિપરીત અસર થવાનો તો સભવ છે શ્રીમદ્ જૈનશાસ્ત્રોના આધારે ઉપદેશ આપતા હતા તેમના ઉપદેશના અધિકારી ઉચ્ચ કોટીના જીવો હતા ચોમાસામા કુવાઓની કિમ્મત સમજી શકાતી નથી, પણ ચોમાસુ વીત્યાબાદ શીયાળો અને શીયાળા કરતા ઉન્હાળામા કુવાઓની ઉપયોગિતાની કિમ્મત સમજી શકાય છે, તે પ્રમાણે આનન્દઘનજીની હાલ ઉપયોગિતા અને ઉત્તમતા વિશેષત અવબોધી શકાય છે

શ્રીમદ્‌નું નિષ્પ્રવૃત્તિ જીવન

શ્રીમદ્ આત્મિક વિચારોમા લીન રહેતા હતા તેઓશ્રી આધ્યાત્મિક પદોના જ્ઞાનના મસ્ગુલ હતા દુનિયા પોતાને માટે શુ કહે છે તેની તેઓ કાળજી રાખતા નહોતા મુક્તિની આરાધનામા, દુનિયાના દોરગી અભિપ્રાયોની જરૂર નથી કોઈ શ્રીમદ્ પાસે આવીને કહેતુ કે તમારા સમ્બન્ધી અમુક મનુષ્ય અમુક વિચારો ધરાવે છે–અમુક મનુષ્યો તમારા સમ્બન્ધી અમુક બોલે છે તોપણ શ્રીમદ્–આ પ્રમાણે વદનારા મનુષ્યોના શબ્દો સાભળવા-લક્ષ દેતા નહોતા, અને તે પ્રમાણે બોલનારાઓને કહેતા હતા કે, તમે તમારૂ આત્મકલ્યાણ કરો હુ કોઈની વાત સાભળવા નવરો નથી અને કોઈ ગમે તે કહે તે સમ્બન્ધી લક્ષ દેવાની મારી ઇચ્છા નથી. દુનિયાના અભિપ્રાયો સાભળતા અને તે સમ્બન્ધી ઉત્તરો આપતા તેનો પાર આવતો નથી દુનિયામા મારા સમ્બન્ધી સારો અભિપ્રાય બધાવવાની ઇચ્છા માટે મારો જન્મ નથી પણ આત્માના શુદ્ધ ધર્મના રક્ષણ કરવા માટે મનુષ્યજન્મ છે લોકોના અભિપ્રાયો પોતાના સમ્બન્ધી કેવા છે તેના લક્ષ રાખવાથી આત્મિક શક્તિયો વધતી નથી, માટે આત્મસાક્ષીએ વીતરાગ ... દ્વારા યથાશક્તિ આત્મધર્મને

પદ્મપ્રભુના સ્તવનથી જણાઈ આવે છે પ્રભુની સાથેનુ પોતાનું અન્તર્ ટળશે એમ શ્રીમદ્‌ને નિશ્ચય થવાથી "तुज मुज अन्तर अन्तर भाजसे रे, वाजस मगल तूर" ॥ એવા ઉદ્‌ગારો બહાર કાઢયા છે શ્રીમદ્‌ના હૃદયના ઉભરાઓમા તેમની આધ્યાત્મિક દશા અને ભક્તિ ઝળકી ઉઠે છે જ્ઞાની પોતાની કૃતિયોમા પોતાનુ હૃદય કયા, કેવી રીતે ખાલી કરે છે તે અનુભવી જનો, કૃતિયો વાચીને કહી દે છે "आतमचो आधार" એ વાકયમા ચો પ્રત્યય મરાઠી વ્યાકરણનો છે, તે પ્રત્યય છઠ્ઠી વિભક્તિનો છે તેથી શ્રીમદ્ મરાઠી ભાષા જાણતા હતા અને તેમનો દક્ષિણમા વિહાર પણ થયો હોય, એમ સભવે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનની પેઠે ઉપાધ્યાય પણ સવેગ પક્ષની ભાવના ભાવતા હતા

શ્રીમદ્ે ચોવીશીમા તીર્થંકરોના ગુણોની વાસ્તવિક સ્તુતિ કરી છે

શ્રીમદ્ે તીર્થંકરોની કરેલી વાસ્તવિક સ્તુતિ

પ્રભુને ઉદ્દેશીને અનેક પ્રકારે સ્તવના કરી શકાય છે પ્રભુની આગળ પોતાના દોષોને દર્શાવી, પ્રભુની આગળ ક્ષમા માગવી તે સ્વદોષ પ્રકટન સ્તવના કહેવાય છે પ્રભુની આગળ તેમના કહેલા ઉપદેશવડે કંઈ સ્તુતિ કરવી તે उपदेशस्तवना કહેવાય છે ચૌદમા શ્રીઅનન્તનાથના સ્તવનમા ઉપદેશમય સ્તવના દેખવામા આવે છે અધ્યાત્મતત્ત્વના વિચારોવડે પ્રભુની સ્તવના કરવી તે અધ્યાત્મસ્તવના કહેવાય છે શ્રીશ્રેયાસ નાથના સ્તવનમા અધ્યાત્મનો સમાવેશ કરવામા આવ્યો છે મનને વશ કરવા અને મનનુ સ્વરૂપ વર્ણવવાના આશયથી જે સ્તવના કરવામા આવે છે તે આભ્યતરિક સ્તવના કહેવાય છે શ્રીકુથુનાથના સ્તવનમા મનસબન્ધી વિચારો દર્શાવીને કુંથુનાથની સ્તવના કરવામા આવી છે શાસ્ત્રોમા કહેલા દર્શનભેદ હેતુનયો અને દર્શનાભેદ હેતુનયો વડે, શ્રીમુનિસુવ્રત અને નમિનાથની સ્તવના કરવામા આવી છે રાજી મતીએ આપેના પ્રેમરિક્ષોપાલભગર્ભિત સ્તવના તેમણે શ્રીનેમિનાથની કરેલી છે સેવાના વાસ્તવિક ઉદ્‌ગારમય વિચારોવડે તેમણે શ્રીસભ વનાથની સ્તવના કરેલી છે સામાન્યરીતે કહીએ તો તેમણે શ્રીતીર્થંક રોની વાસ્તવિક સ્તુતિના પ્રદેશોમા વિચરવા સ્વાભાવિક પ્રયત્ન કર્યો છે તીર્થંકરોએ કહેલા ગુણોને ઉદ્દેશીને જે જે પ્રકારની ઉદ્ગારમય વચનો વડે-સ્તુતિ કરવામા આવે છે, તે વાસ્તવિક વર્ણના કહેવામા આવે છે, તે સબન્ધી અધ્યાત્મસારમા શ્રીયશોવિજયજી નીચેપ્રમાણે કથે છે

शरीररूपलावण्यवप्रच्छत्रध्वजादिभि
र्वर्णितैर्वीतरागस्य वास्तवी नोपवर्णना ॥ १२४ ॥
व्यवहारस्तुति सेय वीतरागात्मवर्तिनाम् ।
ज्ञानादीना गुणाना तु वर्णना निश्चयस्तुति ॥ १२५ ॥
(अध्यात्मसारे आत्मनिश्चयाधिकार)

શરીર, રૂપ, લાવણ્ય, વપ્ર, છત્ર, અને ધ્વજાદિવડે શ્રીવીતરાગ દેવની વર્ણના કરવામા આવે છે તે, શ્રીવીતરાગ પ્રભુની વાસ્તવિક ઉપવર્ણના નથી, તે તો ઔપચારિક વ્યવહાર સ્તુતિ છે, અને જે વીતરાગ પ્રભુના જ્ઞાનાદિક ગુણોની વર્ણના છે, તે વાસ્તવિક વર્ણના સ્તુતિ, વા નિશ્ચય સ્તુતિ છે શ્રીમલ્લિનાથના સ્તવનમા શ્રીમદે પ્રભુની વાસ્તવિક સ્તુતિ કરેલી છે તે વાચકોને સ્પષ્ટરીતે અવબોધાય છે વાસ્તવિક સ્તુતિને શ્રીઉપાધ્યાયજી દૃષ્ટાન્તથી નીચેપ્રમાણે જણાવે છે.

पुरादिवर्णनाद् राजा स्तुत स्यादुपचारत
तत्त्वत शौर्यगाम्भीर्यधैर्यादिगुणवर्णनात् ॥ १२६ ॥
(अध्यात्मसार)

નગર વગેરેના વર્ણનથી રાજાની સ્તુતિ કરવી તે ઉપચારથી સ્તુતિ કથાય છે, અને રાજાના શૌર્ય-ગાભીર્ય અને ધૈર્ય વગેરે ગુણોથી, રાજાની સ્તુતિ કરવી તે તત્ત્વથી (વાસ્તવિક) સ્તુતિ કહેવાય છે શ્રીમદ્‌ના સ્તવનોમા વાસ્તવિક સ્તુતિના વિચારોના અમૃત ઝરણા વહ્યા કરે છે પ્રભુના વાસ્તવિક ગુણોને અવબોધ્યાવિના પ્રભુની વાસ્તવિક ઉપવર્ણના થતી નથી

શ્રીમદે રચેલા પદોમા, આત્માના ગુણોની પ્રાપ્તિમાટે આત્માના ગુણોને ઉદ્દેશી, વાસ્તવિક-આધ્યાત્મિક ઉપવર્ણના અવલોકવામા આવે છે શ્રીમદ્‌ના પદોમા સ્વગમયની દૃષ્ટિની વિશાલતા અવલોકવામા આવે છે

શ્રીમદ્‌નુ સગીત જ્ઞાન

શ્રીમદે અનેક રાગોમા પદો રચ્યા છે, તે ઉપરથી જાણી શકાય છે કે, તેમને રાગ રાગણીનુ સારૂ જ્ઞાન હતુ, તેમજ તેઓ ઉચ્ચ ગવૈયા હતા શ્રીમદ્ ગૃહસ્થાવાસમા અનેક ગવૈયાઓના સમાગમમા આવ્યા હતા અને તેમની પાસેથી સગીતનો સારીપેઠે અભ્યાસ કર્યો હતો ગૃહસ્થાવાસમા તે સમયના અનેક વાજીંત્રોને તેઓ વગાડી જાણતા હતા સગીત સાહિત્ય પ્રદેશમા તેઓ વિચર્યા હતા નવરસને તેઓ આત્મામા ઉતારી જાણતા હતા સગીતજ્ઞોનીસાથે ગૃહસ્થાવાસમા સ્પર્ધામા ઉતરતા

હતા કબીરના ભજનોના રા । કરતા શ્રીમદ્‌ના રાગો જુદા પ્રકારના માલુમ પડે છે શ્રીમદે મૂળ રાગરાગણીઓમા હૃદયના ઉભરાઓ કાઢ્યા છે શ્રીમદ્‌નીસાથે ભોજકોનો ઘણો પરિચય હતો શ્રીમદ્‌ના પદો ઉપર હાલ પણ ભોજકોને ઘણો પ્રેમ છે ભોજકો દેશોદેશ શ્રીમદ્‌ના પદો ગાઇને શ્રીમદ્‌ની કીર્તિ વિસ્તારે છે

શ્રીમદ્‌નો સ્વભાવ — શ્રીમદ્‌નો સ્વભાવ મળતાવડો અને આનન્દી હતો તેમના ચહેરાપર ગાભીર્યની છાયા છવાયલી રહેતી હતી ગમે તે પથના મનુષ્યોનીસાથે ભેદભાવ રાખ્યાવિના અધ્યાત્મ વાર્તાઓ કરતા હતા, તેથી તેઓનીપાસે અન્યદર્શનીઓ ઘણુ આવતા હતા અને જૈનો કરતા અન્યદર્શનીઓ તેમને બહુમાન આપતા હતા અને તેમની ભક્તિ કરતા હતા તેમનામા મત સહિષ્ણુતા નામનો ગુણ ખીલ્યો હતો તેઓ સરલસ્વભાવથી અન્યોને પ્રિય થઈ પડ્યા હતા કોઈની સાથે કલેશ કરતા નહોતા તેમને દેખતાજ આ વૈરાગી મહાત્મા છે એવુ લોકોને જણાતુ હતુ હૃદયના દયાળુ અને સાચા બોલા હતા કોઈનાથી તેઓશ્રી ભય પામતા ન હોતા અને સત્ય બોલતા અનેક દુખો આવી પડે તેની દરકાર રાખતા ન હતા તેઓશ્રી માનાના પૂજાવાની ઇચ્છાથી રહિત હતા એકલા રહેતા છતા અન્તરમા તેમનુ તાન લાગવાથી પર્વતો અને ગુફાઓમા પણ ખુશીથી રહેતા હતા ધામધૂમ અને ધમાધમની પ્રવૃત્તિથી તેઓ વિરુદ્ધ હતા

ઉપકાર દ્રિ — વિકાનેરમા દિલ્હીના બાદશાહનો શાહજાદો, એક વખત આવ્યો હતો, તે શાહજાદો હિન્દુ સાધુઓ અને યતિયોને સતાવતો હતો એક વખત શ્રીમદ્‌ને સાધુઓએ કહ્યુ કે અમારી શાહજાદો રસ્તામા જતા મશ્કરી કરે છે માટે કઈ કૃપા લાવી અનર્તુ કરો શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી વિકાનેરની બાહિર જ્યા શાહજાદાનો મુકામ હતો તેની આસપાસ ફરવા લાગ્યા પેલો શાહજાદો ઘોડાપર બેસીને ફરવા જતો હતો, તેણે મેલાઘેલા વૃદ્ધ યતિની મશ્કરી કરી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ કહ્યું, ‘બાદશાહકા બેટા ખડા રહે’ એટલુ કહ્યુ પશ્ચાત્ પેલો શાહજાદો ઘોડાને ચલાવવા લાગ્યો પણ ઘોડો તસુમાત્ર પણ આગળ ચાલી શક્યો નહીં બીજા ઘોડેસ્વારો આવી પહોંચ્યા, તેમણે ઘણા ઉપાયો કર્યા પણ ઘોડો ત્યાથી હાલી ચાલી શક્યો નહિ શ્રીમદ્ તો પોતાને ઠેકાણે ચાલ્યા ગયા હતા શાહજાદાના મિત્રોએ શાહજાદાને કહ્યુ કે, ત્યાથી ઘોડો હાલતો ચાલતો નથી. કોઈ કારણ જણાતા હોય તો કહો. શાહજાદાએ કહ્યું કે હુ બીજુ કઈ કારણ

જાણતો નથી પણ એક સેવડાની મેં મશ્કરી કરી હતી તેણે મને કહ્યું કે "बादशाहका बेटा खडा रहे" આટલું તેનું બોલેલું હું જાણું છું શાહજાદાના મિત્રો વગેરેએ જાણ્યું કે ખરેખર એ [1]સેવડાએ કંઈ કર્યું છે શાહજાદાના મિત્રોના કહેવાથી વિકાનેરના રાજાએ સેવડાઓને પુછાવ્યું અન્તે ખરા સમાચાર મળ્યા કે, એ કામ તો આનન્દઘનનું લાગે છે, માટે તેમની પાસે જાઓ રાજા વગેરે ખોળ કરતા કરતા શ્રીમદ્ આનન્દઘનની પાસે આવ્યા, અને શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીને ઘણી આજીજી કરી. શ્રીમદે કહ્યું કે બાદશાહકા બેટા, સન્તસાધુઓકુ સતાતા હૈ ઓર ઉસકી મશ્કરી કરતા હૈ તો ઉસકીભિ મશ્કરી હોવે ઉસમેં ક્યા આશ્ચર્ય હૈ' શાહજાદાએ કબુલ કર્યું કે હું સાધુ સેવડાઓને છેડીશ નહિ શ્રીમદે શાહજાદાને કહેવરાવ્યું કે "બાદશાહકા બેટા ચલેગા" આ પ્રમાણે શાહજાદાને શબ્દો સંભળાવ્યા કે શાહજાદાનો ઘોડો ચાલવા લાગ્યો શાહજાદો આવો ચમત્કાર દેખી ખુશી થયો અને તેણે શ્રીમદ્‌ના દર્શન કર્યાં અને કહ્યું આનન્દઘન તો ઓલીયા હૈ. શ્રીમદ્‌ને, સાધુસન્તોના ઉપદ્રવ ટાળવા માટે શાહજાદાને આવો ચમત્કાર દેખાડવો પડ્યો

એક વખત શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મારવાડના એક ગામડામાં કોઈ ગરીબ વણિકને ત્યાં કેટલાક દિવસ રહ્યા હતા એક વખતે તે ઘરનો વાણિયો મહાચિંતાતુર ચહેરે શ્રીમદ્‌ની આગળ આવીને વદન કરી બેઠો અને દુઃખથી તેની છાતી ભરાઈ જવાથી રોવા લાગ્યો શ્રીમદે રોવાનું કારણ પૂછ્યું પેલા વાણિયાએ પોતાની દુઃખની વીતક વાર્તા કથી. શ્રીમદે પેલા વાણિયાને કહ્યું કે તારી પાસે લોહું હોય તો લાવ પેલા વાણિયાએ એક શેરીઓ લાવી શ્રીમદ્‌ને આપ્યો પ્રાતઃકાલમાં શ્રીમદ્ વહેલા વિહાર કરી ગયા પેલો વાણિયો શ્રીમદ્ જ્યાં બેઠા હતા ત્યાં જઈ જોવા લાગ્યો તો શ્રીમદ્ ત્યાં દેખાય નહિ શ્રીમદ્ બેઠા હતા ત્યાં પોતાનો એક શેરીઓ દેખવા લાગ્યો પણ લોહાનો શેરીઓ દેખાયો નહિ, પણ તેના ઠેકાણે એક સોનાનો શેરીઓ દેખાયો પેલા વાણિયાએ સુવર્ણનો શેરીઓ લીધો અને દુઃખ ટાળી સુખી થયો તે મનમાં પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો કે અરેરે ! મેં આનન્દઘનજીને જો મણ બેમણ લોઢું આપ્યું હોત તો કેટલું બધું સુવર્ણ થઈ જાત સારાંશ કે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કોઈનું દુઃખ દેખીને તેના ઉપકાર કરતા અને તેટલું કરતા હતા શ્રીમદ્ પોતાના આત્મામાં રમણતા કરતા છતા છતા અન્યોને પ્રસંગોપાત્ત ઉપકાર કરતા ચૂકતા નહોતા, એ તેમના વિચારો

---

૧ સેવડાનો મૂળ સંસ્કૃતભાષાના શ્વેતપટ (શ્વેતવસ્ત્રને પહેરનાર) એવો શબ્દ છે

અને કિંવદન્તીઓથી સિદ્ધ થાય છે परोपकाराय सतां विभूतयः પરોપકારાર્થે સન્તોની વિભૂતિયો છે

શ્રીમદે કરેલી ગુર્જરભાષાની સેવા અને તેમનો ઉપકાર

શ્રીમદે ગુર્જરભાષામા ચોવીશીની રચના કરીને ગુર્જરદેશના મનુષ્યોપર અત્યત ઉપકાર કર્યો છે સસ્કૃત શબ્દોને ગુર્જરભાષામા ઉતારીને ગુર્જરભાષાની પ્રૌઢતામા વૃદ્ધિ કરી છે ગુર્જરભાષા સાહિત્યદૃષ્ટિથી તેમની ચોવીશી અવલોકતા માલુમ પડે છે કે, અઢારમા સૈકામા ગુર્જરભાષાની સારી રીતે ખીલવણી થઈ હતી ગુર્જરભાષા સાહિત્યમા વૃદ્ધિ કરનાર અને ઉચ્ચ વિચારોથી જગત્‌ને સ્વર્ગસમાન દિવ્ય કરવાના વિચારોને અર્પનાર, શ્રીમદ્ અધ્યાત્મકવિ તરીકે ગુર્જર સાક્ષરોમા અદ્યપર્યન્ત પ્રથમ પદ ભોગવે છે અને ભવિષ્યમા પણ ભોગવશે તેમણે ગુર્જરભાષાના ઉપાસકોપર જે ઉપકાર કર્યો છે તે તેમના નામની સાથે તેમની ચોવીશી જ્યાસુધી આ પૃથ્વીતલમા હશે ત્યાસુધી ગુર્જરભાષાના ઉપાસકોને યાદ રહેશે અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે નિવૃત્તિમાર્ગમા પરાયણ છતા પણ ગુર્જરભાષાદ્વારા તેમણે સેવાધર્મ સ્વીકાર્યો છે એ કઈ સામાન્ય બાબત નથી તેમના મુખમાથી ગુર્જરભાષાના ઉચ્ચ શબ્દો નીકળેલા છે તેથીજ તેઓશ્રી સસ્કૃત ભાષાના અપૂર્વ વિદ્વાન્ હતા એમ સ્તવનો અને પદોમા વાપરેલા શબ્દોપરથી સિદ્ધ થાય છે શ્રીમદે ચોવીશીમા જૈનાગમ સિદ્ધાતોનો સાર ઉતારી દીધો છે તેથી તેમનો જેટલો ઉપકાર માની શકવામા આવે તેટલો ન્યૂન છે હાલમા ગુર્જરભાષાની ખીલવણી અર્થે ગુર્જરસાહિત્ય પરિષદ્‌ના અગ્રગણ્ય સાક્ષરો અથાગ પ્રયત્ન કરે છે તેઓએ ગુર્જરભાષા સાહિત્યદૃષ્ટિથી નરસિંહમહેતા પ્રીતમ પ્રેમાનન્દ અખો અને શામળભટ્ટ વગેરેના કાવ્યોને આદરથી વધાવી લીધા છે અને પૂર્વના ગુર્જરભાષાના હિન્દુ કવિયોને સારૂં માન આપ્યુ છે, એમ બૃહત્કાવ્યદોહન વગેરે ગ્રન્થો જોવાથી માલુમ પડે છે ગુર્જરભાષાની ખીલવણી કરનાર પ્રસિદ્ધ સાક્ષરવર્ય રા રા કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ, તથા રા રા રણછોડભાઈ ઉદયરામ, પ્રો આનન્દશકર તથા રા રા નરસિંહરાવ ભોળાનાથ વગેરે સાક્ષરબધુઓને સૂચના કે, તેઓ ષડ્દર્શનમાન્ય જૈન અધ્યાત્મજ્ઞાની કવિશ્રી આનન્દઘનજીને ગુર્જરભાષા સાહિત્યોપકારકદૃષ્ટિથી ઉપકારક ગણી તેમની ચોવીશીને ગુર્જરસાહિત્યપરિષત્ તરફથી ધન્યવાદ અને આવકાર આપશે ગુર્જરભાષાના બીજ તરીકે જૈન કવિયો છે એમ ગુર્જરભાષાના સાહિત્યની ઐતિહાસિકદૃષ્ટિથી પણ હવે એ વાત સિદ્ધ થઈ છે અને ભવિષ્યમા પરિપૂર્ણ સિદ્ધ થશે એમ આશા રાખવામા આવે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી અને ઉપાધ્યાયજીનો મુકાબલો

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી અને ઉપાધ્યાયજીના કાર્યો જુદા જુદા પ્રકારના હતા એમ અપેક્ષાએ કથી શકાય તેમ છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીનો સન્તકોટીમા સમાવેશ થાય છે, અને શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયનો જૈન શાસનરૂપ રાજ્યના રક્ષક તરીકે સેનાધિપતિની કોટીમા સમાવેશ થાય છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી ગચ્છની નિશ્રા વિના રહેતા હતા અને શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયતો ગચ્છની નિશ્રામા રહીને જૈન શાસનની પ્રભાવના કરતા છતા પોતાના આત્માનુ હિત સાધતા હતા જૈન શાસન રક્ષકનો ઈલકાબ શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજી ધારણ કરવા યોગ્ય થયા, અને શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીતો નિવૃત્તિમાર્ગપરાયણ હતા અને તેઓનુ, વિશેષત અન્તરૂમા રમણતા કરવા માટે લક્ષ હતુ શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયે જૈનધર્મની રક્ષા કરવામા કમર કસીને મહેનત કરી હતી અને એકશો ને આઠ સસ્કૃત ભાષામા ગ્રન્થો લખ્યા હતા જૈન શાસનની પ્રભાવના માટે ઉપાધ્યાયજીએ પ્રબલ પુરૂષાર્થ કર્યો છે અને જીવનનુ સ્વાર્પણ કરવામા કઈ બાકી રાખ્યુ નથી શ્રીમદ્ ઉપાધ્યાયજીનુ કાર્ય ખરેખર ઉપાધ્યાયજી વિના અન્ય કોઈ કરી શકે નહિ તેવુ હતુ ઉપાધ્યાયજીની કાર્ય કરવાની દિશા ન્યારી હતી અને શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની કાર્ય કરવાની દિશા ન્યારી હતી અઢારમા શતકમા ઉપાધ્યાયજીએ જૈન શ્વેતામ્બર કોમની જે સેવા બજાવી છે તેવી સેવા અન્ય કોઇએ બજાવી નથી એમ કહીએ તો તેમા કઈ અતિશયોક્તિ જણાતી નથી ઉપાધ્યાયજીને પોતાને જૈન કોમના સાધુઓ (યતિયો) તરફથી પણ ઘણુ વેઠવુ પડ્યુ છે તેમની કિમ્મત પાછળથી થઈ છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ અધ્યાત્મમાર્ગને ખુલ્લો કરીને ભારતક્ષેત્રમા શાન્તરસની નદી પ્ર[illegible] છે. અધ્યાત્મને કહેનારા તો ઘણા મળી આવે પણ અધ્યાત્મની મૂર્તિ બનીને અધ્યાત્મરસ વહેવરાવવો એ સામર્થ્ય તો ખરેખર શ્રી આનન્દઘનજી વિના અન્યત્ર તે સૈકામા દેખાતુ નથી આત્માના આનન્દમા મસ્ત રહેવાનુ દૃષ્ટાન્ત ખરેખર અઢારમા સૈકામા આનન્દઘનજીનું બતાવે છે તેવું અન્યત્ર મળી શકે તેમ નથી-નિવૃત્તિમાર્ગના આનન્દમા [illegible] સમાન તે કાલમા અન્ય કોઈ ન હતુ અધ્યાત્મજ્ઞાનદશાના આનન્દઘનજીની સમાન અધ્યાત્મરસિક તે સૈકામા તેમના વિના અન્ય કોઈ મુનિ [illegible] શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ જે ચમત્કારો બતાવ્યા છે તેવા ચમત્કારોનું પાત્ર અન્ય કોઈ તે શતકમા નહોતુ વૈરાગી ત્યાગી અને શરીરમમત્વનો ત્યાગ કરી વનમા વસનાર તે મૂર્તિની જેટલી પ્રશસા કરીએ તેટલી ન્યૂન છે અનેક અપવાદો લોકોએ ચઢાવેલા આળને પણ

તેમજ પોતાને મળેલી શક્તિયોનો દુરૂપયોગ કરતા નહતા પોતાનામા અનેક શક્તિયો પ્રગટી છે એમ કોઈને જાણુવા દેતા નહતા સાગરની પેઠે ગભીર બની–રત્નની પેઠે–ચમત્કારોને, અન્યોને ખાસ કારણુવિના જાણુવા દેતા નહતા જગતને ચમત્કારો બતાવીને જાહેરમા મોટા મનાવાનો તેમના મનમા લેશમાત્ર પણ સકલ્પ પ્રગટતો નહતો લોકૈષણા અને અહવૃત્તિથી નિર્લેપ રહેવા સદા આત્મજ્ઞાનનો ઉપયોગ ધારણ કરતા હતા

શ્રીમદ્મા કયો વૈરાગ્ય હોઈ શકે

વૈરાગ્ય અને ત્યાગવિના આત્માનુ હિત સાધી શકાતુ નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીમા ઉત્તમ પ્રકારનો વૈરાગ્ય હતો શાસ્ત્રોમા વૈરાગ્યના ત્રણ ભેદ બતાવ્યા છે ૧ દુ ખગર્ભિત વૈરાગ્ય ૨ મોહગર્ભિત વૈરાગ્ય અને ત્રીજો જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય દુ ખગર્ભિત વૈરાગીઓ સગ્રામમાથી અધીરા પુરૂષોની પેઠે પુન સસારમા આવવાની ઈચ્છા કરે છે દુ ખગર્ભિત વૈરાગી જીવો શુષ્ક ન્યાયગ્રન્થો તથા વૈદક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરીને આજીવિકા ચલાવે છે પણ તેઓ શમનદીરૂપ સિદ્ધાત પદ્ધતિને જાણી શકતા નથી દુ ખગર્ભિત વૈરાગી જીવો ગ્રન્થના ખડ ખડ બોધથી અહકારરૂપ જ્વરમીને ધારણ કરેછે–તેઓ સમતામૃત નિર્ઝરણાને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી દુ ખગર્ભિત વૈરાગીઓ સાધુનો વેષમાત્ર ધારણ કરનારા હોય છે ઘરમા અન્ન માત્ર દુર્લભ છે અને દીક્ષા લેવાથી લાડવા મળે છે, આવુ દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્યનુ લક્ષણ છે પરમાર્થને જાણ્યાવિના સકટો અને દુ ખોમાથી મુક્ત થવા ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે દુ ખગર્ભિત વૈરાગી જીવો ઉપર ઉપરના સાધુપણાને ધારણ કરેછે સિદ્ધાતોને અવલબીને વિરૂદ્ધાર્થે ભાષણ કરનારા મોહગર્ભિત વૈરાગ્યવાળા જીવો હોય છે મોહગર્ભિત વૈરાગ્યવાળા જીવોનુ કુશાસ્ત્રોમા ડહાપણ હોય છે મોહગર્ભિત વૈરાગીઓમા સ્વચ્છદતા, કુતર્ક અને ગુણવતની સ્તવનાનો ત્યાગ હોય છે મોહગર્ભિત વૈરાગી સાધુઓ પોતાની બડાઈ કરે છે, તથા અન્ય મનુષ્યોનો દ્રોહ કરે છે મોહગર્ભિત વૈરાગી સાધુઓ કલહ લડાઈ ટટા કરે છે અને અનેક પ્રકારના કપટથી પોતાનુ જીવન ગુજારે છે મોહગર્ભિત વૈરાગીઓ પાપોને ઢાંકે છે અને શક્તિની બાહાર ક્રિયાનો આદર કરે છે ગુણનો રાગ ન કરવો, પોતાના ઉપર અન્યોએ કરેલા ઉપકારને ભૂલી જવો, ઈત્યાદિ મોહગર્ભિત વૈરાગ્યના લક્ષણ હોય છે

તત્ત્વના જાણ એવા સ્યાદ્વાદીને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય હોય છે જેનો વિચાર શુદ્ધ હોય છે અને જેની બુદ્ધિ પોતાના અને પરના શાસ્ત્રોમા

પ્રવર્તતી હોય છે તેને જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય હોય છે જ્ઞાનનુ ફલ વિરતિ છે વસ્તુને વસ્તુસ્વભાવે ઓળખવી અને આત્માના શુદ્ધધર્મને પ્રાપ્ત કરવાની રૂચિ, ઈત્યાદિ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યનુ લક્ષણ છે સાતનયો અને તેના પ્રભેદોવડે આત્માદિ તત્ત્વોનુ જ્ઞાન કરવુ અને આત્માનુ આન્તરિક સદ્ગુણચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છા કરવી એ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યનુ લક્ષણ છે એકાન્તવાદ અર્થાત્ કદાગ્રહથી દૂર હોય, નયોની સાપેક્ષતાએ તત્ત્વોને જાણનાર હોય, ઉત્સર્ગ અને અપવાદમા, વ્યવહારમા અને નિશ્ચયમા, જ્ઞાનમા અને ક્રિયામા જેઓને સાપેક્ષબુદ્ધિ હોય છે તેઓ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગી જીવો જાણવા સૂક્ષ્મદષ્ટિ, મધ્યસ્વભાવ, સર્વને હિતનુ ચિંતવન, ઇત્યાદિ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યના લક્ષણ છે અન્યનુ અશુભ-નિન્દાદિ વદવામા મૂક, (મુગો) કોઈના દોષ દેખવામા આધળો અને કોઈના દોષ સાભળવામા બ્હેરો, તેમજ સદ્ગુણોને ઉત્પન્ન કરવામા ઉત્સાહી, એવો જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગી હોય છે અદેખાઈ રહિત, શાન્ત, અહકારરહિત, પ્રપચ જાળથી રહિત, દયાળુ, ચિદાનન્દ સ્વભાવમા રમનુ, અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, ઇત્યાદિ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગી સાધુના લક્ષણ છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીમા જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ હતો એવુ તેમની ચોવીશી, પદો અને તેમના ચરિતપરથી અવબોધાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનની મૂર્તિ એવા શ્રીમદ્મા જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય અને ત્યાગાદિ ગુણો હતા તેમના ગુણો પ્રાપ્ત કરવા વાચકોએ લક્ષ દેવુ જોઇએ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીની વૃદ્ધાવસ્થા

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ વૃદ્ધાવસ્થા થતા વનવાસનો ત્યાગ કરીને મેડતામા વાસ કર્યો હતો વૃદ્ધાવસ્થામા તેમણે આત્મધ્યાનમા જીવન ગાળ્યુ હતુ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ભક્ત બનેલા તેમના ભક્તોએ તેમની સેવામા ખામી રાખી ન હતી મેડતામા તે જે ઉપાશ્રયમા રહ્યા હતા તે ઉપાશ્રય પણ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના નામથી ઓળખાતો હતો હાલ તે ઉપાશ્રય પડી ભાગેલી હાલતમા પાયાની અસ્તિતાવાળો દેખાય છે મેડતામા ચોરાશી ગચ્છના ઉપાશ્રયો હતા ધર્મસાગરજી ઉપાધ્યાયે એક વખત મેડતામા ચોમાસુ કર્યું હતુ

શ્રીમદ્ના સમયમા થએલા સૂરિયો

શ્રીમદ્નો જન્મ અનુમાનથી વિચારતા સત્તરમા શતકમા થયો હોય એમ જણાય છે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયજીના પૂર્વે તેમનો જન્મ હોવો જોઇએ તેમના જન્મકાલમા શ્રી હીરવિજયસૂરિ અને દીક્ષાસમય વખતે શ્રી વિજયદેવસૂરિ, વિજયતિલકસૂરિ, શ્રી વિજયઆન-

સૂરિ, શ્રી રાજસાગરસૂરિ શ્રી વિજયસિંહસૂરિ, શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ અને શ્રી વિજયરત્નસૂરિ વગેરે આચાર્યો હતા જેથી ધારી શકાય છે કે, ઘણા સૂરિયો અને સાધુઓનો તેમણે સમાગમ કર્યા હશે અને તેમના સમાગમમા પણ ઘણા સૂરિયો તથા સાધુઓ આવ્યા હશે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી નો સ્થિરવાસ અને અંતિમ ઉપદેશ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી જ્યાસુધી જઘાનુ બળ હતુ ત્યાસુધી ગામની બહાર, દેવકૂલ અને ગુફાઓ વગેરેમા રહ્યા, પણ જ્યારે તેઓશ્રી વૃદ્ધ થયા અને જઘાબળથી ક્ષીણ થયા ત્યારે, મેડતામા એક ઠેકાણે શ્રાવકોની ભક્તિથી રહ્યા હતા તેઓશ્રી ઉપાશ્રયમા એકાન્તમા ધ્યાન ધરતા હતા તેમને કોઈ કઈ પૂછતુ હતુ તો તેને તેના અધિકાર પ્રમાણે સમજાવતા હતા તેઓશ્રી આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપમા કલાકોના કલાકોપર્યન્ત લીન થઈ જતા હતા તેઓશ્રી શરીરમા છતા શરીરથી રહિત એવી નિસગ દશાનો અનુભવ કરતા હતા તેમની મુલાકાત લેવા આવનાર સાધુઓને આત્માની શુદ્ધતા કરવા સમન્ધી કહેતા હતા મેડતામા તેઓ શરીરની વૃદ્ધતાથી રહેતા હતા, પરન્તુ—તેમ છતા જનના સગમા ઘણા આવતા ન હતા તેમનો છેવટનો ઉપદેશ એ હતો કે “આ જગત્મા મોહને જીતીને આત્માની શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરવી સાધુઓએ પરને રાગ, દ્વેષ, નિન્દા, અને અભ્યાખ્યાન આદિ દોષો જીતવાનો ઉપદેશ આપવો, તેમ તે ઉપદેશ પ્રમાણે પોતે ચાલીને જગતને બતાવી આપવુ સસારમા કોઈ અમર રહ્યું નથી અને કોઈ અમર રહેનાર નથી સસારરૂપ સમુદ્રમા તરગની પેઠે ચક્રવર્તિયો વગેરે મૃત્યુ દશા પામ્યા અનન્ત એવા સસારનો પાર પામવા માટે વીતરાગના વચનોનુ શરણ કરવુ રાગદ્વેષરૂપ મહા શત્રુઓના ઘેરામાથી છૂટવુ અને આત્માના પ્રદેશોમા રમવુ એજ મોક્ષનો માર્ગ છે જે મોહને જીતવાને સાધુવેષરૂપ ધર્મયોદ્ધાનો વેષ પહેરવામા આવે છે તે વેષને અગીકાર કરી મોહના તાબામા ન આવવુ જોઈએ સર્વ પ્રકારના ભય, અને સર્વ પ્રકારના સગનો ત્યાગ કરીને પરમાત્માની સેવા ભક્તિમા એકતાન બનવુ જોઈએ શરીરના અણુપર પણ મમત્વ ભાવ રાખવો એ મોક્ષપ્રાપ્તિમા વિઘ્ન છે જે જોવાનુ છે, જે અનુભવવાનુ છે તે સર્વ આત્મામા છે શ્રી સર્વજ્ઞોએ જે મોક્ષમાર્ગ બતાવ્યો છે તે રાગદ્વેષરહિત માર્ગ છે એ માર્ગમા જેટલુ ગમન કરાય તેટલુ કરવુ પુન પુન સસારમા જન્મ ન થાય એવી તીવ્ર વૈરાગ્ય દશા ધારણ કરવી રાગાદિ દોષોનો ત્યાગ તેજ ખરો ત્યાગ છે રાગાદિ દોષના ત્યાગી એવા ત્યાગિઓની સેવા કરવી વૈરાગ્ય દશાથી પોતાના આત્માને ભાવી નિર્મલ કરવા દરરોજ પ્રયત્ન કરવો સસારમા શાન્તિનો માર્ગ એક નિર્વૃત્તિ છે

જ્યા ગુણ હોય ત્યાથી તે ગુણ લેવો ગુણીનો રાગ ધારણ કરવો આત્માના શુદ્ધધર્મને જાણીને તેનો ઉપયોગ રાખવો આત્માના શુદ્ધધર્મમા રમણતા કરવી કોઈના અવગુણ સામી દૃષ્ટિ દેવી નહિ, વા તેનુ કથન કરવુ નહિ કર્મરૂપ દોષથી સર્વ દુનિયા દોષી છે, એમાથી જે દોષરહિત થવા પ્રયત્ન કરે છે તેજ ખરો મુમુક્ષુ છે અને તેજ વીતરાગનો ધર્મ આરાધવા સમર્થ થાય છે સાધુ થઈને સદ્ગુણોમા પ્રવૃત્તિ કરવી એજ જ્ઞાન પામ્યાનો સાર છે આ સસારસમુદ્રની પેલીપાર જવુ એ ધારવા કરતા ઘણુ મુશ્કેલ છે પ્રમાદોના વશમા જે પડે છે તે પોતાના આત્માને સમર્થ બનાવી શકતો નથી સાતનયો અને તેના ભેદોથી સ્યાદ્વાદપણે વીતરાગવચનોને જાણી રાગદ્વેષની મન્દતા થાય એવી રીતે ધર્મની આરાધના કરીને વીતરાગના માર્ગમા આગળ વધવુ જીવે અનેક શરીરો અને અનેક નામો ધારણ કર્યાં પણ તે સર્વ મિથ્યા છે, કારણ કે તેથી આત્માનો મોક્ષ થયો નહિ જે જે રીતે પ્રવર્તવાથી રાગદ્વેષ ઘટે અને આત્મામા શાન્તિ, અને આનન્દ વગેરે સદ્ગુણો ઉત્પન્ન થાય તે તે રીતે પ્રવૃત્તિ કરવી "જ્ઞાન દૃષ્ટિથી ધર્મને દેખી શકાય છે" એમ માનીને ગીતાર્થ સદ્ગુરૂની સેવા કરવી અને જ્ઞાનદૃષ્ટિ ખીલવવા યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ કરવી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ અનતગુણનો સ્વામી, એવા આત્માના ધ્યાનમા લય લીન રહેવુ એજ સસારમા સાર છે"—ઇત્યાદિ ભક્તજનોને ઉપદેશ આપી તેમણે આત્મધ્યાનમા ચિત્ત દીધુ અને વિનાશી ધાતુથી બનેલુ ઔદારિક શરીર તેમણે છોડ્યુ તેમનો આત્મા અન્ય ગતિમા આગળની શુદ્ધદશા પરિપૂર્ણ પ્રાપ્ત કરવાના સયોગોની સામગ્રી જ્યા હતી ત્યા ગયો તેમના ભક્તોએ તેમના શરીરની સમહોત્સવપૂર્વક દાહક્રિયા કરી અને શોકાતુર બન્યા જ્ઞાનીના વિરહથી કોને શોક ન થાય? આનન્દઘનની બાહ્ય શરીર મૂર્તિ ગઈ તે પાછળથી કોઈના દેખવામા ન આવી તેમનો અક્ષરદેહ હાલ વિદ્યમાન છે અને તે તેમનુ સ્મરણ કરાવે છે દુનિયામા શ્રીમદ્ની કૃતિયો હયાત રહી અનન્ત એવા સસારસાગરમા શરીર ધારીઓ બુદ્બુદની પેઠે ઉપજે છે અને વિણસે છે કોનો શોક? કોનો દેહ? હે સર્વજ્ઞપ્રભો!!! એક ત્હારૂ શરણ મને હો

મેડતામા શ્રીમદ્નો દેહોત્સર્ગ અને સ્વર્ગગમન

શ્રીમદ્નો દેહોત્સર્ગ કિંવદન્તીઓના આધારે મેડતામા થયો જણાય છે કારણ કે ત્યા તેમના નામની એક જૂની દેરી છે તેમના સ્વર્ગગમન પશ્ચાત્ તેમની પાછળ તેમના ભક્ત શ્રાવકોએ તે દેરી યાદીને માટે કરેલી છે અને તે હાલ પણ વિદ્યમાન છે અધ્યાત્મજ્ઞાનના રસિકો

તેમની દેરીના દર્શન કરવા જાય છે કેટલાક જૈનો કથે છે કે, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી સ્વર્ગમા ગયા છે અને કેટલાક કથે છે કે તેઓ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા ઉપજ્યા છે કેટલાક કિંવદન્તીના પુરાવાના આધારે એમ બોધે છે કે શ્રીમદ્ દેવલોકમા ગયા છે અને તેઓ મહાવિદેહક્ષેત્રમા જન્મી કેવલી થઈ મુક્તિપદ પામશે શ્રીમદ્‌ની અધ્યાત્મદશા અને તેમનો જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય લક્ષમા લેતા તેઓ ત્રીજા ભવમા મુક્તિ જાય એમા કંઈ આશ્ચર્ય જણાતુ નથી શ્રીમદ્‌ના મનમા વૈરાગ્ય રસની ઘણી શક્તિ હતી અને તેથી તેમણે તરતમયોગે કષાયની મન્દતા કરી હતી, તેથી તેઓ ત્રીજા ભવમા મુક્તિ જાય તો તેમા કંઈ વિરોધ જણાતો નથી નિવૃત્તિ માર્ગમા પરાયણ એવા અને અધ્યાત્મભાવમા સદાકાલ રમણતા કરનારા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી ત્રીજા ભવમા મુક્તિપદ પામશે એમ દન્તકથાઓથી શ્રવણ કર્યા પ્રમાણે અત્ર લખવામા આવ્યુ છે

ત્રીજાભવે મુક્તિ

શ્રીમદ્‌નુ આત્માની ઉપાસના તરફ અત્યંત લક્ષ હતુ પરમાત્માની ભક્તિ કરવામા તેઓ સદાકાલ મગ્ન રહેતા હતા મારવાડ વગેરે દેશમા તે કાલમા વૈષ્ણવ ધર્મમા મીરાબાઈના ચરિત તથા ભજન વગેરેથી રાધાકૃષ્ણની ભક્તિનો ઘણો પ્રચાર થયો હતો શ્રીમદે આત્માને કૃષ્ણ અને સુમતિને રાધાની ઉપમા આપીને તથા કુમતિને કુબ્જાની ઉપમા આપીને અનેક રીતે આત્મપ્રભુનુ ગાન કર્યું છે

ભક્તિ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના સમયમા આગમોના જ્ઞાતાઓ એવા મહા વિદ્વાનો હતા અને તેઓ જૈનેતર વિદ્વાનોની સાથે ધર્મચર્ચા કરવામા કદિ પાછા પડતા નહોતા સામાન્ય વર્ગમા એકાન્ત ક્રિયાજડપણુ વિશેષ હતુ અને ગચ્છોના કલહે આચાર્યો અને મુનિયોમા પ્રાય કુસપ ઈર્ષ્યા અને ક્રિયાનુ શૈથિલ્ય થયુ હતુ અધ્યાત્મજ્ઞાનપર મોટા ભાગે લોકોની રૂચિ અલ્પ હતી અને તેથી કેટલાક જૈનો તો અધ્યાત્મજ્ઞાનપર તિરસ્કાર બતાવતા હતા શ્વેતામ્બર જૈનોમા જોઈએ તે પ્રમાણે સપ નહોતો જૈનોની ધર્મપ્રતિ પૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી તે વખતમા સવેગી પીતવસ્ત્રધારી પક્ષ નીકળ્યો હતો આચાર્યોનુ જોર ઘણુ હતુ પણ તેમના વધી પડેલા ધામધૂમોના આડબરોથી લોકોનુ લક્ષ ત્યાગી વૈરાગી સાધુઓ તરફ ખેંચાતુ હતુ અઢારમુ શતક સામાન્ય દૃષ્ટિથી વિચારીએ તો જ્ઞાનના ઉદયવાળુ હતુ ઓગણીશમુ શતક દર્શનના ઉદયવાળુ હતુ ઓગણીશમા શતકમા સિદ્ધાચલ વગેરે ઠેકાણે ઘણા

શ્રીમદ્‌ના સમયની સ્થિતિ

જિનમન્દિરો થયા છે અને તીર્થયાત્રાઓના જૈનોએ ઘણા સઘો કાઢ્યા છે

શ્રીમદ્દના સમયની સ્થિતિનો વિચાર કરીને આપણે આ શતકમા જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બેનવડે જૈનધર્મની આરાધના કરવી જોઇએ જ્ઞાનક્રિયાભ્યામોક્ષ એ સૂત્રનુ સ્મરણ કરીને જ્ઞાનક્રિયાનો આદર કરવો જોઇએ કુસપ, કલેશ, ઇર્ષ્યા-ધમાધમ અને પરસ્પરની નિન્દાને દેશવટો આપવો જોઇએ વીશમા શતકમા સ્વ અને પરનુ શ્રેય સાધી શકાય એવા અનુકૂલ સયોગોનો સદુપયોગ કરીને પ્રમાદદશાને પરિહરવી જોઇએ વીશમા શતકમા શાન્તિનો સમય પામીને જૈનોએ દ્રવ્ય અને ભાવથી જૈનધર્મોન્નતિ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

શ્રીમદ્દના સમયની સ્થિતિનો આપણે શો સાર લેવો જોઇએ?

વીશમા શતકના પ્રારભકાલમા શિથિલતાનો નાશ કરનાર અને સાધુઓના ઉત્તમ આચારોને આચારમા મૂકીને બતાવનાર વૈરાગી, ત્યાગી, શ્રી નેમિસાગરજી મહારાજ થયા, તેમણે ગુજરાત વગેરે દેશમા વિહાર કરીને શ્રી સત્યવિજયજીની પેઠે ક્રિયોદ્ધાર કરી જૈનશાસનની ઉન્નતિ કરી, તથા ક્રિયામા શિથિલ, આરભી એવા યતિયોનુ જોર તેમણે હઠાવ્યુ અને પોતાની પાછળ સૂર્યની પેઠે આર્યાવર્તમા સત્યાચારનો પ્રકાશ કરનાર શ્રીમદ્ રવિસાગરજીને સિત્તેરમી પાટે સ્થાપન કરીને સ ૧૯૧૩ ની સાલમા સ્વર્ગલોકમા ગયા શ્રી રવિસાગરજી મહારાજે ગુર્જરાત દેશમાં વિહાર કરીને સુડતાલીશ વર્ષપર્યન્ત સયમ પાળીને લાખો જૈનો અને જૈનતરોને ધર્મબોધ આપ્યો સાધુના આચારોમા તેઓ શ્રી પરિપૂર્ણ દૃઢ હતા જ્ઞાન અને ક્રિયાના બળવડે તેમણે સાગરસઘાડાના સાધુઓ અને સાધ્વીઓને ચારિત્રમાર્ગમા ઉદ્યુક્ત કરીને ગચ્છનો ભાર સારી રીતે વહન કર્યો તેમના સાધુઓ તે વખતના થોડા હતા શ્રી આત્મારામજી મહારાજે પ્રશસા કરી હતી કે તમારી પેઠે ચારિત્રની ક્રિયાઓ કરનારા અલ્પ સાધુઓ છે પરમપૂજ્ય શ્રી રવિસાગર ગુરૂએ મને (બુદ્ધિસાગરને) પૂર્ણ ભાવે ધર્મની હિત શિક્ષાઓ આપી હતી સત્તોતેર વર્ષની ઉમરે તેમનુ સ્વર્ગગમન મેસાણામા થયુ મહાવૃદ્ધ રવિસાગરજી ગુરૂની સેવાથી મને ઘણો અનુભવ મળ્યો છે તેમની પાછળ ઇકોતેરમી પાટે ક્રિયાપાત્ર ચારિત્ર ચૂડામણિ, શાન્તમૂર્તિ, ભદ્રક, શ્રી સુખસાગરજી મહારાજ હાલ ચારિત્ર પામીને સ્વપરનુ કલ્યાણ કરીને ભારત દેશને

ક્રિયોદ્ધારક શ્રી નેમિસાગરજી

પવિત્ર કરતા છતા વિચરે છે તપાગચ્છમા ક્રમઘાટકના પ્રવર્તક ગુરૂ મહારાજની કૃપાથી, બહોતેરી વા બહોત્તરીની પ્રસ્તાવના અને આનન્દ ઘનચરિત મારાથી લખાયુ છે "ॐ शान्ति"

(કવ્વાલિ)

પદો ત્હારા મે ુ વાચ્યા, વિચારીને ઘણી વેળા,
અમોએ હાર્દ ખેંચ્યુ જે, કથાતુ નહિ કથ્યાથી તે ૧
રચ્યા જે આશયોથી તે, કથ તે આશયો જાણુ,
અરે તે સર્વ ના જાણ્યુ, કથચિત્ આશયો જાણુ ૨
અપેક્ષાઓ કઈ લેઈ, કયા ઉદ્દેશથી ગાયુ,
બધુ ના જાણુતો એવુ, કથુ હુ ભાવ શી રીતે ૩
અમારા આશયો જૂદા, ઉઠે છે કાળ પામીને,
જમાનાનુ તફાવતને, હૃદય અન્તર્ પડે છે એ ૪
જિનાગમના અનુસારે, તમારા આશયો સર્વે,
કરી નિશ્ચય હૃદયમાહી, કથુ ભાવાર્થને પ્રેમે ૫
તમારૂ ધ્યાન કીધુ મ્હેં પદો ધ્યાયા તમારા મ્હેં,
કયા સયમ હૃદય લેવા, ધરી ભક્તિ હૃદય પેઠો ૬
હૃદયનો સાર લીધો મ્હેં, સમાવિમા કરી ભક્તિ,
બને છે ભક્તિથી ધાર્યું, રચ્યો ભાવાર્થ એ રીતે ૭
હૃદયમા ધ્યાન ધારીને, પદોનો ભાવ મેં ગાયો,
તમારા આશયો ના યા, અરે તેની ક્ષમા માગુ ૮
અમારા દીલમા આ યા, જમાનાના અનુસારે,
અરે તે આશયો પૂર્યા, જણાતુ દીલમા એવુ ૯
ભલે તે સત્ય હોકે ના, અમારી ભક્તિએ ખેંચ્યો,
તમારો ભાવ એવુ એ, કથુ છુ ભક્તિના ભાવે ૧૦
અહો ત્હારા હૃદય રસનો, જગતને લાભ મળવાને,
રચ્યો ભાવાર્થ ઉપયોગે, રહી ખામી ક્ષમા કરજે ૧૧
પડે જે ભૂલ ભક્તિમા, ગણે નહિ ભૂલ સન્તો એ,
કરીને દીલને મોટુ, સહે છે ભૂલ ભક્તોની ૧૨
અમારી ભક્તિના ભાવે, થયુ થોડુ ગણી મોટુ,
કૃપા કરશો હૃદય વરશો, ગુણાનુરાગથી ત્હેશો ૧૩
મળ્યા સયો । પામીને, વિચારી જે લખ્યા મેં એ,
અધિકારી પરત્વે એ, નથી સૌ સર્વના માટે ૧૪

લખ્યુ સૌ સર્વના માટે, અવસ્થાના અધિકારે,
અપેક્ષાઓ પદોમાહી, લખ્યા એ ભાવમાહી છે. ૧૫
અપેક્ષાએ વિષય કોઈ, કદી છે ગૌણુ મુખ્ય જ એ,
લખ્યુ સ્યાદ્વાદદષ્ટિએ, ઘણા આશય હૃદય રાખી. ૧૬
લખાતુ નહિ હૃદય સઘળુ, ઘણુ બાકી રહી જાતુ,
વિચારી અન્ય પણુ એવુ, ધરો આશયવિષે દષ્ટિ ૧૭
નથી પાડિત્ય દર્શાવ્યુ, યથા જાણ્યુ લખ્યુ તેવુ,
ધરીને હસની દષ્ટિ, લખ્યાનો સાર ખેંચી લ્યો ૧૮
ભુલે લેખક ભણ્યો ભૂલે, હુબે તારો ચડ્યો પડતો,
ભુલે નહિ કેવલજ્ઞાની, ભુલાયુ દરગુજર કરશો ૧૯
રૂચે નહિ સર્વને સરખુ, રૂચિ ભેદે રૂચે જૂદુ,
ગમે નહિ તો અધિકારી, નથી આના વિચારો એ ૨૦
દયા લાવી હૃદય ઝાઝી, ઉપાડ્યો એક ગેંગાને,
બગીચામા મુકયો ભમરે, બધા દેખાડીયા પુષ્પો ૨૧
બગીચામા ફરીને સૌ, નિહાળી વૃક્ષવલ્લિયો,
મઝા તેને પડી નહિ કઈ, નિહાળ્યુ સ્થાન વિષ્ઠાનુ ૨૨
જણાવ્યુ ત્યા ઉતરવાનુ, રૂચે છે એ મ્હને ચિત્તે,
ગયો વિષ્ઠાવિષે રાચી, અધિકારી હતો તેનો, ૨૩
જુવે છે કાગડો ચાદા જુવે છે દુર્જનો દોષો,
કથે જે દુગ્ધમા પૂરા, પયપાનજ ફણી પેઠે. ૨૪
અધિકારે રૂચે કીધુ, અધિકારે રૂચે વાચ્યુ,
અધિકારે રૂચે જોયુ, પરીક્ષા છે અધિકારે ૨૫
ભલી છે સન્તની દષ્ટિ, ગ્રહે સારૂ તજે ખોટુ,
જુએ છે શ્વેત બાજુને, તજીને કૃષ્ણ બાજુને ૨૬
રૂચે છે સન્તને સારૂ, તજે છે દોષની દષ્ટિ,
અહો એ સજ્જનો સાચા, ભલુ કરતા જીવોનુ તે ૨૭
ખુશી થાતા ખરૂ દેખી, ચરે છે મોતિનો ચારો,
ખરા એ હસ ગણુવાના, ધરે છે દષ્ટિની શુદ્ધિ. ૨૮
ખરૂ જોના ખરૂ લેવા, ખરાને એ ખરૂ કહેવા,
ખરા તે સન્ત લોકો છે, અધિકારી પદોના એ ૨૯
પદોનો ભાવ વાચીને, ખુશી થાતા ગુણો ગાતા,
ખરાને તે ખરૂ કહેતા, ધરે છે મોન દોષોમા, ૩૦
ઘણુા ગભીર મનના તે, સુધારે ભૂલને પ્રેમે,
હૃદયના આશયો [illegible]ારે લેખ્યભાવાર્થો,

અપેક્ષાએ ઘણુ જે જે, લખ્યામાહી રહ્યુ બાકી,
અપેક્ષાઓ ગ્રહી તે તે, વિરોધી ભાનને ટાળે
વિરોધી ભાન જે લાગે, વિચારે અન્યદૃષ્ટિથી,
અપેક્ષાઓ ગ્રહી બીજી, વિરોધો ટાળતા સન્તો
કથ્યુ પ્રસ્તુતમા બીજુ, અપેક્ષાએ પ્રસગે છે,
નથી પુનરૂક્તિના દોષો, કથાતુ આત્મમાહી ત્યા
પ્રસગોપાત્ત કહેવાયુ, જરૂરી બાબતો માટે,
કરાતી મુખ્યતા તેની, કથાયુ જે વિષય હેતે
રહ્યા જે ગૌણ વિષયો તે, પ્રસગે મુખ્યતારૂપે,
ગવાતા ગીત વરઘોડે, ચઢેલાના તથા અહિંયા
થયો વ્યવહારમા જ્ઞાની, અવિકારી થયો તે અહિં,
પ્રયોજન મુક્તિનુ જાણો, અનન્તર આત્મની બોધિ
પરપર મુક્તિફળ નક્કી, વિચારક લેખકોને એ,
તથા વાચક અને શ્રોતા, ખરી શાન્તિ લહે પ્રેમે

(મદાક્રાન્તા)

જાણો ચિત્તે નયન નિરખી, શુદ્ધ અધ્યાત્મ વાણી,
ભાવો તેના હૃદય ધરીને, આત્મશુદ્ધિ કરી દયો
ધ્યાની ભાવી હૃદયઘટમા, એહ ભાવાર્થ કીધો,
આત્મારામી સતત થઈને, તત્ત્વનો સાર લીધો
પામો શાન્તિ જગત સઘળુ, આત્મની જ્યોત જાગો,
વાચી પ્રેમે સરસ પદનો, ભાવ ચિત્તે ગ્રહીને,
દેખાઓ સૌ હૃદય પ્રગટયુ, શુદ્ધ આચારમાહી
ઋદ્ધિસિદ્ધિ પ્રગટ કમલા પૂર્ણ ચિત્તે પ્રકાશો
રાચી માચી પરમજિનના બોધમા નિત્ય ઝીલો,
વૈરાગી થૈ અનુભવ કરી મોહને પૂર્ણ પીલો
ઉદ્યોગી થૈ સતત મનથી શુદ્ધ અધ્યાત્મ ધારો,
આચારોનો પરિચય કરી, શુદ્ધ આચાર પાળો
સાપેક્ષાએ સકલ સમજી, ત્યાગી દો પક્ષપાતો,
એકાન્તે તો વચન વદતા, પામશો ખૂબ લાતો
જ્ઞાનીઓને ગમ સહુ પડે, વાત એકાન્ત ત્યાગે,
સ્યાદ્વાદી થૈ ગુરૂગમ લહી, ચિત્તમા નિત્ય જાગે
મુઝાતા ના વિષય સુખમા, ધામધૂમે ન રીઝે,
જાડુ એવુ સકલ તજીને, કર્મપર ખૂબ ખીજે,

ખીજે ત્રીજે નહિ નહિ જદી, ઉચ્ચ અધ્યાત્મ પામે,
અધ્યાત્મે એ સકલઘટના, આત્મમા શુદ્ધ જામે ૪૩
આત્માનન્દી સહજ ગુણુથી, યોગીનો યોગ એવો,
જ્ઞાનધ્યાને સહજ રિતને, પ્રેમીઓ નિત્ય સેવો,
અધ્યાત્મીઓ શુભ ગુણુ લહો, ઉન્નતિ માર્ગ સાધો,
બુદ્ધયબ્ધિ સદ્ગુણુ ઘટ ધરી, ધર્મમા નિત્ય વાધો ૪૪

ૐ શાન્તિ ૩ સંવત્ ૧૯૬૯ પોશ વદિ ૫

અમદાવાદ ઝવેરીવાડા.

पदांक		पृष्ठ

શ્રીમન્મુનિરાજ શ્રીબુદ્ધિસાગરજીકૃત,

શ્રીઆનન્દઘનપદસંગ્રહ ભાવાર્થ.

पद १

(राग वेलावल)

क्या सोवे उठ जाग वाउ रे क्या० ॥
अजलि जल ज्यु आयु घटतहे
देत्त पहोरियां घरिय घाउ रे. क्या० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ.—હે ચેતન! જાગત થા અરે મૂર્ખ, ભોળા, તુ શુ મોહનિદ્રાથી ઉંઘે છે! અંજલિમા રહેલા જલની પેઠે આયુષ્ય ઘટે છે પહેરગીરો ઘડીઆલ ઉપર વખત જણાવવાને ટકોરા મારે છે, અને તેથી તારે સમજવાનુ કે આયુષ્ય ક્ષણે ક્ષણે ઘટે છે, ગયુ આયુષ્ય કદી પાછુ આવવાનુ નથી ચિન્તામણિ રત્ન કરતા અતિ દુર્લભ મનુષ્યભવ મળ્યો છે, દશ દૃષ્ટાન્તે દુર્લભ એવા મનુષ્યજન્મને મોહઉંઘમા વ્યતીત કરવો તે તને ઉચિત નથી તુ એમ ધારતો હોઈશ કે, સસારમા હુ શરીરવડે અમર રહેવાનો છુ આમ ધારવુ પણ બિલકુલ અયોગ્ય છે કારણ કે, સસારમા ગમે તે ગતિમા અવતાર લેવો પડે તો પણ ત્યા આયુષ્યની નિયમા છે આયુષ્ય ક્ષણે ક્ષણે ખરે છે, અને ગમે તેવુ શરીર ધારણ કરવામા આવે તો પણ તેનો અન્તે ક્ષય થયા વિના રહેતો નથી તુ એમ જાણતો હોઈશ કે, મારૂ શરીર તો વજ્ર જેવુ છે, તેથી મને કોઈ જાતનો ભય નથી આમ પણ ધારવુ યોગ્ય નથી કારણ કે ગમે તેવુ વજ્ર જેવુ શરીર હોય તો પણ આયુષ્યનો તો ક્ષય થયા-વિના રહેતો નથી મરણના ભયથી કોઈ પાતાળમા પેસે તો પણ કાળ, તેને છોડતો નથી કરોડો ઉપાયો કરો તો પણ પાણીના પરપોટાની

પેઠે દેવતાઓ જેવાના શરીરો પણ છૂટી જાય છે માટે હવે હે આત્મન્! જાગ્રત્ થા! જાગ્રત્ થા! ઇન્દ્ર જેવા દિવ્ય શરીરધારીઓ પણ શરીરને છોડી અન્ય ગતિમા ચાલ્યા જાય છે તે જણાવે છે

इन्द्र चन्द्र नागेन्द्र मुनीन्द्र चले,
कोण राजापति साह राउ रे ॥
ममत भमत भवजलधि पायके,
भगवत भजनविन भाउ नाउ रे. क्या० ॥ २ ॥

कहा विलब करे अब बाउ रे,
तरी भवजलनिधि पार पाउ रे ॥
आनन्दघन चेतनमय मूरति,
शुद्धनिरञ्जन देव ध्याउ रे क्या० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ.—સાગરોપમ આયુષ્યવાળા, વૈમાનિક દેવતાઓના સ્વામી ઇન્દ્ર, તેમજ જ્યોતિશ્ચક્રના મહાન્ દેવતા ચન્દ્ર, ભુવનપતિના ઇન્દ્ર નાગેન્દ્ર, અને મુનિવરોના ઇન્દ્ર તીર્થંકર જેવા પણ શરીર છોડીને ચાલે છે ઇન્દ્રાદિક ઘણા ભૂતકાળમા ગયા, અને ભવિષ્યમા ઘણા જશે કોણ રાજા, કોણ ચક્રવર્તિ, કોણ બાદશાહ, શાહ અને કોણ રાણાઓ, મૃત્યુની આગળ હીસાબમા છે? અર્થાત્ ઇન્દ્ર, અને તીર્થંકર જેવાઓના શરીરો પણ આયુષ્યના ક્ષયે છૂટી જાય છે, તેવાઓનુ પણ મૃત્યુના આગળ કંઈ પણ ચાલતુ નથી તો હે ભોળા, મૂઢ તારા જેવાઓ મૃત્યુના આગળ કશી પણ ગણતરીમા નથી એમ નિશ્ચય સમજ સસારમા પરિભ્રમણ કરતા કરતા મનુષ્યના અવતારમા પ્રભુની ભક્તિ

---

૧ ख म અને प એ ત્રણ નબરવાળી પ્રતિયોમા भगवन्तभगतिसु भाउ नाउ रे એપ્રમાણે પાઠ છે તે અમને યોગ્ય લાગે છે સસારરૂપ સમુદ્રનો કાઠો પામવાને માટે ભગવન્તની ભક્તિરૂપ નાવને અવલબી લે ભગવાનની ભક્તિરૂપ નાવવડે સસારસમુદ્રની પેલી પાર જઈશ

૨. ख क म અને प નબરની પ્રતિયોમા शुद्धनिरञ्जन देव ध्याउने બદલે शुद्ध निरञ्जन देव गाउरे એવો પાઠ છે આ પાઠ અમને યોગ્ય લાગે છે આનન્દનો ઘન જેમા છે એવા શુદ્ધ નિરઞ્જન પરમાત્મદેવને હે ચેતન! તુ ગા! અથવા શ્રીમાન્ કહે છે કે આનન્દમય ચૈતન્યમૂર્તિરૂપ નિરઞ્જન દેવને હુ ગાઉ છુ પરમાત્મદેવનુ ગાન કરીને પરમાત્માના ગુણોમા તલ્લીન થાઉ છુ

રૂપ નાવ (આગબોટ) સંસારસાગરનો પાર પામવાને માટે મળી છે તેનો ઉપયોગ કરી લે સંસારસાગર તરવા માટે પ્રભુભક્તિરૂપ નાવમા કેમ બેસતો નથી નવધાભક્તિનુ સ્વરૂપ જાણવુ અરે ભોળા! હવે કેમ વિલબ કરે છે? પ્રભુની ભક્તિરૂપ નાવથી સંસારસમુદ્રનો પાર પામ સંસારસાગર તરવાની સામગ્રી પામીને હવે કેમ પ્રમાદ કરે છે આનન્દનો ઘન જેમા છે એવી શુદ્ધ નિરંજન ચૈતન્યમય મૂર્તિનુ ધ્યાન ધરી લે હે ચેતન! તારા શુદ્ધસ્વરૂપને ઓળખી તેનુ ધ્યાન ધર, અર્થાત્ તુ પોતાની જ્ઞાનાદિ શક્તિયોનુ ધ્યાન ધર એમ શ્રીઆનદઘનજી પોતાના આત્માને કહે છે

पद २.

(राग वेलावल एकताला)

रे घरियारी वाउ रे, मत घरिय वजावे ॥
नरसिर बांधत पाघरी, तु क्या घरिय बजावे, रे. ॥ १ ॥

ભાવાર્થ.—હે ભોળા ઘડીયાળી! તુ ઘડીને વગાડીશ નહીં કારણ કે પુરૂષો તો ઘડીના ચોથા ભાગનુ સૂચન થાય અને વૈરાગ્યની અસર રહે તે માટે મસ્તકઉપર પા ઘડી બાધે છે, અને તેથી તે એમ સૂચવે છે કે, જગત્મા પા ઘડીના જીવતનો પણ વિશ્વાસ નથી, કોઈ પોતાને અમર માની લેશો નહીં મનુષ્યોના માથે કાળ ભમે છે, તે કાળ, મનુષ્યોના પ્રાણનુ અપહરણ કરતા પા ઘડીનો પણ વિલબ લગાડનાર નથી, માટે ચેતવુ હોય તો ચેતી લો પા ઘડીનો પણ ભરૂસો નથી એમ પુરૂષો માથે પાઘડી ઘાલીને હરતાફરતા, ખાતાપીતા, ચોટામા, સભામા, અને ઘરમા વગેરે સર્વત્ર મનુષ્યોને ચેતાવ્યા કરે છે માટે હે ઘડીયાળી! તારે ઘડીયાલ વગાડવાનુ હવે કઈ પણ પ્રયોજન નથી. શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી આ પ્રમાણે ગાઇને એમ હાર્દ પ્રકાશે છે કે આ જગત્મા પા ઘડી જીવવાનો પણ ભરૂસો નથી ઘડી ઘડી કરતા આયુષ્ય ચાલ્યુ જાય છે કોણ જાણે કઈ વખતે, ક્યા, કેવી સ્થિતિમા, પ્રાણ નીકળી જશે તે મનુષ્યો જાણી શકતા નથી. માટે મૃત્યુપૂર્વે ધર્મસાધન કરી લેવુ જોઇએ. હે આત્મન્! તું ચેતી લે હુ ઘડીયાલીના દૃષ્ટાંતવડે તને કાળની યાદી દેવરાવુ છુ માટે હવે ક્ષણમાત્ર પણ પ્રમાદમા ગાળ નહીં શ્રીમહાવીરસ્વામીએ ગૌતમને કહ્યુ હતુ કે, હે ગૌતમ! તુ ક્ષણમાત્ર પણ પ્રમાદ કર નહીં શ્રીમાન્ આનન્દઘનજી પણ વીરપ્રભુના ઉપદેશને હૃદયમા તાજો રાખવાને આ પ્રમાણે ગાઇને પોતાના આત્માને ચેતાવે છે.

केवल काल कलाकले, वै तु अकल न पावे ॥
अकल कला घटमें घरी, मुज सो घरी भावे, रे. ॥ २ ॥
आतम अनुभव रसभरी, यामें और न मावे ॥
आनन्दघन अविचल कला, विरला कोई पावे, रे. ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનદઘનજી ઘડીયાલીને કહે છે કે, હે ઘડીયાલી ! તુ જલનો વાટકો ભરીને ઘડીનુ માન કરે છે તે ફક્ત બાહ્યકાલને જાણવાની કલાને તુ કળી શકે છે મુહૂર્તાદિ કાળ માપવાની અનેક પ્રકારની કળાઓને અનેક પુરૂષો જાણે છે પણ અન્તરમા જે કાળ માપવાની અકલકળા છે તેને તુ પામી શકતો નથી આત્મામા અનતગુણનો ઉત્પાદ, અને વ્યય થાય છે સમયે સમયે અનતગુણ હાનિ વૃદ્ધિ થયા કરે છે અગુરૂ લઘુગુણથી પડ્ગુણ હાનિ વૃદ્ધિ આત્મામા પરિણમે છે, તેવી અકળકળાને હે ઘડીયાલી ! તુ પામી શકતો નથી મને તો આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોનુ ઘડીયાલ રૂચે છે શરીરમા રહેલા આત્મામા એવી અકળકળા છે એવા પ્રકારની ઘડીયાલને હુ ઇચ્છુ છુ અન્તરની ઘડીયાલ ન્યારી છે, આત્માનો અનુભવરસ તેવડે તે ભરી છે, આત્માના અનુભવરસ વિના તેમા અન્ય માઈ શકતુ નથી તેની કળા અવિચલ છે, અર્થાત્ ચૈતન્યગુણ ઘડીયાલની કળા કદી બાહ્યઘડીયાલની પેઠે ચલાયમાન થતી નથી, માટે અન્તરની ઘડીયાલ શ્રેષ્ઠ છે તેમા આનદનો ઘન (સમૂહ) વ્યાપી રહ્યો છે બાહ્યઘડીયાલમા આનદ જણાતો નથી માટે હે ઘડીયાલી ! તુ બાહ્યની ઘડીયાલ છોડીને અન્તરની જ્ઞાનાદિગુણવિશિષ્ટ ઘડીયાલમા પ્રેમ ધારણ કર અનુભવ રસવડે તે

---

१ स અને प પ્રતોમા पाठान्तर—

मैं मेरे पियासे रंग रमु मत रयन घटावे, रे
जे ते घाउ त दिये घरीयारे पापी,
सो तनु लागे मेरद दु खरीरे सतापी रे

ચેતના કથે છે કે હે ઘડીયાલી ! હુ મારા ચેતનસ્વામિની સાથે રગે રમુ છું માટે તુ રાત્રી ઘટાડીશ નહિ રે બાહ્ય ઘડીયાલી પાપી ! તેં જેટલા ઘડીયાલપર ઘાવ દીધા તેટલા મારા શરીરમા લાગ્યા છે હુ ખીયારીને તેં સતાપી છે હે ઘડીયાલી ! તારી બાહ્ય ઘડીયાલના વાગવાથી મારા ચેતનસ્વામી બાહ્ય દૃષ્ટિથી જાગ્રત્ થાય છે અને તેથી મારો સગ છોડી દે છે તેથી મને અત્યત દુ ખ થાય છે માટે કૃપા કરીને બાહ્ય ઘડીયાલ વગાડીશ નહિ કારણ કે અમારા અન્તરમા ગુણપર્યાયની વર્તનારૂપ ઘડીયાલ વાગ્યા કરે છે

ભરેલી છે અને અનત આનદથી ભરેલી છે, તેની અકળકળા છે હે આત્મરૂપ ઘડીયાલી ! તુ ત્હારી સહજમૂળ આનદરૂપ ઘડીયાલને વગાડ, તેમા તને સુખ છે એમ શ્રીઆનદઘનજી મહારાજ કહે છે ૩

पद २

(राग वेलावल)

जीय जाने मेरी सफल घरीरी.
सुत वनिता धन यौवनमातो, गर्भतणी वेदन विसरीरी. जीय० ॥१॥
[1]सुपनको राज साच करी माचत, राचत छांह गगन बदरीरी ॥
आइ अचानक काल तोपची, ग्रहेगो ज्यु नाहर बकरीरी जी० २

ભાવાર્થ.—મોહદૃષ્ટિથી દેખનાર જીવ એમ જાણે છે કે આજની ઘડી મારી સફળ છે પુત્ર, સ્ત્રી, ધન અને યોવનમા મદોન્મત્ત થએલ જીવ બાહ્ય પુત્રાદિ વસ્તુઓમા અહતા અને સુખબુદ્ધિ ધારણ કરીને મનમા ખુશ થાય છે મનમા જાણે છે કે અહો ! મારો અવતાર સફળ છે, મને સસારમા કેટલુ બધુ સુખ છે ? પણ મૂર્ખ જીવ, પોતાને ગર્ભમા થએલી વેદનાને ભૂલી જાય છે માતાના ઉદરમા નવ માસ પર્યંત અત્યત સહન કરેલુ દુ ખ તેમજ બાહિર્ નીકળતા થએલુ અત્યત દુ ખ ભૂલી ગયો અહો ! જીવની કેવી અજ્ઞાનદશા ? અહો કેવી ભ્રાતદશા થઈ ? ગર્ભની વેદના ભૂલી ગયો એટલાથીજ માત્ર બસ થતુ નથી પણ તે સ્વપ્નના રાજ્યસમાન બાહ્યવસ્તુઓની ઋદ્ધિને પણ સત્ય માને છે અહો કેવી ભ્રાન્તદશા ? તેમજ તે ગગનમા થએલી વાદળીયોની છાયામા ઉભો રહી ખુશી થાય છે ગગનની વાદળીયોની છાયા સમાન શાતા વેદનીય છે અને તાપ સમાન અશાતા વેદનીય છે શાતાયોગે મળેલો પુત્ર ધનાદિ સબધ તે ગગનની વાદળીની છાયા સમાન છે શાતારૂપ વાદળીને વિખરતા વાર લાગવાની નથી, ઘડીમા જતી રહે છે છતા મૂઢ જીવ, શાતાવાદળીની ક્ષણિક છાયામા આનદ માને છે એ કેવી ભ્રાતદશા ? પોતાને મળેલા વૈભવમા તન્મય બની રહે છે પણ જો કાળ તોપચી એનામા આવી પહોંચ્યો તો બકરીને નાહર (નાર) જેમ પકડી લે છે તેમ તને પકડી લેશે જો કાળ આવી પહોંચ્યો તો પછી તારૂ બકરી નાહરના દૃષ્ટાત પ્રમાણે કઈ

---

[1] सुपनको राज साचकरी माचत, राचत छाह गगन बदरीरी આ પાઠને ઠેકાણે अतिहि अचेत कछु चेतत नाहि पकरी टेक हारिल लकरीरी એવો પાઠ ચાર પ્રતિયોમા છે તેથી તે સ્થાનમા તેવો અર્થ અવબોધવો

પણ ચાલવાનુ નથી દુનિયામા ભેગી કરેલી સર્વ વસ્તુઓ પડી રહેશે અને તારે એકલુ જવુ પડશે માટે હે જીવ ! તુ દુનિયામા પોતાની સફળ ઘડી માને છે એ ત્હારી ભૂલ છે એમ સમજ

अंतिहि अचेत कछु चेतत नाहि, पकरी टेक हारिल लकरीरी ॥
आनन्दघन हीरो जन छाडी, नर मोह्यो माया ककरीरी, जीय० ॥३॥

ભાનાર્થ.—તુ અત્યત જડ જેવો ચેતના છતા ભ્રાત દશાથી થઈ ગયો છે અને જરા માત્ર ચેતી શકતો નથી ગદ્ધા પુચ્છ પકડનારની પેઠે તુ પરવસ્તુઓની મમતાને મૂકતો નથી હારિલ નામનુ પખી પોતાની પાખવડે નાનુ લાકડુ પકડી લેછે તો જીવતા સુધી તે મૂકતુ નથી તેમ તુ પણ હારિલપખીની પેઠે ધનાદિક પરવસ્તુને અજ્ઞાનથી પોતાની માની લેછે અને જીવતા સુધી ધનાદિક ઉપરથી મમત્વનો ત્યાગ કરી તેનાથી દૂર થતો નથી અહો ! તારી આ કેવી અજ્ઞાન ભ્રાતદશા ? અહો ! દુનિયા હારિલપખીની પેઠે પરવસ્તુને મમતાયોગે ગ્રહણ કરે છે અને તેમા ગચીમાચી રહે છે આનદઘનજી મહારાજ કહે છે કે આનદનો ઘન જેમા છે એવો આત્મારૂપ હીરો છોડીને મનુષ્ય, માયારૂપ કાકરીમા મોહ પામ્યો છે આત્મારૂપ હીરામા અનત જ્ઞાન અને અનતસુખ રહ્યુ છે, પણ તેને અજ્ઞાની જીવો ગ્રહણ કરી શકતા નથી, અને સસારના પુત્રો વગેરે પરિવાર તથા ધનાદિક પદાર્થોને રૂદ્ધિરૂપે માની તેમા મોહ પામે છે મનુષ્યભવના અમૂલ્ય એવા શ્વાસોશ્વાસને માયારૂપ કાકરીની પ્રાપ્તિ માટે મનુષ્યો ગુમાવે છે અને પોતાના અમૂલ્ય આત્મારૂપ હીરાને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી માયારૂપ કાકરાથી દેવેન્દ્રો, અને ચક્રવર્તિયો વગેરેને કદાપિ સુખ મળ્યુ નથી અને કદી મળનાર નથી માયારૂપ કાકરાને મૂર્ખ જીવો ભલે રત્ન તરીકે સ્વીકારો પણ માયારૂપ કાકરો તે કાકરોજ છે અહો ! અધ્યાત્મદષ્ટિના વિરહે મનુષ્યો માયારૂપ કાકરીમા મોહ પામી વ્યર્થ જન્મ ગમાવે છે એમ શ્રીમાન્ આનદઘનજી જણાવે છે

---

१ सुपनको राज साच करी माचत, राचत छाह गगन बदरीरी, आनदघन हीरो जन छारी, नर मोह्यो माया ककरीरी जीय० ॥ ३ ॥

આવો પાઠ म प क. અને स નબરવાળી પ્રતિઓમા છે અર્થ તેનો તેપ્રમાણે કરી લેવો.

पद ४

(राग वेलावल)

सुहागण जागी अनुभव प्रीत. सुहा० ॥
निन्द अज्ञान अनादिकी, मिटगई निज रीत. सुहा० १
घट मंदिर दीपक कियो, सहज सुज्योति सरूप ॥
आप पराइ आपही, ठानत वस्तु अनुप. सुहा० २

ભાવાર્થ.—આત્મા, શુદ્ધ ચેતનાને કહે છે કે, હે સૌભાગ્યવતી ! મને તારાપર અનુભવજ્ઞાનપ્રીતિ જાગ્રત્ થઈ છે તાથી અનુભવપ્રીતિ જાગ્રત્ થઈ છે? તેના ઉત્તરમા કહેવાનુ કે, અનાદિકાળથી લાગેલી અજ્ઞાનનિદ્રા હવે ટળી ગઈ છે અને પૂર્વેની મારી પ્રવૃત્તિ અજ્ઞાનમય હતી તે હવે ટળી ગઈ છે હવે હુ જાગ્રત્ થયો છુ તેથી હે શુદ્ધચેતને ! તારા ઉપર ખરેખરા અનુભવથી પ્રીતિ લાગી છે તુજ મારૂ સત્ય હિત કરનાર છે એમ જાગ્રત્ થતા અનુભવ આવ્યો છે, માટે તારા ઉપર મને સ્વાભાવિકરીત્યા પ્રીતિ થાય છે હવે મેં શુદ્ધ ધર્મની રીતિ ગ્રહણ કરી છે હવે મારી શુદ્ધધર્મ રીતિપ્રમાણે ચાલીશ.

ચેતન પોતાના અનુભવ મિત્રને કહે છે કે, હે મિત્ર ! પશ્ચાત્ મેં હૃદયમદિરમા વિવેકજ્ઞાનરૂપ સ્વાભાવિક જ્યોતિવાળો દીપક કર્યો આત્મા કહે છે કે, હે અનુભવ ! જ્ઞાનરૂપ દીપકવડે મેં પોતાનો અને પર જડ વસ્તુઓનો ભેદ પરખી લીધો મેં જેને કોઈની ઉપમા ન અપાય એવી પોતાની સુખાદિ વસ્તુઓને પોતાની જાણી અને તેની વ્યવસ્થા કરી મારી વસ્તુઓને મેં મારી જાણી અને પરવસ્તુઓને પરતરીકે જ્ઞાનદીપથી જાણી, તેથી હવે હુ ઠેકાણે આવ્યો.

कहा दिखावु औरकु, कहा समजाउं भोर॥
तीर अचूक है प्रेमका, लागे सो रहे ठोर सुहा० ३
नादविलुद्धो प्राणकु, गिने न तृण मृगलोय ॥
आनन्दघनप्रभु प्रेमकी, अकथ कहानी कोय. सुहा० ४

ભાવાર્થ.—આત્મા કહે છે કે, હે શુદ્ધચેતને ! તારી સાથે મારો પ્રેમ બધાયો તે પ્રેમનો અનુભવ જે જાણે છે તેજ જાણે છે અનુભ-

1 मटी गइनिंज रीत એવો પાઠ છે તત્ર અનાદિકાળની અજ્ઞાનરૂપ નિદ્રા મટી ગઈ અને પોતાના શુદ્ધ ધર્મની રીતિ ગ્રહણ કરી એવો અર્થ લેવો.

વજ્ઞાનપ્રીતિ ત્હારી સાથે જે થઈ છે તે કોને દેખાડી શકુ અને તેનો ખ્યાલ મૂર્ખને શી રીતે જણાવી શકુ? અનુભવજ્ઞાનપ્રીતિ કંઈ ચક્ષુથી દેખાતી નથી, વાણીથી પણ અનુભવપ્રેમનુ સ્વરૂપ કથી શકાતુ નથી અનુભવપ્રેમનુ ચૂકે નહીં એવુ તીર છે તે જેને લાગે તે સ્થિર થઈ જાય છે મ્હને તારા અનુભવપ્રેમનુ તીર લાગ્યુ છે તેથી હુ સ્થિર થઈ ગયો છુ અન્યોને પણ અનુભવજ્ઞાનપ્રેમનુ તીર લાગશે ત્યારે તેઓ જાણશે એ વાત દેખાડી શકાય નહી તેમ મૂર્ખને સમજાવી પણ શકાય નહીં આત્મા કહે છે કે, હે શુદ્ધચેતના સ્ત્રી! ત્હારા અનુભવપ્રેમના બાણથી જેના હૃદય ઘાયલ થયા છે તે સ્થિર થઈ જાય છે તે વાત અનુભવપ્રેમીજ જાણી શકે અનુભવજ્ઞાનપ્રેમ જેને લાગ્યો છે તેની દશા તેજ જાણે છે તેમ છતા એક વ્યાવહારિક વિષય પ્રેમનુ દૃષ્ટાંત આપીને ચેતનજ જણાવે છે કે નાદ (સ્વર)મા આસક્ત થએલો મૃગ પોતાના પ્રાણને એક તૃણખલા સમાન પણ ગણતો નથી ગાયન સાભળવામા એકતાન બનેલુ હરણ પોતાના પ્રાણનો પણ કોઈ નાશ કરે તેની પરવા રાખતુ નથી તેમજ જેને અનુભવજ્ઞાન પ્રીતિ હે ચેતના! ત્હારી સાથે લાગી છે તે દુનિયામા કોની દરકાર કરે? અર્થાત્ દુનિયાને હિસાબમા ગણે નહિ ચેતન કહે છે કે હે ચેતને! મ્હને તારી આગળ તન, ધન, મન, અને પ્રાણ, આદિ સર્વ વસ્તુઓ ધૂળ જેવી લાગે છે માટે હવે હુ તારા પ્રેમમાજ લયલીન થઈ જાઉં છુ આનદનો ઘન એવો આત્મારૂપ સ્વામી કહે છે કે, હે ચેતને! ત્હારી સાથે થએના અનુભવપ્રેમની કોઈ અકથ કથા છે કે જેની વાત અન્ય આગળ થઈ શકતી નથી, એમ આનદઘનજી શુદ્ધચેતનાની સાથે લાગેલા પ્રેમના ઉદ્ગાર કાઢે છે

पद ५

(राग आशावरी)

अवधू नटनागरकी बाजी, जाणे न बामण काजी. अवधू० ॥
थिरता एक समयमें ठाने, उपजे विणसे तबही ॥
उलट पलट ध्रुवसत्ता राखे, या हम सुनी न कबही अवधू०॥१॥
एक अनेक अनेक एक फुनी, कुडल कनक सुभावे ॥
जलतरङ्ग घटमाटी रविकर, अगनित ताहि समावे अवधू० ॥२॥

ભાવાર્થ—શરીરરૂપ નગરમા રહેના આત્મારૂપ નાગરિક નટની બાજી આશ્ચર્યકારી છે અવધૂત આત્માની બાજીને વેદના પારગામી

१ समावे એવો પણ પાઠ કેટલીક પ્રતોમા છે

બ્રાહ્મણ અથવા કુરાનનો પૂર્ણ અભ્યાસી એવો કોઈ પણ સમ્યગ્ જાણી શકતો નથી આત્માની બાજીનુ સ્વરૂપ વર્ણવે છે, આત્મામા જે સમયમા ધ્રુવતા છે તેજ સમયમા જ્ઞાનાદિ પર્યાયોનો ઉત્પાદવ્યય થાય છે, આત્માના જ્ઞાનાદિ પર્યાયોનો સમયે સમયે ઉત્પાદવ્યય થાય છે પણ આત્મા પોતાની દ્રવ્યરૂપ સત્તાને તો ધ્રુવ (સ્થિર) રાખે છે ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવમય આત્માની વાત શ્રીઆનદઘનજી કહે છે કે, કોઇ વખત સાભળી નહોતી દ્રવ્યત્વની અપેક્ષાએ આત્મામા એકપણુ રહ્યુ છે અને પર્યાયોની અપેક્ષાએ આત્મામા અનેકપણુ રહ્યુ છે આત્માઓ વ્યક્તિની અપેક્ષાએ અનન્ત છે, માટે તે વ્યવહારની અપેક્ષાએ આત્માઓ અનેક કહેવાય છે તે આત્માઓની જો સગ્રહનયની અપેક્ષાએ વિવક્ષા કરીએ તો અનેક આત્માઓ પણ આત્મત્વજાતિની અપેક્ષાએ એક કહેવાય છે અને જાતિની અપેક્ષાએ એક આત્મા પણ વ્યવહારની અપેક્ષાએ ભિન્ન ભિન્ન વ્યક્તિરૂપ આત્માઓ હોવાથી અનેક કહેવાય છે દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ જે સમયમા આત્મામા એકપણુ રહ્યુ છે તેમાજ પર્યાયની અપેક્ષાએ તેજ સમયમા અનેકપણુ રહ્યુ છે આત્મદ્રવ્યમા અનેક જ્ઞાનાદિ ગુણો રહ્યા છે તેથી એક એવો આત્મા, પર્યાયોવડે અનેકરૂપે કહેવાય છે અને અનેક પર્યાયો પણ એક આત્મામાજ રહે છે માટે તે આત્મારૂપ હોવાથી એક છે આત્મામા એક, અનેક, ભિન્ન, અભિન, નિત્ય, અને અનિત્ય, આદિ અનેક ધર્મો રહ્યા છે આત્મામા દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયની અપેક્ષાએ ધ્રૌવ્ય, ઉત્પાદ, અને વ્યય કહેવાય છે, આત્મામા જે સમયમા અન્ય પર્યાયનો ઉત્પાદ છે તેજ સમયમા પૂર્વપર્યાયનો વ્યય છે અને તેજ સમયમા આત્મસત્તાનુ ધ્રૌવ્ય છે આ પ્રમાણે આત્મામા સમયે સમયે અનતધર્મોનો ઉત્પાદવ્યય થાય છે અને સમયે સમયે સત્તારૂપ ધ્રૌવ્ય હોય છે જે સમયમા નિત્ય છે તેજ સમયમા અનિત્ય છે, ઇત્યાદિ આત્માનુ સ્યાદ્વાદપ્રમાણે આશ્ચર્યકારી સ્વરૂપ છે તેવુ અન્ય એકાત દર્શનમા આત્માનુ સ્વરૂપ કથ્યુ નથી આત્મામા ઉત્પાદવ્યય થાય છે તેને દૃષ્ટાત દ્વારા જણાવે છે કનક-(સુવર્ણ)ના અનેક આકારો બને છે કુડલ ભાગીને કેયૂર બનાવવામા આવે છે ત્યારે કુડલ આકારનો વ્યય અને કેયુરઆકારનો ઉત્પાદ થાય છે અને સુવર્ણપણુ તો બેમા હોય છે, તે માટે સુવર્ણત્વની અપેક્ષાએ ધ્રૌવ્ય એમ ત્રણ અનુભવવામા આવે છે જલતરગોમા પણ પૂર્વતરગાકારનો વ્યય અને અન્ય તરગાકારની ઉત્પત્તિ અને જલત્વ તો બેમા ધ્રુવપણે રહેલુ દેખવામા આવે છે મૃત્તિકાનો ઘટ આકારરૂપે ઉત્પાદ અને તેને ભાગી નાખીએ તો શકલ (ઠીકરા)રૂપે ઉત્પાદ અને

ઘટપર્યાયનો વ્યય અને મૃત્તિકાના પરમાણુઓનુ દ્રવ્યત્વની અપેક્ષાએ સ્થિરપણુ (ધ્રૌવ્ય) એમ મૃત્તિકામા ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્ય છે સૂર્યના કિરણોમા પણ ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રુવતા આ પ્રમાણે અનુભવમા આવે છે, આના અનલ્પિત દૃષ્ટાંતો છે તેવડે આત્મામા ઉત્પાદ વ્યય અને ધ્રૌવ્ય સિદ્ધ ઠરે છે

है नांही है वचन अगोचर, नयप्रमाण सत्तभंगी ॥
निरपरव होय लखे कोइ विरला, क्या देखे मत जंगी अ० ॥३॥
सर्वमयी सरवंगी माने, न्यारी सत्ता भावे ॥
आनन्दघनप्रभु वचन सुधारस, परमारथ सो पावे अ० ॥४॥

ભાવાર્થ.—આત્મામા ઉત્પાદ, વ્યય, ધ્રુવતા, એક અને અનેક આદિનુ સ્વરૂપ દર્શાવીને હવે આત્મામા સપ્તભંગી, નય અને પ્રમાણ પણ ઘટાવે છે स्यात् अस्ति, स्यात् नास्ति, स्यात् अवक्तव्यम्, स्यात् अस्ति नास्ति, स्यात् अस्ति अवक्तव्यम्, स्यान्नास्ति अवक्तव्यम्, स्यात् अस्तिनास्ति युगपत् अवक्तव्यम् ए સપ્તભંગીનુ વિશેષ સ્વરૂપ अस्मदीयकृत आत्मप्रकाशग्रंथमाथी જોઈ લેવુ નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત આ સાત નયવડે આત્માનુ અને આત્મામા રહેલા ગુણોનુ સ્વરૂપ અવબોધવુ જોઇએ આ સાત નયોનુ વિશેષ સ્વરૂપ, सम्मतितर्क नयचक्र, આગમસાર તથા अस्मदीयकृत આત્મપ્રકાશ ગ્રંથમાથી જોઈ લેવુ આત્માના ધર્મોનુ સપ્તભંગીથી, સાત નયથી અને પ્રત્યક્ષ તેમજ પરોક્ષપ્રમાણથી સ્વરૂપ સમજવામા આવે છે ત્યારે આત્મારૂપ નાગરિક નટની કળાનો અદ્ભુત દેખાવ અનુભવવામા આવે છે આત્મામા આત્માના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષાએ આત્મધર્મની अस्तिता છે પણ પુદ્ગલદ્રવ્યના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષાએ આત્મામા પુદ્ગલદ્રવ્યની नास्तिता છે તે પણ અપેક્ષાએ વચન અગોચર એટલે અવક્તવ્ય છે એક સમયમા આત્મામા સ્વકીય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ જ્ઞાનાદિનુ अस्तित्व છે અને તેજ સમયમા પરદ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાએ नास्तिपणु છે એક સમયમા अस्तित्व અને नास्तित्व રહ્યું છે તેમા પણ કથંચિત્ અપેક્ષાએ अस्तित्व અવક્તવ્ય છે અને તેમા કથંચિત્ અપેક્ષાએ नास्तित्व અવક્તવ્ય છે તેમા કથંચિત્ અપેક્ષાએ अस्तित्व અને नास्तित्व યુગપત્ અવક્તવ્ય છે આત્માના અનન્તધર્મોમા સપ્તભંગી ઘટી શકે છે સિદ્ધસ્વરૂપના નય ઘટતા નથી પણ સપ્તભંગી તો સિદ્ધપરમાત્માના ધર્મોમા પણ ઘટે છે, કોઈ એકાંતવાદરૂપ પક્ષનો ત્યાગ કરીને અનેકા

ન્તવાદરૂપ અપક્ષપાતવાદ સ્વીકારીને જે આત્માનુ સ્વરૂપ દેખે છે તો તેને આત્મજ્ઞાન થાય છે પણ કોઈ વિરલા મનુષ્યો આ પ્રમાણે સપ્ત ભંગી, સાત નય અને ચાર પ્રમાણથી આત્માનુ સ્વરૂપ ઓળખી શકે છે, આત્મામા એકાતધર્મ સ્વીકારનાર મતનો કદાગ્રહી મનુષ્ય, ખરેખર આત્માનુ આવુ અનેકાતનયકથિત સ્વરૂપ ક્યાથી દેખી શકે? અલબત તે દેખી શકતો નથી અનેકાતવાદી આત્માને તે તે નયોની અપેક્ષાએ સર્વ જ્ઞાનાદિ ધર્મમય માને છે અને સાત નયોની અપેક્ષાએ ષડ્દર્શન કે જે એકેક નયથી આત્માના એકેક અગ ગણાય છે તેનો પણ સ્યાદ્વાદદર્શનની અપેક્ષાએ આત્મામા સમાવેશ થાય છે "ષડ્દર્શન જિન-અગ ભણીજે" ઇત્યાદિ નમિનાથના સ્તવનમા કહેલી વ્યાખ્યા સમજીને આત્મામા ઉતારવી અનેકાતવાદી આત્માને અપેક્ષાએ ભિન્ન ભિન્ન નય-કથિત સર્વ ધર્મ અગમય માને છે પુદ્ગલદ્રવ્યથી પોતાના આત્માની સત્તા ન્યારી (ભિન્ન) ભાવે છે જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્ર પર્યાયોની અપેક્ષાએ આત્મામા સર્વ સમાય છે આખી દુનિયાનો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના પર્યાયમા સમાવેશ થાય છે વિશેષાવશ્યક ગ્રથમાથી આ વાત જોઈ લેવી આત્મામા સર્વ જગત્ સમાય છે એમ અનેકાતવાદી અપેક્ષાએ જાણે છે તોપણ પોતાની આત્મસત્તા અન્યદ્રવ્યોથી ભિન્ન વિચારીને પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપમા રમણતા કરે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે આનન્દનો સમૂહ એવા સર્વજ્ઞ વીતરાગ પ્રભુની વાણીરૂપ અમૃત-રસ પરમાર્થને કોઈ વિરલા અનેકાતનય જ્ઞાનિ મનુષ્યો પામે છે શ્રીમાન્ આનન્દઘન, દ્રવ્યાનુયોગના મહાગીતાર્થ હતા, તેથી તેમણે આટલા પદમા દ્રવ્યાનુયોગને અનુભવ ઉદ્ગારથી પ્રકાશ્યો છે

पद ६

(साखी)

आतम अनुभव रसिककों, अजव सुन्यो विरतंत ॥
निर्वेदी वेदन करे, वेदन करे अनंत ॥ १ ॥

(राग सामग्री)

महारो वालुडो सन्यासी, देहदेवळ मठवासी, म० ॥ १ ॥
इडा पिंगला मारग तज योगी, सुखमना घरवासी ।
ब्रह्मरंध्रमधि आसन पुरी बाबु, अनहदतान बजासी, म० ॥२॥
यम नियम आसन जयकारी, प्राणायाम अभ्यासी,
प्रत्याहार धारणाधारी, ध्यान समाधि समासी, म० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ.—આત્માનુભવ રસિકનુ આશ્ચર્યકારક વૃત્તાંત છે પુરૂષ વેદાદિના ઉદયથી રહિત એવો નિર્વેદી આત્માનો અનુભવ કરે છે ને તે આત્માના અનન્ત સુખનુ વેદન કરે છે वस्तुविचारतध्यावते, मन पावे वि सराम, रसस्वादत सुख अनुभवे, अनुभव ताको नाम ॥ १ ॥ આત્માનુભવી નિર્વેદી છતા (બાહ્ય પુરૂષાદિ વેદના ઉદયરહિત છતા) અનત સુખનો અનુભવ કરે છે ॥

શ્રીમાન્ આનન્દઘનજી કહે છે કે મારો બાલુડો આત્મારૂપ સન્યાસી દેહરૂપ દેવળમા વાસ કરનારો છે અથવા દેહ મઠમા મારો આત્મારૂપ સન્યાસી વસેછે ઇડા (ડાબી નાસિકાનો સ્વર-ચદ્રસ્વર) પિંગલા (જમણી નાસિકાનો સ્વર-સૂર્યસ્વર) એ બે નાડીઓના સ્વરનો ત્યાગ કરીને સુષુમ્ણા (બે નાસિકામાથે વહે છે તેને સુષુમ્ણા કહે છે) ના ઘરમા વાસ કરે છે યોગિયો સુષુમ્ણા નાડી ચાલતા પ્રભુનુ ધ્યાન ધરે છે, શ્રી આનદઘનજી સુષુમ્ણા નાડી ચાલતા ધ્યાનમા પ્રવેશ કરીને તેનો અનુભવ જણાવે છે સુષુમ્ણામા ધ્યાન ધરીને બ્રહ્મરન્ધ્રમા આસન જમાવ્યુ અર્થાત્ આનદઘનજીના આત્મારૂપ યોગીએ બ્રહ્મરન્ધ્રમા જઈ સ્થિરતા કરી તે બ્રહ્મરન્ધ્રમા સ્થિરતા થવાનેમાટે યોગના અષ્ટ અગોની જરૂર છે તે પણ જણાવે છે, યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા ધ્યાન અને સમાધિ આ પ્રમાણે યોગનો અનુક્રમ અગપૂર્વક અભ્યાસ કરનાર બ્રહ્મરન્ધ્રમા અનહદ તાન અનુભવે છે અને સમાધિની પ્રાપ્તિ કરીને આત્મિક સુખ ભોગવે છે, યોગના અષ્ટ અગોનુ વિશેષ સ્વરૂપ ब्रह्मदीपकृत योगदीपक નામના ગ્રન્થથી જોવાની ભલામણ કરીએ છીએ, અત્ર તો સક્ષેપમા સ્વરૂપ લખ્યુ છે આનદઘનજીએ યોગમાર્ગદ્વારા બ્રહ્મરન્ધ્રમા સ્થિરતારૂપ સમાધિ અનુભવીને આ ઉદ્ગાર કાઢ્યા છે

मूल उत्तर गुण मुद्राधारी, पर्यंकासनवासी ॥
रेचक पूरक कुंभक सारी, मन इंद्रिय जयकासी ॥ म० ॥४॥
थिरता जोग युगति अनुकारी, आपोआप विमासी ॥
आतम परमातम अनुसारी, सीजे काज समासी ॥ म० ॥५॥

ભાવાર્થ.—રાગને ઇડા અને દ્વેષને પિંગલા અધ્યાત્મમાર્ગની અપેક્ષાએ કહેવામા આવે છે રાગ અને દ્વેષના માર્ગ તજીને સમતારૂપ સુષુમ્ણાના માર્ગમા જ્યારે આત્મા આવે છે ત્યારે બ્રહ્મરન્ધ્રમા (અનુભવ જ્ઞાનદશામા) આત્માની સમાધિનો અનુભવ થાય છે અને તેથી આત્મસ્વરૂપમા અનહદ તાન અર્થાત્ અત્યત હદ વિનાનો આનન્દરસ પ્રગટ થાય છે, આમ પણ અધ્યાત્મમાર્ગની અપેક્ષાએ અર્થ કરી શકાય છે

શ્રીમાન્ આનદઘનજી યોગસમાધિ પામવાને માટે આત્મરૂપ બા-લુડાને કહે છે મૂલગુણ, જ્ઞાનાદિ અને ઉત્તર ગુણ, વિનય ભક્તિ વગેરેને ધારણ કરવા, તથા મુદ્રાઓને ધારવી યોગમાર્ગમા મુદ્રાઓનુ સારી રીતે વર્ણન કર્યુ છે મૂલગુણ (પચમહાવ્રત) ઉત્તરગુણ (ચરણકરણસિત્તરી) મુદ્રા, પર્યંકાસન, અને સિદ્ધાસન વગેરેની જરૂર પડે છે આનદઘનજી પર્યંકાસને બેસી સમાધિ કરતા હતા એમ આ લેખથી સ્પષ્ટ સમજાય છે રેચક, પૂરક અને કુભક એ ત્રણ પ્રકારના પ્રાણા-યામ કરવા મનને જીતીને પ્રત્યાહાર કરવો સ્થિરતારૂપ સમાધિયોગની યુક્તિઓને આદરવી અને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર કરવામા આવે તો આત્મા તે પરમાત્મપદને અનુસરે છે અને શુદ્ધસ્વરૂપ સિદ્ધકા-ર્યની સિદ્ધિ થાય છે એમ આનદઘનજી યોગસમાધિનો અનુભવ કરીને ઉદ્ગાર કાઢે છે યોગસમાધિ પામવાના જે જે ઉપાયો છે તેનો અત્ર અનુભવ ઉદ્ગારથી સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કર્યો છે अस्मदीयकृत योगदीपक ગ્રન્થ વાચતા આ પદનો સારી રીતે અનુભવ થશે એમ જાણી અત્ર સક્ષે-પથી અર્થની દિશા જણાવી છે

पद ७

(साखी)

जग आशा जंजीरकी, गति उलटी कुल मोर ॥
जकर्यो धावत जगतमें, रहे छूटो इक ठोर ॥ १ ॥

ભાવાર્થ.—જગત્મા અનેક પ્રકારના ઇષ્ટ મનાયલા પદાર્થોની આ-શારૂપ બેડીની જગત્ મર્યાદા વિરૂદ્ધ ઉલટી ગતિ છે કારણ કે આશા રૂપ બેડીથી બધાયલો પ્રાણી ચઉદ રાજલોકરૂપ જગત્મા પરિભ્રમણ કરે છે અર્થાત્ આશારૂપ બેડીથી બધાયલો જીવ, ચાર ગતિમા દોડે છે અને જો આશારૂપ બેડીથી છૂટે છે તો એક મુક્તિરૂપ સ્થાનમા સ્થિર થાય છે જગત્મા લોઢાની બેડીથી જકડાયલો પ્રાણી જ્યા ત્યા દોડી શકતો નથી અને એક ઠેકાણે રહે છે જ્યારે લોઢાની બેડીથી છૂટો થાય છે ત્યારે જગત્મા મનુષ્ય દોડી શકે છે આશારૂપ બેડી ખરેખર લોઢાની બેડીથી જુદાજ પ્રકારની છે-તે ઉપર જણાવી દીધુ છે શ્રીમદ્ આનદઘનજી કહે છે કે આશારૂપ બેડીથી ચોરાશી લાખ જીવયોનિના જીવો જગત્મા દોડયા કરે છે, જગત્મા આશા સમાન અન્ય કોઈ બધન નથી મનુષ્યો અનેક પ્રકારની આશાથી સસારમા જ્યા ત્યા દોડયા કરે છે, આશાથી પ્રવૃત્તિમાર્ગનુ ચક્ર રાત્રી દીવસ મનુષ્યો ચલાવ્યા કરે છે મધુબિંદુની આશાએ સસારી જીવો ગુરૂમ-

હાગજના ઉપદેશને પણ હૃદયમા ધારણ કરી શક્તા નથી મનુષ્યો આશાના ઉપાસક બની સન્તોષદેવની ઉપાસનાને ભૂલી જાય છે જ્યાસુધી આશારૂપ દાવાનલ અગ્નિ, મનમા સળગ્યા કરે છે ત્યાસુધી આત્માને ખરેખરી શાન્તિ મળતી નથી જે જે પદાર્થોની આશા ધરવામા આવે છે તે તે પદાર્થો ક્ષણિક હોવાથી આશા કરવી વ્યર્થ છે આશાથીજ સર્વ પ્રકારના દુ ખો ઉદ્ભવે છે માટે આશાનો ત્યાગ કરીને સતોષગુણને ધારણ કરવો કે જેથી આત્માનુ ખરૂ સુખ પ્રાપ્ત થાય

(राग आशावरी)

अवधू क्या सोवे तन मठमें, जाग विलोकन घटमें ॥ अ० ॥
तन मठकी परतीत न कीजें, ढहि परे एक पलमें ॥
हलचल मेट खबर ले घटकी, चिन्हे रमता जलमें ॥ अ० ॥ १ ॥
मठमें पचभूतका वासा, सासाधूत खवीसा ॥
छिन छिन तोही छलनकूं चाहे, समजे न बौरा सीसा ॥ अ० ॥२॥

ભાવાર્થ.—હે અવધૂત આત્મન્! તુ તનુમઠમા કેમ હજી સુધી મમત્વનિદ્રાથી સુઈ રહ્યો છે આત્માના ઉપયોગે જાગીને હૃદયમા જો, આત્માના શુદ્ધોપયોગે જાગીને પોતાના સ્વરૂપને દેખ શરીરરૂપ મઠ ક્ષણિક છે, વિનાશી છે માટે તેની પ્રતીત (વિશ્વાસ) કરવો નહીં જોઇએ કારણ કે એક પલમા આયુષ્ય ખૂટતા શરીર નષ્ટ થઈ જાય છે માટે મનમા ઉઠતી રાગદ્વેષની ચપળતા(હલચલ)ને મટાડીને તુ પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપની ખબર લે અર્થાત્ તુ પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ વિચાર આત્મારૂપ ઘટમા સમતારૂપ જલ ભર્યું છે તેથી સમતાજલમા આત્મા રમે છે, એવા લક્ષણથી આત્માને જાણવો તનુરૂપ (શરીરરૂપ) મઠમા પૃથ્વી, અપ્, તેજસ, વાયુ અને આકાશ એ પચભૂતનો વાસ છે, અને શ્વાસો શ્વાસરૂપ ધૂર્ત ખવીસ તનમઠમા છે, તે ક્ષણે ક્ષણે આત્માને છળવાનો પ્રયાસ કરે છે પચભૂત અને ખવીસ શરીરરૂપ મઠમા રહે છે અને ક્ષણે ક્ષણે આત્માનો છળ કરે છે ત્યારે તેમા કેમ ઉંઘવુ જોઇએ? અલબત ન ઉંઘવુ જોઇએ આ પ્રમાણે તનુમઠની દશા છે છતા મૂર્ખ શિષ્ય સમજી શકતો નથી અને તનુમઠની મમતા રાખીને પોતાના આત્માના શુદ્ધસ્વભાવે જાગ્રત થતો નથી હે આત્મન્! તું જાગ્રત થા! અને પચભૂતોથી ચેતતો રહે અધ્યાત્મની અપેક્ષાએ પાચ ઇન્દ્રિયરૂપ ભૂતો અને મોહરૂપ માયાવિનાનો ખવીસ તનુમઠમા છે માટે હે આત્મન્! તુ આ પ્રમાણે જાણીને હવે કેમ ઉંઘે છે? હવે તો ચેત.

આના પ્રસંગે તને ઉંઘવું ઘટતું નથી, ત્હારા શિરપર પંચપરમેશ્વર પંચપરમેષ્ઠિ છે તેનું સ્મરણ કર કે જેથી ભૂત અને ખવીસાનું કંઈ પણ ચાલે નહીં, તે બતાવે છે

शिरपर पंच वसे परमेश्वर, घटमें सूछम नारी ॥
आप अभ्यास लखे कोइ विरला, निरखे धूकी तारी ॥ अ० ॥३॥
आशा मारी आसन घर घटमें, अजपाजाप जपावे ॥
आनन्दघन चेतनमय मूरति, नाथ निरञ्जन पावे ॥ अ० ॥४॥

ભાવાર્થ.—તારા મસ્તકપર પંચપરમેશ્વર વસે છે, મસ્તકના મધ્યભાગમાં બ્રહ્મરંધ્ર છે ત્યાં ધ્યાનવડે આત્માની સ્થિરતા થાય છે શ્રીમદ્ હેમચન્દ્ર ત્યાં ધ્યાનનું સ્થાન બતાવે છે તેમજ અન્ય આચાર્યો પણ દર્શાવે છે કે બ્રહ્મરન્ધ્રમાં આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશો વ્યાપી રહેલા છે ત્યાં આત્માના પ્રદેશોરૂપ આત્માજ છે નિશ્ચયનયથી આત્મા પોતે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અને સાધુ એ પંચપરમેષ્ઠિરૂપ છે જ્યાંસુધી પરમેષ્ઠિના ગુણ પ્રગટ્યા નથી ત્યાંસુધી સત્તાએ આત્મા પંચપરમેષ્ઠિરૂપ ગણાય છે અને ગુણો પ્રકટતા આવિર્ભાવે પંચપરમેષ્ઠિરૂપ બને છે આત્મા શરીરવ્યાપક હોવાથી પણ શિરપર વસે છે અને તે પંચપરમેષ્ઠિરૂપ છે માટે શિરપર પંચપરમેશ્વર વસે છે એમ નિશ્ચયનયથી કહેવાય છે શિરપર આત્મામાં સાધુપદનું ધ્યાન ધરતાં સાધુના ગુણો પ્રકટે છે અને તેથી તે સાધુ કહેવાય છે શિરપર બ્રહ્મરન્ધ્રમાં ઉપાધ્યાય પરમેષ્ઠિનું સ્વરૂપ પોતે વિચારી ઉપાધ્યાયરૂપ બને છે શિરપર આત્માજ પોતે આચાર્યરૂપ પોતાનું ધ્યાન કરીને આચાર્યરૂપે પ્રકટે છે શિરપર આત્મામાં અરિહંતનું ધ્યાન ધરતાં ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરીને આત્માજ અરિહંત થાય છે અને આત્માજ સિદ્ધરૂપ પોતાને ધ્યાઇને સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને પોતેજ સિદ્ધરૂપ બને છે આત્માજ પંચપરમેષ્ઠિરૂપ છે તે અત્ર જણાવ્યું છે અને તેનુજ શિરપર બ્રહ્મરન્ધ્રમાં પંચપરમેષ્ઠિત્વ દર્શાવ્યું, અને તે જણાવીને કહે છે કે હૃદયમાંથી ત્યાં જવાની સુરતાજ એક શુદ્ધોપયોગતારૂપ બારી છે આવો અર્થ અધ્યાત્મમાર્ગની અપેક્ષાએ કરવો યોગમાર્ગની અપેક્ષાએ હૃદયમાંથી શિરપર આવેલા બ્રહ્મરન્ધ્રમાં જવા માટે સુષુમ્ણાનાડી, બંકનાલરૂપ બારી છે ત્યાં થઈને બ્રહ્મરન્ધ્રમાં જવાય છે અર્થાત્ હૃદયથી બ્રહ્મરન્ધ્ર સુધી જવાને સુષુમ્ણાનાડીરૂપ બારી છે તેમાં આત્માનો ઉપયોગ રાખીને ઠેઠ બ્રહ્મરન્ધ્ર સુધી આત્માના ઉપયોગે ચઢવું હૃદયથી એમ સુષુમ્ણાનાડીમાં ધ્યાન કરતો કરતો બ્રહ્મ

હારાજના ઉપદેશને પણ હૃદયમા ધારણ કરી શકતા નથી મનુષ્યો આશાના ઉપાસક બની સન્તોષદેવની ઉપાસનાને ભૂલી જાય છે જ્યા સુધી આશારૂપ દાવાનલ અગ્નિ, મનમા સળગ્યા કરે છે ત્યાસુધી આત્માને ખરેખરી શાતિ મળતી નથી જે જે પદાર્થોની આશા ધર વામા આવે છે તે તે પદાર્થો ક્ષણિક હોવાથી આશા કરવી વ્યર્થ છે આશાથીજ સર્વ પ્રકારના દુ ખો ઉદ્દભવે છે માટે આશાનો ત્યાગ કરીને સતોષગુણને ધારણ કરવો કે જેથી આત્માનુ ખરૂ સુખ પ્રાપ્ત થાય

(राग आशावरी)

अवधू क्या सोवे तन मठमें, जाग विलोकन घटमें ॥ अ० ॥
तन मठकी परतीत न कीजे, ढहि परे एक पलमें ॥
हलचल मेट खबर ले घटकी, चिन्हे रमता जलमें ॥ अ० ॥ १ ॥
मठमें पचभूतका वासा, सासाधूत खवीसा ॥
छिन छिन तोही छलनकू चाहे, समजे न बौरा सीसा ॥ अ० ॥२॥

ભાવાર્થ.—હે અવધૂત આત્મન્ ! તુ તનુમઠમા કેમ હજી સુધી મમત્વનિદ્રાથી સુઈ રહ્યો છે આત્માના ઉપયોગે જાગીને હૃદયમા જો, આત્માના શુદ્ધોપયોગે જાગીને પોતાના સ્વરૂપને દેખ શરીરરૂપ મઠ ક્ષણિક છે, વિનાશી છે માટે તેની પ્રતીત (વિશ્વાસ) કરવો નહીં જોઈએ કારણ કે એક પલમા આયુષ્ય ખૂટતા શરીર નષ્ટ થઈ જાય છે માટે મનમા ઉઠતી રાગદ્વેષની ચચળતા(હલચલ)ને મટાડીને તુ પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપની ખબર લે અર્થાત્ તુ પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ વિચાર આત્મારૂપ ઘટમા સમતારૂપ જલ ભર્યુ છે તેથી સમતાજલમા આત્મા રમે છે, એવા લક્ષણથી આત્માને જાણવો તનુરૂપ (શરીરરૂપ) મઠમા પૃથ્વી, અપ્, તેજસ્, વાયુ અને આકાશ એ પચભૂતનો વાસ છે, અને શ્વાસો શ્વાસરૂપ ધૂર્ત ખવીસ તનમઠમા છે, તે ક્ષણે ક્ષણે આત્માને છળવાનો પ્રયાસ કરે છે પચભૂત અને ખવીસ શરીરરૂપ મઠમા રહે છે અને ક્ષણે ક્ષણે આત્માનો છળ કરે છે ત્યારે તેમા કેમ ઉંઘવુ જોઈએ? અલબત ન ઉંઘવુ જોઈએ આ પ્રમાણે તનુમઠની દશા છે છતા મૂર્ખ શિષ્ય સમજી શકતો નથી અને તનુમઠની મમતા રાખીને પોતાના આત્માના શુદ્ધસ્વભાવે જાગ્રત થતો નથી હે આત્મન્ ! તુ જાગ્રત થા ! અને પચભૂતોથી ચેતતો રહે અધ્યાત્મની અપેક્ષાએ પાચ ઇન્દ્રિ યરૂપ ભૂતો અને મોહરૂપ માયાવિનાનો ખવીસ તનુમઠમા છે માટે હે આત્મન્ ! તુ આ પ્રમાણે જાણીને હવે કેમ ઉંઘે છે ? હવે તો ચેત

વિષયમા અનુભવજ્ઞાન આવતુ નથી એવુ આત્માનુ અનુભવજ્ઞાનરૂપ પુષ્પ કંઈક જુદાજ પ્રકારનુ છે

ચેતનારૂપ સ્ત્રી, અનુભવને ઉદ્દેશીને કહે છે કે હે અનુભવ! તુ ત્હારા આત્મારૂપ સ્વામીને કેમ જગાડતો નથી ? મમતાની સગતિથી તે બકરીના ગળામા રહેલા સ્તનમાથી શુ દૂધ દોહી શકશે ? અર્થાત્ કદાપિ બકરીના ગળામા રહેલ સ્તનમાથી દૂધ કાઢી શકાતુ નથી તેમ તારો સ્વામી આત્મા, મમતારૂપ કુલટાના સગથી કદાપિ સુખ પામવાનો નથી હે અનુભવ! મારા ઉપર તુ આ પ્રમાણે કહેવાથી ખેદ લાવીશ નહી કારણ કે તુજ મને જણાવે છે કે મમતાના સગે ચેતન, સુખ પામી શકતો નથી તુ પોતે એમ જાણે છે અને હુ પણ તને કહુ છુ તેથી તુ કદી મારા ઉપર કોપાયમાન થા નહીં! તને ઘણુ કહેવાથી કદાપિ અગુલી સર્પન્યાય પ્રમાણે ખેદ થાય એમ લાગે-કોઈ મનુષ્ય કોઇને શિખામણ આપે છે ત્યારે આગળી ઉચી કરીને શિખામણ આપે છે પણ વારવાર શિખામણ આપવાથી અગુલી સર્પના જેવી લાગે છે તેને અગુલીસર્પદર્શન ન્યાય કહે છે—દક્ષિણદેશમા સર્પો ઘણા ઝેરી હોય છે સર્પના સામી જે મનુષ્ય અગુલી કરે છે તેને સર્પ કરડે છે તેની રીતિ દક્ષિણમા જોવામા આવે છે તેવો અગુલીસર્પન્યાય પણ અત્ર લાગુ પાડી શકાય વારવાર મારા સ્વામીને શિખામણ દેવાથી તેઓ મારા ઉપર ક્રોધી બની જાય એમ પણ સભવ રહે છે તોપણ હે અનુભવ! તારામા અપૂર્વ શક્તિ છે તેથી તુ ચેતનને મનાવીને ઠેકાણે લાવ!

औरनके सग राते चेतन, चेतन आप चतावे ॥
आनन्दघनकी सुमति आनदा, सिद्ध सरूप कहावे अ० ॥२॥

ભાવાર્થ.—હે અનુભવ! આત્મારૂપ સ્વામી અન્ય મમતાના સગમા રાચે છે તે પોતાની મેળેજ પરભાવરમણતાથી બતાવી આપે છે, જો તેને આનન્દવાળી સુમતિની સગતિ હોત તો આવી તેમની દશા થાત નહીં સુમતિની સગતિ જો આત્મા કરે તો આનન્દનો ઘન અને સિદ્ધસ્વરૂપમય કહેવાય આનન્દઘનની સુમતિ, આનન્દસ્વભાવવાળી છે માટે મમતાની સગતિનો ત્યાગ કરીને સુમતિનો સગ આત્મારૂપ સ્વામી કરે, એમ હે અનુભવ! તુ આત્મારૂપ નાથને કેમ કહેતો નથી અને તેને કેમ જગાડતો નથી, અલબત ત્હારે આત્મારૂપ સ્વામીને જગાડવા જોઇએ સુમતિના સગથી આત્મા પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપને અવબોધી શકે છે અન્ય પુદ્ગલભાવમા ચેતન રાચી માચીને રહે છે

રન્ધ્ર કે જે શિરપર ધ્યાનસ્થાન આવેલુ છે ત્યાસુધી આત્મા આવે છે ત્યારે આત્માનો પ્રકાશ વધતો જાય છે, અને કોઈ વિરલા સ્યાદ્વાદ જ્ઞાનિયો આ પ્રમાણે પોતાના શુદ્ધ આત્માભ્યાસથી પોતાના આત્માને ધ્રુવના તારાની પેઠે સ્થિર દેખે છે આશાનો નાશ કરીને હૃદય રૂપ ઘરમા સ્થિર ઉપયોગ આસન જો આત્મા લગાવે અને વૈખરી વાણી વિના, સ્વભાવે જે હસ હસ શબ્દ ઉઠે છે તેનો અથવા સોહ શબ્દનો જાપ કરે અથવા આત્માના શુદ્ધોપયોગરૂપ અજપાજપને જો કોઈ યોગી જપે તો આનદઘનજી મહારાજ કહે છે કે તે આનન્દસમૂહ જેમા છે એવી ચૈતન્યમૂર્તિરૂપ નિરજન પરમાત્મદેવને પામે છે

पद ८

(साखी)

आतम अनुभव फूलकी, नवली कोउ रीत ॥
नाक न पकरे वासना, कान ग्रहे न प्रतीत ॥ १ ॥

(राग धन्याश्री अथवा सारंग)

अनुभव नाथकु क्यु न जगावे,
ममता सगसो पाय अजागल, थन तें दूध दुहावे ॥ अ० ॥ १ ॥
मेरे कहेतें खीज न कीजे, तु ऐसीही सीखावे ॥
बहोत कहेतें लागत ऐसी, अगुली सरप दिखावे ॥ अ० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—આત્માના અનુભવજ્ઞાનરૂપ પુષ્પની કોઈ જુદા પ્રકારની રીત છે કારણ કે નાસિકાને તેની વાસ આવતી નથી અને કાનમા તેનો અવાજ કોઈ રીતે સભળાતો નથી બાહ્યપુષ્પમા વાસ અને શબ્દ એ બેની પ્રતીત બે ઇન્દ્રિયોને પોતપોતાની શક્તિદ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે આત્માનુ જે અનુભવજ્ઞાનરૂપ પુષ્પ છે તે તો જુદા પ્રકારનુ છે ત્યા ઘ્રાણેન્દ્રિય અને કર્ણેન્દ્રિયનો વ્યાપાર ચાલી શકતો નથી, તે કહેવાથી એમ જાણવુ કે, અનુભવજ્ઞાનરૂપ પુષ્પની પ્રતીતિ ખરે ખર પચ ઇન્દ્રિયોદ્વારા થતી નથી અનુભવજ્ઞાનરૂપ પુષ્પની કોઈ સુગધી લેવા જાય તો નાકથી સુઘી શકે નહીં, આખથી દેખી શકે નહીં શબ્દો દ્વારા અનુભવજ્ઞાન ખરેખર અન્યને સભળાવી શકાતુ નથી, કારણ કે શબ્દોની પણ પેલીપાર અનુભવજ્ઞાન છે, જેને તે થાય છે તે જાણે છે અને અનુભવજ્ઞાન થયુ છે એમ અન્યને શબ્દોદ્વારા કહેવાથી અને અન્ય સાભળે તોપણ તેને અનુભવજ્ઞાન કઈ શબ્દોના શ્રવણથી પ્રકટતુ નથી અર્થાત્ કહેના

હે સ્વામિન્ ! મારૂં કહ્યું માની આપનું મૂળ સ્વરૂપ વિચારો આપનું સદાકાળ ભલું ઇચ્છનારી હું છું તેથી મારા વિના આપને શિખામણ કોણ બતાવશે ! મારી વિજ્ઞપ્તિનો સ્વીકાર કરો, અને આપની ખરી સ્ત્રીનો મેળાપ કરો તેમજ સમ્યગ્જ્ઞાન આદિ પોતાના સબંધીઓનો મેળાપ કરો, અને મમતાને છોડો પોતાની સ્ત્રીરૂપ નિજજનનો મેળાપ, દૂધમાં પતાસાની પેઠે વિશેષ મિષ્ટ, સુખકારક અને તન્મયપણું કરનાર છે માટે હે સ્વામિન્ ! મારા મેળાપથી આપને ખરૂં સુખ મળશે અને પરમાનન્દ પદની પ્રાપ્તિ થશે દૂધમાં પતાસું તુર્ત મળી જાય છે તેમ હે નાથ ! મારો અને તમારો સ્વભાવ દૂધમાં પતાસાની પેઠે તુર્ત મળી જાય છે, અર્થાત્ મારો અને તમારો એક શુદ્ધ રસરૂપ સ્વભાવ છે, મારી અને આપની એક રસરૂપ પરિણતિ છે આપશ્રીની સાથે મારો સ્વભાવ તુર્ત મળી શકે છે માટે હે નાથ ! આપ આપની મતિથી વિચાર કરશો તો મારા ઉપર આપનો અત્યંત પ્રેમ થશે, અને તેથી આપ અનન્તસુખભોગી થશો

ममता दासी अहित करि हरविधि, विविधभांति संतासी ॥
आनन्दघन प्रभु, विनति मानो, और न हितु समतासी ॥नाथ०॥३॥

ભાવાર્થ.—હે આત્મન્ ! મમતાદાસી અનેક પ્રકારે આપનું અહિત કરનારી છે અનાદિકાળથી આપ તેની સંગતિમાં રહ્યા પણ અદ્યાપિપર્યંત તેના સબંધથી સત્ય સુખ પ્રાપ્ત કરી શક્યા નથી અને મમતાના સંગથી ભવિષ્યમાં પણ કદાપિ સત્યસુખ પ્રાપ્ત કરી શકવાના નથી મમતાના સબંધથી આપ જન્મ, જરા, અને મૃત્યુના અનેક દુઃખો પુનઃ પુનઃ ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં પામો છો અને અધુના પણ આપની કેવી દશા થઈ છે તે હે ચેતન ! આપ સારી પેઠે જાણો છો હે ચેતન ! નક્કી સમજશો કે મમતા અનેક પ્રકારની ભ્રાંતિથી આપને સંતાપશે માટે હવે હે આનન્દના ઘનભૂત ચેતન ! મારી શિખામણ માનો કે સમતારૂપ આપની સ્ત્રીની પેઠે બીજી મમતા વગેરે દાસીઓ હિત કરનાર નથી સમતાના સરખી આપની ખરી હિતકારક સ્ત્રી કોઈ નથી એમ તમે મનમાં વિચારશો તો જણાશે, એમ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે તેઓ પોતાના આત્માને કહે છે કે,—હે ચેતન ! તું મમતા દાસીની સંગતિ ત્યાગીને સમતાનો સંગ કર હે ચેતન ! આવી ઉત્તમ વિજ્ઞપ્તિ માન એમ પોતેજ પોતાના આત્માને પ્રબોધીને સમતાસંગમાં પ્રેરે છે પોતાના આત્માને મમતાના સંગમાં રાખવા માટે પોતાના આત્માને આનન્દઘનજી જે શિક્ષા આપે છે તે ખરેખર અપૂર્વ છે, આવી તેમની

તે તેમનાથી થતી પરભાવની ચેષ્ટાથી પોતેજ બતાવી આપે છે, પણ આનન્દસ્વભાવવાળી સુમતિની સગતિ કરે તો ખરેખર તે સિદ્ધબુદ્ધ પરમાત્મા થાય ચેતનની આનન્દસ્વભાવવાળી સુમતિ છે માટે તે ખરી સ્ત્રી છે અને મમતા છે તે આનન્દસ્વભાવવાળી નથી કુમતિનો અને તેમની અન્ય સ્ત્રી મમતાનો તુ ખમય સ્વભાવ છે, એમ સાક્ષાત્ કેવલીએ જણાવ્યુ છે અને તે અનુભવમા આવે છે, માટે હે અનુભવ! તુ મ્હારા આત્મસ્વામિને મારી સર્વ હકિકત જણાવ! મારા સ્વામી મૂળ સ્વભાવે તો સરલ છે અને તેમને શાન્તપણે સમજાવવામા આવે તથા તેમના અનુભવમા સર્વ હકીકત લાવવામા આવે તો, ખરેખર તે સમ્યકત્વ આદિ ગુણો પામીને સિદ્ધબુદ્ધ પરમાત્મા થાય કુમતિ અને મમતાના સગથી નબળેલી કર્મમલીનતા દૂર થતા મારા સ્વામીની સર ખામણી ત્રણ ભુવનમા કોઈ કરી શકનાર નથી એમ નિશ્ચય છે અને તે ત્રણ ભુવનના નાથ થઈને સમયે સમયે અનન્ત સુખ ભોગવી શકે છે, માટે હે અનુભવ! મારી વાત તુ સ્વામીના ગળે ઉતાર

पद ९

(राग सारंग)

नाथ निहारो आप मतासी, वचक शठ सचक सी रीते ॥
खोटो खातो खतासी ॥ ॥ नाथ० ॥ १ ॥
आप विगूचण जगकी हांसी, सियानप कौन बतासी ॥
निजजन सुरिजन मेला ऐसा, जैसा दूध पतासी ॥ नाथ० ॥२॥

ભાવાર્થ.—હે ચિદાનન્દમય ચેતન! તમે પોતાની શુદ્ધબુદ્ધિથી પોતાનુ સ્વરૂપ જુવો એમ શુદ્ધચેતના આત્માને કહે છે હે આત્મસ્વામિન્! યદિ તમો પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ વિચારશો તો વચનારી, લુચ્ચી, મમતા કેવી રીતે આપને છેતરીને આપનુ જ્ઞાનાદિક ધન્ન ભક્ષણ કરવા ખોટું ખાતુ ખતવે છે તે સ્વયમેવ અવબોધી શકશો

સમતા-પોતાના આત્મારૂપ સ્વામીને વિશેષત ઉપાલભ આપતી કહે છે કે,—હે સ્વામિન્! મમતાની સગતિથી જગતમા આપનુ વગોવણ થાય છે ને, જગત્ તમારી હાસી કરે છે જ્યાસુધી હે સ્વામિન્! આપ મમતાના સગમા રહેશો ત્યાસુધી તમને શાણપણ (દક્ષપણ) કોણ બતાવશે? તેમજ મારા વિના આપને ચાણપણ કોણ જણાવશે? મમતા કદી આપને સારી શિખામણ આપનાર નથી આપ જ્ઞાની છો તેથી પોતાની મેળે વિચારી જોશો તો સત્યતત્ત્વ જાણશોજ

એના ગુણોથી હુ ખુશ થાઉ છુ મારો સ્વામી ગુણોનો જાણે રોહણાચલ પર્વત હોય તેવો છે રોહણાચલ પર્વત જેમ રત્નોની ખાણ ગણાય છે તેવીજ રીતે મારો સ્વામી જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રાદિક ગુણોની ખાણ છે અને મારા સ્વામીની શુભ પચમગતિ છે, એને ચતુર્ગતિરૂપ સસારમા પરિભ્રમણ કરવુ ગમતુ નથી પણ હે શ્રદ્ધે ! મારા સ્વામીને ભમાવનાર કુમતિ છે તેથી તે આવો ગુણવત છતા પણ મારી પાસે આવી શકતો નથી

શુદ્ધચેતના કહે છે કે હે શ્રદ્ધે ! હુ આ પ્રમાણે મારા સ્વામીને ગાઉં છુ, મારી પાસે આવવાને અનેક પ્રકારની વિજ્ઞપ્તિ કરૂ છુ તોપણ આત્મસ્વામી મનાયા મનાતા નથી ત્યારે હવે હુ શુ કરૂ ? આ તો મૂળ વસ્તુની કિંમતથી જગાતની કિંમત વધી જાય તેની પેઠે થાય છે તાત્પર્યાર્થે કે મૂળ વસ્તુની કિંમત કરતા જગાતની કિંમત વધે તો તે વ્યાપારમા ફાયદો થાય નહીં તે પ્રમાણે હુ મારા સ્વામીને મનાવવાને અનેક પ્રયત્નો કરૂ છુ પણ સ્વામી માનતા નથી ત્યારે આવા વ્યાપારમા મને શો ફાયદો છે ? અલબત સ્વામી માનતા નથી તોપછી મનાવાના વ્યાપારમા કઈ ફાયદો નથી હે શ્રદ્ધે ! હવે હુ શુ કરૂ ? કોઈ વિશેષ પરસ્પરનો પ્રેમ કરાવનારી દલાલેણ દૂતી નથી દૂતીનુ કાર્ય સદેશો લેઈ જવાનુ છે અને પરસ્પર મેળ કરાવી આપવાનુ છે પણ તેવી દૂતી જણાતી નથી હે શ્રદ્ધે ! વિચક્ષણ કોઈ દૂતી હોય તો મારા પ્રેમની ખાત્રી મારા સ્વામીને કરાવે કુમતિનો પ્રેમ જૂઠો અને ક્ષણભગુર છે તથા તેનો પ્રેમ વિષમય દુ ખકારક છે, એમ જણાવીને મારા શુદ્ધ સુખકારક પ્રેમની મારા સ્વામીને ખાત્રી કરાવી આપે એવી દૂતીની જરૂર છે

जाघ उघारो अपनी कहा एते, विरहजार निस मोही संतावे ॥
एती सुनी आनन्दघन नावत, और कहा कोउ डुड वजावे ॥प०॥३॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતના પોતાની સખી શ્રદ્ધાને કહે છે કે હે શ્રદ્ધે ! મારા સ્વામીના સબધમા દૂતીને સકળ બીના સમજાવવી તેમા પોતાની જાઘ ઉઘાડના જેવુ થાય છે તેથી મારી દુ ખકથા જ્યા ત્યા કરવી મને અયુક્ત લાગે છે મારા પતિના દોષ અન્ય જાણે તે ઠીક નથી હવે હુ શુ કરૂ ? મારા અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા સ્વામી આવતા નથી અને સ્વામિની વાત અન્યની આગળ કહેતા પોતાની જાઘને ઉઘાડી પડે છે બેમાથી એકપણ વાત બનતી નથી, હવે હુ શુ કરૂ ? ક્યા જાઉ ? મારા દુ ખની વાત કોની આગળ કરૂ ? હે શ્રદ્ધે ! મારા આત્મરૂપ સ્વામી મારા ઘેર પધારતા નથી તેથી રાત્રીના વખતમા વિરહરૂપ

ઉત્તમ ભાવનાવડે તેઓશ્રી સમતાને સારી રીતે ધારણ કરી શકે અને અન્યભવમા પણ સમતાની ઉત્કૃષ્ટ દશાને પામે તેમા કઈ પણ આશ્ચર્ય નથી ખરેખર વસ્તુત વિચારી જોઈએ તો મમતાના સગથીજ અઢારે પાપસ્થાનકોને સેવવામા આવે છે સર્વ પદાર્થોમાથી મારાપણાની જે કલ્પના ઉડી ગઈ તો નામ અને રૂપની ઉપાધિથી પણ કઈ આત્માને દુ ખ થતુ નથી જેમ જેમ મમત્વ પરિણામ ઘટે છે તેમ તેમ સમતાના પરિણામ વધે છે કોઈ પણ વસ્તુમા અહત્વની સૂક્ષ્મ કલ્પના પણ ન ઉઠે તો ખરેખર આત્મા સમતાને પરિપૂર્ણપણે ધારણ કરી શકે આત્મા પોતાના મૂળ સ્વભાવનો ઉપયોગી થઇને વિચારે તો તેને સમતાના સમાન અન્ય કોઈ સુખપ્રદા સ્ત્રી જણાય નહિ મમતા આત્માને ચતુર્ગતિમા પરિભ્રમણ કરાવવાના સ્વભાવવાળી છે, ત્યારે સમતા આત્માને મુક્તિમા લેઈ જવાના સ્વભાવવાળી છે મમતા મનની ચચળતા કરાવીને આત્માને શાતિ આપી શકવા સમર્થ થતી નથી ત્યારે સમતા મનને સ્થિર કરીને આત્માને શાતિ આપે છે માટે સમતાનો આદર કરવો જોઇએ આપણે દરરોજ સમતાની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ મમતાના વિચારો જે જે વખતે આવે ત્યારે તે તે વખતે સમતાના વિચારો કરી મમતાનો નાશ કરવો

पद १०

(राग टोडी)

परम नरम मति और न भावे ॥ परम० ॥
मोहन गुन रोहन गति सोहन, मेरी वैरन ऐसें निठुर लिखावे ॥प० १॥
चेतन गात मनात न एतें, मूल वसात जगात वढावे ॥
कोउ न दूती दलाल विसीठी, पारखी प्रेम खरीद बनावे ॥प०॥२॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતના પોતાની સખી શ્રદ્ધાને કહે છે કે હે શ્રદ્ધે ! મારો આત્મારૂપ સ્વામી મારી પાસે આવી શકતો નથી શા કારણથી નથી આવતો ? એમ શ્રદ્ધાએ પ્રશ્ન કર્યો તેના ઉત્તરમા શુદ્ધચેતના કહે છે કે મારી વૈરિણી અને નિષ્ઠુર (દયાના પરિણામશૂન્ય કઠોર હૃદયવાળી) કુમતિ મારા ચેતનસ્વામીને એવી બુરી શિક્ષાથી ભ્રમાવે છે કે જેથી તે મારી પાસે પ્રયાણ કરી આવી શકતા નથી શુદ્ધચેતના પોતાની વાત આગળ ચલાવીને કહે છે કે એ ગધળો દોર કુમતિનો છે મારા સ્વામીનો મૂળ સ્વભાવ એવો નથી મારા સ્વામીની તો પરમદયાળુ બુદ્ધિ છે, અને તે તો પોતાના સહજ ગુણોવડે મને આકર્ષણ કરે છે

એના ગુણોથી હુ ખુશ થાઉં છુ મારો સ્વામી ગુણોનો જાણે રોહણાચલ પર્વત હોય તેવો છે રોહણાચલ પર્વત જેમ રત્નોની ખાણ કહેવાય છે તેવીજ રીતે મારો સ્વામી જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રાદિક ગુણોની ખાણ છે અને મારા સ્વામીની શુભ પંચમગતિ છે, એને ચતુર્ગતિરૂપ સસારમા પરિભ્રમણ કરવુ ગમતુ નથી પણ હે શ્રદ્ધે ! મારા સ્વામીને ભમાવનાર કુમતિ છે તેથી તે આવો ગુણવન્ત છતા પણ મારી પાસે આવી શકતો નથી

શુદ્ધચેતના કહે છે કે હે શ્રદ્ધે ! હુ આ પ્રમાણે મારા સ્વામીને ગાઉં છુ, મારી પાસે આવવાને અનેક પ્રકારની વિજ્ઞપ્તિ કરૂ છુ તોપણ આત્મસ્વામી મનાયા મનાતા નથી ત્યારે હવે હુ શુ કરૂ ? આ તો મૂળ વસ્તુની કિંમતથી જગાતની કિંમત વધી જાય તેની પેઠે થાય છે તાત્પર્યાર્થ કે મૂળ વસ્તુની કિંમત કરતા જગાતની કિંમત વધે તો તે વ્યાપારમા ફાયદો થાય નહીં તે પ્રમાણે હુ મારા સ્વામીને મનાવવાને અનેક પ્રયત્નો કરૂ છુ પણ સ્વામી માનતા નથી ત્યારે આવા વ્યાપારમા મને શો ફાયદો છે ? અવબત સ્વામી માનતા નથી તોપછી મનાવાના વ્યાપારમા કઈ ફાયદો નથી હે શ્રદ્ધે ! હવે હુ શુ કરૂ ? કોઈ વિશેષ પરસ્પરનો પ્રેમ કરાવનારી દલાલેણ દૂતી નથી દૂતીનુ કાર્ય સદેશો લેઈ જવાનુ છે અને પરસ્પર મેળ કરાવી આપવાનુ છે પણ તેવી દૂતી જણાતી નથી હે શ્રદ્ધે ! વિચક્ષણ કોઈ દૂતી હોય તો મારા પ્રેમની ખાત્રી મારા સ્વામીને કરાવે કુમતિનો પ્રેમ જૂઠો અને ક્ષણભગુર છે તથા તેનો પ્રેમ વિષમય દુ ખકારક છે, એમ જણાવીને મારા શુદ્ધ સુખકારક પ્રેમની મારા સ્વામીને ખાત્રી કરાવી આપે એવી દૂતીની જરૂર છે

जाय उघारो अपनी कहा एते, विरहजार निस मोही सतावे ॥
एती सुनी आनन्दघन नावत, और कहा कोउ डुंड वजावे ॥प०॥३॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતના પોતાની સખી શ્રદ્ધાને કહે છે કે હે શ્રદ્ધે ! મારા સ્વામીના સબધમા દૂતીને સકળ બીના સમજાવી તેમા પોતાની જાઘ ઉઘાડના જેવુ થાય છે તેથી મારી દુ ખકથા જ્યા ત્યા કરવી મને અયુક્ત લાગે છે માગ પતિના દોષ અન્ય જાણે તે ઠીક નથી હવે હુ શું કરૂ ? મારા અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા સ્વામી આવતા નથી અને સ્વામિની વાત અન્યની આગળ કહેતા પોતાની જાઘને ઉઘાડી પડે છે બેમાથી એકપણ વાત બનતી નથી, હવે હુ શુ કરૂ ? ક્યા જાઉં ? મારા દુ ખની વાત કોની આગળ કરૂ ? હે શ્રદ્ધે ! મારા આત્મરૂપ સ્વામી મારા ઘેર પધારતા નથી તેવી રાત્રીના વખતમા વિરહરૂપ

જ્વરપુરૂપ (લપટ) આવીને મનને સતાવે છે વિરહજ્વરને ખબર પડી ગઈ છે કે, મારો પતિ, મારા ઘેર આવતો નથી તેથી તે મને સઘળી રાત્રીમા સતાવે છે સ્વામી નથી આવતા તેથી આખી રાત્રી મને વિરહજ્વર પીડા કર્યા કરે છે સ્વામીના વિયોગથી સ્ત્રી રાત્રીમા વિરહ સતપ્ત રહે છે આવુ મારૂ દુ ખ જાણી કોઈ મારા સ્વામીની સાથે મેળ કરાવી આપનાર જણાતુ નથી તે કુમતિના સગમા સઘળુ જીવન વ્યર્થ ગુમાવે છે આવી મારી વાત સાભળીને પણ જો આનન્દઘનરૂપ ચેતન મારી પાસે ન આવે તો પછી શુ ઢોલ વગડાવવો? શુદ્ધચેતના કહે છે કે, સ્વામીના વિયોગે પરભાવ, રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન વગેરે દુખો મને દુ ખ આપે છે, જો મારા સ્વામી કુમતિનો સગ છોડીને ઘેર આવે તો કોઈ દુઃખથી મારો પરાભવ થાય નહીં આટલી આટલી વાત સાભળીને પણ હવે જો મારા સ્વામી ઘેર ન આવે તો શુ કરૂ? હુ દુ ખને હવે સહન કરી શકતી નથી હવે તો અન્ય કોઈ ઢોલ વગાડે તો જુદી વાત!!! મારી વિતક વાત ગાનાથી કઈ વળે તેમ લાગતુ નથી આ પ્રમાણે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ, શુદ્ધચેતનાએ ચેતનને વિનતિ કરી છે તે અન્તરના અનુભવજ્ઞાનના ઉદ્ગારોને કાઢી પોતાની આન્તરિક સ્થિતિ પ્રકટ કરે છે

[1]पद ११

(राग मालकोश–वेलावल टोडी)

आतम अनुभव रीति वरीरी आतम० ॥
मोर बनाए निजरूप निरूपम,
तिच्छन रुचिकर तेग धरीरी ॥ आतम० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતનાની વિજ્ઞપ્તિ સાભળીને આત્મા સચેતન થયો અને જાગીને જોયુ તો માલુમ પડ્યુ કે અરે હુ મોહરાજાની બેટી કુમતિના વશમા પડ્યો છુ અને આ તો મોહરાજા મારી ઋદ્ધિનો નાશ કરવાના પ્રપંચો કરે છે, માટે હવે તો મારે દુષ્ટોનો નાશ કરવો જોઇએ આવો આત્માએ વિચાર કર્યો અને તેણે પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપના અનુભવની રીત વરી

શુદ્ધચેતના કહે છે કે હે શ્રદ્ધે! તુ મારા સ્વામીની આકૃતિ તો દેખ હવે તો તે અસલરૂપમા આવ્યા છે તેઓશ્રીએ ઉપમા ન આપી

---

૧ શ્રીવીરવિજયજી પ યાસની પ્રતિમા સાખીનો દુહો છે તે નીચેપ્રમાણે
आतम अनुभवरसकथा, प्याला अजब विचार
अमली चाख तिहा मरे, घुमे सब ससार ॥ १ ॥

શકાય એવો નિરૂપમ એવા નિજરૂપનો મોર–મૉડ (માડ) પોતાના મસ્તકપર ધારણ કર્યો છે પોતાનુ રૂપ હુ કદી ભૂલીશ નહીં એમાટે જ પોતાના રૂપનો મૉડ મસ્તકપર ધારણ કર્યો છે અને પોતાના સ્વરૂપની અનુયાયી થએલી જે તીક્ષ્ણ રૂચિ તે રૂપ શત્રુનુ મસ્તક વિચ્છેદ કરનારી તીક્ષ્ણ તરવારને ધારણ કરી છે, આ વખતની મ્હારા સ્વામીની શોભા અપૂર્વ બની છે કોઈ મનુષ્ય લગ્નપ્રસગે સ્રીને વરવા જાય છે તે વખતે મારવાડ દેશ વગેરેમા મસ્તકે મૉડ ધારેછે મારા આત્મરૂપ સ્વામીના મસ્તકે મૉડ જોઈને એમ નિશ્ચય થાય છે કે કેવલ જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મી સ્રીને, જાણે પ્રાપ્ત કરવાનો વેષ હોય એવો નિશ્ચય થાય છે પોતાના રૂપનો મૉડ ઘાલવાથી એમ લાગે છે કે હવે તે કદી ભ્રાન્તિમા પડવાના નથી, તેમજ આત્માએ પોતાના શુદ્ધધર્મપ્રાપ્તિરૂપ રૂચિ તરવારને ધારણ કરી છે તેથી એમ લાગે છે કે હવે તો તેઓ મોહરાજાના સૈન્યને છેદી નાખવાનાજ મોહરાજા અને ધર્મરાજાનુ યુદ્ધસ્વરૂપ વાચવુ હોય તો जसवीयकृतपरमात्मदर्शन ગ્રન્થ વિલોકવો શુદ્ધ ચેતના કહે છે કે મારો આત્મરૂપસ્વામી આટલુજ કરીને બેશી રહ્યો નથી હવે તો તે ખરા રૂપ ઉપર આવી ગયો છે તે કઈ અન્ય શત્રુને હિસાબમા ગણે તેમ જણાતુ નથી પોતાના બળઉપર યુદ્ધ કરવાના શુદ્ધ સકલ્પથી તે અન્ય પણ યુદ્ધના સાજે સજે છે, તે હવે હુ જણાવુ છુ

टोप सन्नाह शूरको बानो, एक तारी चौरी पहिरीरी,
सत्ता थलमें मोह विदारत, ऐऐ सूरिजन मुह निसरीरी ॥आतम०॥२॥

ભાવાર્થ,—શુદ્ધચેતના કહે છે કે હે શ્રદ્ધે ! મારા સ્વામીએ સમતારૂપ ટોપ (શિરસ્રાણ)ને મસ્તકપર ધારણ કર્યો છે દુશ્મનોના શસ્રોથી ધ્યાનરૂપ મસ્તકનુ રક્ષણ કરવા માટેજ તેણે શિરસ્રાણ મસ્તકપર ધાર્યું છે અને પરપરિણતિ ત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્યરૂપ દુર્ભેદ્ય કવચ (સન્નાહ)ને અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ શરીરપર ધારણ કર્યું છે લોભાદિ શત્રુઓના બાણોથી દુર્ભેદ્ય કવચ, આત્મયોદ્ધાના શરીરનુ રક્ષણ કરે છે તેમજ દ્રવ્યગુણપર્યાયનુ જે ધ્યાનમા ઐક્ય ભાસે છે એવી ઐક્યરૂપ એક તારવાળી ચોરી (અગરખા)ને ધારણ કરી છે એક તારવાળી ચોરી પહેરી છે તેથી એમ સમજવુ કે હવે શત્રુની સાથે યુદ્ધમા એકતાનવાળા થવુ આત્માને મોહશત્રુની સાથે યુદ્ધ કરવાનુ છે તો પોતાના ઉપયોગની એકતાનતા થવી જોઈએ પોતાના ઉપયોગની એકતાનતા થવાથી અન્યત્ર લક્ષ્ય જતુ નથી આવા ઉદ્દેશથીજ તેમણે એક તારી ચોરી પહેરી હોય તેમ જણાય છે પોતાના સ્વરૂપમા

એકતાન થએલા મ્હારા આત્મારૂપ સ્વામી મોહરાજાની સાથે યુદ્ધ કરવાને યુદ્ધ ભૂમિમા આવ્યા અને જ્યા મોહરાજાની સત્તા હતી ત્યાજ તેને પોતાના વીર્યથી તરવારવડે છેદી નાખ્યો એ મોહનીય કર્મ સર્વ કર્મમા બળવાન્ છે, તેનો નાશ કરતા સર્વ કર્મનો નાશ થાય છે દશમા ગુણસ્થાનક પર્યંત મોહનીયકર્મ હોય છે આત્માએ શૂર વીરતા ધારણ કરીને, લાગ જોઈને, મોહનો વિચ્છેદ કર્યો તેથી તેનુ પરાક્રમ જોઈને શૂરાઓના મુખમાથી એ એ આહા આ કેવુ પરાક્રમ! આ શું કર્યું? કેવો બળવાન્ આત્મા યોદ્ધો !!! એવી ધ્વનિ પ્રગટ થઈ શૂરાઓએ આત્માની પ્રશસા કરી શુદ્ધચેતના કહે છે કે હે સ્થિરતા નામની બીજી સખી! જો તો ખરી! આ કેવુ મારા સ્વામીનુ પરાક્રમ હવે જો તે મોહનો નાશ કરીને શુ પ્રાપ્ત કરે છે તે હુ તને જણાવુ છુ

केवल कमला अपच्छरसुंदर, गान करे रस रग भरीरी,
जीत निशान वजाई विराजे, आनन्दघन सर्वग धरीरी ॥ आतम०॥२॥

ભાવાર્થ —હવે તે શત્રુનો છેદ કરીને મારા સન્મુખ આવવા લાગ્યા કુમતિ તો મૃત્યુ પામી હવે તો તે મારા સન્મુખ એકસ્થિર એકાગ્રતાનથી આવવા લાગ્યા, બારમા ગુણસ્થાનકની ભૂમિ ઉલ્લઘીને તેરમા ગુણસ્થાનકની ભૂમિમા પ્રવેશ કરતા શુદ્ધચેતના કે જેને કેવલ જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મી સ્ત્રી કહે છે તે જ હુ છુ અને હુ મારા સ્વામીને ભેટી પડી અને તેઓશ્રીની સાથે મારો સાદિ અનતમા ભાગે સબધ થયો મારી મુલાકાતની ખાતર જિતના ડકા વ ગાડવા શુદ્ધચેતના કેવલ જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મી છે તે કહે છે કે આનદનો ઘન એવા મારા સ્વામીના અસખ્યાત પ્રદે શરૂપ શરીરને ધારણ કરનારી હુ થઈ તેરમા ગુણસ્થાનકથી ચતુર્દશમા ગુણસ્થાનકમા જવાય છે અ ઈ ઉ ઋ અને લૃ એ પાચ હ્રસ્વ અક્ષરના ઉચ્ચારણ કાળ જેટલો ચતુર્દશમ ગુણસ્થાનકનો કાળ છે ત્યા તેટલો કાળ રહીને આત્મા સિદ્ધબુદ્ધ પરમાત્મા થાય છે સપૂર્ણ પ્રકારે કર્મ શત્રુનુ ઉન્મૂલન કર્યા બાદ સિદ્ધાત્મા કેવલ લક્ષ્મી સાથે રહે છે એક સમયમા જગતમા રહેલા સર્વ પદાર્થોને જાણે છે કેવલ જ્ઞાન લક્ષ્મીવડે સમયે સમયે સિદ્ધાત્મા અનન્ત સુખ ભોગવે છે તે જન્મ, જરા અને મૃત્યુના દુ ખથી મુક્ત થયા હોય છે શુદ્ધ ચેતના કહે છે કે હે સ્થિરતા સખી! મારા સ્વામીની ઉત્તમ દશા અને સમયે સમયે થતુ અનન્ત સુખ, ત્રણુ ભુવનનુ સ્વામિત્વ અને અનન્ત ગુણરૂપ પરિકર આવી સાહેબી અન્ય કોઈ ઠેકાણે દીઠી કે અનુભવી નથી, તેમજ સાભળી પણ નથી મારા આનન્દના સમૂહભૂત આત્માએ મને પ્રદેશે પ્રદેશે

ધારણ કરી છે, હવે મને આનંદનો પાર નથી, સુખની અપાર લીલાને હુ હવે ભોગવુછુ આ પ્રમાણે શ્રી આનંદઘનજી ચેતના અને આત્માની શુદ્ધ દશા વર્ણવે છે

पद १२

(साखी)

कुबुद्धि कुबजा कुटिलगति, सुबुद्धि राधिका नारी;
चोपर खेले राधिका, जीते कुबजा हारी. ॥ १ ॥

ભાવાર્થ.—રાગ દ્વેષના સ્વભાવથી કુબુદ્ધિ ધારણ કરનારી અને જેની વક્ર ચાલ છે એવી કુબ્જા દાસી છે-અને સુબુદ્ધિ ધારણ કરનારી રાધિકા નારી છે બન્ને ચોપાટ ખેલે છે તેમા સુબુદ્ધિરૂપ રાધિકા જીતે છે અને કુમતિરૂપ કુબ્જા હારે છે અન્તરાત્મરૂપ કૃષ્ણ છે તે ધારણારૂપ દ્વારિકામા વાસ કરે છે ચારિત્રરૂપ વસુદેવનો પુત્ર છે આકાશની પેઠે નિર્લેપ હોવાથી આકાશ સમાન તે શોભે છે તે સદુપદેશરૂપ શંખને ધારણ કરે છે, ધ્યાનરૂપ ચક્રને તે હૃદયમા ધારણ કરે છે, મોહરૂપ સમુદ્રના ઉપર ભય ભયરૂપ સર્પને જીતી તેના ઉપર સમતારૂપ લક્ષ્મીની સાથે પોઢે છે, એવા શ્રીકૃષ્ણની સુબુદ્ધિરૂપ રાધિકા ખરી સ્ત્રી છે કૃષ્ણને ફસાવનાર કુબુદ્ધિરૂપ કુબ્જાની સાથે રાધિકા ચોપાટ રમે છે બન્ને અનેક પ્રકારની કળાઓ કેળવીને દાવ નાખે છે ચોપાટરૂપ દાવ નાખતા અન્તે ધર્મથી જય થાય છે ચતુર્ગતિરૂપ ચોપાટ છે દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યંચ અને નારકી આ ચતુર્ગતિરૂપ ચોપાટપર સર્વ જીવો કુબુદ્ધિના પ્રેરેલા અનન્તકાળથી પરિભ્રમણ કરે છે ચતુર્ગતિરૂપ ચોપાટપર એક સ્થાને સ્થિર થઈને ઠરતા નથી, અને કર્મના યોગે જન્મ, જરા અને મૃત્યુના દુ:ખને ધારણ કરે છે જરામાત્ર પણ સહજશાન્તિનો અનુભવ કરી શકતા નથી કુબુદ્ધિથી ચોરાશી લાખ જીવયોનિમા જવાના પાસા પડે છે અને સુબુદ્ધિથી મુક્તિરૂપ ઘરમા પ્રવેશ થાય તેના પાસા પડે છે ચોપટને ચોરાશી ખાના હોય છે અને સસારમા પણ ચોરાશી લાખ જીવયોનિ હોય છે આત્મા સોગટીની પેઠે દુર્બુદ્ધિના યોગે ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરે છે, માટે ચોપટને સસારની ઉપમા આપી વસ્તુસ્વરૂપ આગળના પદમા દેખાડવામા આવશે અન્તે સુબુદ્ધિરૂપ રાધિકા જીતે છે અને દુર્બુદ્ધિરૂપ કુબ્જા હારે છે સુબુદ્ધિથી આત્મા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે માટે આત્માએ સુબુદ્ધિવડે સસારરૂપ ચોપટની બાજી જીતી લેવી જોઈએ

(राग सामग्री)

खेले चतुर्गति चोपर, प्रानी मेरो खेले,
नरद गजिफा कौन गिनत है, माने न लेखे बुद्धिवर. प्रा०॥१॥

ભાનાર્થ.—આ ચતુર્ગતિરૂપ ચોપાટપર મ્હારો આત્મસ્વામી ખેલે છે
દરેક સસારી જીવો ચતુર્ગતિરૂપ ચોપાટને ખેલી રહ્યા છે, પણ આધ્યાત્મિ
દષ્ટિ થયા વિના કેવી રીતે અન્તરથી સુબુદ્ધિ અને દુર્બુદ્ધિની પ્રેરણાથ
ચોપટ ખેલાય છે તે બાહ્યદષ્ટિધારક જીવો સમજી શકતા નથી બુદ્ધિ
માન્ કથિત ચતુર્ગતિરૂપ ગજીફા આગળ બનાવેલો ગજીફો કશી ગણતરીમ
લેખાતો નથી નરદ, (સોગઠા-) ગજીફા (પાના)ને કયા આધ્યા
ત્મિક દષ્ટિવાળા વિદ્વાનો અન્તરના ચોપાટ આગળ ગણતરીમા ગણ
શકે વારૂ ? અલબત કોઈ પણ હિસાબમા ગણી શકે નહિ ચતુર્ગતિરૂ
ચોપટને અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો સારી રીતે ખેલી શકે છે અને ચાર ગતિમ
આત્મા પરિભ્રમણ ન કરે તે માટે તેઓ પૂરતુ લક્ષ્ય આપે છે દુર્બુદ્ધિન
યોગે રાગ અને દ્વેષના પ્રપચમા આત્મા ફસાય છે દુર્બુદ્ધિના યોગ
મોહના ઘેનમા ઘેરાય છે અને સર્વ પ્રકારના પાપકૃત્યોને આચરે છે
સર્વ પ્રકારના આશ્રવના હેતુઓને દુર્બુદ્ધિના યોગે આદરવામા આ
છે દુર્બુદ્ધિથી આત્મા જે વસ્તુઓ પોતાની નથી તેને પોતાની માનીન
અનેક પ્રકારની ઉપાધિઓને વેઠે છે દુર્બુદ્ધિથી ધર્મના ઉપર અપ્રીતિ
થાય છે અને અધર્મના ઉપર પ્રીતિ થાય છે પોતાના આત્મસમાન
અન્યોના આત્માઓ છે પણ દુર્બુદ્ધિના યોગે અન્ય આત્માઓ ઉપ
વૈરની બુદ્ધિ પ્રગટે છે અને અન્ય આત્માઓનુ બુરૂ કરવા પ્રવૃત્તિ
થાય છે અનેક પ્રકારના કપટોના ભેદોની ઉત્પત્તિ કરાવનાર દુર્બુદ્ધિ
છે દુર્બુદ્ધિના યોગે આત્મા દેવગુરૂ અને ધર્મને હીસાબમા ગણતો
નથી અને આત્મા પોતે ચેતન છતા જડની પેઠે આચરણ કરે છે દુર્બુદ્ધિ
મોહની અઠ્ઠાવીશ પ્રકૃતિયોમા આત્માને રાચવાની પ્રેરણા કરે છે
દુર્બુદ્ધિથી આત્મા પોતાના ઉપકારીઓનુ પણ બુરૂ કરવા પ્રયત્ન કરે
છે દુર્બુદ્ધિથી પ્રેરાએલ આત્મા સાત નરકોમા વારવાર ગમન કરીને
અસહ્ય દુ ખોને ભોગવે છે દુર્બુદ્ધિથી આત્મા જડવાદીઓના મતને
અનુસરી નાસ્તિક બનીને પુણ્ય અને પાપની માન્યતાની શ્રદ્ધા કરતો
નથી. દુર્બુદ્ધિના યોગે આત્મા પાખડની લીલામા ચુસ્તાન બને છે ચતુ
ર્ગતિના ચોરાશી લાખ ચઉટાના પરિભ્રમણ કરાવનાર કુબુદ્ધિ છે, એમ શ્રી
સદ્ગુરૂના ઉપદેશથી આત્મા સમ્યક્ પ્રકાર જાણે છે ત્યારે તે અન્તરન

સમારબાજી જીતના માટે પ્રયત્ન કરે છે વિવેકદષ્ટિથી શુદ્ધસ્વરૂપનો ઉપયોગ રાખીને ચેતના કથે છે કે મારો ચેતનસ્વામી ચોપટની બાજી ખેલે છે, દુર્બુદ્ધિના પ્રપંચોનો નાશ કરે છે અને સહજ લાભની પ્રાપ્તિરૂપ રસથી રસીલો બની સસારબાજી જીતવાજ લક્ષ્ય આપે છે

राग द्वेष मोहके पासे, आप बनाए हितकर ॥
जैसा दाव परे पासेका, सारी चलावे खिलकर. प्रा० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—અનાદિકાળથી રાગ, અને દ્વેષના પાસાને આત્માએ સ્વય હિતકર જાણીને બનાવ્યા છે અને જેવા પાસાના દાવ પડે છે તથા ખેલ રમનાર કર્મખેલાડુ સ્વય ગોઠવીને ચલાવે છે પર વસ્તુમા ઇષ્ટપણાની બુદ્ધિથી રગાવુ તે રાગ જાણવો પરવસ્તુપર અનિષ્ટ પરિણામ થાય છે તેને દ્વેષ કહે છે મિથ્યાત્વના ઉદયે જ્ઞાન પણ અજ્ઞાનરૂપ જણાય છે દર્શનમોહનીયના સદ્ભાવે ચારિત્ર પણ કર્મનો નાશ કરવા સમર્થ થતુ નથી અજ્ઞાનના સમાન અન્ય કોઈ શત્રુ નથી અજ્ઞાની પશુના આત્મસમાન છે અજ્ઞાનથી આત્મા પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપ સમ્મુખ થઈ શકતો નથી આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના મુક્તિમાર્ગપ્રતિ પ્રયાણ થતુ નથી આત્મામા જે જે અશે તીવ્ર, તીવ્રતર, તીવ્રતમ, મદ, મદતર, મદતમ, પરિણામની ધારાએ રાગ અને દ્વેષ થાય છે તે પ્રમાણે કર્મરૂપ ખેલાડી ચતુર્ગતિરૂપ ચોપટપર આત્માને ફેરવે છે રાગ દ્વેષ અને અજ્ઞાનના પાશામા જ્યાસુધી આત્મા સબધવાળો છે ત્યાસુધી તે સદાકાળ સસાર ચોપટપર પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે પરવસ્તુમા ઇષ્ટબુદ્ધિથી રગાવુ તેને રાગ કહે છે રાગની દશાનો એકદમ નાશ થઈ શકતો નથી, તેમજ દ્વેષપરિણતિનો પણ એકદમ નાશ થતો નથી રાગદ્વેષનો નાશ કરવા માટે આત્મતત્ત્વજ્ઞાનની આવશ્યકતા છે જે જે વસ્તુઓપર રાગ અને દ્વેષ થાય તે તે વસ્તુઓનુ સૂક્ષ્મસ્વરૂપ વિચારવાથી રાગ અને દ્વેષ મન્દ પડે છે રાગ અને દ્વેષનો નાશ કરવા માટે ક્ષણે ક્ષણે આત્માનો ઉપયોગ રાખવો જે વખતે આત્મા પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપનો ઉપયોગ ધારણ કરે છે તે વખતે રાગ અને દ્વેષ પ્રગટી શકતો નથી રાગ અને દ્વેષવડે આ સસારની બાજી સદાકાલ ચાલ્યા કરે છે રાગ અને દ્વેષના બળવડે સસાર છે ચોરાશી લાખ જીવયોનિમા પરિભ્રમણ કરાવનાર રાગ અને દ્વેષ છે, માટે સસારરૂપ ચોપટની બાજી જીતવી હોય તો રાગદ્વેષને જીતના જોઈએ, એમ અન્તરમા સમજવુ

૧ हितधर એવો પાઠ वीरविजयजी ની પ્રતિમા પાઠ છે

ભવ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેમા પણ મહાદુર્લભ સમ્યક્ત્વરત્નરૂપ ભાવ વિવેકની દૃષ્ટિરૂપ પાઉ આવે છે, તો ચોરાશી લાખ જીવયોનિમય સસાર ચતુર્ગતિરૂપ ચોપાટનો પાર આવે છે અને આત્મા, મોક્ષરૂપ ઘરમા સહેલાઇથી પ્રવેશ કરી ત્રિભુવનવિજયી બનીને અનતસુખનો સમયે સમયે ભોગ કરે છે શ્રીમદ્ આનદઘનજી મહારાજ કહે છે કે હે પ્રભો! સમ્યક્ત્વવિવેકદૃષ્ટિરૂપ પાઉને દેખાડો કે જેથી ચતુર્ગતિરૂપ સસાર ચોપાટને જીતીને ગાજી ઉઠીએ અર્થાત્ અનન્ત આનન્દ પ્રાપ્ત કરીએ સમ્યક્ત્વવિવેકદૃષ્ટિરૂપ વિવેકની જો પ્રાપ્તિ થાય તો આનન્દનો ઘન અને સામર્થ્યધારક એવો આત્મા તે પરમાત્મરૂપ બનીને બાજી જીત્યો! બાજી જીત્યો!! એમ ગાજી ઉઠે છે આવી આધ્યાત્મિક ચોપાટની રમત સમધમા ઉડા ઉતરવાથી વિશેષ અનુભવજ્ઞાન થાય છે અને બાહ્યની બાજી જીતવા કરતા અન્તરની બાજી જીતવાના વિશેષ લક્ષ્ય રહે છે અને દેવગુરૂની ભક્તિથી અન્તે બાજી જીતાય છે

पद १३

(राग सारंग)

अनुभव हम तो रावरी दासी ॥ अ० ॥
आइ कहा ते माया ममता, जानु न कहांकी वासी ॥अ०॥१॥

ભાવાર્થ.—સમતા કહે છે કે હે અનુભવ! હુ આત્મરાજાની દાસી છુ આત્માની સાથે માયા અને મમતા નામની સ્ત્રીઓ છે તે કયાથી આવી, કયાની રહેવાસી છે, તે હુ જાણતી નથી છેતરવાની પ્રકૃતિને માયા કહે છે મારાપણાની બુદ્ધિને મમતા કહે છે માયા સકલ જગતના પ્રાણીઓને પોતાના વશમા કરે છે માયા પોતાના સામર્થ્યથી જીવોને ચતુર્ગતિમા ભટકાવે છે માયાએ જગતજીવોની ઋદ્ધિનુ ભક્ષણ કર્યું છે મનુષ્યો પોતાના સુખાર્થે માયાને સેવે છે પણ માયાના યોગે પોતેજ દુખમા ફસાય છે મનુષ્યો માયાના હેતુઓને સેવી જન્મ, જરા અને મૃત્યુના દુખસાગરમા બુડે છે માયારૂપ સમુદ્રને તરવો મહા મુશ્કેલ છે માયાથી પૂર્વે કોઈ મનુષ્ય સુખી થયા નથી, વર્તમાનમા સુખી નથી, અને ભવિષ્યમા સુખી થનાર નથી જે મનુષ્યો માયાના દાવ રચીને ધર્મની સાધના કરે છે તે દુધમા વિષનુ સમ્મેલન કરે છે માયા, આત્મિકસુખની વિરોધી છે મોહની પ્રૌઢ પરાક્રમ ધરનારી માયા નામની દાસી, મનુષ્યોને પોતાની ઇચ્છાપ્રમાણે નચાવે છે મમતા પણ મોહરાજાની પુત્રી છે જગતના સર્વ જીવો મમતાના

પ્રપચમા ફસાયા છે અનાદિકાળથી પરિગ્રહ સજ્ઞા જીવોને લાગી છે વનસ્પતિ પણ મમતાના યોગે પત્રોવડે ફળોને આચ્છાદન કરે છે મમતાથી જીવો મારૂ તારૂ કરે છે મમતાના યોગે જીવો પ્રાણનો નાશ કરે છે, રૂવે છે, કુટે છે અને હાયવરાળ કરે છે મમતાના યોગે મનુષ્યો સ્વપ્નમા પણ સુખ પામી શકતા નથી મમતાના વશમા પડેલા પ્રાણીઓ અનેક પ્રકારની ભ્રાન્તિને ધારણ કરે છે મમતા મનુષ્યોના હૃદયની જ્ઞાનાદિક ઋદ્ધિને કોલી ખાય છે હે અનુભવ ! માયા અને મમતા એ બે દુષ્ટાઓ ચેતનસ્વામીને ફસાવીને દુખ આપે છે એ બેના વશમા પડવાથી મારા સ્વામીને કદી સહજસુખ પ્રાપ્ત થનાર નથી એમ હુ તમને જણાવુ છુ

रीज परे वाके संग चेतन, तुम क्युं रहत उदासी ।
वरज्यो न जाय एकांन कतको, लोकमें होवत हासी ॥अ०॥२॥

ભાવાર્થ.—સમતાને અનુભવ જણાવે છે કે હે સમતે ! ચેતનને માયા અને મમતાની સાથે આનદ પડે છે તેથી તે માયા અને મમતાનુ કુળ અને સ્થાન, વગેરે જાણવાની ઇચ્છાજ કરતા નથી સાકર, સેલડી, અને દ્રાક્ષા, આદિ મધુર પદાર્થો કરતા જેને જેના ઉપર રગ લાગે છે તેને તે વસ્તુ વધારે મિષ્ટ-પ્રિય લાગે છે માટે ચેતનને પણ માયા અને મમતાની સગતિથી ભ્રમયોગે આલ્હાદ ઉદ્ભવે છે અતએવ તેની સગતિમા રહે છે તેવી હે સમતે ! તુ કેમ ઉદાસ થાય છે ? અનુભવનુ આવુ ભાષણ શ્રવણ કરીને સમતા કહે છે કે, હે અનુભવ ! મારાથી આત્મપતિનો એકાત સબધ ત્યજી શકાતો નથી હુ પતિવ્રતા સ્ત્રી છુ ત્રણ ભુવનના પદાર્થો જે આત્માના કેવલજ્ઞાનમા એકસમયમા ભાસે છે તેના ઉત્તમ આત્માની હુ સ્ત્રી છુ હુ કદાપિકાળે રાગદ્વેષાદિ દુષ્ટ કે જે મારા પતિને ભવોભવમા અનતદુખના દેનાર છે તેને ચાહતી નથી તેની સગતિ પણ કરતી નથી, તેથી જગત્મા મારી ઉત્તમ પ્રતિષ્ઠા ગણાય છે હસલી હસને છોડીને કદાપિ કાગનો સબધ કરે નહીં, હસ વિના હસલી જીવી શકે નહીં, તેમ મારા પતિ વિના હુ રહી શકતી નથી તેઓ મ્હને છોડીને માયા અને મમતાની સાથે રહે છે તેથી લોકમા તેમની તથા મારી હાસી થાય છે, અને હુ પૃથ્વીમા પેસી જાઉ એવુ મન થાય છે હુ દુનિયામા મારી આવી દશાથી કોને મુખ દેખાડુ ? જેને માથે પડે છે તેજ જાણે છે હે અનુભવ ! હવે મ્હને બીલકુલ મારા પતિ વિના ગમતુ નથી લોકોમા હાસી થવાથી બહુ લજ્જા આવે છે, મારો અને મારા ચેતનસ્વામીનો એકાત સબધ છે, મારો અને તેમનો સમ્બન્ધ એક

રસભૂત છે ઘટથી ઘટનુ રૂપ ભિન નથી તેમ મારાથી મારા સ્વામી ભિન્ન નથી અમારો બેનો એકાત સમ્બન્વ છતા સ્વામિનાથ મમતાના સગમા રગાઈ ગયા તેમા બેની હાસી થાય છે, કારણ કે જગત્ એમ કહે કે અહો એકાતસમ્બન્ધ હતો અને કેમ ભેદ પડ્યો? એમ કહીને લોકો હાસી કરે તેમા મારી અને તેમની શોભા નથી

समजत नांहि निठुर पति एती, पल एक जात छमासी ।
आनन्दघन प्रभु घरकी समता, अटकली और लवासी॥अ०२

ભાવાર્થ.—હે અનુભવ ! મારો પતિ મારી દશાને સમજી શકતો નથી. માયા અને મમતારૂપ કુલટા સ્ત્રીઓના પાશમા પડીને કીર્તિ, વન, પ્રતિષ્ઠા, સુખ અને વીર્યાદિ સર્વ શક્તિયોનો નાશ કરે છે અને દુ ખના પાશમા સપડાયા અને સપડાય છે, તેની પણ મારા પતિને સમજણ પડતી નથી દયાહીન ક્રૂર (નિષ્ઠુર) પતિ કઈ પણ મારી વાત લક્ષ્યમા લેતા નથી, કે અરે સતી સ્ત્રીને પતિના વિરહે એક પલ પણ છ માસ સરખી લાગે છે મમતાની આવી વિજ્ઞપ્તિ અનુભવે સાભળી તેથી તેણે અનુમાનથી જાણ્યુ કે આત્માની ખરી સ્ત્રી સમતા છે માયા અને મમતા ખરી સ્ત્રીઓ નથી અને સમતા તેજ ખરી સ્ત્રી છે માયા અને મમતા જૂઠી સ્ત્રીઓ છે એમ નિશ્ચય કર્યો આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, આનદના સમૂહરૂપ આત્માની ખરી સ્ત્રી સમતા છે, બીજી જૂઠી છે એમ અનુભવના સગથી આત્માએ જાણ્યુ ત્યારે તેણે પોતાની ભૂલ કબુલ કરી અને સમતાની વિજ્ઞપ્તિપર પૂર્ણ વિશ્વાસ આવ્યો સમતાના લક્ષણથી અને તેના શુદ્ધ પ્રેમથી આનન્દઘનપ્રભુએ જાણ્યુ કે આજ ઘરની ખરી સ્ત્રી છે આત્માએ પોતાના જ્ઞાનથી સમતાને પોતાની સ્ત્રી તરીકે જાણી લીધી એટલે હવે સમતાને આનન્દનો પાર રહ્યો નહીં સમતાએ પોતાના અન્ત કરણના પ્રેમથી આત્માને પોતાના પ્રતિ ખેંચી લીધો આત્માએ જ્યારે સમતાને પોતાની જાણી ત્યારે હવે મમતાના તરફ પ્રેમ કેમ ધારણ કરી શકે? અવબત તે પ્રેમ ધારણ કરી શકે નહીં આત્મા પોતાની સ્ત્રી સાથે રહીને અર્થાત્ દરેક કાર્યે સમતાને હૃદયમા રાખીને કરવા લાગ્યો અને તેથી તે સહજ નિર્મલ આનન્દનો ઘન (સમૂહ) ભોગવવા લાગ્યો અને તેથી તે આનન્દઘન એવુ પોતાનુ નામ સફલ કરવા લાગ્યો આ પદનો ભાવાર્થ હૃદયમા ઉતારી પ્રત્યેક આત્માઓએ સમતા એ પોતાની શુદ્ધ પરિણતિ છે એવો નિશ્ચય કરી સમતા ધારણ કરવા પ્રયત્ન કરવો

पद १४

(राग सारंग)

अनुभव तू है हेतु हमारो, अनुभव० ॥
आय उपाय करी चतुराई, औरको सग निवारो ॥अनु०॥१॥

ભાવાર્થ.—સમતાએ અનુભવના હૃદયમા આત્માની હુ ખરી પતિવ્રતા સ્ત્રી છુ એમ ઠસાવ્યુ અને અનુભવે તે વાત કબુલ કરી, ત્યારે પુન સમતા કહે છે કે, હે અનુભવ ! મારા આત્મપતિની સાથે મેળાપ કરાવવામા તુ મને પુષ્ટ હેતુ છે, તારા વિના કોઈ મને આત્મપતિની સાથે સબધ કરાવનાર નથી તુ અનુભવ નામને યથાર્થ ધારણ કરે છે, આત્માને પણ હુ તેની ખરી સ્ત્રી છુ એમ અનુભવ કરાવનારજ તુજ છે માટે મારે તો જે કઈ કહેવુ હશે તો તે તને કહીશ, માટે હે અનુભવ ! તમે મારા આત્મસ્વામિની પ્રાપ્તિનો ગમે તે ઉપાય વા ગમે તે ચતુરાઈ કેળવો અને માયા, મમતા, આશા, કુમતિ, વગેરે અન્ય સ્ત્રીઓનો સગ ટાળો અને મારા સઅવમાજ આત્મા રહે એમ કળા કેળવો હે અનુભવ ! મારા સ્વામીને માયા આદિ દુષ્ટ કુલટા સ્ત્રીઓપર પ્રેમ ન રહે, તેઓમા સુખની બુદ્ધિ ન રહે, તેઓની ચાલ ખરાબ ભાસે, તેઓએ તેમને દુ ખ આપ્યુ અને તેમનુ ધન લુટી લીધુ ઇત્યાદિ સર્વ વાત, તેમના લક્ષ્યમા આવે, એમ તમે મારા સ્વામીને સમજાવો તમારા સમજાવ્યાથી મારા સ્વામીને સ્વકીય ખરી સ્ત્રીનો અનુભવ આવશે, માટે જે જે રીતિથી તેમના હૃદયમા મારાપર ખરો પ્રેમ પ્રગટ થાય તે તે રીતિથી મારા સ્વામીને તમો સમજાવો અને કુલટાના પાસમાથી મારા સ્વામીને છોડાવો અનુભવમા અલૌકિક સામર્થ્ય રહ્યુ છે એવુ જાણીને સમતા, અનુભવને પોતાનુ વૃત્તાત જણાવે છે, અને તેથી તે અનુભવને આમ વિજ્ઞપ્તિ કરે છે સમતા અને આત્મા એ બેનો સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ સમ્બન્ધ કરાવી આપનાર અનુભવ છે કેવલજ્ઞાનનો અનુભવજ્ઞાન એક લઘુ ભ્રાતા છે કોઈ પણ તત્ત્વનો અનુભવ થયા વિના રસ ઉત્પન્ન થતો નથી સમતા ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે અનુભવજ્ઞાન પ્રગટે છે, માટે અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવુ હોય તેણે પ્રથમ સમતાને પ્રગટ કરવી, કે જેથી અનુભવને મળી શકાય.

तृष्णा रांड भांडकी जाइ, कहा घर करे सवारो ।
शठ ठग कपट कुटुंबही पोखे, मनमें क्यु न विचारो ॥अनु०२

१ (पाठान्तर) उनकी सगतिवारो ॥

બુદ્ધિનો નાશ થાય છે અને પોતાની શુદ્ધચેતના પ્રગટે છે અને તેથી બ નેનો વિરહ ભાગે છે શુદ્ધચેતના અને ચેતનની વિરહદશામા દુ ખના સાગરો પ્રકટે છે, સાત પ્રકારના ભયનુ દુ ખ ઉત્પન્ન થાય છે, જન્મ જરા અને મરણના ભયથી હૃદય ધડકે છે, જરામાત્ર પણ શાંતિ મળતી નથી, આંધળાની પેઠે અગમ્યસ્થાનમા પણ ગમન કરવુ પડે છે અનુભવી કહે છે કે, હવે તો હૃદયમા જ્ઞાનસૂર્યનો પ્રભાત થવાથી શુદ્ધચેતના અને ચેતનનો સમ્બન્ધ થયો, બન્નેનો વિરહ ભાગતા આન દનો ઉભરો ઘટમા પ્રગટે છે

फैली चिहु दिसि चतुरा भाव रुचि, मिट्यो भरम तम जोर ॥
आपकी चोरी आपही जानत, औरे कहत न चोर ॥ मेरे०॥२॥

ભાવાર્થ —જ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો હૃદયમા ઉદય થવાથી ચારે દિશાએ ચતુર શુદ્ધધર્મરમણ ભાનરૂચિરૂપ પ્રકાશનો ફેલાવો થયો, અને મિથ્યાત્વ ભ્રમરૂપ અન્ધકારનુ જોર ટળ્યુ, તેથી પોતાનામા રહેલા ગુણોનુ દર્શન થયુ, વિવેકદષ્ટિવડે સર્વ પદાર્થો જેવા રૂપમા છે તેવા રૂપમા સમ્યક્પણે જોયા જડપદાર્થો જડના લક્ષણવડે ભિન્ન જણાયા અને આત્મા પોતાના જ્ઞાનાદિ લક્ષણવડે ભિન્ન દેખાયો પરજડવસ્તુ ઓમા અનાદિકાળથી અજ્ઞાન ભ્રાંતિથી આત્મા અહ અને મમત્વભાવને ધારણ કરે છે જડવસ્તુમા ઈષ્ટત્વ અને અનિષ્ટત્વરૂપ ભ્રાંતિને ધારણ કરી નાહક સુખ અને દુ ખની કલ્પના કરી પોતાના આત્માને પોતે —મૂર્ખ જીવ, જજાળમા નાખે છે અજ્ઞાનાવસ્થામા આત્મા પોતેજ આડા માર્ગે ચાલવાથી પોતાનો શત્રુ બને છે, તેમજ પોતેજ પોતાના ગુણોનો ચોર બને છે આત્મા પોતેજ પોતાનો બન્ધુ છે, અને પોતેજ પોતાનો ઉદ્ધાર કરે છે, આત્મા પોતેજ ચતુર્ગતિરૂપ સસારમા પોતાની ભૂલથી પરિભ્રમણ કરે છે હાડકામા લોહી નહીં હોવા છતા શ્વાન તેને ચૂસે છે અને પોતાનુ લોહી હાડકામા પડે છે તેને ચાખીને એમ માને છે કે હુ હાડકામાથી રક્ત ચૂસુ છુ તેમજ શ્વાન આરીસામા પોતાના પ્રતિબિમ્બને દેખી ભસે છે અને તેથી ભય પામી પ્રસગે નાશી જાય છે સિંહની ગુફામા સિંહ, મેઘની ગર્જનાને અન્ય સિંહની ગર્જના માની પોતાની મેળે માથુ પછાડી મરણ પામે છે, તેમ આત્મા ભ્રાંતિથી પોતાના ગુણોનો પોતેજ ચોર બને છે અને અજ્ઞાનરૂપ ભ્રાંતિથી પોતાના ગુણોનો સ્વય નાશ કરનારો બની પોતેજ પોતાનો શત્રુ બને છે પોતાની ઋદ્ધિનો અજ્ઞાનદશામા પોતેજ છુપાવનાર હતો તેથી પોતે ચોર હતો, પણ કોઈ અન્ય ચોર નહોતો એમ હૃદયમા જ્ઞાનરૂપ સૂર્ય પ્રગટ થતા જણાયુ

अमल कमल विकचभये भूतल, मंद विषय शशि कोर ।
आनन्दघन एक वल्लभ लागत, और न लाख किरोर. ॥ मेरे०॥२॥

ભાવાર્થ.—અનુભવી કહે છે કે જ્ઞાનસૂર્યનુ પ્રભાત થતા નિર્મલ હૃદયકમલનો આત્મભૂમિમા વિકાસ થયો, અને પઞ્ચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયરૂપ ચન્દ્રની કાન્તિ ઝાખી થઈ ગઈ સૂર્ય ઉગતા ચન્દ્રની કાન્તિ ઝાખી થઈ જાય છે, તેમ જ્ઞાનરૂપ સૂર્ય પ્રકાશતા વિષયરૂપ ચદ્રની કાતિ ઝાખી થાય છે, અર્થાત્ અધ્યાત્મજ્ઞાનદશા પ્રકટ થતા વિષય બુદ્ધિની મન્દતા પડે છે અને વિષયો વિષ સરખા લાગે છે, વિષયોમા સુખની બુદ્ધિ બિલકૂલ રહેતી નથી કમલે સૂર્યની સાથે સબધ બાધ્યો છે તેથી જલથી ઉપન્ન થયુ છે, તો પણ તેનાથી નિર્લેપ રહીને સૂર્યનો ઉદય થતા કમલ પોતે વિકસિત થાય છે, સૂર્ય ઘણો દૂર છે તો પણ તેના પ્રકાશના અશને ગ્રહીને પોતાનુ વિકસિતપણુ દર્શાવે છે આકાશમા રહેલો ચન્દ્ર ઝાખો થઈ જાય છે તેમ જ્ઞાનરૂપ સૂર્ય ઉગ્યાથી હૃદયમા હર્ષોલ્લાસરૂપ આનન્દનો પ્રકાશ ખીલે છે, અને જ્ઞાનરૂપ સૂર્યની સાથે હૃદયકમલ પોતાના સત્ય સબધને આનન્દરૂપ વિકસિતપણાથી જણાવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન થતા હૃદયમા આનન્દનો પાર રહેતો નથી આત્મા પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપમા પ્રવૃત્તિ કરે છે, એટલે બાહ્ય જડ વસ્તુઓમા સુખ અગર દુ ખપ્રદત્વ જણાતુ નથી, તેથી શરીરાદિ બાહ્યની લાખ કરોડ વસ્તુઓ પણ વલ્લભ લાગતી નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘન અનુભવી કહે છે કે હવેતો જ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો પ્રકાશ થવાથી ભ્રાન્તિ ટળી, તેથી એક આનન્દનો સમૂહભૂત આત્માજ પ્યારો લાગે છે આવા શ્રીમદ્‌ના ઉદ્‌ગારો તેમને જગત્‌માની કોઈ વસ્તુઓ વલ્લભ લાગતી નહોતી અને એક આત્માજ વલ્લભ લાગતો હતો એમ લેખકના હૃદયમા ભાસ પાડે છે.

पद १६

(राग मारू)

निशदिन जोउं तारी वाटडी, घेरे आवोरे ढोला ॥ निश० ॥
मुज सरिखा तुज लाख है, मेरे तुही अमोला. ॥ निश० ॥१॥

ભાવાર્થ.—સમતા કહે છે કે, હે ઢોલા, હે પ્યારા આત્મસ્વામિન્! હુ તમારી રાત્રી દિવસ વાટડી (રાહ) જોઉં છુ હે મારા પ્રિય સ્વામિન્! હવે કૃપા કરીને તમે મારા ઘેર આવો મારા સરિખી તમારે લાખો સ્ત્રીઓ છે અને મારે તો જેનુ મૂલ ન થાય તેવા તમે એકજ છો. આત્માના સમાન જગત્‌મા કોઈ આનન્દનુ ધામ નથી જીવ, અજીવ,

પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સવર, નિર્જરા, બધ અને મોક્ષ આ નવ તત્ત્વ મા પણ જીવની પ્રથમ ગણના છે, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આગ શાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, કાલ અને ચેતનાસ્તિકાય એ છ દ્રવ્યોમા ચેતન દ્રવ્ય, ચેતના શક્તિવડે સર્વે દ્રવ્યોને જાણે છે અને દેખે છે ચેતનવિના કોઈ દ્રવ્યને જાણી શકાય નહી અને દેખી શકાય પણ નહીં અનેક પ્રકારના પુણ્ય અને પાપનો કર્તા આત્મા છે પુણ્ય અને પાપનો ભોક્તા પણ આત્મા છે, ધર્મધ્યાનાદિવડે પુણ્ય અને પાપનો ક્ષયકર્તા પણ આત્મા છે આત્માની સમભિરૂઢનયવડે પ્રાપ્તિ તેરમા ગુણસ્થાનકમા થાય છે આત્માને પોતાના વરમા આવવાનો માર્ગ પ્રથમ ગુણસ્થાનકથી છે, ગુણસ્થાનક ચઉદ છે તેના નામો નીચે મુજબ છે ૧ मिथ्यात्व गुण स्थानक, २ सास्वादन गुणस्थानक, ३ मिश्र गुणस्थानक, ४ अविरतिसम्यग्दृष्टि गुणस्थानक, ५ देशविरति, ६ सर्वविरति, ७ अप्रमत्त, ८ निवृत्ति गुणस्थानक, ९ अनिवृत्ति गुणस्थानक, १० सूक्ष्मसपराय, ११ उपशान्त गुणस्थानक, १२ क्षीण मोह गुणस्थानक, १३ सयोगिकेवली गुणस्थानक અને १४ अयोगी केवलि गुणस्थानक આ ચઉદ ગુણસ્થાનક છે તે મુક્તિનો માર્ગ છે મુક્તિરૂપ મહેલના ચઉદ પગથીયા છે, ગુણસ્થાનકમા રહેલી સમતારૂપ સ્ત્રી પોતાના ચેતનસ્વામીની ગુણસ્થાનકરૂપ વાટથી રાહ જુવે છે અને પોતાના ત્યા પધારવાની વિજ્ઞપ્તિ કરે છે

जवहरी मोल करे लालका, मेरा लाल अमोला।
ज्याके पटतर को नहीं, उसका क्या मोला. ॥ निश० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—ઝવેરી, લાલ માણેકની કિંમત કરે છે, પણ મારા આત્મપતિ લાલની તો કિંમત જ થતી નથી માટે તે અમૂલ્ય ગણાય છે ઝવેરી આત્મમાણેકની કદી કિંમત કરી શકતો નથી, તેથી મારા સ્વામીની મહત્તાનો પાર રહેતો નથી માણેક વગેરેને તો શરીરપર ધારણ કરવામા આવેછે, તેમજ લાલ માણેક વગેરેનેછાતી વિગેરે પર આભૂષણમા વાપરવુ કરવામા આવે છે પણ હૃદયમા ધારણ કરી શકાતુ નથી તેથી પટતર રહે છે, પણ મારો આત્મલાલ તો હૃદયમાજ રહેતો હોવાથી કોઈ જાતનુ પટતર નથી, તેથી જેનુ હૃદયથી પટતર (આતરૂ) ન હોય તેનુ શુ મૂલ્ય? અર્થાત્ તે અમૂલ્ય ગણાય છે દુનિયામા હૃદયથી પટતર નહિ રાખનારા મિત્રો પણ દુર્લભ છે અને તે અમૂલ્ય ગણાય છે બાહ્યમાણેકની એકસરખી કિંમત હોતી તેઓનુ તેજ પણ માણેક પ્રતિ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે

આત્મારૂપ માણેકના તેજનો પાર નથી અને તે હૃદયથી ભિન્ન ન હોવાથી તેની કોઈ જગતમા કિંમત આકી શકતુ નથી આત્માના અનન્ત ગુણો છે, આત્માના એકેક જ્ઞાનાદિ ગુણની પણ કિંમત થઈ શકતી નથી ત્યારે અનન્ત ગુણનુ ધામ (આશ્રમ) એવા આત્માની કિમ્મત થઈ શકે નહીં એ યથાતથ્ય છે સમતા કહે છે કે આત્મરૂપ સ્વામીની સાથે મારે કોઈ જાતનુ અન્તર નથી, આત્મારૂપ સ્વામી તો હૃદયમા જ રહે છે અને જે હૃદયમા રહે તેના ઉપર સંપૂર્ણ પ્રેમ રહે છે જેનામા સહજ અનન્ત સુખ રહ્યું છે એવા મારા ચેતનલાલ અમૂલ્ય છે એમના ઉપર અગમ્યનાર વારી જાઉ છુ માગ લાલની જગતમાં બલિહારી છે

पय निहारत लोयणें, द्रग लागी अडोला ।
जोगी सुरत समाधि मैं, मुनि ध्यान झकोला. ॥ निश० ॥२॥

ભાવાર્થ.—સમતા કહે છે કે હે સ્વામિન્ ! હે મારા લાલ ! મારી આખે આપના પગને જોતી બેઠી છુ આપના ચરણકમલના દર્શન કરવાની અડોલ દૃષ્ટિ થઈ છે આપને આવવાની વાટમા આપના પાદનુ દર્શન કરવામાટે એક સ્થિર દૃષ્ટિ રાખીને જોયા કરુ છુ જેવી યોગી સમાધિમા સ્થિર સુરતા રાખે છે અને એક સાધ્ય વસ્તુના ઉપયોગ વિના અન્યવસ્તુઓને દેખતો નથી, તેમ મારી નજર તારાપર ઠરી છે અને હૃદયમા તુહિ તુહિ થયા કરે છે દ્વિતીય દૃષ્ટાન્તથી જણાવે છે, જેમ મુનિનુ મન ધ્યાનમા ઝકોલે છે અર્થાત્, જે વસ્તુનુ ધ્યાન કરે છે તેમા ને તેમાજ વળગ્યુ રહે છે, તેમ હે લાલ ! હે આત્મસ્વામિન્ ! મારી દૃષ્ટિ પણ તમારાપર તેની જ લાગી રહી છે ज्या देखु त्याहि तुहि तुहि, प्राणपति वण प्रेम किशोरी सोऽहं, सोऽहं, सोऽहं, सोऽहं, ઇત્યાદિ આપજ મારી આખના લક્ષ્યરૂપ થઈ પડ્યા છો હે આત્મસ્વામિન્ ! આપના ચરણમા મારી સ્થિર દૃષ્ટિ લાગવાથી સ્થિરતારૂપ અડોળ વૃત્તિના લીધે સ્વામીની સાથે તે કાલને અનુસરી સમાધિનો અનુભવ થયો, એક ધ્યાનથી પતિના સામુ જોતા મારી દૃષ્ટિની સ્થિરતા થઈ અને અન્તરમા કાઇક સ્વામિના સ્વરૂપનો અપૂર્વ ભાન પ્રગટી નીકળ્યો મારા સ્વામીને સ્થિર દૃષ્ટિથી જેમ જેમ દેખુ છુ તેમ તેમ મારી ચક્ષુમા કંઈક અપૂર્વ સ્નેહનુ ઝરણુ પ્રગટે છે, આત્મપ્રભુના સામુ સ્થિર દૃષ્ટિથી જોતા ત્રાટક યોગની સિદ્ધિ થાય છે અને તેથી દૃષ્ટિનુ અપૂર્વ સામર્થ્ય ખીલી શકે છે સ્વકીય દિવ્યચક્ષુની નિર્મળતા પણ ક્ષણે ક્ષણે વધતી જાય છે ચક્ષુમા

સ્નેહ રહે છે તેથી સમતા કહે છે કે સ્વામીને ચક્ષુથી સ્થિરપણે અવલોકી મેં મારા સ્વામિને સત્ય સ્નેહનો નિશ્ચય કરાવ્યો

कौन सुनै किनकू कहु, किम मांडु मैं खोला ।
तेरे मुख दीठे टले, मेरे मनका चोला. ॥ निश० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ.—સમતા કહે છે કે હે સ્વામિન્! તારાવિના મારી વાત કોણ સાંભળી શકે? અર્થાત્ અન્ય કોઈ સાંભળનાર નથી અને અન્યને મારી વાત સંભળાવવી પણ યોગ્ય નથી, તારાવિના મારી વાત અન્યને શું કહું મારા સ્વામીવિના ખરેખર અન્યને વાત કહી શકાય તેમ નથી, સાંભળનાર અને કહેવાનું સ્થાન તુજ છે આપ્રમાણે હૃદય ખોલીને આપની આગળ વાત કરૂં છું કેમ હવે હું શું ખોળા પાથરૂં? અરે મારા સ્વામિન્! વિશેષ શું કહું, ત્હારૂં મુખ દેખતાં મારા મનનું ડામાડોલપણું ટળી જાય છે હે આત્મસ્વામિન્! હૃદયની ગુહ્ય વાતો તારા વિના અન્યની આગળ કહી શકાય તેમ નથી, હે આત્મસ્વામિન્! તમારા વિના અન્ય ધર્માસ્તિકાયાદિ જડ દ્રવ્યોમાં મારી દુ:ખની વાર્તા સાંભળવાની શક્તિ નથી અને તેમ જ તેઓનાથી મને કિંચિત્ પણ સુખ થનાતું નથી પુદ્ગલ દ્રવ્યની સંગતિમાં સુખની લાલસાએ અનન્ત જીવો અનાદિ કાળથી લલચાય છે, પુદ્ગલ દ્રવ્યને ધન કલ્પીને તેમાં રાચી માચી રહે છે, પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સુખની ભ્રાન્તિથી અનેક જીવો વારવાર જ્યાં ત્યાં પરિભ્રમણ કરે છે, પણ ઉલટા દુ:ખની પરંપરાને પ્રાપ્ત કરે છે પોતાનાથી ભિન્ન પુદ્ગલ દ્રવ્ય જાતે જડ છે અને તેનામાં સુખ ગુણ નથી ચેતના કથે છે કે મારૂં જીવન સહજ સુખરૂપ છે, મારૂં જીવન મારા આત્મપતિની સાથે તાદાત્મ્ય સંબંધથી સંબંધિત છે મારી અને મારા શુદ્ધાત્મપતિની એક જાતિ અને એક સ્વભાવ છે અનાદિ કાળથી દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી મારૂં અને મારા શુદ્ધ ચેતન દ્રવ્યનું અનન્ત ધર્મની અસ્તિતા અને નાસ્તિતામય સ્વરૂપ એકસરખું છે જલ અને જલનો રસ, સાકરમાં સાકરની મીઠાશ અભિન્નપણે વર્તે છે, કદાપિ તેની ભિન્નતા થાય પણ મારી અને તમારી હે સ્વામિન્! નિત્ય અભેદસંબંધ હોવાથી ભિન્નતા થવાની નથી

मित्त विवेक वातें कहै, सुमता सुनि बोला ।
आनन्दघन प्रभु आवशे, सेजडी रंगरोला. ॥ निश० ॥ ५ ॥

ભાવાર્થ.—સમતાના આત્મસ્વામીપ્રતિ આવા પ્રાર્થનાના બોલ સાંભળીને વિવેકમિત્ર કહે છે કે, હે સુમતે! તું હવે, ખેદ છોડી દે

નન્દના સમૂહભૂત એના આત્મસ્વામી તારા મન્દિરમા જરૂર પધા
ી અને તારી મેજડીએ આવીને આનન્દ રગમા ગરકાન થઈ જશે
ને તને પણ આનદ આનદ થઈ જશે, અર્થાત્ આનદમા તુ રગ-
ળ બની જઈશ વિવેક કહે છે કે હે સમતા સખિ! તુ હવે જરા
ત્ર ચિન્તા કરીશ નહી, હુ વિવેક નામનો તારો મિત્ર છુ, મારામા
.ી અદ્ભુત શક્તિ રહી છે કે સત્ય અને અસત્યનો ભેદ તુર્ત પાડી દઉ
હસ જેમ દૂધ અને જલ ભેગા મળેલા હોય છે તો પણ તેને
ન્ન કરે છે તેમ, તારા આત્મસ્વામી કુમતિના વશમા પડેલા છે, તો પણ
મની સાથે મારો સમાગમ થતા તેમની દિવ્ય ચક્ષુઓ ઉઘડશે અને
દિવ્ય ચક્ષુના પ્રતાપે પોતાની અને પારકી સ્ત્રીનો ભેદ તુર્ત જાણી
રો, કુમતિ, મમતા અને અશુદ્ધ પરિણતિ, વગેરે ઉલટા સ્ત્રીઓ છે
ને તે દુખ દેનારીઓ છે, એમ તુર્ત તેમને નિશ્ચય થશે અનેક
વોની મે દિવ્ય ચક્ષુઓ ખુલાવી છે અને તેમને સિદ્ધબુદ્ધ પરમા-
માઓ બનાવ્યા છે હે સમતા સખી! હુ ચોથા ગુણસ્થાનકમા પ્રથમ
ારા આત્મસ્વામિને મળીને સમજાવીશ તેથી તારો આત્મપતિ તુર્ત તારા
પર પ્રેમ ધારણ કરશે અને તને મળવા ઉત્સુક થશે આ પ્રમાણે
સમતાને દિલાસો આપીને વિવેક મિત્રે આત્માની પાસે ગાન કર્યું -અનુભવે
સમતા અને મમતાનુ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ સમજાવીને આત્માનુ સત્ય હૃદય
ઉઘાડ્યુ, તેથી આત્મા પોતાની સમતા સ્ત્રીપર પ્રેમ ધરવા લાગ્યો વિવેકે
પુન સર્વ હકીકત સમતાને સભળાવી અને દિલાસો આપ્યો કે હવે
આનન્દના સમૂહરૂપ એના આત્મસ્વામી તારા ઘેર આવશે અને તને
સહજ આનન્દમા રગરોળ કરી નાખશે

पद १७

(राग सोरठ)

छोराने क्युं मारे छेरे, जाये काल्या डेण ।
छोरो छे महारो नालो भोलो, बोले छे अमृत वेण. ॥ छोरा० ॥१॥

ભાવાર્થ.—ક્ષયોપશમચેતનારૂપ સ્ત્રી, પોતાના અન્તરાત્મરૂપ સ્વા
મીને કહે છે કે હે સ્વામિન્! તુ સયમરૂપ પુત્રને કેમ મારે છે તે શુ કર્મનુ
દેનુ કાપ્યુ છે કે આટલો બધો કુલાઈને નાના પુત્રને મારે છે? આપણો
ઉદ્ધાર કરનાર પુત્ર છે તેને પ્રમાદમા ફસીને તુ મારે છે તો તેથી
તારી ઉન્નતિ થવાની નથી સર્વ વસ્તુઓમા પ્રિયમા પ્રિય સયમ પુત્ર
છે હાલ તો એ બાલુડો છે, ભદ્રકપરિણામી છે, અમૃતસમાન
મિષ્ટ વચન બોલે છે તે બાલપણામા પણ કહે છે કે સર્વ જીવોની દયા

કરવી, સત્ય બોલવુ, આજ્ઞા માગીને કોઇની વસ્તુ લેવી, બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કરવુ, પરિગ્રહની મમતા ત્યાગવી, સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવો, જગતની દરેક વસ્તુઓમા અહ અને મમત્વ કલ્પવુ નહીં, મનમા અશુભ વિચારો કરવા નહીં, મનોગુપ્તિ ધારણ કરવી, વિચારીને બોલવુ, કાયાને વશમા રાખવી, પચઇન્દ્રિયોના વિષયોને જીતવા અને જે જે ખરાબ ઇચ્છાઓ થાય તેને દાબી દેવી, ઇત્યાદિ અમૃત જેવા બોલ બોલે છે, તેની વૃત્તિ બહુ સારી લાગે છે, તેનુ હૃદય નિર્દોષ છે, જેવુ જુએ છે અને કરે છે તેવુ સરલતાથી-વિશુદ્ધપ્રેમથી આપણી આગળ કહી દે છે આપણા ઉપર નિર્મલ પ્રેમ અને વિશ્વાસની દૃષ્ટિથી જુવે છે માટે એવા સયમપુત્રને મારવો ન જોઈએ છોરૂ કુછોરૂ થાય પણ માબાપ કુમાવીતર ન થાય એ કહેવત હે સ્વામિન્! ધ્યાનમા રાખો. હે સ્વામિન્! એનુ કેવુ સુન્દર સ્વરૂપ છે? આવા ગુણમૂર્તિરૂપ છોકરાને મારતા કેમ લજ્જા આવતી નથી? જગતમા સન્ત પુરૂષો તને કેવો કહેશે? તેનો હે મારા સ્વામિન્! વિચાર કર!! વિચાર કર!!!

लेय लकुटिया चालण लागो, अब कांइ फूटा छे नेण ।
तू तो मरण सिराणे सूतो, रोटी देशे कोण ॥ छोरा० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—હે સ્વામિન્! તુ તો હવે લાકડીએ ચાલે છે લાકડીના અવલબન વિના તુ ચાલી શકતો નથી તો પણ તારી આખો કઈ ફુટી ગઈ છે કે સયમપુત્રને મારે છે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, વિશેષ ગુસ્સામા આવીને કહે છે કે, તુ તો હવે મરણની પથારીએ (શય્યામા) સુતો છે હવે તને પુત્ર વિના કોણ રોટી આપશે? માટે હે વૃદ્ધ સ્વામિન્! તુ સમજ અને અવિરતિરૂપ લાકડીથી પુત્રને માર નહીં પુત્ર છે તો તેનાથી જ્ઞાન, અને આનન્દાદિક આહાર આપણને મળશે, વૃદ્ધાવસ્થામા સયમરૂપ પુત્રનોજ ખરેખરો આધાર છે સયમરૂપ પુત્રમા એવી શક્તિ છે કે, તે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને અન્તરાય એ અષ્ટપ્રકારના કર્મરૂપ દેવાને થોડા વખતમા ચુકવી દેશે, આપણી ખરા અન્ત કરણથી સભાળ રાખશે પુત્રના સમાન માતાપિતાની અન્ય કોઈ સમ્યગ્રીત્યા સભાળ રાખી શકતુ નથી વૃદ્ધાવસ્થામા દેખવાની આખ, ચાલવાની લાકડી, અને વિશ્રામનુ સ્થાન, પુત્ર હોય છે, માટે હે સ્વામિન્! વિષય, કષાય, મિથ્યાત્વ, આલસ્ય અને અજ્ઞાન વગેરે પ્રમાદોના વશ થઇને સયમ છોકરાને ધમકાવી દુ ખ દેઈશ નહીં પરભવમા પણ તેનાવડે આપણે સુખ પામીશુ, સ્વર્ગીય સુખ અને શિવસુખને અનુક્રમે પ્રાપ્ત કરીશુ માટે હે સ્વામિન્! હવે મારી શિખામણ

માની, મોહના ભમાવ્યાથી ભમી જઈને સયમ પુત્રપર કુદૃષ્ટિ કરીશ નહીં સર્વે જીવો પુત્રને ઇચ્છે છે, પુત્ર વિના કરોડો દીવા કર્યા છતા ઘર શૂન્ય જેવુ લાગે છે આપણને તો તે ભવિતવ્યતાયોગે પ્રાપ્ત થયો છે, તો તેનાપર પ્રેમ ધારણ કરી તેનુ રક્ષણ કરવુ જોઈએ

पाच पचीस पचासा उपर, बोले छे सूधा वेण ।
आनन्दघन प्रभु दास तिहारो, जनम जनमके सेण.॥ छो०॥३॥

ભાવાર્થ.—સયમપુત્ર પાચ પચ્ચીશ અને પચ્ચાશ વર્ષ ઉપરનો થાય છે ત્યારે શુદ્ધ વચનને બોલે છે જેમ જેમ વિશેષત સયમનો પર્યાય થાય છે તેમ તેમ ભાષા સમિતિની પણ ઉચ્ચતા અને મધુરતા થાય છે તેના સત્ય શુભ વચનથી હજારો, અને લાખો મનુષ્યોનુ ભલુ થાય છે હે આનન્દના સમૂહભૂત આત્મરૂપ સ્વામિન્! ત્હારા દાસને ભવો ભવ તારૂ શરણ છે સયમપુત્રની પાચ વર્ષની, પચ્ચીશ વર્ષની, અગર પચ્ચાશ વર્ષની ઉપરની ઉમર, જેમ જેમ થશે તેમ તેમ તે અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતો જશે અને તેથી તે અન્તરના સદ્‌ગુણોને ક્ષણે ક્ષણે ખીલવતો જશે સયમ, પચમહાવ્રત અને તેની પચ્ચીશ ભાવના, તથા તપના પચ્ચાશ ભેદ અને સડસઠ ભેદ, આદિ ભેદોને ધારણ કરેછે તેમ તેમ તેની વાણીમા શુદ્ધ શબ્દો બોલવાનુ સામર્થ્ય વૃદ્ધિ પામે છે અને આત્મસ્વભાવ રમણતાવડે આનન્દના ઉદ્‌ગાર કહાડે છે હે આનન્દઘન પ્રભો ! આ સયમ તમારો પુત્ર હોવાથી તમનેજ સેવનાર સેવક છે જ્યાસુધી સસારમા જન્મ ધારણ કરવા પડશે ત્યાસુધી ભવોભવ આપનો આધાર છે, આપના વિના તેને કોઇનુ શરણુ નથી માટે હવે કૃપા કરીને સયમરૂપ પુત્રનુ દ્રવ્યક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવયોગે પાલન કરો સયમરૂપ પુત્રને ચાર અને બાર ભાવનાવડે પોષો, સમતારૂપ જલથી તેને ન્હવરાવો, શુદ્ધ પ્રેમભાવથી તેને દેખો

पद १८

(राग मालकोश–रागणी गोडी)

रीसानी आप मनावो रे, विच वसिठ न फेर ॥ रीं० ॥
सौदा अगम है प्रेमका रे, परख न बूझे कोय ॥
ले देवाही गम पडे प्यारे, और दलाल न होय ॥ रीसा० ॥१॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતના અદૃશ્ય રહે છે આત્મા તેની પાસે ન રહેવાથી તે રીસાણી છે આત્માના મનમા એવો અધ્યવસાય ઉત્પન્ન

થયો છે કે, મારી સ્ત્રીને મળુ તો ઠીક પણ તે વિચારે છે કે હુ તો માયા, મમતા અને તૃષ્ણામા રાચી રહ્યો છુ તેથી હવે તે મારી પાસે આવનાર નથી ત્યારે હવે શો ઉપાય કરવો જોઈએ? આત્મા સુમતિને બોલાવીને પુછે છે કે શુદ્ધચેતનાને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય? ત્યારે સુમતિ કહે છે કે, હે સ્વામિન્! શુદ્ધચેતના રીસાણી છે તેને આપ પોતેજ મનાવો વિચ્ચ-(વચ્ચે) ચોવટીઆ,-દલાલ (વસિઠ)ને ફેરવવાની કઈ જરૂર નથી પોતાના હૃદયની વાત પરસ્પર મળીને કરવી તે સારી છે હે આત્મસ્વામિન્! પોતાની સ્ત્રીને પોતેજ મનાવવી જોઈએ જો તમારી સ્ત્રી પ્રતિ તમારી શુદ્ધ પ્રીતિ હોય તો અહમમૂકીને તેની પાસે જાઓ કારણ કે પ્રેમનો સોદો અગમ્ય છે જેઓના મનમા પરસ્પર પ્રેમ હોય તેજ પરસ્પર પ્રેમનુ સ્વરૂપ જાણે છે, અન્યોને તેમા જરામાત્ર ગમ પડતી નથી પ્રેમની પરીક્ષાને કોઈ જાણી શકતુ નથી પ્રેમ જે જે લે છે અને દે છે તેને તેની ખબર પડે છે એમા વચ્ચે દલાલ રાખ્યો હોય તો પણ પરસ્પરનો પ્રેમ તે જાણી શકતો નથી અને કહી શકતો નથી મુખેમુખ પરસ્પર એકબીજાને મળવાથી પરસ્પર એકબીજાનુ હૃદય, પ્રેમની સાક્ષી પુરે છે, માટે હે સ્વામિન્! આપ જાતે જઈને શુદ્ધચેતનાને મનાવો એજ મારી ભલામણ છે

दो वार्ता जियकी करो रे, मेटो मनकि आंट ।
तनकी तपत बुझाइयें प्यारे, वचन सुधारस छांट. ॥ रीसा०॥२॥

ભાવાર્થ.—સુમતિ, શુદ્ધચેતનાને મનાવાનો ઉપાય આત્મસ્વામીને જણાવે છે હે સ્વામિન્! તમારે જો તેને મનાવાની ખાસ ઈચ્છા હોય તો તમારા જીવસબધની બે વાતો તેની સાથે કરો, અને તેથી તે તમારાપર પ્રસન્ન થશે પ્રથમ તો તમારે મનમાથી આટી કાઢી નાખવી જોઈએ, મનમા જેની સાથે આટી રહે છે તેની સાથે પ્રેમ રહેતો નથી અને પ્રેમ વિના તે મળનાર નથી પરસ્પરનો સયોગ કરનાર પ્રેમ છે, ગમે તેનુ પ્રેમ આકર્ષણ કરી શકે છે પ્રથમ તો તમારે મનમા કોઈ જાતની પરભાવરમણુતારૂપ આટી ગુટી રાખવી નહી તમારા મનમા પરભાવરમણુતારૂપ આટી હોય અને તમે શુદ્ધચેતનાને મનાવો, એ બે વાત-ભસવુ અને આટો ફાકવો તેની પેઠે-કેવી રીતે બની શકે? ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઈર્ષ્યા, નિન્દા, અજ્ઞાન અને દ્વેષ આદિ પરભાવ આટીને કાઢી નાખશો તોજ તેને તમે મનાવી શકશો બીજી વાત એ છે કે તમે [illegible] પને શાત કરી દો તમે જો

બાહ્યસુખ મેળવવાની આતુરતા રાખો છો, વૈષયિક સુખોની પ્રાપ્તિમાટે શરીર તાપને સહો છો, તો તે તાપને મટાડી દો, શરીરદ્વારા અનેક જીવોને સતાપ કરો છો, તેથી કાયાની શુદ્ધિ થતી નથી, માટે તનનો તાપ બુઝાવો આ પ્રમાણે તમે પોતાના જીવની વાત કરશો તો તે તમારા સામુ જોશે મનની આટી અને તનનો તાપ એકદમ તમારાથી દૂર થવાનો નથી પણ તે એનો નાશ કરવા માટે પ્રભુના વચનરૂપ અમૃતરસને છાટવો પડશે અર્થાત્ પ્રભુની વાણીનુ હૃદયમા સ્મરણ, મનન, નિદિધ્યાસનરૂપ ચિંતન કરવુ પડશે અને તેથી તે એનો નાશ થશે એમ હે પ્યારા સ્વામિન્! મારી આ પ્રમાણે ભલામણ છે

नेक नजर निहारियें रे, उजर न कीजें नाथ ।
तनक नजर मुजरे मिले प्यारे, अजर अमर सुख साथ. ॥रीसा०॥२

ભાવાર્થ.—સુમતિ આત્માને કહે છે હે સ્વામિન્! શુદ્ધચેતનાને મનાવવાનો દ્વિતીય ઉપાય આ પ્રમાણે છે કરૂણાદષ્ટિથી સર્વ જીવોને દેખો, ખરાબ દષ્ટિથી કોઈ જીવોને દેખો નહીં करुणा कीजे सब जीवोपर, भावदया चित्त धारी रे એવે જીવોપર દ્રવ્ય અને ભાવકરૂણાદષ્ટિથી જોવુ વૈર, ઝેર અને નિન્દાદષ્ટિનો ત્યાગ કરવો જોઈએ કોઈ જીવનુ બુરૂ કરવાની દષ્ટિ ધારણ કરવી નહીં, તેમજ પર પુદ્ગલવસ્તુને સ્પૃહાની દષ્ટિથી દેખવી નહીં આ પ્રમાણે જો તમે દૃષ્ટિની શુદ્ધતાને ધારણ કરશો અને પશ્ચાત્ શુદ્ધચેતનાનો સ્વદષ્ટિથી મુજરો કરશો તો તમને તે મળશે કારણ કે તે શુદ્ધ ગુણોવડે અને શુદ્ધ દૃષ્ટિવડે આકર્ષાય છે આ પ્રમાણે તમે નિર્મલ દષ્ટિ કરશો તો મારી શુદ્ધચેતના સખી તમારી પાસે આવ્યા વિના રહેનાર નથી અને શુદ્ધચેતના મળતા તમને વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થશે નહો, તેમજ મૃત્યુ પણ પ્રાપ્ત થશે નહીં અને સદાકાલ શુદ્ધચેતનાની સાથે અનન્તસુખ સમયે સમયે ભોગવશો રાજા મુજરો કરનારના સામુ જુવે છે તો તેને સુખ મળે છે તેમ શુદ્ધચેતના, ચેતનનો મુજરો કરે છે ત્યારે તેને અવ્યાબાધ સુખ મળ્યા વિના રહેતુ નથી શુદ્ધચેતનાનો મેળાપ થતા આત્મા પરમાત્મપદને પામે છે તેથી તેને કોઈ પણ જાતનુ દુ ખ રહેતુ નથી લોક અને અલોક સર્વે પદાર્થો તે વખતે આત્મામા ભાસે છે, ક્ષાયિકભાવની નવલબ્ધિયો આત્મામા પ્રગટ થાય છે અને અનન્તસુખમા આત્મા સાદિઅનન્તમા ભાગે વિલસે છે

निसि अंधियारी घन घटारे, पाउ न वाटके फंद ।
करुणा करो तो निरवहु प्यारे, देखु तुम मुख चंद. ॥रीसा०॥४॥

ભાવાર્થ.—શ્રી આત્મસ્વામીએ સુમતિની શિખામણ ધ્યાનમા લીધી અને પોતે સુમતિના કથિત ઉપાયાનુસાર વર્તવા લાગ્યા સુમતિએ આત્માનુ સદ્વર્તન દેખી તે વાત શુદ્ધચેતનાને જણાવી અને કહ્યુ કે આત્મપતિ તારા ઉપર બહુ પ્રેમ રાખે છે અને હવે તને મળવા માટે આવવા ધારે છે, માટે તમારે હવે તો આત્મસ્વામિને મળવુ જોઈએ સતિ સ્ત્રીની ફરજ છે કે, તે પોતાના સ્વામિના મન પ્રમાણે વર્તે સુમતિની આવી ઉત્તમ શિક્ષાને શુદ્ધચેતનાએ સ્વીકારી અને પોતાના સ્વામીને નમ્રતાથી વિનતિ કરી કહેવરાવ્યુ કે, હે સ્વામિન્ ! આપની કૃપા હોય તો આપની આજ્ઞાનુ નિર્વહન કરુ—અથવા આપ કૃપા કરીને અત્ર પધારશો, કારણ કે હુ સ્ત્રી જાતિ છુ તેથી અંધકારવાળી રાત્રીમા મારાથી આવી શકાય તેમ નથી તેનુ કારણ બતાવતા કહે છે કે, અજ્ઞાનરૂપ અંધકારવાળી રાત્રી છે તેમા અધમ રની ઘનઘટા છે, અને રસ્તામા ગમન કરતા લોભાદિક અનેક દુષ્ટ વાનુઓના ફન્દ—(કપટરચના) હોય છે તેથી રસ્તામા આવતા સ્ત્રીજાત ઉપર અનેક પ્રકારની આપત્તિઓ આવી પડે તેમજ હુ સ્ત્રીજાત અનેક પ્રકારના ફન્દનો પાર પામુ નહીં માટે હે સ્વામિન્ ! અપ્રમત્ત, અપૂર્વ કરણ, આદિ ગુણસ્થાનકનો માર્ગ ઉલ્લંઘીને, તેરમા ગુણસ્થાનકરૂપ ઘરમા આવવા કૃપા કરો તો તમારા શુદ્ધ મુખરૂપ ચદ્રમાના દર્શન થાય અને તેથી અનાદિકાળનો વિરહ ભાગે રાત્રીના વખતમા સતી સ્ત્રી અધકારવાળી રાત્રીમા જાય તો તે યોગ્ય નથી પણ—તમે પુરૂષ છો તો પુરૂષ, પોતાની સ્ત્રીના ઘેર અંધારી રાત્રીમા શત્રુઓના અનેક કપટફન્દનો નાશ કરીને આવી શકે છે માટે હે આત્મસ્વામિન્ ! બહુ કૃપા કરીને પધારો તો આપના મુખચદ્રના દર્શન થાય

प्रेम जहां दुविधा नहीं रे, मेटे कुराहित राज ।
आनन्दघन प्रभु आय विराजे, आपही समता सेज. ॥रीसा०॥५॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતનાની વિજ્ઞપ્તિ સાભળી ચેતનસ્વામીના મનમા અપૂર્વ પ્રેમ પ્રગટ્યો જ્યા પ્રેમ હોય છે ત્યા દ્વિધાભાવ હોતો નથી, પરસ્પર એકબીજાના મનમા ભિન્નત્વ રહેતુ નથી, મનમા જુદુ અને વાણીમા જુદુ આવી દ્વિધાભાવની દશા રહેતી નથી અને કૂર, અહિત

---

१ नहिठकुराइत्तरेजन्या પ્રેમ છે ત્યા હુ ઠાકોર (મોટો) છુ ઇત્યાદિ સ્ફુરણા થતી નથી.

કરનાર દ્વેષ, વિશ્વાસઘાત, અશ્રદ્ધા, કુસપ અને ક્લેશ, વગેરે અહિત કરનારા દુર્ગુણોનુ રાજ્ય ટળે છે જ્યા પરસ્પર શુદ્ધ પ્રેમ હોય છે ત્યા દ્વિધાભાવનુ ક્રૂર રાજ્ય કદી પ્રવર્તતુ નથી, શુદ્ધ પ્રેમમા સ્વાર્થનો છાંટો રહેતો નથી શુદ્ધ પ્રેમમા દોષદૃષ્ટિનો સદાકાલ વિરહ હોય છે શુદ્ધપ્રેમમા નાના અને મોટાનો ભેદભાવ રહેતો નથી શુદ્ધપ્રેમમા પરસ્પરનુ એકજ મન હોય છે શુદ્ધપ્રેમમા પ્રાણ, તનુની પણ દરકાર રહેતી નથી શુદ્ધપ્રેમમા પરસ્પરની એકદૃષ્ટિથી સર્વને દેખવાનુ હોય છે શુદ્ધપ્રેમની કદી કોઈનાથી કિંમત થઈ શકતી નથી શુદ્ધપ્રેમમા દુ ખનુ બિન્દુ પણ રહેતુ નથી શુદ્ધપ્રેમની ખુમારી જેણે અનુભવી હોય તેણે અનુભવી છે ક્ષણિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિ સારૂ અનેક પ્રકારની ઇચ્છા ધારણ કરનારાઓના મનમા શુદ્ધપ્રેમનુ સ્વપ્ન પણ હોતુ નથી શુદ્ધપ્રેમમા દ્વિધાભાવનુ, સામ્રાજ્ય રહેતુ નથી, પણ આનન્દનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે હવે આત્માનો શુદ્ધચેતના ઉપર શુદ્ધપ્રેમ થયો, શુદ્ધચેતનાનો આત્મસ્વામી ઉપર શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટ્યો અને દ્વિધાભાવ ગયો, તેની સાથે મનની મોહદોષરૂપ અશુદ્ધતા (મલીનતા) નષ્ટ થઈ શુદ્ધચેતનાની વિનતિથી આનન્દના સમુહરૂપ આત્મસ્વામી પોતેજ સમતાની સેજે (શય્યામા) પધાર્યા અને પોતાના અનતસુખના ભોક્તા થયા

પદ ૧૯

(राग वेलावल)

दुलह नारि तुं बडी बावरी, पिया जागे तु सोवे ।
पिया चतुर हम निपट अयानी, न जानु क्या होवे. ॥दुल०॥१॥

ભાવાર્થ.—આત્મા ચોથા ગુણસ્થાનકમા સમ્યક્ત્વ પામે છે આત્મા ચોથા ગુણઠાણે મત્યગ્રમતિજ્ઞાન અને સમ્યક્શ્રુતજ્ઞાન પામે છે સુમતિ ચોથા ગુણઠાણે ઉદ્ભવે છે કેવલજ્ઞાનની દૃષ્ટિ તેરમા ગુણસ્થાનકે પ્રાપ્ત થાય છે અનુભવ કહે છે કે હે દુર્લભ કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ ! તુ કેમ સોવે છે ? તારા સ્વામી ચોથા ગુણસ્થાનકમા જાગે છે જ્યાસુધી આત્મા તેરમા ગુણસ્થાનકમા પ્રવેશ ન કરે ત્યાસુધી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ પ્રગટતી નથી કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ પ્રગટતી નથી ચોથા ગુણસ્થાનકે આત્મા હોય છે, ત્યારે કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ આચ્છાદિત થઈ હોય છે, તેથી તે આત્મસ્વામી જાગતા છતા પણ ઉંઘી ગયેલી જણાય છે અનુભવ નિરીક્ષણપણાએ કહે છે કે તુ કેમ સુઈ ગઈ છે? ત્યારે કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ કહે છે કે મારો સ્વામી આત્મા ત્રણ ભુવનનો નાથ છે પણ હુ તો કેવલજ્ઞાનાવરણીય

ત્રિ અંધિયારી ઘન ઘટારે, પાઉ ન ચાટકે ફંદ ।
રુણા કરો તો નિરવહુ પ્યારે, દેખુ તુમ મુખ ચંદ. ॥રીસા૦॥૪॥

ભાવાર્થ.—શ્રી આત્મસ્વામીએ સુમતિની શિખામણ ધ્યાનમા અને પોતે સુમતિના કથિત ઉપાયાનુસાર વર્તવા લાગ્યા શુભ આત્માનુ સદ્વર્તન દેખી તે વાત શુદ્ધચેતનાને જણાવી અને કહ્યુ આત્મપતિ તારા ઉપર ઘણુ પ્રેમ રાખે છે અને હવે તને મળવા આવવા ધારે છે, માટે તમારે હવે તો આત્મસ્વામિને મળવુ. પતિ સ્ત્રીની ફરજ છે કે, તે પોતાના સ્વામિના મન પ્રમાણે સુમતિની આવી ઉત્તમ શિક્ષાને શુદ્ધચેતનાએ સ્વીકારી અને પોતાના સ્વામીને નમ્રતાથી વિનતિ કરી કહેવરાવ્યુ કે, હે સ્વામિન્! આપની કૃપા હોય તો આપની આજ્ઞાનુ નિર્વહન કરૂ—અથવા કૃપા કરીને અત્ર પધારશો, કારણ કે હુ સ્ત્રી જાતિ છુ તેથી અંધકારવાળી રાત્રીમા માર્ગથી આવી શકાય તેમ નથી તેનુ કારણ બતાવતા કહે છે કે, અજ્ઞાનરૂપ અંધકારવાળી રાત્રી છે તેમા અધિકા ઘનઘટા છે, અને રસ્તામા ગમન કરતા લોભાદિક અનેક દુષ્ટ ગણના ફન્દ—(કપટરચના) હોય છે તેથી રસ્તામા આવતા સ્ત્રીજાત અનેક પ્રકારની આપત્તિઓ આવી પડે તેમજ હુ સ્ત્રીજાત અનેક ગણના ફન્દનો પાર પામુ નહી માટે હે સ્વામિન્! અપ્રમત્ત, અપૂર્વ, આદિ ગુણસ્થાનકનો માર્ગ ઉલ્લંઘીને, તેરમા ગુણસ્થાનકરૂપ ઘરે આવવા કૃપા કરો તો તમારા શુદ્ધ સુખરૂપ ચદ્રમાના દર્શન થાય તેથી અનાદિકાળનો વિરહ ભાગે રાત્રીના વખતમા સતી સ્ત્રી અંધકારવાળી રાત્રીમા જાય તો તે શોભતુ નથી. પણ—તમે પુરૂષ છો તો, પોતાની સ્ત્રીના ઘેર અંધારી રાત્રીમા શત્રુઓના અનેક કપટફન્દનો નાશ કરીને આવી શકે છે માટે હે આત્મસ્વામિન્! બહુ કૃપા કરીને પધારો તો આપના સુખચદ્રના દર્શન થાય

પ્રેમ જહાં દુવિધા નહીં રે, મેટે ઠુરાહિત રાજ ।
આનન્દઘન પ્રભુ આય વિરાજે, આપહી સમતા સેજ. ॥રીસા૦॥૫॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતનાની વિનતિ સાંભળી ચેતનસ્વામીના મનમાં પ્રેમ પ્રગટ્યો જ્યા પ્રેમ હોય છે ત્યા દ્વિધાભાવ હોતો નથી, પરસ્પર એકબીજાના મનના ભિન્નત્વ રહેતુ નથી, મનમા જુદુ અને વચનમા જુદુ આવી દ્વિધાભાવની દશા રહેતી નથી અને દૂર, અહિત

[illegible]

કરનાર દ્વેષ, વિશ્વાસઘાત, અશ્રદ્ધા, કુસંપ અને કલેશ, વગેરે અહિત કરનારા દુર્ગુણોનુ રાજ્ય ટળે છે જ્યા પરસ્પર શુદ્ધ પ્રેમ હોય છે ત્યા દ્વિધાભાવનુ ક્રૂર રાજ્ય કદી પ્રવર્તતુ નથી, શુદ્ધ પ્રેમમા સ્વાર્થનો છાંટો રહેતો નથી શુદ્ધ પ્રેમમા દોષદૃષ્ટિનો સદાકાલ વિરહ હોય છે શુદ્ધપ્રેમમા નાના અને મોટાનો ભેદભાવ રહેતો નથી શુદ્ધપ્રેમમા પરસ્પરનુ એ-કજ મન હોય છે શુદ્ધપ્રેમમા પ્રાણ, તનુની પણ દરકાર રહેતી નથી શુદ્ધપ્રેમમા પરસ્પરની એકદૃષ્ટિથી મર્મને દેખવાનુ હોય છે શુદ્ધપ્રેમની કદી કોઈનાથી કિંમત થઈ શકતી નથી શુદ્ધપ્રેમમા દુ ખનુ બિન્દુ પણ રહેતું નથી શુદ્ધપ્રેમની ખુમારી જેણે અનુભવી હોય તેણે અનુભવી છે ક્ષણિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિ સારૂ અનેક પ્રકારની ઇચ્છા ધારણ કરનારા-ઓના મનમા શુદ્ધપ્રેમનુ સ્વપ્ન પણ હોતુ નથી શુદ્ધપ્રેમમા દ્વિધાભાવનુ, સામ્રાજ્ય રહેતુ નથી, પણ આનન્દનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે હવે આત્માનો શુદ્ધચેતના ઉપર શુદ્ધપ્રેમ થયો, શુદ્ધચેતનાનો આત્મસ્વામી ઉપર શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટ્યો અને દ્વિધાભાવ ગયો, તેની સાથે મનની મોહદોષ-રૂપ અશુદ્ધતા (મલીનતા) નષ્ટ થઈ શુદ્ધચેતનાની વિનતિથી આન-ન્દના સમુદ્રરૂપ આત્મસ્વામી પોતેજ સમતાની સેજે (શય્યામા) પ-ધાર્યા અને પોતાના અનતસુખના ભોક્તા થયા

पद १९

(राग वेलावल)

दुलह नारि तु वडी बावरी, पिया जागे तु सोवे ।
पिया चतुर हम निपट अयानी, न जानु क्या होवे. ॥दुल०॥१॥

ભાવાર્થ.—આત્મા ચોથા ગુણસ્થાનકમા સમ્યક્ત્વ પામે છે. આત્મા ચોથા ગુણઠાણે સમ્યગ્મતિજ્ઞાન અને સમ્યક્શ્રુતજ્ઞાન પામે છે સુમતિ ચોથા ગુણઠાણે ઉદ્ભવે છે કેવલજ્ઞાનની દૃષ્ટિ તેરમા ગુણસ્થા-નકે પ્રાપ્ત થાય છે અનુભવ કહે છે કે હે દુર્લભ કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ ! તુ કેમ સોવે છે ? તારા સ્વામી ચોથા ગુણસ્થાનકમા જાગે છે જ્યાસુધી આત્મા તેરમા ગુણસ્થાનકમા પ્રવેશ ન કરે ત્યાસુધી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ પ્ર-ગટતી નથી કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ પ્રગટતી નથી ચોથા ગુણસ્થાનકે આત્મા હોય છે, ત્યારે કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ આચ્છાદિત થઈ હોય છે, તેથી તે આત્મસ્વામી જાગતા છતા પણ ઉંઘી ગયેલી ગણાય છે અનુભવ -શિખામણભાવે કહે છે કે તું કેમ ઉંઘી રહી છે ? ત્યારે કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ કહે છે કે મારો સ્વામી આત્મા ત્રણ ભુવનનો નાથ છે પણ હુ તો કેવલજ્ઞાનાવરણીય

निसि अधियारी घन घटारे, पाउ न वाटके फद ।
करुणा करो तो निरवहु प्यारे, देखु तुम मुख चद. ॥रीसा०॥४॥

ભાવાર્થ.—શ્રી આત્મસ્વામીએ સુમતિની શિખામણ ધ્યાનમા લીધી અને પોતે સુમતિના કથિત ઉપાયાનુસાર વર્તવા લાગ્યા સુમતિએ આત્માનુ સદ્વર્તન દેખી તે વાત શુદ્ધચેતનાને જણાવી અને કહ્યુ કે આત્મપતિ તારા ઉપર બહુ પ્રેમ રાખે છે અને હવે તને મળવા માટે આવવા વાટે છે, માટે તમારે હવે તો આત્મસ્વામિને મળવુ જોઈએ સતિ સ્ત્રીની ફરજ છે કે, તે પોતાના સ્વામિના મન પ્રમાણે વર્તે સુમતિની આવી ઉત્તમ શિક્ષાને શુદ્ધચેતનાએ સ્વીકારી અને પોતાના સ્વામીને નમ્રતાથી વિનતિ કરી કહેવરાવ્યુ કે, હે સ્વામિન્! આપની કૃપા હોય તો આપની આજ્ઞાનુ નિર્વહન કરૂ—અથવા આપ કૃપા કરીને અત્ર પધારશો, કારણ કે હુ સ્ત્રી જાતિ છુ તેથી અધકારવાળી રાત્રીમા મારાથી આવી શકાય તેમ નથી તેનુ કારણ બતાવતા કહે છે કે, અજ્ઞાનરૂપ અધકારવાળી રાત્રી છે તેમા અધકારની ઘનઘટા છે, અને રસ્તામા ગમન કરતા લોભાદિક અનેક દુષ્ટ શત્રુઓના ફન્દ-(કપટરચના) હોય છે તેથી રસ્તામા આવતા સ્ત્રીજાત ઉપર અનેક પ્રકારની આપત્તિઓ આવી પડે તેમજ હુ સ્ત્રીજાત અનેક પ્રકારના ફન્દનો પાર પામુ નહીં માટે હે સ્વામિન્! અપ્રમત્ત, અપૂર્વકરણ, આદિ ગુણસ્થાનકનો માર્ગ ઉલ્લઘીને, તેરમા ગુણસ્થાનકરૂપ ઘરમા આવવા કૃપા કરો તો તમારા શુદ્ધ મુખરૂપ ચદ્રમાના દર્શન થાય અને તેથી અનાદિકાળનો વિરહ ભાગે રાત્રીના વખતમા સતી સ્ત્રી અધકારવાળી રાત્રીમા જાય તો તે યોગ્ય નથી પરન્તુ તમે પુરૂષ છો તો પુરૂષ, પોતાની સ્ત્રીના ઘેર અધારી રાત્રીમા શત્રુઓના અનેક કપટફન્દનો નાશ કરીને આવી શકે છે માટે હે આત્મસ્વામિન્! બહુ કૃપા કરીને પધારો તો આપના મુખચદ્રના દર્શન થાય

प्रेम जहां दुविधा नहीं रे, मेटै कुराहित राज ।
आनन्दघन प्रभु आय विराजे, आपही समता सेज. ॥रीसा०॥५॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતનાની વિજ્ઞપ્તિ સાભળી ચેતનસ્વામીના મનમા અપૂર્વ પ્રેમ પ્રગટ્યો જ્યા પ્રેમ હોય છે ત્યા દ્વિધાભાવ હોતો નથી, પરસ્પર એકબીજાના મનમા ભિન્નત્વ રહેતુ નથી, મનમા જુદુ અને વાણીમા જુદુ આવી દ્વિધાભાવની દશા રહેતી નથી અને કુર, અહિત

કરનાર દ્વેષ, વિશ્વાસઘાત, અશ્રદ્ધા, કુસંપ અને કલેશ, વગેરે અહિત કરનારા દુર્ગુણોનુ રાજ્ય ટળે છે જ્યા પરસ્પર શુદ્ધ પ્રેમ હોય છે ત્યા દ્વિધાભાવનુ ક્રૂર રાજ્ય કદી પ્રવર્તતુ નથી, શુદ્ધ પ્રેમમા સ્વાર્થનો છાંટો રહેતો નથી શુદ્ધ પ્રેમમા દોષદૃષ્ટિનો સદાકાલ વિરહ હોય છે શુદ્ધપ્રેમમા નાના અને મોટાનો ભેદભાવ રહેતો નથી શુદ્ધપ્રેમમા પરસ્પરનુ એ કજ મન હોય છે શુદ્ધપ્રેમમા પ્રાણ, તનુની પણ દરકાર રહેતી નથી શુદ્ધપ્રેમમા પરસ્પરની એકદૃષ્ટિથી સર્વને દેખવાનુ હોય છે શુદ્ધપ્રેમની કદી કોઈનાથી કિંમત થઈ શકતી નથી શુદ્ધપ્રેમમા દુ ખનુ બિન્દુ પણ રહેતુ નથી શુદ્ધપ્રેમની ખુમારી જેણે અનુભવી હોય તેણે અનુભવી છે ક્ષણિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિ સારૂ અનેક પ્રકારની ઇચ્છા ધારણ કરનારાઓના મનમા શુદ્ધપ્રેમનુ સ્વપ્ન પણ હોતુ નથી શુદ્ધપ્રેમમા દ્વિધાભાવનુ, સામ્રાજ્ય રહેતુ નથી, પણ આનન્દનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે હવે આત્માનો શુદ્ધચેતના ઉપર શુદ્ધપ્રેમ થયો, શુદ્ધચેતનાનો આત્મસ્વામી ઉપર શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટ્યો અને દ્વિધાભાન ગયો, તેની સાથે મનની મોહદોષરૂપ અશુદ્ધતા (મલીનતા) નષ્ટ થઈ શુદ્ધચેતનાની વિનતિથી આનન્દના સમૂહરૂપ આત્મસ્વામી પોતેજ સમતાની સેજે (શય્યામા) પધાર્યા અને પોતાના અનંતસુખના ભોક્તા થયા

पद १९

(राग वेलावल)

दुलह नारि तु वडी बावरी, पिया जागे तुं सोवे ।
पिया चतुर हम निपट अयानी, न जानु क्या होवे• ॥दुल०॥१॥

ભાવાર્થ.—આત્મા ચોથા ગુણસ્થાનકમા સમ્યક્ત્વ પામે છે આત્મા ચોથા ગુણઠાણે સમ્યગ્મતિજ્ઞાન અને સમ્યક્શ્રુતજ્ઞાન પામે છે સુમતિ ચોથા ગુણઠાણે ઉદ્ભવે છે કેવલજ્ઞાનની દૃષ્ટિ તેરમા ગુણસ્થાનકે પ્રાપ્ત થાય છે અનુભવ કહે છે કે હે દુર્લભ કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ! તુ કેમ સોવે છે? તારા સ્વામી ચોથા ગુણસ્થાનકમા જાગે છે જ્યાસુધી આત્મા તેરમા ગુણસ્થાનકમા પ્રવેશ ન કરે ત્યાસુધી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ પ્રગટતી નથી કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ પ્રગટતી નથી ચોથા ગુણસ્થાનકે આત્મા હોય છે, ત્યારે કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મના ઉદયથી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ આચ્છાદિત થઈ હોય છે, તેથી તે આત્મસ્વામી જાગતા છતા પણ ઉંઘી ગયેલી ગણાય છે અનુભવ -શિખામણભાવે કહે છે કે તુ કેમ સુઈ રહી છે? ત્યારે કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ કહે છે કે મારા સ્વામી આત્મા ત્રણ ભુવનનો નાથ છે પણ હુ તો કેવલજ્ઞાનાવરણીય

કર્મના ઉદયથી તદ્દન અજાણી છુ મારા ઉપર એટલા બધા આવરણ આવી નથા છે કે ચોથા ગુણસ્થાનકે રહેલા મારા આત્મસ્વામીને ઓળખી નાની નથી, અને અત્યંત આવરણના ઉદયથી મારી દષ્ટિ ચોથા ગુણસ્થાનકે ઉઘડતી નથી, તેથી શુ થશે તે હુ જાણી શકતી નથી તેરમા ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ વિના મારી ચક્ષુઓ ઉઘડતી નથી, તેમા મારો કંઈ દોષ નથી. તેથી સ્વામિનાથ મારાથી શુ? રીસાશો તો નહીં? અગર મારાથી કદાપિ દૂર જતા રહેશો કે કેમ? અગર મને ઠપકો આપશો કે કેમ? મારો મારા સ્વામી ઉપર અત્યંત પ્રેમ છે, મારા સ્વામી મારા માટે જાગે છે, તો હુ પણ મારા સ્વામીને નિરખવા તત્પર થઈ રહીશ આ વાત મારૂ મન જાણે છે મારા સ્વામિ વિના બીજુ કંઈ મારે અધિક નથી

आनन्दघन पिया दरस पियासें, खोल घुंघट मुख जोवे ॥दु०॥२॥

ભાવાર્થ.—અનુભવમિત્રે કેવલદૃષ્ટિને સમજાવ્યાથી કેવલદૃષ્ટિરૂપ સ્ત્રી તે આત્મસ્વામીપર અત્યંત લીન થઈ ગઈ, અને પોતાના શુદ્ધચેતનનુ સ્વરૂપ જોવા એકદૃષ્ટિથી ધ્યાન ધરવા લાગી તેમજ પોતાના સ્વામિની મુખમુદ્રા નિહાળવા તત્પર બની ગઈ આત્મસ્વામી પણ ધ્યાનબળ વડે ગુણસ્થાનક ભૂમિનુ ઉલ્લંઘન કરવા લાગ્યા બારમા ગુણસ્થાનકના અન્તસુધી જ્યારે આત્મસ્વામી આવી પહોંચ્યા ત્યારે પોતાના સ્વામિના મુખદર્શનની પિપાસાવડે કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ, કેવલજ્ઞાનાવરણીય કર્મરૂપ ઘુંઘટ ખોલીને અર્થાત્ દૂર કરીને પોતાના સ્વામીનુ સર્વરૂપ સાક્ષાત્પણે દેખવા લાગી અને પોતાના સ્વામીને એકરંગરૂપ થઈને મળી કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ પોતાના સ્વામીને મળવાને માટે તત્પર રહે છે પણ આત્મસ્વામી ગુણસ્થાનકરૂપ ભૂમિકાનુ ઉલ્લંઘન કરીને તેરમા ગુણસ્થાનકરૂપ ઘરમા પ્રવેશ કરે તો તુર્ત પોતાના સ્વામીને તે મળી શકે સતી સ્ત્રી પોતાના સ્થાનકમા રહે છે તેમ તેવા વખતે પણ જાર સ્ત્રી એની પેઠે કુલ મર્યાદાને તજીને પરિભ્રમણ કરતી નથી કુળવતી સ્ત્રી પોતાની આબરૂને સારી રીતે સાચવે છે અને તે કોઈ કામી પુરૂષના સામુ આખુ પડતા પણ કામદૃષ્ટિથી નિરખતી નથી, કેવલજ્ઞાનદૃષ્ટિ સતી સ્ત્રી છે તે પોતાના અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા રહે છે પોતાના ઉપર અનેક પ્રકારના કર્મોના આવરણ આવે છતે પણ પોતાના આત્મસ્વામિને તજી અન્યની બનતી નથી. પોતાના સ્વામી જાગ્રત્ થાય છે અને કર્મના આવરણથી પોતે ઢંકાય છે તોપણ તેમા પોતાનો દોષ સમજે છે પોતાના સ્વામી પોતાના દોષથી શુ કરશે તેનાટે વિચાર કર્યા કરે છે અને પોતાના આનન્દઘન સ્વામિના આગમનથી કેવલજ્ઞા

નદૃષ્ટિ કર્મરૂપ ઘુંઘટ દૂર કરીને તેમને દેખે છે એમ શ્રી આનંદના સમૂહને ભોગવનારા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે

पद २०

(राग गोडी आशावरी)

आज सुहागन नारी ॥ अवधू आज० ॥
मेरे नाथ आप सुध लीनी, कीनी निज अगचारी. ॥ अवधू०॥१॥

ભાવાર્થ—સમતા પોતાની મેળે હુ સૌભાગ્યવતી થઈ છુ એમ કહેછે અગર સમતા સૌભાગ્યવતી થઈ છે એમ ચેતનતા જણાવે છે એમ બે રીતે ભાવાર્થ બે ગાથાપર્યંત લાગે છે ચેતના કહે છે કે હે અવધૂત આત્મન્ ! તમારી કૃપાથી સમતા આજ સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી બની છે અરે મારા પ્રાણુપતિનાથ ! આપે તેની શુદ્ધિ લીધી છે અને તેને સ્વકીય અસખ્યાત પ્રદેશ અગચારી કરી છે, તે કાર્ય તમે બહુ રૂડું કર્યું છે આપની તેમા અત્યત શોભા વધી છે હે આત્મસ્વામિન્ ! આપની પ્રેમદૃષ્ટિ પડતા આપની સ્ત્રીયો અત્યત સહજસુખ ભોગવવાને શક્તિમાન્ થાય છે સમતાને આપે અગચારી બનાવી છે, તેથી રાગ રૂપ યોદ્ધો આપના ઉપર જય મેળવવાને શક્તિમાન્ થનાર નથી, તેમજ દ્વેષરૂપ યોદ્ધો આપના ઉપર જય મેળવવા શક્તિમાન્ થનાર નથી, સમતાની સલાહપ્રમાણે આપ ચાલશો તેથી ક્રોધદુશ્મનનુ આપના ઉપર જોર ચાલનાર નથી ક્રોધથી અનેક મનુષ્યો પોતાનુ મગજ ઠેકાણે રાખી શકતા નથી ક્રોધથી પિત્તનો પ્રકોપ થાય છે, ક્રોધથી ઉપયોગ ઘટે છે, ક્રોધથી પુરૂષાર્થનો નાશ થાય છે, ક્રોધથી અનેક કર્માવરણથી ઘેરાવુ પડે છે, ક્રોધથી પોતાના મિત્રોનો પ્રતિપક્ષી પોતે થાય છે સમતાના પ્રતાપથી ક્રોધનુ આવાગમન થતુ નથી સમતાના પ્રતાપથી પક્ષપાત શત્રુની ગતિ નાશ પામે છે, સમતાના સગથી કુમતિવેશ્યાનુ જોર પ્રવર્તતુ નથી, સમતાના સગથી મમતારાક્ષસીનુ જોર બિલકુલ ચાલતુ નથી સમતા સ્ત્રીનુ પરાક્રમ અદ્ભુત છે, સમતા સ્ત્રીની આખ સામુ શત્રુ જોઈ શકતો નથી સમતા સ્ત્રીના શીતલ વચનોથી હે આત્મન્ ! અગ્નિસમાન ક્રોધ પણ શીતલ થઈ જાય છે હે આત્મસ્વામિન્ ! આપે જે કાર્ય કર્યું છે તે ત્રણ ભુવનમા સ્તુત્યકાર્ય કર્યું છે આપ સમતાના સહવાસથી પરમશાતિ મેળવી શકશો આપની કૃપાદૃષ્ટિથી સમતા આનન્દમય બની છે હવે આપની કૃપાથી તે શુભ શણુગારોને સજે છે, તે જણાવે છે

प्रेम प्रतीत राग रुचि रंगत, पहिरे जिनी सारी ।
महिंदी भक्ति रंगकी राची, भाव अंजन सुखकारी ॥अवधू०॥२॥

ભાવાર્થ.—સમતાએ રાગરૂચિવડે રંગેલી એવી પ્રેમપ્રતીતિરૂપ ઝીણી સાડી પહેરી છે આપના સદ્દ્ગુણોનો જે પ્રેમ તેજ તેની સાડી છે આપના સદ્દ્ગુણોમા તે તન્મય બની ગઈ છે હે આત્મસ્વામિન્! આપના ગુણોમા રંગાઈ જવુ, અર્થાત્ આપના શુદ્ધસ્વરૂપમા એકરસ રૂપ બની જવુ,—આપના શુદ્ધ સ્વરૂપમા અભિન્નપણે થઈ જવુ, તદ્દરૂપ જે રાગ, તેની રૂચિ પણ સમતાએ સકળ અંગમા ધારણ કરી છે આપના શુદ્ધ સ્વરૂપમા સમતા એવી તો પરિણમી ગઈ છે કે તેને બાહ્ય વસ્તુઓનુ ભાન પણ રહ્યુ નથી આપના શુદ્ધ સ્વરૂપની રમણતારૂપ રાગની રૂચિને ધારણ કરી, તે આપને આકર્ષવા તૈયાર થઈ ગઈ છે સતી સ્ત્રી આ પ્રમાણે સદ્દ્ગુણની સાડી પહેરે છે સતી સ્ત્રી બાહ્ય આભૂષણ અને વસ્ત્રની શોભામાત્રથી પતિને આકર્ષતી નથી પણ સતી સ્ત્રી તો પોતાના સદ્દ્ગુણોવડે પોતાના પતિનુ મન રંજન કરે છે સમતા સતી સ્ત્રી છે માટે, પોતાના આત્મસ્વામિનુ ચિત્ત આકર્ષણ કરે તેવાજ વસ્ત્ર પહેરે છે ત્રણ ભુવનના સ્વામી આત્માની તે પટ્ટરાણી છે અને તે ભક્તિરંગમા રાચી રહી છે સમતા જાણે છે કે ભક્તિ વિનાના રંગ તે રંગજ નથી ભક્તિરંગમા અદ્દ્ભુત શક્તિ છે, તેથી ભક્તિરંગને તે ધારણ કરે છે બાહ્યરંગોવડે મૂર્ખનુ મન ખેંચી શકાય છે, પણ જ્ઞાનિનુ મન તો અન્તરંગ ભક્તિ વિના આકર્ષી શકાતુ નથી ભક્તિરંગમા રાચેલી એવી સમતા જગત્મા ત્રણ ભુવનના જીવોવડે સ્તુત્ય બનેલી છે જે સ્ત્રીઓમા પોતાના સ્વામિ પ્રતિ અપૂર્વ ભક્તિ છે તેઓને અન્ય કારણ વા અન્ય કાળની જરૂર નથી ભક્તિના સમાન કોઈ વશ્ય મંત્ર નથી ભક્તિના તાબે પ્રભુ છે સમતા પોતાના સ્વામિ પ્રતિ જે ભક્તિ કરે છે તેનુ વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી સમતાએ ભાવઅંજન ચક્ષુમા આંજ્યુ છે દાન, શીયલ, તપ અને ભાવ એ ચારમા ભાવ શ્રેષ્ઠ છે સમતાની ચક્ષુમા ભાવઅંજન ઝળકી રહ્યુ છે જેના ચક્ષુમા ભાવ હોય છે તેનાપર સર્વનો ભાવ પ્રગટે છે સમતાનાપર પણ આજ કારણથી આત્મપતિનો સહેજે ભાવ પ્રગટે છે

सहज सुभाव चूरीयां पेनी, थिरता कंगन भारी ।
ध्यान उरवसी उरमें राखी, पिय गुन माल आधारी ॥अवधू०॥३॥

ભાવાર્થ.—ચેતના કહે છે કે હે સમતે! પોતાના શૃંગારનુ હવે

વર્ણન કર, તારા શૃગારનુ તુ પોતે વર્ણન કરે તેમા વિશેષત: આનન્દ પ્રગટે છે, માટે તારા શૃગારનુ તુ પોતે વર્ણન કર આ પ્રમાણે ચેતનાનુ કથન સાભળીને સમતા કહે છે કે, હુ મારા સ્વામિની કૃપાથી સોભાગ્યવતી થઈ તેથી શરીરની શોભા કરવા લાગી, મેં મારા બે હાથે સહજ સ્વભાવરૂપ બે ચુડીઓ પહેરી છે મારી ચુડીઓ સહજ સ્વભાવરૂપ છે, પોતાના સહજ સ્વભાવે રહેવુ એજ મારૂ શુદ્ધ કાર્ય છે. ગમે તેવા સયોગોમા રાગ અને દ્વેષરૂપ વિભાવ પક્ષમા પડવુ નહિ એમ ચુડીઓ યાદી દેવરાવે છે હે ચેતના સખી ! જે સ્ત્રી પોતાના સહજભાવે રહેતી નથી અને ઘડીમા માસો અને ઘડીમા તોલો થઈ જાય છે, તે પોતાના સ્વામિની હેલના કરાવે છે, માટે પોતાનો સહજ સ્વભાવ મૂકીને કદી કૃત્રિમ સ્વભાવ ધારણ કરવો યોગ્ય નથી મારી ચુડીઓપર ક્ષણે ક્ષણે દૃષ્ટિ પડે છે તેથી હુ પૌદ્ગલિક ભાવમા રગાતી નથી સહજ સ્વભાવે રહેવામા મને અનન્તસુખની ખુમારી પ્રગટે છે સહજ સ્વભાવ એમ સૂચવે છે કે, કદી કોઈ વસ્તુપર વિભાવ દૃષ્ટિથી જોવુ નહીં સહજ સ્વભાવે સદાકાલ વર્તવુ એજ મારી ચુડીઓ છે મેં સ્થિરતારૂપ ભારી અર્થાત્ બહુ મૂલ્યવાળા કકણ ધારણ કર્યાં છે મોહનીય કર્મનો ક્ષય થતા સ્થિરતા ગુણ પ્રગટે છે પ્રમાદ ગુણસ્થાનક કરતા અપ્રમાદ આદિ ઉપરના ગુણસ્થાનોમા ઘણી સ્થિરતા પ્રકટે છે મોહનીયનો ક્ષય કરીને સ્થિરતારૂપ કકણ ધારણ કર્યાં છે સ્થિરતારૂપ કકણ એમ સૂચવે છે કે સદાકાલ આત્મસ્વામિની આજ્ઞામા સ્થિર રહેવું, કદાપિ કાળે ચચળ થવુ નહીં અને મેરુ પર્વતની પેઠે મનને વશ કરી સ્થિર થવુ હે સખી મેં હૃદયમા ધ્યાનરૂપ ઉર્વશીને ધારી છે સ્ત્રીઓ પોતાના હૃદયમા શોકમાદળીયાને ધારણ કરે છે ધ્યાનરૂપ ઉર્વશી છાતીમા ધારણ કરવાથી કોઈ તરફથી પીડા થતી નથી ધ્યાનના યોગે મોહરાજાનુ જોર ચાલતુ નથી ધ્યાનથી અનેક કર્મની નિર્જરા થાય છે ધ્યાનથી પરમાત્મપદ પામી શકાય છે ધ્યાનરૂપ ઉર્વશીએ મારી અત્યતશોભા અને માગ ગુણો શિખવા માટે મારી છાતીમા આવીને વાસ કર્યો છે મારા પ્રિય આત્માના ગુણોરૂપ મોતીની માળા મેં હૃદયમા ધારણ કરી છે

सुरन सिंदूर मांग रगराती, निरते वेनी समारी।
उपजी ज्योत उद्योत घट त्रिभुवन, आरसी केवल कारी अवधू०॥४॥

ભાવાર્થ.—પોતાના સ્વામિના શુદ્ધગુણોમા રમવુ પોતાના સ્વામીની સાથે અસખ્ય પ્રદેશોરૂપ અગને ભેટવુ, તેને સુરત કહે છે સુરતરૂપ

સિંદૂરને મેં કપાળે લગાડતુ છે, તેમજ અનુભવ ભાગના રમકડે હુ રાતી થઈ ગઈ છુ કેટલાક લોકો શરીરપર લાલી લાવવાને માટે ભાગનો પાક બનાવીને ખાય છે તેથી તેઓનુ શરીર લાવણ્યોળ બને છે, તેમ અનુભવરૂપ ભાગનો જે પાક બનાવીને ખાય છે, અથવા અનુભવ ભા ગનુ જે પાન કરે છે, તેનુ અન્તરગ ગુણરૂપ શરીર પુષ્ટ બને છે અનુભવ જ્ઞાનરૂપ ભાગની ખુમારીથી અગમ નિગમ પરખાય છે અનુભવ ભાગની ખુમારી ચઢયા પછી માનસિક પીડાઓથી આત્મા દુખી થતો નથી અને સદાકાલ અનુભવ સુખના ઘેનમા ને ઘેનમા ગમગીન રહે છે અનુભવ ભાગ રસનો સ્વાદ જુદાજ પ્રકારનો છે અનુભવ ભાગની ઘેન ચઢવા પછી કદી પાછી ઉતરતી નથી અને તેથી આ દુનિયાની કિંચિત્ માત્ર પણ સ્પૃહા રહેતી નથી, અનુભવ ભાગમા એવા પ્રકારની અદ્ભુત શક્તિ રહી છે કે તેથી રોમે રોમે આનન્દ આનન્દ પ્રકટે છે અને આધિ–વ્યાધિ અને ઉપાધિનુ તે વખતે સ્વપ્ પણ દેખાતુ નથી અનુભવના પણ ગુણસ્થાનક ગુણસ્થાનક પ્રતિ ઘણા ભેદ પડે છે બાહ્ય દુનિયાના ખેલથી નિવૃત્ત થએલી હુ નિરતિ વેલીને સમારૂ છુ, અર્થાત્ જડપદાર્થોપર રતિ ધારણ કરતી નથી આવ સ્થિતિમા હુ સ્વામિના મહેલપર ગુણસ્થાનકરૂપ પગથીયાપર થઈ જવા લાગી, તે વખતે મારા હૃદયમા અનુભવ જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ પ્રકટ્યો તેથી મારૂ હૃદય, અનુભવરૂપ આરસીવડે ત્રણ ભુવનના પદાર્થો પ્રકાશવા લાગ્યુ

उपजी धुनि अजपाकी अनहद, जीत नगारे वारी ।
झडी सदा आनन्दघन नरखत, निन मोरे एक तारी ॥अवधू०॥५

ભાવાર્થ.—સમતા કહે છે કે મારા પતિની સગે રહેતા જેન હદ નથી એવી અજપા જાપની ધ્વનિ ઉત્પન્ન થઈ અને મારા પતિ હુ સોહ, સોહ, અને હસ, હસ, એ જાપવડે સ્મરવા લાગી જેમ જે મારા પતિનુ સ્મરણ કરવા લાગી તેમ તેમ જીત નગારાવાળી અનહદ ધ્વ વિશેષત. પ્રકટ થવા લાગી મારા હૃદયમા આનન્દની છાયા છવાઈ જ જેમ જેમ હુ મારા સ્વામીનુ નિરીક્ષણ કરવા લાગી અને તેમ સ્વરૂપમા શુદ્ધ ઉપયોગથી રમણ કરવા લાગી, તેમ તેમ આનન્દ મેઘ ઝડી કે જેમા મયૂરનો શબ્દ પણ સભળાય નહીં એવી વરસવા લાગ સર્વત્ર અસખ્યાત પ્રદેશમા નખથી મસ્તકપર્યન્ત આનન્દની ઘટા છા રહી અને દુખનુ સ્વપ્ન પણ હુ ભૂલી ગઈ મારા આનન્દઘનસ્વામિ સહવાસથી ત્રિવિધતાપ ટળી ગયા, કોઈ પણ જાતનો ઉપદ્રવ હવે રહે

નહી. મનની ચંચળતાથી ઉત્પન્ન થતા અનેક પ્રકારના વિકારો શમી ગયા અત્યન્ત હૃદયને પીડનારી ઈર્ષ્યારૂપ લ્હુ પણ શમી ગઈ અને મારા અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા જ્ઞાનાદિ અનેક ગુણો પ્રકાશ કરવા લાગ્યા, તેથી ખરેખરી હુ આજ સૌભાગ્યવતી સ્ત્રી બની હે અવધૂત આત્મન્! મારી આવી ઉત્તમ દશા થઈ તે આપની કૃપાનુજ ફળ છે આપની કૃપાદૃષ્ટિથી દુ ખી મનુષ્યો પણ સત્ય સુખના ભોક્તા બને છે મારી આવી ઉચ્ચ સુખમય દશા થઈ તેમા આપની શોભા છે, એમ શ્રી આનન્દઘનજી કહે છે

पद २१.

(राग गोडी)

निसानी कहा बताउं रे, तेरो अगम अगोचर रूप ।
रूपी कहु तो कछु नहीं रे, नबंधे कैसे अरूप ॥
रूपारूपी जो कहु प्यारे, ऐसे न सिद्ध अनूप ॥ निसा० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ.—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, હે આત્મન્! મારી પાસે આવીને પૃચ્છા કરનારા જિજ્ઞાસુઓને હુ તારી શી નિશાની (ચિહ્ન) જણાવુ કારણ કે તારૂ ગમ પડે નહીં એવુ સ્વરૂપ છે, તેમજ તુ બાહ્યદૃષ્ટિથી અગોચર છે, તેથી લોકોને હુ ત્હારૂ સ્વરૂપ કયા લક્ષણથી ઓળખાવી શકુ? જો હુ તને રૂપી કહુ છુ તો તુ આખે દેખાવો જોઇએ, તેમજ રૂપી તો જડ વસ્તુ હોય છે તેથી તને રૂપી કહુ તો કશુ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થતુ નથી જો હુ તને અરૂપી છે એમ કહુ તો અનાદિકાળથી એકાતે અરૂપી આત્મા આકાશની પેઠે બધાવો ન જોઈએ, અરૂપી આત્મા શી રીતે કર્મરૂપ રૂપી પદાર્થથી બધાઈ શકે? રૂપી અને અરૂપી બે કહુ તો સિદ્ધપરમાત્મામા એવુ આત્માનુ લક્ષણ ઘટતુ નથી વર્ણાદિમયરૂપી વસ્તુ છે તેના કઈ અનુપમ સિદ્ધપરમાત્મા નથી, માટે એમ પણ કહેતા સમ્યગ્ઘટના થતી નથી દુનિયામા જડવાદીઓ શરીર, રક્ત અને શ્વાસ, વગેરે રૂપીપદાર્થને આત્મા માને છે અને તેનો સયોગ ટળે છે તેને આત્માનો નાશ માને છે ભૂતવાદીઓ પચભૂતથી ભિન્ન આત્માને માનતા નથી પચભૂતના સયોગથી આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે અને પચભૂતનો સયોગ ટળતા રૂપી એવા આત્માનો નાશ થાય છે આવા પ્રકારના રૂપી આત્માને માનો વા ન માનો તે સરખુ નથી એવા આત્માને માનવાથી શુ? અર્થાત્ કશુ કઈ નહીં અનાદિકાળથી કેવલ શુદ્ધ અરૂપ આત્મા છે, બધ અને મુક્તિની તો

કમ્મ કલ્પના છે, આત્માનો બંધ પણ નથી અને મોક્ષ પણ નથી, આમ કેટલાક અદ્વૈતવાદિયો માને છે પણ એકાંત તેઓ આત્મા માનવાથી તે કર્મથી બંધાય નહીં અને કર્મથી બંધાયા વિના જન્મ, જરા અને મરણ તથા સંસારમાં દેહાદિનું ધારવું બની શકે નહીં કર્મની સાથે આત્માના સંબંધ વિના જન્મ, મૃત્યુ વગેરે ઘટે નહીં કર્મનો સંબંધ તો છે, પણ એકાન્ત અનાદિકાળથી શુદ્ધ આત્મા માનતા કર્મની બન્ધવ્યવસ્થા ઘટતી નથી, ઇત્યાદિ વિરોધ આવે છે

शुद्ध सनातन जो कहु रे, बंध न मोक्ष विचार ।
न घटे संसारी दिसा प्यारे, पुण्य पाप अवतार ॥ निसा० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, જો હું આત્માને શુદ્ધ સનાતન કહું છું તો તે પણ બરાબર ઘટતું નથી અનાદિકાળથી આત્મા શુદ્ધ છે, સનાતન છે, એમ કહેતા શુદ્ધ આત્માનો બંધ અને શુદ્ધ આત્માનો મોક્ષ સિદ્ધ થતો નથી કારણ કે સનાતન શુદ્ધ આત્મામાં અશુદ્ધતા નથી શુદ્ધતા વિના કર્મનો બન્ધ નથી નિયમ એવો છે કે અનાદિથી શુદ્ધ આત્મા હોય તો તે બંધાય નહીં અને અનાદિથી શુદ્ધ આત્મા હોય તેનો મોક્ષ કહેવાય નહીં, જે બંધાતો નથી તેનો મોક્ષ કેવી રીતે કહેવાય? શુદ્ધઆત્માને અનાદિકાળથી માનતા ચોરાશી લક્ષ યોનિમાં આત્માનું પરિભ્રમણ, સંસારમાં અનેક અવતાર લેવા, જન્મ જરા મૃત્યુની પ્રાપ્તિ થવી, પુણ્યના હેતુઓ દ્વારા પુણ્યતત્ત્વથી બંધાવું અને પાપના હેતુઓથી આત્માનું પાપતત્ત્વથી બન્ધાવું, પુણ્યથી આત્માનું શુભગતિમાં અવતરવું, પાપતત્ત્વના બંધનથી દુઃખનું ભોગવવું અને વસ્ત્રોની પેઠે શરીરોને લેવા અને તેમજ મૂકવા, ઇત્યાદિ સાંસારિક દશાની ઘટના સિદ્ધ થતી નથી માટે આનન્દઘનજી કહે છે કે હે પ્રિય આત્મન્! હું તને ઓળખવાની નિશાની શી રીતે બતાવી શકું? કેટલાક વાદીઓ આત્માને શુદ્ધ સનાતન માને છે તેમના મત પ્રમાણે વિચારતા તેમાં પુણ્ય, પાપ, પુનર્જન્મ, જરા, મરણ, પાંચ પ્રમારના શરીર, સ્વર્ગ અને નરક વગેરે સાંસારિક દશાની સિદ્ધિ થતી નથી શુદ્ધ સનાતન આત્મા હોય તો શામાટે પ્રભુભક્તિ કરવી જોઈએ? શુદ્ધ સનાતન આત્મા માનનારાઓને શામાટે તપ, જપ, સંયમ, તીર્થયાત્રા અને દેવપૂજા વગેરે કરવું જોઈએ? શુદ્ધ સનાતન વાદીઓને શામાટે સન્યસ્ત અંગીકાર કરવું જોઈએ? શુદ્ધ સનાતન આત્મા માનતા કોઈ પણ ધર્મસંસ્થા, ક્રિયા, ભક્તિ, ઉપાસના, વગેરેની ઉપયોગિતા સિદ્ધ થતી નથી.

सिद्ध सनातन जो कहुं रे, उपजे विनसे कौन ।
उपजे विनसे जो कहु रे, नित्य अबाधित गौन. ॥निसा०॥३॥

ભાવાર્થ.—જો આત્માને સિદ્ધસનાતન કહુ તો તે પણ યોગ્ય નથી કારણ કે કર્મના યોગે સંસારમા ઉત્પન્ન થનાર અને નષ્ટ થનાર તે વિના અન્ય કોણ માની શકાય? આત્મામા ઉત્પાદ અને વ્યય થાય છે, ચોરાશી લક્ષ યોનિમા આત્મા કર્મના યોગે જન્મ જરા અને મૃત્યુ પામે છે, અમુક ગતિમા ઉત્પન્ન થાય છે અને અમુક ગતિમાથી ચ્યવે છે, તે કર્મ માન્યાવિના ઘટી શકે નહીં, આત્માની સાથે કર્મનો સબન્ધ મા નતા ઉત્પાદ અને ચ્યવનની સિદ્ધિ થાય છે અન્ય ગતિના ઉત્પાદ અને અન્ય ગતિમાથી ચ્યવન, આત્મા વિના અન્ય કોઈનુ નથી આનદઘનજી કહે છે કે આત્માને સિદ્ધસનાતન માનતા કર્મયોગે ઉત્પાદવ્યયની દશા આત્માને થાય છે તે ન થવી જોઈએ, એ આદિ વિરોધ આવે છે માટે એકાત, પ્રથમથી (અનાદિકાળથી) આત્માને સિદ્ધ (અષ્ટકર્મરહિત) સનાતન (અનાદિકાળથી રહેનાર) માની શકાય નહીં

ક્ષણે ક્ષણે આત્મા ઉત્પન્ન થાય છે અને નષ્ટ થાય છે એવો એકાત ઋજુસૂત્રનયકથિત બૌદ્ધોનો ક્ષણિકવાદ અગીકાર કરૂ છુ, તો તે પક્ષમા પણ અનેક વિરોધ આવે છે, અને નિત્ય તથા અબાધિત આત્મદ્રવ્યની ગૌણતા થઈ જાય છે આત્મા નિત્ય છે, અચલ છે અને સ્થિર છે ઇત્યાદિ સિદ્ધાંત વાક્યોની સિદ્ધિ થતી નથી, તેમજ એકાતે ઉત્પાદ અને વિનાશ સ્વભાવવાળો આત્મા માનતા અનેક વિરોધ આવે છે દ્રવ્યરૂપ અનુસ્યૂત તત્ત્વ વચ્ચે માન્યા વિના ઉત્પાદ અને વિનાશનો સબન્ધ નહીં ઘટતા, પુણ્ય, પાપ, શુભ, અશુભ, અવતાર, બન્ધ અને મુક્તિ વગેરેની સિદ્ધિ થતી નથી અને તેની સિદ્ધિ વિના આત્મા ઉત્પાદવ્યય આદિ અનેક વિરોધના સ્થાનભૂત થાય છે, માટે એકાતે સિદ્ધ સનાતન આત્મા માનવાથી આત્માનો ઉત્પાદ અને વ્યય પણ, અનુભવપ્રમાણ અને યુક્તિથી સિદ્ધ થતો નથી, ત્યારે હવે હુ આત્માનુ શુ લક્ષણ બતાવુ કે જેથી તેમા કોઈ જાતનો વિરોધ આવેજ નહીં, એમ અન્તરમા આનદઘનજી વિચાર કરી કથેછે.

सर्वांगी सब नय धनी रे, माने सब परमान ।
नयवादी पल्लो ग्रही प्यारे, करे लराई ठान. ॥ निसा० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ.—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ અન્તરમા ઉંડો આલોચ કરીને, અનેકાન્ત નયદ્વારા આત્માનુ લક્ષણ વિચારીને, આત્માનુ

मन मल्यावण प्रेम नहि, मनमेळो मुश्केल ।
बुद्धिसागर जाणजु, अनुभवीने सहेल ॥ २ ॥

શુદ્ધચેતના આ પ્રમાણે કહ્યા બાદ હવે પોતાના સ્વામીરૂપ મનમેળાપીને કહે છે, તે જણાવે છે

आप मिल्याथी अन्तर राखे, मनुष्य नहीं ते लेलू ।
आनन्दघन प्रभु मन मलियाविण, कोनवि विलगे चेलू ॥ मुने० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતના કહે છે કે, પોતે મળ્યાબાદ અન્તર રાખે તે મનુષ્ય ગણાય નહીં પણ તે તો લબાડ (લેલુ) જાણવો હે આનન્દઘન પ્રભો ! મન મળ્યાવિના એક નાનુ બાળક (ચેલુ) પણ વળગતુ નથી અર્થાત્ કોઈની સાથે મેળાપી થતુ નથી તે દૃષ્ટાંત પ્રમાણે હવે આપ મારા સ્વામી થઈને કેમ મારીપાસે આવતા નથી હે આત્મસ્વામિન્! આપની સાથે મારૂ મન મળ્યુ છે અને હવે તમે મને મળતા નથી તેમા શુ આપની શોભા છે? નાનુ બાળક પણ મન મળ્યા પછી અન્તર રાખતુ નથી, તો આપ હવે આનન્દના સમૂહભૂત ત્રણ જગતના સ્વામી થઈને મન મળ્યાબાદ મળતા નથી એવુ લબાડ પુરૂષોના જેવુ આપને વર્તન શોભે નહીં, માટે હવે તમે તેરમા ગુણસ્થાનકે આવીને મારો હસ્ત ઝાલો સ્વામી પોતાની સ્રીને મળવા આવે તેમા સ્વામીની શોભા છે તમારા આવવાથી લોકાલોકમા પ્રકાશ થશે ત્રણ જગત્મા આપની કીર્તિ પ્રસરશે, જન્મ, જરા અને મરણની ઉપાધિ દૂર થશે, તમારા અને મારા વિરહરૂપ અન્તરાયકર્મ દૂર થશે તમારી અને મારી સાદિઅનન્તમા ભાગે એકતાનો ક્ષાયિકભાવે સબંધ થશે શુદ્ધચેતના કહે છે કે આપ મારા ઘરમા પ્રવેશ કરશો ત્યારથી આપને અસખ્યાત પ્રદેશો સમયે સમયે અનત સુખ પ્રદેશો મારી તરફ આપશ્રીનુ પધારવુ થતા દશમા ગુણસ્થાનક સૂક્ષ્મપ્રદેશમા મોહનીયનો નાશ થશે અને બારમા ગુણસ્થાનકમા આવતા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અન્તરાય એ ત્રણ પ્રકારના કર્મ તે રૂપ મેલનો નાશ થશે મારા ઘરમા આવતા હે ચેતનસ્વામિન્! અનન્તકોટી સૂર્ય અને ચદ્ર કરતા પણ અનન્ત ગુણ આધક આપની પ્રકાશક શક્તિ થશે, માટે મારી વિજ્ઞપ્તિ શ્ર... મન મળ્યા બાદ અન્તર ન રાખતા ત્વરિત મળો એવ... વિજ્ઞપ્તિ શ્રી આત્મસ્વામિપ્રતિ છે એમ શ્રી આન...

पद २५.

(राग रामग्री)

क्यारे मुने मिलसे महारो संत सनेही ॥ क्यारे० ॥
संत सनेही सूरिजन पाखे, राखे न धीरज देही ॥ क्यारे०॥१॥

ભાવાર્થ.—શુદ્ધચેતના, અનુભવને કહે છે કે હે અનુભવ ! સન્ત પુરૂષોનો સ્નેહી એવો મારો આત્મસ્વામી મને હવે ક્યારે મળશે સન્તસ્નેહી સ્વજનવિના હવે તો દેહમા રહેનારો મારો પ્રાણ પણ ધૈર્ય ધારણ કરી શકતો નથી હે અનુભવ ! તુ જરા વિચાર તો કર કે મારા સન્તસ્નેહ ચેતનવિના મને શી રીતે રહેવાય ? સન્તસ્નેહી વિના આખુ જગત્ મને શૂન્ય જેવુ લાગે છે વિરહીણી સતી સ્ત્રીની જેટલી દશાઓ શાસ્ત્રોમા વર્ણવવામા આવી છે તેટલી સર્વે દશાનો મને સતાપ છે તે હે અનુભવ ! શુ તુ નથી જાણતો ? મારા સન્તસ્નેહી શુદ્ધાત્મસ્વામી વિના અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા જ્ઞાનાવરણીય કર્મની પચપ્રકૃતિનો કચરો ચઢ્યો છે, દર્શનાવરણીય કર્મની નવ પ્રકૃતિરૂપ કચરો ચઢ્યો છે, વેદનીય કર્મની બે પ્રકૃતિ, તેમજ મોહનીય કર્મની અઠ્ઠાવીશ પ્રકૃતિ, તેમજ આયુષ્ય કર્મની ચાર પ્રકૃતિ, તેમજ નામકર્મની એકસો ત્રણ પ્રકૃતિ, તેમજ ગોત્રકર્મની બે પ્રકૃતિ, તેમજ અન્તરાય કર્મની પાચ પ્રકૃતિરૂપ કચરાના ઢગલા સર્વત્ર ઘરમા વ્યાપી ગયા છે, તે કચરો કાઢીને ઘર સાફ કરવાનુ છે મારા સ્વામી જો મારાપ્રતિ પ્રયાણ કરે તો ચારિત્ર અને ધ્યાન વગેરેની મદદથી ઘરની ઉજ્જવલતા કરી શકુ મારા સ્વામીવિના હુ બેભાન જેવી થઈ ગઈ છુ, એક ક્ષણમાત્ર પણ મારા સ્વામીવિના ચેન પડતુ નથી શુદ્ધચેતનસ્વામી વિના મારી સ્થિરતા રહેતી નથી મારા સ્વામીવિના ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરીને અનન્તકાળ મેં ગુમાવ્યો, અનન્તા દુ ખ પામી, અદ્યાપિ પર્યન્ત સર્વ દુ ખનો અન્ત આવ્યો નહી હે અનુભવ ! કૃપા કરીને કહે કે મારા સ્વામી હવે ક્યારે મળશે ? જો તુ દિવસ, વાર અને સ્થાન, વગેરે જણાવે તો હુ આનન્દમય બની જાઉં અને શેરીએ શેરીએ તોરણ વિરચાવુ અને અનેક હર્ષપરિણામના પુષ્પો બિછાવુ, આ પ્રમાણે અત્યત શુદ્ધપ્રેમના ઉદ્‌ગારથી આનન્દઘનજી અન્તરની ચેતનાની દશા જણાવે છે

जन जन आगल अन्तरगतनी, वातलडी कहु केही ।
आनन्दघन प्रभु वैद्य वियोगे, किम जीवे मधमेही ॥क्यारे०॥२॥

मन मळ्यावण प्रेम नहि, मनमेळो मुश्केल ।
बुद्धिसागर जाणवु, अनुभवीने सहेल ॥ २ ॥

શુદ્ધચેતના આ પ્રમાણે કહ્યા બાદ હવે પોતાના સ્વામીરૂપ મનમેળાપીને કહે છે, તે જણાવે છે

आप मिल्याथी अन्तर राखे, मनुष्य नही ते लेलू ।
आनन्दघन प्रभु मन मलियाविण, कोनवि विलगे चेलू॥मुने०॥२॥

ભાવાર્થ,—શુદ્ધચેતના કહે છે કે, પોતે મળ્યાબાદ અન્તર રાખે તે મનુષ્ય ગણાય નહીં પણ તે તો લબાડ (લેલુ) જાણવો હે આનન્દઘન પ્રભો ! મન મળ્યાવિના એક નાનુ બાળક (ચેલુ) પણ વળગતુ નથી અર્થાત્ કોઈની સાથે મેળાપી થતુ નથી તે દષ્ટાંત પ્રમાણે હવે આપ મારા સ્વામી થઇને કેમ મારીપાસે આવતા નથી હે આત્મસ્વામિન્! આપની સાથે મારૂ મન મળ્યુ છે અને હવે તમે મને મળતા નથી તેમા શુ આપની શોભા છે ? નાનુ બાળક પણ મન મળ્યા પછી અન્તર રાખતુ નથી, તો આપ હવે આનન્દના સમૂહભૂત ત્રણ જગતના સ્વામી થઇને મન મળ્યાબાદ મળતા નથી એવુ લબાડ પુરૂષોના જેવુ આપને વર્તન શોભે નહીં, માટે હવે તમે તેરમા ગુણસ્થાનકે આવીને મારો હસ્ત ઝાલો સ્વામી પોતાની સ્ત્રીને મળવા આવે તેમા સ્વામીની શોભા છે તમારા આવવાથી લોકાલોકમા પ્રકાશ થશે ત્રણ જગત્મા આપની કીર્તિ પ્રસરશે, જન્મ, જરા અને મરણની ઉપાધિ દૂર થશે, તમારા અને મારા વિરહરૂપ અન્તરાયકર્મ દૂર થશે તમારી અને મારી સાદિઅનન્તમા ભાગે એકતાનો ક્ષાયિકભાવે સબધ થશે શુદ્ધચેતના કહે છે કે આપ મારા ઘરમા પ્રવેશ કરશો ત્યારથી આપને અસખ્યાત પ્રદેશે સમયે સમયે અનત સુખ પ્રગટશે મારી તરફ આપશ્રીનુ પ્રયાણ થતા દશમા ગુણસ્થાનક ભૂપ્રદેશમા મોહનીયનો નાશ થશે અને બારમા ગુણસ્થાનકમા આવતા જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અન્તરાય એ ત્રણ પ્રકારના કર્મ તે રૂપ મેલનો નાશ થશે મારા ઘરમા આવતા હે ચેતનસ્વામિન્! અનન્તકોટી સૂર્ય અને ચદ્ર કરતા પણ અનન્ત ગુણ અધિક આપની પ્રકાશક શક્તિ થશે, માટે મારી વિજ્ઞપ્તિ શ્રવણ કરીને મન મળ્યા બાદ અન્તર ન રાખતા ત્વરિત મળો એવ શુદ્ધચેતનાની વિજ્ઞપ્તિ શ્રી આત્મસ્વામિપ્રતિ છે એમ શ્રી આનન્દઘનજી જણાવે છે

ભાવાર્થ.—આનંદઘનજી કહે છે કે હે આત્મન્! હું શી યાચના કરૂં? મારામાં યાચના કરવાની કોઈ પણ પ્રકારની યોગ્યતા જણાતી નથી આનન્દઘનજી કહે છે કે હું ગુણવડે હીન છું હે આત્મન્! તારા ગુણનો ગણ ગણવાને હું પ્રવીણ નથી જેનામા ગુણ હોય તેની યાચના સફળ થાય છે ગુણોથી ઇચ્છિત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે જે જે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિમાટે ઇચ્છા હોય તે પૂર્વ તે તે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિમાટે કયા કયા ગુણનો અધિકાર મેળવવો જોઈએ તેનો પ્રથમ નિશ્ચય કરવો જોઈએ સદ્ગુણોવડે અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યા વિના કોઈ વસ્તુ મળનાર નથી પરમાત્મપદ પ્રાપ્તિની યોગ્યતા મારામા જણાતી નથી તેનુ કારણ બતાવે છે કે, પ્રભુના ગુણોને ગાવાની જ્ઞાતૃતાશક્તિ પણ કેવી હોવી જોઈએ તેનો સમ્યગ્ અવબોધ નથી કોઈ વાદ્ય વગાડીને પરમાત્મદેવને પ્રાપ્ત કરવાની કળા પણ જાણતો નથી ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત, અને નિષાદ સ્વરો તથા ચન્દ્ર અને સૂર્યનાડી સ્વર વગેરેના ભેદોને પણ પરિપૂર્ણતયા અવબોધી શકતો નથી રીજ પણ જાણતો નથી અને રીઝાવવાનુ સ્વરૂપ પણ સમ્યગ્રીત્યા અવબોધતો નથી પરમાત્મ પ્રભુના ચરણકમલની સેવા પણ બરાબર જાણતો નથી પ્રભુની સેવાના અનેક ભેદ છે પ્રભુની સેવા કરવી એ કંઈ સામાન્ય વાત નથી મન વચન અને કાયાનુ અર્પણ કર્યા વિના પ્રભુની સેવા થઈ શકતી નથી સ્વાર્થનો ત્યાગ કર્યા વિના પરમાત્મપદની સેવા થઈ શકતી નથી શુદ્ધ પ્રેમ અને નિષ્કામ કરણી એ બેની જ્યારે પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે પ્રભુપદની સેવાના અધિકારી બની શકાય છે પ્રભુપદની સેવાર્થે હૃદયશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે, કમલના જેવુ હૃદય બનાવવુ જોઈએ સેવાની કથની કરવી તે શિષ્ય જેવી છે અને સેવામા રહેવુ તે ગુરૂ બરોબર છે મારામા પ્રભુપદની સેવાની યોગ્યતા નથી, તેમ સેવાને યોગ્ય જે ગુણો જોઈએ તેઓને પરિપૂર્ણ જ્ઞાનવડે આરાધી શકતો નથી, એમ આનંદઘનજી કહે છે

वेद न जानु किताब न जानुं, जानुं न लच्छन छंदा ।
तरक वाद विवाद न जानु, न जानु कवि फंदा. ॥अवधू०॥२॥

ભાવાર્થ.—ऋग्वेद, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ એ ચાર વેદને પણ હું જાણતો નથી હિન્દુધર્મના જેટલા ભેદો છે તે સર્વ વેદાંતર્ગત છે અમુક વેદ અને અમુક શ્રુતિની મુખ્યતાએ અમુક વેદાંતદર્શન ઉત્પન્ન થયું છે પ્રથમના ચાર વેદોમાંથી ઘણી શ્રુતિયો નષ્ટ

ભાવાર્થ.—હે અનુભવ ! હુ મનુષ્ય મનુષ્યપ્રતિ મારા હૃદયની કેટલી વાત કહુ? હવે તો શુદ્ધચેતનપતિના વિયોગની ચરમદશા અનુભવાય છે મારા મનમા શુદ્ધચેતનના સ્વરૂપ વિના અન્ય કોઈ વસ્તુનુ સ્મરણ થતુ નથી મારા સ્વામીનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ વિચારૂ છુ ત્યારે એકતાનમય ચિતરેલી પૂતળીની પેઠે સ્થિર થઈ જાઉં છુ, અથવા વાયુરહિત દીપકની જ્યોતિની પેઠે સ્થિર થઈ જાઉં છુ, એમનુ પરોક્ષપણે સ્વરૂપ વિચારતા તલ્લીન બની જાઉં છુ અને તે વખતે જાણે સાક્ષાત્ શુદ્ધચેતન ભેટ્યા જેવો આનદ થઈ રહે છે શબ્દપ્રમાણ, અનુમાનપ્રમાણ અને ઉપમાનપ્રમાણનો પરોક્ષપ્રમાણમા સમાવેશ થાય છે, મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનનો પરોક્ષપ્રમાણમા સમાવેશ થાય છે, અવધિજ્ઞાન અને મન પર્યવજ્ઞાનનો દેશથકી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણમા સમાવેશ થાય છે અને સર્વથકી કેવલજ્ઞાન પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે સમ્યક્ચેતનાનો પ્રાદુર્ભાવ ચોથા ગુણસ્થાનકથી છે ક્ષયોપશમભાવથી સમ્યક્ ચેતના, ચોથા ગુણસ્થાનકથી તે બારમા ગુણસ્થાનક પર્યંત છે ક્ષયોપશમભાવીય સમ્યક્ ચેતનાનો પરોક્ષપ્રમાણમા સમાવેશ થાય છે અને તેથી તે ચેતનાદ્વારા આત્માનુ ધ્યાન પણ પરોક્ષપ્રમાણરૂપ બારમા ગુણસ્થાનક પર્યંત છે ક્ષાયિકભાવથી શુદ્ધચેતના, કેવલજ્ઞાનરૂપ છે અને તેનો ત્રયોદશમા ગુણસ્થાનકમા પ્રાદુર્ભાવ થાય છે પરોક્ષપણે શુદ્ધચેતના કહેવામા આવે ત્યાર તે ક્ષયોપશમભાવની જાણવી રાગદ્વેષના ઉપશમાદિ ભાવથી શુદ્ધ થએલી ચેતનાને પણ અપેક્ષાએ શુદ્ધચેતના કહેવામા આવે છે, પણ તે જ્ઞાનની અપેક્ષાએ ક્ષયોપશમભાવની છે એમ ખાસ લક્ષ્યમા રાખવુ શુદ્ધચેતના, અનુભવને કહે છે કે હવે મારાથી જીવી શકાતુ નથી મધુમેહી નામનો પ્રમેહ જેને થાય છે તે વૈદ્યના વિયોગે જીવી શકતો નથી, તેમ હુ પણ મારા આનન્દના સમૂહરૂપ આત્મસ્વામી વિના કેમ જીવી શકુ? હે અનુભવ! હવે કેમ જીવી શકાય, તે વાત તું મારા સ્વામીને જઈને કહે અને મારા શુદ્ધચેતનસ્વામી ક્યારે મળશે તે જણાવ।

पद २६
(राग आसावरी)

अवधू क्या मागु गुन हीना, वे[1] गुन गनि न प्रवीना।।अवधू०।।
गाय न जानु बजाय न जानु, न जानु सुरभेवा।
रीज न जानु रीजाय न जानु, न जानु पद सेवा।। अवधू० ।।१।।

---

१ पाठान्तर—वेतो गुन गन गनन प्रवीणा એકેલાની પ્રતિમા પાઠ છે

ભાવાર્થ.—આનંદઘનજી કહે છે કે હે આત્મન્! હું શી યાચના કરૂં? મારામાં યાચના કરવાની કોઈ પણ પ્રકારની યોગ્યતા જણાતી નથી. આનન્દઘનજી કહે છે કે હું ગુણવડે હીન છું. હે આત્મન્! તારા ગુણનો ગણ ગણવાને હું પ્રવીણ નથી. જેનામાં ગુણ હોય તેની યાચના સફળ થાય છે. ગુણોથી ઇચ્છિત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે. જે જે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિમાટે ઇચ્છા હોય તે પૂર્વે તે તે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિમાટે કયા કયા ગુણનો અધિકાર મેળવવો જોઈએ તેનો પ્રથમ નિશ્ચય કરવો જોઈએ. સદ્ગુણોવડે અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યાં વિના કોઈ વસ્તુ મળનાર નથી. પરમાત્મપદ પ્રાપ્તિની યોગ્યતા મારામાં જણાતી નથી. તેનું કારણ બતાવે છે કે, પ્રભુના ગુણોને ગાવાની જ્ઞાતૃતાશક્તિ પણ કેવી હોવી જોઈએ તેનો સમ્યગ્ અવબોધ નથી. કોઈ વાદ્ય વગાડીને પરમાત્મદેવને પ્રાપ્ત કરવાની કળા પણ જાણતો નથી. ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત, અને નિષાદ સ્વરો તથા ચન્દ્ર અને સૂર્યનાડી સ્વર વગેરેના ભેદોને પણ પરિપૂર્ણતયા અવબોધી શકતો નથી. રીજ પણ જાણતો નથી અને રીઝાવવાનું સ્વરૂપ પણ સમ્યગ્રીત્યા અવબોધતો નથી. પરમાત્મ પ્રભુના ચરણકમલની સેવા પણ બરાબર જાણતો નથી. પ્રભુની સેવાના અનેક ભેદ છે. પ્રભુની સેવા કરવી એ કંઈ સામાન્ય વાત નથી. મન વચન અને કાયાનું અર્પણ કર્યાં વિના પ્રભુની સેવા થઈ શકતી નથી. સ્વાર્થનો ત્યાગ કર્યાં વિના પરમાત્મપદની સેવા થઈ શકતી નથી. શુદ્ધ પ્રેમ અને નિષ્કામ કરણી એ બેની જ્યારે પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે પ્રભુપદની સેવાના અધિકારી બની શકાય છે. પ્રભુપદની સેવાર્થે હૃદયશુદ્ધિની આવશ્યકતા છે, કમલના જેવું હૃદય બનાવવું જોઈએ. સેવાની કથની કરની તે શિષ્ય જેવી છે અને સેવામાં રહેવું તે ગુરૂ બરોબર છે. મારામાં પ્રભુપદની સેવાની યોગ્યતા નથી, તેમ સેવાને યોગ્ય જે ગુણો જોઈએ તેઓને પરિપૂર્ણ જ્ઞાનવડે આરાધી શકતો નથી, એમ આનન્દઘનજી કહે છે.

પૂર્ણતયા જાણતો નથી પરમાત્માના સ્વરૂપવિષે કોઈ પ્રશ્ન કરે તો તેનો કેવી રીતે ઉત્તર દેવો તે પણ હુ સમ્યગ્ પરિપૂર્ણ અવબોધી શકતો નથી ભાવના પરિપૂર્ણ સ્વરૂપને પણ અવબોધી શકતો નથી ભક્તિના નવ ભેદ છે અને ભક્તિના ચાર પણ ભેદ છે સાત નયથી ભક્તિનુ સ્વરૂપ વાચ્ય છે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય તેવી ભક્તિ પણ હજુ જોઈએ તે પ્રમાણમા પરિપૂર્ણપણે જાણી શકતો નથી. ભક્તિના પરિપૂર્ણ સ્વરૂપને કેવલજ્ઞાની વિના અન્ય કોઈ જાણી શકતુ નથી હુ ઉષ્ણ અને શીતનુ પણ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણી શકતો નથી આત્માને રતિ અને અરતિ કેવા કારણથી થાય છે, ઘડીમા આત્મા હર્ષને ધારણ કરે છે અને ઘડીમા આત્મા શોકને ધારણ કરે છે તેનુ પણ પરિપૂર્ણસ્વરૂપ અવબોધાતુ નથી, ત્યારે હે આત્મન્! હુ શુ માગી શકુ ! ગુણહીન એવા મારે શુ માગવુ જોઈએ ગુણવિનાનો ઘટાટોપ અવકૃત વન્ધ્યા ગાયનીપેઠે ફલપ્રદ થઈ શકતો નથી પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે મારી દશા છે, તેથી યાચના કરવી વ્યર્થ છે હૃદયમા સદ્ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે સ્વયમેવ સર્વ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે ગુણોથી ઇષ્ટપદાર્થની પ્રાપ્તિ સત્વર થાય છે પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત્યર્થ સદ્ગુણો મેળવવાની અત્યત આવશ્યકતા છે અનન્ત જ્ઞાનાદિક ગુણો આત્મામા છે માગ્યાથી કઇ મળવાનુ નથી પણ સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવાથીજ પરમાત્મપદ મળવાનુ છે મારી શક્તિવડેજ પરમાત્મપદ પ્રગટ કરવાનુ છે, માટે સદ્ગુણો મેળવવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે એક વિદ્વાન્ કહે છે કે, "તમો જેની ઇચ્છા કરો છો તે માટે ગુણો મેળવો, જરા માત્ર પણ યાચના કરશો નહીં યાદ રાખશો કે સ્વયમેવ તે ઇચ્છિત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થવાનીજ "

ग्यान न जानुं विग्यान न जानुं, न[1] जानुं भज नामा ।
आनन्दघन प्रभुके घर द्वारे, रटन करू गुणधामा ॥अवधू०॥४॥

ભાવાર્થ.—હુ જ્ઞાનનુ સ્વરૂપ પણ સમ્યગ્રીત્યા અવબોધી શકતો નથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન પર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન એ પાચ જ્ઞાનના એકાવન ભેદ થાય છે મતિજ્ઞાનના અઠ્ઠાવીશ ભેદ થાય છે શ્રુતજ્ઞાનના ચૌદ ભેદ છે અવધિજ્ઞાનના છ ભેદ થાય છે મન પર્યવજ્ઞાનના બે ભેદ થાય છે લોક અને અલોક સર્વ પદાર્થના સર્વ ગુણપર્યાયોનો સાક્ષાત્ એક સમયમા જાણનાર કેવલજ્ઞાન એકજ છે પચ જ્ઞાનનુ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ તો શ્રી કેવલીભગવાન્ જાણે છે મતિજ્ઞાન અને

---

[1] પાઠાતર—न जानु पद नामा

થઈ છે "यजुर्वेदः सहस्रपाद्" યજુર્વેદના હજાર પદ છે પણ તે પ્રમાણે હાલ જણાતા નથી વેદને કોઈ ઈશ્વરકૃત પૌરૂષેય માને છે, ત્યારે જૈમિની વગેરે વેદ ઈશ્વરકૃત નથી, અનાદિથી છે, એમ યુક્તિ દેખાડી અપૌરૂષેય માને છે કેટલાક ત્રણ હજાર વર્ષ પૂર્વે વેદ બન્યા છે એમ માને છે વેદના આધારે જેટલા ધર્મ નીકળ્યા છે તેની એકસરખી માન્યતા હાલ જોવામા આવતી નથી વેદમા પશુયજ્ઞ વગેરે કરવાનુ લખ્યુ છે એમ સનાતન વેદમા [િઓ જણાવે છે ત્યારે આર્યસમાજીઓ વેદમા પશુયજ્ઞ કરવાનુ લખ્યુ નથી તથા શ્રાદ્ધ વગેરે નથી એમ જણાવે છે કુરાનમા ખુદાની સ્તુતિ છે ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટિપ્રમાણે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે હુ કુરાનને પણ જાણતો નથી તેમજ છન્દ શાસ્ત્રોના લક્ષણોને પણ હુ જાણતો નથી, તેમજ શ્રીમદ્ આનદઘન કહે છે કે, તર્કશાસ્ત્રમા પ્રકાશિત વાદ અને વિવાદને પણ હુ જાણતો નથી ચાર પ્રમાણ, અનુમાનના પચ અગ અને લક્ષણ વગેરેના તથા વાદ અને વિવાદના અનેક ભેદ જણાવ્યા છે તે પણ હુ જાણતો નથી અને કવિયો કવિતા રચવાની અનેક યુક્તિયો કળાઓ જાણે છે તે પણ હુ જાણતો નથી શ્રીમદ્ આનદઘનજી આ પ્રમાણે બોલે છે ત્યારે તે શુ વેદ, તર્કશાસ્ત્ર, કાવ્યરચના વગેરે નહિ જાણતા હશે? અલબત તે સર્વ જાણે છે પણ પ્રભુની પ્રાપ્તિમાટે સર્વજ્ઞ વીત રાગની આજ્ઞા પ્રમાણે સાપેક્ષપણે અને પરિપૂર્ણપણે હુ જાણતો નથી એમ શ્રીમદ્ના કહેવાનો આશય પ્રતીત થાય છે અન્ય વિદ્વાનો બાલદૃષ્ટિથી એકાતપણે આજીવિકા, કદાગ્રહ અને ગડરિક પ્રવાહ વગેરેમા તણાઇને જેવો અર્થ કરે છે અને જેવુ જ્ઞાન વસાવે છે તે પ્રમાણે હુ પૂર્વોક્ત બાબતોને તેઓના આશય પ્રમાણે અવબોધી શકુ છુ, પણ સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિ પ્રમાણે તે તે બાબતોને હુ પરિપૂર્ણપણે અવબોધી શકતો નથી અનેકાત મત પ્રમાણે હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયપણે તો જાણુ છુ નદી સનની આજ્ઞા પ્રમાણે સમ્યગ્દૃષ્ટિને મિથ્યાત્વ શાસ્ત્રો પણ સમ્યક્ત્વપણે પરિણમે છે અને મિથ્યાદૃષ્ટિઓને સમ્યક્ત્વોત્પાદક શાસ્ત્રો પણ મિથ્યા ત્વપણે પરિણમે છે, અને અનેકાન્તદૃષ્ટિથી પરિપૂર્ણપણે ઉપર્યુક્ત તે તે શાસ્ત્રોને જાણીને અને તે તે બાબતોને પરિપૂર્ણ સમ્યક્ત્વપણે પરિણમાવીને પ્રભુપદની યાચના કરવાનુ હુ જાણતો નથી

जाप न जानु जुवार न जानुं, न जानु कवि वाता।
ध्यान न जानु भगति न जानु, जानु न सीरा ताता ॥अवधू०॥२॥

ભાવાર્થ,—ભગવાનના નામનો જાપ કરવાની વિધિને પણ યથાર્થ જાણતો નથી ઉપાશુ અથવા અજપા જાપ આદિ જાપના ભેદોને પરિ

પૂર્ણતયા જાણુતો નથી પરમાત્માના સ્વરૂપવિષે કોઈ પ્રશ્ન કરે તો તેનો કેવી રીતે ઉત્તર દેવો તે પણ હુ સમ્યગ્ પરિપૂર્ણ અવબોધી શકતો નથી ભાવના પરિપૂર્ણ સ્વરૂપને પણ અવબોધી શકતો નથી ભક્તિના નવ ભેદ છે અને ભક્તિના ચાર પણ ભેદ છે સાત નયથી ભક્તિનુ સ્વરૂપ વાચ્ય છે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય તેવી ભક્તિ પણ હજુ જોઈએ તે પ્રમાણુમા પરિપૂર્ણપણે જાણી શકતો નથી ભક્તિના પરિપૂર્ણ સ્વરૂપને કેવલજ્ઞાની વિના અન્ય કોઈ જાણી શકતુ નથી હુ ઉષ્ણ અને શીતનુ પણ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણી શકતો નથી આત્માને રતિ અને અરતિ કેવા કારણુથી થાય છે, ઘડીમા આત્મા હર્ષને ધારણ કરે છે અને ઘડીમા આત્મા શોકને ધારણ કરે છે તેનુ પણ પરિપૂર્ણસ્વરૂપ અવબોધાતુ નથી, ત્યારે હે આત્મન્! હુ શુ માગી શકુ! ગુણહીન એવા મારે શુ માગવુ જોઈએ ગુણવિનાનો ઘટાટોપ અવકૃત વન્ધ્યા ગાયનીપેઠે ફલપ્રદ થઈ શકતો નથી પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે મારી દશા છે, તેથી યાચના કરવી વ્યર્થ છે હૃદયમા સદ્‌ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે સ્વયમેવ સર્વ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે ગુણોથી ઇષ્ટ પદાર્થની પ્રાપ્તિ સત્વર થાય છે પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત્યર્થ સદ્‌ગુણો મેળવવાની અત્યત આવશ્યકતા છે અનન્ત જ્ઞાનાદિક ગુણો આત્મામા છે માગ્યાથી કઇ મળવાનુ નથી પણ સદ્‌ગુણો પ્રાપ્ત કરવાથીજ પરમાત્મપદ મળવાનુ છે મારી શક્તિવડેજ પરમાત્મપદ પ્રગટ કરવાનુ છે, માટે સદ્‌ગુણો મેળવવા પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે એક વિદ્વાન્ કહે છે કે, "તમો જેની ઇચ્છા કરો છો તે માટે ગુણો મેળવો, જરા માત્ર પણ યાચના કરશો નહીં યાદ રાખશો કે સ્વયમેવ તે ઇચ્છિત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થના નીજ"

ग्यान न जानु विग्यान न जानु, न[1] जानु भज नामा।
आनन्दघन प्रभुके घर द्वारे, रटन करूं गुणधामा।।अवधू०।।४।।

ભાવાર્થ.—હુ જ્ઞાનનુ સ્વરૂપ પણ સમ્યગ્રીત્યા અવબોધી શકતો નથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન પર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન એ પાચ જ્ઞાનના એકાવન ભેદ થાય છે મતિજ્ઞાનના અઠ્ઠાવીશ ભેદ થાય છે શ્રુતજ્ઞાનના ચૌદ ભેદ છે અવધિજ્ઞાનના છ ભેદ થાય છે મન પર્યવજ્ઞાનના બે ભેદ થાય છે લોક અને અલોક સર્વ પદાર્થના સર્વ ગુણપર્યાયોનો સાક્ષાત્ એક સમયમા જાણુનાર કેવલજ્ઞાન એકજ છે પચ જ્ઞાનનુ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ તો શ્રી કેવલીભગવાન્ જાણે છે મતિજ્ઞાન અને

---

૧ પાઠાંતર—न जानु पद नामा

શ્રુતજ્ઞાનમા વિજ્ઞાનનો સમાવેશ થાય છે તત્ત્વસબંધી વિશેષ પ્રકારે સૂક્ષ્મજ્ઞાન થાય છે તેને વિજ્ઞાન કહે છે જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનનુ સ્વરૂપ જે પ્રમાણુમા મારે જાણવુ જોઈએ તે પ્રમાણુમા યથાર્થ જાણી શકતો નથી તેમજ શ્રી આનન્દઘનજી પોતાની લઘુતાને દેખાડતા છતા કહે છે કે, હુ પ્રભુને ભજવાનુ પણ બરાબર પરિપૂર્ણતા જાણી શકતો નથી પ્રભુને ભજતા ધ્યાતા, ધ્યેય અને ધ્યાનની એકતા થઈ જાય છે આત્મા અને પરમાત્માની ત્યા ભિન્નતા ભાસતી નથી વિકલ્પ અને સકલ્પનો નાશ થાય છે, એવા પ્રકારનુ ભજન (સેવન) હુ જાણી શ કતો નથી પ્રભુના ભજનથી આત્મા પ્રભુરૂપ બની જાય છે મનોવૃત્તિ ખરેખર પરમાત્મમય બની જાય છે આવી રીતે પ્રભુને ભજવાનુ જ્ઞાન પણ જાણુતો નથી શ્રીમદ્ જે ખરો ઉપર્યુક્ત વિષયો પરિપૂર્ણ જાણુતા નથી તે તે બાબતમા પોતાનુ અજાણપણુ દેખાડે છે તે એક જાતની લઘુતા છે શ્રી આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, હવે આનન્દના સમૂહભૂત અને અનન્ત જ્ઞાનદર્શન અને ચારિત્રગુણસ્થાનકભૂત એવા પરમાત્માના સમ્યક્ત્વરૂપ બારણુા આગળ રહીને પ્રભુના જ્ઞાનાદિ ગુણોનુ યથાશક્તિ પ્રમોદભાવથી પ્રેમ ધારણુ કરીને સ્મરણુ કરૂં છુ, પ્રભુના સમ્યક્ત્વરૂપ દ્વાર આગળ પ્રભુના ગુણો ગાતો બેઠો છુ, તેથી નિર્ગુણી એવા મારામા ઢકાયના જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રગટશે, એવો મને નિશ્ચય થાય છે પ્રભુના ગુણોનુ ગાન કરતા જે જે મારે માગવાનુ છે એવુ પરમા ત્મપદ ખરેખર સ્વયમેવ આવરણુ ટળતા મારામા પ્રગટ થશે

पद २७

(राग आशावरी)

अवधू राम राम जग गावे, विरला अलख लखावे. ॥ अ० ॥
मतवाला तो मतमें राता, मठवाला मठ राता ।
जटा जटाधर पटा पटाधर, छता छताधर ताता ॥ अ० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ.—હે અવધૂત આત્મન્ ! દુનિયા રામ રામ ગાઈ રહી છે કેટલાક તો રામ રામ રામ એમ બોલીને મોટી મોટી માળાઓ ગણે છે, પણ કોઈ વિરલા રામનુ અલક્ષ્ય સ્વરૂપ સમજી શકે છે રામાનુજ, ગોસ્વામી, કબીરપથી, દાદુપથી, નાનકપથી, નિર્મલા અને ઉદાસીન વગેરે મતવાળાઓ પોતાના મતમા રાચી રહ્યા છે મઠમા રહેનારા શકર, ગિરિ, ભારતી, સરસ્વતિ, પર્વત અને પુરી, વગેરે દશ નામવાળા, શ ેરીમઠ, દ્વારિકામઠ, જ્યોતિર્મઠ અને શારદામઠ વગેરે મઠમા રાચીને ' છે, અર્થાત્ પોતાના મઠના રા ી બન્યા છે મઠનુ મહત્વ અને

મઠની ક્રિયાઓ કરીને એકાંતે પોતાની માન્યતામાજ સત્ય સમાયલુ છે, એમ કદાગ્રહથી બોધ કરે છે જટાને ધારણ કરનારા મતવાળા બાવાઓ પોતાના પક્ષમા રાચી રહ્યા છે લાકડીના પટ્ટા અને ચીપીયા વગેરેને ધારણ કરનારાઓ પોતાના મતમા રાચી રહ્યા છે અને પોતાનો મત સ્થાપન કરવા તેઓ અનેક યુક્તિયો કરે છે છત્રને ધારણ કરનાર છત્રપતિ રાજાઓ પોતપોતાના પક્ષમા કદાગ્રહ કરીને રાચી રહ્યા છે અને રાજ્યસત્તાના તોરમા અહત્વ ધારણ કરીને પોતાનો કક્કો ખરો કરવા અનેક પ્રકારના જુલમ કરે છે પોતે લીધેલી રાજહઠને મૂકતા નથી એક લાખનો સ્વામી,-અહંકારી મનુષ્ય-એક શેર દારૂ પીધા જેટલી ઘેન પોતાના મગજમા રાખે છે, ત્યારે છત્રપતિ રાજાઓ કે જેઓ અહંકારમા મસ્ત બન્યા છે અને જેના ખભે આંખો આવી છે તેઓ માયાના છાકમા છાકી જઈને રામને ઓળખવાના અધિકારી શી રીતે બની શકે? છત્રને ધારણ કરનાર કેટલાક મઠના મહન્તો અને સન્યાસીઓ પોતાના પક્ષમા ઉગ્ર અભિમાન ધારણ કરનારાઓ અલક્ષ્ય સ્વરૂપમય રામને ઓળખી શકતા નથી મત કદાગ્રહના યોગે પોતપોતાના મતના મતધારિયો રાચી માચી રહ્યા છે

आगम पढी आगमधर थाके, माया धारी छाके ।
दुनियांदार दुनीसें लागे, दासा सब आशाके ॥ अ० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—કેટલાક આગમને ભણનારા આગમ ધરો પણ થાકયા, અર્થાત્ પોતાના પ્રમાદના યોગે આગમો ભણીને પણ જે સાર ખેંચીને રાગદ્વેષની મન્દતા કરવાની હતી તે કરી નહીં અને મમત્વયોગે ગચ્છના ભેદે એકાન્તે ખંડનમંડનમા પડીને આગમોના આધારે જેવી રીતે ચાલવાનું હતુ તેવી રીતે ચાલી શકયા નહીં સર્વજ્ઞકથિત આગમોનુ પરિપૂર્ણ પ્રામાણ્ય છે, તે આગમોનો અભ્યાસ કરીને સમકિતપૂર્વક પોતાના આત્માનો અનુભવ મેળવીને અન્તર્દૃષ્ટિ ધારણ કરવી જોઈએ અને ચારિત્રમા યથાશક્તિ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ, ઇત્યાદિ ફળ ન બેસાડયુ તો આગમ ભણીને થાકના જેવુ ર્યું કહેવાય છે, તેમા આગમોનો દોષ નથી કિન્તુ તેપ્રમાણે ન વર્તે તેનો દોષ છે શુદ્ધાત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરવી તેજ આગમોની શિક્ષા છે માયાને ધારણ કરનારાઓ માયામા છાકી ગયા છે માયા મહાદેવીએ જગતના સર્વ જીવોને પોતાના કબજામા લીધા છે બાજીગર જેમ પૂતળીઓને નાચ નચાવે છે, તેમ માયા સર્વ જીવોને નાચ નચાવી રહી છે જીવો માયાના વશમા વર્તે છે અને કસાઇના બકરાની પેઠે મનમા ફુલાય છે, એ પણ એક

આશ્ચર્યની વાત છે માયારૂપ રાક્ષસી જીવોના જ્ઞાનાદિ સત્વનુ ભક્ષણ કરી જાય છે માયામા સપડાયલો પ્રાણી પોતાને—જાડાની-પેઠે મહાન, પ્રતિષ્ઠિત, વિવેકી અને દક્ષ તરીકે સમજે છે માયારૂપ અશુદ્ધતા જેના મનમા ભરપૂર ભરી છે તેને નિરૂપાધિદશાના સુખનુ સ્વપ્ન પણ કયાથી આવી શકે ? સાન્નિપાતિક મનુષ્યની પેઠે લક્ષ્મી વગેરે માયાને ધારણ કરનારા જીવોની દશા થાય છે દારૂ પીધેલા વાનરને વીંછી કરડ્યો હોય અને પછી જેવી દશા થાય તેવી માયાને ધારણ કરનારાઓની દશા થાય છે દુનિયાના મનુષ્યો જગતના વ્યવહારમા અર્થાત્ રાગ અને દ્વેષમા પ્રવર્તે છે દુનિયા છે દાવાની રે, તેમાં શું તુ चित्त धरे ॥ जोने जरा जागी रे, मायामा मुक्ती नाने मरे ॥ घडीमां सारो घडीमा खोटो, दुनिया बोले बोल ॥ साराने खोटो कोइ कहेच, कोण करे तस तोल ॥ समजीने सहु सहेवु रे, करशे जतु, तेवु भरे ॥ दुनिया ॥ १ ॥ દુનિયા મોહના વશમા પડીને પોતાના અવશ્ય આત્મસ્વરૂપ પ્રતિ ધ્યાન આપતી નથી સર્વે મનુષ્યો આશારૂપ દાસીના વશમા વર્તે છે કોઈ વિરલા મનુષ્યો આત્માના સ્વરૂપને ઓળખવા લક્ષ દેછે

बहिरातम मूढा जग जेता, मायाके फद रहेता।
घट अतर परमातम ध्यावे, दुर्लभ प्राणी तेता० ॥ ज० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ.—બાહ્યવસ્તુઓમા આત્મત્વબુદ્ધિ ધારણ કરનારા જગતમા જેટલા મૂઢ મનુષ્યો છે, તેઓ માયાના ફંદમા વર્તે છે મૂઢ મનુષ્યો માયામા જેટલુ પ્રિયત્વ અને સુખત્વ ધારણ કરે છે, તેટલુ પોતાના આત્મામા પ્રિયત્વ અને સુખત્વ બુદ્ધિને ધારણ કરતા નથી મૂઢ મનુષ્યો પોતાના આત્માની કિંમત ખાવાપીવામા અને એશઆરામ મારવામા આકી દેછે મૂઢ મનુષ્યોની દષ્ટિમા અનેક પ્રકારના દોષમય સ્વાર્થો સમાયા હોય છે મૂઢ મનુષ્યો દરેક પ્રવૃત્તિ માયાની મુખ્યતાએ કરે છે અને અન્તે "વિષ્ઠાનો કીટક વિષ્ઠામાજ મરે" તેની પેઠે માયામાજ માયા માયા કરતા મરી જાય છે અને માયામાજ ઉત્પન્ન થાય છે મૂઢ મનુષ્યો સ્વાર્થદષ્ટિથી જ્યા ત્યા અનેક પાપાચરણોને કરતા છતા ફરે છે મૂઢ મનુષ્યો લોભના વશ થઈને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મથી પણ દૂર રહે છે મૂઢ મનુષ્યો જ્યા ત્યા પોતાની મૂઢ દષ્ટિના ચશ્મા પહેરીને જાય છે તેથી તેઓ સત્યતત્ત્વની પરીક્ષા કરવા પણ સમર્થ બનતા નથી મૂઢ મનુષ્યો સાસારિક પદાર્થોને ભોગવવામા અને મેળવવામાજ વિષ્ઠામા રાચેલા ભૂંડની પેઠે જીવનની સફલતા

સમજે છે, તેઓ દુનિયાદારીની જંઝાળમા ફસાઈ જઈને આત્મદેવને અવબોધી શકતા નથી મૂઢ જીવો પાષાણ અને વજ્રના જેવા કદાગ્રહી હોય છે મૂઢ મનુષ્યો બાહ્યવસ્તુઓમા આત્મબુદ્ધિને ધારણ કરે છે મૂઢ મનુષ્યો બાહ્યવસ્તુઓમા સુખની બુદ્ધિ ધારણ કરીને બાહ્યવસ્તુઓ માટે લડે છે, મરે છે અને દુર્ગતિમા જાય છે, તેમજ કુદેવ, કુગુરૂ અને કુધર્મમા ફસાઈ જઈને આત્માને સમ્યક્‌પણે અવબોધી શકતા નથી મૂઢ મનુષ્યો જડ અને ચેતનની ભિન્નતાને જાણી શકતા નથી પોતાના હૃદયમા આત્માને ઓળખીને તેની ભાવના કરે એવા મનુષ્યો જગત્‌મા દુર્લભ છે પોતાના હૃદયમા આત્મારૂપ ચિદાનન્દ પરમાત્મા બિરાજી રહ્યા છે આત્મતત્ત્વનુ જ્ઞાન કરનાથી સત્યતત્ત્વનો અવબોધ થાય છે અધ્યાત્મશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ હૃદયમા પરમાત્મતત્ત્વની ભાવના કરે છે, જેઓએ તત્ત્વજ્ઞાની ગુરૂની ઉપાસ્તિથી આત્મતત્ત્વસંબંધી જ્ઞાન કર્યું છે, તેઓજ હૃદયમા પરમાત્મસ્વરૂપની ભાવના કરી શકે છે પરમાત્મતત્ત્વની ભાવના માટે અન્ય ઘણા સદ્‌ગુણો મેળવવાની જરૂર છે આત્મતત્ત્વનો અનુભવ કરવા માટે અનેક શાસ્ત્રો કે જેમા આત્માની શક્તિયો સબધી ઘણુ વિવેચન કરવામા આવ્યુ હોય તેવા શાસ્ત્રોનુ શ્રવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન કરવુ જોઈએ સાત નયોદ્વારા આત્માની માન્યતાનો પરિપૂર્ણ અભ્યાસ કરવો જોઈએ જગતની સર્વ ઈષ્ટ વસ્તુઓ ઉપર રાગ અગર અનિષ્ટ વસ્તુઓપર દ્વેષ ન કરવો જોઈએ દયા, દાન, વિવેક, સન્તસેવા, ગુરૂની સેવા ચાકરી, ગુરૂનુ બહુમાન અને ગુરૂનુ વૈયાવચ્ચ કરવુ જોઇએ મૈત્રી, પ્રમોદ, માધ્યસ્થ અને કારૂણ્ય એ ચાર ભાવના આદિ ભાવનાઓને ભાવવી જોઇએ કીર્તિ અને પ્રતિષ્ઠાપ્રાપ્તિ અને તેના નાશમા સમાન વૃત્તિ રાખવી જોઈએ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને પરમધન સમજવુ જોઇએ નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનયથકી ચારિત્રનુ સ્વરૂપ અવબોધવુ જોઇએ આત્માની શક્તિયો ખીલવવાના ઉપાયો અવબોધવા જોઇએ સાધ્યદૃષ્ટિ અતરમા રાખવી જોઇએ સાસારિક પદાર્થોથી અલિપ્ત રહેવાનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે પ્રવૃત્તિ ન કરતા દરેક બાબતોને બરાબર જાણીને પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ સર્વ વસ્તુઓમા સારમા સાર આત્મા છે એમ નિશ્ચય કરવો જોઈએ આત્મતત્ત્વજ્ઞાની સત્પુરૂષોની સગતિ કરવી જોઈએ સદ્‌ગુરૂને વારવાર તત્ત્વની પૃચ્છા કરવી જોઈએ, સદ્‌ગુરૂની સાથે ઘણા લાબા કાળપર્યંત સાથે વસવુ જોઈએ, કારણ કે ગુરૂની સાથે દરરોજ રહેવાથી પ્રતિદિન અભિનવજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે આ પ્રમાણે ઉપાયોને આદરતા કોઈ વિરલા મનુષ્યો આત્માનો અનુભવ કરીને હૃદયમા આત્મરૂપ પર

आशा दासीके जे जाया, वे जन जगके दासा ।
आशा दासी करे जे नायक, लायक अनुभव प्यासा ॥ आ०॥२॥

ભાવાર્થ.—જે આશા દાસીના પુત્રો બને છે તે મનુષ્યો જગતના દાસ બને છે. દાસીના પુત્રો દાસ ન કરે એવો નિયમ છે. આશાના વશીભૂત થએલા મનુષ્યો નિર્જીવ પદાર્થોની સ્પૃહા ધારણ કરીને અનેક પ્રકારની ઉપાધિયો વેઠે છે. આશાના દાસભૂત બનેલા મનુષ્યો નીચ મનુષ્યોની લાજ મૂકીને સેવા કરે છે અને અન્ય મનુષ્યોને રાંક જેવું મુખ કરીને કરગરે છે. સ્પૃહાથી મનુષ્ય પોતે જમે તેવો હોય તોપણ પરતન્ત્ર બને છે. સ્પૃહાયોગે જેના મુખ સામું જોતાં અરૂચિ થાય તેના સામું જોઇને તેની સ્તુતિ કરવી પડે છે. અનેક પદાર્થોની સ્પૃહા કરીને મરણપર્યંત સતત પરિશ્રમ વેઠવામાં આવે છે તોપણ અન્તે કહેવું પડે છે કે, હાય અરે ! દુનિયામાં કંઇ સુખ જોયું નહીં, આશા અસુખના ઉદ્‌ગારો કાઢવા પડે છે. ધનપતિ થવાની આશા, સત્તાધારી થવાની આશા, રાજ્યતન્ત્ર કબજામાં કરવાની આશા અને સર્વના ઉપરી બનવાની આશા તે આશાઓ પૈકી અમુક આશાઓ પાર પડે છે, તોપણ જે જે પદાર્થો મળે છે તેનાથી ખરૂં સુખ મળતું નથી. આશાનો સ્વભાવજ એવો છે કે કદાપિ કાળે તેનો પાર આવતો નથી. આશાના યોગે પ્રવૃત્તિચક્રમાં ઝુકાવવું પડે છે અને માનસિક પીડાઓના વશમાં રહેવું પડે છે. આશાઓ મધમાખીઓની પેઠે હૃદયમાં ગણગણાટ કર્યાં કરે છે. એક આશા પુરી થતાં અન્ય જડ વસ્તુની સ્પૃહા થયા કરે છે. જેઓ આશાને પોતાની દાસી બનાવીને તેના નાયક બને છે તેઓ અનુભવ અમૃતપાન કરવાના અધિકારી બને છે. આશાના દાસો જે હોય છે તે તો કદાપિ અનુભવ અમૃતપાનના અધિકારી બની શકતા નથી. સાકરનું ભક્ષણ કરવાનો અધિકાર ગધેડાને નથી તેમજ, જેઓ આશાદાસીના પુત્રો બને છે તેઓ અનુભવ અમૃતરસ પાનના અધિકારી ક્યાંથી બની શકે ? જેઓ સ્પૃહાના વિચારોને મનમાં ઉત્પન્ન થતાંજ વારે છે, તેજ ખરા જ્ઞાની છે. જેઓ પર પુદ્‌ગલ વસ્તુમાં સુખ નથી, એમ જાણી જડ વસ્તુઓમાં મમત્વથી બંધાતા નથી અને ધન, કીર્તિ, સ્ત્રી, ધન, પુત્ર, વૈભવ, ઘરબાર, માન અને પ્રતિષ્ઠા, આદિની સ્પૃહા ધારણ કરતા નથી, તેઓ નિઃસ્પૃહી હોવાથી જ જગતને તૃણવત્ ગણે છે. જીવનની આશાનો પણ જેઓએ ત્યાગ કર્યો છે, તેઓ આનન્દજ્ઞાનપૂર્વક અનુભવ અમૃતપાનના અધિકારી બને છે.

मनसा प्याला प्रेम मसाला, ब्रह्म अग्नि परजाली ।
तन भाठी अवटाई पिये कस, जागे अनुभव लाली. ॥ आ० ॥३॥

ભાવાર્થ.—મનરૂપ પ્યાલામા આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો પ્રેમરૂપ મશાલો ભરીને અને તે તનરૂપ ભઠીમા મનપ્યાલામાના પ્રેમમશાલાને બ્રહ્મરૂપ અગ્નિથી બાળીને અને તેને સારી પેઠે ઉકાળીને તે મશાલાનો કસ કાઢીએ તો અનુભવ જ્ઞાનરૂપ લાલી આત્મામા જાગ્રત્ થાય છે જગતના જીવો સુખની આશાએ અનેક પ્રકારના રસના પ્યાલાઓને ઘટઘટાવી જાય છે પણ ભાત જીવો અલ્પકાળ પશ્ચાત્ તેનુ ઘેન ઉતરે છે એટલે, પૂર્વે હતા તેવા આળસુ અને શોકગ્રસ્ત બની જાય છે, માટે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે હે જગત્ના જીવો! તમો પુદ્ગલરસના ભરેલા પ્યાલાઓને પી પી ને થાકી ગયા પણ તમને કૌવત પ્રાપ્ત થયુ નહી અને આનન્દની ખુમારી પણ રહી નહીં, માટે હવે બાહ્યની ઉપાધિ પરિહરીને મનપ્યાલામા આત્મશુદ્ધ સ્વરૂપનો પ્રેમરૂપ મશાલો ભરીને બ્રહ્મઅગ્નિથી ઉકાળીને પીઓ કે જેથી હે ભવ્ય જીવો! તમને અનુભવ લાલી પ્રાપ્ત થશે એ રસપાનથી વૃદ્ધાવસ્થા, મૃત્યુ અને જન્મ વગેરેની ઉપાધિયો છૂટી જશે રોગ, શોક, ચિન્તા, રાગ, દ્વેષ અને ભય, વગેરેનો નાશ થશે આત્મામા અપૂર્વ શાંતિ પ્રગટશે, બાહ્યવસ્તુઓની આશાઓ વિલય પામશે, મનમા આશાની ભસ્મ પણ રહેવા પામશે નહીં, મનમા નિસ્સ્પૃહભાવ ઉત્પન્ન થવાનો આ અત્યુત્તમ ઉપાય છે શુદ્ધાત્મસ્વરૂપ પ્રતિ શુદ્ધપ્રેમ ઉત્પન્ન થતા આશાઓરૂપ લાકડા ખરેખર જ્ઞાનરૂપ અગ્નિથી બળીને ભસ્મ થશે, માટે આત્મજ્ઞાનવડે શુદ્ધાત્મસ્વરૂપનો અત્યંત પ્રેમ ધારણ કરો, તેનાથી અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે અનુભવ જાગ્રત્ થતા આશાના તરંગો શાંત થઈ જવાના જે મનુષ્યો આવા અત્યુત્તમ ઉપાયને ધારણ કરી તે પ્રમાણે વર્તે છે તેઓ આશા, તૃષ્ણા-સ્પૃહા વગેરેનો નાશ કરે છે અને આત્માનો અનુભવ કરીને અનુભવ સુખ ખુમારીના ભોક્તા બને છે અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા આત્મામા આનન્દ પ્રગટે છે અને મુખ પણ પ્રસન્ન રહે છે શરીરમા પણ જાણે આનન્દ ઉભરાઈ જતો હોય તેમ ભાસ થાય છે

अगम पियाला पीयो मतवाला, चिन्ही अध्यातम वासा।
आनन्दघन चेतन व्है खेले, देखे लोक तमासा॰ ॥ आ० ॥४॥

ભાવાર્થ.—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી આ પ્રમાણે ઉદ્ગારો કાઢીને હવે આગળ જણાવે છે કે, અનુભવપ્યાલાને પીવાના વિચારવાળા હે આત્મન્[1] કોઈ બાહ્યદૃષ્ટિધારક મનુષ્યોને જેની ગમ (સમજણ) પડે નહીં એવા અગમ અનુભવ પ્રેમરસના પ્યાલાને તુ પી જા અધ્યાત્મસ્વરૂ-

1 चेतन व्है ને ઠેકાણે सो जगमा એવો અન્ય પ્રતિમા પાઠ છે

પમા સ્થિરતા કરીને અનુભવ પ્રેમરસ પ્યાલો પીવાનો છે સર્વ પ્રકારના શાસ્ત્રોમા અધ્યાત્મશાસ્ત્ર ઉત્તમ છે સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનમા અધ્યાત્મજ્ઞાન ઉત્તમ છે अध्यातमज्ञाने करी विघटे भव भीय भीत, सत्यधर्म ते ज्ञान छ, नमो नमो ज्ञानना रीत॥ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમા કથ્યુ છે કે, अप्पनाणण मुणी होइ આત્મજ્ઞાનવડે મુનિપણુ પ્રાપ્ત થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનના શાસ્ત્રો વાચીને પણ તેમા સ્થિરતા કરવી જોઈએ આત્મામા શુદ્ધ ઉપયોગથી રમણતા કરવી જોઈએ અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે અગમ એવા અનુભવ પ્યાલાનુ સ્વરૂપ જાણીને અનુભવ પ્રેમરસ પ્યાલાને હે ચેતન ! તુ પીજા તેથી આનન્દનો સમૂહભૂત ચેતન પોતાના સ્વરૂપમા ખેલશે, અર્થાત્ લ્હેર મારશે અનુભવપ્રેમરસની ખુમારી એટલી બધી ચડશે કે તે આત્માના અસખ્યાત પ્રદેશે વ્યાપી જશે અને તેના પ્રતાપે અન્તે દિવ્ય જ્ઞાનશક્તિ ખીલશે અને તેથી લોકમા રહેલા સર્વ પદાર્થોનુ નાટક દેખાશે માટે હે આત્મન્ ! તારે તો અનુભવ પ્રેમરસ પ્યાલો પીવો જોઈએ જગત્મા અધ્યાત્મયોગીઓ આવા ઉત્તમ પ્યાલાને પીવા સમર્થ થાય છે આવો પ્યાલો પીતા કોઇની સ્પૃહા રહેતી નથી શેઠ, રાજા, ચક્રવર્તિ અને ઇંદ્રોની પણ પરવા રહેતી નથી. બાહ્ય પદાર્થો કે જે બાહ્યદૃષ્ટિથી દેખતા સુદર લાગે છે પણ અનુભવજ્ઞાનના યોગે અન્તરદૃષ્ટિ થતા તેમા કઈ સાર દેખાતો નથી અનુભવરસ પ્યાલાના પીનારાઓ દુનિયાના સર્વ તમાશા દેખે છે અને પોતાના સ્વરૂપની લ્હેરમા આનન્દી રહે છે દેહ છતા પણ મુક્તિના સુખનો અનુભવ કરે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે અનુભવ પ્રેમરસ પ્યાલો પીધા પછી ચેતન જુદાજ પ્રકારે ખેલીને દુનિયાને તમાશારૂપ દેખે છે

पद २९

(राग आशावरी)

अवधू नाम हमारा राखे, सो परम महारस चाखे ॥अवधू०॥
नहीं हम पुरुषा नहा हम नारी, वरन न भात हमारी ।
जाति न पाति न साधन साधक, नहीं हम लघु नहीं भारी ॥अ०॥१॥

ભાવાર્થ.—પિતાનુ નામ પુત્ર રાખે છે, પિતા પુત્રને મૃત્યુ વખતે કહી જાય છે કે હે પુત્ર ! તુ મારૂ નામ રાખજે પોતાનુ નામ રાખવા પુત્રોની જરૂર છે અને તદર્થ વૃદ્ધાવસ્થામા પણ કેટલાક પુરૂષો લગ્ન કરે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી વિચાર કરે છે કે મારે તો કોઈ શિષ્ય તરીકે સાધુ નથી, ત્યારે મારૂ નામ કોણ રાખશે ? તત્સબધી અન્તરમા

ઉંડો આલોચ કરીને કહે છે કે, અમોને કોઈ ઓળખવાને વિરલા સમર્થ થાય છે નિશ્ચયનયથી અમારૂ અવધૂત સ્વરૂપ છે દુનિયાની બાહ્યદૃષ્ટિમા ન આવે એવુ સ્વરૂપ છે અમારા મૂળ સ્વરૂપને ઓળખીને અમારૂ જે નામ રાખે છે તે પરમ આનન્દરૂપ મહારસને આસ્વાદે છે પિતા વગેરેના નામને રાખનારા પુત્રો પરમ આનન્દ મહારસને આસ્વાદી શકતા નથી, તે તો બિચારા દુખિયા, શોકી, ભય અને ઉપાધિમા ફસાઈ ગએલા દેખાય છે શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી અધ્યાત્મજ્ઞાનમા ઉંડા ઉતરીને અમારૂ નામ સાર્થક રાખનારાઓ તો ક્ષણે ક્ષણે પરમ આનન્દરૂપ અમૃતરસને આસ્વાદે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘન કહે છે કે, મને કોઈ, પુરૂષ તરીકે જાણશો નહીં કેમકે હુ પુરૂષ નથી, અમુક શરીરના અવયવોથી પુરૂષ ગણાય છે અને અમુક શરીરના અવયવોથી જગત્માં નારી ગણાય છે હે મનુષ્યો ! યાદ રાખશો કે હુ પુરૂષ વા સ્ત્રી નથી જ્યાસુધી હુ પુરૂષ અગર હુ સ્ત્રી છુ એવો અહભાવ પ્રગટે કે રહે ત્યાસુધી આત્માના શુદ્ધધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી વ્યવહારમા પુરૂષ વા સ્ત્રી એમ શબ્દો બોલવામા આવે પણ અન્તરથી પુરૂષ વા સ્ત્રીત્વ ધર્મનો અહભાવ પ્રગટવો ન જોઈએ, એવી દશા જેને પ્રગટ થઈ છે તે અમારૂ નામ રાખી શકે છે આગળ વધીને તેઓશ્રી જણાવે છે કે અઢાર વર્ણ આદિ દુનિયામા બાહ્યદૃષ્ટિથી જેટલી વર્ણો અને જાતિ કહેવાય છે તદ્રૂપ હુ નથી બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય, ક્ષત્રિય અને શૂદ્ર એ ચાર જાતિયો શરીર ઉપર રહે છે, તે હુ નથી હુ કોઈ પક્તિમા નથી હુ બાહ્યદૃષ્ટિથી સાધન વા સાધક નથી, તેમ હુ લઘુ અગર ભારે નથી

नहीं हम ताते नहीं हम सीरे, नहीं दीर्घ नहीं छोटा ।
नहीं हम भाइ नहीं हम भगिनी, नहीं हम बाप न बेटा ॥ अ० ॥२॥

ભાવાર્થ.—હુ આત્મા ઉષ્ણ પણ નથી અને શીત પણ નથી ઉષ્ણ એ પુદ્ગલનો પર્યાય છે અને શીત પણ પુદ્ગલનો પર્યાય છે પુદ્ગલદ્રવ્યથી આત્મા ભિન્ન છે આત્મામા ઉષ્ણપણુ અને શીતત્વ રહેતુ નથી પુદ્ગલદ્રવ્યમા લઘુત્વ અને મહત્વ, સ્કન્ધોની અપેક્ષાએ ગણાય છે પુદ્ગલથી આત્મા ભિન્ન હોવાથી તેમા ન્હાના અને મોટાનો સબધ ઘટતો નથી હુ કોઈનો ભ્રાતા પણ નથી અને હુ આત્મા કોઇની બેન પણ નથી હુ આત્મા કોઇનો બાપ પણ નથી અને હુ આત્મા કોઇનો બેટો પણ નથી અરૂપી અગમ્ય પ્રદેશમય હુ આત્મા છુ આત્મા કોઇના મૂળ રૂપને પેદા કરવાને શક્તિમાન્ નથી તેથી તે અન્ય આત્માનો પિતા પણ નથી કેટલાક મનુષ્યો [illegible] પિતાના અત્યન્તમા લીન કરે છે

અને પોતાનામા પિતાનુ અહત્વ કલ્પીને વ્યર્થ અનેક પ્રકારની ઉપા
ધિયો, શોક, ચિન્તા અને રા ા નોરેથી દુ ખી થાય છે, આત્મા કોઇનો
પિતા નથી સાસારિક સબધોને ખરા માનીને મૂળ સ્વરૂપ આત્મા
ભૂલે છે અને તેથી રાગ અને દ્વેષમા ફસાય છે પુત્રોની ઉપર મોહ
ધારણ કરે છે, તેથી આત્મા પોતાનુ મૂળ સ્વરૂપ નિહાળી શકતો નથી
આત્માને કોઈ ઉત્પન્ન કરનાર નથી, તેથી આત્મા કોઇનો પુત્ર નથી,
છતા મોહના યોગે આત્મા પોતાને અમુકનો પુત્ર કલ્પે છે અને તેથી
પોતે ભ્રાતિના વશમા પડે છે, પિતાની ઉપર મમતા રાખીને પોતાનુ
મૂળ સ્વરૂપ શોધી લેતો નથી હુ અમુકનો પુત્ર છુ, અમુક મારો
પિતા છે, તેમના અન્યોના સબધથી ભિન્ન છુ એમ સકુચિત દૃષ્ટિથી
તે જગતના સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના આત્મવત્ માની શકતો નથી
પોતાને પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપે ઓળખતો નથી, તેથી જગતના પદાર્થોમા
અહ અને મમત્વથી આત્મા બધાય છે આત્મા કોઈનો સહોદર ભ્રાતા
નથી, શરીરના સબધથી અમુકને ભ્રાતા કલ્પવો અને શરીરના સબ
ધથી અમુકને ભગિની કલ્પવી એ પણ વસ્તુત વિચારતા ભ્રાતિ છે
પોતાના આત્મવત્ સર્વ આત્માઓ છે શરીર અને જ્ઞાતિ વગેરેના
આરોપથી આત્માને બરાબર અવબોધી શકાતો નથી બાહ્યદૃષ્ટિ ધારકો
શરીર આદિનો આરોપ આત્મામા કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ આત્મા-
તેજ આત્મરૂપે અવબોધે છે, તેથી તેઓ આનન્દઘનનુ નામ રાખી
શકે છે બાહ્યવસ્તુઓ જડ છે, તેથી તેમા આત્માનુ કઈ પણ નથી
જેઓ ઉપર કથ્યા પ્રમાણે આત્માનુ સમ્યક્ સ્વરૂપ જાણે છે તેજ
આનન્દઘન સ્વરૂપ અવબોધવા સમર્થ થાય છે

नहीं हम मनसा नहीं हम शब्दा, नहीं हम तरणकी धरणी ।
नहीं हम भेख भेखधर नाहीं, नहीं हम करता करणी.॥अवधू॥० ३॥

ભાવાર્થ.—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી નીચે પ્રમાણે અવબોધે છે હુ
મન નથી મનના બે ભેદ છે ૧ દ્રવ્યમન, અને બીજુ ભાવમન
દ્રવ્યમન, વર્ગણાનુ બનેલુ છે અને વિચારમય ભાવમન છે દ્વાદશમા
ગુણસ્થાનક પર્યંત ભાવમન છે અને દ્રવ્યમન તો ત્રયોદશમા ગુણ
સ્થાનકમા પણ હોય છે પાચ અનુત્તરવિમાનના દેવતાઓના પ્રશ્નોના
ઉત્તર શ્રી કેવલિભગવાન્ દ્રવ્યમનને અમુક અક્ષર સજ્ઞારૂપે પરિણમા
વીને આપે છે દ્રવ્યમનથી આત્મા ભિન્ન છે જેમ જેમ મનોદ્રવ્યની
શુદ્ધતા થતી જાય છે તેમ તેમ ઉત્તમ શુદ્ધ લેશ્યા પ્રગટે છે અને ભા
વમન પણ શુદ્ધ પ્રગટતુ થાય છે મનગમથી વિશેષ જાણવાની

ઇચ્છા હોય તેણે વિશેષાવશ્યક, તત્ત્વાર્થ, તથા असद्दीयकृत પરમાત્મજ્યોતિ વગેરે ગ્રન્થો વાચવા અને સાભળવા શબ્દ પણ જડ છે કેટલાક "शब्दगुणमाकाशम्" શબ્દ, આકાશનો ગુણ છે એમ કહે છે પણ તે યોગ્ય નથી स्याद्वादरत्नाकरावतारिका અને सम्मतितर्क વગેરેમા શબ્દ, આકાશનો ગુણ નથી એમ અનેક પ્રમાણોથી બતાવ્યુ છે ટેલીફોન વગેરેમા શબ્દોની એક સ્થાનથી અન્યત્ર ગતિ થતી પ્રત્યક્ષ જોવામા આવે છે, માટે અરૂપી એવા આકાશનો શબ્દ ગુણ નથી આકાશ અક્રિય છે અને શબ્દ તો ગતિ કરે છે માટે તે પુદ્ગલદ્રવ્ય સ્કન્ધરૂપ છે, એમ અવબોધવુ સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર એમ ઉપાધિ ભેદથી શબ્દના ત્રણ પ્રકાર થાય છે શબ્દવર્ગણાનુ વિશેષ સ્વરૂપ વિશેષાવશ્યકમા છે તેમજ તેનુ કિંચિત્ સ્વરૂપ असद्दीयकृत तत्त्वबिन्दुमा છે પુદ્ગલદ્રવ્યરૂપ શબ્દ હોવાથી શબ્દથી ભિન્ન આત્મા છે આત્માનો વાચક શબ્દ છે તેથી શબ્દ પણ અપેક્ષાએ બ્રહ્મ કહેવાય છે शब्दब्रह्म એ નામથી વેદાતિયો શબ્દને માને છે અને પૂજે છે શબ્દ એ ભાવશ્રુતનુ કારણ હોવાથી દ્રવ્યશ્રુતરૂપ છે અને ભાવશ્રુતની કારણતાથી જૈનો પણ શબ્દરૂપ શાસ્ત્રને નમે છે અને પૂજે છે પણ અત્ર કહેવાનુ એ છે કે શબ્દરૂપ આત્મા નથી, માટે શબ્દવૃન્દથી ભિન્ન આત્મા છે એમ નિશ્ચય કરવો ઘાસ જેનાપર ઉગે છે એવી પૃથ્વી પણ હુ આત્મા નથી, તેમજ વેષથી પણ હુ ભિન્ન છુ, વેષને ધારણ કરનાર તો શરીર છે, પણ હુ આત્મા વેષને નિશ્ચય ધારણ કરતો નથી, તેમજ બાહ્યવસ્તુઓનો હુ કર્તા નથી અને કરણી-ક્રિયા તેથી પણ હુ (આત્મા) ભિન્ન છુ

नहीं हम दरसन नहीं हम परसन, रस न गध कछु नाही ।
आनन्दघन चेतनमय मूरति, सेवक जन बलि जाहीं ॥अ०॥४॥

ભાવાર્થ.—હુ દર્શન નથી, સાત નયમાથી એકેક નયને (એકાતે) માનીને જે દર્શન ઉત્પન્ન થયા છે તદ્રૂપ હુ નથી સપ્તાદિ એકેક નયથી ઉત્પન્ન થએલા દર્શનો તે સાગરમા ઉઠેલા તરગો જેવા છે તરગોનો સાગરમા સમાવેશ થાય છે પણ સાગરનો તરગમા સમાવેશ થતો નથી આત્મરૂપ સાગરના અન્ય દર્શન તે બિન્દુરૂપ છે, માટે તેમા સપૂર્ણ સાગરરૂપ આત્માનો સમાવેશ થાય નહીં અનેકાન્ત દર્શનરૂપ સાગરમા અન્ય સર્વ દર્શનોનો સમાવેશ થાય છે, માટે એકાત એકેક નયથી ઉત્પન્ન થએલ દર્શનો તે સપૂર્ણ આત્મારૂપ નથી કાળો, અને પીળો વગેરે વર્ણ તે હુ આત્મા નથી ભારે, હલકો, ઉષ્ણ, શીત, ચીકણો, લુખો, સુહાળો અને બરછટ એ આઠ પ્રકારના સ્પર્શ છે, તેથી આત્મા ભિન્ન

છે, માટે સ્પર્શ તે હુ આત્મા નથી મીઠો, કડવો અને આમ્ન, વગેરે રસો
છે તે પુદ્ગલદ્રવ્યના પર્યાય છે તે જડ છે તેથી હુ આત્મા ભિન્ન છુ
સુરભિ અને અસુરભિ એ બે પ્રકારનો ગન્ધ છે, એ બે પ્રકારનો ગન્ધ
તેપણ હુ આત્મા નથી ગન્ધરૂપ જડ વસ્તુથી આત્મા ભિન્ન છે તેથી
ગન્ધરૂપ પરવસ્તુમા શુભબુદ્ધિ ધારણ કરવી તે યોગ્ય નથી જે જે દૃશ્ય
પદાર્થો દેખાય છે તેમા હુ-આત્મા-કોઈ પણ રીત્યા નથી શ્રીમદ્ આ
નન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, ચૈતન્યની મૂર્તિમય અને આનન્દનો
સમૂહભૂત આત્મા છે, એજ મારૂ સ્વરૂપ છે, એવી રીતે મને જે ઓળખે
છે તેજ મારૂ નામ રાખે છે અને એવા આત્માને ઓળખનારા સેવકો
આનન્દઘનરૂપ આત્માની બલિહારી જાય છે, અર્થાત્ તેના સેવકો
આત્માની ઉપાસનારૂપ બનીઆ લેછે આત્માનુ સ્વરૂપ અત્યત સૂક્ષ્મ છે
વ્યવહાર અને નિશ્ચયનયથી આત્માનુ સ્વરૂપ સમજવુ જોઈએ બાહ્ય
જે જે પદાર્થોમા અહત્વ અને મમત્વ થાય છે તે મોહના યોગથી થાય
છે બાહ્યવસ્તુઓમા આત્મા નથી પૂર્વોક્ત બાહ્યપુરૂષાદિ આકારોમા
આત્મત્વનો આરોપ માનીને જેઓ અહત્વ અને મમત્વભાવને ધારણ
કરે છે તેઓ આત્મસ્વરૂપને ઓળખી શકતા નથી આત્માના ચૈત
ન્યાનન્દ ગુણોને જેઓ ઓળખે છે, તેઓ અમારૂ નામ રાખે છે એમ
શ્રી આનન્દઘનજી કહે છે

पद ३०

(राग आशावरी)

साधो भाई समता रङ्ग रमीजे, अवधू ममता सङ्ग न कीजे ॥सा०॥
सपति नाहीं नाहीं ममतामें, ममतामा मिस मेटे ।
खाट पाट तजी लाख खटाउ, अन्त खाखमें लेटे. ॥सा०॥१॥

ભાવાર્થ.—હે સાધુપુરૂષો ! બન્ધુઓ ! સમતાના સગમા રમવુ
જોઈએ હવે મમતાનો સગ ન કરવો જોઈએ મમતાભાવમા
ખરી લક્ષ્મી નથી મમતામા રમવાથી કાળાશ લાગે છે લાખો
રૂપૈયાના વા સોનૈયાના કમાનાર અન્તે ખાટલા, પાટલા અને ઘર
બાર, વગેરેનો ત્યાગ કરીને ચાલ્યા ગયા અને તેઓના શરીરની
સ્મશાનમા રાખ થઈ ગઈ મહાન્ ચક્રવર્તિ રાજાઓ, વગેરે મનુષ્યો
ચાલ્યા ગયા પણ તેઓની સાથે સાસારિક વૈભવ ગયો નહીં શ્રીયશો
વિજય ઉપાધ્યાય અધ્યાત્મસારમા લખે છે કે—

॥ श्लोकाः ॥

विषयैः किं परित्यक्तैर्जागर्ति ममता यदि,
त्यागात् कञ्चुकमात्रस्य भुजङ्गो नहि निर्विषः ॥ १ ॥
कष्टेन हि गुणग्राम प्रगुणीकुरुते मुनिः,
ममता राक्षसी सर्वं भक्षयत्येकहेलया ॥ २ ॥
व्याप्नोति महतीं भूमिं वटबीजाद्यथा वटः,
तथैकममताबीजात् प्रपञ्चस्यापि कल्पना ॥ ३ ॥

જો હૃદયમા મમતા જાગ્રત્ છે તો વિષયોના ત્યાગથી શુ? કાચળીના ત્યાગમાત્રથી સર્પ કંઈ નિર્વિષ થતો નથી મુનિ મહાપ્રયત્ને ગુણોના સમૂહને ભેગો કરે છે પણ મમતા રાક્ષસી જો વળગે છે તો એક ક્ષણમાત્રમા મુનિના સર્વ ગુણોનુ ભક્ષણ કરે છે, ત્યારે તે ગૃહસ્થમા, ગુણ ઉત્પન્ન થવા દે નહીં એમા શુ કહેવુ? વડના બીજથી ઉત્પન્ન થએલો વડ જેમ મોટી ભૂમિને વ્યાપ્ત કરે છે, તેમ એક મમતા બીજની કલ્પનાથી અન્ય સર્વ કલ્પનાઓ મનને વ્યાપ્ત થાય છે એક ન્હાના બાળકથી તે વૃદ્ધપર્યંત સર્વ મનુષ્યોના હૃદયમા મમતા વ્યાપીને રહે છે જે વસ્તુ કદાપિકાળે સુખની આપનારી નથી, તે વસ્તુમા પણ મમતાવત મુઝાય છે અને તેના ઉપરથી મૂર્છા ઉતારી શકતો નથી મનુષ્યોની દૃષ્ટિમા મલીનતા લાવનારી અને અનેક મનુષ્યોમા પરસ્પર યુદ્ધ કરાવનાર મમતા છે દેશની મમતા, જાતિની મમતા, ગામની મમતા, રાજ્યની મમતા, કુટુબની મમતા, પુત્રની મમતા, પુત્રીની મમતા, ઘરહાટની મમતા, ગાડીવાડીલાડીની મમતા, નોકરની મમતા અને પરિગ્રહની મમતા એમ અનેક પ્રકારે મનુષ્યોના હૃદયમા મમતાનો ઉત્પાદ થાય છે એક નિર્જીવ વસ્તુની મમતા ધારણ કરીને મૂર્ખ જીવો અનેક પ્રકારના દુ ખોને ભોગવે છે મમતાવત જીવો આધળાની પેઠે વિવેકદૃષ્ટિથી કંઈ પણ દેખી શકતા નથી મમતાના વિચારોથી કજીઆઈપણુ વૃદ્ધિ પામે છે મમતાના વિચારોથી આત્માઓ હૃદયમા મમતાના સસ્કારોની વૃદ્ધિ કરે છે અને તેથી પરભવમા પણ દુ ખી થાય છે

धन धरतीमें गाडे बौरे, धूर आप मुख ल्यावे ।
मूषक साप होयगा आखर, तातें अलच्छी कहावे ॥ सा० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—મૂર્ખ મનુષ્યો ધનનુ રક્ષણ કરવા ધનને જમીનમા દાટે છે અને તે દાટેલા વાસણના મુખ ઉપર ધૂળ નાખે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, તે ધનના ઉપર ધૂલ નાખતા નથી, પણ

સ્વકીય વદનપર ધૂળ નાખે છે કારણ કે ધનની પ્રાપ્તિ માટે અનેક પાપ કર્મોનો સચય કરે છે અને તે પાપનો ભોક્તા ગમે તે ગતિમા પોતે બને છે અને જમીનમા દાટેલા ધનના ભોગવનારાઓ તો પ્રાય અન્ય મનુષ્યો બને છે, તેમજ દાટેલા ધનની મૂર્ચ્છા રહેવાથી, ધનમા વાસના રહે છે, તેથી તે જીવને મૃત્યુ પામીને ધનના ઉપર ઉંદર, સર્પ અને ખીસી, વગેરેના અવતારો ગ્રહણ કરીને રહેવુ પડે છે અને અનેક પ્રકારના દુ ખ ભોગવવા પડે છે, માટે બાહ્યનુ ધન તે અલક્ષ્મી છે બાહ્યધનથી કોઈ સુખી થયો નથી અને ભવિષ્યમા કોઇ સુખી થનાર નથી મમતાવાળો મનુષ્ય અનેક પ્રકારના પાપ કરે છે શ્રીઉપાધ્યાયે અધ્યાત્મ સારમા કહ્યુ છે કે —

॥ श्लोक ॥

ममत्वेनैव नि शङ्कमारम्भादौ प्रवर्तते ।
कालाकालसमुत्थायी धनलोभेन धावते ॥ १ ॥
स्वय येषा च पोषाय खिद्यते ममतावश ।
इहामुत्र च ते नस्युस्त्राणाय शरणाय च ॥ २ ॥
ममत्वेन बहून्लोकान् पुष्णात्येकोऽर्जितैर्धनै ।
सोढा नरकदु खाना तीव्राणामेक एव तु ॥ ३ ॥
ममतान्धोहि यन्नास्ति तत्पश्यति न पश्यति ।
जात्यन्धस्तु यदस्त्येतद्भेद इत्यनयोर्महान् ॥ ४ ॥

મૂઢ મનુષ્ય મમતાવડે શકારહીત થઈને હિંસા આદિ પાપના આરભમા વર્તે છે કાલ વા અકાલમા ઉઠીને ધનના લોભવડે દોડે છે પોતે જેઓના પોષણમાટે મમતાવશથી ખેદાતુર થાય છે તે લોકો આ ભવમા અને પરભવમા પણ તેના રક્ષણમાટે થતા નથી મમત્વવડે ઘણા લોકોને એક મનુષ્ય પેદા કરેલા ધનવડે પોષે છે અને તીવ્ર પાપના ઉદયથી તે નરકમા જાય છે, ત્યારે નરકમા એકલો મહાદુ ખોને ભોગવે છે, બીજાઓ આવીને તેમા ભા । લેતા નથી, મમતાવડે અન્ધ થએલ મનુષ્ય જે ખરી વસ્તુ નથી, અર્થાત્ જે નથી તેને દેખે છે અને જે છે તેને દેખતો નથી જાત્યન્ધતો દેખી શકતો નથી, પણ તે જે વસ્તુ નથી તેને દેખી શકતો નથી જાત્યન્ધ કરતા પણ જે મમતાવડે અન્ધ થએલ છે તે વિશેષત અન્ધ છે શ્રીઉપાધ્યાય ભગવાન્ દેખનાર કોણ છે તે સબધી કહે છે કે —

॥ श्लोक ॥

भिन्ना प्रत्येकमात्मानो विभिन्ना पुद्गला अपि ।
शून्य ससर्ग इत्येव य पश्यति स पश्यति ॥ १ ॥

પ્રત્યેક આત્માઓ ભિન્ન છે અને પુદ્ગલો પણ ભિન્ન છે પુદ્ગલો તે આત્મા નથી અને આત્મા તે પુદ્ગલ નથી, બેના ન્યારા કૃત્ય છે. બેનો સબંધ શૂન્ય છે, એમ જે દેખે છે તેજ ખરો દેખનાર જાણવો. ધતુરા અને મદિરાનો પાની તે વખતે જેમ ખરાનો ખ્યાલ કરી શકતો નથી, તેમ મમતાવંત પણ સત્ય દેખી શકતો નથી

समता रतनागरकी जाई, अनुभव चंद सुभाई;
कालकूट तजी भावमें श्रेणी, आप अमृत ले आई.॥सा०॥२॥

ભાવાર્થ.—ભાવજ્ઞાનરૂપસમુદ્રની સમતા પુત્રી છે અને અનુભવરૂપ ચન્દ્ર તે સમતાનો ભ્રાતા છે કાલકૂટ વિષ તજીને પોતે સમતા અમૃતને લેઈ આવે છે સમતાની આવી અપૂર્વશક્તિ છે કે જે વિષને ત્યજીને પોતે અમૃતનું આનર્યપણુ કરે છે અને અમરપદ પ્રાપ્ત કરવા માટે અમૃતનો સંગ્રહ કરે છે, માટે સમતાની જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે સમતાથી બે ઘડીમા કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે સમતાની પ્રાપ્તિ થતા અનુભવ સહેજે આવેછે સમતાની આવી અપૂર્વદશા પ્રાપ્ત કરવામાટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ શ્રીમદ્યશોવિજય ઉપાધ્યાય ભગવાન્ સમતાનુ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે વર્ણવે છે

॥ श्लोका ॥

किं दानेन तपोभिर्वा यमैश्च नियमैश्च किम्,
एकैव समता सेव्या तरि संसारवारिधौ ॥ १ ॥
आश्रित्य समतामेका निर्वृत्ता भरतादय,
नहि कष्टमनुष्ठानमभूत्तेषा तु किञ्चन ॥ २ ॥
क्षण चेत समाकृष्य समता यदि सेव्यते,
स्यात्तदा सुखम यस्य यद्वक्तु नैव पार्यते ॥ ३ ॥
कुमारी न यथा वेत्ति सुख दयितभोगजम्,
न जानाति तथा लोको योगिना समतासुखम् ॥ ४ ॥
अन्यलिङ्गादिसिद्धानामाधार समतैव हि,
रत्नत्रयफलप्राप्ते यया स्याद् भावजैनता ॥ ५ ॥
एकस्य विषयो य स्यात् स्वाभिप्रायेण पुष्टिकृत्,
अन्यस्य द्वेषतामेति स एव मतिभेदत ॥ ६ ॥
विकल्पकल्पित तस्माद्द्वयमेतन्न तात्त्विकम्,
विकल्पोपरमे तस्य द्वित्वादिवदुपक्षय ॥ ७ ॥

દાનવડે શું? તપવડે શુ? યમોવડે શુ? નિયમોવડે શુ? એક સમતાજ સસારસમુદ્રમા વહાણ સમાન છે એક સમતાને અંગીકાર કરીને

ભરત અને કુરગડુ વગેરે મુક્ત થયા, તેઓને કિંચિત્ પણ અનુષ્ઠાન કષ્ટ થયુ નહોતુ ચિત્તને ક્ષણવાર ખેચીને જે સમતા સેવાય તો એટલુ બધુ સુખ થાય છે કે તે અન્યની આગળ કહેતા તેનો પાર આવી શકતો નથી કુમારી જેમ દયિત ભોગજન્ય સુખને જાણતી નથી તેમજ લોકો પણ યોગિઓના મનમા થતુ સમતાનુ સુખ જાણી શકતા નથી અન્ય લિંગાદિવડે સિદ્ધ થએલાઓને સમતાજ આધારભૂત છે સમતા વડે રત્નત્રયીની પ્રાપ્તિપૂર્વક ભાન જૈનતા પ્રાપ્ત થાય છે સમ્યક્ત્વવિના સમતાની પ્રાપ્તિ થતી નથી એકને જે વિષય પોતાના અભિપ્રાયવડે પુષ્ટિ કરનારો લાગે છે તેજ વિષય અન્યને મતિ ભેદથી દ્વેષકારક લાગે છે એક વસ્તુ ઉપર એકને રાગ થાય છે અને એકને તેજ વસ્તુ પર દ્વેષ થાય છે તેથી સમજવાનુ કે રાગત્વ અને દ્વેષત્વ એ બે મતિની કલ્પનાથી કલ્પિત છે તાત્ત્વિક દૃષ્ટિથી જોતા કોઈ વસ્તુ સુખકર નથી અને કોઈ વસ્તુ દુખકર પણ નથી રાગદ્વેષનો વિકલ્પક્ષય થતા સર્વત્ર એકસરખી સમાનતા પ્રગટે છે આવી ઉત્તમ સમતામા હે સાધુઓ! રમવુ જોઈએ અને મમતાનો ત્યાગ કરવો જોઇએ સમતામા સહજ સુખ સમાયુ છે

लोचन चरन सहस चतुरानन, इनतें बहुत डराई,
आनन्दघन पुरुषोत्तम नायक, हितकरी कंठ लगाई ॥ सा० ॥४॥

ભાવાર્થ.—જેને આખો સહસ્ર છે અને જેને પાદ પણ હજારો છે અને જેને ચાર મુખ છે એવા મોહને દેખીને સમતારૂપ લક્ષ્મી બહુ ભય પામી મોહરૂપ રાક્ષસની આવી વિચિત્ર આકૃતિને દેખી કોણ ભય ન પામે? મોહ રાક્ષસ સદાકાલ સમતાને દુખ દેવા પ્રયત્ન કરે છે અને તે સમતાનુ હરણ કરવા હજારો આખોથી દેખ્યા કરે છે અને હજારો ચરણોથી ચાલ્યા કરે છે સમતા પણ જાણી જાય છે કે મોહ રાક્ષસ મારો નાશ કરવા છિદ્ર જોયા કરે છે અને મારા ઉપર તે અન્તરથી દ્વેષ રાખ્યા કરે છે એમ તેને નિશ્ચય થયો અને તેથી તે ભય પામી, ત્યારે સમતાની આવી અવસ્થા દેખીને આનન્દના સમૂહભૂત અને સકલ કર્મનો ક્ષય કરનારુ પુરૂષાર્થ જેમા છે એવા સર્વ પુરૂષોમા ઉત્તમ પુરૂષોત્તમે, સમતા લક્ષ્મીને પોતાના કંઠમા લગાવી દીધી, અર્થાત્ સમતાનો સ્વીકાર કર્યો એમ શ્રીઆનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે ઉત્તમ સહજ સુખની પ્રાપ્તિ સમતાથી થાય છે સમતાથી અનેક ભવમા કરેલ કર્મોનો ક્ષય થાય છે સમતાથી અનેક ભવ્ય જીવો ભૂતકાળમા મુક્ત થયા, વર્તમાનમા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા

ાય છે અને ભવિષ્યમા અનેક મનુષ્યો સમતાવડે સિદ્ધિપદ પામશે સમતા રાખો ! સમતા ખરી છે ! એમ બોલવા માત્રથી કંઈ કોઈ મા સમતા પ્રગટતી નથી, પણ આત્મા અને જડ વસ્તુઓનો વિવેક ાસ કરી હૃદયની શુદ્ધિ કરવાની જરૂર છે દરેકને પોતાને કેટલાક ાય પદાર્થો લાગતા હોય અને પોતાને કેટલાક અપ્રિય પદાર્થો લાગતા ાય, તે સબધી વિચાર કરીને પ્રિય અને અપ્રિયત્વપણુ ન રહે ેવો જ્ઞાનપૂર્વક માનસિક અભ્યાસ કરવાની આવશ્યકતા છે અન્યના ાપ દેખવાની તથા નિન્દા કરવાની વૃત્તિને હઠાવી દેઈએ સમતા ેજ આત્માનુ શુદ્ધ ચારિત્ર સમજીને તેને પ્રાપ્ત કરવા અવશ્ય ષ્ટિને ખીલવવાની જરૂર છે સમતા એજ આત્માનો વસ્તુત શુદ્ધ ર્મ છે, એમ સમજીને દરેક કાર્ય કરતા, બોલતા, ફરતા, ચાલતા અને ાત કરતા, અન્તરમા સમતાનો પરિણામ વાપરવો જોઈએ એમ શ્રી ાનન્દઘનજી પોતાને તથા સાધુઓને ઉપદેશે છે

पद २?

श्रीराग

किंत जान मते हो प्रान नाथ,

इत आप निहारो घरकी साथ० ॥ कि० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ.—ચેતના કહે છે કે, હે પ્રાણનાથ ! તમે ન ઘરમાર્ગ અને મુક્તિમાર્ગ એ બે માર્ગ જાણીને કેમ ન ઘરમાર્ગ પ્રતિ ગમન કરો છો? ધારાગ કે તમે સાંસારિક માર્ગની કેમ અભિલાષા કરો છો? હે આત્મ-સ્વામિન્ ! તમે મોક્ષમાર્ગ પ્રતિ ગમન કરીને આપશ્રીના સહજ ગુણકુટુબને દેખો, આત્માનો વિવેકગુણ પ્રગટ થતાં ચેતના આત્મસ્વકીય સ્વામીને સત્ય અને અસત્ય માર્ગનુ સ્વરૂપ જણાવે છે, સાંસારિક માર્ગ અનેક પ્રકારના સકટોથી ભરેલો છે સાંસારિક માર્ગમા પડેલા જીવો જરા માત્ર પણ સહજ શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી સસાર બળતા અગ્નિ સમાન છે સસાર ઇન્દ્રજાળની માયા સમાન ક્ષણભગુર છે સસારના માર્ગ જીવો અનાદિકાળથી ગમન કરે છે, પણ કોઈ જીવ સસારમા રહીને સુખ પામ્યો નથી અને પામવાનો નથી, નામ સસાર, સ્થાપના સસાર, દ્રવ્ય સસાર અને ભાવ સસાર, એ ચાર ભેદે સસાર છે. ચતુર્ગતિરૂપ સસારમા [illegible] આદા અનેક પરિભ્રમે છે, કિન્તુ એક સ્થાનમા ઠરી [illegible] સુખ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. મોક્ષમ

જાની રાજધાનીભૂત સસારનો ત્યાગ કરીને અનેક જીવોએ ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરી, જ્ઞાની પુરુષો અસાર એના સસારના માર્ગને ત્યાગ કરીને ધર્મમાર્ગનુ ગ્રહણ કરે છે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઈર્ષ્યા, કવૈરા, હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વ્યભિચાર, કીર્તિવાંછા, પરિગ્રહ, વિષયબુદ્ધિ, નિન્દા અને મિથ્યાત્વ, વગેરે સર્વે સસારના માર્ગ છે મનોદડ, વચનદડ, કાયદડ, આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન અને કૃષ્ણાદિક અશુભ લેશ્યા એ સસારના માર્ગો છે અશુદ્ધ પરિણતિ તરફ પ્રયાણ કરો છો, તેનો ત્યાગ કરીને શુદ્ધ ધર્મરૂપ પોતાના ઘરમા આવીને સ્વકુટુમ્બને હે ચે તન ! તમે દેખો

उत माया काया कव न जात, पहु जड तुम चेतन जग विख्यात ।
उत करम भरम विष वेली जग, इत परम नरम मति मेलि रग ॥क्रि॥२

ભાવાર્થ.—હે ચેતન સ્વામિન્ ! તેણી તરફ કાયાની માયારૂપ સ્ત્રી કોણ જાતમા છે ? અર્થાત્ માયા તરફ તમે જાઓ છો પણ માયા ઉત્તમ જાતિની સ્ત્રી નથી માયાની જાત કાંઈ હિસાબમા નથી માટે માયારૂપ નીચ જાતની સ્ત્રી સાથે તમારે સગ કરવો જોઈએ નહીં હે આત્મપ્રભો ! તમો ચેતન છો અને માયા તો જડ છે માયાદિનો પરિવાર સર્વે જડ છે જ્ઞાનાદિ ગુણશૂન્ય વર્ણાદિમય વસ્તુને જડ કહે છે પૌદ્ગલિક વસ્તુઓમા કઇ પણ સુખ નથી જડ વસ્તુઓ કંઈ તમને ચહાતી નથી પણ તમે ઉલટા જડ વસ્તુઓની ઇચ્છા કરો છો જડ વસ્તુઓના અનેક માલીક થઇ ગયા અને ભવિષ્યમા તેના અનેક માલીક થશે તોપણ જડ વસ્તુઓ કદાપિ કોઈની ભૂતકાળમા થઈ નથી અને ભવિષ્યમા થનાર નથી ચેતનને જડની સગતિ કરવી એ કોઈ પણ રીતે સમીચીન નથી કાગડાનો સગ કરનારો હસ જેમ શોભા પામતો નથી, તેમ જડનો સગ કરનાર ચેતન કદી શોભાપાત્ર બનતો નથી હે પ્રાણનાથ ! માયાની તરફ કર્મભ્રાંતિરૂપ વિષવલ્લી જગ છે, તેથી સાસારિક મોહમાયા તરફ પ્રવૃત્તિ કરશો તો જ્ઞાનાવરણીયાદિક અનેક પ્રકારના કર્મને ગ્રહણ કરશો, કર્મની ભ્રમણામા પડેલા તમે ચતુરશીતિ લક્ષ જીવયોનિમા વારવાર પરિભ્રમણ કરો છો કર્મની ફાસી મહા દુ ખકારી છે, કર્મરૂપ વિષવલ્લીના અશુભ ફળોનુ આસ્વાદન કરીને આપ મહા દુ ખના ભોક્તા બનશો જો આણી તરફ, અર્થાત્ સમતા કહે છે કે મારી તરફ પધારશો તો ઉત્તમ નિર્મલ મતિના મેળાના રગમા રગિત થશો અને સહજ નિર્મલ આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત કરી શકશો હે

આત્મસ્વામિન્! મારી તરફ પધારવાથી આપની નિર્મલ બુદ્ધિ થશે આપ શ્રી પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકશો હે આત્મસ્વામિન્! તે તરફ આપ શ્રી ગમન ન કરો કૃપા કરીને આપના મૂળ ઘર તરફ પધારો

उत काम कपट मद मोह मान, इत केवल अनुभव अमृत पान ।
अलि कहे समता उत दुःख अनत, इत खेले आनन्दघन वसत. कि २

ભાવાર્થ.—હે આત્મસ્વામિન્! તમે સંસાર પ્રતિ ગમન કરશો નહીં તેણી તરફ કામ નામનો મહા લુટારો વસે છે તે સર્વ પ્રાણીઓને વિષયવાસનાની લાલચમા સુખની ભ્રાંતિ દેખાડીને ઠગે છે મનુષ્યોના હૃદયને તે બાળીને ભસ્મ કરે છે પુરૂષ ભોગવવાની ઇચ્છાને સ્ત્રીવેદ કહે છે સ્ત્રી ભોગવવાની ઇચ્છાને પુરૂષવેદ કહે છે બન્નેને ભોગવવાની ઇચ્છાને નપુંસક વેદ કહે છે પહેલા ગુણસ્થાનકથી તે નવમા ગુણસ્થાનક પર્યંત પુરૂષ, સ્ત્રી અને નપુંસકવેદનો ઉદય હોય છે નવમા ગુણસ્થાનકના અન્તે તે ટળે છે વેદોદયરૂપ કામથી રાજાઓ, ચક્રવર્તિયો, અને ઇન્દ્રો પણ મુઝાય છે વિષયવાછાના ત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્યની પ્રાપ્તિ કોઈ વિરલા મુનિવરોને થાય છે કાયાથી બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરી શકાય છે, પણ વેદ અભિલાષાના ત્યાગરૂપ માનસિક બ્રહ્મચર્યનુ પાલન કોઈ વિરલા યોગિયો કરી શકે છે કામના કદમા અનેક પ્રાણીઓ ફસાયા છે કામ જમે તેના બ્રહ્મચારીઓની લાજ લુટે છે હે આત્મસ્વામિન્! તમે સસારપન્થમા ગમન કરશો તો કામના વેગમા સપડાશો અને તેથી આપ દુ ખાગારમા પ્રવેશ કરીને દુ ખી થશો સસારપન્થ તરફ કપટનુ અત્યંત બળ છે સર્વ પ્રાણીઓને કપટ પોતાના વશમા રાખે છે અને અત્યંત દુ ખ અર્પે છે અષ્ટપ્રકારનો અહકાર પણ તમને અત્યત પીડા કરને, મોહના સમાન કોઈ પ્રબલ દુ ખ દેનાર નથી મોહ કેસરીસિંહસમાન જગત્મા છે મોહનો નાશ થતા સર્વનો નાશ થાય છે મોહના ફદમા આપ ફસાશો તો કદી છૂટવાના નથી સાસારિક માર્ગ તરફ પૂજા સત્કાર અભિલાષારૂપ માન નામનો અરિ રહ્યો છે માન પૂજાની લાલસામા આપ શ્રી ફસાશો તો કદી ખરૂ સુખ દેખી શકવાના નથી તેથી સમતાની સખી ચેતના કહે છે કે હે પ્રાણનાથ! સસારપન્થ તરફ અનન્ત દુ ખ રહ્યુ છે અને મુક્તિમાર્ગ તરફ તો સદા કાળ વસત ઋતુ છે અને તેવડે આનન્દનો સમૂહ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે અમારી તરફ હે આત્મન્! પધારો એમ શ્રી આનન્દઘન કહે છે

पद ३२

(राग सामेरी)

निठुर भये क्यु ऐसें, पिया तुम० ॥ निठु० ॥
में तो मन वच क्रम करी राउरी, राउरी रीत अनेसें० ॥निठु०॥१॥

ભાવાર્થ.—સુમતિ પોતાના આત્મસ્વામીને કહે છે કે હે મારા પ્રિય! તમે એવા કેમ નિષ્ઠુર, (દયાહીન) બની ગયા છો? હે શુદ્ધ ચેતનસ્વામિન્! કેમ મારા સામી દૃષ્ટિ પણ કરતા નથી? હુ મન વચન અને કાયાવડે તમારી છુ તમારી પ્રાપ્તિ માટે ઈર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ અને આદાનભંડમત્તનિક્ષેપનાસમિતિને ધારણ કરૂ છુ તેમજ મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિને ધારણ કરૂ છુ તમારી પ્રાપ્તિ માટે પચ મહાવ્રતને પાળુ છુ તમારી પ્રાપ્તિ માટે મૈત્રી, પ્રમોદ, માધ્યસ્થ્ય અને કારુણ્ય એ ચાર પ્રકારની ભાવના મનમા ભાવુ છુ મનમા હે સ્વામિન્! તમારૂ ક્ષણે ક્ષણે સ્મરણ કરૂ છુ મારા મનમા તમેજ છો મારા મનમા તમારા વિના અન્ય રાગ દ્વેષાદિને પ્રવેશ કરવા દેતી નથી સ્વપ્નામા પણ હે સ્વામિન્! તમેજ ભાસો છો ગમે તેવા દુખના સયોગોમા તમારા વિના અન્યનો આધાર કદાપિ હુ મનથકી પણ ઇચ્છવાની નથી હે મારા પ્રિય સ્વામિન્! મારા મનમા આપની આજ્ઞાને ધરી છે, તેથી મારૂ મન આપનુ કર્યું છે તેમજ વાણીના પણ તમારા વિના અન્યનુ રટન નથી વાણીરૂપ તબુરાથી આપના ગુણોનુ ધૂનમા રહીને ગાન કર્યા કરૂ છુ પરા, પશ્યન્તી, મધ્યમા અને વૈખરી એ ચાર પ્રકારની ભાષા પણ આપનીજ કરી દીધી છે કાયા યોગવડે પણ આપનેજ અનુસરાય છે તેમ છતા હે સ્વામિન્! કેમ તમે હવે દયા કરીને દર્શન દેતા નથી શુ હજી પણ સ્વામિની સેવા બજાવવામા કઈ ખામી છે? જે મારી પાસે હતુ તે સર્વસ્વ તો આપનુ કર્યું છે, માટે હવે દયા લાવી દર્શન આપો

फूले फूले भमर कैसे भाऊ री भरत हु, निवहै प्रीत क्यू ऐसें ।
में तो पियु ते ऐसी मिली आली, कुसुम वास सग जैसें० ॥नि०॥२॥

ભાવાર્થ.—સુમતિ કહે છે કે હે સ્વામિન્! હુ ફુલફુલ પ્રતિ ભમરો ભમરી (ફેરો) ખાઈને જેમ ભમે છે, તેમ તમારા ગુણોની સુગધી લેવા ભમુ છુ તેમ છતા હે સ્વામિન્! તમે કેમ દર્શન આપતા નથી આમ કરવાથી તમારી અને મારી પ્રીતિ શી રીતે નભી શકે? સુમતિ પોતાની બ્હેન સમતાને કહે છે કે હે સખિ! હુ તો સ્વામીને કુસુમને

જેમ વાસ મળે તેમ મળી છુ કુસુમ અને કુસુમની વાસ એ બે જુદા નથી તેમ હુ પણ મારા પતિને એવી રીતે મળીને રહુ છુ અર્થાત્ મારા સ્વામીના ધ્યાનમા તલ્લીન બની છુ મારા સ્વામીરૂપ દ્રવ્યમા રહેલા ગુણપર્યાયોરૂપ અંગોનુ ધ્યાન ધર્યા કરૂ છુ મારા સ્વામીમા રહેલા પ્રત્યેક ગુણોનુ એક સ્થિર ઉપયોગથી સ્મરણ કરૂ છુ મારા સ્વામીના ગુણોમા એવી લીન બની ગઈ છુ કે એક ક્ષણમાત્ર પણ બાહ્યમા લક્ષ્ય દેવુ એ મને રૂચતુ નથી મારામા રહેલી રમણતારૂપ લોહચુમ્બક શક્તિવડે મારા સ્વામીને આકર્યુ છે કારણ કે આકર્ષણશક્તિ વિના સ્વામીનુ મન ખેંચી શકાતુ નથી મારી મારા સ્વામી ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસથી પ્રીતિ છે તો મારા સ્વામીનો મારાપર ભાવ થવાનો એમ નિશ્ચય સિદ્ધાંત છે સ્રીના મનમા સ્વામી ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ હોય છે તોજ સ્વામીનુ મન આકર્ષવા શક્તિમાન્ થાય છે પોતાના સ્વામીનુ પૂર્ણ ભાવથી આરાધન કરનારી સ્રી પોતાના સ્વામીને પ્રાપ્ત કર્યા વિના રહેતી નથી શુદ્ધ પ્રેમભાવ જેવો મહૌષધ અને આકર્ષણ મન્ત્ર કોઇ નથી, એવો મેં નિશ્ચય કર્યો છે તેથીજ હુ મારા સ્વામીના ગુણોની સાથે તન્મયતાથી પરિણમી છુ

ऍंठी जान कहा परे एती, नीर निवहियें भैसें ।

गुन अवगुन न विचारो आनन्दघन, कीजिये तुम तैसैं० ॥ नि० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ.—ભેંસાએ (પાડાએ) એઠુ કરેલુ નીર જાણીએ છીએ તોપણ તેથી નિર્વાહ કરવો પડે છે એટલુ જાણીને હે સ્વામિન્! તમો મારામા ગુણ છે અને અવગુણ છે તેનો વિચાર ન કરો તમે મને જેમ તેમ પણ પોતાની જાણીને મારૂ નિર્વહન કરો, અને આપની સાથે સદાકાળ રાખો હે સ્વામિન્! આપ તો સાગરની પેઠે ગભીર છો આપ સર્વ વાતોને પોતાના હૃદયમા સમાવી શકો છો તેથી મારૂ ગુણ અને અવગુણનો વિચાર કર્યા વિના મારો સ્વીકાર કરો પારસમણિના સમ્બન્ધથી લોહ જેમ સુવર્ણ બની જાય છે, તેમ હુ પણ આપના સમ્બન્ધથી શુદ્ધ કેવલ ચેતનારૂપે બની જઈશ પાષાણ જેવા અજ્ઞાનીઓ પણ જ્ઞાનિયોની સગતિથી જ્ઞાની બને છે सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसां ઉત્તમ પુરૂષોની સગતિ કહો કે શુ કરી શકતી નથી હે સ્વામિન્! આપ જેવા છો તેવી મને આપ કરવાને સમર્થ છો આપની અનન્ત શક્તિ છે હે આત્મસ્વામિન્! આપના અસખ્યાત પ્રદેશ છે આત્મ સ્વામિના એકેક પ્રદેશે અનન્ત જ્ઞાન, અનન્ત સુખ અને અનન્ત વીર્ય આદિ અનન્ત ગુણો છે આપના અનન્ત ગુણો અસ્તિભાવે રહ્યા છે અને

આપનામા અનન્તગુણો નાસ્તિભાવે રહ્યા છે એક જડ વસ્તુ અન્ય જડ વસ્તુને પોતાની સંગતિના સામર્થ્યથી પોતાના જેવી બનાવી શકે છે આપ તો ચેતન છો, આપની શક્તિ જેવી કોઈની ત્રણ ભુવનમા શક્તિ નથી માટે હવે કૃપા કરીને મારો સ્વીકાર કરીને મને આનન્દ ઘનભૂત આપના જેવી બનાવો એમ સુમતિ કથે છે એ પ્રમાણે પોતાના હૃદયોદ્ગારને શ્રી આનન્દઘનજી કાઢે છે

पद ३३

(राग गोडी)

मिलापी आन मिलावोरे, मेरे अनुभव मिठडे मित्त ॥ मि० ॥
चातक पीउ पीउ रटेरे, पीउ मिलावन आन,
जीव पीवन पीउ पीउ करे प्यारे, जिउ निऊ आन ए आन.॥ मि० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—સમતા પોતાના પ્રિય અનુભવ મિત્રને કહે છે કે, હે મેલાપી (મેલાપ કરાવી આપનાર) તમે આવીને મારા સ્વામીની સાથે મેલાપ કરાવી આપો સમતા પ્રાપ્ત થાય તોપણ અનુભવજ્ઞાનવિના આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થતી નથી અનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાટે પિસ્તાલીશ આગમ વગેરે જિનાગમોનો ગુરુગમ લેઈને અભ્યાસ કરવો જોઈએ સિદ્ધાન્તોનો અભ્યાસ કર્યાબાદ આત્માનુ ધ્યાન ધરવુ જોઈએ આત્માનુ ધ્યાન કરતા કરતા આત્મસમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે અને પશ્ચાત્ આત્માનુભવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અનુભવજ્ઞાનવિના આત્માનો મેળાપ થતો નથી માટે સમતા અનુભવમિત્રને વિજ્ઞપ્તિ કરે છે સમતા પોતાના હૃદયની વાત અનુભવને જણાવે છે મેઘરૂપ પ્રિયના સામુ દેખીને પપૈયો પખ પિઉ પિઉ, (પ્રિય પ્રિય) એવા શબ્દો રટવા કરે છે પ્રિય એવા મેઘને બોલાવીને લાવવામાટે તે પિઉ પિઉ બોલ્યા કરે છે, તેમ મારો જીવરૂપ પપૈયો પોતાના શુદ્ધાત્મરૂપ સ્વામીને ઘેર લાવવામાટે પિઉ પિઉ, (પ્રિય પ્રિય) એવા શબ્દો રટ્યા કરે છે મારા સ્વામી તે મેઘની ઉપમાને ધારણ કરે છે અને મારો જીવ પપૈયાની ઉપમાને ધારણ કરે છે જેમ પપૈયાને મેઘથી પ્રેમ લાગ્યો છે અને મેઘના સંયોગથી આનન્દ પામે છે તેમ મારો જીવરૂપ પપૈયો આત્મારૂપ મેઘની પ્રાપ્તિમાટે સદાકાળ તેનુ સ્મરણ કર્યા કરે છે અને આત્મારૂપ મેઘની પ્રાપ્તિ થતા પરિપૂર્ણ આનન્દને ધારણ કરે છે હે અનુભવ ! હુ સદાકાળ શ્વાસોશ્વાસે મારા આત્મસ્વામીનો જાપ જપ્યા કરૂ છુ અને મારા મનમા થતો જાપ દેખીને શ્વાસોશ્વાસ પણ હસ એવા શબ્દથી મારા હસ સ્વામીને

જાપ જપવાનુ નિષ્ફળ હોય તેમ જણાય છે મારા જાપની અસર જડ એવા શ્વાસોશ્વાસને થઈ પણ હે અનુભવ! મારા આત્મસ્વામી હજી મને મળ્યા નથી હવે હુ શુ કરૂ?

दुःखियारी निसदिन रहुरे, फिरू सब सुध बुध खोय,
तन मनकी करहु लहु प्यारे, किसें दिखाउ रोय ॥ मि० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—સમતા કહે છે કે હે અનુભવ! હુ રાત્રી દિવસ દુખીયારી, દુ ખને ધારણ કરી રહુ છુ અને મારા તન મનની શુદ્ધિ તથા મારી બુદ્ધિને તજી જ્યા ત્યા ફર્યા કરૂ છુ હવે આવી મારી સ્થિતિ કોને રૂદન કરી દેખાડુ? હે અનુભવ! તુ સર્વ મારી સ્થિતિ જાણે છે તારી આગળ મારૂ દુ ખ કહેવાથી તુ મારા સ્વામીને મેળવી આપે તેમ છે તારા ઉપર મારો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે તુ અતિ ગભીર છે અને મારા મનમા અને તનમા થતી વિયોગની પીડાને તુ સારીપેઠે અનુભવે છે તારા સમાન જગતમા કોઈ દુ ખનો નાશ કરનાર નથી તારી અનુભવશક્તિનુ વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી તારા દર્શનવિના કોઈ પણ આત્મસ્વામીને મળવા સમર્થ થતો નથી તારાવિના કોઇને અનન્ત સુખ પ્રાપ્ત થયુ નથી અને ભવિષ્યમા થનાર નથી હે અનુભવ! તુ અમારો પૂર્ણ વિચારી છે માટે હવે ગમે તેમ કરી મારા આત્મસ્વામીને સાક્ષાત્ મેળવી આપ, અનન્ત શક્તિના સ્વામી વિના મને કોઈ પણ ઠેકાણે સુખ થતુ નથી હે અનુભવ! તુ મળ્યો છે તેથી હવે આશા રહે છે કે મારા સ્વામી ખરેખર તારૂ કહ્યુ માનશે શ્રુતજ્ઞાન શાસ્ત્રોનુ ઘણા કાળપર્યંત સેવન કરતા હે અનુભવ! તારૂ દર્શન થાય છે તારા મેળાપથી મારો જીવ તને દુ ખની વાત કથવા તૈયાર થયો છે હે અનુભવ, પોતાના સ્વામીવિના મને જરાવાર પણ જપ વળતો નથી ઉઠતા, બેસતા, ખાતા અને પીતા આરામ પણ ચિત્ત ઠરતુ નથી હે અનુભવ! દુ ખીયારી સ્ત્રીના આવી રીતે ક્યાસુધી દિવસ જાય? તે તુ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી વિચાર!

निसि अधारी मुहि हसेरे, तारे दात दिखाय;
भादो कादोमें कियो प्यारे, असुअन धार वहाय० ॥ मि० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ.—હે અનુભવ! અધારીરાત્રી પોતાના મુખના તારારૂપ દાતને દેખાડીને મને હસે છે અધારી રાત્રી કહે છે કે અરે મૂર્ખા! તુ એકપક્ષી પ્રીતિને કેમ સગ્રહ કરે છે? તુ પોતાના પતિને માટે આઠ-

1 માહે એવો કહેવાની પ્રતિમા પાઠ છે

કેવા પ્રકારનો છે અને તે કેવી રીતે ધારણ કરવો, તે યોગિરાજ જણાવે છે સમકિતરૂપ દોરી અને શીલરૂપ લગોટી ધારણ કરૂ છુ અને તે દોરીને વચ્ચે વચ્ચે ધુલી ધુલી ગાઠો, સમકિતના સડસઠ બોલરૂપ લગાઉં છુ તત્ત્વરૂપ ગુફામા પ્રવેશ કરીને ત્યા જ્ઞાનરૂપ દીપક પ્રકટાવુ છુ અને તત્ત્વરૂપ ગુફામા ચેતનરૂપ રત્નનો પ્રકાશ ખીલવુ છુ ચેતનરૂપ રત્નને કર્મરૂપ મેલ લાગેલો છે, તેને હુ દૂર કરૂ છુ આત્મા રત્નની પેઠે પ્રભતાક છે રત્નપર લાગેલી મલીનતાનો જેમ નાશ થાય છે, તેમ આત્માના અસખ્યાત પ્રદેશો સાથે લાગેલી કર્મપ્રકૃતિયોનો પણ નાશ થાય છે રત્ન પાર્થિવ વસ્તુ છે, તેથી તેનુ મૂલ્ય ઠરે છે, પણ આત્મા, પાચ તત્ત્વની પેલી પાર છે અને તે આત્મરૂપ રત્ન ત્રણ કાલમા નિત્ય રહે છે, માટે તેની કિંમત થઈ શકતી નથી પાર્થિવ રત્ન ક્ષણિક સુખ આપવા સમર્થ થાય છે, પણ પાર્થિવ રત્ન, પોતે સુખ શી વસ્તુ છે, તે જાણી શકતુ નથી આત્મારૂપ રત્ન નિત્ય સુખ આપે છે, અર્થાત્ તે અનન્ત સુખનો સ્વય જ્ઞાતા તથા ભોક્તા બને છે અને અનન્ત સુખને પોતાના અ સખ્યાત પ્રદેશામા ધારણ કરે છે, તેથી આત્મારૂપ રત્નનો પ્રકાશ કરવાનો યોગ હુ તત્ત્વગુફામા બેસી ધારણ કરૂ છુ

अष्टकर्म कडेकी धूनी, ध्यान अगन जलाऊ,
उपशम छनने भस छणाउ, मलीमली अग लगाउरे, वाहाला ॥ता०२

ભાવાર્થ —જ્ઞાનાવરણીય દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર અને અતરાય એ અષ્ટ કર્મ છે, એ અષ્ટ કર્મનુ આત્માના પ્રદેશાની સાથે ક્ષીર નીરવત્ બધાવુ, આત્માના પ્રદેશોની સાથે કર્મનુ ચોંટવુ, તેને બધ કહે છે કર્મનુ ઉદયમા આવવુ અને આત્માને વિપાકનો અનુભવ કરાવવો તેને ઉદય કહે છે કર્મને ખેંચીને ઉદયમા લાવવા તેને ઉદીરણા કહે છે કર્મોનુ આત્માના પ્રદેશોની સાથે પડી રહેવુ તેને સત્તા કહે છે બધ, ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તા, એ ચાર પ્રકારે કર્મ બધાય છે પ્રકૃતિબધ, સ્થિતિબધ, રસબધ અને પ્રદેશબધ, એ ચાર પ્રકારે કર્મનો બધ થાય છે કાષ્ઠ જેમ અગ્નિથી બળીને ભસ્મીભૂત થાય છે તેમ અષ્ટકર્મરૂપ કાષ્ઠને ધ્યાનરૂપ અગ્નિથી બાળી તેની ધૂણી કહાડુ છુ અને ઉપશમરૂપ ચારણીથી તેની ભસ્મને છાણીને, તે ભસ્મને ભેગી કરીને મારા અગે ચોળુ છુ, અર્થાત્ આવા પ્રકારની ભસ્મને મારા અ ગમા ચોળીને અન્તરની યોગદશાને ધારણ કરૂ છુ ઉપશમ ભાવરૂપ ચાલણીથી કર્મની ભસ્મ, સમ્યક્પણે ચાળી શકાય છે ધ્યાનરૂપ અગ્નિથી કર્મરૂપ કાષ્ઠ બળીને ભસ્મ થાય છે ધ્યાનના ચાર ભેદ

છે આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન, તેમા આદ્યના બે ધ્યાન ત્યાગ કરવાયોગ્ય છે, માટે આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરીને ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનને ધ્યાઉછુ અને તે ધ્યાનવડે કર્મને બાળી ભસ્મ કરૂછુ મારા મનને હુ એક ધ્યેય વસ્તુમા સ્થિર રાખુછુ રાગ અને દ્વેષનો ત્યાગ કરીને, આત્માનુ ધ્યાન ધરીને, અન્તરગયોગ ભૂમિકામા પ્રવેશ કરૂછુ તત્ત્વગુફામા સિદ્ધ થવાને સિદ્ધાસન લગાવી આત્રમાણે યોગમાર્ગને સેવુ છુ

आदि गुरूका चेला होकर, मोहके कान फराउ,
धर्म शुक्ल दोय मुद्रा सोहे, करुणा नाद नजाउ रे, वाहाला. ॥ता०॥२॥

ભાવાર્થ—ધર્મની આદિ કરવાથી સર્વે તીર્થંકરો આદિકર-તે તે તીર્થની અપેક્ષાએ-મનાય છે, તેથી नमुथ्थुणसूत्रमा आइगराण એવો પાઠ સર્વે તીર્થંકરને સાધારણપણે લાગુ પડે એવા વિશેષણરૂપે મૂકયો છે તીર્થંકરો આદિકર છે, તેઓ તીર્થંકર ગણાય છે અને ગુરૂઓની પરપરાની અપેક્ષાએ તે ગુરૂ પણ ગણી શકાય છે તેઓની આજ્ઞા માનીને મોહના કાન ફાડીશ, અર્થાત્ મોહનો નાશ કરીશ (વ્યવહારની અપેક્ષાએ દીક્ષા આપનાર ગુરૂ ગણાય છે આ આધ્યાત્મિક પદ છે તેથી અધ્યાત્મ નયની અપેક્ષાએ ભિન્ન અર્થ કરવામા આવે તો તેથી વ્યવહાર ધર્મ ઉત્થાપનની આશકા કરવી નહીં, કારણ કે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ વ્યવહાર ગુરૂ સત્ય છે અને નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ નિશ્ચય ગુરૂ સત્ય છે) સર્વે ગુણોની આદિમા સમ્યક્ત્વ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે સ-મ્યક્ત્વના દેનાર ગુરૂ આદ્યગુરૂ ગણાય છે, તેમની આજ્ઞામા રહીને કર્મનો નાશ કરીશ સર્વે ગુણોમા સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરનાર વિવેક ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે, તે વિવેકગુણવડે સર્વે ધર્મકાર્યો કરી શકાય છે, માટે તે પણ આદ્યગુરૂ નિશ્ચયથી ગણાય છે, તેમ યોગીઓના ગુરૂ આદિનાથ ગણાય છે મત્સ્યેન્દ્ર, ગોરખ, વગેરે યોગીઓ પોતાના ગુરૂ તરીકે આદિનાથને માને છે જૈનશાસ્ત્રમા ઋષભદેવને આદિનાથ કહે છે, યોગીઓના ગુરૂ આદિનાથ છે અને તે અષ્ટાદશ દોષરહિત આદિનાથ તે શ્રીઋષભદેવ સ્વામી છે, માટે તે પણ પૂર્વોક્ત અપેક્ષાએ ગુરૂ છે, તેમનો આજ્ઞાધારકરૂપ શિષ્ય બનીને, મોહમહામલ્લના કાન ફાડીશ ધર્મ અને શુક્લ ધ્યાનરૂપ બે મુદ્રાને બે કર્ણમા ધારણ કરવાથી બે કાન શોભે છે, કરૂણારૂપ શૃગનાદ બજાવવાથી સર્વ મનુષ્યોના હૃદ-યમા દયાભાવને ઉત્પન્ન કરાય છે, કારૂણ્યભાવનારૂપ નાદવડે આત્માની દયાવૃત્તિ ખીલે છે અને પરમાત્મદેવની અન્તરમા પ્રસન્નતા

પ્રગટે છે, અર્થાત્ આત્મા તે પરમાત્મારૂપે બને છે, માટે હુ આવી યોગની દશાને ધારણ કરવા ઇચ્છુછુ

इहविध योग सिंहासन बैठा, मुगति पुरीकु ध्याऊ रे,
आनन्दघन देवेन्द्रसें जोगी, नहुर न कलिमें आउ रे, वाहाला ता. ॥४॥

ભાવાર્થ —આપ્રમાણે યોગસિંહાસનપર બેસીને હુ મુક્તિપુરીનુ ધ્યાન ધરૂછુ યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ, એ યો ાના આઠ અગ ગણાય છે યોગસિંહાસનમા બેસીને યોગના અગ સેવ્યાથી અનેક પ્રકારની લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે યોગના અગ સમ્યગ્રીત્યા સેવવાથી અઠ્ઠાવીશ લબ્ધિઓ પૈકી અમુક લબ્ધિયોની પ્રાપ્તિ થાય છે પચમ આરામા પણ કેટલીક લબ્ધિઓની પ્રાપ્ત થાય છે શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રાચાર્યે યોગશાસ્ત્રમા યોગના અગોનુ સારી રીતે વર્ણન કર્યુ છે, તેમજ શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ (ચાદસો ચુમ્માલીશ ગ્રન્થ બનાવનાર પૂર્વાચાર્યે) યોગબિદુમા યોગનુ બાુ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ વર્ણવ્યુ છે શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ યોગદૃષ્ટિસમુચ્ચય ગ્રન્થમા યોગની દૃષ્ટિઓ સારી રીતે વર્ણવી છે શ્રીમદ્ચિદાનન્દજીએ ચિદાનન્દ સ્વરોદયમા યોગનુ સ્પષ્ટરીત્યા સ્વરૂપ વર્ણવ્યુ છે આનન્દનો ધન એવો આત્મા કહે છે કે, દેવેન્દ્રની પેઠે હુ યોગસિંહાસનારૂઢ થઈને બાુવાર કલિયુગમા ન આવુ એવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરૂ, એવી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી યોગદશાની અભિલાષા દર્શાવે છે યોગદશાના વર્ણનવાળુ નીચેનુ પદ પણ વિચારીને યોગમા પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ

योग पद

मनमोह्या जगलकेरी हरणीने ए राग

जोगी थइने अलख हु जगावु रे, सोऽहमोऽहपरमप्रभु ध्यावु रे जोगी०
उदासीनता कथा पहेरु, वैराग्यनी भभूति चोळावु रे जोगी० ॥१॥
दयाभावनी चासडीओ धरु, शीलव्रतनो लगोट लगाउ रे जोगी० ॥२॥
सर्वत्यागरूप शीर्ष मुडावु, प्रभुधारणा खप्पर धराउ रे. जोगी० ॥ ३ ॥
ध्यानदडने प्रेमे धारु, पवनपावडी उपयोग लावु रे जोगी० ॥४॥
अन्तर आत्मप्रदेशे विचरु, दयागगमां स्नाने सुहाउ रे जोगी० ॥५॥
अस्तिनास्तिमय परब्रह्ममा, ब्रह्माड आखु हु समाउ रे जोगी० ॥६॥
अनुभव अमृतभिक्षा मागु, हुतो धूणी सयमनी जगाउ रे जोगी० ॥७॥

अन्तरआतमपरमातमनी, ऐक्यभावना भाग घुंटावुंरे. जोगी० ॥८॥
मनप्यालामां भरीनेपीतां, देखु उलटी आंखे सुखपावुंरे. जोगी० ॥९॥
"बुद्धिसागर"योगमहोदय, पामी निश्चय निर्भय थाउंरे जोगी०॥१०॥

યોગદશાની ભાવના જ્ઞાનિપુરૂષોજ ધારણ કરે છે યોગના ખરેખર અંગો ધારણ કરવાની ભાવના શ્રીમદ્ આનંદઘનજી ભાવે છે

पद ३८

(राग मारू)

मनसा नट नागरसूं जोरी हो म०
नट नागरसूं जोरी सखी हम, और सननसों तोरी हो ॥ म० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ,—શુદ્ધ ચેતના કહે છે કે, હે સમતા સખી! મેં તો મારા ચેતન સ્વામીના સબન્ધનીજ એકાન્તે ઇચ્છા ધારણ કરી, મેં મારા શુદ્ધ ચેતન સ્વામિની સાથે પ્રીતિ બાંધી છે મારા મનમાં તેનો દૃઢ નિશ્ચય થયો છે, નટનાગર અર્થાત્ નાગરીકોમાં નટ જેમ ચતુર હોય છે, તે જેમ અનેક પ્રકારના ખેલ ખેલે છે, તેમ મારો નટનાગર એવો આત્મા અનેક પ્રકારના ખેલ ખેલે છે મેં મારા શુદ્ધ ચેતન પરમદેવની સાથે પ્રીતિ જોડી છે અને અન્ય જડ પદાર્થોની પ્રીતિ હે સખી! મેં તોડી છે, કેમકે સાસારિક પદાર્થોમાં સુખ બુદ્ધિ ધારણ કરીને અદ્યાપિપર્યંત મેં તે પદાર્થોમાં અત્યંત રાગ ધારણ કર્યો, જડ પદાર્થોમાં ઇષ્ટ બુદ્ધિ ધારણ કરીને અનેક જીવોની સાથે કજેઆ કર્યા, જડ પદાર્થોમાં રાગ ધારણ કરીને અનેક જીવોના પ્રાણોનો મેં નાશ કર્યો, સુવર્ણ, રૂપુ, મોતી, હીરા, ઘરબાર, વસ્ત્ર અને પાત્ર, આદિ જડ પદાર્થોની પ્રાપ્તિમાટે અનેક મનુષ્યોનું દાસત્વ કર્યું, જેની અંદરના જીવો પોતાનો પ્રાણ ત્યાગ કરીને ગયા છે એવા મોતિ વગેરેના હાર ધારણ કર્યા અને તેમાં આસક્તતા ધારણ કરી, પણ અશમાત્ર સુખ મળ્યું નહીં, ક્ષણિક ધનરૂપ માનેલા પદાર્થો જ્યાંના ત્યાં પડતા રહ્યા, કોઈપણ પદાર્થ પરભવમાં સાથે આવ્યા નહીં આશ્ચર્ય છે કે, ધનાદિક પદાર્થોમાટે મનુષ્ય રૂવે છે, પણ મનુષ્યો માટે ધનાદિક જડ પદાર્થો રોતા નથી ધનાદિક માટે મનુષ્યો પ્રાણ ખુવે છે, પણ મનુષ્યોમાટે ધનાદિક પદાર્થો હર્ષ શોક બેમાનું કશું કાંઈ કરતા નથી, એમ મને અનુભવ નિશ્ચયત થયો છે, તેથી સર્વ પદાર્થોપર થતા પ્રીતિના સબન્ધો તોડી નાખ્યો અને તેથી કોઈપણ જડ પદાર્થની હવે ઇચ્છા કે

મમતા થતી નથી, હવે ફક્ત એક શુદ્ધ ચેતનપર દૃઢ પ્રીતિ ઉપજી છે મારા ચેતન સ્વામી છે તેજ સુખના સાગર છે, એમ અનુભવ થયો છે

लोक लाजनू नाहीं कान, कुल मरयादा छोरी हो,
लोक बटाउ हसो विरानो, अपनो कहत न कोरी हो ॥म०॥२॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધચેતના કહે છે કે, હે સમતા સખી! હવે લોકલજ્જાનુ અનુમાત્ર પણ કાજ (કાર્ય) નથી, લોકની લાજ રાખીને ક્યાંસુધી બેસી રહેવુ? કેમકે લોકની લાજ રાખવામા આવે છે તો, આત્મસ્વામિની પ્રીતિનો સબન્ધ પરિપૂર્ણ ભજવી શકાતો નથી હવે મારે અને દુનિયાને મેળ આવે તેમ જણાતુ નથી મારે આત્મસ્વામિનીસાથે પ્રીતિ છે, ત્યારે લોકોની દુનિયાના જડ પદાર્થોનીસાથે પ્રીતિ છે મારે સહજ સુખ ધારણ કરવા ઇચ્છા છે, દુનિયા તો કૃત્રિમ સુખમા રાચીમાચી રહી છે મને સતસ્વરૂપમા રમણતાની લય લાગી છે, લોક તો અસત્‌ના લય લાગ્યા છે હુ નિર્મળ થવા પ્રયત્ન કરૂ છુ, દુનિયા મલીનતાની દૃષ્ટિમા ઘસડાતી જાય છે મારે અન્તરદૃષ્ટિથી અન્તરનુ સામ્રાજ્ય નિરખવાનુ છે, દુનિયા બાહ્યદૃષ્ટિથી બાહ્યસામ્રાજ્ય નિરખે છે મારી દૃષ્ટિ લોકથી વિરૂદ્ધ છે અને લોકનુ વર્તન મને વિરૂદ્ધ લાગે છે, દબાઈ દબાઈને લોકની દૃષ્ટિ પ્રમાણે બાહ્યથી આજ સુધી વર્તન ચલાવ્યુ પણ હવે અન્તરથી લોક વિરૂદ્ધ મારૂ મન કાર્ય કર્યા કરે છે જે લોકને ઇષ્ટ નથી, તેને હુ ઇષ્ટ ગણુ છુ, માટે એવુ પરસ્પર વિરૂદ્ધ માર્ગ તજીને મેં તો સર્વ સગનો પરિત્યાગ કરી, મારા આત્મસ્વામિનીસાથે પ્રીતિ જોડી અને લોકલજ્જાનો ત્યાગ કર્યો, તેમજ અનાદિકાળથી પરભાવ સબન્ધ વર્તનરૂપ કુળમર્યાદાને છોડી છે, અર્થાત્ મારા ચેતનસ્વામિની પ્રીતિ રમણતામા વિઘ્ન કરનારી કુળમર્યાદાથી કંઈ પણ સુખ પ્રાપ્ત થવાનુ નથી એવુ જાણી મેં સત્ય આત્મસ્વામિના પ્રેમનો માર્ગ પકડ્યો છે મારાથી અસમન્ધી એવા સાંસારિક માર્ગમા ગમન કરનારા અને મુક્તિમાર્ગ તરફ અરૂચિ ધારણ કરનારા લોક હસો, ગમે તે બોલો, મારી મશ્કરી કરો, તો પણ હવે હુ પાછી હઠવાની નથી હુ જાણુછુ કે દુનિયા પારકી વાત કરવામા શૂરી પૂરી હોય છે, પારકાની વાત કરવામા શાની અને નીવર ગણેછે, પણ દુનિયા પોતાના સ્વાર્થની વાત કોઇની આગળ જરામાત્ર પણ કહેતી નથી, અર્થાત્ પારકાને સર્વે કહેવા દોડે છે, પણ પોતાની વાત કહેતા અચકાય છે આવી દુનિયા ગમે તે ધારે પણ મારે આત્મસ્વામિના પ્રેમથી છુટું પડવાનુ નથી

मात तात अरू सज्जन जाति, वात करत है भोरी हो;
चाखे रस क्युं करी छूटे, सुरिजन सुरिजन टोरी हो. ॥ म० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ —શુદ્ધચેતના કહે છે કે, મારી માતા તથા પિતા અને સ્વજન જાતિ, મને બાહ્ય જડપદાર્થોમા લલચાવી સસારમા રાખવાનેમાટે ભોળી ભોળી વાતો કરેછે, અર્થાત્ નાના બાળકને સમજાવવા જેવી વાતો કરે છે તેઓ એમ જાણે છે કે, શુદ્ધચેતનાને આપણે બાહ્ય દુનિયાના ખેલોમા લલચાવી આપણા સબન્ધમા રાખીશુ, પણ હુ તો સર્વ પ્રકારની વાતોને અવબોધુછુ, તેથી બાહ્ય જડ પદાર્થોમા રાગ અને દ્વેષ ધારણ કરીને ફસાઈ જાઉં તેમ સ્વપ્નમા પણ કોઈએ આશા રાખવી નહીં જડ પદાર્થો વર્ણ, ગધ, રસ અને સ્પર્શવાળા છે, જડ પદાર્થોમા ત્રણ કાલ જડતા વ્યાપી રહી છે પુદ્ગલ દ્રવ્યના અનેક પ્રકારના પર્યાયો થયા કરે છે શરીર, વાણી અને મનના પુદ્ગલ સ્કધો પણ અનેક આકારોને ધારણ કરે છે અને પાચ ઇન્દ્રિયોદ્વારા ગ્રાહ્ય જડ પદાર્થો અનેક પ્રકારના આકારોને ભવિષ્ય કાલમા ધારણ કરશે, તેના જડ પદાર્થોને અનન્ત કાળપર્યંત અનુભવ્યા, ચાખ્યા, પણ તેનાથી નિત્ય સુખની ગધ પણ આવી નહીં, પણ મારા ચેતન સ્વામિના પરિચયમા હુ જેમ જેમ આવવા લાગી તેમ તેમ, હુ કઈક નિત્ય સુખની ઝાખી અનુભવવા લાગી અસખ્યાત પ્રદેશી એવા ચેતન સ્વામિનો અનુભવ જેમ જેમ વધતો ગયો તેમ તેમ, મારા હૃદયમા આનન્દનો સાગર પ્રગટવા લાગ્યો મારા આત્મસ્વામિસાથે સ્થિરોપયોગે સ્થિર થઇ ત્યારે, અનન્ત સુખની ઝાખીનો સાક્ષાત્કાર થયો અર્થાત્ અપૂર્વ આનન્દરસનો સ્વાદ અનુભવવા લાગી હવે મેં આનન્દરૂપ અમૃત રસ ચાખ્યો છે સન્તજનોના ટોળેટોળા મળીને જે આનન્દ અમૃતને આસ્વાદે છે, તેવો આનન્દરસ-અમૃતરસ મેં શુદ્ધ ચેતનની સગતિથી આસ્વાદ્યો છે કરોડો દેવતાઓ છોડાવવા આવે તો પણ, હવે મારા પતિનો સગ છૂટે નહીં હવે તો મારા શુદ્ધચેતન પતિના સમાગમમા સદાકાલ લયલીન રહેવાની

औरहनो कहा कहानत औरपें, नाही कीनी चोरी हो,
काछकछ्यो सो नाचत निवहे, और चाचर चर फोरी हो ॥ म० ॥ ४॥

ભાવાર્થ —શુદ્ધચેતના કહે છે કે, હે સમતાસખી ! અન્યની વાત અન્યને ના માટે બીજાની પાસે કહેવરાવવી જોઈએ ? તેમ મારી વાત

અન્યોને હુ શા માટે કહુ? કેમકે મારા હૃદયમા જેવો અનુભવ પ્રકટ્યો છે, તેવો અનુભવ અન્યોના હૃદયમા જ્યાસુધી પ્રકટ્યો નથી, ત્યાનુધી તેઓ મારી વાતને અન્ત કરણથી સ્વીકારી શકે નહીં, પણ જે સત્ય છે તે ગગનમા ચઢીને ગાજે છે સત્ય ત્રિકાલમા ગમે તેવા પ્રસગે સત્ય તરીકે ભાસ્યાવિના રહેતુ નથી, અસત્યના ઢગલાઓમા પણ સત્યનો અણુ પ્રકાશ કર્યાવિના રહેવાનો નથી ઘુવડો સૂર્યને ન દેખે તેમા કઈ સમ ખાવાની જરૂર નથી સાકર ખાવાથી ગળી લાગે, પણ જેણે સાકરને ખાધી નથી તે ગળી ન માને, તેથી કઈ સમ ખાવાની જરૂર રહેતી નથી મે જે મારા ચેતનસ્વામિનો સમ્બન્ધ કર્યો છે, તેમા કોઈની મે ચોરી કરી નથી સ્વામી બે પ્રકારના છે, દ્રવ્ય સ્વામી અને દ્વિતીય ભાવસ્વામી અન્ય શરીરધારી જીવને અન્યજીવ સ્વામી તરીકે કલ્પે છે, સ્ત્રીઓ પુરૂષોને જગત્ વ્યવહારમા સ્વામીતરીકે કલ્પે છે, પણ તેવા પ્રકારના સ્વામિનો તો ક્ષણિક સમ્બન્ધ ટળી જાય છે દ્રવ્ય સ્વામીઓ તરીકે અનેક જીવો થયા, પણ તેથી નિત્ય સુખ પ્રાપ્ત થયુ નહીં દ્રવ્યસ્વામિઓને શરીરસમ્બન્ધથી ધારણ કરવામા આવે છે, સસારમા અનેક જીવો દ્રવ્યસ્વામિઓના સમ્બન્ધ કલ્પીને અન્તે નિરાશ થયા, એકેક જીવની સાથે અનેકવાર દ્રવ્યસ્વામિના સમ્બન્ધોને ધારણ કર્યાં, પણ સ્વપ્નના સ્વામિની પેઠે ક્ષણિક સ્વામિની બાજી, સત્ય સુખ આપવા સમર્થ થઈ નહીં શુદ્ધચેતના કહે છે કે, આત્મારૂપ સ્વામી તે ભાવ સ્વામી જણાય છે, આત્મસ્વામિનો સમ્બન્ધ નિત્ય સહજ સુખ અર્પે છે, માટે મેં તો આત્મસ્વામિની સાથે સમ્બન્ધ જોડ્યો તે કદાપિ કાળે છોડવાની નથી કાછ કછ્યો તે નાચીને નિભાવવો જોઈએ, અર્થાત્ લીધેલો વેષ ભજવવો જોઇએ, બાવરની ચર અર્થાત્ ચઉટાના લોકોની ચરને (વાતને) મેં છોડી નાખી, અર્થાત્ દુનિયા શુ કહેશે તે મારે જોવાનુ નથી, મારે તો મારા શુદ્ધ ચેતનસ્વામીના સમ્બન્ધમા લયલીન થવાનુ છે

ग्यान सिंधू मथित पाई, प्रेम पीयूष कटोरी हो,
मोदत आनन्दघन प्रभु शशिधर, देखत दृष्टि चकोरी हो ॥म०॥५॥

ભાવાર્થ —શુદ્ધચેતના કહે છે કે, હે સમતા સખી! મેં જ્ઞાનસિન્ધુનુ મથન કર્યું અને તેમાથી પ્રેમામૃતને કાઢી તેની કટોરી ભરી અને આનન્દઘનસ્વામીરૂપ ચદ્રમાને દેખી દૃષ્ટિરૂપ ચકોરી પ્રમુદિત થઈ અને તે પ્રેમામૃત કટોરીનુ પાન કરવા લાગી તાત્પર્યાર્થ કે શ્રુતજ્ઞાનરૂપ સિન્ધુનુ મથન કર્યું ત્યારે, તેના સારમા ગ્રહણ કર્યું કે આત્મામા રમણતા કરવી, સર્વે જડ વસ્તુઓનો પ્રેમ અસત્ય છે, આત્માના ઉપર પ્રેમ ધારણ કરવાથી

બાહ્ય વસ્તુઓનો પ્રેમ છૂટે છે અને આત્મામા આનન્દ અમૃતરસની ખુમારી પ્રગટે છે જગતમા આત્માવિના કોઈપણ વસ્તુપર પ્રેમ કરવો ઉચિત જણાતો નથી, કેમકે જડવસ્તુઓના પ્રેમથી ઉલટું પ્રાન્તે દુ ખ પ્રગટે છે, માટે આત્માપર પ્રેમ ધારણ કરવો તેજ ખરેખર ઉચિત છે શુદ્ધ ચેતનની દૃષ્ટિરૂપ ચકોરી તે આનન્દઘન એવા ચન્દ્રને દેખી અત્યત હર્ષ ધરે છે શુદ્ધચેતનાની દૃષ્ટિ ખરેખર ક્ષણે ક્ષણે આત્મામા લાગી રહી છે ચકોરી ચદ્રના સામી દૃષ્ટિ ધારણ કરીને અમૃત પાન કરે છે, તેમ શુદ્ધચેતના પણ આત્માને દેખીને આનન્દરૂપ અમૃતનુ પાન કરે છે શુદ્ધચેતના પોતાના આત્મપતિનુ સ્વરૂપ નિહાળે છે, અનુભવે છે અને ક્ષણે ક્ષણે અનન્ત કર્મની નિર્જરા કરે છે શુદ્ધ ચેતના નવીન કર્મ આવવા દેતી નથી અને પ્રાચીન કર્મનુ પરિશાટન કરે છે શુદ્ધચેતના પોતાના આત્મસ્વામીના અસખ્યાત પ્રદેશોમા વાસ કરીને સ્વામીના અગને નિર્મલ કરે છે પોતાના સ્વામિની મલીનતા ટાળીને બારમા ગુણસ્થાનકના અન્તે તેમને શુદ્ધ, બુદ્ધ, પરમાત્મા બનાવે છે સાદિ અનત કાળપર્યંત ક્ષાયિક ભાવે શુદ્ધચેતના આત્મપ્રભુની સાથે સિદ્ધસ્થાનમા રહે છે, એમ શ્રીઆનન્દઘનજી પોતાના ઉદ્‌ગારોથી જણાવે છે

पद ३९

(राग जय जयवंती)

तरसकी जइ दइ को दइकी सवारीरी,
तिक्षण कटाक्ष छटा लागत कटारीरी ॥ तर० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —શુદ્ધચેતના કહે છે કે, હે સમતા સખી ! મારા શુદ્ધચેતનપતિ મારા ઘેર આવતા નથી, પણ કુમતિ, મમતા અને તૃષ્ણા વગેરેને ત્યા વારવાર જાય છે અને અશુદ્ધ પરિણતિના ઘેર પડી રહે છે મારા પતિ મારૂ કહેલુ કઈ પણ હીસાબમા ગણતા નથી મારા ચેતનસ્વામી પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ ગાઢ નિદ્રામા ઉંઘી ગયેલાની પેઠે ભૂલી ગયા છે હે સમતા સખી ! હુ સ્વામિ વિરહરૂપ તૃષાથી જવલી જાઉં છુ ગરીબના ઉપર વળી દૈવની સ્વારી ચઢી આવે છે, તેમ કર્મ પણ એવુ ઉદયમા આવ્યુ છે કે, તે મારા સ્વામીને મારા ઘર પ્રતિ આવતા વારે છે, મારા ચેતન પતિની બુદ્ધિમા ફેરફાર કરે છે દગ્ધ થયા ઉપર જેમ ડામ લગાવવો તેના જેવી મારી અવસ્થા થઈ છે કર્મની સ્વારીએ મારા ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો છે, અર્થાત્ મને ચારે તરફથી પીડે છે મારી શુદ્ધતાને હરી લીધી હોય તેવું

થયુ છે હે સખી! તીક્ષ્ણ કટાક્ષની છટા, મને સ્વામિના વિયોગે હૃદયમાં કટારી મારી હોય અને જેવુ દુ ખ થાય, તેવુ દુ ખ ઉત્પન કરે છે સ્વામિના પ્રેમવિના સુખના કારણો પણ મને દુ ખરૂપે પરિણુમ્યા છે સતોષ, વૈરાગ્ય, વિનય અને વિવેક, વગેરે મારા સ્વામિના મિત્રો પણ મને શાન્તિ આપવા સમર્થ થતા નથી હવે હુ શુ કરૂ? હે સમતા સખી! મન વચન અને કાયાએ હુ મારા સ્વામિની આજ્ઞા ઉઠાવવા તત્પર થઈ છુ, તેમ મારામા જે કઈ ભૂલ આવી હોય તો, મારા સ્વામિની આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા તૈયાર થઈ છુ હે સમતા સખી! હવે તો તું મારા સ્વામિને સમજાવીને મારા ઘેર લાવ! કારણ કે પ્રમત્તદના ટાળીને અપ્રમત્તદશાવડે મારા સ્વામિની આજ્ઞા ઉઠાવવા હુ તત્પર બની છુ મારા સ્વામી મારા સ્થિરતારૂપ ઘરમા આવ્યાવિના મને કોઈ પણ રીતે ચેન પડનાર નથી અનન્ત ગુણોની અસ્તિતા અને અનન્તગુણોની નાસ્તિતારૂપ ધર્મ મારા સ્વામીમા રહ્યો છે મારો આત્મસ્વામી વ્યવહારનયવડે અનેકરૂપ છે અને નિશ્ચયનયવડે એકરૂપ છે

> सायक लायक नायक, प्रानको पहारीरी,
> काजर काज न लाज बाज, न कहु वारीरी. ॥ तर० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધચેતના કહે છે કે, હે સમતાસખી! મારો આત્મનાથ આવા પ્રસગે મારી આશાને પૂર્ણ કરતો નથી, તેથી તે બાણસમાન લાગે છે, હૃદયમા લાગેલુ બાણ જેમ પ્રાણનો અપહાર કરે છે, તેમ મારો શુદ્ધ ચેતન સ્વામી પણ આવા ટાણે મને મળતો નથી, તેથી બાણની પેઠે પ્રાણાપહારક બન્યો છે હવે મને કાજળનુ પ્રયોજન જણાતુ નથી, કાજળનુ કાર્ય સુખાવસ્થામા હોય છે હવે લાજની પણ જરૂર નથી હે સમતા સખી! સ્વામિને મળવાની અત્યત ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ છે જ્યા ત્યા મને સ્વામિનુ જ મનન થાય છે ચતુર્થ ગુણસ્થાનકથી ચેતનાની શુદ્ધિ થતી જાય છે ચોથા ગુણઠાણા કરતા પાચમા ગુણસ્થાનકમા ચેતનાની અનન્ત ગુણી વિશેષ શુદ્ધિ થતી જાય છે પાચમા ગુણસ્થાન કરતા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમા ચેતનાની અનન્ત ગુણી વિશેષ શુદ્ધિ થતી જાય છે છઠ્ઠા ગુણઠાણા કરતા સાતમામા ચેતનાની અનન્ત ગુણી વિશેષ શુદ્ધિ થાય છે, એમ ઉપર ઉપરના ગુણસ્થાનકમા ચેતનાની વિશેષ પ્રકારે શુદ્ધિ થતી જાય છે ચેતના પોતાના આત્મસ્વામીનુ વારવાર સ્વરૂપ વિચાર્યા કરે છે આઠમા ગુણઠાણાથી ક્ષપકશ્રેણિનો તથા શુક્લ ધ્યાનનો આરભ થાય છે શુક્લ ધ્યાનમા શુદ્ધચેતના પોતાના

ચેતન સ્વામીની સાથે એકતાનો અનુભવ કરે છે, તોપણ તેરમા ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ વિના પોતાના ચેતન સ્વામિને સાક્ષાત્પણે મળી શકતી નથી, તેમ પોતાના ચેતન સ્વામિને સાક્ષાત્પણે પ્રાપ્ત કર્યા વિના ચેતના ઠરીને ઠામ બેસી શકતી નથી પોતાના સ્વામિનો સાક્ષાત્ સમ્બન્ધ થયા વિના ચેતનાના ઉપર્યુક્ત ઉદ્ગારો નીકળેછે મોહનીયકર્મના ઉદયથી ચેતન ઉપરના ગુણસ્થાનકમા ચઢીને પાછા પડી જાય છે, તેથી તેમનો વિરહ થવાથી ચેતનાની આવી દશા થઈ છે, એમ ચેતના પોતાના ઉદ્ગારોને જણાવે છે

मोहनी मोहन ठग्यो, जगत ठगारीरी;
दीजिये आनन्दघन, दाह हमारीरी. ॥ तर० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધચેતના કહે છે કે, હે સમતાસખી ! મોહ પમાડનારા એવા મારા ચેતન સ્વામીને, ઠગારી એવી મોહિનીએ ઠગ્યો છે મોહિની સર્વ જીવોને જડ વસ્તુઓમા મુઝાવીને પોતાના કબજામા રાખે છે ત્રણ ભુવનમા મોહિનીનુ જોર વ્યાપી રહ્યું છે મોટા મોટા મુનિયોને પણ મોહિની હેઠળ પાડે છે મોહિની સર્વ જગત્ને ઠગે છે દુનિયા આધળી થઈને મોહિનીના પાશમા ફસાઈ જાય છે રણસગ્રામમા કરોડો મનુષ્યોનો નાશ કરનારા એવા યોદ્ધાઓ પણ, મોહિનીના દાસ બનીને મોહિનીને પગે લાગે છે જગત્ના લોકો મોહિનીના પાશમા ફસાઈ જઈને પોતાનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ અવલોકવા સમર્થ બની શકતા નથી મોહિનીના પેટમા અજ્ઞાન જીવો કીડાની પેઠે પરભાવરૂપી વિષ્ઠા ચુથી રહ્યા છે જગતના લોકો દેખતી આખે પણ આધળાની પેઠે મોહિનીના સગમા સુખ માની પ્રાણનો પણ નાશ કરે છે અનાદિ કાળથી લાગેલી એવી મોહિની પોતાનુ સમગ્ર બળ વાપરીને જીવોને પુતળીની પેઠે પચેન્દ્રિય વિષયનાટકમા નચાવે છે જગત્ની મોહિનીના પાશમા ફસાએલા જીવો, જડયન્ત્રની પેઠે ઉઠે છે, બેસે છે, ખાય છે અને પીએછે મોહિનીના તાબામા જગત્ના સર્વ જીવો છે, તેનામા એવી ઇંદ્રજાળ શક્તિ છે કે, લોકો સત્યને અસત્ય કરી માને છે અને અસત્યને સત્યતરીકે માને છે હે આનન્દઘન ચેતન સ્વામી ! આપ હવે મોહિનીની માયાજાળને તોડી નાખો અને મારા હૃદયમા આપના પરોક્ષપણાથી વિયોગરૂપ દાહ ઉત્પન્ન થયો છે માટે, પુષ્કરાવર્ત મેઘસમાન એવુ આપનુ દર્શન ધો, કે જેથી મારા હૃદયનો દાહ શાન્ત થાય અને આનન્દની છાયા છવાઈ જાય, એમ શ્રી આનદઘનજી કહે છે.

ઉધરાણીના જેવી છે-कथनी कथे सहु कोई, रहेणी अति दुर्लभ होई, जब रहेनीका घर पावे, तब कथनी लेखे आवे ॥ કથની તો ઘણા કરે છે, પણ જ્ઞાનાદિ ગુણોવડે આત્માની ઉચ્ચ સદ્વર્તનરૂપ રહેણીને તો કોઈ વિરલા પામે છે સદ્વર્તનની પ્રાપ્તિ થયાવિના કથની લેખે આવતી નથી શુક, રામનુ નામ જાણે છે, પણ તેનો પરમાર્થ જાણતો નથી પડ્રીરા પ્રકારની રસોઈની વાતો કરવામા આવે તોપણ ખાધાવિના શું? નાનુ બાળક રસોઈના ભેદના નામ જાણતો નથી તોપણ રસોઈ આસ્વાદીને તૃપ્તિ પામે છે બદીજન ભાટ ચારણ વગેરે યુદ્ધમા કડખા ગાવે છે, પણ તેઓ લડાઈ માથી ભાગી જાય છે, શુરાઓજ મસ્તક કપાવે છે कहणीतो जगत मजुरी रहणी है बंदी हजुरी, कहेणी साकरसम मीठी, रहणी अति लागे अनीठी ॥ કથની તો જગતની મજુરી સમાન છે અને રહેણી તે બદી હજુરી છે કથની તો સાકર સમાન મીઠી લાગે છે, પણ બોલ્યા પ્રમાણે વર્તવુ તો અનિષ્ટ લાગે છે શુષ્કજ્ઞાની બનીને મોટી મોટી શાસ્ત્રોની વાતો કરવામા આવે, તેમજ સભાઓમા લાબા લાબા હાથ કરીને લાબા લચક ભાષણ કરવામા આવે, તોપણ કઈ રહેણી આવ્યા વિના આત્મસ્વામિની પ્રાપ્તિ થતી નથી શ્રાવકના વ્રત અને સાધુના વ્રત અગીકાર કરીને આત્માના ગુણોનો વકારો કરવા માટે, આત્મ સ્વભાવમા રમણતા કરી સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા, દુર્ગુણો ટાળવા, જ્ઞાન ધ્યાનની પ્રાપ્તિ કરવી અને આત્માના સદ્ગુણો ખીલવીને અતે નિરૂપાધિક સુખ ભોગવવુ આત્મજ્ઞાનવડે આત્માની પ્રાપ્તિ માટે, અષ્ટાગ યોગની સાધના કરવી તે, રોકડા નાણાની પેઠે રોકડો ધર્મ છે, અથવા તેજ આત્મસ્વામીની પ્રાપ્તિભૂત ધર્મ છે પર ભવમા અર્થાત્ દેવ લોકમા વિષય સુખ ભોગવવા માટે જે કરવામાં આવે છે તે, ઉધરાણી સમાન છે, માટે રોકડા નાણાની પેઠે આત્મસ્વામીની પ્રાપ્તિના ઉપયોગમા વર્તવુ આત્માનુ સહજ સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે, જ્ઞાન ધ્યાનમા રમણતા કરવી એ રોકડો ધર્મ છે

कंत विना मति मारी, अहवाडानी चोक,
धोकं¹ छु आनन्दघन, अवरने टोकं, ॥ मी० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ —સમતા પોતાની શ્રદ્ધાસખીને કહે છે કે, મારા શુદ્ધાત્મ સ્વામીને પ્રાપ્ત કર્યાં વિનાની મારી મતિ અહવાડાની બોક જેટલી છે,

---

¹ ढोक એવો પણ પાઠાન્તર છે તેનો અર્થ એવો છે કે હુ અવરને ધક્કો મારી કાઢી દઉ છુ અને ચેતનને નમસ્કાર કરુ છુ

અર્થાત્ બહુ ટુકી છે અહનાડાની બોકમા થોડું જલ રહી શકે છે, તેમ અહવાડામા પણ કુવાનુ પાણી રેડવામા આવે છે, તેથી અહનાડાનુ જલ પણ ખુટી જાય છે, અર્થાત્ અહવાડાની બોકનુ પાણી કયા સુધી પહોંચી શકે? તે પ્રમાણે આત્મસ્વામીને પ્રાપ્ત થયા વિનાની, અર્થાત્ આત્માનુ સ્વરૂપ જેના વડે પ્રાપ્ત થાય છે, એવા અનુભવ જ્ઞાન વિનાની મતિ તે અહનાડાની બોક પેઠે ટુકી છે આત્મા પ્રત્યક્ષપણે પ્રાપ્ત થતા કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે કેવલ જ્ઞાનવડે લોક અને અલોકનુ એક સમયમા જ્ઞાન થાય છે જગતના સર્વ પદાર્થો શ્રી કેવલજ્ઞાનવડે એક સમયમા ભાસે છે, આવા ક્ષાયિકભાવના કેવલજ્ઞાનનો પાર પામી શકાતો નથી પરોક્ષપણે આત્માની પ્રાપ્તિરૂપ જે અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, તે અનુભવવિનાના જ્ઞાનના કરતા ઉચ્ચ છે જે બુદ્ધિવડે આત્માની પ્રાપ્તિ થઈ નથી, તે બુદ્ધિ ખરેખર અહનાડાની બોક પેઠે ટુકી છે આત્મા જેનાથી જણાય છે, એવી શ્રુતબુદ્ધિનો વા મતિનો પાર આવતો નથી પાતાલી કુવાનુ જલ જેમ ખુટતુ નથી, તેમ આત્માના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થએલી બુદ્ધિનો પણ અન્ત આવતો નથી પ્રતિદિન આત્મજ્ઞાનતો વૃદ્ધિ પામ્યા કરે છે, આત્મજ્ઞાનનો પાર પામી શકાતો નથી બાહ્ય જડ વિદ્યાના મોટા મોટા પ્રોફેસરો બનો તોપણ, અગાધ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાનું નથી આત્મજ્ઞાન વિના વ્યાવહારિક જ્ઞાનથી કદી આત્મસ્વામિની પ્રાપ્તિ થવાની નથી આત્માનુ સમ્યક્ સ્વરૂપ ઓળખાય અને આત્મસ્વામિની પ્રાપ્તિ થાય, તેજ જ્ઞાનની આનન્ત્યતા છે, દુનિયાની બુદ્ધિયોની મારે જરૂર નથી સમતા કહે છે કે, આનન્દનો સમૂહ જેમા છે એવા આત્મસ્વામિ વિના અન્ય સર્વ અહિતકર, દુખકર, ઉપાધિકર, લાગે છે, એક ફક્ત આત્મસ્વામિ મને સુખકારી લાગે છે, માટે તેને હુ નમુ છુ અને અવરને તરછોડુછુ, અર્થાત આત્મસ્વામી વિના સર્વ અહિતકર લાગે છે, એક આત્મામાજ રમણતા કરવી તેજ એક-સુખકારી-લાગે છે, એમ શ્રી આનન્દઘનજી કહે છે

पद ४१

(राग मारु)

पिया बीनु शुद्ध बुद्ध भूली हो।
आंख लगाइ दुःख महेलके जरुखे झूलीहो ॥ पिया० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —સમતા કહે છે કે, હે ચેતન! મારા આત્મપતિ વિના હુ શુદ્ધતા બુદ્ધતા, ભૂલી ગઈ છુ પતિના વિયોગથી મારી આન્તરિક દશા

ઉધરાણીના જેવી છે-कथनी कथे सहु कोई, रहेणी अति दुर्लभ होई, जब रहेनीका घर पावे, तब कथनी लेखे आव ॥ કથની તો ઘણા કરે છે, પણ જ્ઞાનાદિ ગુણોવડે આત્માની ઉચ્ચ સદ્વર્તનરૂપ રહેણીને તો કોઈ વિરલા પામે છે સદ્વર્તનની પ્રાપ્તિ થયાવિના કથની લેખે આવતી નથી શુક, રામનુ નામ જાણે છે, પણ તેનો પરમાર્થ જાણતો નથી બત્રીશ પ્રકારની રસોઈની વાતો કરવામા આવે તોપણ ખાધાવિના શુ? નાનુ બાળક રસોઈના ભેદના નામ જાણતો નથી તોપણ રસોઈ આસ્વાદીને તૃપ્તિ પામે છે બદીજન ભાટ ચારણ વગેરે યુદ્ધમા કડખા ગાવે છે, પણ તેઓ લડાઈ આથી ભાગી જાય છે, શુરાઓજ મસ્તક કપાવે છે कहणातो जगत मजुरी रहणी है बंदी हजुरी, कहेणी साकरसम मीठी रहणी अति लागे अनीठी ॥ કથની તો જગતની મજુરી સમાન છે અને રહેણી તે બદી હજુરી છે કથની તો સાકર સમાન મીઠી લાગે છે, પણ બોલ્યા પ્રમાણે વર્તવુ તો અનિષ્ટ લાગે છે શુષ્કજ્ઞાની બનીને મોટી મોટી શાસ્ત્રોની વાતો કરવામા આવે, તેમજ સભાઓમા લાબા લાબા હાથ કરીને લાબા લચક ભાષણ કરવામા આવે, તોપણ કંઈ રહેણી આવ્યા વિના આત્મ સ્વામિની પ્રાપ્તિ થતી નથી શ્રાવકના વ્રત અને સાધુના વ્રત અગીકાર કરીને આત્માના ગુણોનો પ્રકાશ કરવા માટે, આત્મ સ્વભાવમા રમણતા કરી સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા, દુર્ગુણો ટાળવા, જ્ઞાન ધ્યાનની પ્રાપ્તિ કરવી અને આત્માના સદ્ગુણો ખીલવીને અતે નિરૂપાધિક સુખ ભોગવવુ આત્મજ્ઞાનવડે આત્માની પ્રાપ્તિ માટે, અષ્ટાગ યોગની સાધના કરવી તે, રોકડા નાણાની પેઠે રોકડો ધર્મ છે, અથવા તેજ આત્મસ્વામીની પ્રાપ્તિભૂત ધર્મ છે પર ભવમા અર્થાત્ દેવ લોકમા વિષય સુખ ભોગવવા માટે જે કરવામાં આવે છે તે, ઉધરાણી સમાન છે, માટે રોકડા નાણાની પેઠે આત્મસ્વામીની પ્રાપ્તિના ઉપયોગમા વર્તવુ આત્માનુ સહજ સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે, જ્ઞાન ધ્યાનમા રમણતા કરવી એ રોકડો ધર્મ છે

कत विना मति मारी, अहवाडानी बोक,
घोकं ह्यु आनन्दघन, अवरने टोकं, ॥ मी० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ —સમતા પોતાની શ્રદ્ધાસખીને કહે છે કે, મારા શુદ્ધાત્મ સ્વામીને પ્રાપ્ત કર્યા વિનાની મારી મતિ અહવારાની બોક જેટલી છે,

૧ ઠોક એવો પણ પાઠાન્તર છે તેનો અર્થ એવો છે કે હુ અવરને ધક્કો મારી કાઢી દઉ છુ અને ચેતનને નમસ્કાર કરૂ છુ

આપે છે તેટલુ દુખ, અન્ય કોઈ આપવા સમર્થ નથી સ્નેહીઓ સ્નેહનું સ્વરૂપ જાણી શકે છે ગર્ભિણી સ્ત્રી ગર્ભની વેદનાનો અનુભવ કરી શકે છે, પણ વન્ધ્યાસ્ત્રીને ગર્ભિણીના દુખનો અનુભવ થઈ શકતો નથી પતિ વિયોગી સ્ત્રીજ પતિ વિયોગી સ્ત્રીના દુખનો અનુભવ જાણે છે પ્રેમમય પતિનુ સ્વરૂપ જે જાણે છે તે સ્ત્રી, પતિના વિયોગથી અત્યત દુખી થાય છે શુદ્ધચેતનપતિ પર પ્રેમ થયા બાદ શુદ્ધ ચેતનના વિયોગથી બિલકુલ ગમતુ નથી, મારે પણ એવુ થયુ છે, તેથી હે સમતે ! હવે એટલુ કહુ છુ કે, કોઈ સ્નેહ કરશો નહીં સ્નેહિજ સ્નેહની કિમ્મત આકી શકે છે શુદ્ધ ચેતના પ્રેમના યોગે આ પ્રમાણે કહે છે પ્રિય પ્રેમી વિયોગી સ્ત્રીના આવા ઉદ્ગારો નીકળે છે ચેતનાએ પોતાના સ્વામીનુ સ્વરૂપ ઓળખ્યુ ત્યારે તેને શુદ્ધાત્મપતિપર પ્રેમ પ્રગટ્યો આત્મા ઉપર પ્રેમ તો પ્રગટ્યો, પણ પરોક્ષ દશામા સાક્ષાત્ આત્મસ્વામી દેખાતો નથી, તેથી સ્મૃતિરૂપ ઝરૂખામા બેસી ચેતના, આત્માને સાક્ષાત્ દેખવાની વાટ જોઈ રહી છે ચેતના એટલા બધા સ્થિર ઉપયોગમા રહીને દેખે છે કે, તેને થાક લાગે છે સાક્ષાત્ આત્માને દેખવાના અભાવરૂપ વિયોગથી ચેતના ઝુર્યા કરે છે અને તે સમતાને પોતાની સ્થિતિ જણાવે છે ચેતનાને પરોક્ષ ભાવે સ્નેહ થાય છે, પણ તેરમા ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ વિના આત્મા સાક્ષાત્ દેખાતો નથી, તેથી સ્નેહ કર્યા છતા પણ ગુણસ્થાનકના અભાવે દર્શન થતા નથી, માટે દર્શનના અભાવે દુખ થાય છે, તેથી તે પોતાનો બળાપો જાહેર કરે છે

प्रीतम प्राणपति विना प्रिया कैसें जीवे हो,
प्रान पवन विरहादशा भुयगम पीवे हो. ॥ पिया० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધચેતના કહે છે કે, મારા શુદ્ધચૈતનરૂપ પ્રિય પ્રાણપતિ વિના હે સમતે ! હુ તેની વહાલી શી રીતે જીવી શકુ ? મારા પ્રાણ મારા પતિ છે, મારા શ્વાસોચ્છ્વાસ પણ મારા સ્વામી છે, મારી આખો અને પાખો મારા પ્રાણપતિ છે સતી સ્ત્રીઓનુ સર્વસ્વ તેમનુ નથી પણ તેમના સ્વામીઓનુ છે સતી સ્ત્રીઓ પોતાનુ સર્વસ્વ પોતાના પ્રાણપતિનુ માને છે, તેઓ પોતાના પ્રાણ પણ એવા સમ્બન્ધમા જોડે છે કે, પોતાના પતિની સાથે એકરસરૂપ થઈ જાય છે, તેથી પતિના વિયોગે પ્રાણ રહે નહીં એમ બને છે હે સમતે ! મારા આત્મપતિના વિરહે, વિરહ દશારૂપ સર્પ, પ્રાણ પવનનુ પાન કરી જાય છે સારાશ કે વિરહ દશાથી પ્રાણનો નાશ થાય છે, માટે હવે હુ જીવી શકુ તેમ નથી જગ-

જુદા પ્રકારની થઈ પડી છે શુદ્ધ ચેતન પતિના વિયોગમા મારા મ
હેલમા મને ગમતુ નથી, તેથી મહેલના ઝરૂખે બેસીને આખ લગાવીને
આત્મપતિને જોવાને માટે ઝુરૂ છુ ચક્ષુમાથી અશ્રુની ધાર વહ્યા કરે
છે આત્મપ્રિય વિના સતી સ્ત્રીને કોઈ પણ ઠેકાણે ચેન પડતુ નથી
પોતાના પતિ વિના સતી સ્ત્રી અન્ય પતિના સામુ પ્રાણાન્તે પણ જોતી
નથી સતી સ્ત્રીનુ ચિત્ત પોતાના સ્વામીમાજ લાગેલુ હોય છે સતી
સ્ત્રી પોતાના સ્વામીની આજ્ઞા મસ્તકપર ચઢાવે છે અનન્ત દુ ખો અને
અનન્ત ઉપાધિયો આવી પડે છે, તોપણ સતી સ્ત્રી પોતાના સ્વામી
વિના અન્યને તાબે થતી નથી સતી સ્ત્રી પોતાના સ્વામીનુ પ્રાણાન્તે
પણ વચન ઉલ્લઘતી નથી સતી સ્ત્રીને પોતાના સ્વામી વિના અન્ય કોઈ
વ્હાલો નથી સતી સ્ત્રીનુ મન સ્વામી વિના બેભાન દશામા રહે છે
સતી સ્ત્રી પોતાના સ્વામીનુ ઘર મૂકીને અન્ય ઘરમા પ્રવેશ કરતી નથી
સતી સ્ત્રી ગમે તેવા દુ ખી દશાવાળા પોતાના સ્વામીને પસદ કરે
છે સતી સ્ત્રી સ્વામીના સુખે સુખી થાય છે અને સ્વામીના દુ ખે
દુ ખી થાય છે ઉપર ચેતના કહે છે કે, હે સમતે ! મારા જેવી
સતીસ્ત્રી, ઝરૂખે જઈ સ્વામીની એક સ્થિર દૃષ્ટિથી વાટ જોઈને
જીવન ગાળે છે, પણ સ્વામી દેખાતા નથી, તેથી કેટલુ દુ ખ થાય તેનો
તો તુ વિચાર કર ! સતી સ્ત્રીનુ હૃદય કેવુ હોય છે, તે સતી સ્ત્રીજ જાણે
છે, તો હે સમતે ! તુ સતી સ્ત્રી છે, તુ મારી સખી છે, તેથી સતી સ્ત્રી
પતિ વિના કેવી રીતે ઝુરીને દીવસ ગાળે છે એ વાત તું સારી રીતે
જાણે છે, માટે તુ કહે કે, હુ હવે શુ કરૂ ? અનન્ત ઋદ્ધિના સ્વામી
એવા શુદ્ધચેતન પતિના દર્શન વિના એક ક્ષણ જાય છે તેપણ વ
જેવો દુ ખકર લાગે છે, માટે હવે હુ શુ કરૂ ?

हसती तबहु विरानीयां, देखी तनमन छीज्यो हो
समजी तब एती कही, कोइ नेह न कीज्यो हो.॥ पिया०॥

ભાવાર્થ —સમતા કહે છે કે, હે ચેતન ! હુ પહેલા પતિવિયો
સ્ત્રીઓની બેચેન દશાને દેખીને તેમજ, પતિ વિયોગી સ્ત્રીઓના રૂદન
અવલોકીને હુ હસતી હતી, પતિ વિયોગી સ્ત્રીઓને દેખીને હુ એમ કહે
હતી કે, અરે ! તમો કેમ દુ ખી થાઓછો ? કેમ ગાડા જેવી બની ગયે
દેખાઓ છો ? એ પ્રકારે તેમની વિયોગ ચેષ્ટાઓ દેખીને હુ મ
મનમા હસતી હતી, પણ જ્યારે હવે હુ પતિ વિયોગની દશાને અનુ
હુ ત્યારે એટલુ કહુ છુ કે કોઈ સ્નેહ કરશો નહીં સ્નેહના સમન્ધે જેઓ
અનુભવ થયો હોય છે તેઓ કહે છે કે, સ્નેહીનો વિયોગ જેટલુ દુ

આપે છે તેટલુ દુ ખ, અન્ય કોઈ આપના મર્મ નથી સ્નેહીઓ સ્નેહનુ સ્વરૂપ જાણી શકે છે ગર્ભિણી સ્ત્રી ગર્ભની વેદનાનો અનુભવ કરી શકે છે, પણ વન્ધ્યાસ્ત્રીને ગર્ભિણીના દુ ખનો અનુભવ થઈ શકતો નથી પતિ વિયોગી સ્ત્રીજ પતિ વિયોગી સ્ત્રીના દુ ખનો અનુભવ જાણે છે પ્રેમમય પતિનુ સ્વરૂપ જે જાણે છે તે સ્ત્રી, પતિના વિયોગથી અત્યત દુ ખી થાય છે શુદ્ધચેતનપતિ પર પ્રેમ થયા બાદ શુદ્ધ ચેતનના વિયોગથી બિલકુલ ગમતુ નથી, મારે પણ એવુ થયુ છે, તેથી હે સમતે ! હવે એ ટલુ કહુ છુ કે, કોઈ સ્નેહ કરશો નહી સ્નેહિજ સ્નેહની કિમ્મત આકી શકે છે શુદ્ધ ચેતના પ્રેમના યોગે આ પ્રમાણે કહે છે પ્રિય પ્રેમી વિયોગી સ્ત્રીના આવા ઉદ્ગારો નીકળે છે ચેતનાએ પોતાના સ્વામીનુ સ્વરૂપ ઓળખ્યુ ત્યારે તેને શુદ્ધાત્મપતિપર પ્રેમ પ્રગટ્યો આત્મા ઉપર પ્રેમ તો પ્રગટ્યો, પણ પરોક્ષ દશામા સાક્ષાત્ આત્મસ્વામી દેખાતો નથી, તેથી સ્મૃતિરૂપ ઝરૂખામા બેસી ચેતના, આત્માને સાક્ષાત્ દેખવાની રાહ જોઈ રહી છે ચેતના એટલા બધા સ્થિર ઉપયોગમા રહીને દેખે છે કે, તેને થાક લાગે છે સાક્ષાત્ આત્માને દેખવાના અભાવરૂપ વિયોગથી ચેતના ઝુર્યા કરે છે અને તે સમતાને પોતાની સ્થિતિ જણાવે છે ચેતનાને પરોક્ષ ભાવેસ્નેહ થાય છે, પણ તેરમા ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ વિના આત્મા સાક્ષાત્ દેખાતો નથી, તેથી સ્નેહ કર્યા છતા પણ ગુણસ્થાનકના અભાવે દર્શન થતા નથી, માટે દર્શનના અભાવે દુ ખ થાય છે, તેથી તે પોતાનો બળાપો જાહેર કરે છે

प्रीतम प्राणपति विना प्रिया कैसें जीवे हो,
प्रान पवन विरहादशा सुयंगम पीवे हो. ॥ पिया० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ —શુદ્ધચેતના કહે છે કે, મારા શુદ્ધચેતનરૂપ પ્રિય પ્રાણપતિ વિના હે સમતે ! હુ તેની વહાલી શી રીતે જીવી શકુ ? મારા પ્રાણ મારા પતિ છે, મારા શ્વાસોચ્છ્વાસ પણ મારા સ્વામી છે, મારી આખો અને પાખો મારા પ્રાણપતિ છે સતી સ્ત્રીઓનુ સર્વસ્વ તેમનુ નથી પણ તેમના સ્વામીઓનુ છે સતી સ્ત્રીઓ પોતાનુ સર્વસ્વ પોતાના પ્રાણપતિનુ માને છે, તેઓ પોતાના પ્રાણ પણ એવા સમ્બન્ધમા જોડે છે કે, પોતાના પતિની સાથે એકરસરૂપ થઈ જાય છે, તેથી પતિના વિયોગે પ્રાણ રહે નહીં એમ બને છે હે સમતે ! મારા આત્મપતિના વિરહે, વિરહ દશારૂપ સર્પ, પ્રાણ પવનનુ પાન કરી જાય છે સારાશ કે વિરહ દશાથી પ્રાણનો નાશ થાય છે. માટે હવે હુ જીવી શકુ તેમ નથી આના-

તમે પણ ઘણાં દૃષ્ટાંત સાંભળ્યાં તથા વાંચ્યાં હશે કે, પતિના વિરહે ઘણી સ્ત્રીઓના પ્રાણ તુર્ત ચાલ્યા ગયા છે અન્તરના પ્રાણ વિચારીએ તો શુદ્ધચેતન પતિવિના, શુદ્ધ ચેતનાના ચૈતન્યરૂપ પ્રાણ રહી શકતા નથી શુદ્ધ ચેતના અને શુદ્ધચેતન કદાપિ કાળે પુષ્પ અને પુષ્પની વાસ, તેમજ મણિના પ્રકાશની પેઠે જુદા પડી શકતા નથી. શુદ્ધ ચેતન સ્વામી જેમ જેમ અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરપ્રતિ પ્રયાણ કરતા જાય છે અને ચોથા ગુણસ્થાનકથી ઉપરના ગુણસ્થાનકની ભૂમિ ઉપર ચઢતા જાય છે, તેમ તેમ શુદ્ધચેતનાના ચૈતન્યરૂપ પ્રાણ બળવાન્ થતા જાય છે અને શુદ્ધ ચેતનાનું ભાન વધતું જાય છે, શુદ્ધ ચેતનાને આનન્દનો પાર રહેતો નથી, પણ જ્યાંસુધી શુદ્ધ ચેતન સ્વામી પોતાની સ્ત્રીને દર્શન આપે નહીં ત્યાંસુધી શુદ્ધચેતના નથી, ખરેખર આ પ્રમાણે પતિના વિરહથી અન્તરમાં ઝૂરતી દશાને જાણે તે યોગ્ય છે આત્મસ્વામીના વિયોગથી શુદ્ધ ચેતનાના પ્રાણ ક્ષણે ક્ષણે નીકળે છે, તેને વિરહ દશારૂપ સર્પ પીએ છે, એમ અન્તરમાં જોતાં જણાશે શુદ્ધ ચેતના કહે છે કે, હે સમતે! હવે હું આ ઝેર પીને કષ્ટ કહું છું તે તું સાંભળ.

शीतल पखा कुमकुमा, चदन कहा लावे हो,
जनल न विरहानल परै, तनताप बढावे हो. ॥ पिया० ॥४॥

ભાવાર્થ—સમતાએ જાણ્યું કે, અહો! શુદ્ધ ચેતનાના પ્રાણ નીકળવા માંડ્યા છે, તેને મૂર્છા આવે છે, તેની આંખો ઠેકાણે-સ્થિર જણાતી નથી, હવે શું કરવું? આમ વિચાર કરતાં તેને સૂઝી આવ્યું કે, શીતળ ઉપચાર કરવાથી કંઈક શુદ્ધ ચેતનાને શાન્તિ વળશે એમ નિશ્ચય કરીને સમતાએ જળ છાંટેલા પંખાથી પવન નાખવા માંડ્યો અને શરીરે બાવના ચંદનનો લેપ કર્યો બાવના ચંદન ગમે તેવા તાપને શાન્ત કરે છે સર્વ પ્રકારના ચંદનમાં ઉત્તમોત્તમ બાવના ચંદન ગણાય છે કુમકુમ આદિથી તેના શરીરને શીતળ કરવા અનેક પ્રકારના પ્રયત્ન કર્યા, પણ શુદ્ધ ચેતનાને જરા માત્ર શાન્તિ વળી નહીં, ઉલટું શીતળ ઉપચાર હેતુઓથી વધારે તાપ થવા લાગ્યો અને હૃદય બળવા લાગ્યું અને શ્વાસોચ્છ્વાસ પણ ઉંનું નીકળવા લાગ્યો સમતા તો વિચારમાં પડી ગઈ અને પૂછવા લાગી કે, હે સખી! શીતળ ઉપચારો તને કેમ ગુણ કરી શકતા નથી? ત્યારે શુદ્ધ ચેતના કહેવા લાગી કે, હે સખી સમતા! આ કંઈ અનલ (અગ્નિ) નથી, પણ આ તો પતિના વિયોગરૂપ વિરહાનલ છે, અનલની પેઠે તનને તાપ વધારનાર માત્ર આ વિરહાનલ નથી, પણ આ વિરહાનલ જુદા પ્રકા

રનો છે, તેથી હે સખી ! તે કરેના નીતોપચાર ઉલટા શરીરનો તાપ વધારે છે શુદ્ધ ચેતના સ્ત્રીની આત્મપતિવિના જે દશા થાય છે, તે બરાબર અત્ર વર્ણવી છે શુદ્ધ ચેતનાની શાન્તિ બાહ્યોપચારથી થતી નથી પોતાના આત્મપતિની પ્રાપ્તિ વિના શુદ્ધ ચેતનાને આનન્દ મળતો નથી

फागुनचाचर इकनिशा, होरी सिरगानी हो,
मेरे मन सबदिन जरे, तन खाख उडानी हो. ॥ पीया० ॥५॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધચેતના કહે છે કે, હે સખી સમતે ! ફાગુણ સુદી પૂર્ણિમાની એકજ રાત્રીએ ઘેરીયાઓ હોળી સળગાવે છે ગુજરાત અને મારવાડ દેશમા આ રીવાજ ઘણો પ્રચલિત છે મારવાડમા તો હોળીનુ એક મોટુ પર્વ ગણાય છે, પરદેશમા ગએલા મનુષ્યો પણ પ્રાય માર વાડમા હોળીના ટાણેજ ઘેર જાય છે બે ત્રણ ચાર રસ્તા જ્યા ભેગા થતા હોય, જ્યા મોટા મોટા ચોરા હોય, ત્યા ઘેરીયાઓ લાકડા ઉઘરાવી લાવીને હોળી સળગાવે છે અને તેથી મોટા મોટા ભડકાઓ થાય છે, તે હોળીની ભસ્મ લેઇને મૂઢ મનુષ્યો પોતાના શરીરે લગાવે છે, કોઈ કપાળે લગાવે છે કેટલાક હોળીની રાખ ઘેર લેઇ ધાન્યના કોઠારમા પ્રક્ષેપે છે સમતા કહે છે કે, ફાગુણ માસની પૂર્ણિમાએ તો ઘેરીઆઓ એક રાત્રીનીજ હોળી સળગાવે છે, પણ મારા મનમા તો સર્વ રાત્રી અને દિવસમા પતિના વિયોગરૂપ હોળી સળગ્યા કરે છે અને શરીર, રક્ત આદિને બાળીને ભસ્મ કરે છે મારી આ કેવી દુર્દશા થઈ છે મારૂ મન ચિન્તારૂપ હોળીથી બળ્યા કરે છે અને તેથી બળતી અગ્નિમા પડેલા મનુષ્યની પેઠે મને જીવતા છતા પણ, અનન્તગણુ દુ ખ થાય છે, આવી મારી દુ ખદશાથી વિશેષ વખત જીવી શકુ તેમ હવે જણાતુ નથી શુદ્ધચેતના આ પ્રમાણે પોતાની આન્તરિક સ્થિતિ સમતાને જણાવે છે સ્વામીવિના શુદ્ધ ચેતનાની આવી દશા જોઇને, સમતાએ શુદ્ધ ચેતનને સર્વ હકીકત જણાવી અને શુદ્ધ ચેતનને ખૂબ ઉપાલભ આપ્યો અને કહ્યુ કે, સતી સ્ત્રીને દુ ખ આપવુ એમા તમારી કઈ પણ શોભા વધતી નથી પોતાની સ્ત્રીને મૂકીને તૃષ્ણા આદિ, વેશ્યા સ્ત્રીઓના ઘેર જવુ એમા તમને કદી સુખ મળનાર નથી, એમ સમજાવ્યાથી શુદ્ધ ચેતન બોધ પામ્યા પશ્ચાત્ શુ બન્યુ તે આગળ જણાવે છે

समता महेल बिराजहे, वाणीरस रेजाहो,
बलि जाउ आनन्दघन प्रभु, ऐसे निठुर न व्हेजाहो.॥पीया०॥६॥

ભાવાર્થ —સમતા કહે છે કે પૂર્વોક્ત દશાને શ્રવણ કરી, શુદ્ધ ચેતન પતિ શુદ્ધચેતનાના મહેલમા બિરાજ્યા અર્થાત્ પધાર્યા, તે વખતે વાણી રુચના રૈનઓની શોભા કરવામા આવી શુદ્ધચેતનાની સાથે શુદ્ધ ચેતનનો સમન્ધ થયો તે વખતે શુદ્ધ ચેતનની અમૃતમય વાણી શોભવા લાગી સમતા પોતે ચેતનની સ્ત્રી છે, તે આત્માનીસાથે અસખ્ય પ્રદેશરૂપ મહેલમા વિરાજી એમ ચેતના કહે છે, એવો પણ અર્થ નીકળે છે આત્મપતિના વચનો શ્રવણ કરીને સમતા આનન્દમય બની ગઈ પોતાના સ્વામીના સબન્ધે પોતાની સફલતા માનવા લાગી સમતાના સબન્ધે ચેતનની શોભામા અનતગણો વધારો થયો સમતાના યોગે આત્મપતિને સર્વ જીવોપર એક સરખી દૃષ્ટિ વહેવા લાગી અને સર્વ જીવોની સાથે અનાદિકાળથી બાંધેલા વૈરઝેર ટળી ગયા સમતાના યોગે આત્મપતિની ત્રણ લોકના જીવો સ્તુતિ કરવા લાગ્યા અને આત્મામા જ્ઞાનાદિ વૈભવનો અનતગણો વધારો થયો, આત્મામા ક્ષાયિકભાવે ગુણો પ્રકટવા સમતા સ્ત્રી, પોતાના સ્વામીના ઓવારણા લેઇને, તેમજ ઉપાલભ આપીને કહેવા લાગી કે, હવે સ્વામિન્! તમો પૂર્વની પેઠે નિઠુર થશો નહી, ક્ષાયિકભાવે સમતાની પ્રાપ્તિ થયાબાદ આત્મા પરમાત્મ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે, તેથી પશ્ચાત્ પરમાત્મા સમતાનો ત્યાગ કરતા નથી, માટે સમતાનો ઉપાલભ યોગ્ય છે આનન્દના સમૂહભૂત એવા હે સ્વામિન્! મને ફરી છોડશો નહીં, એમ શ્રીઆનન્દઘનજીએ સમતા સમન્ધ દર્શાવ્યો

પદ ૪૨

(राग सारग अथवा आशावरी)

अब हम अमर भये न मरेंगे अ०
या कारन मिथ्यात दीयो तज, क्युकर देह धरेंगे. ॥ अ० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્ આનદઘનજી મહારાજ, ક્ષયોપશમભાવથી કહે છે કે, હવે મેં મારા આત્માનુ સ્વરૂપ ઓળખ્યુ મારો આત્મા અમર છે કર્મના યોગે મરણ છે, પણ વસ્તુત આત્માનુ તો મરણ નથી હુ આજસુધી એમ જાણતો હતો કે, હુ આત્મા મરૂ છુ, પણ પિસ્તાલીશ આગમ, ચૂર્ણિ, ભાષ્ય, નિર્યુક્તિ, ટીકા, અને પરપરા તથા જ્ઞાનવડે જોતા સ્પષ્ટ જણાયુ કે, આત્મા તો દ્રવ્યપણે નિત્ય છે આત્માના અસખ્યાત પ્રદેશમાથી એક પ્રદેશ પણ ટળતો નથી-ખરતો નથી શ્લોક ॥ नैन छिन्दन्ति शस्त्राणि, नैन दहति पावक नचैन क्लेदयन्त्यापो, न शोषयति मारुत ॥ १ ॥ ભગવદ્ગીતા ॥

આત્માના અસખ્ય પ્રદેશોને શસ્ત્ર છેદી શકતુ નથી આત્માના અસ ખ્ય પ્રદેશોને અગ્નિ બાળી શકતો નથી આત્માના અસખ્ય પ્રદેશો જલથી ભિન્નતા નથી અને વાયુ તે પ્રદેશોને શોષવી શકતો નથી અનન્તકાળ ગયો અને અનન્તકાળ જશે તો પણ, ભાગ અસખ્ય પ્રદેશોમાથી એક પણ પ્રદેશ ન્યૂન થવાનો નથી એક શરીર છોડીને અન્ય શરીરમા જવુ પડે છે અને તે વખતે પ્રાણનો વિયોગ થાય છે, તેને મૃત્યુ કહેવામા આવે છે હુ તો આત્મા છુ અને એક શરીરને છોડી અન્ય ગતિમા અન્ય શરીર ધારૂ છુ, હુ તો દ્રવ્યરૂપે જેવો છુ તેવો ને તેવો રહુ છુ, તેથી મારૂ મરણ તો થતુ નથી મારૂ મરણ થયુ એમ કહુ તો તે ઘટતુ નથી, કારણ કે અસખ્યાત પ્રદેશોનો અને ચેતન્યનો સર્વથા નાશ થતો નથી અન્ય ગતિમાથી મનુષ્યની ગતિમા આવ્યો તો પણ, પ્રથમ આરભમા સ્તનપાન પ્રવૃત્તિ સજ્ઞારૂપ ચેતન્યને સાથે લેઈ આવ્યો હતો, તેથી હુ આત્મરૂપે ત્રણ કાલમા વિદ્યમાન છુ, માટે હવે અમરરૂપ પોતાના આત્માને નિશ્ચયનયથી મેં જાણ્યો તેથી હુ અમર થવાનો હવે તો હુ આત્મા મરૂછુ એવી ભ્રાન્તિને અધ્યાત્મજ્ઞાનદ્વારા તજી દઈશ જન્મ અને મરણના હેતુઓ, મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ છે, તેમા મિથ્યાત્વબુદ્ધિના હેતુઓનો મેં ત્યાગ કર્યો છે, તો હવે કેમ દેહોને ધારણ કરીશુ? અર્થાત્ મિથ્યાત્વ હેતુઓ જતા અન્ય મરણના હેતુઓ પણ જવાનાજ મિથ્યાત્વ ગયા બાદ અન્ય મરણના હેતુઓ પણ થોડા કાળમા–અલ્પ ભવમા નષ્ટ થઈ જાય છે, માટે હવે અમે અમર થયા છીએ કારણમા વિચાર કરીને આનન્દઘનજી કહે છે કે, અમે અમર એવા આત્માને દેખ્યો માટે અમર થયો કડેમાણેકડે એવુ શ્રી મહાવીર પ્રભુના વચનરૂપ, વ્યવહારનયની માન્યતાને સ્વીકારીને, તે આ પ્રમાણે બોલે છે

राग दोस जगबध करत है, इनको नास करेंगे,
मर्यो अनंत कालते प्रानी, सो हम काल हरेंगे ॥ अ० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, રાગ અને દ્વેષ એ બે જગતમા બન્ધન છે, માટે અમે રાગ અને દ્વેષનો નાશ કરીશુ હજી મારામાથી રાગ અને દ્વેષ ગયા નથી, પણ હવે તો સમતાવડે રાગદ્વેષનો નાશ કરીશુ रागद्वेषके त्यागविन मुक्तिको पद नाहि, कोटीकोटी जपतप करे, सबे अकारज थाइ ॥ १ ॥ राग न रीसा दोय खवीसा ए तुम दु खका दीसा, जब तुम उनकु दूर करीसा तब तुम शिवका इसा ॥आप०॥ મહાત્માઓએ પોકાર કરીને કહ્યુ છે કે, સર્વ જીવોને સસારમા બાધનાર રાગ અને દ્વેષજ છે સસા-

રમા જ્યા ત્યા રાગ અને દ્વેષમા ફસાયલા પ્રાણીઓ નજરે પડે છે
રાગ અને દ્વેષની ફાસીમા સર્વ જીવો લટકાય છે અને તેથી અનન્તન
મૃત્યુને પામે છે જ તના પદાર્થોમા ઈષ્ટત્વ અને અનિષ્ટત્વની બુદ્ધિથી
જીવો મનમા રાગ અને દ્વેષને ધારે છે કોઈ વખત રાગદશા ઉત્પન્ન
થાય છે અને કોઈ વખત દ્વેષદશા ઉત્પન્ન થાય છે, કર્મરૂપ અગ્નિની
ગાડીમા રાગદ્વેષનુ અઞ્જન છે અને તેમા જીવ મુસાફર છે આજ-
સુધી રાગ અને દ્વેષથી હેરાન થયો, પણ હવે તો હે રાગ અને દ્વેષનો
નાશ કરીશ રાગ અને દ્વેષના યોગે અનન્ત કાળથી પ્રાણી ભમ્યો
પણ હવે તો અમે કાનને હરણ કરીશુ રાગ દ્વેષ અને અના
થી આત્મા પરવસ્તુમા આત્મત્વની ભ્રાન્તિ ધારણ કરીને કષાયોના
ઘામા થાય છે અને તેથી કર્મના યોગે શરીરો ધારણ કરે છે અને
ચોરાશી લક્ષ જીવયોનિમા પરિભ્રમણ કરે છે, માટે હવે મારે રાગ અને
ની જરૂર નથી હે રાગ દ્વેષ હવે તમે દૂર થાઓ!! હવે તમે પો
તુ સામર્થ્ય અજમાવવા સમર્થ નથી રાગ અને દ્વેષનો નાશ કરવા હુ
મો થયો છુ, હવે દરેક વખતે રાગ અને દ્વેષ થશે નહી એવો હુ ઉપ
ગ રાખીશ મારા મનની શુદ્ધિ કરવાને હુ આત્મોપયોગમા રમીશ
ને કાળનો નાશ કરીશ, એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે

देह विनासी हु अविनासी, अपनी गति पकरेंगे,
नासी जासी हम थिर वासी, चोखे व्है निखरेंगे. ॥अ०॥२॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, દેહ તો વિનાશી છે
ક્ષણે દેહમા હાનિ વૃદ્ધિ થયા કરે છે દેહમાથી કેટલાક પુદ્ગલો
છે અને કેટલાક નવા દેહમા આવે છે ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક,
સ અને કાર્મણ એ પાચ પ્રકારના શરીર છે પાચ પ્રકારના દેહો-
મા ક્ષણે ક્ષણે ફેરફાર થયા કરે છે શરીરો વિનાશી છે અને હુ
મા તો અવિનાશી છુ આત્મા ત્રણ કાળમા દ્રવ્યરૂપે એકસરખો
છે આત્માના અસખ્યાત પ્રદેશો છે અને તે અવિનાશી છે, તેથી
વિનાશી ચૈતન્યમય આત્મા છુ દેહમા અને વાણીમા ઉત્પન્ન થતો
ધ્યાસ અને મમત્વાધ્યાસનો ત્યાગ કરીને અમો અમારી (શુદ્ધ
ની) ગતિને પકડીશુ અમારા શુદ્ધ ચેતન સ્વરૂપનેજ અમે ગ્રહણ
પુદ્ગલથી ભિન્ન અમારૂ સ્વરૂપ જે છે તેનેજ અમે ગ્રહણ કરીશુ
પ્રકૃતિયોથી ભિન્ન અમારૂ જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપ છે, તેજ હુ છુ એમ
કરીને, અમારા શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપમા રમણતા કરીશુ જેથી
આત્મદ્રવ્યથી જે ભિન્ન છે તે નષ્ટ થશે અસખ્યાત પ્રદેશોમા

લાગેલુ આઠ પ્રકારનુ કર્મ નષ્ટ સ્વભાવવાળુ છે, તે નાશી જશે (દૂર થશે) અને (હુ) આત્મા તો સ્થિરતા રૂપમા વાસ કરીશ અસખ્યાત પ્રદેશોમા અનન્ત ગુણોની સ્થિરતા કર્મના નાશવડે કરીશ મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગને ટાળી આત્માની શુદ્ધતા કરીશ પચ મહાવ્રત દીક્ષાવડે સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્ર અગીકાર કરીને, સકલ કર્મનો ક્ષય કરીશ અને કર્મનો સમ્બન્ધ ટાળીને જ્ઞાનાદિ ગુણોની સ્થિરતા કરીશ હુ પોતાના સ્વરૂપે સ્થિર થઈશ અને કર્મને ટાળી સ્વચ્છ શુદ્ધ થઈને નીકળીશ, અર્થાત્ શુદ્ધ, બુદ્ધ, નિરજન, નિરાકાર, પરમાત્મા સ્વરૂપે થઈશ, એમ શ્રી આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે

मर्यो अनन्तवार विन समज्यो, अब सुख दुःख विसरेंगे,
आनन्दघन निपट निकट अक्षर दो, नहीं समरे सो मरेंगे ॥अ०॥४॥

ભાવાર્થ—આત્મા પોતાનુ સમ્યગ્રીત્યા સ્વરૂપ અવબોધ્યાવિના અનન્તવાર મર્યા આત્માના અજ્ઞાનથીજ આત્મા બાહ્યવસ્તુઓમા મારૂ તારૂ કરીને અનાદિકાળથી પરિભ્રમણ કરે છે ભ્રાન્તિના યોગે આત્મા એક ગાડા મનુષ્યની પેઠે જ્યા ત્યા પરિભ્રમણ કરે છે અને પરવસ્તુનો પોતાનામા આરોપ કરે છે કુકડો જેમ આરીસામા પોતાનુ પ્રતિબિમ્બ દેખીને ભ્રાન્તિના યોગે પ્રતિબિમ્બની સાથે યુદ્ધ કરે છે અને પોતાની ભ્રાન્તિથી પોતેજ દુખી થાય છે, તેમ આત્મા પણ પરવસ્તુમા મમત્વની ભ્રાન્તિથી અને પોતાના જ્ઞાનવિના, અનન્તવાર જન્મ જરા અને મૃત્યુ પામ્યો, હવે તો પોતાના આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ જાણ્યુ શાતા વેદનીય અને અશાતા વેદનીય એ બેથી સાસારિક સુખ અને દુખ થાય છે, પણ હવે તો સુખ અને દુખને ભૂલીશુ શાતા અને અશાતાનો ઉદય આવે છતે તેમા હુ લેપાઇશ નહીં માન, અપમાન, લાભ, જીવિતવ્ય અને મરણના પ્રસગોમા યથાશક્તિ આત્મોપયોગમા રહીને મનપર મોહના આવેશોને આવવા નહિ દઉ હવે તો બાહ્યનો સર્વ પ્રપચ મારાથી ભિન્ન છે, એવો નિશ્ચય કરીને મારા આત્માને સમતાવડે ભાવીશ હવે હુ પિંડસ્થધ્યાનમા પ્રવૃત્તિ કરીશ અને હસ અર્થાત્ ચેતનનુ ધ્યાન કરીને અજરામર પદ અવસર આવે પ્રાપ્ત કરીશ આ ભવમા તો મુક્તિની પ્રાપ્તિ નથી, પણ અલ્પભવમા અમર થઈને મુક્તિમા સાદિ અનન્તમા ભાગે સદાકાળ સ્થિર રહીશ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહેછે કે, પિંડમા વારવાર ઉત્પન્ન થતા નિપટ,–તદ્દન નિકટ (પાસે રહેલ) એવા હસ એ બે અક્ષરથી બોધ્ય જે ચેતન, તેને જે સ્મરણ કરશે નહી તેજ મરશે, કારણ કે જે ચેતનનુ સ્મરણ કરશે નહી તે રાગ

દ્વેષના પાસમા સપડાશે અને તેથી તે સસારમા ભમશે આનન્દઘનજી કહે છે કે, શ્વાસોચ્છ્વાસદ્વારા ઉઠતા એવા ૭ગ નામ્દ વાચ્ય આત્માનુ ધ્યાન-સ્મરણ કરીએ છીએ, તેથી અમો તો અદ્યપદમા અમર થઇનુ

राग टोडी पद सतालीशमु

मेरी तु मेरी तु काही डरेरी, मेरी
कहे चेतन समता सुनि आखर, और दैढ दिन जूठ लरेरी मेरी० ॥१॥

ભાવાર્થ —આત્મા, પોતાની સ્ત્રી સમતાની વિજ્ઞપ્તિ શ્રવણ કરીને તેને કહે છે કે, તુજ મારી ખરી સ્ત્રી છે હવે હુ તારા ઉપર કદી ક્રોધ કરનાર નથી હે સમતે! તુ શામાટે ડરે છે આટના દીવસપર્યત હુ મમતાના ઘેર કૂતરાની પેઠે પડી રહ્યો હતો અને તેની ઇન્દ્રજાળવિદ્યાથી હુ ભ્રમિત થયો હતો પણ હવે જાગ્રત્ થયો છુ ચેતન કહે છે કે, હે સમતા! આખર મમતા દોઢ દીવસ લડીને થાકશે, અર્થાત્ અલ્પકાળમા મમતાનુ જોર ટળશે મમતા હવે મારી પાસે આવશે તો પણ હવે હુ તેની સન્મુખ જોનાર નથી ગમે તેવા ઉપાયોથી મમતા મને લલચાવશે તો પણ હવે હુ તેના કહેવાથી લલચાઈ જવાનો નથી પરવસ્તુમા મારાપણાની બુદ્ધિને મમતા કહે છે, આદર્શમા પડેલા પ્રતિબિમ્બની પેઠે પરવસ્તુઓ ક્ષણિક છે સ્વપ્નમા ભાસતા પદાર્થો જેમ પોતાના થતા નથી, તેમ પરવસ્તુ ઓમા આત્મા પોતાનાપણુ કલ્પે છે પણ, તે વસ્તુત સત્ય નથી આત્મા સમ્યક્ત્વ પામીને સમજી ગયો કે, મમતા એ અશુદ્ધપરિણતિ છે મમતા દુ ખ દેનારી છે, માટે મમતાની ભ્રાન્તિ તજવી જોઇએ મમતાનો છાયો લેવો પણ સુખકારી નથી મમતા છેવટ દોઢ દીવસ લડીને દૂર થઈ જવાની છે હવે હે સમતે! હુ તારાથી કદી દૂર થનાર નથી, એમ ખાત્રી ધારણ કર

एती तो हु जानु निहचे, रीचीपर न जराउ जरेरी,
जब अपनो पद आप सभारत, तब तेरेपर सग परेरी ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —એટનુ તો હુ નિશ્ચય જાણુ છુ કે, રીચીપર (પીતળ પર) સાનુ નગ જડવાનુ કાર્ય કોઈ ઝવેરી કરે નહીં જ્યારે પોતાનુ શુદ્ધ પદ પોતે આત્મા સભારે છે, ત્યારે ખરેખર આત્માથી તારા પ્રમ ગમા પડાય છે આત્મસ્વામી સમતાને કહે છે કે, જ્યારે હુ પોતાનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ સભારુ છુ ત્યારે, દેહ, વાણી અને મનથી હુ ભિન્ન છુ એમ સત્ય ભાસે છે જે જે દૃશ્ય પદાર્થો જગતમા સુખ હેતુભૂત મનાયલા છે, તેમા ખરેખર સુખ નથી, એમ જોઉંછુ હુ અને મારૂ એના

પ્રકારની અહંતા અને મમતાની ભાવનામાં પણ જરામાત્ર શાન્તિ નથી બાહ્ય પદાર્થોની પ્રાપ્તિમાં અનેક પ્રકારના સંકલ્પ અને વિકલ્પ કર્યા, પણ બાહ્ય પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી કિંચિત્ પણ સુખ ભાસ્યું નહીં બાહ્ય દુનિયામાં પ્રતિષ્ઠા, કીર્તિ, વિસ્તારવાને અનેક પ્રકારની ઉપાધિયો વેઠી અને બુદ્ધિ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના કીર્તિવર્ધક આચરણો આચર્યાં, પણ તેથી જરામાત્ર નિત્ય આનંદ પ્રાપ્ત થયો નહીં સ્વપ્નમાં ભાગેલી દુનિયામાં કોણ સદાકાળ રહેનાર છે? જગત્માં સર્વ લોકોની આગળ પોતાના સુખાર્થે અનેક પ્રકારનું બુદ્ધિચાતુર્ય દેખાડયું, પણ સર્વ લોકોને એકસરખો ભાસ થયો નહીં, એના આ જગત્માં કોણ પુરૂષ સમજીને મમતાના વશમાં પડી રહે? અલબત કોઈ પણ પડી રહે નહીં મમતા સ્ત્રી કાચી છે અને જૂઠી છે, તેમજ દુઃખની દેનારી છે, એમ નિશ્ચય થતા કયો સત્યજ્ઞાતા મનુષ્ય, મમતાના પાશમાં ફસાઈ જાય? હવે તો મારૂં શુદ્ધ સ્વરૂપ મેં બરાબર જાણ્યું, તેથી હે સમતે! હું તારા સંબન્ધમાં આવ્યો છું અને હવે તને કદાપિ છોડનાર નથી, એમ નિશ્ચયથી કહું છું

औसर पाइ अ यातमशैली, परमातम निजयोगधेरेरी,
शक्तिजगावे निरुपम रुपकी, आनन्दघन मिली केलि करेरी. ॥
मेरी० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—આત્મા પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ અવબોધીને, અવસર પામી અધ્યાત્મ શૈલીનો જ્ઞાતા થયો, ખરેખર આત્માને તુર્ત મુક્તિમાર્ગમાં પ્રવેશ કરાવનારી અધ્યાત્મ શૈલી છે જડને જડપણે ઓળખાવનારી અને આત્માને આત્મપણે ઓળખાવનારી અધ્યાત્મ શૈલી છે અનેક પ્રકારની વિદ્યાનો અભ્યાસ કરીને વિદ્વાન બનેલા મનુષ્યો, જ્યાસુધી અધ્યાત્મ શૈલીને જાણતા નથી ત્યાસુધી, તેમની અન્ય વિદ્યાથી દારૂને પીનારા મર્કટની પેઠે મનમર્કટની ચંચળ દશા રહ્યા કરે છે જેઓ બાહ્ય પરિણતિમાં રાચીમાચી રહ્યા છે, તેઓ અધ્યાત્મ શૈલીથી પરાઙ્મુખ રહે છે, તેઓના મનમાં અધ્યાત્મ શૈલીની ગંધ માત્ર પણ પ્રવેશતી નથી પંચમ કાળમાં અધ્યાત્મ શૈલીનો રાગ થવો પણ દુર્લભ છે આત્મા પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ઓળખીને નિજશક્તિ પ્રગટાવી, પોતાનામાં સત્તાએ રહેલું પરમાત્મપદ છે, તેના યોગને ધારણ કરવા લાગ્યો હેય જ્ઞેય અને ઉપાદેયનો વિવેક કરીને અન્તર દૃષ્ટિ ધારણ કરવા લાગ્યો પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપમાં ઉપયોગ રાખીને સ્થિર થવા લાગ્યો બાહ્ય દશાના મનમાં જે જે સંકલ્પો પ્રગટવા લાગ્યા તેને વારવા લાગ્યો મમતાના કુવિચારોનો મનમાં સંચાર થતાંજ તેઓનો ક્ષય કરવા લાગ્યો અને બાહ્ય જગત્ દેખતાં છતાં

પણ નહીં દેખના જેવી સ્થિતિને ધારણ કરવા લાગ્યો પોતાના શુદ્ધ ગુણોની શક્તિયોને સમતાનાયોગે પ્રગટાવવા લાગ્યો અને આનન્દનો સમૂહભૂત એવો શુદ્ધાત્મા સમતાનીસાથે એક સ્થિર ઉપયોગમા રમણતારૂપ ક્રીડા કરવા લાગ્યો, અર્થાત્ સ્વકીય સહજ શુદ્ધાનન્દને ભોગવવા લાગ્યો, એમ શ્રી આનન્દઘનજી આત્મા અને સમતાનું સ્વરૂપ હૃદયના અનુભવથી જણાવે છે

पद ७४

(राग टोडी)

तेरी हुं तेरी हु एती कहु री, इन बातमें दगो तु जाने,
तो करवत काशी जाय ग्रहु री ॥ तेरी० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —સુમતિ શ્રી પોતાના આત્મપતિને કહે છે કે, હે શુદ્ધ ચેતન! હુ તારી છુ, હુ તારી છુ!! કદાપિ હુ અન્યની થવાની નથી અને આ બાબતની વાતોમા તુ જો દગો જાણે તો હુ કાશી જઇને મારા શિરપર કરવત મૂકાવી પ્રાણનો ત્યાગ કરૂં એન કથી સુમતિ પોતાનો અપૂર્વ પતિપ્રેમ અને સ્વામીવિશ્વાસની પ્રતિજ્ઞા કરે છે અને પોતાના સ્વામીને કદાપિ દગો ન દઉં એમ નિશ્ચય કરી જણાવે છે આત્માને કુમતિ અનેક પ્રકારના વિચારોથી ભરમાવે છે પલક પલકમા આત્મામા અનેક-હિંસા, જૂઠ, ચોરી અને વ્યભિચાર, આદિ કુવિચારોને કુમતિ પ્રગટાવવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ સુમતિ પોતાના સ્વામીને શિખામણ આપીને, હિંસા આદિના કુવિચારોને આવતા અટકાવે છે કુમતિના અનેક પ્રકારના દાવપેચોને સુમતિ જાણી લે છે અને કુમતિના દાવપેચો ખરાબ છે, એમ આત્મસ્વામીને જણાવે છે ચારિત્ર મોહનીયની પ્રકૃતિયોના ઉછાળામા આત્મા ભળી ન જાય, તેમાટે સુમતિ ક્ષણે ક્ષણે આત્માને વિવેક કરાવે છે અને આત્માને અહિતરૂપ દગો દેવાનુ કોઈ પણ કૃત્ય સુમતિ થવા દેતી નથી પોતાના સ્વામીને પોતાના પ્રાણની પેઠે જાળવે છે સુમતિ સતિ સ્રી હોવાથી આત્માના શત્રુઓના ફોડવાથી, ફુટી જઇને દગો કરે તેવી નથી સુમતિને કુમતિના જાદુની અસર થતી નથી તેમજ કુમતિની પ્રપચ જાળને તે ક્ષણમા તોડી દે છે સુમતિ કહે છે કે, હે આત્મન્! હુ તારી સ્રી છુ, માટે તુ હવે મારો પરિપૂર્ણ વિશ્વાસ ધારણ કરીને મારી શિખામણ પ્રમાણે ચાલ

वेद पुरान किताब कुरानमें, आगमनिगम कछु न लहुरी,
वाचाफोर सिखाइ सेवनकी, मैं तेरे रसरंग रहुरी ॥ तेरी० ॥ २ ॥

मैंरे तो तुं राजी चहिये, औरके बोल मैं लाख सहुरी,
आनन्दघन पियावेगे मिलो प्यारे, नहींतो गगतरग वहूरी.॥तेरी०॥३॥

ભાવાર્થ—ૠગ્, યજુર્, સામ અને અથર્વવેદ એ ચાર વેદ, તેમજ ભાગવત, માર્કંડ, શિવપુરાણ, વિષ્ણુપુરાણ, વગેરે અઢાર પુરાણ, તેમજ દિગંબરી જૈનોએ આદિનાથ વગેરેના રચેલ પુરાણ, તેમજ અન્ય કિતાબો અને મહમદ પૈગંબરનુ રચેલુ કુરાન, વગેરે ગ્રન્થો અને નિગમમા હુ બરાબર સમજતી નથી, તેમ શબ્દથી પણ ભિન્ન એવુ ત્હારા સબન્ધી અનુભવજ્ઞાન તેથી લેઈ શકતી નથી સુમતિ કહે છે કે, તુ શાસ્ત્રોવડે પ્રાપ્ય છે, પણ શાસ્ત્રો વાચીને પણ અનુભવ દૃષ્ટિ ખીલવ્યાવિના તને પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી તને સેવવાની શિખામણની વાચાને તે અમુક અપેક્ષાએ જણાવે છે, પણ અનુભવ જ્ઞાનની દૃષ્ટિ વિના ત્હને પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી, આગમો વાચીને ત્હારા સ્વરૂપનો અનુભવ કરવો જોઈએ શાસ્ત્રો તો ત્હારા સ્વરૂપની દિશાને દેખાડે છે, પણ અનુભવજ્ઞાનવિના ત્હારા સ્વરૂપનો નિર્ધાર થતો નથી, તેથી હવે તો હુ તારા સ્વરૂપના શુદ્ધ રસરંગમા લીન બનીને રહીશ, કેમકે ત્હારા સ્વરૂપમા મને આનન્દ પડે છે ॥ ૨ ॥ સુમતિ કહે છે કે, હે આત્મ સ્વામિન્! મ્હારે તો એક તુ રાજી હોય એટલે બસ તુ મારાપર રાજી છે તો અન્ય લાખો મનુષ્યોના અનેક પ્રકારના માર્મિક શબ્દોને સહન કરીશ "राजाराणी राजी तो क्या करे मीया काजी" એ કહેવત અનુસારે હે આત્મન્! તુ સદાકાળ મારા ઉપર રાજી હોય તો, કરોડો દુશ્મનોનુ પણ કઈ ચાલવાનુ નથી, કર્મની પ્રકૃતિયોરૂપ શત્રુઓ અન્તે પરાજય પામીને તારી પૂઠ છોડી દેશે હે આનન્દના ઘનભૂત વ્હાલા આત્મસ્વામિન્! હવે તો જલ્દી મને મળો હવે ક્ષણમાત્ર પણ તમારો વિયોગ સહન થતો નથી હવે તો વિજ્ઞપ્તિ કરવામા બાકી રાખી નથી અને હવે જો તમે નહીં મળશો તો પ્રાણનો ત્યાગ કરીને ગંગા નદીમા શરીરને વહન કરાવીશ, અર્થાત્ તમારી પ્રાપ્તિ માટે હુ મારો પ્રાણભોગ આપીશ, એવો ધ્વનિ નીકળે છે, માટે હવે હે સ્વામિન્! જલ્દી મળો, એમ શ્રીઆનન્દઘનજી કહે છે

पद ४५

राग टोडी

ठगोरी भगोरी लगोरी जगोरी ममता माया आतम लेमति,
अनुभव मेरी और दगोरी. ॥ ठगोरी ० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—આત્માની પાછળ લાગીને જ્ઞાનાદિ ૠદ્ધિને ચોરનારા હે

મમતા અને માયાદિક ઠગો! તમે ભાગી જાઓ, હવે તમારૂ કંઈ પણ ચાલવાનુ નથી આજસુધી હે ઠગો! તમોએ જે દુષ્ટ આચરણો સેવ્યા છે અને અન્યના ગળા કાપ્યા છે, તે હવે કંઈ મારાથી છાનુ નથી હે ઠગો! તમે એમ વિચારતા હશો કે, આત્મા તો ઘેનમા પડ્યો છે, તેમજ નિદ્રામા ઉંઘી ગયો છે, તેથી આપણને કોણ પુછનાર છે? પણ આવી મિથ્યા કલ્પનાને દૂર કરો, હવે તો મારા આત્મપતિ જાગ્યા છે અને તે પોતાનુ પરાક્રમ સ્ફોરવ્યા વિના રહેનાર નથી આત્મા બેભાન દશામા માયા અને મમતાની બુદ્ધિ ધારણ કરીને તેઓની સાથે ફર્યો હતો, પણ હવે તે જાગ્યો છે શુદ્ધ દૃષ્ટિથી સત્ય અને અસત્યની પરીક્ષા કરવાને સમર્થ થવાય છે હવે તો તેઓ જડના ધર્મને જડ તરીકે જાણે છે અને ચેતનના ધર્મને ચેતન તરીકે જાણે છે, અર્થાત્ પોતાના ધર્મને અને પરના ધર્મને ઓળખવા શક્તિમાન્ થયા છે, હવે તેમની આંખમા હે ઠગો! તમો કાંઈ આડે જાઓ તેમ જણાતુ નથી મારો શુદ્ધ ચેતન સ્વામી અનંત શક્તિનુ ધામ છે, સિદ્ધ પરમાત્માનો બધુ છે હે ઠગો! તે તમારો મૂળમાથી નાશ કર્યાવિના રહે તેમ જણાતુ નથી, માટે હવે વેલાસર મૂઠી વાળીને ભાગી જાઓ, હવે હુ તમને ચેતાવુ છુ સુમતિ કહે છે કે, મારો સ્વામી જાગ્રત્ થતા હવે હુ ઉત્સાહવાળી અને નિર્ભય બની છુ, તેથી હવે તમે દગો કરાવવાને શક્તિમાન્ થવાના નથી, આ પ્રમાણે વિવેક દૃષ્ટિવાળી સુમતિ, ઉદ્ગારો કહાડે છે અને પોતાની ભેદદૃષ્ટિનો અનુભવ ખ્યાલ કરાવે છે

भ्रात न तात न मात न जात न, गात न वात न लागत गोरी,
मेरे सवदिन दरसन परसन, तान सुधारस पानपयो(गो)री ॥
ठगोरी० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —સુમતિ કહે છે કે, હવે તો મને ભ્રાત-તાત-મા જાતિ, અને ગાત્રીય શરીરની પણ વાત કરવી હે સુમતે! સારી લાગતી નથી હવે તો મારા પતિના સ્વરૂપમા હુ લયલીન થઈ ગઈ છુ હવે મને સર્વ દીવસ આત્મપતિનુ દર્શન અને તેમને સ્પર્શ કરવો તે સ્પર્શન અને તેમની સાથે લીન થઈ જવુ તે તાનરૂપ અમૃતરસ તેમા ગરકાવ થઈ જવુ તેજ ગમે છે દુનિયાના કોઈ પણ પદાર્થમા મારૂ ચિત્ત લાગતુ નથી. સુમતિ કહે છે કે, સમતે! મને મારા આત્મસ્વામીના અનત ગુણ વિશિષ્ટ સ્વરૂપમા લીનતા થઈ જાય છે મારા સ્વામીના ગુણો વિચારૂ છુ ત્યારે આનન્દમય બની જાઉં છુ જ્યારે મારા સ્વામીના ગુણોનુ સ્વરૂપ વિચારતા વિચારતા, ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેય એ ત્રણની એકતારૂપ એક તાન થઈ જાય છે ત્યારે આનન્દરૂપ અમૃતરસનુ પાન કરૂ

છુ અને તે વખતે અનુભવ દશાના યોગે મારી અપૂર્વ સ્થિતિને અનુભવુ છુ, તથા તે વખતે જગત્ છતા પણ જગતનુ ભાન ભૂલાય છે અને સ્થિરોપયોગમા આવિ, વ્યાવિ અને ઉપાધિના દુ ખની ગધ પણ જણાતી નથી તેના પ્રસગે હુ જાણુ છુ કે, અહો મારા અનન્ત જ્ઞાનાદિ ગુણવિશિષ્ટ આત્મસ્વામીના સબન્ધમાજ મારૂ અમૂલ્ય જીવન છે અને તેમની સાથે સ્વરૂપરમણતારૂપ તન્મય દશા કરીને રહેવુ તેજ ઈષ્ટમા ઈષ્ટ કર્તવ્ય સમજાય છે સહજ નિત્ય સુખની ખુમારી આત્મામા રમણુતા કરવાથીજ ઉત્પન્ન થાય છે આત્મા અને હુ એકરૂપ છુ, આવુ ઐક્ય થતા ઘણા કર્મના આવરણો ટળે છે અને અપૂર્વ દર્શન ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી આત્મસ્વામી સબન્ધ સહજપણે રહે છે, એમ સુમતિ પોતાની સખી સમતાને કહે છે

प्राननाथ बिछरेकी वेदन, पार न पाम्रु जथाग थगोरी,
आनन्दघन प्रभुदर्शन औघट, घाट उतारन नावमगोरी ॥
ठगोरी० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ —સુમતિ કહે છે કે, હે પ્રાણનાથ ! તમારા વિરહની વેદનાનો હુ પાર પામી શકતી નથી, કારણ કે વિરહરૂપ દુ ખસાગરનો કાઠો દેખાતો નથી અને તેના ઉંડાપણાનો પણ પાર નથી, માટે હે આનન્દના સમૂહભૂત આત્મન્ ! હવે જલ્દી દર્શન આપો ! પ્રત્યક્ષપણે દર્શન આપો, પરોક્ષપણે પણ અનુભવયોગે તમારુ દર્શન થાય છે, પણ તેમા હજી આવરણ જણાય છે આધળો હસ્તના સ્પર્શનવડે મનુષ્યને જાણે અને કોઈ દેખતો આખવડે સાક્ષાત્ મનુષ્યને જાણે, તેટલો પરોક્ષાનુભવ અને પ્રત્યક્ષમા ફેર છે સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષ આત્માનુ દર્શન આ કાળમા નથી, તોપણ ભાવના તો તેની વર્તે છે, તેથી સુમતિ પણ સાક્ષાત્ આત્માના દર્શન કરવાની પ્રાર્થના કરે છે સુમતિ કહે છે કે, અનુભવ દર્શન અને અનુભવ સ્પર્શન કરતા પ્રત્યક્ષ દર્શન અને પ્રત્યક્ષ તન્મયતારૂપ સ્પર્શન, અનતગુણ અધિક છે, માટે હે આનન્દઘન આત્મન્ ! સાક્ષાત્ દર્શન આપો અને પતિનો સાક્ષાત્ દર્શનનો વિયોગ તે રૂપ દુ ખસાગર ઉતરવાને, જિનાગમરૂપ નાવની માગણી કરૂ છુ તે સ્વીકારો જિનાગમરૂપ નાવમા બેસીને વિયોગરૂપ દુ ખસાગર ઉતરીને હે પ્રભો ! તમારા દર્શન કરવાની અત્યન્ત ઉત્કટાને હુ ધારણ કરૂ છુ, એમ શ્રી આનન્દઘન મહારાજ પોતાના હૃદયમા અધ્યાત્મતત્ત્વનુ ધ્યાન કરીને કહે છે —

पद ४६
(राग टोडी)

चेतन चतुर चोगान लरीरी ॥ चेतन० ॥
जीतलै मोहरायको लसकर, मिसकर छाड अनादि धरीरी ॥
चेतन० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —આત્માની અનન્ત શક્તિ છે, આત્માની શક્તિનો કદાપિ પાર આવનાર નથી, આત્મા મોહરાજાનીસાથે રણમા લડીને તેને હરાવે છે, મોહરાજાનુ લશ્કર પણ મહા જબરૂ છે, મોહનીય કર્મના બે ભેદ છે, ૧ દર્શનમોહનીય અને બીજી ચારિત્રમોહનીય, તેમા દર્શનમોહનીયના ત્રણ ભેદ છે સમ્યકત્વ મોહનીય, મિશ્રમોહનીય અને મિથ્યાત્વમોહનીય જે સમ્યકત્વમા મુઝાવે છે તેને સમ્યકત્વ મોહનીય કહે છે જેમા અન્તર્મુહૂર્ત પર્યંત જૈનધર્મપર રૂચિ પણ નહીં અને દ્વેષ પણ નહીં તેને મિશ્રમોહનીય કહે છે જીવને અજીવ માનવો, ધર્મને અધર્મ માનવો, આદિ દશ પ્રકારનુ મિથ્યાત્વ છે તેને મિથ્યાત્વ મોહનીય કહે છે ચારિત્ર મોહનીયના પચ્ચીસ ભેદ છે, અનતાનુબન્ધિ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ માન, માયા અને લોભ, તેમજ પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, તેમજ સજ્વલનના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, એ સોળ કષાય જાણવા, તેમજ હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુગચ્છા, તથા સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ અને નપુસકવેદ એ નવનો કષાય, સર્વે મળીને ચારિત્ર મોહનીયની પચ્ચીશ પ્રકૃતિ, તથા દર્શન મોહનીયની ત્રણ ભેગી કરતા, મોહની અઠ્ઠાવીશ પ્રકૃતિયોરૂપ યોદ્ધાઓ આત્માની સાથે અનાદિ કાળથી યુદ્ધ કરે છે શુદ્ધ ચેતના પોતાના સ્વામીને કહે છે કે, હવે તુ મોહના લશ્કરને પોતાની અશુદ્ધ પરિણતિરૂપ કાળીમાને તજીને જીતી લે, હવે તુ પોતાનો સમય ગુમાવીશ નહી બન્ધ, ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તામાથી મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિયોને ઉડાવી નાખ હે શૂરવીર! હવે રણમેદાનમા ખરૂ સુરાતન દેખાડી દે, હવે કેમ વાર લગાડે છે

नागी काढले वाडले दुस्मन, लागे काची दोय घरीरी,
अचल अनाधित केवलमनसुफ, पावे शिवदरगाहमरीरी ॥
चेतन० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —હે ચેતન! તુ મ્યાનમાથી જ્ઞાનરૂપ તરવાર કાઢીને દુષ્ટ મોહ નૃપના સુભટોને માર, કેમકે પોતાના શત્રુઓની જે ઉપેક્ષા કરે છે અને સમય પામીને તેનો નાશ કરતો નથી તે મૂર્ખ ગણાય છે અને તેને ઘાણુ

ખમવુ પડે છે પોતાના દુશ્મનોનુ શલ્ય ગમે ત્યાંથી શોધીને કાઢી નાખવુ જોઈએ હે ચેતન ! મોહ શત્રુએ આપણુ બુરૂ કરવામા બાકી રાખી નથી, હવે તો દુશ્મનોને મારી હઠાવ પોતાનુ ખરૂ ચૂરાતન ફોરવીને તેની સાથે લડતા, કાચી બે ઘડીમા તુ મોહ શત્રુનુ નિકદન કરી નાખીશ શૂરવીર થઈ મોહ શત્રુનો નાશ કર્યાથી કદાપિ સમયે, ચલે નહીં એવી અને કદાપિ કાળે જેને કોઈ પણ પ્રકારની બાધા થવાની નથી એવી અને સર્વ દુનિયાના પદાર્થોને એક સમયમા જાણે છે એવુ કેવલજ્ઞાન જેમા છે, એવી દર્શન ચારિત્રાદિ અનન્ત ગુણોવડે ભરેલી, શિવદરગાહ (મુક્તિ)ને તુ પામી શકે, એમા જરામાત્ર પણ આશ્ચર્ય નથી, માટે હે ચેતનસ્વામિન્ ! હવે તમે તૈયાર થાઓ હે ચેતનસ્વામિન્ ! તમે સજાતીય એવા સસારી આત્માઓની સાથે લડાઈ કરશો નહીં હે સ્વામિન્ ! તમે જે દેખો છો તે તમારા દુશ્મનો નથી, પણ દુશ્મનો તો અન્તરમા રહ્યા છે, માટે અન્તરમા રહેલા મમતાદિ શત્રુઓનો સ્વકીય જ્ઞાનથી નાશ કરો. ભૂતકાળમા અનેક જીવો મોહશત્રુને હઠાવીને મુક્ત થયા અને ભવિષ્યમા થશે તમારી શક્તિનો ખ્યાલ કરો શત્રુના તાબામા રહેવુ એ બીકનુ લક્ષણ છે પોતાના સજાતીય એવા કોઈ પણ આત્માઓ ઉપર દ્વેષ કરવો વા તેઓનુ બુરૂ કરવા પ્રયત્ન કરવો, તે અધમાધમનુ લક્ષણ છે તમારા જેવા બહાદૂરે તો હવે, મોહનો સત્યજ્ઞાન તરવારથી નાશ કરવો જોઈએ હવે વાર ન લગાડો, મોહનો ક્ષય કરો. પોતાના કુટુબ સમાન અન્યોની સાથે લડાઈ કરે છે તે મૂર્ખજ છે, તે આગળ હવે જણાવે છે

औंर लराइ लरे सो नानरा, सूर पछाडे नाउ अरिरी,
धरम मरम कहा बुजे न औंरे, रहे आनन्दघन पद पकरीरी ॥
चेतन० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ —શૂરો ખરા શત્રુને બાથમા ઘાલીને પછાડે નહીં અને અન્યથા અન્યની સાથે લડાઈ કરે તો તે મૂર્ખ ગણાય છે અન્યો પોતાના સત્યધર્મનો મર્મ જાણી શકતા નથી, માટે હે આત્મસ્વામિન્ ! તુ હવે મોહ શત્રુને મારી નાખ બાહ્ય યુદ્ધો તો જીવો અનાદિ કાળથી કરે છે અને તેથી તેઓ ચતુર્ગતિરૂપ સસારમા વારવાર પરિભ્રમણ કરે છે મનુષ્યો પોતાની જાતિનાઓને શત્રુઓ તરીકે લખે છે, પણ વસ્તુત તેઓ શત્રુ નથી, પણ તેઓની અદર રહેલા રાગ અને દ્વેષ શત્રુઓ છે પોતાની અદર રાગ દ્વેષાદિ શત્રુ રહ્યા છે ત્યાસુધી, અન્ય જીવોને શત્રુભૂત માનવામા આવે છે, પણ પોતાનામાથી રાગ દ્વેષાદિ શત્રુઓ જતા રહે છે ત્યારે, કોઈ

પણ જીવોપર શત્રુપણાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થતી નથી પોતાનામા ભય રહ્યો હોય છે ત્યાસુધી બાહ્યમા ભયના હેતુઓ દેખાય છે, પણ પોતાનુ હૃદય નિર્ભય થતા બાહ્યમા ભયના હેતુઓ ભાસતા નથી અન્ય મનુષ્યો વગેરેને શત્રુઓ તરીકે જાણનારા અન્તરમા રહેલા રાગદ્વેષાદિ શત્રુઓ છે, માટે સમજવાનુ કે અન્યના ઉપર શત્રુ બુદ્ધિ કેમ કરવી જોઈએ, તેમજ જેના ઉપર શત્રુ બુદ્ધિ ધારણ કરીએ છીએ, તે વસ્તુત શત્રુઓ નથી ખરા શત્રુઓ તો મોહના રાગાદિ સુભટો છે, તેનો જે જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રવડે નાશ કરે છે, તેજ ખરેખરો શૂરવીર છે પોતાના ખરેખરા શત્રુઓને જાણનાર આત્મા સત્ય ધર્મનુ રહસ્ય જાણે છે અને તેથી તે બાહ્ય શત્રુઓને શત્રુ તરીકે નહીં માનતા, અન્તરમા રહેલા રા ॥ દિને શત્રુ સમજીને તેનો નાશ કરવા રૂપ, સ્વધર્મને ગ્રહણ કરે છે અને તેથી તે પોતાનુ આનન્દસમૂહભૂત શુદ્ધરૂપસ્થાન તેને પકડીને રહે છે, અર્થાત્ આત્મા પોતાના શુદ્ધાનન્દ સ્વરૂપમા રમણતા કરે છે અને સકલ કર્મનો ક્ષય કરે છે, એમ શુદ્ધ ચેતના પોતાના સ્વામિની શૂરવીરતા જણાવે છે અને પોતાના સ્વામીને કર્મનો ક્ષય કરવા ઉત્સાહ આપે છે, એવુ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી સ્વકીય હૃદયોદ્ગારથી ગાય છે

पद ४७

(राग टोडी)

पिय विन निशदिन, झूरु खरीरी पिय,
लहुडी वडीकी कहानी मिटाइ, द्वारतें आखे कवन टरीरी. ॥ पिय० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —સમતા શ્રદ્ધાને કહે છે કે, હુ મારા આત્મપતિની મોટી સ્ત્રી છુ અને મમતા નાની સ્ત્રી છે તેમ છતા મારા ચેતન સ્વામી મારી તરફ પ્રેમ દૃષ્ટિથી નિરખતા નથી મમતાએ મારા સ્વામીને અનેક પ્રપચોથી એવા ભ્રમિત કર્યા છે કે, મારા નિર્મમત્વ દ્વારના આ ળ પણ તેઓ આવી શકતા નથી અને તેથી હુ મારા સ્વામીના બારણે રહી નિરખ્યા કરૂ છુ, પણ મારા સ્વામી દેખાતા નથી કુમતિ પોતાના પ્રમત્તરૂપ ઘરમા ભરમાવીને લઈ જાય છે અને મૂર્છારૂપ મદિરાનુ પાન મારા સ્વામીને કરાવે છે મિથ્યાત્વરૂપ ધત્તુરાનુ પણ ભક્ષણ કરાવે છે અને અવિવેકરૂપ ગાજાની ચલમો ભરીને આપે છે, તેથી મારા સ્વામીનુ ભાન ઠેકાણે રહ્યુ નથી મારા સ્વામીને ઘરમા લાવવાનેમાટે અનેક પ્રકારની યુક્તિઓ રચુ છુ, પણ તે મારૂ જોર ચાલવા દેતી નથી, મારા સામુ જોઇને તે અત્યત દ્વેષ કરે છે, મમતા, વિષયની વાસનાઓથી મારા સ્વામીને લલચાવ્યા કરે છે કોઈ પણ રીતે મારા સ્વામી મારા

બારણે આવે એમ હુ ઇચ્છા કરૂ છુ અને રાત્રી દિવસ આશા વડે અનેક પ્રકારના વિચાર કરતી કયારની તુરણા કરૂ છુ હવે તો મારૂ મન સ્થિર રહેતુ નથી મારામા કોઈ જાતનુ ડહાપણ દેખાતુ નથી, તેમ છતા મારા આત્મરૂપ સ્વામી કુમતિના નશામા પડી ગયા છે, તેથી હુ અહર્નિશ બળ્યા કરૂ છુ

पट भूखन तन भौंक न ओढे, भावेन चोकी जराउ जरीरी,
शिवकमला आली सुख न उपावत, कौन गिनत नारी अमरीरी.
पिय० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—શરીર ઉપર વસ્ત્ર અને દાગિનાને જગનાર ધારણ કરૂ છુ તો તે બિલકુલ ગમતા નથી, તેમજ જડાવ જડેલી ચોકીવાળા દાગિના પહેરૂછુ તો તે પણ બિલકુલ ગમતા નથી અને મુક્તિ સ્ત્રીરૂપ સખી, પતિના વિરહે સુખ ઉત્પન્ન કરી શકતી નથી, તો દેવતાની સ્ત્રીઓની તો ગણતરીજ શી? કે તે મને સુખ આપી શકે? હે શ્રદ્ધા! મને ત્રણ ભુવનમા કોઈપણ ઠેકાણે, કોઈ જરા માત્ર પણ સુખ આપી શકે એમ લાગતુ નથી પતિવિનાની હુ એકલી અબળા કયા જઈ શકુ? મને મારા પતિવિના ઘરમા કે બહાર સર્વત્ર ચેન પડતુ નથી મનમા અનેક પ્રકારના વિચારો આવીને પાછા મરી જાય છે દુષ્ટ પતિવિયોગરૂપ ચોર મારૂ પ્રાણરૂપ ધન ક્ષણે ક્ષણે હરણ કરે છે જગતના જેટલા દૃશ્ય પદાર્થો છે તે સર્વ દૃશ્ય પદાર્થો જડરૂપ હોવાથી તેઓ મને સુખ આપી શકતા નથી અને સત્ય સુખના ઉપાયો પણ બતાવી શકતા નથી આખુ જગત્ જડની સગતથી જડ જેવુ બની ગયેલુ દેખાય છે, તેથી તે મારા જેવી દુખિયારીની ખબર પણ કયાથી પુછી શકે? મારા શુદ્ધાત્મ સ્વામીવિના કોઈ પણ મને શોભા આપી શકતુ નથી, તેમજ મારી પ્રતિષ્ઠામા વધારો કરી શકતુ નથી અરે મનુષ્યો બાહ્ય પ્રવૃત્તિની ધમાલમા આધળાની પેઠે યત્રતત્ર (જ્યા ત્યા) અહર્નિશ રાચી માચી રહ્યા છે કેટલાક પડિતો કહેવાય છે તે પણ શબ્દ સૃષ્ટિની રચનામા અને તેની લીલામાં તન્મય બની ગયા છે, તેથી તેઓ પણ મારા સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી ચૈતન્ય વાદનો અસ્વીકાર કરનારા નાસ્તિકો તો મારા સ્વરૂપની ગધ પણ જાણતા નથી, તેથી તેઓ મને કયાથી ઓળખી શકે? મારા શુદ્ધાત્મપતિ વિના વસ્ત્ર અને આભૂષણોની શોભા કોને દેખાડુ? ઉલટી વસ્ત્રાભૂષણની શોભા દુખમા વધારો કરે છે કેમકે શુદ્ધાત્મ પતિના વિરહે સુખના સાધનો પણ બિલકુલ ગમતા નથી.

सास उसास विसास न राखे, निणद निगोरी भोर लरीरी;
और तबीब न तपत बुझावत, आनन्दघन पीयूष झरीरी. पिय०॥३॥

ભાવાર્થ —શુદ્ધચેતના સખી શ્રદ્ધાને કહે છે કે, હે બ્હેન ! કુમતિ શ્વાસોચ્છ્વાસનો વિશ્વાસ પણ માગે રાખતી નથી અને મારા પ્રતિ મારા પતિને એક શ્વાસોચ્છ્વાસ પણ છુટો મુકતી નથી, કારણ કુમતિ જાણે છે કે, જો હુ આત્માને ક્ષણ માત્ર પણ છુટો મુકીશ તો પછી મારા સર્વે દાવ પેચો નિષ્ફળ જવાના કેમકે તે સુમતિના સમજાવવાથી તેની પાસે ચાલ્યો જશે, તેથી તે મારા ઉપર અત્યત દ્વેષ રાખે છે અને મારા પતિને મારા ઉપર વિશેષ અરૂચિ થાય તેમ ભરમાવવામા બાકી રાખતી નથી વળી મારી સાથે સવારના પહોરમા નણુદી લડી પણ ખરી અને મને ખુબ ધમકાવી, તો પણ મારા સ્વામી કાઇ પણ બોલ્યા નહીં, તેથી મને બહુ દુ ખ લાગ્યુ અને તેથી મારા શરીરમા એટલો બધો તાપ વધી ગયો છે કે, તેને મટાડવાને કોઇ પણ વૈદ્ય શક્તિમાન્ જણાતો નથી હવે તો એકજ ઉપાય છે કે, મારા આનન્દના સમૂહભૂત આત્મસ્વામી અનુભવ કૃપા દૃષ્ટિરૂપી અમૃતને વરસાવે, તો મારા શરીરનો તાપ ઓલ વાય અને પરિપૂર્ણ શાતિ થાય મારા આત્મસ્વામીની જો મારા ઉપર કૃપા હોય તો મને કોઈ પણ દુ ખ આપવાને સમર્થ થતો નથી મારા આત્મસ્વામીની કૃપાદૃષ્ટિ થતા અત્યત સ્થિરતા વધે છે, અને સહજ સુખની ધારા વર્ષે છે અને તેથી એક ક્ષણમાત્રમા અનત કાળના દુ ખો ભૂલી જવાય છે મારા સ્વામીની અમીમય દૃષ્ટિની વૃષ્ટિ થતા સહજ આનન્દની છાયા છવાઈ જાય છે હે સખી ! તુ ચતુર છે, માટે તારી આગળ શુ વિશેષ કહુ ! તુ સર્વ સમજે છે

पद ४८

(राग मारु जगलो)

मायडी मुने निरपख किणही न मुकी ॥ निरपख ॥ माय० ॥
निरपख रहेवा घणुही झूरी, धीमे निजमति फूकी ॥ माय० ॥१॥

ભાવાર્થ —સમ્યક્ત્વમતિ કહે છે કે, હે વિદ્યા માતર્ ! મને પક્ષપાત વિનાની કોઈએ મૂકી નથી કોઈએ મને નિરપક્ષ રહેવા દીધી નથી જિનેશ્વર સર્વજ્ઞ મહાવીરના વચનાનુસારે નિરપક્ષ રહેવા હુ ઘણુ ઝૂરી, મેં ઘણા ફાંફા માર્યા, પણ પક્ષવાળાઓએ પોતાની સ્વચ્છન્દતાવાળી બુદ્ધિથી મારૂ સ્વરૂપ ચિત્ર વિચિત્ર અન્નની પેઠે કરી નાખ્યુ શાસ્ત્રોમા રહેલી ધર્મ વિદ્યાથી સમ્યગ્મતિ ઉત્પન્ન થવી જોઇએ પણ

જગતના લોકો દષ્ટિ રાગવાળી મતિ ધારણ કરીને, પોતાના પક્ષ જુદો હોય છે તોપણ તેનુ સમર્થન કરે છે દાખલા તરીકે વિચારો કે આ જગત અનાદિકાળનુ છે, તેનો કોઈ બનાવનાર નથી, બનાવવાનુ પ્રયોજન પણ સિદ્ધ થતુ નથી, રાગ અને દ્વેષરહિત સિદ્ધ પરમાત્મા કદી કોઈ વસ્તુને બનાવતા નથી, તેમજ સિદ્ધ પરમાત્માઓ પુન અવતાર લેઈ શકતા નથી, છતા કેટલાક તે તે પક્ષધારક કુલમા જન્મેલાઓ, પક્ષપાતવડે પોતાનો અસત્ય સિદ્ધાન્ત સ્થાપન કરના યુક્તિયો રચેછે યજ્ઞમા પશુહોમ વગેરેથી હિંસા-પાપ થાય છે, છતા પક્ષપાત બુદ્ધિથી પોતાનો કદાગ્રહ છોડતા નથી તેમજ કેટલાક ઈશુખ્રીસ્તના પન્થને સ્વીકારે છે અને કદાગ્રહ બુદ્ધિથી ઈશ્વર જગતનો બનાવનાર નથી છતા માને છે કેટલાક અનેક પ્રકારની સત્ય યુક્તિયો જાણતા છતા પણ ચાર્વાક અર્થાત્ જડવાદનો માર્ગ ત્યાગતા નથી કેટલાક દારૂ અને માસ વગેરે પદાર્થોને ખાનારાના કુળમા જન્મેલા હોવાથી, થએલી પક્ષપાત બુદ્ધિને ધારણ કરી તેનીજ કુયુક્તિયોથી પુષ્ટિ કરેછે દાદુપથી-નાનકપથી વગેરે એકાન્ત વાદીઓ, સ્વપક્ષ રાગ દષ્ટિથી સાચુ બતાવ્યા છતા પણ દષ્ટિરાગના બળથી અસત્ય સિદ્ધાન્તોને પણ સત્ય તરીકે સ્વીકારે છે

योगीयें मलीने योगण कीनी, यतियें कीनी यतणी ॥
भगतें पकडी भगताणी कीनी, मतवाले कीनी मतणी. ॥माय० ॥२॥

ભાવાર્થ —સમ્યક્ત્વ મતિ કથે છે કે, હે જનની ! એકાન્તમતધારક યોગિઓએ ભેગા થઈને મને યોગમાર્ગરૂપે પરિણમાવી, અર્થાત્ તેઓએ મને પોતાના વશ કરી યોગિની તરીકે બનાવી દીધી ઇન્દ્રિયોને કબજામા રાખનાર એવા બૌદ્ધ ધર્મના યતિઓએ મને તેમના પન્થમા ખેંચીને યતણી બનાવી દીધી જૈનના સાધુઓને યતિ કથનામા આવે છે, પણ તેઓનુ અત્ર ગ્રહણ કરવુ નહીં, કારણ કે તેઓ તો અનેકાન્તવાદને ધારણ કરેછે, અનેકાન્તવાદમા પક્ષપાત નથી, જૈનયતિઓ દરેક વસ્તુઓને અપેક્ષાએ માને છે, તેથી જૈનના સાધુઓ સર્વજ્ઞ જિનેન્દ્રની આજ્ઞાનુસારે સત્ય સિદ્ધાન્ત સ્વીકારતા હોવાથી તેઓ વસ્તુત નિષ્પક્ષપાતી છે જૈનના સાધુ સરખા બૌદ્ધના સાધુઓ કેટલાક વેષાદિના અશે દેખાય છે, તેથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી તેમને યતિ કથે તે સત્ય છે મતિ કહે છે કે, નરસિંહ, કબીર વગેરે ભક્તોએ મને પકડીને પોતાની ઇચ્છિત ભક્તિમા મારો ઉપયોગ કરીને, [illegible]ભક્તાણી બનાવી દીધી ભક્તિમાજ મોક્ષ છે,

સાધુ થવાની જરૂર નથી, જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા નથી, આમ એકાન્તે અગ્ર ભક્તિના સિદ્ધાન્તને માની અન્યનુ ઉત્થાપન કરી ભક્તોએ મને પક્ષપાતમા ખેંચીને તેમની ભક્તાણી બનાવી દીધી તેમજ વૈષ્ણવ આદિ મતને માનનારાઓએ મને ખેંચીને પોતાના તાબામા લેઈ, તે તે મતની મતલી બનાવી દીધી શાકર, વૈષ્ણવ વગેરે મતવાળાઓ પોત પોતાના મતની પુષ્ટિ કરવામા મતિનો ઉપયોગ કર્યા કરેછે અને તેઓ યુક્તિયોની શોધમા પક્ષપાતની મતિને ખેંચી લેઈ જાય છે પૂર્વના મતોનું દલન કરીને કેટલાક, નવીન મતોને કુમતિથી પ્રગટ કરે છે, જેથી દુનિયાના લોકો પણ તેમા ફસાઈ જાય છે ખરેખર પ્રભુ મહાવીર જિનેશ્વર કથિત ધર્મનો ત્યાગ કરીને અજ્ઞાની જીવો અન્ય મતોમા ફસાય છે

केणे मुकी केणे लूंची, केणे केसे लपेटी ॥
एरु पगो में कोड न देख्यो, वेदना किणही न मेटी. ॥ माय०॥२॥

ભાવાર્થ —સમ્યક્ત્વ મતિ કહે છે કે, હે ધર્મવિદ્યા માતર્! કેણે તો મારો ત્યાગ કર્યો અજ્ઞાનવાદીઓ કહે છે કે, મતિ અર્થાત્ જ્ઞાનજ દુ ખ કારક છે, માટે જ્ઞાનનો ત્યાગ કરવો જોઇએ અને અજ્ઞાનનો પક્ષ સ્વીકારવો જોઇએ અજ્ઞાનવાદી કહે છે કે, જ્ઞાનથી શત્રુ મિત્રનો ભેદ માલુમ પડે છે તેથી દુ ખ ઉપજે છે, જ્ઞાનથી સત્ય અને અસત્યનુ ભાન થાય છે તેથી સત્ય ઉપર રા ગ અને અસત્યપર દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે, માટે મતિ (જ્ઞાન) તેજ ખરાબ છે જ્ઞાનથી ધર્મ અને અધર્મ જણાય છે, તેથી ધર્મપર રા ગ અને અધર્મપર દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ જ્ઞાનથી જગત્મા ક્લેશ-દુ ખ ઉપજે છે, માટે જ્ઞાનનો ત્યાગ કરવો જોઇએ, આમ અજ્ઞાનવાદી પોતાનો પક્ષ સ્વીકારીને મતિનો ત્યાગ કરે છે પણ વસ્તુત અજ્ઞાનવાદી પક્ષપાતધારી મતિથીજ પોતાનો પક્ષ જમાવે છે અને મને પછી મૂકી દેવાનુ જણાવે છે અજ્ઞાનવાદીને પુછવામા આવે કે તુ અજ્ઞાનની પુષ્ટિ કરે છે તે જ્ઞાનથી કરે છે કે અજ્ઞાનથી કરે છે? ઉત્તરમા તે કહેશે કે જ્ઞાનથી બસ જ્ઞાનથી અજ્ઞાનનો પક્ષ સિદ્ધ કરીને જ્ઞાનનેજ પુન છોડવાનો ઉપદેશ દેવો એ પક્ષપાતજ છે મતિ કહે છે કે કેટલાક લોકોએ મને લુચી, મને છિન્ન ભિન્ન કરી નાખી અથવા કેટલાક લોકો એકાન્તે લોચમાજ ધર્મ માની અન્ય જ્ઞાન, સમતા વગેરેનો ત્યાગ કરે છે, તેઓની એકાતે લોચ બુદ્ધિ થવાથી તેમણે તેનારૂપે મને પરિણમાવી કોઈ યો ગીઓએ કેશમા ગગાને લપેટવાની પક્ષપાત બુદ્ધિમા મને ખેંચીને મને પણ કેશમા લપેટી દીધી અર્થાત્ જટાજૂટ ધારણ કરીને તેમા ધર્મ માનવાની બુદ્ધિરૂપે મને પરિણમાવી

કેટલાક બાવાઓ એકાન્તે મિથ્યાત્વના યોગે એમજ માને છે કે, લાબી જટા રાખી તેમા ગગાને લપેટી રાખવાથી મુક્તિ મળે છે આવા મૂર્ખ લોકો પણ મતિને મિથ્યાત્વમા ખેંચીને પોતાના કેશમા લપેટે છે બાહ્ય દૃષ્ટિધારક મિથ્યાદર્શનીઓમા નિરપક્ષ સ્યાદ્વાદરૂપ એક સત્ય પક્ષ ધારણ કરનાર કોઈ દીઠો નહીં, તેથી તેઓથી મારી વેદના ટળી નહીં

राम भणी रहीमान भणाई, अरिहंत पाठ पठाई ॥
घरघरने हुं धधे वलगी, अळगी जीव सगाई.॥ माय० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ —મતિ કહે છે કે, હે વિદ્યાજનની ! રામના નામનુ ભજન કરનારાઓએ મને રામમા જોડી રામનો પાઠ ભણાવ્યો રામ સ્નેહી, રામાનન્દી વગેરે પન્થના સાધુઓ તથા ભક્તો રામરામ જપ્યા કરે છે રામરામ જપનારાઓ પોતાનો પક્ષ તાણીને પ્રભુના અન્ય નામ જપવામા ધર્મ માનતા નથી કૃષ્ણ અને હરિનુ નામ જપનારાઓ પોતાના પન્થમા રાચે છે, માચે છે અને શિવનુ નામ પણ દેતા પાપ માને છે શિવનુ નામ ભજનારાઓ અન્યનુ નામ દેતા અરૂચિને ધારે છે, તે પણ મને પક્ષપાતમા તાણે છે અરિહત જપનારાએ મને અરિહતનો પાઠ પઢાવ્યો, અરિહતનો પાઠ ભણતા અનેક ભવના પાપ ટળે છે અરિહતના સમાન જગત્‌મા કોઈ અન્ય દેવ નથી, અરિહત ભગવાનનો ઉપદિષ્ટ ધર્મ સમાન અન્ય કોઇ ધર્મ નથી અરિહત એ શબ્દનો અર્થપૂર્વક જાપ કરતા સકલ કર્મનો ક્ષય થાય છે, પણ મરીચિની પેઠે જે ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા કરીને જે જૈનધર્મમા નિન્હવો થઈ પન્થ કાઢે છે, તે મહા પાપ ઉપાર્જન કરે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ કહ્યુ છે કે, पाप नहि कोइ उत्सूत्रभाषणजिस्यो धर्म नहि कोइ जगसूत्रसरीखो ॥ सूत्रअनुसार जे भविक किरिया करे, तेहनो शुद्धचारित्र परखो ॥ धार० ॥ જગત્‌મા જિનેશ્વરના આગમો વિરૂદ્ધ ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરવુ તેના સમાન કોઈ પાપ નથી અને જિનકથિત આગમોના અનુસારે ઉપદેશ દેવો તેના સમાન કોઇ ધર્મ નથી પિસ્તાલીશ આગમો વગેરેના અનુસારે ઉપદેશ દેવો જોઇએ ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરનારાઓ, અરિહતનો સત્ય પાઠ ભણતા મને કદાગ્રહમા ખેંચે છે, તેઓ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણાવડે મને કુયુક્તિ કદાગ્રહના પક્ષમા ખેંચે છે નામમાત્રનો જાપ કરવામા આવે અને વસ્તુસ્વરૂપ સમજવામા ન આવે તેમજ ઉત્સૂત્ર ભાષણ, કદાગ્રહ, વગેરે દોષને સેવવામા આવે તો અરિહત પાઠમા સ્થપાયલી મતિને, સમ્યગ્ અનેકાન્ત જ્ઞાનના અભાવે પક્ષમા ખેંચાઈ લેઈ જવાય એમ બનવા યોગ્ય ધારીને, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી

આ પ્રમાણે ઉપદેશે છે ઉત્સૂત્ર ભાષણ કદાગ્રહ જેનામા નથી, એવા મનુષ્યો મુક્તિની બુદ્ધિથી અલ્પબોધ છતા પણ અરિહતનો પાઠ ભણી મુક્ત થાય છે મહાપુણ્યના ઉદયે અરિહતનુ નામ સાભળવામા તથા જપવામા આવે છે અરિહત પાઠ પઢાઈનો અર્થે અમારી બુદ્ધિ પ્રમાણે કર્યો છે, તેનો ખરો અર્થ અનુભવમા આવતો નથી. કેટલીક જૂની પ્રતોમા આ પદ દેખવામા આવતુ નથી, તેથી આ પદ આનન્દઘન કૃત છે કે અન્યકૃત છે તેનો હાલના વિચારાનુસારે નિર્ણય થતો નથી તત્ત્વ જ્ઞાનિ ગમ્યમ્ મતિ કહે છે કે, અનેક પન્થરૂપ ઘરઘરને ઘધે લાગી છુ સર્વે પન્થવાળાઓ મને તેમના પન્થમા ખેંચી જઈ મારાથી પોતાનુ કાર્ય કરે છે, પણ તેથી મારા ચેતન સ્વામી અને મારી સગાઈ થતી નથી, તેમજ મુક્ત દશા થતી નથી

केणे वे थापी केणे उथापी, केणे चलावी किण राखी ॥
केणे जगाडी केणे सूआडी, कोइनु कोई नथी साखी ॥माय०॥४॥

ભાવાર્થ —મતિ કહે છે કે, હે વિદ્યામાતર્! મને કોઈએ સ્થાપન કરી, કેટલાકે ઉત્થાપી, કેટલાકે પોતાના મત સ્થાપનમા અને અનેક પ્રકારના પક્ષવાદમા પ્રવર્તાવી અને કેટલાકે મને સમ્યગ્ ઉપયોગમા ન લીધી, કેટલાકે સ્થિર રાખી, કેટલાકે મને સદાકાળ જાગ્રત રાખી, કેટલાકે શૂન્યદશા એજ મુક્તિ છે એવુ માની મને સુવાડી, અર્થાત્ શૂન્યવત્ કરી નાખી, કેટલાક શૂન્યપણામા મુક્તિ માને છે તે પન્થવાળાઓ કહે છે કે મુક્તદશામા જ્ઞાન રહેતુ નથી, તેમના મતમા મતિનુ જીવા પણ જાણવુ કેટલાક અનેક પ્રકારના તર્ક કરવા અને અનેક યુક્તિયોથી લીધેલા પક્ષનુ મડન કરવુ અને અનેક પ્રકારની યુક્તિયોથી વિપક્ષનુ ખડન કરવુ, એજ કાર્યમા મારો ઉપયોગ કરે છે કેટલાક રાગદ્વેષના યોગે પોતપોતાના પક્ષમા મારો ઉપયોગ કરે છે એકેક વસ્તુમા અપેક્ષાએ અનન્ત ધર્મ રહ્યા છે, તેનો કેટલાક એકાન્ત વાદિયો સ્વીકાર કરતા નથી. एगत होइ मिच्छत्त એકાન્તે મિથ્યાત્વ હોય છે જ્યા એકાન્ત વાદ નથી, તે અનેકાન્ત વાદ કહાય છે અનન્ત કેવલજ્ઞાનવત શ્રીવીર પ્રભુએ જગતમા સર્વ વસ્તુઓમા રહેલા અનન્ત ધર્મોને જણાવવાને અનેકાન્ત વાદની પ્રરૂપણા કરી છે સાત નયપૂર્વક વસ્તુતત્ત્વનો વિચાર કર્યા વિના, વસ્તુનુ સમ્યક્ સ્વરૂપ અવબોધાતુ નથી શ્રી મહાવીર કથિત જૈન ધર્મમા કોઈ પણ બાબતનો વસ્તુ ધર્મમા પક્ષપાત નથી અન્ય દર્શનોમા તો એકાન્તવાદ હોવાથી રાગદ્વેષ યોગે મને તેઓ પક્ષપાતમા ખેંચે છે, એમ મતિ કહે છે અન્ય દર્શનો–પન્થો, જડવાદ વગેરેમા

કોઇનુ કોઈ સાક્ષી નથી અને જે નિત્રુ છે તેની સાક્ષી કોઈ નથી, મારી વિતકવાર્તા હુ પોતે જાણુ છુ, એમ મતિ કથે છે

धींग दुर्बलने ठेलीजे, ठींगे ठींगो वाजे ॥
अवला ते केम बोली शकियें, वड योद्धाने राजे ॥ माय० ॥६॥

ભાવાર્થ—મતિ કહે છે કે, હે નિધામાતર્ ! કોઈ સર્વ બાબતોમા બળવાન્ હોય છે તે દુર્બળને, અને પક્ષમા લેઈ હગવે છે બળવાન્ યુક્તિવાળો નિર્બળને હરાવે છે સરખે સરખા હોય તો પરસ્પર શાસ્ત્રાર્થ કરીને સરખા ઉતરે છે જે પન્થવાળા અનેક પ્રકારની યુક્તિયો કરે છે અને મતિને પક્ષમા તાણી અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રાર્થ, વાદવિવાદો કરે છે, તેના પન્થવાળાઓ અન્ય નિર્બળ પક્ષવાળાઓને હરાવે છે ખ્રીસ્તિઓ, વેદાન્તિયો, આર્યસમાજીઓ, બૌદ્ધો અને મુસલમાનો પોતપોતાના ધર્મનો પક્ષ વિસ્તારવાને માટે અનેક પ્રકારની યુક્તિયો કર્યા કરે છે પોતાના પક્ષમા મને ખેંચી અનેક પ્રકારના મડન ખડન કર્યા કરે છે એકાન્તવાદરૂપ પક્ષપાત વિનાના અનેકાન્તવાદ જાણુનારા ખરા જૈનો મને સમ્યક્ પક્ષપાત રહિતપણે ધારણ કરે છે દુનિયામા જૈનધર્મ સમાન અન્ય કોઈ ધર્મ નથી જૈનધર્મના પ્રવર્તકો, આચાર્યો, સાધુઓ વગેરે ગચ્છ ક્રિયાના ભેદે સકુચિત દૃષ્ટિ ધારણ કરીને હાલમા કેટલાક પરસ્પર ચર્ચાઓ કરે છે એક વખત જૈનધર્મ પાળનારની સખ્યા ચાલીશ કરોડની હતી જૈનો અનેક પ્રકારના શાસ્ત્ર અને અનેક પ્રકારની ભાષાઓનો અભ્યાસ કરીને, અન્યોને જૈનો બનાવતા હતા જૈનશાસ્ત્રોનો પરિપૂર્ણ અભ્યાસ કર્યાવિના જે નામમાત્રથી જૈનો કથાય છે, તે જૈનધર્મને જાણી પણ શકતા નથી અને જૈનધર્મની વૃદ્ધિ પણ કરી શકતા નથી અને જૈનધર્મનુ આરાધન પણ કરી શકતા નથી જૈનો લાખો અને કરોડો રૂપૈયા અન્ય માર્ગોમા વાપરે છે, તેથી જૈનધર્મનો ઉદ્ધાર થતો નથી જૈનગુરૂકુલો અને સાધુ પાઠશાલાઓ વગેરેમા લાખો અને કરોડો રૂપૈયા વાપરવામા આવશે તો જૈનોની અને જૈનધર્મની જગત્મા અસ્તિતા રહેશે મતિ કહે છે કે, ઉત્તમ એવા જૈનધર્મ સિવાય સર્વત્ર મને એકાત પક્ષમા મોહ યોદ્ધાએ ખેંચી હુ અબળા છુ તે મોહરૂપ બળવાન્ યોદ્ધાના રાજ્યમા શુ બોલી શકુ? મોહની આગળ મારૂ શુ જોર ચાલી શકે? મતિ કહે છે કે, મોહનડે એકાન્ત વાદીઓમા મારી ખરાબ દશા થઈ

जे जे कीधु जे जे कराव्यु, तेह कहेती हु लाजु,
थोडे कहे घणु प्रीछी लेजो, घरशु तीरथ नहीं वीजु. माय० ॥ ७ ॥

ભાવાર્થ.—મતિ કહે છે કે, હે જનની! મોહયોદ્ધાના વશમા થએના એકાન્તવાદીઓએ જે જે મિથ્યા આચરણ કર્યું અને જે જે મિથ્યા મન, વાણી અને કાયાની પ્રવૃત્તિ કરાવી, તે કહેતા હુ લજ્જા પામુ છુ સાસારિક કાર્યોમા પ્રવૃત્તિના વિચારો મારી પાસે મનુષ્યોએ એવા અશુભ કરાવ્યા કે તેનુ વર્ણન કરતા મને લજ્જા ઉત્પન્ન થાય છે મોહ રાજાએ મારી પાસે ક્રોધથી અશુભ વિચારો કરાવ્યા, માનથી અશુભ વિચારો કરાવ્યા, માયાથી અશુભ વિચારો કરાવ્યા, લોભથી અશુભ વિચારો કરાવ્યા, ઈર્ષ્યાથી અશુભ વિચારો કરાવ્યા, નિન્દાથી અશુભ વિચારો કરાવ્યા, હિંસાના વિચારો કરાવ્યા, અસત્ય વદવાના વિચારો કરાવ્યા, સ્તેયકર્મના વિચારો કરાવ્યા, વ્યભિચારના વિચારો કરાવ્યા, પરિગ્રહના વિચારો કરાવ્યા, વિશ્વાસઘાતના વિચારો કરાવ્યા, કુદેવ, કુગુરૂ અને કુધર્મની માન્યતાના વિચારો કરાવ્યા, વિષયવાસનાના વિચારો કરાવ્યા અને માન-પૂજા, કીર્તિ વગેરે અનેક પ્રકારના પાપ વિચારો મારીપાસે કરાવ્યા, એમ જગતમા સર્વ જીવોને, મોહે પોતાના તાબામા લીધા છે મોહરાજાએ સસાર નાટક રચીને સર્વ જીવોને પાત્રરૂપે બનાવીને નચાવે છે, મને પણ ખેંચીને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પ્રવર્તાવે છે હે જનની! તમો થોડી વાત કરતા ઘણુ સમજી લેશો ઘરથકી અન્ય તીર્થ મોટું નથી, તમે મારી મા છો તેથી આપ પૂજ્યા હોવાથી આપની આગળ મારી કર્મકથા કહુ છુ મારો સ્વામી જે ચેતન છે તે મારૂ તીર્થ છે, પણ તેની પ્રાપ્તિ થાય તેમ એકાન્તવાદીઓની આવી પ્રવૃત્તિથી જણાતુ નથી

आप वीती कहेतां रीसावे, तेथी जोर न चाले ॥
आनन्दघन वहालो बांहडी झाले, तो बीजु सघळु पाले.
॥ माय० ॥ ८ ॥

ભાવાર્થ—મતિ કથે છે કે, હે અષ્ટપ્રવચન માતર્! પોતાના દુ:ખની વાત પોતાના મનુષ્યને કહેવાથી ફાયદો છે, તેમ છતા પોતાનાજ મનુષ્યો રીસાય તો તેથી જોર ચાલી શકતુ નથી મતિ કથે છે કે, મારો આનન્દનો ઘનભૂત આત્મસ્વામી જો મારો હાથ ઝાલે તો બીજી સઘળી વાત પાલવે પોતાના સ્વામિની કૃપાવિના કોઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી કેટલાક રાગથી મને રાગના પક્ષમા ખેંચે છે કામરાગ, સ્નેહરાગ અને દૃષ્ટિરાગ એ ત્રણ પ્રકારના રાગમા લોકો ફસાઈ જાય છે રાગથી મનુષ્ય, "જાતિઅંધ કરતા વિશેષ અંધ બને છે શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાય ભગવાન્ કહે છે કે, जातिअन्धनो रे दोष

न आकरो, जे नवी देखे रे अथ, मिथ्या दृष्टि रे तेहथी आकरो, माने अर्थ अनथ -
જાતિઅધનો દોષ આકરો નથી, કારણ કે તે ચક્ષુવિના પદાર્થોને દે
શકતો નથી, મિથ્યા દૃષ્ટિ જીવ તો તેથી પણ બહુ અધ છે, કારણ
અર્થને પણ અનર્થ માને છે સત્યને અસત્ય માને છે ધર્મને અધ
માને છે દ્વેષ ધારનારાઓ પણ મતિને વિપરીત માર્ગમા ખેંચે
દ્વેષી જીવો સત્ય ધર્મને ઓળખી શકતા નથી દ્વેષના યોગે મનુષ્યો
સારમાર્ગે તરફ ઘસડાય છે દ્વેષના યોગે મનુષ્યો ન કરવાનુ પાપાચર
કરે છે દ્વેષના યોગે મનુષ્યો નયોની અપેક્ષાએ સત્યતત્ત્વને ગ્રહી શક
નથી રાગદ્વેષના યોગે મનુષ્યો પોતાની મતિને પક્ષપાતમા તાણે
અનુભવીઓ આ બાબતને સમ્યક્ અવબોધી શકે છે આનન્દઘ
આત્મા જો કૃપા કરે તો મને, એટલે મતિને સમ્યક્રૂપે પરિણમા
શકે આત્મા જો પોતાના સ્વરૂપમા પરિણમે છે તો મતિને સમ્યક્
દૃષ્ટિરૂપે પરિણમાવીને તેના સકલ કલેશોને હરે છે અષ્ટ પ્રવચન
માતાની આગળ સર્વત્ર સર્વ પન્થોમાથી ભમીને આવેલી સ
જૈનદર્શનમા અનેકાન્ત પક્ષ દેખી સ્થિર થએલી, મતિ આ પ્રમા
પોતાનુ હૃદય ખાલી કરે છે શુદ્ધચેતના તે જનનીરૂપ છે સ
સમ્યગ્મતિ તે પુત્રીરૂપ છે, સમ્યગ્મતિ પોતાની જનની શુદ્ધચેતન
ઉપર્યુક્ત વચનોવડે વિજ્ઞપ્તિ કરે છે, એમ પક્ષાતર અર્થદ્વારા અવબોધ
રાગ અને દ્વેષથી જે મતિને ધર્મમા પરિણમાવે છે તેનાથી મતિ
આનન્દ પડતો નથી રાગ અને દ્વેષ રહિત આત્મામા મતિને પા
ણમાવવાથી આત્મામા અનત સુખ પ્રગટે છે મતિ, શુદ્ધચેતનાર
માતાને કહે છે કે, જો મારો હાથ અનન્તાનન્દઘનરૂપ આત્મા ઝા
તો અન્ય અનેક પ્રકારના દુખને હુ સહન કરી શકુ આત્મા
મતિનુ અવસ્થાન થાય એમ શુદ્ધચેતનાની આગળ મતિ કહે છે, એ
આનન્દઘનજી જણાવે છે

पद ४९

(राग सोरठ)

कचन वरणो नाह रे, मुने कोई मिलावो ॥ कं० ॥
अजन रेख न आख न भावे, मजन शिर पडो दाह रे ॥
मुने कोई० ॥ १

ભાવાર્થ —સમતા કહે છે કે, મારો સ્વામી, કચન સમાન વ
વાળો છે, તેવા પ્રકારના મારા સ્વામીને અરે ! કોઈ મારા હિત ક

નારાઓ મેળવી આપો કરોડો મણ કાષ્ઠવડે ચેતાવેલી અગ્નિમા સુવર્ણ નાખવામા આવે છે તો તેનુ વાન તેવુ ને તેવુ રહે છે અને સુવર્ણનો નાશ થતો નથી, તેમ આત્માની પણ તેવીજ સ્થિતિ છે ત્રણ કાલમા આત્મદ્રવ્યનો નાશ થતો નથી આત્માની સત્તા કચનની પેઠે નિર્મલ છે ત્રણ કાલમા આત્મદ્રવ્યનુ સ્વરૂપ ફરતુ નથી મારા આત્મસ્વામિની આખમા અજનની રેખા નથી અને અજન પણ તેમને આખમા ભાવતુ નથી. મારા સ્વામિની ચક્ષુઓ જુદાજ પ્રકારની છે અને તેમની આખનુ તેજ પણ જુદાજ પ્રકારનુ છે મારા સ્વામિની આખોવડે સર્વ પ્રકારની વસ્તુઓ દેખાય છે મારા સ્વામીને સ્નાન કરવુ ગમતુ નથી, કારણ કે બાહ્યસ્નાનની તેમને કઈ પણ આવશ્યકતા નથી, તેથી સ્નાનના શિરપર દાહ પડો, અર્થાત્ સ્નાનનુ નામ પણ ન રહો, એમ કહેવાનો આશય પ્રતીત થાય છે મારા સ્વામી સત્તાએ નિર્મલ છે, તેઓ બાહ્ય શરીરિઓની પેઠે બાહ્ય જલથી સ્નાન કરતા નથી બાહ્ય સ્નાનથી બાહ્ય મનનો નાશ થાય છે, અર્થાત્ બાહ્ય સ્નાન કરનારાઓ આત્માની શુદ્ધિ કરવા સમર્થ થતા નથી કહ્યુ છે કે,

શ્લોક

समता नदी सयमतोय पूर्णा, सत्यावहाशील तटादयोर्मि ॥
तत्राभिषेक कुरु पाडुपुत्र, न वारिणा शुद्धयति चान्तरात्मा ॥ १ ॥

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે, હે પાડુપુત્ર ! સમતા નદી છે અને તે સયમ જલથી પૂર્ણ છે, સત્ય પ્રવાહવાળી છે, વલી તે શીલતટવાળી છે, દયારૂપ ઉર્મીવાળી છે, તેમા તું સ્નાન કર અન્તરાત્મા જલવડે શુદ્ધ થતો નથી, આત્માને બાહ્યસ્નાનની જરૂર નથી, એવો મારો શુદ્ધ ચેતનસ્વામી કોઈ મેળવી આપો કારણ કે સ્ત્રીની શોભા સ્વામીથી છે

कौन सेन जाने पर मनकी, वेदन विरह अथाह ॥
थर थर धूजे देहडी मारी, जिम वानर भरमाह रे ॥

मुने० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —સમતા કહે છે કે, મારા શુદ્ધ ચેતન સ્વામિના વિરહથી મને અથાગ (જેનો પાર ન પમાય તેટલી) વેદના થાય છે અને જે પતિવિરહની વેદના થાય છે તેને હુજ જાણી શકુ છુ પરના મનના આશયો અન્ય શી રીતે જાણી શકે ? ગર્ભિણીને જે પ્રસવ સમયે તેના મનમા જે વેદના થાય છે, તેને વન્ધ્યા સ્ત્રી શી રીતે

જાણી શકે? તે પ્રમાણે મારા મનમા જે વેદના થાય છે, તેને અન્ય રી રીતે જાણી શકે મારી દશા જેવી જેઓની દશા થાય છે તેજ મારા મનની વેદનાને કદાપિ-કોઈક અશથી-અનુભવવડે અવબોધવા સમર્થ થઈ શકે આત્મસ્વામીનો પ્રેમ ખરેખર મારા મનની વિચિત્ર દશા કરે છે મારા સ્વામિના વિરહથી અને તેમના અત્યત સ્મરણથી મારી દેહલતા થરથર ધ્રુજે છે કેવી રીતે ધ્રુજે છે તે બતાવે છે, જેમ કોઈ વાનર ભ્રમિત થયો હોય અને વાનર યૂથથી છૂટો પડ્યો હોય તે જેમ થરથર ધ્રુજે છે, તેમ હુ પણ આત્મપતિના વિયોગે થરથર ધ્રુજુ છુ અરે! મારી આની દશાથી શુ પરિણામ આવશે તે સમજાતુ નથી, માટે અરે! કોઈ સન્ત-ઉપકારી હોય તેઓ મારા સ્વામીનો મેળાપ કરી આપે દયાળુ પુરૂષો સદાકાળ અન્યોના દુ ખડા ટાળવા પ્રયત્ન કરે છે આ પણ ભાવપ્રાણરક્ષણ કરવારૂપ ભાવદયાનુ કાર્ય છે, માટે કોઈ સન્તો ભાવદયા લાવીને મારા આત્મસ્વામીનો મેળાપ કરી આપો મેળાપ કરાવી આપનારનો ઉપકાર કદાપિકાળે હુ ભૂલીશ નહીં સન્ત પુરૂષો અનેક પ્રકારના દુ ખ વેઠીને પણ અન્યોનુ શ્રેય કરે છે મારો શુદ્ધ ચેતન સ્વામી જે મેળવી આપે તેના હુ ઉવારણા લઉ અહો! કોઈ ઉપકારી ઉપકાર કરો! કરો!!

देह न गेह न नेह न रेह न, भावे न दूहा गाहा ॥
आनन्दघन वालो बांहडी झाले, निश दिन धरु उमाहा रे ॥
मुने० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ —સમતા કહે છે કે, મારા સ્વામીના મેળાપવિના મને દેહ (શરીર) ગમતી નથી, કારણ કે દેહમા વસવાનુ મુખ્ય પ્રયોજન એ છે કે સ્વામીનો મેળાપ થાય સ્વામિવિના ઘરમા રહેવુ પણ ગમતુ નથી પતિ વિયોગી સ્ત્રીને ઘર પણ સ્મશાનની પેઠે શોક, અર્થાત્ ચિન્તા ઉત્પન્ન કરાવે છે મારા શુદ્ધ ચેતનવિના દેહ અને ઘરની શોભા પણ કોઈ કામની નથી મારા સ્વામિવિના કોઈનાપર સ્નેહ પ્રગટતો નથી જગત્મા જે પ્રિય લાગે છે તેનાપર સ્નેહ પ્રગટે છે મારા શુદ્ધચેતન સ્વામિવિના હવે મને કોઈ પ્રિય લાગતુ નથી કૃત્રિમ પ્રેમ તે પ્રેમ નથી, કૃત્રિમ સ્નેહ તે સ્નેહ નથી સત્યપર પ્રેમ થયા પછી તે કોટી ઉપાયોથી પણ છૂટતો નથી આત્મા અનતસુખનો મહાસાગર છે અને તે પોતાનો સ્વામી છે, એમ જાણતા અન્ય વસ્તુઓપરથી સ્નેહ ઉતરી જાય છે, એમ અત્ર અવબોધવુ મારા સ્વામિ વિના

અન્ય કોઈ વસ્તુની શોભા હવે મને રૂચતી નથી બાહ્યની સર્વે શો ભાઓ ક્ષણિક છે, બાહ્યની કોઇ પણ વસ્તુની સદા એકસરખી શોભા રહેતી નથી કોઈના શરીરની શોભા પણ એકસરખી રહેતી નથી બાહ્યની શોભાથી કોઈ નિત્ય સુખી થયુ નથી અને ભવિષ્યમા થનાર નથી મારા સ્વામિવિના મને દુહા અને ગાથાઓનુ ગાન કરવુ તે પણ રૂચતુ નથી મારા સ્વામિવિના દુહા અને ગાથાઓનુ ગાન તે ખરેખર અરણ્યમા પોક મૂકવા બરોબર લાગે છે હવે તો એકજ વિચારમા લીન થઇ ગઈ છુ અને તે એજ શુદ્ધ વિચાર આવ્યો છે કે, આનન્દનો સમૂહભૂત એવો મારો આત્મસ્વામી મારો હાથ ઝાલે તો મારો બેડો પાર થઈ જાય, એવા મનોરથો કર્યા કરૂ છુ, એમ શ્રી આનન્દઘનજી કથે છે

पद ५०

(राग धन्याश्री)

अनुभव प्रीतम कैसे मनासी ॥ अ० ॥
छिन निर्धन सघन छिन निर्मल, समलरूप बतासी ॥
अनु० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—સમતા મનમા ઉંડો આલોચ કરીને કહે છે કે, હે અનુભવ મિત્ર! મારા શુદ્ધ ચેતન સ્વામી કેવી રીતે મનાય અને મારા ઘેર આવી શકે? કારણ કે મારાથી રીસાયલો ચેતન વિભાવ દશામા રમે છે ક્ષણમાત્રમા સાસારિક દશામા નિર્ધન થાય છે અને પુણ્યના યોગે સાસારિક દશામા ક્ષણવારમા ધનવાન બની જાય છે સાસારિક દશામા ક્ષણવારમા પુણ્યોત્પાદક શુભ એવા નિર્મળ પરિણામને ધારણ કરે છે, અર્થાત્ પાપરૂપ મન જેની અદર નથી એવા શુભ પરિણામને ધારણ કરે છે શુભ પરિણામથી પુણ્યનો બન્ધ થાય છે અને અશુભ પરિણામથી પાપનો બન્ધ થાય છે પ્રસન્નચદ્રરાજર્ષિએ અતર્મુહુર્તમા મનમા અશુભ પરિણામ ધારણ કરીને સાતમી નરક યોગ્ય પાપદલિક ગ્રહણ કર્યાં તદુલીયો મત્સ્ય મનમા અશુભ પરિણામને ધારણ કરીને સાતમી નરકમા [illegible] છે અશુભ પરિણામની અપેક્ષાએ શુભ પરિણા[illegible] [illegible]મા આત્મા અશુભ પરિણામરૂ[illegible] લી[illegible] [illegible]દ્વેષરૂપ પરભાવના યોગે આત્મ[illegible] અ[illegible] [illegible] અને શાતા અને અ[illegible]

શાતાની ચેષ્ટાને કરે છે સ્વર્ગગતિમા તે પુણ્યના ઉદયથી દેવલોકના સુખ ભોગવે છે, તેમ નરક ગતિમા પાપના ઉદયથી દુ ખ ભોગવે છે કોઈ વખત શુભ અને કોઇ વખત અશુભ પરિણામને ધારણ કરે છે અપ્રશસ્ય રાગદ્વેષની પરિણતિને અશુભ પરિણામ કહે છે અને પ્રશસ્ય રાગદ્વેષની પરિણતિને શુભ પરિણામ કહે છે, શુભ અને અશુભ પરિણામ અર્થાત્ વિષમદશા છે, તેથી મારો સ્વામી સમદશારૂપ મારા ઘરમા આવી શકતો નથી

छिनमें शक्र तक्र फुनि छिनमें, देखु कहत अनासी ॥
विरज न विच आपा हीतकारी, निर्धन झूठ खतासी ॥
अनु० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—ક્ષણમા મારો સ્વામી દેવતાનો રાજા ઇન્દ્ર બને છે અને ક્ષણમા તક્ર (છાશ) પીનારો ભરવાડ બને છે અને ક્ષણમા અનેક પ્રકારની આશાને ધારણ કરનારો થાય છે અને હે અનુભવ ! જ્યારે હુ એનુ શુદ્ધ રૂપ દેખુ છુ ત્યારે તો તે અનાશી (આશાવિનાનો) દેખાય છે મારો શુદ્ધચેતન વસ્તુત નિસ્પૃહ છે, પણ અશુદ્ધ પરિણતિ સ્ત્રીના પાશમા ઉપર્યુક્ત દશાને પ્રાપ્ત કરે છે આવી આત્માની સ્થિતિ દેખીને પચ તરીકે વચ્ચે પડવાની કોઇને (વિરજન) જરૂર નથી, કારણ કે આત્માનો હિતકારી આત્માજ છે આત્માનો શત્રુ આત્મા છે, તેમ આત્માનો મિત્ર આત્મા છે આત્મા પોતાની મેળે પોતાનો ઉદ્ધાર કરે છે અને પ્રમાદથી આત્મા પોતાનેજ નરકમા પાડે છે આત્માજ દેવતા છે, આત્માજ નારકી થાય છે, આત્માજ તિર્યંચ થાય છે અને આત્માજ મનુષ્ય થાય છે કર્મથી આત્માજ ભમનાર છે અને કર્મનો નાશ કરી આત્માજ સિદ્ધ બુદ્ધ-સિદ્ધ થાય છે, માટે મારો સ્વામી જાગ્રત થતા પોતાનુજ હિત કરનાર છે, એમ મને નિશ્ચય છે હાલ તો તે અશુદ્ધ પરિણતિના યોગે નિર્ધન બની જૂઠા ખાતા ખતવે છે, પણ જ્યારે દુ ખના પાશમા ફસાશે અને અનેક પ્રકારની પીડાઓ થશે ત્યારેજ તે અશુદ્ધ પરિણતિના ઘરમાથી છુટીને મારા ઘેર આવવાનુ મન કરશે અદ્યાપિ પર્યંત તેણે વિવેકદૃષ્ટિથી પોતાની જાતનો વિચાર કરી જોયુ નથી, તેથી તે સસારમા અશુદ્ધ પરિણતિની સાથે અનેક પ્રકારના મોજ શોખ મારે છે ધન-ધાન્ય, ઘરબાર અને કુટુંબ, વગેરે પરવસ્તુમા રાચી માચી રહે છે, ખોટા ખાતા ખતવે છે, પણ દેવુ ચૂકવતા અનેક પ્રકારના દુ ખ ભોગવશે ત્યારેજ મારા સ્વામિની બુદ્ધિ ઠેકાણે આવશે

तोही तू मैरो मैहि तु तेरी, अन्तर काहे जनासी ॥
आनन्दघन प्रभु आन मिलावो, नहि तर करो धनासी ॥
अनु० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ —ઉપયુક્ત દશાને ધારણ કરનાર હે આત્મન્ ! તુ ગમે તેવો છે તો પણ તુ મારો છે સ્વામીની દુખી અને નિર્ધન અવસ્થાના પણ સતી સ્ત્રી પોતાના સ્વામીનો ત્યાગ કરતી નથી સતી સ્ત્રી સ્વામીની સાથે ગમે તેવા સયોગોમા પતિ સાથે દુખ ભોગવે છે, છતા પોતાના પતિને સત્ય માર્ગે બતાવે છે પોતાનો પતિ ક્રોધ કરે, રીસ કરે, તરછોડે, અને અપમાન કરે તોપણ સતી સ્ત્રી પૂર્વોક્ત ક્રોધ વગેરેના બોલને સહન કરે છે અશુદ્ધ પરિણતિરૂપ વેશ્યાના ફદમા ફસીને સ્વામી, કદાપિ સ્ત્રીનુ મુખ ન જુવે અને પોતાની સ્ત્રીનુ બુરૂ ઇચ્છે તોપણ સતી સ્ત્રી પોતાના સ્વામીપર ઓછુ લાવતી નથી અને પોતાના સ્વામીનુ બુરૂ ઇચ્છતી નથી-ઉલટી પોતાની ચાતુરીવડે પોતાના સ્વામીને સત્ય સુઝાડે છે, અસત્યનો ત્યાગ કરાવે છે પોતાના સ્વામીનુ ઇષ્ટ ચિંતવે છે, સ્વકીય સ્વામીને ગમે તેમ કરી સત્ય માર્ગ બતાવે છે અને સ્વકીય શુદ્ધ પ્રેમથી સ્વકીય સ્વામીનુ આકર્ષણ કરે છે આ પ્રમાણે સતીનુ કર્તવ્ય હુ સમજુ છુ, તેથી તુ મારો તે મારો છેજ અને હે ચેતન સ્વામિન્! તમારી હુ છુ, તમારાવિના હુ કોઈ અન્યની-મારા શરીરની રાખ થઈ જાય તોપણ-થવાની નથી, માટે હે મારા સ્વામિન્! તુ મારા અને તારા વચ્ચે કેમ અન્તર (ભેદભાવ) જણાવે છે તને મારાવિના ચાલે તેમ નથી અને મને તારાવિના ચાલે તેમ નથી આપણે તો એકરૂપ થઇનેજ રહેવાનુ છે, એવો આપણો મૂળ સ્વભાવ છે તેથી તેમ કર્યાવિના છૂટકો નથી આ પ્રમાણે સમતા અનુભવના દેખતા પોતાના આત્મસ્વામીને કહે છે અને અનુભવને કહે છે કે, આનન્દના સમૂહભૂત એવા આત્મપ્રભુનો મેળાપ કરી આપો હે અનુભવ ! જો તમે મેળાપ ન કરાવી આપો તો ધનાસી કરો, અર્થાત્ વદાય થાઓ તમારૂ કાર્ય તમે ન બનાવો તો મારી સાથે રહેવાનુ શું કારણ છે ? અલબત મારૂં કામ કરી આપો.

पद ५१

(राग धमाल)

भादुकी राति कातिसी वहे, छातीय छिन छिन छिना ॥
भादु० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —ભાદરવા માસની રાત્રી વાદળાની ઘોર ઘટાથી બહુ

કાળી હોય છે પતિવિયોગિની સ્ત્રીને પોતાના પતિવિના ભાદરવાની રાત્રી કાતીના સમાન લાગે છે ગુજરાતમા શ્રાવણ વદની રાત્રી જે હોય છે તેને મારવાડમા ભાદરવાની રાત્રી કહે છે સમતાને પોતાના આત્મપતિની ભાદરવાની રાત્રીરૂપ વિભાવદશા તે એક છાતી (હૃદય) ચીરવાને માટે કાતી હોય તેવી લાગે છે અને મારી છાતીના તિલ તિલ જેવડા કકડા કરી નાખે છે એક વૈરિણી જેવુ કાર્ય કરે તેવી ભાદરવાની રાત્રીરૂપ કાતી મારૂ કાળજુ કાપવાનુ કાર્ય કરે છે મારા આત્મપતિવિના મારા હૃદયના કકડા થઈ જાય છે સમતા કહે છે કે, આવી મારી વિભાવ દશારૂપ રાત્રી સ્થિતિ કરે છે ઈષ્ટ વિયોગ, અનિષ્ટ સયોગ, રોગચિંતા અને અગ્રશૌચરૂપ મેઘની ઘટાઓ, વિભાવ દશારૂપ રાત્રીમા ચઢી હોય છે હિંસાનુબન્ધી રૌદ્રધ્યાન, મૃષાનુબન્ધી રૌદ્રધ્યાન, સ્તેયાનુબન્ધી રૌદ્રધ્યાન અને પરિગ્રહાનુબન્ધી રૌદ્રધ્યાન એ ચાર રૌદ્રધ્યાનના પાયારૂપ જ્યા અત્યત કાલિમા રહી છે, એવી વિભાવ દશારૂપ રાત્રી છે, જ્યા શાતા અને અશાતાવેદનીયની વૃષ્ટિ થયા કરે છે વિભાવરૂપ રાત્રીમા ઈર્ષ્યારૂપ વિદ્યુત્ ચમકે છે આવી ભયકર રાક્ષસી રાત્રી મહા દુ ખ દેવાવાળી છે સમતા કહે છે કે, આવી ભાદરવાની ભાનગરીરૂપ કાતી મારી છાતીના કકડા કરી નાખે છે, હવે મને બિલકૂલ ચેન પડતુ નથી આત્મપતિ વિયોગિની એવી મારી દશાને દેખી કોના મનમા દયા ન ઉત્પન્ન થઈ શકે? અલબત દયાળુઓના મનમા દયા ઉત્પન્ન થયાવિના રહે નહીં

प्रीतम सन छबी निरखके हो, पीउ पीउ पीउ कीना ॥
वाही निच चातक करें हों, प्रानहरे परवीना॥ भादु० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —પ્રીતમ (વ્હાલા) એવા આત્મસ્વામીની, સર્વ પ્રકારના અનયથી પરિપૂર્ણ એવી મૂર્તિ કોઈ વેળા નિરખીને પ્રિય પ્રિય શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યો જે જેનુ ધ્યાન કર્યા કરે છે તેને તેના સ્વરૂપનો ભાસ થાય છે સમતા પણ આત્મસ્વામિનુ ધ્યાન ધર્યા કરે છે, તેથી તેને આત્મપ્રભુની મૂર્તિનુ અર્થાત્ આત્મસ્વરૂપનુ દર્શન થાય તેમા આશ્ચર્ય નથી સમતાના યોગે ક્ષયોપશમભાવે આત્માનુ દર્શન થાય છે અને તેથી પોતાના સ્વામીના સ્વરૂપને સમતા દેખે છે નવપદની પૂજામા પણ કહ્યું છે કે प्रकृति सातने उपशमे क्षय जे होवे, तिहां आप रूपे सदा आप जोवे શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાયના વચનાનુસારે પણ પોતાના સ્વરૂપને દેખી શકાય છે સમતા પોતાના આત્મસ્વામીનુ અનુભવ જ્ઞાનથી દર્શન કરી શકે છે, એમ અનુભવમા આવે છે હવે સમતાના ઉદ્ગારો જણાવવામા આવે છે. સમતા કહે છે કે, હે સ્વામિન્! તમારી

લગાવુ છુ તેથી જાગ્રતદશા થાય છે અને તેથી મારા સ્વામીનો ઉપ યોગ રહે છે અને તેથી વિભાવદશારૂપ ગલીમા સ્વામીના નામસ્મરણ ઉપયોગથી એક મોટુ અવલબન મળે છે અને અતરમા નિદ્રાનુ જોર પણ ટળે છે વિભાવદશારૂપ રાત્રી ઘટતી જાય છે છેવટ ઘટતા ઘટતા બિલકુલ વીતી જાય છે અને તેથી અરૂણોદયરૂપ અનુભવ જ્ઞાન પ્રગટે છે અનુભવજ્ઞાનરૂપ અરૂણોદય પ્રગટતા અધારૂ છુપાઈ જાય છે અને પશ્ચાત્ કેવલજ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો પ્રકાશ પડતા અધારાનુ નામ માત્ર પણ રહેતુ નથી આવી રીતે કેવલજ્ઞાનરૂપ સૂર્ય કે જેનાથી લોકાલોકનો સાક્ષાત્ ભાસ થાય છે, તેનો ઉદય થતા આનન્દના સમૂહભૂત એવા પરમાત્મા સ્વામી તે સમતાના ઘેર આવીને તેને પોતાની માની માનપૂર્વક મળ્યા વિભાવ દશારૂપ રાત્રીના યોગે આત્મપતિ પોતાની સ્ત્રીને બરાબર દેખી શકતા નહોતા, પણ કેવલ જ્ઞાનરૂપ સૂર્યનો ઉદય થતા તુર્ત સમતાને મળ્યા ચોથા ગુણસ્થાનકમા મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન હોય છે અને અવધિજ્ઞાન પણ ચોથા ગુણઠાણે હોય છે સાતમા ગુણસ્થાનકમા મન પર્યવજ્ઞાન પ્રગટે છે દશમા ગુણસ્થાનક પર્યંત લોભનો ઉદય હોય છે, તેથી મોહનીય કર્મની અપેક્ષાએ દશમ ગુણસ્થાનક પર્યંત વિભાવદશારૂપ રાત્રી છે ઘાતી કર્મની અપેક્ષાએ બારમા ગુણસ્થાનક પર્યંત વિભાવ દશારૂપ રાત્રી કથાય છે બારમ ગુણસ્થાનકથી તેરમા ગુણસ્થાનકમા જતાજ, કેવલજ્ઞાન સૂર્ય પ્રગ થાય છે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનની પરાકાષ્ઠાને અનુભવજ્ઞાન કથે છે સમતાને તેરમા ગુણસ્થાનકમા પરમાત્મ સ્વામીનો સાક્ષાત્ મેળા થાય છે શ્રીમદ્ આનન્દઘન કહેછે કે, સમતાને પૂર્વોક્ત દશામ પરમાત્મ પ્રભુ મળ્યા

पद ५२

(राग जय जय वती)

मेरे प्रान आनन्दघन तान आनन्दघन ॥ ए आंकणी ॥
मात आनन्दघन तात आनन्दघन,
गात आनन्दघन जात आनन्दघन ॥ मे० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે હવે તો મને દુ યામા કોઈ પણ વસ્તુ પોતાની ભાસતી નથી જડ વસ્તુઓમા બિલકુલ સુખબુદ્ધિ ભાસતી નથી, હવે તો એક આનન્દનો સમૂહ આત્માજ પ્રિય લાગ્યો છે આનન્દઘન આત્મા તેજ હવે મારો પ્રા

નિર્ધાર્યાં છે સ્પર્શ રસ ઘ્રાણ-ચક્ષુ-અને શ્રોતેન્દ્રિય એ પાંચ ઇન્દ્રિયો તેમજ મન-વચન અને કાયબળ એ ત્રણ બલ, તથા શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આયુષ્ય, એ દશ પ્રાણવડે, જીવો જગતમા જીવે છે, પણ એ દશ પ્રાણ ક્ષણિક છે, માટે એ ખરા પ્રાણ નથી ખરો પ્રાણભૂત તો મારો આનન્દનો સમૂહભૂત આત્મા છે, એમ મેં હવે નિશ્ચય કર્યો છે આજસુધી બાહ્યતાનમા હુ પ્રેમ ધારણ કરતો હતો, પણ હવે તો સમજ્યો કે મનવડે જે તાન ઉત્પન્ન થતુ હતુ તે હુ નથી હવે તો ભાવતાન આનન્દઘન આત્માજ છે એમ નિશ્ચય કર્યો છે શરીરાદિકને ઉત્પન્ન કરવામા મહાચીભૂતને હુ માતા માનતો હતો, પણ હવે તો ચેત્યો અને જાણ્યુ કે જગતમા જન્મના સબન્ધે અનેક માતાઓ કરી પણ, કોઈ સત્યસુખ આપવા સમર્થ થઈ નહીં, સત્ય માતા કદાપિ નષ્ટ થતી નથી હવે તો આનન્દઘન આત્મા તેજ મારી માતા છે એવો નિશ્ચય કર્યો તેમજ શરીરના સબન્ધે સસારમા ભમતા અનેક પિતાઓ કર્યા પણ, કોઈ પિતાએ જન્મ જરા અને મૃત્યુના દુ ખથી મારૂ રક્ષણ કર્યું નહીં અને કોઈ પિતાએ નિત્ય સુખ આપ્યુ નહીં આત્મામા અનન્ત સુખ છે અને તે પરમાત્મા થઈ શકે છે માટે મારો પિતા આનન્દઘન આત્માજ છે, એવો મેં નિશ્ચય કર્યો છે ગાત અર્થાત્ શરીર પણ અસખ્ય પ્રદેશરૂપ આનન્દઘન આત્મા તેજ મારૂ છે, એવો મેં નિશ્ચય કર્યો છે શરીરના પચ ભેદ છે, તેવા પૌદ્ગલિક શરીરો અનેક ધારણ કર્યા પણ કોઈ જડ શરીર સત્ય સુખ આપવાને સમર્થ થયુ નહીં, માટે હવે શરીરની મમતાનો ત્યાગ કર્યો છે અને આત્માના અસખ્ય પ્રદેશો તેજ ત્રણ કાલના નિત્ય હોવાથી, તથા અનન્ત સુખોદધિભૂત હોવાથી તે અસખ્ય પ્રદેશોને મેં મારૂ ગાત્ર સ્વીકાર્યું છે ચાર પ્રકારની બ્રાહ્મણાદિ જાતિનો ત્યાગ કરીને મેં આત્માનેજ જાતિ તરીકે માન્યો છે, કારણ કે તે આનન્દનો સમૂહભૂત છે

काज आनन्दघन साज आनन्दघन,
साज आनन्दघन लाज आनन्दघन ॥ मे० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —હવે મારે સર્વ પ્રકારના કાર્યરૂપ આનન્દઘન આત્મા છે આત્માવિના હવે મારે કોઈપણ બાહ્યકાર્યનુ પ્રયોજન નથી અનાદિકાળથી સસારમા પરિભ્રમણ કરતા કરતા બાહ્યના અનેક કાર્યો કર્યાં પણ સહજસુખની પ્રાપ્તિ થઈ નહીં, તેમજ બાહ્યદૃષ્ટિના કાર્યોથી ઘણા દુ ખ વેઠવા પડ્યા મરણના છેલ્લા શ્વાસોચ્છ્વાસપર્યંત જીવો બાહ્યના કાર્યોમા ચિત્ત રાખે છે, તેથી બાહ્ય પદાર્થોમા જેવા જેવા પ્રકારની વાસનાઓ રહી હોય છે, તેવા તેના પ્રકારના અવતારો પુન

ધારણ કરવા પડે છે અને તેથી જન્મમરણના પ્રવાહમા જીવો સદા કાળ વહ્યા કરે છે બાહ્યના સર્વ કાર્યમાથી લક્ષ્ય હઠાવીને જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણરૂપ કાર્યમાજ હુ આત્મા છુ એમ મેં નિશ્ચય કર્યો છે

સર્વ પ્રકારે જે દુનિયામા બાહ્ય સાજ કહેવાય છે, તે બાહ્ય સાજ આત્મિક સુખ અર્પવાને સમર્થ થતો નથી હવે તો આત્માજ સર્વ પ્રકારનો સાજ મેં ધાર્યો છે અને તે અનન્ત આનન્દનો મહાસાગર છે આત્માવિના અન્ય સાજનુ મારે મમત્વ નથી, એમ આનન્દઘનજી પોતાના મનમા નિશ્ચય કરે છે

દુનિયાના જે લાજ (લજ્જા) ગણાય છે તે ખરેખરી લજ્જા નથી, કારણ કે દુનિયાની લજ્જાથી સત્યસુખ અનુભવાતું નથી દુનિયાની લજ્જા અનેક કારણોથી ઉત્પન્ન થાય છે અને તે દેશ, કુળ, ધર્મ, આચાર પ્રમાણે જુદી જુદી હોય છે, અર્થાત્ તેમા કશું કંઈ તત્ત્વ નથી હવે આનન્દ આત્માજ લાજ છે એમ નિશ્ચય કર્યો છે આત્માવિના કોઈ અનન્ત સુખભોગરૂપ લાજનુ રક્ષણ કરવા સમર્થ નથી, માટે લજ્જારૂપ પણ આત્માજ છે

आभ आनन्दघन गाभ आनन्दघन,
नाभ आनन्दघन लाभ आनन्दघन ॥ मे० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—હવે મારે બાહ્ય આભ (અભ્ર) પર મમત્વ કરવાની જરૂર નથી બાહ્ય આભથી દુનિયાનુ જીવન વહે છે બાહ્ય આભ અર્થાત્ મેઘથી વૃષ્ટિ થાય છે અને તે દુનિયાને જીવાડે છે, પણ સદાકાલ તે સુખ આપવા સમર્થ થતો નથી મારો આનન્દસમૂહભૂત આત્મા ખરેખર આભભૂત છે, તેમા ઉપશમ અમૃતઘન રહ્યો છે, તેની પ્રાપ્તિ થયાબાદ જન્મમરણના દુ ખ રહેતા નથી, માટે સત્ય અભ્રરૂપ મારો આત્માજ છે એમ મેં નિશ્ચય કર્યો છે બાહ્ય દુનિયાની રીતિપ્રમાણે ગાભ (ગર્ભ) કહેવાય છે, તે પણ સત્યસુખના પ્રદાતા નથી, તેનાથી તો દુ ખનોજ અનુભવ થાય છે મારો આત્માજ ગર્ભરૂપ છે, ગર્ભમાથી જેમ પ્રાણીઓ બહાર નીકળે છે તેમ મારા આત્મામાથી અનન્તસુખ પ્રગટે છે, માટે આત્માજ ગર્ભરૂપ છે નાભિરૂપ મારા આત્માજ છે બાહ્યની નાભિ તે ખરેખરી નાભિ નથી, કારણ કે બાહ્ય નાભિથી કોઈ પણ જીવને અદ્યાપિપર્યંત સહજસુખ મળ્યુ નથી આત્માના આઠ રૂચક પ્રદેશ નાભિકમલના સ્થાનમા રહે છે અને તેને આઠ પ્રકારના કર્મ અનાદિકાળથીલાગતા નથી તેથી નાભિકમલના સ્થાનમા રહેલા આઠ રૂચક પ્રદેશ, સિદ્ધપરમાત્માના પ્રદેશો સમાન નિર્મલ છે તે રૂચકપ્રદેશોજ ખરેખરી નાભિરૂપ છે

અને તે રૂચકપ્રદેશરૂપ નાભિ તેજ આનન્દઘનરૂપ મારો આત્મા છે નાભિકમળમા આઠ રૂચકપ્રદેશોનુ ધ્યાન ધરતા આત્મજ્યોતિનો પ્રકાશ થાય છે અને આત્મા સમાધિસુખનો અધિકારી બને છે કર્મનુ અપવ ર્તન થાય છે અને ઘણા કર્મોની નિર્જરા પણ થાય છે, માટે આઠ રૂચક-રૂપ નાભિ તેજ મારો આત્મા છે, એમ મે નિશ્ચય કર્યો છે બાહ્ય પદાર્થોના લાભ તે ખરેખરા લાભ નથી, કારણ કે બાહ્યના લાભો ક્ષણિક છે અને ખરા સુખને આપનાર નથી આત્માના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ સદ્ગુણોનો લાભ તેજ ખરેખરો લાભ છે અને તે લાભ આત્મારૂપ છે, એજ લાભ ખરો છે એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી નિશ્ચય કરે છે

પદ ૫૨

(राग सोरठ मुलतानी)

॥ नटरागिणी ॥ सहेली ॥

सारा दिल लगा है, वंसी वारेसू ॥
वसी वारेसु प्रान प्यारेसू ॥ सा० ॥
मोर मुकुट मकराकृत कुंडल, पीतांबर पटवारेसूं ॥ सा० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ:—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પોતાના આત્માને કૃષ્ણરૂપ માનીને તેના ગુણો ગાય છે શ્રીમદ્ કહે છે કે, શ્વાસોચ્છ્વાસ પ્રાણદ્વારા સોહમોડહ શબ્દની વાસળી બજાવનાર આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણની સાથે મારૂ દીલ લાગ્યુ છે, અથવા સમાધિ લાગતા પહેલા મગજમા અન હદ ધ્વનિ સભળાય છે તે, અનહદ ધ્વનિરૂપ વાસળીને વગાડનાર આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણની સાથે મારૂ દીલ લાગ્યુ છે કેવલ કુભક પ્રાણાયામની સિદ્ધિ થતા અન્તરમા વાસળીના શબ્દ જેવા ઝીણા સ્વરનુ શ્રવણ થાય છે અને તેનો વગાડનાર આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે તેની સાથે મારૂ દીલ લાગ્યુ છે શ્રીમદ્ કહે છે કે, તે અન્તરમા બસી વગાડનાર પ્રાણથકી પણ પ્યારો આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે તે આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ કેવો છે તે બતાવે છે જેણે વિવેકરૂપ મોર ધારણ કરેલો છે, તેમજ જેણે ક્ષમારૂપ મુકુટને પોતાના મસ્તકે ધાર્યા છે, ક્ષમારૂપ મુકુટથી આત્માનુ રક્ષણ થાય છે અને મોહના શસ્ત્રોથી શ્રુતજ્ઞાન ઉપયોગરૂપ મસ્તકનુ (મગજનુ) રક્ષણ થાય છે આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણે ધૈર્યરૂપ મકરાકૃતિ કુડલને પહેર્યાં છે, તે એમજ સૂચવે છે કે મકર, (મગર) જેમ ગ્રહણ કરેલી વસ્તુને છોડતો નથી, તેમ આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ, પોતે ધારણ કરેલા જ્ઞાનાદિ ગુણોને તજનાર નથી આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ પોતાના શુદ્ધ

સ્વરૂપની ટેકને કદાપિકાળે હવે તજનાર નથી એમ જણાય છે શ્રીકૃષ્ણ પીતાબર વસ્ત્ર ધારણ કરે છે, તેમ આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ શીયલરૂપ પીતાબર વસ્ત્રને ધારણ કરે છે, તે આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણને બાહ્ય ભોગોની લીલા ગમતી નથી બાહ્ય સ્ત્રીઓની સાથે તેને ખેલ કરવાનુ મન થતુ નથી આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણને છપ્પન ભોગનુ પ્રયોજન જણાતુ નથી આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ બાહ્યના યુદ્ધો કરતા નથી આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ, અન્તરમા રહેલા મોહાદિનો નાશ કરે છે, માટે એવા આત્મા કૃષ્ણની સાથે રાત્રી અને દીવસ મારૂ મન લાગી રહે છે

चद्र चकोर भये प्रान पपईया, नागर नद हूलारेमू ॥
इन ससीके गुन गद्रप गावे, आनन्दघन उजीयारेमू ॥
सा० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ, તે શીતલ સમતાનો પ્રકાશ કરે છે તેથી તે ચન્દ્રરૂપ છે તેની આગળ હુ ચકોર જેવો થયો છુ આત્મારૂપ કૃષ્ણ તે ખરેખર મેઘના સમાન છે અને તેની આગળ મારો ભાવપ્રાણ તે પપૈયાની પેઠે આચરણ કરે છે નગરના લોકોને મારો આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ આનન્દ આપે છે, તેમ અનેક પ્રકારના ધર્મના ઉપદેશવડે નાગરિક લોકોને સત્ય સુખ દેખાડે છે હે સમતા સખી ! આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણના ગુણો મોટા મોટા મહર્ષિયોરૂપ ગાધર્વો ગાયા કરે છે આનન્દઘનરૂપ આત્મા તે શ્રીકૃષ્ણ છે, તે પોતાના ગુણોવડે પ્રકાશી છે, તેની સાથે મારૂ ચિત્ત લાગ્યુ છે પોતાના ગુણોને જે કર્મથી ખેંચીને પોતામા લાવે એવા આત્માને કૃષ્ણ કહે છે અધ્યાત્મશૈલીથી આવા પ્રકારના શ્રીકૃષ્ણને જેઓ માને છે, તે અચલ શિવરૂપ અચ્યુતધામમા પ્રવેશ કરે છે આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણપર નીચેનુ પદ મનન કરવા લાયક છે

पद

(हवे मने हरिनाम ंु नेह लाग्यो ए राग)

रमजो रगे कृष्णजीर रगमां रे राची, गणी मायाने तमे काची रे ॥ रमजो० ॥
असख्य प्रदेशी आयक्षत्रमां, सुमति यशोदाना जाया ॥
विवेकनन्दना तनुज सोहाया समता व्रज देशे आया रे ॥ ॥ रमजो० ॥ १ ॥
स्थिरता रमणता राधा ने लक्ष्मी, तेहना प्रेमम्मां रगाया ॥
धारणा द्वारकामां वास कर्या रहो, धरण वसुदेव राया रे ॥ ॥ रमजो० ॥ २ ॥
भात्र दया देवकीना रे छोर आकाश उपमाथी काळा ॥
अनुभवदृष्टि मोरलीना नादे, छय लागी लटकाला रे ॥ ॥ रमजो० ॥ ३ ॥

सात नयोना वाक्योनी मटकी, वेचे महीयारण सारी ॥
क्षयोपशम ज्ञानवृत्ति आहीरण, आत्मज्ञान दधि धारी रे ॥ ॥ रमजो० ॥ ४ ॥
नाद ज्ञानदृष्टि लकुटीथी भागी, ज्ञान अमृतदही चाख्यु ॥
गिर्वाणीना धारी गिरधारी, ज्ञानीए भावथी ए भाख्यु रे ॥ ॥ रमजो० ॥ ५ ॥
आतमध्याननो रास रमाडीने, आनन्दवृत्तियोने आपे ॥
रागद्वेषादिक मोटा जे राक्षस, तेहने मूलमांथी कापे रे ॥ ॥ रमजो० ॥ ६ ॥
निश्चय विष्णु व्यवहारे कृष्ण, अवतारी जीव पोते ॥
आतम कृष्ण ने आतम विष्णु, बीजे शीदने तु गोते रे ॥ ॥ रमजो० ॥ ७ ॥
अध्यातमथी कृष्ण छे आतम, औदयिक जलधि निवासी ॥
परभाव नागराज जीतीने उपर, पोढ्या छे विष्णुविलासी रे ॥ ॥ रमजो० ॥ ८ ॥
निजगुण कत्ता परगुण हर्त्ता, आतम कृष्ण कहेवायो ॥
समज्याविण ताण ताणा करीने, अन्तरभेद को न पायो रे ॥ ॥ रमजो० ॥ ९ ॥
आतम कृष्णने भावोने गावो, लेशो मानवभव ल्हावो ॥
बुद्धिसागर हरि आतमराया, अन्तरदृष्टिथी ध्यावो रे ॥ ॥ रमजो० ॥१०॥

આનન્દઘન આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ છે એમ આનન્દઘનજી કહે છે

पद ५४

(राग प्रभाती आशावरी)

रातडी रमीने अहियाथी आविया ॥ ए देशी ॥
मूलडो थोडो भाई व्याजडो घणोरे, केम करी दीधोरे जाय ॥
तलपद पूजी में आपी सघलीरे, तोहे व्याज पुरु नवि थाय ॥
॥ मू० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કથે છે કે, અહો કર્મની કેવી વિચિત્ર ગતિ છે મૂળ આઠ પ્રકારના કર્મ છે અને તેની એકશો અઠ્ઠાવન પ્રકૃતિયો છે એકવાર પાપકર્મ કર્યું હોય છે તે દશગણુ વિપાક આપે છે, જેથી કર્મ થકી વિપાકોદય વખતે અન્યકર્મો બધાય છે અને તે પ્રમાણે કર્મની પરપરા વધે છે મૂળકર્મ અલ્પ હોય છે અને તે કર્મની પરપરારૂપ વ્યાજકર્મ ઘણુ થાય છે, મૂળકર્મ વિપાકોદયમા આવે છે તેને ભોગવવામા આવે છે અને તેને ભોગવીને મૂળકર્મ ચૂકવતા પહેલા તો તેનુ વ્યાજરૂપ પરપરા કર્મ તો ઘણુ વધે છે હવે કેમ કરી કર્મરૂપ દેવુ માગથી આપી શકાય? મે મારી સર્વ શક્તિવડે સર્વ પૂજી ચૂકવી તોપણ પરપરા કર્મ વૃદ્ધિરૂપ વ્યાજ પુરૂ થતુ નથી કર્મનો વિપાકોદય ભોગવતા આત્મા મુઝાય છે અને તે રાગદ્વેષમા

મુકાય છે તેથી નવીન કર્મ બાંધે છે રાગદ્વેષના યોગે કર્મ બંધની સ્થિતિ વૃદ્ધિ પામે છે મન વચન અને કાયાના યોગ થકી પ્રદેશબંધ અને પ્રકૃતિબંધ પડે છે જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય અને અન્તરાય એ ચાર કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીશ કોડાકોડી સાગરોપમની છે મોહનીય કર્મની સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે નામકર્મ અને ગોત્રકર્મની વીશ કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ છે અને આયુષ્ય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીશ સાગરોપમની છે બાર મુહૂર્તની જઘન્ય સ્થિતિ ત્રીજા વેદનીય કર્મની છે નામ કર્મ અને ગોત્રકર્મની જઘન્ય સ્થિતિ આઠ મુહૂર્તની જાણવી બાકીના પાંચ કર્મની અન્તર્મુહૂર્તની જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી અશુભ પાપ પ્રકૃતિનો રસ લીંબડાના રસની પેઠે કડવો જાણવો અને શુભ પુણ્ય પ્રકૃતિનો રસ શેલડીના રસની પેઠે મિષ્ટ જાણવો કર્મની સ્થિતિ અને રસ સબંધી વિશેષ વ્યાખ્યાન કર્મગ્રન્થમાંથી જોઈ લેવું

व्यापार भागो जलवट थल वटें रे, धीरे नहीं निसानी माय ॥
व्याज छोडावी कोइ खदा (कांधा) परठवे रे, तो मूल आपु
सम खाय ॥ मू० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, પ્રમત્ત આદિ દશાના યોગે અને પૂર્વભવકૃત કર્મના ઉદયથી ધર્મનો વ્યાપાર ભાગ્યો શ્રુત અને ચારિત્રધર્મ તે થલવટ અને જલ માર્ગના વ્યાપાર સમાન છે શ્રુત અને ચારિત્રવિના ધર્મરૂપ ધનની વૃદ્ધિ થતી નથી ધર્મધનની વૃદ્ધિમાટે આગમોરૂપ શ્રુતનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ, તેમજ જિનેન્દ્ર કથિત ચારિત્રધર્મ ગ્રહણ કરવો જોઈએ नाणस्सफल विरइ, ज्ञानस्य फल विरति ॥ જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ છે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરીને જ્ઞાની બન્યા પશ્ચાત્ ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરવી જોઇએ અને અપ્રમત્ત યોગથી ચારિત્ર પાળવું જોઇએ શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મમાં પ્રમાદ કરવાથી બે માર્ગનો વ્યાપાર પડી ભાગે છે અને વ્યાપાર પડી ભાગવાથી નિર્ધનાવસ્થા આવી જાય છે અને કોઈ સદ્ગુરૂ મહારાજ શ્રદ્ધા, વિનય, વિવેક વગેરે ગુણોની યોગ્યતાવિના શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મને ધીરતા નથી, અર્થાત્ યોગ્યતા આવ્યાવિના કોઈ સદ્ગુરૂ ધર્મધનને ધીરી શકતા નથી પ્રમાણિકપણાની નિશાની માગીને વ્યાપાર કરવા ધર્મનાણું ધીરવામાં આવે છે કોઈ સત્પુરૂષ મુનિરાજ, કર્મની પરંપરાની વૃદ્ધિરૂપ વ્યાજ છોડાવીને કર્મના કાંધા પરઠવે તો, મૂળ રકમ સમ ખાઇને

આપુ સારાશ કે કોઈ અતિશય ધારક મુનિ ગુરૂવર્ય કૃપાદૃષ્ટિ કરીને એવો બોધ આપે કે, જેથી પૂર્વકર્મ ભોગવ્યા પશ્ચાત્ નવીન પરપરા વૃદ્ધિરૂપ વ્યાજ થાય છે તેનાથી મારો છૂટકો થાય પૂર્વકૃત કર્મના વિપાકોદય ભોગવતા નવીન કર્મ બધાય નહીં એવી દશા કરાવી આપે મૂળ કર્મના કાધા કરી આપે તો સર્વ કર્મને ભોગવી કર્મનુ દેવુ સર્વથા ચૂકવુ એમ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કથુ છુ

हाटड्ड मांड्डुं रुडा माणक चोकमां रे, साजनीयांनु मनड्ड मनाय ॥
आनन्दघन प्रभुशेठ शिरोमणि रे, बाहडी झालजोरे आय ॥
॥ मू० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘન કથે છે કે, આ પ્રમાણે કોઈ મુનિરાજ કર્મના કાધા કરી આપે અને વ્યાજ છોડાવે તો વિવેકરૂપ માણેકચોકમા ધર્મનુ મહાન્ હાટ (દુકાન) માડુ અને ક્ષમા, માર્દવ આર્જવ, મુક્તિ (નિર્લોભતા) તપ, સયમ, સત્ય, શૌચ, અકિઞ્ચનતા અને બ્રહ્મચર્યરૂપ સ્વજનોનુ મન મનાવીને મારો વ્યાપાર શરૂ કરૂ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજે દીક્ષા અગીકાર કરી હતી, તેથી તેઓશ્રી કહે છે કે, ચારિત્રમા વિશેષ સ્થિર થાઉં અને સિદ્ધાન્તોનો વિશેષત અભ્યાસ કરૂ, પ્રમાદ દશા ટાળીને અપ્રમત્ત ગુણઠાણે રહુ, જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની રૂડી રીતે આરાધના કરૂ, નવીન કર્મ બાધુ નહીં અને પૂર્વકૃત કર્મની નિર્જરા કરૂ વૈરાગ્ય ભાવનાવડે સર્વ ગુણોની પુષ્ટિ કરૂ, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા ન થાય અને જૈનાગમો પ્રમાણે સમ્યક્ પ્રરૂપણા રૂપ પ્રમાણિકપણાની વૃદ્ધિ કરીને, શ્રુતધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરૂ શ્રી વીરપ્રભુનુ ચતુર્વિધ સઘરૂપ શાસન એકવીશ હજાર વર્ષ પર્યંત ચાલશે એમ નિશ્ચય છે સાધુરૂપ ગુરૂનો કદી નાશ થવાનો નથી સાધુરૂપ ગુરૂ થયાવિના ષટ્કાયની રક્ષા થઈ શકતી નથી, માટે સાધુપણામા મારે સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મ ધનનો વ્યાપાર વૃદ્ધિ પામે તેમ વર્તવુ જોઇએ, એમ તેમના હૃદયની ભાવના હોય તેમ લાગે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, આનન્દના ઘનભૂત એવા ત્રણ ભુવનના સ્વામી સર્વ પ્રકારના ધર્મમા શ્રેષ્ઠ શિરોમણિ એવા, હે તીર્થંકર પરમેશ્વર ! તમે મારી બાહ્ય આવીને ઝાલો, અર્થાત્ મને ધર્મ વ્યાપારમા સહાય કરો અને મને ક્ષાયિક ધર્મ ઋદ્ધિથી ભરપૂર આપના જેવો શ્રેષ્ઠ બનાવો, હુ આપનુ અવલબન લઉંછુ

पद ५५

(राग धन्याश्री)

चेतन आपा कैसे लहोइ, चेतन ।
सत्ता एक अखड अबाधित, इह सिद्धान्त पख जोइ. ॥ चेतन ॥ १ ॥
अन्वय अरु व्यतिरेक हेतुको, समज रूप भ्रम खोइ ।
आरोपित सर्व धर्म औरहे, आनन्दघन तत सोइ. ॥ चेतन० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ.—પોતાના આત્મસ્વરૂપને કેવી રીતે પામી શકાય? ચેતન પ્રશ્ન કરીને કહે છે કે, આત્માને આત્મરૂપે અનુભવ્યાવિના આત્મ તત્ત્વની પ્રતીતિ થતી નથી, માટે આત્માની સત્તા એક છે, આત્મા અખડ છે, આત્માના અસખ્યાત પ્રદેશ છે, આત્માના એક પ્રદેશનો પણ કદી નાશ થયો નથી અને થવાનો નથી, આત્માની સત્તા કદી ખડિત થતી નથી, આત્માના ચૈતન્ય ધર્મની સત્તાનો કદી બાધ થતો નથી, એમ સિદ્ધાન્તોના પક્ષથી આત્માનુ સત્તામા રહેલું સ્વરૂપ જાણવુ જોઇએ કર્મગ્રન્થ, તત્ત્વાર્થસૂત્ર, વિશેષાવશ્યક, આચારાગ અને ભ। વતીસૂત્ર વગેરે સિદ્ધાન્તોથી આત્માનુ સમ્યક્ સ્વરૂપ અવબોધી શકાય છે यस्य सत्वे यस्य सत्व अन्वय यदभावे यदभाव व्यतिरेकः જેના સ ત્વથી જેનુ સત્ત્વ હોય તે અન્વય હેતુ જાણવો અને જેના અભાવે જેનો અભાવ હોય તેને વ્યતિરેક હેતુ કથેછે આત્માનુ અસ્તિત્વ છતે જ્ઞાનનુ અસ્તિત્વ છે, જ્યા આત્મા નથી ત્યા જ્ઞાન નથી—જેમ જડ વસ્તુઓ આ પ્રમાણે આત્માની સિદ્ધિ અન્વય અને વ્યતિરેકથી થાય છે, આત્મા છે, આત્મા કર્મનો કર્તા છે અને આત્મા કર્મનો ભોક્તા છે તેમજ આત્મા કર્મનો સહર્તા છે, આત્મા કર્મથી મૂકાય છે, તેથી મોક્ષ છે અને મોક્ષના ઉપાય છે, આ છ બાબતોપર વિશેષ વિચાર કરી આત્માનું સ્વરૂપ ધ્યાવતા આત્માનો અનુભવ આવે છે આત્માનુ જ્ઞાન થતા બહિરાત્મબુદ્ધિનો નાશ થાય છે અને અન્તરાત્મત્વ પ્રગટે છે બાહ્યદશાની ભ્રમણા ટળે છે અને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરવા સતત ઇચ્છા પ્રકટે છે અને આત્મા પોતાનામા પરમાત્મપણુ સત્તાએ રહ્યુ છે તેને દેખે છે

॥ श्लोक ॥

अविद्यातिमिरध्वंसे, दृशाविद्याञ्जनस्पृशा ।
पश्यन्ति परमात्मानमात्मन्यव हि योगिन ॥ १ ॥

યોગિયો અવિદ્યારૂપ અધકારનો નાશ થએ છતે અને વિદ્યારૂપ

અંજનથી સ્પર્શિત થએલી દૃષ્ટિવડે, પોતાના આત્મામાજ પરમાત્માને દેખે છે શરીર, મન અને વાણી વગેરેને પોતાના માનવા તે તો આરોપમાત્ર છે આત્માવિના સર્વે જડ વસ્તુઓ પોતાની નથી પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવુ જોઇએ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કયે-છે કે, આનન્દનુ ઘનરૂપ આત્મતત્ત્વ તેજ સત્ય છે, માટે આત્મદૃષ્ટિથી આત્માને નિહાળવો જોઈએ

પદ ૫૬

(राग धन्याश्री)

वालुडी अनला जोर किश्यु करे, पिउडो परघर जाय ।
पूरवदिसि पश्चिम दिशि रातडो, रविअस्तगत थाय॰॥ वालु॰ ॥१॥

ભાવાર્થ—સમતા શ્રી પોતાના સ્વામિના મિત્ર એવા વિવેકને કયે છે કે, હે વિવેક ! તુ વારવાર કથે છે કે, તુ પોતાના સ્વામિને અવિરતિ સ્ત્રીના ઘેર કેમ જવા દે છે? કેમ વારતી નથી? તો તેના ઉત્તરમા કહેવાનુ કે હુ હજી નાની છુ, તેથી હુ તેમની આગળ શું જોર કરી શકુ? મારા સ્વામિ આગળ મારૂ કશુ કઈ ચાલતુ નથી, મ્હને જે દુ ખ પડે છે તે હુ જ જાણુ છુ

મારૂ દુ ખ કોઈનાથી દેખ્યુ જાય તેમ નથી, દુનિયામા પ્રકાશક સૂર્ય પણ ઉગતી વખતેજ મારૂ દુ ખ દેખીને અને મારા સ્વામિની નિષ્ઠુરતાને દેખીને, લાલચોળ બની જાય છે સૂર્ય દુનિયાને ભલામાટે પ્રકાશ આપે છે કોઈ અનીતિથી ચાલે છે તો તે સહન કરી શકતો નથી સત્યનો પક્ષ લેનાર આખી દુનિયા છે તો દુનિયાની ચક્ષુભૂત એવો સૂર્ય પણ મારૂ દુ ખ અને પતિની અનીતિ દેખી લાલ-ચોળ બને તેમા શુ આશ્ચર્ય? પ્રાતઃકાલમા સૂર્યે પોતાની રક્ત પ્રભા જણાવીને સૂચવ્યુ કે હે ચેતન! તુ અનીતિનો માર્ગ ત્યજીને પોતાની સ્ત્રીના ઘેર રહે, હવે હુ ઉગ્યો છુ એટલે તુ પણ અજ્ઞાન નિદ્રાનો ત્યાગ કરીને–જાગ્રત થઈ–પોતાની ખરી સ્ત્રીના ઘેર જા, એમ સૂર્યનુ સૂચવન ખરેખર વાસ્તવિક હતુ, તો પણ ચેતને હિસાબમા ગણ્યુ નહિ સૂર્ય છેવ આથમવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો તોપણ ચેતને પોતાનુ કથ્યુ માન્યુ નહિ, એમ જાણીને ક્રોધથી જાણે લાલચોળ બન્યો હોય, એવો સૂર્ય પણ મ્હારૂ દુ ખ દેખીને અસ્તગત થયો

સમતા કથે છે કે, હે વિવેક ! મારા પતિ મ્હને મૂકીને અન્યના-પર આસક્ત થાય છે તેમા તેમનીજ હાનિ છે. જગત્મા મોટા મોટા

પુરૂષો અન્ય સ્ત્રીપર આસક્ત થવાથી રાવણની પેઠે નષ્ટ થયા છે રાવણ સમાન કોઈ બળવાન્ નહોતો, પણ પોતાની સ્ત્રી છતા અન્ય (સતી સીતા)-પર આસક્ત થવાથી અન્તે સર્વે હાર્યો

જે પુરૂષ અન્ય સ્ત્રીની ખુબસુરતીમા મોહ પામીને, અનીતિના માર્ગે ચાલે છે તેની ખુવારી થયાવિના રહેતી નથી જેવુ કર્મ કરવામા આવે છે તેવુ ફળ પામવામા આવે છે પાપકર્મ કરીને કોઈ પુણ્યનુ ફળ ભોગવનાર નથી લીંબડો વાવીને કોઈ આમ્રફળનો આસ્વાદ કરી શકતો નથી, મુંજ જેવા રાજાએ પરસ્ત્રીની સાથે દોસ્તી બાંધી તેથી તે અન્તે ઘેર ઘેર ભિક્ષા માગવાનુ મહાદુ ખ પામ્યો અને તેના શરીરનો નાશ કરવામા આવ્યો અને તેની ખોપરીપર કાગડાની ચાંચો પડી -ઈત્યાદિ વાત જાણવી હોય તેને ભોજપ્રબંધ વગેરે ગ્રન્થો જોવા તેમજ ધવળ શેઠે શ્રીપાલની સ્ત્રી ઉપર ખરાબ દૃષ્ટિ ધારણ કરી તેથી, તે અન્તે દુ ખના સાગરમા પડયો અને મરણ પામ્યો કરણ ઘેલાએ પોતાના મત્રીની સ્ત્રીપર વિષયરાગ ધારણ કરીને અનીતિનો માર્ગ લીધો, તેથી તેણે ગુર્જર દેશનુ રાજ્ય ગુમાવ્યુ અને તેની સ્ત્રીને અલ્લાઉદ્દીન બાદશાહે પોતાની બેગમ કરી, એ રીતે કરણ ઘેલાના અપકૃત્યથી ગુર્જર દેશ પરતન્ત્ર થયો કૌરવોએ પાડવોની સ્ત્રી દ્રૌપદીના ચીર તણાવ્યા અને પરસ્ત્રીની લાજ લેવા ધારી ત્યારથી, ભારત દેશ ક્ષયકર મહાભારત યુદ્ધનો સકલ્પ પાડવોના મનમા થયો અને અન્તે ભીમે પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે દુ શાસનનો નાશ કર્યો અને સકળ કૌરવો રણમા નાશ પામ્યા, ભારત દેશની પડતીના લક્ષણ આરભાયા સિદ્ધરાજે રાણા રાખેંગારની સ્ત્રી રાણકદેવીના પર મોહ ધર્યો તેથી અન્તે તે શ્રાપ પામ્યો અને તેની દુર્દશા થઈ મુસલમાન બાદશાહોએ પારકી સ્ત્રીઓનાપર જુલમ ગુજાર્યા તેથી તેઓની પડતી થઈ મરાઠાઓ પણ પરસ્ત્રીના ફદમા ફસાના લાગ્યા તેથી, તેઓનો અસ્ત થના લાગ્યો પરસ્ત્રાનો સગ કરીને કોઈએ અદ્યાપિ પર્યંત સુખ લીધુ નથી અને કોઈ લેશે પણ નહીં

જે પુરૂષો પરસ્ત્રીના ઘરમા પ્રવેશ કરે છે, તે પોતાની પ્રતિષ્ઠા અને નીતિનો ભગ કરે છે, તેથી તેઓ સત્ય સુખ પામવાને શક્તિમાન્ થતા નથી લૌકિક શાસ્ત્રોમા પણ કહ્યુ છે કે, ઇન્દ્ર સરખા પણ પરસ્ત્રીના પ્રેમથી શ્રાપ પામ્યા અને અશાન્તિના ખાડામા ઉતર્યા જે દેશનો અને જે રાજ્યનો અસ્ત થવાનો હોય છે તેમા પરસ્ત્રી આસક્ત દોષ લાગુ પડે છે જે ધર્મ આખી દુનિયામા ફેલાયલો હોય છે તે ધર્મના નેતાઓમા પણ વ્યભિચાર દોષ ઉદ્દભવે છે તો, તે ધર્મની પાયમાલી થાય છે પરસ્ત્રીઓના પાસમા ફસાવાથી દેવતાઓમા લડાઈ

થાય છે અને તેથી મહાન્ ઉત્પાદ થાય છે પુરૂષનો ઉત્તમ ધર્મ એ છે કે, તેણે પરસ્ત્રીના ઘરમા કામાસક્ત ભાવથી પ્રવેશ કરવો નહિ

સમતા વિવેકને કહે છે કે, હે વિવેક! તમે મારા દૃષ્ટાન્તપર ખ્યાલ કરો, જેના ઉગવામાત્રથી મનુષ્યો જાગ્રત થાય છે અને દેશમા આનન્દ ફેલાઈ રહે છે, એવો સૂર્ય પણ પોતાની પૂર્વદિશારૂપ સ્ત્રીનો ત્યાગ કરીને પશ્ચિમદિશારૂપ પરસ્ત્રીમા રાતડો એટલે આસક્ત થાય છે ત્યારે તેનો અસ્ત થાય છે, આખી દુનિયામા આ દૃષ્ટાન્ત પ્રત્યક્ષ છે સૂર્ય સરખાની પણ પશ્ચિમદિશારૂપ પરસ્ત્રીના સબન્ધથી અસ્તદશા થાય છે તો અન્યનુ શુ કહેવુ? સૂર્યની આગળ અન્ય શા હિસાબમા છે? માટે હે વિવેક! મ્હને મૂકીને ચેતનસ્વામી અવિરતિના ઘેર જાય છે અને તેનાપર આસક્ત થયા છે તેનુ ફળ શુ આવશે?

અવિરતિ સ્ત્રીની સગતિથી માસાદિ અભક્ષ્ય પદાર્થોનુ ભક્ષણ કરવાની ટેવ પડે છે, તેમજ દારૂ આદિ અપેય પદાર્થોનુ પાન થાય છે હિંસા, અસત્ય, સ્તેય, વ્યભિચાર, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, લાચ અને વિશ્વાસઘાત વગેરેથી નહિ વિરામ પામવુ તેને અવિરતિ કથે છે અવિરતિ પરિણતિના સગમા રહેવાથી ઉપર્યુક્ત દોષોનો મનમા ઉદ્ભવ થાય છે અને તેથી કર્મરૂપ મલીનતાવડે આત્મા અશુદ્ધ બને છે અવિરતિની સગતિથી-જડ વસ્તુઓમા સુખની ભ્રાન્તિ થવાથી-જડમા મમતાદિથી બન્ધન થાય છે અવિરતિ પરિણામથી જગત્ના સર્વે જડપદાર્થોને અનન્તકાળસુધી ભોગવ્યા અને અનન્તકાળપર્યંત ભોગવવામા આવશે તો પણ, કદી સત્યસુખની પ્રાપ્તિ થઈ નથી અને ભવિષ્યમા થનાર નથી અવિરતિના ઘરમા પ્રવેશનાર ત્વરિત દુ ખને પ્રાપ્ત કરે છે પતિની વ્હાલી સ્ત્રી અર્થાત્ પતિવ્રતા સ્ત્રી, પોતાના પતિ અને પોતાનામા ભેદ દેખતી નથી, તેથી તે સદાકાલ પતિને કલ્યાણ કર માર્ગ દેખાડે છે વિવેકને સમતા કહે છે કે, મ્હારે પણ ગમે તેવી પતિની દુ ખદશામા પણ પતિનેજ સર્વસ્વ માની, તેમના પ્રતિ શુદ્ધ-ભાવે વર્તવાની ફરજ છે અને તે હુ બજાવુ છુ

સમતા પોતાના ચેતન સ્વામિના મૂળ સ્વભાવનુ કથન કરે છે અને તદ્દ્વારા સ્વામિ માહાત્મ્યનુ ગાન કરી પોતાના આત્મપતિને જાગૃ-તિની સૂચના કરતી છતી તે જણાવે છે કે,

पूनमससीसम चेतन जाणिये, चन्द्रातप सम भाण ।
वादलभर जिम दलथिति आणीये, प्रकृति अनावृत जाण. ॥
वाल्हा० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—પૂર્ણિમાના ચદ્રસમાન આત્મા જાણવો અને ચન્દ્રની જ્યોત્સ્ના સમાન પ્રકાશક જ્ઞાનરૂપ ભાનુ જાણવો, જ્ઞાનને અત્ર ભાનુ કથીને ઉપમા આપી છે પૂર્ણિમાનો ચન્દ્ર સમ્પૂર્ણ કલાથી વિરાજીત હોય છે વાદલના સમૂહની પેઠે કર્મદલની સ્થિતિ જાણવી, આત્માને કર્મ લાગેલા છે તો પણ આત્માનો મૂળ સ્વભાવ તો શુદ્ધ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ અનાવૃત (અનાચ્છાદિત) છે

પૂર્ણિમાના ચન્દ્રને ચારે તરફથી વાદળાંનો સમૂહ ઢાકી દે છે તોપણ, ચન્દ્રનો ઝાખો ઝાખો કિઞ્ચિત્ પ્રકાશ પડે છે ચન્દ્રનો મૂળ સ્વભાવ અનાવૃત છે, તેથી તે વાદળાથી રહિત થાય છે ચન્દ્રની ચારે તરફ વાદળા ફરી વળે તોપણ ચન્દ્રના પ્રકાશનો વસ્તુત નાશ થતો નથી, ફક્ત પ્રકાશના ઉપર આવરણ આવવાથી તિરોભાવે પ્રકાશ રહે છે તે પ્રમાણે આત્માના અસખ્યાત પ્રદેશોને જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ અનાદિકાળથી લાગેલા હોય છે, તેથી આત્માનો જ્ઞાનપ્રકાશ આચ્છાદિત થાય છે, અર્થાત્ આત્માનુ જ્ઞાન તિરોભાવે હોય છે જેમ જેમ કર્મના આવરણ ટળે છે, તેમ તેમ જ્ઞાનનો આવિર્ભાવ થતો જાય છે સસારી આત્માનુ લક્ષણ નીચે પ્રમાણે જાણવુ

॥ શ્લોક ॥

य कर्ता कर्मभेदाना, भोक्ता कर्मफलस्य च ।
ससर्त्ता परिनिर्वाता, स ह्यात्मा नान्यलक्षण ॥

જે કર્મનો કર્ત્તા છે અને કર્મફલનો ભોક્તા છે, ચતુર્ગતિમા જે ભમનાર છે અને જે કર્મપટલનો પરિનિર્વાતા છે તેજ આત્મા જાણવો આત્મા કહો, જીવ કહો, પ્રાણી કહો વા સત્ત્વ કહો ઇત્યાદિ શબ્દો ચેતનને કથે છે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગવડે આત્મા કર્મનો કર્ત્તા બને છે આત્મા કર્મનો કર્ત્તા છે એમ કથવાથી, સાખ્યવાદનો-આત્મા કે જે કર્મનો કર્ત્તા વસ્તુત છેજ નહિ તેનો-પરિહાર કર્યો જ્યારે સાખ્યનો આત્મા કર્મનો કર્ત્તા નથી ત્યારે તે કર્મનો ભોક્તા પણ ન ઠરે એ સ્વાભાવિક છે સાખ્યનો મત માનનારાઓનુ તપ, જપ, શિખામુડન અને સન્યાસગ્રહણ વગેરેનુ સાર્થકપણુ સિદ્ધ ઠરતુ નથી, કારણ કે જ્યારે આત્મા કર્મનો કર્ત્તા તથા ભોક્તા નથી, ત્યારે તેને દુ ખ પણ ન થવું જોઇએ અને ધર્મક્રિયાઓ પણ ન કરવી જોઇએ, ઇત્યાદિ વિરોધો આવે છે, અર્થાત્ વ્યવહાર નયવડે કર્મનો કર્ત્તા તથા ભોક્તા આત્મા માનવો જોઇએ ત્યારે જ ઉપર્યુક્ત સર્વ વાતની સિદ્ધિ

થાય છે સાખ્યવાદમા પ્રકૃતિને કર્ત્રી માનવામા આવે છે પણ આત્માથી ભિન્ન એવી પ્રકૃતિનો આત્માની સાથે સબન્ધ થયાવિના, શરીરનુ ધારણ, જન્મ અને મરણ વગેરેના સબન્ધમા આત્મા આવી શકે નહિ અને તેથી પુણ્ય પાપ વગેરેનો પણ આત્માની સાથે સબન્ધ ન ઘટવાથી આત્માની પૂર્વે નિર્મલતા અને પશ્ચાત્ પણ નિર્મલતા સિદ્ધ ઠરવાથી તપ, જપ અને વ્રત, વગેરેની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી આત્માનીસાથે કર્મ કહો વા પ્રકૃતિ કહો વા માયા કહો, તેનો સબન્ધ થાય તોજ સુખ દુ ખનો કર્તા તથા ભોક્તા આત્મા સિદ્ધ ઠરી શકે આત્માની સાથે કર્મનો સબન્ધ અનાદિ કાળથી છે, આત્મા નિત્ય છે અને તે અનાદિ અનત છે આત્માની સાથે અનાદિ કાળથી કર્મ લાગ્યા છે વેદાન્તીઓ પણ આત્માને નિત્ય માને છે અને પ્રારબ્ધ, સચીયમાન અને ક્રિયમાણ એ ત્રણ પ્રકારના કર્મ માને છે, તે વિષે ભગવદ્ગીતામા પ્રતિપાદન કર્યું છે આત્માનીસાથે કર્મનો સબન્ધ માન્યાવિના ઉચ્ચત્વ, નીચત્વ, સુખ અને દુ ખ, વગેરે ઘટી શકતુ નથી, યુરોપ અને અમેરિકા દેશમા પણ કર્મનો સિદ્ધાન્ત મનાવા લાગ્યો છે કર્મવિના આત્માનો પુનર્જન્મ સભવતો નથી બૌદ્ધો પણ અમુક અપેક્ષાએ કર્મવાદને સ્વીકાર્યાવિના રહેતા નથી જીવોને ઈશ્વરે કર્મ લગાડયા એમ તો કોઈ રીતે સિદ્ધ થતુ નથી ઈશ્વર રાગ અને દ્વેષરહિત છે તેથી તે કોઈને કર્મ લગાડવાની જઝાલમા પડતો નથી કર્મનો કર્ત્તા આત્મા છે, એમ અનેક રીતે સિદ્ધાન્ત સિદ્ધ થાય છે અદ્વૈતવાદિયો सर्वत्र नखिल ब्रह्मनेह नानास्ति किञ्चन આ શ્રુતિવડે બ્રહ્મવિના કશું કઈ નથી એમ સિદ્ધ કરે છે, તો પણ તેઓને અસત્ એવી માયાનો સ્વીકાર કરવો પડે છે અને પ્રારબ્ધાદિ કર્મનો પણ સ્વીકાર કરવો પડે છે અદ્વૈતવાદીને પણ માયા કહો કે, કર્મ કહો તે તેને માનવુ પડે છે પૌરાણિકો પણ કર્મનુ નીચે પ્રમાણે પ્રતિપાદન કરે છે

॥ શ્લોક ॥

यथा यथा पूर्वकृतस्य कर्मण फल निधानस्थमिवावतिष्ठति ।
तथा तथा तत्प्रतिपादनोद्यता, प्रदीपहस्तेव मति प्रवर्तते ॥
यद्यत् पुराकृत कर्म, न स्मरन्तीह मानवा ।
तदिद पाण्डवश्रेष्ठ, दैवमित्यभिधीयते ॥ १ ॥
सुहितान्यपि मित्राणि, सुक्रुद्धाश्चैव शत्रव ।
न हि मे तत् करिष्यन्ति, यन्न पूर्वकृत त्वया ॥ २ ॥

પુરાણોમા આ પ્રમાણે કર્મને પ્રતિપાદન કરનારા ઘણા શ્લોકો

આવે છે જૈન શાસ્ત્રોના સબન્ધમા આવેલા બ્રાહ્મણોએ પુરાણો રચ્યા છે, તેથી તેઓએ કર્મનો સિદ્ધાન્ત સ્વીકાર્યો છે, એમ કેટલાક આર્ય સમાજીઓ કહે છે, જો કે જૈનેતર દર્શનકારીઓએ કમનો સિદ્ધાન્ત માન્યો છે તો પણ ખુલ્લે ખુલુ કહેવુ પડે છે કે, જૈનદર્શનમા જેવુ કર્મનુ સ્વરૂપ વર્ણવ્યુ છે તેવુ અન્ય દર્શનના વિદ્વાનોએ વર્ણવ્યુ નથી જૈન શાસ્ત્રોમા લખેલુ કર્મનુ સ્વરૂપ વાચવામા આવે તો તેનો પૂર્ણ અભ્યાસી એવા ઉદ્ગાર કાઢશે કે, કર્મનુ આવુ સ્વરૂપ વર્ણવનાર સર્વજ્ઞજ હોવો જોઇએ અને તે કર્મનુ સ્વરૂપ શ્રી મહાવીરે પ્રતિપાદ્યુ છે, તેથી તે કેવળજ્ઞાની છે એમ માનવાની આપોઆપ ફરજ પડનાની. શ્રી કેવલ જ્ઞાની મહાવીરપ્રભુએ, જે કર્મનુ સ્વરૂપ વર્ણવ્યુ છે તેનો અનુભવ બરા બર થાય છે શ્રી મહાવીરપ્રભુના વખતમા થનાર ગૌતમબુદ્ધે પણ પોતાના ભક્તોને કહ્યુ હતુ કે "इत एकनवतौकल्प शक्त्या मे पुरुषो हत तेन कमविपाकेन पादे विद्धोस्मि भिक्षव " હે ભિક્ષુકો! અહીંથી એકાણુમા ભવમા મેં શક્તિવડે પુરૂષને હણ્યો હતો, તેથી આ ભવમા મારો પગ વિધાયો છે, આવા ગૌતમ બુદ્ધના વાકયથી પણ કર્મની થીઅરી સર્વ મનુષ્યોને માન્યાવિના છૂટકો થવાનો નથી કર્મનો સિદ્ધાન્ત માન્યાવિના પુનર્જન્મનો સિદ્ધાન્ત ટકી શકતો નથી, જૈનશાસ્ત્રોમા પ્રતિપક્ષીઓની સેંકડો દલીલો તોડીને કર્મસિદ્ધાન્તનુ સમર્થન કર્યુ છે જૈન શાસ્ત્રોમા કથ્યા પ્રમાણે આત્માનુ સ્વરૂપ માન્યાવિના કર્મનો સિદ્ધાન્ત સિદ્ધ ઠરતો નથી.

કર્મ પુદ્ગલરૂપ છે તેથી તે મૂર્ત છે, મૂર્ત એવુ કર્મ આત્માને ઉપઘાત કરવા સમર્થ થાય છે "अणाइयत्तपवाहेण" પ્રવાહત્વવડે કર્મ અનાદિકાળનુ છે

પ્રશ્ન—આત્માની સાથે અનાદિકાળથી કર્મનો સયોગ છે ત્યારે તેનો વિયોગ કેવી રીતે થાય?

ઉત્તર—અનાદિ સયોગ છતા પણ જેમ કાચ્ચન અને ઉપલનો (માટીનો) વિયોગ દેખવામા આવે છે, તેમ આત્માની સાથે લાગેલા કર્મનો પણ સમ્યગ્ જ્ઞાનાદિ સામગ્રીવડે વિયોગ થાય છે અનાદિકાળથી બીજ માથી અકુર અને અકુરમાથી બીજ થવાનો સમન્ધ ચાલ્યો આવે છે, છતા બીજને બાળી નાખવામા આવે છે તો, તેમાથી પશ્ચાત્ અનાદિથી ચાલતો આવેલો અકુરજનન ધર્મસ્વભાવ વિનાશ પામે છે, તે પ્રમાણે આત્માની સાથે અનાદિકાળથી કર્મ લાગેલુ છે છતા પણ આત્મજ્ઞાનાદિ સામગ્રીવડે અનાદિ કર્મપ્રવાહનો નાશ થાય છે

કર્મબન્ધના ચાર ભેદ છે, પ્રકૃતિબન્ધ, સ્થિતિબન્ધ, રસબન્ધ અને પ્ર-

દેશબન્ધ સ્થિતિરસ અને પ્રદેશના સમુદાયને પ્રકૃતિબન્ધ કહે છે અધ્યવસાયવડે ગ્રહણ કરેલ કર્મદલિકની સ્થિતિ, અર્થાત્ તેના કાલનો નિયમ તેને સ્થિતિબન્ધ કયે છે કર્મપુદ્ગલોના શુભાશુભ અથવા ઘાતી અઘાતી જે રસ તેને અનુભાગ અથવા રસબન્ધ કહે છે સ્થિતિ તથા રસની અપેક્ષાવિના કર્મપુદ્ગલોના દલિકનુ ગ્રહણ કરવુ તેને પ્રદેશબન્ધ કહે છે કહ્યુ છે કે प्रकृतिसमुदाय स्यात्, स्थिति कालावधारण अनुभागो रस प्रोक्त प्रदेशो दलसञ्चय ॥ १ ॥ એ ઉપર્યુક્ત ચાર પ્રકાર મોદકના દૃષ્ટાન્તથી અવબોધવા

मोदकनु दृष्टान्त

વાતરોગના નાશમાટે બનાવેલા મોદકમા વાયુને હરવાનો સ્વભાવ (પ્રકૃતિ) રહ્યો હોય છે પિત્તરોગ નાશક દ્રવ્યથી બનેલા મોદકમા પિત્તનો નાશ કરવાનો સ્વભાવ રહ્યો હોય છે કફરોગ નાશક દ્રવ્યથી બનાવેલા મોદકમા કફનો નાશ કરવાની પ્રકૃતિ હોય છે કોઈ મોદક એક દીવસ રહે છે, કોઈ બે દીવસ રહે છે અને કોઈ મોદક એક માસ પર્યંત પણ રહે છે કોઈ મોદક તીખો હોય છે, કોઈ મોદક કડવો હોય છે, કોઈ મોદક મિષ્ટ હોય છે, તેમ કર્મનો રસ પણ અવબોધવો કોઈ મોદક પાશેરનો હોય છે, કોઈ મોદક અર્ધશેરનો હોય છે અને કોઈ મોદક શેરનો પણ હોય છે, તેમ કર્મસ્કધમા પણ ન્યૂનાધિકય જાણવુ

અષ્ટ પ્રકારના કર્મમા કોઈ કર્મ જ્ઞાનને આચ્છાદન કરે છે અને કોઈ કર્મ દર્શનનુ આચ્છાદન કરે છે જ્ઞાનનુ આચ્છાદન કરે છે તેને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહે છે દર્શનનુ આચ્છાદન કરે છે તેને દર્શનાવરણીય કર્મ કહે છે અવ્યાબાધ સુખનુ આચ્છાદન કરે છે તેને વેદનીય કર્મ કયે છે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને ક્ષાયિક ચારિત્રનુ આચ્છાદન કરનાર કર્મને મોહનીય કર્મ કહે છે મોક્ષની સાદિ અનન્ત સ્થિતિનુ આચ્છાદન કરનાર કર્મને આયુ કર્મ કથે છે આત્માના અરૂપી ગુણનુ આચ્છાદન કરનાર કર્મને નામકર્મ કહે છે આત્માના અગુરુ લઘુ ગુણનુ આચ્છાદન કરનાર કર્મને ગોત્રકર્મ કહે છે આત્માના વીર્યનુ આચ્છાદન કરનાર કર્મને વીર્યાંતરાય કથે છે અષ્ટ કર્મનો અનુક્રમ જણાવે છે

જ્ઞાનનુ આચ્છાદન થયાથી દર્શનનુ આચ્છાદન થાય છે, દર્શનનુ આચ્છાદન થવાથી શાતા અને અશાતા વેદાય છે, શાતા અને અશાતા વેદતા મુઝાવુ થાય છે તેથી મોહનો ઉદય થાય છે, મોહના ઉદયથી આયુષ્ય બધાય છે, આયુષ્યનો બન્ધ થવાથી નામ કર્મ કે જેનાથી રૂપી-

પણું પ્રાપ્ત થાય છે તે દશાને ધારણ કરવી પડે છે, નામકર્મથી શરી રનો સબન્ધ ધારણ કરતા ઉચ્ચ વા નીચકુળમા અવતાર થવારૂપ ગોત્ર કર્મ પ્રાપ્ત થાય છે અને ઉચ્ચ વા નીચ અવતારોમા ઇષ્ટ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ વગેરેમા વિઘ્ન કર્મ આવીને ખડુ થાય છે, તેથી ગોત્ર કર્મ પશ્ચાત્ અતરાય કર્મ જાણવુ

એક સમયમા મિથ્યાત્વાદિ પરિણામ યોગે આત્મા સાત અ ર આઠ કર્મને બાધે છે કર્મનુ સ્વરૂપ અને વિશેષ પ્રકારે વર્ણવવામા આવે તો કર્મની વ્યાખ્યાનોજ એક મહાન્ ગ્રન્થ બની જાય, પણ અન્ય કર્મ ગ્રન્થ વગેરે ગ્રન્થોમા તેનુ વિશેષ સ્વરૂપ કથવામા આવ્યુ છે, માટે અત્ર વિશેષ લખવાની જરૂર રહેતી નથી

કર્મના સબન્ધથી જીવો ચોરાસી લક્ષ જીવયોનિમા પરિભ્રમણ કરે છે અને ત્યા કર્મનો ઉદય ભોગવવો પડે છે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગથી કર્મ બધાય છે, માટે મિથ્યાત્વાદિનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરવો

કર્મ ગમે તેવુ બળવાન્ છે અને તે આત્માના ગુણોનો ઘાત કરે છે, તો પણ તેનો નાશ કરીને અનેક જીવો મુક્તિપદ પામ્યા, મહા વિદે હમા પામે છે અને પામશે સસારી જીવો કર્મના વશમા છે તોપણ તેઓ સદ્ગુરૂ થકી બોધ પામીને કર્મને જીતવા સમર્થ બને છે કર્મના વિપાકો ભોગવતા સમતા રાખવાની ખાસ જરૂર છે જન્મ જરા અને મરણના દુ ખને વિસ્તારનાર કર્મ છે ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મ છે, પણ તે કર્મ ઉદયમા આવે ત્યારે દીન ન બનવુ જોઇએ કર્મનો વિપાક ભોગવતી વખતે આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન કરવાથી નવીન કર્મની પરપરા વૃદ્ધિ પામે છે જીવો કર્મ બાધતી વખતે ઉપયોગ ન રાખે અને ભો ગવતી વખતે રડે તેથી શું વળે? કર્મ બાધતી વખતે ચેતવાની ખાસ જરૂર છે

રાગ અને દ્વેષ એ ભાવ કર્મ છે, દ્રવ્ય કર્મનો નાશ કરવો હોય તો ભાવ કર્મનો નાશ કરવો જોઇએ રાગ અને દ્વેષથી જે કર્મ બધાય છે તેમા રસનો બધ પડે છે મન વચન અને કાયાથી કર્મ બધાય છે, પણ રાગ દ્વેષની પરિણતિવિના ચીકણા કર્મ બધાતા નથી જે જે કર્મ કરવામા આવ્યા હોય તેનો પશ્ચાત્તાપ કરવાથી બાધેલા કર્મ પણ ટળી જાયછે, પ્રતિક્રમણની આવશ્યક્તા તે માટે સ્વીકારવામા આવી છે રાચી માચીને જીવો નિકાચિત કર્મ બાધે છે નિકાચિત કર્મના પણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ આદિ ભેદ પડે છે, ઉત્કૃષ્ટમા ઉત્કૃષ્ટ જે નિકાચિત કર્મ બાધ્યુ હોય છે, તે ભોગવ્યા વિના છૂટકો થતો નથી કોઇની આખે

હરકત કરવામા આવે છે તો પરભવમા તે હરકત કરનારની આખે કોઈ જાતનો રોગ થાય છે શ્રીમહાવીરસ્વામીએ પૂર્વે ભવમા શચ્યાપાલકના કાનમા તપાવેલુ સીસુ રેડાવ્યુ હતુ, તેથી શ્રીવીરપ્રભુના ભવમા ગોપે તેમના (પ્રભુના) કાનમા ખીલા માર્યા જે જે પ્રકારનુ જે જે નિમિત્તે અન્યને દુ ખ થાય એવુ કર્મ કરવામા આવે છે તો તેનુ ફળ પણ કર્ત્તાને ગમે તે ભવમા પ્રાય તેવી રીતે ભોગવવુ પડે છે કોઈના પગને છેદવામા આવે છે તો, આવતા ભવમા તે પગ છેદનારના પગ છેદાય છે કોઇને આળ ચડાવવામા આવે છે તો, સીતાની પેઠે આળનુ દુ ખ ભોગવવુ પડે છે કોઇને નીચ કહેવામા આવે છે તો, તેનુ ફળ પણ નીચ થઇને ભોગવવુ પડે છે જેવો આઘાત તેવો પ્રત્યાઘાત એ નિયમ કર્મમા પણ જોવામા આવે છે, અર્થાત્ જેવા કર્મ કરવામા આવે છે તેવા ભોગવવા પડે છે

ઘાતી અને અઘાતી એવા કર્મના બે ભેદ છે ઘાતી કર્મનો નાશ કરતા અઘાતી કર્મ સ્વયમેવ ટળી જાય છે ઘાતી કર્મમા પણ મોહનીય કર્મ બળવાન્ છે સર્વે કર્મમા મોહનીય કર્મ રાજાસમાન છે મોહનીય કર્મનો નાશ થતા સર્વે કર્મનો નાશ થાય છે મોહનીય કર્મનો નાશ કરવાની ખાસ જરૂર છે ક્રોધ, માન માયા અને લોભ તેના સોળ ભેદ છે નવ નોકષાય અને મિથ્યાત્વ એ મોહનીય કર્મના ભેદ અવબોધવા મોહનીય કર્મનુ એટલુ બધુ બળ છે કે મોટા મોટા ઇન્દ્રાદિઓને પણ ધ્રુજાવી દે છે કર્મ બળવાન્ છે છતા આત્માના શુદ્ધ બળથી તેનો નાશ થાય છે ઉદ્યમથી કર્મનો નાશ થાય છે ઉદ્યમવડે જ્યારે ત્યારે પણ કર્મને જીતી શકાય છે કર્મ જડ છે અને આત્મા ચેતન છે ચેતન પોતાના સ્વરૂપમા રમણતા કરે તો કર્મ નષ્ટ થયાવિના રહેતુ નથી સવરતત્ત્વના આરાધનવડે સકલ કર્મનો નાશ થાય છે જ્યારે ત્યારે પણ કર્મનો નાશ કર્યાવિના આત્માને ખરૂ સુખ પ્રાપ્ત થવાનુ નથી વિષય લાલસાઓને પ્રથમ હઠાવવી જોઈએ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રની આરાધના કરવાથી કર્મ ટળવા લાગે છે અને આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રગટવા લાગે છે શ્રી મહાવીર પ્રભુએ બાર વર્ષપર્યંત ધ્યાન ધર્યું ત્યારે મોહનીય કર્મનો નાશ કર્યો, એકદમ કઈ કર્મ નષ્ટ થતુ નથી પ્રથમ સદ્ગુરૂઓ પાસેથી તત્ત્વોનુ સ્વરૂપ સમજવુ જોઇએ કેટલાક લોકો કર્મમા લખ્યુ હશે તેમ થશે, એમ માની લેઇને ઉદ્યમ બિલકુલ કરતા નથી, તેઓ જાણે કર્મના દાસ બની ગયા હોય તેમ દેખાય છે કેવલજ્ઞાનવિના જ્યા કર્મનો ઉદય છે તે જાણી શકાતુ નથી, માટે ઉદ્યમ કરવો જોઇએ ઉદ્યમ કર્યાવિના કર્મનો ઉદય છે કે નહિ તે જાણી

શકાતું નથી કર્મમા લખ્યુ હશે તેમ થશે એમ બોલીને બેસી ન રહેવુ જોઇએ શ્રી મહાવીરસ્વામી કર્મમા લખ્યુ હશે તેમ જાણીને બેસી રહ્યા નહોતા, તેઓ શ્રી તો સાધુ થઇને ઉદ્યમમા તલ્લીન બન્યા હતા ઉદ્યમથી ઉત્કૃષ્ટમા ઉત્કૃષ્ટ ભાગે બાંધેના ભોગાવલી કર્મસિવાય, બાકીના ઘાતી કર્મનો નાશ થાય છે શુભ પરિણામથી અશુભ કર્મનો નાશ થાય છે શુભરાગ અને દ્વેષ સહચારિ પરિણામને શુભ પરિણામ કહે છે અને અશુભ રાગ અને દ્વેષ સહચારિ પરિણામને અશુભ પરિણામ કહે છે અશુભ પરિણામને ટાળવાને માટે શુભ પરિણામના હેતુઓને અવલબવાની જરૂર છે અને શુદ્ધ પરિણામ કરવાને માટે શુદ્ધ પરિણામના હેતુઓને અવલબવાની જરૂર છે વૈગેરે, હિંસા, જૂઠ, ચોરી, ભય, કામ, ચિન્તા અને શોક, વગેરેના વિચારોને અશુભ પરિણામ કહેવામા આવે છે ભય શોક, વૈર, અને ગુસ્સાના વિચારથી શરીરની પ્રકૃતિ બગડે છે, કેમકે મનને અને શરીરને અત્યત નિકટ સબન્ધ છે મનમા ઉત્પન્ન થએલા ખરાબ વિચારના પરિણામની અસર શરીરપર થયાવિના રહેતી નથી, તેમજ શરીરપર થયેલી અસરથી વાયુ, પિત્ત અને કફના વિકારો થાય છે અને તેથી અનેક રોગોની ઉત્પત્તિ થાય છે રોગોત્પાદક કર્મની ઉદીરણા કરનાર તથા વાયુ, પિત્ત અને કફની વિષમતા કરનાર ખરેખર–ગુસ્સાના શોકના તથા–ભયના અશુભ વિચારો છે ગુસ્સાના, વૈરના, ભયના, શોકના ખરાબ વિચારો, રોગો તથા માનસિક દુ ખજ ઉત્પન્ન કરીને બેસી રહેતા નથી, પણ તેઓ તો આત્માને પણ કર્મથી ભારે કરે છે અને તેથી આત્મા ભવિષ્યમા અનેક અવતારો ધારણ કરે છે, તથા જન્મ, જરા મરણના દુ ખ પામે છે અશુભ પરિણામોથી અશુભ કર્મની ઉદીરણા પણ થાય છે, તેથી અશુભ વિચારો કોઈરીતે પોતાના આત્માનુ તથા અન્યોના આત્માનુ શ્રેય કરી શકતા નથી ભય, શોક, હિંસા અને ગુસ્સા વગેરેના અશુભ પરિણામથી તે ખરાબ વિચારોવાળા હૃદયમા સૂક્ષ્મ સસ્કારો પડે છે અને તેથી ભવિષ્યકાલમા તીડના ઈંડાની પેઠે તે કુવિચારો પ્રગટી નીકળે છે અને તેથી આત્માની અધોગતિ થાય છે, માટે અશુભ વિચારોના પરિણામોને તો હૃદયમા ઉત્પન્ન થતાજ વારવા જોઇએ શુભ વિચારોના પ્રવાહને ગગા નદીની પેઠે હૃદયમા વહેવરાવવો પ્રાણ જાય તો ભલે જાઓ પણ અશુભ વિચારોને તો હૃદયમા પ્રગટ થવા દેવા નહિ, એવો દૃઢ સકલ્પ કરીને તે પ્રમાણે વર્તવાથી માનસિક કુવિચારો બધ થતા શુભ પરિણામની ધારા હૃદયમા વહે છે અને તેથી અશુભ કર્મ (પાપકર્મ) પણ પુણ્યના રૂપે રૂપે પરિણમે છે અને શુભ કર્મ વિપાકની ઉદીરણા થાય છે, અર્થાત્ અશુભ

કર્મવિપાકની ઉદીરણા થતી નથી અત્યત ઉગ્ર વેગવાળા શુભ વિચારના પ્રવાહથી અશુભ કર્મ પણ શુભ કર્મરૂપે પરિણમે છે અને અશુભ કર્મની નિર્જરા થાય છે, તેમજ અશુભ કર્મનુ અપવર્તન થાય છે અને શુભ કર્મ માટે ઉદ્વર્તનકરણ કરી શકાય છે શુભ પરિણામમાથી શુદ્ધ પરિણામમા પ્રવેશ કરવામાટે, સમતાની પ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ સમતાની પ્રાપ્તિથી શુદ્ધ પરિણામ ધારણ કરી શકાય છે, માટે ભવ્ય જીવોએ શુભ પરિણામ રાખી અનુક્રમે આગળ વધવુ એકદમ શુદ્ધ પરિણામના શિખરપર ચડવા માટે કુદકો મારવાથી સમતાનુ શિખર પ્રાપ્ત થશે નહિ અને શુભ પરિણામના પગથીયા પણ ગ્રહણ કરી શકાશે નહિ દયા, પ્રેમ, ભક્તિ, સાધુસેવા, ગુરુવદન, તીર્થયાત્રા, સુપાત્રદાન, આદિ ધર્માનુષ્ઠાન વગેરે શુભ કૃત્યોને સ્વાધિકાર પ્રમાણે સેવવાની ખાસ જરૂર છે જે મનુષ્ય શુભ પરિણામ યાને શુભ રાગાદિના પરિણામ કે, જે પુણ્યને ઉત્પન્ન કરે છે તેને પણ ધારણ કરવા શક્તિમાન્ થયો નથી અને રાત્રી દિવસ અશુભ પરિણામ અને પાપારભના કૃત્યોને કર્યા કરે છે, તેવો મનુષ્ય શુભ પરિણામને છોડી એકદમ શુદ્ધ પરિણામ ધારણ કરવા શક્તિમાન્ થતો નથી પ્રથમતો, પ્રેમ, સ્નેહ, પરોપકાર, દયા, દાન, દેવગુરૂની ભક્તિ અને સર્વનુ શ્રેય કરવાના સુવિચારો કરવા જગતના ભલામાટે શુભ પ્રવૃત્તિ કરવી જગતના જીવોને પોતાના આત્મ સમાન માનીને તેઓને આત્મદૃષ્ટિથી દેખવા અને રિપુઓને પણ આત્મદૃષ્ટિથી જોવા, કે જેથી સત્ત્વગુણની ભાવના ખીલવા માડશે અને પરમાર્થવૃત્તિ થવાથી સ્વાર્થના વિચારોનો સ્વયમેવ નાશ થશે આત્માને આત્મરૂપે અને જડને જડરૂપે દેખવાની વિવેકશક્તિ પ્રાપ્ત થતા શુદ્ધ પરિણામની ધારાને પ્રાપ્ત કરવા ચેતનનો અધિકાર પ્રગટેછે અને અન્તે શુદ્ધ પરિણામથી, સકલ કર્મનો ક્ષય થાય છે, માટે અષ્ટ કર્મનો નાશ કરવાની ઇચ્છા ધારણ કરનારે ઉપર્યુક્ત ઉપાયો પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવી આત્મારૂપ ચન્દ્રના ઉપર કર્મરૂપ વાદળ લાગેલા છે, છતા તેને ઉપર્યુક્ત ઉપાયોથી હઠાવી શકાય છે, એમ સમતાએ વિવેકને જણાવ્યુ જો આત્મા ઉપર્યુક્ત કથેલી મારી શિખામણ માને તો, નિરભ્ર (વાદળવિનાના) ચન્દ્રના પ્રકાશની પેઠે પ્રકાશિત થઈ શકે, પણ તેમને હે વિવેક ! તમારા જેવા સમજાવે તો જ સમજી શકે મારા સ્વામિજી મારી શિખામણ ત્યજીને મ્હારૂ ઘર છોડીને પરઘેર એટલે, અવિરતિના ઘેર ભમે છે, તેમા તેમનુ કોઈપણ રીતે શુભ થઈ શકતું નથી, પણ પોતાની ઘણી હાનિ થાય છે તે નીચે મુજબ

परघरममता स्वादकियोलहे, तन धन यौवनहाण ।
दिनदिन दीसे अपयस वाधतो, निजजन न माने कांण॥ना०॥३॥

ભાવાર્થ—સમતા વિવેકને કથે છે કે, આત્મસ્વામી પરઘેરમા વિષય બુદ્ધિથી પરિભ્રમણ કરતા કયો સ્વાદ લહે છે? અલબત કોઈ પણ સત્યસુખનો સ્વાદ ચાખી શકતા નથી તન, ધન અને યૌવનની હાનિ થાય છે, પ્રતિદિનસ અપયશની જગતમા વૃદ્ધિ થાય છે અને સ્વજનો પણ તેનુ કથન માનતા નથી

જગતમા વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી જોતા આ બાબતના સાક્ષાત્ હજારો પુરાવા નજરે પડે છે જે પુરૂષો પોતાની સ્ત્રીની હિત શિક્ષાનો ત્યાગ કરીને શ્વાનની પેઠે નિર્લજ્જ થઈ પરઘેર ભમતા ભમે છે અને પરસ્ત્રીઓના ફદમા ફસાય છે, તેથી તે કોઈ જાતનુ સુખ પામી શકતા નથી તેઓ પરસ્ત્રીઓના ગુલામ બને છે અર્થાત્ પરસ્ત્રીઓના રાગી બનીને તેઓ પતિધર્મને જલાજલિ આપે છે

પતિયો સ્ત્રીઓને કહે છે કે, તમારે સ્ત્રીનો ધર્મ સમ્યગ્રીત્યા પાળવો જોઇએ, ત્યારે પુરૂષોએ પોતાનો પતિધર્મ કેમ બરાબર ન પાળવો જોઇએ? અર્થાત્ પાળવો જોઇએ પતિ જો અન્ય સ્ત્રીની પાસે જાય તો તેમા કઈ નહિ અને સ્ત્રી અન્ય પુરૂષની પાસે જાય તો તેને ઘરમાથી બહાર કાઢવી, આ તો નીતિથી જોતા અન્યાયજ કહી શકાય જે પુરૂષો અન્ય સ્ત્રીઓના રૂપમા લુબ્ધ બને છે તે ખરેખર અજ્ઞાની છે તેઓ પોતાના આત્માને અધર્મના ખાડામા ઉતારે છે પોતાની સ્ત્રીને જેમ પતિવિના અન્યના ઉપર વિષયાભિલાષની વૃત્તિથી જોવુ યુક્ત નથી, તેમ પુરૂષને પણ પોતાની સ્ત્રીવિના અન્ય સ્ત્રી ઉપર વિષયાભિલાષની દૃષ્ટિથી જોવુ યોગ્ય નથી જે પુરૂષો પોતાની સ્ત્રીઓને ક્રોધવડે મારે છે કૂટે છે અને તેઓનુ બુરૂ કરવા પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓ કદી ક્લેશ રહિત અવસ્થા ભોગવી શકતા નથી અને તેઓ કદી પોતાની સ્ત્રીઓનુ પણ ધર્મરૂપ શ્રેય કરવા સમર્થ થતા નથી

પુરૂષો પોતાની સ્ત્રીઓને મૂકી અન્યને ઘેર ભટકે છે તેથી તેઓ અન્તે નષ્ટ થાય છે મોગલ મોટા બાદશાહો પણ પરસ્ત્રીના પાશમા ફસાઇને અન્તે મહા દુખી થયા, મુસલમાનોનુ દિલ્હીનુ ગન્ય પ્રાય તેવા કારણોથી ચાલ્યુ ગયુ પુરૂષ, જે લગ્નની વખતે પ્રતિજ્ઞા કરે છે તે પરસ્ત્રીના સગી થવાથી નભાવી શકતો નથી પરસ્ત્રીના સગી મનુષ્ય, વેશ્યાઓમા વિષય ઘેલો બની જાય છે અને તેથી તે વીર્યનો નાશ કરે છે અને તેથી તે પોતાનુ શરીર સામર્થ્ય વ્યર્થ ગુમાવે છે, અર્થાત્ અનેક પ્રકારના રોગોને બોલાવે છે પરસ્ત્રીસગિ વ્યભિચારીઓને અનેક પ્રકારના રો। થાય છે અને તેથી તેઓ રાત્રી દીવસ પીડાતા પડી રહે

છે પરસ્ત્રીનો સગ કરનાર મૂઢ જાણુવો પરસ્ત્રીનો સગી શરીરની ક્ષીણુતા કરે છે અને આયુષ્યની દોરી ટુકી કરે છે પરસ્ત્રીનો સગી પોતાની સ્ત્રીના પ્રેમથી ભ્રષ્ટ થાય છે, છેવટે સત્યથી ભ્રષ્ટ થાય છે અને તેથી ઉત્તરોત્તર સદ્ગુણોના પગથીયાથી નીચે ઉતરે છે "જે મનુષ્ય એક પાપ કરે છે તે અન્ય પાપ પણુ કર્યાવિના રહેતો નથી" પરસ્ત્રીનો સગી મનુષ્યોનો ઘાત પણુ કરે છે પરસ્ત્રીનો સગી આખતુ તેજ ઘટાડે છે અને હૃદયને કાળુ બનાવે છે, તેમજ અસત્ય વદીને, વાણીને અપવિત્ર બનાવે છે પરસ્ત્રીનો સગી મનુષ્ય, સત્યના પ્રકાશથી દૂર રહે છે અને અજ્ઞાનરૂપ અધકારમા પ્રવેશ કરે છે પરસ્ત્રીસગી, વિષયવાસનારૂપ દુષ્ટ રાક્ષસીઓનો ગુલામ બને છે અને તે બ્રહ્મતેજને ધારણુ કરવા શક્તિમાન્ થતો નથી પરસ્ત્રીના સગથી પુરૂષ, અનેક કુવિચારોના તાબે થાય છે અને તે અભક્ષ્ય ભક્ષણુ અને અપેયનુ પણુ પાન કરે છે પરસ્ત્રી સગથી પુરૂષ, પોતાના સન્તાનોને પણુ નિર્બલ બનાવે છે અને પ્રાય પોતાની ભવિષ્યની પ્રજાને પણુ પોતાના ખરાબ વિચારોનો વારસો આપતો જાય છે પરસ્ત્રી સગી પુરૂષ-કામનો દાસ બનીને-બે હાથ જોડીને વેશ્યાઓને નમસ્કાર કરે છે અને પોતાના અમૂલ્ય પુરૂષ જીવનને ધૂળમા રગદોળે છે પરસ્ત્રીના સગથી પોતાની અમૂલ્ય કાયાનો અકસ્માત્ નાશ કરે છે પરસ્ત્રી સગી પુરૂષો દુનિયામા અનેક કુવિચારો કરીને મનોવર્ગણુાને ખરાબ બનાવે છે અને તેથી તેઓના સમાગમમા આવનારને પણુ તેઓના જેવા કુવિચારોની અસર થાય છે

જેઓ પરસ્ત્રીના કટાક્ષો સહન કરવાને શક્તિમાન્ થતા નથી, અર્થાત્ કટાક્ષથી બચતા નથી, તેઓ પોતાના ઘરનુ શ્રેય કરવા શક્તિમાન્ થતા નથી જેઓ હૃદયમા પરસ્ત્રીની છબી રાખે છે, તેઓ અન્તરમા અશાન્તિને ધારણુ કરે છે જેઓ પરસ્ત્રીના રૂપમા મોહ પામે છે તેઓના ઉપર મોહ રાજાની ધાડ આવે છે જેઓ પરસ્ત્રીને દેખી વિકારી બની જાય છે, તેઓ જગતના લોકોના ઉપદ્રવ હરવાને શક્તિમાન્ બની શકતા નથી જેઓ પરસ્ત્રીઓને દેખવામાજ અને તેઓને ભોગવવામાજ પ્રયત્નવાન્ છે, તેઓનાથી જગતનુ તેમજ પોતાનુ ભલુ થઈ શકતુ નથી જે પરસ્ત્રીપર થતી અશુભ વિષયવાસનાને તાબે રાખવા સમર્થ થયો નથી, તે પોતાનુ તથા પોતાના કુટુબનુ અને જગતનુ કલ્યાણુ કરવા સમર્થ થતો નથી જે પોતાની મનોવૃત્તિથી પરસ્ત્રીઓના ભોગમા સર્વસ્વ માની લે છે, તે સર્વ પ્રકારના કલ્યાણુથી દૂર રહે છે

જે દેશમા પુરૂષો ઘણુા વ્યભિચારી થાય છે અને સાધુઓ, સન્યા-

સ્ત્રીઓ, પણ બ્રહ્મચર્યથી ભ્રષ્ટ થાય છે તે દેશની અધોદશા થાય છે અને તેવા દેશમા તે વખતે કોઈ મહાન્ દેશોદ્ધારક અથવા ધર્મોદ્ધારક પુરૂષનો જન્મ થતો નથી વ્યભિચારી પુરૂષો અને વ્યભિચારી સ્ત્રીઓના પરસ્પરના સબન્ધમાથી કોઈ મહા પુરૂષના જન્મની આશા રાખવી તે વ્યર્થ છે વ્યભિચારી પુરૂષના શરીર સત્ત્વથી ઉત્પન્ન થનાર બાળકોમા પ્રાય અદ્ભુત સામર્થ્ય પ્રગટી શકતુ નથી વ્યભિચારી પુરૂષોના ઉત્તમ વિચાર રહી શકતા નથી, તેથી તેઓ પોતાની સ્ત્રીની સાથે પણ કલેશ કરે છે, અને ઘરમા કુસપ, અપ્રીતિ, ક્રોધ અને કલેશના બીજ વાવે છે અને તેથી તેનુ ફળ પોતાને ચાખવુ પડે છે વ્યભિચારી પુરૂષોને અબળાઓ જીતી લે છે તેવા પુરૂષો દેશમા યોદ્ધાઓનુ કાર્ય કરી શકતા નથી અને બાજુ ચરાજીના ફાતડાની પેઠે પોતાની હીન સત્ત્વ દશાને પ્રગટ કરે છે વ્યભિચારી પુરૂષોના શરીરો નિર્બલ થાય છે તેઓ ભય, ચિન્તા, વ્હેમ, અવિશ્વાસ અને ક્રોધ વગેરે દોષોને વારવાર સેવ્યા કરે છે, તેથી અ ગ્નિના સ્પર્શની પેઠે તેઓના રૂધિર અને વીર્ય બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે ભય-ચિન્તા અને અત્યત સતાપથી તેઓનુ હૃદય ધબકે છે અકસ્માત ભયથી મ ગજના જ્ઞાનતતુઓના પરપોટાઓ ફાટી જાય છે અને તેથી તેઓ વિકળ બને છે વ્યભિચારી પુરૂષો તનની હાનિ કરે છે, એટલુજ નહ પણ તેઓ ધનની પણ હાનિ કરે છે વ્યભિચારી શેઠીઆઓ પરસ્ત્રીના સ ગથી લાખો વા કરોડો રૂપૈયાના ધૂમાડા કરી નાખે છે આશ્ચર્યકારક વાત છે છે કે, જે શેઠીઆઓ પોતાના સદ્ગુરૂપર જેવો પ્રેમ ધારણ કરી શકત નથી, તેવો પ્રેમ તેઓ પરસ્ત્રીપર ધારણ કરે છે વ્યભિચારી શેઠીઆઓ પોતાના વડેરા સદ્ ગુરૂજન, કરતા પરસ્ત્રીનો વિશેષત વિનય સાચવે અને તેની સેવા ચાકરીમા ચાકરની પેઠે પ્રવૃત્તિ કરે છે વ્યભિચાર રાજાઓએ પરસ્ત્રીના સગથી રાજ્ય ખોયા છે, વ્યભિચારી રાજાઓન પરસ્ત્રીના સ ગથી મસ્તક કપાવ્યા છે, અર્થાત્ વ્યભિચારી રાજાઓ પોતાના દેશની ધૂળધાણી કરી છે વ્યભિચારી રાજાઓએ પોતાની પાછ સારા પુત્રોને પ્રાય ઉત્પન્ન કર્યા નથી વ્યભિચારી રાજાઓએ પોતા દેશને પરતન્ત્ર કર્યો છે વ્યભિચારી રાજાઓએ પરસ્ત્રી લાલચથી અન તિનો માર્ગ ગ્રહણ કરીને રૂધિરની નદીઓ વહેવરાવી છે વ્યભિચા રાજાઓ પોતાનુ વીર્ય વ્યર્થ ગુમાવી દે છે અને તેથી તેઓ પોતાના મન કુટેવને વશ કરવા સમર્થ થતા નથી અને તેઓ સ્વદેશ અને પરદેશ વશમા રાખવા ઈચ્છા કરે છે એ કેવુ આશ્ચર્ય છે! વ્યભિચારી રાજા ઠાકોરો અને શહેનશાહો દુષ્ટ સ્ત્રીઓના હસ્તથી ગમે તે પ્રયોગે મૃત્યુ વીન થાય છે વ્યભિચારી રાજાઓ, ઠાકોરો અને ન્યાયાધીશો વ

પોતે અનીતિ આચરે છે તેઓ અન્યને સન્ત કરવા પ્રવૃત્તિ કરે છે તે પણ એક આશ્ચર્ય છે વ્યભિચારી રાજાઓ, વેશ્યા વગેરેના પોષક બને છે વ્યભિચારી રાજાઓ, ઠાકોરો, શેઠીઆઓ વગેરે સાધુ સન્ત, માબાપ વગેરેની સેવા મૂકીને પરસ્ત્રીઓની સેવા કરે છે જે સ્ત્રીઓની ચામડીમા રૂધિરથી રક્તનાડુ વ્યાપી રહ્યો છે અને ઘણા દ્વારથી અશુચિ નીકળે છે તેના શરીરપર મોહ પામે છે, એજ તેઓની બુદ્ધિની પરીક્ષાની બલિહારી છે વ્યભિચારી રાજાઓ, રાણાઓ, ઠાકોરો, શેઠીઆઓ વગેરે પરસ્ત્રીના સગથી દારૂનુ પાન કરે છે તેઓ દારૂની ઘેનમા અનેક પ્રકારની લવરી કર્યા કરે છે અને કોઈ વખતે તેઓ રસ્તામા જતા પડી જાય છે અને તેવા પ્રસગનો લાભ લેઈ કૂતરાઓ પણ, પોતાના કરતા મનુષ્ય થઇને પણ નીચ બનેલા પુરૂષોના મુખમા ઉચી ટાગ રાખી મૂતરે છે વ્યભિચારી પુરૂષો કેળવાયલા હોય તોપણ તેઓ કેળવણીને દૂષણ દે છે વ્યભિચારી પુરૂષો પોતાના ધનનો કુમાર્ગે વ્યય કરવા પાછી પાની કરતા નથી વ્યભિચારી પુરૂષો પોતાના કુટુબની પણ દયા કરી શકતા નથી અને કુલટા સ્ત્રીઓના ખીસ્સા તર કરે છે હિંદુસ્થાનમાથી વ્યભિચારનો જો દોષ જાય તો પશ્ચાત્ ઉન્નતિના પગથીયાપર પાદ મૂકી શકાય પરસ્ત્રીલપટપણાનુ દૂષણ યુવાવસ્થામા લાગે છે જેઓને બ્રહ્મચર્યની હૃદય કેળવણી આપવામા આવે છે, તેઓ પરસ્ત્રીલપટત્વદોષથી મુક્ત થાય છે

સર્વ દેશોમા ગુરૂકૂળો વગેરેમા બ્રહ્મચર્યની કેળવણી, હૃદયમા પૂર્ણ અસર કરે એવી આપવામા આવે તો, ઘણા દોષોથી મનુષ્યો દૂર થઈ શકે અને તેઓ શુભ માર્ગમા પ્રવેશ કરી શકે જે પુરૂષો ગૃહસ્થાવાસમા પ્રવેશ કરે છે, તેઓને પુરૂષધર્મની પરિપૂર્ણ કેળવણી આપવામા આવતી નથી, તેમજ પુરૂષ અને સ્ત્રીના લગ્ન થાય છે ત્યારે પણ પુરૂષે કેવીરીતે વર્તવુ અને સ્ત્રીએ કેવીરીતે વર્તવુ તેની સમજણ બરાબર આપવામા આવતી નથી તે ભૂલ ભરેલુ છે બ્રાહ્મણ વણિક વગેરે જ્ઞાતિયોમા તો બાલલગ્નની હોળી સળગાવવામા આવે છે અને તેમા પ્રિય એવા પુત્રોને તથા પુત્રીઓને હોમવામા આવે છે અને ધનનો ધૂમાડો કરીને એમ સૂચના કરવામા આવે છે કે "પોતાના દેશની પડતી અને ધર્મની પડતી માટે અમો પાકયા છીએ" અહો! જ્યા બાલલગ્નની હોળીઓ સળગતી હોય! ત્યા શરીરની અને મનની ઉન્નતિની આશા કયાથી રાખી શકાય? બાળલગ્નથી પુરૂષાર્થની વૃદ્ધિ થતી નથી જે દેશમા બાળલગ્નનો પ્રચાર છે તે દેશ પરતન્ત્ર થાય છે જે દેશના મનુષ્યો વિષયવાસનાના સુખ ભોગવવા એજ જીદગીનુ ફળ માને છે,

તે દેશનો ઉદય થતો નથી જે દેશના મનુષ્યો બાળલગ્નને પુષ્ટિ આપે છે તે લોકો ગુલામ બને છે જે દેશના મનુષ્યો બાલપણામાજ સ્ત્રી સેવનમા પ્રવૃત્તિ કરે છે તે દેશના મનુષ્યો તન, ધન અને યૌવન વગેરેનો નાશ કરે છે અને તેના મનુષ્યો દેશને શ્રાપ સરખા છે

પરસ્ત્રીલંપટત્વ દોષમાથી યુવકવર્ગ પ્રથમથીજ દૂર રહે તેમાટે, છોકરાઓને તેમજ શાળાઓમા ખાસ ઉત્તમ બ્રહ્મચર્યની કેળવણી આપવી જોઇએ, વૃદ્ધોને સુધાર્યા પૂર્વે યુવકવર્ગને સુધારવાની અત્યંત આવશ્યકતા છે ભવિષ્યની ઉન્નતિનુ આ એક પગથીયુ છે, માટે દરેક દેશમા પરસ્ત્રીલંપટપણામાથી પુરૂષો દૂર રહે, એવી સરસ કેળવણી આપવી જોઇએ જે પુરૂષો ધર્માભિમાની અને દેશહિતેચ્છુ છે, તે તો પરસ્ત્રી સગથી દૂર રહે છે દુનિયામા જન્મીને વિષય સુખ ભોગવવામાજ મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતા જેઓ સમજતા નથી, તેવા ઉત્તમ પુરૂષો તો પોતાના આત્માનુ શ્રેય અને દુનિયાનુ ભલુ થાય તેવા ઉપાયોમા પ્રવૃત્તિ કરે છે જેઓ પરસ્ત્રીમા આસક્ત છે તેઓ સ્વાર્થી છે લગ્ન વખતે કરેલી પ્રતિજ્ઞાથી જેઓ ભ્રષ્ટ થાય છે તેઓ અન્યને પણ ભ્રષ્ટ કરે છે, માટે તેવા પુરૂષોને ઉપદેશ આપી સુધારવા જોઇએ

જે દેશમા સ્ત્રીઓ, ધાર્મિક કેળવણી તેમજ, શારીરિક કેળવણીના રહસ્યો સમજવાને શક્તિમાન થઈ નથી અને વિષયભોગને જીંદગીનુ મુખ્ય કર્તવ્ય સમજે છે, તેવી સ્ત્રીઓ, પોતે પણ પતિવ્રતાના ધર્મને પાળી શકતી નથી અને પોતાના સમાગમમા આવનાર પુરૂષોને પણ લવચાની ભ્રષ્ટ કરે છે, તેવી અધમ સ્ત્રીઓ પોતે હીન અને નીચ બને છે અને અનેક પુરૂષોને પણ નીચ બનાવે છે

ધાર્મિક કેળવણી અને બ્રહ્મચર્ય તથા શારીરિક કેળવણી પામ્યા વિનાની બાળાઓ જ્યારે મોટી ઉમરની થાય છે અને પતિવ્રત ધર્મથી પરાઙ્મુખ થાય છે, ત્યારે કેટલીક વખત તેઓ કૂળ અને ધર્મને દૂર મૂકીને વેશ્યાનો ધધો સ્વીકારે છે, અર્થાત્ નિર્લજ્જ બનીને તેવી ભ્રષ્ટ વેશ્યા સ્ત્રીઓ દેશની અને ધર્મની પાયમાલી કરવાને રાક્ષસીઓની ફરજ બજાવે છે કેટલાક દેશના રક્ષણ કરનાર રાજાઓ તથા લક્ષ્મીમન્ત શેઠીઆઓ આવી રાક્ષસી જેવી સ્ત્રીઓના પાશમા ફસાય છે, તેથી તેઓને માન આપીને બાટના કૂતરાની પેઠે પોતાના અવતારને નીચ બનાવે છે, એવા રાજાઓ, ઠાકોરો અને લક્ષ્મીમન્તોથીજ દેશ અને ધર્મની પાયમાલી છે

સ્ત્રીઓ જો ...

પીને ઠેકાણે ... અલંકૃત હોય અને પુરૂષોને બોધ

કદી ભ્રષ્ટ થઈ શકે નહિ હિંદુ

સ્થાનમા પ્રથમ સતી સ્ત્રીઓ ઘણી હતી, તેથી પૂર્વે દેશની ચડતી હતી. બાલ્યાવસ્થામાજ કન્યાઓને પતિવ્રતાની ઉત્તમ ધાર્મિક કેળવણી આપ વામા આવે તો વેશ્યાઓ અને કુલટા-પુશ્ચલી સ્ત્રીઓનો ઘટાડો થાય અને સતીધર્મ પાળનારી સ્ત્રીઓની વૃદ્ધિ થાય દેશના અને ધર્મના આગે વાન પુરૂષોએ આ સૂચનાને લક્ષ્યમા લેઈ બાલ્યાવસ્થામાથી તેવી ઉત્તમ કેળવણી આપવાનામાટે પ્રયાસ કરવો જોઇએ

પારમાર્થિક કાર્ય કરનારા મહાત્માઓને ઉત્પન્ન કરવા હોય તો, ઉપર્યુક્ત સૂચના પ્રમાણે વર્તવાની ખાસ જરૂર છે

જે પુરૂષો દારૂ અને માસના ભક્ષકો બને છે, તેઓ પરસ્ત્રીલપટ વિશેષત બને છે દારૂનુ પાન કરનાર પુરૂષ, વ્યભિચારના દોષમા સપડાઈ જાય છે દારૂની લેજતમા પુરૂષો અનેક પ્રકારના કુકર્મી બને છે દારૂથી વિષય વિકારને ઉત્તેજન મળે છે અને તેથી તેવા પુરૂષોને કુલટા સ્ત્રીઓ ફસાવી નાખે એમા કાઈ આશ્ચર્ય નથી પચ્ચીશ વર્ષપર્યંત વા છેવટમા છેવટ વીશ વર્ષપર્યંત બ્રહ્મચર્યનુ સરક્ષણ કરીને વ્યવહા રિક અને ધાર્મિક કેળવણીનો અભ્યાસ કરવામા આવે તો, ખરેખર ભવિષ્યની પ્રજા સુધરે અને તેથી પરસ્ત્રીના ત્યાગી અને ધર્મનો ઉદય કરનારા પુરૂષો ઉત્પન્ન થઈ શકે હાલ મનમા વિષયાભિલાષની ઉત્પત્તિ થાય તેવા સયોગો જ્યા ચારે તરફ હોય, ત્યા પુત્ર અને પુત્રીઓને રાખવામા આવે છે તેથી, તેમજ તેઓને બાલ્યાવસ્થામા પરણાવી દેવામા આવે છે તેથી, તેઓના આત્માની તથા મનની અને શરીરની ઉન્નતિ જોઇએ તેવી દેખવામા આવતી નથી આ પ્રમાણે અધોગતિના માર્ગમા ઘસડાતા મનુષ્યવર્ગનો જો ઉદ્ધાર કરવામા નહિ આવે તો, ખરેખર પ્રતિદિન મનુષ્યોના આયુષ્યની ઘટતી થયા કરશે, માટે હવે તો ભારતવાસીઓ તથા અન્ય દેશના મનુષ્યોએ ખાસ ચેતવાની જરૂર છે અને વ્યભિચાર નામના દોષને દરિયામા હાકી કાઢવો જોઈએ છે વ્યભિચાર દોષથી મનુષ્યોમા ખુનખાર લડાઇઓ થઈ છે, અને થાયછે વ્યભિચાર દોષથી વૈર ઝેર અને કલેશની પરપરાઓ પ્રાપ્ત થાય છે

પુરૂષો પરસ્ત્રીમા આશક્ત થઇને તન ધનની હાનિ કરે છે, તે પ્રમાણે યૌવનની પણ હાનિ કરે છે, તેટલાથી બસ થતુ નથી પણ તેઓની પ્રજાની પણ હાનિ થાય છે, અર્થાત્ ભવિષ્યની પ્રજાનુ અહિત કરે છે, તેમજ પોતાની ખરાબ વાસનાના છાટાઓથી અન્યોનુ પણ અહિત કરે છે તેવા પુરૂષો દયા, પ્રેમ, ભ્રાતૃભાવ, ભક્તિ,

સરલતા, શક્તિ અને વિશ્વાસ વગેરે સદ્ગુણોનો નાશ કરે છે અને દોષના સમૂહથી પોતાના હૃદયને કનડી બનાવે છે, પરભવમા પણ તેઓ દોષના સસ્કારોને સાથે લેઈ જાય છે, તેથી વડના બીજમાથી જેમ વડ પ્રગટે છે, તેમ દોષના સસ્કારોથી અવસર મળતા દોષો પ્રગટી નીકળે છે, માટે પુરૂષોએ પરસ્ત્રીના સગમા રાગી ન બનવુ જોઇએ, તેમજ સકલ દેશોમા પણ સુરીવાજનો ફેલાવો કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ આ પ્રમાણે બાહ્ય જગત્ના પુરૂષો પરસ્ત્રીના સગથી દુ ખી થાય છે અને પરસ્ત્રી ભોગત્યાગથી તેજ પુરૂષો સુખી થાય છે, એમ જણાવીને હવે સમતા, અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી આત્મસ્વામિ સબન્ધી વિવેચન કરે છે

સમતા વિવેકને કહે છે કે, હે વિવેક! આત્મસ્વામી પરનારીના અર્થાત્ અવિરતિના ઘરમા પ્રવેશ કરે છે, તેથી પ્રથમતો પોતાના પ્રદેશોની મલીનતા કરે છે અને જ્ઞાનાદિ ઋદ્ધિની હાનિ કરે છે અવિરતિપણામા મન પર્યવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન પ્રગટી શકતા નથી, તેમજ અનત સુખ ઋદ્ધિ પ્રગટી શક્તી નથી, ઉલટુ શ્રુતજ્ઞાનાદિ જે રૂદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હોય છે તે પણ અવિરતિ નારીના ઘરમા જવાથી નષ્ટ થઈ જાય છે અર્થાત્ આત્માના ગુણોની પુષ્ટિરૂપ યૌવન પણ અવિરતિના ઘરમા રમતા નષ્ટ થઈ જાય છે ચોદપૂર્વીઓ, આહારકલબ્ધિધારકો, મન પર્યવ જ્ઞાનીઓ અને અ ગીયારમા ગુણસ્થાનકપર ચડેલા એવા આત્માની યૌવનાવસ્થાને પામેલાઓ, પણ અવિરતિના ઘરમા રમણતા કરતા નીચેના ગુણસ્થાનકમા આવે છે, તેથી તે ગુણવૃદ્ધિરૂપ યૌવનને હારી જાય છે, માટે હે વિવેક! મારૂ કહેલુ તમો લક્ષ્યમા લેશો હે વિવેક! મારા ચેતનસ્વામી અવિરતિ નારીના ઘરમા જાય છે, તે બિલકૂલ અયોગ્ય છે અવિરતિનુ સ્વરૂપ અને તેના નખરાઓને જો ચેતન જાણે તો તેના ઘરમા જઈ શકે નહિ હે વિવેક! હુ અવિરતિનુ સ્વરૂપ વર્ણવુ છુ તે કૃપા કરીને સાભળો.

"अविरतिनु स्वरूप"

હિંસા, અસત્ય, સ્તેય, અબ્રહ્મ અને પરિગ્રહ આદિથી વિરામ ન પામવો તેને અવિરતિ કહે છે દારૂ અને માસાદિ વસ્તુઓથી વિરામ ન પામવુ, તેમજ બાહ્ય વસ્તુઓના ભોગથી વિરામ ન પામવુ તેને અવિરતિ કહેવામા આવે છે અવિરતિથી હિંસા વગેરેના પાપકૃત્યો થાય છે અવિરતિ એજ આશ્રવનુ ઘર છે અવિરતિના પરિણામથી સમયે સમયે કર્મ બધાય છે

અવિરતિની પ્રેરણાથી અનેક મનુષ્યો અનેક જાતની સાવદ્ય પ્રવૃત્તિ કરે છે અવિરતિની પ્રેરણાથી કરોડો મનુષ્યો યુદ્ધ કરવામા પ્રવૃત્તિ કરે છે. અવિરતિની પ્રેરણાથી મનુષ્યો જૂઠું બોલવાના પ્રપચને ત્યાગી શકતા નથી અવિરતિની પ્રેરણાથી મનુષ્યો અનેક પ્રકારના પાપયન્ત્રોને બનાવે છે અવિરતિની પ્રેરણાથી મનુષ્યો જગતના સર્વ પદાર્થોને પોતાના કરના પ્રયત્ન કરે છે અવિરતિના પરિણામથી મનુષ્યો રાત્રી અને દિવસનો વિવેક રાખ્યાવિના, આહાર ભક્ષણમા પ્રવૃત્તિ કરે છે અવિરતિની પ્રેરણાથી મનુષ્યો વ્રત અને પ્રત્યાખ્યાનના ખરા સ્વરૂપને ધારણ કરી શકતા નથી, અર્થાત્ આચારમા મૂકી શકતા નથી અવિરતિ પરિણામથી મનુષ્યો કોઈ પણ પ્રકારના પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી સન્તોષ પામતા નથી અવિરતિ પરિણામથી ચારિત્ર માર્ગમા પ્રવેશ થઈ શકતો નથી અવિરતિ પરિણામથી જાણેલુ પણ આચારમા મૂકી શકાતુ નથી, તેથી સમકિત છતા વ્રતાદિક વિરતિના અભાવે અવિરતિપણુ કહેવાય છે અવિરતિથી દેવતાઓ ચારિત્ર માર્ગ ગ્રહણ કરી શકતા નથી શ્રેણિક રાજા અવિરતિથી ચારિત્રમાર્ગ ગ્રહણ કરી શકયા નહોતા અવિરતિથી ઉત્તમ મોક્ષમાર્ગમા પ્રબલ કારણીભૂત ચારિત્રની સમ્મુખ ગમન કરી શકાતુ નથી અવિરતિથી પરભાવમા રમણતા થાય છે અને તેથી આત્માની ઉચ્ચ દશા થતી નથી અવિરતિ દુ ખની ખાણ છે અવિરતિથી દુ ખની પરપરા ભવોભવમા પ્રાપ્ત થાય છે અવિરતિપણાનુ જીવન ઉત્તમ ગણાતુ નથી અવિરતિ પરિણતિથી અનાદિકાળથી આત્મા દુ ખ પામ્યો અને જ્યાસુધી એના સમાગમમા આત્મા વર્તશે ત્યાસુધી દુ ખ પામશે કોઈ આત્મા અવિરતિની સગતિથી સુખી થયો નથી અને થનાર નથી રાગ અને દ્વેષરૂપ પરભાવના ઘરની અવિરતિ છે, તેથી તે આત્માની ખરેખર શુદ્ધ પરિણતિ નથી, અર્થાત્ વિભાવદશાથી ઉત્પન્ન થએલી પરિણતિ છે અવિરતિની પાસે સત્યસુખનો બિન્દુ પણ નથી, તેથી અવિરતિની સગતિ કરનારાઓ સત્ય સુખનો બિન્દુપણ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી અવિરતિની સગતિથી આત્મા પોતાના મૂલ સ્વભાવને ત્યાગીને વિભાવને ગ્રહણ કરે છે અવિરતિની સગતિથી આત્માના ગુણોનો પ્રગટભાવ થતો નથી દુનિયા અનેક જાતની પાપપ્રવૃત્તિમા મસ્તાન બનેલી છે અને તેથી તે સત્યસુખની આશા રાખે છે, તે શુ બનવાનુ છે? અવિરતિએ દુનિયાના સર્વ જીવોને પોતાના વશમા રાખ્યા છે અને તે જીવોને પરભાવમા પ્રવૃત્ત કરાવ્યા કરે છે, અર્થાત્ તેઓને સુખની લાલચ દેખાડીને પોતાના તાબામા રાખીને ગુલામ બનાવે છે અવિરતિના વશ [illegible] જીવો લડે છે, મરે છે, રૂવે છે, કલેશ કરે

છે અને પોતાના સ્વાર્થમાટે અનેક પ્રાણીઓની હિંસા થાય તેવા કાર્ય કરે છે અવિરતિના નચાવ્યા લોકો સસારમા નાચ્યા કરે છે અવિરતિના નચાવ્યા લોકો નાચે છે, એટલુજ નહિ પણ ભિક્ષુકોની પેઠે અન્યો તરફ યાચના કરીને પોતાને કગાલ તરીકે જણાવે છે અવિરતિના વશમા રહેલા પ્રાણીઓ જગત્મા સર્વ પ્રકારનુ દુ ખ પામે છે છેવટ નરક અને તિર્યંચની ગતિમા મોકલનાર પણ અવિરતિ છે. અવિરતિમા સુખ માનનારા મનુષ્યો ખરાબપોરે લુટાય છે અને પર વસ્તુની ભ્રમણામા પોતાનુ સત્યસુખ કે, જે આત્મામા રહ્યુ છે તેને દેખી શકતા નથી અવિરતિની સગતિથી મનુષ્યો જગતનુ ભલુ કરવા સમર્થ થતા નથી અવિરતિની સગતિથી મનુષ્યો પોતે ઉચ્ચગુણસ્થાનકપર ચઢી શકતા નથી અને અન્યોને પોતાના આત્માવડે પીડા કરે છે, માટે હે વિવેક ! મારો ચેતન અવિરતિના ઘેર રહી તન, ધન, અને યૌવનને હારે છે, તે મે તારી આગળ વર્ણવ્યુ મારા સ્વામિની આટલીજ બુરી દશા થાય છે તેમ નહિ, પણ તેના કરતા તેમની વિશેષ બુરી દશા થાય છે, તેને હવે સમતા જણાવે છે

कुलवट छाडी अवटऊवटपडे, मन मेहुवाने घाट ।
आंघो आधो मिले वेजण, कोण देखाडे वाट. ॥ वा० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ —સમતા કથે છે કે, મારા ચેતનસ્વામી પોતાની કૂળવટ છાડીને મનરૂપ મેહુવા અર્થાત્ મેવાસીના ઘાટે જાય છે અને તેથી તે આડા અવળા માર્ગમા ચડી જાય છે ડુગરોમા રહેનાર નીચ મૂર્ખ જાતને મેવાસી કહે છે, તેને ચોરી કરવાની ટેવ હોય છે મેવાસી આડા અવળા માર્ગમા ચાલે છે મેવાસીના ઘાટે ચઢેલો મનુષ્ય પણ તેની સાથે જ્યા ત્યા આથડે છે અને તેથી તે રાજમાર્ગથી દૂર રહે છે ચોર મેવાસી લોકો રાજમાર્ગમા ભય આદિ અનેક કારણોથી ચાલી શકતા નથી, તેમ અત્ર મનને મેવાસીની ઉપમા આપવામા આવી છે મનરૂપ મેવાસી અભિમાનરૂપ ડુગરમા રહે છે અને તૃષ્ણારૂપ કોતરમા પડી રહે છે, તેમજ લોભરૂપ શિખરોપર વાસ કરે છે વિષયેચ્છારૂપ ગુફાઓમા મનમેવાસી પડી રહે છે હિંસાભાવરૂપ ચામડાને મનમેવાસી શરીરપર ઓઢે છે ક્રૂરપરિણામરૂપ બાણના ભાથાને મનમેવાસી ધારણ કરે છે મનમેવાસી ક્રોધરૂપ કૃષ્ણતાને શરીરપર ધારણ કરે છે મનુષ્યોના વ્રતરૂપ ધનને મનમેવાસી લુટી લે છે આર્તધ્યાનરૂપ તરવારવડે મનમેવાસી ધર્મધ્યાનરૂપ ગન્તનો નાશ કરે છે, મનમેવાસી

કૃષ્ણ લેશ્યારૂપ કાળીકાનો ઉપાસક બને છે અને તેની આગળ સદાકાળ ઉભો રહે છે અને દુષ્ટાધ્યવસાયરૂપ પશુઓની પ્રાપ્તિમાટે પ્રાર્થના કરે છે મનરૂપ મેવાસી ચચળતારૂપ ડાકલુ વગાડે છે અને અન્ય સુવિચારોને ભય પમાડે છે મનરૂપ મેવાસી કલેશરૂપ મદિરાના પ્યાલા પીએ છે અને દુર્ગતિરૂપ આડા અવળા માર્ગમા પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે મનરૂપ મેવાસી અશુદ્ધ પરિણતિની સાથે ખેલ ખેલ્યા કરે છે અને આત્માઓના ઘરમા ચોરી કરે છે, તેમજ અજ્ઞાનરૂપ અરણ્યમા જ્યા ત્યા સ્વેચ્છાએ આથડે છે મનરૂપ મેવાસી કપટકળારૂપ કાતીને ધારણ કરે છે મનરૂપ મેવાસી આશારૂપ ઝુપડામા વાસ કરે છે મનરૂપ મેવાસી ધર્મ રાજાના દેશમા લુટ ચલાવે છે મનરૂપ મેવાસીનો ઈર્ષ્યા, કલહ, ઉદ્વેગ આદિ પરિવાર છે મનરૂપ મેવાસી મદોન્મત્ત થઇને અબ્રહ્મરૂપ સરોવરમા ઝીલ્યા કરે છે મનરૂપ મેવાસીની ક્રૂર દૃષ્ટિ છે અને તે ધર્મ રાજાની પ્રજાને પજેળે છે મનરૂપ મેવાસી દુષ્ટ કાર્યો કરવામા પાછીપાની કરતો નથી મનરૂપ મેવાસી જાતે આધળો છે એટલે, સારાન કે તે સત્ય તત્ત્વને દેખી શકતો નથી, તેથી મનમેવાસી, સત્યના માર્ગમા પ્રવેશ કરી શકતો નથી દુર્જનની પેઠે મનરૂપ મેવાસીની સગતિ કરતા કોઈ મનુષ્યે સહજ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું નથી અને કોઈ કરનાર નથી મનમેવાસી દુર્જન છે, તેથી તેની સગતિ અસત્ કહેવાય છે

जेवी सङ्गति तेवी असर

જગત્મા કહેવત છે કે, જેવી સગત કરવામા આવે છે, તેવી અસર થાય છે શુભ પદાર્થ કરતા અશુભ પદાર્થની વિશેષ અને જલ્દી અસર થાય છે એક હડકાયુ કૂતરૂ મનુષ્યને કરડે છે તેથી મનુષ્યને પણ હડકવા હાલે છે અને હડકવાયો થએલો મનુષ્ય, અન્ય મનુષ્યને કરડે છે, તો તેને પણ હડકવાયુ પ્રગટે છે, અર્થાત્ અન્ય અન્યને કરડવાથી વિષની પરપરા ચાલે છે, તેમ વિષ આદિ પરમાણુઓની અસર આ દૃષ્ટાન્ત પ્રમાણે જલ્દી થતી માલુમ પડે છે દુધના ઘટમા દારૂ ભરવામા આવે છે તો દારૂના પુદ્ગલોની વિશેષ અસર થાય છે એક મણ દુગ્ધમા એક રૂપૈયાભાર વિષ નાખવામા આવે છે તો દૂધના કરતા ઝેરની અસર વિશેષ થતી જોવામા આવે છે તેવી રીતે શુભ પદાર્થોપર અશુભ પદાર્થો પોતાની અસર કરવા ચૂકતા નથી કસ્તુરીના ઘટમા કસ્તુરીની સાથે અન્ય દુર્ગંધી પદાર્થ રાખવામા આવશે તો, કસ્તુરીને દાબી દેઈ દુર્ગંધી પદાર્થ પોતાની દુર્ગંધી ફેલાવશે, તે પ્રમાણે નીચ

મનુષ્યોની સંગતિથી આત્મા નીચ બને છે. અસત્ સંગતિથી દુર્ગુણોનો પ્રવેશ થયાવિના રહેતો નથી. ગધેડાની સાથે ઘોડો બાંધવામાં આવશે તો ભૂકતાં આવડશે નહિ તોપણ લાત મારવાની ટેવને તો શિખવાનો, કેમકે જડ પદાર્થો પણ પોતાની શક્તિની અન્ય પદાર્થોપર અસર કરે છે, તો અશુભ વૃત્તિધારક દુર્જનો અન્ય મનુષ્યોને કેમ ખરાબ અસર કર્યા વિના રહે? અલબત ન રહે. અસત્ જનની સંગતિથી જે હાનિ થાય છે તેવી હાનિ અન્યથી થતી નથી. અસત્ સંગતિથી દુઃખની પરંપરાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. અસત્ સંગતિથી સુબુદ્ધિનો નાશ થાય છે અને દુર્બુદ્ધિની ઉત્પત્તિ થાય છે. વનમાં વાસ થાય તો સારૂં પણ અસત્ જનની સંગતિ સારી નહીં, કેમકે તેથી પોતાની ઉચ્ચ દશાનો નાશ થાય છે. અસત્ જનની સંગતિ અનાદિકાળથી કરવામાં આવેલી છે, તેથી અસત્ જનની સંગતિ કરતાં અશમાત્ર પણ મહેનત પડતી નથી પણ સુજનની સંગતિ કરતાં તો ભગીરથ પ્રયત્ન કરવો પડે છે. જેને ઉચ્ચ થવું હોય તેને પોતાના કરતાં વિશેષ ગુણી હોય, તેની સંગતિ કરવી જોઇએ. રાગીની સંગતિ કરતાં કદી ત્યાગી બની શકાતું નથી, તેમજ જેને યોગની ઉત્તમ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવી હોય તેણે યોગીની સંગતિ કરવી જોઇએ, કેમકે જો તે યોગીને તજી ભોગીની સંગતિ કરશે તો યોગીની દશા પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ. અન્યની સંગતિ કરતી વેળા લાખો અને કરોડો વિચારો કરવાની જરૂર છે. ઔષધો લેવામાં જેમ ઘણી તપાસ કરવાની આવશ્યકતા છે, તેમ અન્ય મનુષ્યોની સંગતિ કરવામાં પણ અનેક વિચાર કરવાની જરૂર છે. કેટલીક વખત બકરી કપાસ ખાવા જાય છે અને ઉન મૂકી આવે છે, તેની પેઠે અન્યના ગુણો અને દોષોનો વિચાર કર્યાવિના અન્યની સંગતિ કરવાથી, સદ્ગુણોના બદલે દોષ પાત્ર બનવાનો વખત આવે છે. અન્યના આચાર અને વિચારથી અન્યની ઉત્તમતા વા નીચતા પારખી શકાય છે. હિન્દુસ્થાનના કેટલાક લોકો અન્ય દેશના મનુષ્યોની સંગતિ કરે છે, પણ તેઓના ગુણ લેતા નથી, પણ તેઓના અશુભ આચાર અને અભક્ષ્ય ભક્ષણ વગેરે દોષોને ગ્રહણ કરે છે. નાનાં બાળકોને તો સારા આચારવાળાઓની સંગતિ કરાવવી જોઇએ. બાલ્યાવસ્થામાં વિચાર કરતાં પણ પ્રથમ આચારની જરૂર છે. બાળક પ્રથમ વિચારો કરતાં આચારનું અનુકરણ કરે છે. જેના દયા આદિ શુભ આચારો હોય, તેની સંગતિ કરવાની જરૂર છે. આચાર, વિચાર, સુધરવાનો આધાર સત્સંગતિ ઉપર છે. આચારમાં જે મનુષ્યો હીન હોય છે, તેઓ અન્યને સદાચરણી બનાવી શકતા થી. સદાચાર પાળનારની સંગતિ કરવાથી સદાચાર શિખી શકાય છે.

સુ આચાર એ પ્રથમ ધર્મ છે જ્ઞાન પામવુ કંઈ સહેલ નથી સદાચાર પાળતા પાળતા જ્ઞાનની યોગ્યતા પ્રગટે છે મનુષ્ય જીદગીની કિમ્મત થતી નથી જો પ્રથમથી મનુષ્યને અસત્ જનની સગતિ થઈ તો તેની અમૂલ્ય જીદગીની ધૂળધાણી થાય છે, માટે સત્સગતિ કરવાની ઘણી જરૂર છે મનુષ્યની ઉન્નતિ કંઈ ખાવાથી, પીવાથી અને સારા વસ્ત્ર પહેરવામાત્રથી થતી નથી સદ્‍સગતિ થયાવિના મનયોગ, વચનયોગ અને કાયાના યોગની શુદ્ધતા થતી નથી ભોજ્ય પદાર્થોને લાભાલાભ સબન્ધી વિવેક કરીને વાપરવાની જરૂર છે, તેમ અન્યની સગતિમાપણ લાભાલાભનો વિવેક ધારણ કરવાની અત્યત જરૂર છે મન, વાણી અને કાયા ઉપર સારી વા નઠારી સોબતથી અસર થાય છે અસત્ સગતિથી અનન્તગણી હાનિ થાય છે, તેમ સત્ સગતિથી અનન્તગણો લાભ થાય છે સત્સગતિની કિમ્મત થતી નથી, અર્થાત્ સતસગતિની ઉપમા આપવામા આવે એવો કોઈ જગત્મા પદાર્થ નથી શુદ્ધ દેવ, ગુરૂ, અને ધર્મની શ્રદ્ધાવાળા અને ધર્મના આચાર પાળનારા મનુષ્યોની સગતિ કરવાની ઘણી જરૂર છે શ્રીમહાવીર પ્રભુની સગતિથી ચડકોશીયો સર્પ પણ દેવલોકમા ગયો, તેમજ શ્રીવીરપ્રભુની સગતિથી કરોડો મનુષ્યો અને કરોડો દેવતાઓ હિત પામ્યા શ્રીવીર પ્રભુની સગતિથી ગૌતમાદિ બ્રાહ્મણોને અપૂર્વ ધર્મલાભ પ્રાપ્ત થયો શ્રીવીર પ્રભુની સગતિથી ચૌદ હજાર સાધુઓ થયા અને એક લાખ અને ઓગણસાઠ હજાર તો વ્રતધારી ઉત્તમ શ્રાવકો થયા, ઈત્યાદિ ઘણા જીવો સત્ય સુખને ભજનારા થયા તેજ સમયમા ગોશાલાની અસત્ સોબતથી લાખો મનુષ્યો ઉન્માર્ગમા પેઠા અસત્ સગતિથી મનુષ્યો માસ ખાય છે, દારૂ પીએ છે અસત્ સગતિથી કરોડો મનુષ્યો મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ ધારણ કરે છે અને સત્ય દેવ, ગુરૂ ધર્મની નિન્દા કરે છે અસત્ સગતથી જૈનધર્મ પાળનારાઓના કુળમા જન્મેલા કેટલાક યુવકો, પોતાના ધર્મના આચાર અને વિચારથી ભ્રષ્ટ થાય છે અને મિથ્યાત્વ ધર્મમા પ્રવેશ કરે છે અસત સગતિથી મનુષ્યો રાગ દ્વેષની વૃદ્ધિ કરે છે અસત્ સગતિથી મનુષ્યો સત્યને અસત્ય માને છે અને અસત્યને સત્ય માને છે અસત્ સગતિથી મનુષ્યની સુબુદ્ધિનો નાશ થાય છે અસત્ સગતિથી મનુષ્યો મોજ શોખ અને વિષયાભિલાષમા પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે અસત સગતિથી મનુષ્યો ધર્મને ઢોંગતરીકે માને છે અને વિષયોત્તેજક પદાર્થોમાં ફસાઈ જાય છે અસત સગતિથી મનુષ્યો, સ્વાર્થના અને પરજીવોના નાશ એવા વિચારો, તેમજ આચારો ન સેવે છે અસત્ સગતિથી આગમો તથા પૂર્વાચાર્યોના રચેલા સદ્‍-

ગ્રન્થોપર આસ્તિકતા પ્રગટતી નથી અસત્ સગતિથી મનુષ્યો તીર્થં
કરોના તત્ત્વોની શ્રદ્ધા ધારણ કરી શકતા નથી અસત્ સગતિથી મનુ
ષ્યો છળ પાખડના આચારો અને વિચારો સેવે છે અસત્ સગતિથી
મનુષ્યો જૈનધર્મની નિન્દા કરે છે, સાધુઓની નિન્દા કરે છે કેટલાક
તો મિથ્યાજ્ઞાનની (જડવાદની) કેળવણી પામીને તપ, જપ, ધર્માનુષ્ઠાન
વગેરેના સામુ પણ જોતા નથી અસત્ સગતિથી કેટલાક પાપ અને
પુણ્યને પણ માનતા નથી અસત્ સગતિથી મનુષ્યો મોક્ષમાર્ગથી દૂર
રહે છે અસત્ સગતિથી પશુઓ અને પખીઓ પણ પાપમાર્ગમા
પ્રવૃત્તિ કરે છે, તો મનુષ્યોનુ તો શુ કહેવુ ! મનુષ્ય ઉચ્ચ થશે વ
નીચ થશે તેનો અભિપ્રાય બાધવો હોય તો, તે સારા અગર ખોટા
આસ્તિક વા નાસ્તિક, સદાચારી વા ભ્રષ્ટાચારી, મનુષ્યોમાથી ક્ય
મનુષ્યોની સોબત કરે છે તેનો બરાબર ખ્યાલ કરવો આમ્રવૃક્ષ પ
લીંબડાના વૃક્ષની સગતિથી બગડે છે લીંબડાના મૂળ અને આબાન
મૂલનો સયોગ થયો હોય અને લીંબડાનો રસ જો આબાની શાખ
ઓમા જતો હોય, તો આમ્રની મધુરતામા ન્યૂનતા થયાવિના રહે
નથી પોતાની બુદ્ધિ અને સ્વાત્મ પુરૂષાર્થનો અનુભવ કર્યાવિના કુ
કૈવાદીઓનો સમાગમ કરવામા આવે છે, તો ખરેખર તેનાથી હા
થયાવિના રહેતી નથી અસત્ પુરૂષ કરતા તેને સુધારવામા પોત
આત્મ સામર્થ્ય વિશેષ છે, એમ ખાત્રી થતી હોય તો તેને સુધાર
બનતો પ્રયત્ન કરવો અસત્ સમાગમથી અજ્ઞાન જીવો ઉલટા મા
ચઢી જાય છે સપ્રતિ સુધારાના નામે કેટલાક ધર્મના આચાર અ
શ્રદ્ધાથી ભ્રષ્ટ થાય છે, તેનુ કારણ અસત્ સગતિ અને તેઓની અ
વિપક્વ બુદ્ધિનુ પરિણામ છે

વર્તમાનકાલમા લોકો બપૈયાની પેઠે ઉચ્ચ સ્વરથી અગડ બગ
બોલે છે, ભવાઈની ભૂગલની પેઠે ભાષણો આપે છે, પણ તેઓના આચ
તરફ જોવામા આવે તો કહેણી અને રહેણીમા આકાશ અને પાતાલ જેટ
ફેરફાર માલુમ પડે છે પચ્ચીશ વર્ષના અકેળવાયલા એક સામાન્ય મ
ધ્યમા પ્રેમ, દેશાભિમાન, ધર્માભિમાન, પરોપકાર, દાન અને નીતિની રહે
અને પ્રભુપર જેવી શ્રદ્ધા હોય છે, તેવી એક કેળવાયલા વર્ગ પૈકી કોઇ
ગ્રેજ્યુએટને પણ હોતી નથી કેવલજ્ઞાનીના મુખમાથી નીકળેલા અ
ચારોના ઉપદેશ કરતા હાલના મનુષ્યો જે કઈ કરે છે, તે પૂર્વે
આચારોપદેશ જેવુ ન હોય તેમ બનવા યોગ્ય છે કરોડો વા લાખો ભાષા
વિચારાગમમાથી મનુષ્ય, સદ્ગુણોવિના મહાન્ થઈ શકતો નથી અસ
સગતિથી મનુષ્યો બાલ્યાવસ્થામાથી કુસસ્કારને હૃદયમા સ્થાપે છે અ

મોટી ઉમર થતા કુસસ્કારોને આચારમા મૂકે છે, માટે બાલ્યાવસ્થાથી અસત્ મનુષ્યોની સોબત ન રહેવી જોઈએ કુસોબતની અસર બાળક ઉપર તુર્ત થાય છે, કારણ કે બાલક જેવુ દેખે છે, સાભળે છે, તેવુ કહે છે તેનામા પરીક્ષા કરવાની બુદ્ધિનો વિવેક ન પ્રગટવાથી, ખરેખર તે તુર્ત જેના તેના આચારો અને વિચારોના આધીન થઈ જાય છે તે ઉપર એક દૃષ્ટાન્ત કહે છે પાદરા પાસે એક નાનુ ગામ હતુ, ત્યા એક ભિલ્લ રહેતો હતો, તેના ઘરમા બે નાના બાળક હતા, ભિલ્લના ઘરની પાસે એક દેવીની સ્થાપના હતી, પેલો ભિલ્લ દેવીની આગળ કુકડાને ભોગ આપવામાટે છરાવડે કાપી નાખતો હતો, પેલા બે બાળકોએ તેનુ આચરણ જોયુ, તેવામા એક દિવસ ભિલ્લ વગડામા ગયો હતો, પેલા બે બાળક દેવીના સ્થાનક આગળ ગયા તેમાથી એક બાળકના મનમા કઈક સ્ફુરી આવ્યુ અને તે ઘરમાથી એક મોટો છરો લઈ આવ્યો અને તેના કરતા નાનુ બાળક હતુ તેના ગળામા છરો માર્યો અને દેવીની આગળ પેલા બાળકને મારી નાખેલુ રહેવા દીધુ, પશ્ચાત્ વગડામાથી ભિલ્લ આવ્યો અને તેની આગળ એક પેલો છરો મારનાર બાળક દેખાયો પેલા ભિલ્લે પૂછ્યુ કે, નાનુ બાળક કયા છે? ત્યારે તેણે કહ્યુ કે, તેને માતાના પારાની આગળ માતાને ચઢાવ્યો છે ભિલ્લને સશય થયો અને તેણે ત્યા જઈ જોયુ, તો બાળક મરેલુ દેખ્યુ પેલા છોકરાને પુચ્છયુ—કેમ તે આ નાન્હા છોકરાને મારી નાખ્યો? ત્યારે તેણે કહ્યુ કે બાપા તમે કુકડાને માતાના પારે મારીને ચડાવો છો, ત્યારે મેં મારા નાન્હા ભાઇને મારી નાખીને માતાની આગળ ચડાવ્યો, અર્થાત્ બાપા મેં પણ તમારી પેઠે કામ કર્યું આથી તે બાળકનો પિતા બહુ રડયો, દુ ખી થયો, "હાથના કર્યાં હૈયે વાગ્યા" એ કહેવતની પેઠે તેનુ થયુ આ રીતે પોતાના ઘરમા જે મોટા કહેવાય છે, તે જેવુ આચરણ કરે છે તેવુ નાનુ બાળક પણ આચરણ કરે છે હિંસાદિ દુર્ગુણી મનુષ્યોના ઘરમા ઉછરેલા બાળકો પણ બાલ્યાવસ્થામાથીજ ખરાબ સસ્કારોને ગ્રહણ કરે છે જૈનના બાળકો જૈન ધર્મના સસ્કારને બાલ્યાવસ્થાથી ગ્રહણ કરે છે મોટી ઉમર થતા કદાપિ કોઈને અસત્ જનની સગતિ થઈ જાય છે તો, તે નાસ્તિક ને પાપી બની જાય છે, માટે જૈનોને બેહાથ જોડીને પ્રાર્થના કરવાની કે તમારા પુત્ર અને પુત્રીઓને ધર્મી બનાવવા હોય તો ઉત્તમ સાધુઓ અને સાધ્વીઓ વગેરેના સત્ સમાગમમા રાખવા. ઈગ્લીશ વિદ્યા ભણાવવામા આવે તો પણ, સાધુઓનો પરિચય રખાવવો અને ધર્મના પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરાવવો જો એપ્રમાણે નહિ કરવામા આવે તો અસત્ સગતિથી ઉલટુ પરિણામ આવવાનુ અને તમે પશ્ચાત્તાપ પામવાના.

પૂર્વનો અને વર્તમાનનો મુકાબલો કરવાનું કાર્ય કંઈ સહેલ નથી મોટા મોટા પ્રોફેસરો પણ પૂર્વના આચારો અને વર્તમાનના આચારોનો મુકાબલો કરતા-સત્યનો સારાંશ ખેંચતા બેહોશ બની જાય છે, માટે જૂનાનો ત્યાગ અને નવાનો આદર કરતા અનેક વિચારો કરશો અને અને સત્પુરૂષોની સલાહ લેશો હિંદુસ્થાનના લોકો વેર, ઝેર, કલેશ અને આળસનો ત્યાગ કરે અને દયા, ભક્તિ, દાન, સત્ય, મૈત્રીભાવ વગેરેના વિચારોપર આવે તો ખરેખર તેઓ ધર્મ માર્ગમાં પ્રવેશ કરી શકે જૈનોએ ધર્મસમ્બન્ધી અન્યોને ઉપદેશ દેવો જોઇએ શુદ્ધ જૈનોને અન્યધર્મ સ્વીકારવાની કંઈ જરૂર રહેતી નથી, જૈનધર્મમાં નીતિ આદિ સર્વ સિદ્ધાન્તોનો સમાવેશ થાય છે અજ્ઞ જૈનો જૈનધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય તેમાં તેઓના હૃદયમાં રહેલા અજ્ઞાનનો દોષ છે જૈનધર્મ સમ્બન્ધી અનેક શાસ્ત્રોનો ગુરૂ ક્રમથી અભ્યાસ કર્યા વિના, માત્ર કેળવાયલાપણાનો ફાંકો રાખીને કેટલાક મનુષ્યો કુતર્ક કરે અને અસત્ સંગતિના યોગે જૈન ધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય, તેમાં તેઓનો પોતાનો દોષ છે, કારણ કે તેઓએ જૈન શાસ્ત્રોનો ગુરૂગમપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો નથી ધર્મના સિદ્ધાન્તો જેવા જૈન શાસ્ત્રોમાં છે તેવા અન્ય ઠેકાણે નથી અસત્ સંગતિથી મનુષ્યો પ્રથમથીજ કુસંસ્કારવાળા બની જાય છે, તેથી તેઓના હૃદયમાં કદાગ્રહનો પ્રવેશ થાય છે અને પશ્ચાત્ તે સત્ય સિદ્ધાન્તોની માન્યતા સ્વીકારી શકતા નથી અસત્ સંગતથી મનુષ્યો સત્યસિદ્ધાન્તોની તુલના કરવા શક્તિમાન્ થતા નથી અસત્ સંગતિથી એકાન્તે જૂનું તે ઝેર જેવું વા જૂનું તે અમૃત જેવું, એમ સંકુચિત દૃષ્ટિવડે જુદીજ જાતનો વિપરીત અર્થ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, અર્થાત્ જૂના જમાનામાં અને નવીન જમાનામાં સત્ય કેવા રૂપે છે તેને અસત્ સંગતિથી પારખી શકાતું નથી અસત્ સંગતિથી મનુષ્યો અવનતિના માર્ગમાં ગમન કરે છે અને પોતાની ઘોર પોતાના હાથે ખોદે છે અસત્ સંગતિથી મનુષ્યો સ્વાર્થના પ્રપંચોમાં મસ્ત બનીને જગત્ના ભલામાટે શુભ પ્રવૃત્તિ કરી શકતા નથી અસત્ સંગતિથી મનુષ્યો સાત્વિક ગુણથી માનસિક ઉન્નતિ કરી શકતા નથી અસત સંગતિથી મનુષ્યો પોતાની અને પરની દયા કરવાને શક્તિમાન્ થતા નથી અસત્ સંગતિથી મનુષ્યો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને અનુસરી હિત અને અહિત માર્ગને જાણવા સમર્થ થતા નથી અસત્ સંગતિથી મનુષ્યો ખાવું પીવું અને લ્હેર મારવામાંજ મનુષ્ય જીવનનો સાર સમજે છે અસત્ સંગતિથી મનુષ્યો સર્વની સાથે મૈત્રી ભાવ ધારણ કરવાને શક્તિમાન્ થતા નથી અસત્ સંગત કરવાથી નરો અને સ્ત્રીઓ મન, વાણી અને કાયાથી શુભકાર્ય કરવાની શ

ક્તિને ગુમાવે છે અને મન, વાણી તથા કાયાથી પાપમા પ્રવૃત્તિ કરે છે અસત્ સગતિથી મનુષ્યો અવિરતિ, કષાયના આડે માર્ગે ચડે છે અને તેથી તેઓ આત્માને પરમાત્મારૂપે બનાવી શકતા નથી અસત્ સગતિથી મનુષ્યો અશુભ વિચારરૂપ વાતાવરણમા ઉછરીને અશુભ આચારોને સવે છે અને તેથી અન્યોને પણ અશુભ માર્ગમા દોરે છે જગતમા કુસગતિથી મનુષ્યો લડે છે, એક બીજાનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, આ પ્રકારે અસત્ સગતિ બળતા અગ્નિની પેઠે આત્માઓના ગુણોને ભસ્મ કરે છે, માટે જે જે મનુષ્યોના સમાગમથી દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થાય તે તે મનુષ્યોની સોબત ત્યાગવાની જરૂર છે

મનુષ્યોએ ભવિષ્યની ઉન્નતિ કરવી હોય તો, બાલ્યાવસ્થાથી સત્સગતિના હેતુઓને પોતાની આસપાસ રચવા જોઈએ અસત સગતિનો ત્યાગ કરીને સતસગતિ કરવાની ઘણી જરૂર છે જે કોઈ ભૂત કાળમા મહાત્માઓ થયા, વર્તમાનમા થાય છે અને ભવિષ્યમા થશે તેનુ કારણ સત્ મનુષ્યોની સગતિ છે સતપુરૂષોની સગતિથી જગતમા ધર્મોદ્ધારક મહાત્માઓ ઉત્પન્ન થયા છે સતસગતિથી મનુષ્યો દયા, પ્રેમ, ભક્તિ, મૈત્રીભાવ, વગેરે સદ્ગુણોને ધારણ કરવા શક્તિમાન્ થાય છે સતસગતિથી મનુષ્યો મન, વાણી અને કાયાથી સતકાર્યો કરવાને શક્તિમાન્ થાય છે સતસગતિથી મનુષ્યો પાપના વિચારોને તજી દે છે અને કલ્યાણના વિચારોને અગીકાર કરે છે સતસગતિથી મનુષ્યો દુનિયામા ધર્મનો ફેલાવો કરી શકે છે સતસગતિથી મનુષ્યો જગતના સર્વ જીવોને પોતાના કુટુબ સમાન માનીને તેઓનુ ભલુ કરવા પ્રયત્ન કરે છે સત સગતિથી મનુષ્યો પોતાની જીદગી અમૃતરૂપ કરે છે આ જગતમા સતસગતિ છે તે સત્ય ધર્મનુ મૂળ છે સતસગતિથી મનુષ્યો પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરે છે સહજ સુખની પ્રાપ્તિ કરવાની ઇચ્છા હોય તેણે સતસગતિ કરવી જે દેશમા સત્પુરૂષોનો વિશેષત પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, તે દેશના મનુષ્યો ઉચ્ચ માર્ગમા ગમન કરે છે અને તે દેશમા શાન્તિ પ્રસરે છે રજોગુણ અને તમોગુણનો નાશ કરવો હોય તો ઇન્દ્રિયો ઉપર જય મેળવનારા ત્યાગી સન્તપુરૂષોની સગતિ કરવી જોઇએ સત્ત્વગુણના આનન્દને પ્રાપ્ત કરવો હોય તો સતપુરૂષોની સોબત કરવી અજ્ઞાનરૂપ અધકારને હઠાવી દેવુ હોય તો આત્મજ્ઞાની સન્તપુરૂષોની સોબત કરવાની અત્યત જરૂર છે જ્યાસુધી અજ્ઞાનીઓના સમુદાયમા મનુષ્યો પડી રહે છે અને અજ્ઞાનીઓની પુઠ પાછળ ગધેડાની પેઠે ચાલ્યા કરે છે, ત્યાસુધી તેઓ સત્સગતિનુ માહાત્મ્ય અવબોધી શકતા નથી સતસગતિનો લાભ મેળવનાર મોક્ષનો માર્ગ

ખુલ્લો કરે છે અને દુર્ગતિના માર્ગ રૂંધે છે, અર્થાત્ પોતે સસાર સમુદ્ર તરે છે અને કરોડો મનુષ્યોને તેનો લાભ આપતો જાય છે સત્પુરૂષોની સગતિ કરવી એ પ્રકાશમા રહેવા બરોબર છે સત્પુરૂષો ખરેખર દિવ્યદષ્ટિધારકો છે, માટે તેઓની સગતિ કરનારાઓ પોતાની હૃદય ચક્ષુ ખોલે છે સત્પુરૂષોની સગતિમા ભાવના ચદનની શીતલતા સમાયલી છે દુનિયામા જે જે ઉત્તમ શાસ્ત્રો અને ગ્રન્થો વિદ્યમાન છે તે સત્પુરૂષોના હૃદયમાથી ઉત્પન્ન થયા છે સત્પુરૂષો શાસ્ત્રોને બનાવે છે માટે સત્પુરૂષોની સગતિમા સર્વ શાસ્ત્રોનુ રહસ્ય સમાયલુ છે એમ અવબોધવુ સતસમાગમ સૂર્યની પેઠે મનુષ્યોના હૃદયોનો પ્રકાશ કરેછે મહાત્માઓ સાધુઓ, સૂરિયો, ઉપાધ્યાયો, વગેરે સત્પુરૂષો ગણાય છે સદ્ગુરુઓની શાળા ખરેખર સત્પુરૂષબીજ છે સતસગતિ કરનારાઓ સતસગતિરૂપ ગગાનદીમા અનન્ત ભવકૃત કર્મમેલને ધુવે છે અને શુદ્ધબુદ્ધ અવિનાશી બને છે જેના તેજથી લોકાલોક ભાસે છે એવા આત્મતત્વનો સાક્ષાત્કાર કરવો હોય તો, જ્ઞાની સાધુઓની સોબત કરવાની જરૂર છે શ્રાવક ધર્મના અધિકાર પ્રમાણે શ્રાવકધર્મ અને સાધુધર્મના અધિકાર પ્રમાણે સાધુધર્મ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો, મહાત્મા મુનિ સદ્ગુરૂના સેવક બનવુ જોઇએ

મનુષ્યમાત્રમા સદ્ગુણો અને દુર્ગુણો રહ્યા છે હાલમા કોઈનામા સર્વ ગુણો હોતા નથી, કેમકે કોઈનામા અમુક અશે દોષ વિશેષ હોયછે અને ગુણો થોડા હોય છે, તેમ કોઈનામા સદ્ગુણો વિશેષ હોય છે અને દુર્ગુણો થોડા હોય છે કોઇનો સદ્ગુણ લેવાય અને દુર્ગુણ ન લેવાય, એવી દશા જેનામા થઈ છે તેવો મનુષ્ય, ગમે ત્યા જાય છે પણ સદ્ગુણોનેજ ગ્રહણ કરી શકે છે કેટલાક મનુષ્યો એવા હોય છે કે તેઓ જેના સમાગમમા આવે તેના દુર્ગુણોની તેના ઉપર અસર થાય છે, માટે તેવા પુરૂષોએ તો સદ્ગુણી મનુષ્યોના સમાગમમા રહેવુ જોઇએ જેનામા ગુણાનુરાગથી એવી શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ હોય કે, ગમે તેના ગુણોજ લઇ શકે તેને, અર્થાત્ ખરી દશા પ્રાપ્ત થએલી હોય તેને, અન્યોને સુધારવા પ્રયત્ન કરવો અસત્ સગતિ બાકી જોઇએ તો કદી કરવી નહિ, એમ જગતમા વ્યવહારધર્મથી ઉપદેશ દેવામા આવે છે અને દુષ્ટ અને સજ્જન મનુષ્યોની સોબત સમ્બન્ધી વિવેક દર્શાવવામા આવે છે અને દુષ્ટ અનાર્ય મનુષ્યોની સોબતનો ત્યાગ કરવો એમ સિદ્ધાન્ત પ્રતિપાદવામા આવે છે

ગમતા કહે છે કે, હે વિવેક! જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ સુસગતિ અને કુસગતિનુ ફળ મળે છે, તો મારા ચેતનસ્વામી,

મનરૂપ મેવાસીની સોબતમા ચઢેલા છે તેથી કુસગતિનુ ફળ પ્રાપ્ત
રેમા શુ આશ્ચર્ય ? મનરૂપ મેવાસી અનાચારી છે અને અન્ધ છે,
ના સમાગમથી મારા સ્વામિને કોઈપણ જાતનો લાભ થવો મુશ્કેલ
નરૂપ મેવાસી અધમમા અધમ છે, તેથી તેની સગતિથી આત્મા
મૂળસ્વરૂપ ભૂલી જઈને ભ્રાન્તિમા પડવાથી, તેની કિમ્મત
કતો નથી મનરૂપ મેવાસીની સગતિથી આત્મસ્વામી સત્યસુ-
દૂર રહેવાના અધ એવા મનમેવાસી છે અને પોતે અજ્ઞાનથી
જેવા થયા છે, તો એવા બેમાથી કોણ સત્ય ધર્મનો માર્ગ દેખાડી
મનરૂપ અધ મેવાસીનો દોરાયો ચેતન દોરાય છે અને તેથી તે ચતુ-
ના વારવાર પરિભ્રમણ કરે છે, કારણકે આધળો અન્યને સુખરૂપ વાટ
વા સમર્થ થઈ શકે નહિ આત્મા મોહ આવરણથી અન્ધ
છે તેથી તે મનરૂપ મેવાસીની ઇચ્છાપ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે
ી સગતિથી આત્મા સદાકાલ સસારમા પરિભ્રમણ કરે છે અને
મ જરા અને મરણના દુખો પ્રાપ્ત કરે છે
પોતાનો મૂળધર્મ શો છે, તેનો હે વિવેક ! મારા ચેતનસ્વામી
કૂલ વિચાર કરતા નથી, અધાને અધ મળે તો તેમાથી કોઈને
સત્ય માર્ગ દેખાડી શકે નહિ, તેમ મારા સ્વામી પણ મનરૂપ
ના ઘાટમા જઈ ચડ્યા છે અને તેથી મનરૂપ મેઘના ઘોર અન્ધ-
મા પોતાની જ્ઞાનશક્તિ પ્રગટવાના અભાવે કઈપણ જોઈ શકતા નથી
માથી પોતે બહાર નીકળ્યા અને ત્યારબાદ મિથ્યાત્વરૂપ આડા અવળા
ર્ગમા ચાલવા લાગ્યા અને તેથી તે ભ્રાન્ત બની ગયા, તેવામા મન
મેઘ ઘમઘોર ચડ્યો, બહુ અધારૂ થઈ ગયુ, હવે તેમને તેવા સ્થાનમાથી
સ્માર્ગમા જવાને, એવા વખતે કોણ વાટ દેખાડી શકે ? પોતાની
ક્તિથી તો તે સત્યમાર્ગ પકડી શકે તેમ નથી, કેમકે અવિરતિરૂપ પર-
ના ઘરમા જવાથી અજ્ઞાનરૂપ રાત્રીમા મન મેઘના ઘમઘોર અધકારથી
તરફ જવુ ? કયો સત્યમાર્ગ ? તે તેમને સુજતુ નથી હવે તો હે
વેક ! તુ દેખતો છે, માટે તેમને આવા પ્રસગે સત્યમાર્ગ દેખાડે
ાજ તેમની દશા સુધરે હે વિવેક ! કૂળવટ છોડીને જે પરઘેર ભમે
, એવા પુરૂષોની દુનિયાની સ્થૂલ ભૂમિમા પણ તેવી બૂરી દશા દેખ
ામા આવે છે

જગત્મા જે પુરૂષો કૂળવટ છોડીને ઉન્માર્ગ ગમન કરે છે તે
ખી થયાવિના રહેતા નથી પોતાની પવિત્રાઈ જાળવવી હોય તેણે
ૂળવટનો ત્યાગ કરવો નહિ પોતાના શુદ્ધ ધર્મ પ્રમાણે ચાલવુ અને
પોતાની પવિત્રતા જળવાઈ રહે અને પોતાની ઉત્તમ દશા રહે તે

પ્રમાણે ટેકથી વર્તવુ, તેને કૂળવટ કહેવામા આવે છે ઉત્તમ પુરૂષે
પ્રાણ જાય તોપણ પોતાની કૂળવટ છોડતા નથી જે મનુષ્યોમા ચ
બુદ્ધિ હોય છે અને હૃદયના શૂન્ય હોય છે, તે અન્યના કહેવા પ્રમા
દોરવાઈ જાય છે અને પોતાના કૂળને હીન કરે છે નીતિ પ્રમાણે વર્ત
કરીને પ્રમાણિકપણુ જાળવનારા મનુષ્યોના ચરિત્રો અને તેના નામો પુસ
કોમા સુવર્ણના અક્ષરે લખાય છે ઉદેપુરના રાણા પ્રતાપસિંહે
તેવા દુઃખના પ્રસગોમા પણ પોતાની કૂળવટ છોડી નહિ તે રાણો જ
લોમા ભટક્યો, ખાવાના પણ સાસા પડ્યા, તોપણ પોતાની દીક
બાદશાહને આપી નહિ, એવી તેની કૂળવટ રીતિથીજ હાલ ઉદેપુર
રાણા તરીકે પ્રતાપસિંહની કીર્તિ સર્વત્ર એકસરખી છવાઈ રહી
મનુષ્યોમા પ્રથમ પ્રમાણિકતા આવવી જોઇએ વિદ્વત્તા કરતા
પ્રમાણિકતા કરોડ દરજ્જે ઉચ્ચ છે, પ્રમાણિકત્વની કિમ્મત પ્રમા
કત્વ ધાર્યાવિના સમજાતી નથી પ્રમાણિકપણુ જાળવી રાખવુ એ
સામાન્ય મનુષ્યનુ કાર્ય નથી મોટા મનુષ્યો કે જે પ્રમાણિકત્વને ખરૂ
લેખે છે તેઓ પ્રમાણિકત્વનુ સરક્ષણ કરે છે જે મનુષ્ય, દયા,
ભ્રાતૃભાવ, બાર વ્રત, ઉત્તમ સદાચાર અને પ્રાણી ઘાતનો ત્યાગ,
ઉત્તમ આચારો અને વિચારોને પાળે છે, તેનુ ઉત્તમ કૂળ ગણાય
જે મનુષ્યો પ્રમાણિકપણુ રાખે છે તેની પાસે લક્ષ્મી હાથ જોડીને
છે, દેવતાઓ પણ તેને સહાય કરે છે

“सद्गुणोथी मनुष्यो कूलवटधारक गणी शकाय छे”

મનુષ્યો સદ્ગુણોવિના કૂળવટધારક ગણી શકાતા નથી મ
મનુષ્ય તરીકે કૂળવટવિના ગણી શકાતો નથી જે સર્વ જીવોની
કરે છે અને માંસાદિ અભક્ષ્ય પદાર્થનુ ભક્ષણ કરતો નથી તે મ
ગણી શકાય છે મનુષ્યનો મૂળધર્મ એ છે કે, તેણે દરેક કાર્યનો
મનીષાથી વિચાર કરવો અને સત્ય માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરવી
સર્વ જીવોને પોતાના આત્મા સમાન ગણી કોઈનુ પણ બુરૂ
પ્રયત્ન કરવો નહિ સર્વ જીવોની સાથે આત્મત્વ બુદ્ધિવડે ઐક્ય
ભવવુ સર્વ જીવોના કલ્યાણમા પ્રવૃત્તિ કરવાથી સર્વ જીવોને પો
કુટુબ સમાન ગણી શકાય છે કોઈપણ પ્રાણીની હિંસા કરવાનો
છોડી દેવો જોઇએ કોઈ જીવનુ મનવડે પણ બુરૂ ચિંતવવુ
સસારી જીવો કર્મના વશ છે, માટે સર્વની એક સરખી બુદ્ધિ હોતી
આપણે પણ કોઈ વખત તે જીવોના ઠેકાણે હતા આપણે જ્યા
જીવોના સરખા હતા ત્યારે, તે વખતે ઉત્તમ મહાત્માઓ આ
ઉદ્ધાર કરવા કરતા હતા અને કરૂણા કરીને આપણને અનેક

માથી મુક્ત કરતા હતા હવે આપણે ઉચ્ચ થયા અને તે વખતનુ સ્થાન અન્ય જીવોએ ગ્રહણ કર્યું, તો હવે આપણો વખત આવ્યો છે, માટે આપણે આપણાથી ન્યૂન શક્તિવાળા અને અપરાધી પ્રાણીઓપર કરૂણા કરવી જોઇએ અને જનનીની દૃષ્ટિ ધારણ કરીને તેઓના દોષો ધોવા જોઇએ મનુષ્ય તરીકે આપણે થયા તેટલામાત્રથી ખુશી થવાનુ નથી, પણ મનુષ્ય તરીકેની આપણે ફરજો બજાવીશુ નહિ તો, પોતાના આત્માનો મહાન્ અપરાધ કર્યો ગણાશે ખાવુ, પીવુ, પહેરવુ અને અનેક પ્રકારની મોજમઝા મારવી, એટલુ કરવાથી ફક્ત મનુષ્ય તરીકે આપણે ગણાવાના નથી, પણ પોતાની ધર્મરૂપ ફૂળવટ સાચવવાથી મનુષ્ય તરીકે ગણાઈશુ દયા આદિ સદ્ગુણોથી મનુષ્ય તરીકે ગણાવાનો હક્ક છે સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રીભાવથી વર્તવુ જોઇએ કોઈનુ પણ બુરૂ કરવા પ્રવૃત્તિ કરવી તે ખરેખર પોતાના આત્માનુ બુરૂ કરવા પ્રવૃત્તિ કરી એમ અવબોધવુ. દુ ખી પ્રાણીઓને દુ ખમાથી મુક્ત કરવા માટે યથાયોગ્ય ઉપાયો આદરવા જોઇએ પોતાના સ્વાર્થ માટે પ્રયત્ન કરવો એટલામાત્રથી કઈ તમે જગતમા મનુષ્ય તરીકે ગણવાના નથી, પણ તમારી પાસે જે શક્તિ હોય તે શક્તિથી જગતને લાભ આપીને પ્રાણીઓને ઉચ્ચ બનાવવા જોઇએ, તેમજ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પોતાના આત્માની શક્તિયોનો પ્રકાશ કરવો જોઇએ પ્રત્યેક મનુષ્યોને સદ્ગુણોની કેળવણી આપવી જોઇએ અને સત્યસુખ તરફ વાળવા જોઇએ સર્વ મનુષ્યોને પોતાની જાત સમાન લેખી તેઓની સાથે પ્રેમથી વર્તવુ જોઇએ પોતાના પ્રાણનો નાશ કરવા તૈયાર હોય, એવા મનુષ્યોપર પણ દયા લાવી, બને ત્યાસુધી તેઓનુ ભલુ કરવા ચૂકવુ નહિ આત્મા પરમાત્મારૂપ છે, એમ માનીને આઠ પ્રકારના કર્મનો ક્ષય કરવા રાગ અને દ્વેષની વૃત્તિયોને હઠાવવી જોઇએ આ જગતમા મોજશોખ માટે ફક્ત મનુષ્ય જન્મ નથી, પણ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ અનેક સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા મનુષ્ય જન્મ છે, એમ જે વિવેક દૃષ્ટિથી વિચારી શકે છે, ત્યાગ કરવા લાયકનો ત્યાગ કરેછે, આદેય વસ્તુઓને આદરે છે અને સર્વ પદાર્થોને સાત નયવડે યથાર્થપણે જાણે છે, શુદ્ધાચાર સેવે છે, વિનયગુણથી વર્તે છે, તેજ મનુષ્ય કહેવાય છે અને તેવો મનુષ્ય સત્યને સત્ય જાણી તે પ્રમાણે વર્તીને પોતાની ફૂળવટ જાળવવા સમર્થ બને છે અનેક પ્રકારની વાસનાઓના તાબે થએલ, પુરૂષ અને સ્ત્રીઓ ભલે શરીરથી મનુષ્ય ગણાય, પરન્તુ વસ્તુત સદ્ગુણોવિના મનુષ્ય તરીકે ગણાવાનો હક્ક નથી જેનામા હિંસાની બુદ્ધિ છે, જૂઠુ બોલવુ એ તો ભાઇબાવા બરોબર છે અને જે ચોરીતો હાલતા ચાલતા કરે

ઘટી જાય છે આ બાબતની સિદ્ધિના જગતમા ઘણા સ્થૂલ દ્રષ્ટ
છે જે વસ્તુઓ, કસ્તુરી, દૂધપાક, વગેરે સારી કહેવાય છે તે
રમા ગયા બાદ પોતાનો સ્વભાવ તજીને અન્યરૂપે પરિણમે છે,
તે વિષ્ઠારૂપ બનતા હસ્તમા પણ રાખવાનુ મન થતુ નથી નાગ
પોતાના રૂપે રહે છે ત્યાસુધી મગલ હેતુભૂતતરીકે માનવામા
છે, પણ તેના કાચના થતા કચરાની ટોપલીના સ્વાધીન કરવામા
છે વસ્ત્ર પોતાનારૂપે સ્વચ્છ રહે છે ત્યાસુધી તેને શરીરનો સબન્ધ
છે, પણ તે વસ્ત્ર વિપરિણામને પામે છે તો તેને ફેંકી દેવામા
છે દૂધ પોતાના મૂળરૂપે રહે છે ત્યાસુધી, તેને રૂપિયો સરખા
પીવે છે, પણ જ્યારે તે વિકારથી ફાટી જાય છે ત્યારે તેને પર
દેવામા આવે છે સૂર્ય પોતાના મૂળરૂપે દેખાય છે ત્યાસુધી, લ
તેનો સત્કાર કરે છે, પણ જ્યારે તે અસ્તગત થાય છે ત્યારે
બહુ માન કરતા નથી અશ્વો પોતાનુ કાર્ય બજાવે છે તાવત્ જગત
લોકો તેનો આદર કરે છે, કિન્તુ યદા તેઓ સ્વકીયરૂપને ત્યાગી દ
થઈ વિપરિણામ પામે છે, તદા તેઓ આદર યોગ્ય થતા નથી નૃપ
પોતાના મૂળધર્મ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે અને નીતિનો ત્યાગ કર
નથી, તાવત્ તેની શોભા બની રહે છે, પણ જ્યારે તે નૃપતિનો ધ
ભૂલી જાય છે ત્યારે તેનો અસ્ત થાય છે સાધુ સ્વકીય મૂળધ
પ્રમાણે વર્તે છે તાવત્ તેની શોભા બની રહે છે, પણ પોતાના મૂળધર્મ
ત્યાગ કરે છે ત્યારે તે રાગદ્વેષના ખાડામા પડીને ભ્રષ્ટ થાય છે મનુષ્ય
મનુષ્યના ગુણો પ્રમાણે વર્તે છે તાવત્, તે શોભા પામે છે, અન્યથ
પશુ પખી કરતા તેનુ વિશેષ મૂલ્ય ગણાતુ નથી

હે વિવેક! જગતમા પણ આ પ્રમાણે દરેક પદાર્થો પોતાન
શુદ્ધધર્મ પ્રમાણે વર્તે છે ત્યાસુધી, તે તે વસ્તુઓની પોતાના સ્વરૂ
શોભા રહે છે, ત્યારે આત્મા કે જે ત્રણ ભુવનનો સ્વામી અને સિદ્ધ
નો જ્ઞાતા-સત્તાએ ગણાયછે, તે પોતાના મૂળ શુદ્ધધર્મને તજીને અન્ય
રાગ અને દ્વેષમા રમણતા કરે, ત્યારે તેની શોભા ક્યાથી રહે? અલ
બત ન રહે આત્મા પોતાનો શુદ્ધધર્મ ભૂલે છે તે એક જાતનો ગુન્હ
કે સામાન્ય મનુષ્યો ભૂલ કરે તેતો બનવા યોગ્ય છે, કિન્તુ આત્મ
થઈને જડ જેવો બની જાય તેતો અયોગ્ય જ ગણાય અવિરતિ
વરના જવુ, પરવસ્તુઓની ઇચ્છાઓ કર્યા કરવી, પરવસ્તુઓ
ક્ષણના કરીને તે તે વસ્તુઓની ભિક્ષુકની પેઠે યાચના કરવી, પર
ઓમા હુ અને મ્હારૂ એવા મિથ્યા અધ્યાસથી બધાઈ જવુ,
મૂળધર્મ નથી ખરેખર આત્માએ પોતાનો મૂળધર્મ વિસાર્યો

તેથી તેણે પોતાનુ સહજ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું નથી આત્મા પોતાનુ ભાન ભૂલીને જડવસ્તુઓમાં ઝાંઝવાના જલની પેઠે સુખ શોધે છે પણ મળતુ નથી અને અન્તે હાયવરાળ કરી દુ ખી થાય છે ચતુર્ગતિના ચોરાશી લક્ષ બજારમા તે ભટકયા કરે છે, પણ હજી તે હરાયાઢોરની પેઠે નિત્ય સુખના સમ્મુખ થયો નથી આત્માએ પોતાનો જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને શુદ્ધ વીર્યાદિ મૂળધર્મ વિસાર્યો છે, તેથી તેમનુ પૂજ્યપણુ જગતમા દેખાતું નથી જ્યાસુધી તેઓ અસત્-ક્ષણિક, જડ વસ્તુઓની પૂજા કરે અને તેના નોકર બને, ત્યાસુધી તેમની પૂજા-બહુમાન-આદિ ન થાય તેમા શુ આશ્ચર્ય? હે વિવેક! આ પ્રમાણે સર્વ વૃત્તાત ત્હારી આગળ કથ્યુ, હવે તને યોગ્ય લાગે તે કર! સમતાનુ ઉપર્યુક્ત સર્વ વૃત્તાત સાભળીને વિવેકે, આત્માની પાસે ગમન કર્યું અને આત્માને સર્વ સત્ય વૃત્તાત કથ્યુ અને તેથી શુ થયુ તે અધુના જણાવે છે

बन्धु विवेके पीउडो बुजव्यो, वार्यो परघर सग ।
आनन्दघन समता घर आणे, वाधे नवनव रग ॥ नाहुडी० ॥५॥

ભાવાર્થ.—સમતાના કથનથી વિવેક બધુએ આત્મસ્વામીને બોધ આપ્યો અને તેનો મૂળ શુદ્ધ ધર્મ સમજાવ્યો ખરેખર વિવેકમા સત્ય અને અસત્યનો ભેદ પાડવાની અને સત્ય ગ્રહણ કરાવવાની અપૂર્વ શક્તિ રહી છે વિવેકના સદુપદેશથી હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય તત્ત્વનુ ભાન થાયછે દર્શનાદિ સર્વ ગુણોમા પ્રથમ વિવેક પ્રગટે છે અહો! વિવેકનુ કેવુ માહાત્મ્ય છે? ગમે તેવા આત્માને પણ વિવેક, ક્ષણમા ઠેકાણે લાવે છે મોક્ષ માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર વિવેક છે અસત્યથી આત્માને દૂર કરનાર વિવેક છે

જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ વિવેકનુ માહાત્મ્ય સર્વે લોકો સ્વીકારે છે અને લોકો કહે છે કે, વિવેક પ્રગટયાવિના મનુષ્ય તે મનુષ્ય તરીકે ગણાતો નથી विवेको दशमो निधि વિવેક દશમો નિધિ છે વિવેક ત્રીજી આખ છે સસાર વ્યવહારમા વિવેકના, કલ્પના ભેદે જુદા જુદા પ્રત્યેક દેશોમા ભેદ પડી ગયા છે, તોપણ વિવેકવિના કોઇને ચાલતું નથી દરેક ધર્મવાળાઓ અને દરેક દેશવાળાઓ પોતપોતાની બુદ્ધિપ્રમાણે વિવેકની કલ્પના કરેછે, તે સર્વ કલ્પનાવાળા વિવેકમાથી ઉત્તમ વિવેકનો નિર્ણય કરી શકાય છે વિવેક વિના હૃદય મદિરમા અધારૂ વર્તે છે અનેક પ્રકારની ઈંગ્લીશ, સસ્કૃત અને પ્રશીયન, આદિ ભાષાઓના પ્રોફેસર બનો, પણ વિવેકવિના સત્ય સુખની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે એક વિદ્વાન્ કહે છે કે, " વિવેક નથી તેનામા

ધારણ કરતા હતા હાલપણ વિવેક દૃષ્ટિથી તે પ્રમાણે વર્તવામા આવે તો ઉન્નતિક્રમમા આગળ પગલુ ભરી શકાય અને કરોડો મનુષ્યોના આત્માઓને ઉચ્ચ કરી શકાય પૂર્વના જૈનો શાસ્ત્રોના તત્ત્વોને, ધનની પેઠે હૃદયમા ધારણ કરતા હતા અને તેઓ અવસરજ્ઞ હતા તેથી જૈનધર્મનુ રક્ષણ અને વૃદ્ધિના ઉપાયોને આખ આગળ ખડા કરી શકતા હતા પૂર્વના જૈનો સર્વ ક્રિયાઓને નિયમસર કરતા હતા, તેથી તેમનુ શરીર તદુરસ્ત રહેતુ હતુ મતલબકે, ઉન્નતિ પોષક તત્ત્વોને આખ આગળ ખડા કરનાર વિવેકદૃષ્ટિ છે

પડાવશ્યક ક્રિયાની આવશ્યકતા પણ વિવેક દૃષ્ટિથી વિચારતા સત્ય ઠરે છે આલસ્ય, પ્રમાદ, ક્લેશ, કુસપ, નિન્દા અને સ્વાર્થ વગેરેથી કદી પૂર્વકાળમા કોઇની ઉન્નતિ થઇ નથી અને વર્તમાનમા કોઇની થતી નથી, તેમ ભવિષ્યમા કોઈની થનાર નથી, એમ વિવેક દૃષ્ટિથી સમજાય છે

સસાર સમુદ્રમા વિવેક દૃષ્ટિ એક મોટી સ્ટીમરના જેવી છે, તેને જે પ્રાપ્ત કરે છે તે ઇષ્ટ સ્થાનમા જાય છે સસાર સમુદ્રમા વિવેક દૃષ્ટિવિના ઘણા મનુષ્યો બુડે છે કીકીવિના આખની શોભા નકામી છે, નાકવિના મુખની શોભા નકામી છે, પતિવ્રતવિના સ્ત્રીની શોભા નકામી છે, દાનવિના ઘરની શોભા નકામી છે, સત્યવિના જીન્હાની શોભા નકામી છે, ગધવિના પુષ્પની શોભા નકામી છે, તેમ વિવેક-દૃષ્ટિવિના મનુષ્યની શોભા નકામી છે

સર્વ શાસ્ત્રો ન ભણાય તેનો શોક નથી, પણ જો વિવેક પ્રાપ્ત ન થાય તો શોક સમજવો મનુષ્યો શરીરાકારથી સર્વે સરખા છે, પણ તેમા ઉત્તમ કોણ છે, તેતો વિવેકવિના પારખી શકાતુ નથી વિવેક દૃષ્ટિધારકો સત્યસુખપ્રતિ ગમન કરે છે અને કરોડો મનુષ્યોને ઉત્તમ માર્ગ પ્રતિ વાળે છે વિવેક દૃષ્ટિથી મનુષ્યો સર્વ જગત્માથી સારતત્ત્વને ખેંચી લે છે અને તેઓ જે કરે છે તેમા ઘણો લાભ થાય છે વિવેક દૃષ્ટિથી મનુષ્યો સર્વ આચાર્યોની અપેક્ષાઓને સમજવા લાયક બને છે અમુક દેશમા અમુકરીતે વર્તવુ અને અમુક કાળમા અમુકરીતે વર્તવુ, અમુક મનુષ્યોની સાથે અમુકરીતે વર્તવુ અને અમુક દશામા અમુક રીતિએ વર્તવુ વડીલોની સાથે અમુકરીતિએ વર્તવુ, તેમજ સાનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ સયોગોમા અમુકરીતિએ વર્તવુ, ઇત્યાદિ વિવેકથી સમજાય છે અને તે માટે પ્રવૃત્તિ કરી શકાય છે સર્વ કાર્યોમા વિવેકની જરૂર છે વિવેકબુદ્ધિથી નીતિના સિદ્ધાન્તો સચવાય છે વિવેક દૃષ્ટિથી જાતના વ્યાવહારિક કાયદાઓ ઘડાયા છે ઉપસહારમા કહેવાનુ કે વિવેક દૃષ્ટિવિના ઉન્નતિક્રમનુ પગથીયુ પ્રાપ્ત થવુ દુર્લભ છે વિવેક

દષ્ટિવિના દુનિયામા ઉત્તમ થઈ શકાતુ નથી દુનિયામા વિવેક એ સદાનો ભાનુ છે અને તે હૃદયની ઉન્નતિ કરે છે દુનિયામા આ પ્રમાણે વિવેકની દશા છે, તે સ્હેજે સમજી શકાય છે હવે અન્તર વિવેકને કહે છે

આત્માની સૂક્ષ્મ જ્ઞાનાદિ સૃષ્ટિમા વિવેકની ખાસ જરૂર હોય એમા શુ પૂછવુ? કેમકે, વિવેકથી આત્મા પોતાનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ ઓળખે છે હવે વિવેકે આત્માને કહ્યુ કે, હે આત્મન્! તારી સત્ય સ્ત્રીતો સમતા છે અને અવિરતિ તો તારી ખરી સ્ત્રી નથી, તેથી અર્થાત્ વિવેકે પરિપૂર્ણ સમતાનુ સત્યસ્વરૂપ સમજાવ્યુ તેથી, આત્માનુ ભાન ઠેકાણે આવ્યુ અને તેણે અવિરતિ સ્ત્રીની સગતિ છોડી અને સમતાની સગતિ પ્રાપ્ત કરવાની શુદ્ધેચ્છા દર્શાવી ચેતને કુમતિના પરભાવરૂપ ઘરમા જવાનો ભાવ તજ્યો અને તેણીના સામુ કદીપણુ ન જોવાની અને તેણીના લવચાવ્યાથી નહિ મુઝાવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, અર્થાત્ સમતાની પ્રાપ્તિમાટે આત્માએ પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપનો ઉપયોગ ધારણ કર્યો, પોતાના મનમા ઉત્પન્ન થતા અશુભ વિચારોને હઠાવ્યા અને સમતાપર અત્યત પ્રેમ ધાર્યો, આ પ્રમાણે સમતા સ્ત્રીની પ્રાપ્તિમાટે આત્માએ શુદ્ધદશાનો અગીકાર કરી આત્માએ આ પ્રમાણે કર્યું તે યોગ્ય ગણી શકાય, કારણ કે જગત્મા પણ પુરૂષને સ્ત્રીની પ્રાપ્તિમાટે પુરૂષ યોગ્ય ગુણો ધારણ કરવા પડેછે

પુરૂષમા જ્ઞાન, પ્રેમ, ભક્તિ, પરોપકાર, દયા, સત્ય અને પુરૂષાર્થ આદિ સદ્ગુણો હોય છે તો, તેની યોગ્યતા પ્રમાણે તેને ઉચ્ચ સ્ત્રી મળે છે ભૂડને પોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ભૂડણી મળે છે ચકલાને પોતાના અધિકાર પ્રમાણે ચકલી મળે છે પૂર્વભવ સબન્ધ, સ્નેહ અને સદ્ગુણો પ્રમાણે પુરૂષને સ્ત્રીનો સબન્ધ મળતો આવે છે સસારમા તો કદાપિ લાકડે માકડાની પેઠે થાય, પણ અન્તરમા તો આત્માની જ્ઞાનાદિગુણોની સપત્તિ ખીલે તેના ઉપર સમતા સ્ત્રીનો આધાર છે આત્મા, બાહ્ય દશાનો અર્થાત્ રાગ દ્વેષનો ત્યાગ કરે છે તો તે સમતાના ઘેર આવી શકે છે અને સમતાને ભેટી શકે છે આત્માએ ઉત્તમ શુદ્ધદશા સ્વીકારી તેથી વિવેકે આનન્દના ઘનભૂત એવા આત્માને સમતાને ઘેર આણ્યા અને તેથી બન્નેનો મેળાપ થયો સમતા અને આત્માનો એકરસરૂપ સબન્ધ થતા, આત્માને સહજ સુખના નવા નવા રગો પ્રગટવા લાગ્યા, અર્થાત્ ક્ષણે ક્ષણે સહજ સુખની ખુમારીનો અનુભવ રગ પ્રગટવા લાગ્યો અને ક્ષણિક સુખની ભ્રાન્તિ ટળી સમતાના ઘરમા રહેલો આત્મા પોતાના આનન્દમા મ્હાલે છે ત્યારે તેને બાહ્ય સૃષ્ટિના દશ્યવિષયોનુ ભાન હોતુ નથી. સમતાના યોગ્ય

આત્માની દૃષ્ટિમા સમાનતા ભાસે છે ત્યારે સર્વ વસ્તુઓને સાક્ષીભૂત થઇને અવલોકી શકે છે ઉપરના ગુણસ્થાનકમા સમતાના યોગે ચ‍ે છે અને પોતાનુ શુદ્ધ અનન્તવીર્ય પ્રગટાવવા પ્રયત્ન કરે છે જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર ગુણોની ક્ષણે ક્ષણે અનન્ત વિશુદ્ધિ કરે છે સમતાના યોગે આત્મા, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના દુ ખોનુ સ્વપ્ન ભૂલી જાય છે અને પોતાના શુદ્ધ ચૈતન્યની-યૌવન દશાને ખીલવે છે પ્રમાદના સ્થાનકોથી અત્યત ભિન્ન થઈ પોતાના અસખ્ય પ્રદેશોમા આનદ ખુમારીવડે સ્થિર થાય છે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપ તરફ ગમન કરતો છતો, મમતાના વિકારાનો પ્રલય કરે છે અને શુદ્ધ કથનની પેઠે પોતે નિર્મલ થાય છે અન્તરની અસખ્યપ્રદેશરૂપ સૃષ્ટિની અનેક અપૂર્વ શક્તિયોને સાક્ષાત્ વેદે છે અને સતત વિષમ દૃષ્ટિની જે પૂર્વની પ્રવૃત્તિ હતી તેને દૂર કરે છે સમતાના સબન્ધમા આવ્યાવિના સમતાના સમન્ધની સુખ ખુમારી અનુભવાતી નથી સમતાના સબન્ધે અનન્તકર્મની નિર્જરા થાય છે સમતાના સબન્ધે આત્મા અન્તર દૃષ્ટિનો કર્તા બને છે અને બાહ્ય દૃષ્ટિનો હર્તા બને છે સમતાનો સબન્ધ થતા આત્મા પોતાના સ્વરૂપમા તલ્લીન બને છે સમતાના યોગે આત્મા પોતાનુ આનન્દમય શુદ્ધ જીવન અમર કરે છે, અર્થાત્ તે બાહ્ય ભાવથી મરે છે, પણ અન્તરથી સત્ય જીવનથી જીવે છે સમતા ગુણીયલ છે તેથી તે આત્માને પરમ શાન્તિ આપે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, સમતાના ઘેર ચેતન આવતા અનુભવ સુખનો રગ વરે છે અને ચેતન સદાકાળ શાશ્વત સુખનો ભોક્તા બને છે

સૂચના—(આ પદમા રાગ દ્વેષયુક્ત મનને, મેવાસી ગણેલ છે)

પદ ૫૭

(राग आशावरी)

देखो एक अपूरव खेला, आपही बाजी आपही बाजीगर । आप गुरु आप चेला ॥ देखो०

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્આનન્દઘનજી મહારાજ, આત્માની જે દશા થાય છે તે બતાવે છે સમતાના સબન્ધ આવે છે ત્યારે અન્તર દૃષ્ટિનો ખેલ આત્મા ખેલે છે ખેલ છે હે લોકો ! આત્માનો અપૂર્વ ખેલ છે યાને માટે કેમ જ્યા ત્યા આથડો છે દેખશો ત્યારે બાહ્ય ખેલપર પ્રેમ થ

वाह्य खेल करता अन्तरनो खेल अपूर्व केवी रीते छे ?

જે ખેલ દેખવાથી અપૂર્વ આનન્દ પ્રગટે છે, તે અપૂર્વ ખેલ કહેવાય છે બાળકોને નાન્હા નાન્હા રમકડાનો ખેલ અપૂર્વ આનન્દવાળો તે દશામા ભાગે છે અને તેથી તેઓ તે દશામા આનન્દથી જીવી શકે છે જરા મોટી ઉમર થતા બોલબેટ, વગેરે રમત ખેલવામા યુવકોને અપૂર્વ આનન્દ મળે છે યુવાવસ્થામા બાલ્યાવસ્થાના ખેલો નિસ્સાર ભાગે છે, પણ તે વખતે યુવાવસ્થાના ખેલો આનન્દપ્રદ દેખાય છે યુવાવસ્થામા સ્ત્રીના ખેલ, નાટક જેવા ખેલ, હસ્તીના ખેલ, હાથી યુદ્ધના ખેલ, પશુ પખીના ખેલ, વેશ્યાના નાચ, ઘોડાના ખેલ અને અનેક પ્રકારના તમાસા તેનામા અપૂર્વ આનન્દ જણાય છે, કિન્તુ વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થતા યુવાવસ્થાના ખેલોમા આનન્દ ભાસતો નથી, પણ જાણે યુવાવસ્થામા છોકરવાદી કરી હોય તેવુ લાગે છે વૃદ્ધાવસ્થામા સુન્દર યૌવનવન્તી સ્ત્રીઓમા પણ અપૂર્વ આનન્દ ભાસતો નથી આ પ્રમાણે બાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થાના ભેદે દુનિયાના ખેલો અપૂર્વ ભાસનારા પણ નિસ્સાર લાગે છે અને તેમા કઈ આનન્દપ્રદત્વ જણાતુ નથી, અર્થાત્ બાહ્ય પદાર્થોના અપૂર્વ ખેલો તે અમુક વયની અપેક્ષાએ હોય છે, પણ અમુક અવસ્થાએ તેમા કઈ સાર જણાતો નથી જે વસ્તુઓપર પૂર્વે મન ચોંટતુ હતુ અને તેમા લયલીન થતુ હતુ, તેજ મન અન્યાવસ્થા યોગે, તેનામા પ્રેમથી ચોંટતુ નથી જે વેશ્યાઓના ખેલો દેખનારને આનન્દપ્રદ લાગે છે, તેજ ખેલો ખેલનારી વેશ્યાઓને આનન્દપ્રદ લાગતા નથી તેને વળી અન્ય ખેલમા આનન્દ લાગે છે બાહ્ય સૃષ્ટિમા કોઈ અપૂર્વ ખેલ નથી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા બાહ્ય પદાર્થોના ખેલોપર પ્રેમ રહેતો નથી બાહ્ય પદાર્થો અમુક વખતે અપૂર્વ લાગે છે, પણ તેના કરતા કોઈ અન્ય વસ્તુપર મન લાગ્યુ તો પૂર્વના ખેલપર પ્રેમ રહેતો નથી રૂપૈયો ન દેખ્યો હોય ત્યાસુધી પૈસાપર પૂર્ણ પ્રેમ હોય છે, પણ રૂપૈયો પ્રાપ્ત થતા પૈસાની અપૂર્વતા જણાતી નથી સોનામહોર દેખતા રૂપૈયાની અપૂર્વતા કઈ હિસાબમા ગણાતી નથી મોતિ, પન્ના અને હીરાની પ્રાપ્તિ થતા સુવર્ણ મહોરમા અપૂર્વતા ભાસતી નથી રત્નની પ્રાપ્તિ થતા મોતિ વગેરેમા અપૂર્વતા ભાસતી નથી, એમ ઉત્તરોત્તર ચડતી વસ્તુઓ મળતા તેઓનામા પ્રેમ લાગે છે અને પૂર્વની વસ્તુઓપર પ્રેમ રહેતો નથી આ પ્રમાણે વિચાર કરતા નિશ્ચય થાય છે કે, બાહ્યની વસ્તુઓમા એકસરખો પ્રેમ રહેતો નથી અને તે વસ્તુઓ આનન્દ દેનારી પણ હોતી નથી પ્રથમ ગરીબ મનુષ્યને કોઈ સામાન્ય પદવી લેવામાટે મનમા બહુ પ્રેમ ઉપજે છે

અને તેથી વહીવટદાર અને ન્યાયાધીશની પદવીમા તેને અપૂર્વતા ભાસે છે, પણ જ્યારે તે પદવીને પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે તેમા તેને અપૂર્વતા ભાસતી નથી, પણ લોર્ડ વગેરે પદવીઓપર અપૂર્વ પ્રેમ પ્રગટે છે અને તેમા અપૂર્વતા ભાસે છે રાજાની પદવી મળતા ચક્રવર્તિની પદવીમા અપૂર્વતા ભાસે છે, પણ ચક્રવર્તિની પદવી મળતા તેમા અપૂર્વ પ્રેમ રહેતો નથી પ્રથમ ગરીબ અવસ્થામા એક લક્ષાધિપતિની સોબત માટે મન ચોંટે છે લક્ષાધિપતિયોની સોબત થતા કરોડાધિપતિયોની સોબતમા અપૂર્વ પ્રેમ ભાસે છે અને તેઓની સોબત થતા રાજાઓની સોબત કરવામા મન લલચાય છે, પણ તેઓની સોબત થતા તેમા અપૂર્વતા કલ્પેલી હતી, તેનો લોપ થઈ જાય છે પ્રથમ પોતાના ગામ કરતા અન્ય ગામ દેખવામા અપૂર્વતા સમજાય છે, પશ્ચાત્ અમદાવાદ જેવુ શહેર દેખવામા અપૂર્વતા ભાસે છે અને તેના કરતા મુબાઈ અને કલકત્તા જેવા મોટા શહેર દેખવામા આવે છે તો, અમદાવાદમા અપૂર્વતા ભાસતી નથી લડન અને પારીસ દેખતા મુબાઈ અને કલકત્તામા અપૂર્વતા અને અપૂર્વ પ્રેમ ભાસતો નથી, તેમ ઇન્દ્રપુરી દેખતા લડન અને પારીસની અપૂર્વતા હૃદયમાથી ઉડી જાય છે, તેના કરતા પણ અન્ય કઇ વિશેષ દેખવામા આવે છે તો તેની અપૂર્વતા ઉડી જાય છે, આ પ્રમાણે દૃશ્ય પદાર્થોમા ભાસતી અપૂર્વતા અવસ્થા ભેદે અને દૃશ્ય ભેદે બદલાતી જાય છે, માટે બાહ્ય કોઈ પદાર્થમા અપૂર્વતાની અવધિ ઠરતી નથી બાહ્ય પદાર્થોની શ્રેષ્ઠતા પણ મન કલ્પિત છે, તેથી તેની અવધિ જણાતી નથી રસવાળા પદાર્થો ઉત્તરોત્તર અપૂર્વ અપૂર્વ ભાસ્યા કરે છે, પણ અન્તે રસવાળા પદાર્થોની અપૂર્વતા છેવટમા છેલ્લી અવધિએ પણ સત્ય ઠરતી નથી ભોજ્ય અને પેય પદાર્થોમા પણ પૂર્વના ભોગવેલા પદાર્થોપર પ્રેમ રહેતો નથી, તેમ અપૂર્વતા ભાસતી નથી અને ઉત્તરોત્તર ભોજ્ય પદાર્થોમા અપૂર્વ પ્રેમ અને અપૂર્વતા ભાસે છે, પણ ઉત્તરોત્તર તે તે ભોજ્ય અને પેય પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થતા અપૂર્વતા અને અપૂર્વ પ્રેમ કપૂરના પરમાણુની પેઠે વિલય પામે છે દુનિયામા બાહિરના જે પદાર્થો પૂર્વે ન દેખ્યા હોય, તેનાપર બહુ પ્રેમ રહે છે, પણ તે તે પદાર્થો દેખાયાબાદ તેમાની અપૂર્વતા મનમાથી ટળી જાય છે પ્રથમ મનુષ્યોને માન પૂજામા અપૂર્વ પ્રેમ પ્રગટે છે, પણ જ્યારે આખી દુનિયા માન આપે છે અને સન્માન કરે છે, ત્યારે માનમા પણ અપૂર્વતા અને પ્રેમ રહેતો નથી મનુષ્યને જો પુત્ર ન હોય તો પુત્ર પ્રાપ્તિમાટે અપૂર્વ પ્રેમ વહે છે, કિન્તુ યદા પુત્રો-ભૂડના સન્તાનની પેઠે ખૂબ થાય છે, ત્યારે ઉલટો અપૂર્વ પ્રેમના ઠેકાણે કટાળો આવે છે કોઈપણ

બાહ્યવસ્તુઓ નવી દેખવામા આવે છે ત્યારે તેમા અપૂર્વતા અને પ્રેમ વૃત્તિ પ્રગટે છે, પણ જ્યારે તે દરરોજ દેખવામા આવે છે ત્યારે, તેમા કંઈ અપૂર્વતા ભાસતી નથી નાટકમા પ્રથમ જ્યારે કોઈ નવો ખેલ મૂકવામા આવે છે ત્યારે તે ખેલની અપૂર્વતા ભાસે છે, પણ જ્યારે દરરોજ તે ખેલ દેખવામા આવે છે ત્યારે, અરામાત્ર પણ અપૂર્વતા દેખાતી નથી મતલબકે બાહ્યવસ્તુઓના ખેલમા અપૂર્વતા ભાસે છે તે વખતઆવે ઉડી જાય છે મનુષ્યાકાર ઘાગ્પુ કરનો તે પણ એક જાતનો ખેલ છે બાહ્ય ખેલ જોવામા અને તેમાથી આનન્દ લેવા મનુષ્યો પ્રયત્ન કરે છે પણ અન્તે તેમા ફાવતા નથી અને આનન્દના ઠેકાણે દુ ખ દેખે છે જગત્મા બાહ્ય ખેલોની ક્ષણિકતા છે, બાહ્ય તેવા ખેલોથી આનન્દ લેવા મનુષ્યો પ્રયત્ન કરે છે, પણ તે આનન્દ ખરેખરો નથી બાહ્યવસ્તુઓ દ્વારા જે આનન્દ લેવો છે તે પરતન્ત્રતા છે અને વસ્તુત વિચારીએ તો માલુમ પડે છે કે, આનન્દ જડવસ્તુઓમાથી ઉત્પન્ન થતો નથી, માટે બાહ્યવસ્તુઓના ખેલને કદી અપૂર્વ ખેલતરીકે ગણી શકાય નહિ

બાહ્ય સૃષ્ટિમા, બાહ્ય વસ્તુઓનો આનન્દપ્રદ કોઈ અપૂર્વ ખેલ નથી, એમ જ્યારે સહેતુક સિદ્ધ કર્યું ત્યારે, અપૂર્વ ખેલ ક્યા રહે છે? અને તેનો ખેલનાર કોણ છે? કોણ ખેલે છે? અને કોણ ખેલાવે છે? ઇત્યાદિ રહસ્ય સમજવાની અત્યન્ત આવશ્યકતા છે, તેનુ સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે આત્માની અન્તર ગુણોની સૃષ્ટિનો અપૂર્વ ખેલ છે આત્માજ બાજીરૂપ છે અને આત્માજ બાજીગર છે આત્મામા સમયે ઉત્પાદ વ્યય થયા કરે છે અને દ્રવ્યપણે ધ્રૌવ્ય વર્તે છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ગુણોનો અન્તરમા અપૂર્વ ખેલ થયા કરે છે ખેલ ખેલનાર આત્મા પોતે ગુરૂ છે અને પોતાને આજ્ઞા કરે છે અને તે પ્રમાણે સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે એક સ્થિર ઉપયોગમા વર્તે છે, માટે પોતેજ શિષ્ય છે ગુરૂનુ જે કાર્ય છે અને શિષ્યનુ જે કાર્ય છે તે સ્થૂલ વ્યવહારમા તો બન્નેનુ ભિન્ન ભિન્ન દેખાય છે, પણ અન્તરાત્મામા તો ગુરૂનો ધર્મ પણ આત્મા બજાવે છે અને શિષ્યનો ધર્મ પણ આત્મા બજાવે છે બાહ્યમા તો ગુરૂ અને શિષ્યની ભિન્નતા વર્તે છે પણ આત્મામા તો ગુરૂ અને શિષ્ય આત્મા સ્વય હોવાથી—બન્ને ભાવનુ ઐક્ય હોવાથી, શુકલ ધ્યાનમા પ્રવેશ થાય છે બન્નેનુ જ્યા ઐક્ય ત્યા નિશ્ચય છે અને ભેદ પડે ત્યા વ્યવહાર છે આત્મા ધ્યાતા છે, આત્માજ ધ્યેય છે અને આત્માજ ધ્યાનરૂપ છે આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પૂજે છે માટે, સ્વય શિષ્ય ગણાય એમા અધ્યાત્મની

અપેક્ષાએ કાંઈ આશ્ચર્ય નથી આત્મા પોતેજ પૂજ્ય છે માટે તે અપેક્ષાએ ગુરૂ છે, આ પ્રમાણે અધ્યાત્મ દૃષ્ટિથી અન્તરમાં અનુભવ કરવામા આવે છે તો અપૂર્વ ખેલ જણાય છે અને તે અપૂર્વ ખેલ સદાકાલ એક રૂપે રહેછે અને તે સહજ નિત્ય આનન્દપ્રદ છે, માટે અપૂર્વ કહેવાય છે શ્રીમદ્ આવો અપૂર્વ ખેલનો અન્તરમા અનુભવ કરીને અન્યને દર્શનાર્થ સબોધે છે અધ્યાત્મ દૃષ્ટિથી આત્મા ગુરૂ અને ચેલો છે, એવુ જાણી વ્યવહારથી ગુરૂશિષ્યનો ભાવ છોડવો નહિ દરેક વચન અપેક્ષાવાળા છે

लोक अलोक बिच आप बिराजित, ज्ञानप्रकाश अकेला ।
बाजी छाड तहां चढ बैठे, जिहां सिंधुका (सिद्धका) मेला—
देखो० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—આત્માનો આવો અપૂર્વ ખેલ સિદ્ધાત્મામા પણ પ્રથમથી ઉતારી શકાય છે અને અપ્રમત્તાદિ ગુણસ્થાનકે ચડીને સિદ્ધ થયા, તેથી કારણ કાર્યભાવ તરીકે પણ આત્મામા અપૂર્વ ખેલરૂપ અર્થ ઉતારી શકાય છે સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને નિર્મલ-પરમ શુદ્ધ બનેલ આત્માને, સિદ્ધ કહેવામા આવે છે સિદ્ધ ભગવાન્ ક્યા રહે છે તે જણાવવામા આવે છે, લોક અને અલોકના વચ્ચે એટલે બેના મધ્યમા સિદ્ધ ભગવાન્, આપ અર્થાત્ પોતે બિરાજે છે લોકના અન્તે સિદ્ધપરમાત્માઓ છે અને ત્યાથી આગળ અલોક શરૂ થાય છે આત્મા ત્રયોદશમ ગુણસ્થાનકમા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પ્રાપ્ત કરે છે કેવલ જ્ઞાનવડે લોક અને અલોક સર્વ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે દરેક વસ્તુઓ દ્રવ્યરૂપે અનાદિ અનન્ત છે, કેવલજ્ઞાનમા તે તે વસ્તુઓ અનાદિ અનન્તરૂપે દ્રવ્યપણે હોવાથી તેનો અનાદિ અનન્તરૂપે ભાસ થાય છે પર્યાયરૂપે દરેક વસ્તુઓ સાદિસાત છે, માટે કેવલજ્ઞાનમા તેઓ સાદિસાન્તપણે ભાસે છે કેવલજ્ઞાનરૂપ એકજ પ્રકાશ તેરમા ગુણ સ્થાનકમા છે ક્ષાયિક ભાવના કેવલજ્ઞાન વખતે, ક્ષયોપશમ ભાવનુ મતિજ્ઞાન વા શ્રુતજ્ઞાન હોતુ નથી એક કેવલજ્ઞાનમા લોકાલોકનો ભાસ થાય છે તેરમા ગુણસ્થાનકમા કેવલી સર્વ ક્રિયાઓ કેવલજ્ઞાનરૂપ પ્રકાશયોગે કરે છે કેવલજ્ઞાનીજ સર્વજ્ઞ કહેવાય છે શ્રી ચોવીશમા તીર્થંકર મહાવીર પ્રભુ કેવલજ્ઞાની હતા, તેથી તેમણે સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો છે અને તે પિસ્તાલીશ આગમ વગેરે વાચવાથી સમ્યક્ રીત્યા અવબોધાય છે તેરમા ગુણસ્થાનકમા ચાર ઘાતી કર્મ હોતા નથી કારણકે ચાર ઘાતી કર્મનો સર્વથા નાશ થવાથી, ત્રયોદશમ ગુણસ્થાનકનો

પ્રાપ્તિ થાય છે, કિન્તુ ત્યા ચાર અઘાતીયા કર્મ વર્તે છે તેરમા ગુણસ્થાનકથી ચઉદમા ગુણસ્થાનકમા જવાય છે કેવલજ્ઞાન થયા પશ્ચાત્ છેલ્લી વખતે શુકલ ધ્યાનના-ચરમ બે પાયાનુ અનુક્રમે ધ્યાન કરવુ પડે છે અને ચાર અઘાતિ કર્મનો નાશ કરવો પડે છે અઘાતી કર્મનો નાશ થતા ચઉદમુ ગુણસ્થાનક પૂર્ણ થાયછે અને ચઉદમા ગુણસ્થાનકનુ ઉલ્લઘન કર્યા પશ્ચાત્ આત્મા સિદ્ધ સ્થાનમા જાયછે-એક સમયમા સિદ્ધ સ્થાનમા પહોચે છે સિદ્ધસ્થાન, ચતુર્દશ રજ્જ્વાત્મક લોકના અન્તે છે, પશ્ચાત્ ત્યાથી અલોકની શરૂઆત થાય છે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, ભગવતીસૂત્ર, આચારાગસૂત્ર વગેરે પિસ્તાલીશ આગમોમા, લોકના અગ્રભાગપર સિદ્ધ સ્થાન છે એમ પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે જૈનદર્શનમા આ પ્રમાણે સિદ્ધસ્થાન કથ્યુ છે અદ્વૈતવાદમા મુક્તિનુ સ્થાન અન્ય કલ્પવામા આવ્યુ નથી સાખ્યદર્શનમા મુક્તિનુ સ્થાન અન્ય માન્યુ નથી બૌદ્ધ દર્શનમા પણ મુક્તિનુ સ્થાન અન્ય જણાવ્યુ નથી કર્મથી મુક્ત થએલ આત્મા સિદ્ધ સ્થાનમા એક સમયમા જાય છે અને ત્યા સાદિ અનન્તમા ભાગે રહે છે એરડામાથી બીજ ઊર્ધ્વ ઉછળે છે અને મલીનતા (માટી) દૂર થતા તુબિકા જેમ જલઉપર આવે છે તેમ, કર્મનો નાશ થતા આત્મા સિદ્ધસ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે, એમ સર્વજ્ઞ શ્રી મહાવીરપ્રભુએ મુક્તિનુ સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે સિદ્ધ સ્થાનમા અનન્ત સિદ્ધો રહે છે ભૂતકાલમા અનન્તજીવો કર્મોનો ત્યાગ કરીને સિદ્ધ સ્થાનમા ગયા અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાથી વર્તમાનકાળે જાય છે અને ભવિષ્યમા અનન્ત જીવો કર્મનો ક્ષય કરીને મુક્તિ સ્થાનમા જશે

સસારની બાજી જે, રાગદ્વેષરૂપ ભાવ કર્મ અને અષ્ટધા દ્રવ્ય કર્મની બાજીને છોડીને આત્મા તે સ્થાનમા જાય છે જ્યા અનન્ત સિદ્ધોનો મેળાપ થાય છે ત્યા કેવલીઓ ચડી ગયા, અહો ! કેવુ આત્માઓનુ સામર્થ્ય? અહો કેવો અપૂર્વ ખેલ? જહા સિન્ધુકા મેલાના કરતા, જહા સિદ્ધકા મેલા એમ પાઠ હોવો ઘટે છે, તેવો પાઠ મનમા વારીને ઉપર્યુક્ત અર્થ કર્યો છે સિન્ધુકામેલાના ભાવાર્થમા સમજવાનુ કે, અનન્ત ગુણના ધારક સિન્ધુસ્વરૂપ સિદ્ધાત્માઓ જ્યા છે ત્યા, જીવ અષ્ટ કર્મને ક્ષય કરીને ગયો અને પરમાત્મપદ પામ્યો, અર્થાત્ પોતાનુ પરિપૂર્ણ શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર્યું અહો કેવી જીવની અલોકિક શક્તિ ! શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ આ પ્રમાણે આત્માની શક્તિના અપૂર્વ ખેલને, મનમા ભાવી તેમા આનન્દ પામીને અન્યોને પણ આવો ખેલ દેખાડે છે ખરેખર આ ખેલજ

સત્ય છે, કારણકે તેથી દુઃખની પરંપરા ટળે છે અને સત્ય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સર્વ ખેલ કરતાં આ ખેલ અપૂર્વ છે આવો, હે ભવ્યજીવો! ખેલ ખેલો, કે જેથી અન્ય સંસારના સર્વ ખેલો ખેલવાના બન્ધ પડે બાહ્યના ખેલોનો પાર આવવાનો નથી અને તેથી ખરૂં સુખ મળવાનું નથી આવો-આત્માની પરમાત્મદશા થાય તેવો-ખેલ ખેલવાને શ્રાવકનાં વ્રત અંગીકાર કરવાં જોઇએ અથવા શક્તિ હોય તો સાધુનાં પંચમહાવ્રત અંગીકાર કરવાં જોઇએ સાધુ થઈને પંચાચાર પાળવા જોઇએ હાલના કાળમાં કંચન અને કામિનીનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો સાધુપણું સારી રીતે પામી શકાય પૂર્વના સમય જેવું હાલ ચારિત્ર ન પાળી શકાય તેથી ચારિત્ર ન લેવું એમ કદી મનમાં નિશ્ચય કરવો નહિ સાધુ થવાથી ઘણી ઉપાધિયો દૂર કરી શકાય છે, ચારિત્રના આચારમાં પ્રવૃત્ત થએલ આત્મા દુનિયાથી દૂર રહી શકે છે અને ઉત્સર્ગ અને અપવાદ માર્ગે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવાનુસારે આત્માની ઉચ્ચતા કરી શકે છે, ચારિત્રના સુખનો અનુભવ ચારિત્ર લીધાવિના થતો નથી તમે તેટલા વિદ્વાન્ થાઓ અને માનસન્માનથી તમારા આત્માને ધન્ય માનો, પણ ચારિત્ર પદ લીધાવિના નિરૂપાધિ દશાના સુખનો અનુભવ આવનાર નથી અને આશ્રવના હેતુઓનો પરિહાર થનાર નથી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યાથી અને ગુરૂગમપૂર્વક તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવાથી, આત્માના અપૂર્વ ખેલનું ભાન થાય છે અને તેથી અન્તરમાં ઉતરી શકાય છે આત્માની જ્ઞાનાદિ ઋદ્ધિના ખેલમાં ઉતરતાં બાહ્ય ઋદ્ધિના ખેલો વિલય પામે છે કહ્યું છે કે, અન્તરમાં જે ઉતરે છે તેનું બાહ્યમાં ચિત્ત ચોંટતું નથી અન્તરની વાતો કરવામાં આવે તેટલા માત્રથી કંઈ કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી, કેમકે કહેવું તે રૂપું છે અને કરવું તે સોનું છે અને તેનો અનુભવ લેવો એ રત્ન છે આત્માની વાતો ફરીફરીને કંઠ બેસાડવામાં આવે પણ જ્યાંસુધી આત્માના ગુણો પ્રાપ્ત કરવા, ચારિત્રનો યથાશક્તિ માર્ગ પકડવામાં ન આવે ત્યાંસુધી શુષ્ક જ્ઞાનીપણું છે જે સદાચારો સેવવા, તે આવા અપૂર્વ ખેલનો હૃદયમાં ઉપયોગ રાખીને સેવવા ઉપર્યુક્ત અપૂર્વ ખેલ વાંચીને વાચકોએ તેવો ખેલ અન્તરમાં પ્રકટાવવો જોઇએ અન્તરના ખેલમાં આનન્દનો મહાસાગર છે જ્ઞાની પુરૂષો અન્તરના ખેલનો અભ્યાસ કરેછે બાળ જીવો બાહ્ય વસ્તુઓમાં ખેલે છે અને અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ અન્તરમાં ખેલે છે સાધુ વા શ્રાવકના અધિકાર પ્રમાણે, બાહ્યનાં કાર્ય કરતા છતાં, પણ અન્તરનો અપૂર્વ ખેલ અત્યંત ઉત્સાહ ધારણ કરવો આત્માનો અન્તરનો અપૂર્વ સ્વસ્વભાવે રહી ખેલવું,

પણ બાહ્ય ષટ્દર્શનના નાદમા પડીને, રાગદ્વેષના ખરાબ ખેલમા ન પડવુ, એમ શ્રીમદ્ પોતાનો આશય પ્રગટ કરીને કહે છે

वाग्वाद खट नाद सहुमे, किसके किसके बोला ।
पाहाणको भार काही उठावत, एक तारेका चोला ॥ देखो० ॥३॥

ભાવાર્થ —ષટ્દર્શનરૂપ નાદથી ઉત્પન્ન થએલ વાણીનો વાદ સકલ દર્શનોમા છે, એમા કોનુ કોનુ બોલીએ? દર્શનવાદરૂપ પાષાણને હે જીવ! તુ કેમ ઉઠાવે છે? વસ્તુત જોઈએ તો એક તારના ચોલાની પેઠે આત્મામા તે ષટ્દર્શનનો સમાવેશ થાયછે, એકતારાના તબુરા માથી છ સ્વર નીકળે છે તેમ, આત્મામાથી ષટ્દર્શન પ્રગટયા છે અને સમ્યક્ત્વ જ્ઞાન થતા તેમા સમાઈ જાય છે

॥ श्लोक ॥

गौतमश्च कणादश्च, कपिलश्चपतञ्जलि ।
व्यासश्च जैमिनिश्चापि, दर्शनानि षडेवहि ॥ १ ॥

ન્યાયદર્શન, વૈશેષિકદર્શન, સાખ્યદર્શન, યોગદર્શન, વેદાન્તદર્શન, (ઉત્તર મીમાસા) જૈમિનીયદર્શન (પૂર્વ મીમાસા) આ ષડ્દર્શનના વાદમા કોનુ કોનુ સત્ય કહી શકાય? એકેક દર્શનના વાદરૂપ પત્થરના ભારને મસ્તકપર શામાટે ઉપાડવો જોઇએ, દરેક દર્શનો અમુક અમુક નયની અપેક્ષાએ ઉત્પન્ન થયા છે, નયચક્રમા કહ્યુ છે કે,—

॥ गाथा ॥

जावइया वयणपहा तावइयाचेव हुति नयवाया ।
जावइया नयवाया तावइयाचेव हुति नयवाया ॥ १ ॥

જેટલા વચનના માર્ગ છે તેટલા નયવાદો છે અને જેટલા નય વાદો છે તેટલા વચન માર્ગો છે દુનિયામા જેટલા દર્શનો છે તે સર્વેનો ગમે તે નયોમા સમાવેશ થયાવિના રહે તો નથી અનેકાન્ત (જૈન દર્શન) મા સર્વ દર્શનનો સાપેક્ષાએ સમાવેશ થાય છે ન્યાય અને વૈશેષિક દર્શન અમુકરૂપે આત્માનુ અને પરમાત્માનુ અસ્તિત્વ સ્વીકારે છે સાખ્યદર્શન પણ પુરૂષરૂપે આત્માનુ અસ્તિત્વ સ્વીકારે છે જૈનશા સ્ત્રકારોએ ષડ્દર્શનના નામ નીચે પ્રમાણે દર્શાવ્યા છે

॥ श्लोक ॥

दर्शनानि षडेवात्र, मूलभेदव्यपेक्षया ।
देवता तत्त्वभेदेन, ज्ञातव्यानि मनीषिभि ॥ १ ॥
बौद्ध नैयायिक साख्य, जैन वैशेषिक तथा ।
जैमिनीय च नामानि, दर्शनानाममून्यहो ॥ २ ॥

આ જગત્મા મૂલભેદની જ અપેક્ષાએ ષડ્દર્શન છે ઈષ્ટદેવ અને તત્ત્વ એ બે ભેદવડે ષડ્દરાન મનુષ્યોએ જાણવા જોઈએ બૌદ્ધદર્શન, નૈયાયિકદર્શન, સાખ્યદશન, જૈનદર્શન, વૈશેષિક દર્શન, જૈમિનિયદર્શન, એ ષડ્દર્શનના નામ જાણવા હવે બૌદ્ધદર્શનનુ સ્વરૂપ કથે છે

तत्र बौद्धमते तावत्, देवता सुगत किल ।
चतुर्णामार्य सत्यानां, दु खादीना प्ररूपक ॥ ३ ॥
दु ख ससारिण स्कन्धा, ते च पञ्च प्रकीर्तिता ।
विज्ञान वदना सज्ञा, सस्कारो रूपमेव च ॥ ४ ॥
समुदेति यतो लोके, रागादीनां गणोऽखिल ।
आत्मात्मीयभावाख्य समुदय स उदाहृत ॥ ५ ॥
क्षणिका सर्वसस्कारा, इत्येव वासनायका ।
समाग इह विज्ञेयो, निरोधो मोक्ष उच्यते ॥ ६ ॥
पञ्चेन्द्रियाणि शब्दाद्या, विषया पञ्च मानसम् ।
धर्मायतनमेतानि द्वादशायतनानि च ॥ ७ ॥
प्रमाण द्वेध विज्ञेये, तथा सौगतदर्शने ।
प्रत्यक्षमनुमान च, सम्यग्ज्ञान द्विधा यत ॥ ८ ॥
प्रत्यक्ष कल्पनापोढ -मभ्रा त तत्र बुद्ध्यताम् ।
त्रिरूपाल्लिङ्गतो लिङ्गि -ज्ञान त्वनुमानसज्ञितम् ॥ ९ ॥
रूपाणि पक्षधर्मत्व, सपक्षे विद्यमानता ।
विपक्षे नास्तिता हेतो -रेव, त्रीणि विभाव्यता ॥ १० ॥

મિથ્યાદષ્ટિના યોગે અનેકાન્તમાર્ગની શ્રદ્ધા થઈ નહિ કારણકે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે યથાપ્રવૃત્તિકરણવડે જીવો ઘણી કર્મની સ્થિતિ ખપાવે છે, તો પણ સમ્યક્ત્વની દષ્ટિ પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે ગૌતમ બુદ્ધના મનમા અનેક વિચારો થવા લાગ્યા આત્માનુ સ્વરૂપ જોવા ઘણા વિચારો કર્યા અને તેમા પોતાની મેળે તેણે નવો સિદ્ધાન્ત સ્થાપ્યો, પણ જો તેણે જૈનધર્મનુ રહસ્ય અવબોધ્યુ હોત તો નવીન પન્થ કાઢત નહિ તેના મનમા અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા અને નષ્ટ થવા લાગ્યા, તેથી તેણે એમ નિશ્ચય કર્યો કે આત્મા તે વિચારરૂપ છે, વિચાર ક્ષણે ક્ષણે ફરે છે, તેથી વિચારરૂપ આત્મા ક્ષણિક છે, એવુ તેના મનમા ખાસ બેસી ગયુ, તેથી તે ઉપર તેણે અનેક યુક્તિયો ગોઠવી પ્રયાગમા એક સિદ્ધાન્તનો નક્કી વિચાર કરી તેણે ઉપદેશ દેવાનુ કાર્ય શરૂ કર્યું તેના ઉપદેશથી ચારેબાજુમાના ઘણા લોકો તેના શિષ્ય થયા શ્રી મહાવીર પ્રભુના સમાનકાલમા તેણે પોતાના મતનો પ્રચાર કર્યો પૂર્વકાલમા જૈન અને વેદ એ બે ધર્મ હતા, તેમા ગૌતમ બુદ્ધના સ્થાપેલા ધર્મ વધારો કર્યો, ત્યારથી હિન્દુસ્થાનના લોકો ત્રણ ધર્મમા વહેંચાઈ ગયા હવે બૌદ્ધદર્શનસબન્ધી વિચાર કરવામા આવે છે

બૌદ્ધદર્શનમા ચાર આર્ય સત્ય કહેવાય છે, દુ ખ, સમુદય, માર્ગ અને નિરોધ એ ચાર આર્ય સત્યનો પ્રરૂપક ગૌતમ બુદ્ધ છે

સસારી જીવને દુ ખ વર્તે છે, સ્કધોના પાચ ભેદ છે, વિજ્ઞાન, વેદના, સજ્ઞા, સસ્કાર અને રૂપ, એ પાચનુ સ્વરૂપ ગ્રન્થોમાથી જાણી લેવુ જેનાથી રાગાદિનો સકલ સમૂહ પ્રગટે છે તેને આત્માત્મીય ભાવ રૂપ સમુદય આર્ય સત્ય કહે છે વિદ્યુતના તેજની પેઠે અથવા સન્ધ્યાના રાગની પેઠે સર્વે સસ્કારો ક્ષણિક છે, સર્વ વાસનાઓ પણ ક્ષણિક છે, એવી રીતે વિચારવુ તેને માર્ગનામા આર્ય સત્ય કહે છે કર્મોથી મુકાવુ તેને નિરોધનામા આર્ય સત્ય કહે છે પાચ ઇન્દ્રિયો અને શબ્દાદિ પાચ વિષયો તેમજ મન અને ધર્મ કરણી કરવાનુ સ્થાન તે દેવગુરૂનુ મન્દિર, એ ઉપયુક્ત બાર સ્થાનકો છે. બૌદ્ધદર્શનમા પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન એ બે પ્રમાણ છે, તેથી સમ્યગ્ જ્ઞાન પણ બે પ્રકારનુ કથાય છે તર્ક અને વિતર્કથી રહિત તથા ભ્રાન્તિથી રહિત પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જાણવુ ત્રણ રૂપથી અનુમાન પ્રમાણની સિદ્ધિ થાય છે પક્ષધર્મત્વ, સપક્ષત્વ અને વિપક્ષત્વ, આ ત્રણ રૂપ જાણવા યોગ્ય છે તેથી તેનુ સ્વરૂપ બતાવે છે પક્ષ ધર્મપણ એટલે, યથા આ પર્વત અગ્નિમાન્ છે કારણ કે અત્ર ધૂમ છે, અગ્નિવિના ધૂમ હોય નહિ, તેથી ધૂમના યોગે પર્વતમા અગ્નિ છે એમ સિદ્ધ થયુ, એ પ્રથમ પક્ષ ધર્મત્વ કથાય

છે સપક્ષપાદ એટલે સપક્ષમા છતાપાદ તે આ પ્રમાણે, જે જે ધૂમ વાન હોય છે તે તે અગ્નિમાન હોય છે, આ રસોડામા ધૂમ્ર છે તેથી ત્યા અગ્નિ છે, તેમ આ પર્વત ધૂમવાન છે તેથી ત્યા અગ્નિ છે, એ સપક્ષત્વ કહ્યુ વિપક્ષમા અછતાપાદ તે આ પ્રમાણે છે, જલાશયમા ધૂમ નથી માટે તે અગ્નિમાન નથી, એમ અવબોધવુ તે વિપક્ષપાદ જાણવુ આ ત્રણ રૂપવડે અનુમાન પ્રમાણ સિદ્ધ થાય છે અને તેથી સાધ્યની સિદ્ધિ કરવામા આવે છે આ પ્રમાણે બૌદ્ધદર્શનનુ સ્વરૂપ સામાન્યત અવબોધવુ

ગૌતમબુદ્ધે પોતાના ધર્મ વિસ્તારવામાટે ઘણા સાધુઓ અને સાધ્વીઓ બનાવી ગામોગામ અને શહેરે શહેર બૌદ્ધધર્મ પ્રસરવા લા યો બૌદ્ધધર્મના આચાર્યો અન્યધર્માની સાથે હરિફાઈ કરવા લા યા પરોપકાર ગુણને અને ક્ષણિકત્વને મુખ્ય કરીને તેઓએ ઉપદેશ આપ્યો, તેથી બાલજીવો પણ પરોપકાર ગુણનો લાભ લેઇને તે ધર્મમા દાખલ થવા લા યા કેટલાક સામા ય રાજાઓએ તે ધર્મને સહાય આપી બૌદ્ધધર્મ ચાર વર્ણનો અનુક્રમ તોડી નાખ્યો અને તેઓ સકલ માનવ જાતને એકસરખી માનવા લા ા બૌદ્ધધર્મીઓ વેદધર્મીઓને પોતાના ધર્મમા યજ્ઞ ગેરેમા દોષ બતાવીને ખેંચવા લાગ્યા અને પોતાના ધર્મની પ્રભુતા કરવા લા યા, પણ તેમના ક્ષણિક વાદના સામે માન જૈનધર્મીઓ બહાદૂરીથી ઉભા રહ્યા અને તેથી બૌદ્ધોપરાજય પામ્યા જૈનધર્મના આચારો અને વિચારોએ બૌદ્ધોને પણ જૈનો બનાવ્યા, વેદધર્મીઓને પણ જૈનો બના યા આર્ય સુહસ્તિ અને સપ્રતિ રાજાના સમયમા, એટલે આજથી લગભ ા બાવીસેં વર્ષ ઉપર જૈનધર્મ હિન્દુ સ્થાનની ચારે દિશાએ પ્રસર્યો હતો જૈનસાધુઓ અને સાધ્વીઓના આચારો અને ઉપદેશથી દુનિયાનુ લક્ષ્ય જૈનધર્મપ્રતિ ખેંચાયુ હતુ જૈનધર્મની સાથે હરિફાઈ કરતા બૌદ્ધધર્મ પાછો પડયો હતો, મલ્લવા દીસૂરિના વખતમા બન્નેધર્મની વલ્લભીપુર ન રમા શિલાદિત્ય નૃપતિ સમક્ષ ચર્ચા ચાલી અને તેમા બૌદ્ધધર્મના આચાર્યો હાર્યા અને પરદેશ ગમન કરવુ પડયુ તથા શકરાચાર્યના વખતમા પણ બૌદ્ધોને ઘણુ ખમવુ પડયુ, તેથી હિન્દુસ્થાનમાથી બૌદ્ધધર્મે અન્યદેશમા પ્રયાણ કર્યું વેદાન્તીઓની સાથે જૈનાચાર્યો ઉભા રહ્યા, અર્થાત્ ધર્મશાસ્ત્રોની ચર્ચામા જૈનાચાર્યો વ યોની સામે ઉભા રહીને પોતાના ધર્મને ફેલાવવા લા યા દક્ષિણમા અને ગુજરાતમા ઘણા રાજાઓએ જૈનધર્મને માન આપ્યુ અને જૈન ધર્મને પાળનાર કુમારપાલ વ ેરે રાજાઓ થયા બૌદ્ધધર્મમા આત્માને ક્ષણિક માનવામા આવે છે ક્ષણે ક્ષણે આત્મા ઉપજે છે અને નવો

ઉત્પન્ન થાય છે બૌદ્ધધર્મમા સાધુઓને ગુરૂ તરીકે માનવામા આવે છે તેઓના સાધુઓ પીતવસ્ત્ર ધારણ કરે છે અને તેઓ ભક્તોના બનાવેલા મઠોમા રહેછે તેઓ પોતાના ધર્મનો ઉપદેશ આપવા અત્યત ઉદ્યમ કરે છે હાલ અડતાલીશ ક્રોડ બૌદ્ધધર્મ પાળનારાઓની સખ્યા છે યુરોપદેશમા બૌદ્ધધર્મ ફેલાવા લાગ્યો છે જૈનોએ જૈનધર્મનાં શાસ્ત્રોનો પરિપૂર્ણ અભ્યાસ કરીને પોતાના ધર્મનો ફેલાવો કરવા કમર કસવી જોઇએ બૌદ્ધધર્મના શાસ્ત્રોમા નાતજાતનો ભેદ નથી, તેપ્રમાણે જૈનશાસ્ત્રોમા પણ જૈનધર્મ પાળવામા નાતજાતનો ભેદ નથી બૌદ્ધ મનુષ્યોમા માસાહારનો પ્રચાર વધી પડયો છે અને તેથી તેઓ દયાના સિદ્ધાન્ત ઉપર પાણી ફેરવવા લાગ્યા છે બૌદ્ધધર્મ અદ્યાપિપર્યંત રાજકીય ધર્મ બની રહ્યો છે, ત્યારે જૈનધર્મ હવે રાજકીય ધર્મ રહ્યો નથી, તેનુ કારણ એ છે કે જૈનો પ્રાય વણિક રહ્યા અને તેઓએ સકુચિત દૃષ્ટિ ધારણ કરી જૈનાચાર્યો પ્રમાદને તજીને વિશાલ દૃષ્ટિથી, હવે જૈનધર્મ ફેલાવવામાટે પ્રયત્ન કરે તો, પુન જૈનધર્મની જાહોજલાલી થાય આત્મભોગ આપ્યાવિના અને જગતનાપર કરૂણા લાવ્યાવિના દુનિયામા જૈનધર્મનો ક્યાથી ફેલાવો થઈ શકે? અત્ર કેટલુક મૂળ વિષયથી દૂર જઇને કહેવામા આવ્યુ, છે પણ તે ખરેખર જૈન દર્શનને ઉપયોગી હોવાથી અપ્રાસગિક ગણાશે નહિ, કારણ કે જૈનધર્મમા સર્વ ધર્મનો અપેક્ષાએ સમાવેશ થાય છે ત્યારે તેવા જૈનધર્મના પ્રચારમાટે જે કઈ કહેવામા આવે તે સર્વ અમૂલ્ય લાભ માટેજ હોઈ શકે હવે ન્યાયદર્શનનુ કિંચિત્ સ્વરૂપ દર્શાવવામા આવે છે

॥ श्लोक ॥

अक्षपादमते देव सृष्टिसहार कृच्छिव ।
विभुर्नित्यैक सर्वज्ञो, नित्यबुद्धिसमाश्रय ॥
तत्त्वानि षोडशाऽत्रत्र, प्रमाणादीनि तद्यथा ।
प्रमाण च प्रमेय च, सशयश्च प्रयोजनम् ॥
दृष्टान्तोऽप्यथ सिद्धान्तोऽवयवास्तर्क निर्णयौ ।
वादो जल्पो वितण्डा च, हेत्वाभासा छलानि च ॥
जातयो निग्रहस्थानान्येषामेव प्ररूपणा ।
अर्थोपलब्धिहेतु स्यात् प्रमाण तच्चतुर्विधम् ॥
प्रत्यक्षमनुमानचोपमान शाब्दिक तथा ।
तत्रेन्द्रियार्थ सम्पर्कोत्पन्नमव्यभिचारिकम् ॥
व्यवसायात्मक ज्ञान, व्यपदेशविवर्जितम् ।
प्रत्यक्षमनुमान तु, तत्पूर्व त्रिविध भवेत् ॥

पूर्ववच्छेषवच्चैव, दृष्टं सामान्यतस्तथा ।
तत्राद्यं कारणात् कार्यमनुमानमिहोदितम् ॥
रोलम्बगवलव्यालतमालमलिनत्विष ।
वृष्टिं व्यभिचरन्तीह नैवं प्रायाः पयोमुचः ॥
कार्यात् कारणानुमानं यच्च तच्छेषवन् मतम् ।
तथाविधनदीपूरान्मेघो वृष्टो यथोपरि ॥
यच्च सामान्यतो दृष्टं तदेवं गतिपूर्विका ।
पुंसि देशान्तरप्राप्तिर्यथा सूर्येऽपि सा तथा ॥
प्रसिद्धवस्तुसाधर्म्यादप्रसिद्धस्य साधनम् ।
उपमानं समाख्यातं यथा गौर्गवयस्तथा ॥
शाब्दमाप्तोपदेशस्तु, मानमेवं चतुर्विधम् ।
प्रमेयं त्वात्मदेहाद्यं, बुद्धीन्द्रियसुखादि च ॥
किमेतदिति संदिग्धः प्रत्ययः संशयो मतः ।
प्रवर्तते यदर्थित्वा-त्तत्तु साध्यं प्रयोजनम् ॥
दृष्टान्तस्तु भवेदेष, विवादविषयो न यः ।
सिद्धान्तस्तु चतुर्भेदः सर्वतन्त्रादिभेदतः ॥
प्रतिज्ञाहेतु दृष्टान्तो-पनया निगमास्तथा ।
अवयवाः पञ्च तर्कः संशयोपरमो भवेत् ॥
यथा काकादिसम्पातात्, स्थाणुना भाव्यमत्र हि ।
ऊर्ध्वं संदेहतर्काभ्यां, प्रत्ययो निर्णयो मतः ॥
आचार्यशिष्ययोः पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहात् ।
या कथाभ्यासहेतुः स्याद-सौ वाद उदाहृतः ॥
विजिगीषो कथा या तु, छलजात्यादि दूषणा ।
स जल्पः सा वितण्डा तु, या प्रतिपक्षवर्जिता ॥
हेत्वाभासा असिद्धाद्या, छलं कूटं नवोदकं ।
जातयो दूषणाभासाः पक्षादिर्दुष्यते नयैः ॥
निग्रहस्थानमाख्यातं, परो येन निगृह्यते ।
प्रतिज्ञाहानि संन्यास-विरोधादिविभेदतः ॥

શ્લોક ભાવાર્થ—અક્ષપાદ એટલે, ગૌતમર્ષિના મતમાં સ
ઉત્પાદ તથા સંહાર કરનાર ઈષ્ટદેવ શિવ (મહાદેવ) છે શિવને
અર્થાત્ સર્વત્ર વ્યાપક માનવામાં આવે છે તે નિત્ય છે, એક છે
તે સર્વજ્ઞ છે અને નિત્ય બુદ્ધિનો આશ્રયભૂત છે, તેમાં પોડશતત્ત્વ
વામાં આવે છે પ્રમાણ, પ્રમેય, સંશય, પ્રયોજન, દૃષ્ટાન્ત, સિદ્ધ

અવયવ, તર્ક, નિર્ણય, વાદ, જલ્પ, વિતંડા, હેત્વાભાસ, સ્થલ, જાતિયો અને નિગ્રહસ્થાન, એ સોળ પદાર્થોને ગૌતમ પ્રતિપાદન કરે છે

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ, અનુમાન પ્રમાણ, ઉપમાન પ્રમાણ અને શાબ્દિક પ્રમાણ એ ચાર પ્રમાણ છે

તત્ર ઇન્દ્રિયાર્થે સંપર્કોત્પન્ન, અવ્યભિચારી અને વ્યવસાયાત્મક જ્ઞાન છે, ને વ્યપદેશ વર્જિત છે પદાર્થોની સાથે ઇન્દ્રિયોના સંયોગથી જે જ્ઞાન થાય છે તેને, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ કહે છે

પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પૂર્વે જેને છે એવુ અનુમાન પ્રમાણ ત્રણ પ્રકારે હોય છે ૧ પૂર્વવત્ નામનુ અનુમાન પ્રમાણ ૨ શેષવત્ નામનુ અનુમાન પ્રમાણ ૩ સામાન્યનામા અનુમાન પ્રમાણ તેમા એ ત્રણ ભેદો પૈકી કારણથકી કાર્યનુ જે અનુમાન થાય છે, તેને પ્રથમ પૂર્વવત્ નામનુ અનુમાન અવબોધવુ

ભ્રમર, મહીષ, હસ્તિ અને સર્પ તથા તમાલ વૃક્ષ એ સર્વે શ્યામ કાન્તિવાળા જગત્મા વૃષ્ટિ વર્ષવાના કાર્યપ્રતિ વિશેષત પ્રવર્તે છે, પણ તે મેઘ સદૃશ નથીજ, અર્થાત્ વૃષ્ટિ નહિ કરનાર, અભ્રસમાન ભ્રમરાદિકો છે, કારણ કે અન્ને શ્યામવર્ણવાળા છે, માટે વૃષ્ટિ કરવારૂપ કારણે વાદળમા કાર્ય સિદ્ધિ થઈ અને ભ્રમરાદિકોમા વૃષ્ટિ કારણ ન હોવાથી કાર્યની અસિદ્ધિ થઈ

કાર્યથકી કારણનુ અનુમાન કરવુ તેને શેષવત્ અનુમાન માનેલુ છે નદીના પૂરરૂપ કાર્યથી પર્વત આદિપર મેઘ થયો છે, એમ જાણવુ તે શેષવત્ અનુમાન અવબોધવુ જેવી સૂર્યમા ગતિપૂર્વક દેશાન્તર પ્રાપ્ત છે, તેવી પુરૂષને વિષે ગતિ પૂર્વક દેશાન્તર પ્રાપ્તિ છે, એવુ જે અનુમાન કરવુ તેને સામાન્યનામા અનુમાન કથે છે

પ્રસિદ્ધ વસ્તુના સાધર્મ્યથી અપ્રસિદ્ધ વસ્તુને સાધવી તેને ઉપમાન પ્રમાણ કહે છે જેમ જેવી ગાય છે તેવો ગવય છે

આપ્તપુરૂષના વાકયને શાબ્દપ્રમાણ કહે છે પ્રમાણવડે જે ગ્રાહ્ય થાય તેને પ્રમેય કહે છે આત્મા, દેહાદિબુદ્ધિ, ઇન્દ્રિય સુખ, અને દુ ખ વગેરે પ્રમેય પદાર્થ છે

કેમ આ શુ છે? એવા સદેહ પ્રત્યયને સશય કહે છે જે અર્થિત્વથી પ્રવર્ત છે અને જે સાધ્ય છે તેને પ્રયોજન કહે છે

જે વિવાદવિષય ન હોય તે દૃષ્ટાન્ત કહેવાય છે સર્વતન, પ્રતિતન, અધિકરણ અને અનુકરણ એ ચાર ભેદવાળો સિદ્ધાન્ત છે

પ્રતિજ્ઞા તે સાધ્યપક્ષ, यथा पर्वतो वह्निमान् જેમ આ પર્વત અગ્નિમાન્ છે એ પ્રતિજ્ઞા છે, હેતુ તે કારણ છે पर्वतो वह्निमान् धूमात् અને ધૂમ હેતુથી પર્વતમા અગ્નિ સાધ્ય છે દષ્ટાન્તમા, રસોડુ અને બોધનુ રસોડામા ધૂમાડો છે તેથી તે અગ્નિમાન્ છે, તેમ પર્વત પણ ધૂમવાળો છે તેથી અગ્નિમાન્ છે, એમ નિશ્ચય કરવો તેને નિગમ કહે છે આ પ્રમાણે અનુમાનના પાચ અવયવો છે સંશયનો નાશ જેનાથી થાય તેને તર્ક કહે છે

સદેહ અને તર્કવડે પશ્ચાત્ જે પ્રત્યય, (પ્રતીતિ) થાય છે તેને નિર્ણય કહે છે જેમ કાકાદિના બેસવાથી આ સ્થાણુ (લાકડાનુ ઠુઠુ) છે તેવી પ્રતીતિ થાય છે

आचार्यशिष्ययो पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहात् ।
या कथाभ्यासहतु स्यात्-दसौ वाद उदाहृत ॥

આચાર્ય અને શિષ્યની પરસ્પર પૂર્વપક્ષ તથા ઉત્તરપક્ષના સવાદથી જે અભ્યાસ કારણિક કથા પ્રવૃત્તિ થાય છે, તેને આચાર્યો વાદ કહે છે

विजिगीषो कथा यातु, छलजात्यादि दूषणा ।
स जल्प सा वितण्डा तु, या प्रतिपक्षवर्जिता ॥

વિશેષ જીતવાની ઈચ્છા કરનારની છળ જાત્યાદિ દૂષણ સહિત જે કથા હોય, તે જલ્પ કહેવાય છે, અને પ્રતિપક્ષરહિત જે કથા હોય તેને વિતણ્ડા વાદ કહ્યો છે

हेत्वाभासा असिद्धा याच्छल कूपो नवोदक ।
जातयो दूषणाभासा पक्षादिर्दूष्यते न वै ॥

જે હેતુ ન હોય અને હેતુ સરખા દેખાય, તે હેત્વાભાસ કહેવાય છે, અસિદ્ધ આદિ વગેરે, નવીન જળવાળો આ કૂપ છે તેનો અર્થ નવ પ્રકારના જળવાળો એવો વિપરીત જે અર્થ કરવો તે છળ કહેવાય છે દૂષણાભાસ એટલે જે દૂષણ ન હોય અને તે દૂષણ સદશ દેખાય, છે તે દૂષણાભાસરૂપ જાતિઓ કહેવાય છે જે હેત્વાભાસાદિવડે સાધ્યપક્ષાદિ દૂષિત થતા નથી

निग्रहस्थानमाख्यात, परो येन निगृह्यते ।
प्रतिज्ञाहानिसन्यासविरोधादिविभेदत ॥

જેવડે પ્રતિપક્ષનો પરાજય કરાય છે, તેને નિગ્રહસ્થાન કહ્યુ છે પ્રતિજ્ઞા, હાનિ, સન્યાસ, વિરોધાદિક ભેદથી તે નિગ્રહસ્થાન અનેક પ્રકારનુ છે

હવે સાખ્યદર્શનનુ વિવેચન કરાય છે

सारया निरीश्वरा केचित्केचिदीश्वरदेवता ।
सर्वेषामपि तेषां स्या-त्तत्त्वाना पञ्चविंशति ॥
सत्त्व रजस्तमश्चेति, ज्ञेय तावद्गुणत्रयम् ।
प्रसादतापदैन्यादि-कार्यलिङ्गक्रमेण तत् ॥
एतेषा या समावस्था, सा प्रकृति किलोच्यते ।
प्रधानाव्यक्तशब्दाभ्या, वाच्या नित्यस्वरूपिका ॥
तत सञ्जायते बुद्धि-महानिति यथोच्यते ।
अहङ्कारस्ततोऽपि स्या-त्तस्मात्षोडशको गण ॥
स्पर्शन रसन घ्राण, चक्षु श्रोत्र च पञ्चमम् ।
पञ्च बुद्धीन्द्रियाण्यत्र, तथा कर्मेन्द्रियाणि च ॥
पायूपस्थवच पाणि-पादाख्यानि मनस्तथा ।
अन्यानि पञ्च रूपादितन्मात्राणीति षोडश ॥
रूपात्तेजो रसादापो, गन्धाद्भूमि स्वराच्चभ ।
स्पर्शाद्वायुस्तथैव च, पञ्चभ्यो भूतपञ्चकम् ॥
एव चतुर्विंशतितत्त्वरूप, निवेदित सारयमते प्रधानम् ।
अन्यस्त्वकर्त्ता विगुणस्तु भोक्ता, तत्त्व पुमान्नित्यचिदभ्युपेत ॥
पञ्चविंशतितत्त्वानि, संख्ययैव भवन्ति च ।
प्रधाननरयोश्चात्र, वृत्ति पङ्ग्वन्धयोरिव ॥
प्रकृतिवियोगो मोक्ष पुरुषस्य बतैतदन्तर ज्ञानात् ।
मानत्रितय चात्र, प्रत्यक्ष लैङ्गिक शाब्दम् ॥

કેટલાક સાખ્યો નિરીશ્વર છે ઈશ્વર જગત્નો કર્ત્તા નથી એમ કેટલાક સાખ્યો માને છે-રાગદ્વેષ રહિત ઈશ્વરને જગત્ બનાવવાનુ કઈ પણ પ્રયોજન નથી કેટલાક સાખ્યો ઈશ્વરને દેવપણે માનનારા પણ છે બન્ને પક્ષકારોને પચવિંશતિ તત્ત્વ માન્ય છે

પ્રથમ તો સત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ એ ત્રણ ગુણ જાણવા સત્ત્વગુણનુ ચિન્હ પ્રસન્નતા છે પરિતાપ ઉપજાવવો એ રજોગુણનુ ચિન્હ છે દીનતા, ક્રોધ પ્રમુખ તમોગુણના ચિન્હ છે, એ ત્રણ ગુણોની સમાન અવસ્થાને ખરેખર પ્રકૃતિ કહે છે

પ્રકૃતિથી બુદ્ધિ ઉપજે છે, તે મહત્ તત્ત્વ કથાય છે બુદ્ધિ મહત્તત્ત્વથી અહકાર ઉદ્ભવે છે અને તેથી સોળ પ્રકૃતિનો સમૂહ ઉદ્ભવે છે; તે જણાવે છે

સ્પર્શેન્દ્રિય (ત્વચા) રસેન્દ્રિય (જિહ્વા) ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાસિકા) ચક્ષુરિન્દ્રિય (આંખો) અને પાંચમી શ્રોત્રેન્દ્રિય (કર્ણ) આ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો છે

ગુદા, લિંગ, વચન, હાથ અને પગ આ પાંચ કર્મેન્દ્રિયો જાણવી તેમજ, મન અને અન્ય-રૂપ, રસ, ગંધ, શબ્દ અને સ્પર્શ એ પાંચ તન્માત્રાઓ ઉપર્યુક્ત દશમાં મેળવતા સોળનું વૃન્દ થાય છે

રૂપમાંથી તેજ, રસમાંથી જલ, ગંધમાંથી પૃથ્વી, શબ્દમાંથી આકાશ, સ્પર્શથી વાયુ, તેમજ પાંચ રૂપાદિ તન્માત્રાઓથકી પંચભૂત ઉપજે છે આ રીતે સાંખ્ય મતમાં પ્રધાન એવું ચોવીશ તત્ત્વનું સ્વરૂપ વર્ણવ્યું પચ્ચીશમું પુરૂષતત્ત્વ, આત્મા છે પુરૂષતત્ત્વ અર્થાત્ આત્મા અકર્તા છે, નિર્ગુણ છે, પણ ભોક્તા છે અને તે જ્ઞાનવડે સહિત તથા નિત્ય છે સાંખ્ય મતમાં પ્રકૃતિ તથા પુરૂષ એ બેની વૃત્તિ પંગુ અને અંધની પેઠે છે, પ્રકૃતિના વિયોગથી મોક્ષ છે આ મતમાં પ્રત્યક્ષ અનુમાન અને શાબ્દ એ ત્રણ પ્રમાણ છે

હવે જૈનદર્શનનું સ્વરૂપ કથે છે

जैनेन्द्रो देवता यत्र, रागद्वेषविवर्जित ।
हतमोहमहामल्ल, केवलज्ञानदर्शन ॥
सुरासुरेन्द्रसम्पूज्य सद्भूतार्थप्रकाशक ।
कृत्स्नकर्मक्षयङ्कृत्वा, सम्प्राप्त परम पद ॥
जीवाजीवौ तथा पुण्य, पापमाश्रवसवरौ ।
बन्धो विनिर्जरामोक्षौ, नव तत्त्वानि तन्मत ॥
तत्र ज्ञानादिधर्मेभ्यो, भिन्नाभिन्नविवृत्तिमान् ।
शुभाशुभ कर्मकर्त्ता, भोक्ता सवफलस्य च ॥
चैतन्यलक्षणो जीवो, यश्चैतद्विपरीतवान् ।
अजीव समतारयात , पुण्य सत्कर्मपुद्गला ॥
पाप तद्विपरीत तु, मिथ्यात्वाद्यास्तु हेतव ।
यस्तैर्बन्ध स विज्ञेय, आश्रवो जिनशासने ॥
सवरस्तन्निरोधस्तु, बन्धो जीवस्य कर्मण ।
अन्योऽन्यानुगमात्मा तु, य सबन्धो द्वयोरपि ॥
बद्धस्य कर्मण शाटो, यस्तु सा निर्जरा मता ।
आत्यन्तिको वियोगस्तु, देहादेर्मोक्ष उच्यते ॥
एतानि नव तत्त्वानि, य श्रद्धत्ते स्थिराशय ।
सम्यक्त्वज्ञानयोगेन, तस्य चारित्रयोग्यता ॥

तथा भव्यत्वपाकेन, यस्य तत्त्रितय भवेत् ।
सम्यग्ज्ञानक्रियायोगा-ज्जायते मोक्षभाजनम् ॥
प्रत्यक्ष च परोक्ष च, द्वे प्रमाणे तथा मते ।
अनन्तधर्मक वस्तु, प्रमाणविषयस्त्विह ॥
अपरोक्षतयार्थस्य, ग्राहक ज्ञानमीदृशम् ।
प्रत्यक्षमितरज्ज्ञेय, परोक्ष ग्रहणेक्षया ॥
येनोत्पादव्ययध्रौव्य-युक्त यत्तत्सदीष्यते ।
अनन्तधर्मक वस्तु, तेनोक्त मानगोचरम् ॥
जैनदर्शनसक्षेप, इत्येप गदितोऽधुना ।
पूर्वापरपराघातो, यत्र क्वापि न विद्यते ॥

શ્લોકાર્થ—જે દર્શનમા રાગદ્વેષરહિત અને જેણે મહા મોહમલ્લ હણ્યા છે અને જેણે કેવલ જ્ઞાન અને કેવલ દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું છે, એના જિનેશ્વર દેવો છે એવુ જૈનદર્શન જાણવુ તે જિનેશ્વરો સુરાસુરોના ઇન્દ્રોથી અપૂજ્ય છે અને વસ્તુના યથાર્થ ધર્મનો પ્રકાશ કરનારા છે અને તેઓ અન્તે સર્વ કર્મનો ક્ષય કરીને સિદ્ધ સ્થાનમા જાય છે અને ત્યા સમયે સમયે અનન્તસુખ ભોગવે છે મોક્ષ સ્થાનનુ પૂર્વે વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે, માટે અત્ર વિસ્તાર કર્યો નથી

જૈનદર્શનમા નવ તત્ત્વો છે તે જણાવે છે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સવર, નિર્જરા, બન્ધ અને મોક્ષ

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, અને વીર્યાદિ ગુણોથી ભિન્ન અને કથચિત્ અભિન્ન, સસારદશામા શુભાશુભ કર્મકર્તા અને તેના ફલનો ભોક્તા એવો આત્મા જાણવો

ચેતના લક્ષણ જેનુ છે, એવો આત્મા છે ચેતના લક્ષણ જેમા નથી તેને અજીવ કહે છે શુભ કર્મ પુદ્ગલોને પુણ્ય કહે છે અને તેનાથી વિપરીત અશુભ કર્મ પુદ્ગલોને પાપ કહે છે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ, એ ચારવડે શુભાશુભ કર્મોનુ ગ્રહણ થાય છે, માટે તેને આસ્રવ કહે છે શુભાશુભ કર્મોનુ જે જે ઉપાયોથી રોકવુ તેને સવર કહે છે જીવ અને કર્મનુ ક્ષીર અને નીરની પેઠે પરસ્પર સબન્ધે મળી જવુ તેને બન્ધ કહે છે શરીર અને કર્મનો આત્માથી તદ્દન વિયોગ થવો તેને મોક્ષ કહે છે ઉપર્યુક્ત નવ તત્ત્વોની જે સ્થિરાશય મનુષ્ય, શ્રદ્ધા કરે છે, તે સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાનને પામે છે અને તેને ચારિત્રની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ ભવ્યત્વના પરિપાકે

જેને એ ત્રણ રત્ન પ્રાપ્ત થાય છે, તે સમ્યગ્ જ્ઞાન અને ક્રિયાના યોગથી મોક્ષનુ ભાજન બને છે

જૈનદર્શનમા પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ એ બે પ્રમાણ છે અવધિ જ્ઞાન, મન પર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાનનો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણમા સમાવેશ થાય છે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનનો પરોક્ષ પ્રમાણમા સમાવેશ થાય છે જૈનદર્શનમા અનન્ત ધર્માત્મક વસ્તુ હોય છે અને તે પ્રમાણમા વિષયભૂત થાય છે દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયથી દરેક પદાર્થોનો વિચાર કરાય છે

અપરોક્ષતાવડે પદાર્થોનુ ગ્રહણ કરનાર જે અવધિજ્ઞાનાદિક જ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ જાણવુ અને અનુમાનાદિ ઈતર પ્રમાણથી જાણી શકાય તે પરોક્ષજ્ઞાન જાણવુ

જેવડે ઉત્પાદ એટલે ઉત્પન્ન થવુ, વ્યય એટલે નાશ થવુ અને ધ્રૌવ્ય એટલે નિશ્ચલ રહેવુ એ, ત્રણ પ્રકારથી યુક્ત સત વસ્તુ, સત્ કહેવાય છે તે વડે અનત ધર્માત્મક સત વસ્તુ પ્રમાણ ગોચર કહેલુ છે

આ પ્રમાણે પૂર્વાપર વિરોધરહિત જૈનદર્શનનો સક્ષેપ કહ્યો.

હવે વૈશેષિક દર્શનનુ સ્વરૂપ કહે છે

देवता विषयो भेदो, नास्ति नैयायिकै समम् ।
वैशेषिकाणां तत्त्वेतु, विद्यतेऽसौ निदर्श्यते ॥
द्रव्य गुणस्तथाकर्म, सामान्य च चतुर्थकम् ।
विशेषसमवायौच, तत्त्वषट्क च तन्मते ॥
तत्र द्रव्य नवधा, भूजल तेजोऽनिलान्तरिक्षाणि ।
कालदिगात्ममनासिच, गुण पुन पञ्चविंशतिधा ॥
स्पर्शरसरूपगन्धा शब्द सख्याविभागसयोगौ ।
परिमाण च पृथक्त्व, तथा परत्वापरत्वे च ॥
बुद्धि सुखदु खेच्छा, धर्माधर्मप्रयत्नसस्कारा ।
द्वेष स्नेहगुरुत्वे द्रवत्व वेगो गुणा एते ॥
उत्क्षेपावक्षेपावाकुञ्चनक प्रसारण गमनम् ।
पञ्चविध कर्मतत्परापरे द्वे तु सामान्ये ॥
तत्र परे सत्ताख्य द्रव्यत्वाद्यपरमथविशेषस्तु ।
निश्चयतो नित्यद्रव्यवृत्तिरन्त्यो विनिर्दिष्ट ॥
य इहायुतसिद्धाना माधाराधेयभूतभावानाम् ।
सबन्ध इह प्रत्यय हेतु सहिभवति समवाय ॥

प्रमाण च द्विधामीषां, प्रत्यक्ष लैङ्गिक तथा ।
वैशेषिकमतस्यैव, सक्षेप परिकीर्त्तित ॥

શ્લોકાર્થ—વૈશેષિક દર્શનમા નૈયાયિકની પેઠે દેવ વગેરેની માન્યતા છે, પણ તત્ત્વોસબન્ધી ભિન્નતા છે તે દર્શાવે છે દ્રવ્ય, ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ અને સમવાય એ છ તત્ત્વ છે કોઈ અભાવ નામનો સાતમો પદાર્થ માને છે द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेष समवाया भावा सप्त पदार्था इति तर्कसग्रहे उक्त તેમા દ્રવ્યના નવ ભેદ છે પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, કાલ, દિક્, આત્મા અને મન એ નવ દ્રવ્ય છે સ્પર્શ, રસ, રૂપ, ગન્ધ, શબ્દ, સખ્યા, વિભાગ, સયોગ, પરિમાણ, પૃથકત્વ, પરત્વ, અપરત્વ, બુદ્ધિ, સુખ, દુ ખ, ઇચ્છા, ધર્મ, અધર્મ, પ્રયત્ન, સસ્કાર, દ્વેષ, સ્નેહ, ગુરૂત્વ, દ્રવત્વ અને વેગ એટલા ગુણો છે ઉત્ક્ષેપણ, અવક્ષેપણ, આકુચન, પ્રસારણ અને ગમન એ પાચ કર્મ છે પરત્વ અને અપરત્વ એ બે સામાન્ય છે ત્યા સત્તાખ્ય પર સામાન્ય છે અને દ્રવ્યત્વાદિ અપર સામાન્ય છે અને અન્ત્યવૃત્તિ-વિશેષ પદાર્થ તો, નિશ્ચયથી નિત્ય–દ્રવ્યવૃત્તિવિશેષપણે બતાવ્યો છે

આ મતમા નિત્યસિદ્ધ એવા આધારાધેયભૂત પદાર્થોનો જે સબન્ધ એટલે મળવુ તે, સમવાય પ્રતીતિરૂપ કારણ કહેવાય છે

વૈશેષિક દર્શનમા પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન એ બે પ્રમાણ છે વૈશેષિક મતનુ આ પ્રમાણે સક્ષેપથી વર્ણન કર્યુ

હવે જૈમિનીય દર્શનનુ સ્વરૂપ કહે છે

श्लोक

जैमिनीया पुन प्राहु सर्वज्ञादिविशेषत ।
देवो न विद्यते कोऽपि यस्य मान वचो भवेत् ॥
तस्मादतीन्द्रियार्थाना साक्षाद् द्रष्टुरभावत ।
नित्येभ्यो वेदवाक्येभ्यो यथा तत्त्वविनिश्चय ॥
अत एव पुराकार्यो वेदपाठ प्रयत्नत ।
ततो धर्मस्य जिज्ञासा कर्तव्या धर्म साधनी ॥
नोदना लक्षणो धर्मो नोदना तु क्रियांप्रति ।
प्रवर्तक वच प्राहु स्व कामोऽग्नि यथा यजेत् ॥
प्रत्यक्षमनुमान तु शाब्द चोपमया सह ।
अर्थापत्तिरभावश्च षट्प्रमाणानि जैमिने ॥
तत्र प्रत्यक्षमक्षाणा सम्प्रयोग सतासति ।
आत्मनो बुद्धिजन्मेत्य–नुमान लैङ्गिक पुन ॥

शाब्द शाश्वतवेदोत्थमुपमान तु कीर्तितम् ।
प्रसिद्धार्थस्य साधर्म्यादप्रसिद्धस्य साधनम् ॥
दृष्टार्थानुपपत्त्या तु कस्याप्यर्थस्य कल्पना ।
क्रियते यद्बलेनासावर्थापत्तिरुदाहृता ॥
प्रमाणपञ्चक यत्र वस्तुरूपेण जायते ।
वस्त्वसत्तावबोधार्थं तत्राभावप्रमाणता ॥
जैमिनीयमतस्यापि सक्षेपोऽय निवेदितः ।
एव मास्तिकवादाना कृत सक्षेपकीर्तनम् ॥

જૈમિની દર્શનવાળાઓ અર્થાત્ પૂર્વમીમાંસકો કહે છે કે, સર્વજ્ઞાદિ વિશેષથી કોઈ જગત્મા એવો કોઈ દેવ નથી કે, જેનુ વચન પ્રમાણભૂત ગણાય કોઈ જગત્નો કર્તા નથી, તેમજ જગત્મા કોઈ સર્વજ્ઞ ઈશ્વર નથી, માટે અતીન્દ્રિય પદાર્થોને સાક્ષાત્ દેખવાના અભાવથી નિત્ય એવા વેદવાક્યોથી યથાર્થતત્ત્વનો નિશ્ચય થાય છે, તે માટેજ પહેલા પ્રયત્નથી વેદનો પાઠ કરવો ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદનો અભ્યાસ કરવો અને તેથી ધર્મસાધન કરાવનારી ધર્મજિજ્ઞાસા કરવી

પ્રેરણા લક્ષણયુક્ત ધર્મ છે ક્રિયાપ્રતિ પ્રેરણા હોય છે સ્વર્ગની ઇચ્છાવાળો અગ્નિનુ યજન કરે એ વચન ક્રિયાપ્રતિ પ્રવર્તક છે

પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, શબ્દ, ઉપમાન, અર્થાપત્તિ અને અભાવ એ છ પ્રમાણ જૈમિનીય દર્શનમા છે

ઇન્દ્રિયોથી જે વસ્તુઓનુ જ્ઞાન થાય છે, અર્થાત પ્રત્યક્ષ થાય છે, તેને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ કહે છે અને આત્માની બુદ્ધિવડે ઉત્પન્ન થએલને લૈંગિક અનુમાન પ્રમાણ કથે છે

શાશ્વત, વેદોને શબ્દપ્રમાણ કથે છે પ્રસિદ્ધ અર્થના સાધર્મ્યથી અપ્રસિદ્ધ અર્થનુ સાધન કરવુ તેને ઉપમાન પ્રમાણ કથે છે

જે બળવડે દષ્ટાદિની અનુપપત્તિવડે કોઈપણ અર્થની કલ્પના કરવામા આવે છે તેને અર્થાપત્તિ પ્રમાણ કહે છે

જૈમિનીય મતમા વસ્તુપ્રમાણવડે, પાચ પ્રમાણ થાય છે અને વસ્તુની અસત્તાના બોધના માટે તેમા અભાવ પ્રમાણતા ગણાય છે

જૈમિનીય મતનો પણ આ પ્રમાણે સક્ષેપ કહ્યો અને આ પ્રમાણે સર્વ આસ્તિકવાદોનુ સક્ષેપથી વિવેચન કર્યું

કેટલાક આચાર્યો નૈયાયિકમતથી વૈશેષિક દર્શનમા ભેદ માનતા

નથી તેઓના મતમા પાચ આસ્તિકનાદિઓ છે તેઓને, ષડ્દર્શનની સખ્યા પૂર્ણ કરવા માટે લૌકાયિત મત ગ્રહણ કરે છે અને તે નીચે પ્રમાણે

लौकायिता वदन्त्येव नास्ति जीवो न निर्वृति ।
धर्माधर्मौ न विद्येते न फल पुण्यपापयो ॥
एतावानेवलोकोऽय यावानीन्द्रियगोचर ।
भद्रे वृकपद पश्य यद्वदन्त्यबहुश्रुता ॥
पिबखाद च चारुलोचने यदतीत वरगात्रि तन्नते ।
नहि भीरु गत निवर्त्तते समुदय मात्रमिद कलेवरम् ॥
पृथ्वी जल तथा तेजो वायुर्भूतचतुष्टयम् ।
आधारो भूमिरेतेषा मान त्वक्षजमेव हि ॥
पृथ्व्यादि भूतसहत्या तथा देहपरिणतै ।
मदशक्ति सुराङ्गेभ्यो यद्वत्तद्वच्चिदात्मन ॥
तस्माद्दृष्टपरित्यागाद्यदृष्टे प्रवर्तनम् ।
लोकस्य तद्विमूढत्व चार्वाका प्रतिपेदिरे ॥
साध्यवृत्तिनिवृत्तिभ्या या प्रीतिजायते जने ।
निरर्था सा मते तेषा धर्म कामात्परो नहि ॥
लौकायितमतोऽप्येव सक्षेपोऽय निवेदित ।
अभिधेयतात्पर्यार्थ पर्यालोच्य सुबुद्धिभि ॥

લોકાયિત એટલે નાસ્તિકનાદિ મત કહેવાય છે, તેઓ એમ કહે છે કે, જીવ નથી, મોક્ષ નથી, ધર્મ અધર્મ અને પુણ્યપાપનુ ફળ નથી

પુન તે નાસ્તિક મત દેખાડે છે કે, જેટલો આ ઇન્દ્રિયોવડે દેખાય છે તેટલોજ લોક છે જેમ હે ભોળી સ્ત્રી ! આ વૃકનુ-પગલુ જો, એમ અલ્પ બોધવાળાઓ કહે છે

વળી હે મનોહર નેત્રવાળી સ્ત્રી! પાન કર, ભોજન કર હે સુન્દરાઙ્ગિ! જે ગયુ તે તારૂ નથી હે બીકણુ સ્ત્રી ! જે ગયુ તે પાછુ આવતુ નથી અને આ શરીર માત્ર ચાર ભૂતના મળવાથી ઉત્પન્ન થયેલુ છે, એટલે અસ્થિર છે

પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુ એ ચાર ભૂત છે અને તે જળાદિનો પૃથ્વી આધાર છે અને પ્રમાણ તો તેઓને ઇન્દ્રિય ગ્રાહ્ય છેજ. પૃથ્વી આદિ ચાર ભૂતના સમૂહવડે, તેમજ દેહમા પરિણામ થવાવડે, જેમ મદિરાના અગોથી મદશક્તિ પ્રગટે છે, તદ્વત્ આત્માનુ ચૈતન્યજ્ઞાન પ્રગટે છે તે કારણથી દેખાતા સુખનો ત્યાગ કરી, અદૃષ્ટ વસ્તુમા પ્રવૃત્તિ

કરવી તે લોકનુ વિશેષ મૂઢપણુ જાણવુ આ પ્રમાણે ચાર્વાકવાદિઓ સ્વીકારે છે સાધ્ય એટલે બુદ્ધિગ્રાહ્ય વસ્તુ વિષે, પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિવડે જે લોકમા પ્રીતિ થાય છે તે નિરર્થક છે તેઓના મતમા કામથકી અન્ય બીજો કોઈ ધર્મ નથી

લૌકાયિત એટલે ચાર્વાક-વા નાસ્તિક મત આ પ્રમાણે સક્ષેપથી કહ્યો કહેવા લાયક જે તાત્પર્યાર્થ છે, તે જ્ઞાની પુરૂષોએ સર્વ પ્રકારે વિચારવા યોગ્ય છે

શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિએ ષડ્દર્શન સમુચ્ચય ગ્રન્થમા ઉપર્યુક્ત સ્વરૂપ બતાવ્યુ છે કેટલાક સારભૂત શ્લોકોનુ અત્ર આલેખન કર્યું છે

ષડ્દર્શનમા કયુ દર્શન સત્ય છે, તેનો આધાર તેના પ્રરૂપક ઉપર રહે છે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન્ કેવલજ્ઞાની છે અને તે સમવસરણમા બેસીને પદાર્થોનુ જેવુ સ્વરૂપ છે તેવુ બતાવે છે, માટે શ્રી તીર્થંકરનુ વચન સત્ય પ્રમાણરૂપ ઠરે છે અર્થાત્ રાગદ્વેષનો પરિપૂર્ણ ક્ષય થવાથી અને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થવાથી, શ્રી કેવલીભગવાન્ સત્યોપદેશ આપે છે, માટે તીર્થંકર કથિત જૈનદર્શન પ્રમાણ છે

દરેક દર્શનવાળાઓના શાસ્ત્રોમા, થોડા ઘણા અશે ષડ્દર્શન વા તે તે સમયે ચાલતા અન્યઅન્યદર્શનોના ખડન મડનની ચર્ચા હોય છે ભારતવર્ષની બહિરના દેશોમા પણ ધર્મના અનેક પન્થો છે અને તેઓમા અન્ય પન્થોની ચર્ચા હોય છે વેદન્તશાસ્ત્રોમા અન્યદર્શનોની ચર્ચા છે સર્વ દર્શનવાળાને ત્યા વાગ્વાદનો નાદ હોય છે મુખ્ય ષડ્દર્શનના વાદરૂપ નાદ પૂર્વકાલમા હતા વા દવાદ કરીને સર્વે મનુષ્યો પોતપોતાનો ધર્મ સ્થાપન કરે છે હવે આ સર્વ દર્શનોમાથી કયુ દર્શન સત્ય છે, તેનો શ્રીમાન્ આનન્દઘનજી નિશ્ચય કરીને કહે છે કે, જૈનદર્શન સત્ય છે, કારણ કે, જૈનદર્શનમા જેવુ વસ્તુઓની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મસ્વરૂપ પ્રતિપાદન કર્યું છે તેવુ અન્યદર્શનમા કર્યું નથી અમે કયા દર્શનવાળાનુ બોલીએ । અન્યદર્શનવાળાઓ પોતાનુ સત્ય માને છે અને અન્યનુ એકાન્ત અસત્ય માને છે જૈનદર્શનમા તો જગતમા ચાલતા સર્વ દર્શનોનો અપેક્ષાએ સમાવેશ થાય છે દરિયામા નદીઓનો સમાવેશ થાય છે, પણ નદીઓમા સમુદ્રનો સમાવેશ થતો નથી, તેમ જૈનદર્શનરૂપ સાગરમા અન્યદર્શનરૂપ નદીઓનો સમાવેશ સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી થાય છે, કારણ કે જૈનદર્શન નયોની અપેક્ષાએ સર્વ દર્શનોના સારને ગ્રહણ કરે છે સાપેક્ષવાદનુ સ્વરૂપ જણાતા અન્ય નિરપેક્ષવાદથી ઉત્થિત એકાન્ત દર્શનોની કોણ શ્રદ્ધા કરે? જૈનદર્શનમા સર્વ દર્શનનો નયોની સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી સમાવેશ થાય છે, માટે અન્ય બૌદ્ધાદિ

દર્શનનો ચર્ચારૂપ વાદ કેમ કરવો ? અન્યદર્શનોનો જેમા સમાવેશ થાયછે, એવા જૈનદર્શનને મૂકીને અન્ય એકાન્ત દર્શનનુ ગ્રહણુ અને તેની ચર્ચારૂપ પાષાણુનો ભાર કોણુ ઉપાડે ? અર્થાત્ કોઈ મુન અનેકાન્ત દૃષ્ટિધારક, અન્યદર્શનોના મિથ્યાવાદરૂપ પાષાણુ ભારને ઉપાડે નહિ અન્યદર્શનો એકેક નયથી ઉઠેલા હોવાથી, અન્ય નયની માન્યતાના અભાવે મિથ્યાત્વરૂપ હોવાથી (પાષાણુ ભારરૂપ હોવાથી) તેનો વિવાદ કરવાની કઈ જરૂર નથી

જૈનદર્શન છે તે સર્વ નયથી પરિપૂર્ણ હોવાથી, એકતારના ચોલાની પેઠે સર્વ પ્રકારથી આરાધના યોગ્ય છે એકતારના ચોલામા સર્વત્ર એકતાર હોય છે, તેમ જૈનદર્શનના સર્વ સિદ્ધાતોમા નયોનો સાપેક્ષવાદરૂપ, એકતાર હોવાથી જૈનદર્શન આરાધવા યોગ્ય છે

અન્ય સકલ દર્શનમા એકાન્ત વાગ્વાદની ચર્ચા છે જૈનદર્શન સર્વ નયોથી સાપેક્ષ હોવાથી અન્ય સર્વ દર્શનોને પોતાનામા સમાવી શકે છે જૈનદર્શનનો વિશાલ આશય છે અને તે સર્વદા-સર્વથા-સાર્વત્રિક દૃષ્ટિથી સર્વ પદાર્થોના સ્વરૂપને પ્રતિપાદન કરે છે, માટે જૈનદર્શન સર્વથા આરાધવા યોગ્ય છે અન્ય દર્શનોનુ શુ શુ બોલીએ? અર્થાત્, સાપેક્ષવાદમય જૈનદર્શનને પામી એકેક નયની એકાતે માન્યતાથી ઉઠેલા અન્ય દર્શનોની એકાતતા સબન્ધી શુ શુ બોલીએ ? સર્વ પ્રકારના એકાતનયથી ઉઠેલા ઝઘડાને શમાવીને, જે અનેકાતનયથી પરસ્પર અવિરોધી-સર્વ પદાર્થોના ધર્મોને જણાવનાર જૈનદર્શનની પ્રાપ્તિ થવાથી, હવે કઈ પણુ એકાતવાદોત્થિતદર્શનો સબન્ધી બોલવાની જરૂર રહેતી નથી

જૈનદર્શનરૂપ એક તારામાથી ષટ્સ્વર નીકળે છે અર્થાત્ જૈન દર્શનરૂપ એક તારામા અન્ય ષડ્દર્શનરૂપ ષટ્સ્વરનો સમાવેશ થાય છે જૈમિનીય, સાખ્ય, વૈશેષિક, બૌદ્ધ, ચાર્વાક અને નૈયાયિક આદિ અન્ય સર્વ દર્શનોનો તેમા સમાવેશ થાય છે, માટે સર્વ નયોના અગથી પરિપૂર્ણ એવુ જૈનદર્શન પામીને અન્ય દર્શનમા કોનુ કોનુ બોલીએ ? અર્થાત્ જૈનદર્શનમા સાપેક્ષ નયવાદથી સર્વ દર્શનોનો સમાવેશ થવાથી એકાન્ત નયવાદની માન્યતા સબન્ધી કઈ પણુ બોલવાની જરૂર રહેતી નથી

એકાન્ત નયથી ઉત્થિત બૌદ્ધાદિદર્શનો સમ્યગ્જ્ઞાનના અભાવે પત્થરના ભાર સમાન છે તે દર્શનોથી જન્મ, જરા અને મૃત્યુના દુ ખ ટળવાના નથી બાહ્યથી અને અન્તરથી જૈનદર્શન પરિપૂર્ણ સત્ય અને સુન્દર છે, એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના કથનનો આશય છે મુક્તિનુ સ્થાન શ્રીમાન્ આનન્દઘનજી લોકના અન્તે પોતાના જ્ઞાનથી બતાવે છે. તે

સિદ્ધ સ્થાનમા સર્વ સિદ્ધોનો મેલો છે, એમ ઉપર આનન્દઘનજી કહે છે અને તે પ્રમાણે જૈનેતર દર્શનો મુક્તિ અને સિદ્ધોનુ સ્વરૂપ માનતા નથી, તેથી તે પત્થરભારસમાન છે. આજ પદમા તેમને મુક્તાત્માનુ જે સ્વરૂપ માન્યુ છે તેનાથી વિરુદ્ધ પડનારા દર્શનો શ્રીમાન્ આનન્દ ઘનજીની સિદ્ધાન્ત માન્યતાથી વિરુદ્ધ હોવાથી, એકાન્તવાદરૂપ પાષાણ ભારરૂપ કહેવાય, તેમા અતિશયોક્તિ નથી પાષાણનો ભાર જેમ રત્નોની પ્રાપ્તિ થતા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, તેમ જૈનદર્શનરૂપ રત્નની પ્રાપ્તિ થતા મનુષ્યો અન્યદર્શનોના પાષાણભારને કેમ ઉઠાવી શકે? અર્થાત્ ઉઠાવી શકે જ નહિ

જૈનેતર દર્શનોના નિરપેક્ષ વાદના સિદ્ધાન્તો, કેવી રીતે નિર્બલ છે તે, સમ્મતિતર્ક, વિશેષાવશ્યક, અષ્ટસહસ્રી, સ્યાદ્વાદમંજરી, તત્ત્વાર્થસૂત્ર ટીકા, વગેરે ગ્રન્થો નથીમા દર્શાવ્યુ છે મૂળસૂત્રોની ટીકા ઓમા પણ તત્ તત્ સમયે પ્રવર્તિત અન્યદર્શનોના સિદ્ધાન્તોની નિર્બલતાને જણાવી છે શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાયે શાસ્ત્રવાર્તાસમુચ્ચય ગ્રન્થની ટીકામા અન્ય ધર્માના સિદ્ધાન્તોનુ યુક્તિપુરસ્સર ખડન કર્યું છે જૈનદર્શન સર્વાંગી છે અને અન્યદર્શનો અગભૂત છે, તેથી તેઓમા પણ એકેક નયની અપેક્ષાએ અશરૂપ સત્ય રહેલુ છે જૈનદર્શનનો ફેલાવો દુનિયામા વધતો જાય તો, આખી દુનિયામા વિશાલ દૃષ્ટિધારક મનુષ્યો ઉત્પન્ન થઈ શકે અને તેથી મતસહિષ્ણુતાનો ગુણ દુનિયામા પ્રસરી શકે દુનિયાના અનેક ધર્મ પન્થો છે, સર્વ પ્રકારના ઝનૂન કરતા ધર્મનુ ઝનૂન વિશેષત બળવાન હોય છે અને તેથી ધર્મ ઝનૂનના લીધે યુદ્ધો થાય છે સર્વે નયોથી ઉદ્ભવેલ સાપેક્ષવાદ અવબોધતા એકાન્તવાદનો હઠ-અસહિષ્ણુતા, કલેશ અને સકુચિત દૃષ્ટિ વગેરે દોષો ટળી જાય છે, માટે આખી દુનિયામા વિશાલ દૃષ્ટિ, મત સહિષ્ણુતા, કદાગ્રહ ત્યાગ, સદાચાર, વગેરે પ્રસરાવવામાટે અને સર્વત્ર શાન્તિ પ્રસરાવવામાટે જૈનદર્શનનો ફેલાવો કરવાની ઘણી જરૂર છે જૈનધર્મના ફેલાવાથી સર્વત્ર પ્રેમભાવના અને દયાભાવના પ્રસરાશે શ્રીમાન્ આનન્દઘનજી જૈનદર્શનને ઉત્તમોત્તમ માને છે આપણે પણ તેમના પગલે ચાલવુ જોઈએ અને જૈનદર્શનના સિદ્ધાન્તોનો, પ્રાણની આહૂતિ આપીને અર્થાત્, ધર્માર્થમ્ જીવન હોમીને જૈનતત્ત્વોનો ફેલાવો કરવો જોઇએ

ભક્તિયોગ, ઈશ્વરોપાસના, ક્રિયાયોગ, જ્ઞાનયોગ, શુદ્ધપ્રેમ અને પરોપકાર આદિ સર્વે ધર્મકાર્યોનો જૈનધર્મમા સમાવેશ થાય છે શ્રી

જૈનદર્શનના ફેલાવામાટે શ્રીમદ્ હેમચંદ્ર ભગવાને જે પ્રયત્ન કર્યો છે તે અત્યંત સ્તુત્ય છે, જૈનદર્શનની ઉન્નતિ અર્થે કરોડો ઉપાય કરવા જોઇએ શ્રીમાન્ આનન્દઘનજીએ વગડામા કેટલાક વખત પર્યંત રહીને પણ જૈનદર્શનના સિદ્ધાન્તોની ઉત્તમતા ગાઈ છે, તેજ બતાવી આપે છે કે તેમના મનમા જૈનતત્ત્વોપ્રતિ અપૂર્વ પ્રેમ હતો અને તે જૈન ધર્મમા તન્મય બની ગયા હતા

જૈનદર્શનમા ષડ્દ્રવ્યોનુ વર્ણન કરવામા આવ્યુ છે, તેમા પણ આત્મા મુખ્ય છે સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિથી મનાયલા આત્મામા જૈનેતર દર્શનોનો પણ અન્તર્ભાવ થાય છે, માટે સર્વ ધર્મના આશ્રયભૂત આત્માનો આદર કરવો જોઇએ એકેક નયના આગ્રહથી ઉત્થિત જૈનેતર દર્શનોનો સર્વ નયોની સાપેક્ષાએ જેમા સમાવેશ થાય છે, એવા અનેકાન્ત નય પ્રતિપાદ્ય તત્ત્વને મૂકીને પત્થરભાર સમાન જૈનેતર દર્શનોને કોણ સેવે? અર્થાત્ કોઈ અનેકાન્તવાદી સેવે નહીં

જૈનદર્શનકથિત તત્ત્વોની પ્રૌઢતાનો ખ્યાલ વિદ્વાનો કરી શકે છે પાશ્ચાત્ય અને પૌર્વાત્ય જડવાદનો નાશ કરવામાટે જૈનદર્શન કથિત તત્ત્વોનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ વેદાન્તદર્શન પણ આત્માની અસ્તિતા પ્રસરાવવા પ્રયત્ન કરે છે હિન્દુધર્મ પણ કોઈક અપેક્ષાએ જૈનધર્મને સહાય કરે છે કેટલાક ખ્રીસ્તિયો અને મુસલમાનો પુનર્જન્મ માનતા નથી અને તેઓ પુનર્જન્મનુ ખડન કરે છે, ત્યારે વેદધર્મવાળાઓ આત્માનો પુનર્જન્મ પ્રતિપાદન કરવા પ્રયત્ન કરે છે આત્માની અસ્તિતા, પુનર્જન્મની સિદ્ધિ અને દયા વગેરેના પ્રતિપાદનમા વેદધર્મવાળાઓ જૈનોની સાથે ઉભા રહીને, પ્રતિપક્ષીઓના પ્રશ્નોનુ ખડન કરે છે ઘણા વેદધર્મીઓ પૂર્વે ગૌતમાદિ એકાદશ ગણધરોની પેઠે જૈનધર્મીઓ બન્યા છે જૈનાચાર્યોએ યજ્ઞમા હોમાતા પશુઓ વગેરે કુધર્મનુ સારી રીતે ખડન કર્યું છે

સાપેક્ષવાદમય શ્રી જૈનદર્શનને પૂર્વે ચારે વર્ણ માનતી હતી ખરેખર અમૃતનો સ્વાદ લહ્યા પછી કોણ વિષને ગ્રહણ કરે જૈનદર્શન અમૃત સમાન છે જૈનદર્શન અન્યધર્મવાળાઓની સાથે મૈત્રીભાવથી વર્તવાની સૂચના કરે છે, તેથી જૈનદર્શનનો મહિમા ત્રણ ભુવનમા ગાજી રહ્યો છે સદ્ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા અને દોષોનો નાશ કરવો, એજ જૈનદર્શનનુ ચારિત્ર છે આવા ઉત્તમ સત્યધર્મના પ્રરૂપક કેવલજ્ઞાની શ્રીવીરપ્રભુનુ ચરિત્ર આખી દુનિયામા વચાય અને જૈનદર્શનનો સર્વે મનુષ્યો લાભ લે એમ થવુ જોઇએ

જૈનતત્ત્વો અને જૈનેતર દર્શનોના તત્ત્વોમા જૈનદર્શન પ્રતિપાદ્ય તત્ત્વો કેવી રીતે-પ્રમાણુથી સત્ય સિદ્ધ ઠરે છે, તે અસ્મદીય પર માત્મદર્શન વગેરે ગ્રન્થોમા જણાવ્યુ છે જૈનેતર સર્વ ધર્મોના મુકા બલામા જૈનધર્મના તત્ત્વો, આચારો અને વિચારો વિશેષત પરિપૂર્ણ ઉત્તમ સત્ય ઠરે છે, એમ અમો મુક્ત કઠથી કહીએ છીએ

જૈનેતર સર્વ ધર્મના ચર્ચાવાદોમા કયા દર્શનમા, કયુ તત્ત્વ, કઈ અપેક્ષાએ સત્ય છે, તે જૈનદર્શન નયોની અપેક્ષાએ જણાવે છે અને અનેક ધર્મોના ઝઘડાના વિવાદને ટાળી દે છે, માટે શ્રીમાન્ આનન્દ ઘનજીએ એકતારના ચોલાની ઉપમા જૈનદર્શનને આપી છે આવા ઉત્તમ જૈનદર્શનને પુન જગતમા ફેલાવવા પ્રયત્ન કરનારા વીરપુરૂષો ઉત્પન્ન થાઓ! હવે જૈનદર્શન અને આત્માની પરિપૂર્ણ આદેયતાને જણાવી પુન શ્રીમાન્ આનન્દઘનજી જૈનદર્શન અને તત્ કથિત આત્મ-તત્ત્વની શ્રેષ્ઠતા અને તેની પ્રાપ્તિમાટે હૃદયોદ્ગાર કાઢે છે

षट्पद पदके जोगसिरिरस, क्यों कर गजपद तोला।
आनन्दघन प्रभु आय मिलो तुम, मिट जाय मनका झोला॥
देखो० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—ષટ્પદ (ભ્રમર)ના એકેક પદ (પગ)ના સમાન જૈનથી ભિન્ન દર્શનો અને પન્થો વગેરે છે અને હસ્તિના પાદ (પગ) સમાન જૈન દર્શન છે અન્ય દર્શનો ભ્રમરના ષટ્પદ સમાન છે, તેઓ નાથી હસ્તિના પદ સમાન જૈનદર્શનની તુલના શી રીતે થઈ શકે? અર્થાત્ જૈનદર્શનની તુલના થઈ શકેજ નહીં જૈનદર્શનની તુલના કોઈ પણ દર્શનની સાથે થઈ શકે નહીં કેમકે, સહસ્ર દર્શનરૂપ ભ્રમરોના પદો શ્રી જૈનદર્શનરૂપ હસ્તિપદમા સમાઈ જાય છે હજારો નદીઓ પાસિશિક મહાસાગરમા સમાઈ જાય, પણ પાસિશિક મહાસાગર કોઈ નદીમા સમાઈ જાય નહીં, તદ્વત્ અન્ય પણ જૈનદર્શનરૂપ મહાસાગરમા અન્યધર્મ દર્શનરૂપ નદીઓ સમાઈ જાય છે, પણ અન્યદર્શનરૂપ નદીઓમા જૈનદર્શનરૂપ પાસિશિક મહાસાગર સમાઈ જતો નથી અસખ્યનયોથી ભરપૂર શ્રી જૈનદર્શન છે અને અન્યદર્શનો તો એકેક નયની માન્યતાવાળા છે, તેથી અન્ય એકેક નયકથિત અ ય સહસ્ર ધર્મપન્થોનો જૈનદર્શનમાં-સાપેક્ષ નયવાદના યોગે, સમાવેશ થાય છે સાત નય અને સપ્તભંગી અને ચાર નિક્ષેપાથી જૈનતત્ત્વોનુ સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે, માટે ઉપર્યુક્ત જૈનધર્મની બરોબરી કરે એવો કોઈ ધર્મ દુનિયામા નથી

નિત્યવાદનો પણ જૈનદર્શનમા સમાવેશ થાય છે અને અનિત્યવાદનો પણ જૈનદર્શનમા સમાવેશ થાય છે આત્માનુ નિત્યત્વ માનનારા વેદાન્તીઓ અને આત્માનુ અનિત્યત્વ માનનારા બૌદ્ધો, એ બન્નેના વાદનો જૈનદર્શનમા સમાવેશ થાય છે, તેથી જૈનદર્શનના આરાધકોને અન્યધર્મ ગ્રહણ કરવાની જરૂર પડતી નથી જૈનદર્શનમા એકવાદ અને અનેકવાદનો સમાવેશ થાય છે એક આત્મા (એક બ્રહ્મ)-ને માનનારા અદ્વૈત વાદિયો છે અને આત્માને ભિન્ન ભિન્ન માનનારા રામાનુજીઓ તથા વૈશેષિકો છે, તેથી તે બન્નેનો પણ જૈનદર્શનમા સમાવેશ થવાથી જૈનોને અન્યદર્શ અગીકાર કરવાની જરૂર પડતી નથી જૈનદર્શનમા ભેદત્વ અને અભેદત્વ એ બેનો પણ પદાર્થોમા અન્તર્ભાવ થાય છે જૈનદર્શનમા કર્તૃત્વવાદ અને અકર્તૃત્વવાદનો પણ સમાવેશ થાય છે જૈનદર્શનમા કર્મવાદ અને અકર્મવાદનો પણ અન્તર્ભાવ થાય છે જૈનદર્શનમા શબ્દનય અને અર્થનયનો પણ સમાવેશ થાય છે

આત્માઓને ચતુર્દશ પગથીયાપર ચઢવાના ઉપાયો પણ જૈનદર્શનમા જણાવ્યા છે આવુ ઉત્તમ જૈનદર્શન મનુષ્યના આત્માને પરમાત્મા થવાનુ જણાવે છે ઉન્નતિક્રમના લાખો ઉપાયોને જૈનદર્શન દર્શાવે છે અધમમા અધમ જીવનો પણ ઉદ્ધાર થવાની રીતિને જૈનદર્શન જણાવે છે આત્મામાથી ક્ષયોપશમભાવે જેવા જેવા પ્રકારનુ જ્ઞાન પ્રગટે છે, તે તે જ્ઞાનના પ્રકારો સર્વ આત્મામા સમાય છે આત્મામાથી વસ્તુત જોતા ધર્મપન્થના વિચારો પ્રગટે છે દુનિયામા જેટલા ધર્મના પન્થો છે અને તેના આચારો અને વિચારો છે, તે સર્વે આત્મામાથી પ્રગટ્યા છે, પણ તેમા વિચાર કરવાનો છે કે, આત્મામાથી સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટે છે અને તેનાથી જૈનધર્મનો નિશ્ચય થાય છે, તેજ ધર્મ ખરો છે સમ્યગ્જ્ઞાન, સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ ચારિત્રવડે મોક્ષમાર્ગમા પ્રવેશાય છે, માટે આત્મામા સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ શ્રી તીર્થંકરોના વચનાનુસારે સાત નય આદિથી નવતત્ત્વોનુ સ્વરૂપ અવબોધતા સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે એક પદાર્થમા અનન્તધર્મ રહેલા છે, તેને ભિન્ન ભિન્ન અપેક્ષાએ સમજાવવા માટે ભિન્ન ભિન્ન નયોની સાપેક્ષતા સમજવી જોઈએ અન્યદર્શનકારોએ નયોની અપેક્ષાએ પદાર્થોનુ સ્વરૂપ જાણ્યુ નથી, તેથી આત્માસબન્ધી જેવા વિચારો પ્રસગે ઉદ્ભવ્યા તે જણાવી દીધા અન્યદર્શનકારો પૈકી કોઇને આત્માની નિત્યતાના વિચારો ઉદ્ભવ્યા તો તેણે તેવોજ ઉપદેશ દીધો કોઈ દર્શનકારને આત્મા અનિત્ય લાગ્યો તો તેણે તેવોજ ઉપદેશ દીધો કોઈને વિચાર કરતા કરતા શકરાચાર્યના પેઠે સર્વનો એક આત્મા લાગ્યો તો તેણે

તેવોજ ઉપદેશ દેવાના પ્રયત્ન કર્યા કોઈને આત્માનું અસ્તિત્વ મનમા ન ઉતર્યું તો તેણે ચાર્વાકપણું આદર્યું આમ તેઓની જેવી મતિ હતી તે પ્રમાણે ક્ષયોપશમાનુસારે, જેવું મનમા આવ્યુ તેવુ એકજ નયની અપેક્ષાએ કથન કરવા માડ્યુ અને પોતાનાથી વિરૂદ્ધ વિચાર કરનારાઓના મતનું યુક્તિથી ખંડન કર્યું, પણ અન્ય દર્શનકારોનુ, જ્યા નયની અપેક્ષાએ, આત્માના ક્ષયોપશમની કઈ દશાએ, શું કહેવાનુ છે, તેના અનવબોધથી પરસ્પર ધર્મવાદની તકરારોમાન્કોનુ કહેવું, કઈ રીતિએ, કેટલા પ્રમાણમા-સત્ય છે તેનો તેઓએ સાર ખેંચ્યો નહિ

જૈનદર્શનના પ્રરૂપક શ્રી કેવલજ્ઞાની તીર્થંકર મહારાજા હોવાથી, સમવસરણમા બાર પર્ષદાની આગળ તેમણે પ્રત્યેક નયોનુ સ્વરૂપ દર્શાવ્યુ અને એકેક નયના વિચારો દર્શાવ્યા, તેમજ દુનિયામા એકેક નયના વિચાર કેવી રીતે ઉદ્‌ભવે છે અને તે એકાન્ત એક નયનેજ માની અન્ય નયોનો તિરસ્કાર કરવાથી તેઓ મિથ્યાત્વપણાને પામે છે, તે પણ દર્શાવ્યુ સર્વ નયોના વિચારોને પરસ્પર સાપેક્ષપણે માનતા અનેકાતનયવાદ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી પ્રત્યેક દ્રવ્યના ધર્માનુ સારી રીતે જ્ઞાન થાય છે, તે પણ દર્શાવ્યુ આ પ્રમાણે જૈનદર્શનમા સર્વ નયવાદોની સાપેક્ષતાથી સર્વ ધર્મોનો સમાવેશ થવાથી હઠ, કદાગ્રહ, ક્લેશ, અને જડવાદપણુ (નાસ્તિકત્વ) બિલકુલ ટળી જાય છે સ્વયભૂરમણ સમુદ્રની પેઠે અગાધ ગભીર એવુ જૈનશાસન દુનિયામા વિજય કરે છે અને સૂર્યની પેઠે સર્વ મનુષ્યોને સત્ય દેખવામા મદત કરે છે સર્વજ્ઞકથિત જૈનશાસનમા આત્માનુ નયોની અપેક્ષાએ સત્ય સ્વરૂપ દર્શાવ્યુ છે જૈનદર્શનનુ જ્ઞાન કરીને આદેયભાગનો વિવેક કરવામા આવે તો, આત્માજ આદેય તરીકે લાગે છે અને આત્માનો શુદ્ધસ્વભાવ પ્રગટ કરવો એજ રહસ્ય આકર્ષી શકાય છે સર્વ પ્રકારના વિચારોનો આશ્રય આત્મા છે રાગ અને દ્વેષના યોગે આત્મામાથી અશુદ્ધ વિચારો પ્રગટે છે અને તેથી આત્માનો સહજ આનદગુણ અનુભવાતો નથી રાગ અને દ્વેષના યોગે આત્મા કર્મની રાશિ ગ્રહણ કરે છે, માટે રાગ અને દ્વેષના વિચારો આવતાજ દબાવવા આત્માના ક્ષયોપશમની ભિન્નતાએ મનુષ્ય મનુષ્યપ્રતિ ભિન્ન ભિન્ન વિચાર પ્રગટે છે

આત્માના ક્ષાયિકભાવના જ્ઞાને એક કેવલજ્ઞાન વર્તે છે, તેથી સર્વ કેવલજ્ઞાનીઓ એકસરખુ જાણે છે અને એકસરખુ દેખે છે આત્માની આવી અપૂર્વ જ્ઞાનલીલા ખરેખર આત્મામા રહી છે આત્માની શક્તિ

થતા ઉપર્યુક્ત જૈનેતર દર્શનના વિવાદો તથા રાગદ્વેષના વિકલ્પો ટળે છે, માટે શ્રીમાન્ આનન્દઘનજીએ ષડ્દર્શનનુ સ્વરૂપ જણાવીને, તથા આત્માનીજ ઉપાસના અને આત્મધર્મની પ્રાપ્તિનો સાધ્ય સદુપદેશ જણાવીને જગત્પર અતુલ ઉપકાર કર્યો છે

आनन्दघन प्रभु आय मिलो, तब मिट जाय मनका जोला ખરે ખર આ વાક્યથી આત્મદર્શન-આત્મપ્રાપ્તિની અત્યત તીવ્રેચ્છા દર્શાવી છે હવે તેનુ દિગ્દર્શન કિચિત્ કરવામા આવે છે- આનન્દનો ઘન એવો આત્મા, શરીરમા વ્યાપી રહ્યો છે —કોઈ ઠેકાણે છે અને તે અત્ર આવ નાર છે એમ નથી જ્યારે ત્યારે પણ શરીરમા રહેલા આત્માની પ્રાપ્તિ કરવાની જરૂર છે આત્માનુ દર્શન કરવુ, આત્માની નિર્મલતા કરવી આમ શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમય થઈ તેનેજ આવી મળવાનુ કહેવામા આવે છે આત્માની અસ્તિતા સ્વીકારનારા જૈન, વેદાત, સાખ્ય અને નૈયાયિક વગેરે દર્શનો આત્માની પ્રાપ્તિ માટે ઘણુ કહે છે આત્માની સ્તુતિકારક ઉપનિષદોમા શ્રુતિયો છે જૈનદર્શનમા તો આત્માજ સાધ્ય-ઉપાદેય સ્વીકારેલ છે

આનન્દનો ઘન એવો આત્મા છે આત્માની ઉપાસના કરનારને આનન્દગુણનો અનુભવ આવે છે આખા શરીરમા વ્યાપી રહેલુ અને અનન્તશક્તિમય આત્મતત્ત્વ છે આત્મા અનન્તગુણનો સાગર છે, તેનો પાર મન પામી શકતુ નથી આત્મા અરૂપી છે રૂપરહિત આત્મા છે, એમ જ્ઞાનિયોએ આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરીને કથ્યુ છે અરૂપી આત્માની ભાવના કરતા રૂપીપદાર્થોમા થએલો અહત્વાધ્યાસ ટળી જાય છે અને તેથી રૂપીપદાર્થોમા રાગાદિ પરિણામવડે બધાવાનુ થતુ નથી સર્વ દૃશ્ય પદાર્થો કોઈ પણ રીતે આત્માને પ્રતિબધન કરતા નથી રૂપીપદાર્થો જેવા કે, સુવર્ણ, મોતિ વગેરે આવો વા જાઓ, તોપણ તત્સબન્ધી હર્ષશોક પ્રગટતો નથી આત્મા અરૂપી છે અને આત્મામા રહેલ આનન્દ અરૂપી છે એમ નિશ્ચય થાય છે, ત્યારે દૃશ્યપદાર્થોમા ઈષ્ટાનિષ્ટત્વ પરિણામ રહેતો નથી બાહ્યપદાર્થોના સબન્ધમા આવતા અને તેઓનો વ્યવહાર કરતા છતા પણ, અન્તરથી આત્મા તો કૂટસ્થ સાક્ષી તરીકે અનુભવાય છે અરૂપી આત્માના જ્ઞાનથી રૂપીપદાર્થો ભાસે છે જ્યારે વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણે છે, ત્યારે મનુષ્યોએ દૃશ્ય પદાર્થોના ગુલામ બનવુ એ કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી આત્મા અરૂપી છે, એવો નિશ્ચય થતા પશ્ચાત્ જગત્ના જડ પદાર્થો માટે મહાન્ યુદ્ધ કરવાનુ મન થતુ નથી આત્મા જડ પદાર્થોના સબન્ધમા રહે છે તેથી તે કઈ જડ બનતો નથી, વસ્તુત આત્માનુ અરૂપપણુ નિશ્ચયથી બની

રહ્યું છે આ પ્રમાણે અરૂપી આત્માનો બોધ થાય છે, ત્યારે શરીરની શોભા, શરીરના શણગાર, શરીરમાટે કરાતા અનેક પાપકૃત્યો અને શરીર નષ્ટ થતા પોતાના નાશની થતી બુદ્ધિ, ટળી જાય છે અને શરીરને એક વસ્ત્ર બરોબર લેખવામા આવે છે, અર્થાત તેથી આત્મા શરીરનો દાસ બની જતો નથી, પણ આત્મા ખરેખર શરીરને વસ્ત્રની પેઠે માનીને તેનાવડે શુભ કાર્યો કરવા પ્રવૃત્તિ કરે છે શરીરમાથી આત્મા છૂટે છે, તોપણ બાહ્ય દ્રવ્ય પદાર્થોમા આત્મા અહત્વ અને મમત્વ પરિણામથી બધાતો નથી અલબત આ પ્રમાણે અરૂપી આત્માનો નિશ્ચય થતા, જ્ઞાની આત્મા જગતના ઉપર તરતો હોય અને જગત્મા નિર્લેપ હોય, એમ પોતાનો અનુભવ કરી શકે છે અરૂપી આત્મા છે એમ અવબોધતા અહત્વ અને મમત્વના પરિણામો ત્વરિત વિલય પામે છે અને જગત્મા ઉપકારના કૃત્યો કરવામા-તન, મન અને ધનને સારી રીતે વાપરી શકાય છે, મારા આત્મા અરૂપી છે તો દૃશ્ય વસ્તુઓને કેમ સર્વના ભલામાટે ન વાપરવી જોઇએ? દૃશ્ય પદાર્થો કોઈ પણ આત્માના નથી, દૃશ્ય પદાર્થોને ગમે તેટલા એકઠા કરવામા આવે તો પણ, તે અરૂપી આત્માના થતા નથી, માટે તેનો યથાર્થ ઉપયોગ કરવો જોઇએ આ પ્રમાણે જ્ઞાનિના મનમા વિચાર આવતા દ્રવ્ય લક્ષ્મી વગેરે પદાર્થોનુ તે દાન કરી શકે છે જેણે આત્મા અરૂપી છે એમ નિશ્ચય કર્યો છે, તે બાહ્યપદાર્થોનુ દાન કરી શકે છે, કદાપિ તે કજુસપણુ રાખતો નથી આત્મજ્ઞાનિનુ આવુ લક્ષણ છે તે છાનુ રહી શકતુ નથી આ માનુ અરૂપ સ્વરૂપ ભાવવાથી અનેક પ્રકારની બાહ્ય ઉપાધિ, વ્યાધિ અને આધિમા મુઝાવાતુ નથી આત્માને અરૂપી ભાવનારા મનુષ્યો, પરસ્પર ઐક્ય રાખી શકે છે અને પરસ્પર દેશ જાતિનો ભેદ ટાળીને સહાય કરી શકે છે ગમે તેવા દુખકર પ્રસગોમા પણ અરૂપી આત્માનુ સ્મરણ કરીને નિર્ભય અને દુ ખ રહિત બને છે અરૂપી આત્મા ભાવનારા મનુષ્યો, અન્તરથી સૂક્ષ્મપણે એક સ્વરૂપ થઈને-પરસ્પરના આત્માને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી દેખીને આનન્દમા રહે છે અરૂપી આત્મા ભાવનારા મનુષ્યોને બાહ્યપદાર્થોની મમતા નડી શકતી નથી, તેઓ વખત આવે એક શ્વાસોચ્છ્વાસમા સકલ કર્મનો ક્ષય કરી નાખે છે અરૂપી આત્માને ભાવનારા મનુષ્યો શુદ્ધ પ્રેમ, શુદ્ધ સબન્ધ અને શુદ્ધ ઐક્યનો અનુભવ કરી શકે છે અરૂપી આત્માની ભાવના કરનારાઓની અન્તર્દૃષ્ટિ ખીલે છે અને તેથી તે સ્થૂલ દૃશ્યપદાર્થોમા તન્મય બનતા નથી, પણ પ્રત્યેક આત્માઓની સાથે આત્મવત્ સબન્ધ રાખવાને સમર્થ થાય છે અરૂપી આત્માની ભાવના ભાવનારાઓ

દશ્યપદાર્થોનો નાશ થતા ચિન્તા, શોક, ભય અને કલેશ વગેરે કરતા નથી, તેઓ જાણે છે કે, ભલે આખી દુનિયા દશ્યપદાર્થોવડે પોતાની ઉન્નતિ માનીને તેમાટે મરી મથે, તોપણ તે ખરૂ સુખ પામી શકતી નથી, પણ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથીજ અન્તરની સૃષ્ટિમા પ્રવેશ કરતા સહજ સુખની યોગ્યતા મળે છે અરૂપી આત્માની ભાવના કરનારાઓ ધર્મ કારણ પ્રસગે શરીરની આહૂતિ આપવા પણ ચૂકતા નથી તેઓ અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી સહજાનન્દ સાગરમા ઝીલે છે બાહ્યપદાર્થોમાજ સર્વસ્વ છે એવી તેઓની વૃત્તિ ન હોવાથી, દુનિયામા છતા દુનિયામા નથી, એવી દશાનો ઘણીવાર અનુભવ કરે છે અરૂપી આત્મા છે એવી ભાવનાથી મનુષ્યો પરસ્પર આત્માઓને સહાય કરે છે અને પ્રત્યેક શરીરમા રહેલા આત્માઓને કોઈ પણ જાતની પીડા ન થાય તેમ પ્રવૃત્તિ કરે છે અરૂપી આત્માની ભાવના કરનારા મનુષ્યો મૃત્યુ સમયે દીનતા તથા મમતાને ધારણ કરતા નથી તેઓ તો પોતાના આત્માને અમર લેખે છે, તેથી તેઓને મૃત્યુ પ્રસગે પણ આનન્દજ હોય છે અહો! અરૂપી આત્માની ભાવનાથી આત્મામા કેટલુ બધુ સામર્થ્ય પ્રગટે છે? તે આ પ્રમાણે વિચાર્યું હવે આત્મા અવિનાશી છે, એની ભાવના કરવાની રીતિ દર્શાવવામા આવે છે

આત્મા અવિનાશી છે, એવી ભાવના ભાવતા, ભય અને ઉદ્વેગ મનમા પ્રગટતો નથી આત્મા અવિનાશી છે એમ ભાવના ભાવતા, ગમે તેવા દુ ખોમા અને પ્રાણનાશ પ્રસગમા પણ અરામાત્ર પણ, મન ઉપર ખરાબ અસર થતી નથી અને ઉલટુ મન શાન્ત દશામા ઝીલે છે આત્મા અવિનાશી છે, ત્રણ કાલમા એકરૂપ રહે છે આત્મા નિત્ય છે અને તે સહજાનન્દ સ્વરૂપમય છે જાણીને આ પ્રમાણે આત્માનો નિશ્ચય થતા દુનિયામા કોઇ બુરૂ કરે એવી ચિન્તા પ્રગટતી નથી પૂર્વકાલમા આત્માને અવિનાશી માનીને અનેક મુનિયોએ વધ વગેરે ઉપસર્ગોને સહન કર્યા છે આત્માને અવિનાશી તો લાખો યાને કરોડો મનુષ્યો માને છે, પણ અવિનાશીની દશાપ્રમાણે વર્તન કરનારતો કોઈ વિરલા નીકળી આવે છે મનુષ્યો આત્માને અવિનાશી ભાવે તો નિર્ભય-ધીર વીર બની શકે છે, વસ્તુત આત્મા અવિનાશી છે માટે અનેક ઉપસર્ગ પ્રસગોમા પોતાને નિર્ભયતા રહે છે મનુષ્યો આનન્દના માટે જ્યા ત્યા ભટકે છે, પણ કૃત્રિમ આનદથી તેઓને શાન્તિ મળતી નથી, આત્મા જ આનન્દમય છે જે વખતે આત્મામા તન્મયપણુ થઈ જાય છે અને બાહ્યમા મનોવૃત્તિની સ્કુરણા થતી નથી, ત્યારે આનન્દની ખુમારી પ્રગટે છે ખરો આનન્દ પ્રત્યેક મનુષ્યો પ્રગટાવી શકે છે;

ગમે તે ધર્મના અને ગમે તે દેશના મનુષ્યો આત્માનું સમ્યગ્જ્ઞાન કરીને આત્માનો આનન્દ પ્રગટાવી શકે છે

ઉપર્યુક્ત રીતિપ્રમાણે સાંસારિક વિષયોથી પરાઙ્મુખ થઈને અન્તરમાં રમણતા કરનારા ગમે તે દર્શનના મનુષ્યો આત્માના આનન્દને પ્રાપ્ત કરી શકે છે

આત્માનો આનન્દ કંઈ અમુક દર્શનવાળાને ત્યાં કોઈએ રજીષ્ટર કરી આપ્યો નથી, જે આત્માના શુદ્ધસ્વભાવમાં રમણતા કરે છે તે આત્માનો સહજાનન્દ પ્રાપ્ત કરે છે આનન્દનો ઘન આત્મા છે આત્મામાં સત્યઆનન્દનો સાગર ભર્યો છે, તેમ છતાં ભ્રમણાથી મનુષ્યો અન્યત્ર આનન્દ શોધે છે મન દ્વારા આત્માના આનન્દની પ્રતીતિ થાય છે બાહ્યપદાર્થો કે જે આનન્દરૂપ ભ્રમણાથી કલ્પાયેલા છે, તેનામાટે મનુષ્યો પોતાનો પ્રાણ અર્પણ કરે છે, પણ તેમાં ખરા આનન્દના જ્ઞાનાભાવે મનુષ્ય જન્મને તેઓ હારે છે સુજ્ઞો! મન, વાણી અને કાયામાં થતું અટન દૂર કરી દો અને આત્મામાજ લક્ષ્ય રાખ્યા કરો, સર્વત્ર આત્મામાજ આનન્દ છે, એવી ભાવનાથી દેખ્યા કરો, આત્માનું સ્વરૂપ વિચારવામાટે આત્મિક ગ્રન્થોનું વાચન કરો, અર્થાત્ આત્મામાં તન્મય બની જાઓ તો ત્વરિત આનન્દનો પ્રાદુર્ભાવ થશે લાખો અને કરોડો રૂપૈયા ખર્ચતાં પણ આનન્દનો છાંટો મળતો નથી, ગાડી, વાડી અને લાડીમાં સદાકાળ મશગુલ રહેવાથી આનન્દનો છાંટો મળતો નથી, કેમકે ખરો આનન્દ સ્થૂલપદાર્થોમાં નથી અન્તરમાજ આનન્દનો મહાસાગર છે, તેમાં તમારા મનને ડુબાવી દો, પશ્ચાત્ આપોઆપ આનન્દનો સ્વાદ અનુભવી શકશો સહજાનન્દ પ્રાપ્ત કરવાનેમાટે મનુષ્યજીવન છે આત્માના આનન્દમાં મસ્ત રહેનારા મુનિયો, યોગીઓ અને ધ્યાનીઓ બાહ્યજગતની શાહેનશાહીને નાકના મેલ સમાન ગણે છે આત્માના આનન્દમાં મસ્ત રહેનારાઓ જગતના સ્થૂલપદાર્થોમાં આનન્દ શોધવા ભટકતા નથી, તેઓને તો આત્મજ્ઞાનવડે હૃદયમાં આનન્દના ઉભરાઓ પ્રગટ્યા કરે છે તેઓ રાજાઓ, ચક્રવર્તિયો અને કરોડાધિપતિ શેઠીયાઓની પણ અશમાત્ર સ્પૃહા રાખતા નથી આત્માનો આનન્દ શોધનારાઓ સ્થૂલપદાર્થોમાં મમત્વથી બંધાતા નથી તેઓ સદાકાળ રાગ અને દ્વેષનો ઉદય આવતો વારે છે અને આત્માના આનન્દવડે જીવી શકે છે આત્માનો આનન્દ ભોગવીને મનુષ્યો અમર બને છે, અર્થાત્ તેઓ કદાપિ, જન્મ જરા અને મરણને ધારણ કરતા નથી

મનમા પ્રગટતા અનેક પ્રકારના ક્રોધ, માન, માયા અને લોભાદિ દોષોને ટાળીને પ્રથમ હૃદયની શુદ્ધિ કરવી જોઈએ, આત્માના જ્ઞાનવડે આત્માના પ્રદેશમા વિચરવુ જોઈએ, આત્માના સ્વરૂપનો અનુભવ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ, અર્થાત્ જગત્‌વાળાનુ પરિપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવવુ જોઈએ અને સદાકાલ આત્મભાનના ધારણ કરવી જોઈએ વ્યવહારચારિત્ર, તપ, જપ, પૂજા, સેવા, ભક્તિ અને યોગ વગેરેની આરાધના કરવાનુ કારણ, તપાસીને તપાસનામા આવે તો આત્માનો સત્ય આનન્દ પ્રાપ્ત કરવો તેજ છે સત્યાનદમાટે ધર્મની ક્રિયાઓ કરવાની છે, પ્રથમ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે અને પશ્ચાત્ સહજાનન્દગુણ પ્રગટે છે, માટે આત્માપર પ્રથમ અત્યત શુદ્ધપ્રેમ કરવો જોઈએ, અર્થાત્ દરેક આત્માઓપર શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરવો જોઇએ, એમ શુદ્ધપ્રેમ સર્વત્ર ધારણ કરવાથી ધર્મની ક્રિયાઓમા પણ, જ્ઞાનવડે શુદ્ધપ્રેમ ઉત્પન્ન થશે અને તેથી આત્મામા શુદ્ધાનન્દ પ્રગટશે આત્માના આનન્દનો સાક્ષી આત્માજ છે આત્માના આનન્દગુણને, આસ્વાદની અન્યત્ર પરીક્ષા આપવી પડતી નથી આત્માનો આનન્દસમૂહ પ્રાપ્ત કરવાનો મનુષ્યવૃન્દનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે, માટે મનુષ્યોએ નિત્યાનન્દસ્થાનભૂત આત્માનુ ધ્યાન કરવુ ભમરના પદ જેમ હસ્તિપદના સમાઈ જાય છે, તેમ આત્માના આનન્દમા સર્વે પ્રકારના આનન્દ સમાઈ જાય છે સર્વે પ્રકારના આનન્દો-ઉપાધિ ભેદવડે દુનિયામા જે મનાયા છે તે-જો આત્મા ન હોય તો તે આનન્દને કોણ જાણી શકે? અલબત કોઈપણ જાણી શકે નહિ આત્મા છે તો સર્વ પ્રકારના આનન્દો, ઉપાધિ-ભેદવડે જાણી શકાય છે આત્માના જ્ઞાનવડે આનન્દ જણાય છે, માટે આ પ્રમાણે અનુભવ કરતા નિશ્ચય થાય છે કે, સર્વ દેશકાલ અને ઉપાધિથી નિરવચ્છિન્ન સત્યઆનન્દનો દરિયો આત્મા છે આનન્દનો ઘન એવો આત્મા મૂકીને રાગદ્વેષ વધે એવા વાદના ઝઘડાઓને કરવાથી મનમા વિકલ્પસકલ્પ પ્રગટે છે અને તેથી આનન્દના ઠેકાણે અનેક પ્રકારના દુ ખનો અનુભવ થાય છે, માટે સહજાનન્દનો સાગર પ્રાપ્ત કરવો હોય તો, સર્વ પ્રકારની વિકલ્પસકલ્પ દશા મૂકીને આત્માનુ ધ્યાન ધરવુ જોઈએ શ્રીમાન્ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, હે આત્મન્! હવે તો તુ પ્રાપ્ત થા! હે આત્મન્! ત્હારૂ શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય તો રાગદ્વેષ વિકલ્પસકલ્પરૂપ મનના ઝોલા ટળી જાય હે આત્મન્! તુ આનન્દનો દરિયો છુ, માટે ત્હારૂ શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થતા મનનો ઝોલો કદી રહેતો નથી, માટે આનન્દના સમૂહભૂત હે આત્મપ્રભુ! હવે તો પ્રાપ્ત થાઓ! પ્રાપ્ત થાઓ!!

पद ५८

राग वसन्त

प्यारे जाय मिलो कहां येंते जात, मेरो विरहव्यथा अकुलात गात ॥ प्यारे० ॥ १ ॥
एक पैसाभर न भावे नाज, न भूषण नही पट समाज ॥ प्यारे० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધચેતના, પોતાના આત્મસ્વામિને સંબોધીને કથે છે કે, હે પ્રિય ! આપશ્રી હવે આવીને મળો. આપશ્રી અહીંથી કયા ગયા છો? વિરહની વ્યથાવડે મારૂં ગાત્ર અકળાય છે. શુદ્ધચેતનાના ઉદ્ગાર ખરેખર પ્રેમમય છે. પોતાના સ્વામીપર તેનો શુદ્ધપ્રેમ છે. અનન્ત ગુણધામભૂત ચેતનની પ્રાપ્તિમાં તેની રગેરગમાં શુદ્ધપ્રેમ વહે છે અને તેથી તે પોતાના ચેતનસ્વામીવિના આખા જગતને શૂન્ય દેખે તે પણ બનવા યોગ્ય છે. પોતાના શુદ્ધપ્રેમથી તે કહે છે કે, વિરહની વ્યથાવડે મારૂં ગાત્ર અકળાય છે. આજ તેના શબ્દો સુચવી આપે છે કે પોતાના સ્વામિની પ્રાપ્તિમાટે તેણે પોતાનું સર્વસ્વ કુરબાન કર્યું છે. પોતાના સ્વામિવિના તેણીના મનમાં અન્યનો ભાગ નથી. શુદ્ધચેતના આવી શુદ્ધ પ્રેમદશાથી પોતાના સ્વામીને આકર્ષણ કરે, એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી.

જગતની સ્થૂલભૂમિકામાં પણ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના સ્વામિપર શુદ્ધપ્રેમ, અર્થાત્ પતિવ્રતાનો જેવો પ્રેમ જોઈએ તેવો પ્રેમ ધારણ કરે છે. આર્યદેશની પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ પ્રાણ પડે તો પણ અન્યનરપર વિષયેચ્છા-ભોગદૃષ્ટિથી દેખતી નથી. ખરી પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના સ્વામીથી પડદો રાખતી નથી અને પતિને સત્યમાર્ગમાં સદાકાલ રાખે છે. પતિના દોષની અન્ય આગળ નિન્દા કરતી નથી, તેમ પતિના હૃદયની વાત અન્યને કહેતી નથી. જગતના જીવોપર પ્રેમ રાખે છે, પણ તેમાં વિષયભોગનો અંશ પણ ધારતી નથી. પતિવ્રતા સ્ત્રી કદી પતિપર ક્રોધાયમાન થતી નથી, કદાપિ પોતાનો અપરાધ થયો હોય તો પતિની પાસે માફી માગી લે છે. પોતાના પ્રાણ જતા પણ તે પતિવ્રતાધર્મની અનન્ત ગુણી કિમ્મત આંકે છે. તેને સ્વપ્નામાં પણ પરરૂપ ઉપર વિષયપ્રેમ પ્રગટતો નથી. પોતાના પતિને તે દુઃખમાં સારી રીતે સહાય કરે છે. ગમે તેવા સંકટના પ્રસંગોમાં પણ, પતિના ગૃહમાં રહે છે અને તાવત્ સેવા કરે છે. પોતાના પતિપર પ્રાણ પાથરે છે. આર્યદેશમાં પૂર્વે આવી ઘણી સ્ત્રીઓ હતી, આવી ઉત્તમ સ્ત્રીઓ જે દેશમાં પાકે છે તે દેશની ઉન્નતિ થયાવિના રહેતી

નથી નિર્મલ પ્રેમથી સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વામીની કૃપા મેળવી શકે છે જગતમા સ્થૂલભૂમિકામા પતિવ્રતા સ્ત્રીને, પતિના વિયોગે એક પૈગામ્બર પણ અનાજ ભાવતુ નથી અને શરીરે ભૂષણ ધારવા તે પણ તેને રૂચતા નથી, તેમ શરીરે સુન્દર વસ્ત્રો ધારણ કરવા તે પણ તેને રૂચતા નથી, જગતની વ્યવહારદશામા જ્યારે પતિવ્રતા સ્ત્રીની આવી દશા છે, ત્યારે અન્તરમા શુદ્ધચેતના સ્ત્રી પોતાના સ્વામીની પ્રાપ્તિમાટે શુદ્ધપ્રેમવૃત્તિથી ઉપર્યુક્ત ઉદ્ગારો કાઢે અને પોતાના સ્વામિના વિયોગે તેને બાહ્યજગતની પતિવ્રતાની પેઠે કોઈ પણ બાહ્યપદાર્થો ગમે નહિ તે બનવા યોગ્યજ છે આત્મા, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ કુમિત્રોની સોબત કરે છે અને તેથી તે આનારૂપ ગુલામગીના વશમા ફસાઈ જાય છે, અર્થાત્ પોતાનુ શુદ્ધ સ્થિરતારૂપ ઘર મૂકીને અનેક પ્રકારના પદાર્થોના મોહથી પરભાવરૂપ વેશ્યાના ઘેર જાય અને તેથી તે જન્મ જરા અને મરણના દુ ખ પામે, તેમા કશુ આશ્ચર્ય નથી આત્મા જ્યારે પરભાવરૂપ વેશ્યાના ઘેર ગમન કરે છે, ત્યારે તેઓ પોતાના મૂલ ધર્મને વિસરી જાય છે પોતાના મૂળ ધર્મથી દૂર આત્મા થાય છે એટલુજ નહિ પણ, તે ચોરાશી લક્ષ યોનિમા પરિભ્રમણ કરે છે અને હલકામા હલકી દશાને ધારણ કરે છે, આવી આત્માની દશા પરઘેર જવાથી થઈ છે પોતાના ઘરનો ત્યાગ કરવાથી અને પરઘેર કૂતરાની પેઠે વિષયાશાથી ભટકવાથી, સસારમા કોઈ પુરૂષ સુખી થયો નથી અને થશે પણ નહિ જે પુરૂષ પોતાની સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે, તેનો તિરસ્કાર તેનુ હૃદયજ કરે છે શુદ્ધચેતનાના ઘરમા આત્માનુ એકદમ આવી જવુ, તે કઈ સ્હેલ વાત નથી શુદ્ધચેતનાના ઘરમા જતા પૂર્વે આત્માને અનેક ક્રોધાદિ કુમિત્રોની અને વિષયવાસનારૂપ વેશ્યાની સગતિ છોડવી પડે છે, અનેક પ્રકારના રાગોની સગતિ છોડવી પડે છે, પરપુદ્ગલ વસ્તુની ચાહના તજવી પડે છે અને પતિવ્રતા સ્ત્રીના ઘરમા રહેવા યોગ્ય એવા વિવેક, સયમ, શુદ્ધપ્રેમ અને સત્યભાવ આદિ ગુણોને ધારણ કરવા પડે છે

શુદ્ધપ્રેમવિના આત્માને પોતાના ઘરમા સ્થિરતા થઈ શકતી નથી બાહ્યપદાર્થોનો સ્વાર્થ જેમા નથી તેને શુદ્ધપ્રેમ કહે છે પોતાની શુદ્ધચેતના સ્ત્રીવિના અન્ય પરવસ્તુપર પ્રેમ કરવો યોગ્ય નથી પરવસ્તુમા સુખ નથી, ખરૂ સુખ તો શુદ્ધચેતનાના સગે છે, એમ જ્યારે આત્માને અનુભવ થાય છે ત્યારે તે શુદ્ધચેતનાપર પ્રીતિ ધારણ કરે છે આત્માનો શુદ્ધચેતનાપર પ્રેમ વર્તે અને શુદ્ધચેતનાનો આત્માપર પ્રેમ થાય, ત્યારે બેનો એકરસરૂપ સબન્ધ થાય છે

શુદ્ધચેતના પોતાના સ્વામિને પોતાની શુદ્ધપ્રેમવૃત્તિથી વિનવે એ ખરેખર યોગ્ય છે એક કવિ કહે છે કે, શુદ્ધપ્રેમ મોક્ષનુ દ્વાર છે એક કવિ તો તેનાથી પણ આગળ જઈને કહે છે કે, શુદ્ધપ્રેમ એ પ્રભુનો પ્રતિનિધિ છે કોઈ પણ પ્રકારની વાસનારહિત-નિર્દોષ ગુણહેતુ ભૂત-પ્રેમની ઝાખી જેને થાય છે, તેજ પ્રેમનુ રહસ્ય અનુભવી શકે છે શુદ્ધપ્રેમ એ આનન્દનુ ઘર છે શુદ્ધપ્રેમ થયાવિના આત્મપ્રભુની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી જેના હૃદયમા શુદ્ધપ્રેમ નથી તે આનન્દને સ્વપ્નામા પણ દેખી શકતો નથી શુદ્ધપ્રેમસાગરમા શરીર, મન અને વાણી તો એક તૃણસમાન ભાસે છે શુદ્ધપ્રેમસાગરની નીચે શુદ્ધધર્મના રત્નો છે જે શુદ્ધ મનુષ્ય પ્રેમસાગરના તળીએ જઈ શકતો નથી, તે શુદ્ધ આનન્દાદિ રત્નોને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી શુદ્ધપ્રેમાદિકથી આનન્દની સરિતાઓ નીકળે છે અને તે જગતને આનન્દ અર્પવા સમર્થ થાય છે શુદ્ધપ્રેમમા ખરેખર, ક્રોધ, વિશ્વાસઘાત, હિંસાપરિણામ, માન, કપટ, લોભ, અસૂયા, હૃદયભેદ, છળ અને પ્રતિકૂળભાવનો અશમાત્ર પણ રહતો નથી શુદ્ધપ્રેમના દરિયામા જેઓ સ્નાન કરે છે, તેઓ અહત્વભાવનુ ભાન ભૂલી જાય છે આખા જગતના જીવોપર જેની શુદ્ધપ્રેમ દૃષ્ટિ છે, તેવા મહાત્માઓ નપુ જગતને પવિત્ર કરવા સમર્થ થાય છે જેનામા શુદ્ધપ્રેમ નથી, તે પ્રભુને મળવાને યોગ્ય બન્યો નથી જેનામા શુદ્ધપ્રેમ છે, તે સર્વ જીવોની સાથે ઐક્ય અનુભવે છે અને ગમે તેવા હિંસક જીવોપર તેની સાથે પ્રેમથી વર્તી શકે છે શુદ્ધપ્રેમ એ અનન્તગુણોનો લોહચુબક છે, તે સર્વ જીવોને પોતાની તરફ આકર્ષી શકે છે અને આનન્દને પ્રગટાવી શકે છે

શુદ્ધપ્રેમરૂપ વારિથી દોષીઓના દોષોને ધોઈ નાખવામા આવે છે શુદ્ધપ્રેમરૂપ ચન્દ્રથી કોને જગતમા શાન્તિ થતી નથી? શુદ્ધપ્રેમમાથી આનન્દનો મહાસાગર પ્રગટે છે શુદ્ધપ્રેમની આગળ સત્તા, ધન અને બાહ્યમાન-પ્રતિષ્ઠા તો નાકના મેલ સમાન છે શુદ્ધપ્રેમ કરનાર નિસ્પૃહ હોવો જોઈએ વિષયભોગાર્થે જે પ્રેમ થાય છે તે શુદ્ધપ્રેમ નથી શુદ્ધપ્રેમના ઉદરમા તો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રગુણો ભર્યા હોય છે શુદ્ધપ્રેમરૂપ સૂર્યના કિરણોથી હિંસારૂપ હિમ ગળી જાય છે અને કલેશ નિન્દાદિ ક્ષુદ્ર જતુઓનો અભાવ થઈ જાય છે શુદ્ધપ્રેમની કોઈ અપેક્ષાએ અવધિ નથી, એમ કહીએ તો તેમા કાઈ આશ્ચર્ય નથી કામાર્થે પ્રેમને વારણ કરનારાઓ ઘણા છે, સ્વાર્થનેમાટે પ્રેમને ધારણ કરનારાઓ ઘણા છે, અમુક વ્યક્તિમા કોઈ પણ આશાને લેઈ પ્રેમ ધારણ કરનારાઓ ઘણા છે, રૂપાદિની મનોહરતા અને બાહ્યમા કલ્પાએલ

પિતાને લેઈ પ્રેમને ધારણ કરનારાઓ તો ઘણા છે, સત્તા, ધન, માન અને કીર્તિની લાલચથી અમુક વસ્તુ સમ્બન્ધી પ્રેમ ધારણ કરનારાઓ અસખ્ય છે, પણ સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિમાટે અને સર્વના ભલા માટે, કોઈ પણ બાહ્યપદાર્થની ઈચ્છાવિના-સર્વદા-સર્વત્ર, સર્વથા પ્રેમ ધારણ કરનારાઓ તો વિરલા છે અશુદ્ધપ્રેમને ધારણ કરનારાઓ તો પગલે પગલે મળે છે, પણ શુદ્ધપ્રેમને ધારણ કરનારાઓ તો વિરલા મળી આવે છે ટકાઉ વિષયપ્રેમના કાવ્યોમા દુનિયાને પ્રેમી બનાવનારા તો મળી આવે છે, પણ શુદ્ધપ્રેમના કાવ્યો રચીને શુદ્ધપ્રેમનુ પોતે પાત્ર બનનારાઓ તો અલ્પ મળી આવે છે અશુદ્ધપ્રેમના ક્ષારોદધિતો યત્રતત્ર બહુ દેખવામા આવે છે, પણ શુદ્ધપ્રેમના અમૃતોદધિતો અલ્પ દેખવામા આવે છે અશુદ્ધપ્રેમના સરોવરને સુકાતા વાર લાગતી નથી, પણ શુદ્ધપ્રેમોદધિનુ તો કદાપિકાળે સુકાવાપણુ થતુ નથી અશુદ્ધપ્રેમ સન્ધ્યાના રાગની પેઠે ક્ષણિક છે અને શુદ્ધપ્રેમનો રગ તો ચોલમજીઠ સમાન છે શુદ્ધપ્રેમથી સર્વ દોષો ટળે છે અને સ્વાર્થાદિથી ઉત્પન્ન થએલ અશુદ્ધ પ્રેમ અનેક દોષોને પ્રગટાવી શકે છે શુદ્ધપ્રેમમા સત્વગુણની પ્રધાનતા હોય છે શુદ્ધપ્રેમ સર્વ જીવોનુ શ્રેય કરવા સમર્થ થાય છે, શુદ્ધપ્રેમના પણ તે તે સદ્ગુણોની અપેક્ષાએ અનેક ભેદ પડે છે જેના હૃદયમા પરમાત્મતત્ત્વસબન્ધી શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટે છે, તેના મુખઉપર આનન્દની છાયા દેખાવ આપે છે, અર્થાત્ તેનુ મુખ પ્રફુલ્લ રહે છે શુદ્ધપ્રેમની કિમ્મત આકી શકાતી નથી શુદ્ધપ્રેમથી આનન્દનો પ્રકાશ થયાવિના રહેતો નથી શુદ્ધપ્રેમથી અહત્વ અને મમત્વ રહેતુ નથી

શુદ્ધચેતના સ્ત્રી પોતાના સ્વામિપર શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરે છે, તેથી તેને આત્મસ્વામિવિના બિલકુલ અન્યત્ર ચેન પડે નહિ અને કોઈપણ બાહ્યપદાર્થમા ચિત્ત રગાય નહિ, એ પણ બનવા યોગ્ય છે શુદ્ધચેતના સ્ત્રી પોતાના આત્મસ્વામીના ગુણોમા તલ્લીન બની ગઈ છે, અર્થાત્ શુદ્ધચેતના સ્ત્રી પોતાના આત્માની સાથે ઐક્ય ધારે છે, તે ખરેખર યોગ્ય છે, કારણ કે, પોતાના સ્વામિથી તે અભિન્નપણે વર્તે છે રાગ અને દ્વેષરહિત ચેતનાને શુદ્ધચેતના કહે છે શુદ્ધચેતના એ આત્મસ્વામિની ખરી સ્ત્રી છે કદાપિકાળે તે પોતાના સ્વામીના અસખ્યાતપ્રદેશોથી ભિન્ન રતી નથી. શુદ્ધચેતના સ્ત્રીની અલૌકિકતા છે બાહ્ય પદાર્થોમા રાગ અને દ્વેષથી શુદ્ધચેતના લેપાતી નથી પોતાના આત્માના અનન્તગુણોને શુદ્ધચેતના પ્રકાશે છે શુદ્ધચેતનામા સર્વજ્ઞેયોનો ભાસ થાય છે પ્રત્યેક આત્માઓમા શુદ્ધચેતના રહી છે પ્રતિશરીર ભિન્ન ભિન્ન આત્માઓ છે આત્મામા રમણતા કરવાથી અનન્તગણુ સુખ પ્રગટે છે શુદ્ધચેતના

અને આત્માનુ પરિપૂર્ણ ઐક્ય કરાની આપનાર આત્મરમણતા છે શુદ્ધ ચેતના જે વિજ્ઞપ્તિ કરે છે તેમા રમણતા રહેલી છે આત્મામા રમણતા પ્રગટ્યાવિના શુદ્ધચેતનાથી આવા ઉદ્ગારો કાઢી શકાય નહિ મનુષ્યોએ શુદ્ધ ચેતનાને પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ જેના હૃદયમા અમુક અશે શુદ્ધ ચેતના પ્રગટી છે, તે આ બાબતનો અનુભવ કરી શકે છે શ્રીમાન્ આનદ ઘનજીને આ બાબતનો-અમુક ગુણસ્થાનકની હદે-અમુક અશે, ક્ષયો પશમભાવે અનુભવ પ્રકટ્યો હતો, તેથી તેમણે આ બાબતનો ઉલ્લેખ કર્યો છે શુદ્ધ ચેતના અને આત્માની એક જાતિ છે શુદ્ધ ચેતનાના આ પ્રમાણે પ્રેમ ઉદ્ગારો નીકળેલા આપણે જાણ્યા, હવે શુદ્ધ ચેતના આગળ વધીને પોતાના સ્વામીને મળવાને શુદ્ધ પ્રેમથી વિજ્ઞપ્તિ કરી પોતાનુ હૃદય ખાલી કરે છે તે દર્શાવે છે

मोहन रास न दूसत तेरी आसी ।
मदनो भय है घरकी दासी ॥ प्यारे० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધ ચેતના કહે છે કે, મારા મનને મોહ પમાડનાર મોહન! હુ તારા ઉપર પ્રેમ ધારણ કરીને આશાવાળી બની છુ, તેથી તારો રાસ કઈ દોષયુક્ત થતો નથી, કેમકે તારીસાથે હુ રમણતારૂપ રાસ ખેલવા ધારૂ છુ, તેમા કામ વા ભયની વૃત્તિનો અશમાત્ર સમ્બન્ધ નથી મદન વૃત્તિ અને ભય વૃત્તિ તો એક ઘરની દાસી સમાન છે, તેના સબન્ધવડે હુ તારી સાથે રાસ ખેલવા માગતી નથી, પણ નિર્દોષ શુદ્ધ પ્રેમ વૃત્તિથી તારીસાથે રમણતારૂપ રાસ ખેલવા ઈચ્છુ છુ કામ અને ભય એ બેનો નિકટ સમ્બન્ધ છે, કામ સેવનારને અમુક સયોગોવચ્ચે ભય ઉત્પન્ન થાય છે, પણ મારો રાસ નિર્દોષ શુદ્ધ ધર્મવાળો છે, તેથી મને કામ અને જાતનો પણ ભય નથી હે ચેતન! હુ આપની સાથે સહજ શુદ્ધ ધર્મથી મળવા માટે ઇચ્છુ છુ, માટે આપ કોઇ જાતની મનમા શકા લાવશો નહિ

જગતની સ્થૂલ ભૂમિકાના વ્યવહારમા પણ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના સ્વામિનીસાથે રાસ રમે છે અને તે મદનની શાન્તિ અને ભયને હિસા બમા ગણતી નથી, ઉત્તમ પતિવ્રતા સ્ત્રી કામના ઉપર જય મેળવે છે અને વ્યાવહારિક પ્રેમથી તે પોતાના પતિની સાથે રાસ રમે છે અધમ સ્ત્રીઓ પશુવૃત્તિની પેઠે કામની લાલસાઓ પૂર્ણ કરવાને માટેજ પતિપર પ્રેમ ધારણ કરે છે કામની શાન્તિ માટે અધમ સ્ત્રીઓ પતિપર પ્રેમ ધારે છે, અન્યથા વ્યભિચારાદિક કૃત્યમા પ્રવેશ કરે છે અને પતિવ્રતાના ધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય છે પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિની સાથે અમુક હેતુવિના પ્રાય

લૌકિક-નિષ્કામ પ્રેમથી વર્તે છે અને તે કામને જીતીને તેને (કામને) પોતાનો ગુલામ બનાવે છે કામની વૃત્તિને તે પશુની પેઠે જીતી લે છે અને તેથી તે પોતાના સદ્વર્તનમાટે નિર્ભય રહે છે ભયના સયોગોને જીતવાથી ભયને તે પગતળે રૂની પેઠે દબાવી દે છે પોતાના નિર્મલ-લૌકિક નિષ્કામ પ્રેમથી તે સઘળી દુનિયામા આનન્દથી વિચરે છે પતિવ્રતાનો મૂળ-ધર્મ સાચવીને તે પોતાના સ્વામિસાથે રાસ રમે છે, પણ વૃત્તિની પેઠે વિષયભોગમા નિમગ્ન થવુ એવુ કઇ રાસનુ રહસ્ય નથી, નિર્મલ અને લૌકિક-નિષ્કામ પ્રેમથી જીવનને વહવુ એજ રાસનુ મુખ્ય રહસ્ય છે વૈષ્ણવોમા રાસ રમવાની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે, તેમા પણ વિશેષત વલ્લભાચાર્યે સ્થાપિત પુષ્ટિમાર્ગમા રાસ રમવાનો રીવાજ હોય છે, તેઓ પોતાના શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓને પણ રાસ લીલામા વારવાર દેખે છે, તેમજ તેમના આચાર્યો પણ રાસલીલાની પ્રવૃત્તિને વખાણે છે, પણ તેમા ઉત્તમ જ્ઞાન અને નિષ્કામ પ્રેમના અભાવે રાસલીલાનો ઉદ્દેશ ભુલાય છે નિષ્કામ પ્રેમ અને નિર્દોષ બુદ્ધિથી રાસ રમવાનો મૂળ ઉદ્દેશ ભૂલી જવાય અને તેના ઠેકાણે વિષયભોગની લીલાજ પ્રસરે તો અધર્મનુ હૃદયમન્દિર બની શકે તેમા આશ્ચર્ય નથી સૂક્ષ્મ ભૂમિકામા આત્મા એ શ્રીકૃષ્ણ છે અને તેની જ્ઞાન દર્શન અને દયા આદિ, વૃત્તિયોરૂપ ગોપી-કાઓ છે, તેની સાથે ક્ષણે ક્ષણે આત્મા રમે છે, તેનાથી તે વિભાવમા પ્રવેશતો નથી, પણ ઉલટો સ્વસ્વભાવના રાસમા વિશેષત સ્થિર થઇને સહજ આનન્દ રસ આસ્વાદે છે આત્માએ આવી સ્થિતિનો રાસ રમવો એવુ તેનુ મૂળ રહસ્ય છે, તે જો દૂર રહે અને ઉલટુ હૃદયમા કામાદિ રાસનુ ચિત્ર ખડુ થાય, તો તેને કુરાસ કહેવામા આવે તેમા કઈ આશ્ચર્ય નથી યુરોપ દેશના મનુષ્યોમા જુદી રીતે આ રાસક્રીડાનો આશ્રય લેવામા આવે છે દુનિયામા પણ લૌકિક નિષ્કામ પ્રેમની યોગ્યતા લાવ્યાવિના આવા રાસોથી વિપરીત પરિણામ આવે છે, અર્થાત્ પુરુષો અને સ્ત્રીઓ કામ અને ભયનોજ રાસ રમે છે એવી તેમના હૃદયની ખાત્રી થાય છે લોકોત્તર નિષ્કામ પ્રેમ મેળવવો એ કઈ ન્હાના છોકરાના ખેલ નથી આત્માનુ જ્ઞાન થતા નિષ્કામ પ્રેમનુ દ્વાર ખૂલે છે, માટે મનુષ્યોએ નિષ્કામ પ્રેમમાટે આત્મજ્ઞાનની ઉપાસના કરવી જોઇએ પ્રેમવિના સહજ આનન્દમા પ્રવેશ થઈ શકતો નથી કામ અને સ્વાર્થ તથા ભય વગેરે નીકળી જતા પ્રેમની શુદ્ધિ થાય છે પારદ ધાતુને મારીને તેની શુદ્ધિ કરી વાપરવાથી શરીરપુષ્ટિ થાય છે, પણ કાચો પારો ખાવાથી ઉલટી શરીરની અને પ્રાણની હાનિ થાય છે. તે પ્રમાણે પ્રેમની પણ કામ, સ્વાર્થ, આશા અને ભય વગેરે

દોષોને બાળીને શુદ્ધિ કરવી જોઇએ, પશ્ચાત્ તેવો શુદ્ધપ્રેમ આનન્દના દ્વાર ખુલ્લા કરવા સમર્થ થાય છે કાચા પારાના ભક્ષણની પેઠે મનુષ્યો કામ, સ્વાર્થ, ભય અને અવિશ્વાસથી ભરેલા પ્રેમને ધારણ કરી નીચ માર્ગમા ઉતરી જાય છે અને દુ ખના ખાડામા પડે છે અશુદ્ધ પ્રેમથી પોતે દુ ખી થાય છે અને પોતાના સમ્બન્ધમા આવતા હજારો મનુષ્યોને અશુદ્ધ પ્રેમનો પાઠ શિખવીને દુ ખી કરે છે વિષયની શાન્તિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જેમા છે એ કંઈ પતિગામીનો શુદ્ધ પ્રેમ નથી જગત્મા પશુ વૃત્તિના પ્રેમને ધારણ કરનારી કરોડો સ્ત્રીઓ છે પોતાના પતિથી કામ ભોગની તૃપ્તિ ન થાય તો, તેઓ છેડા છુટકા કરે છે, અન્ય પુરૂષની સાથે પણ પ્રેમથી જોડાય છે અને વ્યભિચાર કર્મ કરે છે, જગત્નો ભય લાગવાથી હૃદયમા કપે છે અને કરેના પતિને અનેક પ્રપચોથી મારી નાખે છે અન્યને પતિ કરે છે, ત્યા પણ ન ફાવ્યુ તો અન્યને પતિ કરે છે, અર્થાત્ મનમા અનેક પુરૂષોની સાથે પશુવૃત્તિ પ્રેમનો સમ્બન્ધ ધારણ કરવા ઇચ્છા કરે છે આવી અધમ સ્ત્રીઓ પ્રેમ એ વસ્તુનુ લક્ષણ જાણી શકતી નથી, તેથી તે સુધરેલા કહેવાતા પણ વસ્તુત બગડેલા એવા કેટલાક, દેશોમા પોતાના પતિની સાથે પશુ પ્રેમવૃત્તિ લગ્ન કરે છે અને અન્યની સાથે પણ જુદાજ પ્રકારના પ્રેમ લગ્ન કરે છે આવા પ્રેમ લગ્નથી અનિષ્ટ પરિણામો ઉત્પન્ન થાય છે વિષયભોગ પ્રેમ એજ મનુષ્ય જીવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કલ્પીને, જે સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો સસારમા વર્તે છે, તેઓ હજી નિષ્કામ પ્રેમના પગથીએ ચડવા નથી એવા પુરૂષો ઉત્તમ પુરૂષો તરીકે બની શકતા નથી અને તેવી સ્ત્રીઓ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓનુ ઉત્તમ જીવન ગુજારી શકતી નથી આર્યાવર્તમા જૈનધર્મના પ્રતાપથી સસારમા-ગૃહસ્થ દશામા પુરૂષ અને સ્ત્રીનો ઉત્તમ લૌકિક-નિષ્કામ પ્રેમ પ્રાય હોવો જોઇએ આ સમ્બન્ધી શિક્ષણ આપવા, તેવા હજારો ચરિત્રો મયણા સુદરી અને શ્રીપાળ વગેરેના મોજુદ છે કેટલાક કવિયો પ્રેમને પરમેશ્વર કહે છે, પણ લેખક તો જો શુદ્ધ પ્રેમ હોય તો તેનાવડે પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ માને છે સ્ત્રી અને પુરૂષનુ ઐક્ય સાધનાર પ્રેમ છે, પ્રેમની સાકળથી આખુ જગત્ જોડાયલુ છે, હવે મૂળ વિષયપર આવીએ સ્થૂલ જગત્ની ભૂમિકામા પણ સ્ત્રી પોતાના પતિપર લૌકિક નિર્મળ પ્રેમ ધારણ કરે છે અને પતિવ્રતાના ધર્મોને સાચવી પ્રેમથી બન્નેનુ ઐક્ય અને બન્નેની તન્મયતારૂપ રાસ રમે છે, તોજ પોતે આનન્દ પામે છે

જગત્ની સ્થૂલ ભૂમિકા કરતા, અન્તરની શુદ્ધચેતના સ્ત્રી પોતાના

આત્મસ્વામિની સાથે તન્મય દશાએ શુદ્ધ રમણતારૂપ રાસ રમવાને માટે, સ્વામિની પાર્થના કરે અને તેમા મદનવૃત્તિ અને ભય વૃત્તિને ઘરની દાસીસમાન ગણીને તેનો હિસાબ ગણે નહી તે યોગ્ય છે, અર્થાત્ હૃદયોદ્ગારથી આત્મસ્વામિને વિજ્ઞપ્તિ કરેછે તે ખરેખર યોગ્ય કરે છે હૃદયમા જેવુ હોય છે તેવુ શુદ્ધ પ્રસગોમા બહાર નીકળ્યાવિના રહેતુ નથી તે પોતાના અન્તરની શુદ્ધ દશાને પ્રગટ કરે છે અને સ્વાર્થદોષ પરિહારતાને દર્શાવે છે

આત્મસ્વામિની સેવામા તે એકસ્થિરોપયોગથી હાજર થઇને ઉપર્યુક્ત વચનો વદે છે પોતાનો શુદ્ધ પ્રેમ તેની વાણીદ્વારા–બોલતાજ ઝળકી ઉઠે છે શુદ્ધચેતનાની આવી શુદ્ધપ્રેમ લક્ષણાભક્તિ અને એકતા, તેમજ લીનતા ભક્તિથી, પતિનુ તે આકર્ષણ કરે એમા કઈ પણ આશ્ચર્ય નથી જગતમા સર્વને આકર્ષણ કરનારી પ્રેમશક્તિ છે પ્રેમમા તલ્લીન બનેલ મનુષ્ય હુ અને તુ વિસરી જાય છે શુદ્ધચેતના પ્રેમની પ્યાસી બની છે અને તેથી તેની આવી દશાથી તે પોતાના સ્વામિનુ આકર્ષણ કરી શકે એ બનવા યોગ્ય છે

શુદ્ધચેતનાનુ જીવન શુદ્ધભાવ પ્રાણ છે શુદ્ધચેતના પોતાના અસખ્યાત પ્રદેશી આત્મસ્વામિને મળવાનેમાટે અધિકારી બની છે તે તેના બોલવાપરથી સિદ્ધ થાય છે અને તે ઉપરના ગુણસ્થાનકની ભૂમિકામા જઇને બોલે છે એમ અનુમાન થાય છે મદનવૃત્તિ અને ભયવૃત્તિ પણ દાસીસમાન થઈ શકે એવી તેણે પોતાની આત્મશક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે હવે તે આગળ વધીને પોતાના ચેતનસ્વામી સબન્ધી શુ કહે છે અને કેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે તે દર્શાવવામા આવે છે

अनुभव जाइके करो विचार, कद देखे द्वैवाकी तनमें सार ॥
प्यारे० ॥ ४ ॥

जाय अनुभव जइ समजाये कत, घर आये आनन्दघन भये
वसन्त ॥ प्यारे० ॥ ५ ॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધચેતના સ્રી પોતાના મિત્ર અનુભવને કહે છે કે, જેના તનુમા દ્વૈતભાવનાની મારડી લાગી રહે છે તેને કેટલુબધુ દુ ખ થાય છે, તેનો હે અનુભવ! વિચાર કરો ચેતનસ્વામી દ્વૈતભાવનાની મારડીથી મારા હૃદયમા મહા વ્યથા ઉત્પન્ન કરે છે, તેનાથી મને જે દુ ખ થાય છે તેનો કયારે તે વિચાર કરે છે? પતિ અને પત્નીની ભિન્નતા એ એક જાતની હૃદયને સારનારી સારડી છે મારા સ્વામી

અને મારી જુદાઈ કોઈ પણ રીતે અસમાન સુખપ્રદ નથી અને વચ્ચે ભેદ પડાવનારી વિભાવ દશા છે શુદ્ધચેતના કથે છે કે, મારી સાથે સ્વામીનો ભેદભાવ એ કોઈ રીતે સ્વપ્નમા પણ શાંતિ કરનાર નથી

શુદ્ધચેતનાનુ ખરેખર આ વાસ્તવિક કથન છે જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ નીતિશાસ્ત્રના વેત્તાઓ, સ્ત્રીની સાથે પુરૂષની દ્વૈતભાવનાને, હૃદયને વ્હેરનારી સારરી કથે છે સ્થૂલ-બાહ્ય જગતમા પણ સ્ત્રીની સાથે પુરૂષ ભેદભાવ રાખે તો તે સ્ત્રીને અત્યત દુ ખકર લાગે છે પુરૂષ અને સ્ત્રીના સમાન વિચાર, આચાર અને નય આદિ હોય છે તો બન્નેનુ સર્વાવસ્થામા ઐક્ય રહી શકે છે સસારની બાહ્ય ભૂમિકામા પણ પુરૂષ અને સ્ત્રીના સ્વભાવનુ મળતાપણ દેખવામા આવે છે તો લગ્ન પશ્ચાત્ બન્નેની અદ્વૈતતા અર્થાત્ એકતા કાયમ રહે છે પુરૂષમા નીચે પ્રમાણે ગુણો હોવા જોઇએ સ્ત્રીના હૃદયને જાણનાર હોવો જોઇએ વિષય સ્વાર્થની બુદ્ધિથી લગ્ન કરનાર ન હોવો જોઇએ, કારણકે વિષયના પ્રેમથી સ્વાર્થી બનેલો પુરૂષ પોતાની સ્ત્રીની સાથે અમુક કારણોથી અણબનાવ થતા, અથવા પોતાની સ્ત્રીથી અન્ય સ્ત્રીના રૂપાદિકની મનોહરતા અને શ્રેષ્ઠતા વધુ દેખતા, પોતાની સ્ત્રીપરનો પ્રેમ ઉતારી દેછે અને પરસ્ત્રી સાથે લપટ બને છે આવા દુનિયામા લાખો દૃષ્ટાન્તો જોવા હોય તો જોઈ શકાય તેમ છે, માટે પોતાની સ્ત્રીવિના અન્યની સ્ત્રી સાથે પણ પ્રેમનો સમ્બન્ધ ત્યાગનાર પુરૂષ હોવો જોઇએ પોતાની સ્ત્રીના શ્રેયમાટે તેને ઉચ્ચ કોટીપર ચઢાવનાર હોવો જોઇએ, અર્થાત્ પોતાની સ્ત્રીને ઉન્નતિમાર્ગમા સહાય કરનાર પુરૂષ હોવો જોઇએ કામ અર્થાત્ વિષયભોગનેમાટે સ્ત્રી લગ્ન છે એટલુજ સાર સમજનાર ન હોવો જોઇએ કામભોગની આશાએ સ્ત્રીને ખુશી કરવી આવી વૈષયિક બુદ્ધિને ધારણ કરનાર ફક્ત ન હોવો જોઇએ કારણકે સ્ત્રીનો આત્મા પણ પોતાના આત્માની બરોબર છે ભોગકર્મના ઉદયથી સ્ત્રીના સમ્બન્ધમા આવે તો પણ, ભોગકર્મને વખત આવે ત્યાગ કરવાની ઇચ્છાવાળો હોવો જોઇએ સસારમા રહ્યા છતા જલકમલવત્ નિર્લેપ દશા ધારણ કરવાનો ભાવ જેના હૃદયમા છે એવો પુરૂષ હોવો જોઇએ ક્ષમા, વિવેક, દયા, દાન, ગુણાનુરાગ, ધર્મ, પ્રેમ, તત્ત્વદૃષ્ટિ, નમ્રતા, સહનશીલતા, ધૈર્યતા, વીરતા, સમાનતા, દક્ષતા અને સમયજ્ઞ આદિગુણોને ધારણ કરનાર પુરૂષ હોવો જોઇએ ધર્મ કાર્યમા સ્ત્રીને સહચારિ બનાવનાર હોવો જોઇએ શ્રી જૈનધર્મના તત્ત્વોનો જ્ઞાતા હોવો જોઇએ કરેલી પ્રતિજ્ઞાને વહન કરનાર પુરૂષ હોવો જોઇએ સસાર વ્યવહારમા જોડાતા પહેલા પોતાના આત્માની તુલના કરનાર હોવો જોઇએ ધર્મ, અર્થ, કામ, અને મોક્ષ એ ચાર

વર્ગને આરાધન કરવાની શક્તિવાળો હોવો જોઇએ શ્રી જિનેશ્વર ધર્મમા અને તેમના આગમોમા જેનુ હૃદય શ્રદ્ધાથી રંગિત થઈ ગયુ છે એવો પુરૂષ હોવો જોઇએ સસારમા અનેક પ્રકારની ઉપાધિયોમા સ્થિરતા ધારણ કરી શકે એવો પુરૂષ હોવો જોઇએ નીતિના સદ્દ્વર્તનથી પોતાની શ્રેષ્ઠતાની ખ્યાતિ કરાવનાર પુરૂષ હોવો જોઇએ પ્રસગોપાત્ત પોતાની સ્રીને પ્રેમ અને વિવેકથી હિતશિક્ષા આપનાર હોવો જોઇએ, અર્થાત્ વેશ્યા અને અન્ય સ્રીઓના સમાગમમા વિષયભોગેચ્છાથી ન આવનાર જે હોય, આર્ય રીતિ, નીતિ અને સદાચારથી પોતાનુ, પવિત્ર જીવન ગાળનાર હોય, પોતાની સ્રીનાપર વિષયભોગવિનાનો પણ અન્ય નિર્મલ આત્મપ્રેમને ધારણ કરનાર હોય, તેવો પુરૂષ ખરેખર લગ્નસસ્કારને યોગ્ય ગણી શકાય છે, એમ વિદ્વાનો જણાવે છે લગ્નના મડપમા ગમન કરીને સ્રીસાથે લગ્ન કર્યાં અને પતિ બની ગયા એટલાથી કઈ પતિ તરીકેની યોગ્યતા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી તેનામા ઉપર્યુક્ત ગુણો હોવા જોઇએ, તેમજ અન્ય પણ ઘણા ગુણો હોવા જોઇએ હવે પતિની સાથે લગ્ન કરતા સ્રીએ કયા કયા ગુણો ધારણ કરવા જોઇએ તે દર્શાવે છે

સ્રીમા સ્વાભાવિક ગુણ કરૂણાનો હોવો જોઇએ પોતાના પતિ સિવાય અન્ય સર્વ પુરૂષોપર નિષ્કામ-શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરનારી હોવી જોઇએ પોતાના પતિપર પણ સકામ અને નિષ્કામ પ્રેમને ધારણ કરનારી હોવી જોઇએ કેટલીક મારવાડની ક્ષત્રિય-રાણીઓની પેઠે પ્રાણ પડે તોપણ શીયલવ્રતથી ભ્રષ્ટ ન થનારી અને દયાની દૃષ્ટિથી સર્વ જીવોનુ ભલુ કરનારી હોવી જોઇએ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે વર્ગની, ગૃહસ્થદશામા આરાધના કરનારી હોવી જોઇએ તે પરપુરૂષને વિષયભોગની બુદ્ધિથી કદાપિ ન દેખનારી હોય, સ્વકીય ગૃહકાર્યની વ્યવસ્થા કરનારી હોય, પતિના પર પ્રાણ પાથરનારી હોય, વિવેક દૃષ્ટિથી ગૃહકાર્ય કરનારી હોય, કુલટા સ્રીઓની સગતિ કરનારી ન હોય, કામભોગને માટેજ પાણિગ્રહણ કર્યું છે એવી બુદ્ધિને ધારણ કરનારી ન હોય, કામભોગ એ તેજ મનુષ્ય જીવનનુ કર્તવ્ય છે એમ ન સમજતી હોય, મનમા ઉત્પન્ન થતા કામના વિચારોથી ઉન્માર્ગમા ગમન કરનારી ન હોય, પતિની સાથે કલેશ કરનારી ન હોય, અનેક પદાર્થોના સ્વાર્થની સિદ્ધિ માટેજ પતિને કરવો જોઇએ, એવુ જેના મનમા સાધ્ય બિન્દુ ન હોય, સ્વાર્થ સરે તાવત્ પતિને માને અન્યથા પતિથી પરાડ મુખ થઈ જતુ એવા દોષવાળી ન હોય, હૃદયમાં અન્ય અને વાણીમા અન્ય એવા દ્વિધા ભાવને ધારણ ન કરતી હોય, પતિથી કપટ કરીને અન્ય પ્રાણી રમનારી ન હોય, ધર્મમાર્ગમા જેની અત્યત

પ્રીતિ હોય, દેવ ગુરૂ અને ધર્મની ઉપાસના કરનારી હોય, લગ્ન કર્યા પશ્ચાત્ પતિની સાથે બનતુ ન આવે તો દરરોજ કલેશ કરનારી ન હોય ઈત્યાદિ, ગુણવાળી સ્ત્રી પતિવ્રતા ધર્મ પાળવાને માટે લાયક બને છે પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના સ્વામિમા અને પોતાનામા ભેદ અવબોધતી નથી શુદ્ધ હૃદયથી સ્વકીય પતિની સાથે સબન્ધ ધારણ કરે છે પતિવ્રતા સ્ત્રી વિષયભોગના સ્વાર્થને હીસાબમા ગણતી નથી, તેથી તે પોતાના પતિના મૃત્યુ પશ્ચાત્ પોતાનુ જીવન પૂર્ણ બ્રહ્મચર્યમય ગાળે છે, અર્થાત્ પતિવિનાના જીવનને ધર્મકાર્યમા ગાળે છે પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિપર ક્રોધ કરતી નથી જે સ્ત્રી, પતિ જો પોતાનુ ઈષ્ટકાર્ય કરે તો ક્ષણમા ખુશી થાય અને કદાપિ તેનુ ઈષ્ટકાર્ય જો ન થયુ તો પતિના ઉપર ક્રોધ કરીને મુખ ચઢાવી દે અને પતિની ગુપ્ત વાતો અન્ય શત્રુ આગળ પ્રકાશી દે, તે ઉત્તમ સ્ત્રી કહી શકાય જ કેમ? પોતાના કુટુબીઓનુ અને જન તનુ ભલુ કરવા ઉત્તમ સ્ત્રીઓની વૃત્તિ હોવી જોઇએ જૈન ધર્મોન્નતિ કરવાને માટે તન, મન, ધન અને પ્રાણની આહૂતિ આપવા ઉત્તમ સ્ત્રી સદાકાલ તત્પર રહે છે ઉત્તમ સ્ત્રીઓ પોતાના ઘેર આવેલા અતિથિયોની સેવા-ચાકરી કરે છે, પોતાનાથી જે વડીલો હોય તેની આગળ વિનય દેવી તરીકે દેખાય છે, ભક્તિ, વ્રત, પ્રત્યાખ્યાન, શ્રદ્ધા, ધર્મક્રિયા, પ્રતિક્રમણ, સામાયક અને તપ વગેરેને આચારમા મૂકીને અન્યની આગળ દૃષ્ટાન્તરૂપ બની જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવા બનતા ઉપાયો કરે છે, ગૃહસ્થાવાસમા રહીને યથાશક્તિ શ્રાવિકાના વ્રત અગીકાર કરે છે જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોની હૃદયમા પૂર્ણ શ્રદ્ધા ધારણ કરે છે, પોતાના પતિને દુ ખમા સહાય કરે છે, સ્વકીય પતિને ઉત્તમ સલાહો આપવાને મત્રીના જેવા ગુણો ધારણ કરે છે, પોતાના પતિથી સ્વકીય હૃદયની ભિન્નતા ધારતી નથી અને પોતાના પતિપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખેછે, પરમાર્થ બુદ્ધિથી જગતનુ શ્રેય કરવા પ્રવૃત્તિ કરે છે અને મનમા લજ્જાને ધારણ કરે છે, તેમજ મનમા સાગરની પેઠે સર્વ વાતોને સમાવે છે, મનમા સહનશીલતા ધારણ કરે છે, ક્ષમા, માર્દવતા સરલતા અને ધૈર્ય આદિ ગુણોનુ આશ્રમ-સ્થાન બને છે, સર્વ જીવોપર પરોપકાર કરવા મનમા ઈચ્છા ધારણ કરે છે અહ અને મમત્વના બીજ બાળવામાટે ઉત્તમ જ્ઞાનની સપ્રાપ્તિ કરે છે, જગતની વસ્તુઓની જે આશા તેની દાસી બની શકતી નથી, ધર્મના રક્ષણમાટે અને દેશના રક્ષણમાટે સિંહણની પેઠે શૂરતાને ધારણ કરે છે, પતિની પેઠે પોતે પણ વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક જ્ઞાનનો પ્રતિદિન અભ્યાસ વધારતી રહે છે, ઉત્તમ જૈનધર્મના આચારો અને વિચારોને તજી,

ફેરીનાજોના ફન્દમા ફસાતી નથી, ગૃહના સર્વ કાર્યાને યતનાથી કરે છે અને પોતાના સતાનોને વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક કેળવણી આપે છે, તેમજ ઉત્તમ આચારોને શિખવે છે અનેક પ્રકારના સુન્દર શણગાર સજવા અને ગાડી વાડી અને તાડીમા મશગુલ થઇને મોજ શોખ મારવામાજ ઉત્તમ સ્ત્રી પોતાના જીવનનુ સાધ્યબિન્દુ લક્ષતી નથી, પોતાના આત્માની ઉન્નતિ અને અન્ય જીવોની ઉન્નતિ અર્થે પોતાનુ જીવન છે એમ ઉત્તમ સ્ત્રી સમજે છે સસારના સર્વ જડ પદાર્થો ક્ષણિક છે, જડ પદાર્થો કોઇના થયા નથી અને થશે નહિ શરીરની સુન્દરતા ક્ષણિક છે, એમ પતિવ્રતા સ્ત્રી સમજે છે, તેથી તે શરીર અને રૂપ આદિનો અહકાર કરતી નથી, તેમ શરીરની ટાપટીપ અને વસ્ત્રો તથા આભૂષણોથી અન્યોને આકર્ષણ કરવાનુ તે પસદ કરતી નથી પતિની સેવા કરવામા આત્મ ભોગ આપે છે વસ્તુત જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યથી તે ભોગને રોગ સમાન જાણે છે અને વ્યવહાર અને નિશ્ચયનયથી જૈનધર્મની આરાધના કરે છે, પોતાના ઉત્તમ નીતિમય અને ધર્મમય આચારો અને વિચારોથી મન, વાણી અને કાયાની શુદ્ધિ કરે છે, આની રીતે ઉત્તમ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ જો હિન્દુસ્થાનમા વધુ ઉત્પન્ન થશે તો હિન્દુસ્થાન પુન જાગ્રત થશે, વર્તમાન એક દેશીય-દૃષ્ટિથી દેખાતા સુધારા, કિન્તુ ભવિષ્ય દૃષ્ટિથી દેખાતા કુધારાઓનો ચેપ, આર્યસ્ત્રીઓને જો લાગુ પડશે તો તેઓની સ્થિતિ વિગડની પેઠે થશે યુરોપ અને અમેરિકા દેશના લોકો પણ ભારતવર્ષની સ્ત્રીના પતિવ્રતા ધર્મોને હવે પ્રશસવા લાગ્યા છે કહેવાતા સુધારાના શિખરે પહોંચેલા પણ, આર્યાવર્તમા-જૈનશાસ્ત્રમા કથેલા પતિવ્રતા સ્ત્રીના ધર્મને પ્રશસે છે, કેમકે ઉત્તમ પુરૂષ અને ઉત્તમ સ્ત્રી બન્ને પરસ્પર રૂપીને સસારમા રહે છે અને પરસ્પર એક બીજાનુ ભલુ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, અર્થાત્ પરસ્પરની ઉન્નતિ કરવા સ્ત્રી અને પુરૂષ પ્રયત્ન કરે છે પરસ્પર મનનુ ઐક્ય રાખીને ઉત્તમ સ્ત્રી અને પુરૂષ વર્તે છે, તેથી દ્વિધાભાવરૂપ સસારીનુ દુ ખ રહેતુ નથી, તેથી શાતાવેદનીયજન્ય પૌદ્ગલિક સુખ ભોગવે છે શુદ્ધચેતના કહે છે કે, હે અનુભવ! ઉપર્યુક્ત સસારદશાના પણ પુરૂષ અને સ્ત્રીના ગુણો અને તેમા દ્વિધાભાવનો અભાવ વર્તે છે એવુ મે જણાવ્યુ, અર્થાત્ આની રીતે સસારની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ ઉત્તમ પુરૂષ અને પતિવ્રતા સ્ત્રીમા દ્વૈતભાવ રહેતો નથી, એમ ત્યારે છે ત્યારે સૂક્ષ્મ આત્મપ્રદેશમા મારો અને મારા ચેતનસ્વામીનો દ્વિધાભાવ રહે એ કેટલુ બધુ અનિષ્ટ છે? તેનો જરા વિચાર કરો! ત્રણ ભુવનના એકી અવાજે કહેવાય છે કે, આત્મા એજ ઉત્તમના ઉત્તમ અનન્ત ગુણમય પુરૂષ છે અને શુદ્ધચે[illegible]ઉત્તમમા ઉત્તમ અનુત્તમ સ્વરૂપા સ્ત્રી

આ જ વાતની કહેલી ખરેખર સત્ય છે અને તેથી મારાથી ચાર સ્વામી ભેદભાવ રાખીને વિભાવ દશારૂપ અન્ય સ્ત્રીની સંગતિથી પુદ્ગલ એંઠને આસ્વાદતા, ભિક્ષુકની પેઠે, ત્રણ ભુવનના ભૂપ છતા ભ્રમણ કરે અને મારાથી ભિન્નતા રાખે તેમા કોને સુખ મીઠુ લાગતુ પડે? તેનો જરા વિચાર કરો! મારી સાથે દ્વિધાભાવ રખાવનાર વિભાવ દૃષ્ટિ છે એને તેને તે તજી દે તો મારી અને તેમની અદ્વૈતતા થઈ જાય એના જેવુ આનંદ પામવા જેવુ નથી મારી સાથે દ્વિધાભાવ રાખવાથી તેમની અને મારી બન્નેની શોભા નથી અને અનન્ત સહજ સુખનો ભોગ પણ નથી, માટે હે અનુભવ! તમે કૃપા કરીને મારા ચેતનસ્વામિને સાન લાવો મારી અને તેમની અદ્વૈતતા કરી આપો, કે જેથી બન્નેનુ ઐક્ય થવાથી પરમાત્મપદના પ્રકટ થાય

અનુભવે શુદ્ધ ચેતનાની વિજ્ઞપ્તિ શ્રવણ કરી અને તેણે આત્માની પાસે ગમન કર્યું, આત્માની પાસે જઈને આત્માને શુદ્ધચેતનાનું સર્વ કથન સંભળાવ્યુ અને આત્માને શુદ્ધ ચેતના સન્મુખ કર્યો અને વિભાવ દશાનો નાશ તજ્યો આત્મપતિ, પોતાની સત્ય સ્ત્રી-શુદ્ધચેતનાના ગૃહમા ક્ષાયિકભાવે તેરમા ગુણસ્થાનકમા આવ્યા કેવલ જ્ઞાન અને કેવલ દર્શનરૂપ ક્ષાયિકભાવની શુદ્ધચેતનાને ભેટ્યા આત્માનુ અને શુદ્ધચેતનાનુ ઐક્ય થઈ ગયુ આનન્દના ઘનભૂત ચેતન જ્યારે શુદ્ધચેતનાના ગૃહમા આવ્યા ત્યારે અન્તરના ક્ષાયિકભાવના સદ્ગુણોની વસન્તઋતુ ખીલી ઉઠી આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશે સમયે સમયે અનન્ત ગુણ સુખ પ્રગટવા લાગ્યુ આત્મા તે પરમાત્મારૂપ થયો સદા કાળની અન્તરની ક્ષાયિકભાવ સદ્ગુણોની વસન્ત ઋતુના અનન્ત સુખમા બન્નેનુ સદાકાલનેમાટે ઐક્ય થયુ, એમ શ્રી આનન્દઘનજી કહે છે

पद ५९

(राग कल्याण)

मोकूं कोउ कैसी हूतको, मेरे काम एक प्राण जीवनसूं ।
और भावे सो बको ॥ मोकूं० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—સમતા કહે છે કે, ભલે કોઈ ગમે તેવી રીતે મને ધુત્કારો, પણ મારે તો મારા પ્રાણજીવન એવા આત્મસ્વામિનુંજ કામ છે—દુનિયામા અન્ય લોકો મનમા આવે તે બકો અર્થાત્ બબડ્યા કરો, પણ મારે તે તરફ જોવાનુ નથી, મારા પ્રાણજીવનની પ્રાપ્તિ માટે હુ ગમે તેમ કરીશ દીવાની દુનિયાના બોલ ઉપર લક્ષ્ય આપવાનુ નથી દુનિ

યાના લોકો ગમે તેનાપર ભિન્ન ભિન્ન અભિપ્રાયવાળી ટીકા કર્યાવિના રહેતા નથી દુનિયાના બોલ્યાપર જો લક્ષ્ય આપવામા આવે તો કોઈ પણ કાર્ય થઈ શકે નહિ તીર્થંકરો સમ્બન્ધી પણ દિવાની દુનિયા એક સરખો અભિપ્રાય ધરાવી શકતી નથી એક વિદ્વાન્ કહે છે કે તુ તારૂ કાર્ય કરે જા, અન્યની ટીકાથી તારૂ કાર્ય છોડીશ નહિ, જો તારા હૃદયમા તે કાર્ય સારૂ અને પરિણામે હિતકર લાગે છે તો દુનિયાની ટીકાને તારે શામાટે સાભળવી જોઈએ એક અધ્યાત્મજ્ઞાની તો એટલાસુધી લખે છે કે જગતના લોકોની ટીકાથી કોઈ બચ્યો નથી, માટે તારે પોતાના કાર્યમા જ લક્ષ આપવુ જોઈએ એક મહાત્મા જણાવે છે કે, જેનાપર કોઈ ટીકા કરતુ નથી, તેની મહન્તોમા ગણતરી છે કે નહિ તે નક્કી કહી શકાય નહિ સૂર્યના ઉદય પૂર્વે કાગડાઓ કાકા શબ્દો કર્યા કરે છે, તેથી કઈ સૂર્ય, ઉગવાનુ કાર્ય બધ કરતો નથી એમ મનમ આશય લાવીને સમતા પોતાના મિત્ર અનુભવને દર્શાવે છે કે, ભલે દુનિયા ગમે તેમ કહે પણ મારે તો મારા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ ભાવ પ્રાણના પતિ-એવા આત્મસ્વામિનુ કામ છે, મારા કાર્યનુ પ્રયોજન જે ન જાણી શકે, તે મારી નિન્દા કરે તો તેમા મારૂ શુ જાય છે ? કહ્યુ છે કે,-

॥ શ્લોક ॥

नवेत्ति योयस्य गुणप्रकर्षं, सततस्यनिन्दा प्रकरोतिनित्य,
किरातकन्या करिकुम्भजात मुक्ताफल त्यज्य बिभर्त्ति गुञ्जा ॥ १ ॥

જે જેનો ગુણ જાણતો નથી, તે તેની નિન્દા કરે છે-ભિલ્લની કન્યા કરિકુભસ્થળથી ઉત્પન્ન થએલ મુક્તાફળ(મોતિ)નો ત્યાગ કરીને ચણોઠીને ગ્રહણ કરે છે, તેમ જગતના લોકો અજ્ઞાનના યોગે ગમે તેવી નિન્દા કરે છે, માટે મારી પણ જગતના લોકો ગમે તેવી રીતે ટીકા કરે તોપણ મારે મારા પ્રાણપતિને મળવાનુ કાર્ય ત્યજવાનુ નથી

મોટા મોટા મુનિવરોની પણ દુનિયા ટીકા કર્યા કરે છે, તેથી મુનિવરો પોતાનુ આત્મધર્મ પ્રાપ્તિનુ કાર્ય તજી દેતા નથી કોઈ એમ કહે કે, આત્મામા કઈ સાર નથી, આત્માની પ્રાપ્તિમાટે સસાર છોડી દેવો એ મૂર્ખપણાનુ લક્ષણ છે, આત્માની પ્રાપ્તિ થાય તો શુ અને ન થાય તોય શુ ? ઈત્યાદિ દુનિયા ગમે તેવુ અઘટતુ બોલે તોપણ હુ મારા આત્મપતિને છોડવાની નથી કોઈ એમ કહે કે તારો ચેતન-સ્વામી ભ્રાન્ત બની ગયો છે, તને ચ્હાતો નથી, તારા ઉપર દ્વેષ ધારણ કરે છે, ઈત્યાદિ વાક્યો બોલે તોપણ મારે તો મારા ચેતનસ્વામીને મળવુ જોઈએ કોઈ એમ કહે કે, સ્ત્રીએ પુરૂષપર આટલો બધો પ્રેમ

યોએ મુસલમાનોથી હિંદુધર્મનું સરક્ષણ કર્યું હતુ પતિવ્રતાધર્મને ધારણ કરનારી એવી કેટલીક ક્ષત્રિયાણીઓને મુસલમાન બાદશાહો પણ પકડી શક્યા નહોતા વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક વિદ્યાવાળી તેમજ, ધર્મમા અત્યત શ્રદ્ધાવાળી એવી પતિવ્રતા સ્ત્રીઓથી દેશ શોભી શકે છે

જ્યારે સ્થૂલ જગતની ભૂમિકામા પતિવ્રતા સ્ત્રીનુ આવુ ઉત્તમ સદાચાર અને પ્રેમમય વર્તન હોય છે, ત્યારે અન્તરમા ત્રણ ભુવનનો સ્વામી એવો આત્મ સ્વામી જેનો છે, એવી સમતા સ્ત્રીનુ ઉપર્યુક્ત પ્રેમમય અને સ્વામિની આજ્ઞાયુક્ત સદ્વર્તન અને તેથી નિર્લેપ જીવન હોય એમા કઈ આશ્ચર્ય નથી સમતા સ્ત્રીનો એકેક બોલ વારવાર સ્મરણ કરવા યોગ્ય છે

હવે ઉપર્યુક્ત હૃદયોદ્ગાર કાઢયા પશ્ચાત્, સમતા સ્ત્રી શુ કથે છે, તે હવે નીચે જણાવવામા આવે છે

अपराधि चित्त ठान जगतजन, कोरिक्रभांत चको ॥
आनन्दघन प्रभु निहचे मानो, इहजन रावरोधको ॥ मोकू०॥३॥

ભાવાર્થ —અપરાધિ ચિત્તસ્થાનભૂત એવા જગતના લોકો કરોડો રીતિથી મને જુઓ, અથવા જગતના લોકો દોષરૂપાપરાધવાળુ ચિત્ત જેનુ છે એવી મને માનીને, કરોડો રીતિયોથી મને-દોષ દૃષ્ટિથી જુઓ તો પણ, તેમા મારુ કઈ જવાનુ નથી ભલે આખી દુનિયા મારા ઉપર દોષ કાઢવાની બુદ્ધિથી જુએ તોપણ કઈ મારો આત્મા દુનિયા તરફ ઢળવાનો નથી દુનિયાના જોવા ઉપર મારે જોવાનુ નથી, તેમ આપે પણ દુનિયાના કહેવાપર લક્ષ્ય ન આપવુ જોઈએ દુનિયાના લોકોની એકસરખી દૃષ્ટિ નથી જેવી વૃત્તિથી દેખવામા આવે છે તેવી સામી વસ્તુ જણાય છે ઇષ્ટ અને અનિષ્ટત્વનો સાર ખેંચવાનેમાટે જગતના લોકોની ભિન્ન દૃષ્ટિયો પડે છે જગતના લોકો મનને આગળ કરીને દરેક વસ્તુઓની પરીક્ષા કરવા જાય છે, પણ મનમા પરીક્ષા કરવાની પૂર્ણ શક્તિ નથી જગતના લોકો બાહ્યદૃષ્ટિના યોગે મારુ સ્વરૂપ બરાબર ન જાણે અને તે મારા દોષ જોવા જાય, તેથી હુ કઈ મારા નિશ્ચયથી ડગવાની નથી, અર્થાત્ દુનિયા મનમા આવે તેવુ બોલ્યા કરે, તેથી મારે શુ ? કહ્યુ છે કે,

भले ते दुनिया माने, अमारी दृष्टियी अवढु ।
गमे ते चित्तमां मानो, खराने शु मनावानु—॥
स्वभावे जे हशे ते छे, परीक्षा जो करो कोटी ।
नथी त्यां न्याय दुनियानो, खरु सवज्ञने भासे ॥

अधुरानी परीक्षा शी ? अधुराने परीक्षा शी ?
परीक्षानी नथी पदवी, अहो सवज्ञवण बीजे-॥
थयो नहि ने थवानो नहि, जगत्‌नो एक मत क्यारे ।
मनोवृत्तितणा वाद्यो, प्रकाशे मुखथी नाना ॥

દુનિયા અમારી દૃષ્ટિથી ગમે તે અવળુ બોલ્યા કરે તેની અમારે પરવા નથી શુદ્ધાત્મ સ્વામિવિના મને અન્ય કશુ કઈ રૂચતુ નથી ચોલમજીઠનો રગ મને મારા આત્મસ્વામિની સાથે લાગ્યો છે તે કદાપિ છૂટવાનો નથી દોષાશ્રયભૂત એવા ચિત્તના યોગે જગતના લોકો મારા વિષે ગમે તેવુ માને, તેથી મારે તેઓને મારી ખરી વાત મનાવવા જવાની જરૂર નથી દુનિયાના મનુષ્યોને મનાવવા જતા કદાપિ ચોલમજીઠનો રગ આવવાનો નથી પોતાની વાત ખરી છે અને સર્વજ્ઞ વાણીની તેમા સાક્ષી છે તો અન્ય લોકો ગમે તેમ બોલે તેનાપર લક્ષ આપવાની કશી જરૂર જણાતી નથી ખરૂ તત્ત્વ અન્તે ગગનમા ચડીને ગાજે છે ખરૂ તત્ત્વ જેટલા જોરથી છુપાવવામા આવે છે, તેના કરતા બમણા જોરથી તે બહાર આવે છે ત્રણ ભુવનના સ્વામી અને લોકાલોક પ્રકાશક એવા મારા ચેતન સ્વામીમા તન્મય થતા દુનિયાની સ્પૃહા શી ? દુનિયા કરોડોગણી પરીક્ષા કરે તો પણ વસ્તુનો સ્વભાવ જેવો હોય છે તેવો અન્તે માલુમ પડ્યાવિના રહેતો નથી, માટે મારે દુનિયાનો ન્યાય જોઈતો નથી, કારણ કે, વસ્તુનુ ખરૂ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞને ભાસે છે અધુરાની પરીક્ષા જગતમા હોતી નથી, તેમજ સર્વજ્ઞ દૃષ્ટિવિનાની અધુરી એવી દુનિયાને સ્વબુદ્ધ્યા પરીક્ષાનો અધિકાર પણ નથી ખરી પરીક્ષાની પદવી સર્વજ્ઞવિના અન્યને ઘટી શકતી નથી જગતના લોકોમા કોઈ પણ બાબતની પરીક્ષામા બે મત પડ્યાવિના રહેતા નથી અમુક આચાર્યને કોઈ સારા માને છે, તો અમુક તેને બુરા માને છે, અમુકને કેટલીક દુનિયા વ્યભિચારી માને છે, તો કેટલીક દુનિયા તેને બ્રહ્મચારી માને છે જગતના લોકોનો એક મત આજસુધી-ધર્મ વગેરે કોઈ બાબતમા થયો નથી અને થવાનો નથી શ્રી તીર્થંકર ભગવાનને પણ ત્રણસે ત્રેસઠ પાખડીઓ, પાખડી માનતા હતા શ્રી તીર્થંકર જેવા સર્વજ્ઞ છતા પણ જગતના લોકો એકમતના થયા નહિ, તો અન્ય બાબતમા જગતનો એકમત ક્યાથી થઈ શકે ?-મનુષ્યોની મનોવૃત્તિના વાદ્યો પ્રત્યેક મનુષ્યોના મુખથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકાશ્યા કરે છે જગત [illegible]ની ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિયો છે મારે તો મારા પતિનુ શરણ [illegible] નિર્દોષી છે તેમ છતા અપરાધી તરીકે જગતના

[illegible] સ્વરૂપ [illegible] નથી માટે [illegible] કે [illegible] પુરૂષને પતિ [illegible] કે [illegible] એવું [illegible] અનેક પતિઓ [illegible] જડ વસ્તુઓના પતિની [illegible] છે તે નિશ્ચયનયથી એવા સત્ય નથી. જગેશ્વર શુદ્ધ પતિ [illegible] શુદ્ધ પ્રેમપણું [illegible] નથી. શરીર, રૂપ, વાણી અને [illegible] સાથે જે પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે તે ઉપાધિજનિત છે અન્તરના શુદ્ધ [illegible] જે પ્રેમ તે નિર્મલ,-નિષ્કામ કહેવાય છે, માટે અન્તરના નિરઞ્જન પતિના તેવો પ્રેમ કરવો ઘટે છે રૂપાદિકથી થતો પ્રેમ ક્ષણિક છે. માટે તેવા પ્રેમના હવે હું રાકને અશુદ્ધ બનવાની નથી. હું તો શુદ્ધ પરિણતિ છું, માટે મારે તો શુદ્ધાત્મપતિનો પ્રેમ કરવો ઘટે છે, કેમકે, નાચનો ગડબાડ અને શરીરની ટાપટીપ કરીને વરેલી શોભાથી અન્તરનો નિરઞ્જન પતિ રીઝતો નથી. અન્તરના પતિ માટે અન્તરમાં જે શુદ્ધ થાય છે તેને અન્તરનો પતિ મળે છે, એમ શુદ્ધ પરિણતિ નિશ્ચય કરીને હવે આનન્દ શો વિચાર કરે છે તે જણાવે છે

खञ्जन दृगन दृगन लगावु-चाहु न चितवन अञ्जन ।
सञ्जन घट अन्तर परमातम-सकल दुरित भयभञ्जन ॥
अ० ॥ २ ॥

ભાવાર્થઃ—મારા નિરઞ્જન દેવપતિની ખજન જેવી આંખોની સાથે આંખો લગાવું છું અર્થાત્ મારા પતિની દિવ્ય ચક્ષુઓની સાથે મારી [illegible] એકતારી [illegible] જોડીને, મારા પતિના સ્વરૂપમાં લીન બની [illegible] હું [illegible] સ્વાભમાં વિકલ્પરૂપ-સંકલ્પરૂપ અજન આંજવાને [illegible] નથી-પતિની આંખોની સાથે આંખો મિલાવતાં વિકલ્પ [illegible] ચિંતારૂપ અંજનની જરૂર રહેતી નથી આત્માની નિર્વિકલ્પ [illegible] આંખ મિલાવાનું સિદ્ધ કરે છે સકલ દુરિત ભયભંજક [illegible] સ્વરૂપમાં લીન પરમાત્માની ભાળ તેનીજ લગની લાગી રહી છે [illegible] પ્રકારે પરમાત્મા છે, પણ તેમની સાથે તન્મય [illegible] મારા મતો નથી પરમાત્માની સાથે તન્મય [illegible] ખરી જાય છે

નજરથી સ્વકીય ચેતનસ્વામિને અવલોકી શકે, તેમજ સ્વામી અને સ્ત્રી એ બેમા હુ તુનો ભેદ વિસરીને, એકરૂપ બની જાય અને તેથી તે અનત સુખસાગરમા તલ્લીન રહે એ બનવા યોગ્ય છે ભૂતકાલમા અનન્ત આત્માઓ શુદ્ધ પરિણતિના યોગે પરમાત્મપદ પામ્યા, વર્તમાનમા મહાવિદેહમા પામે છે અને ભવિષ્યમા અનન્ત આત્માઓ સિદ્ધ પરમાત્મપદને પામશે, રાગ અને દ્વેષના યોગે થએલી અશુદ્ધ પરિણતિને ટાળી શુદ્ધ પરિણતિ કરવી જોઇએ મનુષ્યો આત્મ પ્રેમથી અશુદ્ધ પરિણતિને પણ શુદ્ધ પરિણતિમા ફેરવી નાખે છે આત્માના ઉપર શુદ્ધ પ્રેમથી જોવુ જોઈએ જગતના સર્વ જીવો ઉપર નિષ્કામ પ્રેમથી જોવુ જોઈએ શુદ્ધ પરિણતિની પ્રાપ્તિ એકદમ થઈ શકતી નથી, રાગ અને દ્વેષની વૃત્તિયોને હઠાવવાથી શુદ્ધ પરિણતિ થઈ શકે છે રાગ અને દ્વેષની અશુદ્ધતા ટાળતા નિરંજન પરમાત્મ પતિની પ્રાપ્તિ થાય છે અપ્રશસ્ય એવા રાગ અને દ્વેષને પ્રથમ પ્રશસ્ય રાગ અને દ્વેષમા ફેરવી નાખવા જગતના સર્વ જીવો પોતાના આત્મસમાન લાગે તો અપ્રશસ્ય રાગ અને દ્વેષ ટળી જાય છે અને પ્રશસ્ય રાગ અને પ્રશસ્ય દ્વેષની પરિણતિ થાય છે સદ્ગુણનો રાગ થતા દુર્ગુણનો રાગ ટળે છે અને દુર્ગુણોપર દ્વેષ પ્રગટે છે આત્મા પોતાના મૂળધર્મને ધર્મ તરીકે માની તેમા રમણતા કરે છે, તેથી તે શુદ્ધ પરિણતિને પ્રાપ્ત કરે છે, આ રીતે મનુષ્યો શુદ્ધ પરિણતિને પ્રગટાવવાને માટે સમર્થ થાય છે

શુદ્ધપરિણતિ પોતાના નિરંજન દેવ પતિને સર્વસ્વ માનીને તેની સ્તુતિ કરે છે અને તેનેજ પોતાના હૃદયમા ધારણ કરે છે, તે નીચે મુજબ-તેના ઉદ્ગારોથી જણાવે છે

एह कामगवि एह कामघट, एही सुधारस मजन ॥
आनन्दघन प्रभु घटवनके हरि, काम मतगज गजन ॥

अन० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—શુદ્ધ પરિણતિ કહે છે કે, મારો આત્માજ કામગૌ છે કામધેનુ જેમ મનોવાછિત પૂરે છે, તેના કરતા પણ મારો શુદ્ધ આત્મદેવ અનન્તગુણુ અધિક સુખ આપવા સમર્થ થાય છે આત્મ સ્વામી તેજ કામ ઘટ છે આત્મસ્વામિની અસ્તિતાવિના કામ કુભ પણ કઈ આપવા સમર્થ થતો નથી આત્મસ્વામી છે તેજ અમૃતરસ મજન છે આનન્દનો ઘન જેમા છે એવો આત્મ પ્રભુજ, મારા મનરૂપ

પત્નીનુ રક્ષણ કરવા સમર્થ થતો નથી, માટે મનુષ્યો પૈકી કોઈ પુરૂષને પતિ તરીકે માની તેનુ મન, રજન કરવાથી હવે સર્યું અનાદિકાળથી અનેક પતિયો કર્યાં પણ ચતુર્ગતિના ફેરા ટળ્યા નહિ બાહ્ય જડ વસ્તુઓમા પતિની કલ્પના થાય છે તે નિશ્ચયનયથી જોતા સત્ય નથી ખરેખર શુદ્ધ પતિ જણાયાવિના શુદ્ધ પ્રેમપણુ થઈ શકતો નથી. શરીર, રૂપ, વાણી અને વસ્ત્રની શોભાથી જે પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે તે ઉપાધિજનિત છે અન્તરના શુદ્ધ ગુણોદ્રાગ વતો પ્રેમ તે નિર્મલ,-નિષ્કામ પ્રેમ ગણાયછે, માટે અન્ત રના નિરઞ્જન પતિમા તેવો પ્રેમ કરવો ઘટે છે રૂપાદિકથી થતો પ્રેમ ક્ષણિક છે, માટે તેના પ્રેમમા હવે હુ રગાઇને અશુદ્ધ બનવાની નથી હુ તો શુદ્ધ પરિણતિ છુ, માટે મારે તો શુદ્ધાત્મપતિનો પ્રેમ કરવો ઘટેછે, કેમકે, બાહ્યનો ઠાઠમાઠ અને શરીરની ટાપટીપ કરીને ધરેલી શોભાથી અન્તરનો નિરઞ્જન પતિ રીજતો નથી અન્તરના પતિ માટે અન્તરમા જે શુદ્ધ થાય છે, તેને અન્તરનો પતિ મળે છે, એમ શુદ્ધ પરિણતિ નિશ્ચય કરીને હવે આગળ ગો વિચાર કરે છે તે જણાવે છે

खञ्जन दगन दगन लगाउ-चाहू न चितवन अञ्जन ।
सञ्जन घट अन्तर परमातम सकल दुरित भयभञ्जन ॥

अव० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —મારા નિરઞ્જન દેવપતિની ખજન જેવી આખોની સાથે આખો લગાડુ છુ, અર્થાત્ મારા પતિની દિવ્ય ચક્ષુઓની સાથે મારી આખોને એકતારની પેઠે જોડીને, મારા પતિના સ્વરૂપમા લીન બની જાઉં છુ અને આખમા વિકલ્પરૂપ-સકલ્પરૂપ અજન આજવાને ઇચ્છા કરતી નથી-પતિની આખોની સાથે આખો મિલાવતા વિકલ સકલ્પ ચિન્તનરૂપ અજનની જરૂર રહેતી નથી આત્માની નિર્વિકલ્પ દશામા એ આખ મિલાવાનુ સિદ્ધ ઠરે છે સકલ દુરિત ભયભજન એવા હૃદયમા રહેલા પરમાત્માને મળવુ તેનીજ લગની લાગી રહી છે સકલ કર્મના નાશ કરનાર પરમાત્મા છે, પણ તેમની સાથે તન્મય પણે પરિણમ્યાવિના કર્મનો નાશ થતો નથી પરમાત્માની સાથે તન્મય થવાની પ્રવૃત્તિ કરતા કર્મની વર્ગણાઓ ખરી જાય છે

શુદ્ધ પરિણતિની આવી પ્રવૃત્તિ ખરેખર ધન્યવાદને પાત્ર છે પોતાના આત્મપતિનેજ દેખવાની તેની ભાવના નિર્વિકલ્પદશાને પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે શુદ્ધચેતના, ખરેખર નિર્વિકલ્પ સમાધિમા ઉતરીને અનન્ત સુખની ખુમારી ભોગવે તેમા કઈ આશ્ચર્ય નથી નિર્વિકલ્પદ શામા શુદ્ધ પરિણતિની સ્થિર આખ રહેછે અને તેથી તે એક

જેમ સમાનદષ્ટિ ખીલતી જાય છે, તત્તદરો શુદ્ધપરિણુતિ પણ થતી જાયછે ક્ષયોપશમભાવની શુદ્ધપરિણુતિ પણ અપેક્ષાએ કથાય છે ક્ષાયિકભાવે શુદ્ધપરિણુતિ થાય છે તે કદી ટળતી નથી ક્ષયોપશમભાવની શુદ્ધપરિણુતિમા હાનિ વૃદ્ધિ થયા કરે છે સમાનદષ્ટિના પગ થીયે જે પાદ મૂકે છે, તે શુદ્ધપરિણુતિને અમુક અશે અધિકારી બને છે મનુષ્યોએ દરેક કાર્યો કરતા સમાનદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવાનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ

સમાનદષ્ટિની ન્યૂનતાએ અન્યાય કરવામા આવે છે, માટે સમાનદષ્ટિથી આખી દુનિયાને દેખવાની ટેવ પાડો સમાનદષ્ટિનો અશ પ્રગટતા, અન્યાય, સ્વાર્થ, મારામારી અને મ્હારૂ ત્હારૂ ઇત્યાદિનો નાશ થશે સમાનદષ્ટિવાળો આખી દુનિયાનો શહેનશાહ છે સમાનદષ્ટિ ધારક, પોતાના આત્માને અને અન્ય આત્માઓને સત્ય ન્યાય આપી શકે છે સમાનદષ્ટિધારક, સ્વાર્થના દોષોને હૃદયમા ઉત્પન્ન થવા દેતો નથી સમાનદષ્ટિધારક, ક્ષુદ્ર એવી સકુચિત દષ્ટિથી બધાઈ જતો નથી મોક્ષ માર્ગે દેખવામા વિષમતાના પર્વતો આડા આવે છે, પણ સમાનદષ્ટિધારક મેરૂ પર્વત જેવો ઉચ્ચ બને છે અને તેથી તેની દષ્ટિથી કોઈ પદાર્થ દેખતા, વચ્ચે વિષમભાવનુ વિઘ્ન આવતુ નથી સમાનદષ્ટિધારકનું સઘળી દુનિયા ઘર બને છે સમાનદષ્ટિધારકના હૃદયમા સત્ત્વગુણ ખીલી ઉઠે છે સમાનદષ્ટિવડે જગત્ના સર્વ જીવો પોતાના આત્મસમાન લાગે છે તેનો પ્રેમ સર્વ જીવોપર વહે છે અને તેથી સર્વ જીવોપર તેની કરૂણાદષ્ટિ રહે છે સમાનદષ્ટિધારક, કોઈના આત્માનુ અશુભ ચિંતવી શકતો નથી, તેથી તે જગત્નો પૂજ્ય બને છે રાગ અને દ્વેષની મલીનતાને પણ સમાનદષ્ટિથી દૂર કરી શકાય છે, માટે શુદ્ધપરિણુતિની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તેઓએ સમાનદષ્ટિગુણને ખીલવવો જોઇએ પોતાના વર્તનમા અન્તરથી કેવી સ્થિતિ છે, તેનો જે વિચાર કરે છે તેને શુદ્ધપરિણુતિ પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા મળે છે કાયાની સ્થૂલ ક્રિયાઓથી શુદ્ધપરિણુતિ ભિન્ન છે પૌદ્ગલિક ક્રિયાથી શુદ્ધપરિણુતિ ભિન્ન છે, અન્તરમા શુદ્ધપરિણુતિ હોય છે તેથી તે બાહ્ય ચક્ષુથી દેખાતી નથી બાહ્યથી તો સર્વે મનુષ્યો એકસરખા લાગે છે, પણ અન્તરની પરિણુતિની ઉત્તમતા અને અશુભતાના ભેદે ખરેખરા તેઓના ભેદ પડે છે આત્માનો સત્ય ધર્મ, શુદ્ધપરિણુતિમા છે

શુદ્ધપરિણુતિના ઉદ્ગાર ખરેખરી ભક્તિથી ભરેલા છે શુદ્ધપરિ- ...મા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિનો પ્રવાહ વહે છે લઘુતા, એકતા ...ણુ દેખાય છે સ્ત્રી પોતાના સ્વામિને ભક્તિથી વશ

વનના કામરૂપ હસ્તિનો નાશ કરનાર સિંહ છે સર્વ પ્રકારની શુભોપમાથી મારો આત્મસ્વામી શોભે છે શુદ્ધપરિણુતિ કથે છે કે, મારા મનરૂપ વનમા આત્મસ્વામિ તે એક સિંહસમાન શોભે છે સિંહથી જેમ અન્ય પશુઓ ભાગી જાય છે, તેમ શુદ્ધપરિણુતિના હૃદયમા આત્મસ્વામીનુ ધ્યાન થતા, કામરૂપ ગજ તુર્ત પલાયન કરી જાય છે શુદ્ધપરિણુતિનો પોતાના ચેતનસ્વામીપર જે શુદ્ધ પ્રેમ છે તે ખરેખર અપૂર્વ છે

શુદ્ધપરિણુતિએ આત્માને જે ઉપમાઓ આપી છે તે ખરેખર યોગ્ય છે શુદ્ધપરિણુતિના હૃદયની ખરેખર આવી ઉત્તમ દશાજ હોય છે મનુષ્યોએ શુદ્ધપરિણુતિના ઉપર્યુક્ત ઉદ્ગારો વાચીને પોતાના આત્મામા રહેલી શુદ્ધપરિણુતિને પ્રગટાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ શુદ્ધપરિણુતિ પ્રાપ્ત કર્યાવિના મુક્તિમા પ્રવેશ થવાનો નથી આત્માની શુદ્ધપરિણુતિ જેના હૃદયમા પ્રગટશે તેને ઉપર્યુક્ત ભાવનાઓ જાગ્રત થશે મનુષ્યોએ શુદ્ધપરિણુતિનુ પ્રથમ સ્વરૂપ જાણવુ જોઇએ શુદ્ધ પરિણતિ પ્રાપ્ત કરતા નવનેજા પાણી આવે છે બાહિરના ત્યાગમાત્રથી વા શુદ્ધપરિણુતિ સબન્ધી શુષ્કજ્ઞાનિયોની પેઠે મોટી મોટી વાર્તાઓ કરવાથી કઈ શુદ્ધપરિણુતિની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી પૂર્વ ભવના ધર્મ સસ્કાર અને આત્મજ્ઞાન દશા અને સતત આત્મભાવના એ આદ ઉપાયોથી શુદ્ધપરિણુતિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે શુદ્ધપરિણુતિ થઈ કે તુર્ત આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રગટ કરે છે શુદ્ધપરિણુતિ પ્રાપ્ત કરવાની પૂર્વે અનેક સદ્ગુણોની જરૂર છે—ધારો કે મુક્તિરૂપ મહેલના લાખ પગથીયા હોય તો શુદ્ધપરિણુતિ એ ઠેઠ મહેલની નજીકનુ પગથીયુ છે પહેલા હજારો પગથીયા ન ચઢ્યો હોય તે એકદમ શુદ્ધપરિણુતિના પગથીએ ચઢી જવા ધારે તે અયોગ્ય છે મુક્તિ મહેલપર પગથીયાના અનુક્રમથી ચઢી શકાય છે શુદ્ધપરિણુતિની મોટી મોટી વાર્તાઓ કરવી અને પૂર્વેના હજારો પગથીયાપર તો ચડવાની વૃત્તિ પણ ન હોય, તો તે શુદ્ધપરિણુતિનો અધિકારી કેમ બની શકે?

શુદ્ધપરિણુતિની પ્રાપ્તિમાટે સમાનદષ્ટિની અત્યન્ત જરૂર છે સમાનદષ્ટિના પણ અસખ્ય પગથીયા છે કોઈનામા એકગણી સમાનદષ્ટિ ખીલી હોય છે, કોઈનામા દશગણી સમાનદષ્ટિ ખીલી હોય છે કોઈનાના હજારગણી સમાનદષ્ટિ ખીલી હોય છે, કોઈનામા લાખગણી સમાનદષ્ટિ ખીલી હોય છે કોઈનામા કરોડગણી સમાનદષ્ટિ ખીલી હોય છે, કોઈનામા પરાર્ધગણી સમાનદષ્ટિ ખીલી હોય છે જે જે અશે રાગદ્વેષ ટળે છે તતદશે સમાનદષ્ટિ ખીલતી જાય છે જેમ

પડે છે અન્ય સ્ત્રીના નશામા પડેલો પતિ પોતાની સ્ત્રીના પ્રેમને તજી દે છે, તેથી તે દુ ખના ખાડામા ઉતરે છે અન્ય સ્ત્રી ગમે તેવી હોય તોપણ તે પોતાની નથી અને તેના સગથી કોઈપણ પુરૂષ ભૂતકાલમા સુખી થયો નથી, વર્તમાનમા સુખી નથી અને ભવિષ્યમા સુખી થનાર પણ નથી પરસ્ત્રીના સગથી પોતાની સ્ત્રી તૃણુસમાન ભાસે છે અને તેણીની કોઈપણ ચેષ્ટા ગમતી નથી, કેમકે પરસ્ત્રી પોતાનો લાભ જુએ છે અને અન્ય પુરૂષને પોતાના વશમા એટલોબધો કરી દે છે કે, દીવસને પણ રાત્રી કહેવરાવે છે પરસ્ત્રીના સબન્ધમા વિજાપુરના એક યતિ અમૃતવિજય કહે છે કે, पशु परे पासमां ते पकडाणा ते पकडाणा, जुवतीनी झाळमा जे जकडाणा। राजन साजन महाजन मोटा, छबीलीना वश ते थइ गया छोटा ॥ पशु० ॥ જેણે પરસ્ત્રીની યારી કરી છે, તે પશુવત્ પરસ્ત્રીના પાશમા ફસાયા છે રાજાઓ, શેઠીઆઓ અને મોટા સત્તાધારીઓ પણ પરસ્ત્રીના ફન્દથી છોટા થઈ ગયા છે પરસ્ત્રીની કુસગતિથી વ્યભિચાર કર્મ થાય છે અને તેથી પશ્ચાત્ અન્ય અનેક પાપો થાય છે, એક પગથીયુ ભૂલતા અન્ય પગથીયા ભૂલાય છે, તેમજ હીસાબમા એક ઠેકાણે ભૂલ આવતા આખા હીસાબમા ભૂલ આવે છે શરીરનો એક ભાગ બગડતા આખા શરીરને તેથી હરકત થાય છે, તેમ ગુણો પરસ્પર શૃખલાના અવયવોની પેઠે બધાયલા છે, તેથી એક દુર્ગુણ પ્રવેશતા અન્ય દુર્ગુણોપણ પ્રવેશ કરે છે વ્યભિચારી પુરૂષ જગતનુ એઠુ ખાવા જેવુ કરે છે વિષયનો પ્રેમ અન્તે સ્વાર્થની મલીનતાને પ્રગટ કરી અનેક દુ ખો ઉપજાવે છે અને પુરૂષના અમૂલ્ય આત્મહીરાને કલકયુક્ત કરે છે પરસ્ત્રીના વશમા પડેલ પુરૂષ પોતાની સ્ત્રીને ઘરમાથી કાઢવાને માટે પ્રયત્ન કરે છે અને તેનો તિરસ્કાર કરીને પોતાની જાતને હીન કરે છે પતિના તિરસ્કારથી કોઈક વખતે તો સ્ત્રીનો પ્રાણપણ નીકળી જાય છે ઉત્તમ પતિવ્રતા સ્ત્રી એવા વખતે પતિને ઉત્તમ અસરકારક શબ્દોથી પોતાની ઉત્તમતા જણાવે છે અને અન્ય સ્ત્રી તે પોતાની થવાની નથી, એમ સ્પષ્ટ શબ્દોમા જણાવે છે, અર્થાત્ પતિની આગળ પોતાનુ ખરૂ સ્વરૂપ જાહેર કરે છે સત્યને કોઈનો ભય નથી, તેથી સત્ય કહેતા તે શરમાતી નથી, અર્થાત્ તે અત્યત દુ ખથી વ્યાપ્ત થએલી હોય છે તો પણ અસરકારક શબ્દોથી પોતાના સ્વામિને સત્યસ્વરૂપ જણાવે છે અને પતિને ઠેકાણે લાવે છે

જ્યારે જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ, આ પ્રમાણે ઉત્તમ સ્ત્રી પોતાના ભ્રમિત પતિને હિમ્મત ધારણ કરીને ઠેકાણે લાવે છે, તો આત્માની સૂક્ષ્મ ભૂમિકામા અર્થાત્ આત્મામા રહેલી સુમતિ, આવા

કરે છે અને પણ શુદ્ધપરિણતિ પોતાના સ્વામિને ભક્તિથી પોતાના ઘરમા લાવવા પ્રયત્ન કરે છે પોતાના દીનરૂપ વનમાથી રાગ અને દ્વેષાદિક પ્રાણીઓને હઠાવવા માટે, તે પોતાના આત્મસ્વામિને સિંહની ઉપમા આપે છે પોતાના સ્વામિનુ સામર્થ્ય જાણીને તે ઉપમાઓ આપે છે, તેથી તે જ્ઞાનયોગદ્વારા પતિભક્તિમા પ્રવિષ્ટ થએલી છે પોતાના સ્વામિપર અત્યન્ત શુદ્ધ પ્રેમથી મસ્તાની બનેલી છે અને તેથી તે ત્રણ ભુવનના સ્વામી એવા નિરઞ્જન આત્મદેવની સાક્ષાત્પણે પ્રાપ્તિ કરે એમ નિશ્ચયત ભાસે છે આનદઘનજી કથે છે કે, એવા આત્માને હૃદયમા ધારવો જોઇએ

पद ६१

(राग जयजयवन्ती)

मेरीसु तुमतें जुकहा, दूरीके होनै सनैरीरी ॥ मेरी० ॥ १ ॥
रुठेसें देख मेरी मनसा दुःख घेरीरी ॥
जाके सङ्ग खेलो सोतो, जगतकी चेरीरी ॥ मेरी० ॥ २ ॥
शिरछेदी आगे धरे, और नहीं तेरीरी ॥
आनन्दघनकीसो, जो कहु हु अनेरीरी ॥ मेरी० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—સુમતિ પોતાના ચેતનસ્વામિને કહેછે કે, હે ચેતનનાથ! મ્હને તમોએ તમારાથી જલ્દી દૂર થવાને જે કહ્યુ તે મેં અવબોધ્યુ, અને તેથી આપને રૂઠેલા જેના દેખીને મારૂ મન દુ ખથી ઘેરાઈ ગયુ છે આપશ્રી કુમતિના ભભેરવાથી કાનના કાચા થઈને મ્હને દૂર થવાનુ કહોછો તેમા આપને તો તેનો (મનમા) કઈ હીસાબ નથી, પણ મારા મનમા દુ ખ માતુ નથી હુ આપની સ્ત્રી છુ તેથી મને આટલુ બધુ દુ ખ ઉત્પન્ન થાય છે, જો હુ તમારી સ્ત્રી ન હોઉ તો જરામાત્ર પણ દુ ખ મનમા થાય નહિ પોતાની સ્ત્રીને દૂર થવાનુ કહો એ શુ સામાન્ય વાત છે? પોતાની સ્ત્રીને દૂર થવાનું કહેતા પહેલા આપે વિવેકદૃષ્ટિથી ઘણો વિચાર કરવો જોઇએ

જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ કોઈ પુરૂષ પોતાની ખરી પત્નીને પોતાનાથી દૂર થવાનુ કહે છે, તો તેણીના હૃદયમા કારીઘા લાગે છે અને વખતે તે પ્રાણુને પણ તજી દે છે પતિ કાચા કાનનો હોય છે અને અન્ય સ્ત્રીઓનો ભભેરાયલો ભૂત જેવો બનીને સ્ત્રીનુ અપમાન કરે છે, તો તેમા પતિને શરમાવુ પડે છે અને પશ્ચાત્તાપ કરવો

મ હોય છે તેને તેનાવિના ગમતુ નથી પ્રેમીનો વિરહ બહુ
ો હોય છે સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ પ્રેમીના વિરહે પ્રેમી લલ
ાણને પણ તૃણવત્ ગણે છે, તો સૂક્ષ્મ આત્મભૂમિકામા
ા પ્રેમ આત્મા ઉપર અથાગ હોય, એમા કોઈપણ પ્રકારનુ
જણાતુ નથી
મતિ કહે છે કે, હે સ્વામિન્ ! આપશ્રીના વિરહે વિરહરૂપ સર્પે
વખતમા મારી શય્યાને ખુદી નાખી, અર્થાત્ ખરાબ કરી દીધી,
સુમતિને વિરહ એક સર્પરૂપ ભાસે છે સર્પ જેમ ભયકર
પ્રાણવિનાશક છે, તેમ વિરહ પણ પ્રેમમય સ્ત્રીને ભયકર અને
વેનાશક લાગે છે અધકારમા સર્પનુ જોર જેમ વિશેષ હોય છે,
રાત્રીમા વિરહરૂપ સર્પનુ જોર વિશેષ હોય છે ઉત્તમ પ્રેમની
મા વિરહ તે સર્પ સમાન ભાસ્યાવિના રહેતો નથી સુમતિનો
ા આત્મસ્વામીપર કેટલો બધો પ્રેમ છે, તે આ તેના ગબ્દોજ
વી આપે છે હસીપણ હસવિના પ્રાણનો ત્યાગ કરે છે સારેવડી
રસ પખીણી) પણ સારેવડા પખીવિના જીવી શકતી નથી પખીઓમા
આવો પ્રેમ હોય છે, ત્યારે સુમતિનો આત્માપર અમેય પ્રેમ
એમા શુ કહેવુ ?

સમતા આટલુ કહીને બેસી રહેતી નથી, પણ હજુ તે આગળ પો-
તીવિતક વાર્તા જણાવે છે भोयणपान कथा मिटी ભોજન અને જલપાન
વાતુ તો દૂર રહ્યુ, કિન્તુ તેની કથા પણ પતિના વિરહે મટી ગઈ,
ર્થાત્ ટળી ગઈ પતિવિના ભોજન અને પાનનુ પણ ભાન રહ્યું નથી
જન અને પાન કર્યાવિના ચાલતુ નથી, પણ સુમતિ તો ચેતન
તિના વિરહે શરીરનુ ભાન ભૂલી ગઈ શરીર કોના માટે ઉભુ રાખ-
નુ છે ? પતિના વિરહે શરીરની કિમ્મત પણ નથી, તો પછી ભોજન
ાનની કથા કરવાની વાતજ કયા રહી ઉચ્ચ નિષ્કામ પ્રેમની ધૂનમા
લીને શરીર નભાવવાનુ ભાન ન રહે તે બનવા યોગ્ય છે, અર્થાત્
પ્રેમની આગળ ભોજન, પાન અને શરીર પણ અસારભૂત છે

જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ પ્રેમની આગળ શરીર, પ્રાણ અને ભોજનાદિની અસારતા, ઉત્તમ પતિવ્રતા સ્ત્રીઓને ભાસે છે પ્રેમના સમાન કોઈ સયોગીકરણ નથી સેંકડો યોજન દૂર છતા ચકોરનો ચન્દ્રપર પ્રેમ લાગી રહ્યો હોય છે સાત રાજલોક પર્યંત સિદ્ધ પરમાત્મા દૂર છે તો પણ, યોગિયોનો સિદ્ધોના ઉપર પરમ પ્રેમ વર્તે છે જો પ્રેમને કાઢી નખાય તો સબન્ધની વ્યાખ્યા નિર્મૂલ થઈ જાય છે. અગ્નિના બળથી જેમ અગ્નિપત્ર ચાલે છે, તેમ પ્રેમના બળથી

પ્રસગે પોતાને દૂર થવાનુ કહેનાર સ્વામિને, અસરકારક શબ્દોથી વિવેક થવામાટે સ્પષ્ટ વાત કરે તેમા કઈ પણ આશ્ચર્ય નથી

સુમતિ કથે છે કે, હે આત્મપ્રભો ! આપ જેના સગે ખેલો છો, તે તો જગતની કુમતિ છે અને તે જગતની દાસીભૂત છે દાસી તે દાસીજ કહેવાય, તેમ કુમતિ પણ મોહ ચડાલની બેટી હોવાથી દાસી ? છે મોહ ચડાલની બેટીરૂપ કુમતિ કોઈનુ શ્રેય કરવાને શક્તિમાન્ થતી નથી દાસીના કહેવા પ્રમાણે ચાલનાર પુરૂષો પણ દાસરૂપ બને છે ત્રણ ભુવનના સ્વામી, એવા હે આત્મન્ ! તમને જગતની દાસી એવી કુમ તિની સગતિ કરવી અને તેની સાથે ખેલવુ બિલકુલ ઘટતુ નથી. આપને સત્ય જણાવવુ તે આપની સ્ત્રીની ફરજ છે, માટે ગમે તેવા સયોગોમા પણ આપને સત્ય જણાવ્યુ છે અને સત્ય જણાવીશ તમારા મનમા એમ આવે કે કુમતિ તે મ્હને અન્ત કરણથી ઈચ્છે છે, પણ વખત આવે કુમતિ આપની થવાની નથી જ્યારે ખરો સમય-વખત આવશે ત્યારે કુમતિ કઈ પણ કરી શકવાની નથી વખત આવે પોતાનુ શિર છેદીને જે તારી આગળ ધરે અને મૃત્યુને ટીસાબમા ન ગણે તે તારી ખરી સ્ત્રી જાણવી, અન્ય તારી સ્ત્રી ગણાય નહિ જો હુ જૂઠ કહેતી હોઉં તો તમારી સોગન છે, અર્થાત્ હે આનન્દના ઘનભૂત આત્મન્ ! હુ આપની છુ, સોગનપૂર્વક કહુ છુ કે, હુ તમારી છુ મારૂ કથેલુ આપશ્રી હૃદયમા ધારણ કરશો એમ આનન્દઘન ગાવે છે

पद ६२

(राग मारु)

पीया बीन सुधबुध खूदीहो, विरहभुयग निशासमे ॥
मेरी सेजडी खूदीहो ॥ ॥ पीया० ॥ १ ॥
भोयण पान कथा मिटी, किसकु कहु सूधीहो ॥
आजकाल घरआनकी, जीव आस विलुद्धीहो. ॥
॥ पीया० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —સમતા કથે છે કે, મારા પ્રિય ચેતન સ્વામિવિના મારી શુદ્ધબુદ્ધિ તે, કુબ્જદાસી જેવી ખુધી હતી, તેની પેઠે ખુની અર્થાત્ વક્ર થઈ ગઈ છે, અર્થાત્ મનની શુદ્ધિ રહેતી નથી અને બુદ્ધિ પણ -વિરહ દશાથી ઠેકાણે રહેતી નથી વિરહિણી સ્ત્રીની શુદ્ધબુદ્ધ દશા જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ જેવામા આવતી નથી જેને જેની

ને રહે છે, તે જગત્ના ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ પ્રેમી છે, આવા પ્રકારના પ્રેમીઓ તેજ મનુષ્યપણુ શોભાવી શકે છે ઇન્દ્રજાળના પ્રેમ- જેનો ક્ષણિક પ્રેમ છે, એવા હીન મનુષ્યોના હૃદય કૂતરાની ચાટ હોય છે જેણે પ્રેમનુ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણ્યુ નથી અને જે મા સડે છે, તેના સબન્ધને પ્રેમસબન્ધ કહી શકાયજ નહિ. પ્રેમમા ભક્તિ અને વાત્સલ્યવિના કશુ કઈ દેખાતુ નથી. જે મનુષ્યો વિવેક- તથી હીન છે, તેઓના હૃદયમા શુદ્ધ પ્રેમનુ સ્વપ્ન પણ આવતુ નથી. પ્રેમ ક્ષણમા ઉત્પન્ન થાય છે અને ક્ષણમા ટળે છે તે શુદ્ધ પ્રેમ નથી, પ્રેમનો વિકાર (રોગ) છે કોઇપણ પ્રકારના સ્વાર્થ પ્રયોજનથી કરેલો તે શુદ્ધ પ્રેમ નથી કામી, લોભી, કપટી, ક્રોધી, માની અને પૌદ્ગ- પદાર્થોની પ્રાપ્તિમાટે પ્રેમ કરનારાઓ, દુનિયામા પગલે પગલે ી આવે છે, પણ જેના શુદ્ધ પ્રેમમા કોઈ પણ જાતનુ પ્રયોજન ી, તેમ છતા એકરસતા દેખવામા આવે છે, તેવા જ્ઞાની મનુષ્યો ત્તમ યોગીઓ તરીકે કોઈક વિરલા દેખવામા આવે છે કેટલીક સ્વાર્થ- ાધક પ્રેમસબન્ધવાળી સ્ત્રીઓનો પોતાના પતિયોપર સ્વપ્નસદૃશ પ્રેમ ાય છે અને તેથી તે કદાપિ ઉત્તમ-શુદ્ધપ્રેમવાળી સ્ત્રીઓની કોટીમા ણવાને લાયક બનતી નથી

સમતાનો ઉત્તમોત્તમ શુદ્ધ પ્રેમ છે, સુવર્ણની પેઠે તેના હૃદયનો પ્રેમ નિર્મલ છે, તેથી તેના વિચારો અને આચારો અને શારીરિક ચેષ્ટા- ઓમા અભિનવતા દેખાય તેમા શુ પુછવુ ? શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ સુમતિનો અપૂર્વપ્રેમ દર્શાવ્યો છે અને અન્તરમા સુમતિની પ્રેમદશાનો આબેહુબ ચિતાર આપ્યો છે સુમતિનો તેવા પ્રકારનો વાસ્તવિક પ્રેમ આત્માના ઉપર હોઇ શકે છે આત્મસ્વામિની પ્રાપ્તિમા પ્રથમ શુદ્ધ પ્રેમની આવશ્યકતા છે શુદ્ધ પ્રેમના યોગે આત્માની અપ્રાપ્તિના સમયમા વિરહદુખનો અનુભવ થાય છે સુમતિ, આત્માવિના મુઝાય છે. સુમતિ આત્મસ્વામિની પ્રાપ્તિ કરવામાટે તલપાપડ થઈ છે આત્મા- વિના સુમતિને અશમાત્ર ચેન પડતુ નથી સુમતિ શુદ્ધ પ્રેમમા મનની તન્મયતા કરીને આત્માવિના અન્ય કશુ-કઈ સ્મરતી નથી જે જે મહા ત્માઓએ પરમાત્મપદની પ્રાપ્તિ કરી છે, તેઓના હૃદયમા પૂર્વે સુમતિના યોગે આત્મા ઉપર શુદ્ધ પ્રેમ, પ્રગટ્યો હતો-આત્માની પ્રાપ્તિ કર- વામા આત્મપ્રેમ રમણતાની આવશ્યકતા છે અને તેવા પ્રકારનો સુમ- તિમા શુદ્ધ પ્રેમ પ્રગટેલો હોવાથી, તે આત્મસ્વામિના વિરહે આવો વિયોગ દશાનો અનુભવ કરે છે સુમતિ વિશેષત સ્વામિના વિયોગે

જગતમા ક્ષુદ્ર સ્વાર્થસાધક સ્ત્રીનો પોતાના સ્વામીપર સ્વાર્થિક પ્રેમ હોય છે સ્વામી યાવત્ પોતાનુ કાર્ય કરે તાવત્ તે કાર્યના સ્વાર્થ ક્ષુદ્ર સ્ત્રીનો સ્વામીપર પ્રેમ વર્તે છે, અર્થાત્ તાવત્ કૃત્રિમ પ્રેમનુ વર્તન સ્વામિસાથે ચલાવી શકે છે, પણ પોતાનો સ્વાર્થ જ્યારે નથી સધાતો ત્યારે તુર્ત તે પ્રેમના સ્થાનમા રોષના વિકારોને દર્શાવીને પતિની વૈરિણી બને છે શુદ્ધ પ્રેમની મલીનતાને સ્વાર્થિક પ્રેમ કહીએ તો ચાલી શકે તેમ છે સ્વાથક પ્રેમથી પુત્ર પણ પોતાના પિતાનો શુદ્ધ પ્રેમ મેળવી શકતો નથી સ્વાર્થસાધુ પુત્રો પોતાના પિતાથી કોઈ પણ જાતનો સ્વાર્થ ન સરે વા પિતાથી પોતાની કઈક હાનિ થાય, તો તુર્ત પિતાના પ્રતિપક્ષી બનીને પિતાનુ બુરૂ કરવા પ્રયત્ન કરે છે સ્વાર્થથી બનેલા શિષ્યો પોતાનો સ્વાર્થ ન સરે, વા ગુરૂ પોતાને ધમકાવે તો ગુરૂના શત્રુ બનીને ગુરૂની નિન્દાના બણુગા ફુકે છે અને ગુરૂની હેલના કરવા અનેક પ્રકારના પ્રપચ્ચો રચે છે જગત્મા આવુ ઘણે ઠેકાણે દેખવામા આવે છે શિષ્યોના આવા પ્રેમને સ્વાર્થ પ્રેમ વા મલીન પ્રેમ કહીએ તો તે સત્યજ છે અધમ મનુષ્યો મલીન સ્વાર્થ પ્રેમના સબન્ધથી પોતાનુ કાર્ય સાધવા તત્પર થાય છે પોતાની ઇચ્છાને ગમે તે પ્રકારે સિદ્ધ કરવાને ક્ષુદ્ર મનુષ્યો, ઉપર ઉપરની પ્રેમની ચેષ્ટાઓ દર્શાવે છે, પણ તે માલુમ પડ્યાવિના રહેતી નથી ગમે તેવા પ્રતિકૂલ પ્રાણાપહા રક સયોગોમા પણ શુદ્ધ પ્રેમ તો એવોને એવો સુવર્ણની પેઠે બન્યો રહે છે અગ્નિના સમ્બન્ધમા આવતા કાષ્ઠ બળીને તુર્ત ભસ્મીભૂત થાય છે, તેમ પ્રતિકૂળ સયોગરૂપ અગ્નિના સબન્ધમા આવતા મલીન સ્વાર્થિક પ્રેમ બળી જાય છે સુવર્ણને લાખો મણ અગ્નિમા નાખવામા આવે, તો પણ તે પોતાનુ રૂપ બદલતુ નથી સુવર્ણની પેઠે જેનો પ્રેમ વર્તે છે તેને ધન્ય છે, મલીન સ્વાર્થાદિ પ્રયોજનથી જગત્મા જે પ્રેમના સબન્ધો થાય છે, તેમા અશમાત્ર પણ ઉત્તમતા નથી

અચળ પ્રેમના જીવતા નાસ્ત્રો કોઇકજ ઠેકાણે દેખવામા આવે છે.

જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા શુદ્ધ પ્રેમના પાત્રો ક્વચિતજ દેખવામા આવે છે શ્રાવકોમા, સાધુઓમા, મડળોમા, ઘરમા, ગચ્છમા અને સભાઓમા પણ શુદ્ધ પ્રેમના પાત્રો કલ્પવૃક્ષની પેઠે કોઇકજ દેખવામા આવે છે સ્વાર્થના લીધે ગુરૂનાપર પ્રેમથી પ્રાણ પાથરનારાઓ અમારી આખે ઘણા દેખવામા આવ્યા છે, પણ સ્વાર્થની પ્રતિકૂલતા થતા તેઓ દ્વેષના પાત્રોમા ફેરવાઈ ગએના અનુભવ્યા છે સ્વાર્થ વિનાનો શુદ્ધ પ્રેમ ગમે તેવા પ્રતિકૂળ સયોગોમા એક સ્થિતિવાળો

બાહ્ય દશાનુ ભાન ભૂલાતુ નથી, તે માટે શ્રી દેવચન્દ્રજી પણ શ્રીઋષભદેવના સ્તવનમા કહે છે કે, प्रीति अनंती पर थकी, जे तोडे हो ते जोडे एह, परम पुरुषथी रागता, एकत्वता हो दाखी गुण गेह, ऋषभ जिणदशु प्रीतडी શ્રી દેવચન્દ્રજી પણ પ્રભુપર પ્રેમ કરવાનેમાટે હૃદય ખુલ્લુ કરે છે પરમપુરૂષની સાથે રાગ કરવો તેને ગુણગૃહભૂત આત્માનુ ઐક્ય દર્શાવ્યુ છે આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે, જડ વસ્તુઓનો રાગ પરિહરવો હોય અને આત્માની આનન્દ દશા પ્રાપ્ત કરવી હોય, તો આત્માના ઉપર અત્યંત શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરવો જોઇએ શુદ્ધ પ્રેમમા સર્વે આત્માઓનુ ઐક્ય ભાસે છે જગત્ જીવોનુ વાત્સલ્ય તન્મયે અનુભવાય છે સર્વે જીવોપર શુદ્ધ પ્રેમનો પ્રવાહ વહે છે, તેથી દ્વેષરૂપ મલીનતા ટળી જાય છે જે મનુષ્યો વીતરાગપદ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતા હોય, તેઓને આ દશાજ પ્રથમ અનુભવવામા આવશે શુદ્ધ પ્રેમવિના આ જગત્મા કોઇ પણ મનુષ્ય તીર્થંકર નામકર્મ બાંધવાને સમર્થ થઇ શકતો નથી દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનો રાગ પણ પ્રેમમા સમાઇ જાય છે દેવ, ગુરૂની ભક્તિને પણ જીવાડનાર પ્રેમ છે ગુરૂની કૃપાદષ્ટિનુ સિંચન કરનાર પણ પ્રેમ છે મહાત્માઓનો આશીર્વાદ મેળવી આપનાર પણ પ્રેમ છે શુદ્ધ પ્રેમમા શરીર, મૃત્યુ, લજ્જા અને દુનિયાના વિરૂદ્ધ વિચારની કઈ પણ પરવા રહેતી નથી

સુમતિએ પોતાના ચેતન સ્વામિપર શુદ્ધ પ્રેમથી રગાઇને ઉપર પ્રમાણે જે જે કથન કર્યું છે, તેનુ રહસ્ય પુન પુન મનન કરવા જેવુ છે

पद ६२

(राग मारु)

व्रजनाथसें सुनाथविण, हाथोहाथ विकायो ॥
विचको कोउ जन कृपाल, सरन नजर नायो ॥ व्रज० ॥ १ ॥
जननी कहु जनक कहुं, सुत सुता कहायो ॥
भाइ कहुं भगिनी कहु, मित्र शत्रु भायो. ॥ व्रज० ॥ २ ॥
रमणी कहुं रमण कहु, राउ रजतुलायो ॥
देवके पति इन्द चन्द, कीट भृग गायो ॥ व्रज० ॥ ३ ॥
कामी कहु नामी कहु, रोग भोग मायो ॥
निशपतिधर देह गेह धरि, विविध विविध धरायो. ॥व्रज०॥४॥

હૃદયને ખાલી કરી વિરહવ્યથા જણાવે છે, તે નીચે મુજબ દર્શાવ વામા આવે છે

> श्रावण भादु घनघटा, विच वीज जबूकाहो ।
> सरिता सरवर सब भरे, मेरा घटसर सब सूकाहो. ॥पी०॥५॥
> अनुभव वात बनायकें, कहे जैसी भावेहो ।
> समता टुक धीरज धरे, आनन्दघन आवेहो. ॥ पी० ॥ ६ ॥

ભાવાર્થ —સમતા કથે છે કે, શ્રાવણ અને ભાદ્રપદ માસના મેઘની ઘટા આકાશમા છવાઈ જાય છે અને ઝરમરઝરમર મેઘ વર્ષ્યા કરે છે અને વચ્ચે વચ્ચે વિદ્યુતના ઝબકાર પણ થયા કરે છે, મેઘવૃષ્ટિના યોગે નદીઓ અને સરોવર ભરપૂર ભર્યા હોય છે, તોપણ તેવા સમયે મારૂ હૃદયરૂપ સરોવર શુષ્ક હોય છે, મારા સ્વામિરૂપ મેઘની કૃપા વૃષ્ટિવિના મારૂ હૃદય સરોવર શુષ્ક હોય એમા કઈપણ આશ્ચર્ય નથી. આશ્રવરૂપ ભૂમિકાનો મેઘ દેખીને મારા અન્તરના આત્મમેઘનુ સ્મરણ થાય છે જો આત્મમેઘની વૃષ્ટિ થાય તો મારૂ હૃદય સરોવર રેલ છેલ થઈ જાય

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કથે છે કે, સુમતિ અનુભવની વાર્તા મનમા જેવી ભાવે તેવી બનાવીને આત્મસ્વામિને પરોક્ષ દશામા પણ કથે છે, અર્થાત્ અત્યન્ત પ્રેમી એવી સમતાને પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષનુ ભાન પણ લીનતા થતા રહેતુ નથી પોતાના મનમા અનુભવવાર્તા બનાવીને તે વિયોગદશાજન્ય ઉદ્ગારોને બહાર કાઢે છે પરોક્ષદશામા સમતાને અનુભવવાર્તા સ્ફુરે છે પરોક્ષદશામા અનુભવ જ્ઞાન હોય છે અનુભવજ્ઞાનથી અનુભવવાર્તા કરી શકાય છે છદ્મસ્થદશામા પણ સમતાને અમુક ગુણસ્થાનકસુધી પ્રેમ ખુમારી છે, પશ્ચાત્ પ્રેમનુ રૂપ બદલાઇ જાય છે અને ચારિત્રમયતા પ્રગટ થાય છે અને તે વખતે દશામા ગુણસ્થાનકથી ઉપરના ગુણસ્થાનક ઉપર જતા અલ્પ સમય લાગે છે જો સમતા ઉપરના ગુણસ્થાનકપર જવામાટે અલ્પ સમયનુ ધૈર્ય ધારણ કરે તો, આનન્દઘનરૂપ પરમાત્મસ્વામી તેના ઘેર આવ્યાવિના રહે નહિ આગમનુ અનર ન્યાયના સૂત્રોની ગોખણપટ્ટીમાત્ર કરવાથી આવી, આત્મપ્રભુપ્રતિ શુદ્ધ પ્રેમ ખુમારી જાગ્રત્ થતી નથી જેના હૃદયમા સમતાની જાગૃતિ થાય અને આત્મપ્રભુની પ્રાપ્તિમાટે ઉપર્યુક્ત વિરહ દશાના ઉદ્ગારો નીકળે, તેજ મનુષ્ય પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકે છે શુદ્ધ પ્રેમથી -આત્મપ્રભુનુ ધ્યાન ધર્યાવિના

બાહ્ય દશાનુ ભાન ભૂલાતુ નથી, તે માટે શ્રી દેવચન્દ્રજી પણ શ્રીઋષભદેવના સ્તવનમા કહે છે કે, प्रीति अनती पर थकी, जे तोडे हो ते जोडे एह, परम पुरुषथी रागता, एकत्वता हो दाखी गुण गेह, ऋषभ जिणंदशु प्रीतडी. શ્રી દેવચદ્રજી પણ પ્રભુપર પ્રેમ કરવાનેમાટે હૃદય ખુલ્લુ કરે છે પરમપુરૂષની સાથે રાગ કરવો તેને ગુણગૃહભૂત આત્માનુ ઐકય દર્શાવ્યુ છે આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે, જડ વસ્તુઓનો રાગ પરિહરવો હોય અને આત્માની આનન્દ દશા પ્રાપ્ત કરવી હોય, તો આત્માના ઉપર અત્યત શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરવો જોઇએ શુદ્ધ પ્રેમમા સર્વે આત્માઓનુ ઐક્ય ભાસે કે જગત્ જીવોનુ વાત્સલ્ય તત્સમયે અનુભવાય છે સર્વે જીવોપર શુદ્ધ પ્રેમનો પ્રવાહ વહે છે, તેથી દ્વેષરૂપ મલીનતા ટળી જાય છે જે મનુષ્યો વીતરાગપદ પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છતા હોય, તેઓને આ દશાજ પ્રથમ અનુભવવામા આવશે શુદ્ધ પ્રેમવિના આ જગત્મા કોઇ પણ મનુષ્ય તીર્થંકર નામકર્મ બાધવાને સમર્થ થઇ શકતો નથી દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનો રાગ પણ પ્રેમમા સમાઇ જાય છે દેવ, ગુરૂની ભક્તિને પણ જીવાડનાર પ્રેમ છે ગુરૂની કૃપાદૃષ્ટિનુ સિંચન કરનાર પણ પ્રેમ છે મહાત્માઓનો આશીર્વાદ મેળવી આપનાર પણ પ્રેમ છે શુદ્ધ પ્રેમમા શરીર, મૃત્યુ, લજ્જા અને દુનિયાના વિરૂદ્ધ વિચારની કઈ પણ પરવા રહેતી નથી

સુમતિએ પોતાના ચેતન સ્વામિપર શુદ્ધ પ્રેમથી રગાઇને ઉપર પ્રમાણે જે જે કથન કર્યું છે, તેનુ રહસ્ય પુન પુન મનન કરવા જેવુ છે

पद ६२

(राग मारु)

व्रजनाथसें सुनाथविण, हाथोहाथ विकायो ॥
विचको कोउ जन कृपाल, सरन नजर नायो ॥ व्रज० ॥ १ ॥
जननी कहु जनक कहु, सुत सुता कहायो ॥
भाइ कहुं भगिनी कहु, मित्र शत्रु भायो ॥ व्रज० ॥ २ ॥
रमणी कहुं रमण कहु, राउ रजतुलायो ॥
देवके पति इन्द चन्द, कीट भृग गायो ॥ व्रज० ॥ ३ ॥
कामी कहु नामी कहु, रोग भोग मायो ॥
निशपतिधर देह गेह धरि, विविध विविध धरायो. ॥व्रज०॥४॥

विधिनिषेध नाटक धरी, भेख आठ (ठाय) छायो ॥
भाषा पट्वेद चार, सांग शुद्ध पढायो ॥ व्रज० ॥ ५ ॥
तुमसे गजराज पाय, गर्दभ चढी धायो ॥
पायस सुग्रहका विसारी, भीख नाज खायो ॥ व्रज० ॥ ६ ॥
लीलासु हडुक नचाय, कहोजु दास आयो ॥
रोम रोम पुलकित हू, परम लाभ पायो ॥ व्रज० ॥ ७ ॥

ભાનાર્થ —શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ, વીતરાગ પરમાત્માને કૃષ્ણ કહીને તેની સ્તુતિ કરે છે તેઓ શ્રીનજદેશમા ગયા હોય અને તત્સ મયે પરમાત્માજ કૃષ્ણરૂપ છે, એવુ સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી વર્ણન કર્યું હોય ! તેમ લાગે છે નજ એટલે સમૂહ આત્માનો અસખ્ય પ્રદેશરૂપ નજ દેશ જાણવો અને તેના પરમાત્મા નાથ હોવાથી નજનાથ કહેવાય છે ગુણોના સમુદાયને નજ કહેવો અને તેના નાથ પરમાત્મા વીતરાગ અવબોધવા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી, પરમાત્માની ભક્તિના પોતે ભક્ત-સ્વાભાવિક રીત્યા બનીને ભક્તિનુ અદ્ભુત ચિત્ર હૃદયમા ચિત્રે છે અને હૃદયની ઉદ્ભવતી ભક્તિની ઊર્મિયો વાણીથી બહાર કાઢે છે

પરમાત્માની ભક્તિથી સર્વ પ્રકારના પાપ ટળે છે, પણ પ્રભુની સેવાવિના અનન્તકાળ પર્યંત સસારમા પરિભ્રમણ કરવુ પડયુ, જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય અને અનન્તસુખના નાથ, એવા પરમાત્માની ભક્તિ, સેવા અને તેમના ધ્યાનવિના ચેતન જગત્મા કદ મૂળાદિ અવતારોમા હાથોહાથ વેચાયો, ગૌ આદિ પશુઓના તથા ગુલામોના અવતારોમા ઘણીવાર વેચાયો સસારમા ચારે તરફ અવલોકતા પરમાત્મદેવવિના વચ્ચે અન્ય કોઈ શરણ મારી દૃષ્ટિમા આવ્યુ નહિ સકલ ગુણાગાર અને અષ્ટાદશ દોષરહિત પરમાત્મદેવ વિના અન્ય કોઈ જગત્મા તારણુ નથી, માટે હે દેવ ! હવે હુ તારે શરણે આવ્યો છુ શ્રીપર માત્મ પ્રભુની ભક્તિમા લયલીન થયાવિના અને સર્વ પ્રકારની ભ્રાતિને ટાળીને પરમાત્માનુ તારણ કર્યાવિના જીવની સસારમા કેવી દશા થઈ તે હવે શ્રીમદ્ દર્શાવે છે

અનેકશ. અનેક જીવોના મિત્ર તરીકે સમ્બન્ધ ધારણ કરવો પડ્યો અનેકશ અનેક જીવોની સાથે શત્રુ તરીકેનો સમ્બન્ધ ધારણ કરવો પડ્યો હે ભગવન્! અનેકશ અનેક જીવોની સાથે સ્ત્રી તરીકેના સમ્બન્ધ ધારણ કરવા પડ્યા જગત્મા કર્મના યોગે અનેક પ્રકારના અવતારો લેવા પડ્યા કોઈ વખત રાજા થયો અને કોઈ વખત રજ (ધૂળ)ની સમાન જગત્મા ગણાયો દેવતાઓના પતિ ઇન્દ્ર અને ચન્દ્રાદિના અવતારો ધારણ કર્યા અને ઘણીવાર કીટ અને ભૃગના અવતારો ધારણ કર્યા એમ આપની આગળ હે ભગવન્! વૃત્તાત મારૂ કહુ છુ જગત્મા સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ અને નપુસકવેદના યોગે કામીની અવસ્થા ધારણ કરી હે ભગવન્! અનેક પ્રકારના નામ ધારણ કર્યાં, તેમા ક્યા કયા નામોની યાદી કરૂ? નામ અને રૂપમા જગતના જીવો બધાય છે અને પોતાનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ પારખી શકતા નથી અનેક પ્રકારના રોગ સહન કર્યાં, તેમજ અનેક પ્રકારના ઇન્દ્રિયજન્ય ભોગો ભોગવ્યા, પણ જરામાત્ર શાતિ પામ્યો નહિ વિધિ અને નિષેધના નાટક ધારણ કરીને આઠ પ્રકારના વેષથી છવાયો કેટલીક પ્રતિયોમા મેલ્લ ઠાવછાયો એવો પણ પાઠ છે ભેખરૂપ સ્થાનથી છવાયો, એવો તેનો અર્થ કરવો. છ પ્રકારની ભાષા, ચાર વેદ અને તેના અગોના શુદ્ધ પાઠો ભણ્યો, પણ હે ભગવન્! આત્મામા ઉતર્યાવિના અને યથાવિધિ નવાભક્તિથી તેની આરાધના કર્યાવિના મારૂ ઠેકાણુ પડયુ નહિ હે પરમાત્મદેવ! આપના સમાન ગજરાજને પામ્યા છતા પણ મોહરૂપ ગર્દભપર ચઢીને સસારમાર્ગમા દોડ્યો, સારા ઘરતુ વા પોતાના અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ગૃહનુ આનન્દરૂપ પાયસ ભોજનનો ત્યાગ કરીને પુદ્ગલરૂપ એંઠ-અનાજની ભીક્ષા મેં માગી ખાધી હે ભગવન્! સસારની લીલાભૂમિમા વેષે નાચીને હવે તો તમારા શરણે આ દાસ આવ્યો છે-આપનુ શરણ પામીને શરીરના રોમે રોમે પુલકિત થયો છુ આપના દર્શનથી પરમલાભ પામ્યો છુ પરમાત્મા વીતરાગદેવના શરણે આવવાથી કર્મનો સમ્બન્ધ બિલકુલ રહેતો નથી પરમાત્માનુ શરણ, પરમાત્માનો આશ્રય, ખરેખર સર્વ પ્રકારના ગુણોને પ્રગટાવે છે મન, વચન અને કાયાનુ અર્પણ પરમાત્માને કર્યાવિના પરમાત્માનુ શરણ કર્યું કહેવાતું નથી અહત્વ અને મમત્વના પરિણામનો લય કરીને પરમાત્માના સ્વરૂપમા લીન થઈ જવુ, તેજ પરમાત્માનુ શરણ કર્યું કહેવાય છે પરમાત્માને શુદ્ધપ્રેમથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે શુદ્ધપ્રેમના યોગે અન્તરમા રહેલુ શુદ્ધ પરમાત્મત્વ પ્રગટ થાય છે. શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી હવે પ્રભુને કેવી રીતે વિનવે છે તે દર્શાવે છે.

विधिनिषेध नाटक धरी, भेख आठ (ठाय) छायो ॥
भाषा पट्वेद चार, सांग शुद्ध पढायो ॥ व्रज० ॥ ५ ॥
तुमसे गजराज पाय, गर्दभ चढी धायो ॥
पायस सुग्रहका विसारी, भीख नाज खायो ॥ व्रज० ॥ ६ ॥
लीलाग्रु हड्डक नचाय, कहोजु दास आयो ॥
रोम रोम पुलकित हू, परम लाभ पायो ॥ व्रज० ॥ ७ ॥

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ, વીતરાગ પરમાત્માને કૃષ્ણ કહીને તેની સ્તુતિ કરે છે તેઓ શ્રીનજદેશમા ગયા હોય અને તતસ-મયે પરમાત્માજ કૃષ્ણરૂપ છે, એવુ સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી વર્ણન કર્યું હોય ! તેમ લાગે છે નજ એટલે સમૂહ આત્માનો અસખ્ય પ્રદેશરૂપ નજ દેશ જાણવો અને તેના પરમાત્મા નાથ હોવાથી નજનાથ કહેવાય છે ગુણોના સમુદાયને નજ કહેવો અને તેના નાથ પરમાત્મા વીતરાગ અવબોધવા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી, પરમાત્માની ભક્તિના પોતે ભક્ત-સ્વાભાવિક રીત્યા બનીને ભક્તિનુ અદ્ભુત ચિત્ર હૃદયમા ચિત્રે છે અને હૃદયની ઉદ્ભવતી ભક્તિની ઊર્મિયો વાણીથી બહાર કાઢે છે

પરમાત્માની ભક્તિથી સર્વ પ્રકારના પાપ ટળે છે, પણ પ્રભુની સેવાવિના અનન્તકાળ પર્યંત સસારમા પરિભ્રમણ કરવુ પડ્યુ, જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય અને અનન્તસુખના નાથ, એવા પરમાત્માની ભક્તિ, સેવા અને તેમના ધ્યાનવિના ચેતન જગત્મા કદ મૂળાદિ અવતારોમા હાથોહાથ વેચાયો, ગૌ આદિ પશુઓના તથા ગુલામોના અવતારોમા ઘણીવાર વેચાયો સસારમા ચારે તરફ અવલોકતા પરમાત્મદેવવિના વચ્ચે અન્ય કોઈ શરણુ મારી દૃષ્ટિમા આવ્યુ નહિ સકલ ગુણાગાર અને અષ્ટાદશ દોષરહિત પરમાત્મદેવ વિના અન્ય કોઈ જગત્મા શરણ નથી, માટે હે દેવ ! હવે હુ તારે શરણે આવ્યો છુ શ્રીપર માત્મ પ્રભુની ભક્તિમા લયલીન થયાવિના અને સર્વ પ્રકારની ભ્રાતિને ટાળીને પરમાત્માનુ શરણ કર્યાવિના જીવની સસારમા કેવી દશા થઈ તે હવે શ્રીમદ્ દર્શાવે છે

અનેક પ્રકારના જનનીના અવતાર થયા, તેમજ અનેકશ પિતા તરીકેના અવતારો ધારણ કર્યા જગત્મા અનેકશ પુત્રોના અવતાર ધારણ કર્યા, તેમજ અનેક વખત પુત્રીઓના અવતાર પણ ધારણ કર્યા અનેક વખત અનેક જીવોનો ભ્રાતા તરીકે જીવ થયો, અનેકવાર અનેક જીવો સાથે બેન તરીકેના સબન્ધો સસારમા પરિભ્રમતા ધારણ કર્યા

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, અત્યંત પાપરૂપ અપરાધને કરનાર દાસ છે હવે જો મારી લાજ હૃદયમા ધારીને મને સુધારશો અને તારશો તો આપની ઉદ્ધારકતા અવબોધીશ પરમાત્માને હૃદય નથી મન, વાણી અને કાયાથી રહિત સિદ્ધ પરમાત્મા છે, પણ ભક્ત, ભક્તિના આવેશમા આવીને ઉપર્યુક્ત વાણી વદે છે

આપ કહેશો કે, તુ અન્યનો ઉપાસક છે, માટે તને હુ કેવી રીતે ઉદ્ધારી શકુ? આવી દ્વૈતભાવના રાખો નહિ ઉપાસ્ય અને ઉપાસક બેનો ભેદ છે એવો વિચાર આપને કરવો યોગ્ય જણાતો નથી પરમાત્માને દુવિધા હોતી નથી, તો પણ ભક્ત ભક્તિના પ્રેમાવેશમા આવીને ભગવાનને આ પ્રમાણે કહે છે રાગદ્વેષનો પરિપૂર્ણ ક્ષય થવાથી પરમાત્મામા કોઈ પણ જાતની બાહ્ય દુવિધા નથી ભક્તિના ઉલ્લાસમા આવેલો અને પ્રેમમા લદબદ થએલો ભક્ત જે બોલે છે, તેમા ભક્તિરસની અને પ્રાર્થનાની મુખ્યતા અને હૃદયની શુદ્ધતા અને ભક્તિજન્ય નમ્રભાવ જોવાની આવશ્યકતા છે ભક્તિના રસની ધૂનમા મસ્ત બનેલ ભક્ત, પરમાત્માની સાથે ઐક્ય અનુભવે છે અને તેવા ભક્તિસાધ્ય એકયભાવમા પરમાત્મદશાનો અનુભવ કરી શકે છે ભક્તિની ધૂનમા રસિક બનેલ ભક્ત, એક નાન્હા બાળકની પેઠે પ્રભુને પિતાતરીકે માનીને લાડકવાયા વચનો વદે છે અને તે વખતે તે જગતની સાથેનુ દ્વૈતભાન ભૂલી જાય છે ભક્તિરસથી તેનુ હૃદય આનન્દમય બને છે, તત્ સમયે સત્વગુણ ખીલી ઉઠે છે અને પોતાને અમૃત ક્રિયાના અનુષ્ઠાનમા આસક્ત થએલો દેખે છે પ્રભુ ને હુ જુદા છીએ એવુ પણ તે ભાન ભૂલી જાય છે અને પરસ્પરની અદ્વૈતતામા ભક્તિયોગની સમાધિને અનુભવે છે હે પરમાત્મ નાથ! જે વાત ગઈ તે ગઈ, હવે તો ફેર આવુ કરશો નહિ સેવકનો ઉદ્ધાર કરવામા લગારમાત્ર વાર લગાડો નહિ સેવકને તારવો એ આપની મુખ્ય ફરજ છે આપને પ્રાપ્ત કરવાના ભક્તિરૂપ દ્વાર આગળ-નજીક આ દાસ છે તેને પોતાનો કરી લો આપનો હુ શુદ્ધ પ્રેમના યોગે બન્યો છુ હવે, આપ એમ કહો કે તુ મારો છે, એટલે બસ, આપના સેવકને આનન્દનો પાર રહેવાનો નથી હવે તો આપના દાસને હે પ્રભો! સુધારી લો આપને વારવાર બહુ શુ કહેવુ? હે આનન્દના ઘનભૂત પરમાત્મ હરિ! આપના નામની પરમ રીતિને આપે નિર્વહવી જોઇએ, એમ શ્રી આનન્દઘનજી મહારાજ શ્રીકૃષ્ણરૂપ વીતરાગદેવને વિનવે છે हरति पापा नीति हरि જે પાપોને હરે છે તે હરિ કહેવાય છે સિદ્ધ પરમાત્મા, શ્રીકૃષ્ણ વા શ્રીહરિ છે પરમાત્માને બાહ્યની ગોપીઓની લીલા નથી

ऐरि पतितके उधारन तुम, कहिसो पीवत मामी ।
मोसु तुम कन उधारो, क्रूर कुटिलकामी. ॥ व्रज० ॥ ८ ॥
और पतित केइ उधारे, करणी विनु करता ॥
एककाही नाउ लेउ, जूठे बिरुद धरता. ॥ व्रज० ॥ ९ ॥
करनी करी पार भए, बहोत निगम साखी ॥
शोभा दइ तूमकु नाथ, अपनी पत राखी. ॥ व्रज० ॥ १० ॥
निपट अज्ञानी पापकारी, दासहै अपराधी ॥
जानुजो सुधारहो, अन नाथ लाज साधी. ॥ व्रज० ॥ ११ ॥
औरको उपासक हु, कैसें कोइ उधारु ॥
दुविधा यह राखो मत, यावरी विचारु. ॥ व्रज० ॥ १२ ॥
गई सो गइ नाथ, फेर नहीं कीजे ॥
द्वारे रह्यो ढींगदास, अपनो करी लीजे. ॥ व्रज० ॥ १३ ॥
दासको सुधारी लेहु, बहुत कहा कहियें ॥
आनन्दघन परमरीत, नाउकी निवहियें. ॥ व्रज० ॥ १४ ॥

ભાવાર્થ—અરે હુ પતિતનો ઉદ્ધારક છુ એમ તમે હે હરિ ! જે કથો છો તે શુ ? નશો પીને કહો છો ? કારણુ કે અદ્યાપિ પર્યંત મારા જેવા પાપીનો ઉદ્ધાર કર્યાવિના પતિત ઉદ્ધારક એવુ બિરૂદ કેમ ધારણ કરી શકાય ? ક્રૂર, કુટિલ અને કામી એવો જે હુ તેનો તમો ઉદ્ધાર કરો તો પતિત ઉદ્ધારક બિરૂદને સત્ય જાણી શકુ અનેક પતિતને આપે ઉદ્ધાર્યા અને કરણીવિના કર્તા તરીકે કહેવાયા, પણુ હુ આપને પુછુ છુ કે, એકનુ તો નામ આપો ! કરણીવિના કર્તા થવાથી આપ અસત્ય બિરૂદને ધારણુ કરનાર છો એમ કેમ ન માની શકાય ?—આ વચન પ્રેમભક્તિના આવેશવાળુ છે

ધર્મ કરણી કરીને અનેક મનુષ્યો સસાર સમુદ્રને તરી ગયા એ બાબતમા શાસ્ત્રો સાક્ષી તરીકે છે પોતે ધર્મ કરણી કરીને તરી ગયા અને આપને શોભા આપીને આપની પત રાખી એમ મને તો જણાય છે પરમાત્માની, મુક્તિદશા પામવામા નિમિત્ત કારણુતા છે પરમાત્માનુ ધ્યાન ધરીને અનેક મનુષ્યો સસાર સમુદ્ર તરી ગયા, તેમા ભગવાને જીવોને તાર્યા એમ જે કહેવાય છે, તે ભગવાનમા નિમિત્ત કારણુનો ઉપચાર કરીને કર્તાપણુાના આરોપે અવબોધવુ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, અત્યત પાપરૂપ અપરાધને કરનાર દાસ છે હવે જો મારી લાજ હૃદયમા ધારીને મને સુધારશો અને તારશો તો આપની ઉદ્ધારકતા અવબોધીશ પરમાત્માને હૃદય નથી મન, વાણી અને કાયાથી રહિત સિદ્ધ પરમાત્મા છે, પણ ભક્ત, ભક્તિના આવેશમા આવીને ઉપર્યુક્ત વાણી વદે છે

આપ કહેશો કે, તુ અન્યનો ઉપાસક છે, માટે તને હુ કેવી રીતે ઉદ્ધારી શકુ? આવી દ્વૈતભાવના રાખો નહિ ઉપાસ્ય અને ઉપાસક બેનો ભેદ છે એવો વિચાર આપને કરવો યોગ્ય જણાતો નથી પરમાત્માને દુવિધા હોતી નથી, તો પણ ભક્ત ભક્તિના પ્રેમાવેશમા આવીને ભગવાનને આ પ્રમાણે કહે છે રાગદ્વેષનો પરિપૂર્ણ ક્ષય થવાથી પરમાત્મામા કોઈ પણ જાતની બાહ્ય દુવિધા નથી ભક્તિના ઉલ્લાસમા આવેલો અને પ્રેમમા લદબદ થએલો ભક્ત જે બોલે છે, તેમા ભક્તિરસની અને પ્રાર્થનાની મુખ્યતા અને હૃદયની શુદ્ધતા અને ભક્તિજન્ય નમ્રભાવ જોવાની આવશ્યકતા છે ભક્તિના રસની ધૂનમા મસ્ત બનેલ ભક્ત, પરમાત્માની સાથે ઐક્ય અનુભવે છે અને તેવા ભક્તિસાધ્ય ઐક્યભાવમા પરમાત્મદશાનો અનુભવ કરી શકે છે ભક્તિની ધૂનમા રસિક બનેલ ભક્ત, એક નાન્હા બાળકની પેઠે પ્રભુને પિતાતરીકે માનીને લાડકવાયા વચનો વદે છે અને તે વખતે તે જગત્‌ની સાથેનુ દ્વૈતભાન ભૂલી જાય છે ભક્તિરસથી તેનુ હૃદય આનન્દમય બને છે, તત્ સમયે સત્વગુણ ખીલી ઉઠે છે અને પોતાને અમૃત ક્રિયાના અનુષ્ઠાનમા આસક્ત થએલો દેખે છે પ્રભુ ને હુ જુદા છીએ એવુ પણ તે ભાન ભૂલી જાય છે અને પરસ્પરની અદ્વૈતતાના ભક્તિયોગની રમણતાને અનુભવે છે હે પરમાત્મ નાથ! જે વાત ગઈ તે ગઈ, હવે તો ફેર આવુ કરશો નહિ સેવકનો ઉદ્ધાર કરવામા લગારમાત્ર વાર લગાડો નહિ સેવકને તારો એ આપની મુખ્ય ફરજ છે આપને પ્રાપ્ત કરવાના ભક્તિરૂપ દ્વાર આગળ-નજીક આ દાસ છે તેને પોતાનો કરી લો આપનો હુ શુદ્ધ પ્રેમના યોગે બન્યો છુ હવે, આપ એમ કહો કે તુ મારો છે, એટલે બસ, આપના સેવકને આનન્દનો પાર રહેવાનો નથી હવે તો આપના દાસને હે પ્રભો! સુધારી લો આપને વારવાર બહુ શુ કહેવુ? હે આનન્દના ઘનરૂપ [illegible] હરિ! આપના નામની પરમ રીતિને આપે નિર્વહવી જોઈએ, એમ શ્રી આનન્દઘનજી મહારાજ શ્રીકૃષ્ણરૂપ વીતરાગદેવને વિનવે છે હરતિ પાપાનીતિ હરિ જે પાપોને હરે છે તે હરિ કહેવાય છે સિદ્ધ પરમાત્મા, શ્રીકૃષ્ણ વા શ્રીહરિ છે પરમાત્માને અન્યની સેવકોની પીડા નથી

તે દુનિયાને ઉત્પન્ન કર્ત્તા નથી, તેમ દુનિયાનો નાશ પણ કર્ત્તા નથી કોઈના ઉપર રાગ પણ કર્ત્તા નથી, તેમ કોઈના ઉપર દ્વેષ પણ કર્ત્તા નથી રાગ અને દ્વેષનો ક્ષય કરીને ક્ષાયિક ભાવે સિદ્ધ થએલ પર માત્માને અત્ર કૃષ્ણ કહીને સ્તુતિ કરી છે સિદ્ધ વીતરાગ પરમા ત્માને વિષ્ણુ કહીને આનન્દઘનજીએ સ્તવ્યા છે કેવલજ્ઞાનમા લોકાલોક ભાસે છે, માટે સિદ્ધ ભગવાન્ કેવલજ્ઞાનની અપેક્ષાએ વિષ્ણુ કહેવાય છે જિનદેવના અનેક નામો છે ગમે તે નામથી વીતરાગ જિનેશ્વરની સ્તુતિ કરવામા આવે તો તેથી કર્મનો ક્ષય થાય છે વસ્તુત વિચારીએ તો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ તરીકે અરિહત ભગવાન્ સઘટે છે અને અપેક્ષાએ સિદ્ધ પરમાત્માને બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહા દેવ કહેવામા આવે છે, પણ પુરાણોમા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરનુ જે સ્વરૂપ લખ્યુ છે તે જૈનાગમો વિરૂદ્ધ હોવાથી જૈનોને માન્ય નથી, કેમકે રાગ અને દ્વેષની ચેષ્ટાવાળાને દેવ તરીકે પૂજવામા મિથ્યાત્વ લાગે છે ઉપર પ્રમાણે નજનાથને વિનતિ કરી, તેમાથી સાર ગ્રહણ કરીને ભક્તોએ ભક્તિરસમા ઉતરવુ જોઇએ

पद ६४

(राग वसंत)

अब जागो परमगुरु परमदेव प्यारे, मेटहु हम तुम बिच भेद॰
॥ अब॰ ॥ १ ॥

आली लाज निगोरी गमारी जात, मुहि आन मनावत विविध भात॥
॥ अब॰ ॥ २ ॥

अलिपर निर्मूली कुलटी कान, मुनि तुहि मिलन बिच देत हान॰
॥ अब॰ ॥ ३ ॥

पति मतवारे और रग, रमे ममता गणिकाके प्रसङ्ग ॥ अब॰ ॥४॥

अन जडतो जडवास अत, चित्त फुले आनन्दघन भए वसन्त॰
॥ अब॰ ॥ ५ ॥

ભાવાર્થ —સમતા પોતાના આત્મસ્વામિને જાગ્રત્ થવાને વિજ્ઞપ્તિ કરે છે ચેતન મમતાના સગે પ્રમાદ-નિદ્રાધીન થયા છે, તેને જગાડવા સમતા કહે છે કે, હે પ્યારા પરમગુરો અને હે પરમદેવ ! તમે હવે તો જાગ્રત્ થાઓ ! મારા અને તમારા વચ્ચે ભેદ પડ્યો છે તે આપના

જાનવાથી મટી જવાનો છે, અથવા મારા અને તમારા વચ્ચેનો ભેદ આપશ્રી જાગીને હવે મટાડો

મમતા લાજવિનાની નગુરી અને ગમારજાત છે મારી પાસે તે વિવિધ પ્રકારની આના મનાવે છે પારકાનુ નિર્મૂલ કરના તે કુલટી છે અને તે કાળી છે મર્યાદાને ઉલ્લઘન કરનારી કુલટા મારૂ નિર્મૂલ કરવાને ચૂકે તેની નથી મને અને તમને મળવામા તે હાનિ કરે છે અર્થાત્ વિઘ્ન કરે છે અહો! આ જગતમા પતિની મતિ વિપરીત થવાથી પતિવ્રતા સ્ત્રીને કેટલુબધુ વેઠવુ પડે છે? મતવાળા પતિ મમતા ગણીકાના પ્રસગમા રાચી રહ્યા છે, પણ જ્યારે જડ વસ્તુઓ છે તે જડ વાસરૂપ છે અને સડણપડણ વિધ્વસણ સ્વભાવવાળી છે, એમ તેનુ મૂળસ્વરૂપ અનુભવથી માલુમ પડે છે ત્યારે, આનન્દના ઘનભૂત આત્મસ્વામીનુ ચિત્ત પ્રફુલ્લ થાય છે અને તે મારા ઘેર આવે છે અને તે વખતે વસન્તઋતુની શોભા બની રહે છે, એમ સમતા વદે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, મમતાની સગતિમા ચેતન જાય છે, તેથી તે પરભાવ નિદ્રામા ઘેરાય છે આત્માની ખરી સ્ત્રી સમતા છે, તે આત્માને જાગ્રત્ કરવા અને મમતાનો પ્રસગ ત્યજવા અનેક પ્રકારની સત્ય વાર્તાને જણાવે છે સમતાને અને આત્માને મળવામા હાનિ પહોંચાડનાર મમતા છે ખરેખર સમતાની આ હૃદયવાણી મનન કરવા લાયક છે મમતાને અન્યદર્શનીઓ માયા કહે છે, તેના વશમા આખુ જગત્ બધાઈ ગયુ છે, સસાર કારાગૃહમા જીવને બાધી રાખનાર મમતા છે

આત્માની સાથે અશુદ્ધભાવે રહેનારી મમતા, જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા જીવોને પોતાના તાબે કરી તેઓની પાસે અનેક પ્રકારના કુખેલો ભજવાવે છે આત્માના મૂળધર્મમા વિકાર કરીને તે આત્માને ભ્રાતિના ખાડામા ઉતારે છે આત્માની સહજદશાનુ ભાન ભૂલાવનાર મમતા છે મોટા મોટા બાદશાહો, શહેનશાહો, ચક્રવર્તિયો અને ઇન્દ્રો પણ મમતાના વશથી અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે છે વસ્તુત વિચારવામા આવે તો દુ ખનુ મૂળ મમતા જણાય છે મમતામા અશુદ્ધ પ્રેમ ભર્યો હોય છે સ્વાર્થનો પ્રાણ મમતા છે સ્વપ્નાની પેઠે ક્ષણિક એવા જડ પદાર્થોમા મમતા કરીને અનેક મનુષ્યો મૃત્યુ પામ્યા, પણ અશમાત્ર સુખને પામ્યા નહિ મમતા રાક્ષસી આખી દુનિયામા રાત્રી અને દિવસમા અનેક પ્રકારના વેષથી પરિભ્રમણ કરે છે યાવત્ મમતા હોય છે તાવત્ શુદ્ધપ્રેમનો સ્વાદ ચાખી શકાતો નથી અનેક પ્રકારની જડ વસ્તુ-

ઓની મમતા ધારણ કરીને અનેક પ્રકારના પ્રપચો જેઓ રચતા હોય, તેઓ પ્રત્યેક મનુષ્યોની સાથે શુદ્ધપ્રેમ કેવી રીતે ધારણ કરી શકે? મમતાવાળો મનુષ્ય આત્માની મહત્તા બિલકુલ અવબોધી શકતો નથી મમતાના વશ થએલાઓ અન્યોના દુખો દેખીને વજ્રના જેવુ કઠીન હૃદય કરે છે, તેમનુ હૃદય દયાથી આર્દ્ર થતુ નથી મમતાવત મનુષ્ય સામાન્ય નજીની વસ્તુઓને માટે પણ અનેક પ્રકારની હાયવરાળ કરે છે મમતામા આસક્ત મનુષ્ય સ્વાર્થવિના અન્ય કશુ કઈ દેખતો નથી મમતાના યોગે મન અધોદિશાપ્રતિ ધસડાય છે મમતાવત, વિવેકદૃષ્ટિને બધ કરી અવિવેક આગેતરફ ઘસડાય છે મમતાથી જ । તમા અનેક ભયકર યુદ્ધો થયા છે મમતા જીવોને પૂતળીની પેઠે નચાવે છે, તોપણ મનુષ્યો મમતાના વિચારોમા અધ બને છે, એ મહાન્ આશ્ચર્ય છે! ઉચ્ચ અને નીચ માનના વિવેકને મમતાધારક ભૂલે છે અને તે અન્ય જીવોની દયાને હૃદયમા ધારણ કરતો નથી મમતાના યોગે મનુષ્યો, મનુષ્યત્વ અમૂલ્ય જીવન ક્ષણમા હારી જાય છે મમતાના યોગે તપસ્વીઓ પણ લપસી જાય છે મમતાનુ ઘેન જુદાજ પ્રકારનુ છે મમતાના ઘેનમા ઘેરાયલો આત્મા પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપને અવબોધી શકતો નથી

મમતાના સસ્કારો ટાળવા એ કઈ સામાન્ય કાર્ય નથી પ્રબલ જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના બળવડે મમતાની પરિણતિ ટળે છે અનેક પ્રકારની કુમતિને અર્પનાર મમતા છે મમતાની પરિણતિને ટાળવામાટે મહાત્માઓ અનેક પ્રકારના ઉપાયો કરે છે હે મમતા! હવે તુ હૃદયમાથી બાહાર નીકળી જા, ત્હારા જેટલુ કોઈએ આત્માનુ બગાડયુ નથી મમતાના સ ગથી સ્વપ્નામા પણ સુખ કોઇને મળ્યુ નથી અને કોઈને કદાપિ મળનાર નથી મમતાના સગથી આત્માની જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રાદિ ઋદ્ધિ પ્રગટ થતી નથી મમતાનો સબન્ધ જે ઈચ્છે છે, તે પોતાના સત્ય સુખને જલાજલિ આપે છે મમતાથી સમતાનો પરિણામ રહેતો નથી અનેક પ્રકારની દુખની પરપરાનુ ઘર મમતા છે ચારિત્રના બીજેના ઉદ્યાનની શોભાને મમતા ભ્રષ્ટ કરેછે મનુષ્યની કિમ્મતને મમતા ઘટાડી દેછે, તેમ મનુષ્યપણાથી પણ ભ્રષ્ટ કરે છે મમતાથી કદાગ્રહ પ્ર ટે છે અને તેથી આત્મિક શક્તિનો વ્યય થાય છે ચેતનને, દુખમય મમતાની સગતિનો ત્યાગ કરાવવાને માટે સમતા જે ઉપદેશ આપે છે, તે હૃદયમા ધારણ કરવાની જરૂર છે

સમતાની વિજ્ઞપ્તિ બરાબર છે મમતાનો સ । ત્યાગ કરવાથી સમતા અને આત્માનુ ઐક્ય થાય છે સમતાનો આત્મસ્વામીપર અન

વતિ પ્યાર છે, તે તેણીના હૃદયોદ્ગારથી અવબોધાય છે સમતાના હૃદયમા આત્મસ્વામીજ વસી રહેલા છે, તે તેણીના ઉદ્ગારથી સિદ્ધ થાય છે આત્મસ્વામિને વિવેકદૃષ્ટિથી સત્ય અને અસત્યનો ભેદ અવબોધાવવા તેણે પોતાનુ અને મમતાનુ સુખમય અને દુ ખમય ચરિત્ર ખડું કર્યું છે, કે જેનો હૃદયમા પરિપૂર્ણ સાર ઉતરી શકે અને તેથી આત્મા સમતાના ઘેર ગયાવિના રહે નહિ છેવટે તેણીના વચનથી આનન્દના ઘનભૂત એવા આત્માએ અવબોધ્યુ કે, જડવાસનો અન્ત જડ છે જડમા મમતા કરવામા આવે છે, પણ જડવસ્તુઓ તો અન્તવાળી અર્થાત્ ક્ષય સ્વભાવવાળી છે જે જડવસ્તુઓપર મમતા કરવામા આવે છે તે જડવસ્તુઓનો નાશ થતો પ્રત્યક્ષ દેખવામા આવે છે, તેથી તે જડવસ્તુઓપર મમતા રાખવાથી કશો ફાયદો થવાનો નથી ક્ષણિક જડવસ્તુઓપર આત્મા અત્યન્ત મમતા ધારણ કરે, તેથી કઈ ક્ષણિક જડવસ્તુઓ આત્માનો ઉપકાર જાણતી નથી, તેમજ આત્માની સાથે રહેતી નથી આત્માએ સમતાના ઉપદેશથી જડવસ્તુઓપર થતુ મમતાનુ સ્વરૂપ અવબોધ્યુ અને નિશ્ચય કર્યો કે ક્ષણિક જડવસ્તુઓની મમતા કરવી તે કોઈ પણ રીત્યા હિતકારક નથી અને તેથી સત્યાનન્દનો અશમાત્ર પણ પ્રગટવાનો નથી આ પ્રમાણે નિશ્ચય થવાથી આત્મા પોતાની સ્ત્રી સમતાપ્રતિ વિલોકવા લાગ્યો અને તેણે સમતાના ઘરમા આવાગમન કર્યું આનન્દના ઘનભૂત એવા આત્માનુ ચિત્ત હર્ષથી પ્રફુલ્લ થયુ અને સમતાના ઘેર આવવાથી વસન્ત ઋતુની શોભાની પેઠે આત્માની શોભા ખીલવા માડી સમતાના સબન્ધે આત્માની શોભા ક્ષણે ક્ષણે વૃદ્ધિ પામે છે સમતાનો સગ થતા આત્મા આનન્દ પ્રદેશમા ઉતર્યો અને આનન્દનો ભોગ કરવા લાગ્યો, એમ શ્રી આનન્દઘન કથે છે

पद ६५

(साखी)

रास शशी तारा कला, जोसी जोइ न जोस ।
रमता सुमता कब मिले, भगै विरहा सोस. ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—આત્માની સ્ત્રી સમતા કહે છે કે, જ્યોતિષ્શાસ્ત્રના સર્વજ્ઞ ગણક ! તુ મેષ, વૃષભ, મિથુન, કર્ક, સિંહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુભ, મિથુન, એ બાર રાશિ તથા ચદ્રમા, તારા, કલા, અને ગ્રહો વગેરેને જોઈને કહે કે, મારો, મારા આત્મપતિની સાથે ક્યારે

મેળાપ થશે ? મારા પતિનો મેળાપ થાય એવો દીવસ ક્યારે આવશે ? મને કયા કયા ગ્રહો નડે છે ? તે તુ વિચારીને જો અને મેળાપનો વખત બતાવ, કે જેથી મારા પતિના વિરહથી થતો શોક ટળી જાય પુણ્ય અને પાપના સયોગ તથા વિયોગને જ્યોતિષશાસ્ત્ર પણ સૂચવે છે, માટે પતિના સયોગમા પણ જ્યોતિષશાસ્ત્ર અપેક્ષાએ ઉપકારી છે કોઈ પરિપૂર્ણ જ્યોતિષશાસ્ત્રનો જ્ઞાતા હોય છે તે સારી રીતે નિમિત્તોને કહી શકે છે સમતા જ્યોતિષીને પતિના વિયોગનો સયોગ થાય તેની આશાએ પ્રશ્ન કરે છે પતિવિરહિણી સ્ત્રી ગમે તે પતિસબન્ધના નિમિત્તોને શોધ્યા કરે છે સમતાનો પણ પોતાના પતિની સાથે અનાદિથી વિરહ થયો છે શુદ્ધાત્મસ્વામીવિના તેને વિરહવ્યથાના દુ ખ થાય છે, તેથી તે હૃદયમા વિચારીને પૂછે છે કે, હે જ્યોતિષ ! મારો સ્વામી ક્યારે મળશે ? પોતાના સ્વામીની પ્રાપ્તિ કરવાનુ શુ કારણ છે, તે હવે જણાવે છે

(राग गोतकडा—गोडी रागमा)

पियाविन कौन मिटावे रे, विरहव्यथा असराळ. ॥ पिया०॥१॥
निंद निंमाणी आखतेरे, नाठी मुज दुःख देख ॥
दीपक शिर डोले खरो प्यारे, तन थिर धरे न निमेष ॥ पिया०॥२॥
सखि सरिण तारा जगी रे, विनगी दामनी तेग ॥
रयणी दयण मते दगो प्यारे, मयण सयण विनुवेग. ॥ पिया०॥३॥

ભાવાર્થ —હે ગણક ! હવે તુ જલદી જોરાને જોઇને મને શાતિ થાય તેમ કર હે જ્યોતિષ ! મારા પ્રિય શુદ્ધાત્મ સ્વામિવિના અત્યત-વિશાળ વિરહવ્યથાને કોણ મટાડી શકે ? ક્ષણે ક્ષણે મને રાગ અને દ્વેષ પીડે છે, અનેક પ્રકારની ચિંતાઓ ચિતાની પેઠે બાળે છે અને તેથી આત્મવીર્યની ક્ષીણતા થાય છે આનદની લાલી મુખ ઉપર હવે પ્રગટતી નથી, માટે હે જોષી ! હવે ભવિષ્યનો વતારો જણાવ હે ગણક ! મારા દુ ખને જોઇને સકલ પ્રાણિઓને પ્રિય એવી નિદ્રા પણ જતી રહી છે અને દીપકની જ્યોતીની પેઠે મારૂ મગજ ભમ્યા કરે છે અને તેથી ક્ષણમાત્ર પણ શરીરને સ્થિર રાખવાની શક્તિ રહી નથી મન, વાણી અને કાયાની અસ્થિરતા એટલી બધી વધી ગઈ છે કે, હુ શુ બોલુ છુ શુ વિચારૂ છુ, શુ કરૂ છુ, તેનુ પણ ભાન રહ્યુ નથી કોઈ મનુષ્યને ભૂત વળગ્યુ હોય અને તેની જેવી સ્થિતિ થાય છે, તેવી મારી સ્થિતિ જણાય છે મારો પ્રાણ, આ શરીરમા આવી દશા છતા ક્યાસુધી રહેશે, તે સમજાતુ

નથી જે રાત્રિમા ચદ્ર છુપાયેલો છે તે રાત્રિ,-તારા તથા વિજળીના પ્રકાશવાળી-મને વગર તરવારવડે સ્વજનવિનાનીને દગો દેવાને માટે પ્રયત્ન કરે છે અર્થાત્ રાત્રિ મને તારાના પ્રકાશરૂપ તરવારવડે મારવા દગો કરે છે આવી દશામા સ્વામિવિના વિશેષ કાળ રહી શકાય નહીં, તેમ હે ગણક ! તુ મારી પેઠે જાણે છે અધારી રાત્રિમા દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, વહેમ, ચચળતા, ભય અને ઉદ્વેગરૂપી ભૂતો, અનેક પ્રકારે દેખાવ દઇને મને ભય પમાડે છે કાળરૂપ જાર પુરૂષ મને એકલી જોઈને સતાવવાને માટે પ્રયત્ન કરે છે વિષયવાસનારૂપ રાક્ષસી તાડના જેવુ રૂપ કરીને મને ભય પમાડે છે મૂર્છારૂપ ચુડેલ મારા શુદ્ધધર્મરૂપ રક્તને ચુસી જાય છે માટે હે ગણક ! વિચારીને મારો ભવિષ્ય વર્તારો જણાવ

तन पिंजर झूरै पर्यो रे, उडि न सके जिऊ हंस ॥
विरहानल जालाजली प्यारे, पंख मूल निरवंश. ॥ पी० ॥ ४ ॥
उसास सास बढाउकीरे, वाद वेदे निसिराड ॥
नमनैं उसासा मनी, हटकैन रयणी माड ॥ पी० ॥ ५ ॥

ભાવાર્થ —સમતા કહે છે કે, હે ગણક ! ઉપર્યુક્ત દુ ખની તીવ્ર જ્વાલાથી મારા શરીરરૂપ પીંજરામા જીવહસ પડ્યો પડ્યો ઝુરે છે, અર્થાત્ ખેદ પામે છે, આયુષ્ય કર્મના ઉદયે તે શરીરરૂપ પજરમાથી ઉડી શકતો નથી, તેમ નિકળી શકતો નથી, વિરહરૂપ જ્વાલાથી તે બળ્યા કરે છે, અર્થાત્ તેની સર્વ વિરતિ અને દેશવિરતિરૂપ પાખોનુ મૂળ દગ્ધ થયુ છે, તો કહો કે, તેથી તે શી રીતે ઉડી શકે ? આવી દશામા મારા જીવ હસને કેવુ દુ ખ થતુ હશે, તે સર્વજ્ઞ વિના કોઈ જાણી શકતુ નથી. બાહ્ય તાપથી તપ્ત જીવો કોઈપણ ઉપાયથી શીતળ બને છે, પણ અત તાપથી તપ્ત જીવો ઉપશમરૂપ મેઘધારાની વૃષ્ટિવિના શાત થઈ શકતા નથી મારા પ્રિય જીવ હસની પણ તેવી સ્થિતિ છે અનત શાન્તિનુ ધામ એવો મારો સ્વામી મને મળે તો અનેક પ્રકારના અત તાપ શાત થઈ જાય ! એમા કાઈપણ આશ્ચર્ય નથી, માટે અનતગુણનો ધામભૂત મારો સ્વામી મને ક્યારે મળશે ? તે જોષ જોઇને હે જોષી ! મને કહે

શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ વેગવાળી વટેમાર્ગુ વિરહદશારૂપ રાત્રિની સાથે વાદ વદે છે અને કહે છે કે, હે વિરહદશારૂપી રાત્રિ ! હવે તુ કાઈપણ નિયમમા રહે, તુ હવે દૂર થા ! એમ મનાવી છતા તે માનતી નથી, જરા માત્ર પણ પાછી ખસતી નથી અને તેથી હુ રાત્રિમાંરાત્રિમા દુ ખ ભોગવુ છુ શુદ્ધ પતિ વિરહરૂપ રાત્રિ ટળ્યાવિના મારા ઘરમા પ્રકાશ થવાનો નથી અને જ્ઞાન પ્રકાશ થયાવિના અનેક પ્રકારના રાત્રિના

દુખો ટળવાના નથી. તેમજ અન્ય ભાવાર્થમા સમજવાનુ કે, ચતુર્ગતિરૂપ ગતિને શ્વાસોચ્છ્વાસરૂપ વટેમાર્ગુઓ સમજાવે છે કે, તુ હવે નિયમમા આવ

इह विधि छै जे घरधणी रे, उसमु रहे उदाम ॥
हरविधि आइपूरी करी रे, आनन्दघन प्रभु पास. ॥ पी० ॥ ६ ॥

ભાવાર્થ —એવા પ્રકારના વિધિવાળા આત્માથી, અર્થાત્ મમતાના તાબામા રહેલા આત્માથી સમતા ઉદાસ બને છે અને દુખી રહે છે ત્યાસુધી મમતાના ઘરમા આત્મા રહે છે અને મમતાનુ કહ્યુ કરે છે, ત્યાસુધી આત્મા અને સમતાનો મેળાપ થતો નથી પરવસ્તુમા મમત્વભાવ રહે છે, ત્યાસુધી રાગ દ્વેષના પક્ષમા આત્મા રહે છે રાગ અને દ્વેષના યોગે આત્મા પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ નિરખી શકતો નથી મમતાના સબન્ધથી આત્મા સત્ય તત્ત્વોને સત્યપણે અને અસત્ય તત્ત્વોને અસત્યપણે દેખી શકતો નથી વસ્તુની ઉપાધિના ભેદથી મમતાના અનેક ભેદ પડે છે શરીર, મન અને વાણીમા જ્યાસુધી મમતાનો અધ્યાસ દઢપણે રહ્યો છે, ત્યાસુધી આત્મા સમતાના ઘરમા પ્રવેશ કરવાને અધિકારી બની શકતો નથી, તે અનેક પ્રકારના કુકૃત્યો કરવાને પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે આતાના ઉદ્ગારો કાઢે છે હાસ્યનુ કુતહલ કરે છે ભવની ભવાઈઓ રચે છે વિષય ભિક્ષાનો ભુડ બને છે ત્યા ત્યા દોષદૃષ્ટિધારક કાક્ બને છે સ્પૃહાથી શ્વાનવત્ બને છે તૃષ્ણારૂપ મદિરાનુ પાન કરીને મર્કટમાકડ બને છે અને તેથી આહારસજ્ઞા, ભયસજ્ઞા, મૈથુન સજ્ઞા અને પરિગ્રહ સજ્ઞાને ધારણ કરી સસારમા સ્થિર રહે છે ત્યા સુધી, તેના કુલક્ષણોથી સમતા ઉદાસમા રહે છે સમતાના મુક્તિરૂપ ઘરમા જવાને માટે તે ગુણસ્થાનકરૂપ ભૂમિનુ ઉલ્લઘન કરી શકતો નથી, અર્થાત્ તે આત્મા જ્યારે પરવસ્તુ ઉપરથી મમતાભાન ઉતારે છે અને પરવસ્તુને રાગદ્વેષ હણીને સમભાવે નિરખે છે, ત્યારે તે સત્તામા રહેલા આનદને પ્રગટાવી શકે છે આનદઘનરૂપ બનેવો આત્મા અનેક પ્રકારથી સમતાને આવી મળે છે અને સમતાની સર્વ આશાઓ પૂર્ણ કરે છે સાદિ અનતમા ભાગે સમતાની સાથે શિવરૂપ ઘરમા સમયે સમયે અનત સુખ ભોગવતો રહે છે, એમ શ્રી આનદઘનજી મહારાજ કથે છે

पद ६६
(राग आशावरी)

साधुभाई अपना रूप जब देखा. साधु० ॥
करता कौन कौन फुनी करनी, कौन मागेगो लेखा.॥साधु०॥१॥

साधुसंगति अरु गुरुकी कृपातैं, मिट गइ कुलकी रेखा ॥
आनन्दघनप्रभु परचो पायो, उतर गयो दिल भेखा. ॥साधु०॥२

ભાનાર્થ—આત્મધ્યાની મહાત્મા મુનિવર પોતાના સ્વરૂપની મસ્તીમા આવીને કથે છે કે, હે સાધુબન્ધો ! જ્યારે મેં પોતાનુ આત્મ સ્વરૂપ દેખ્યુ ત્યારે મારી પૂર્વની વૃત્તિ ફરી ગઇ અદ્યાપિ પર્યંત ભ્રમબુદ્ધિથી પરવસ્તુના કર્તા તરીકે મ પોતાને માન્યો હતો, પણ હવે તો જણાયુ કે પરવસ્તુનો કર્ત્તા શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી હુ નથી, તેમજ શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી જોતા પરવસ્તુની કરણી તે મારી વાસ્તવિક કરણી નથી, અને તેથી સ્વપ્નના રાજાની પેઠે જડવસ્તુઓનો અધિપતિ તથા કર્ત્તા તરીકેનો મારો ભ્રમ હવે દૂર થયો બાહ્યવસ્તુઓની કરણી તે નરકની નિસરણી છે બાહ્યવસ્તુઓનુ કર્તવ્ય કાર્ય વસ્તુત જોતા આત્માને નથી, કારણ કે શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી આત્મા આત્માના સ્વભાવનો કર્તા છે અને જડ દ્રવ્ય પોતાના સ્વભાવનુ કર્તા છે હવે હુ આત્મધર્મનો કર્તા આત્માને માનુ છુ તેથી હવે પુદ્ગલદ્રવ્યના કર્તાપણાનુ વા પુદ્ગલદ્રવ્ય સબન્ધી લેખુ કોણ માગને ? શ્રીપચમહાવ્રતધારી વૈરાગી, ત્યાગી, જ્ઞાનિસાધુની સગતિથી અને ગુરૂમહારાજની કૃપાદષ્ટિથી કુલની રેખા હવે ટળી ગઈ, અર્થાત્ હવે કૂળ, જાતિ, શરીર વગેરેમા થતી અહત્વ ભ્રાન્તિ ટળી ગઇ તેથી, જાતિ, કૂળ, વેષ, વગેરેમા અભિમાન ધારણ કરવુ બિલકુલ અસત્ય જણાયુ છે આનન્દનો સમૂહ જેમા છે એવા આત્માનો નિશ્ચય થયો, સારાશ કે હવે મને આત્મતત્ત્વનો અનુભવ થયો તેથી હવે મારે પર-જડ વસ્તુની સ્પૃહા કરવી ઘટતી નથી ઉપાધ્યાય ભગવાન્ તત્સબન્ધી આ પ્રમાણે કહે છે

॥ શ્લોક ॥

स्वरूपप्राप्तितोऽधिक्यं प्राप्तव्य नावशिष्यते ॥
इत्यात्मराजसम्पत्त्या नि स्पृहोजायतेमुनि ॥ १ ॥

આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિથી જગતમા અન્ય અધિક કઈ પ્રાપ્તવ્ય બાકી રહેતુ નથી આત્મારૂપ રાજાની સપત્તિવડે મુનિ નિસ્પૃહ થાય છે, તેમજ અન્યત્ર કથ્યુ છે કે,

गाथा-

आयसहावविलासी, आयविसुद्धो वियोनियधम्मे ॥
नरसुरविसय विलास तुच्छ निस्सारमन्नति ॥ १ ॥

જે આત્મા સ્વકીય શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિલાસી છે અને જે આત્મા

પોતાના ધર્મમા વિશુદ્ધ છે, તે આત્મા મનુષ્ય અને દેવના વિષયવિલાસને તુચ્છ અને નિસ્સાર માને છે પોતાના આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય થતા મુનિવરો કર્મથી પોતાના આત્માને ભિન્ન કરેછે ઉપદેશપ્રાસાદમા કહ્યુ છે કે,

॥ श्लोक ॥

कर्मजीवच संश्लिष्ट, सवदाक्षीरनीरवत्
विभिन्नीकुरुतेयोऽसौ, मुनिहंसो विवेकवान् ॥ १ ॥

વિવેકી મુનિરૂપ હસ, આત્માને કર્મના સમ્બન્ધથી ભિન્ન કરે છે તે પ્રમાણે અધ્યાત્મતત્ત્વમા રમતા થતા દિલની, અર્થાત્ હૃદયની અહતા ટળી, શરીરાદિમા થતી આત્મબુદ્ધિ ટળી અને આત્મા આત્મસ્વરૂપે ભાસ્યો એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે

पद ६७

(राग आशावरी)

राम कहो रहेमान कहो कोउ, कान कहो महादेव री ॥
पारसनाथ कहो कोउ ब्रह्मा, सकल ब्रह्म खयमेव री ॥राम०॥१॥
भाजनभेद कहावत नाना, एक मृत्तिका रूप री ॥
तैसें खडकल्पना रोपित, आप अखड सरूप री. ॥ राम० ॥२॥

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, જગતના લોકો પરમાત્માના જુદા જુદા નામો પાડીને અને નામોના ભિન્ન ભિન્ન વિપરીત અર્થ કલ્પીને પરસ્પર લડે છે અને એકબીજાના દેવનુ ખડન કરે છે જે શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગ તીર્થંકરના આગમોનો સારી રીતે અભ્યાસ કરે છે અને સાત નયોપૂર્વક જૈનશાસનની શૈલી જાણીને પરમાત્માના નામોના સમ્યગ્ અર્થ કરે છે, તેના મનમા સાપેક્ષ બુદ્ધિ પ્રગટવાથી તે સ્વ અને પરનુ કલ્યાણ કરી શકે છે અરિહત પરમાત્માને કોઈ રામ કહે તો જૈન શૈલીથી તે પણ ઘટી શકે છે કોઈ તીર્થંકર પરમાત્માને રહેમાન કહે તો તેપણ અપેક્ષાએ ઘટી શકે છે કોઈ તીર્થંકર પરમાત્માને અર્થની સાપેક્ષાથી શ્રીકૃષ્ણ, હરિ અને વિષ્ણુ કથે તો તેપણ સમ્યક્ ઘટી શકે છે કોઈ તીર્થંકર પરમાત્માને જૈન શૈલીપૂર્વક શબ્દનો અર્થ કરીને મહાદેવ કથે તો તેપણ ઘટી શકે છે કોઈ એટલે જૈનો શ્રી તીર્થંકરને-પાર્શ્વનાથને પરમાત્મા કથે છે તો તેપણ યથાર્થ સત્ય છે, કેમકે સર્વે તીર્થંકરો પરમાત્માઓ છે સર્વ પૂર્ણ કલા તે આત્માઓ છે સર્વ

જીવોમા એકસરખુ આત્મત્વ વા ચૈતન્યત્વ રહ્યું છે જીવોના બે ભેદ છે ૧ સસારી જીવો ૨ સિદ્ધના જીવો અષ્ટકર્મવડે સસારમા જે જીવો પરિભ્રમણ કરે છે, તેને સસારી જીવો કહે છે અને જે જીવો કર્મનો નાશ કરી મુક્તિમા ગયા તેને સિદ્ધો કહે છે તે સર્વે જીવોમા ચૈતન્ય વા બ્રહ્મ વ્યાપી રહ્યુ છે, સારાશ કે સર્વે જીવોમા જ્ઞાનની સત્તા છે સગ્રહનયની અપેક્ષાએ સત્તાવડે સર્વે આત્માઓ એકસરખા છે એકાત વ્યવહાર વા સગ્રહને માનતા મિથ્યાત્વ છે એક માટીના પચ્ચીશ વા લાખ વાસણ જુદા જુદા કરવામા આવે, તોપણ તે મૃત્તિકાની અપેક્ષાએ તો મૃત્તિકારૂપજ છે, તેમા કંઈ ભેદ નથી, આકારની અપેક્ષાએ ભિન્ન ભિન્ન ગણાય છે સગ્રહનયની સત્તાથી અભેદરૂપ છે અને વ્યવહારનય ગ્રાહ્ય આકૃતિભેદથી–મૃત્તિકાના ભાજનો અનેકરૂપ છે ખડખડ કલ્પનાના આરોપથી ભિન્ન ભિન્ન જણાય છે સત્તાની અખડ કલ્પનાથી અખડરૂપ વસ્તુ ગણાય છે આત્મામા પણ તેમજ સમજવાનુ છે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ વ્યક્તિથી સર્વે આત્માઓ ભિન્ન ભિન્ન છે, અને તે વસ્તુત વ્યક્તિથી ભિન્ન છે તે સત્ય છે સગ્રહનય સત્તાથી સર્વે આત્માઓ એકરૂપ ગણાયલા છે, નયોની અપેક્ષાએ આમ અવબોધવુ

निजपद रमे राम सो कहिये, रहिम करे रहेमानरी ॥
करशे कर्म कान सो कहिये, महादेव निर्वाणरी. ॥ ॥राम० ३॥
परसे रूप पारस सो कहिये, ब्रह्म चिन्हे सो ब्रह्मरी ॥
इहविध साधो आप आनन्दघन, चेतनमय निःकर्मरी.॥राम०४॥

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, પોતાના શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમા જે રમણતા કરે છે તેને રામ કહેવામા આવે છે રાગ અને દ્વેષનો ત્યાગ કરીને પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપમા સહજ સ્વભાવે જે જીવો રમ્યા, રમે છે અને રમશે, તેઓને રામ કહેવામા સમ્યક્ અર્થ ઘટી શકે છે જે જીવોપર રહેમ કરે, અર્થાત્ દયા કરે, કોઈ પણ જીવના પ્રાણનો નાશ કરે નહીં અને સર્વ જીવોની દયા કરવાનો જે ઉપદેશ આપે છે, તેમ જ દ્રવ્ય દયા અને ભાવ દયાનો જે સાગર છે, તેને જૈન શૈલીની અપેક્ષાએ રહિમાન્ કથાય છે જે કર્મને આત્માના પ્રદેશોમાથી ખેંચીને બહાર કાઢે છે, રાગ અને દ્વેષ કરતો નથી, વૈરાગ્ય, ત્યાગ અને બ્રહ્મચર્યવડે જે પોતાના સ્વભાવમા રમે છે, સાધુમાર્ગનુ આરાધન કરે છે, અને પ્રમાદ દશાનો ત્યાગ કરીને જે અપ્રમત્ત દશામા રમણતા કરે છે, અર્થાત્ શુદ્ધ નિશ્ચયનય કથિત શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમા જે ઉપયોગ ધારે છે તેને

પોતાના ધર્મમા વિશુદ્ધ છે, તે આત્મા મનુષ્ય અને દેવના વિષયવિલાસને તુચ્છ અને નિસ્સાર માને છે પોતાના આત્મસ્વરૂપનો નિશ્ચય થતા મુનિવરો કર્મથી પોતાના આત્માને ભિન્ન કરેછે ઉપદેશપ્રાસાદમા કહ્યું છે કે,

॥ શ્લોક ॥

कर्मजीवच संश्लिष्ट, सर्वदाक्षीरनीरवत्
विभिन्नीकुरुतेयोऽसौ, मुनिहंसो विवेकवान् ॥ १ ॥

વિવેકી મુનિરૂપ હસ, આત્માને કર્મના સબન્ધથી ભિન્ન કરે છે તે પ્રમાણે અધ્યાત્મતત્ત્વમા રમણતા થતા દિલની, અર્થાત્ હૃદયની અહતા ટળી, શરીરાદિમા થતી આત્મબુદ્ધિ ટળી અને આત્મા આત્મસ્વરૂપે ભાસ્યો એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે

पद ६७

(राग आशावरी)

राम कहो रहेमान कहो कोउ, कान कहो महादेव री. ॥
पारसनाथ कहो कोउ ब्रह्मा, सकल ब्रह्म स्वयमेव री ॥राम०॥१॥
भाजनभेद कहावत नाना, एक मृत्तिका रूप री ॥
तैसें खंडकल्पना रोपित, आप अखंड स्वरूप री. ॥ राम० ॥२॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, જગતના લોકો પરમાત્માના જુદા જુદા નામો પાડીને અને નામોના ભિન્ન ભિન્ન વિપરીત અર્થ કલ્પીને પરસ્પર લડે છે અને એકબીજાના દેવનુ ખડન કરે છે જે શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગ તીર્થંકરના આગમોનો સારી રીતે અભ્યાસ કરે છે અને સાત નયોપૂર્વક જૈનશાસનની શૈલી જાણીને પરમાત્માના નામોના સમ્યક્ અર્થ કરે છે, તેના મનમા સાપેક્ષ બુદ્ધિ પ્રગટવાથી તે સ્વ અને પરનુ કલ્યાણ કરી શકે છે અરિહત પરમાત્માને કોઈ રામ કહે તો જૈન શૈલીથી તે પણ ઘટી શકે છે કોઈ તીર્થંકર પરમાત્માને રહેમાન કહે તો તેપણ અપેક્ષાએ ઘટી શકે છે કોઈ તીર્થંકર પરમાત્માને અર્થની સાપેક્ષાથી શ્રીકૃષ્ણ, હરિ અને વિષ્ણુ કથે તો તેપણ સમ્યક્ ઘટી શકે છે કોઈ તીર્થંકર પરમાત્માને જૈન શૈલીપૂર્વક શબ્દનો અર્થ કરીને મહાદેવ કથે તો તેપણ ઘટી શકે છે કોઈ એટલે જૈનો શ્રી તીર્થંકરને-પાર્શ્વનાથને પરમાત્મા કથે છે તો તેપણ યથાર્થ સત્ય છે, કેમકે સર્વ તીર્થંકરો પરમાત્માઓ છે સર્વ પૂર્વ કહ્યા તે આત્માઓ છે સર્વ

शीतल सफल संत सुरपादप, सेवै सदा सुछाइ री. ॥
वंछित फले टले अनवछित, भवसन्ताप बूजाइ री. ॥ साधु० ॥२॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી, આ પદમા સાધુસગતિનુ અપૂર્વ માહાત્મ્ય જણાવે છે સાધુસગતિવિના અનુભવકથા વિશ્રામભૂત અને પરમ મહારમધામ ક્યાથી પામી શકાય? કોટી ઉપાયો કરવામા આવે તોપણ સાધુસગતિવિના મુક્તિ મળે નહિ તેમને એટલોબધો નિશ્ચય થયો છે કે, સાધુસગતિ સમાન અન્ય કોઈ હિતકારક નથી સર્વથી ઉત્તમ ઉપકાર કરનારા સાધુઓ છે ધર્મનુ રક્ષણ કરનાર સાધુઓ છે અને ધર્મના નેતાઓ પણ સાધુઓ છે સાધુઓવિના દુનિયામા શાતિ વર્તતી નથી દુનિયામા સર્વની મહાન્ આત્મભોગ આપનારા સાધુઓ છે સ્વપરના કલ્યાણમાટે સાધુ થવાની અત્યન્ત આવશ્યકતા છે ઉપકારરૂપ પ્રાણતત્ત્વવડે જગત્ને પોષનારા સાધુઓ છે લક્ષ્મી અને સ્ત્રીનો ત્યાગ કરીને આત્મતત્ત્વની ખરેખરી ઉપાસના કરનારા સાધુઓ છે આત્મતત્ત્વસબન્ધી મહાન્ શોધ કરનારા સાધુઓ છે

સાધુઓથી દુનિયા શોભી રહી છે ગૃહસ્થ કરતા સાધુઓ અનન્તગણા ઉત્તમ છે સાધુઓવડે જગત્મા ધર્મની ક્રિયાઓ ચાલી રહી છે તીર્થંકરો તો હાલ નથી, પણ તીર્થંકરોની ખરી સેવા બજાવનાર સાધુઓ છે, તેઓ ધર્મનો ધુરો ગ્રહણ કરીને જગતનુ ભલુ કરે છે તીર્થંકરદેવની પટ્ટપરપરાને વધારનાર સાધુઓ છે અનેક પ્રકારના પરિષહો સહન કરીને ધર્મનો ફેલાવો કરનારા સાધુઓ છે શ્રી મહાવીરપ્રભુના શાસનને ચલાવનાર સાધુવર્ગ છે ધર્મતત્ત્વાદિ સબન્ધી અનેક ગ્રન્થો રચનારા સાધુઓ છે બૌદ્ધો અને વેદાન્તીઓની સાથે ધર્મતત્ત્વસબન્ધી વાદવિવાદ કરીને જૈનધર્મનુ રક્ષણ કરનારા સાધુઓ છે ભૂતકાલમા પણ ધર્મના નેતા તરીકે સાધુઓ હતા, વર્તમાનમા પણ તે છે અને ભવિષ્યમા પણ તેમનાથીજ જૈનશાસન ચાલશે

સાધુ, યતિ, શ્રમણ, ભિક્ષુક, ક્ષમાશ્રમણ આદિ સાધુપદના નામ અવબોધવા આખી દુનિયા સાધુઓના ઉપકારતળે દટાયલી છે દેવતાઓ પણ સાધુપદના ઉપકારતળે દબાયલા છે જો જગત્મા વાયુ એક કલાક વાતો બધ રહે તો દુનિયામા કોલાહલ મચી જાય, તેમ જગત્મા જો સાધુઓ ન રહે તો દુનિયામા હાહાકાર વર્તાઇ જાય સૂર્યના કરતા પણ અનન્તગણો ઉપકાર કરનારા સાધુઓ છે જૈનશાસ્ત્રોના આધારે સાધુઓજ આખી દુનિયાના ગુરૂઓ છે, ગૃહસ્થ કદી સાધુનો ગુરૂ હોતો નથી

કૃષ્ણુ કહેવામા આવે છે રાધા વગેરે ગોપીઓની સાથે વિષયબુદ્ધિથી જે રાદ્વેષમા ફસાઈ જઇને રમણતા કરે છે, એવા મન કલ્પિત લીલાધારી કૃષ્ણને નહી માનતા, જૈનશાસ્ત્રોમા વર્ણવેલા શ્રીનેમિનાથ તીર્થંકરના શ્રાવક તરીકે શ્રીકૃષ્ણ થયા છે કે, જે આવતી ચોવીશીમા તીર્થંકર થવાના છે એવા શ્રીકૃષ્ણને પરમાત્મા માનવા જોઇએ અધ્યાત્મની અપેક્ષાએ આત્માની સાથે લાગેલા કર્મને ખેંચી કાઢે તેને કૃષ્ણ કથે છે જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મોનો ક્ષય કરીને જે પચમીગતિમા ગયા તેને મહાદેવ કથે છે

॥ શ્લોક ॥

यदुक्त रागद्वेषौ महामल्लौ, दुर्जितौ येन निर्जितौ ।
महादेवतु तमन्ये, शेषा वै नामधारका ॥ १ ॥
भवबीजाकुरजनना, रागाद्याक्षयमुपागतायस्य ।
ब्रह्मा वा विष्णुर्वा, जिनो हरो वा नमस्तस्मै ॥ २ ॥

શ્રીમદ્ હેમચદ્રાચાર્ય મહાદેવ બત્રીશીમા કથે છે કે, રાગ અને દ્વેષ એ બે દુર્જિત મહામલ્લ છે, તે બેને જે જીતે છે તેને મહાદેવ કથવા, બાકીના તો નામધારક સમજવા સસારરૂપ બીજના ઉત્પન્ન કરનાર રાગ અને દ્વેષ જેના ક્ષય થયા છે, તેને બ્રહ્મા કહેવામા આવે, વા વિષ્ણુ કહેવામા આવે, વા હર કહેવામા આવે, વા જિન કહેવામા આવે, વા અન્યનામ આપવામા આવે, તેમને મારો નમસ્કાર થાઓ પોતાના સ્વરૂપને ક્ષાયિક ભાવે સ્પર્શ્યા, અર્થાત્ પામ્યા એવા ત્રેવીશમા તીર્થંકરને પાર્શ્વનાથ કથે છે અધ્યાત્મશૈલીથી પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપને જે સ્પર્શે છે તે પણ પાર્શ્વ તરીકે કથાય છે, પણ તે યૌગિક અર્થની અપેક્ષાએ સમજવુ રૂઢાર્થની અપેક્ષાએ તો ત્રેવીશમા તીર્થંકરને પાર્શ્વનાથ કહેવામા આવે છે જે પોતાનુ શુદ્ધ બ્રહ્મસ્વરૂપ જાણે છે અને બહિરાત્મદશાની ભ્રમણાનો ત્યાગ કરે છે, તેને બ્રહ્મા કથવામા આવે છે, આ પ્રમાણે જૈનશૈલી પ્રમાણે સાનુકૂળ યૌગિકાર્થે કરીને, આનન્દના ઘનભૂત એવા પોતાના આત્માના સદ્ગુણોની સાધના કરે છે તે, કર્મરહિત શુદ્ધચૈતન્મય થાય છે, એમ શ્રી આનન્દઘનજી સદુપદેશથી હિત-શિક્ષા કથે છે

पद ६८

(राग आशावरी)

" साधुमङ्गतिनु माहात्म्य "

साधुसङ्गति विनु कैसें पैयें, परम महारस धाम री. ॥ ए आंकणी ॥
कोटि उपाय करे जो बौरो, अनुभवकथा विश्राम री. ॥ साधु०॥१॥

શકે છે, અર્થાત્ અમુક કાળમા અમુક રીત્યા ચારિત્ર પાળી શકાય છે તેનો નિર્ણય, ચારિત્ર ગ્રહણ કરનારા ગીતાર્થે મુનિરાજો કરી શકે છે.

સાધુઓના મનમા ચારિત્ર કોટીનો જે અનુભવ થાય છે, તે ગૃહસ્થોને થઈ શકતો નથી. જૈનધર્મના રાજા આચાર્ય છે અને ઉપાધ્યાય પ્રધાન છે જૈનધર્મની રક્ષા કરવી અને જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવો એ કાર્ય સાધુઓનુ છે દુનિયાના સર્વ દર્શનીઓના સાધુઓ કરતા જૈનસાધુઓના ઉત્તમ આચારો છે, એમ કેટલાક અન્યધર્મીઓ પણ મુક્ત કઠથી કથે છે ખરેખર જૈનસાધુઓના આચારો ધર્મમય છે

જગત્મા સાધુઓની અત્યન્ત આવશ્યકતા છે સાધુઓ અને સાધ્વીઓના આચારો અને વિચારોની ઉત્તમ અસર ખરેખર ગૃહસ્થ વર્ગપર થયાવિના રહેતી નથી સાધુઓની ઉન્નતિથી જગત્‌ને મહાન્ લાભ પ્રાપ્ત થાય છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રોનો સાધુઓ વ્યાપાર કરે છે રાગ અને દ્વેષમા સસારી જીવો ફસાયા છે સાધુઓ રાગ અને દ્વેષનો નાશ કરવા ક્ષણે ક્ષણે ઉત્તમ ભાવનાઓ ભાવે છે ગૃહસ્થ મનુષ્યો કરતા સાધુઓના અનન્તગણા પરિણામ નિર્મલ રહે છે પિસ્તાલીશ આગમોમા સાધુવર્ગની મહત્તા દર્શાવી છે મોક્ષમાર્ગનુ આરાધન કરનાર અને સાધુ તથા શ્રાવક ધર્મનો ઉપદેશ દેનાર સાધુઓ છે બૌદ્ધ, વેદાન્ત વગેરે સર્વ દર્શનોમા સાધુઓની અત્યત મહત્તા દર્શાવી છે તીર્થંકરો પણ ગૃહસ્થાવાસ છોડીને સાધુપણુ અગીકાર કરે છે સસારનો ત્યાગ કર્યાવિના સાસારિક ઉપાધિયોથી નિવૃત્ત થવાતુ નથી સાધુઓવિના અન્ય કોઈ ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ થતો નથી દિગબરો તો, સાધુ થયાવિના મુક્તિ મળતી નથી એમ માને છે વીરપ્રભુએ શ્રી સુધર્માસ્વામિને પોતાનો ભાર સોંપ્યો હતો સાધુ, સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રવિકા એ ચતુર્વિધ સઘમા સાધુની પ્રથમ નબરે મુખ્યતા છે સાધુઓની નિન્દા કરનારાઓ પોતાના કુળનો નાશ કરે છે સર્વથા પ્રકારે દુનિયાની મોહકર વસ્તુઓ અને તન, મનનો ભોગ આપીને પોતાનુ અને પરનુ કલ્યાણ કરનારા સાધુઓ છે યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ, એ અષ્ટાગયોગનુ સાધુઓ આરાધન કરે છે સર્વ જીવોની દયા પાળવાને માટે સાધુઓ સમર્થ થાય છે, પણ છકાયના કૂટામા ખુચેલો વિદ્વાન્ ગૃહસ્થ કદાપિકાળે સાધુઓના જેવી દયા પાળવાને સમર્થ થતો નથી

ઘોર કર્મ કરનારા પાપીઓ પણ સાધુઓના ઉપદેશથી સસારસમુદ્રને તરી ગયા છે નાસ્તિક મનુષ્યો પણ સાધુઓના ઉપદેશથી

ગૃહસ્થો કરતા સાધુઓ ચારિત્રકોટીમા અનન્તગણા ઉત્તમ છે
તેથી ગૃહસ્થના ગુરૂતરીકે સાધુવર્ગ સદાકાલ વર્તે છે શરીરને સુધા
રવાને ઘણી દવાઓ જગતમા છે, વાણીને સુધારવાને માટે વ્યાકરણે
છે, પણ મનને અને આત્માને સુધારવા માટે સાધુઓવિના અન્ય કો
નથી હાલના વખતમા પ્રથમથી સાત ગુણસ્થાનક વિદ્યમાન છે છ
અને સાતમા ગુણસ્થાનકના અધિકારી સાધુઓ છે સાધુઓને છ
ગુણસ્થાનકમા સજ્વલનો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ વાય છે, પ
તેથી કંઈ સાધુપણ ટળી જતુ નથી. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ પ્રમા
સાધુઓ ચારિત્ર પાળી શકે છે પાચમા આરાના છેડા સુધી સાધુ
રહેવાના છે, તેથી સાધુઓ આ કાળમા નથી એમ કોઇએ ઉત્સ
ભાષણ કરવુ નહિ જે મનુષ્ય સાધુપદનુ ખડન કરે છે, તે જૈનશા
નનુ ખડન કરે છે એમ વિચારવુ સાધુઓને પણ વ્રતોમા દોષ લા
શકે છે, પણ તેનુ પ્રાયશ્ચિત્ત છેદસૂત્રોમા દર્શાવ્યુ છે ઉત્સર્ગ અને અ
વાદમાર્ગે સાધુના વ્રતો સમજવાની જરૂર છે ફક્ત ઉત્સર્ગમાર્ગથી
સાધુના વ્રતોનુ સ્વરૂપ સમજવાથી સાધુવર્ગ ઉપર શ્રદ્ધા રહેતી નથી, તે
અપવાદમાર્ગથીજ સાધુના વ્રતો જાણવાથી સાધુઓને ઉત્સર્ગે સાધુમ
પાળવામા શિથીલતા થાય છે

શરીરના બળપ્રમાણે સાધુવ્રતોનુ આરાધન થઈ શકે છે પૂ
પેઠે વર્તમાનકાલમા સાધુના આચારો બરાબર સાધુઓ ન પાળી શ
તેથી સાધુપણુ નથી એમ કોઇએ શકા કરવી નહિ જે જે કાલે
જે સાધુઓ પોતાની યથાશક્તિપ્રમાણે વ્રતો પાળે છે અને જિનાગ
પ્રમાણે દેશના દે છે, તે તે કાળે તે તે સાધુઓ ઉત્કૃષ્ટ સાધુ
જાણવા કચન અને કામિનીનો ત્યાગ અને જૈનાગમના અનુ
દેશના અને સવિગ્નપક્ષને જે ધારે છે, તેને આ કાળમા ધન્યવાદ
છે આ કાલમા સાધુઓ નથી અને સાધ્વીઓ નથી એ પ્રમ
કહેનારને સઘમા રાખવો નહિ જે શ્રાવક એમ કહે કે, આ કાળ
કોઈ સાધુ નથી તો તેપ્રમાણે કહેનાર હજી શ્રાવકજ નથી, એમ મા
કોઇએ તેની સગતિ કરવી નહિ

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુઓ સર્વ જૈનધર્મના પ્રવર્તક
શ્રાવકો તો શ્રમણોપાસકો ગણાય છે સાધુ ગુરૂની આજ્ઞાપ્રમાણે
ચાલે નહિ તે શ્રાવક ગણી શકાય નહિ ચારિત્ર લીધાવિના ચા
પાળવાનો અનુભવ થતો નથી ગીતાર્થ મુનિરાજોએ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર,
અને ભાવપ્રમાણે-અમુક રીત્યા ચારિત્ર પાળવુ જોઇએ, તે અવ

ગીતાર્થ સાધુઓ અનન્તગુણુ ઉત્તમ અવબોધવા ઉત્તમ જ્ઞાનગપદ્ સાધુઓ આત્મભોગ આપીને દુનિયાના મનુષ્યો વગેરેનુ સારી રીતે કલ્યાણ કરી શકે છે સાધુમાર્ગના પ્રતિપક્ષીઓનુ પણ સાધુઓ શ્રેયઃ કરવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેઓનાપર મૈત્રીભાવને ધારણ કરે છે. જગતમા પવિત્રતાને સાધુઓ સદાકાળ ફેલાવ્યા કરે છે અન્યાયી રાજાઓને પણ પ્રતિબોધ આપીને ધર્મમા યોજનાર પૂર્વે ઘણા સાધુઓ થઈ ગયા છે પિસ્તાલીસ આગમોમા સાધુઓના આચારસબન્ધી ઘણુ કહેવામા આવ્યુ છે કોઈવખત ઘણા નાસ્તિક મનુષ્યો પ્રગટ થાય છે અને ધર્મની હાનિ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે સાધુવેષે યુગપ્રધાન આચાર્ય વગેરે સાધુઓની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેઓ નાસ્તિકવાદનો નાશ કરીને જૈનધર્મનો ફેલાવો કરે છે કચનકામિનીના ત્યાગી અને આત્મભોગ આપીને ધર્મનો ઉપદેશ દેનારા, એવા સાધુઓનો પચમ આરાના છેડા-સુધી નાશ થવાનો નથી શુદ્ધપ્રેમ અને દયાનુ સ્થાન સાધુવર્ગ છે ગૃહસ્થો સર્ષવના દાણા બરોબર છે અને સાધુઓ મેરૂપર્વતના સમાન મહાન્ છે સૂર્ય, ચદ્ર, પૃથ્વી, મેઘ, નદીઓ અને વનસ્પતિયોના ઉપકાર કરતા સાધુઓનો અનન્તગુણુ વિશેષ ઉપકાર છે શ્રી સુધર્મસ્વામી, શ્રી ઉમા-સ્વાતિવાચક, શ્રી શીલાકાચાર્ય, શ્રી ભદ્રબાહુ, શ્રી વજ્રસ્વામી, શ્રી અભયદે-વસૂરિ, શ્રી હેમચન્દ્ર, શ્રી હીરવિજયસૂરિ, શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ, શ્રીમદ્ યશો-વિજય ઉપાધ્યાય, વગેરે મહાવિદ્વાન્ સાધુવર્ગથી જૈનશાસનની ઉન્નતિ થઈ છે પડિત સાધુઓના બનાવેલા હજારો ગ્રન્થો અદ્યાપિ પર્યંત મોજુદ છે ગૃહસ્થને ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે વર્ગની આરાધના કરવી પડે છે અને સાધુઓને તો ધર્મ અને મોક્ષ એ બે વર્ગની આરાધના કરવાની હોય છે સાધુઓ મરણપર્યંત પોતાનુ જીવન ધર્મમા ગાળે છે, અર્થાત્ તેઓ ધર્મના સદાકાલ નેતાઓ હોય છે ગૃહસ્થોના ઉપદેશ કરતા સાધુઓએ આપેલા ધર્મોપદેશની અસર મનુષ્યોને ઘણી થાય છે સાધુઓનો વેષ દેખતા મનુષ્યોના મનમા જુદા પ્રકારની ભાવના પ્રગટે છે જડવસ્તુઓ પણ પોતાના ધર્મની અસર ચેતનપર કરે છે, તો સાધુઓ અન્ય મનુષ્યોપર ધર્મની પૂર્ણ અસર કરે તેમા કોઈ પણ પ્રકારનુ આશ્ચર્ય નથી આ જગત્મા વૈરાગ્યનુ પાત્ર સાધુઓ વિના અન્ય કોઈ નથી જેના હૃદયમા કરુણાનો સમુદ્ર છે, તેવા સાધુઓ જગત્મા ઉત્તમોત્તમ પરોપકાર કરવા સમર્થ થાય છે સસાર અસાર છે એમ કહેનારા ઘણા ગૃહસ્થો પોપટની પેઠે દેખાય છે, પણ સસાર અસાર છે એવુ પરિપૂર્ણ ભાન કરાવી આપનારા અને તેના પાત્રભૂત બનનારા તો સાધુઓ છે. દાન આપવાનેમાટે સાધુ-

આસ્તિક બને છે સાધુઓ પોતાના સત્ત્વગુણને ખીલવીને રજોગુણ અને તમોગુણનો નાશ કરે છે તથા ઉપદેશથી અન્યોના રજોગુણ અને તમોગુણનો નાશ કરે છે રજોહરણ અને મુખવસ્ત્રિકાના ધારક સાધુઓ મહામંગલરૂપ જણાય છે સાધુઓના દર્શનથી અનેક પ્રકારના દોષો ટળે છે શાસ્ત્રોમા પણ કહ્યુ છે કે-

શ્લોક

साधूनां दर्शनं पुण्यं, तीर्थभूताहि साधवः ।
तीर्थं फलति कालेन, सद्य साधुसमागमः ॥ १ ॥

સાધુઓના દર્શનથી પુણ્ય થાય છે તીર્થસ્વરૂપ સાધુઓ છે સાધુઓને શાસ્ત્રોમા જંગમ તીર્થરૂપ કહ્યા છે સ્થાવર તીર્થ તો અમુકકાળે ફલ આપે છે, પણ સાધુનો સમાગમ તો તુર્ત ફળ આપી શકે છે

સાધુઓની મન, વાણી અને કાયાથી જગતમા અનેક પ્રકારના ઉપકાર થાય છે સાધુના બોધથી જેટલો ઉપકાર થાય છે, તેટલો કરોડો ના અસખ્ય રૂપૈયાથી પણ ઉપકાર થતો નથી સાધુના ધર્માચારો દેખીને આસ્તિક લોકોના હૃદયમા ઉત્તમ પ્રકારની અસર થાય છે ગૃહસ્થ મનુષ્યો દુનિયાની ઉપાધિમા વિશેષત પડેલા હોય છે, તેવા પ્રકારની ઉપાધિ, સાધુઓને નહિ હોવાથી તેઓ પ્રભુધ્યાન, ધર્મશાસ્ત્રોનુ વાચન, સદુપદેશ, અને ધર્માચારોમા વિશેષ પ્રકારે પ્રયત્ન કરે છે સાધુઓ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનના વિચારોનો નાશ કરે છે અને ધર્મધ્યાનાદિમા તત્પર થાય છે સુભટો લડાઇને ઇચ્છે છે, વૈદ્યો રોગીઓ ઘણા થાય તો અમારી આજીવિકા ચાલે એમ ઇચ્છે છે, પણ સાધુઓ તો જગતમા શાન્તિને જ ઇચ્છે છે સાધુઓના શુભ વિચારોથી જગતને ઉત્તમ લાભ મળે છે વ્યાકરણ, ન્યાય અને ધર્મશાસ્ત્રોનુ સાધુઓ રક્ષણ કરે છે સાધુઓ દેશોદેશ-ગામોગામ વિહાર કરીને ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે શ્રી વીરપ્રભુના મુક્તિગમન પશ્ચાત્ અનેક પ્રકારના દુ ખો વેઠીને સાધુઓએ અદ્યાપિપર્યંત ધર્મનુ રક્ષણ કર્યુ છે

વજ્ર જેમ અભેદ્ય છે, તેમ સાધુઓ પણ જગતમા સમજવા જે કાળમા ગૃહસ્થવર્ગમા ઉત્તમતા થશે તે કાલે સાધુવર્ગમા પણ ગૃહસ્થો કરતા અનન્તગુણી ઉત્તમતા થશે પરમેશ્વરની વાણીનો ફેલાવો કરનારા સાધુઓ છે દયારૂપી ગંગાનદીનો પ્રવાહ સાધુઓના મુખથી નીકળ્યો છે, નીકળે છે અને ભવિષ્યમા પણ નીકળશે સર્વ તીર્થોને પ્રવર્તાવનાર સાધુઓ છે જૈનાગમોને પ્રવર્તાવનાર સાધુઓ છે સામાન્ય સાધુઓ કરતા

નો વેષ પહેર્યો હતો અને મરણપર્યંત સાધુના વેષમા રહીને આત્મજ્ઞાન સબન્ધી શાસ્ત્રાનુસારે વિચારો કર્યા હતા

પ્રશ્ન—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ જૈનસાધુ થયા બાદ કફની પહેરી હતી અને હાથમા તબુરો રાખતા હતા એમ કેટલાક લોકો કહે છે તે વાત શુ ખરી છે?

ઉત્તર—અમારા સમજવા પ્રમાણે તે વાત ખરી નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ સત્તરસેં ને ચાલીશની સાલ લગભગ વિદ્યમાન હતા તેમના સમકાલીન શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાય, શ્રી વિનયવિજયજી ઉપાધ્યાય, શ્રી સત્યવિજય પન્યાસ, શ્રી માનવિજય, શ્રી લાવણ્યવિજય, શ્રી વિજયપ્રભસૂરિ અને શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિ, વગેરે ઘણા સાધુઓ થયા છે, તે વખતમા જો આનન્દઘનજીએ કફની પહેરી હોત તો તેનો ઉલ્લેખ તેઓ કર્યાવિના રહેત નહિ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ પણ પોતે સાધુવેષ ત્યાગ કરીને કફની પહેરી એવુ કોઈ ઠેકાણે લખ્યુ નથી કોઈ પણ પદમાથી તેમણે કફની પહેરી એવુ નીકળી આવતુ નથી. સાધુનો વેષ ઉત્તમ નિમિત્ત કારણ છે તેનો ત્યાગ કરવાને કદી તેમનુ મન લલચાય નહિ સાધુનો વેષ ત્યાગ કરવાનુ કોઈ પણ કારણ તે વખતમા બન્યુ હોત તો, તે વખતના સાધુઓ તથા પાછળથી લગભગ પચ્ચીશ પચ્ચાશ વર્ષપર થએલા સાધુઓ કોઈ પણ પુસ્તકમા જણાવ્યાવિના રહેત નહિ કદાપિ એમ માનો કે કોઈ વખતે શ્રમણસઘે સાધુનો વેષ ત્યાગવાની આનન્દઘનજીને ફરજ પાડી હોય! પણ એવુ કોઈ પણ લેખિત પુરાવાથી સિદ્ધ થતુ નથી આવુ કાઈ કારણ—મહાન્ બનાવ બન્યો હોત તો તેની નોંધ કોઈ પણ વિદ્વાને પટ્ટાવલી વગેરેમાં લીધી હોત, પણ તેવુ બનેલુ કોઈ પણ પ્રમાણથી સિદ્ધ થતુ નથી, તેમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજે આગમો વિરુદ્ધ ભાષણ કર્યુ હોય એવુ કોઈ પણ પ્રમાણથી સિદ્ધ થતુ નથી

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ નિસ્પૃહ યોગી અને અધ્યાત્મ જ્ઞાની હતા, તેથી તેમને જનસસર્ગ અમુક સયોગમા વિશેષ રૂચિકર થઈ પડતો નહોતો, એમ અનુમાન ઉપર આવવુ પડે છે તેઓશ્રી શ્રાવકોની હાજી હા કરતા નહોતા એમ કિંવદન્તીના આધારે કહેવાય છે પોતાનામા સાધુના ગુણો છતા ઉચ્ચ પ્રકારનુ ચારિત્ર પાળવાની ભાવના રાખતા હતા, તે તેઓશ્રી કૃત નેમિનાથના સ્તવનપરથી માલુમ પડી આવે છે તેઓશ્રીના વખતમા ગચ્છોના મતોથી ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છોમાં પરસ્પર સપ જોઈએ તે પ્રમાણમા—કલેશયોગે—નહોતો

વગના સમાન ઉત્તમ કોઈ પાન નથી સાધુઓ સાધુના વેષથી અકાર્ય કરતા લજ્જા પામે છે, પણ ગૃહસ્થો તો અકાર્ય કરતા પ્રાય સાધુઓની પેઠે લજ્જા ન પામી શકે એ બનવા યોગ્ય છે બાવીસ પરિસહોને સાધુઓ વેઠે છે અને અધ્યાત્મ ભાવનાથી પોતાના આત્માને પોષે છે પચ પરમેષ્ઠીમા સાધુઓને ગણવામા આવ્યા છે ગૃહસ્થને કોઈ વખત ગૃહસ્થવેષે કેવલજ્ઞાન થાય છે, તોપણ દેવતાઓ ગૃહસ્થવેષે રહેલા કેવલીને ખમાસમણ દઈને વાદતા નથી, પણ ગૃહસ્થવેષમા કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા સાધુનો વેષ પહેર્યાબાદ કેવલીને દેવતાઓ વદન કરે છે, એમ જૈનાગમોમા દર્શાવ્યુ છે ગૃહસ્થાવાસમા રહેલા એવા તીર્થંકરને સાધુ વાદે નહિ, કારણકે ગૃહસ્થાવાસમા રહેના તીર્થંકરમા સર્વ વિરતિપણાનો અભાવ છે, માટે ગૃહસ્થાવાસમા તીર્થંકરો ચોથા ગુણઠાણે હોય છે. કોઈ એમ કહેશે કે ઈન્દ્રો ગૃહસ્થ તીર્થંકરને વદન કરે છે અને સાધુઓ ગૃહસ્થાવાસમા રહેલા એવા તીર્થંકરને કેમ વદન કરે નહિ? તેના ઉત્તરમા અવબોધવાનુ કે ચોથા ગુણઠાણા કરતા છઠ્ઠા ગુણઠાણાની અત્યત ઉચ્ચતા છે, તેથી સાધુવતમા રહેલા સાધુઓ ગૃહસ્થવેષમા રહેલા તીર્થંકરોને વાદે નહિ. કારણ કે ગૃહસ્થદશા કરતા સાધુદશાની સદા-સર્વથા પૂજ્યતા રહેલી છે, તેમ તેવી અનાદિકાલની ઉત્તમ વ્યવસ્થાને સાધુઓ પાળે છે ભોગ અવસ્થા કરતા યોગ અવસ્થા મોટામા મોટી છે, તેથી સસારના ભોગનો ત્યાગ કરીને તીર્થંકરો પણ દીક્ષા અગીકાર કરે છે

હાલમા બકુશ અને કુશીલ એ બે પ્રકારના ચારિત્ર પ્રવર્તે છે બકુશ અને કુશીલ નિર્ગ્રંથના આચારો ભગવતી સૂત્રના પચીશમા શતકમા દર્શાવ્યા છે ભગવતી સૂત્રના આધારે સાધુઓના આચારો જોવામા આવે તો સાધુવર્ગની ઉત્તમતા અને પૂજ્યતાનો ખ્યાલ ગૃહસ્થવર્ગના મનમા વિશેષ રહ્યા કરે

સાધુવર્ગની અનેકિકતાનો ભાસ ગૃહસ્થોને થયાવિના રહેતો નથી સાધુઓ, ગૃહસ્થોથી સાસારિક બાબતમા ન્યારા રહે છે, પણ ધાર્મિક બાબતમા બન્ને વર્ગ સાથે રહીને કેટલાક-ધાર્મિક કાર્યો કરે છે નિરૂપાધિદશામા સહજ સુખ સમાયનુ છે એવુ ગૃહસ્થોને સાધુઓ દર્શાવી શકે છે સ્વતત્ર અને આનન્દમય જીવન ગાળવાનેમાટે સસારનો ત્યાગ કરીને મનુષ્યો સાધુનો વેષ અગીકાર કરે છે આત્મજ્ઞાન અને ધ્યાનથી સાધુઓ પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કરે છે પરમાત્મ સબન્ધી વિશેષ જ્ઞાન સાધુઓના હૃદયમા સ્ફુરે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજે ગૃહસ્થવેષનો ત્યાગ કરીને સાધુ-

વગડામા અને ગુફામા તેમજ નિર્જન સ્થાનમા નિરૂપાવિ દશા ભોગવતા રહેતા હતા, તેમ અનુમાન કરી શકાય છે ગચ્છ કદાગ્રહ કલેશથી તેઓ દૂર રહેતા હતા, એમ તેઓશ્રીના વચનો કહી આપે છે પચાગીના ખરા આશયને તેઓ માન્ય કરતા હતા આવા ઉત્તમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ સાધુવર્ગની ઉત્તમતા કેટલીઅધી મનમા માનતા હતા, તે બાબતનો ઉત્તર તેમનુ બનાવેલુ આ પદ સારી રીતે આપી શકે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી જેવા અધ્યાત્મપુરૂષ શિરોમણિ, સાધુઓનુ માહાત્મ્ય અને સાધુની સગતિનુ અપૂર્વ વર્ણન આપે છે, તેથી તેમની વ્યવહારધર્મ અને નિશ્ચયધર્મની ઉત્તમ અનુભવદશા જણાઈ આવે છે આનન્દઘનજીને સાધુની સગતિથી અપૂર્વ લાભ મળ્યો હોય, એમ આ પદથી અનુભવાય છે સાધુઓ ઉપર તેમનો કેટલો બધો પ્રેમભાવ છે તે આ પદથી સિદ્ધ થાય છે સાધુની સગતિવિના આત્મા પરમાનન્દ રસનુ ધામ બનતો નથી અનુભવ રસનો વિશ્રામ જ્યા છે એવુ પરમ મહારસ ધામ (મોક્ષ) પ્રાપ્ત કરવુ હોય તો, સાધુની સગતિની જરૂર છે મૂર્ખ કોટી ઉપાય કરે તોપણ સાધુની સગતિવિના પરમ મહારસ ધામ એવુ, મોક્ષપદ પામી શકતો નથી સાધુની સગતિથી અનેક પ્રકારના લાભો થાય છે અનુભવ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો સાધુની સગતિ કરવી

સન્ત કે જેને સાધુ કહે છે એવા સાધુ, શીતલ એવુ કલ્પવૃક્ષ છે સાધુરૂપ કલ્પવૃક્ષની શીતલ છાયાથી આત્મા આનન્દમય બની જાય છે વૃક્ષોની હવાથી અનેક પ્રકારના શારીરિક ફાયદાઓ થાય છે, પણ સાધુરૂપ જગમ કલ્પવૃક્ષોથી તો, શારીરિક, વાચિક, માનસિક અને આત્મિક લાભો શીઘ્ર પ્રાપ્ત થાય છે કલ્પવૃક્ષ જેમ અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ ટાળવા સમર્થ થાય છે, તેમ સાધુરૂપ કલ્પવૃક્ષ પણ અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ ટાળવા સમર્થ બને છે કલ્પવૃક્ષ વાચ્છિતફળ અર્પવાને સમર્થ બને છે, તેમ સાધુઓ પણ મનુષ્યોની શુભ ઇચ્છાઓને સફલ કરે છે સાધુરૂપ કલ્પવૃક્ષની સેવાથી અવાછિત ટળે છે સૂર્યના તાપથી તપ્ત થએલ મનુષ્યો, જો કલ્પવૃક્ષનો આશ્રય લે છે તો તેઓનો તાપ શાન્ત થાય છે, તેમ સાધુરૂપ જગમ કલ્પવૃક્ષોનો આશ્રય પામીને મનુષ્યો ભવતાપને શાન્ત કરે છે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના તાપથી મનુષ્યોના મન સતપ્ત રહે છે સાધુની સગતિ થવાથી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના આવેશ ટળે છે અને તેથી મનુષ્યોને શાન્તિ મળે છે રાગ અને દ્વેષનો નાશ કેવી રીતે કરવો, તતસબ-

એમ અનુમાન કરી શકાય છે તેઓશ્રી ચઉદમા અનન્તનાથના સ્તવનમા કહે છે કે,

गच्छना भेद वहु नयण नीहालता, तत्त्वनी वात करतां न लाजे ।
उदरभरणादि निज कार्य करता थका, मोह नडीया कलिकाल राजे ॥ धार० ॥

ગચ્છના ભેદ ઘણા પડયા છે પોતપોતાના ગચ્છની સત્યતા અને તેની પુષ્ટિમાટે ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છવાળા પ્રાય પ્રવૃત્તિ કરતા હતા અને તેથી અન્ય ગચ્છની તથા અન્ય ગચ્છના સાધુઓની તુચ્છતા દેખાડવા પ્રયત્ન કરનારાઓને શિક્ષા આપી છે કે, એ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરીને તત્ત્વની વાત કરતા તેઓ લાજતા નથી આ કારણથી મોહદશામા પ્રવેશાય છે આ ઉપરથી સાર ખેંચવાનો કે, તેઓએ પ્રમાદી સાધુઓએ ગચ્છના ભેદે અન્ય ગચ્છની સાથે ક્લેશની ઉદીરણા કરી પ્રમત્ત બનવુ નહિ અન્ય સાધુઓને શિખામણ આપતા એ પ્રમાણે કહેવામા આવે છે આ સાધુઓની ઉન્નતિમાટે શિખામણ છે, પણ સાધુઓના ખડનમાટે નથી, તેમજ ઉપર્યુક્ત વાક્યથી કોઈ ગચ્છનુ ખડન પણ કર્યું નથી ગચ્છના ભેદે પરસ્પર ગચ્છના સાધુઓએ ઈર્ષ્યા, દ્વેષ અને કુસપથી લડવુ ન જોઇએ, એટલુજ હૃદય હાર્દ એ વાક્યમાથી ખેંચી શકાય છે આગમોના અનુસારે તેમનુ કથન છે તેઓશ્રી કહે છે કે,

पाप नहि कोइ उत्सूत्र भाषण जिश्यो, धर्म नहि कोइ जगसूत्र सरिखो ।
सूत्र अनुसार जे भविक किरिया करे तेहनो शुद्ध चारित्र परिखो ॥ धार० ॥

ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરવામા તેમણે મોટામા મોટું પાપ દર્શાવ્યુ છે સૂત્રોના અનુસારે ઉપદેશ દેવાસમાન કોઈ ધર્મ નથી સૂત્ર અનુસારે ક્રિયા કરનારનુ શુદ્ધ ચારિત્ર જણાય છે પિસ્તાલીશ આગમો અને સુવિહિત આચાર્યોના બનાવેલા ગ્રન્થો ઉપર તેમની અપૂર્વ શ્રદ્ધા હતી અને તે બાબતની માન્યતાને તેઓ શ્રી નમિનાથના સ્તવનમા સુક્ત કઠે પ્રકાશે છે, તે નીચે મુજબ—

सूत्रने चूर्णी भाष्य निर्युक्ति, वृत्ति परपर अनुभव रे ।
समय पुरषनां अग कह्यां ए, छेदे ते दुर्भव्य रे ॥ षड० ॥

સૂત્ર, ચૂર્ણિ, નિર્યુક્તિ, ભાષ્ય, વૃત્તિ, પરપરા અને અનુભવ એ જૈનદર્શન સિદ્ધાન્તરૂપ પુરૂષના અગ કહ્યા છે એ અગોને જે છેદે તે દુર્ભવ્ય છે આગમની પચાગીની માન્યતા માટે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીનુ આ વચન બસ છે પચાગીની માન્યતાવાળા અને વૈરાગી તેમજ અધ્યાત્મજ્ઞાની, એવા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ સાધુનો વેષ ત્યાગ્યો નથી, તેમણે તબુરા અને કફની ધારણ કરી નથી આનન્દઘનજી

રગાવાને ચાહે છે સાધુવિના કોણુ ભ્રમરૂપ વિહારને અપહરી, શુદ્ધ નિરઞ્જન ચન્દ્રરૂપ પરમાત્માને દેખાડવા સમર્થ થઈ શકે? અલબત સાધુવિના શુદ્ધ નિરઞ્જન ચન્દ્રરૂપ પરમાત્માને દેખાડવા અન્ય કોઈ સમર્થ થઈ શકતો નથી અન્ય સનાતન વેદધર્મીઓના પુરાણોમા પણ સાધુની સગતિનુ આ પ્રમાણે અપૂર્વ માહાત્મ્ય વર્ણવ્યુ છે બ્રહ્મા સાધુની સગતિવિના જગત્મા અન્ય કિઞ્ચિત્ સારભૂત વસ્તુ માનતો નથી જગત્મા બ્રહ્મા જેવાની પણ આવી સન્તસમાગમેચ્છાની દશા છે, તો અન્યનુ શુ કહેવુ! અન્યદર્શનીઓના શાસ્ત્રાધારે જોતા શ્રીકૃષ્ણ પણ, સાધુની સગતિ ઇચ્છતા હતા અને સાધુઓના ચરણકમલનુ પ્રક્ષાલન કરતા હતા અને તે સાધુઓને દેખી, ઉભા થઈ હાથ જોડતા હતા મહાદેવ પણ સાધુની સગતિની શ્રેષ્ઠતા સ્વીકારે છે વસિષ્ઠઋષિની સગતિથી વિશ્વામિત્ર એક ઘડીમા સુધરી ગયા, વસિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્રને તપશ્ચર્યાફલ અને સગતિફળની મહત્તા સમ્બન્ધી વિવાદ થયો તેમા પણ સાધુની સગતિનુ ફળ મહાન્ સિદ્ધ થયુ જ્યારે બ્રહ્માદિક પણ સાધુસગતિ સમ્બન્ધી ઉત્તમ વિચારો ધરાવે છે, એમ અન્યદર્શનીઓના પુરાણોથી જણાય છે, ત્યારે જૈનશાસ્ત્રો સાધુની સગતિનુ ઉત્તમોત્તમફળ દેખાડે એમા કાઈ પણ આશ્ચર્ય નથી ભ્રમણાનો વિહાર અપહરીને સાધુવિના અન્ય કોઈ પરમાત્મારૂપ શુદ્ધચન્દ્રને દેખાડવા સમર્થ થતો નથી

આત્મા, સાધુની સગતિવિના સસારની ભ્રમણામા સત્ય સુખ પામ્યો નહિ સાસારિક વસ્તુઓને પોતાની માની આત્મા જે તે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ માટે રઝળ્યો, કૂટાયો–પીટાયો, પણ સત્યસુખ આસ્વાદી શક્યો નહિ પરવસ્તુની ભ્રમણામા આત્મા પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ ભૂલ્યો અને તેથી તેણે આશ્રવના માર્ગમા અનાદિકાળથી પ્રયાણ કર્યું સદ્ગુરૂના સમાગમથી આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખે છે શ્રી મહાવીરસ્વામી પૂર્વે પ્રથમ ભવમા સાર્થવાહ તરીકે હતા ત્યારે, તેમણે સાધુના સમાગમથી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યું હતુ સાધુના સમાગમથી મોક્ષમાર્ગનુ જ્ઞાન થાય છે સસારના વિષયભોગોમા સુખ નથી એમ સાધુના સદુપદેશથી જીવો જાણી શકે છે શુદ્ધ નિરઞ્જન પરમાત્મતત્ત્વના દર્શાવનારા સદ્ગુરૂ સાધુરાજનુ જેટલુ માહાત્મ્ય વર્ણવીએ તેટલુ અલ્પ છે સાધુસગતિ એ મોક્ષનુ દ્વાર છે, આનન્દનો સાગર પ્રાપ્ત કરવો હોય તો, સાધુસગતિ કરવી જોઇએ સાધુની સગતિનો અનુભવ કરીને શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી છેલ્લી કડીઓને નીચે પ્રમાણે કહે છે

देव असुर इन्द्रपद चाहु न, राज न काज समाज री ॥
साधु निरन्तर पावु, आनन्दघन महाराज री ॥साधु०॥४॥

ન્ધીના ઉપાયોને સાધુ મહારાજા બતાવે છે રાગ અને દ્વેષરૂપ માન
સિક રોગનો નાશ કરવાને સાધુઓસમાન આ જગતમા કોઈ
ઉત્તમ વૈદ્ય નથી

સાધુરૂપ કલ્પવૃક્ષની છાયામા સદાકાલ રહેવાને માટે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ સાધુની સાધુતાને ભક્તપુરૂષો જાણી શકે છે પ્રદેશી રાજાના સમાન કોઈ નાસ્તિક નહોતો, પણ કેશીકુમારનો સમાગમ થતા પ્રદેશી નૃપના હૃદયમા રહેલુ મિથ્યાત્વ અન્ધકાર ટળી ગયુ શ્રી હેમચન્દ્રના બોધથી કુમારપાળ રાજાનુ ઉચ્ચ મન થયુ અને કુમારપાળે શ્રાવકના બાર વ્રત ઉચ્ચર્યાં શ્રી સુહસ્તિ આચાર્ય મુનિવરના ઉપદેશથી સપ્રતિ રાજાએ જૈનધર્મ અગીકાર કર્યો સાધુના ઉપદેશથી દૃઢપ્રહારીએ દીક્ષા અગીકાર કરી શ્રી દેવર્દ્ધિગણિ ક્ષમાક્ષમણે જગતના જીવોની ઉચ્ચ દશામાટે પુસ્તકો લખાવ્યા, આમ પૂર્વકાલમા જૈનસાધુઓએ હિન્દુસ્થાન અને તેની આસપાસના દેશોમા જૈનધર્મનો ઉપદેશ દીધો હતો તત્ સબન્ધીના લેખો મળી આવે છે સાધુઓ બરાબર ચારિત્ર પાળતા નથી એમ જે ગૃહસ્થો કહે છે, તેઓ જો સાધુ થઇને બરાબર ચારિત્ર પાળે તો, અન્ય સાધુઓ તેઓનો દાખલો લેઈ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવા પ્રયત્ન કરશે, કેમકે કહેવાના કરતા કરી બતાવવુ તે કરોડગણુ ઉત્તમ છે હિન્દુસ્થાનમા દયાનો અપૂર્વ સિદ્ધાન્ત પ્રસાર કરનારા સાધુઓ છે ગૃહસ્થો સસારના અનેક બધનમા બન્ધાયલા હોવાથી સાધુઓની પેઠે સર્વત્ર વિહાર કરીને મનુષ્યોને બોધ આપવા કદાપિ સમર્થ બની શકે નહિ સાધુઓના ઉપદેશથી મનુષ્યો ખરૂ સુખ મેળવવા સમર્થ બને છે, માટે સાધુને કલ્પવૃક્ષની ઉપમા આપી છે તે બરાબર છે કલ્પવૃક્ષ જેમ પુણ્યવત ભૂમીમા ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ સાધુરૂપ કલ્પવૃક્ષ પુણ્ય વત ક્ષેત્રમા ઉત્પન્ન થાય છે કલ્પવૃક્ષનો મહિમા અપરપાર છે, તેમ સાધુરૂપ કલ્પવૃક્ષનો મહિમા પણ અપરપાર છે કલ્પવૃક્ષને સ… ઇચ્છે છે, તેમ સાધુરૂપ કલ્પવૃક્ષને પણ સર્વ ઇચ્છે છે કલ્પવૃક્ષના કરત… સાધુરૂપ ભાવ કલ્પવૃક્ષ અનન્તગુણ ઉપકારી છે, માટે તેને હે ભવ્ય મનુષ્યો ! સેવો શ્રીમદ્ વિશેષત સાધુસગતિ માહાત્મ્યને વર્ણવે છે

चतुर विरची विरञ्जन चाहे, चरणकमल मकरन्द री ॥
को हरि भरम विहार दिखावे, शुद्ध निरञ्जन चद री ॥
॥ साधु० ॥ २ …

ભાવાર્થ—કુશળ એવો બ્રહ્મા પણ સાધુના ચરણકમલ મકરન્દ…

રંગાવાને ચાહે છે સાધુવિના કોણ ભ્રમરૂપ વિહારને અપહરી, શુદ્ધ નિરંજન ચન્દ્રરૂપ પરમાત્માને દેખાડવા સમર્થ થઈ શકે? અલબત સાધુવિના શુદ્ધ નિરંજન ચન્દ્રરૂપ પરમાત્માને દેખાડવા અન્ય કોઈ સમર્થ થઈ શકતો નથી અન્ય સનાતન વેદધર્મીઓના પુરાણોમા પણ સાધુની સગતિનુ આ પ્રમાણે અપૂર્વ માહાત્મ્ય વર્ણવ્યુ છે બ્રહ્મા સાધુની સગતિવિના જગતમા અન્ય કિંચિત્ સાદ્ભૂત વસ્તુ માનતો નથી જગતમા બ્રહ્મા જેવાની પણ આવી સન્તસમાગમેચ્છાની દશા છે, તો અન્યનુ શુ કહેવુ! અન્યદર્શનીઓના શાસ્ત્રાધારે જોતા શ્રીકૃષ્ણ પણ, સાધુની સગતિ ઇચ્છતા હતા અને સાધુઓના ચરણકમલનુ પ્રક્ષાલન કરતા હતા અને તે સાધુઓને દેખી, ઉભા થઈ હાથ જોડતા હતા મહાદેવ પણ સાધુની સગતિની શ્રેષ્ઠતા સ્વીકારે છે વસિષ્ઠઋષિની સગતિથી વિશ્વામિત્ર એક ઘડીમા સુધરી ગયા, વસિષ્ઠ અને વિશ્વામિત્રને તપશ્ચર્યાફલ અને સગતિફળની મહત્તા સબન્ધી વિવાદ થયો તેમા પણ સાધુની સગતિનુ ફળ મહાન્ સિદ્ધ થયુ જ્યારે બ્રહ્માદિક પણ સાધુસગતિ સબન્ધી ઉત્તમ વિચારો ધરાવે છે, એમ અન્યદર્શનીઓના પુરાણોથી જણાય છે, ત્યારે જૈનશાસ્ત્રો સાધુની સગતિનુ ઉત્તમોત્તમફળ દેખાડે એમા કાઈ પણ આશ્ચર્ય નથી ભ્રમણાનો વિહાર અપહરીને સાધુવિના અન્ય કોઈ પરમાત્મારૂપ શુદ્ધચન્દ્રને દેખાડવા સમર્થ વર્તતો નથી

આત્મા, સાધુની સગતિવિના સસારની ભ્રમણામા સત્ય સુખ પામ્યો નહિ સાસારિક વસ્તુઓને પોતાની માની આત્મા જે તે વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ માટે રઝળ્યો, કૂટાયો–પીટાયો, પણ સત્યસુખ આસ્વાદી શક્યો નહિ પરવસ્તુની ભ્રમણામા આત્મા પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ ભૂલ્યો અને તેથી તેણે આશ્રવના માર્ગમા અનાદિકાળથી પ્રયાણ કર્યું સદ્ગુરુના સમાગમથી આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખે છે શ્રી મહાવીરસ્વામી પૂર્વે પ્રથમ ભવમા સાર્થવાહ તરીકે હતા ત્યારે, તેમણે સાધુના સમાગમથી સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત કર્યું હતુ સાધુના સમાગમથી મોક્ષમાર્ગનુ જ્ઞાન થાય છે સસારના વિષયભોગોમા સુખ નથી એમ સાધુના સદુપદેશથી જીવો જાણી શકે છે શુદ્ધ નિરંજન પરમાત્મતત્ત્વના દર્શાવનારા સદ્ગુરુ સાધુરાજનુ જેટલુ માહાત્મ્ય વર્ણવીએ તેટલુ અલ્પ છે સાધુસગતિ એ મોક્ષનુ દ્વાર છે, આનન્દનો સાગર પ્રાપ્ત કરવો હોય તો, સાધુસગતિ કરવી જોઇએ સાધુની સગતિનો અનુભવ કરીને શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી નીચેની કડીઓને નીચે પ્રમાણે કહે છે

देव असुर इन्द्रपद चाहु न, राज न काज समाज री ॥
सङ्गति साधु [illegible] पाउ, आनन्दघन महाराज री ॥साधु०॥४॥

ભાવાર્થ—પોતાના શુદ્ધાન્ત કરણથી શ્રીમદ્ કહે છે કે,-દેવ, અસુર અને દેવોના પતિ ઇન્દ્રને પણ હું ઇચ્છતો નથી, મારે કોઈ રાજ્યથી પ્રયોજન નથી, કોઈ પણ કાર્યના સમૂહને ઇચ્છતો નથી, તેમ ઉપલક્ષણથી, લક્ષ્મી, ઘરબાર, હાટ, વસ્ત્ર, સત્તા અને માનપૂજાને પણ ઇચ્છતો નથી, પણ આનન્દનો ઘન જેનાથી પ્રાપ્ત થાય છે એવા સાધુની સંગતિનેજ ફક્ત ચાહું છું, એમ શ્રીમદ્ કથે છે શ્રીમદ્‌ની આ હૃદયવાણીથી લેખકના મનમાં અત્યન્ત અસર થાય છે અહો! આવા યોગીન્દ્ર પુરૂષને પણ સાધુસંગતિમાટે અત્યુત્તમ ઇચ્છા છે, ત્યારે આપણે તો સાધુની સંગતિ માટે અવશ્ય ઇચ્છા ધારણ કરવી જોઈએ શ્રીમદે એક સાધુસંગતિનીજ ઇચ્છા મનમાં રાખી છે સાધુસંગતિમાં સર્વ પ્રકારનું સુખ સમાયું છે સાધુની સંગતિમાં પરમાત્મતત્ત્વ રહ્યું છે સહજાનન્દનો આવિર્ભાવ કરવો હોય અને આનન્દની ખરી ખુમારી ભોગવવી હોય તો, સાધુની સંગતિ કરવી જોઈએ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીને સાધુની સંગતિનો પૂર્ણ અનુભવ થયો છે અને સાધુસંગતિથી આનન્દરસનો સ્વાદ લીધો છે તેથી આ પ્રમાણે હૃદયવીણા વગાડે છે સાધુના સમાગમથી આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે, આત્મજ્ઞાન પામેલા સાધુઓની આન્તરિકદશા જુદા પ્રકારની હોય છે કેટલાક લોકો કહે છે કે, જે અધ્યાત્મજ્ઞાની થાય છે તેને સાધુવર્ગ તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ રહેતી નથી, પણ આ પ્રમાણે તેઓનું કહેવું શશશૃંગવત્ અસત્ય ઠરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાની શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી છે, એમ વિદ્વાનો કબુલ કરે છે, તેવાશ્રી આનન્દઘનજીનો સાધુઓ પ્રતિ કેવો પ્રેમ છે, તે આ પદથી જણાઈ આવે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન હૃદયમાં પરિપૂર્ણ છે ત્યારે સાધુઓ ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા અને પૂર્ણ પ્રેમ ઉપજે છે અને સાધુઓની સંગતિનું વ્યસન પડે છે, એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના વાક્યપરથી સિદ્ધ થાય છે શુષ્કઅધ્યાત્મીઓનો સાધુઓ પ્રતિ પૂજ્યભાવ ન રહે એ કદી સંભવી શકે, પણ તેથી કંઇ તેમાં અધ્યાત્મજ્ઞાનનો દોષ ગણાય નહિ શ્રીમદ્ યોગ, અધ્યાત્મ અને શુદ્ધક્રિયાના રાગી હતા, તેથી તેઓનું હૃદય શુદ્ધ પ્રેમ અને ભક્તિ તથા ધ્યાનથી ઉચ્ચ થતા,-સંયમની ઉત્તમ દશાના અનુભવથી-આવા ઉદ્ગારો નીકળે તે અનુભવમાં આવે છે શુષ્ક જડ જેવા ક્રિયાવાદી અને શુષ્ક અધ્યાત્મવાદીઓનું હૃદય, શુદ્ધપ્રેમ અને અનુભવજ્ઞાનથી રહિત હોય છે તેથી તેઓના હૃદય કદાગ્રહવાસનાઓથી વાસિત બને છે અને તેથી તેઓને યથાર્થ આત્મતત્ત્વનો લાભ પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી જેનાથી સમ્યક્ત્વબોધિની પ્રાપ્તિ થઈ હોય, એવા ધર્મ ગુરૂ તરીકે તો એક સાધુગુરૂ મસ્તકે અવશ્ય ધારણ કરવા જોઈએ, તેમ ચારિત્રકોટિની અપેક્ષાએ અન્ય સાધુઓની સંગતિ કરવી જોઈએ

સર્વ સાધુઓ એકસરખા ન હોય તે તો અનુભવસિદ્ધ છે વાચકો તથા લેખકોના શુભ પરિણામ પણ એક દિવસમા મન્દ, મન્દતર, ઉચ્ચ, ઉચ્ચતર થયા કરે છે, તે ઉપરથી મનુષ્યોએ સાર ખેંચવાનો છે કે, સાધુઓ પણ પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે શુભ, શુભતરાદિ પરિણામને ધારણ કરે છે કોઈ સાધુમા જ્ઞાનગુણ ખીલ્યો હોય છે અને કોઈ સાધુમા વૈયાવૃત્ય ગુણ ખીલ્યો હોય છે સાધુઓને પણ આઠ કર્મ લાગ્યા હોય છે, તેથી તેઓને પણ કર્મના ઉદયે કોઈ વખત દોષો લાગી શકે છે, પણ તેઓ દોષોનો નાશ કરવા પ્રાયશ્ચિત્ત વગેરે કરે છે અને પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરે છે સાધુવર્ગ પાપકર્મથી ડરે છે અરે ! હુ સાધુ થયો છુ, મારા દોષથી ધર્મની અપભ્રાજના થશે અને ધર્મની હીનતા થશે, માટે મારે આ કૃત્ય કરવુ ઘટે નહિ, અર્થાત્ હવેથી મારે દોષ સેવવો નહિ એવુ સાધુના મનમા આવે છે ગૃહસ્થો તો એમ કહે છે કે, અમે સસારી છીએ, તેથી અમે તો કર્મથી ખરડાયલા છીએ, અમોએ કયા વ્રત ઉચ્ચર્યાં છે? એમ પણ કહી દે છે, પણ સાધુવર્ગથી તે પ્રમાણે કહી શકાતુ નથી ગૃહસ્થ તો નિશ્શક થઇને કોઈ પણ પાપમા પ્રવૃત્તિ કરે છે, પણ સાધુઓને તો દોષ સેવતા ભય અને લજ્જા ઉત્પન્ન થયાવિના રહેતી નથી કોઈ સાધુમા એક દોષ હોય, તેથી તે સર્વ પ્રકારના દોષવાળો સિદ્ધ ઠરતો નથી સાધુમા રહેલા એક દોષથી તેનામા રહેલા અન્ય ગુણોને પણ દોષરૂપે માની લેવાનો નીચ સ્વભાવ ત્યાગ કરવો જોઇએ સર્વગુણી વીતરાગ છે સાધુઓ થયા એટલે કોઈ પણ પ્રકારનો દોષ હોવોજ ન જોઈએ, એવો સિદ્ધાત નથી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, કામ, આદિ દોષો દશમા ગુણઠાણાના ઉપર અને કેવલજ્ઞાન થયાવિના સર્વથા પ્રકારે ટળતા નથી, તેથી હાલના સમયમા તરતમ યોગે ગુણોની અધિકતા જેનામા દેખાય તેનુ બહુ માન કરવુ જે જે અશે જે જે સાધુમા, જે જે ગુણ દેખાય તે તે અશે તેનુ બહુમાન કરવુ પચમકાલમા સર્વત્ર જેટલો પણ જેનામા ગુણ દેખાય તેના ગુણને પર્વતસમાન કરી માનવો, કોઈ સાધુનુ કોઈ ખરાબ આચરણ હોય તેથી સર્વે સાધુઓ તેવા પ્રકારના હોઈ શકતા નથી કોઈ સાધુમા કોઈ ગુણ વિશેષ ખીલ્યો હોય છે અને અન્ય કોઈ દોષ હોય છે અર્થાત્ પાચ આગળીઓની પેઠે સાધુઓની પણ સમાનતા હોતી નથી કોઈ સાધુમહાત્મા ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયા હોય, વા થતા હોય તો તેમને પુન સહાય આપીને આગળ ચઢાવવા જોઇએ પણ પડ્યાપર પાટુ મારવાની પેઠે તેમને ઠેઠ હેઠળ પાડવા પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ દોષ સેવીને દોષને દોષ તરીકે માનનાર કોઈ સાધુ

હોય, તો માતૃદૃષ્ટિથી તેમના દોષનું પ્રક્ષાલન કરી ઉચ્ચ કોટીપર લાવવા પ્રયત્ન કરવો. પંચમકાળમાં દેશકાલાદિ અનુસારે જે ચારિત્રનો ખપ કરતા હોય અને પ્રમાદ-દશાનો પરિહાર કરવા પ્રયત્ન કરતા હોય, એવા સાધુઓની સેવા, ભક્તિ અને બહુમાન કરવું. સાધુઓને ત્રિકાલ વન્દન કરવું. સાધુઓની આહાર, પાણી અને વસ્ત્ર પાત્રથી વૈયાવચ્ચ કરવા અત્યન્ત ભાવ ધારણ કરવો, સાધુઓની નિન્દા કરવી નહિ. ગુણાનુરાગદૃષ્ટિ ધારણ કરીને સાધુઓના ગુણોને ગ્રહણ કરવા. જૈન-શાસનનો પ્રાણ સાધુવર્ગ છે. ગૃહસ્થોએ સાધુવર્ગની ઉન્નતિ કરવા તન, મન અને ધનનો ભોગ આપવો. પોતાની માતાના દોષો દેખવામાં જેમ કોઈ ગૃહસ્થ દોષદૃષ્ટિને ધારણ કરતો નથી, તેમ સાધુઓના દોષ જોવાને માટે દોષદૃષ્ટિને ધારણ ન કરવી, તેમ સાધુઓએ યથાશક્તિ સંયમમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કર્યા કરવી. પ્રતિદિન ઉચ્ચ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયત્ન કરવો. શ્રીમદ્ આનન્દઘનની પેઠે ઉત્તમ સાધુઓની સંગતિ કરવા પ્રયત્ન કર્યા કરવો. કોઈ પણ સાધુના ગુણો જોવા અને ગુણો લેવા. શુદ્ધપ્રેમથી સાધુવર્ગની ભક્તિ કરવા અને તેમના ગુણો લેવા તેમની સંગતિ કરવી, એમ શ્રીમદ્ પોતાના આન્તરિક હૃદયથી જણાવે છે.

पद ६९

(राग अलहियो वेलावल)

प्रीतकी रीत नहीं हो, प्रीतम प्रीत० ।
मैं तो अपनो सरव शृंगारो, प्यारेकी न लई हो. प्रीतम०॥ १ ॥

ભાવાર્થ—સમતા પોતાના આત્મસ્વામીને કહે છે કે, હે પ્રીતમ! આ પ્રીતની રીત નથી. મેં તો પોતાનો સર્વ શૃંગાર હે પ્યારા! આપને માટે કર્યો, પણ આપના ધ્યાનમાં કંઈ આ બાબત આવતી નથી. પત્નીના મનમાં પતિનામાટે ઉચ્ચ અભિપ્રાય હોય અને પતિનામાટે સ્વકીય સર્વ શૃંગાર કરતી હોય, પણ પતિના મનમાં કંઈ ન હોય તો એક પાક્ષિક પ્રીતિ ગણાય છે. एक पखी प्रीति केम परवडे, उभय मिल्या होय सन्धि આ સુવર્ણમય વાક્યની ઝાંખી અત્ર માલુમ પડે છે. સમતા પોતાના આત્મપતિને ઉદ્દેશીને આજ હેતુથી કહે છે કે, આ શું પ્રીતિની રીતિ જણાય કે? આપના ઉપર હું પ્રાણ પાથરું છું, તેમજ મારા હૃદયમાં આપવિના અન્ય કોઈ નથી, મારું જે કંઈ છે તે સર્વે આપનું છે. હું આપના ઉપર વિશુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરૂંછું અને આપના મનમાં તો તે બાબતનું કંઈ નથી, તેથી આપની સ્ત્રીના મનમાં શું થતું હશે તે અન્ય કોણ જાણી શકે? પ્રીતિ જો પરસ્પર હોય છે તો, તે પ્રીતિનો

રસ આનન્દમય દેખાય છે. જગત્મા પણ કહેવત છે કે, જે પ્રીતિરસનો રસીલો હોય તેની સાથે પ્રીતિની રીતિ શોભી શકે છે જેનામા પ્રેમ નથી તેની સાથે કોઈ પ્રીતિ કરવા જાય છે તો તેમા આનન્દરસ અનુભવાતો નથી પ્રેમરસનો જે જ્ઞાતા ન હોય તેની આગળ પ્રેમરસનો શૃગાર કદી શોભી શકતો નથી અને તેથી ઉભયને કદર્થના અને ઉદ્વેગ થાય છે प्रीत ऐसी कीजीए, जैसे शिरके बाल, काटे कटावे पिछु कटे, पण नहि छोडे ख्याल ઇત્યાદિ કહેણીઓ જગત્મા પ્રેમનામાટે મોજુદ છે જગત્ના સ્થૂલ પદાર્થોપર પણ આત્મામાથી પ્રેમ પ્રગટે છે આત્મા જો પોતાની મૂળદશાને અવબોધી શકે તો, સમતા કહે છે કે મારાઉપર વિશુદ્ધ પ્રેમને ધારણ કરી શકે વિશુદ્ધ પ્રીતિવિના પરસ્પરની પ્રીતિની રીતિ ગણાય નહિ, તેમજ એક પાક્ષિક પ્રીતિમા પ્રીતિની રીતિ ગણાય નહિ

मैं वस पियके पियसग औरके, या गति किन सीखई ॥
उपगारि जन जाय मनावो, जो कछु भई सो भई हो. ॥
॥ प्रीतम० ॥२॥

विरहानल जाला अतिहि कठीन है, मोसें सही न गई ॥
आनन्दघन यु सघन धारा, तब ही दे पठई हो
॥ प्रीतम० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ —સમતા કહે છે કે, અહો ! આ પ્રીતિની રીતિ કેમ ગણાય? હુ મારા પ્રિય સ્વામિના વશમા છુ અને પ્રિયસ્વામી તૃષ્ણા અને કુમતિ આદિના વશમા છે, તો તેમને આવી ગતિ કોણે શિખવી? હુ મારા સ્વામિના વશમા છુ તો તેમણે મારા સબન્ધમાજ રહેવુ જોઇએ કુમતિ અને તૃષ્ણાના સબન્ધમા તેઓ જાય છે, તે કોઈ રીતે સારૂ નથી હે ઉપકાર કરનારા મનુષ્યો ! હવે તો તમે જઇને મારા સ્વામિને મનાવી લાવો અદ્યાપિ પર્યન્ત જે બન્યુ તે બન્યુ, હવે તેવુ ન બને તેમ થવુ જોઇએ મારા સ્વામિના વિરહરૂપ અગ્નિની જ્વાલા, અત્યન્ત કઠીન છે, મારાવડે તે સહન કરી શકાઈ નહિ, તેમાટે આનન્દના ઘનરૂપ મેઘવૃષ્ટિની ધારા મોકલવાની પ્રાર્થના કરૂ છુ, માટે તેને તુર્ત મોકલી આપો

રાગ અને દ્વેષવૃત્તિના ઘરમા આત્મા જે ક્ષણમા જાય છે તે સમયે આત્માની સાથે સમતાનો વિયોગ થાય છે સમતા આત્માને પ્રાપ્ત કરવામા અત્યન્ત શુદ્ધ પ્રેમને ધારણ કરે છે આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂ-

પ્રમાજ તે શન ધારણ કરે છે, તેથી પોતાના સ્વામિના વશમા છે એમ નિશ્ચયરીત્યા તે બોલે છે કિન્તુ આત્મા તો કુમતિ અને તૃષ્ણાના યોગે સમતાના શુદ્ધ સબન્ધને અને તેના પ્રેમને પણ જાણી શકતા નથી અને તે કુમતિનુ કહ્યુ કરે છે, તેથી તે અન્યના સગી છે એમ સમતાનુ કહેવુ યથાર્થ સમજાય છે પોતાનાપર શુદ્ધ પ્રેમને ધારણ કરનારી એવી સમતાના સ ગી આત્મા થતો નથી અને ભ્રાન્તિથી કુમતિના સગમા રહે છે, તેથી આવી ગતિ કોણે શિખવી? એમ કહી સમતા ઠપકો (ઉપાલભ) આપે છે તે યોગ્યજ છે જગતમા પણ કહેવત છે કે, પોતાના વશમા છે તેને મૂકીને પરસ્ત્રીની સગતિ જે કરે છે તેનુ ડહાપણ ધૂળસમાન છે મૂઢ પુરૂષ પરસ્ત્રીના પરવશપણામા ફસાઇને પોતાના આત્માને નીચ બનાવે છે અને નીતિનો ભગ કરે છે મૂઢ પુરૂષને આવી ગતિ શીખવનાર કુમતિવિના અન્ય કોઈ નથી કુમતિના વશમા પડેલા મનુષ્યોની બુદ્ધિમા મલીનતા થઈ જાય છે અને તેઓનુ મન હડકાયા કૂતરાની પેઠે વિષયવેગથી જ્યા ત્યા આથડે છે મૂઢ પુરૂષો ત્યા સન્તોષ અને સુખ પ્રાપ્ત કરવા જાય છે, પણ દુ ખના ખાડામા ઉતરે છે અને અનેક પ્રકારની આપત્તિના વાદળાઓથી ઘેરાય છે મૂઢ પુરૂષ પોતાની સત્ય સ્ત્રીનો સગ ત્યાગ કરીને, અન્યત્ર-અન્ય સ્ત્રીની સોબત કરે છે તેમા તેને કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ પ્રાપ્ત થતો નથી અને સ્વાર્થપ્રેમની મલીનતાના ધુમાડાથી તેની ચક્ષુમાથી અશ્રુનો પ્રવાહ અન્તે નીકળ્યાવિના રહેતો નથી મુવર દુગ્ધના પાનથી કદી તૃષાની શાન્તિ થતી નથી, તેમ પરસ્ત્રીના સગથી કદાપિ અશમાત્ર પણ શાન્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી પોતાના સ્વામિપર સમતાનો અત્યન્ત વિશુદ્ધ પ્રેમ છે, તેથી પોતાના સ્વામિને પોતે કહે છે, પણ અજ્ઞાનદશાથી આત્મસ્વામી પોતે માનતા નથી, તેથી અનુભવજ્ઞાન વગેરે ઉપકારી મનુષ્યોને તે વિનવે છે અને મારા સ્વામિને મનાવી લાવો એમ કથે છે અનુભવથી આત્માને સત્ય સ્ત્રીનો અનુભવ થાય છે અનુભવવિના સત્યનો નિર્ધાર થઈ શકતો નથી આત્માની પ્રાપ્તિ કરાવનાર અનુભવ છે, માટે તે ઉપકારી કહેવાય છે આત્માનો વિરહ તે સમતાને અગ્નિની જ્વાલા કરતા વિશેષ પ્રકારે બાળે છે પ્રેમીના વિરહરૂપ અગ્નિને કોઈ સહન કરી શકતુ નથી સમતા વિરહ અગ્નિથી બળે છે, માટે તે આનન્દઘનરૂપ મેઘની ધારાને ઇચ્છે છે તે યથાયોગ્ય કાર્ય છે આનન્દઘનરૂપ મેઘની ધારાથી વિરહની અગ્નિ શાન્ત થાય છે, અર્થાત્ આત્મા કુમતિનો સગ ત્યાગ કરે છે અને સમતાના સગમા જ્યારે આવે છે, ત્યારે આનન્દઘન મેઘની વૃષ્ટિ વર્ષા કરે છે અને તેથી આનન્દની છાયા છવાઈ જાય છે

पद ७०.

(साखी)

आतम अनुभव रसकथा, प्याला पिया न जाय ॥
मतवाला तो ढहि परे, निमता परे पचाय ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —આત્માના અનુભવરસની કથાનો પ્યાલો પી શકાતો નથી, કારણ કે જે મતવાળો મનુષ્ય, આત્માનુભવ રસકથાનો પ્યાલો પીવે છે તો ઢળી પડે છે, મૂર્ચ્છા પામે છે, બેભાન થઈ જાય છે આશય કે, તે આત્માનુભવરસકથાના પ્યાલાને પચાવી શકતો નથી નિમતા અર્થાત્ જે મનુષ્યોને કોઈપણ પ્રકારનો મતઆગ્રહ, કે હઠભાવ નથી અને જે અનેકાન્તપણે સર્વ પદાર્થોનું સ્વરૂપ અવબોધે છે અને જે કોઈપણ પ્રકારના વ્યવહાર વા નિશ્ચયના એકાન્તપક્ષને પકડતો નથી, તેજ અધ્યાત્માનુભવરસકથાના પ્યાલાને પચાવી શકે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ આ સાખીને અનુભવજ્ઞાનના ઉદ્ગારથી લખી છે આ સાખીનો અર્થ એટલોબધો છે, કે તેના ઉપર એક મોટું પુસ્તક લખી શકાય અધ્યાત્મજ્ઞાનરસના અધિકારીવિના પારાની પેઠે અધ્યાત્મજ્ઞાન પચાવી શકાતુ નથી અને ઉલટુ અનર્થથી પરપરાને વધારે છે. અધ્યાત્માનુભવરસકથાનો પ્યાલો પીધાવિના સાસારિક દુ ખોની નિવૃત્તિ થવાની નથી સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનમા અધ્યાત્મજ્ઞાનની શ્રેષ્ઠતા મહાત્માઓએ દર્શાવી છે રાગ અને દ્વેષનો નાશ કરવો હોય તો અધ્યાત્મજ્ઞાનાનુભવરસકથાનો પ્યાલો પીવાની આવશ્યકતા છે તે માટે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કથે છે કે, એકાન્તપણુ ત્યાગ કર્યાવિના અધ્યાત્માનુભવરસપ્યાલો પીવાની યોગ્યતા આવતી નથી એકાન્ત-વ્યવહારનયને માનનારાઓ મતવાળા કહેવાય છે એકાન્તવ્યવહારમા ધર્મ માનનારાઓ અધ્યાત્મજ્ઞાનરસનો પ્યાલો પીવે છે, પણ વ્યવહારના કદાગ્રહથી અધ્યાત્મરસનુ પાચન થઈ શકતુ નથી, અર્થાત્ કોઈને વાન્તિ (વમન) થાય છે અને જેમ જમેલુ ભોજન બહાર નીકળી જાય છે, તેમ વ્યવહાર કદાગ્રહીના મનમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો રસ ટકી શકતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો રસ પચાવવો એ કઈ સામાન્ય કાર્ય નથી વ્યવહારમત વાદીઓ આત્માનુભવરસની કથાઓને પણ શ્રવણ કરતા ચીડાઈ જાય છે જેના હૃદયમા અધ્યાત્મની અરુચિ અને તેની યોગ્યતા પણ નથી તે આત્માની સહજાનન્દની ઝાખીને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. બે નયુ

વર્ષના છોકરાને પારાની માત્રા આપવામા આવે તો તે જીરવી નકતો નથી, તેમ અધ્યાત્મજ્ઞાનની યોગ્યતા જેનામા નથી તેની આગળ અધ્યાત્મજ્ઞાનકથા કહેવાથી તેનુ હિત થઈ શકતુ નથી ક્રોધીને કોઈ દેવતા વશ થાય તો તેથી તે અનર્થની પરપરા વધારે છે, તેમ જેનામા સદ્ગુણોની યોગ્યતા ન આવી હોય અને જેને અધ્યાત્મતત્ત્વપર રૂચિ ન હોય તેનીપાસે અધ્યાત્મજ્ઞાનની કથા કરવાથી તેનુ અહિત થાય છે યથા ગામઢીયા राजसभामा, दीवही नगर मजार । गायन करतो गायकने तो, दीधा दाम गमार ॥ मूढने ज्ञान कशु नहि थाय આ કહેવત પ્રમાણે અધિકારની પરીક્ષા કર્યાવિના, મત-કદાગ્રહીની આગળ આત્માનુભવરસકથા કરવાથી ઉલટી નકાને ઉપાધિ થાય છે દુનિયામા જેણે જેટલી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી હોય છે તેને તેટલુ મળે છે પોતાની ભૂમિકા કઈ છે તેનો નિર્ણય યાવત્ કરવામા ન આવે, તાવત્ તેને અમુક જ્ઞાન હિતકારક છે કે નહિ? તે કહી શકાય નહિ જેની સ્થૂળબુદ્ધિ હોય તેની આગળ અધ્યાત્મતત્ત્વની સૂક્ષ્મ વ્યાખ્યાઓ કરવામા આવે તો, અરણ્યરૂદનની તુલ્યતાને ધારણ કરી શકે તેમા કઈ આશ્ચર્ય નથી ગાસભને તો ઘાસજ આપવુ જોઈએ જો તેને સાકર ખવરાવવામા આવે તો ઉલટુ હિતને બદલે તેનુ અહિત થાય છે વ્યવહારના એકાન્ત કદાગ્રહીને પણ અધ્યાત્મરસકથાનો ઉપદેશ આપવાથી બરાબર લાભ થતો નથી

જેઓ એકાન્તે નિશ્ચયનયને માને છે, પાણુ નિશ્ચયનયકથિત ધર્મપાત્ર બન્યા નથી,-નિશ્ચયનયનુ સ્વરૂપ બિલકુલ સમજતા નથી અને નિશ્ચયને હઠ કરી પકડે છે, તેપણ અપેક્ષાએ જોતા મતવાળા છે નિશ્ચયનયનુ જેઓ યથાર્થ સ્વરૂપ અવબોધતા નથી અને જેઓ વ્યવહારધર્મની અધિકાર પ્રમાણે થએલી ક્રિયાઓને ત્યાગે છે, તેઓ અધ્યાત્મરસકથાઓને શ્રવણ કરીને શુષ્ક અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો બને છે અને તેથી તેઓ અન્તરની રમણતાવિના કહેણી અને રહેણીની ભિન્નતાથી અધ્યાત્માનુભવરસકથાને પચાવી શકતા નથી

નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરૂઢ અને એવભૂતનય, એ સાત નયોથી ધર્મનુ સ્વરૂપ અવબોધ્યાવિના અને સાત નયકથિત ધર્મની શ્રદ્ધા કર્યાવિના, એકાન્ત નયવાદમતનો કદાગ્રહ ટળતો નથી ધર્મક્રિયાઓની અધિકારતા અધિકારીઓના ભેદે ભિન્ન ભિન્ન છે વીતરાગના વચનો સાપેક્ષજ્ઞાને ભરપૂર છે જેણે સાત નયોની સાપેક્ષાપૂર્વક તત્ત્વોનુ સ્વરૂપ અવબોધ્યુ છે તેને કદાગ્રહનુ મમત્વ રહેતુ નથી, તેથી તે નિર્મમ દશાવાળો ગણાય છે જ્ઞાનની નિર્મમત્વ અને કદાગ્રહરહિત દશા જેણે પ્રાપ્ત કરી છે, તે અધ્યાત્મજ્ઞાનરસનો પ્યાલો

પી શકે છે અને તે અધ્યાત્મરસના પ્યાલાને પચાવી શકે છે અધ્યાત્મરસનો પ્યાલો પચાવનાર વ્યવહાર અને નિશ્ચયનયકથિત ધર્મતત્ત્વ વ્યાખ્યાઓને, તે તે નયની અપેક્ષાએ સમજે છે, અને તેની શ્રદ્ધા કરે છે, કિન્તુ તત્સમ્બન્ધી એકાન્તે કોઈ નયની વાતને પકડીને કદાગ્રહ કરતો નથી તે દરેક નયના વચનોના ભાવને સમજી શકે છે અને અધિકાર પ્રમાણે આચરણ કરી શકે છે નવતત્ત્વ, ષડ્દ્રવ્ય, આદિ દ્રવ્યાનુયોગને પરિપૂર્ણ સમજી શકે છે અને અનેકાન્તપક્ષને ધારણ કરે છે મહાત્માઓ અધ્યાત્માનુભવરસકથાના પ્યાલાનુ પાન કરીને તેને પચાવી શકે છે અધ્યાત્મરસના પ્યાલાને પીને તેને બરાબર જે પચાવી શકે છે, તે જગતનો શહેનશાહ બને છે, અર્થાત્ તેને અવધૂતદશાનો અનુભવ આવે છે, આત્મજ્ઞાનરસમા સદાકાલ તે અલમસ્ત રહે છે જગતની પ્રવૃત્તિને હઠાવીને તે વિરતિપણુ ભજે છે સમતાના અનુભવને તે પામી શકે છે અને તેને આત્માના ઉપર અત્યત વિશુદ્ધ પ્રેમ પ્રગટે છે, તેથી તે આત્માના અનુભવપ્રદેશમા ઉતરના પ્રયત્ન કરે છે અને તે સહજાનન્દને પ્રાપ્ત કરે છે હવે તેવા આત્માનુભવ પ્રસગને અનુસરી આત્માની શ્રદ્ધારૂપ સ્ત્રી પોતાની સખી મતિને શિખામણ આપે છે તે અત્ર દર્શાવે છે

(राग वसन्त धमाल)

छबिले लालन नरम कहे, आली गरम करत कहावात ॥टेक॥
माके आगें मामुकी कोई, वरनन करय गिवार ॥
अजहु कपटके कोथरी हो, कहा करे सरधा नार ॥ छ० ॥१॥
चउगति महेल न छारिहो, कैसे आत भरतार ॥
खानो न पीनो इन बातमें हो, हसत भाग कहा हाड ॥
॥ छ० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —શ્રદ્ધા પોતાની સખી મતિને કથે છે કે, હે સખી મતિ ! છબીલા અને આપણુ પોષણ કરનારા એવા લાલન આત્મસ્વામી તારી સાથે શાન્ત થઈને શાન્ત વાર્તા કરે છે, ત્યારે તુ ગુસ્સામા આવીને કેમ વાર્તા કરે છે ? મતિ પોતાના સ્વામિનુ શુદ્ધસ્વરૂપ અવબોધતી નથી અને આત્માના સમ્મુખ થતી નથી અને આત્માની સત્ય મહત્તા જાણતી નથી ત્યાસુધી આત્મા ઉપર મતિનુ લક્ષ્ય લાગતું નથી અને આત્મા ઉપર ગુસ્સે થાય છે આત્માની વાત, મતિને પસદ પડતી નથી બાહ્ય વસ્તુઓના સબન્ધમા રહેનારી મતિને આત્માના ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ પ્રગટતો નથી અને તેથી આત્માની ભક્તિ સેવામા આસ્તિકતા ધારણ

કરતી નથી આત્માના મૂળ સ્વરૂપની અજાણ એવી મતિ દુનિયામા અનેક પ્રકારની કળાઓ કેળવે છે અને પ્રવૃત્તિ માર્ગમા લાગી રહે છે આવી મતિની દશા જાણીને શ્રદ્ધા કથે છે કે, હે મતિ ! હુ તારૂ સર્વ સ્વરૂપ જાણુ છુ જેમ માની આગળ કોઈ ગમાર, મામાનુ વર્ણન કરે, તેમ તુ પણ તારૂ સત્ સ્વરૂપ જાણુ છુ અદ્યાપિપર્યંત તુ કપટની કોથળી છે, અર્થાત્ અનાદિકાળથી તે અદ્યાપિપર્યંત ત્હારામા કપટ ઘણુ છે હવે તુ પોતેજ વિચારીને કહે કે, આત્મસ્વામિને મેળવી આપવામા શ્રદ્ધા શું કરી શકે ? હે મતિ ! તારામાથી કપટાદિ દોષો ટળે તો સ્વામિની સાથે હુ મેળાપ કરાવી આપુ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના દોષમાથી મલીન થએલી એવી તુ મતિ અને આત્મસ્વામી, એ બેનો મેળાપ થઈ શકે નહિ એવો સ્વાભાવિક નિયમ છે કે, સ્ત્રીમા ઉત્તમ સદ્‌ગુણો હોય છે તો પતિ તેની પાસે રહે છે પોતાના સ્વામિની પ્રસન્નતા મેળવવામાટે સ્ત્રીએ સદ્‌ગુણોને ધારણ કરવા જોઇએ અને પોતાના સ્વામિની આજ્ઞામા રહેવુ જોઇએ ધન્વન્તરિ વૈદ્ય હોય, પણ રોગી પથ્ય ન પાળે તો ધન્વન્તરિ વૈદ્ય પણ રોગીનુ ભલુ શી રીતે કરી શકે ? તેમ હે મતિ ! હુ તારા ભલા માટે પ્રયત્ન કરૂ છુ કિન્તુ તુ બહિરવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને અન્તરવૃત્તિ ન ધારણ કરે તાવત્ આત્મસ્વામિના પ્રેમને શી રીતે મેળવી શકે ? આત્મ સ્વામિને મેળવવામાટે તેનાવિના મનમા કશુ કઈ લાવવુ ન જોઈએ આત્મસ્વામિને રહેવાનેમાટે ખરેખરો પચમગતિરૂપ મહેલ છે મુક્ત દશાના મહેલમા આત્મસ્વામિને રહેવાનો મૂળ ધર્મ છે અને તુ તો દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નરકગતિ એ ચતુર્ગતિરૂપ મહેલને છોડતી નથી, પચમીગતિરૂપ મહેલમા જવાનેમાટે શુભાશુભ વૃત્તિનો ત્યાગ કરતી નથી, ત્યારે હવે વિચાર કર કે તારી પાસે કેવી રીતે આત્મ સ્વામી આવી શકે ? ત્હારી આ વાતમા મારે કાઈ ખાવા પીવાનુ નથી, અર્થાત્ તેમા કઈ મારો સ્વાર્થ નથી મને જે સત્ય લાગે છે તે હુ તને જણાવુ છુ મારૂ કહ્યુ માનતી નથી અને હસતા મારા હાડ કેમ ભાગે છે ?

શ્રદ્ધા, મતિની ઉદ્ધતાઈથી તેને શિક્ષા આપે છે આત્મતત્ત્વથી બહિર્મુખવાળી મતિની વૃત્તિ જગતમા રમ્યા કરે છે અને તેથી બાહ્યસુખ મતિ સ્વચ્છન્દમા મસ્ત બનીને શ્રદ્ધાની હાસી કરે ! એમા કઈ આશ્ચર્ય નથી જગતમા ઘણા વિદ્વાનો મતિના વિકાસથી મદાધ બનીને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની શ્રદ્ધાની હાસી કરે છે, આવી પરિસ્થિતિમા મતિ કઇ આત્મતત્ત્વનો સાક્ષાત્કાર કરી શકે નહિ બહિર્મુખવાળી મતિની સેવાથી આત્મસ્વામી કદી ખુશ થાય નહિ શ્રદ્ધા ઉત્તમ સખી છે તેથી

તે મતિને શિખામણ આપે છે, છતા સ્વચ્છન્દતાથી મતિ, મસ્ત બનીને શ્રદ્ધાની-હાસીમા હાડભાગવા જેવી ચેષ્ટા કરે છે યુરોપાદિ દેશના જડવાદીઓ તથા ચાર્વાકોની મતિ બાહ્યવિષયમા વિશાલ હોય છે, તેઓ મોટા પ્રોફેસરો હોય છે, કિન્તુ તેઓને આત્મતત્ત્વસબન્ધી પ્રેમ હોતો નથી અને તેઓને આત્મતત્ત્વની શ્રદ્ધા હોતી નથી અન્તગ્ગદનામા મતિ અને શ્રદ્ધાના પાત્રની આ વાર્તા છે, તેથી વાચકોએ અન્તરમા ઉતરીને પ્રસ્તુત વિષયનુ મનન કરવુ શ્રદ્ધાની આજ્ઞા માનનારી મતિ ખરેખર આત્મસ્વામિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે રાગ અને દ્વેષના યોગે મતિ, બાલમા રમણતા કરે છે અને આત્માને ઉપાલભ આપીને કયે કે તુ મને દેખાવ દે, તે નુ આવી વાક્પટુતાથી આત્માનો સાક્ષાત્કાર થઈ શકે કે? અલબત કદાપિ થઈ શકે નહિ પરોક્ષદશાના શ્રદ્ધાની શિક્ષાપ્રમાણે યદિ મતિ પ્રવૃત્તિ કરે, તો તે આત્મસ્વામિની કૃપાપાત્ર ઠરી શકે. ગમે તેટલી વિશાળ બુદ્ધિ હોય પણ આત્મતત્ત્વની શ્રદ્ધા ન હોય તો તેવી લુખી બુદ્ધિથી સત્યસુખ પ્રાપ્ત થતુ નથી નવતત્ત્વાદિકની શ્રદ્ધાવાળી મતિ ન હોય તો, તે મતિને આત્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા આવતી નથી શ્રદ્ધાવિનાની મતિથી ધર્મમાર્ગમા ઉંડા ઉતરી શકાતુ નથી જૈન ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધાવિનાની મતિ એક રાક્ષસી સમાન છે, તેથી આત્માના અનન્તસુખનો લાભ મળી શકતો નથી ધર્મ શ્રદ્ધાવિનાની મતિથી જગતમા બહુ અશાતિ ફેલાય છે અને કોઈનુ શ્રેય સાધી શકાતું નથી, માટે શ્રદ્ધારુપી મતિને જે શિક્ષા આપે છે તે યોગ્યજ છે શ્રદ્ધાસખી, મતિને પુન શિક્ષાવચનો નીચે પ્રમાણે કથે છે

ममता खाट परे रमे हो, और निंदे दिनरात ॥
लैनो न देनो इन कथा हो, भोरही आवत जात. ॥ छ० ॥ ३ ॥
कहे सरधा सुनि सामिनी हो, ए तो न कीजे खेद ॥
हेरे हेरे प्रभु आवही हो, वदे आनन्दघन भेद ॥ छ० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ —હે મતિ! તુ બાહ્યવસ્તુઓની મમતારૂપ ખાટલીમા પડી રહે છે અને રાત્રીદિવસ તમે તેની નિન્દા કર્યા કરે છે અર્થાન્તરમા અવબોધવાનુ કે, આત્મસ્વામી મમતારૂપ ખાટલાપર પડી રહે છે અને તું તેની રાત્રીદિવસ નિન્દા કર્યા કરે છે, તેથી કંઈ આત્મસ્વામિની પ્રાપ્તિ થઇ શકે નહિ એવી વાતમા કઇ લેવાનુ ના દેવાનુ નથી, અને આવી રીતે તારી પ્રવૃત્તિથી દીવસો આવે છે અને જાય છે, અર્થાત્ પ્રાપ્ત થએલા દીવસો નિષ્ફલ જાય છે, પણ સમયની કિમ્મત સમજવામા તું ખ્યાલ કરતી નથી તે કેટલી મોટી ભુલ છે? હે સખિ! તું મમતા અને નિન્દાના

સ્વજીવનકાળ કાઢે છે તેથી કઈ આત્મસ્વામિને મેળવી શકનાર નથી આ માટે અન્તરમા ઉંડો વિચાર કરીશ તો તને પોતાની ભૂલ અવબોધાશે

શ્રદ્ધા કહે છે કે, હે સ્વામિની મતિ! આત્મસ્વામિનો એકદમ મેળાપ ન થાય તેથી આટલોબધો ખેદ ન કરવો જોઈએ, હળવે હળવે આત્મપ્રભુ તારા ઘરમા આવશે એકદમ ઉતાવળી થઈને તુ ચચળ બની જાય છે અને અધીરી બની કઈના કઈ વિચારો કરી ઉદ્વેગ અને શકાશીલ બને છે તેમ તારે બનવુ ન જોઇએ તુ સમતા રાખીને આત્મસ્વામીના સબન્ધમા નિશ્શક થા! આત્મસ્વામી મારા ઘેર પરોક્ષદશામા પરોક્ષભાવે- શ્રદ્ધાયોગે પ્રતીતિમા આવશે અનુભવપ્રત્યક્ષથી હુ મારા સ્વામીને મળીશ, મારા ચેતનસ્વામિનુ મારે ધ્યાન ધરવુ જોઇએ એમ તુ દૃઢ ભાવના ધારણ કર! રાગદ્વેષની વૃત્તિને દૂર કરી આત્મસ્વામિના પ્રેમમા મગ્ન બન! અને ઉદ્વગ, ચચળતાનો ત્યાગ કર! એમ કરવાથી આનન્દઘન એવા આત્મપ્રભુ ઉપશમાદિ ભાવે ઘરમા હળવે હળવે આવશે અને આનન્દના ઘનવડે તારો ભેદ વધશે એમ મતિને શ્રદ્ધા કહે છે

पद ७१
(राग आशावरी)

अनन्त अरुपी अविगत सासतो हो, वासतो वस्तु विचार ॥
सहज विलासी हासी नवी करे हो, अविनाशी अविकार॥अ०॥१॥
ज्ञानावरणी पचप्रकारनो हो, दरशनना नव भेद ॥
वेदनी मोहनी दोय दोय जाणीए हो, आयुखु चार विच्छेद ॥ अ०॥२॥
शुभ अशुभ दोय नाम वखाणीए हो, नीच उच दोय गोत ॥
विघनपचक निवारी आय हो, पचम गति पति होत ॥ अ० ॥३॥
युगपद भावी गुण भगवतना हो, एकत्रीश मन आण ॥
अवर अनन्ता परमागमथकी हो, अविरोधी गुण जाण ॥अ०॥४॥
सुदर सरुपी सुभग शिरोमणि हो, सुणव मुज आतमराम ॥
तन्मय तल्लय तस्सु भक्ते करी हो, आनन्दघनपद ठाम ॥ अ० ॥५॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કયે છે કે, સિદ્ધપરમાત્માઓ અનન્ત છે સગ્રહનયની સત્તાની અપેક્ષાએ એક છે અને વ્યક્તિગ્રાહક વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ ભિન્ન ભિન્ન છે અને તે અનન્ત છે સિદ્ધપ રમાત્માઓ અરૂપી છે વર્ણ, ગધ, રસ સ ... વગ્ન રૂપી છે સિદ્ધપરમાત્માઓ પુદ્ગલદ્રવ્યથી ભિ...

કથાય છે સિદ્ધપરમાત્માઓનુ પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ વર્ણવી શકાતુ નથી લોકના અગ્રભાગે તેઓ સાદિઅનન્તમા ભાગે રહે છે, તે મુક્તિસ્થાન શાશ્વત છે સિદ્ધાત્માઓ ત્યા સમયે સમયે અનન્તસુખ ભોગવે છે સિદ્ધપરમાત્માઓ સહજસુખમા વિલાસ કરે છે પૌદ્ગલિક સુખ કૃત્રિમ છે, પૌદ્ગલિક સુખ ક્ષણિક છે, સહજસ્વભાવે થતુ સુખ અનન્ત છે અને તેનો નાશ થતો નથી કેટલાક પન્થવાળાઓ પરમાત્માને હાસીના કરનાર માને છે પણ વસ્તુત જોતા કર્મરહિત સિદ્ધ, કોઇની હાસી કરેજ કયાથી? સિદ્ધપરમાત્માઓ અવિનાશી છે, પૌદ્ગલિક વિકારથી રહિત છે સિદ્ધપરમાત્મામા એકત્રીશ ગુણો રહ્યા છે, તે પ્રકારાન્તરથી શ્રીમદ્ જણાવે છે જ્ઞાનાવરણીયના પચભેદ ટળવાથી પચપ્રકારનુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે દર્શનાવરણીયના નવ ભેદ ટળવાથી નવ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે વેદનીયના બે ભેદ ટળવાથી આત્મા અવ્યાબાધ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે મોહનીયની અઠાવીશ પ્રકૃતિયો છે પણ તેનો દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય એ બેમા સમાવેશ થાય છે દર્શનમોહનીયના નાશથી ક્ષાયિક સમ્યકત્વ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે, ચારિત્રમોહનીયના નાશથી क्षायिकचारित्र પ્રગટે છે આયુષ્યકર્મની ચાર પ્રકૃતિ છે, તેના નાશથી सादिअनन्तस्थिति પ્રાપ્ત થાય છે નામકર્મની એકશો ને ત્રણ પ્રકૃતિ છે, પણ તેનો શુભ અને અશુભ એ બેમા સમાવેશ થાય છે નામકર્મના નાશથી અરૂપી ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે નીચ અને ઉચ્ચ એ બે ગોત્રકર્મના બે ભેદ છે, ગોત્રકર્મના નાશથી અગુરૂ લઘુ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે અન્તરાયકર્મના પચભેદ છે તેના નાશથી अनन्तदान, अनन्तलाभ, अनन्तभोग, अनन्तउपभोग અને अनन्तवीर्य એવા પાચ ગુણ ઉત્પન્ન થાય છે સર્વ ગુણોને આ પ્રમાણે સરવાળો કરતા એકત્રીશ ગુણ થયા આ એકત્રીશ ગુણ ગણવાની રીતિ શ્રીમદે કેવી રીતે કરી હશે તે તેઓ જાણે અમારા સમજવા પ્રમાણે પગામ-सज्झाय વગેરેમા એકત્રીશ ગુણ જુદા પ્રકારે જણાય છે સિદ્ધપરમાત્મામા એ સર્વ ગુણો યુગપત્સમયમા રહે છે, સિદ્ધાત્મામા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પણ युगपत् રહે છે જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણના મત-પ્રમાણે સિદ્ધપરમાત્માને પ્રથમ સમયે કેવલજ્ઞાનનો ઉપયોગ હોય છે અને દ્વિતીય સમયે કેવલદર્શનનો ઉપયોગ હોય છે તાર્કિક આચાર્યના મતપ્રમાણે બન્નેના આવરણ युगपत्क्षय થવાથી બન્ને ઉપયોગ સાથે હોય છે આ સબન્ધી વિશેષ ચર્ચા શ્રી પરમાત્મજ્યોતિ નામના અસ્મદીય ગ્રન્થમાથી જોઈ લેવી શ્રી સિદ્ધપરમાત્માના અનન્તગુણો છે, પણ મુખ્ય ત્રણ, તથા એકત્રીશ આદિ વર્ણવ્યા છે જ્ઞાનાદિ અનન્તગુણના આ-

ધારભૂત સિદ્ધશુદ્ધપરમાત્મા છે પરમાત્માના સમાન પોતાના આત્મામાં ગુણો છે, પણ તે કર્મના યોગે તિરોભાવે છે, તેને પ્રગટ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, હે આત્મન્! તુ પણ સત્તાએ સિદ્ધપરમાત્મારૂપ છે સુદર સ્વરૂપવાળી વસ્તુઓનો શિરોમણિ છે હે મારા આત્મારામ! તુ સાભળ અને પરમાત્મસ્વરૂપમા તન્મય બની જા! અર્થાત્ તુ પરમાત્મસ્વરૂપમા લીન બન અને પરમાત્માની સાથે એકરસરૂપ થઈને આનન્દના સમૂહભૂત શુદ્ધપરમાત્મપદનુ સ્થાન થા!

पद ७२

(राग केदारो)

मेरे माजी मजीठी सुण एक वात ॥
मिठडे लालन विन न रहु रलियात. ॥ मेरे० ॥ १ ॥
रगीत चुनडी लडी चीडा, काथा सोपारी अरु पानका बीडा. ॥
मांग सिन्दूर सदल करे पीडा, तनकठा डाकोरे विरहा कीडा ॥
॥ मेरे० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —સમતા પોતાના આત્મસ્વામિના વિરહે પોતાની જીવ નદશા વર્ણવે છે મજીઠના જેવા રક્ત અને મસ્ત એવા હે માગ આત્મસ્વામિન્! એક મારી વાર્તા શ્રવણ કર! મારૂ લાલન પાલન કરનાર તુ છે માટે તુ લાલન કહેવાય છે તુજ મારા મનમા મિષ્ટ લાગે છે હે ચેતનસ્વામિન્! તારા વિના હુ આનન્દ પામતી નથી પતિના વિરહે સ્ત્રીને શણગાર આદિ પણ દુ ખ હેતુભૂત થાય છે રગીત ચૂનડી, લટ, નાડુ કાથો, સોપારી, પાનનુ બીડુ, સેંથો અને સિન્દૂર, આદિ સુખકર વસ્તુઓ પણ ગાઢ પીડા કરે છે અને તનરૂપ કાષ્ઠને વિરહરૂપ કીટક પોતાના મુખવડે કરડે છે-કોતરે છે અને તેથી પતિવ્રતા સ્ત્રીને જીવતા છતા મૃત્યુના દુ ખનો અનુભવ થાય છે આ કથન અન્તરમા સમતા અને આત્મા ઉપર ઉતારવાનુ છે અન્તરમા ઉતરીને સમતા અને આત્માનુ સ્વરૂપ અવલોકવુ સ્થૂલ જગતની ભૂમિકામા પતિના વિરહે સ્ત્રીની જેવી દશા થાય છે, તેના કરતા અન્તરના સમતાને ચેતનના વિરહે વિશેષ દુ ખ થાય છે, બાહ્યની સ્ત્રીને પતિના વિરહે આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન થાય છે બાહ્યની સ્ત્રી, વિષયની બુદ્ધિથી વિરહનુ દુ ખ પામે છે વિષયના સ્વાર્થ પ્રેમની ક્ષણિકતાથી, બાહ્ય સ્ત્રી સહજસુખ પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી બાહ્ય સ્ત્રી અને પતિનો વિયોગ અને સયોગ ઇન્દ્રજાળની પેઠે ક્ષણિક છે અને ઝાઝવાના જળની પેઠે ભ્રાન્તિરૂપ છે બાહ્ય સ્ત્રી વિષયપ્રેમ અથવા સ્વાર્થપ્રેમથી

પતિના વિરહે દુ ખ પામે છે, અને તેથી તો તે મોહનીય કર્મના તાબે થાય છે અન્તરની સમતા સ્ત્રી પોતાના ચેતનસ્વામિના વિરહે દુ ખ પામે છે, પણ આત્મસ્વામિનો જ્યારે સયોગ થાય છે ત્યારે તેનો કદાપિ વિયોગ પામતી નથી સમતા વિરહના ઉદ્ગારોથી તે અકળાય છે તેમ અન બોધાય છે, કિન્તુ તે મોહનીય રાજાના આધીન થતી નથી જેમ જેમ સમતા, આત્મસ્વામિના સ્વરૂપમા તલ્લીન થાય છે અને મળવાનેમાટે વિશેષ ઇચ્છા કરે છે, તેમ તેમ તે આત્મસ્વામિના સમ્મુખ ગમન કરે છે અને મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિયોને વિખેરે છે જેમ જેમ તે અન્તરના શુદ્ધ પ્રેમ, શુદ્ધ ભાવના, સમિતિ, ગુપ્તિ અને સયમ આદિ શૃગારોને સજે છે, તેમ તેમ તે આત્માભિમુખ થતી જાય છે તે નીચેના ગુણસ્થાનકનો ત્યાગ કરે છે અને ઉપરના ગુણસ્થાનક ઉપર ચઢે છે સમતાને પ્રથમ દશામા આત્મસ્વામિનો પરોક્ષ સબન્ધ હોય છે યોગીઓ પરોક્ષપણે આત્માનુ ધ્યાન ધરે છે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનવડે આત્મધ્યાન કરી શકાય છે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનની સહચારિ સમતા, પરોક્ષ દશામા આત્માને પરમાત્મદેવરૂપે નિરખીને તેના ઉપર અત્યત પ્રેમ કરે છે આત્માવિના સર્વ જગત્ તેને કોઈ પણ પ્રકારે રૂચિકર અને સુખકર લાગતુ નથી આત્મપ્રભુને મળવાનેમાટે તે તલ-પાપડ થઈ જાય છે અપ્રમત્ત દશામા મુનિવરો આત્માને મળવાનેમાટે એકમના થઈ જાય છે અને તે વખતમા તેઓની મનોવૃત્તિ સમતા ભાવમા પરિણમે છે તે વખતે મુનિવરોનુ આત્મસ્વભાવમા મન લીન થઈ જવાથી તેઓનુ શરીર પણ કઢણી સ્થિતિમા આવી પડે છે શરીરના ભોગે પણ આત્મપ્રભુને પ્રાપ્ત કરવો એવી ધૂનમા તેઓ શરીરની સ્પૃહા કરતા નથી અપ્રમત્ત દશાના અનુભવને આસ્વાદનારા યોગિયો સમતાની વિરહ દશાનુ આવુ જીવન વૃત્તાત અનુભવી શકે છે છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણઠાણે રહેલા મુનિયો આત્મપ્રભુને પ્રાપ્ત કરવા અત્યત તીવ્ર ઇચ્છા કરે છે, પણ પરોક્ષ દશામા સાક્ષાત્ સબન્ધ થતો નથી તેથી તેઓ આત્મવિરહે ઉપર્યુક્ત વિરહને અનુભવે છે તેવા મુનિયો અન્તરમા રહેલી સમતા અને આત્માના પાત્રોની જીવન દશાના વૃત્તાતનો અનુભવ કરી શકે છે સમતા પરોક્ષ દશામા આત્માને ખોળવા અત્યન્ત પ્રયત્ન કરે છે, તે તેના નીચેના ઉદ્ગારોથી જણાવવામા આવે છે

जहां तहां ढुढु ढोल न मित्ता, पण भोगीनर विण सव युग रीता ॥
रयणी विहाणी दहाडा वीता, अजहु न आवे मोहि छेहा दीता ॥
॥ मेरे० ॥ ३ ॥

तन रंग फुन्द भरमली खाट, चुन चुन कलिया विवु घाट ॥
रग रगीली फुली पहेरुगी नाट, आवे आनन्दघन रहे घर घाट ॥
॥ मेरे० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ.—સમતા કથે છે કે, હુ જ્યા ત્યા આત્મપ્રભુને ઢોલ વગાડીને હુઢુ છુ, કિન્તુ હે અનુભવમિત્ર ! કયાય આત્મપ્રભુ બાહ્યમા દેખાતા નથી, તેમજ અન્તરમા પણ પરોક્ષદશામા સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષપણે દેખાતા નથી અને વળી જ્ઞાન-દર્શન અને આનન્દગુણાદિના ભોગી એવા આત્મપ્રભુવિના સર્વ યુગો રિક્ત (શૂન્ય) લાગે છે જડવસ્તુના ભોગથી મનુષ્યોને સાચી શાન્તિ મળી નથી, મળતી નથી અને ભવિષ્યમા મળનાર નથી જડવસ્તુમા જડત્વ રહ્યું છે, જડવસ્તુમા આનન્દગુણ નથી સમતા જડવસ્તુઓના ભોગથી દૂર રહે છે સમતાનો ભોગી અપ્રમત્ત ગુણ સ્થાન સ્થિત આત્મા છે શુદ્ધસ્વરૂપનો ભોગી એવા આત્મપ્રભુવિના ઘણો કાલ નિષ્ફલ ગયો, સમતાના આવા ઉદ્ગારોથી અવબોધી શકાય છે કે આત્મપ્રભુનો મેળાપ થાય તોજ સમતા સત્યાનન્દને પ્રાપ્ત કરી શકે અપ્રમત્ત આત્મપ્રભુવિના સમતાનો ભોગી અન્ય કોઈ નથી સમતા કથે છે કે, રાત્રી ગઈ અને દહાડો થયો, તોપણ અદ્યાપિપર્યંત મને છેહના દેનાર આત્મપ્રભુ મારા ઘેર આવ્યા નથી, સારાશ કે અનુભવ જ્ઞાનરૂપ સૂર્યોદય થયો છે, તોપણ પ્રત્યક્ષપણે અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા આત્મપ્રભુ પધાર્યા નથી શ્રુતજ્ઞાનની આત્મસબન્ધી પરિપક્વ જ્ઞાન દશાને અનુભવજ્ઞાનમા ગણી શકાય છે શ્રુતજ્ઞાનરૂપ પાનનો રસ તે અનુભવજ્ઞાન અવબોધવુ રાત્રીમા પરભાવરૂપ અન્ય સ્ત્રીના ઘેર પરિભ્રમણ કરવા ગએલા ચેતનસ્વામી, દિવસ થતા તો પોતાના ઘેર સાક્ષાત્ દર્શન દે છે અને અત્ર તો અનુભવજ્ઞાનરૂપ દિવસ થતા પણ પ્રત્યક્ષપણે આત્મપ્રભુ છદ્મસ્થાવસ્થામા પોતાના ઘેર આવતા નથી, તેથી સમતાને વિશેષ ખેદનુ કારણ ઉત્પન્ન થાય છે

સમતા પોતાના શરીરના શૃગારની સર્વથા તૈયારી કરી રહેલી છે અને તે પરોક્ષદશામા પણ આત્મપ્રભુને વિનવીને પોતાની નિર્મલતા પ્રકટ કરે છે કે, ફાલેલો એવો મારા તનનો રગ છે અને ભારે ખાટલો છે, તથા કલીયો ચુણી ચુણીને રસ્તાપર વેરૂ છુ, રગમા રગાયેલી એવી અને પ્રફુલ થએલી એવી હુ વેલને પહેરૂ છુ તો હવે આપ શ્રી આનન્દઘન, ઘરમા આવે છતેજ મારી શોભાનો વધારો છે એમ મારી માન્યતા છે

આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી વિચારીએ તો સમતાનુ રમણતારૂપ રગથી અ ! રક્ત છે, તેમ મનની સ્થિરતારૂપ ભારે ખાટલીમા સમતા પડી રહે છે

શુભાધ્યવસાયરૂપ પુષ્પની કલિયો યોગમાર્ગમા પાથરવામા આવે છે આત્મા ઉપરઉપરના ગુણસ્થાનકમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, શુભાધ્યવસાયોરૂપ પુષ્પકલિકાઓની સુગાધથી પ્રમોદ પામે છે, અનુભવ રગમા રગેલા વેષને સમતા પહેરે છે અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા સમતા રહે છે અને તેમા પોતાના આત્મપ્રભુને ઉપર્યુક્ત સાજ સજીને બોલાવે છે આત્મપ્રભુ જ્યારે સમતાના ઘરમા આવે છે ત્યારે, સમતાની શોભામા અનન્તગુણી વૃદ્ધિ થાય છે પોતાના આત્મપ્રભુને ઘરમા લાવવા માટે સમતા આ પ્રમાણે અન્તરગ સાધનોને સજે છે અને આત્મપ્રભુની ભક્તિમા લયલીન બને છે આત્મપ્રભુની ઉત્તમ ભક્તિમા લીન બનેલી, એવી સમતાના ઘેર આનન્દના ઘનભૂત એવા ચેતન પ્રભુ પધારે છે ત્યારે ઘરનો ઘાટ શોભે છે, એમ શ્રી આનન્દઘન કથે છે

पद ७२

(राग केदारो)

भोले लोगा हु रहु तुम भला हासा ॥
सलुणे साजनविण कैसा घरवासा ॥ भोले० ॥ १ ॥
सेज सुहाली चादणी रात, फुलडी वाडी उर सीतल वात ॥
सघली सहेली करे सुखशाता, मेरा तन ताता मूआ विरहा माता. ॥ भोले० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —અનુભવ પરિણતિ પોતાના ચેતનસ્વામિના સબન્ધમાટે અનેક તર્કો કર્યા કરે છે અને ચેતન પ્રભુની પ્રાપ્તિમાટે ચેતનના ધ્યાનમા નિમગ્ન થએલી છે આત્મસ્વામિની ઘરમા આવવાની વાટ જુએ છે, કિન્તુ તે દેખાતા નથી તેથી તે અન્તરમા દીલગીર થઇને રડે છે, તેને દેખીને અજ્ઞલોકો હસે છે, તે સમયે અનુભવ પરિણતિ કહે છે કે, હે ભોળા લોકો ! હુ મારા દુ ખથી રડુ છુ અને તમે ભલા હસોછો ? મારા દુ ખની તમારા મનમા કઈ અસર થતી નથી, એમ વ્યાવહારિક પ્રત્યક્ષ સ્થિત વૃત્તાતથી મને સમજાય છે હે લોકો ! તમે વિચારો તો ખરા કે સલુણા સ્વજનવિના અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા કેવી રીતે વાસ કરી શકાય ?—સુનાળી શય્યા, ચાદની રાત, પુષ્પવાળી વાડી અને તેનો શીતલ વાયુ, તેમજ સર્વ સખીઓ સુખશાતાની વાર્તાઓ કરે છે, પણ આવા સાનુકૂળ સુખકર સયોગોમા મારા ચેતનપ્રભુવિના મારૂ શરીર તપી જાય છે અને ચેતનપતિના વિરહથી મત્ત થએલી—જાણે મરી ગએલી—સ્ત્રીના જેવી દશાને અનુભવુ છુ

અન્તરમા અનુભવ પરિણતિનુ ઉપયુક્ત સ્વરૂપ અવબોધવાનુ છે બાહ્યમા આવી સ્રીની દશાવાળા પાત્રોનો પાર નથી, પણ તેવા પાત્રોની ક્ષણિકતા છે, માટે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી આન્તરિક પાત્રનુ અદ્ભુત સ્વરૂપ દર્શાવે છે અનુભવ જ્ઞાન પરિણતિનો સ્વામી આત્મા છે અનેક આગમોનુ પરિશીલન કરતા અનુભવ પરિણતિ પ્રકટે છે અનુભવ પરિણતિને આત્માની સાક્ષાત્ સગતિવિના ગમતુ નથી ચેતનપર તેની અન્તરની સુરતા અને રમણતા લાગી છે, તેથી તે ભોળા મનુષ્યોની આગળ પણ તે વાતનેજ કરે છે ગુરૂપ સમાગમને પ્રોત્સાહિત કરનારા બાહ્ય સાધનોની પેઠે તે અન્તર સાધનોને પણ વધુવે છે તન્મય દશારૂપ સુનાળી નાખ્યા છે, નિર્મલ શ્રુતજ્ઞાનરૂપ ચન્દ્રની પ્રગટી રહી છે, ચારિત્ર પાલન વૃત્તિરૂપ પુષ્પવાટિકામાથી શુભાધ્યવસાયરૂપ સુગન્ધીનો પ્રવાહ વહે છે અને શુદ્ધ પ્રેમરૂપ શીતલ વાયુ વહ્યા કરે છે આવા સાનુકૂળ સુખકારક સયોગોમા ચેતનપતિવિના અનુભવ જ્ઞાન પરિણતિ અત્યન્ત તપ્ત બને છે અને મૃતપ્રાય જેવી લીન દશામા આવી જાય છે, એમ તે હૃદયોદ્ગારથી સ્પષ્ટ ઉચ્ચરે છે આત્મજ્ઞાન સમાધિમા મસ્ત રહેનારા મુનિવરોના હૃદયમા આવી જ્ઞાન પરિણતિ ખીલી શકે છે અનુભવ પરિણતિ ખીલતા આત્માવિના બાહ્ય દશામા ચેન પડતુ નથી, સાસારિક વિષય ભોગોમા રૂચિ વા અરૂચિની ભાવના રહેતી નથી અને તત્સમયે અનુભવ પરિણતિ-ઉચ્ચ ભૂમિકામા આત્મપતિનુ અલૌકિક મહત્વ અનુભવે છે આત્મસ્વરૂપ વિલીન દશાની મૂર્ચ્છારૂપ સમાધિમા તે જગતને ભુલી જાય છે અને નિર્વિકલ્પ સુખનો પરોક્ષ દશામા યત્કિંચિત્ અશે અનુભવ કરે છે, કિન્તુ તેના મનમા આત્મસ્વામિને સાક્ષાત્ મળવાની ધૂન લાગી રહી હોય છે સહજ સમાધિ દશાના કિંચિત્ અશને અનુભવીને જેઓ અપ્રમત્ત દશાને શોભાવે છે, એવા મુનિવરોને અનુભવ પરિણતિની ભાવનાનો અનુભવ આવે છે અને તેથી તેઓ અન્તરની સુખલીનામા મસ્તાન બનીને દુનિયા તરફ આંખ આચામણા કરે છે દુનિયાના લોકોની બાહ્ય પ્રવૃત્તિયોને સ્વપ્ન સમાન ક્ષણિક લેખીને મુનિવરો આત્મામાજ ચિત્ત રાખ્યા કરે છે અને તેથી તેઓને આત્માનો સાક્ષાત્કાર કરવા અત્યન્ત તીવ્રોત્સાહ અને શીઘ્રતા એ બન્નેની સાથે સમાગમમા આવવુ પડે છે તેઓ જ્યા જાય છે ત્યા આત્માની વાર્તા ચર્ચે છે શરીર છતા શરીર મારૂ નથી એવી ભાવનામા આરૂઢ થાય છે, એવા ઉપર્યુક્ત જ્ઞાનસમાધિમગ્ન મુનિવરોને અનુભવ પરિણતિના ઉદ્ગારોનો અનુભવ આવે છે અનુભવ પરિણતિરૂપ સ્રી પોતાના ચેતનસ્વામિ સમ્બન્ધી જે કથે છે તે આગળ જણાવે છે

फिर फिर जोउ धरणी जगामा, तेरा छिपणा प्यारे लोक तमासा ॥
न वले तनतें लोही मासा, माझ्डानी वे धरणी छोडी निरासा ॥
॥ मो० ॥ ३ ॥
विरहकु भावसें मुज कीया, खबर न पावो तो धिगमे राजीया ॥
दही वायदो जो बतावे मेरा कोउ पीया, जाने आनन्दघनकरुघरदीया.
॥ मो० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—અનુભવ પરિણતિ કથે છે કે, હે આત્મન્! તારૂં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાને માટે વારંવાર પૃથ્વી અને આકાશને નિરખું છું, પણ હે પ્રિય! તારૂં આચ્છાદિતત્વ ના તારૂં ગુપ્ત થઈ જવું, લોકમાં તમાસા જેવું છે, અસંખ્ય સૂર્યકરતાં પણ જેનો અનન્તગણો પ્રકાશ છે તેનું દેહમાં છુપાઈ જવું એ શું! આશ્ચર્યકર વૃત્તાંત નથી? તારી શોધમાટે આટલો બધો પ્રયત્ન છતાં, તેમજ મારી શોધક બુદ્ધિ અપૂર્વ છતાં તું મારી આંખે સાક્ષાત્ દેખાતો નથી, તેથી લોકોમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે કે, અહો! આત્માનું આ કેવું ચરિત્ર છે? હે આત્મસ્વામિન્! મારી આવી દશામાં તું છુપાઈ રહીને લોકોમાં તમાસો ઉત્પન્ન કરે છે, પણ ગતાકુકડીની રમત જેવી ક્રીડા કરવી, હવે તને ઘટતી નથી તું મને મળતો નથી માટે લોકમાં તમાશો થાય છે, તેથી મને મનમાં બહુ લાગી આવે છે અને શરીરમાંથી લોહી અને માસ કેમ ગળી જતું નથી? ટળી જતું નથી? ઇત્યાદિ ચિંતવાય છે અરે! સ્વામિથી ત્યજાએલી નિરાશાવાળી સ્ત્રીના શરીરમાંથી માસ અને રૂધિર દીન થઈ જાય એમાં શું કંઈ આશ્ચર્ય છે? મને પણ આજ દશા હે આત્મસ્વામિન્! તમારા વિરહે અનુભવાય છે હે સ્વામિન્! તમે ખોટા ભાવથી મારો વિરહ કર્યો છે,—અનાદિકાળથી રાગદ્વેષના મલીન ભાવથી આત્માએ અનુભવ પરિણતિ સાથે સમન્ધ રાખ્યો નથી રાગ અને દ્વેષના પરિણામને કુભાવ કહે છે અનુભવ પરિણતિ સ્વકીય સ્વામિને ઉપાલમ્ભ આપવાને માટે-મારી સાથે ખોટા ભાવથી વિરહ કર્યો એમ કથે છે આ બાબતનું હવે તમે યથાર્થ જ્ઞાન ન પામો તો મારા જીવતરમાં ધિક્કાર છે, એમ અનુભવ પરિણતિ કથે છે પુન તે વિશેષત કથે છે કે, કોઈ વાયદો દઇને મારા આનન્દઘનરૂપ આત્મસ્વામિને બતાવે, તો, મારા ઘરમાં મંગલ મહોત્સવના દીપકો કરૂં

અનુભવ પરિણતિએ પોતાના સ્વામિપ્રતિ કરેલી વિજ્ઞપ્તિનો સાર અધ્યાત્મ તત્ત્વજ્ઞાતાઓના અનુભવમાં આવી શકે તેમ છે વિસ્તા-

લીશ આગમો અને સુવિહિત આચાર્યોના બનાવેલા અધ્યાત્મ ગ્રન્થો અને દ્રવ્યાનુયોગના ગ્રન્થો વાચવાથી અનુભવ પરિણતિનુ સ્વરૂપ પરિપક્વ દશામા અવબોધી શકાય છે શ્રુત જ્ઞાનનુ ફળ અનુભવ પરિણતિ છે જૈનાગમો વાચના માત્રથી અનુભવ પરિણતિ એકદમ ઉત્પન્ન થઈ જતી નથી, કિન્તુ આગમોનુ મનન, સ્મરણ, વારનાર કરીને તેનો રસ સ્વાદવામા આવે છે ત્યારે અનુભવ પરિણતિ ખીલી ઉઠે છે, માટે અનુભવ પરિણતિ ખીલવવા જૈનસિદ્ધાન્તોનુ શ્રવણ મનન કરવાની આવશ્યકતા છે કેટલાક શુષ્ક જ્ઞાનિયો અનુભવ પરિણતિનો ખોટો ડોળ ધારણ કરે તો-તેઓની તેવી દશાથી, તેઓ પોતાના આગળના માર્ગમા પોતેજ વિઘ્ન નાખે છે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોના પરિશીલનથી અને અન્તરમા અધ્યાત્મ તત્ત્વરમણતાથી અનુભવ પરિણતિ ખીલી શકે છે અનુભવ પરિણતિથી આત્મા ભિન્ન નથી આત્માવિના અનુભવ પરિણતિ નથી અનુભવ પરિણતિની શુદ્ધતા, શુદ્ધપ્રેમ દશા અને આત્મામા એક નિષ્ઠા કેવી છે તે તેના ઉપર્યુક્ત ઉદ્ગારથી સહેજે જણાઈ આવે છે અનુભવ જ્ઞાન પામતા આત્મામા આ બાબતનો આભાસ થાય છે મન, વાણી અને કાયાની પવિત્રતા પણ અનુભવ પરિણતિના યોગે થાય છે સારાત્ત કે ત્રિયોગ પણ સવર હેતુપણે પરિણમે છે અનુભવ જ્ઞાન પરિણતિના યોગે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે અને આત્મા તે પરમાત્મપદરૂપ બને છે અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાટે ગીતાર્થ મુનિવરોની સેવા કરવી જોઇએ મન, વાણી અને કાયાથી ભિન્ન એવા આત્માના વિચારમા તલ્લીન થઈ જવુ જોઇએ આ પદના અન્ય ઘણા ભાવાર્થ લખવા હોય તો લખી શકાય તેમ છે

पद ७४

(राग वसत)

या कुबुद्धि कुमरी कौन जात, जहां रीजे चेतन ज्ञान गात. ॥ या० ॥१॥
कुत्सित साख विशेष पाय, परमसुधारस वारि जाय. ॥ या० ॥२॥
जीया गुन जानो और नांही, गले पडेंगी पलकमाहि. ॥ या० ॥३॥

ભાવાર્થ —અન્તરમા રહેલી સુમતિ, સ્વકીય ચેતન પ્રભુપર શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરીને તેમને શિખામણ આપે છે કે, હે જ્ઞાનસ્વરૂપ ચેતનસ્વામિન્! કુબુદ્ધિ કુમરીપર આપ રીઝ્યા છો, પણ તેની જાત કોણ છે? તે તમે જાણો છો? તે તો મોહનૃપતિની પુત્રી છે, એવી કુબુદ્ધિનુ જો આપ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિથી સ્વરૂપ વિલોકશો તો આપ પ્રાણાતે પણ તેના સામુ જોવાનુ મન કરી નાકશો નહિ

કુબુદ્ધિથી હિંસા કરવામા પ્રવૃત્તિ થાય છે. કુબુદ્ધિથી અન્યના પ્રાણુનો નાશ કરવા મનુષ્યો મહા યુદ્ધો કરે છે કુબુદ્ધિથી પ્રેરાયલા મનુષ્યો પોતાની પવિત્ર જિવ્હાને અસત્ય વિષ્ઠાથી મલીન કરી, ભૂડના આચરણોને અન્તરમા પ્રગટાવે છે કુબુદ્ધિથી પ્રેરાયલા જીવો ચોરી અને વ્યભિચારમા આખ મીંચીને દુ ખના ઢગલા દેખવા છતા પ્રવૃત્તિ કરે છે કુબુદ્ધિની પ્રેરણાથી મનુષ્યો લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરવામા અનેક પ્રકારના પાપોને સેવે છે અને વજ્રસમાન કઠીન હૃદય કરે છે અને અન્ય જીવોના પ્રાણુતત્ત્વને ચુસી લેઈ રાક્ષસની ઉપમાને ધારણ કરે છે કુબુદ્ધિના યોગે મનુષ્યો ક્રોધ કરીને સ્વપરની અવનતિ કરવા, અન્ધ અને જડની પેઠે પ્રવૃત્તિ કરે છે કુબુદ્ધિના યોગે મનુષ્યો અનેક પ્રકારની બાહ્યોપાધિયોમા અભિમાન કલ્પીને, કીટક જેવા છતા પોતાને મહાન્ કલ્પીને દુ ખના દરિયામા પ્રવેશ કરે છે રાવણ અને દુર્યોધન જેવા યોદ્ધાઓનુ માનખડે અહિત કરનાર ખરેખર કુમતિજ છે કુમતિના પ્રેર્યા મનુષ્યો અનેક પ્રકારની કપટકળાઓમા પોતાનુ દક્ષત્વ માનીને કસાઈના ઘરના બકરાની પેઠે મકલાય છે અને પોતાનુ તથા અન્ય મનુષ્યોનુ અહિત કરીને દુર્ગતિમા જાય છે, હૃદયરૂપ સ્વચ્છાકાશને કાળુ કરનાર કપટસમાન અન્ય કોઈ નથી

જો હૃદયમા કપટની વૃત્તિ છે તો શુ ? બાહ્યના આચારો નાટકીયાના આચારો કરતા વિશેષ કિમ્મતવાળા છે ? કુબુદ્ધિના પ્રેર્યા મનુષ્યો લોભદોષના ઉપાસક બને છે, દુનિયાની વસ્તુઓ કે જે ધનાદિક તરીકે કલ્પાય છે તેનાથી આત્મા ભિન્ન છે આત્માની બાહ્યવસ્તુઓ નથી છતા, કુબુદ્ધિના યોગે મનુષ્યો લોભદોષમા રક્ત થઈ-પોતાનુ જીવન સુખે ગુજારી શકે તેવી સ્થિતિ છતા-પરવસ્તુઓના સચયમા અનેક પ્રકારની અનીતિને આચરે છે અને સર્વ જીવોનુ ભલુ કરવાના સિદ્ધાતને પાતાલમા ઘાલે છે કુબુદ્ધિના યોગે કામરાગ, સ્નેહરાગ અને દષ્ટિરાગમા મનુષ્યો ફસાય છે અને સર્વ આત્માઓને સમાનદષ્ટિથી જોવાના ઈશ્વરીયસૂત્રને ભૂલી જાય છે કુબુદ્ધિથી પ્રેરાયલા મનુષ્યો અન્યોના ઉપર દ્વેષ કરે છે દ્વેષથી પોતાના ગુણો પણ દોષરૂપે પરિણુમે છે મનુષ્યોની આખમાથી દ્વેષરૂપ ઝેર જો નીકળી જાય તો, પરમાત્માનુ દર્શન કરવામા કોઈ જાતનો વાધો રહે નહિ મૈત્રીભાવરૂપ કલ્પવૃક્ષ, દ્વેષાગ્નિથી ભસ્મીભૂત થાય છે મનુષ્યો કેવલજ્ઞાન ન પ્રાપ્ત કરે ત્યાસુધી વીતરાગ કહેવાતા નથી, મનુષ્ય, દોષ અને અપરાધને પાત્ર છે મળેલી શક્તિયોનો દ્વેષથી દુરૂપયોગ કરીને કોઇનુ-શત્રુઓનુ પણ ભૂંડુ કરવા પ્રવૃત્તિ કરવી, એનાસમાન અન્ય નીચપણ નથી મનુષ્યોની ચક્ષુમાથી દ્વેષઅગ્નિ ટળે છે

તો, તેઓની ચક્ષુમા અમૃત વર્ષે છે અને તેથી તેઓ નવીન દયાભાવ અને પ્રેમભાવ રાખતા શીખે છે દ્વેષરૂપ દાવાગ્નિથી હૃદય બાળીને ખાખ થઈ જાય છે માટે કોઈની પણ ઈર્ષ્યા કરવી એ મનુષ્યનુ ઉત્તમ લક્ષણ ગણાય નહિ સર્પની દાઢમા ઝેર હોય છે, વિંછુની પૂછમા ઝેર હોય છે તેમ, મનુષ્યોને તેઓના હૃદયમા-ઈર્ષ્યારૂપ ઝેર હોય છે કોઈ ઉપર ઈર્ષ્યા કરવાથી આત્માની શક્તિયો ઘટવા માડે છે અને તેથી-ઈર્ષ્યારૂપ ક્ષારથી હૃદયરૂપ ક્ષેત્ર ખારૂ થવાથી, તેમા ધર્મબીજ વાવવામા આવે છે તો તે ઉગી શકતું નથી

મનુષ્યો, કુબુદ્ધિના યોગે કલેશ કરે છે, પરદેશી કાકડાના કાટાઓના કરતા અનન્તગણુ દુ ખ દેનાર કલેશ છે કલેશથી કુસપના બીજ વાવીને મનુષ્યો તેનુ ઝેરી ફળ આસ્વાદે છે મનુષ્યો પરસ્પર કલેશ કરીને, મોટા યુદ્ધો કરીને પોતાની જાતનો નાશ કરે છે કુબુદ્ધિની પ્રેરણાથી મનુષ્યોમા જ્યા ત્યા કલેશના આન્તરિક રોગો ફાટી નીકળે છે અને તેથી દુનિયાની પાયમાલી-ધૂળ ધાણી-ઘણીવાર થઇ છે, વર્તમાનમા થાય છે અને ભવિષ્યમા થશે કલેશથી મનુષ્યો કદી ઉચ્ચ બની શકતા નથી કલેશ અને દારૂમા બેભાન કરવાની શક્તિ રહી છે કુબુદ્ધિની પ્રેરણાથી મનુષ્યો અન્યોના ઉપર આળ પણ ચઢાવે છે તોપ વા બન્દુકથી અન્યનુ જેટલુ અહિત કરી શકાય છે તેના કરતા, અન્યોને આળ દેવાથી સ્વપરનું અનન્તગણુ અહિત કરી શકાય છે અન્યોને આળ દેવાથી પોતાના સદ્ગુણો ટળી જાય છે અને પરભવમા સીતાની પેઠે અહેતુક આળના દોષના ભાગીદાર થવુ પડે છે “ જેવો આઘાત તેવો પ્રત્યાઘાત ” તેની પેઠે આળનુ ફળ આળજ છે કુબુદ્ધિથી પ્રેરાયલા મનુષ્યો પરની ચાડીઓ કરે છે અમુકે આમ કર્યું અને અમુક, અમુક કાર્ય કરતો હતો, આવી પૈશુન્ય વૃત્તિથી મનુષ્યો મનુષ્યજાતિ ધારણ કરે છે તોપણ, અન્તરથી તેઓ મનુષ્યત્વને ધારણ કરી શકતા નથી કુબુદ્ધિથી જડ વસ્તુઓ કે-જે રૂચિકર લાગે છે, તેના સમ્બન્ધી રતિ થાય છે અને અરૂચિકર પદાર્થોથી અરતિ થાય છે કુબુદ્ધિથી પ્રેરાયલા મનુષ્યો પરજીવોની નિન્દા કરીને ગુણાનુરાગને બાળી ભસ્મ કરે છે કુબુદ્ધિની પ્રેરણાથી મનુષ્યો માયા અને મૃષાવાદ દોષને સેવે છે કુબુદ્ધિની પ્રેરણાથી મનુષ્યો હૃદયમા મિથ્યાત્વશલ્યને ધારણ કરે છે આંબાના ફળને શાખ કહે છે, બગડેલી અર્થાત્ જેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ બગડી ગયેલ શાખને કુત્સિત શાખ કહે છે ચેતન ! પરમામૃત સમાન એવી સુમતિ, તેનો ત્યાગ કરીને હે ચેતન ! તુ કુત્સિત શાખસમાન એવી

કુબુદ્ધિ ઉપર વારી જાય છે, પણ ઉપર્યુક્ત કુમતિના કાર્યાનો વિચાર કરીશ તો તને સત્યની પરીક્ષા થશે કહ્યું છે કે,

॥ શ્લોક ॥

मणिर्लुण्ठतुपादाग्रे काच शिरसिधार्यताम् ।
परीक्षककरप्राप्ते काच काचोमणिर्मणि ॥ १ ॥

મણિ, પાદમા અથડાઓ અને મસ્તકપર કાચને ધારણ કરો, પણ પરીક્ષકના હાથમા તે બે પ્રાપ્ત થતા, મણિ તે મણિ રહેવાની અને કાચ તે કાચજ રહેવાનો હે ચેતનસ્વામિન્ ! આ દૃષ્ટાન્તની પેઠે આપ અન્તરમા ઉડા ઉતરીને વિચારશો તો કુબુદ્ધિ અને મારૂ યથાર્થ સ્વરૂપ અવબોધી શકશો હે આત્મન્ ! ગુણ અને અવગુણના ભેદને સમજો, કેમકે જગત્મા જેનામા ગુણો હોય છે તેનો આદર થાય છે ગુણવિનાનો ઘટાટોપ કઈ મૂલ્યવાળો ગણાતો નથી જ્યા ત્યા ગુણોજ પૂજવા યોગ્ય થાય છે અને દુર્ગુણો ત્યાગ કરવા યોગ્ય થાય છે કુબુદ્ધિ દુર્ગુણોનો ભડાર છે, તેના સામુ જોતા અને તેના પ્રતિ જરા પ્રેમ દેખાડતાં તમારા ગળે વળગી પડશે અને તે ચુડેલનીપેઠે દુ ખ દેવા અનેક પ્રકારના પ્રયત્નો કરશે તમારામા વિવેકદૃષ્ટિ જાગ્રત થઇ છે, માટે હવે મારા કથનનો પરિપૂર્ણ વિચાર કરો, કેમ કે સુબુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરતા અનેક વર્ષો વીતે છે અને કુબુદ્ધિ તો એક પલકમા પ્રાપ્ત થાય છે મનુષ્યો અન્તરમા ઉડા ઉતરીને વિચારશે તો, પ્રત્યેક મનુષ્યોને કુબુદ્ધિ અને સુમતિની અશુભ અને શુભ સ્ફુરણાઓ જે જે પ્રસગો પામીને થાય છે તે જણાશે ક્ષણે ક્ષણે પોતાના મનમા ઉત્પન્ન થતી સુમતિ ના કુબુદ્ધિને જોવાની મનુષ્યોએ ટેવ પાડવી અને પાપ કરવાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય તેને તુર્ત દાબી દેવી અને તેજ વખતે સ્વપર કલ્યાણના શુભ વિચારો કરવા સુમતિ પોતાના ચેતનસ્વામિને અસત્ સગતિનુ દૃષ્ટાન્ત આપીને જાગ્રત કરવા નીચેપ્રમાણે હિતશિક્ષા આપે છે

रेखाछेदे वाहिताम, पढीयमीठी सुगुणधाम. या० ॥ ४ ॥
ते आगे अधिकेरीताही, आनन्दघन अधिकेरी चाही. या० ॥५॥

ભાવાર્થ —સુમતિ કહેછે કે, હે આત્મસ્વામિન્ ! કુબુદ્ધિની સગતિ કરવાથી તમારી અત્યત હાનિ છે કુસગતિથી ગમે તેવા સત્પુરૂષો પણ નીચ બની જાય છે કુસગતિથી સત્તા, બળ, લક્ષ્મી, બુદ્ધિ વગેરેનો નાશ થાય છે સુમતિ, દૃષ્ટાન્તદ્વારા જણાવે છે કે, નટની રેખા તેજ તાબાને છેદી નાખે છે હે સુગુણધામ ! આ મીઠી વાતને વિચા-

રશો ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટાન્તથી પણ અધિક ઉપમા હે આનન્દઘન ચેતનસ્વામીન્! શુ તમે ચાહોછો? કુમતિનેમાટે આ જડ દૃષ્ટાન્તથી સમજશો કે કાટ જેવી જડ વસ્તુમા તાળાને છેદવાની શક્તિ છે, તો કુબુદ્ધિમા તેના કરતા અનન્ત ગણી શક્તિ-આપની હાનિ કરવામાટે હોય, તેમા કઇ આશ્ચર્ય નથી હે ચેતનસ્વામિન્! આપને ચોરાશીલક્ષ જીવયોનિમા કુબુદ્ધિએ અનન્તિવાર પરિભ્રમણ કરાવ્યુ છે જડવસ્તુઓમા અહ અને મમત્વ કરાવનાર કુબુદ્ધિ છે આપનુ ધન તે આપની બનીને ફોલી ખાય છે પાચ પ્રકારના પ્રમાદને કરાવનાર કુબુદ્ધિના પાશમા આપ સપડાઈ જાઓછો, કેમ કે ચાર પ્રકારના કષાયથી તે આપને સદાકાળ પોતાના તાબામા રાખે છે કુબુદ્ધિની ઇન્દ્રજાળમા ફસાવાથી તમો કુબુદ્ધિની લીલાઓમા આસક્ત બનો છો અને તમારૂ અમૂલ્ય જીવન ધૂળના કરતા પણ લઘુ કરવા પ્રયત્ન કરો છો, તેમજ સત્યને અસત્ય સમજોછો અને અમૃતનો ત્યાગ કરી વિષયરૂપ ઝેરના પ્યાલા પીવા પ્રયત્ન કરો છો, તે કોઈ રીતે આપને હિતકર નથી આપ વિવેકજ્ઞાને જો વિચારશો તો મારૂ કથેલુ સર્વે સત્ય જાણશો આથી આનન્દના ઘનભૂત આત્માએ સુમતિનુ કથન હૃદયમા ઉતાર્યું અને શુદ્ધ પ્રેમવડે સુમતિની સગતિ ઇચ્છી, એમ આનન્દઘન કથે છે

पद ७५

(राग वसन्त)

लालन बिन मेरो कुन हवाल, समजे न घटकी निठुर लाल. ॥
॥ लालन० ॥ १ ॥
वीर विवेक तु माजि मांयि, कहा पेट दइ आगें छिपाइ ॥
॥ लालन० ॥ २ ॥
तुम भावे जोसो कीजें वीर, मोइ आन मिलावो लालन धीर. ॥
॥ लालन० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—સુમતિ કથે છે કે, હે વીર વિવેક મિત્ર! લાલન, પાલન કરનાર એવા આત્મસ્વામીવિના મારા શા હાલ થવાના?—હાલને ઠેકાણે હવાલ શબ્દ રૂઢ થયો છે નિઠુર એવો લાલ, મારા મનની દશા સમજી શકતો નથી હે વિવેક મિત્ર! મારા હૃદયમા જે છે, તે તમે સર્વે જાણો છો પેટ દીધા પછી તમારી આગળ શુ છુપાવવા યોગ્ય છે? અર્થાત્ મ તમારાથી કોઈ વાત કરવામા કઈ પણ છુપાવ્યુ નથી મારૂ હૃદય જેવુ છે તેવુ આપની આગળ ઉઘાડુ કર્યુ છે જગત્મા પણ

કહેવત છે કે, જેને પેટ દેવુ તેનાથી કઈ છુપાવવુ નહિ હે વીર વિવેક ! હવે તમને જે રૂચે તે કરો અને લાલન અને ધીર એવા આત્મસ્વામિને મેળવી આપો આપની ફરજ હવે આપે બજાવવી જોઈએ

સુમતિનુ આત્મપ્રતિ ઉક્ત વચન યોગ્ય અને અસરકારક છે સુમતિ સ્ત્રી પતિવ્રતા છે તેથી તે આટલુબ'નુ હૃદય ભેદી ભાષણ કરીને વિવેકને પોતાનુ દુ ખદ વૃત્તાત જણાવે છે જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ જે પતિવ્રતા સ્ત્રીઓ છે તે પોતાના પતિવિના અન્યને કદાપિ ઇચ્છતી નથી, પોતાના પતિ કદાપિ કોઈ કારણવશાત્ તરછોડે છે તોપણ તે પતિવ્રતાના ધર્મથી ભ્રષ્ટ થતી નથી પોતાના શુદ્ધ આચારો અને શુદ્ધ વિચારોથી પ્રાણાન્તે પણ ભ્રષ્ટ થતી નથી સતીના ધર્મથી એક તસુમાત્ર પણ દૂર થતી નથી સતીના ધર્મમા તે પોતાનુ સર્વસ્વ હિત સમાયેલુ માને છે, તેથી તે જગતમા સતી એવા મહાન્ બિરૂદને ધારણ કરીને જગતમા સર્વત્ર કીર્તિ પ્રસરાવે છે. સુમતિ સ્ત્રીતો તેના કરતા પણ ઉત્તમ અને આત્માની સ્ત્રી હોવાથી પોતાના સ્વામિ પ્રતિ તેનો અત્યત વિશુદ્ધ પ્રેમ હોય તેમા કઈપણ આશ્ચર્ય નથી તે વિવેક મિત્રની આગળ પોતાનુ હૃદય પ્રકાશે છે, તેથી તેનુ હૃદય નિર્મલ સ્વચ્છ સરોવરની પેઠે શોભાપાત્ર બની રહ્યુ છે, તે હવે પુન અનુભવને જે વિજ્ઞપ્તિ કરે છે તે અત્ર જણાવવામા આવે છે

चमरेकरे न जात आधि, मनचचलता मिटे समाधि ला० ॥४॥
जान विवेक विचारकी, आनन्दघन कीने अधीन. ला० ॥५॥

ભાવાર્થ —સુમતિ કથે છે કે, હે વિવેક ! અમારા કરવાથી–મન ચચલતારૂપ આધિ જતી નથી અને મનની સમાધિ મટી જાય છે, માટે હે સન્મિત્ર વિવેક ! તહારી આગળ ઉપર્યુક્ત સર્વ આત્મવૃત્તાતનુ નિવેદન કરવુ પડે છે, મેં મારાથી બનતા સર્વ ઉપાયો કર્યા કિન્તુ તેથી આત્મસ્વામિને કઈ અસર થતી નથી અને તેથી મારા મનમા વિશેષ ચિન્તા–ઉદ્વેગ, ચચલતા પ્રગટે છે હુ તેમની ખરી સ્ત્રી છુ તેથી મારા કથન ઉપર તેમનો વિશ્વાસ ન બેસે અને મારૂ કથન હિસાબમા ન ગણે, તેથી મારા મનમા શુ થતુ હશે ? તે હે વિવેક ! તુ સર્વ જાણે છે સુમતિનુ ઉપર્યુક્ત આત્મોદ્ધારમય સર્વ વૃત્તાતનુ સભાષણ સાભળીને વિવેક, શ્રીઆનન્દઘન આત્માની પાસે ગયો અને આત્માની સાથે સુમતિના મેલાપનો સર્વ વિચાર કરીને આત્માનુ મન સ્થિર કર્યું અને સુમતિને આનન્દઘનની આધીન કરી, તેથી બન્નેનુ ઐક્ય થયુ અને બન્નેનો વિરહ ટળ્યો અને સહજ સુખનો આવિર્ભાવ થયો

રશે ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટાન્તથી પણ અધિક ઉપમા હે આનન્દઘન ચેતનસ્વામીન્! શું તમે ચાહોછો? કુમતિનેમાટે આ જડ દૃષ્ટાન્તથી સમજશો કે કાટ જેવી જડ વસ્તુમાં તાંબાને છેદવાની શક્તિ છે, તો કુબુદ્ધિમાં તેના કરતાં અનંત ગણી શક્તિ—આપની હાનિ કરવામાટે હોય, તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી હે ચેતનસ્વામિન્! આપને ચોરાશીલક્ષ જીવયોનિમાં કુબુદ્ધિએ અનન્તિવાર પરિભ્રમણ કરાવ્યું છે જડવસ્તુઓમાં અહં અને મમત્વ કરાવનાર કુબુદ્ધિ છે આપનું ધન તે આપની બનીને ફોલી ખાય છે પાંચ પ્રકારના પ્રમાદને કરાવનાર કુબુદ્ધિના પાશમાં આપ સપડાઈ જાઓછો, કેમ કે ચાર પ્રકારના કષાયથી તે આપને સદાકાળ પોતાના તાબામાં રાખે છે કુબુદ્ધિની ઇન્દ્રજાળમાં ફસાવાથી તમો કુબુદ્ધિની લીલાઓમાં આસક્ત બનો છો અને તમારૂં અમૂલ્ય જીવન ધૂળના કરતાં પણ લઘુ કરવા પ્રયત્ન કરો છો, તેમજ સત્યને અસત્ય સમજોછો અને અમૃતનો ત્યાગ કરી વિષયરૂપ ઝેરના પ્યાલા પીવા પ્રયત્ન કરો છો, તે કોઈ રીતે આપને હિતકર નથી આપ વિવેકજ્ઞાને જો વિચારશો તો મારૂં કથેલું સર્વ સત્ય જણાશે આથી આનન્દના ઘનભૂત આત્માએ સુમતિનું કથન હૃદયમાં ઉતાર્યું અને શુદ્ધ પ્રેમથી સુમતિની સંગતિ ઇચ્છી, એમ આનન્દઘન કથે છે

पद ७५

(राग वसन्त)

लालन बिन मेरो कुन हवाल, समजे न घटकौ निठुर लाल. ॥
॥ लालन० ॥ १ ॥
वीर विवेक तु माजि मांयि, कहा पेट दइ आगें छिपाइ. ॥
॥ लालन० ॥ २ ॥
तुम भावे जोसो कीजे वीर, सोइ आन मिलावो लालन धीर. ॥
॥ लालन० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—સુમતિ કહે છે કે, હે વીર વિવેક મિત્ર! લાલન, પાવન કરનાર એવા આત્મસ્વામીવિના મારા શા હાલ થવાના?—હાલને ઠેકાણે હવાલ શબ્દ રૂઢ થયો છે નિષ્ઠુર એવો લાલ, મારા મનની દશા સમજી શકતો નથી હે વિવેક મિત્ર! મારા હૃદયમાં જે છે, તે તમે સર્વે જાણો છો પેટ દીધા પછી તમારી આગળ શું છુપાવવા યોગ્ય છે? અર્થાત્ મેં તમારાથી કોઈ વાત કરવામાં કંઈ પણ છુપાવ્યું નથી મારૂં હૃદય જેવું છે તેવું આપની આગળ ઉઘાડું કર્યું છે જગતમાં પણ

અને સતીપર જેવી વેશ્યાની દૃષ્ટિ હોય છે તેવી દૃષ્ટિ સાધુઓપર ધારણ કરે છે કુમતિથી પ્રેરાયલા જીવો નવ તત્ત્વ અને ષડ્દ્રવ્યની શ્રદ્ધાને ધારણ કરી શકતા નથી શ્રી મહાવીર પ્રભુને સર્વજ્ઞ માનતા નથી અને સર્વજ્ઞનો પોતાની સ્વચ્છન્દતા પ્રમાણે અર્થ કરે છે કુમતિના યોગે જીવો ધર્મતત્ત્વ તરફ પ્રેમ ધારણ કરી શકતા નથી કુમતિના યોગે જીવો જડ વસ્તુઓને પોતાની કલ્પે છે અને તેથી મમતાના વશમા રહેલા તેઓ સત્ય અવલોકી શકતા નથી કુમતિના યોગે જીવો મિથ્યાત્વ, મોહનીય અને મિશ્રમોહનીય આદિમા તન્મય બની ગયા હોય છે કુમતિના યોગે સુધારાના પવનથી પ્રેરાયલા જીવો સિદ્ધાંતોના પણ અવળા અર્થ કરે છે અને કોઈ પક્ષમા પડી જાય છે, તેથી સાત્ત નયોની દરેક વસ્તુઓનુ સ્વરૂપ વિચારી શકાતું નથી અને જૈનધર્મની શ્રદ્ધા થઈ શકતી નથી ચતુર્ગતિમા જીવોને કુમતિ પરિભ્રમણ કરાવે છે અને પોતાના તાબામા આત્માઓને રાખે છે કુમતિ ખરેખર જીવોને પરસ્પર લડાવી મારે છે અને મૈત્રીભાવને દેશવટો આપે છે કુમતિથી જીવો ધર્મના આચારો અને વિચારોને સત્ય માની શકતા નથી કુમતિથી જીવો જ્યા ત્યા મારૂ મારૂ એવો પ્રત્યય ધારણ કરે છે અને અહંકારદશામા ઘસડાઈ જાય છે કુમતિ જ્યા સુખ નથી ત્યા આત્માને સુખની ભ્રાંતિ કરાવીને ભમાડે છે કુમતિના યોગે જીવો સદાકાલ સ્વાર્થમા ઘસડાય છે, તેથી સત્યને અસત્ય માને છે અને પોતાના મનમા જે ખોટુ હોય છે, તેને સત્ય માની લે છે અહો ! કુમતિની પ્રબલતા જગતમા કેટલી છે ? કુમતિના યોગે જીવો પાપારંભ પ્રવૃત્તિયોથી પોતાનો ઉદય સ્વીકારે છે અને પાપારંભના ભાષણ આપનારાઓને ધર્મગુરૂ તરીકે માને છે અને સત્ય ઉપદેશકને ધિક્કારે છે કુમતિના યોગે જીવો કુતર્કના અશ્વોપર બેસી કર્મરૂપ વનમા પરિભ્રમે છે કુમતિથી જીવો મહાવીર પ્રભુના તત્ત્વોને સાભળવા પણ રૂચિ કરતા નથી

કુમતિથી જીવો ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરીને અનેક ભવની પરપરાને વધારે છે કુમતિથી જીવો શ્રી મહાવીરપ્રભુકથીત સદ્ગુરુનુ સ્વરૂપ જે આગમોમા છે, તેનુ ઉત્થાપન કરીને વિપરીતપણે ગુરૂનુ સ્વરૂપ માને છે કુમતિથી જીવો અન્યોપર ક્રોધ કરે છે અને મનમા વેરની ઝેરી વાસનાઓને ધારણ કરી નીચ ગતિમા ઉત્પન્ન થાય છે કુમતિથી જીવો સ્વાર્થની કામીમા ફસાય છે અને જન્મ, જરા અને મરણની પરપરાને પામે છે કુમતિથી જીવો વસ્તુને વસ્તુપણે જાણી શકતા નથી અને તેથી તેઓ અનેક પ્રકારના કપટો રચે છે કુમતિ, જીવોને લોભમા આસક્ત કરે છે અને શાંતિ પામવા દેતી નથી કુમતિ ખરેખર આત્માને

આ પદનો સારાશ એ છે કે, સુમતિ પ્રાપ્ત કરીને પ્રત્યેક વસ્તુઓનો વિવેક કરવો જોઇએ સુમતિથી વિવેકની પ્રાપ્તિ થાય છે, વિવેકથી આત્મા ઉપાદેય ભાસે છે નવ તત્ત્વમાથી હેય, જ્ઞેય અને આદેય કયા કયા તત્ત્વ છે તેનો વિવેકથી પરિપૂર્ણ નિશ્ચય થાય છે વિવેકથી આત્મતત્ત્વમા અહર્નિશ રમણતા કરવી જોઈએ. વિવેક દૃષ્ટિથી પર માત્મ તત્ત્વ અવલોકાય છે સુમતિને આત્મતત્વની પ્રાપ્તિ કરાવી આપ નાર વિવેક છે જૈનાગમો વાચીને સત્ય તત્ત્વનો વિવેક પ્રગટાવવો જોઇએ મુનિવરોની સગતિ કરવાથી જૈનાગમોનુ રહસ્ય અવબોધાય છે અને તેથી આત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે, સુમતિ અને વિવેકનુ રહસ્ય અન્તરમા અનુભવવુ જોઇએ

पद ७६

(राग वसत)

प्यारे प्रानजीवन ए साच जान, उत बरकत नांही तिल समान• ॥ प्यारे० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —સુમતિ અને કુમતિ એ બે આત્માની સ્ત્રીઓ છે અના દિકાળથી આત્મા કુમતિના સગમા પડી રહે છે આત્મા ખરેખર કુમતિની સંગતિથી સત્યતત્ત્વનો વિચાર કરી શકતો નથી, આત્મા કુમતિના યોગે શુદ્ધદેવ-ગુરૂ અને ધર્મને ઓળખવા સમર્થ થતો નથી અને મિથ્યાત્વદશામા પોતાનુ જીવન ગાળે છે કુમતિથી કુદેવને-દેવ તરીકે માનવામા આવે છે કુગુરૂ અને કુધર્મને, સુગુરૂ અને સુધર્મ તરીકે માનવામા આવે છે કુમતિથી સ્થાનાગ સૂત્રમા કથેલા દશ પ્રકારના મિથ્યાત્વ પ્રગટી નીકળે છે, કુમતિથી અનેક મનુષ્યો પોતપોતાના નામની પ્રસિદ્ધિને માટે અનેક પન્થો ઉભા કરે છે કુમતિથી કેટલાક મનુષ્યો કોઈ પણ પક્ષમા પડી જઈ અનેક પ્રકારની કુયુક્તિયો કરી, સુમતિનુ મુખ પણ દેખી શકતા નથી કુમતિથી કેટલાક એમ કથે છે કે, જગત્મા આત્મા-પુણ્ય-પાપ-ઈશ્વર આદિ કઇ નથી કુમતિથી કેટલાક મનમા પ્રકલ્પિત સ્વેચ્છાચારે પ્રવૃત્તિ કરીને ધર્મથી વિમુખ થાય છે કુમતિના યોગે જીવો સાસારિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિ માટે, હિંસા, જૂઠ, વિશ્વાસઘાત આદિ અનેક પ્રકારના પાપકૃત્ય કરે છે, આગમોના અર્થોને ઉલટાવી પોતાની ધારણા મુજબ અર્થ કરે છે, ધર્મશાસ્ત્રોને ધિક્કારે છે અને વિષયશાસ્ત્રોને આદર આપે છે કુમતિથી જીવો અનેક પ્રકારના પાખડ કરે છે કુમતિથી જીવો, અરિહતદેવ, સુસાધુગુરૂ અને મહાવીરકથિત ધર્મને સ્વીકારતા નથી કુમતિના પ્રેર્યા જીવો સાધુઓપર દ્વેષ કરે છે

વિમુખ કરનાર કુમતિ છે પ્રત્યેક ગચ્છના સાધુઓને ક્રિયાના ભેદે ચર્ચા કરાવીને પરસ્પર વૈરના બીજ વવાનનાર કુમતિ છે પૂજ્ય એવા ગુરૂઓ ઉપર પણ અપૂજ્ય બુદ્ધિ કરાવનાર કુમતિ છે લોકોમા નાસ્તિકતા ઉત્પન્ન કરાવીને ધર્મને ઢોંગ તરીકે મનાવનાર, માબાપ અને પૂજ્ય વડીલોનો અવિનય કરાવનાર, જૈનસઘનો ઉદય કરવામા અનેક પ્રકારના કલેશ અને વિઘ્ન નાખનાર કુમતિ છે કેળવાયલા (વસ્તુત ધર્મથી ન કેળવાયલા) એવા જૈનબાળકોની ધર્મમાથી શ્રદ્ધા ઉઠાવી નાખનાર, પોતાના પુત્રોને જૈનતત્ત્વોની કેળવણી નહીં આપવાની મા-બાપોને પ્રેરણા કરનાર, રાજા અને પ્રજા વચ્ચે દ્વેષ કરાવનાર, ધાર્મિક કાર્યોમા અશ્રદ્ધા તથા પ્રમાદ કરાવનાર કુમતિ છે જ્ઞાનીઓ અને યોગીઓમા પણ અહકાર-માનપૂજા ઉત્પન્ન કરાવનાર કુમતિ છે શ્રાવકોને અવિનયી, પ્રમાદી અને જ્ઞાનશૂન્ય રાખનાર કુમતિ છે ધર્મના અભિમાનથી અન્યોને મારી નાખવાની પ્રેરણા કરાવનાર કુબુદ્ધિ છે અધ્યાત્મતત્ત્વપર પ્રીતિ ન કરાવતા બાહ્ય વસ્તુઓપર પ્રીતિ કરાવનાર કુમતિ છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ કરાવીને બાહ્ય વસ્તુઓમા ધનની ભ્રાન્તિ કરાવનાર કુમતિ છે સહજાનન્દ તજાવીને કૃત્રિમ સુખમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર કુમતિ છે અનેક જીવોની નિન્દા કરાવનાર, અનેક મનુષ્યોના દોષોને બોલાવનાર અને અનેક જીવોને માસાહારી અને હિંસક બનાવનાર કુમતિ છે પૂર્વે અનન્ત જીવોને કુમતિએ દુ ખ આપ્યુ, વર્તમાનમા પણ દુ ખ આપે છે અને ભવિષ્યમા પણ અનન્ત જીવોને કુમતિ દુ ખ આપશે કુમતિની પ્રેરણાથી સર્વ અશુભ આચાર અને અશુભ વિચારધારક જીવો, પોતાને ભ્રાન્તિથી પવિત્ર માને છે, અહો! તે પણ કુમતિની પ્રેરણાની અલૌકિક શક્તિ છે સુમતિ પોતાના આત્મ સ્વામિને કથે છે કે, હે પ્રિય! હુ જે આ કુમતિ સ્ત્રીનુ વર્ણન કરૂ છુ તે સત્ય છે, એમ મનમા જાણ! કેમકે કુમતિના માયાવી પ્રપચ્ચો એવા છે કે તેમા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ જેવા દેવતાઓ પણ ફસાઈ ગયા છે, અર્થાત્ ઇન્દ્ર, ચન્દ્ર, નાગેન્દ્ર અને દેવો પણ કુમતિના પ્રપચમા ફસાય છે, માટે કુમતિની પ્રપચરૂપ ઇન્દ્રજાળથી દૂર થવુ હોય તો મારૂ વચન સત્ય માની લે

સુમતિનુ માહાત્મ્ય વર્ણવે છે સુમતિ આત્માની સ્ત્રી છે, અર્થાત્ સર્વ જીવોપર શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરાવનાર સુમતિ છે. સર્વ આત્માઓપર મૈત્રીભાવની દૃષ્ટિ ધારણ કરાવનાર સુમતિ છે સર્વ જીવોપર કરૂણાભાવ ઉત્પન્ન કરાવનાર સુમતિ છે સર્વ મનુષ્યોના ગુણોનો પ્રમોદભાવ ઉત્પન્ન કરાવનાર સુમતિ છે સર્વ મનુષ્યોના ભિન્ન ભિન્ન આચારો તથા

એકાતવાદ ધાગ્પુ કરાવે છે દુનિયામા કુમતિના યોગે જીવો અનેક પ્રકારે અનીતિના કૃત્યો કરે છે કુમતિ પોતાના સામર્થ્યે યોગે આત્માની પાસે સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિને આવવા દેતી નથી અનેકાતશૈલીનો સ્વાદ ચાખવા જતા કુમતિ અનેક પ્રકારના વિઘ્ન કરે છે

જ્યારે આત્માની સાથે કુમતિનો સબન્ધ હોય છે, ત્યારે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ તરફ આત્માનુ વલણુ હોય છે, તેથી આત્મા અન્ય પદાર્થોને પોતાના માની મલકાય છે અને જડ પદાર્થોમાથી સુખ ખેંચવા મિથ્યા પ્રયત્ન કરે છે જ્યારે આત્માની સાથે કુમતિનો સબન્ધ હોય છે, ત્યારે આત્મા, અન્ય જીવોનુ ભલુ ઇચ્છી શકતો નથી, કેમકે તે વખતે મોહનુ જોર વિશેષ હોય છે જ્યારે કુમતિનો સબન્ધ આત્માની સાથે હોય છે, ત્યારે જ્યા ત્યા સ્વાર્થે પ્રેમનો સબન્ધ કરવામા આવે છે કુમતિની એવી સ્વાભાવિક દૃષ્ટિ હોય છે કે, તે આત્માને અવળો માર્ગ દેખાડે છે આત્મા જે જે હેતુઓથી કર્મ બાધી શકે, તે તે હેતુઓને તે આત્માની આગળ રજુ કરે છે અને આત્માને મિથ્યા ભ્રાતિમા પાડે છે કુમતિથી આત્માના સુખનુ આચ્છાદન થાય છે પરસ્પર જીવોને અનેક પ્રકારના ભયકર યુદ્ધો કરાવનાર કુમતિ છે પાડો જેમ સરોવરને ડોળી નાખે છે, તેમ મનની શાતતાને કુમતિ ડોળી નાખે છે કૃષ્ણુલેશ્યા અને નિલલેશ્યાદિના ખરાબ વિચારોને કુમતિ કરાવે છે કામભોગમા અને અભક્ષ્ય ભક્ષણુમા સુખની ભ્રાતિ કરાવનાર કુમતિ છે સર્વે આત્માઓ એક જાતીય હોવા છતા, પણુ અન્ય આત્માઓને દુષ્ટ શત્રુ તરીકે જણાવનાર કુમતિ છે માતા અને પિતા વચ્ચે વૈર કરાવનાર કુમતિ છે બન્ધુઓ બન્ધુઓ વચ્ચે લડાઈ અને દુર્દશા કરાવનાર, તેમજ સ્ત્રી પુરૂષ વચ્ચે ભેદ પડાવીને બન્નેમા ક્રોધ અને ક્લેશ કરાવનાર કુમતિ છે રાજાઓમા ક્લેશ કરાવીને હિન્દુસ્થાનની પાયમાલી કરનાર કુમતિ છે હિન્દુઓ અને મુસલમાનોમા ક્લેશ કરાવીને ઘોર યુદ્ધોદ્વારા બનેની અધોદશા કરાવનાર કુમતિ છે એક ઘરમા અનેક પ્રકારના ક્લેશ કરાવનાર કુમતિ છે હિન્દુસ્થાનના મનુષ્યોનુ ખરાબ કરનાર કુમતિ છે આર્યજનોમા અનાર્યતાનો વાસ કરાવનાર કુમતિ છે ગુરૂ અને શિષ્ય વચ્ચે મહાન્ ક્લેશ કરાવનાર કુમતિ છે ઉછરતા બાળકોમા વ્યસનોની ટેવ પાડનાર કુમતિ છે જૈનધર્મમા અનેક પ્રકારના પથો પાડનાર કુમતિ છે જૈનધર્મના સાધુઓને પરસ્પર પ્રેમમા વિઘ્ન કરનાર કુમતિ છે ગચ્છોના ભેદવડે જૈન સાધુઓને પરસ્પર ક્લેશી બનાવનાર કુમતિ છે સાધુઓના ઉપરથી શ્રાવકોની શ્રદ્ધા ઉઠાવનાર કુમતિ છે સાધુઓને પોતાના ઇષ્ટ કર્તવ્યથી

વિમુખ કરનાર કુમતિ છે પ્રત્યેક ગચ્છના સાધુઓને ક્રિયાના ભેદે ચર્ચા કરાવીને પરસ્પર વૈરના બીજ વવાવનાર કુમતિ છે પૂજ્ય એવા ગુરૂઓ ઉપર પણ અપૂજ્ય બુદ્ધિ કરાવનાર કુમતિ છે લોકોમા નાસ્તિકતા ઉત્પન્ન કરાવીને ધર્મને ઢોંગ તરીકે મનાવનાર, માબાપ અને પૂજ્ય વડીલોનો અવિનય કરાવનાર, જૈનસઘનો ઉદય કરવામા અનેક પ્રકારના ક્લેશ અને વિઘ્ન નાખનાર કુમતિ છે કેળવાયલા (વસ્તુત ધર્મથી ન કેળવાયલા) એવા જૈનબાળકોની ધર્મમાથી શ્રદ્ધા ઉઠાવી નાખનાર, પોતાના પુત્રોને જૈનતત્ત્વોની કેળવણી નહીં આપવાની માબાપોને પ્રેરણા કરનાર, રાજા અને પ્રજા વચ્ચે દ્વેષ કરાવનાર, ધાર્મિક કાર્યોમા અશ્રદ્ધા તથા પ્રમાદ કરાવનાર કુમતિ છે જ્ઞાનીઓ અને યોગીઓમા પણ અહકાર-માનપૂજા ઉત્પન્ન કરાવનાર કુમતિ છે શ્રાવકોને અવિનયી, પ્રમાદી અને જ્ઞાનશૂન્ય રાખનાર કુમતિ છે ધર્મના અભિમાનથી અન્યોને મારી નાખવાની પ્રેરણા કરાવનાર કુબુદ્ધિ છે અધ્યાત્મતત્ત્વપર પ્રીતિ ન કરાવતા બાહ્ય વસ્તુઓપર પ્રીતિ કરાવનાર કુમતિ છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ કરાવીને બાહ્ય વસ્તુઓમા ધનની ભ્રાન્તિ કરાવનાર કુમતિ છે સહજાનન્દ તજાવીને કૃત્રિમ સુખમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર કુમતિ છે અનેક જીવોની નિન્દા કરાવનાર, અનેક મનુષ્યોના દોષોને બોલાવનાર અને અનેક જીવોને માસાહારી અને હિંસક બનાવનાર કુમતિ છે પૂર્વે અનન્ત જીવોને કુમતિએ દુ ખ આપ્યુ, વર્તમાનમા પણ દુ ખ આપે છે અને ભવિષ્યમા પણ અનન્ત જીવોને કુમતિ દુ ખ આપશે કુમતિની પ્રેરણાથી સર્વ અશુભ આચાર અને અશુભ વિચારધારક જીવો, પોતાને ભ્રાન્તિથી પવિત્ર માને છે, અહો! તે પણ કુમતિની પ્રેરણાની અલૌકિક શક્તિ છે સુમતિ પોતાના આત્મ સ્વામિને કથે છે કે, હે પ્રિય! હુ જે આ કુમતિ બીનુ વર્ણન કરૂ છુ તે સત્ય છે, એમ મનમા જાણ! કેમકે કુમતિના માયાવી પ્રપચો એવા છે કે તેમા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ જેવા દેવતાઓ પણ ફસાઈ ગયા છે, અર્થાત્ ઇન્દ્ર, ચન્દ્ર, નાગેન્દ્ર અને દેવો પણ કુમતિના પ્રપચમા ફસાય છે, માટે કુમતિની પ્રપચરૂપ ઇન્દ્રજાળથી દૂર થઈ હોય તો મારૂ વચન સત્ય માની લે

સુમતિનુ માહાત્મ્ય વર્ણવે છે સુમતિ આત્માની સ્ત્રી છે, અર્થાત્ સર્વ જીવોપર શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરાવનાર સુમતિ છે. સર્વ આત્માઓપર મૈત્રીભાવની દૃષ્ટિ ધારણ કરાવનાર સુમતિ છે સર્વ જીવોપર કરૂણાભાવ ઉત્પન્ન કરાવનાર સુમતિ છે સર્વ મનુષ્યોના ગુણોનો, પ્રમોદભાવ ઉત્પન્ન કરાવનાર સુમતિ છે સર્વ મનુષ્યોના ભિ ભિન્ન આચારો તથા

વિચારો તરફ માધ્યસ્થભાવ ધારણ કરાવનાર સુમતિ છે અહિંસા, સયમ અને તપશ્ચરણમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર સુમતિ છે અનિત્ય, અશરણ આદિ બાર ભાવનાઓને હૃદયમા ગ્રહાવનાર સુમતિ છે નવતત્ત્વ, ષટ્ દ્રવ્ય, સાતનય આદિનો અભ્યાસ કરાવનાર સુમતિ છે સિદ્ધાન્તોના રહસ્ય તરફ પ્રવૃત્તિ કરાવનાર સુમતિ છે દયા તરફ અપૂર્વ પ્રેમ કરાવનાર, સત્યને હૃદયમા ધારણ કરાવનાર, તથા સત્ય બોલાવનાર સુમતિ છે અસ્તેયમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર, બ્રહ્મચર્યમા અપૂર્વ પ્રેમ તથા બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરાવનાર, પરિગ્રહની મમતાનો ત્યાગ કરાવનાર, સાધુના પચ મહાવ્રત અને શ્રાવકના બાર વ્રતને અગીકાર કરાવનાર, સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધસઘની પૂજ્યતા અને તેની ભક્તિ કરાવનાર અને સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિની ખીલવણી કરનાર સુમતિ છે સાતનયો પૂર્વક પ્રત્યેક પદાર્થનુ સ્વરૂપ દર્શાવનાર, જૈનધર્મના તત્ત્વોની શ્રદ્ધા કરાવનાર, શ્રીવીરપ્રભુની સર્વજ્ઞતાની શ્રદ્ધા કરાવનાર, હઠયોગ, ભક્તિયોગ અને રાજયોગમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર, અનેકાન્તપણે તત્ત્વોનુ અપૂર્વ રહસ્ય સમજાવનાર, અને વ્યવહાર અને નિશ્ચય નયનુ સ્વરૂપ સમજાવનાર સુમતિ છે જ્ઞાન અને ક્રિયાવડે મોક્ષ થાય છે, એમ સૂક્ષ્મરીત્યા સમજાવનાર સુમતિ છે સાધુની સગતિ કરવાથી મહા લાભ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ સમ્યક્રીત્યા જણાવનાર સુમતિ છે અધ્યાત્મતત્ત્વ ઉપર પરિપૂર્ણ પ્રેમ કરાવનાર, આત્માના ત્રણ પ્રકારના ભેદ જણાવનાર, નવતત્ત્વમા હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય કોણ છે તેનો પ્રકાશ કરનાર, સયમમા અપૂર્વ શક્તિ છે તેને જણાવનાર, અને જગતમા સારમા સાર આત્માજ છે અને આત્મામા સર્વ ઋદ્ધિ છે, એમ દર્શાવનાર સુમતિ છે આત્મામા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ ગુણો રહ્યા છે, તે તથા આત્મા અને જડ વસ્તુઓનુ ભિન્ન સ્વરૂપ દર્શાવનાર સુમતિ છે કૃત્ય અને અકૃત્યનુ સ્વરૂપ સમજાવનાર, ભક્ષ્ય અને અભક્ષ્યનુ સ્વરૂપ અવબોધાવનાર, પેય અને અપેય પદાર્થોનો વિવેક કરાવનાર, ઉદયના હેતુઓને સમજાવનાર, સર્વધર્મોમા જૈન ધર્મની ઉત્તમતા બતાવનાર અને નયોની અપેક્ષાએ દુનિયામા ચાલતા સર્વ ધર્મો જૈનદર્શનમા સમાઈ જાય છે, એમ નિર્ણય કરાવનાર સુમતિ છે શ્રાવક ધર્મ કરતા સાધુ ધર્મની ઉત્તમતા બતાવનાર, જૈન ધર્મની ઉન્નતિના ઉપાયોને દર્શાવનાર, જૈન ધર્મમા પ્રવેશ કરાવનાર, જૈન ધર્મના ફીરકાઓમા સલાહ શાન્તિ ફેલાવનાર, જૈન ધર્મનો ઉપદેશ કરાવનાર અને તીર્થંકરોની પરમાત્મદશા જણાવનાર સુમતિ છે અન્ય ધર્મીઓપર પણ દ્વેષ-ક્લેશ ન કરાવનાર સુમતિ છે

ધર્મના નામે થનાર ભયંકર યુદ્ધોને શમાવનાર સુમતિ છે ધર્મના ઉપર ચોલમજીઠના જેવો રાગ ધારણ કરાવનાર સુમતિ છે અનેક જાતના ધર્મોમા પણ નયોની અપેક્ષાએ રહેલા સત્યને દર્શાવનાર સુમતિ છે સર્વ પ્રકારના કાર્યોમા ધર્મકાર્યની ઉત્તમતા જણાવનાર સુમતિ છે

સર્વ મનુષ્યો વગેરેને પોતાના આત્મા સમાન જણાવનાર સુમતિ છે સર્વ જીવોની સાથે પરમાર્થ વૃત્તિથી વર્તવાનુ ભાન કરાવનાર, સર્વ જીવોની સાથે ઐક્ય કરાવનાર, ભિન્ન ભિન્ન દેશના મનુષ્યોમા પણ ઐક્ય કરાવનાર, સર્વ દેશોના મનુષ્યોનુ ભલુ ઇચ્છવાની પ્રેરણા કરનાર, એશીયા, યુરોપ, આફ્રિકા, અમેરિકા અને આસ્ટ્રેલીયાના મનુષ્યોમા એકસરખાપણાની પ્રેરણા કરનાર, સર્વ દેશોના કારોબારીઓને સુલેહ શાન્તિ જાળવવાની પ્રેરણા કરનાર, અને સર્વ પ્રજાને સરખી રીતે માની તેના ભલામા ભાગ લેવો જોઇએ એવી રાજાઓને પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે ગજ્ય અને વેપાર આદિના લોભ માટે યુદ્ધ કરી અનેક મનુષ્યોના રક્ત રેડવા નહી, એવી પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે અન્ય મનુષ્યોના હૃદય દુ ખવવા નહિ એવી પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે નાત જાતના ભેદે પરસ્પર કુસંપની હોળી સળગે છે, તેને શમાવવાની પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે ગચ્છોની ભિન્ન ભિન્ન ક્રિયાઓથી જૈન વર્ગમા પરસ્પર ગચ્છના મનુષ્યો પ્રતિ જે અણગમો, અદેખાઈ અને દ્વેષ થાય છે તેનો નાશ કરવાની પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે ધર્મની સામાન્ય તકરારોમા મનુષ્યો મહાન્ કજીઆ કરે છે, તેને શમાવનાર સુમતિ છે જગતમા સર્વ જાતના મનુષ્યોના કલ્યાણ અર્થે જૈન ધર્મ છે, એવુ સિદ્ધ સમજાવનાર સુમતિ છે સર્વ પ્રકારના મનુષ્યોમા ન્યાયની પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે. મનુષ્યોમા રહેલી નિર્દયતાનો નાશ કરીને દયાની લાગણી પ્રગટ કરાવનાર સુમતિ છે દુર્જનપણાની વૃત્તિયોનો ત્યાગ કરવાની પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે. આત્માઓએ પરસ્પર પૂર્ણ પ્રેમથી એક બીજાને મદદ કરવી જોઇએ, એમ પ્રેરણા કરનાર, મન-વાણી અને કાયાથી સર્વનુ ભલુ કરવુ જોઇએ, એવી પરોપકારની પ્રેરણા કરનાર અને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની આરાધનાની પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે. જંગમતીર્થ અને સ્થાવરતીર્થનુ સ્વરૂપ સમજાવનાર, આખી દુનિયાના જીવોપર શુદ્ધપ્રેમની વૃષ્ટિ કરાવનાર, અને જગત્મા સર્વ જીવોપર ઉપકાર કરવો જોઇએ એવી પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે અનેક અપરાધ કરનાર મનુષ્યોપર ક્ષમા ધારણ કરવી જોઇએ, એવી અન્તરમાથી પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે બાવના ચંદનની પેઠે શાન્તિકારક વાણી બોલાવનાર સુમતિ છે ક્ષમાના ઉત્તમ પાઠ ભણાવનાર સુમતિ છે. ઉત્તમ પ્રકા

વિચારો તરફ માધ્યસ્થભાવ ધારણ કરાવનાર સુમતિ છે અહિંસા, સયમ અને તપશ્ચરણમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર સુમતિ છે અનિત્ય, અશરણ આદિ બાર ભાવનાઓને હૃદયમા અહાવનાર સુમતિ છે નવતત્વ, પદ્ દ્રવ્ય, સાતનય આદિનો અભ્યાસ કરાવનાર સુમતિ છે. સિદ્ધાન્તોના રહસ્ય તરફ પ્રવૃત્તિ કરાવનાર સુમતિ છે દયા તરફ અપૂર્વ પ્રેમ કરાવનાર, સત્યને હૃદયમા ધારણ કરાવનાર, તથા સત્ય બોલાવનાર સુમતિ છે અસ્તેયમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર, બ્રહ્મચર્યમા અપૂર્વ પ્રેમ તથા બ્રહ્મચર્યને ધારણ કરાવનાર, પરિગ્રહની મમતાનો ત્યાગ કરાવનાર, સાધુના પચ મહાવ્રત અને શ્રાવકના બાર વ્રતને અંગીકાર કરાવનાર, સાધુ સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધસઘની પૂજ્યતા અને તેની ભક્તિ કરાવનાર અને સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિની ખીલવણી કરનાર સુમતિ છે સાતનયો પૂર્વક પ્રત્યેક પદાર્થનુ સ્વરૂપ દર્શાવનાર, જૈનધર્મના તત્ત્વોની શ્રદ્ધા કરાવનાર, શ્રીવીરપ્રભુની સર્વજ્ઞતાની શ્રદ્ધા કરાવનાર, હઠયોગ, ભક્તિયોગ અને રાજ્યયોગમા પ્રવૃત્તિ કરાવનાર, અનેકાન્તપણે તત્ત્વોનુ અપૂર્વ રહસ્ય સમજાવનાર, અને વ્યવહાર અને નિશ્ચય નયનુ સ્વરૂપ સમજાવનાર સુમતિ છે જ્ઞાન અને ક્રિયાવડે મોક્ષ થાય છે, એમ સમ્યક્‌રીત્યા સમજાવનાર સુમતિ છે સાધુની સગતિ કરવાથી મહા લાભ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ સમ્યક્‌રીત્યા જણાવનાર સુમતિ છે અધ્યાત્મતત્ત્વ ઉપર પરિપૂર્ણ પ્રેમ કરાવનાર, આત્માના ત્રણ પ્રકારના ભેદ જણાવનાર, નવતત્ત્વમા હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય કોણ છે તેનો પ્રકાશ કરનાર, સયમમા અપૂર્વ શક્તિ છે તેને જણાવનાર, અને જગત્‌મા સારમા સાર આત્માજ છે અને આત્મામા સર્વ ઋદ્ધિ છે, એમ દર્શાવનાર સુમતિ છે આત્મામા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ ગુણો રહ્યા છે, તે તથા આત્મા અને જડ વસ્તુઓનુ ભિન્ન સ્વરૂપ દર્શાવનાર સુમતિ છે કૃત્ય અને અકૃત્યનુ સ્વરૂપ સમજાવનાર, ભક્ષ્ય અને અભક્ષ્યનુ સ્વરૂપ અવબોધાવનાર, પેય અને અપેય પદાર્થોનો વિવેક કરાવનાર, ઉદયના હેતુઓને સમજાવનાર, સર્વધર્મોમા જૈન ધર્મની ઉત્તમતા બતાવનાર અને નયોની અપેક્ષાએ દુનિયામા ચાલતા સર્વ ધર્મો જૈનદર્શનમા સમાઈ જાય છે, એમ નિર્ણય કરાવનાર સુમતિ છે શ્રાવક ધર્મ કરતા સાધુ ધર્મની ઉત્તમતા બતાવનાર, જૈન ધર્મની ઉન્નતિના ઉપાયોને દર્શાવનાર, જૈન ધર્મમા પ્રવેશ કરાવનાર, જૈન ધર્મના ફીરકાઓમા સલાહ શાન્તિ ફેલાવનાર, જૈન ધર્મનો ઉપદેશ કરાવનાર અને તીર્થંકરોની પરમાત્મદશા જણાવનાર સુમતિ છે અન્ય ધર્મીઓપર પણ દ્વેષ-ક્લેશ ન કરાવનાર સુમતિ છે

તેજની આગળ સર્વે પ્રકારના તેજ ઝાંખા પડી જાય છે સત્યના પ્રતાપથી દુનિયા ટકી રહી છે સત્ય કદી અસત્યને મદત કરી શકતું નથી સત્યના મહાસાગરમા સુખના તરંગો ઉઠયા કરે છે જે મનુષ્યો જિહ્વાવડે અસત્ય વદે છે, તેઓ મનુષ્યપણાના અધિકારી થયા નથી. જે મનુષ્યો સ્વાર્થના દાસ થઇને સત્યનો તિરસ્કાર કરે છે, તેનો ધર્મ તિરસ્કાર કરે છે જે મનુષ્યો સત્ય બોલતા અચકાય છે, તેઓ મોક્ષમા જતા પણ અચકાય છે હૃદયરૂપ ઘરમા અસત્યરૂપ અંધકાર રાખવાથી કંઈ પણ હિત થતુ નથી, પણ-યદિ જો હૃદયરૂપ ઘરમા સત્યરૂપ પ્રકાશ ધારણ કરવામા આવે તો આત્મા પરમ સુખનો માર્ગ ગ્રહણ કરી શકે સત્ય વિનાના તપ જપ વગેરેના અનુષ્ઠાનો મુક્તિ આપવા સમર્થ થતા નથી સત્ય ધારણ કરવાને માટે મનુષ્યની જીંદગી છે, પણ અસત્ય ધારણ કરવા માટે નથી સત્ય બોલવા માટે જિહ્વા છે, પણ અસત્ય બોલવા માટે જિહ્વા નથી હૃદયમા સત્ય ધારવુ તે હૃદયનો સદુપયોગ છે અને જિહ્વાથી સત્ય બોલવુ તેજ જિહ્વાનુ મુખ્ય પ્રયોજન છે સત્યની મર્યાદા નથી, અર્થાત્ તે અમુક દેશ-કાળવડે પરિચ્છિન્ન નથી, પણ તે સર્વત્ર રહે છે સત્યનો મહિમા લાખ્ખો કરોડો જિહ્વાથી કરોડો વર્ષ પર્યંત વર્ણવવામા આવે તોપણ તે વર્ણવી શકાય તેમ નથી સત્યની સહાય કરનારા દેવતાઓ છે સત્ય, અન્તે સુખ દેખાડવા સમર્થ થાય છે અને અસત્ય અન્તે દુ ખ દેખાડવા સમર્થ થાય છે સત્યમા પ્રવેશ કરતા પ્રથમ અનેક દુ ખો સહન કરવા પડે છે સત્યની સાક્ષી હૃદય આપે છે અને તેનો નિર્ણય, હૃદય પોતાની મેળે વિવેકદૃષ્ટિથી કરી લે છે ઉવટી નદી ઉતરીને પેલે પાર જવુ અને સત્ય બોલવુ એ બે પ્રથમ તો સરખા લાગે છે, પણ દૃઢ સંકલ્પથી સત્યમા પ્રવૃત્તિ કરવામા આવે તો, સત્યનો માર્ગ નિર્ભય અને આનન્દપ્રદ ભાસે છે પ્રથમાભ્યાસમા સત્ય બોલવુ વજ્રની પેઠે ભારે લાગે છે, પણ પશ્ચાત્ સત્યનો અભ્યાસ થવાથી આકડાના ફૂલના કરતા પણ તે હલકુ લાગે છે સત્યરૂપ મોટી સ્ટીમરવડે સંસારરૂપ મહાસાગરને સુખે તરી શકાય છે સત્ય જો હૃદયમા છે તો સહાયકારકોની ખોટ નથી. સત્યના સાક્ષીઓ લાખો સ્થાનકોથી પ્રગટ થાય છે સત્યના માટે એક પૈસાનો પણ વ્યય કરવાની જરૂર રહેતી નથી સત્ય સર્વેના હૃદયમા વસવાને માટે તૈયાર છે, પણ તેને જે આમન્ત્રણ કરે છે, તેના હૃદયમાજ તે વસે છે ગમે તેવો નીચ કુળનો મનુષ્ય હોય, પણ જો તેના હૃદયમા સત્ય છે તો તે બ્રાહ્મણજ છે. કોઇ મુનિ વા બ્રાહ્મણ હોય, પણ જો તે સત્યથી પરાઙ્મુખ હોય

રની લઘુતા ધારણ કરવી જોઇએ, સર્વ જીવોની સાથે નમ્રતાથી વર્તવુ જોઇએ અને સ્વપ્નમા પણ કોઈ બાબતનો અહકાર ન કરવો જોઇએ, એવી સારી પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે કપટની બાજીથી કદાપિ શ્રેય થવાનુ નથી અને સરલતાથી-સર્વથા-સર્વદા ભલુ થાય છે, માટે મન વાણી અને કાયાથી સરલતા ધારણ કરવી, એવી સત્ય પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે લોભથી કદી શાન્તિ થતી નથી અદ્યાપિ પર્યંત લોભથી કોઈ સત્ય સુખ પામ્યો નથી અને ભવિષ્યમા પામનાર નથી. લોભથી ઉલટી મનમા હાયવરાળ પ્રગટે છે અને મન અશાન્ત રહે છે લોભથી અનેક પ્રકારની પાપમય પ્રવૃત્તિ થાય છે અને તેથી ઘોર કર્મ બાધવા પડે છે, એમ હૃદયમા નિશ્ચય કરાવીને લોભની મુક્તિનો નિશ્ચય સુમતિ કરાવે છે મનમા કોઈ પણ પ્રકારની ઇચ્છા પ્રગટે નહીં એવી સ્થિતિમા તપની પ્રેરણા કરનાર સુમતિ છે તપથી અનેક ભવના કરેલા કર્મ ક્ષય થાય છે અને તેથી આત્માની શુદ્ધિ થાય છે, એમ તેના સૂક્ષ્મ રહસ્યોને સમજાવીને તેવી પ્રવૃત્તિ કરાવનાર સુમતિ છે સયમના સમાન અન્ય કોઈ નથી, જો સયમમા આત્માની રમણતા થાય છે તો, મનમન્દિરમા આત્માનો મહો ત્સવ થાય છે એમ સમજવુ સયમથી આત્માની અનત શક્તિયો પ્રગટે છે અલ્પકાલમા મુક્તિની પ્રાપ્તિ કરાવી આપનાર સયમ છે, એવી પ્રેરણા કરીને તેમા આત્માની પ્રવૃત્તિ કરાવનાર સુમતિ છે જગત્મા સત્ય સમાન અન્ય કોઈ ધર્મ નથી, સત્યથી અન્ય કોઈ મહાન્ ધર્મ નથી સત્યથી દુનિયાનો વ્યવહાર ચાલે છે જ્યા સત્ય છે ત્યા ધર્મ છે અને જ્યા અસત્ય છે ત્યા ધર્મ નથી, જ્યા સત્ય છે ત્યા પરમેશ્વર છે અને જ્યા અસત્ય છે ત્યા માયા છે, એમ સમજનાર સુમતિ છે સત્યાન્નાસ્તિ પરોધર્મ: સત્ય સમાન અન્ય કોઈ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ નથી સત્યથી ધર્મનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે સત્ય રાત્રી દીવસ જાગ્રત રહે છે સત્યને કોઈ પણ પ્રકારની આચ આવતી નથી. સત્યને કોઈ જાતનો ભય નથી સત્ય ત્રણ ભુવનમા ગાજે છે સત્યને દબાવવામા આવે તો તે દબાતુ નથી સત્ય સમાન અન્ય કોઈ પ્રકાશ નથી સત્યનો સૂર્ય, જેના હૃદયમા છે તેની પાસે પરમાત્મા છે, સત્યમાજ પરમાત્મા વસે છે

સત્યથકી મન, વાણી અને કાયાની શુદ્ધિ થાય છે જ્યા સત્ય છે ત્યા નત છે જ્યા સત્ય છે ત્યા સન્તપણુ છે સત્યનો પ્રકાશ ત્રણ ભુવનના જીવોને પવિત્ર કરે છે સત્યરૂપ ગગાનદી જેના હૃદયમા વહે છે, તેને આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના તાપો અસર કરતા નથી સત્યના

મેથી પવિત્ર માને છે, પણ તેવા પ્રકારના કેટલાક મનુષ્યોના હૃદયમા ઉતરીને જોઇએ છીએ તો, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઈર્ષ્યા, વિષયવાસના, વિશ્વાસઘાત, હિંસાપરિણામ, અસત્ય અને સ્વાર્થ વગેરે કરોડો ખરાબ વિચારોનો પ્રવાહ વહેતો જણાય છે અને તેથી તેઓ પોતાના મનમા અનેક પ્રકારના ખરાબ વિચારો કરીને, આચારમા પણ અશુભપણુ દેખાડે છે, માટે તેઓ ઉપરથી સ્વચ્છ પણ અન્તરથી તો ગટરની ઉપમાને ધારણ કરનારા કહી શકાય તેઓનામા પ્રેમ, ભ્રાતૃભાવ, પરોપકાર, દાન, દયા વગેરે સદ્ગુણો તો દબાયલા માલુમ પડે છે. સામાન્ય બાબતોમા પણ તેઓ પોતાના મનને પાપમાર્ગમા દોરવી દે છે પોતાની ઉન્નતિ અને જગતની ઉન્નતિ માટે તેઓ બેદરકાર રહે છે સાધુ સન્ત પુરૂષોથી તેઓ ભાગતા ફરે છે જ્યા જાય છે ત્યા સ્વાર્થાભિમુખ વૃત્તિ કરીને જાય છે અને અન્તરથી કપટકળા ધારણ કરીને જાય છે, તેથી તેઓ પોતાનુ મન સુધારવાને શક્તિમાન્ બનતા નથી, હૃદયની પવિત્રતાવિના બાહ્યનુ ચારિત્ર ઉત્તમફળ દેખાડી શકતુ નથી હૃદયની પવિત્રતાવિના ઉત્તમ પુરૂષોનો બોધ હૃદયને પ્રકાશ કરવા સમર્થ થતો નથી હૃદયની પવિત્રતાવિના મનુષ્ય, કોઈ પણ મનુષ્યને ઉત્તમ અસર કરવાને માટે શક્તિમાન્ બનતો નથી હૃદયની પવિત્રતાવિના ઉત્તમ અનુભવજ્ઞાન પ્રગટી શકતુ નથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન પર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન, આ પાચ પ્રકારના જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા હોય તો-હૃદયની પવિત્રતા કરવા, હૃદયનુ વિવેક જળથી ક્ષાલન કરવુ જોઈએ

પરભવમા હૃદયની પવિત્રતાજ ખપમા આવવાની છે, એમ નિશ્ચય માનશો હૃદયની પવિત્રતા ધારક મનુષ્યો મૌન રહીને મહાત્માઓ બની શકે છે, તેઓ ભાષાજ્ઞાનમા સામાન્ય હોય છે, તોપણ મોટા મોટા રાજાઓ, બાદશાહો, કવિઓ અને પ્રોફેસરો કરતા જગતના ઉપર સારી અસર કરે છે અને દુનિયાને શુભ માર્ગમા દોરી શકે છે હૃદયની શુદ્ધિવિના બાહ્ય ક્રિયાના સમૂહોથી આત્માની ઉચ્ચતા થતી નથી જ્યારે ત્યારે પણ હૃદયની શુદ્ધિથી જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણો ખીલ્યા છે, ખીલે છે અને ખીલશે હૃદયની ઉત્તમતા કરવી હોય તો પ્રથમ હૃદયશુદ્ધિ કરવી જોઇએ જો અનેક પ્રકારના દોષોને ધોઈ નાખી હૃદયની શુદ્ધિ કરવામા આવે, તો પરમાત્માની પ્રાપ્તિ કરતા વાર લાગવાની નથી કોઈ પણ પ્રકારની ભાષા ભણીને વિદ્વાન્ થવા માત્રથી કઈ હૃદયની શુદ્ધિ થઈ શકવી નથી હૃદયની શુદ્ધિનો સબન્ધ મનગની સાથે છે સત્પુરૂષોના સમાગમથી તથા તેમના સદુપદેશથી હૃદયની શુદ્ધિ થાય છે.

તો, તે ચંડાલના કરતા શ્રેષ્ઠ ગણાવાને લાયક નથી. સત્યના ગુણસ્થાનકરૂપ પગથીયા છે સત્યના ઉપાસકો જ્યા ત્યા સુખને દેખી શકે છે સત્યના ઉપાસકો પરમાત્માના પુત્રો છે, એમ કહીએ તો અતિશયોક્તિ નથી સત્યના ઉપાસકો કરતા કોઈ ધનવાન્ વા સત્તાવાન્ નથી સત્યના ઉપાસકો અગમ્ય એવા મોક્ષ સ્થાનમા પ્રવેશ કરે છે મનથી અને ભાવાથી સત્યનુ સ્વરૂપ અવબોધવુ જોઇએ, એમ સુમતિ, આત્માને સમજાવીને તેમા પ્રવૃત્તિ કરાવે છે

સુમતિથી આત્માની શૌચમા પ્રવૃત્તિ થાય છે, બાહ્ય શૌચ અને અન્તર શૌચ એ બે પ્રકારનુ શૌચ છે બાહ્ય શૌચની પણ અમુક હેતુ પુરસ્સર આવશ્યકતા છે ગૃહસ્થોને દ્રવ્યશૌચની આવશ્યકતા છે, જલ વગેરેથી શરીરનો મેલ દૂર કરી શકાય છે અને તેથી શરીરની સ્વચ્છતા થતા મનની જાગૃતિ રહે છે, તેમ ભાવશૌચની પણ અત્યત આવશ્યકતા છે, હૃદયની શુદ્ધિ કરવી તેને ભાવશૌચ કહે છે મનના પાપોને ધોનાર ભાવશૌચ કરી શકે છે અશુદ્ધ પરિણતિ એજ ખરે ખરો હૃદયનો મેલ છે અજ્ઞાન રાગ અને દ્વેષને ટાળ્યા વિના હૃદયની સત્ય શુદ્ધિ થતી નથી એક ઠેકાણે શ્રીકૃષ્ણ, અર્જુનને બોધ આપતા કયે છે કે, હૃદયની શુદ્ધિ જલથી થઈ શકતી નથી તે કયે છે કે,

શ્લોક

आत्मनदी सयमतोयपूर्णा, सत्यावहा शीलतटादयोर्मि ।
तत्राभिषेकं कुरु पाण्डुपुत्र, न वारिणा शुद्धति चान्तरात्मा ॥ १ ॥

આત્મારૂપ નદી છે અને તે સયમરૂપ જળથી પૂર્ણ છે, સત્યરૂપ પ્રવાહ છે, શીલરૂપ તટ છે અને તેમા દયારૂપ ઊર્મિયો ઉત્પન્ન થાય છે હે પાડુપુત્ર ! તુ તેવી આત્મનદીમા સ્નાન કર ! અન્તરાત્મા, વારિ- (જળ) વડે શુદ્ધ થતો નથી મનુષ્યો જેટલી શરીરની શુદ્ધિ કરવા લક્ષ્ય આપે છે, તેટલુ મનની શુદ્ધિ કરવા લક્ષ્ય આપતા નથી લાખો કરોડો મનુષ્યો દરરોજ સ્નાન કરે છે, પણ ભાગ્યે તેઓ હૃદયની શુદ્ધિ તરફ લક્ષ્ય આપી શકતા હશે શરીરની શુદ્ધિ જેટલી ઉપયોગી છે, તેના કરતા અનન્તગુણી હૃદયશુદ્ધિ કરવાની જરૂર છે શરીરની શુદ્ધિ જેટલી આકર્ષક છે, તેના કરતા હૃદયની શુદ્ધિ અનન્તગુણી વિશેષ આકર્ષક છે શરીરની શુદ્ધિ કરનારે હૃદયની પવિત્રતાપર ખૂબ લક્ષ્ય આપવુ જોઇએ. યાદ રાખવાનુ છે કે, શરીરશુદ્ધિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હૃદયસ્વસ્થતા માટે છે કેટલાક પ્રાતકાલમા નદીઓ વગેરેમા સ્નાન કરે છે અને કોઈ પોતાને સ્પર્શા જાય છે, તો અભડાઈ જાય છે, અર્થાત્ પોતાને શૌચ

વિશ્વામિત્રના હૃદયની શુદ્ધિ વસિષ્ઠના સમાગમથી થઈ હતી પવિત્ર
આચારો અને પવિત્ર વિચારોના સેવનથી સત્વર હૃદયની શુદ્ધિ થાય
છે હૃદયમા સદાકાલ પવિત્ર ગુણોની ભાવના કરવી જોઇએ. હૃદયમા
સ્વાર્થમય જે જે વિચારો થાય તેને તુર્ત દબાવવા જોઇએ કોઈનુ બુરૂ
કરવાની વૃત્તિ થાય તો તુર્ત તેને સમાવવી જોઇએ ગમે તે ધર્મન
મનુષ્યોનુ મનમા અસમાન પણ બુરૂ ચિંતવવુ નહિ, તેમજ બુરૂ કર
નહિ શુદ્ધ પ્રેમની વૃત્તિથી-સર્વ મનુષ્યોનુ ભલુ કરવાના વિચારો કર
વાથી, અશુભ વિચારોનો પ્રવાહ સમે છે અને શુભ પ્રવાહનો વે
વૃદ્ધિ પામે છે મરતી વખતે હૃદયની શુદ્ધિ પરભવમા સાથે આ
છે અને તેથી ઉત્તરોત્તર શુભ ગુણોની વૃદ્ધિ પામે છે દર્પણની શુદ્ધિ
કરવાથી જેમ દર્પણમા દરેક પદાર્થો સમ્યક્પણે ભાસે છે, તેમ હૃદયન
શુદ્ધિ થવાથી સર્વે પદાર્થો હૃદયમા સમ્યગ્રીત્યા ભાસે છે હૃદયન
શુદ્ધિથી દરેક પ્રાણીઓ પવિત્ર થઈ શકે છે હૃદયની શુદ્ધિવિના ગૃહસ્
હોય વા સાધુ હોય, પણ કોઈ ઉત્તમ આત્મા થઈ શકતો નથી, સુ
છટાદાર ભાષણ અને ભાષાની લાલિત્યતા ઉપર કઈ મોહ પામવ
નથી પૃથ્વીના દાનથી અને કરોડો ગાયોના દાનથી જે લાભ થ
નથી તે એક ફક્ત હૃદયની શુદ્ધિ કરવાથી થાય છે બાહ્યનો ઠાઠ
માલ અને ભભકો લોકને આંજી નાખે તેવો હોય, પણ જો હૃદય
શુદ્ધિ નથી, તો આત્માની ઉચ્ચતા કદી થઈ શક્તી નથી હૃદય
શુદ્ધિથી લોહચુંબકની પેઠે અન્ય મનુષ્યોનુ પોતાના પ્રતિ આકર્ષણ થાય
હૃદયની શુદ્ધિથી સૂર્યના પ્રકાશની પેઠે પોતાના સમાગમમા આવન
અનેક મનુષ્યોને પવિત્ર કરી શકાય છે હૃદયની શુદ્ધિવિના ગુરૂ
બોધ પણ હૃદયમા ઉત્તમ પ્રકારની અસર કરી શકતો નથી ગુ
નુરાગ દૃષ્ટિથી, અનુભવપૂર્વક વિચાર કરવામા આવે તો હૃદયની શુ
થાય છે જે મનુષ્યો અન્ય મનુષ્યોના અનેક સદ્ગુણોને મૂકીને દો
દેખ્યા કરે છે, તે મનુષ્યો, પોતાના હૃદયની શુદ્ધિ કરવાને સમર્થ
નથી દુનિયામા દોષો અને સદ્ગુણો સર્વત્ર હોય છે ગુણો દે
વાથી અને હૃદયમા સદ્ગુણોની ભાવના કરવાથી હૃદયની શુદ્ધિ
છે જે જે પાપો અજ્ઞાન વડે થયા હોય, તેનુ ગુરૂ પાસે પ્રાયશ્
લેવાથી હૃદયની શુદ્ધિ થાય છે, અર્થાત્ જે જે દોષાચરણો સેવવામા
તેનો ત્યાગ કરવાની પ્રતિજ્ઞાથી અને તેની માફી માગવાથી હૃદ
શુદ્ધિ થાય છે હૃદયની શુદ્ધિ થતા હૃદય, માખણની પેઠે કોમળ
સુંદર વાડીની પેઠે અનેક જ્ઞાનાદિ ગુણોથી શોભી ઉઠે છે, આ પ્ર
ભાવ વાંચ કરવાની પ્રેરણા સુમતિ કરે છે

લક્ષ્મીની ઉપાધિમા પડેલાઓ રાત્રી દીવસ ધાન્યના કીડાની પેઠે લક્ષ્મીના કીડા બને છે અને જેની વસ્તુત કિમ્મત નથી, એવી લક્ષ્મીની કિંમત આંકે છે, પણ જેની કિમ્મતનો પાર નથી એવા આત્માના ઉપર લક્ષ્મીદાસો બિલકુલ લક્ષ્ય આપતા નથી જેઓ એકાન્તે લક્ષ્મીના દાસ બને છે તેઓ,-પ્રભુભક્તિ, ગુરૂભક્તિ, પરમાર્થ, પ્રેમ, પરોપકાર, આદિ આત્માની ઉન્નતિના હેતુઓ તરફ લક્ષ્ય આપી શક્તા નથી લક્ષ્મીદાસો જડ એવી લક્ષ્મીના ઉપાસકો છે, તેથી તેમની વૃત્તિ વાર વાર જડ પદાર્થોની સાથે સબન્ધ રાખે છે અને તેથી તેઓ જડ જેવા બની જાય છે, કહ્યું કે जे जेनु ध्यानज धरे, ते तेवो थइ जाय इलि भमरी ध्यानथी, भमरी थइ उड जाय લક્ષ્મીવન્તો જડ વસ્તુઓના લોભથી ચૈતન્ય તત્ત્વ તરફ પોતાની વૃત્તિને વાળી શકતા નથી, તેથી તેઓ આત્માનુ સહજ સુખ પ્રાપ્ત કરવા શક્તિમાન્ થતા નથી લક્ષ્મીવન્તો દાવાનલની પેઠે સર્વ વસ્તુઓને ઇચ્છે છે, પણ તેમની તૃષ્ણાની શાન્તિ થતી નથી કોઈ મેરૂ પર્વત જેટલો રત્નનો ભડાર પામે તોપણ જો તેના હૃદયમા તૃષ્ણા છે, તો કદી તે ખરૂ સુખ અને ખરી શાન્તિ પ્રાપ્ત કરી શક્તો નથી લક્ષ્મીવન્તો લક્ષ્મીના લોભરૂપ મહાસાગરના તળીએ પ્રવેશે છે જડરૂપ લક્ષ્મીમા અન્યોને સુખ આપવાનુ જ્ઞાન નથી જડરૂપ લક્ષ્મીને મૂકી અનેક મનુષ્યો પરભવમા ગયા, પણ લક્ષ્મીએ તેઓની પાછળ એક પગલુ પણ ભર્યું નહી લક્ષ્મીના અભિલાષીઓ જેનાપર પ્રેમ ધારણ કરવો જોઇએ, તેનાપર પ્રેમ ધારણ કરતા નથી અને પ્રેમના લાયક નહીં એવી જડ વસ્તુઓપર પ્રેમ ધારણ કરે છે લક્ષ્મીવન્તો લક્ષ્મીના ઘેનમા છકી જઇને, સન્ત પુરૂષોને પણ તિરસ્કારે છે લક્ષ્મી ચચળ છે તેથી તેની પાસે જે જાય છે તેને પણ ચચળ બનાવે છે લક્ષ્મી અનેક મનુષ્યો પાસે ગઈ પણ કોઇની તે થઈ નથી, તેથી તે વેશ્યાની પેઠે તેના ઉપાસકોને પણ વેશ્યાના જેવા કપટી, નિર્લજ્જ, મૂઢ અને અધર્મી બનાવે તેમા શુ આશ્ચર્ય? લક્ષ્મીનો નાશ થાય છે, લક્ષ્મીનુ દાન દેવાય છે, વા લક્ષ્મીનો ભોગ થાય છે કજુસ મનુષ્યો લક્ષ્મીનુ દાન પણ કરી શક્તા નથી, તેમ તેનો ભોગ પણ કરી શકતા નથી ભોગી મનુષ્યો લક્ષ્મીને ભોગમા વાપરે છે, પણ ઉત્તમ મનુષ્યો પોતાના ઉપયોગમા લક્ષ્મીને વિવેકથી વાપરે છે, તેમજ સુપાત્રમા લક્ષ્મીનુ દાન પણ કરે છે, વિવેકી મનુષ્યો એમ સમજે છે કે લક્ષ્મી કઈ પોતાની નથી સર્વ જીવોના શ્રેયમા લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવો એજ ઉત્તમ કાર્ય છે કરોડો રૂપૈયા ભેગા કરવામા આવે તેથી કઈ મનુષ્ય જન્મની સફલતા થતી નથી, પણ લક્ષ્મીને સુપાત્રમાર્ગે

વાપરવામા આવે તોજ મનુષ્ય જન્મની સફલતા થાય છે
સ્તુઓને ઘરમા ભેગી કરવામા આવે અને તેનો સદુપયોગ ન
આવે તો, તે લક્ષ્મી અને ધૂળમા કંઈ ફેર જાણવો નહીં
મનુષ્યનુ જીવન છે એમ સમજવુ જોઈએ નહી, કેમકે આ
અસખ્ય લક્ષ્મીવન્તો થઈ ગયા, ઘણા થાય છે અને ઘણા
તેઓ આત્મજ્ઞાન વિના સહજ સુખને પામ્યા નહી, પામતા
પામશે નહીં લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ, કરોડો
દુખી હોય અને તેના ભલા માટે લક્ષ્મી ન વાપરતા પટારા
રાખવામા આવે તો તેથી કંઈ આત્મકલ્યાણ થતુ નથી
મનમા સવાશેર દારૂના કરતા વિશેષ ઘેન રહે છે, તેનુ કારણ
કે તેઓ જડ એવી લક્ષ્મીની સગતિથી જડકર્મના તાબે થયા
ચેતન તત્ત્વના ઉપાસકો ચૈતન્યતત્ત્વની વૃદ્ધિ કરે છે, કારણ કે
તત્ત્વના ઉપાસકોને જ્યારે ત્યારે ચૈતન્યનો સયમ ગમે ત્યા
જડ એવી લક્ષ્મીના ઉપાસકોને ક્ષણે ક્ષણે જડનો સયમ
પડે છે, તેથી તેઓ અજ્ઞાન, મોહ, ક્લેશ, દ્વેષ, કુસપ,
વગેરે કર્મના કર્તા બને છે લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ માટે અનેક પ્રકા
વહિંસાદિ આરભો કરવા પડે છે અને સ્વાર્થાદિ દોષોને સેવવા
તોપણ આશ્ચર્ય છે કે, મનુષ્ય સચિત કરેલી લક્ષ્મીનો પુ
વ્યય કરતા અચકાય છે પોતાના ઘરમા ઉત્પન્ન થએલા મનુષ્યોને
પોતાના ધારે છે અને તેના માટે લક્ષ્મી ખર્ચે છે, પણ અન્ય
કજુસાઈ કરે છે કજુસ મનુષ્યો લક્ષ્મીના ગુલામ છે અને તેઓ
રક્ષણ કરવા ચોકીદારની પેઠે અવતાર ધારણ કરે છે કજુસ
દુનિયાના મનુષ્યોના ઉપકાર હેઠળ દબાયલો છે મનુષ્યનો
પામ્યો તેમા તેને અનેક ઉપકારીઓએ ઉપકાર કર્યો છે, તોપણ,
પકારનો પ્રતિબદલો વાળવા પ્રયત્ન પણ કરતો નથી, તે શુ ન્યા
છે? કજુસ મનુષ્યની પેઠે જો હવા પણ કજુસની સાથે
સાઇ કરે અને તેના શરીરમા પ્રવેશ ન કરે, તો એક
તેનો પ્રાણ ચાલ્યો જાય આ દુનિયાની વસ્તુઓ દરેક પ્રા
ઉપભોગને માટે છે સર્વનો તેમા સરખો હક્ક છે સર્વના માટે
છે સર્વના માટે પચભૂત છે, તેમાથી એક મનુષ્ય કજુસાઈથી
ઉપયોગ કરે અને અન્યોને ઉપયોગમા ખલેલ પહોંચાડે તો દુનિયા
ન્યાયદૃષ્ટિથી તે વિરુદ્ધ કાર્ય કરે છે, એમ અન્ય વિદ્વાનો કથે છે, તે
રીતે સવ પ્રકારની લક્ષ્મી પોતાને ત્યા ભેગી કરી તેને ભોંયરામા દ
અન્ય મનુષ્યોના આહારાદિક જીવન વ્યવહારમા ખલેલ પહોં

કરી એ વસ્તુત વિચારતા અન્યાય લાગે છે. કદાચિ એમ કહેવાનું આવે કે પૂર્વભવના પુણ્યના યોગે તેના ઘેર લક્ષ્મી તેની થઈ અને તેથી તે લક્ષ્મીવાન્ થયો છે, માટે તેની મરજી હોય તો તે અન્યને આપી શકે તેમા તેણે શો અન્યાય કર્યો? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવું કે પુણ્યવંત તો દાનજ કરી શકે છે. ધર્મબુદ્ધિથી દાન કરી શકાય છે, તેથી મનુષ્યભવમા પોતાની ફરજ છે કે, જે લક્ષ્મી મળી છે તે પૂર્વભવકૃત પુણ્યોદયથી છે, માટે આ ભવમાં પણ તેવી રીતે ધર્મની વૃદ્ધિમાં લક્ષ્મીનો ઉપયોગ કરવોજ જોઈએ અને-એ ન્યાય છે, તેને ઉલ્લંઘી સ્વાર્થ તોડે છે, તેથી તે અન્યાય કરે છે એમ કહેવું યોગ્ય નથી. કંજુસાઈ કરવાથી કંજુસ મનુષ્ય, પરભવના સાથે લક્ષ્મી લેઈ જતો નથી અને સુખ પણ ભોગવી શકતો નથી, પણ દાતાર મનુષ્ય જગતના કલ્યાણ માટે લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરીને પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરી શકે છે પોતાના કુટુંબાદિ ઉપભોગ કરતા વિશેષ લક્ષ્મી હોય તો, અવશ્ય તેનો સુપાત્રમા વ્યય કરી દેવો-તે માટે મમ્મણ શેઠ જેવું થવું કદી યોગ્ય નથી. જૈનશાસ્ત્રોમા પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત કહેવામાં આવ્યું છે અને તે ખરેખર કેવલજ્ઞાનથી બનાવવામા આવ્યું છે તે સત્ય છે. પોતાના મનમા ધારેલા પરિગ્રહથી આસક્તિ ઘટાવવી, કે જેથી અન્ય પરિગ્રહ માટે મૂર્છા થાય નહીં, તેમજ અન્યોના ઉપયોગમાં પણ આવે અને પોતાની પાસે પરિગ્રહ કરતા વિશેષ લક્ષ્મી થાય તો સુપાત્રમા તેનો સદુપયોગ થઈ શકે, ઇત્યાદિ અનેક પરોપકારની બુદ્ધિઓને લેઈ પરિગ્રહ પરિમાણવ્રત સ્થાપન કરવામાં આવ્યું છે લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરનારે વિવેકદૃષ્ટિને ધારણ કરવી જોઈએ, કે જેથી વિશેષ ફલ પ્રાપ્ત નામ અને કીર્તિની લાલચથી લક્ષ્મીનો જેઓ વ્યય કરે છે તેઓ વસ્તુતઃ લાભને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, તેમજ જેઓ ઉપકાર લેવાની બુદ્ધિથી લક્ષ્મીનો વ્યય કરે છે, તેવા મનુષ્યો [illegible] ફલને પ્રાપ્ત કરી શકે છે પણ જેઓ પ્રતિષ્ઠાની ઇચ્છા વિના વિવેકદૃષ્ટિથી લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરે છે, તેઓ ઉત્તમ ફલ પ્રાપ્ત કરી શકે છે મનુષ્યો એ બાબત વિચારે અને સમજે તો લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યા વિના રહે નહિ.

જેઓ લક્ષ્મીના અભિમાનમા ભ્રાન્ત થએલા છે, તેઓ ભલે ભલે મનુષ્યો હોય, પણ સદ્ગુણો વિના મનુષ્યની કોટીમા આવી શકતા નહીં જેઓ અનેક પ્રકારના વૈભવોથી પોતાની તૃષ્ણાને પોષે છે અને મોજશોખમા લાખો રૂપૈયાનો ધુમાડો કરી દે છે, તેઓ ન્યાયથી કહું તો તેઓ ઉચ્ચ મનુષ્યકોટીમા પ્રવેશી શકતા નથી. અન્યોના આત્માઓને દુખી દેખી જેના આત્મામા દયાની બુદ્ધિ પ્રગટતી નથી, તેઓ દ્વિપદ

પસ્તાય છે અને મુખ તથા હાથ કાળા કરીને પરભવમા ચાલ્યા જાય છે લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરવાને માટે જે જે પાપો કર્યાં હોય છે તે પણ તેઓની સાથે જાય છે પોતાના કરેલા પાપકૃત્યો પોતાને ભોગવવા પડે છે આ ભવમા જેઓ જેવુ વાવે છે, તેવુ પરભવમા તેઓ લણે છે લક્ષ્મીની મમતાને ધારણ કરનારા મનુષ્યો, અન્યોનુ ધન ખેંચીને પોતાની પાસે એકઠુ કરે છે, પણ તેથી અન્યોની કેવી દશા થશે તેનો તેઓ વિચાર કરી શકતા નથી લક્ષ્મીવન્તો લક્ષ્મીના બળે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકવાના નથી, કિન્તુ લક્ષ્મીનો સુપાત્ર આદિમા વ્યય કરીને વા લક્ષ્મીની ઉપાધિ તજીને—અન્તરમા રમણતા કરીને, તેઓ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શકે છે લક્ષ્મીથી મનની ચચળતા વધે છે અને મનમા અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ પ્રગટે છે, માટે લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિથી સત્યસુખ મળતુ નથી

હૃદયકમળ સ્થિર થયાવિના અર્થાત્ આત્મા શાન્ત થયાવિના તે એનો નથી, તેનો નથી, અર્થાત્ જીવનો નથી અને શિવનો પણ નથી હૃદયકમળ સ્થિર થવાથી (હૃદયજ્ઞાન સ્થિર થવાથી) પોતાનુ અને પરનુ ભલુ કરી શકાય છે આત્માના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ગુણનો પ્રકાશ કરી શકાય છે પરમાત્માની પરિપૂર્ણ આરાધના કરી શકાય છે અને અન્તે આત્માને પરમાત્મરૂપ કરી શકાય છે આજ હેતુથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથેછે કે, મારી, પ્રભુના નામની સાથે લય લાગી છે અને સસારની ઉપાધિ તજાઈ છે શ્રીમદ્ કથે છે કે, હવે મને સસારમા બિલકુલ રૂચિ થતી નથી કોઈ વિચક્ષણ આત્મજ્ઞાની સન્ત, આનન્દનો ઘન અને અનેક ગુણના સ્થાનભૂત એવા આત્મ પ્રભુને બતાવે તો મારૂ કાર્ય સિદ્ધ થાય હુ તો આનન્દઘન ચેતન પ્રભુનુ નામ જપ્યા કરૂ છુ સન્ત પુરૂષ કોઈ ચેતન પ્રભુને સાક્ષાત્ બતાવે તો આનન્દનો પાર રહે નહિ ચેતનપ્રભુનુ નામ દ્વારા સ્મરણ કરતા ઘણો આનદ થાય છે અને ઉપાધિ દુખો ટળી જાય છે, ત્યારે જો તે સાક્ષાત્ મળે તો દુખનુ નામ પણ ન રહે એમા શુ આશ્ચર્ય? શ્રીમદ્ના ઉપર્યુક્ત હૃદયોદ્ગારથી જણાય છે કે, તેઓ પરમાત્માનુ ક્ષણે ક્ષણે રટન કરતા હતા આપણે પણ તેવી દશા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

पद ७८

(राग रामग्री)

जगतगुरु मेरा, मैं जगतका चेरा, मिट गया वाद विवादका घेरा ॥

॥ जगत्० ॥ १ ॥

गुरुके घरमें नवनिधि सारा, चेलेके घरमे निपट अंधारा ॥
गुरुके घर सब जरित जराया, चेलेकी मढीया मे छपर छाया. ॥
॥ जगत्० ॥ २ ॥

गुरु मोही मारे शब्दकी लाठी, चेलेकी मति अपराधनी नाठी ॥
गुरुके घरका मरम न पाया, अकथ कहानी आनन्दघन पाया. ॥
॥ जगत्० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, જગત્ના લોકોમાંથી અનેક ગુણો શિખવાના છે સદ્ગુણોની શાળાભૂત જગત્ છે જ્ઞાન આપનાર એવા ગુરૂઓ, જગત્મા પંચમહાવ્રત પાળતા છતા વિચરે છે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સંઘ પણ જગત્મા ઉત્પન્ન થાયછે તીર્થંકરો પણ જગત્મા ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી-જગત્ ઘણા ગુણી પુરૂષોનુ સ્થાનભૂત હોવાથી-ઘણા સદ્ગુણો જગત્માથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે માટે એ અધ્યાત્મ દૃષ્ટિની અપેક્ષાએ જગત્ગુરૂ છે એમ કહી શકાય છે જગત્મા વસનારા ઉત્તમ સાધુ પુરૂષો મને અનેક પ્રકારની શિક્ષાઓ આપે છે, તેમજ અનેક પ્રકારની ધર્મવિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરાવે છે, માટે मचा क्रोशन्ति એ ન્યાય પેઠે જગત્નો હુ શિષ્ય છુ જગત્માથી અનેક પ્રકારના ગુણોને ગ્રહી શકાય છે અને દોષોને ત્યાગી શકાય છે, તેથી જગત્ને ગુરૂ માનીને ગુણો લેતા અધ્યાત્મની અપેક્ષાએ વાદવિવાદનો ઝઘડો રહેતો નથી વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ ગુરૂ અને શિષ્યનુ શાસ્ત્રાધારે સ્વરૂપ સમજવુ આત્મારૂપ ગુરૂ અને તેનો મનરૂપ શિષ્ય છે આત્મા પોતે મનના ઉપર હુકમ કરી શકે છે અને આત્માની આજ્ઞાપ્રમાણે મન પ્રવર્તી શકે છે, તેથી મનને શિષ્યની ઉપમા આપવામા આવી છે આત્મારૂપ ગુરૂ, આત્મબળથી મનરૂપ શિષ્યને વશ કરી શકે છે આત્મારૂપ ગુરૂ પ્રમાદી બની જાય છે તો મન શિષ્યનુ પ્રબળ વધે છે આત્મા અપ્રમાદી થઈને મન શિષ્યને આજ્ઞાપ્રમાણે પ્રવર્તાવી શકે છે આત્મારૂપ ગુરૂના અસખ્યાત પ્રદેશમા અનન્તજ્ઞાન, અનન્તદર્શન, ક્ષાયિકચારિત્ર, ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ અને પાચ પ્રકારની ક્ષાયિક દાનાદિક લબ્ધિ, એ નવ પ્રકારની શ્રેષ્ઠ નિધિ હોય છે અને મનરૂપ શિષ્યના ઘરમા અજ્ઞાનરૂપ અધારૂ હોય છે આત્મારૂપ સદ્ગુરૂના અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા સહજ સ્વભાવ રમણતા, આનન્દ વગેરેની અત્યત શોભા છે અને મન ચેલાની મનોવર્ગણારૂપ મઢીમા પુદ્ગલની વર્ગણારૂપ છપરછાયા હોય છે આત્મારૂપ ગુરૂએ પોતાના મન ચેલાને શબ્દરૂપ લાઠી મારી અને તેથી મન ચેલાની

પસ્તાય છે અને મુખ તથા હાથ કાળા કરીને પરભવમા ચાલ્યા જાય છે લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરવાને માટે જે જે પાપો કર્યાં હોય છે તે પણ તેઓની સાથે જાય છે પોતાના કરેલા પાપકૃત્યો પોતાને ભોગવવા પડે છે આ ભવમા જેઓ જેવુ વાવે છે, તેવુ પરભવમા તેઓ લણે છે લક્ષ્મીની મમતાને ધારણ કરનારા મનુષ્યો, અન્યોનુ ધન ખેંચીને પોતાની પાસે એકઠુ કરે છે, પણ તેથી અન્યોની કેવી દશા થશે તેનો તેઓ વિચાર કરી શકતા નથી લક્ષ્મીવન્તો લક્ષ્મીના બળે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકવાના નથી, કિન્તુ લક્ષ્મીનો સુપાત્ર આદિમા વ્યય કરીને વા લક્ષ્મીની ઉપાધિ તજીને–અન્તરમા રમણતા કરીને, તેઓ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શકે છે લક્ષ્મીથી મનની ચપળતા વધે છે અને મનમા અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ પ્રકટે છે, માટે લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિથી સત્યસુખ મળતુ નથી

હૃદયકમળ સ્થિર થયાવિના અર્થાત્ આત્મા શાન્ત થયાવિના તે એનો નથી, તેનો નથી, અર્થાત્ જીવનો નથી અને શિવનો પણ નથી હૃદયકમળ સ્થિર થવાથી (હૃદયજ્ઞાન સ્થિર થવાથી) પોતાનુ અને પરનુ ભલુ કરી શકાય છે આત્માના જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ગુણનો પ્રકાશ કરી શકાય છે પરમાત્માની પરિપૂર્ણ આરાધના કરી શકાય છે અને અન્તે આત્માને પરમાત્મરૂપ કરી શકાય છે આજ હેતુથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથેછે કે, મારી, પ્રભુના નામની સાથે લય લાગી છે અને સંસારની ઉપાધિ તજાઈ છે શ્રીમદ્ કથે છે કે, હવે મને સંસારમા બિલકુલ રૂચિ થતી નથી કોઈ વિચક્ષણ આત્મજ્ઞાની સન્ત, આનન્દનો ઘન અને અનેક ગુણના સ્થાનભૂત એવા આત્મ પ્રભુને બતાવે તો મારૂ કાર્ય સિદ્ધ થાય હુ તો આનન્દઘન ચેતન પ્રભુનુ નામ જપ્યા કરૂ છુ સન્ત પુરૂષ કોઈ ચેતન પ્રભુને સાક્ષાત્ બતાવે તો આનન્દનો પાર રહે નહિ ચેતનપ્રભુનુ નામ દ્વારા સ્મરણ કરતા ઘણો આનદ થાય છે અને ઉપાધિ દુ ખો ટળી જાય છે, ત્યારે જો તે સાક્ષાત્ મળે તો દુ ખનુ નામ પણ ન રહે એમા શુ આશ્ચર્ય ? શ્રીમદ્ના ઉપર્યુક્ત હૃદયોદ્ગારથી જણાય છે કે, તેઓ પરમાત્માનુ ક્ષણે ક્ષણે રટન કરતા હતા આપણે પણ તેવી દશા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

પદ ૭૮

(राग रामग्री)

जगतगुरु मेरा, मैं जगतका चेरा, मिट गया वाद विवादका घेरा ॥

॥ जगत्० ॥ १ ॥

गुरुके घरमें नवनिधि सारा, चेलेके घरमे निपट अंधारा ॥
गुरुके घर सब जरित जराया, चेलेकी मढीया मे छपर छाया. ॥
॥ जगत्० ॥ २ ॥
गुरु मोही मारे शब्दकी लाठी, चेलेकी मति अपराधनी नाठी ॥
गुरुके घरका मरम न पाया, अकथ कहानी आनन्दघन पाया. ॥
॥ जगत्० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કયે છે કે, જગત્‌ના લોકોમાથી અનેક ગુણ શિખવાના છે સદ્ગુણોની શાળાભૂત જગત્ છે જ્ઞાન આપનાર એવા ગુરૂઓ, જગત્‌મા પચમહાવ્રત પાળતા છતા વિચરે છે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધ સઘ પણ જગત્‌મા ઉત્પન્ન થાયછે તીર્થંકરો પણ જગત્‌મા ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી-જગત્ ઘણા ગુણી પુરૂષોનુ સ્થાનભૂત હોવાથી-ઘણા સદ્ગુણો જગત્‌માથી પ્રાપ્ત કરી શકાય છે માટે એ અધ્યાત્મ શૈલીની અપેક્ષાએ જગત્‌ગુરૂ છે એમ કહી શકાય છે જગત્‌મા વસનારા ઉત્તમ સાધુ પુરૂષો મને અનેક પ્રકારની શિક્ષાઓ આપે છે, તેમજ અનેક પ્રકારની ધર્મવિદ્યાઓનો અભ્યાસ કરાવે છે, માટે मचा कोशान्ति એ ન્યાય પેઠે જગત્‌નો હુ શિષ્ય છુ જગત્‌માથી અનેક પ્રકારના ગુણને લઈ શકાય છે અને દોષને ત્યાગી શકાય છે, તેથી જગત્‌ને ગુરૂ માનીને ગુણો લેતા અધ્યાત્મની અપેક્ષાએ વાદવિવાદનો ઝઘડો રહેતો નથી. વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ ગુરૂ અને શિષ્યનુ શાસ્ત્રાધારે સ્વરૂપ સમજવુ આત્મારૂપ ગુરૂ અને તેનો મનરૂપ શિષ્ય છે આત્મા પોતે મનના ઉપર હુકમ કરી શકે છે અને આત્માની આજ્ઞાપ્રમાણે મન પ્રવર્તી શકે છે, તેથી મનને શિષ્યની ઉપમા આપવામા આવી છે આત્મારૂપ ગુરૂ આત્મબળથી મનરૂપ શિષ્યને વશ કરી શકે છે આત્મારૂપ ગુરૂ પ્રમાદી બની જાય છે તો મન શિષ્યનુ પ્રબળ વધે છે આત્મા અપ્રમાદી થઈને મન શિષ્યને આજ્ઞાપ્રમાણે પ્રવર્તાવી શકે છે આત્મારૂપ ગુરૂના અસખ્યાત પ્રદેશમા અનન્તજ્ઞાન, અનન્તદર્શન, ક્ષાયિકચારિત્ર, ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ અને પાચ પ્રકારની ક્ષાયિક દાનાદિક લબ્ધિ, એ નવ પ્રકારની શ્રેષ્ઠ નિધિ હોય છે અને મનરૂપ શિષ્યના ઘરના અજ્ઞાનરૂપ અધારૂ હોય છે આત્મારૂપ સદ્ગુરૂના અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા સહજ સ્વભાવની રમણતા, આનન્દ વગેરેની અલૌકિક શોભા છે અને મન ચેલાની વર્ગણારૂપ મઢીમા [illegible] વિકારરૂપ છાપરા નાખ્યા હોય છે ગુરૂએ પોતાના [illegible] શબ્દરૂપ લાઠી મારી અને તેથી

અપરાધ કરનારી કુમતિને કાઢી નાખી, અર્થાત્ મનમાથી કુમતિ ના
અજ્ઞાની જીવોએ આત્મારૂપ ગુરૂના ઘરનો-શાસ્ત્રજન્ય અનુભવ જ્ઞા
વિના-સાર પામ્યો નહીં, અથાત્ અજ્ઞાનીઓએ આત્મગુરૂનું સ્વરૂ
જાણ્યુ નહીં શ્રી આનન્દઘનજી મહારાજ કયે છે કે, ગુરૂની કૃપા
જેનુ સ્વરૂપ કથી શકાય નહીં એવા આત્માની મેં પ્રાપ્તિ કરી, અર્થ
આત્માને ઓળખ્યો

पद ७९

(राग जयजयरती)

ऐसी कैसी घरवसी, जिनस अनेसीरी ॥
याही घररहिंसें जगवाही, आपदहै इसीरी ॥ ऐसी० ॥ १
परम सरम देसी घरमेंउ पेसीरी, याही तें मोहनी मैसी
जगत सगैसीरी० ॥ ऐसी० ॥ २
कौरीसी गरज नेसी, गरज न चखेसीरी. (नलखेसीरी)
आनन्दघन सुनो [1]सीनदी, अरज कहेसीरी. ॥ ऐसी० ॥

ભાવાર્થ —સુમતિ કયે છે કે, એવી કોઈ ઓર તરેહની વ
ઘરમા આવીને કેવી રહી છે કે, જે ઘરમા પણ તેવા પ્રકારની છે
જગતમા પણ તેવા પ્રકારની છે, અને એ વાતને સમજવામા પણ આપ
પડે છે, અર્થાત્ દુખે કરી તે વસ્તુની સમજણ પડે છે જો એ વ
ઘરમાજ રહે છે તો પરમ કલ્યાણને આપનારી થાય છે
તેજ વસ્તુની એવી મોટી મોહિની છે કે તેથી જગત્‌ની સાથે સ
થાય છે એ વસ્તુની જેને પ્રાપ્તિ થાય છે તેને, કોઈની પણ ગ
નથી અને લાખની (લાખ રૂપૈયાની) પણ ગરજ નથી આનન
ઘન એવા હે શ્રીમાન્ આત્મન્! આ અન્તરની વસ્તુની વિ
કહુ છુ તે સાંભળશો અન્ય શબ્દાર્થમા દાસી અરજ કરે છે તે
આનન્દઘન ! સાભળો

पद ८०

(राग सारंग)

चेतन ! शुद्धातमकु ध्यावो, परपरचे धामधूम सदाइ ॥
निज परचें सुख पावो चेतन० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —આનદઘનજી મહારાજ પોતાના આત્માને કહે છે

---

[1] સીરમ ની એ દ્રાવીડ ભાષાનો શબ્દ છે તે ઉપરથી સીઅદી શબ્દ થ

હે ચેતન! તુ પોતાના શુદ્ધાત્મપદનુ ધ્યાન ધર, શુદ્ધાત્માનુ ધ્યાન કરતા કર્મમલીનતાનો નાશ થાય છે જગતમા ધ્યાનના સમાન કોઈ ઉત્તમ મોક્ષહેતુ નથી ધ્યાન કરનારની ઉત્તમતા બતાવે છે

॥ શ્લોક ॥ ઉપદેશ પ્રાસાદમા

जितेंद्रियस्य धीरस्य, प्रशान्तस्य स्थिरात्मन ।
स्थिरासनस्य नासाग्रन्यस्तनेत्रस्य योगिन ॥ १ ॥
रुद्धवाह्यमनोवृत्तेर्धारणाधारणारयात् ।
प्रसन्नस्याप्रमत्तस्य चिदानन्दसुधालिह ॥ २ ॥
साम्राज्यमप्रतिद्वद्ध मन्तरेव वितन्वत ।
ध्यानिनो नोपमा लोके सदेवमनुजेऽपि हि ॥ ३ ॥

જિતેન્દ્રિય, ધીર, પ્રશાન્ત, સ્થિર, સ્થિરાત્મની અને નાસિકાના અગ્રભાગપર જેણે નેત્ર સ્થાપ્યા છે એવા યોગીરાજની, તેમજ ધ્યેયમા ચિત્ત સ્થિર કરવુ તે ધારણા, તેના આધારથી બાહ્ય મનોવૃત્તિનો રોધ કરનાર, ચિત્તની પ્રસન્નતાને ધારણ કરનાર, અપ્રમત્ત ચિદાનન્દરૂપ અમૃતને આસ્વાદનાર, અન્તરમા અદ્વિતીય રાગ અને દ્વેષરહિત સામ્રાજ્યને વિસ્તારનાર, એવા ધ્યાનિની, ઉપમા દેવતા કે મનુષ્યમા કોઈ સ્થળે નથી, અર્થાત્ ધ્યાનિપુરૂષના સમાન જગતમા કોઈ ઉત્તમ નથી ધ્યાનસબન્ધી કથ્યુ છે કે-

॥ શ્લોક ॥

ध्याता ध्यान तथा ध्येय मेकतावगतत्रयम्,
तस्यह्यनन्यचित्तस्य सर्वदु खक्षयोभवेत् ॥ १ ॥

ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેય એ ત્રણની એકયતા જેણે કરી છે એવા, અનન્ય ચિત્તવાળા યોગિના સર્વ દુ ખોનો ક્ષય થઈ જાય છે માટે, હે આત્મન્! પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપનુ ધ્યાન કરવામાજ સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ સમજ! પરપુદ્ગલના પરિચયમા સદાકાલ રાગ, દ્વેષ, પ્રમાદ, ઈર્ષ્યા, વિષયવાસના, કલેશ, દુ ખ અને જન્મ મરણની ધામધૂમ સદાકાલ વર્તે છે માટે, પરપુદ્ગલ વસ્તુના પરિચયથી કદી શાન્તિ થવાની નથી, પોતાના શુદ્ધાત્મના સબન્ધથી હે ચેતન! તમે સુખ પામી શકો પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમા રમણતા કરવાથી આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિની અનેક પીડાઓ શમે છે અને સહજ શાતિની હૃદયમા ઝાખી પ્રગટી નીકળે છે સર્વ વસ્તુઓના સબન્ધથી આત્મા ન્યારો છે, એમ ભાવના ભાવતા આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપનો આશ્રય કરીને સહજ સુખ પામે છે, માટે હે ચેતન! પોતાનો પરિચય કરવાથી તમે સુખ પામશો, એમ શ્રદ્ધા ધારો!

निज घरमें प्रभुता है तेरी, परसंग नीच कहावो ॥
प्रत्यक्ष रीत लखी तुम ऐसी, गहिये आप स्वभावो ॥चेतन०

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, હે ચેતન ! પોતા
અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા તારી પ્રભુતા છે ચેતનના ઘરમા ચેતન
પ્રભુતા છે પણ જડવસ્તુના સબન્ધથી ચેતનની પ્રભુતા નથી પર
સ્તુના સબન્ધે જે પોતાની પ્રભુતા માને છે તે ભ્રાન્ત છે પરવસ્તુ
અહત્વથી રસગારવ, રૂદ્ધિગારવ અને શાતાગારવ ઉત્પન્ન થાય
પરવસ્તુના સબન્ધની અહતાથી અષ્ટપ્રકારના અહકાર ઉત્પન્ન થાય
પર-જડવસ્તુની લાલચથી જીવ જ્યા ત્યા પરિભ્રમણ કરે છે અને
ઈષ્ટ જડવસ્તુનો લાભ થતા મનમા ફુલાઈ જાય છે પૈસાદાર, લક્ષ્મી
તોરમા ફુલી જાય છે વિદ્વાન્, વિદ્યાના ઘમડમા ફુલી જાય છે કે
મનુષ્ય આદિ કુટુબના પરિવારથી ફુલી જાય છે કોઈ પોતાને હજા
મનુષ્યો માનતા અને પૂજતા હોય છે તેથી મનમા ફુલાય છે
મહાત્મા, શિષ્યોના પરિવારથી મનમા મકલાય છે કોઈને ન મ
હોય અને પશ્ચાત્ કોઈ પરવસ્તુનો લાભ થયો હોય છે તો अपनेन
प्राप्त तृणवत् मन्यते जगत् એ ન્યાયની પેઠે ખભે આખો ધારણ કરે
પર-જડવસ્તુરૂપ જે શરીર, તેની સુદરતાથી કેટલાક મકલાય છે
તે ભ્રમણા છે સનતકુમાર સરખો ચક્રવર્તિ પણ રૂપના અભિમાન
શાન્તિ પામ્યો નહીં પર-જડવસ્તુના સમાગમથી જે કોઈ મનમા
લાય છે તે, ગાડા હેઠળ કુતરૂ જાય છે અને જાણે છે કે હુ ગાડુ ચલ
છુ તેવા પ્રકારનો જાણવો જે શિષ્યની સપદાથી વા ભક્તની સપદ
ફુલે છે તે પણ નીચ જાણવો પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોમા
પણ સુખ નથી તેમ છતા ત્રેવીશ વિષયોના લાભને પામી જે ફુ
છે તે કસાઈના ઘરના અજની પેઠે જાણવો જે આત્માની જાતિથી ભિ
એવા રાગ અને દ્વેષ વગેરેનો સગ કરેછે તે નીચ જાણવો આનન્દઘ
પોતાના આત્માને કથે છે કે, હે ચેતન ! જડકર્મ અને શરીર આ
સગથી તમારી પ્રભુતા ગણાતી નથી. પણ ઉલટુ નીચત્વ ગણાય છે, દુનિ
જેમા પ્રભુતા માને છે તેમા જિનવાણી નીચતા માને છે, માટે પ્રત્
આ પ્રમાણે-જડ અને ચેતનની નીચતા અને પ્રભુતાને સમજીને
પોતાનો શુદ્ધ સ્વભાવ ગ્રહણ કરવો જોઇએ રાગ અને દ્વેષ વગે
પરસગ ટાળ્યાવિના કદી શાન્તિ અને પ્રભુતા પ્રાપ્ત થવાની નથી, અ
રાગદ્વેષની અશુદ્ધતા ટાળ્યાવિના સહજ સુખ પ્રાપ્ત થતુ નથી,
અપ્રમત્ત થઇને આત્માના સ્વભાવને ગ્રહણ કરવો જોઇએ. શામાટે
ન ! તુ જડવસ્તુમા હુ અને મારૂ એવો પ્રત્યય ધારે છે

यावत् तृष्णा मोह हे तुमको, तावत् मिथ्याभावो ॥
स्वसवेद ज्ञान लहि करवो, छंडो भ्रमक विभावो. ॥चेतन० ॥ ३॥
समता चेतनपतिकुं इणविध, कहे निज घरमें आवो ॥
आतम उछ सुधारस पीये, सुख आनन्दपद पावो. ॥ चेतन० ॥४॥

ભાવાર્થ—આનન્દઘનજી કથે છે કે, હે ચેતન ! જ્યાસુધી તને તૃષ્ણા અને મોહ છે ત્યાસુધી ચારિત્ર નયની અપેક્ષાએ મિથ્યાભાવજ છે પરના સબન્ધની પ્રાપ્તિની તૃષ્ણા મનમા રહે છે ત્યાસુધી, કદી ખરી શાન્તિ મળી શકતી નથી તૃષ્ણા રાક્ષસી, જીવોના ભાવ પ્રાણને ચુસી ખાય છે તૃષ્ણાના અનેક ભેદ છે ધનની તૃષ્ણા, પુત્રની તૃષ્ણા, કીર્તિની તૃષ્ણા, માનની તૃષ્ણા, પ્રતિષ્ઠાની તૃષ્ણા, પુત્ર અને પુત્રી આદિની તૃષ્ણા, પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયની તૃષ્ણા, દેવતાઈ ભોગ ભોગવવાની તૃષ્ણા, પરિવારની તૃષ્ણા, ઘરબારની તૃષ્ણા, મનાવા પૂજાવાની તૃષ્ણા, સત્તાની તૃષ્ણા, ઈલ્કાબની તૃષ્ણા, વગેરે તૃષ્ણાના અનેક ભેદોમાથી ગમે તે જાતની પરવસ્તુ સબન્ધી તૃષ્ણા એ મિથ્યાત્વ ભાવ છે પોતાને જે ભાવ ન હોય તેને પોતાનો કલ્પવો તે મિથ્યા ભાવ જાણવો સ્વસવેદન જ્ઞાન એટલે જે જ્ઞાનવડે આત્માના સ્વરૂપની પ્રતીતિ થાય, તેવા પ્રકારનુ આત્મજ્ઞાન કરીને ભ્રમક વિભાવનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે ભ્રમક વિભાવ દશાનો ત્યાગ કરવો એજ મુખ્ય કર્તવ્ય છે ક્રોધ કરવો, માન કરવો, માયા કરવી, લોભ કરવો, નિન્દા કરવી, ભોગની ઇચ્છા કરવી, મમતાના વિચારો કરવા, હિંસા, જૂઠ, ચોરી, પરિગ્રહ અને ઈર્ષ્યાના તેમજ સ્વાર્થના વિચારો કરવા ઇત્યાદિ ગર્વ પરભાવ છે હે ચેતન ! એક ઘડી પણ પરભાવથી રહીત નીકળી તો મહોત્સવ સરખી તેને માન ! આનન્દઘનજીના હૃદયમા રહેલી સમતા પોતાના શુદ્ધ ચેતનસ્વામીને આ પ્રમાણે કથે છે અને કથે છે કે, હે ચેતનસ્વામિન ! પોતાના અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ ઘરમા આવીને સ્થિર થાઓ હે ચેતન ! પરભાવ રમણતારૂપ વિષનો ત્યાગ કરીને શુદ્ધ રમણતારૂપ અમૃત રસનુ પાન કરો, હવે એક શ્વાસોશ્વાસ પણ નકામો ગુમાવો નહીં સુખનુ સ્થાન એવુ પરમાત્મપદ પામો સમતા કથે છે કે, હે ચેતન ! હવે તમે મમતાનો ત્યાગ કરીને પોતાના ઘરમા આવો જડવસ્તુ સબન્ધી વિકલ્પ સકલ્પ કરવો યોગ્ય નથી પરવસ્તુને ઘોર નિદ્રાની પેઠે વિસારી દો અને શુદ્ધ ધર્મમા એક સ્થિર ઉપયોગથી લક્ષ્ય રાખો એમ શ્રી આનન્દઘન કથે છે

पद ८१

(राग सारग)

चेतन ऐसा ज्ञान विचारो, सोहं सोहं सोहं सोहं ॥
सोऽहं अणु न बीयासारो. ॥ चेतन० ॥ १ ॥
निश्चय स्वलक्षण अवलंबी, प्रज्ञा छैनी निहारो ॥
इह छैनी मध्यपाती दुविधा, करे जड चेतन फारो. ॥चे०॥२॥

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પોતાના ચેતનને કથે છે કે, હે ચેતન ! તમે ઉત્તમ આત્મિક જ્ઞાનને વિચારો અને દુનિયાનું જડ વસ્તુ સમ્બન્ધીનું જ્ઞાન તજીને અધ્યાત્મ જ્ઞાન કરો આત્માનું સ્યાદ્વાદભાવે સ્વરૂપ અવબોધીને સોઽહં સોઽહં શબ્દનો અન્તરમાં ઉપયોગથી સૂક્ષ્મ જાપ જપો स - તે પરમાત્મા अहं, તે હું આત્મામાં સત્તાએ રહેલું પરમાત્મપણું તેજ હું છું, आतम सो परमातमा, परमातम सो सिद्ध, बिचकी दुविधा मिटगई, प्रगट भई निज ऋद्धि આત્મા તે પરમાત્મા છે પરમાત્મા તેજ સિદ્ધ છે આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચે ભેદ કરાવનાર કર્મ છે, કર્મનો નાશ થતાં આત્મા તેજ પરમાત્મા કથાય છે આત્મા તેજ હું છું, આત્મામાં પરમાત્મપણું રહ્યું છે તેજ હું છું, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ અનન્ત ગુણમય હું આત્મા છું, એમ સોઽહં શબ્દ વાચ્યાર્થનું મનન કરો સોઽહં જાપ સારો છે માટે શ્વાસોચ્છ્વાસે ઉપયોગમાં રહી સોઽહંનો જાપ કરો હે ચેતન ! સોઽહં શબ્દના જાપથી તમે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપના ઉપયોગમાં રહો અને શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી આત્માનું શુદ્ધ લક્ષણ અવલંબીને શુદ્ધ प्रज्ञारूप छैनीને દેખો शुद्ध प्रज्ञारूप छैनी જડ અને ચેતનની અશુદ્ધ એકાકાર પરિણતિ થઈ ગએલી છે તેની મધ્યમાં પડીને, જડ અને ચેતનની પરિણતિને ભિન્ન કરે છે અવિરતિ સમ્યગ્દૃષ્ટિ ગુણસ્થાનકમાં શુદ્ધ પ્રજ્ઞારૂપ છેણી ઉત્પન્ન થાય છે અને તે જડ અને ચેતનની એકાકાર પરિણતિને બે પ્રકારે-જુદી કરે છે, અર્થાત્ જડને જડભાવે જણાવે છે અને ચેતનને ચેતનભાવે જણાવે છે હંસ જેમ પોતાની ચાંચવડે દુગ્ધ અને જલને જેમ ભિન્ન કરે છે, તેમ આત્મા પણ શુદ્ધ પ્રજ્ઞારૂપ છેણી વડે જડ અને પોતાને ભિન્ન ભિન્ન નિર્ધારે છે અને તેથી આત્મા પોતાની સહજ દશાપ્રતિ ગમન કરે છે, અર્થાત્ આત્મા પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપને અંશે અંશે પ્રગટ કરે છે એમ આત્મા પોતાની શુદ્ધતાની વૃદ્ધિ કરે છે આનન્દઘન કથે છે કે, ચેતન ! આ પ્રમાણે તમે પોતાનું શુદ્ધસ્વરૂપ વિચારો

तस छैनी कर ग्रहिये जो धन, सो तुम सोऽहं धारो ॥
सोऽह जानि दटो तुम मोह, व्है है समको वारो ॥चेतन०॥३॥
कुलटा कुटिल कुबुद्धि कुमता, छडो व्है निजचारो ॥
सुख आनन्दपदे तुम बेसी, स्वपरकू निस्तारो ॥चेतन०॥४॥

ભાવાર્થ—આનંદઘનજી પોતાના આત્માને સંબોધીને કથે છે કે, શુદ્ધોપયોગરૂપ શુદ્ધ પ્રજ્ઞાની છેણી ગ્રહણ કરીને સોઽહંનો જાપ હૃદયમા ધારણ કરો, એક ક્ષણ માત્ર પણ વિસારો નહિ. સોઽહંનો સમ્યગ્ અર્થ પૂર્ણપણે જાણીને હે ચેતન! તમે મોહને દાટી દો મોહને દબાવવાથી સમભાવનો વખત આવશે મોહના વિચારોના ઉછાળાઓ મનમા પ્રગટ થતાજ વારવા જોઈએ મોહના ખરાબ વિચારોનુ પ્રબલ નિવારવા માટે સોઽહંનો જાપ જપવો જોઈએ, સોઽહ શબ્દનુ જ્ઞાન કરીને ઉપયોગપૂર્વક એકાગ્રચિત્તથી જાપ જપતા સમભાવની વૃદ્ધિ થાય છે જ્યાસુધી ચિત્ત સોઽહ જાપના ઉપયોગમા રહે છે અને તેમાજ લયલીન થઈને રહે છે, ત્યાસુધી મોહના વિચારો આવતા નથી જ્યારે ચિત્ત સોઽહ શબ્દના ઉપયોગનુ આલબન મૂકે છે ત્યારે, મોહની પરિણતિનો ઉદય મનમા થાય છે સોઽહ શબ્દ વાચ્ય ઉપયોગથી આત્મા જ્યારે પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમા રમણતા કરે છે, ત્યારે આત્મા પોતે પોતાનો ઉદ્ધારક બને છે સોઽહના જાપે આત્મા ક્ષણે ક્ષણે અનન્તગુણી વિશુદ્ધિ ઉપજાવે છે અને સમભાવરૂપ સરોવરને પ્રગટાવે છે અને તેમાથી આનન્દ રસનુ પાન કરીને ત્રણ પ્રકારના તાપ સમાવે છે હે ચેતન! તમે કુલટા અને વક્રગતિવાળી અને કુબુદ્ધિવાળી કુમતિને છડો, કુમતિનો ત્યાગ કરવો એજ પોતાનુ ચારિત્ર છે આત્માના ધર્મને મૂકી પર–જડવસ્તુ સબન્ધી રાગ દ્વેષ કરવો, તેજ કુમતિનુ લક્ષણ છે. રાગ દ્વેષના પ્રચારોને રોકવા અને સોઽહ શબ્દવાચ્ય પોતાનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ સભારવુ એજ આત્માનો મુખ્ય ધર્મ છે આત્મા જો આત્માના સ્વભાવમા રમે તો તેને કર્મ લાગી શકતા નથી અનન્ત મુનિવરો પોતાના શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમા રમણતા કરીને મુક્ત થયા, થાય છે અને થશે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કથે છે કે, હે ચેતન! તમે સુખના સ્થાનભૂત એવા આત્મસ્થાનમા બેસો, અર્થાત્ સ્થિર થાઓ અને સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને પોતાને તારો અને અન્યોને પણ આલબન આપીને તારો સકલ પરભાવનો ત્યાગ કરીને હવે પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ ધ્યાવો, તેમાજ લીન બનો

पद ८२

(राग सूरति टोडी)

प्रभु तोसम अवर न कोइ खलकमें, हरिहर ब्रह्मा विगुते सोतो ॥
मदन जीत्यो तें पलकमें ॥ ॥ प्रभु० ॥ १ ॥
ज्यों जल जगमें अगन बुजावत, वडवानल सो पीये पलकमें ॥
आनन्दघन प्रभु वामारे नन्दन, तेरी हाम न होत हलकमें ॥
॥ प्रभु० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —હે અશ્વસેન રાજાના પુત્ર, શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભો ! તારા સમાન કોઈ જગતમા નથી બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ એ ત્રણ દેવની ત્રિપુટી કથાય છે, પણ તેઓએ કામને પોતાના તાબામા કર્યો નહીં, અર્થાત્ તેઓ કામમા ખૂચી ગયા બ્રહ્મા, સરસ્વતિ દેખીને કામાતુર થયા, વિષ્ણુ પણ સ્ત્રીના પાશમા સપડાયા, મહાદેવ પણ ભિલ્લડીના રૂપમા મોહ પામ્યા, એમ ત્રણ દેવો કામના જોરથી દબાઈ ગયા કામની ગતિ અત્યત બળવાન્ છે કામના વેગથી તપસીઓ પણ લપસી જાય છે એકેન્દ્રિય જીવોને પણ કામ સતાવ્યા કરે છે કામ સર્વે જીવોને પોતાના તાબામા રાખે છે કામ લાગ જોઈને મનુષ્યોના હૃદયમા પેસી જાય છે કામ વડવાનલના કરતા પણ મહા દાહક છે વડવાગ્નિનુ પાન કરવુ મહાદુર્લભ છે, અર્થાત્ કામ વડવાગ્નિ સમાન છે અગ્નિ અન્ય પદાર્થોને બાળી ભસ્મ કરે છે, પણ તે મનને બાળી શકતો નથી કામરૂપ વડવાગ્નિ તો હૃદયને પણ બાળીને ભસ્મ કરે છે જગતમા જલ અગ્નિને બુઝાવે છે જલના અગ્નિને બુઝાવવાની શક્તિ રહી છે તે જલનુ પણ પાન કરનાર વડવાનલ છે, અર્થાત્ અગ્નિને બુઝાવનાર જલ છે હે પ્રભો ! એવા વડવાનલ સમાન કામરૂપ વડવાગ્નિનુ તેં પાન કર્યું કામરૂપ વડવાગ્નિનુ પાન કરવુ મહાદુષ્કર કાર્ય છે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ્વરે કામરૂપ વડવાગ્નિનુ પાન કર્યું નથી, પણ હે પ્રભો ! તારી અકળશક્તિ છે, તેથી તે કામરૂપ વડવાગ્નિનુ ભક્ષણ કર્યું, માટે હે આનન્દના સમૂહભૂત એવા ત્રણ ભુવનના સ્વામી ! હે વામાનન્દન પાર્શ્વનાથ ! તારા કઠમા જેવી કામરૂપ વડવાગ્નિનુ પાન કરવાની શક્તિ છે, તેવી અન્ય કોઈ દેવ વગેરેના ગળામા શક્તિ નથી હે પ્રભો ! તુ કામરૂપ વડવાગ્નિનો પીનારો થયો, માટે તુ ખરો મહાદેવ છે તેથી જ તુ નીલવર્ણમય શરીરધારી નીલકઠ મહાદેવ કથાય છે હે કામાગ્નિપાર્શ્વ પ્રભો ! તારા સમાન અવર કોઈ જગતમા નથી, અમારી

વાણીમા તમારી બરોબરી કરનાર કોઈ જણાતો નથી, તુ વાણીથી પેલી પાર છે, આનન્દઘન કથે છે કે, એવા હે પ્રભો ! હુ તારૂ ધ્યાન ધરૂ છુ

पद ८२

(राग मारु)

निस्पृह देश सोहामणो, निर्भय नगर उदार हो ॥ वसे अतरजामी ॥
निर्मल मन मत्री वडो, राजा वस्तु विचार हो ॥ वसे० ॥ १ ॥
केवल कमलागार हो, सुण सुण शिवगामी ॥
केवल कमला नाथ हो, सुण सुण निःकामी ॥
केवल कमला वास हो, सुण सुण शुभ गामी ॥
आतमा तु चूकीशमा, साहेबा तुं चूकीशमा, राजिंदा तुं चूकीशमा, अवसर लही जी ॥ ए आकणी० ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પોતાના આન્તરિક દેશાદિકની હકીકત ગાઇને પોતાના આત્માને બોધ આપે છે અન્તરમા શોભાયમાન નિસ્પૃહ દેશ છે તેમા વિશાલ નિર્ભય નામનુ નગર છે તેમા અન્તર્યામી વસે છે તે નગરમા ઉત્તમ અને નિર્મલ મનરૂપ મત્રી છે વસ્તુનો વિચાર કરનાર જ્ઞાનરૂપ નૃપતિ વસે છે હે આત્મન્ ! તુ કેવલ કમલાનુ સ્થાન છે મોક્ષમા ગમન કરનાર હે આત્મન્ ! તુ સાભળ !! તુ કેવલ કમલાનો નાથ છે હે નિષ્કામી આત્મન્ ! તારૂ આવુ આત્મસ્વરૂપ તુ સાભળ ! હે આત્મન્ ! તુ કેવલજ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીનુ આવાસસ્થાન છે તે શુભ ગતિમા ગમન કરનાર તુ આ વાત સાભળ ! અને આવુ ત્હારૂ ઉત્તમ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર ! ત્હારા શુદ્ધ સ્વરૂપને તુ વિસ્મરીશ નહિ હે આત્મસાહેબ ! હવે તુ ચૂકીશ નહિ હે રાજેન્દ્ર ! તુ અવસર પામીને ચૂકીશ નહિ શ્રીમદ્ પોતાના આત્માને ઉદ્દેશીને અમૂલ્ય બોધ આપે છે બાહ્યદેશ, બાહ્યનગર, બાહ્યલક્ષ્મી અને બાહ્યસ્થાન કરતા અન્તરનો દેશ, નગર, લક્ષ્મી અને સ્થાન અત્યન્ત સુખકર છે અન્તરના દેશાદિકને પ્રાપ્ત કરવાને માટે મનુષ્ય ભવની પ્રાપ્તિ થઈ છે, માટે હે ચેતન ! હવે તુ ચૂકીશ નહિ આ વચનથી અત્યન્ત અપ્રમત્ત દશામા પ્રવેશ કરવાની શ્રીમદ્‌ની તીવ્રેચ્છાનુ અનુમાન થાય છે હે આત્મન્ ! તુ પરમાત્મા છે, ત્હારી સત્તા સિદ્ધ સમાન છે માટે હવે અવસર પ [illegible] શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કર

હવે શ્રીમદ્ આ તરનગરની વ્યવસ્થા આદિ જણાવે છે

दृढसन्तोषकामामोदशा, साधुसगत दृढपोलहो॰ वसे॰ ॥
पोलियो विवेक सुजागतो, आगम पायक तोलहो॰ वसे॰ ॥२॥
दृढ विश्वास वितागरो, सुविनोदी व्यवहारहो॰ वसे॰ ॥
मित्र वैराग विहडे नही, क्रीडा सुरति अपारहो॰ वसे॰ ॥ ३ ॥
भावना बार नदी वहे, समता नीर गभीरहो वसे॰ ॥
ध्यान चहिवचो भर्यो रहे, समपनभाव समीरहो॰ वसे॰ ॥४॥
उचालो नगरी नही, दुष्ट दुःकाल न योगहो॰ वसे॰ ॥
इति अनीति व्यापे नही, आनन्दघन पद भोगहो॰ वसे॰॥५॥

ભાવાર્થ —દૃઢ સતોષેચ્છાપૂર્વક આમોદશા અને સાધુની સગતિરૂપ પોળ છે પક્ષાન્તરમા દૃઢ સતોષની ઈચ્છારૂપ મોદશા છે વિવેકરૂપ પોળીઓ ત્યા સદાકાલ જાગ્રત્ રહે છે પોળનુ રક્ષણ કરનાર એવા આગળ નાખેલા બાવકાભને પાલક કથે છે આગમરૂપ પાયક ત્યા છે પક્ષાન્તરા ર્થમા આગમરૂપ પાયક અનબોધવુ દૃઢવિશ્વાસરૂપ વિતાગરો છે અને જેમા સુવિનોદી વ્યવહાર છે વૈરાગ્ય નામનો મિત્ર-કદી દૂર થાય નહિ એવો ત્યા છે આત્માના સ્વરૂપમા રમણતા કરવી તે રૂપ સુરતિ ક્રીડા અન્તરમા અપાર છે તે નગરની પાસે બાર ભાવનારૂપ નદી વહે છે તેમા સમતારૂપ ગભીર નીર છે ગભીર એટલે-ભાવનારૂપ નદીના સમતા નીરનો-પાર ન પામી શકાય તેવુ, અર્થાત્ ઘણુ ઉડુ ચારે બાજુએ બાધેલા જલના કુડને ચહિવચો કહે છે, અર્થાત્ અન્તરના નગરમા ધ્યાનરૂપ ચહિવચો ભર્યા રહે છે અને ત્યા સમપન-સમપણુ-સમાનતારૂપ વાયુ, શીતલ વાય છે અન્તરની આવી નગરીનો કદી ઉચાળો ભરાતો નથી અર્થાત્-સાસરા કે બાહ્ય નગરીનો ઉચાળો ભરાય છે અને તેનો નાશ થાય છે, કિન્તુ અન્તરની નગરીનો કદી નાશ થતો નથી અતરના દેશમા દુષ્ટ દુકાલનો પણ સબન્ધ રહેતો નથી અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, મૂષક, શલભ, શુક, સ્વચક્ર અને પરચક્રયુદ્ધ, એ પાચ ઈતિ કહેવાય છે એ પાચ પ્રકારની ઈતિ અને અનીતિની પ્રવૃત્તિ ખરેખર-કદાપિ અન્તરના દેશમા અને નગરમા વ્યાપ્ત થતી નથી, પણ સદાકાલ સહજ આનન્દના સમૂહભૂત, એવો જે આત્મા, તેના જ્ઞાન, દર્શનાદિ ગુણોનો અનન્ત ભોગ ભોગવવામા આવે છે, એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘન કથે છે શ્રીમદે અન્તરના દેશ અને નગરનુ જે વર્ણન કર્યુ છે, તેની પ્રાપ્તિ

કરવાની આવશ્યકતા છે અન્તરના દેશ, નગર, રાજા, મત્રી, વ્યવહાર અને નદી વગેરેના નામ દેવામા આવે, વા તેનુ ગાન કરવામા આવે એટલામાત્રથી અન્તરના દેશાદિની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી, કિન્તુ નિસ્પૃહ ભાવ પ્રાપ્ત કરવામા આવે ત્યારે સમજવુ કે, આપણે નિસ્પૃહ દેશમા પ્રવેશ કર્યો નિસ્પૃહભાવ પ્રાપ્ત કરવો એ કઈ સામાન્ય કાર્ય નથી नि स्पृहस्य तृणं जगत् નિસ્પૃહીને બાહ્યનુ જગત્, એક તૃણસમાન લાગે છે બાહ્યમા સ્વાર્થબુદ્ધિ થાય છે તેનો નાશ થાય છે ત્યારે, નિસ્પૃહ દશાની જાગૃતિ થાય છે જિનેશ્વર ભગવતે કહેલી એવી સાધુની દીક્ષા અગીકાર કરતા નિસ્પૃહ દેશમા પ્રવેશ કરી શકાય છે બાહ્ય-પદાર્થો સુખકર છે અને તે મારે પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ, આવી સ્પૃહાનો કોઈ આત્મતત્ત્વજ્ઞાની મુનિવર નાશ કરે છે કોઈની પણ સ્પૃહા કરવાની કઈ જરૂર નથી અન્તરમા સ્પૃહા બુદ્ધિ ન હોય અને વ્યવહારથી વ્યવહારમા પ્રવૃત્તિ થાય, એવો પ્રથમ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે બાહ્યવસ્તુઓ કદી સુખ આપવા સમર્થ થતી નથી, તેથી તેની સ્પૃહા કરવાની કઈ જરૂર નથી અને એમ સમજીને આત્માર્થી નિસ્પૃહ દેશમા પ્રવેશ કરે છે નિસ્પૃહ દેશમા ગમન કરવામા આવે પણ જ્યાસુધી અન્તરમા સાત પ્રકારના ભયમાંનો કોઈ પણ ભય છે, ત્યાસુધી નિર્ભય નગરમા પ્રવેશ કરી શકાતુ નથી

રોગભય, મરણભય, ઈહલોકભય, પરલોકભય, અકસ્માત્ભય, કીર્તિભય અને અપકીર્તિભય, આદિ ભયમા ચિત્તવૃત્તિ લાગી રહે છે ત્યાસુધી, નિર્ભય નગરમા પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી બાહ્યવસ્તુઓનુ મમત્વ વિલય પામે છે, ત્યારે બાહ્યવસ્તુઓના માટે ભય ઉત્પન્ન થતો નથી શરીરપર મમત્વ હોય છે ત્યાસુધી રોગનો અને મરણનો ભય મનમા રહે છે આ લોકનો ભય અને પરલોકનો ભય દૂર કરવા લાયક છે આત્માનુ શૌર્ય પ્રગટ થયાવિના ઈહલોક અને પરલોકનો ભય ટળતો નથી મનમા એકદમ અકસ્માત્ થવાનો ભય રહે છે, તેથી મન ઠરીને સ્થિર વતુ નથી અને અનેક પ્રકારની ચિન્તાના સકલ્પ વિકલ્પ કરે છે અને તેથી નિર્ભય ભાવરૂપ નિર્ભય નગરમા પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થતો નથી આત્મા અજ છે અવિનાશી છે અખડ છે અરૂપી છે તેનો, બાહ્યની કોઈ પણ વસ્તુ નાશ કરી શકે તેમ નથી શરીર, મન અને વાણીથી પણ આત્મા ભિન્ન છે આત્માના સ્વરૂપનો જ્ઞાતા આત્મા સ્વય છે આવા આત્માને પરવસ્તુથી ભય કેમ હોઈ શકે ? ભય સજ્ઞાથી આત્મા અન્યવસ્તુઓથી ભય પામે છે આત્માના અસખ્યાત પ્રદેશમાથી એક

પ્રદેશ ખંડિત કરવા ત્રણ ભુવનમા કોઈ સમર્થ નથી આત્માના એક ગુણનો પરિપૂર્ણ ક્ષય કરવા અન્ય દ્રવ્ય સમર્થ નથી બાહ્યવસ્તુઓના સમ્બન્ધથી કીર્તિ અને અપકીર્તિનો ભય રહે છે, તે પણ વસ્તુત અવલોકતા રજ્જુમા સર્પની પેઠે ભ્રાન્તિરૂપ છે રજ્જુમા સર્પની ભ્રાંતિ ટળે છે ત્યારે રજ્જુથી ભય લાગતો નથી, તેમ બાહ્યપદાર્થોમા ઇષ્ટત્વ અને અનિષ્ટત્વનો ભાન ટળતા કીર્તિ અને અપકીર્તિનો ભય રહેતો નથી

નિર્ભય દશા પ્રાપ્ત થતા અન્તરના નિર્ભય નગરમા પ્રવેશવાનો અધિકાર મળે છે નિર્ભય ભાન પ્રાપ્ત થતા મનની ચપળતા ટળે છે અને મનની નિર્મલતા થઈ શકે છે નિર્ભય નગરમા પ્રવેશ કર્યાવિના નિર્મલ મનમંત્રીની પ્રાપ્તિ થતી નથી નિર્મલ મનમંત્રીના પ્રતાપથી નિર્ભય નગરની પ્રજાનો સારી રીતે ન્યાય ચુકવી શકાય છે અને તેથી જ્ઞાનરૂપ રાજાનો રાજકારભાર સારી રીતે ચાલી શકે છે નિર્મલ મનમંત્રીની પ્રાપ્તિ થતા તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ રાજા પણ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ નૃપતિનુ અન્તરમા રાજ્ય પ્રવર્તે છે એટલે પ્રતિપક્ષી મોહનૃપતિનુ જોર ટળે છે જ્ઞાનરાજા દૃઢ સતોપેચ્છાવડે અન્તરના આમોદને પ્રાપ્ત કરે છે અને તે વીતરાગ ભગવતે કહેલા એવા ઉત્તમ સાધુની સગતિ કરે છે નિર્ભય નગરની દૃઢ સતોષકામેચ્છારૂપ મોદરા અને સાધુ સગતિરૂપ દૃઢ પોળ રચાય છે તેથી, મોહનૃપતિના સૈન્યનો ભય રહેતો નથી દૃઢ પોળની પ્રાપ્તિ થતા વિવેકરૂપ પોળીયાની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે વિવેકરૂપ પોળીયાથી નિર્ભય નગરનુ સારી રીતે રક્ષણ થાય છે વિવેકરૂપ પોળીયાને મોહનૃપતિના યોદ્ધાઓ લલચાવી શકતા નથી, તેમજ તેનુ ભાન ભૂલાવી શકતા નથી વિવેક એ ત્રીજી ચક્ષુ છે વિવેકની પ્રાપ્તિવિનાના મનુષ્યો, પશુઓસમાન છે વિવેકવિના મનુષ્ય અન્ધસમાન છે વિવેક વિનાનો મનુષ્ય, વસ્તુત જોતા મનુષ્યની કોટીમા પ્રવેશ કરવાને માટે અધિકારી બની શકતો નથી દરેક કાર્યો કરતા વિવેકની ખાસ જરૂર પડે છે દરેક પદાર્થોનો વિચાર કરતા વિવેકવિના ચાલી શકતુ નથી વિવેકવિના મનુષ્યની કિમ્મત નથી વિવેકવિના મન, વાણી અને કાયાની પ્રવૃત્તિ સુધરતી નથી વિવેક ખરેખર દશમો નિધિ છે વિવેક પોનિયો જાગ્રત્ થતા આગમોની શ્રદ્ધા, તેઓનુ મનન, શ્રવણ, વાચન અને તેઓનો અભ્યાસ યથાયોગ્ય થઈ શકે છે અને તે આગમને પાયકતરીકે બનાવવામા આવે છે આગમનુ પાયક કર્યા બાદ સુવિનોદી વ્યવહારની પ્રાપ્તિ થાય છે સુવિનોદી વ્યવહારની પ્રાપ્તિ થતા વૈરાગ્ય મિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે જે જે વસ્તુઓપર ... થાય છે, તે તે વસ્તુઓપરથી રાગ ટળી જાય એવા પ્રકારના આત્મ-

ભાવનેવૈરાગ્ય કયે છે વૈરાગ્યના–દુ ખ ગર્ભિત વૈરાગ્ય, મોહ ગર્ભિત વૈરાગ્ય, અને જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરાગ્ય, એ ત્રણ ભેદ પડે છે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થયાવિના ઉપરના ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્રણ પ્રકારના વૈરાગ્ય પૈકી પોતાને કયો વૈરાગ્ય છે, તે વાચકે સ્વયમેવ વિચારી લેવુ પદાર્થોમા રાગ થવાનુ કારણ શુ છે અને વૈરાગ્ય થવાનુ કારણ શુ છે? એ બે બાબતનો વિવેકદૃષ્ટિથી વિચાર કરતા વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે સાસારિક વસ્તુઓ ખોટી છે, એમ બોલવા વા સાભળવા માત્રથી ઉત્તમ વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થતી નથી, સાસારિક પદાર્થોનુ શાસ્ત્રાધારે જ્ઞાન કરવાની આવશ્યકતા છે દ્રવ્યાનુયોગનો પરિપૂર્ણ અભ્યાસ કરવાથી જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે સ્મશાનીયા અને હલદરિયા વૈરાગ્યથી કઈ ઉત્તમ દશાની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી મુખ ઉદાસીન કરીને બેસી રહેવુ વા શોકાતુર મન કરી દેવુ, એ કઈ ખરા વૈરાગ્યનુ લક્ષણ નથી તત્વજ્ઞાનના અભ્યાસથી ઉત્તમ વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી દુનિયાની વસ્તુઓમા ઈષ્ટત્વ અને અનિષ્ટત્વની બુદ્ધિ રહેતી નથી ઉત્તમ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યમિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે, અન્તરમા રમણતારૂપ સુરત ક્રીડાની પ્રાપ્તિ થાય છે બાહ્યની રમણતા વૈરાગ્યથી ટળે છે અને તેથી મન અન્તરમા–આત્મસમ્મુખ થાય છે અને તેથી અન્તરની શુદ્ધ રમણતારૂપ સુરત–ક્રીડામા સહજ આનન્દ પ્રકટે છે અન્તરની સુરત ક્રીડાને ઉત્તેજિત કરનાર બાર ભાવનારૂપ નદીની આવશ્યકતા છે ભાવનારૂપ નદીનુ સમતારૂપ જલ છે નદી અને તેના જલવડે અન્તરની શુદ્ધ રમણતારૂપ ક્રીડા કરવામા આવે છે અને તેથી આત્મા ક્ષણે ક્ષણે અનન્ત સુખનો ભોગ ભોગવે છે અન્તરમા ધ્યાન રૂપ ચહિવચો ભર્યો રહે છે અને તેને સ્પર્શીને સમત્વરૂપ વાયુ વાય છે, તેથી અન્તરનુ જીવન ક્ષણે ક્ષણે પુષ્ટ થતુ જાય છે, અન્તરમા સમત્વરૂપ વાયુ પ્રગટાવવામાટે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે સમપણુ એ શબ્દનો અર્થ એવો થતો નથી કે, સત્ય ધર્મ અને અસત્ય ધર્મને એકસરખા ગણુના બાહ્ય પદાર્થોમા ઈષ્ટત્વ અને અનિષ્ટત્વ ભાસે નહિ ત્યારે સમપણુ પ્રાપ્ત થાય છે આત્માની જ્ઞાનાદિ ગુણવડે ઉચ્ચ દશા જેમ જેમ વધતી જાય છે, તેમ તેમ સમત્વ ગુણ વધતો જાય છે જે મનુષ્યો સમત્વ ગુણના અધિકારી થવા પ્રયત્ન કરે છે, તેજ મનુષ્યો પરમાત્મપદ પામવા માટે અધિકારી બને છે ક્ષણિક વસ્તુઓને તેના સ્વભાવે નિરખવી અને જાણવી, કિન્તુ તેમા ઈષ્ટાનિષ્ટત્વ બુદ્ધિ થવા દેવી નહિ,–આવી દશા પ્રાપ્ત કરવા અહર્નિશ અભ્યાસ કર્યા કરવો સમત્વ ગુણરૂ , દરેક મનુષ્યો અન્તરના ગુણોનુ પોષણ કરી શકે

છે અને જ્ઞાનાદિ ગુણોવડે પુષ્ટ બને છે અન્તરના નિર્ભય નગરમા સમત્વ વાયુ વાયા કરે છે, તે નિર્ભય નગર કદી નષ્ટ થતુ નથી પરભાવ રમણુ ના પ્રમાદરૂપ દુષ્ટ દુકાલનો અન્તરના નગરમા યોગ થતો નથી, કારણ કે ઉપયોગરૂપ મેઘની ધારાથી અન્તરના દેશમા સદાકાલ આર્દ્રતા રહે છે અને ઉપયોગરૂપ મેઘની ધારાથી ભાવનારૂપ નદી સદાકાલ પૂર જોસમા વહ્યા કરે છે અન્તરના દેશમા સવરતત્ત્વનુ માહાત્મ્ય એટલુ બધુ પ્રવર્તે છે કે, ત્યા ઇતિ અને અનીતિ રહેતીજ નથી સવરતત્ત્વ જ્યા પ્રવર્તે છે ત્યા અનીતિનો સચાર થતોજ નથી, અનીતિનો પરિપૂર્ણ નાશ કરનાર સવર છે પાચ પ્રકારના પ્રમાદરૂપ ઇતિનો નાશ કરનાર પણ સવર તત્ત્વ છે આવા અન્તરના દેશમા અને અન્તરના નિર્ભય નગરમા આનન્દનો ભોગ વર્તે છે, એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે દરેકે આવો આન્તરિક ઉત્તમ દેશ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

पद ८४
(रमन राग)

लागी लगन हमारी, जिनराज सुजस सुन्यो मैं. लागी० ॥ टेक.
काहूके कहे कनही न छूटे, लोक लाज सब डारी,
जैसे अमलि अमल करतसमे, लाग रही ज्यु खुमारी,
जिनराज० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, હે જિનરાજ! મને તમારી સાથે લગન, (લય-સબન્ધ) લાગી છે તમારા જ્ઞાનાદિ ગુણોનો અત્યત પ્રેમી બન્યો છુ હે ભગવન્! તમારી કીર્તિ મેં સાભળી અને તેથી તમારી સાથે મારી રઢ લાગી છે તમારી સાથે લાગેલી લગન કદાપિ છૂટી પડવાની નથી ગમે તેવા લોકો ગમે તેવુ મ્હને સમ જાવે તોપણ, તમારો સત્ય સબન્ધ કદી છોડનાર નથી દુનિયાના લોકની લજ્જાનો ત્યાગ કરીને હે ભગવન્! મેં તમારૂ શુદ્ધસ્વરૂપ અગીકાર કર્યુ છે ક્ષાયિકભાવે પોતાના ગુણોનો તમોએ પ્રકાશ કર્યો છે, તેવો મારો આત્મા કરવાને, મેં તમારી સાથે સબન્ધ બાધ્યો છે દુનિયાની સર્વ જડવસ્તુઓનો પ્રેમ મેં હવે પરિહર્યો છે ઉત્તમ ભોજન આસ્વાદ્યા પશ્ચાત્, કુભોજનપર પ્રેમ થતો નથી, તદ્વત્ ઉત્તમ પવિત્ર શુદ્ધ આત્માની સાથે સબન્ધ કર્યા પશ્ચાત્, જડ વસ્તુઓનો પ્રેમ સમન્ધ રહેતો નથી. હે પ્રભુ! તમારી સાથે લગન

લાગવાથી રજોગુણ અને તમોગુણનો ગત્તર નાશ થાય છે અને સત્વ-ગુણ ખીલે છે મે તમારી સાથે તમારા શુદ્ધગુણોને ઓળખીને પ્રેમ બાંધ્યો છે, તેથી ચોલમજીઠના રગની પેઠે લાગેલો પ્રેમ કદી છૂટે તેમ નથી હે ભગવન્! તમારી સાથે પ્રેમ સબન્ધ બાધતા પૂર્વે તમને મે મન, વચન અને કાયાનુ સમર્પણ કર્યું છે, અર્થાત્ મારા આત્માનુ સમર્પણ કરીને મેં તમારી સાથે પ્રેમ બાધ્યો છે દીવાની દુનિયા ગમે તેમ કહે તેની મારે પરવા નથી દુનિયાના માર્ગનો અને પ્રભુની સાથે પ્રેમ સબન્ધનો અન્તર, આકાશ પાતાળ જેટલો છે દુનિયાના માર્ગથી પ્રભુના સબન્ધનો માર્ગ ન્યારો છે જેમ કોઈ અમલી પુરૂષ, (અફીણ વગેરેનો વ્યસની પુરૂષ) અમલ, (અફીણનો કસુંબો) કરતી વખતે તેમા તેને અત્યત પ્રેમ લાગી રહે છે, અર્થાત્ અમલની ખુમારી જેવી તેને લાગે છે અને તેમા તે મસ્ત રહે છે, તદ્વત્ પ્રભુની સાથે જેનો પ્રેમ લાગ્યો છે, તે પરમાત્માના ગુણોમા અમલીની પેઠે સદાકાલ મસ્ત રહે છે અને અપૂર્વ આનન્દની ખુમારી ભોગવે છે શ્રીમદ્ આનન્દ-ઘનજીએ, પોતાનો જે શુદ્ધ પ્યારનો સબન્ધ પ્રભુની સાથે જણાવ્યો છે અને પોતાના શુદ્ધ પ્રેમના ઉદ્ગારો જે કાઢ્યા છે, તે ખરેખર અત્યત અપૂર્વ છે તેમના ઉદ્ગારોથી તેમનુ હૃદય કેટલુબધુ પ્રભુના પ્રેમમા લયલીન થયુ છે, તે વાચકને હૃદયમા ભાસ્યાવિના રહેતુ નથી વાચકોએ આનન્દઘનજીની પેઠે પરમાત્માની સાથે પ્રેમનો સબન્ધ બાધવો જોઇએ વીતરાગ પરમાત્માની સાથે જે શુદ્ધ પ્રેમનો સબન્ધ બાધે છે-તેની નિર્મલ દૃષ્ટિ થવાથી, તે સકલ જગત્ની સાથે પ્રેમનો સબન્ધ બાધે છે શ્રીવીતરાગ પ્રભુસાથે પ્રેમની લગની લાગતા જગત્ના સર્વ જીવોસાથે મૈત્રીભાવ પ્રગટે છે વીતરાગ પ્રભુપર થતો પ્રેમ જગત્ના જીવોનુ શ્રેય કરવા સમર્થ થાય છે અને પ્રભુપ્રેમી દુનિયાને પોતાના કુટુબસમાન માને છે ભાવદયારૂપી ગગાને પોતાના હૃદયમા પ્રગટા-વીને, તેમા જગત્ના જીવોને સ્નાન કરાવી નિર્મલ બનાવે છે પોતે દોષોદધિ તરેછે અને અન્યોને તારવા સમર્થ થાય છે

जैसें योगी योग ध्यानमें, सुरत टरत नही टारी ॥
तैसें आनन्दघन अनुहारी, प्रभुके हु बलिहारी. जिन० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનદઘનજી કથે છે કે, જેમ યોગી, યોગના સાતમા અગરૂપ ધ્યાનમા પ્રવેશ કરે છે અને તે વખતે તે ધ્યેય સાધ્ય લક્ષ્યમા સુરતાને ધારણ કરે છે અને અનેક પ્રકારના ચિત્ત ઉત્થાનના વિક્ષેપોને આવતા નિવારે છે. પદ્માસન વા સિદ્ધાસન વાળીને યોગી કુભક

આદિ પ્રાણાયામ કરી, પ્રાણ અને ચિત્તની શુદ્ધિ કરે છે અને ઈષ્ટ ધ્યેય વસ્તુનુ ધ્યાન એકાગ્ર મનોવૃત્તિથી કરે છે, ધ્યેય લક્ષ્યસ્થાનમાજ સુરતાને ધારે છે, મેરૂ પર્વતની પેઠે ધ્યાનમા સ્થિર રહે છે, પોતાના મનમા ઈષ્ટ ધ્યેય વસ્તુનુજ એકતાનથી ચિંતવન કર્યા કરે છે, અન્ય જાતીય વિચારોની સ્ફુરણા થતા તુર્ત મનને ધ્યેય વસ્તુમાજ સાધી ગમે છે, તેથી તે સ્થિર દીપકની જ્યોતિની પેઠે ધ્યાનમા અત્યત સ્થિર રહે છે અને ધ્યાનમાથી સમાધિમા પ્રવેશ કરીને સહજાનન્દનો અનુભવ કરે છે, તે પ્રમાણે જેની પ્રભુની સાથે સુરતાની લગની લાગી છે તેની હુ બલીહારી જાઉ છુ પ્રભુની સાથે લગની લાગતા પ્રભુના અસખ્યાત પ્રદેશોમા રહેલા અનન્ત જ્ઞાનાદિ ગુણોમા ધ્યાનવડે રમણતા કરનાર આત્મા, પોતાનો અપૂર્વ વીર્યોલ્લાસ પ્રગટ કરીને સહજાનન્દની ખુમારી પ્રાપ્ત કરે છે શ્રીમદ્ કથે છે કે, મારી પણ લગની પ્રભુની સાથે તેવા પ્રકારની લાગી છે મેં ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટાન્તોનુ અનુકરણ કર્યું છે અને મારા આત્માને પ્રભુ ધ્યાનમા લગાડ્યો છે ઇન્દ્રો, દેવતાઓ, મનુષ્યો અને તિર્યંચો વગેરે, ગમે તેવા ઉપસર્ગો કરે તોપણ પ્રભુની લગની લાગેલી છે તે ટળવાની નથી આનન્દઘનભૂત એવા વીતરાગ પરમાત્માની હુ બલિહારી જાઉ છુ કારણ કે વીતરાગ પરમાત્મરૂપ ધ્યેયના યોગે મારા મનમા શાન્તિ વળે છે અને અપૂર્વ આનન્દની ખુમારી આત્મામા પ્રગટે છે, પરમાત્માના સબન્ધમા સ્થિર થવાથી આત્મા તે પરમાત્મા થાય છે કહ્યુ છે કે,

इलि भमरी सगथी, भमरी पद पावे, परमातमना ध्यानथी, परमातम पद थाव ॥

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી યોગીનુ દૃષ્ટાન્ત આપીને, પોતાની સુરતા જિનવરમા એકતારથી લાગી છે તેનો વાણીદ્વારા ઉભરો બહિર્ કાઢે છે વાચકોએ આનન્દઘનજીની પેઠે પ્રભુની સાથે પ્રેમનો સબન્ધ બાધવો જોઈએ દુનિયાના દરેક ઈષ્ટ પદાર્થ કરતા વીતરાગ પરમાત્મા વિશેષત અનન્ત ગુણ ઈષ્ટ લાગે છે ત્યારે, વીતરાગ પ્રભુ ઉપર પ્રેમની લગની લાગે છે અનાદિકાળથી જીવનો વિષયમા પ્રેમ લાગ્યો છે, તેનો ત્યાગ કરીને વિષયાતીત એવા પરમાત્માની સાથે પ્રેમ સાધવો એ કઈ એકદમ બની શકે તેમ નથી જડ વિષયો કરતા પ્રભુની અનન્તગણી પ્રભુતા સમજાય છે ત્યારે, પ્રભુના પ્રતિ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે વીતરાગ પરમાત્માના અનન્ત સુખનો અનુભવ આવે છે ત્યારે, વીતરાગ પ્રભુપર શુદ્ધ પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે અજ્ઞાવસ્થામા ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે જે પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ કરવામા આવે છે તેના કરતા, આત્મજ્ઞાનિની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ અનન્તગુણી શુદ્ધ અને અનન્તગણી ઉચ્ચ અને અનત કર્મનો ક્ષય કરનારી થાયછે અધ્યાત્મજ્ઞાનીનો વીતરાગ પ્રભુની સાથે પ્રેમ

સબન્ધ બધાય છે તેજ ખરો પ્રેમ સબન્ધ જાણવો અજ્ઞાનિનો પ્રેમ, પ્રભુપર ખાબોચીયા જેટલો હોય છે, ત્યારે આત્મજ્ઞાનિનો વીતરાગ પ્રભુપર સ્વયભુ રમણ સમુદ્ર કરતા પણ વિશેષ પ્રેમ હોય છે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી વીતરાગ પ્રભુપર શુદ્ધ પ્રેમ ઉદ્ભવે છે વાચકોએ મનને પ્રભુનીસાથે પ્રેમ બાંધીને-સ્થિર કરીને અપૂર્વ આનન્દ પ્રાપ્ત કરવો.

पद ८५
(राग काफी)

वारी हु बोलडे मीठडे, तुजविन मुज नहि सेरे सूरिजन. ॥
लागत और अनीठडे ॥ ॥वारी० ॥ १ ॥

ભાવાર્થ —સમતા પોતાના ચેતનને કથે છે કે, હે ચેતન ! હુ તારા મિષ્ટ બોલપર વારી જાઉં છુ હે ચેતન ! તારામા જ્ઞાન અનન્તગણુ ભર્યુ છે તેથી આપની વાણી અત્યત પ્રિય લાગે છે જ્ઞાનવડે-વાણીદ્વારા કરોડો મનુષ્યોને બાવના ચદનની પેઠે શાન્ત કરો છો હે આત્મસ્વામિન્ ! તારૂ શુદ્ધ સ્વરૂપ અવબોધ્યા પશ્ચાત્, મને તારી પૂર્ણ પ્રાપ્તિવિના ચેન પડતુ નથી, અર્થાત્ હે સૂરજન ! વા હે સ્વજન ! તારી પરિપૂર્ણ પ્રાપ્તિવિના મારૂ કાંઈ પણ ઈષ્ટકાર્ય સરવાનુ નથી તારી પ્રાપ્તિ થતા મારા આનન્દનો પાર રહેવાનો નથી હે ચેતનસ્વામિન્ ! તારી સગતિથી મને સહજ આનન્દનો ઉભરો આવે છે અને તારાવિના અન્ય રાગદ્વેષાદિક અનિષ્ટ લાગે છે રાગ અને દ્વેષરહિત દશાને સમતા કહે છે જડ વસ્તુઓમા મોહદશાથી ઇષ્ટાનિષ્ટપણુ કલ્પીને મનુષ્યો રાગદ્વેષમા ફસાય છે રાગ અને દ્વેષના યોગે મનુષ્યો, અનેક પ્રકારના આશ્રવના કાર્યોને કરે છે અને અનેક પ્રકારની દુ ખની રાશિને સપ્રાપ્ત કરે છે રાગદ્વેષથી ત્રણુકાલમા કોઈ આનન્દ પામનાર નથી આ પ્રમાણે સમતા પોતાના ઉદ્ગારો જણાવીને પોતાનુ યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રકટ કરે છે સમતાની અદ્ભુત શક્તિ છે કાચી બે ઘડીમા તે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે પ્રત્યેક મનુષ્યો ધારે તો સમતાભાવ રાખવાને સમર્થ થઈ શકે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પોતપોતાના અધિકાર પ્રમાણે કાર્યો કરવામા મનજને સમતોલ રાખવુ જોઇએ દરેક દશ્ય પદાર્થોપ્રતિ સમાન દૃષ્ટિથી દેખવુ જોઇએ પદાર્થોમા પ્રિયત્વ અને અપ્રિયત્વની કલ્પના ઉઠે છે તેને શમાવવી જોઇએ જગત્શાળામા જે જે શુભાશુભ પ્રસગો આવી પડે, તે તે વખતે વિચારવુ કે, સમતાને દૃઢ કરવા માટે શુભાશુભ પ્રસગો ખરેખર કસોટીરૂપજ છે, રાગ અને દ્વેષના વિષમ પ્રસગોની કસોટીમા મારે સમતાભાવથી કસાવવુ જોઇએ અને કચનની

પેઠે સમતારૂપ સ્વર્ગ ન બદલતા પોતાની સમતાદશાને પ્રગટાવવી જોઇએ. સમતાને માત્ર ઉત્તમ કહેનાર કરતા, દરેક પ્રસગોમા ગમે તેવા કાર્યો સમભાવથી આચરે છે તે અનન્તગણો દરજ્જે ઉત્તમ છે લાખો ભાષાની વિદ્વત્તા કરતા સમતાને સેવનાર અનન્તગણો વિશેષ ઉત્તમ છે

સમતા, ચેતનની રાગ અને દ્વેષવિનાની શુદ્ધ પરિણતિ છે આત્માના અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ અગને તે વ્યાપી રહે છે, તેથી તેને સ્ત્રીની ઉપમા આપવામા આવી છે સમતા પોતાના સ્વભાવને પ્રગટ કરીને અનન્ત આનદનો અનુભવ કરાવે છે સમતાના સમાન ઉત્તમ કોઈ ચારિત્ર વા ચારિત્રની ક્રિયા નથી મનુષ્યો, વ્યવહારચારિત્રની ક્રિયાઓ કરે છે, પણ સમતાભાવથી રહિત કરે છે તો તેમની ક્રિયાઓ ઉત્તમ ફળ આપવા સમર્થ થતી નથી પ્રતિલેખના, પ્રતિક્રમણ વગેરે ક્રિયાઓને કરનારાઓ પણ સમતાવિના હોળીના રાજાની પેઠે શોભે છે ધર્મની દરેક ક્રિયાઓમા તો સમતાભાવ રાખવાની ખાસ જરૂર છે દુનિયાના વ્યવહારોની ક્રિયાઓ કરતા પણ, જે મનુષ્યો મગજને કાબુમા રાખી સમતાભાવનો આદર કરે છે તેઓ, તે તે અંશે ઉત્તમ થતા જાય છે લક્ષ્મી-આદિ અનેક પ્રકારની વસ્તુઓનો લાભ મળતા અભિમાનથી ફુલાઈ જવુ જોઇએ નહો, તેમજ અનેક પ્રકારની ઇષ્ટ વસ્તુઓનો વિયોગ થતા શોક, ચિન્તા અને હાયવરાળ કરવી ન જોઈએ દુષ્ટ દુર્જન મનુષ્યો, અનેક પ્રકારની પીડાઓ કરવા તૈયાર થયા હોય તો પણ,-તે વખતે તેના સામા યોગ્ય ઉપાયો કરવા જોઈએ પણ, મગજની સમતોલતાનો ત્યાગ ન કરવો જોઇએ અનેક પ્રકારના મનુષ્યોનો સમાગમ થતા, તેમજ અનેક પ્રકારની વાતચિત થતા વિવેકદૃષ્ટિથી-અન્તરથી સમતાભાવને ધારણ કરીને સ્વાધિકાર પ્રમાણે વ્યાવહારિક કાર્યો કરે છે, તેઓ પોતાના આત્માને ઉચ્ચ માર્ગે પ્રતિ વહન કરાવે છે દરેક મનુષ્યોને ગમે તે સ્થિતિમા આવશ્યક કૃત્યો કર્યાવિના છૂટકો થતો નથી તેના આવશ્યક કૃત્યોમા સમતાને ધારણ કરવામા આવે તો, તે આદરેલ કાર્યો કરી શકાય છે અને નવીન કર્મ પણ બાધી શકાતા નથી મહારથીઓથી પણ સમતાભાવ પ્રસગ પડે રાખી શકાતો નથી સસ્કૃત, આ ગ આદિ ભાષાઓના પ્રોફેસરો તો હજારો મળી આવે છે, પણ સમતા રાખીને દુનિયામા આવશ્યક વ્યવહાર આદિ કૃત્યોના કરનારાઓ અલ્પ મળી આવે છે સમતાથી અનેક પ્રકારની માનસિક રોગોની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી સમતા ધરનાર માનસિક દુ ખને જીતી શકે છે, માટે આત્માની શુદ્ધપરિણતિરૂપ સમતાને ધારણ કરવી

જોઈએ આના પ્રકારની સમતા પોતાના સ્વામિને મળવા અત્યંત ઇચ્છા જણાવે છે, તે દર્શાવે છે

मेरे मनकु जक न परत है, निनु तेरे मुख दीठडे ॥
प्रेम पीयाला पीवत पीवत, लालन सबदिन नीठडे ॥वारी०२॥

ભાવાર્થ —સમતા કહે છે કે, હે આત્મસ્વામિન્! આપનુ મુખ દેખ્યાવિના મારા મનને શાન્તિ થતી નથી હે સ્વામિન્! આપનુ મુખ દેખીશ ત્યારેજ મને ચેન પડનાતુ છે હે સ્વામિન્! આપનો પ્રેમ, તેના પ્યાલા પી પીને આટલા દિવસ વીતાવ્યા આપશ્રીના પ્રેમથીજ મારૂ અદ્યાપિ પર્યંતનુ જીવન વીત્યુ છે આપનો પ્રેમજ મ્હને જીવનમા સહાયકારી થયો છે આપશ્રીના શુદ્ધપ્રેમથીજ અદ્યાપિ પર્યંત જીવન ટકાવી રાકી છુ હે લાલન! અર્થાત્ હે આત્મન્! ત્હારા પ્રેમથી આશામા ને આશામા દિવસો વીત્યા કરે છે આવા પ્રકારના સમતાના શબ્દોથી સાર એવો નીકળે છે કે, આત્મસ્વામિની પ્રાપ્તિ પૂર્વે પરમાત્મા વા આત્માપર શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરવાની જરૂર જણાય છે જ્યાસુધી આત્માપર અત્યન્ત પ્રેમ થયો નથી, ત્યાસુધી આત્માની પ્રાપ્તિ થતી નથી પ્રથમ તો શુદ્ધપ્રેમની જરૂર પડે છે જગત્મા સર્વત્ર શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરવો જોઈએ સર્વ જીવોપર શુદ્ધપ્રેમરૂપ અમૃતની વૃષ્ટિ વર્ષાવનાર, હિંસા આદિ દુષ્ટ દોષોથી મુક્ત થાય છે સર્વ જીવોપર પરમાર્થબુદ્ધિથી જે પ્રેમ ધારણ કરવામા આવે છે, તેને શુદ્ધપ્રેમ કહે છે જે પોતાના આત્મામા અત્યન્ત શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટાવે છે, તે સર્વત્ર શુદ્ધપ્રેમની દૃષ્ટિ રાખવા સમર્થ થાય છે સમતા અને આત્માનો સયોગ કરાવી આપનાર પણ શુદ્ધપ્રેમજ છે સર્વ જીવોની સાથે શુદ્ધપ્રેમ રાખવાથી સર્વ જીવો પોતાના આત્મસમાન પ્યારા લાગે છે, તેથી હૃદયમા સાત્તિક ગુણની ઉત્પત્તિ થાય છે અને તેથી શુદ્ધપ્રેમનો ધણી, હૃદયની શુદ્ધતા અને ઉચ્ચતા કરવા સમર્થ થાય છે જે મનુષ્યોના હૃદયમા શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટ્યો નથી, તે મનુષ્યો, પરમાત્માને ભેટવા સમર્થ થઈ શકતા નથી જે મનુષ્યના હૃદયમા શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટ્યો નથી, તે મનુષ્ય સમતાને ધારણ કરી શકતો નથી પ્રથમ સર્વ જીવોપર સમાનતા ધારણ કરવા માટે પોતાના આત્માની પેઠે સર્વ જીવોપર શુદ્ધપ્રેમ થવો જોઈએ શુદ્ધપ્રેમના પ્યાલાનુ પાન કરીને આત્મપ્રભુને મળવા જેઓ યત્ન કરે છે, તેઓ આત્મપ્રભુને મેળવી શકે છે જેઓ શુદ્ધપ્રેમ શૂન્ય–શુષ્કહૃદયના છે અને સ્વાર્થમય હૃદયવાળા છે, તેઓ સર્વ પ્રાણીઓપર શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરી શકતા નથી અને તેથી તેઓ આત્મપ્રભુનુ દર્શન કરી શકતા નથી શુદ્ધપ્રેમવિના આત્મપ્રભુ

જુદી જાઉ નહિ સમતા પોતાના આત્મસ્વામિને મળવા માટે અત્યન્ત આતુર થઈ છે અને તે હવે અનુભવવડે આત્મસ્વામિને મળવાની ઉત્કંઠામા અન્યોને પુન્છવાની અને અન્યત્ર શોધ કરવાની પ્રવૃત્તિથી નિરાશ થઈને, અન્તરમા ચેતનાભિમુખ વૃત્તિ કરીને પોતાના ઉદ્ગારો બહાર કાઢે છે સમતા પોતાની પ્રવૃત્તિમા આરૂઢ થઈ છે તેથી તે આત્મપતિની શોધમા તલ્લીન બની છે અન્યત્ર શોધ કરીને તે થાકી ગઈ, પણ તેને આત્મસ્વામિની પ્રાપ્તિ થઈ નહી કોઈ પણ જાતનુ મમત્વ હોય છે ત્યાસુધી, સમતા પોતાના ચેતનને પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી દુનિયાની વસ્તુઓનુ મમત્વ જેમ ત્યાગવાની જરૂર છે, તેમ એકાન્તદષ્ટિથી બન્ધાએલ સાધ્યાદિ દર્શન મમત્વને પણ ત્યાગવાની જરૂર છે

દુનિયામા દરેક ધર્મવાળાઓને પોતપોતાના ધર્મનુ અત્યત મમત્વ હોય છે પોતાના ધર્મમા દાખલ થનારાપર રાગ અને અન્યધર્મવાળા ઓપર દ્વેષ વારપુ કરનારાઓ સમતાથી દૂર રહે છે અને તેથી તેઓ આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી મનુષ્યો, પોતાના ધર્મની મમતાના લીધે અન્ય ધર્મ પાળનાર મનુષ્યોને દુ ખ દે છે, અન્યધર્મ પાળનારની સાથે યુદ્ધ કરે છે અને હજારો મનુષ્યોનુ હૃદય દુભાવે છે, આવી તેમની મમત્વબુદ્ધિથી તેઓ શુદ્ધપ્રેમ અને સમતાવિના પરમાત્માનુ દર્શન કરી શકતા નથી

જગત્મા અનેક ધર્મના પન્થો હોય અને અનેક માન્યતાઓ ભિન્ન ભિન્ન જણાતી હોય, તેમજ પોતાના ધર્મ કરતા અન્યધર્મવાળા ઓનો ધર્મ અસત્ય હોય, તો પણ અન્યધર્મવાળાઓ ઉપર દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, વગેરે-અશુભભાવના કરવાની કઈ જરૂર જણાતી નથી પોતાનો ધર્મ સત્ય હોય અને અન્ય મનુષ્યોએ આદરેલો ધર્મ અસત્ય હોય તો, અસત્ય ધર્મને સત્ય ધર્મ તરીકે માનવો કે વદવો નહીં કિન્તુ, અસત્યધર્મ પાળનારાઓનુ દ્વેષ, ક્રોધ અને સ્વધર્મ મમતાથી અશુભ ચિંતવવુ અને તેઓને પીડવા, ઈત્યાદિ કરવુ યોગ્ય નથી અસત્યધર્મ પાળનારાઓને શુદ્ધપ્રેમવડે સત્ય દલીલોથી પ્રતિબોધી પોતાના સમાન ધર્મી બનાવવા એ વાત તો ન્યાયયુક્ત છે દરેક દેશોમા ધર્મની મમતાથી અનેક યુદ્ધો થયા છે અને લાખો મનુષ્યોના રક્ત તપ્યા છે ધર્મના એકાન્ત મમત્વથી મનુષ્યો, એકતરફ પરમાત્માનુ ભજન, સેવન અને ભક્તિ કરે છે અને બીજી તરફ અન્યધર્મ પાળનારાઓ તરફ અશુભ દૃષ્ટિથી દેખ્યા કરે છે, આવી તેમની વિષમ સ્થિતિથી તેઓ રાગ અને દ્વેષના પન્જામા ફસાય છે અને સમતાનુ સુખ પણ જોઈ શકતા નથી જૈનધર્મમા પણ કાલયોગે ઘણ ફાટા પડી ગયા છે એક ફાટાવાળા

અન્યના ઉપર દ્વેષ કરે તો તે ખરેખર શુદ્ધપ્રેમથી વિમુખ રહે છે તપાગચ્છના શ્રાવકો વા સાધુઓ જો ખરતર આદિ ગચ્છના અનુયાયિઓ તરફ અશુભ દૃષ્ટિથી દેખે અને તેઓના પર દ્વેષ કરે અને તેઓનો તિરસ્કાર થાય તેમ વર્તે, તો ખરેખર તેઓ શુદ્ધપ્રેમ અને સમતાની પ્રાપ્તિ કરી શકે નહીં, તેમજ ખરતર આદિ ગચ્છવાળાઓ તપાગચ્છપર દ્વેષ કરે અને તપાગચ્છના અનુયાયિઓપર શુદ્ધપ્રેમ રાખે નહીં, પણ ઉલટા તિરસ્કાર અને ભેદદૃષ્ટિથી દેખે, તો ખરેખર તેઓ સમતાના અને શુદ્ધપ્રેમના ગ્રાહક બની શકે નહી તેઓ પરસ્પર ગચ્છની તકરારોથી ધર્મના યુદ્ધ કરી ક્લેશ કરે તો, રાગ અને દ્વેષમા ફસાતા જાય અને મમતાના યોગે કલેશના એના બી વવાય કે, કદી દરેક ગચ્છવાળાઓ શુદ્ધપ્રેમથી પરસ્પર મળી શકે નહી મનુષ્યોએ પોતાના ગચ્છસબન્ધી સત્ય દલીલો દેખાડવી જોઇએ, પણ અન્ય ગચ્છની નિન્દા તથા અન્ય ગચ્છવાળાઓ સાથે કલેશ કરવો જોઇએ નહીં, અર્થાત્ દરેક ગચ્છવાળાનુ કઈ કઈ અપેક્ષાએ શુ શુ કહેવાતુ છે, તે પ્રથમ સમજ્યાવિના, પોતાના પકડેલા મમત્વથી ધમધમા કરવી જોઈએ નહીં ગચ્છાદિની મમતાનો ત્યાગ કરીને, ગચ્છની ક્રિયાઓ ઉદ્દેશપૂર્વક, શુદ્ધપ્રેમથી જે મનુષ્યો કરે છે, તેઓ સમતાને અમુક અશે પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને આત્મપ્રભુની પ્રાપ્તિના પણ અધિકારી બને છે મમત્વનો ત્યાગ કરીને આત્માભિમુખ વૃત્તિ કરીને, સમતાભાવમા રમણુતા કરવી જોઇએ અન્યધર્મવાળાઓ તરફ વા પોતાના સાધર્મિબધુઓ તરફ પણ આત્મદૃષ્ટિથી વર્તવુ જોઇએ પોતાના સમાન ધર્મિઓની ઉન્નતિ કરવા શુદ્ધપ્રેમથી પ્રયત્ન કરવો, તેમ અન્યધર્મ પાળનારાઓને પણ શુદ્ધપ્રેમથી પોતાના તરફ આકર્ષવા પોતાના શુદ્ધપ્રેમથી અન્યધર્મવાળાઓનુ પોતાના ધર્મપ્રતિ આકર્ષણ કરી શકાય છે, તેટલુ અન્યધર્મવાળાઓપર દ્વેષ, ઈર્ષ્યાથી કદી કરી શકાતુ નથી જેઓ મારમારા કરીને ધર્મની વૃદ્ધિ કરવા ઇચ્છે છે, તેઓ સત્યધર્મની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી શ્રીસર્વજ્ઞકથિત જૈનધર્મના એવા ઉચ્ચ અને સત્યસિદ્ધાતો છે કે, જો તે પ્રમાણે વર્તનામા આવેતો આખી દુનિયાના મનુષ્યોનુ શ્રેય કરી શકાય જેઓ મહાવીર પ્રરૂપિત જૈનધર્મને સમ્યક્પણે જાણે છે, તેઓ સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી—નયોની અપેક્ષાએ, જે જે અશો અન્યધર્મોમા સત્ય રહ્યું છે તેને, તે તે નયની અપેક્ષાએ માને છે અને તેવા પ્રકારના જૈનો, વિષમ એકાન્તદૃષ્ટિના નાશથી સમતાના અધિકારી બને છે અને સમતાને પ્રાપ્ત કરીને આત્મપ્રભુની પરિપૂર્ણ અશે પ્રાપ્તિ કરવા ભાગ્યશાળી બને છે ગચ્છની કેટલીક તકરારોથી સાધુઓ અને શ્રાવકો,

પરસ્પર ગચ્છના અનુયાયીઓ પ્રતિ-કવેરા, નિન્દા અને અરૂચિભાવ દર્શાવે છે તેથી તેઓનુ જીવન શાન્ત બનતુ નથી-તેઓના મનમા સમતા ઉત્પન્ન થતી નથી, અર્થાત્ જગતમા અનેક પ્રકારના ધર્મ પાળનારાઓ જે રાગદ્વેષનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરે અને સમતાભાવ રાખવામાટે પ્રત્યેક જીવોપર શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરે તો, ખરેખર તેઓ આત્મપ્રભુપ્રતિ ગમન કરી શકે પોતાના શુદ્ધપ્રેમની દષ્ટિથી અન્યોની આચરણા, જાતિ, કુળ અને દોષ, તરફ નહિ જોતા તેમના આત્માઓ-પ્રતિ લક્ષ્ય રાખીને તેઓના સબન્ધમા આવવુ જોઈએ, અર્થાત્ ગમે તે ધર્મ પાળનારા મનુષ્યો હોય અને પોતાના સત્ય વિચારોથી અન્યધર્મો અસત્ય જણાતા હોય તો, તેવા પ્રસગે ન્યાયની હદમા રહીને અન્યોને પોતાના સત્ય સિદ્ધાંતો સમજાવવા અને તેમના ધર્મમા કઈ કઈ બાબતોમા કેટલુ અસત્ય છે, તે શાન્તભાવથી-સનાહશાન્તિ જળવાઈ રહે તેવી રીતે-સમજાવવા પ્રયત્ન કરવો દરેક ધર્મમા કયા કયા નયની અપેક્ષાએ કયુ કયુ સત્ય રહ્યું છે, તે અને કયા નયની અપેક્ષાએ અસત્ય છે તે સમજાવવુ, તેમજ શુદ્ધપ્રેમથી સર્વ જીવોનુ શ્રેય ચિંતવવુ

મનુષ્યો, શુદ્ધ પ્રેમની ભાવના પ્રત્યેક જીવોપર ધારણ કરેતો, તેમનુ જીવન આનન્દરસામૃતમય બનતુ જાય વિષમ પ્રસગોમા પણ શુદ્ધ પ્રેમથી હૃદય ભિંજાયલુ રહે, ત્યારેજ સમતાના દ્વાર ખુલે છે અનેક દુષ્ટો, દુર્જનો, નિન્દકો, પરધર્મીઓ, પોતાને ઉપદ્રવ કરતા હોય તોપણ, તેવા વખતે તેઓપર શુદ્ધ પ્રેમની ભાવના કાયમ રહે, ત્યારેજ સમતાના પ્રદેશમા વસ્તુત ગમન થઈ શકે છે રાગ અને દ્વેષાદિના કુવિચારોને દૂર કરી મનને શાન્ત કરવુ, મનમા કોઈ પણ પ્રકારના વિકલ્પ સકલ્પ થવા દેવા નહિ, પશ્ચાત્ મનને આજ્ઞા કરો કે, હે મન! તુ સર્વ પદાર્થોને સમભાવે દેખ! આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરવાથી મન, રાગ અને દ્વેષથી પાછુ હઠશે અને શાન્ત થએલુ મન સમપણે જેટલો સમય રહેશે તેટલા સમયમા તે અલૌકિક આનન્દ પામશે કેમકે શાન્ત થએલુ મન, જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરવા સમર્થ થાય છે શાન્ત થએલુ મન, સમતાના પ્રદેશ પ્રતિ ગમન કરે છે અને તેથી આત્માનો શુદ્ધ ધર્મ પ્રકટ થતો જાય છે સમતા ભાવથી શાન્ત બનેલુ મન નિર્મળ હોવાથી આત્માભિમુખ રહે છે અને તેથી ક્ષણે ક્ષણે અનન્ત કર્મની નિર્જરા થાય છે મનની નિર્મળતા કરવાથી, અનન્તાનન્દમય આત્માની શુદ્ધ દશા પ્રગટે છે અને રાગ દ્વેષાદિ દોષોની પરિક્ષીણતા થાય છે શાન્ત મન ગમે તેવા વિકટ સયોગોમા પણ સદ્બુદ્ધિ પ્રગટાવવા સમર્થ

થાયછે સમતાનુ વર્ણન સર્વે કરે છે, પણ સમતાને આચારમા મૂકીને મમતાનો પાઠ ભજની બતાવનારા પુરૂષો વિરલાજ દૃષ્ટિગોચર થાય છે સમતાની કસોટી, અનેક પુરૂષોના સમાગમમા તથા રાગ અને દ્વેષની વિષમદશામા કરી શકાય છે, જ્યાસુધી સતાવવામા ન આવે ત્યાસુધી તો સર્પ પણ શાન્ત થઈ પડી રહેલો જણાય છે, પણ સતાવવામા આવતા તે ક્રોધાદિકના વશ થઈ જાય છે, તેવી જે મનુષ્યોની દશા છે તે સહજ સમતાને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી, અર્થાત્ મનની સમદશા રાખીને જગતની પાઠશાલામા ક્ષણે ક્ષણે-સર્વ પ્રસગે સમતા ભાવમા રહેવાની ખાસ જરૂર છે

સમતાને પ્રાપ્ત કરવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હૃદયમા ધારણ કરવો, કેમકે, સન્તપુરૂષો સમતાવડે પરમાત્મ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરે છે સમતા પોતાના શુદ્ધ ચેતન સ્વામિને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કર્યા કરે છે અને તેમા તે સફલ થાય છે સર્વ પ્રકારની વિકલ્પ સકલ્પ દશા ત્યાગીને સમતા પોતાના સ્વામિના રૂપમા તલ્લીન થઈ જાય છે અને અન્તે આત્મ-પ્રભુની અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ શય્યામા બિરાજવાને શક્તિમાન્ થાય છે અનેક જીવો સમતાને પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધ થયા અને ભવિષ્યમા થશે, માટે ભવ્ય જીવોએ શુદ્ધ પ્રેમપૂર્વક સમતાને પ્રાપ્ત કરી પરમાત્મ પ્રભુને મળવુ જોઇએ

पद ८६

(राग धमाळ)

सलूणे साहेन आवेंगे मेरे, आलीरी वीरविवेक कहो साच ॥स०
मोसु साच कहो मेरीसु, सुख पायो के नाहिं ॥
कहानी कहा कहु ऊहाकी, हिंडोरे चतुरगतिमाहि. ॥स०॥ १ ॥
भली भई इत आवही हो, पचमगतिकी प्रीत ॥
सिद्ध सिद्धतरस पाककीहो, देखे अपूरवरीत. ॥ स० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —સમ્યકત્વ દૃષ્ટિ સ્રી, પોતાના મિત્ર વીર એના વિવેકને કથે છે કે, હે મિત્ર! મારા સલુણા આત્મપતિ મારા ઘેર આવશે? તત્સબન્ધી હે મિત્ર! સાચુ કથશો? મને સાચે સાચુ જણાવો કે, તે મારાથી સુખ પામ્યા કે નહિ? સમ્યકત્વ ત્રણ પ્રકારના છે-ઉપશમ, ક્ષયોપક્ષમ અને ક્ષાયિક ઉપશમ, ક્ષયોપશમ સમ્યકત્વ પામીને આત્મા પુન ત્યાથી

મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિરૂપ સ્ત્રીના ઘરમા ચાલ્યો જાય છે ચોથા ગુણસ્થાનકથી પડી
આત્મા પહેલા ગુણસ્થાનકમા જાય છે ચોથા ગુણસ્થાનકમા આત્
આવે ત્યારે સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ સ્ત્રીનો સબન્ધ થાય છે અને ત્યા આત્મ
સહજ સુખનો અનુભવ આવે છે, કિન્તુ ચોથા ગુણસ્થાનકથી પહે
ગુણઠાણામા પાછો જાય છે તેથી, સમ્યક્ દૃષ્ટિ પોતાના વિવેક મિ
કથે છે કે, આત્મસ્વામી મારા ઘરમા આવીને સુખ પામ્યા હોય
પાછા કેમ જાય? ખરેખર આત્મસ્વામિનુ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાન
ગમન થવાથી સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ આમ પુછે તે બનવા યોગ્ય છે ઉ
શમ વા ક્ષયોપશમ સમ્યક્ત્વ પામીને પણ આત્મા–મિથ્યાત્વના ઉદ
મિથ્યાત્વદૃષ્ટિરૂપ સ્ત્રીના ઘેર જાય છે તેને સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિના ઘર
સુખાનુભવ તો મળ્યો હોય છે, કિન્તુ મિથ્યાત્વના ઉદયથી પ્રથમ ગુ
સ્થાનકમા તે અનુભવ રહેતો નથી સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ કથે છે કે, મ
સન ત્યાગ કરીને ચેતન ચતુર્ગતિમા ચાલ્યો, ચોથા ગુણસ્થાનક
પહેલા ગુણસ્થાનકમા આત્મા આવે છે એટલે, ત્યાથી દેવગતિ, મ
ષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ અને નરક એ ચાર ગતિમા આત્મા જાય
આત્માની કેટલી કથની કરૂ? પ્રથમ ગુણસ્થાનકમા આત્મા ભ્રાન્તિ
યોગે–કુદેવ, કુગુરૂ અને કુધર્મને મોક્ષના ઉપાયો તરીકે માને છે, મિ
શાસ્ત્રોને ધર્મશાસ્ત્રો તરીકે સ્વીકારે છે, તેમજ પ્રથમ ગુણસ્થાન
મિથ્યાત્વ કરણીને ધર્મ કરણી તરીકે સ્વીકારે છે, અર્થાત્ પ્રથમ ગ
સ્થાનકમા આત્મા જાય છે ત્યારે તેની વિપરીત દૃષ્ટિ થઈ જાય છે,
તેથી અરિહત દેવને દેવ અને સર્વજ્ઞ તરીકે સ્વીકારતો નથી, તે
પિસ્તાલીશ આગમો આદિના પ્રરૂપક અને પચ મહાવ્રત ધ
સાધુને, સાધુ તરીકે સ્વીકારતો નથી, તેમજ શ્રીમહાવીર દેવ ક
જૈન ધર્મને સત્યધર્મ તરીકે સ્વીકારતો નથી મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિના
આત્માને જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોની શ્રદ્ધા થતી નથી જૈન–શ્રાવક કુ
જન્મેલાઓ પણ કેટલાક જૈન આગમોની શ્રદ્ધા ધારી શકતા
તેનુ કારણ એ છે કે, તેમને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય હોય
કેટલાક જૈન ધર્મના સિદ્ધાન્તોના નામ પણ જાણતા નથી, એવા ઈ
ભાષાનો અભ્યાસ કરીને અહકારના વશમા ઉન્મત્ત બનીને, જૈન આગ
વિરૂદ્ધ એવા કુધારાઓને પણ સુધારા તરીકે માનીને મિથ્યાત્વ
હારના ફન્દમા ફસાય છે અને દુર્ગતિમા જવાના કારણો પોતાની
ઉભા કરે છે જૈન આગમો જાણીને તેની શ્રદ્ધા કરવાથી ભ
સમ્યક્ત્વમા પ્રવેશ કરવાનો અધિકાર મેળવી શકાય છે જૈન ધ
શાસ્ત્રો જાણ્યાવિના કેટલાક અન્ય (વેદાન્ત, આર્યસમાજ અને ખ્રિ

ધર્મમા દાખલ થાય છે કેટલાક જૈન કૂળમા ઉત્પન્ન થએલા મનુષ્યો, ગુરુઓ પાસે જઈ જૈન ધર્મનુ રહસ્ય સમજતા નથી અને જૈન તત્ત્વોમા શકા કરે છે અને વિષયવાસનાની તૃપ્તિ થાય એવા જેમા રસ્તા હોય, એવા અન્ધ ધર્મમા પ્રવેશ કરીને બિચારા મિથ્યાત્વથી દુ ખ પામે છે કેટલાક અજ્ઞ જૈનો સદ્ગુરૂના ઉપદેશની શ્રદ્ધાથી જૈન ધર્મની શ્રદ્ધા ધારણ કરે છે કેટલાક વિદ્વાનો જૈનતત્ત્વોનુ સમ્યગ્ જ્ઞાન કરીને જૈન ધર્મની શ્રદ્ધાને ધારણ કરે છે, પણ અર્ધદગ્ધ જેવા કેટલાક ઉછરતા જૈનો તો જૈનધર્મના શાસ્ત્રોનો પરિપૂર્ણ અભ્યાસ કરતા નથી કોઈક પાસેથી કઈક સાભળીને અને કોઈ પુસ્તકમાથી કઈક વાચીને, સ્વચ્છન્દમતિથી-સ્વતત્રતાના આવેશમા આવીને મરજીમા આવે તેમ બકે છે અને જૈન આગમોથી વિરૂદ્ધ કુયુક્તિયોવડે જૈનાગમોના અર્થોનો વિપરીતાર્થ કરીને કુધારાને સુધારા તરીકે ઓળખાવવા પ્રયત્ન કરે છે કેટલાક સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાટે પ્રયત્ન કરે છે પણ, દ્રવ્યાનુયોગ આદિનુ સૂક્ષ્મ જ્ઞાન કરતા નથી, તેથી તેઓનો ધર્મરગ ક્ષણિક થઈ જાય છે કેટલાક જૈન કૂળમા જન્મીને જૈન તરીકે પોતાને ઓળખાવે છે પણ, જૈન ધર્મના આચારો અને વિચારોથી ભ્રષ્ટ હોય છે, તેવા માત્ર નામધારક જૈનોથી જૈન ધર્મની ઉન્નતિ થઈ શકતી નથી જૈન શાસ્ત્રોના અભ્યાસ કરીને જેઓ જૈન ધર્મના આચાર અને વિચારમા દઢ રહે છે, તેજ જૈનો વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ ધારણ કરવાને સમર્થ બને છે અરિહતદેવ, જૈન સુસાધુ ગુરૂ અને શ્રી મહાવીર કથિત ધર્મ, એ ત્રણ તત્ત્વની જેના હૃદયમા પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે તે વ્યવહાર સમ્યક્ત્વને ધારણ કરવા સમર્થ બને છે વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ છે તે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વનુ કારણ છે જેઓ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વની ઉત્થાપના કરે છે તે જૈન દર્શનની ઉત્થાપના કરે છે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરવાને માટે વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ છે તે રાજ માર્ગ છે, ચોરીના માર્ગો સદાકાલ રહેતા નથી અને રાજમાર્ગ છે તે સદાકાલ રહે છે વ્યવહાર સમ્યક્ત્વની શ્રદ્ધાથી વ્યવહાર ચારિત્રનુ બળ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી પાચ યમની સારી રીતે આરાધના થાય છે વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ શ્રદ્ધાના બળથી, નીતિના આચારોને સારીરીતે પાળી શકાય છે જિનમન્દિરમા જવુ અને વિધિપૂર્વક પરમાત્માના-સ્તુતિદ્વારા સદ્ગુણો લેવા, સદ્ગુરૂપાસે ગમન કરીને ઉપદેશ લેવો, વ્રત પ્રત્યાખ્યાન કરવા, ગૃહ સસારમા રહેતા છતા પણ નિર્લેપદશા રાખવા પ્રયત્ન કરવો, ગૃહસ્થ ધર્મના અધિકાર પ્રમાણે ગૃહસ્થ ધર્મનુ આચરણ કરવુ, જૈનાગમોને આગળ કરીને ધર્મમાર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરવી, કહેણી પ્રમાણે વર્તના કરવો અને ગૃહસ્થ દશામા પણ સાધુ

ધર્મ અંગીકાર કરવાની ભાવના રાખવી,-ઈત્યાદિ આચારોથી ગૃહસ્થ
દશામાં પણ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે હાલમાં
કેટલાક નામધારક જૈનો-ગાડી, વાડી, લાડી અને વિષયોના ઉત્તે
નમાટે લાખો રૂપૈયા ખર્ચે છે, કિન્તુ જૈનધર્મના તત્ત્વોનો ફેલાવો કરવા
તેઓ જોઇએ તે પ્રમાણે પ્રયત્ન કરતા નથી. હાલમા જૈનોની સખ્યા
ઘટતી જાય છે વિદ્વજ્જૈનોએ જૈનધર્મની વૃદ્ધિમાટે પોતાની પાસે જે
જે શક્તિયો હોય, તે સર્વેનો સદુપયોગ કરવો જોઇએ જેના હૃદયમાં
જૈન ધર્મની દાઝ નથી એવા મડદાલ મનુષ્યોથી જૈન ધર્મની ઉન્નતિ
થવાની નથી જગતમા ત્રણ પ્રકારના શૂર કથેલા છે जननी जणजे शम
जन, भक्त दाता का शूर, नहिंतो रहेजे वांजणी, मत गमावे नूर॥ ભક્તશૂર, દાતાર
શૂર, અને યુદ્ધશૂર ભક્તશૂર, ધર્મનો ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ થાય છે,
દાતારશૂર, દીનજનોનો ઉદ્ધાર કરે છે અને યુદ્ધશૂર દેશનો ઉદ્ધાર
કરવા સમર્થ થાય છે હાલ હિન્દુસ્થાનમા આ ત્રણે પ્રકારના મહા
પુરૂષોની અત્યંત આવશ્યકતા છે હાલમા મનુષ્યોના ધર્માચારો નાસ્તિક
વાદના યોગે શીથીલ થવા લાગ્યા છે અને ધર્મના વિચારો પણ મન્દ
થતા જાય છે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના સસર્ગથી અને તેઓની પ્રવૃત્તિ
કળાઓની મહત્તાથી પૌર્વાત્યો ધર્મશ્રદ્ધાથી અને ધર્માચારથી ભ્રષ્ટ
થવા લાગ્યા છે જૈનોએ પાશ્ચાત્યોને પોતાના જૈનધર્મના વિચારો આ
પવા જોઇએ, પણ તેમની નાસ્તિકતાનો સ્વીકાર કરવો ન જોઈએ
ગૃહસ્થ જૈનોમાથી ધર્મના આચારો અને વિચારોનુ બળ મન્દ પડ
જાય છે તેનુ કારણ એ છે, કે, સર્વે જૈનો પોતાના ધર્મના તત્ત્વોનો
પરિપૂર્ણ અભ્યાસ કરતા નથી ગૃહસ્થ જૈનોનો કેટલોક યુવક વ
ર્ગ અને શ્રીમન્તવર્ગ, સાધુઓ અને આચાર્યોની પાસે ધર્મતત્ત્વાભ્યાસ કર
શકતો નથી, તેથી-આ જમાનાના યુવક વિદ્યાર્થિયો અને કેટલાક શ્રીમન્
જૈનો, જૈન ધર્મને માટે સ્વાત્મભોગ આપી શકતા નથી અને પોતાના
આત્માનુ કલ્યાણ કરી શકતા નથી યુવક વિદ્યાર્થિયોના હૃદયમા નાસ્તિ
ધર્મના સસ્કારોના બીજ ન રોપાય તે માટે, વર્તમાન કાળમા ચાંપત
ઉપાયો લેવાની જરૂર છે અને જો પ્રમાદના વશ થઈ, સુજ્ઞ જૈનાચાર્
સાધુઓ અને શ્રાવકો ચાંપતા ઉપાયોને આચારમા મૂકવા સપ્ર
પ્રયત્ન નહિ કરે તો, ભવિષ્યમા ભવિષ્યની જૈન પ્રજાને મોટી હા
પહોંચશે જૈનશાસ્ત્રોના અને તેના તત્ત્વોના જ્ઞાનવિનાનો કેટલોક જૈનવ
ભવિષ્યમા અન્યધર્મિઓની સગતિથી અને તેઓના વિચારોથી, વાડ઼ાસ
વર્ગ જેવા આચારો અને વિચારોની અસ્તિતા ધરાવશે, એમ લા
છે તેવુ ન થાઓ, એમ ઇચ્છાય છે કોઈ જૈનને જૈનધર્મ સબન્ધી વિરુ

મત બાધવો હોયતો તેણે પ્રથમ પિસ્તાલીનઆગમ-તત્ત્વાર્થનૂત્ર વિશેષાવશ્યક અને સમ્મતિતર્ક જેવા ગ્રન્થોનુ શ્રવણ વા વાચન કરવુ ગીતાર્થ ગુરૂની પાસે જઈ અનેક પ્રશ્નો પુછવા, આટલુ કાર્ય કર્યા વિના ઉતાવળીઓ થઈ જે સ્વચ્છન્દમતિથી જૈનધર્મસમ્બન્ધી વિરૂદ્ધ અભિપ્રાય દેખાડે તો એક મહાન અપરાધ કરે છે અને અનતા તથા સ્વચ્છન્દતાના ખાડામા પડે છે એમ કથવુ પડશે જૈનશાસ્ત્રો અને અન્ય શાસ્ત્રોના તત્ત્વોનો વિવેકબુદ્ધિથી મુકાબલો કરી જવો જૈનોએ પ્રથમ જૈનશાસ્ત્રોનો પરિપૂર્ણ અભ્યાસ કરીને અન્ય શાસ્ત્રોનુ વાચન કરવુ, કે જેથી પરસ્પરના સિદ્ધાતોનુ સમગ્ર અવલોકન કરી શકાય-પૂર્વકાલમા જૈનાચાર્યોની શાસ્ત્ર પઠનસમ્બન્ધી ઉપર્યુક્ત પ્રણાલીકા હતી જૈનશાસ્ત્રોના અધ્યયન સમન્ધી પૂર્વની પ્રણાલીકા પ્રમાણે અધુના જૈનાચાર્યો પ્રવૃત્તિ કરે તો, જૈન તત્ત્વોનો જગતમા સર્વત્ર ફેલાવો થાય

શ્રીમહાવીરપ્રભુ સર્વજ્ઞ હતા તેથી તેમના ઉપદેશની શ્રદ્ધા રાખવાથી આત્મા, સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે દરેક જીવોમા તિરોભાવે સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ રહી હોય છે, કિન્તુ કારણ સામગ્રી પામ્યા વિના સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિનો આવિર્ભાવ થતો નથી-સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિની પ્રાપ્તિથી આત્માને સહજ સુખનો નિશ્ચય થાય છે સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ કથે છે કે, મારા સમાગમમા આવતા આત્માને સહજ સુખનો નિશ્ચય તો થાય છે, કિન્તુ તે મિથ્યાત્વ પરિણતિના મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકરૂપ ઘરમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, તે સહજ સુખનો નિશ્ચય ભૂલી જાય છે જેમ કોઈ દારૂ પીનાર-દારૂના ઘેનમા પૂર્વની કોઈ સારી વાર્તા ભૂલી જાય છે, તેમ આત્માના પણ-મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકમા જતા ઉપર્યુક્ત હાલ થાય છે મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકથી આત્મા ચતુર્ગતિમા ગમન કરે છે અહો !!! આત્મસ્વામિની મિથ્યાત્વના યોગે કેવી બુરી દશા થાય છે ? હવે જો તે પુન અત્ર આવશે તો બહુ સારૂ થશે, મારી પાસે આવતા તેમને ચતુર્ગતિમા જવાની રૂચિ ટળી જશે અને પચમગતિમા જવાની રૂચિ ઉત્પન્ન થશે, આપણ તેવીનુ કથન સત્ય છે, કારણકે સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિની પ્રાપ્તિવિના કોઇને મુક્તિની ખરેખરી ઇચ્છા પ્રગટતી નથી સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિની પ્રાપ્તિથી આત્માની ચતુર્ગતિમા ગમન કરવાની ઇચ્છા વિરામ પામે છે આત્મા પોતાના મૂળ-શુદ્ધધર્મ પ્રતિ રૂચિને ધારણ કરે છે અને સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિના સબન્ધથી સિદ્ધ થએલા એવા સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાન્ત રસના પાકની અપૂર્વ રીતિને નિરીક્ષે છે વસ્તુત તે સિદ્ધ સિદ્ધાન્ત રસ પાકનુ ભોજન કરીને પુષ્ટ બને છે અને પશ્ચાત્ તેને એકાન્તવાદના દૂષિત ભોજનની રૂચિ થતી નથી સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિના ઘરમા અપૂર્વ સિદ્ધાન્ત

પાકનું ભોજન છે વીતરાગની વાણીના શુભ રહસ્યોનુ તારતમ્ય સારી રીતે દેખાય છે સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ ખરેખર પોતાના આત્મસ્વામિ માટે જે કથે છે તે યોગ્ય છે મનુષ્યોએ સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવામાટે પ્રથમ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વના હેતુઓને અવલંબવાની જરૂર છે બાહ્ય પદાર્થોનુ જૈનશાસ્ત્રોના આધારે સ્વરૂપ જાણવુ જોઈએ આત્માઓ અને જડવસ્તુઓનો ભેદ જાણવો જોઈએ આ પ્રમાણે બાહ્ય હેતુઓને આદરવાથી વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ દ્વારા અન્તર સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિની પ્રાપ્તિ કરી શકાય છે સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિને અન્તરાત્માવિના ગમતુ નથી સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિના ઘરમા આવતા બહિરાત્મા પણ અન્તરાત્મા બની જાય છે સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિના ઉપર્યુક્ત કથનથી શુ બને છે તે અત્ર જણાવે છે

वीर कहे एती कहु हो, जाए आए तुम पास ॥
कहे समता परिवारसु हो, हमहै अनुभव दास ॥ स० ॥ ३ ॥
सरधा सुमता चेतनाहो, चेतन अनुभव जाहि.
सगति फोरवे निजरूपकीहो, लीने आनन्दघन मांहि ॥स०॥४॥

ભાવાર્થ —સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિનુ સભાષણ સાભળીને વીર વિવેકના મનમા અત્યત-સહજ પ્રમોદ થયો અને તેણે ચેતનને ખાનગીમા ખૂબ બોધ આપ્યો અને કથ્યુ કે, સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિના ઘરમાથી નીકળીને મિથ્યાત્વ પરિણતિના મિથ્યાત્વ ઘરમા પુન પાછુ જવુ સુખકારક નથી તમારી સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ ખરી સ્ત્રી છે તેમજ ચેતના અને સમતા આદિ ખરી સ્ત્રીઓ છે અને તેઓ ઉચ્ચ ગુણસ્થાનક મહેલમા વાસ કરે છે અને મિથ્યાત્વ પરિણતિ છે તે તો નીચ છે, તેથી તે નીચા ઝુપડામા વાસ કરે છે અને તેના ઘેર રાગ અને દ્વેષ આદિ નીચ વૃત્તિને ધારણ કરનાર જીવો આવીને વસેછે તેનો સ્વભાવ નીચ છે તેથી, તેની પાસે જવાથી તમે નીચ બનો છો અને તમારો નીચ સ્વભાવ થવાથી તમે-દુર્ગુણોવડે અનીતિમય બની જાઓ છો અને તેથી તમારી ત્રણ ભુવનમા લઘુતા દેખાય છે તેથી હે ચેતન ! મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિના ઘરમા જવુ તે કોઈ રીતે હિતકર નથી સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિના ઘેર જતા તમારી મનોવૃત્તિ ઉચ્ચ બને છે અને જગત્ જીવોનુ ભલુ કરવાની બુદ્ધિ ઉપજે છે સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિની સમતા આદિ ઉચ્ચ સખીઓ, કે જે આપની સહજ શુદ્ધ સ્ત્રીઓ છે, તે આપના દર્શન કરે છે અને તેઓની પાસે જતા તે તમને સહર્ષથી વધાવી લેછે અને એના સભા

ગમથી તમારૂ મન પણ શાન્ત બને છે, તેમજ તમારા હૃદયમાથી દુર્ગુણો પલાયન કરી જાય છે અને સદ્ગુણોનો ઉત્પાદ થાય છે વીર વિવેકનુ આવુ સરસ હિતકર સભાપણુ સાભળીને ચેતન, સમ્યક્ત્ત્વ દૃષ્ટિના ઘરમા આવ્યા તે વખતે સમ્યક્ત્ત્વ દૃષ્ટિની મોટી પૂજ્ય સખી સમતા, અથવા સમ્યગ્દૃષ્ટિ પોતે કથે છે કે, હે ચેતનસ્વામિન્, અત્ર પધારો ! પધારો !! અમે સર્વે આપની દાસીઓ છીએ, અર્થાત્ આપની આજ્ઞાપ્રમાણે વર્તનાર છીએ અમારો અનુભવ હે ચેતન ! તમે કરી શકો છો, માટે તમારા અનુભવ જ્ઞાનની અમે દાસીઓ છીએ આપને અનુભવ જ્ઞાન પ્રગટે છે, ત્યારેજ તમો અમારા ઉપર અત્યન્ત પ્રેમ ધારણ કરો છો સમતા, ચેતના અને શ્રદ્ધા, આદિ આત્માની પરિણતિયો છે અને તે ચેતનના અનુભવ જ્ઞાનમા ભાસે છે, માટે ત્યા ચેતનનો અનુભવ સાક્ષી છે આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપની શક્તિ ફોરવે છે, ત્યારે સમતા આદિ સ્ત્રીઓને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, કામ અને નિદ્રા આદિ દુર્ગુણોને હૃદયમાથી દૂર કરી શકે છે જેમ જેમ દુર્ગુણો ક્ષીણ થતા જાય છે, તેમ તેમ જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણો વૃદ્ધિ પામતા જાય છે અવિરતિ અને કષાયનુ જોર જેમ જેમ નરમ પડતુ જાય છે અને આત્માની પરિણતિ જેમ જેમ શુદ્ધ થતી જાય છે, તેમ તેમ આત્મા ઉપર ઉપરના ગુણસ્થાનકોમા પ્રવેશ કરતો જાય છે જેમ જેમ આત્મા ઉપરના ગુણસ્થાનકોમા પ્રવેશ કરતો જાય છે, તેમ તેમ અન્તરમા અનુભવ જ્ઞાનનો પ્રકાશ વધતો જાય છે અને સહજસુખરસનો સ્વાદ પણ વધતો જાય છે નીચેના ગુણસ્થાનકો કરતા ઉપરના ગુણસ્થાનકોમા તેના જ્ઞાનાદિ ગુણો વિશેષત ખીલે છે, તેથી અપૂર્વ અપૂર્વભાવની પ્રતીતિને તે અનુભવે છે અને તેનુ આન્તરિક જીવન, જાણે ક્ષણે ક્ષણે નવુ બનતુ હોય! એમ તેને લાગે છે હાલના કાળમા આગમોના આધારે પ્રથમથી સાત ગુણસ્થાનકપર્યંત જઈ શકાય છે આત્મા જેમ જેમ શ્રદ્ધા, સુમતિ, અને સમતાના સમાગમમા તલ્લીન બનતો જાય છે, તેમ તેમ સહજ આનન્દમા લીન બની જાય છે, એમ શ્રી આનન્દઘનજી કથે છે

पद ८७

(राग धमाल)

विवेकी वीरा सह्यो न परे, वरजो क्यु न आपके मित्त. ॥वि०॥

॥ ए टेक ॥

कहा निगोडी मोहनी हो, मोहत लाल गमार ॥
वाके पर मिथ्या सुता हो, रीज पडे कहा यार ॥ वि० ॥ १॥
क्रोध मान चेटा भये हो, देत चपेटा लोक ॥
लोभ जमाइ माया सुता हो, एक चढ्यो परमोरख॥ वि०॥२॥

ભાવાર્થ —ચારિત્રપરિણતિ નામની ચેતનની સ્ત્રી, પોતાના ચેતન સ્વામિને સંબોધીને કથે છે કે, હે વિવેકી અને વીર અર્થાત્ બહાદુર ચેતનસ્વામિન્! તમો કર્મભાવરૂપ આપના મિત્રને છોડતા નથી અને કર્મની સોબતમાં રાચીમાચીને રહો છો, તે મારાથી સહન થઈ શકતું નથી હે ચેતન! કર્મ એ ખરેખર આપનો મિત્ર નથી, કિન્તુ આપનો શત્રુ છે, આપ તેને મિત્ર તરીકે માનીને ઠગાઓ છો સર્વ જીવોને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરાવનાર કર્મ છે કર્મથકી જીવો અનન્તદુઃખ ભોગવે છે ચતુર્ગતિમાં કર્મની સંગતિથી જીવો પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી હે વીર સ્વામિન્! હવે તમે કર્મની પ્રપંચજાળ સમજીને તેની સંગતિનો પરિત્યાગ કરો કર્મનો નાશ કરવાને માટે શ્રી વીરપ્રભુએ શ્રાવકધર્મ અને સાધુધર્મ એ બે ધર્મની પ્રરૂપણા કરી છે શ્રાવક-જૈનો, સાધુઓ કે જે પંચમહાવ્રતધારી હોય છે તેના ઉપાસક, (સેવક) બનીને શ્રાવકના વ્રતોને પાળીને કર્મ ક્ષય કરવા પ્રયત્ન કરે છે સાધુઓ આગમોના આધારે સાધુધર્મ પાળીને કર્મનો ક્ષય કરવા ઉદ્યમ કરે છે જૈન શાસ્ત્રોમાં સાધુધર્મને મેરૂપર્વતની ઉપમા આપવામાં આવી છે સાધુ અને શ્રાવકનો અન્તર મેરૂપર્વત અને સર્ષવના દાણાતુલ્ય જાણવો સાધુ મેરૂપર્વત સમાન અને શ્રાવક સર્ષવ સમાન જાણવો ગૃહસ્થ શ્રાવક ગમે તેવો હોય, તોપણ તે દેશથકી ચારિત્રધર્મ પાળવાને માટે સમર્થ થાય છે, અર્થાત્ દેશથકી શ્રાવકના બાર વ્રતને તે પાળી શકે છે,- ગૃહસ્થાવાસમાં સાધુનો ધર્મ આરાધી શકાતો નથી શ્રાવકને પાંચમા ગુણઠાણાની હદ છે સાધુઓ સર્વથકી વિરતિને ધારણ કરી શકે છે જૈન શાસ્ત્રોમાં ગુરૂ તરીકેનો અધિકાર સાધુઓને છે પણ ગૃહસ્થને નથી ચારિત્રની દીક્ષા અંગીકાર કરનાર એવા સાધુને છઠ્ઠું, સાતમું ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થાય છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર એ ત્રણ રત્નોમાં ચારિત્રની અત્યંત ઉત્તમતા-તેના અધિકારે સિદ્ધ ઠરે છે અનેક પ્રકારની ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો હોય, તેમજ ઇન્દ્રમહારાજની પેઠે મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન હોય, તોપણ ચારિત્રવિના જ્ઞાનનું ફળ ઉત્પન્ન થતું નથી કેટલાક ભવાઈની પેઠે ભાષણોની ભૂંગળો ફુંકનારા તો હજારો મળી આવે છે, કિન્તુ જ્યારે તેઓના

આચરણો તપાસીએ છીએ, ત્યારે તેઓના સદ્વર્તનમા ભમરડા જેટલુ મીંડુ દેખાય છે હાલમા આગ્લભાષાના અભ્યાસીઓ તથા અન્ય ભાષાના અભ્યાસીઓ ઘણા દેખવામા આવે છે, કિન્તુ તેમા કેટલાકોના ચરિત્રો તપાસીએ તો તેઓનામા સદ્વર્તનનો તો દુષ્કાલ પડેલો દેખી શકાય પૂર્વના વૃદ્ધ મનુષ્યોનુ વર્તન અને હાલના કેટલાક કેળવાયલા, અર્થાત્ પોપટની પેઠે ભાષાના જ્ઞાનથીજ માત્ર વિદ્વત્તાની ધૂનમા મસ્ત થએલાઓનુ, વર્તન તપાસીએ છીએ ત્યારે જૂના વૃદ્ધ મનુષ્યોનુ વર્તન ઉત્તમ લાગે છે ભાષણોની ભવાઇમા ધર્મનિરુદ્ધ કુધારાને પણ સુધારા તરીકે મનાવનારા, કેટલાક અર્દગ્ધ મનુષ્યોની રહેણી અને કહેણી તપાસીએ છીએ ત્યારે, રહેણીમા અને કહેણીમા આકાશ અને પાતાળ જેટલો તફાવત લાગે છે જે કહેણી પ્રમાણે રહેણી રાખે છે, તેની કહેણીથી જગતને સારી અસર થાય છે

ધર્મની બાબતમા પણ જેની રહેણી ઉત્તમ હોય છે, તેજ કહેણીથી અન્યોને ધર્મ અર્પી શકે છે વેશ્યા, બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ આપે તો, તે હાસ્યપાત્રજ ઠરી શકે કસાઇ દયાનો ઉપદેશ આપે તો, દયા પાળ્યાવિના તેનો ઉપદેશ હાસ્યભાજ લીન થઇ જાય, તેમજ ત્યાગી થયાવિના ત્યાગનો જે ઉપદેશ આપે છે તે, હાસ્યપાત્ર બને છે સસાર અસાર છે, સસારમા કોઈ કોઈનુ નથી, કચનકામિની ખરાબ છે, ઇત્યાદિ ઉપદેશ આપતા પહેલા તે તે વસ્તુઓનો ત્યાગ ન કર્યો હોય, તો તે ઉપદેશની અસર અન્ય મનુષ્યોને થતી નથી આ આદિ કારણથી ત્રણ જ્ઞાનના સ્વામી, એવા તીર્થંકરો પણ ગૃહસ્થાવાસમા રહે છે ત્યાસુધી ઉપદેશ આપતા નથી, સસારનો ત્યાગ કરીને કેવલજ્ઞાની થયા પછી, તીર્થંકરો પણ ઉપદેશ આપે છે જૈનશાસ્ત્રોમા સસારનો ત્યાગ કરીને જે સાધુઓ થઈ પચમહાવ્રત પાળે છે, તેજ ઉપદેશના અધિકારી છે એમ ઉત્સર્ગત પ્રતિપાદન કર્યુ છે અને તેનુ કારણ ઉપર્યુક્ત છે, તેમજ કેવલજ્ઞાનવિના સમ્યગુઉપદેશ ન આપી શકાય તે છે ચારિત્રવિના જ્ઞાન અને દર્શનની શોભા વધતી નથી ચારિત્રપરિણતિવિના જ્ઞાન અને દર્શનથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી, અર્થાત્ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન પામીને પણ ચારિત્રની આરાધના કરવાની છે ચારિત્ર અગીકાર કર્યાવિના ચારિત્રમોહનીયનો ક્ષય થતો નથી દશમા ગુણસ્થાનક પર્યંત ચારિત્રમોહનીય છે, માટે તેનો નાશ કરવામાટે ચારિત્ર અગીકાર કરવાની આવશ્યકતા છે જેને સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્ર લેવાનો મનોરથ થતો નથી અને જે સર્વ વિરતિરૂપ સાધુચારિત્રને ધિક્કારે છે, તે શ્રાવકપણુ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી [illegible]વ્રતધારક મુનિવરોની જે નિન્દા કરે છે અને સા[illegible] [illegible] થાય તેવુ બોલે છે, લખે છે અને છપાવે

છે, તે શ્રાવકનો ધર્મ પણ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, ત્યારે તે સાધુધર્મ તો ક્યારે પ્રાપ્ત કરી શકશે? તે વિચારણીય છે શ્રાવકે શ્રાવકના અધિકાર પ્રમાણે દેશવિરતિ ધર્મ પાળવો જોઈએ અને સાધુએ સાધુના અધિકાર પ્રમાણે પંચમહાવ્રતઆદિ ચારિત્રધર્મ પાળવો જોઈએ આત્મા જ્યારે ચારિત્રના સન્મુખ થશે, ત્યારે તે સકલ કર્મનો ક્ષય કરશે, એમ જૈનાગમો જણાવે છે

આજ કારણથી ચારિત્રપરિણતિ પોતાના આત્મસ્વામિને અસત્ કર્મમિત્રની સોબત ત્યજવામાટે જે કથે છે, તે ખરેખર અસરકારક છે ચારિત્રપરિણતિ કથે છે કે, હે લાલ આત્મન્! તુ નઠારી એવી મોહિની ઉપર શા માટે મોહ પામે છે? ગમાર એવી મોહિની ઉપર જે ગમાર હોય છે તેજ મોહ પામે છે હે ચેતન! તુ તો ચતુર છે, સર્વ પ્રકારે હુશિયાર છે, માટે મોહિની ઉપર તુ કેમ રીઝે છે તેમજ તેની મિથ્યાત્વ પરિણતિ નામની પુત્રી છે, તેના ઉપર તુ કેમ અત્યન્ત પ્રેમ ધારણ કરે છે મોહિનીને ક્રોધ, માન, આદિ પુત્રો થયા છે અને તેઓને સુર લોક ચપેટા મારે છે, તેમજ તેને લોભ નામનો જમાઈ છે અને તેને માયાનામની પુત્રી છે સર્વવિનાશક લોભે તો મોક્ષપર સ્વારી કરી છે મોહિનીનુ કુટુબ અનેક દોષવૃન્દોથી જગતના જીવોનુ બુરૂ કરવા અહર્નિશ પ્રયત્ન કર્યા કરે છે હે ચેતન! મોહિનીના ફન્દમા ફસાવાથી અનેક પ્રકારના દુ ખોના ભોક્તા થવુ પડે છે સર્વવિનાશક લોભ, મોક્ષની પ્રાપ્તિમા અનેક પ્રકારના વિઘ્નો નાખે છે લોભ सर्व विनाशक લોભ સર્વનો નાશ કરનાર છે સર્વ પ્રકારના અધર્મનુ મૂળ લોભ છે લોભથી દેવતાઓ, મનુષ્યો અને તિર્યંચો અવિશ્વાસના મૂળ જગતમા રોપે છે જ્યા લોભનો સચાર થાય છે, ત્યા સદ્બુદ્ધિ રહેતી નથી લોભથી સર્વ પ્રકારના સદ્ગુણો મલીન થાય છે ગુણસ્થાનકોની ઉચ્ચ ભૂમિપર ચઢનારને લોભ હાનિ પહોંચાડે છે, અર્થાત્ તે પોતાની બુરી દૃષ્ટિનો ભાગ બનાવ્યાવિના રહેતો નથી લોભથી સ્વાર્થદૃષ્ટિનુ હૃદયમા સામ્રાજ્ય પ્રવર્તે છે લોભીના હૃદયમા મલીન વાસનાઓનો સમૂહ ભેગો થાય છે અને તેથી તે સન્તોષ નામના ગુણને તિરસ્કારી કાઢે છે

રાજાઓ, લોભાર્થે સૃષ્ટિનો સહાર કરીને મહા રૌરવ દુ ખોના ભાગીદાર બને છે મનુષ્યો, પ્રવૃત્તિનુ ચક્ર રાત્રી અને દિવસ લોભથી ચલાવ્યા કરે છે અને તેમા પોતાનુ ઉત્તમ જીવન જોતજોતામા હારી જાય છે લોભથી શારીરિક, વાચિક, કાયિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓનો નાશ થાય છે હે ચેતન! સર્વ પ્રકારના દુ ખોથી મુક્ત થવામા લોભના સમાન અન્ય કોઈ વિઘ્નકર્તા નથી એમ સમજ પર્વતો સમાન મોટા મોટા મહાત્માઓને

પણ આકુમમાન કરનાર લોભ છે લોભરૂપ સમુદ્રનો કોઈપણ આ જગતમા પાર પામ્યુ નથી, પામતુ નથી અને પામશે નહિ લોભથી જે મનુષ્યો, પોતાના આત્માની ઉન્નતિ કરવા ધારે છે, તેઓ ઉલટા અવનતિના ખાડામા ઉતરે છે વસ્તુત આ જગતમા વિચારીએ તો લોભના સમાન કોઈ હલાહલ વિષ નથી "લોભસમાન દુ ખ નથી અને સન્તોષસમાન સુખ નથી" આ કહેવત અક્ષરે અક્ષર સાચી છે લોભથી મનુષ્યો, મુક્તિના માર્ગમા કાટા વેરે છે સામાન્ય નજીની બાબ તોમા પણ લોભી મનુષ્યો લડી મરતા દેખાય છે મનુષ્યો, લોભથી દેવદ્રવ્ય, ગુરૂદ્રવ્ય અને જ્ઞાનદ્રવ્યનુ પણ ભક્ષણ કરી જાય છે નીતિરૂપ કલ્પવૃક્ષને લોભી મનુષ્ય લોભરૂપ કુહાડાવડે છેદી નાખે છે લોભી મનુષ્યો, અન્ય મનુષ્યોના કરતા પણ વિચિત્ર અન્ધ હોય છે, લોભનો નાશ કર્યાવિના મુક્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી મનુષ્યોની અધોદશા કરવામા લોભના સમાન અન્ય કોઈ શત્રુ નથી લોભી મનુષ્ય, પોતાના આત્માની ખરી શાન્તિ મેળવવા ભાગ્યશાળી બનતો નથી એકબીજાના દેશની પાયમાલી કરાવવાનેમાટે, લોભ પરસ્પર વિદેશીય મનુષ્યોના હૃદયમા ઉત્પન્ન થાય છે અને પરસ્પર વિદેશીય મનુષ્યોને યુદ્ધમા ઉતારે છે ખરેખર લોભનુ આવુ કાળુ સ્વરૂપ છે, માટે વિવેકદષ્ટિ રાખી હે ચેતનસ્વામિન્ ! તમે ચેતતા રહેશો મોહનીયની સગતિથી એ બધુ તેનુ કુટુબ આપને દુ ખ દેવામા કઈ બાકી રાખતુ નથી આ પ્રમાણે કથીને પુન ચારિત્રપરિણતિ પોતાના આત્મસ્વામિને વિનવે છે

गई तिथिकूं कहा नमणाहो, पूछे सुमता भाव ॥
घरको सुत तेरे मतें हो, कहालों करत वढाव. ॥ वि० ॥ ३ ॥
तव समत उधम कीयो हो, मेट्यो पूरव साज ॥
प्रीत परमसु जोरिकें हो, दीनो आनन्दघन राज.॥ वि० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—ચારિત્ર પરિણતિ સમતા ભાવ ધારણ કરીને કથે છે કે, ગઈતિથિ બ્રાહ્મણને કેમ પુછવી ? અર્થાત્ ગઈ તિથિને વારવાર શુ ભણવી ! તેની પેઠે જે વાત થઈ ગઈ તેને વારવાર કહી સભળાવવી યોગ્ય નથી હે ચેતનસ્વામિન્ ! તારા મતપ્રમાણે ઘરનુ સૂતર વારવાર કયાસુધી વધારવુ ? આટલામાજ સર્વ સમજી લો રાગ અને દ્વેષરૂપ મોહનીયનો સગ છોડીને તમે હવે મારી સગતિ કરો મારા સ્થિરતારૂપ ઘરમા આવતા આપને સહજ સુખનો ભાસ થશે આ પ્રમાણે ચારિત્ર પરિણતિનુ સભાષણ શ્રવણ કરવાથી, ચેતનના હૃદયમા શુદ્ધભાવની જાગૃતિ થઇ આવી અને તેણે સમતભાવરૂ ઉદ્યમ આરભ્યો સમત-સમાનતા-સમતા અને સામ્ય

ભાવનો, સામાન્યત વિચારતા એકાર્થે માલુમ પડે છે સમત્વરૂપ ઉદ્યમની પ્રાપ્તિ થવી મહા દુર્લભ છે રાગ અને દ્વેષની પરિણતિનો ઉદય ટાળ્યાવિના સમભાવ પ્રગટી શકતો નથી ચારિત્રમોહનીયનો ઉપશમ, ક્ષયોપશમ અને ક્ષાયિકભાવ પૈકી ગમે તે ભાવ પ્રગટે છે, તે તે ભાવે સમત્વગુણ પ્રગટ થાય છે જડ પદાર્થોમા ઇષ્ટત્વ અને અનિષ્ટત્વની બુદ્ધિ-જેમ જેમ, જે જે અશે ટળે છે-તેમ તેમ તે તે અશે સમત્વગુણ ખીલતો જાય છે પચમ કાળમા સાત ગુણસ્થાનક પર્યંત ગમન કરાય છે, તેથી ઉપરના ગુણસ્થાનકોમા જે સમત્વ ભાવ હોય છે તે હાલમા પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી સાતમા ગુણસ્થાનકને પણ કોઈ વિરલા મુનિવરો સ્પર્શી શકે છે સજ્વલનના રાગ અને દ્વેષ છઠ્ઠા પ્રમાદ ગુણસ્થાનકે હોય છે, તેથી આ કાલના મુનિવરોમા તેવો રાગ અને દ્વેષ જણાય તો તેથી મુનિપદની શ્રદ્ધાનો ત્યાગ કરવો નહિ સમત્વનો ઉદ્યમ ખરેખર સર્વ ઉદ્યમોમા શ્રેષ્ઠ છે વ્યવહાર ચારિત્રને આદર્યાવિના સમત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્રણ જ્ઞાનના સ્વામી એવા તીર્થંકરો પણ પ્રથમ વ્યવહાર ચારિત્રને આદરે છે અને તેવડે સમત્વરૂપ નિશ્ચય ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે છે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવવડે વ્યવહાર ચારિત્રની આરાધના થઈ શકે છે જેઓ ખરા અધ્યાત્મજ્ઞાનને ધારણ કરે છે તેઓ અવશ્ય વ્યવહાર ચારિત્રને ધારણ કરે છે જેના મનમા વ્યવહાર ચારિત્ર લેવાનો ભાવ નથી, તેને શ્રાવક તરીકે ગણવામા હરકત આવે છે ઉપરના સાધુના ગુણસ્થાનકમા જેને ચઢવાનો ભાવ નથી, તે શ્રાવકના ગુણસ્થાનકમા ક્યાથી રહી શકે? પૌદ્ગલિક વિષયોના સુખોમા શિથીલ બનીને જે વ્યવહાર ચારિત્રને અગીકાર કરતા નથી, તેવા જીવો સસારની ઉપાધિમા-સુખે અધ્યાત્મજ્ઞાનના શબ્દો બોલતા છતા પણ-રક્ત થાય છે સસારની ઉપાધિ ત્યાગ્યાવિના સાસારિક ઉપાધિયોના વિચારો હૃદયમાથી ખસતા નથી આજ કારણથી મુક્તિની પ્રાપ્તિમા વ્યવહાર ચારિત્રની ઉત્તમતા ગણાય છે વ્યવહાર ચારિત્ર છે તે કા[illegible] અને નિશ્ચય ચારિત્ર છે તે કાર્ય છે કારણવિના કાર્યની

જેઓ આશ્રવના માર્ગોનો ત્યાગ કરતા નથી અને સસારમા રાચીમાચીને વ્યાપાર વગેરેના આરભોને કરે છે, અર્થાત્ પાપની ક્રિયાઓને નિર્ભયરીત્યા આદરે છે તેઓને કહેવામા આવે કે "આમ કરો છો તે ઠીક નથી, ત્યારે તે ગૃહસ્થો કહે કે અમો તો સસારી છીએ, તેથી છૂટા છીએ તેથી અમે તે કરીએ? અમારે શુ" આ પ્રમાણે બોલનારા ગૃહસ્થો કરતા જેના ચારિત્રમા અતિચાર વગેરે લાગે છે અને તેનુ ગુરૂ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લે છે અને કચન અને કામિનીનો ત્યાગ કર્યો છે, એવા આગમોના આધારે દેશના દેનારા સાધુઓ અનન્તગુણા ઉત્તમ જાણવા કાળે વસ્ત્રે ડાઘ જણાતો નથી-કાળા રગમા કાળુ સમાઈ જાય છે, તેમ છકાયનો આરભ કરનાર ગૃહસ્થ જીવ આરભાદિથી કાળો છે, તેથી તેને ડાઘ જણાય નહિ, પણ વ્યવહાર ચારિત્રધારક સાધુઓ શ્વેત વસ્ત્ર સમાન છે, અર્થાત્ હુસની પાંખ સમાન શ્વેત છે, તેથી તેમને સહેજ પણ દૂષણ લાગતા, ધોળામા કાળાનો ડાઘ માલુમ પડે છે, કાળી કામળી જેવા છકાયના આરભીઓને તો દૂષણ લાગ્યાજ કરે છે, તેઓએ પોતાને નિર્મલ માની લેવાની ભૂલ કરવી નહિ-કેટલાક એમ કયે છે કે "ચારિત્ર લીધા બાદ દોષ લાગે તો મહાપાપ બધાય, તેના કરતા ચારિત્ર ન લેવુ તે સારૂ છે" આમ વદનારાઓ, માતાના પેટમાથી બહાર નીકળવુ તે સારૂ છે, પરતુ જો બહાર નીકળ્યા બાદ પાપકર્મ કરાયુ તો મહાદુ ખ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે માતાના પેટની બહારજ નીકળવુ નહિ, આ પ્રમાણે બુમો પાડનારની પેઠે મૂર્ખ જાણવા, અર્થાત્ ચારિત્રમા દોષ લાગે તો તેને ટાળવો અને આગળ વધવા પ્રયત્ન કરવો, એવુ કુશીલ નિર્ગ્રન્થનુ લક્ષણ છે શ્રીમાન્ મહાવીરપ્રભુએ ચારિત્ર લીધુ તે વખતે તે પણ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી દશમા ગુણસ્થાનક સુધી કુશીલ નિર્ગ્રન્થ હતા દોષો લાગે તો દોષોને ટાળવા, કિન્તુ વ્યવહાર ચારિત્રને ભાવ ધારીને અગીકાર કરવુ

અધ્યાત્મજ્ઞાનનો સાર પણ એ છે કે, પચમહાવ્રતનો સ્વીકાર કરવો જે મનુષ્યો અધ્યાત્મ જ્ઞાનવડે પાચ યમરૂપ યોગના પ્રથમ પગથીયાની સિદ્ધિ કરવાને સમર્થ નથી, તે પ્રત્યાહાર, ધારણા અને ધ્યાનાદિની પણ સિદ્ધિ કરવા સમર્થ થતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, કિન્તુ અધ્યાત્મજ્ઞાન પામ્યા પછી પણ-હિંસા, જૂઠ, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ, મમતા, છકાયના જીવની હિંસા અને હિંસાના વ્યાપાર આદિ આશ્રવ માર્ગોને પરિહરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે કેટલાક અધ્યાત્મજ્ઞાન અને કેટલાક વ્યવહાર એ બે પક્ષમાથી કોઈ એક પક્ષનો આગ્રહ કરે છે, પણ તેઓ જો સ્યાદ્વાદ દૃષ્ટિથી દેખે તો તેમને કારણુ

કાર્યની વ્યવસ્થા પરિપૂર્ણ સમજાય નીતિના ઉત્તમ સદ્ગુણોનો પણ વ્યવહાર ચારિત્રમા સમાવેશ થઈ જાય છે, માટે વ્યવહાર ચારિત્રની મહત્તા અને પૂજ્યતા ગણાય છે

વ્યવહાર ચારિત્રનો મજબુત પાયો કરવાથી તેના ઉપર સમત્વ ભાવરૂપ ભાવ ચારિત્રનો મહેલ સારી રીતે બાંધી શકાય છે વ્યવહાર ચારિત્રના પણ સાધનોની અપેક્ષાએ અનેક ભેદ પડે છે સમત્વ રૂપ ભાવ ચારિત્ર પરિણતિથી પડનારને, વ્યવહાર ચારિત્ર આલંબન આપે છે અને પુન સમત્વરૂપ ભાવ ચારિત્ર ઉપર ચડાવે છે, માટે વ્યવહાર ચારિત્રનુ અવલંબન કરવુ આત્માએ વ્યવહારપૂર્વક નિશ્ચય ચારિત્ર સારભૂત—સમત્વનો ઉદ્યમ કરીને મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિયોના સાજને (સમૂલને) દૂર કર્યો સમત્વના ઉદ્યમથી આત્મા, મોહનીય કર્મનો નાશ કરી શકે છે સર્વ પ્રસગોમા સમત્વ પરિણામને ધારણ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ આત્માએ પરમાત્માની સાથે પોતાની પ્રીતિ જોડી અને સકલ કર્મનો ક્ષય કર્યો અને તેથી તેણે આનન્દના સમૂહનુ રાજ્ય પ્રાપ્ત કર્યું ચારિત્ર પરિણતિના સમાગમથી આત્મા પોતે ત્રણ ભુવનનો રાજા-પરમાત્મા થયો, એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે

पद ८८

(राग धमाल ॥ यमाल)

पूछीयें आली खबर नहीं, आये विवेक वधाय. ॥ पू० ॥
॥ ए आकणी ॥
महानन्द सुखकी वरनीका, तुम आवत हम गात ॥
प्रानजीवन आधारकी हो, खेमकुशल कहो बात ॥ पू० ॥ १ ॥
अचल अबाधित देवकू हो, खेम शरीर लखत ॥
व्यवहारि घटवध कथा हो, निहचें करम अनन्त ॥ पू० ॥ २ ॥
बंध मोख्ख निहचें नही हो, विवहारे लख दोय ॥
कुशल खेम अनादिही हो, नित्य अबाधित होय ॥ पू० ॥ ३ ॥
सुन विवेक मुखतें सही हो, बानी अमृत समान ॥
सरधा समता दो मिलीहो, ल्याइ आनन्दघन तान ॥ पू० ॥४॥

ભાવાર્થ —શ્રદ્ધા સખી પોતાની સમતા સખીને કહે છે કે, હે સમતાસખી ! તને આત્મસ્વામિના વૃત્તાતની ખબર નથી દેખ દેખ, વિવેક વધામણી લેઈને આવ્યા છે, તેમને આત્મસ્વામિનુ વૃત્તાત પુછીએ !! આવુ શ્રદ્ધાનુ વચન સાભળીને સમતા સખી, વિવેકને કહે છે કે, તમારૂ આવાગમન થતા અમારા સાનમા મહાઆનન્દરૂપ જે સુખ થાય છે તે અપૂર્વ છે, તેનુ વર્ણન શી રીતે કરી શકાય ? તમો આવ્યા એટલે અમારા મનમા નિશ્ચય થયો છે કે, તમો સ્વામિનુ વૃત્તાત લેઈનેજ આવ્યા છો અમારા સ્વામિને અને તમારે ગાઢ સબન્ધ છે, અમારા સ્વામિને સત્ય કહનાર તમે છો અમારા સ્વામિની સાથે તમો અમારા સબન્ધી વાર્તા કરીને કુમતિ વગેરેનો સગ ત્યજાવવા પ્રયત્ન કરો છો, એમ અમારૂ હૃદય સાક્ષી પુરે છે, માટે તમે આવ્યા તેથી મહાનન્દ થયો હવે અમારા પ્રાણજીવનના આધારભૂત ચેતનસ્વામિની ક્ષેમકુશલ વાર્તા કથો અન્તરમા આ સર્વ વૃત્તાત અવલોકવુ જોઈએ સમતાના ઉપર્યુક્ત વચનો સાભળીને વિવેક પ્રસન્ન મનવડે સમતાની આગળ આત્માનુ સ્વરૂપ વર્ણવે છે અચલ, અબાધિત, આત્મદેવનુ અસખ્યાત પ્રદેશવાળુ શરીર ક્ષેમકુશલ છે અનન્તકાલ વ્યતીત થયો કિન્તુ આત્માના અસખ્યપ્રદેશોમાથી એક પ્રદેશ પણ ખડિત થયો નથી આત્માનુ અસખ્યપ્રદેશરૂપ શરીર પોતાના દ્રવ્યત્વથી ચલાયમાન થયુ નથી અનન્તકાળથી દ્રવ્યરૂપે જેવુ છે તેવુ ને તેવુ સપ્રતિ પણ છે અને ભવિષ્યમા પણ તેવુજ રહેવાનુ દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ આત્મા ત્રણ કાલમા એકરૂપે વર્તે છે અસખ્યપ્રદેશરૂપ શરીરને નિશ્ચયથી અબાધા વર્તે છે, અર્થાત્ આત્માના પ્રદેશોને નિશ્ચયથી જોતા અન્યદ્રવ્ય બાધા કરવાને સમર્થ નથી આત્મા ત્રણકાલના દ્રવ્યથી એકરૂપ વર્તે છે તેનો જન્મ થયો નથી માટે તે અજ કહેવાય છે અસખ્યાત પ્રદેશો કદી સર્વથા એક-બીજાથી છૂટા પડતા નથી શુદ્ધ નિશ્ચયનયથી જોતા આત્મામા અનત સુખ ભાસે છે આત્માના સુખનો ઘટાડો અને વધારો, એવી કથા માત્ર વ્યવહાર-નયથી છે વ્યવહારનયથી જોતા આત્મા કર્મવડે આચ્છાદિત થયો છે, અર્થાત્ આત્મા અને કર્મ એ બેનો સબન્ધ વ્યવહારથી છે આત્મા અને કર્મનો પર-સ્પર સબન્ધ થાય છે અને આત્મા કર્મવડે બધાય છે, તેમજ કર્મના નાશથી આત્માની મુક્તિ થાય છે, એમ વ્યવહારનયથી કહેવાય છે આત્મા અને કર્મ, બધ અને મોક્ષ એમ બે લક્ષ્યની કથા વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ કરાય છે શુદ્ધ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ આત્માનો બન્ધ નથી અને મોક્ષ પણ નથી શુદ્ધ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ આત્માને અનાદિકાળથી કુશળક્ષેમ છે અનાદિકાળથી આત્મામા સત્તાએ કુશલક્ષેમત્વ રહ્યું છે,

पद ९०

(राग साखी-सोरठो)

अणजोवतां लाख, जोवे तो एक नहीं ॥
लाधी जोबन साख, वहाला विण एळें गइ ॥ १ ॥

(राग सोरठ)

महोटी वहूये मन गमतु कीधु ॥ महोटी० ॥
पेटमें पेशी मस्तक रहेंसी, साही स्वामिजीने दीधु ॥महो०॥१॥
खोले बेसी मीठु बोले, काइ अनुभव अमृत जल पीधु ॥
छानी छानी छरकडा करती, छरती आख मनडु विंध्यु॥महो०२॥
लोकालोक प्रकाशक छैयु, जणता कारज सिध्यु ॥
अगोअगे रगभर रमतां, आनदघनपद लीधु ॥ महोटी० ॥३॥

ભાવાર્થ —સાખીનો અર્થ ઘણો ગભીર છે, માટે ગીતાર્થોને પુછી તેનુ ખરૂ સ્વરૂપ અવબોધવુ, અને સ્વબુદ્ધિ અનુસારે નીચે પ્રમાણે લખવામા આવે છે સમતા પોતાની સુમતિસખીને કથે છે કે, જ્યારે ન દેખીએ ત્યારે લાખોની પ્રતીતિ થાય છે, પણ જ્યારે શુદ્ધજ્ઞાનાદિ ગુણોવડે પરીક્ષા કરવામા તત્પર થઈએ છીએ અને અવલોકન કરીએ છીએ, ત્યારે લાખમાથી એક પણ દેખાતો નથી યૌવનાવસ્થારૂપ પામેલી સાખ, મારા શુદ્ધચેતનવિના એળે ગઈ, અર્થાત્ શુદ્ધચેતન સ્વામિની પ્રાપ્તિવિના ખીલેલી મારી યૌવનાવસ્થા એળે એટલે નિષ્ફળ ગઈ, અર્થાત્ જાય છે, એમ ક્ષપકશ્રેણિપર આરોહણ થએલી સમતા, પોતાની સખી સુમતિને કથે છે ક્ષપકશ્રેણિપર ચઢેલી સમતાની ભર યૌવનાવસ્થા ગણાય છે, પણ તેરમા સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનકમા ગયાવિના પરમ શુદ્ધચેતનસ્વામિનો સાક્ષાત્ સયોગ થતો નથી, તેથી ક્ષપકશ્રેણિમા રહેલી સમતા, આવા પ્રકારના ઉદ્ગારો કાઢે છે અને પોતાના સ્વામીને મળવા પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે, અર્થાત્ મમતાનો નાશ કરવા પોતાની શુદ્ધરમણતારૂપ યુક્તિઓ રચ્યા કરે છે મમતા જે કરે છે તે–નાની વધુ સુમતિ, મોટી વધુ સમતાનુ વર્તન જણાવતી છતી કથે છે આત્મસ્વામિની લઘુ વધૂ સુમતિ છે અને મોટી વધૂ સમતા છે સુમતિ કથે છે કે, મારા શુદ્ધચેતનસ્વામિની મોટી વધૂ સમતાએ પોતાના મનમા જે ગમતુ હતુ તે પરિપૂર્ણ કર્યું અહો સમતા તારી બહાદુરી ! અહો તારી શક્તિ ! તેં તારા નિશ્ચય પ્રમાણે સર્વ કર્યું શું કર્યું તે હવે જણાવે છે તેં મમતાના પેટમા પેસીને

તેની સર્વ વાત જાણી લીધી મમતાનુ સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ જે પ્રવર્તન થતુ હતુ તે તેં જાણી લીધુ, અર્થાત્ મમતાએ આત્માને કેવી રીતે ભરમાવ્યો તે સારી રીતે તેં જાણી લીધુ અનાદિકાળથી મમતાના પ્રપઞ્ચથી આત્મા પોતાનુ શુદ્ધસ્વરૂપ દેખી શકતો નથી મમતાના પ્રપઞ્ચથી મનુષ્યો અસત્ વસ્તુઓને પણ સત્ય માનીને ઉન્મત્ત બને છે મમતા ખરેખર, આત્માને નિર્માલ્ય વસ્તુઓમા પણ ફસાવે છે અને તેથી આત્મા પોતાના અમૂલ્ય આનન્દમય જીવનને હારી જાય છે મમતાથી અનેક પ્રકારના પાપમા બળાત્કારે પ્રવૃત્તિ થાય છે મમતાથી મનુષ્યો સત્યઆત્મતત્ત્વને અવબોધવા અત્રમાત્ર પણ પ્રયત્ન કરી શકતા નથી જગત્મા મમતા સમાન અન્ય કોઈ બન્ધન નથી વજ્રસમાન બન્ધનોને છેદવા સમર્થ થનારા મનુષ્યો પણ, મમતાનુ બન્ધન છેદવા સમર્થ થતા નથી સસારમા મમતાના જે જે સબન્ધો, જેની જેની સાથે કલ્પ્યા છે તે અસત્ છે, છતા મનુષ્યો સત્ય આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિમાટે પ્રયત્ન કરતા નથી જગત્મા અનેક પ્રકારના નામો અને અનેક પ્રકારના દેખાતા દૃશ્ય વસ્તુઓના સબન્ધો, વસ્તુત જોતા કલ્પિત છે, છતા અજ્ઞાની જીવો હારિલપખીની પેઠે તેમા મમતાના યોગે બન્ધાય છે અને રાગદ્વેષનુ આલબન કરી નીચ સ્થાનપર ઉતરતા જાય છે મમતાથી આત્મા ભ્રાત બનીને અનન્ત દુ ખના ખાડામા ઉતરે છે મમતાથી આત્મા જે જે વસ્તુઓને ગ્રહણ કરે છે, તે તે વસ્તુઓથી ઉલટો દુ ખપાત્ર બનતો જાય છે જે જે વસ્તુઓપર આત્મા મમત્વ ધારે છે, તે તે વસ્તુઓથી આત્મા બન્ધાય છે અજ્ઞાનદશાથી જીવો, જગત્મા જ્યા ત્યા બન્ધાય છે, અર્થાત્ મમતાવત જીવો જ્યાથી છૂટવાનુ ધારે છે ત્યાજ પુન બન્ધાય છે સર્વ જીવોને દુ ખના ખાડામા પાડનાર મમતા છે, આવુ મમતાનુ વર્તન જાણીને સમતાએ તેનો નાશ કરવા તેના પેટમા પ્રવેશ કર્યો અને દશમા ગુણસ્થાનકના અન્તે મમતાનો પરિપૂર્ણ નાશ કર્યો મમતાના પેટમા પેશીને, અર્થાત્ મમતાનુ ઘર જાણીને મમતાનુ શીર્ષ કાપીને સ્વામિજીને આપ્યુ (૧)

સમતા શુદ્ધચેતનના ખોળામા બેસીને મિષ્ટ વચનો બોલવા લાગી, અર્થાત્ આત્મસ્વામિના ખોળાને પ્રાપ્ત થએલી સમતા અમૃતસમાન મિષ્ટ શબ્દોને બોલે છે સમતાવિના વચનમા મીઠાશ ઉત્પન્ન થતી નથી સમતાની વાણીથી-ક્રોધાગ્નિથી બળેલા મનુષ્યો પરમશાત થાય છે, સમતાએ પોતાના સ્વામિ પાસેથી અનુભવ અમૃત પીધુ, અર્થાત્ પોતાના શુદ્ધચેતનસ્વામિના સદ્ગુણોમા વિશ્રામ પામીને પોતાના સ્વામિના રૂપમા તલ્લીન થઈ ગઈ અને તેથી ઠેઠ અસખ્યાત પ્રદેશમા ઉતરી ગઇ અને ત્યા

રહેલા અનુભવઅમૃતનુ પાન કર્યું આત્માના અસખ્યાત પ્રદેશમા ઉંડા ઉતર્યાવિના અનુભવઅમૃતનુ પાન થતુ નથી જ્યાસુધી રાગદ્વેષના ઉછાળાથી મન ચચળ રહે છે, ત્યાસુધી આત્માના પ્રદેશોમા ઉંડા ઉતરી શકાતુ નથી મમતાનુ એટલુબધુ બળ હોય છે કે, આત્માના પ્રદેશમા સમતાને પ્રવેશ કરવા દેતી નથી. મમતા આત્માની સાથે સમતાનો સબન્ધ થવા દેતી નથી, પણ સમતાએ તો-તેજ કારણથી પ્રથમજ મમતાનો નાશ કર્યો, તેથી તેને આત્મસ્વામિને મળતા અને આત્મસ્વામિના પ્રદેશમા તલ્લીન થતા, કોઈ વિઘ્ન કરનાર રહ્યું નહીં, સમતા તેથીજ તેરમા ગુણસ્થાનકની પૂર્વે શુક્લધ્યાનદશામા અનુભવામૃત જલનુ પાન કરનાર બની, અર્થાત્ અનન્તકાળથી લાગેલી તૃષ્ણા તૃષાનો શીઘ્ર નાશ કર્યો, અને તેણે મમતાનુ નામ માત્ર પણ રહેવા દીધુ નહીં

સુમતિ કથે છે કે, સમતારૂપ મોટી વહૂએ પોતાનુ પરાક્રમ ફોરવી બતાવ્યુ સુમતિ મોટી એવી સમતા વધૂનુ ચરિત્ર બતાવવાને પ્રયત્ન કરે છે અને કથે છે કે, તેણીએ પોતાની શુદ્ધદષ્ટિરૂપ ચક્ષુના કટાક્ષાક્ષેપથી છાની છાની રીતે ઇશારા, એટલે પોતાના સ્વામિને રીઝવવાની લઘુલાઘવી કળાઓ-ચેષ્ટાઓ કરીને સ્વકીય શુદ્ધચેતનનુ મન વિંધી નાખ્યુ, અર્થાત્ પોતાના વશમા સ્વામિને લેઈ લીધા તેણીએ શુદ્ધદષ્ટિના કટાક્ષાક્ષેપોથી તેના સ્વામીનુ મન ખેંચી લીધુ બાહ્ય દેહધારી મનુષ્યોને તો સ્ત્રીઓ કટાક્ષાક્ષેપોથી મોહિત કરી નાખે છે, પણ અન્તરમા રહેલા શુદ્ધચેતનને સ્વવશમા કરવા એ કાર્ય કઈ સાધારણ નથી શુદ્ધદષ્ટિરૂપ ચક્ષુનુ સ્વરૂપ સમજવાની તથા તેને પ્રાપ્ત કરવાની આવશ્યકતા છે સમતાવિના શુદ્ધદષ્ટિ હોઈ શકતી નથી સમતા સર્વ પ્રકારના પદાર્થોને રાગ અને દ્વેષ વિનાની-શુદ્ધદષ્ટિથી અવલોકી શકે છે શુભ રાગ અને શુભ દ્વેષથી જે જે પદાર્થો અવલોકવામા આવે છે તેને શુભદષ્ટિ કહે છે અશુભ રાગ અને અશુભ દ્વેષથી જે જે દશ્યપદાર્થો દેખવામા આવે છે તેને અશુભદષ્ટિ કથે છે અશુભદષ્ટિનો ત્યાગ કરીને શુભદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવાની છે અશુભદષ્ટિનો ત્યાગ કરીને પ્રથમાભ્યાસ દશામા શુભદષ્ટિથી સર્વ પદાર્થો દેખવાની જરૂર છે આત્માના સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવાના જે જે ઉપાયો હોય, તેને શુભ રાગથી નિરીક્ષવા જોઈએ જે જે પદાર્થના સબન્ધથી આત્મા બધાતો હોય, તે તે પદાર્થને શુભદ્વેષદષ્ટિથી એવી રીતે નિરીક્ષવા કે, તેથી તે તે પદાર્થોથી કર્મ બાધવાનો પ્રસગ પડે નહીં શુભ દષ્ટિથી પણ આગળ વધીને સર્વ પદાર્થોને રાગ અને દ્વેષની પરિણતિ વિના દેખી શકાય, એવી સમતાદષ્ટિની અભ્યાસ દશા આદરવી જોઈએ જળમા કમળ રહે છે પણ નિર્લેપ રહે છે, તેવી રીતે આત્માની દશા

કરવી જોઈએ, અર્થાત્ સર્વ પદાર્થોને નિર્લેપદશાથી દેખી શકાય એવી શુદ્ધદષ્ટિ અન્તરમા રહેલી છે, તેને અધ્યાત્મ ભાનવડે પ્રગટ કરવી જોઇએ

શુદ્ધદષ્ટિથી જોતા સર્વ પદાર્થોનુ યથાતથ્યસ્વરૂપ અવબોધાય છે આ મારૂ અને આ ત્હારૂ એવી દષ્ટિનો પરિહાર કરીને શુદ્ધદષ્ટિથી પ્રત્યેક પદાર્થોનુ સ્વરૂપ વિલોકવુ જોઇએ શુદ્ધદષ્ટિથી મનુષ્ય ઉચ્ચ કોટી પર ચડી શકે છે અને તે ભવિષ્યકાળમા થનાર પરિણામોને પણ પ્રથમથી નિર્ધારી શકે છે શુદ્ધદષ્ટિમા એવી અદ્‌ભુતશક્તિ રહેલી છે કે, તે દરેક પદાર્થોને તેઓના મૂળસ્વરૂપે જણાવે છે શુદ્ધદષ્ટિની આગળ સત્યનો પ્રકાશ પડે છે અને અસત્યનો નાશ થાય છે, માટે શુદ્ધદષ્ટિથી દરેક પદાર્થો દેખવાનો અભ્યાસ પાડવાની ખાસ જરૂર છે આપણે દશ્ય પદાર્થોને વારવાર દેખીએ છીએ, પણ શુદ્ધદષ્ટિથી દેખતા ટોઇએ તો નવો સત્યનો પ્રકાશ પડ્યાવિના રહે નહીં પ્રત્યેક પદાર્થોને તેઓના મૂળધર્મ જોવાની ટેવ પાડવી જોઇએ અહ અને મમત્વના સબન્ધથી પ્રત્યેક પદાર્થોને દેખતા તે તે વસ્તુઓનુ સત્યરૂપ દેખી શકાતુ નથી કોઈ પણ ધર્મના તત્ત્વો જોવા હોય તો શુદ્ધદષ્ટિવડે દેખવા જોઇએ અમુક ધર્મ પોતાનો છે એવો મમતાભાવ ત્યાગ કરીને, શુદ્ધદષ્ટિથી દરેક ધર્મોમા રહેલુ સત્ય નિરીક્ષવાથી, સત્યનો પ્રકાશ વૃદ્ધિ પામે છે અને સત્યના સન્મુખ ગમન કરી શકાય છે અહત્વથી ધર્મની શ્રદ્ધાને પૂર્વે ધારણ કરવામા આવી હોય છે તો, તે માન્યતા વાળા ધર્મનુ સ્વરૂપ શુદ્ધદષ્ટિથી નિરખી શકાતુ નથી શુદ્ધદષ્ટિથી પ્રત્યેક ધર્મમા નયોની અપેક્ષાએ જે જે સત્ય રહ્યુ હોય છે, તે સમ્યક્રીત્યા અવબોધી શકાય છે શૃગીમત્સ્ય સમુદ્રમા રહીને પણ મિષ્ટ જલનુ પાન કરે છે, તેમ શુદ્ધદષ્ટિ ધારક આત્મા જ્યા ત્યાથી સાપેક્ષનાદ પ્રમાણે, પ્રત્યેક ધર્મોનુ સ્વરૂપ સમજે છે અને નયોની સાપેક્ષાએ ધર્મોની સત્યતાનો સ્વીકાર કરે છે અને તેથી તેને 'સત્ય' જ્યા ત્યાથી સુઝી આવે છે-આવી શુદ્ધદષ્ટિથી આત્મપ્રભુનુ સમ્યક્‌પણે અવલોકન કરી શકાય છે શુદ્ધદષ્ટિ ખીલવાથી મનુષ્યો શ્રુતજ્ઞાનના સિદ્ધાન્તોને સાપેક્ષાએ હૃદયમા ઉતારી શકે છે જેટલા વચનના માર્ગ છે, તેટલા નયનાદ છે અને જેટલા નયનાદ છે તેટલા પરસમય છે નયચક્રમા કથ્યુ છે કે

॥ गाथा ॥

जावइया वयण पहा, तावइया चेव हुंति नयवाया ॥
जावइया नयवाया, तावइयया चेव पर समया ॥ १ ॥

દુનિયામા જેટલા વચનો છે, તે સર્વને નયોની સાપેક્ષાએ ગ્રહણ કરવામા આવે તો સ્વસમયને પ્રગટ કરે છે અને દુનિયામા જેટલા વચનો નયોની અપેક્ષાવિના બોલવામા અને શ્રદ્ધા કરવામા આવે છે તેટલા પરસમય છે નયોની સાપેક્ષા પૂર્વક વચનોને જાણવામા આવે, શ્રદ્ધા કરવામા આવે અને બોલવામા આવે, તો સ્યાદ્વાદશાસનની પુષ્ટિ થાય છે જો આ પ્રમાણે રાગ અને દ્વેષનો ત્યાગ કરીને સાપેક્ષપણે દરેક વસ્તુઓનુ જ્ઞાન કરવામા આવે છે તો, શુદ્ધદષ્ટિની ખીલવણી થાય છે આશયોની વિભિન્નતાનો બોધ કરવાને માટે અપેક્ષાવાદ એક જ્ઞાનરૂપ અંજન છે અને તેનાથી શુદ્ધદષ્ટિ ખીલે છે, અર્થાત્ શુદ્ધદષ્ટિનો પ્રકાશ વૃદ્ધિ પામેછે અને અશુભથી રાગ દ્વેષની મલીનતા ટળે છે

જેને શુદ્ધદષ્ટિની પ્રાપ્તિ કરવી હોય, તેણે નયોનો સાપેક્ષવાદ સમજવો જોઇએ જો નયોનો સાપેક્ષવાદ સમજવામા આવે તો, ધૂળ માથી સુવર્ણ કાઢવામા આવે છે તેની પેઠે દુનિયામા પ્રગટેલા ગમે તેવા પુસ્તકોમાથી સમ્યક્સાર ખેચી શકાય છે, તેમજ મિથ્યા શાસ્ત્રોને પણ શુદ્ધદષ્ટિના પ્રતાપથી સમ્યક્પણે પરિણમાવી શકાય છે, આત્મતત્ત્વ સમ્બન્ધી ઘણુ જાણવામા આવે છે અને કોઈ પણ જાતનો કદાગ્રહ રહેતો નથી દરેક વસ્તુઓને ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિથી લોકો દેખીને તેને ભિન્ન ભિન્નપણે કથે છે, તે ભિન્ન ભિન્ન દષ્ટિના આશયો અને તેનુ રહસ્ય અપેક્ષાએ ખેચી શકાય છે, તેથી શુદ્ધદષ્ટિ ધારક જીવ કોઈ પણ કદાગ્રહના વશીભૂત થતો નથી ઉત્તમ શુદ્ધદષ્ટિધારક મનુષ્ય, શ્રીમહાવીર પ્રભુ કથિત સિદ્ધાન્તોનુ સાપેક્ષ વાદથી પરિપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણે છે અને તેથી તે જિનવાણીની અલૌકિકતામા અપૂર્વ શ્રદ્ધા ધારે છે, તેમજ આત્મતત્ત્વને ઉપાદેય તરીકે જાણી તેની પ્રાપ્તિમાટે સદ્ગુણોનો વ્યાપારી બને છે અને દુર્ગુણોના નાશ કરવા યથાશક્તિ ઉદ્યમ કરે છે તે, રાગ અને દ્વેષના ઉછાળાઓને સમતાથી વારે છે અને શુદ્ધદષ્ટિથી પોતાના આત્મસ્વરૂપને નિરખ્યા કરે છે સમતાએ શુદ્ધદષ્ટિથી આત્મ પ્રભુનુ મન વશ કરી લીધુ, અર્થાત્—આત્મા, સમતાના સગમા રહે અને મમતાનો બિલકુલ વિશ્વાસ કરે નહીં, એવી આત્માની દશા કરી—મમતાનો પરિપૂર્ણ નાશ કરી સમતા પોતાની ઉત્તમ દશામા વધવા લાગી,—પોતાના આત્મપ્રભુનો એક ક્ષણમાત્ર પણ સગ ત્યાગતી નથી, અર્થાત્ શુકલ ધ્યાનવડે પોતાના સ્વામીને સમયે સમયે આરાધવા લાગી ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરીને સમતા પોતાના પતિની સાથે ઉચ્ચ ગુણસ્થાનકની ભૂમિમા વિચરવા લાગી મોહના પરિપૂર્ણ નાશથી સમતાની શક્તિ અત્યત ઉલ્લસવા

લાગી અને તેથી તેણીએ પૂર્ણસ્વરૂપ પ્રગટાવવા માંડ્યુ બારમા ગુણઠાણે ઉત્તમ સમતા આવે છે, અને ત્યા શુકલ ધ્યાનનો એકત્વ વિતર્ક અપ્રવિચાર નામનો પાયો હોય છે તેમજ ત્યા શ્રુતજ્ઞાનનુ પરિપૂર્ણ આલંબન હોય છે બારમા ગુણસ્થાનક સુધી દ્રવ્યમન અને ભાવમન એ બન્ને હોય છે બારમા ગુણઠાણા પશ્ચાત સમતાએ આત્માના સબન્ધે એક અપૂર્વ ફળ પ્રગટાવ્યુ તે જણાવે છે સમતાએ લોકાલોક પ્રકાશક કેવલજ્ઞાનરૂપ પુત્ર પ્રસવ્યો અને તેથી તેણીનુ કાર્ય સિદ્ધ થયુ બારમા ગુણઠાણાના અન્તે મતિજ્ઞાનાવરણીય, શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય, અવધિજ્ઞાનાવરણીય, મન પર્યવજ્ઞાનાવરણીય અને કેવળજ્ઞાનાવરણીય, એ પાચ પ્રકારના આવરણોનો સમ્પૂર્ણ ક્ષય કરીને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન કર્યું કેવલજ્ઞાનથી ચઉદ રાજલોક અને અલોકનો પ્રત્યક્ષ ભાસ થાય છે કેવલજ્ઞાનમા સર્વ જ્ઞાનનો અન્તર્ભાવ થાય છે સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનની અવધિ કેવલજ્ઞાન છે લોક અને અલોક જ્ઞેય છે જ્ઞેયનો સાક્ષાત્ પ્રકાશ કરનાર કેવલજ્ઞાન છે કેવલજ્ઞાનની જૈનશાસ્ત્રોમા જેવી ઉત્તમ વ્યાખ્યા કરવામા આવી છે, તેવી અન્ય દર્શનકારોના શાસ્ત્રોમા જોવામા આવી નથી ઉત્તમ એવી સમતાની પ્રાપ્તિવિના કોઇને કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી જે મનુષ્ય ઉત્તમમા ઉત્તમ એવા સમતાના ભેદને ધારણ કરે છે, તેજ કેવલજ્ઞાન પ્રગટાવી શકે છે સમતાવિના જ્ઞાનનો પ્રકાશ થતો નથી સમતાથી બે ઘડીમા કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે સમતાના ઘણા ભેદ છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી સમતાથીજ કેવલજ્ઞાનરૂપ પુત્રની ઉત્પતિ દર્શાવે છે મોહનીય કર્મનો જે જે અશે ક્ષય થાય છે, તે તે અશે સમતા પ્રગટ થતી જાય છે મોહનીય કર્મ, દશમા ગુણસ્થાનક પર્યંત વિઘ્ન કરે છે સમતાથી મોહનો નાશ કરીને ઉપર ઉપરના ગુણસ્થાનકપર ચઢી શકાય છે અને છેવટે સર્વ જ્ઞાનમા શ્રેષ્ઠ એવુ કેવલજ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે સમતા ખરેખર અનેક ગુણો પ્રગટાવવાને સમર્થ થાય છે સમતા તેરમા ગુણસ્થાનકમા પરમાત્મ પ્રભુને, પ્રદેશપ્રદેશરૂપ અગોઅગ મિલાવીને મળી અને અનન્ત આનન્દમા ઝીલવા લાગી, અર્થાત્ આનન્દઘન એવુ પરમાત્માનુ પદ તેણે પ્રાપ્ત કર્યું, એમ શ્રી આનન્દઘનજી કથે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ ઉપર્યુક્ત જણાવેલ સમતાની દશાને ખરેખર હૃદયમા ધારણ કરવી જોઈએ મનુષ્યોએ સર્વત્ર-સર્વદા-સર્વથા-શર્મદા એવી સમતાની દશા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ આ નાનકડા પદમા સર્વ સિદ્ધાંતોનો પરમાર્થ આવી જાય છે. સમતાવિના મનુષ્ય

ઉચ્ચ થઈ શકતો નથી અને તે કોઈને ઉપકાર કરવા પણ સમર્થ થઈ શકતો નથી સમતાના ઉપાસકોથી જગત્‌ના મનુષ્યોને જે લાભ મળે છે તેવો લાભ અન્ય કોઈથી મળતો નથી સમતાને ધારણ કરનારાઓ ખરી દયા પાળવાને માટે સમર્થ થાય છે સમતાધારકોની વાણીથી અનેક મનુષ્યોના રાગદ્વેષ છૂટી જાય છે સમતાવતને આખુ જગત એકરૂપ દેખાય છે, અર્થાત્ તેમા કોઇ મિત્ર વા કોઈ શત્રુ તરીકે ભાસતુ નથી, તેથી તે જે કઈ કરે છે તે સર્વે પરમાત્માને હૃદયમા ધારણ કરીનેજ કરે છે એમ સમજવુ

સમતા યાને સમભાવની દશાથી વિમુખ રહેનારાઓ મહાત્મા ઓની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી, અને તેવા પ્રકારના મનુષ્યો કોઈનુ ઉત્તમ રીતે ભલુ કરવા સમર્થ થતા નથી સમતાની દશાને પ્રાપ્ત કરવા માટે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની અત્યત જરૂર છે જેઓ અધ્યા ત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાને શક્તિમાન્ થયા નથી, તેઓ સત્તાધારી વા ગમે તેવા પડિત હોય તોપણ પોતાના મનની ઉચ્ચદશા કરવાને શક્તિમાન્ થતા નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનવિનાનુ પાડિત્ય જગત્‌મા અશાન્તિ વધારે છે અને તેના ધારકને અહંત્વના ખાડામા પાડે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી સમ તાની આવશ્યકતા સમજાય છે અને આત્મસૃષ્ટિમા ઉતરી શકાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી શરીર, વાણી અને મનની સ્વસ્થતા જાળવી શકાય છે, માટે સમતાને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાવાળાઓએ પ્રથમ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવુ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ધર્મની ક્રિયાઓના ગુપ્ત રહસ્યો સમજાય છે અને માનસિકદશાની ઉચ્ચતામાટે પ્રયત્ન કરી શકાય છે અધ્યાત્મ જ્ઞાનથી જેટલી ધર્મની ઉન્નતિ કરી શકાય છે તેટલી અન્યથી થતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનથી સર્વે જીવોને પોતાના આત્મસમાન લેખી શકાય છે અનાદિકાળથી લાગેલી એવી મિથ્યાત્વ ભ્રમણા પણ અધ્યાત્મજ્ઞા નથી ટળે છે પોતાનો અધિકાર કયો છે તે પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી જાણી શકાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી પરમાર્થપ્રેમની દૃષ્ટિ પ્રગટે છે અધ્યાત્મજ્ઞા નથી સર્વે જાતને પોતાના કુટુમ્બ સમાન લેખી શકાય છે અધ્યાત્મ જ્ઞાનથી દરેક ધાર્મિક ક્રિયાઓને સ્વાધિકાર પ્રમાણે આદરી શકાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના શ્રમણપણુ પ્રાપ્ત કરી શકાતુ નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે ગુણાનુરાગ પ્રગટે છે અધ્યાત્મજ્ઞાનથી ગુણદૃષ્ટિ પ્રગટે છે અને દોષદ ષ્ટિનો નાશ થાય છે

જગત્‌મા ખરેખરા અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિવિનાના કેટલાક મનુષ્યો, એવા પ્રકારના હોય છે કે તેઓ સદાકાલ ગમે તેના દોષ જ જોયા કરે છે કોઇમા હજારો ગુણો છતા તેના સામી દૃષ્ટિ ન થતા, તેનામા રહેલા

એક બે આદિ જે દુર્ગુણો હોય છે, તેજ તેની દૃષ્ટિમા આવી શકે છે. વિદ્વાન્ વા અવિદ્વાન્ મનુષ્યવર્ગમા દોષદૃષ્ટિધારકોની સખ્યા વિશેષ પ્રમાણમા હોય છે પહેલા પ્રકારની દોષદૃષ્ટિને ધારણ કરનારાઓ ગમે તે વસ્તુમાથી કઈ પણ દૂષણ શોધી કાઢીને રાજી થનારા હોય છે, તેથી તેઓ દોષદૃષ્ટિની વૃદ્ધિ કરે છે અને દોષદૃષ્ટિના જોરથી પોતાના મનમા અનેક દોષોને પ્રગટાવે છે પહેલી દોષદૃષ્ટિ ધારણ કરનાર મનુષ્યો પોતાનુ તેમજ અન્યનુ શ્રેય કરવા સમર્થ થઈ શકતા નથી, અર્થાત્ તેઓના સમાગમમા જે જે મનુષ્યો આવે છે, તેઓને તેઓનાથી સદ્ગુણોનો લાભ મળી શકતો નથી, પણ ઉલટો દુર્ગુણોની પ્રાપ્તિ થવાનો સભવ રહે છે પહેલી દૃષ્ટિધારકો, દુર્જનની રીતને અનુસરનારાઓ છે, તોપણ તેવા પ્રકારના મનુષ્યો પ્રસગોપાત્ત મહાત્માઓની સગતિથી કઈક કઈક સુધરે છે અને તેઓ બીજી દૃષ્ટિમા આવી શકે છે દ્વિતીય દૃષ્ટિમા રહેનારા મનુષ્યો, દોષો અને સદ્ગુણો એમ બેને દેખે છે કોઈ પણ મનુષ્યમા રહેલા સત્ય અને બ્રહ્મચર્ય એ બે ગુણોને દેખે છે, તેમજ તેનામા રહેલા ક્રોધ અને વ્યસન આદિ દુર્ગુણોને પણ દેખી શકે છે તેઓ ગુણોને દેખે છે તોપણ-દોષની ભાવનાથી દોષોથી મુક્ત થતા નથી અન્ય મનુષ્યોમા રહેલા દોષોને દેખવાની અર્થાત્ દોષની ભાવના જાગ્રત રહેવાથી પોતાના મનમા દોષોના સૂક્ષ્મ સસ્કાર પડે છે તેથી, તે ઉચ્ચ થઇ શકતો નથી દોષ અને ગુણ એ બેને દેખનારા મનુષ્યો પહેલી દૃષ્ટિવાળા કરતા સખ્યામા અલ્પ હોય છે બીજી દૃષ્ટિ કરતા ત્રીજી દૃષ્ટિ અત્યત ઉત્તમ છે ત્રીજી ગુણદૃષ્ટિ છે, મનુષ્યોમા અનેક પ્રકારના અવગુણો હોય છે, છતા પણ તેમા જે ગુણ હોય છે તેનેજ ત્રીજી દૃષ્ટિવાળો મનુષ્ય ગ્રહણ કરે છે શ્રીકૃષ્ણે જેમ કૂતરામા અનેક દોષો છતા ફક્ત તેના દાત વખાણ્યા, તેમ ત્રીજી દૃષ્ટિવાળો મનુષ્ય, અનેક દુર્ગુણો તરફ લક્ષ ન આપતા તેમા રહેલા સદ્ગુણો તરફ લક્ષ્ય આપે છે ત્રીજી દૃષ્ટિધારકો, ગુણોની મહત્તા સારીપેઠે સમજી શકે છે અને તેથી પત્થરમાથી રત્ન ગ્રહવાની પેઠે ગુણોનેજ દેખ્યા કરે છે, અર્થાત્ મનુષ્યોની શ્વેતબાજુને તેઓ દેખે છે કાળી બાજુ સામુ દેખવાને તેઓ પ્રયત્ન કરતા નથી વીતરાગપ્રભુવિના સર્વ મનુષ્યવર્ગમા દોષો અને સદ્ગુણો એ બે હોય છે દુનિયામા કોઈપણ એવો મનુષ્ય નથી કે જેનામા સર્વ ગુણોજ હોય ! સર્વ મનુષ્યોમા દોષો અને ગુણો રહેલા છે, તેથી દોષ દેખનારાઓ તે તે દોષથી મુક્ત થતા નથી દોષને દેખવાથી અને દોષને દેખી નિંદા કરવાથી અનેક પ્રકારના કર્મ ગ્રહણ કરાય છે, એમ તે ત્રીજી દૃષ્ટિવાળો સારીપેઠે જાણે છે, તેથી તે

કોઈનામા દોષ દેખે છે, વા સાભળે છે તોપણ તે દોષીના ઉપર અરૂચિ ધારણ કરતો નથી અને તેની નિન્દા પણ કરતો નથી, ફક્ત તેનામા રહેલા જે જે સદ્ગુણો હોય છે તેના પ્રતિજ લક્ષ રાખે છે ગુણદૃષ્ટિવાલો લાખો કરોડો મનુષ્યોના સમાગમમા આવે છે તોપણ, તે સર્વમા જે જે અંશે ગુણો ખીલ્યા હોય છે તેનેજ દેખે છે, તેથી તે પોતાના આત્માની ઉચ્ચદશા કરે છે અને અન્યોના આત્માનુ પણ ભલુ કરવા સમર્થ બને છે સર્વત્ર ગુણની દૃષ્ટિ ધારણ કરનારાના હૃદયથી પરમાત્મા દૂર રહેતા નથી ત્રીજી દૃષ્ટિધારકો, પોતાના શુભ મનથી જગતમા શાન્તિ ફેલાવી શકે છે અને તેમના મનની ઉચ્ચદશા થવાથી કોઇના તે શત્રુ બનતા નથી, તેવા પ્રકારના મનુષ્યો, સન્ત વા મહાત્માની કોટીમા ગણાય છે ત્રીજી દૃષ્ટિ ધારણ કરનારાઓ મન, વાણી અને કાયાથી જગતના ઉપર જે ઉપકાર કરે છે તેનુ વર્ણન થઈ શકે તેમ નથી આવી-ત્રીજી દૃષ્ટિને ધારણ કરનારાની સખ્યા અલ્પ હોય છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનની રહેણીથી, ઉત્તમ એવી ત્રીજી દૃષ્ટિની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે પ્રત્યેક મનુષ્યે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવુ જોઇએ અધ્યાત્મજ્ઞાનના પુસ્તકો વાચવામાત્રથી કંઈ અધ્યાત્મતત્ત્વ પ્રગટી નીકળતુ નથી, પણ વારવાર અધ્યાત્મજ્ઞાનની હૃદયમા ભાવના રાખવાથી અધ્યાત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેથી સર્વ મનુષ્યોના આત્માઓને સમભાવની દૃષ્ટિથી દેખી શકાય છે અધ્યાત્મભાવનાથી સર્વ જીવોને સમાનદૃષ્ટિથી દેખી શકાય છે

ચારે ખડના મનુષ્યો, સમાનદૃષ્ટિથી એકબીજાને દેખે તો ખરેખર દુનિયાની શાન્તિ સારી રીતે રહી શકે સર્વ દેશના મનુષ્યોમા જો સમભાવની દૃષ્ટિ વધે તો વૈરઝેર અને ખૂનખાર યુદ્ધો નષ્ટ થઈ જાય અને પરસ્પર સાત્ત્વિક પ્રેમ પ્રગટવાથી એકબીજાનુ સારી રીતે કલ્યાણ કરી શકાય દુનિયામા સર્વ જીવોનુ ભલુ કરવુ હોય તો સમાન દૃષ્ટિ ધારણ કરવી જોઈએ સમાન દૃષ્ટિથી સમતાની વૃદ્ધિ થયા કરે છે અને તેથી મહાત્માઓની કોટીમા પ્રવેશાય છે સમતાથી પોતાના આત્માની ઉચ્ચતાની સાથે જગતના જીવોની ઉન્નતિ કરી શકાય છે, માટે સસારનો સુધારો અને સસારમા સહજસુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય તો, સમતાને પ્રાપ્ત કરવાની ખાસ જરૂર છે

છે ખરેખર સમતાના પરિણામથી સસારમા રહ્યા છતા પણ સસારથી નિર્લેપ રહી શકાય છે

મનુષ્યો, પ્રત્યેક કાર્યો કરતી વખતે હૃદયમા સમતાને ધારણ કરે તો, ખરેખર તેમનો આત્મા ઉચ્ચ થયા વિના રહે નહીં જગત્મા ગગાનદી આદિ નદીઓ કરતા અનન્તગણી શીતલ એવી સમતા નદી છે, તેમા મહાત્માઓ ઝીલ્યા કરે છે સમતાથી મન સ્થિર રહે છે અને તેથી બુદ્ધિ પણ વૃદ્ધિ પામે છે જૈનોએ શ્રીમહાવીર પ્રભુના પગલે ચાલી સમતાનો આદર કરવો જોઈએ સમર્થ પુરૂષોજ સમતાને સેવી શકે છે અસમર્થ મનુષ્યો મનને કાબુમા રાખવાને શક્તિમાન્ થતા નથી, તેથી તેઓ સમતાના પ્રદેશમા વિચરી શકતા નથી મનના વેગને કાબુમા રાખવાની જેનામા શક્તિ પ્રગટી છે, તે સમતાના પ્રદેશમા વિચરી શકવા સમર્થ થાય છે સાધુઓ અને સાધ્વીઓ ખરેખર સમતા ભાવવિના ઉચ્ચ થઈ શકતા નથી સમતા એ આત્માનો ભાવ પ્રાણ છે પ્રાણવિના શરીર ટકી શકતુ નથી, તેમ સમતાવિના આત્મા પોતાના સ્વરૂપે રહી શકતો નથી સમતાને પ્રાપ્ત કરીને યોગીઓ જગત્મા અદ્ભુત કાર્ય કરવાને સમર્થ થાય છે સમતા વિનાના તપ, જપ, વગેરે અનુષ્ઠાનો સફળ થતા નથી જગતના કોઈ પણ પદાર્થોને ઇષ્ટ વા અનિષ્ટ ગણ્યાવિના,-પ્રારબ્ધયોગે પ્રત્યેક પદાર્થોના સબન્ધમા જ્ઞાનિયો આવે છે તોપણ, તેઓ ઘણા ભાગે નિર્લેપ રહી શકે છે અને કરોડો મનુષ્યોપર સાત્વિક ગુણની અસર કરે છે અસમતાવન્ત મનુષ્ય અનેક પ્રકારના ભાષણો વા લેખો લખીને, જેવી સારી અસર દુનિયાપર કરી શકતો નથી, તેવી સારી અસર ખરેખર સમતાવન્ત મનુષ્ય મૌન રહ્યો છતો પણ કરી શકે છે સમતા ધારક મનુષ્યો, પશુ પખીઓ વગેરે પ્રાણીઓઉપર પણ શાન્તિની અસર કરવા સમર્થ થાય છે ઉત્તમ પ્રકારની ક્ષમા અને ઉત્તમ પ્રકારની દયા તથા ઉત્તમ જ્ઞાન અને ઉત્તમ સન્યાસનો પણ સમતામા સમાવેશ થાય છે સમતાથી આત્માની સર્વે પ્રકારની શક્તિયોનો પ્રકાશ થાયછે, માટે ભવ્ય મનુષ્યોએ સર્વ પ્રકારના વ્યાવહારિક કાર્યો તથા પારમાર્થિક કાર્યો કરતી વખતે સમતાને હૃદયમા ધારણ કરવી સમતાનુ સ્વરૂપ જાણીને તેને આચારમા મૂકવાની દરરોજ ટેવ પાડવી ક્ષણે ક્ષણે સમતાના પાઠનો અભ્યાસ કરવાથી આત્મા સમતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે અને જાગ્રત થએલી સમતા પોતાના પરમાત્મ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરે છે.

पद ९१

(राग मारु)

वारोरे कोइ परघर रमवानो ढाल ॥
न्हानी वहुने परघर रमवानो ढाल ॥ ॥ ए आंकणी ॥
परघर रमता थइ जूठा बोली, दे छे धणीजीने आल. ॥
॥ वारो० ॥

अलवे चाला करती हींडे, लोकडां कहे छे छीनाल ॥
उलभडा जण जणना लावे, हैडे उपासे साल. ॥ वारो० ॥ २ ॥
वाहरे पडोसण जुओ ने लगारेक, फोकट खाशे गाल ॥
आनन्दघन प्रभु रगे रमतां, गोरे गाल झबूके जाल ॥वारो०॥३॥

ભાવાર્થ—સમતા ઉત્તમ સ્ત્રી છે, તેથી તે આત્માના ઉપર અત્યંત પ્રેમ ધારણ કરે છે. અશુદ્ધ ચેતના, પરપુદ્ગલ વસ્તુઓના સબન્ધથી ક્રોધાદિકના પરભાવરૂપ પરઘરમાં રમવા ચાલી જાય છે અને તેથી તે કર્મની અશુદ્ધતાને ધારણ કરીને અશુદ્ધ ચેતનારૂપે બની રહે છે. મનુષ્યોના દુર્ગુણો અવલોકવા, અન્ય આત્માઓનું બુરૂ ઈચ્છવું, પરવસ્તુઓને પોતાની કરવામાટે અનેક પ્રકારની પ્રાપંચિક કળાઓનો વિચાર કરવો, મનુષ્યોની હીનતા કરવામાટે તેઓના ઉપર આળ મૂકવા, પરનો ઉત્કર્ષ દેખીને તેનો અપકર્ષ કરવા પાપના વિચારો કરવા, ગમે તેના દોષો જોવાની ટેવ પાડવી, હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વ્યભિચાર આદિ કુકર્મોના વિચારો કરવા, સ્વાર્થની બાજી રમવાની યુક્તિયો શોધવી, દુનિયાને ઠગવા માટે અનેક શોધો કરવી, પ્રાણીઓ ઉપર દ્વેષ ધારણ કરીને તેઓનું બુરૂ કરવા અનેક પ્રકારના કુતર્કો કરવા, વિષયભોગ અને મોજ-શોખના વિચારો કરીને અનેક પ્રાણીઓના પ્રાણની આહૂતિ લેવાય એવા પ્રયત્નો કરવા, કેટલાક પ્રાણીઓને પોતાના માનવા અને કેટલાકને બુરા માનવા, મનુષ્યોની હાસી કરવી, પ્રાણીઓને બીવાવવાના ઉપાયો શોધવા, કપટથી અસત્ય ભાષણ કરવું, યુદ્ધોની સામગ્રીઓ તૈયાર કરવી અને આત્માને નહિ માનતા જડવાદના સિદ્ધાન્તનો સ્વીકાર કરવો, ઇત્યાદિ અશુદ્ધ ચેતનાનું પ્રવર્તન છે. નીચ પ્રવૃત્તિ કરનારી અશુદ્ધ ચેતના છે, તેથી તે ન્હાની વહૂ જણાય છે. સમતા સમજુ અને પરહિત કરનારી છે, તેથી તે અશુદ્ધ ચેતનાને હિત શિક્ષા દેછે, કિન્તુ અશુદ્ધ ચેતના તેને ગણકારતી

નથી અને નીચ પ્રવૃત્તિમા વધ્યા કરે છે સમતાએ જાણ્યુ કે મારા કથનની અશુદ્ધ ચેતનાને અસર થતી નથી, માટે હુ કોઇને આ વાત જણાવુ કે જેથી અન્ય કોઈ,-નાની વધૂને સ્વશક્તિથી ઠેકાણે લાવે સમતા ખરેખર આત્માની મોટી વધૂ છે અને અશુદ્ધ ચેતના નાની વધૂ (વહુ) છે ઉપર્યુક્ત એતાદશ વિચાર કરીને તે, લોકોને આ પ્રમાણે જણાવે છે કે, અરે કોઈ ઉપકારી પુરૂષ ! નાની વધૂને પરઘર રમવાનો ચાલ પડી ગયો છે તેને વારો-હઠાવો રાગ અને દ્વેષયોગે પરભાવરૂપ ઘરમા રમતા તે જુઠાબોલી બની છે સત્ય તત્ત્વને અસત્ય કથે છે અને અસત્ય તત્ત્વને સત્ય કથે છે ધર્મને અધર્મ કથે છે અને અધર્મને ધર્મ કથે છે જડધર્મને ચેતનધર્મ તરીકે કહે છે અને આત્મસ્વામિઉપર અનેક પ્રકારના આળ ચઢાવે છે આત્મજ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રધર્મને વગોવે છે કુધર્માનો આત્માપર આરોપ કરે છે આત્માના જે જે કૃત્ય ન હોય તેને આત્માના કહે છે વિભાવિક ધર્મને આત્માનો કહીને ખરેખર તે આત્માના ઉપર આળ ચઢાવે છે અશુદ્ધ ચેતના આવા ચાળા કરીને પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેથી લોકો તેને છીનાલ કથે છે આત્માની શુદ્ધ સગતિનો ત્યાગ કરીને રાગ દ્વેષરૂપ પરપુરૂષનીસાથે રમણુતા કરનાથી જ્ઞાની લોકો અશુદ્ધ ચેતનાને છીનાલ કહે, તો તેમા કઈ ખોટુ નથી અશુદ્ધ ચેતના પ્રત્યેક મનુષ્યના ઉપાલભોને પામે છે, કારણકે પ્રત્યેક મનુષ્ય સાથે તે દ્વેષ, પરિતાપ વગેરે કરે છે, તેથી લોકોમા તેનુ માન ઘટયુ છે "અશુદ્ધતાથી કોનો ઠપકો ન મળે અને કોણ માનની હાનિ ન કરે ?" અશુદ્ધ ચેતનાથી મન, વચન અને કાયાની પણ વિપરીત પ્રવૃત્તિ થાય છે કોઈ પણ મનુષ્ય અશુદ્ધ ચેતનાની અનીતિમય ચેષ્ટાને દેખ્યા પછી, ઠપકો આપ્યાવિના રહેતુ નથી, આવી તેની પ્રવૃત્તિથી તે હૃદયમા શલ્ય ઉત્પન્ન કરે છે

સમતા, સુમતિ અને શ્રદ્ધા વગેરે પાડોસણોને કથે છે કે,-તમે લગારેક અર્થાત્ અલ્પ પણ દેખો, અને અશુદ્ધ ચેતનાને ઠેકાણે લાવો, નહિ તો એ ફોકટ ગાળ ખાશે જો તે પરભાવરૂપ અશુદ્ધતાનો ત્યાગ કરીને આનન્દના ઘનભૂત એવા આત્માની સાથે રમણુતા કરે તો, તેના સ્વસ્વભાવરૂપ ગોરા ગાલ ઉપર ઉપયોગરૂપ ઝાલ ઝબુકે, અર્થાત્ ઝાલ નામનુ આભૂષણ તેના કાનમા ઘાલવાથી તેના ગાલ ઉપર પ્રકાશ પડે સમતાના આ કથનનો સારાશ એ છે કે, જો અશુદ્ધચેતના પોતાની ભૂલ સમજીને હવેથી આત્માની સગતિ કરે અને પરપુદ્ગલ વસ્તુના ઘરમા ન જાય તો તેના ઉપર આત્મપતિની કૃપા થાય અને તેથી તે અનુભવ-

જ્ઞાનનુ શ્રવણુ કરી શકે અને તેના મુખપર આનન્દની છાયા છવાઈ જાય, આત્માની સાથે રમણુતા કરતા અશુદ્ધચેતના તે શુદ્ધચેતનારૂપે બદલાઈ જાય છે રાગ અને દ્વેષના સબન્ધથી દૂર થએલી ચેતનાને શુદ્ધચેતના કહેવામા આવે છે રાગ અને દ્વેષની અશુદ્ધતાથી કઈ એકદમ દૂર થઈ શકાતુ નથી ચેતનાને રાગ અને દ્વેષના સબન્ધવિનાની કરવાનો પ્રતિદિન અભ્યાસ કરવો રાગ અને દ્વેષવિનાની ચેતના તેજ સર્વોત્તમ ચેતના કહેવાય છે ચેતનાની અર્થાત્ જ્ઞાનની સર્વોત્તમતા કરવામાટે, ચારિત્રમોહ નીયને જીતવા દરરોજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ રાગ અને દ્વેષ સહચા રિજ્ઞાનથી દુનિયાનુ તેમજ પોતાનુ ઉત્તમ શ્રેય સાધી શકાતુ નથી, અર્થાત્ રાગ અને દ્વેષની વૃદ્ધિ કરનારા જ્ઞાનથી, કોઈનુ શ્રેય સાધી શકાતુ નથી કહ્યું છે કે,

> तज्ज्ञानमेव न भवति, यस्मिन्नुदिते विभाति रागगण ।
> तमस कुतोऽस्तिशक्ति र्दिनकरकिरणाग्रत स्थातुम् ॥ १ ॥

"જે જ્ઞાન પ્રગટે છતે રાગદ્વેષાદિ સમૂહ પ્રગટે, તે જ્ઞાનને જ્ઞાનજ ગણાય નહિ તમની શી શક્તિ છે કે તે સૂર્યના કિરણુ આગળ રહી શકે" જે જે અશે રાગ અને દ્વેષાદિ કષાયોનો નાશ થાય છે, તે તે અશે ચેતનાની શુદ્ધિ થાય છે અને તે તે અશે આત્માની ઉચ્ચતા કહેવાય છે આત્માના સ્વરૂપમા રમણુતા કરવાથીજ શુદ્ધચેતના પ્રગટે છે, એમ લેખકનો સ્વાનુભવ છે

पद ९२

(राग कानडो)

दरिसन प्रानजीवन मोहे दीजे, बिन दरिसन मोहि कल न परतु है ॥
तलफ तलफ तन छीजे ॥ दरिसन० ॥ १ ॥
कहा कहु कछु कहत न आवत, बिन सेजा क्यु जीजे ॥
सोहु खाइ सखी काउ मनावो, आपही आप पतीजें ॥ द० ॥ २ ॥
देउर देराणी सासु जेठाणी, युही सब मिल खीजें ॥
आनन्दघनविन प्रान न रहे छिन, कोडी जतन जो कीजे ॥ द० ॥३॥

ભાવાર્થ—સમતા પોતાના આત્મસ્વામિને કથે છે કે, હે પ્રાણ-

જીવન ! મને આપ દર્શન દો. આપશ્રીના દર્શન કર્યાવિના મને કળ પડતી નથી-મને અંશ માત્ર પણ ગમતુ નથી. માછલી જેમ જલના વિયોગે તરફડે છે અને તેનું શરીર બળે છે, તે પ્રમાણે હે સ્વામિન્ ! આપના દર્શનવિના મારો જીવ તલપે છે અને શરીરમા અગ્નિ ઉઠે છે વિરહાનલથી શરીર બળે છે, તેનો ઉપાય ફક્ત આપના દર્શનવિના અન્ય નથી. સમતા કથે છે કે, હે સુમતિ ! હુ વારવાર આ સબન્ધી શુ કહુ? હવે આના કરતા વિશેષ કહેવાતુ કયાથી લાવુ? આટલુ કહેતા ચેતન ન આવે તો હવે કહવાનુ કંઈ બાકી રહેતુ નથી. માગ સ્વામિવિના સ્થિરતારૂપ શય્યાની શોભા અશમાત્ર નથી. હે સુમતિસખી ! સોગન ખાઈને હુ તમારીજ છુ, એવા શબ્દોના કથન દ્વારા હવે શા માટે ચેતનને મનાવો છો? હવે તો પોતાની મેળે તે સમજશે, વારવાર મનામણુ કરવાની કંઈ જરૂર નથી. પોતાની મેળે મનુષ્યો અન્તે સમજીને પોતાના માર્ગે આવે છે. વાર્યાથી કરવામા ન આવે તે હાર્યાથી કરવામા આવે છે, માટે હે સખીઓ ! એની મેળે પોતાના ઘેર સ્વામી આવશે. વિવેકરૂપી દીયર, સરલતારૂપ દેરાણી, મુક્તિરૂપ સાસુ, શુદ્ધઉપયોગરૂપ સસરો, ઈત્યાદિ કુટુમ્બના મનુષ્યો પણ પતિના વિયોગે પોતાના સહજસ્વભાવને મૂકી મારા ઉપર ખીજે છે. પતિના વિયોગે રસ્તામા ચાલનાર મનુષ્ય પણ સ્ત્રીને ધમકાવે છે, ત્યારે આ બાબતમા તો શુ આશ્ચર્ય? સમતા કથે છે કે, હે સુમતિસખી ! આનન્દના સમૂહભૂત એવા આત્મસ્વામિવિના મારા પ્રાણુ કરોડો ઉદ્યમ કરતા એક ક્ષણમાત્ર પણ હવે રહેવા શક્તિમાન્ નથી. હવે હે સખી ! વિયોગના દુ ખની પરાકાષ્ઠા આવી ગઈ છે. સમતાની આવી દશા સ્વામિના અત્યન્ત મેળાપને જણાવે છે. ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢતા પોતાના શુદ્ધચેતનને મળવાની આવી તાત્વિક પ્રવૃત્તિ થાય છે. પોતાના સ્વામિના દર્શનમા તન્મય થએલી સમતા, ખરેખર આત્માને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, એમ શ્રી આનન્દઘનજી કથે છે.

पद ९३

(राग सोरठ)

(मुने महारा माधवीयाने मलवानो कोड ॥ ए देशी ॥)

मुने महारा नांहलीयाने मलवानो कोड ॥
हु राखु माडी कोइ मुने बीजो वलगो झोड. ॥ मुने० ॥ १ ॥

मोहनीया नाहलीया पारे महारे, जग सनि ऊजड जोड ॥
मीठा बोला मन गमता नाइनी विण, तन मन थाये चोड ॥मुने०॥२॥
काइ ढोलीयो खाट पछेडी तलाइ, भावे न रेसम सोड ॥
अवर सवे महारे भलारे भलेरा, महारे आनन्दघन शर मोड ॥मुने०॥३॥

ભાવાર્થ—અનુભવજ્ઞાનપરિણતિ કથે છે કે, મને મારા સ્વામિને મળવાનો મનોરથ થયો છે સમ્યક્ પ્રતિરૂપ માતાને અનુભવજ્ઞાન પરિણતિ કથે છે કે, હે જનની ! હું મારા સ્વામિને મળવાની ઇચ્છા રાખું છું પણ મને અન્ય કોઈ ભૂત જેવો વળગ્યો છે—મોહ એ ભૂતસમાન છે, અને તેથી અનુભવજ્ઞાન પરિણતિને મોહની નાતિ ખીલકુલ ગમતી નથી. જેને મોહની દુષ્ટતાનો અનુભવ નથી તેને મોહ પ્યારો લાગે છે, પણ અનુભવજ્ઞાન પરિણતિને તો મોહની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિનો અનુભવ થયો છે, તેથી તે મોહને ભૂતસમાન જાણીને તેનાથી દૂર રહેવા પ્રયત્ન કરે છે, અર્થાત્ અનુભવજ્ઞાન પરિણતિને મોહ બીલકુલ ગમતો નથી જગતની સ્થૂલ ભૂમિકામાં જોતાં માલુમ પડે છે કે, મોહના તાનથી જનતના જીવો વિવિધ ચેષ્ટાઓનડે નાચે છે, કુદે છે, રૂવે છે, ઢંઢેર મારે છે અને હસે છે—ક્ષણમાં આનન્દી દેખાય છે અને ક્ષણમાં દીન બની જાય છે, એમ મોહની ચેષ્ટામાં આખું જગત્ ફસાયું છે મનુષ્યોને ઉચ્ચશ્રેણિપર ચઢતાં મોહ મહાવિઘ્ન કરે છે પ્રોફેસરો, રાજાઓ અને લક્ષ્મીવન્તો મોહ નાટકના પાત્રો બને છે મોહની આજ્ઞા પ્રમાણે જે પ્રવર્ત છે તે મોહનો દાસ છે મનુષ્યો, મોહના સેવકો થઇને પોતાને સ્વામી કહેવરાવે છે અને પોતાની આજ્ઞા મનાવવા પ્રયત્ન કરે છે, તે ખરેખર મોહનીજ ચેષ્ટા છે મોહના યોગથી જેઓ અન્ય મનુષ્યોને સ્વામી તરીકે કલ્પે છે, તેમાં તેઓ મહાભૂલ કરે છે મોહથી મનુષ્યો અન્યોની સાથે સબન્ધ બાંધે છે કિન્તુ તેઓ અન્તે નિત્યસુખનો અનુભવ કરી શકતા નથી મોહના યોગે મનુષ્યો ઘર ઘર સુખાર્થે સ્વાર્પણ કરે છે, તન તન તેમને દુઃખનોજ અનુભવ આવે છે સિકંદર બાદશાહ જેવાઓ પણ મોહથી અન્તે સુખ પામ્યા નહિ દુનિયા મોહબુદ્ધિથી સુખની શોધ કરવા અનેક પ્રકારની કળાઓ કરે છે, કિન્તુ અદ્યાપિ પર્યંત કોઇએ જડ પદાર્થોથી સત્ય સુખ પ્રાપ્ત કર્યું નહિ મોહથી રાજાઓ મોટા મોટા યુદ્ધો કરીને રક્તની નદીઓ વહેવરાવે છે અને દુનિયાની પાયમાલી કરે છે, પણ સત્યસુખની ગંધ પણ તેઓ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી મોહથી મનુષ્યોના મનમાં એવી પ્રેરણા થાય છે કે,—"અન્ય દેશીઓને તાબે કરવા જોઇએ, નૌકા સૈન્ય

વધારવુ જોઇએ, દેશલાભ અને વ્યાપારલાભ માટે અનેક યુદ્ધો કરીને અન્ય મનુષ્યોના પ્રાણુસાટે પણ આગળ વધવુ જોઇએ” તેમજ મોહના લીધે એવા વિચારો થાય છે કે, “સમતા અને આધ્યાત્મિક વિદ્યાથી મારમારા અને યુદ્ધો કરવાની શક્તિનો નાશ થાય છે, માટે સમતા અને આધ્યાત્મિક વિદ્યાને દાબી દેવી જોઇએ, દયાથી મનુષ્યો બાયલા બની જાય છે અને તેથી અન્ય દેશના લોકોના તાબા નીચે રહેવુ પડે છે, માટે દયાને દરિયામા હડસેલી જોઇએ, પરભવ કોણે દીઠો છે, ધર્મના ફળ કોણે દીઠા છે, સાધુઓ પરભવ અને ધર્મના ફળો દેખાડીને મનુષ્યોને દયામય બનાવે છે, માટે સાધુઓનો બોયકોટ કરવો જોઇએ’ એવા વિચિત્ર કુવિચારો મોહના લીધે થાય છે મોહથી, લક્ષ્મી છે તેજ સારભૂત છે, ઇત્યાદિ અનેક કુવિચારો થયા કરે છે, મોહના આવા દુષ્ટ વિચારોને અનુભવજ્ઞાન પરિપુતિ જાણે છે, તેથી તે મોહને ભૂતસમાન માને છે અને આત્મપતિમાજ પ્રેમનો અવધિ ધારણ કરે છે

જગત્મા મોહથી મારૂ મારૂ કરનારા મનુષ્યોના શરીર ધૂળ ભેગા થઈ ગયા ખરેખર મોહની ઘેનમા ઘેરાયલા મનુષ્યો, દેશમા, જાતિમા, કૂળમા અને અન્ય બાબતોમા મમત્વ કલ્પીને લડી મરે છે આર્યાવર્તની પાયમાલી કરનાર મોહ છે જ્યારે રજોગુણ અને તમોગુણરૂપ મોહની વૃદ્ધિ થાય છે ત્યારે, દેશની પાયમાલી થાય તેવા યુદ્ધો, કલેશો અને સ્વાર્થપણાના દુર્લક્ષણો-મનુષ્યોમા પ્રગટી નીકળે છે રજોગુણ અને તમોગુણથી થએલો ઉદય ખરતા તારાના પ્રકાશની પેઠે ચિરસ્થાયી રહેતો નથી પાંડવો અને કૌરવોની મહાભયંકર લડાઈમા રજોગુણ અને તમોગુણરૂપ મોહનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્ત્યું હતુ અને તેથી આર્યભૂમિની પડતી દશા થઈ છે પૃથુરાજ ચોહાણ અને જયચન્દ્રને પરસ્પર લડાવનાર, અહંકાર, ઈર્ષ્યા, ક્રોધ અને નિન્દાદિ દોષરૂપ રજોગુણ અને તમોગુણરૂપ મોહ હતો તમોગુણરૂપ મોહ કલિયુગ, જેના હૃદયમા પ્રવેશ કરે છે તેની અવનતિ કર્યાવિના રહેતો નથી કરણઘેલાના મનમા પ્રવેશ કરનાર કામરૂપ મોહ હતો અને તેણેજ તે સમયે ગુર્જર ભૂમિનુ રાજ્ય, યવનોના હાથમા સોંપ્યુ મોહ કોઈ વખત પરસ્પરની નિન્દાનુ રૂપ લેઇને મોટા મોટા પુરૂષોને પણ લડાવી મારે છે દરેક ધર્મના આચાર્યોને પણ લડાવી મારનાર મોહ છે મુસલમાનોના કેટલાક બાદશાહોએ મોહના યોગે હિન્દુઓને રીબાવી રીબાવી મારી નાખ્યા અને હોજના પાણી પાયા, તેમજ કેટલાક બીજા ધર્મવાળાઓના મનમા પણ મોહે પ્રવેશ કર્યાં અને તેઓને જોર-જુલમથી પોતાનો ધર્મ સ્વીકારવાનુ જણાવ્યુ આ

રીતે કંચન અને કામિનીની લાલચમા મનુષ્યોને ફસાવી, તેમની અન્તરની લક્ષ્મી મોહે લૂટી લીધી અરે મોહ ! તારૂ અપરંપાર જોર છે બ્રહ્મા અને મહાદેવ સરખા પણ તારા સેવક બની ગયા છે !!

રાજાઓના મનમા રાજ્યલોભ અને દેશલોભ કરાવનાર તુ છે અરે મોહ ! તુ જ્યા પેસે છે ત્યા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ક્લેશ, નિન્દા, હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વ્યભિચાર, મારામારી, લડાઈ, ઈર્ષ્યા, અવિશ્વાસ, અશ્રદ્ધા, વિશ્વાસઘાત, આળ અને સ્વાર્થાદિ દોષોજ દેખવામા આવે છે અરે મોહ ! તુ મનુષ્યને રાક્ષસ અને વિકરાળ સિંહ જેવો બનાવે છે અરે મોહ ! તુ જેને વળગે છે તે મનુષ્ય, ચચળ બને છે અને માયાના પાશમા સપડાય છે અરે મોહ ! તુ પોપલીલાના પાખડને વિસ્તારીને જ લોના જીવોને બહુ હેરાન કરે છે અરે મોહ ! તુ જીવોને, દુ ખી કરે છે તેમા તને શો લાભ છે? ક્રોધ, માન, માયા અને લોભાદિ આકૃતિયોને ધારણ કરનાર મોહ મહામલ્લ છે, તેને જે જીતે છે તેને કરોડો વખત નમસ્કાર થાઓ મોહે બ્રાહ્મણોનુ પ્રાબલ્ય ટાળ્યુ મોહે મુસલ્માનોનુ પ્રાબલ્ય હર્યું મોહે મરાઠાઓનો ઉદય હર્યો મોહે રજપુતોને રજ જેવા હલકા કરવા પ્રયત્ન કર્યો અને હજી કરે છે, અર્થાત્ કામ, ક્રોધ, મોજમઝા, ઈર્ષ્યા, અભિમાન, વ્યભિચાર, લોભ અને સ્વાર્થ આદિ દોષરૂપ મોહ, જે દેશમા, જે પ્રજામા, જે નાતમા અને જે કુટુબમા પ્રવેશ કરે છે તેની તે પાયમાલી કરે છે યાદવોને પણ પરસ્પર લડાવી મારનાર મોહ હતો મોહના અશુભ વિચારોથી મનપર ખરાબ અસર થાય છે અને તેની અસર શરીરપર થાય છે, તેથી શરીરમાથી મળ પણ પૂર્ણ બહિર્ નીકળતો નથી અને શરીરમાના રક્તપ્રવાહની ગતિને પણ મન્દ કરી દે છે મોહના અશુભ વિચારોથી શરીર, વાણી, મન અને આયુષ્ય ઉપર ખરાબ અસર થાય છે મોહના કુવિચારો સેવવાથી મનુષ્યોનુ બાહ્ય તથા આન્તરિક બળ ઘટે છે મોહના આવેશોથી મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનની ઘણી હાનિ થાય છે મોહના કુવિચારોથી કૃષ્ણલેશ્યાનુ જોર વધે છે અને તેની અસર શરીરપર થાય છે અને તેથી-કાયાથી પાપકૃત્યો પણ તુર્ત થઈ જાય છે

મોહના આવેશોથી પ્રમાદિકપણુ ટળી જાય છે અને આત્માના ગુણોનો તિરોભાવ થાય છે બાલ, યુવાન અને વૃદ્ધ મનુષ્યોને નાટકી યાની પેઠે નચાવનાર, એવા મોહની લીલાનો પાર પામી શકાતો નથી મોહ પરસ્પર મનુષ્યોના હૃદય મળવા દેતો નથી આ મારૂ અને આ તારૂ આવો બાહ્ય વસ્તુઓમા ભેદભાવ કરાવીને મનુષ્યોને અન્તરમા ન ઉતરવા દેનાર મોહ છે આશાની મીઠી હવામા ગુલતાન કરાવનાર મોહ છે

મોહથી મનુષ્યો વૈરની પરપરાના વિચારો કરીને જગત્મા સ્થિર થાય છે મોહથી મનુષ્યો સકુચિત દૃષ્ટિ ધારણ કરીને જગતરૂપ કુટુબને દુ ખથી પીડાયલુ દેખતા છતા પણ જગત્નુ દુ ખ હરવાને આખ આડા કાન કરે છે આધ્યાત્મિક શક્તિયોનો પૂર્ણ વિકાશ કરવાના મોહે જેટલા વિઘ્ન નાખ્યા છે તેટલા અન્ય કોઇએ નાખ્યા નથી હાલની સુધારાની કેળવણીમા પણ મોહે પોતાનુ સામ્રાજ્ય વધાર્યું છે અને કલેશ, કુસપ, હિસા, સ્વાર્થ, વિષયલપટતા અને નાસ્તિકતા વગેરે દોષોનો પ્રગટભાવ કર્યો છે વાયુના કરતા અને વિદ્યુત્ના કરતા પણ મોહની અત્યત બળવાન્ ગતિ છે અજ્ઞમનુષ્યોના મનમા તો તેની પૂર્ણ સત્તા પ્રવર્તે છે અજ્ઞમનુષ્યો જોકે શારીરિક અને વ્યાપારિક બળવાળા હોય છે, છતા તેઓની દૃષ્ટિમા, વાણીમા અને મનમા, મોહનુ પૂર્ણ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તતુ દેખાય છે મોહનુ કઈ રાક્ષસ જેવુ મોટુ શરીર નથી તેના ઉપર તોપ અને બદુકનો મારો પણ અસર કરી શકતો નથી તેમ મોહને પકડવામા હાથનો પણ ઉપયોગ થઈ શકતો નથી, અર્થાત્ ચર્મચક્ષુથી મોહ દેખી શકાતો નથી મોહથી મનુષ્યો એક બીજાને શત્રુ કલ્પીને પરસ્પરનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે મોહથી મૂઢ બની ગએલા મનુષ્યો, જડ વસ્તુરૂપ લક્ષ્મીની કિમ્મત આગળ આત્માના ધર્મને હિસાબમા ગણતા નથી મોહી મનુષ્યો, સત્ય આત્મધર્મ મૂકીને જડવસ્તુઓની પ્રાપ્તિમાટે મનુષ્ય જીવનની સાર્થકતા અવબોધે છે મોહિમનુષ્ય, સ્વપ્નવૃત્તાતસમ સાસારિક ભોગોમા નિત્યપણુ કલ્પે છે મોહિમનુષ્યો, ઓદયિકભાવની ચેષ્ટામા સદાકાલ લયલીન રહે છે મનુષ્યોની પડતીનુ મૂળ કારણ મોહના અશુભ વિચારો છે મોહના કુવિચારોના તાબામા રહીને જે ઉચ્ચ થવાની આશા રાખે છે તે મિથ્યા ભ્રાન્તિમા ફસાય છે ભારતવાસીઓ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ મોહના કુવિચારોનો ત્યાગ કરે તો તેઓ દેવોના જેવી શક્તિયો પ્રાપ્ત કરી શકે, એમા કઈ આશ્ચર્ય નથી જૈનોની પડતી કરાવવામા મોહે જેટલુ અશુભ કર્યું છે તેટલુ અન્ય કોઈએ કર્યું નથી જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોનો ફેલાવો કરવામા મોહે આડા આવીને જે વિઘ્ન કર્યું છે, તેવુ વિઘ્ન મોહવિના અન્ય કોઈ કરનાર નથી મનુષ્યોની પાયમાલી કરવામા મોહે જરામાત્ર કચાશ રાખી નથી જગત્મા શાન્તિનો ફેલાવો કરવા મહાત્માઓ પ્રયત્ન કરે છે, કિન્તુ મોહ તે કાર્યમા વિઘ્ન કરે છે અને મહાત્માઓમા પણ કલેશના કાટા પ્રક્ષેપે છે રાત્રી અને દિવસ મોહ જાગ્રત્ રહે છે અને જગત્ના જીવોને પોતાના વશમા રાખવા પ્રયત્ન કરે છે ભરત અને બાહુબલીને લોભ અને માનાકારનુ રૂપ ધારણ કરાવીને મોહે યુદ્ધમા ઉતાર્યા

મારા મનમા હરતા, ફરતા, ખાતા અને ઉઠતા ક્ષણે ક્ષણે આત્મપતિનુ સ્મરણ–ધ્યાન થયા કરે છે એક આત્માવિના મારા હૃદયમા અન્ય કોઈ ગમતો નથી, તેથી મારા હૃદયનો પૂર્ણ સત્તાવાળો અને શિરચ્છત્ર સ્વામી આત્માજ છે આજ કારણથી મારા એવા મનગમતા નાથજીવિના હે મતિ ! મારૂ તન અને મન ચુટાઈ જાય છે આત્મસ્વામિવિના એક શ્વાસોશ્વાસ લેવો તેપણ કરોડો વર્ષ જેટલો દીર્ઘ લાગે છે શુદ્ધ પ્રેમના અધિકારી એવા આત્મપતિના સ્વરૂપમાજ મારૂ મન રમી રહ્યું છે હવે મને ઢોલીયો, ખાટલો, પલંગ, અને તળાઈ તથા રેશમની સોડ આદિપર રૂચિ પડતી નથી દુનિયામા અન્ય ભલે ગમે તેવા ભલા, અર્થાત્ સારા–મનુષ્યોની દૃષ્ટિમા દેખાતા હોય ! કિન્તુ મારે તો શિરનો મુકુટ એવો આનન્દઘનભૂત આત્મપતિજ એક છે આત્મપતિવિના હવે મારે કંઈ નથી, આત્મપતિજ મારૂ સારૂ છે અનુભવજ્ઞાન પરિણતિ થતા આત્માની પ્રાપ્તિ માટે ઉપર્યુક્ત એવા ઉદ્ગાર નીકળે છે, એમ શ્રી આનન્દઘન કથે છે

पद ९५

(राग सोरठ)

निराधार केम मूकी, श्याम मने निराधार केम मूकी ॥
कोइ नही हु कोणशु बोलु, सहु आलम्बन चूकी. (टूकी) ॥
॥ श्याम० ॥ १ ॥

प्राणनाथ तुमे दूर पधारया, मूकी नेह निराशी ॥
जणजणना नित्य प्रति गुण गातां, जनमारो किम जासी. ॥
॥ श्याम० ॥ २ ॥

जेहनो पक्ष लहीने बोलु, ते मनमां सुख आणे ॥
जेहनो पक्ष मूकीने बोलु, ते जनमलगें चित्त ताणे. ॥श्याम०॥३॥
वात तमारी मनमा आवे, कोण आगल नई बोलु ॥
ललित खलित खल जो ते देखु, आम माल धन खोलु. ॥
॥ श्याम० ॥ ४ ॥

घट घट छो अन्तरजामी, मुजमां का नवि देखु ॥
जे देखु ते नजर न आवे, गुणकर वस्तु विशेखु ॥ श्याम० ॥५॥

अवधें केहनी वाटडी जोउ, विण अवधें अति जुरु ॥
आनन्दघनप्रभु वेगे पधारो, जिम मन आशा पूरु० ॥श्याम० ॥६॥

ભાવાર્થ—આત્મા પ્રથમ ગુણસ્થાનકથી ચોથા ગુણસ્થાનકમા જાય છે ત્યારે, તેને સમ્યક્ત્વદષ્ટિની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમજ ચોથા ગુણસ્થાનકમા અધ્યાત્મજ્ઞાનદષ્ટિની પ્રાપ્તિ થાય છે આત્મા ચોથા ગુણસ્થાનકથી પહેલા ગુણસ્થાનકમા આવે છે ત્યારે, સમ્યક્ત્વદષ્ટિનુ રૂપ ફરી જાય છે અને તે મિથ્યાદષ્ટિનુ રૂપ ધારણ કરે છે સ્વામિના વિરહે સ્ત્રીની વૃત્તિ પણ ભિન્ન પ્રકારની થાય છે પ્રથમ ગુણસ્થાનકમા આત્મા ગમન કરે છે ત્યારે, સમ્યક્ત્વદષ્ટિ વા અન્તરાત્મવૃત્તિનો આધાર કોઈ રહેતો નથી તે વખતે સમ્યક્ત્વદષ્ટિ વા અન્તરાત્મ વૃત્તિના ઉદ્ગારો જુદા પ્રકારના નીકળે છે ચોથા ગુણસ્થાનકવાળી સમ્યક્ત્વદષ્ટિ, પોતાના સ્વામિને પ્રથમ ગુણસ્થાનકમા ગએલા દેખીને દિલગીર થાય છે અને પતિના વિરહે કરૂણાજનક શબ્દોદ્વારા સ્વકીય હૃદયનો ઉભરો બહાર કાઢે છે હે શ્યામ ! હે નાથ ! મને નિરાધાર તમે શા કારણથી મૂકી ? મારૂ તમારાવિના કોઈ નથી, અર્થાત્ તમારા વિરહે મારૂ કોઈ નથી, તેથી હવે હુ કોની સાથે બોલુ ? સમ્યક્ત્વદષ્ટિને આત્મા તજે છે તેમા સમ્યક્ત્વદષ્ટિનો દોષ નથી, કિન્તુ તેમા આત્મા ઉપર આવતા કર્માવરણોનોજ દોષ છે સમ્યક્ત્વદષ્ટિ તો પોતાના સ્વામિને કદાપિ ત્યજવા ઇચ્છતી નથી શુદ્ધ હૃદયથી તે પોતાના સ્વામિને મળે છે, કિન્તુ આત્મા કરેલા કર્મના ઉદયથી પાછો પડીને પહેલા ગુણસ્થાનકમા ચાલ્યો જાય છે અને ત્યારે તે એકલી રહે છે તેથી તે સ્વામિના સર્વ આલબનથી ભ્રષ્ટ થાય છે, તેથી તે સ્વય કથે છે કે, હુ સર્વ આલબનથી છુટી છુ અથવા સર્વ આલબનને હુ ચૂકી છુ

હે પ્રાણનાથ ! પ્રથમ ગુણસ્થાનકની દૂર ભૂમિકામા તમે પધાર્યા અને મ્હને સ્નેહની આશાવિનાની કરી નીધી ! હવે હુ શુ કરૂ ? તમારાવિના અન્યરૂપે પરિણામ પામેલી એવી—હુ દરેક જણના—મનુષ્ય મનુષ્યના ગુણ ગાઇને જન્મારો કેવી રીતે ગાળીશ ? અર્થાત્ મારો જન્મારો કેવી રીતે જશે

હે પ્રાણનાથ ચેતન ! હુ જેનો પક્ષ લેઇને બોલુ છુ તે મનમા સુખ લાવે છે અને હુ જેનો પક્ષ મૂકીને બોલુ છુ તે જન્મ લગે મારાથી ચિત્ત તાપે છે, અર્થાત્ મારાથી તે જન્મપર્યંત ભેદભાવને ધારણ કરે છે આવુ શા કારણથી થાય છે ! તે વાતને, પડિત પુરૂષો સહેજે સમજી શકે છે મનોવૃત્તિના અસખ્ય ભેદ પડે છે, જેની જેવી મનોવૃત્તિ

હોય છે, તેની આગળ તદનુકૂલ મનોવૃત્તિ પ્રમાણે વદવાથી તેના મનમા આનન્દ પ્રગટે છે અને તેની મનોવૃત્તિથી પ્રતિકૂળ વદવાથી તેને જન્મપર્યંત અરૂચિ થાય છે આત્મા પ્રથમ ગુણસ્થાનકની ભૂમિમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, સમ્યકત્વદષ્ટિ સ્ત્રીની વૃત્તિ પણ-અન્તરાત્મ સ્વામિ વિના-જુદા પ્રકારની થઈ જાય છે

અન્તરાત્મવિના સમ્યકત્વદષ્ટિ રહી શકતી નથી આત્મા જ્યારે ચોથા ગુણસ્થાનકથી પહેલા ગુણસ્થાનકમા આવે છે ત્યારે, સમ્યકત્વ દષ્ટિનુ પરિણમન પણ મિથ્યાત્વે થઈ જાય છે અને તેથી તે સ્યાદ્વાદનયવિના એકાન્તવાદથી જે દર્શનનો પક્ષ લે છે, તે દર્શનવાળા ખુશી થાય છે અને જેના દર્શનનુ ખડન કરવામા આવે છે તેને મનમા ક્લેશ ઉત્પન્ન થાય છે મિથ્યાદષ્ટિના યોગે આત્મામા વૃત્તિ વહે છે અને જેવી મનોવૃત્તિ હોય છે તેવો સામો પદાર્થ દેખાય છે જે જે દર્શનના વા જે જે પક્ષના વિચારોમા ચિત્ત દેવામા આવે છે, તેવીજ મિથ્યા દષ્ટિના યોગે મનોવૃત્તિ થઈ જાય છે બાહ્ય સમ્મુખ મનોવૃત્તિ વહેવાથી આત્માભિમુખ ચેતના પ્રવર્તતી નથી આવુ સમ્યકત્વદષ્ટિનુ કથન અન્તરમા ઉડા ઉતરીને વિચારીએ છીએ તો ખરેખર અનુભવમા આવે છે

અન્તરાત્મ સ્વામિથી વિરહિત થએલી સમ્યકત્વદષ્ટિ કથે છે કે, હે આત્મસ્વામિન્ ! તમારીજ વાત મારા મનમા આવે છે, અર્થાત્ હુ તમારૂ સ્મરણ કર્યા કરૂ છુ, તમારી વાર્તાને હુ જરા માત્ર ભૂલતી નથી તમારાવિના ચેતનતત્ત્વનુ વર્ણન કોણી આગળ કથી શકુ ? લલિતવચન બોલનાર ખલને દેખુ ત્યારેજ હુ સર્વ આત્મિક ધનની વાત હૃદયને ખુલ્લુ કરી કહુ લલિતવચન બોલનાર આત્માને, સમ્યકત્વદષ્ટિ પ્રેમના આવેશમા ખલ કહીને વ્યગ્યાર્થમા બોલાવે છે સમ્યકત્વદષ્ટિ કથે છે કે, અન્તરાત્મસ્વામિ મળે તોજ હુ સર્વ ધનને ખુલ્લુ કરી બતાવુ આત્મામા અનન્ત ઘણી ઋદ્ધિ રહી છે, કિન્તુ તે સમ્યકત્વદષ્ટિ થયાવિના જણાતી નથી પ્રતિશરીર ભિન્ન ભિન્ન હૃદયમા અન્તર્યામી આત્માઓ છે, અર્થાત્ સમ્યકત્વદષ્ટિ કથે છે કે, પ્રત્યેક દેહધારીઓના હૃદયમા ભિન્ન ભિન્ન આત્માઓ છે, પણ સમ્યકત્વદષ્ટિ થયાવિના કોઈ સમ્યગ્રીત્યા આત્માનુ સ્વરૂપ અવલોકી શકતો નથી

સમ્યકત્વદષ્ટિ કથે છે કે, જગતમા અનન્ત આત્માઓ છે મારામા પણ અન્તર્યામી આત્મા છે પણ હુ કેમ નથી દેખતી ? અર્થાત્ હુ દેખુ છુ, કિન્તુ જ્યારે તે સમકિત વમીને પ્રથમ મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકમા ગમન કરે છે ત્યારે, મારો તેમની સાથે વિયોગ થાય છે

મારા હૃદયના નાથ તો તેજ છે એમ હુ માનુ છુ, તેથી બાહ્યમા હુ જે જે દેખુ છુ તે મારી નજરમા આવતુ નથી, અર્થાત્ આત્મસ્વામિ-વિના બાહ્ય દશ્યવસ્તુઓ ગમે તેવી હોય છે તો પણ તે મારી ધ્યાનમા આવતી નથી, અને તે દશ્ય વસ્તુઓ મને પસદ પડતી નથી હે આત્મસ્વામિન્! તમે સર્વના હૃદયમા વસો છો, કિન્તુ મારા હૃદયમા સપૂર્ણ આવિર્ભાવપણે હુ તમને દેખી શકતી નથી ગુણકર વિશેષ વસ્તુ-રૂપ તમારા સિવાય હે ચેતન! અન્ય જે જે જડવસ્તુઓ દેખુ છુ, તે મારી નજરમા આવતી નથી હુ કયારની અવધે, એટલે મર્યાદાવડે તમારી વાટ જોઉ છુ કે, આજ ચેતન આવશે, કાલ ચેતન (ઘરમા) આવશે, એવા પ્રકારની અવધિથી તમારી આવવાની વાટ જોઉ છુ અને તેમ કરીને મારૂ જીવન વ્યતીત કરૂ છુ આપને આવવાની અવધિ વિના હુ હૃદયમા અત્યન્ત ઝૂરૂ છુ, અર્થાત્ આપને આવવાની અવધિથી આશામા ને આશામા દિવસ વ્યતીત થાય છે, કિન્તુ અવધિવિના તો દિવસો પણ જતા નથી અને ઝૂરવાનુ થાય છે વિરહિણી સ્ત્રી, પતિને આવવાની અવધિની રાહ જોઇને દિવસ વ્યતીત કરે છે સમ્યક્ત્વદષ્ટિ સ્ત્રી હવે વિરહથી અત્યત તપ્ત થઇને કથે છે કે, હે આનન્દના સમૂહ-ભૂત ચેતન! તમે હવે વહેલા, અર્થાત્ જલદી મારા ઘરમા પધારો! કે જેથી મારા મનની સર્વ પ્રકારની ઉત્તમ આશાઓને હુ પૂર્ણ કરૂ

સમ્યક્ત્વદષ્ટિ અને અધ્યાત્મદષ્ટિની પ્રેમદશા અને તે બેના ઉદ્ગાર ખરેખર હૃદયને અસર કરે છે અધ્યાત્મદષ્ટિના પણ અન્તરાત્મપતિના વિરહે ઉપર્યુક્ત ઉદ્ગાર સદશ ઉદ્ગારો નીકળે છે અધ્યાત્મદષ્ટિ અને અધ્યાત્મવૃત્તિમા ઘણો ભેદ છે આત્મા અને જડવસ્તુનો પરોક્ષ પ્રમાણથી ભેદ જાણવો અને આત્માને આત્મા તરીકે માનવો તેને અધ્યાત્મદષ્ટિ કહે છે અધ્યાત્મદષ્ટિનો પ્રારભકાલ ચોથા ગુણસ્થાનકથી છે અને અધ્યા-ત્મચારિત્ર તો ગુણસ્થાનકના અધિકાર પ્રમાણે પ્રાપ્ત થાય છે અધ્યા-ત્મવૃત્તિ વા નિશ્ચયચારિત્ર કે-જે કષાયની મન્દતાના યોગે આત્માના નિર્મલ શુભાદિ અધ્યવસાયપણે-કર્મગ્રન્થાદિમા દર્શાવ્યુ છે તે-તત્તદ્ ગુણસ્થા-નકમા જે જે અશે કષાયની પરિણતિ ટળે છે, તે તે અશે ઉદ્ભવે છે આભ્યતરચારિત્ર, અધ્યાત્મવર્તન, અધ્યાત્મવૃત્તિ અને નિશ્ચયચારિત્રની ઉપર ઉપરના ગુણસ્થાનકમા ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ થતી જાય છે અધ્યાત્મદષ્ટિ થઈ એટલે કઈ દેશવિરતિપણુ અને સર્વવિરતિપણુ તુર્તજ પ્રાપ્ત થઈ જાકે એવો નિયમ નથી અધ્યાત્મદષ્ટિ અને ચારિત્રમા ઘણુ અન્તર છે અધ્યાત્મદષ્ટિમા જ્ઞાન અને સમ્યક્ત્વનો સમાવેશ થાય છે, કિન્તુ

હોય છે, તેની આ કાળ તદનુકૂલ મનોવૃત્તિ પ્રમાણે વહવાથી તેના મનમા આનન્દ પ્રકટે છે અને તેની મનોવૃત્તિથી પ્રતિકૂળ વહવાથી તેને જન્મપર્યંત અરૂચિ થાય છે આત્મા પ્રથમ ગુણસ્થાનકની ભૂમિમા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ સ્ત્રીની વૃત્તિ પણ-અન્તરાત્મ સ્વામિ વિના-જુદા પ્રકારની થઈ જાય છે

અન્તરાત્મવિના સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ રહી શકતી નથી આત્મા જ્યારે ચોથા ગુણસ્થાનકથી પહેલા ગુણસ્થાનકમા આવે છે ત્યારે, સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિનુ પરિણમન પણ મિથ્યારૂપે થઈ જાય છે અને તેથી તે સ્યાદ્વા દનયવિના એકાન્તવાદથી જે દર્શનનો પક્ષ લે છે, તે દર્શનવાળા ખુશી થાય છે અને જેના દર્શનનુ ખડન કરવામા આવે છે તેને મનમા ક્લેશ ઉત્પન્ન થાય છે મિથ્યાદૃષ્ટિના યોગે બાહ્યમા વૃત્તિ વહે છે અને જેવી મનો વૃત્તિ હોય છે તેવો સામો પદાર્થ દેખાય છે જે જે દર્શનના વા જે જે પક્ષના વિચારોમા ચિત્ત દેવામા આવે છે, તેવીજ મિથ્યા દૃષ્ટિના યોગે મનોવૃત્તિ થઈ જાય છે બાહ્ય સન્મુખ મનોવૃત્તિ વહેવાથી આત્માભિમુખ ચેતના પ્રવર્તતી નથી આવુ સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિનુ કથન અન્તરમા ઉડા ઉતરીને વિચારીએ છીએ તો ખરેખર અનુભવમા આવે છે

અન્તરાત્મ સ્વામિથી વિરહિત થએલી સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ કથે છે કે, હે આત્મસ્વામિન્ ! તમારીજ વાત મારા મનમા આવે છે, અર્થાત્ હુ તમારૂ સ્મરણ કર્યા કરૂ છુ, તમારી વાર્તાને હુ જરા માત્ર ભૂલતી નથી તમારાવિના ચેતનતત્ત્વનુ વર્ણન કોણની આગળ કથી શકુ ? લલિતવચન બોલનાર ખલને દેખુ ત્યારેજ હુ ગર્ભે આત્મિક ધનની વાત હૃદયને ખુલ્લુ કરી કહુ લલિતવચન બોલનાર આત્માને, સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ પ્રેમના આવે શમા ખલ કહીને વ્યગાર્થમા બોલાવે છે સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ કથે છે કે, અન્ત રાત્મસ્વામિ મળે તોજ હુ સર્વ ધનને ખુલ્લુ કરી બતાવુ આત્મામા અનન્ત ઘણી ઋદ્ધિ રહી છે, કિન્તુ તે સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ થયાવિના જણાતી નથી પ્રતિશરીર ભિન્ન ભિન્ન હૃદયમા અન્તર્યામી આત્માઓ છે, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ કથે છે કે, પ્રત્યેક દેહધારીઓના હૃદયમા ભિન્ન ભિન્ન આત્માઓ છે, પણ સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ થયાવિના કોઈ સમ્યગ્રીત્યા આત્માનુ સ્વરૂપ અવલોકી શકતો નથી

સમ્યક્ત્વદૃષ્ટિ કથે છે કે, જગત્મા અનન્ત આત્માઓ છે મારામા પણ અન્તર્યામી આત્મા છે પણ હુ કેમ નથી દેખતી ? અર્થાત્ હુ દેખુ છુ, કિન્તુ જ્યારે તે સમકિત વમીને પ્રથમ મિથ્યાત્વ ગુણ- સ્થાનકમા ગમન કરે છે ત્યારે, મારો તેમની સાથે વિયોગ થાય છે

થાય છે દ્રવ્યાનુયોગપૂર્વક અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પણ ચરણ-કરણાનુયોગકથિત ચારિત્રની પ્રાપ્તિમાટે આત્મપુરૂષાર્થ ફોરવવો જોઇએ દ્રવ્યાનુયોગ જ્ઞાનના ફલ તરીકે ચરણકરણાનુ યોગ છે, માટે દ્રવ્યાનુયોગ વા આત્મતત્ત્વનુ જ્ઞાન કરીને પણ દેશ થકી પાચમા ગુણસ્થાનકનુ બાર વ્રતરૂપ ચારિત્ર અને સર્વ થકી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકનુ સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્ર, પ્રાપ્ત કરવામાટે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ અવિરતિ અને દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક કરતા સાધુના છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકની અનન્ત ગુણી વિશેષ શુદ્ધિ હોય છે, તતસબન્ધીનો અધિકાર કર્મગ્રન્થ, કમ્મ પયડી અને પચસગ્રહ વગેરે વિશેષ જિજ્ઞાસુએ જાણી લેવો દ્રવ્યાનુ-યોગમા જેનો સમાવેશ થાય છે, એવુ અધ્યાત્મજ્ઞાન વા અધ્યાત્મદૃષ્ટિની પ્રાપ્તિ કરીને પણ શ્રાવકના વ્રત અને સાધુના વ્રતરૂપ ચારિત્રકોટી પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો અવિરતિ અધ્યાત્મજ્ઞાની વા દ્રવ્યાનુયોગજ્ઞાની કરતા વ્રતધારી શ્રાવક ઉત્તમ અને પૂજ્ય છે અને તેના કરતા અનન્તગુણ ઉત્તમ સાધુવ્રત ધારક મુનિરાજ છે અધ્યાત્મજ્ઞાન વા યોગ-જ્ઞાનના ફળભૂત ચારિત્રનો સમાવેશ ચરણકરણાનુયોગમા થાય છે યોગજ્ઞાન વા અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને જેઓ ચારિત્ર અગીકાર કરે છે, તે ઉત્તમ પ્રકારના મુનિવર બને છે અને તે અપ્રમત્ત દશાના અનુભવામૃત જ્ઞાનનો સ્વાદ કરે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન અને યોગજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું એટલે સર્વ કાર્ય કરી લીધુ, એમ કોઈએ માની લેવુ નહિ, પણ અધ્યા-ત્મજ્ઞાન અને યોગજ્ઞાન પામીને, તીર્થંકરોની પેઠે ગૃહસ્થાશ્રમનો ત્યાગ કરીને ચારિત્ર અગીકાર કરવુ જોઇએ અને છઠ્ઠા અને સાતમા ગુણ-સ્થાનકની પ્રાપ્તિ માટે આકાલમા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, વ્યવહાર અને નિશ્ચયનય કથિત ચારિત્રની સ્વાધિકાર પ્રમાણે પ્રાપ્તિ કરવી જોઇએ સમ્યકત્વદૃષ્ટિ અને અધ્યાત્મદૃષ્ટિરૂપ બે સ્ત્રીઓ આત્મપતિ સબન્ધી જે બોલે છે તેનો અન્તરમા ખ્યાલ કરવાનો છે[1]

पद ९५

(राग अलइयो वेलावल)

ऍसे जिनचरणे चित्त लाउ रे मना,
ऍसे अरिहंतके गुन गाउ रे मना ॥ ऍसे० ॥

---

૧ આનદઘન બહોતેરીની કેટલીક જૂની પ્રતિયોમા આ પદ લખેલુ જણાતુ નથી અને ભીમસિંહ માણેકની નિર્ણયસાગર પ્રેસમા છપાવેલી ચોપડીમા આ પદ છે, તેથી આ પદ શ્રીમદ્‌ના ઉદ્‌ગારનુ છે કે કેમ ? તેનો ગીતાર્થોએ નિર્ણય કરવો આ પદનો ભાવાર્થ લખતા અમોને જોઈએ તેવો સન્તોષ થયો નથી આ પદના અ યુ પલ ઘણુ અર્થ ભારે છે

વ્યવહાર અને નિશ્ચય ચારિત્રનો સમાવેશ થતો નથી અધ્યાત્મદૃષ્ટિનુ ફલ વિરતિ છે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યાવિના અધ્યાત્મદૃષ્ટિનુ ફલ બેસતુ નથી અધ્યાત્મદૃષ્ટિ થયા બાદ ચારિત્ર મોહનીય કર્મની પ્રકૃતિયોને છતવાનુ કાર્ય બાકી રહે છે અધ્યાત્મજ્ઞાન વા અધ્યાત્મદૃષ્ટિની પ્રાપ્તિ તો ચોથા ગુણસ્થાનકથી છે, કિન્તુ અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી ઉત્પન્ન થતુ દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિરૂપ ચારિત્ર તો અનુક્રમે પાચમા અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમા હોય છે શ્રાવકના બાર વ્રત વા સાધુના પચમહાવ્રતને જે અંગીકાર કરે છે, તે અધ્યાત્મ જ્ઞાનની સફલતા કરે છે અને તેથી તે શુષ્ક અધ્યાત્મજ્ઞાની ગણાતો નથી

અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને બાહ્ય અને આભ્યંતર ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ શ્રીમાન મહાવીરપ્રભુ ગૃહસ્થાવાસમા અધ્યાત્મજ્ઞાની હતા, અર્થાત આત્મા અને જડવસ્તુના સ્વરૂપને જાણી આત્મામા લયલીન થવુ જોઇએ એમ અવબોધતા હતા, અને તેથી તે ગૃહસ્થાવાસમા અવિરતિના યોગે જલકમલવત્ નિર્લેપ રહેવા પ્રયત્ન કરતા હતા, પણ અન્તે અવિરતિનો છેદ કરી સાધુ ચારિત્રને ગ્રહણ કર્યુ અને ચારિત્ર મોહનીયનો નાશ કરવા બાર વર્ષપર્યંત, તપશ્ચર્યા, ધ્યાન અને ક્ષયોપશમભાવ આદિ આત્મસમાધિ અવસ્થાની ઉચ્ચ કોટી પર ચઢીને, છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી સાતમા, આઠમા, નવમા, દશમા, અને બારમાએ ગયા અને બારમા ગુણસ્થાનકમા ગમન કરીને તેના અન્તે ઘાતિકર્મનો ક્ષય કરીને, ત્રયોદશમુ ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત કર્યુ અને ત્યા કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શનની પ્રાપ્તિ કરીને ભાવ અરિહત તરીકે પ્રખ્યાત થયા, તેમજ સમવસરણમા બેસીને બાર પર્ષદાની આગળ ધર્મ દેશના દેવા લાગ્યા અધ્યાત્મદૃષ્ટિ, અધ્યાત્મજ્ઞાન, વા સમ્યકત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્યોએ આગળ વધવુ જોઇએ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો સમાવેશ થાય છે પિસ્તાલીશ આગમો આદિ શ્રુતજ્ઞાન છે અને તેમા અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અન્તર્ભાવ થાય છે યોગજ્ઞાનનો પણ આગમ અર્થાત્ શ્રુતજ્ઞાનમા સમાવેશ થાય છે શ્રુતજ્ઞાનના ચાર અનુયોગ પાડી શકાય છે દ્રવ્યાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ અને ચરણકરણાનુયોગ, તેમા દ્રવ્યાનુયોગની ઉત્તમતા છે દ્રવ્યાનુયોગમા અધ્યાત્મજ્ઞાન વા અધ્યાત્મદૃષ્ટિનો સમાવેશ થાય છે દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનવિના સમ્યગ્ અધ્યાત્મજ્ઞાન કહેવાતુ નથી દ્રવ્યાનુયોગને જે જાણે છે તેને આત્મતત્ત્વનુ જ્ઞાન થાય છે દ્રવ્યાનુયોગથી આત્માનુ સ્વરૂપ જાણીને તેની શ્રદ્ધા કરવામા આવે તો, ચોથા ગુણસ્થાનકમા સમ્યગ્ અધ્યાત્મજ્ઞાન વા સમ્યગ્ અધ્યાત્મદૃષ્ટિની પ્રાપ્તિ

नटुआ नाचे चोकमें रे, लोक करे लखसोर ॥
वास ग्रही वरते चढे, वाको चित्त न चले कहु ठोर रे॥ऍं०३॥

जुआरी मनमें जुआरे, कामीके मन काम ॥
आनन्दघनप्रभु यु कहे, तमे ल्यो भगवतको नाम रे॥ एंसे०॥४॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ, દૃષ્ટાંત આપીને અરિહતમા સુરતા ધારણુ કરવાનુ કથે છે. નટુઓ-નટવો, અર્થાત્ નટ ચોક વચ્ચોવચ્ચ નાચે છે અને તે વખતે મનુષ્યો લાખો બુમો પાડે છે, તથા નટવો વાંસ ગ્રહીને વરત ઉપર ચઢે છે, હેઠળ લોકો ગમે તેટલો શોરબકોર કરે છે તોપણુ તેનુ ચિત્ત અંશમાત્ર ચલતુ નથી,-લોકોના તરફ તે હૃદયથી લક્ષ્ય રાખતો નથી. તે વરત (દોરડા) ઉપર ખેલે છે, કુદે છે, નાચે છે, અનેક પ્રકારની અંગચેષ્ટાઓ કરે છે તો પણુ તેનુ ચિત્ત તેના લક્ષ્યમાંજ સ્થિર હોય છે, તે પ્રમાણે હે ચેતન! તુ પણુ અન્તરથી પ્રભુપર પ્રેમથી સ્થિરતા ધારણુ કર! આત્માની પવિત્રાઈ કરવા વિષયવાસનાનો ત્યાગ કર! નક્કી જાણજે કે ગમે તે વેષમા પણુ સદ્ગુણોવિનાનો ઘટાટોપ નકામો છે. સાધુઓને પણુ ગુરૂની આજ્ઞામા રહીને, આવી પ્રભુ ભજનાની દશા ધારણુ કરવાની છે. હૃદયની શુદ્ધિ કરવામાટે અનેક પ્રયત્નો કરવા જોઇએ. તિલક, છાપા, માળા, વગેરેને ધારણુ કરનારાઓ પણુ જો અન્તરથી આ પ્રમાણે આત્માની દશા ન કરે તો, કદી ઉચ્ચ બની શકતા નથી. સાધુ અગર ગૃહસ્થે અન્તરથી આ પ્રમાણે પ્રભુના સદ્ગુણોમા સુરતા ધારણુ કરવી જોઇએ. પ્રભુનો એક દિવસમા લાખ વખત જાપ જપવામા આવે, પણુ પ્રભુનામા રહેલા સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવામા લક્ષ્ય ન હોય, તો હૃદયની શુદ્ધિ થતી નથી, માટે પ્રભુના ગુણોને સમજી પ્રભુના ગુણોમા સુરતા ધારણુ કરવી જોઇએ. હે ચેતન! તુ પણુ ગુણો લેવાને માટે હૃદયમા પ્રભુની સુરતાને ધારણુ કર! પોપટની પેઠે સમજ્યાવિના પ્રભુનુ નામ લેવાથી, આત્મામા દયા, પ્રેમ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાદિ ગુણો પ્રગટી શકતા નથી, માટે હે ચેતન! આ દૃષ્ટાંત હૃદયમા ઉતારીને બરાબર શુદ્ધ વિચાર, ઉત્તમ આચાર અને ઉત્તમ વાણીની પ્રાપ્તિ કર! જુગારીના મનમા ગમે તે કાર્ય કરતા પણુ અન્તરમા જુગારની રટણુ લાગી રહી હોય છે અને કામીના મનમા જેમ કામની રટના, ગમે તે કાર્ય કરતા પણુ લાગી રહી હોય છે, તેપ્રમાણે હે ચેતન! તુ પણુ હૃદયથી પ્રભુના સદ્ગુણો લેવા પ્રભુના નામનો જાપ કર્યો કર!! આ પ્રમાણે અન્તરથી

उदर भरनके कारणे रे, गौआं वनमें जाय ॥
चार चरे चिहु दिश फिरे, वाकी सुरति वाछरुआमांहि रे ॥ऍ०॥१॥
सात पांच साहेलीया रे, हिलमिल पाणी जाय ॥
ताली दिये खडखड हसे रे, वाकी सुरति गगरुआमांहि रे ॥ऍ०॥२॥

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કહે છે કે, હે ચેતન! તું શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના ચરણમાં આ પ્રમાણે ચિત્ત લાવ! આ પ્રમાણે અરિહંત ભગવાનના ગુણ ગાનામાં ચિત્ત ધારણ કર! પ્રેમ અને ભક્તિથી પ્રભુનું સ્મરણ કર્યાવિના હૃદયની શુદ્ધિ થતી નથી ખાતા, પીતા, ઉઠતા, બેસતા અને અનેક પ્રકારના વ્યાવહારિક કાર્યો કરતા છતા પણ પ્રભુભક્તિમાં લીનતા ધારણ કર! અરિહંત પ્રભુમાં સુરતા રાખીને બાહ્યથી ભોજન વગેરેની પ્રવૃત્તિ કર! આ વાક્યને શ્રીમાન્ આનન્દઘનજી દૃષ્ટાન્ત આપીને સમર્થન કરે છે કે, જેમ ઉદરનું પોષણ કરવામાટે ગાયો વનમાં જાય છે—વનમાં ગાયો ચારો ચરે છે અને ચારે દિશાએ પરિભ્રમણ કરે છે, પણ ગાયોની સુરતા તો અન્તરથી તેઓના વાછરડાઓમાં છે, પોતાના વાછરડાઓ ઉપર તેઓને બહુ પ્રેમ હોય છે, તેથી હૃદયમાં તો વાછરડાઓનું સ્મરણ હોય છે, તે પ્રમાણે હે આત્મન્! તારે પણ પોતાના હૃદયમાં પ્રભુનું સ્મરણ કરવું જોઈએ, અર્થાત્ અનેક પ્રકારની ઉપાધિયોના સંયોગો છતા પણ, અન્તરથી શ્રી અરિહંત પ્રભુમાં સુરતા ધારણ કરવી જોઇએ બાહ્ય દુનિયાના કાર્યો કરતા છતા પણ, અન્તરથી નિર્લેપ રહેવું જોઈએ આત્મા જો પરમાત્મામાં સુરતા રાખીને અધિકાર પ્રમાણે ઔદયિકભાવે પ્રવૃત્તિ કરે તો, તે જલકમલવત્ નિર્લેપ રહેવાને યોગ્યતા ધરાવી શકે છે આવી દશા કંઈ ઉપર ઉપરના પોપટીયા જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થતી નથી ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની જેઓ સંપ્રાપ્તિ કરે છે, તેઓ ક્રમે ક્રમે આવી દશાના અધિકારી બની શકે છે આત્મતત્ત્વના અનુભવપૂર્વક કથેલા સિદ્ધાંતને અમલમાં મૂકવાથી, આવી—અન્તરમાં સુરતા રાખીને કાર્યો કરવાની શક્તિ પ્રગટે છે સાત પાંચ સાહેલીઓ હળીમળીને કુવાપર પાણી ભરવા જાય છે, તે સાહેલીઓ મસ્તકપર ઘડાઓ મૂકી ચાલે છે અને પરસ્પર તાળી દેઈને ખડખડ હસે છે અને વાતો કરે છે, પણ તેઓની સુરતા મસ્તકપર મૂકેલા ઘટમાં હોય છે, તેથી મસ્તકપરનો ઘટ પડી જતો નથી, તેપ્રમાણે હે આત્મન્! તારે પણ અન્તરમાં અધ્યાત્મ જ્ઞાનના યોગે સુરતા રાખીને ઉદય આવેલી આવશ્યક બાહ્યક્રિયાઓ કરવી જોઈએ અને અન્તરમાં પ્રભુનું સ્મરણ—સતત રાખવું જોઇએ

નાખનાર, કુમતિનો પિતા મોહ અને તેનુ મઘળુ કુટુબ છે મનુષ્યો, મોહના યોગે અન્તર્મુખવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરી શક્તા નથી બાહ્ય પદાર્થેના યોગે ઉત્પન્ન થતી રાગ અને દ્વેષની વૃત્તિને બહિર્મુખવૃત્તિ કથે છે મોહના ઉછાળાથી અન્તર્મુખવૃત્તિ રહેતી નથી મોટા મોટા મુનિવરો, કે જેઓ સમાધિમા અન્તર્મુખવૃત્તિ કરીને રહ્યા હોય છે, તેઓની ક્ષયોપશમ ભાવરૂપ અન્તર્મુખવૃત્તિનો નાશ કરવામા મોહના કુટુબને વાર લાગતી નથી, અર્થાત્-જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની ક્રિયા કરનારા એવા સાધુઓ તથા ગૃહસ્થોની અન્તર્મુખવૃત્તિને તે ક્ષણમા ફેરવી નાખે છે સ્વયભુરમણ સમુદ્રમા ડુબકી મારીને તેના તળીયાનો ત્યાગ લાવવો સહેલ છે, પણ બહિર્મુખવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને અન્તર્મુખવૃત્તિ ધારણ કરવી મુશ્કેલ છે અન્તર્મુખવૃત્તિ કિચ્ચિત્ થાય છે અને પુન ટળી જાય છે, તેનુ કારણ મોહના કુટુબની અન્તરમા ઉત્પન્ન થતી સૂક્ષ્મ પ્રવૃત્તિ છે માનસિક ક્ષેત્રમા મોહનુ કુટુબ, પોતાની સત્તા પ્રબલ કરવા અન્તર્મુખવૃત્તિની સાથે યુદ્ધ કરે છે, તેથી મનુષ્યોએ આન્તરિક-અત કરણમા ઉત્પન્ન થતા-કુવિચારોની સાથે યુદ્ધ કરવુ જોઈએ. આન્તરિક યુદ્ધમા અન્તર્મુખવૃત્તિનુ પ્રાબલ્ય વધે છે તો, બાહ્યકાયિકાદિ-વ્યવહારમા પણ નીતિની ઉત્તમતા અને પ્રામાણ્ય દેખવામા આવે છે આન્તરિક અન્તર્મુખવૃત્તિને ખીલવવાથી મૈત્રી, પ્રમોદ, મધ્યસ્થ અને કારૂણ્યભાવના તુર્ત પ્રગટી નીકળેછે મનુષ્યોએ અન્તર્મુખવૃત્તિ ખીલવવામાટે અન્તરમા ઉત્પન્ન થતા પ્રત્યેક વિચારોનુ નિરીક્ષણ કરવુ જોઈએ, મનમા જે જે વિચારો ઉત્પન્ન કરવા તે પોતાની ઇચ્છા મુજબ યોગ્યજ કરવા આત્માનુ બળ વધારીને મન ઉપર એટલો બધો જય મેળવવો જોઈએ કે, બહિર્મુખવૃત્તિના કુવિચારો ઉત્પન્ન થઈ શકેજ નહિ મનને સ્વચ્છન્દપણે ગમે તેવા વિચારો કરવાની છૂટ રહેવાથી તે બહિર્મુખવૃત્તિના મોહિક વિચારોનેજ વારવાર સેવ્યા કરે છે, માટે મન ઉપર કબજો મેળવવા માટે આત્મશક્તિ ખીલવવાના સયમોનુ અવલબન કરવુ, સયમના બાહ્ય હેતુઓનુ અવલબન, પણ અન્તર્મુખવૃત્તિ માટેજ છે પ્રભુપૂજા, ભક્તિ, ગુરૂનુ અવલબન, પ્રતિક્રમણ, પ્રતિલેખના અને તીર્થયાત્રા વગેરેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ અન્તર્મુખવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો હોય છે અન્તર્મુખવૃત્તિ કરતા આત્માની અન્તરસૃષ્ટિનુ સમ્યગ્રીત્યા અવલોકન કરવુ જોઈએ, કારણ કે બાહ્ય પદાર્થોમાથી ચિત્તને હઠાવવુ એ કઈ સામાન્ય કાર્ય નથી બાહ્ય પદાર્થોની મનોહરતા, સુન્દરતા અને આકર્ષણીયતા જેટલી છે તેના કરતા અન્તરસૃષ્ટિની અનન્તગુણી વિશેષ મનોહરતા અને સુન્દરતા

પ્રભુના ગુણોની ધૂનમા રહેવાની સુરતાને હે ચેતન ! તુ પ્રાસે કર! પ્રભુનો સર્વદા અન્તરથી ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટાન્તો અવબોધીને જાપ જપ્યા કર! એમ આનન્દઘનભૂત શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે

पद ९६

(राग धन्याश्री)

अरी मेरो ना हेरी अविचारो, मैं ले जोबन कित जाउ ॥
कुमति पिता बभना अपराधी, नउ वाहै व जमारो. ॥ अरी०॥१॥
भलो जानीके सगाई कीनी, कौन पाप उपजारो ॥
कहा कहिये इन घरके कुटुनते, जिन मेरो काम बिगारो. ॥
॥ अरी० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—અન્તર્મુખવૃત્તિ નામની ચેતનની સ્ત્રી, પોતાની ચેતના સખીને કહે છે કે, હે અલી-સખી ! મારા દુખનો છેડો (પાર) કોઈ રીતે આવે તેમ નથી પક્ષાન્તરાર્થમા અનબોધનાતુ કે હે સખી ! મારો સ્વામી મને મનતા અત્યત વિલખ કરનાર છે, તો હુ મારૂ યૌવન લેઈને કયા જાઉ ? કુમતિનો પિતા, મોહ છે તે ખોટી બુદ્ધિ દેનાર છે અને મારા સ્વામીને ભમાવનાર હોનાથી અપરાધી છે કુમતિનો પિતા મોહ છે તે દુષ્ટ બુદ્ધિથી મારા ચેતનને, મારાથી દૂર રાખીને મારૂ જીવન નિષ્ફલ કરે છે, તેથી મારો જન્મારો વહન થાય તેમ લાગતુ નથી કારણ કે મારી યૌવન અવસ્થા પતિના સમાગમાર્થેજ બનેલી છે હે ચેતના સખી ! ચેતનની સાથે સમ્યત્વ પિતાએ અને શ્રદ્ધા માતાએ સગાઈ કરી, પણ કોણ જાણે કયુ પાપ ઉદયમા આવ્યુ, કે જેથી મારા પતિનો સબન્ધ થતો નથી અરે સખી ! મોહ અને મોહના કુટુબને શુ કહેવુ ? મોહના કુટુબનો સ્વભાવજ એવો છે કે, તે આત્માનો મારી સાથે સબન્ધ થના દેતુ નથી આત્માની સાથે રમણતા કરવી એજ મારૂ ઇષ્ટ કાર્ય છે, તેને મોહના કુટુબે બ ગાડયુ છે, માટે હવે તેને શુ કહેવુ ? અર્થાત્ કરોડ વખત ધિક્કાર આપ વામા આવે તોપણ મોહના કુટુબને કઈ અસર થવાની નથી, તેથી નફટ એવા મોહના કુટુબને ઉપાલભ આપવો પણ વ્યર્થ છે, કારણ કે દુષ્ટ એવુ મોહનુ કુટુબ કદી પોતાનો-દુષ્ટ સ્વભાવ ત્યજનાર નથી ક્ષયોપશમની અન્તર્મુખવૃત્તિનુ ઉપર્યુક્ત વૃત્તાન્ત અન્તરમા અનુભવવા યોગ્ય છે અન્તર્મુખવૃત્તિને આત્માની સાથે મેળાપ કરનામા વિઘ્ન

બહિર્મુખવૃત્તિનો જે જે અશો નાશ થાય છે, તે તે અશે અન્તર્મુખવૃત્તિ થતી જાય છે બહિર્મુખવૃત્તિથી સત્યસુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને પરિણામે દુ ખનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ એ જ્યારે સમજાય છે ત્યારેજ બહિર્મુખવૃત્તિની ચેષ્ટાઓ કરવી યોગ્ય લાગતી નથી બહિર્મુખવૃત્તિથી મનુષ્યો, રાગ અને દ્વેષના યોગે મનુષ્ય મનુષ્યને પણ નાશ કરે છે અને પૃથ્વી, ઘર અને દેશના માટે મહા યુદ્ધો કરી અમૂલ્ય મનુષ્ય જીદગીનો નાશ કરે છે હાલમા ચાલતી ઈટલી અને તુર્કીની લડાઈ એક ત્રીપોલીને માટે છે, તેમા હજારો મનુષ્યોના પ્રાણુનો નાશ થાય છે બને તરફના હજારો મનુષ્યોનો ઘાણુ નીકળી જાય છે અને તેથી બને દેશના મનુષ્યોપર અનેક પ્રકારના સકટો આવી પડયા છે ચીનમા પણ બહિર્મુખવૃત્તિના સામ્રાજ્યમાટે સરકાર અને પ્રજા વચ્ચે યુદ્ધ જાગ્રત થયુ છે અને તેમા અદ્યાપિ પર્યંત સહસ્રશ મનુષ્યોનો ઘાણુ વળી ગયો છે ઈરાનમા પણ બહિર્મુખવૃત્તિના યોગે યુદ્ધો થયા કરે છે અહો ! બહિર્મુખ વૃત્તિથી મનુષ્યોની પાયમાલી કેટલીબધી થાય છે બહિર્મુખવૃત્તિથી રાજ્યના અધિપતિયો અન્ય દેશોને સ્વાયત્ત કરવાને અનેક પ્રકારના પ્રાણાપહારક યન્ત્રોને બનાવે છે અને તેથી મનુષ્યોના થતા નાશમાટે હૃદયમા અશમાત્ર પણ દયા લાવતા નથી બહિર્વૃત્તિથી મનુષ્યોની ધારણાઓ કદી પરિપૂર્ણ સિદ્ધ થતી નથી અને તેઓને ખરૂ સુખ મળતું નથી બહિર્વૃત્તિ એક મહાશક્તિ છે તે આખી દુનિયાને પોતાના વશ રાખીને મર્કટની પેઠે નચાવે છે, રડાવે છે અને પરિભ્રમણ કરાવે છે બહિર્મુખવૃત્તિથી મહા ચક્રવર્તિયોને પણ હૃદયમા સુખ ઉત્પન્ન થતું નથી ઇન્દ્રોને પણ બહિર્મુખવૃત્તિથી સત્ય સુખ પ્રાપ્ત થતુ નથી બહિર્મુખવૃત્તિની સત્તા નીચે દુનિયા દબાયલી દેખાય છે બહિર્મુખવૃત્તિથી મનુષ્યોને ખરેખર તેમના કાર્ય પ્રમાણે સ્વપ્નમા પણ ખરૂ સુખ મળતુ નથી, ઉલટુ ઊલટુ પણ મનુષ્યોના મનને સતાપ કરવાને અનુભતા દર્શાવે છે બહિર્મુખવૃત્તિ થતા કાયસૃષ્ટિ અને કર્મસૃષ્ટિની રચના થવા માટે છે અને અન્તર્મુખવૃત્તિ થતા કાયસૃષ્ટિ અને કર્મસૃષ્ટિનો નાશ થવા માટે છે, એમ બહિર્મુખવૃત્તિ અને અન્તર્મુખવૃત્તિને પરસ્પર વિરોધત્વ છે અને તે તો અન્તરમા ઉડા ઉતરીને તપાસીએ તો માલુમ પડ્યાવિના રહેતુ નથી બહિર્મુખવૃત્તિના સાધનો જ્યારે તૈયાર હોય છે ત્યારે તે બહિર્મુખવૃત્તિ, નદીના પૂરની પેઠે પાચે ઇન્દ્રિયોદ્વારા વહ્યા કરે છે અને અન્તર્મુખવૃત્તિનુ આચ્છાદન કરી દેછે, પણ અન્તર્મુખવૃત્તિના પ્રબલ સાધનોનો યોગ થાય છે ત્યારે, બહિર્મુખવૃત્તિના પ્રવાહનુ બલ મન્દ પડી જાય છે અને અન્તર્મુખવૃત્તિનુ બળ નદીના પ્રવા-

છે, કિન્તુ તેનુ જ્ઞાન કર્યાવિના અન્તરમા મનની રમણતા થતી નથી અને તેથી બહિર્માજ મનની પ્રવૃત્તિ થયા કરે છે, માટે આત્માના ગુણોનુ વિશેષ પ્રકારે જ્ઞાન મેળવવુ જોઇએ અને તેમા પરિપૂર્ણ આનન્દ છે, એવો અનુભવથી નિશ્ચય કરવો જોઈએ, કે જેથી અન્તર્મુખવૃત્તિ કરતા વિઘ્ન નડે નહિ અન્તરસ્વષ્ટિની અલૌકિકતા અને સુન્દરતાનો પરિપૂર્ણ અવબોધ થતા બાહ્ય સ્રષ્ટિ અકિઞ્ચિત્કર ભાસેછે અને તેથી મન બાહ્યમા ભટકી ભટકીને પણ અન્તરની વ્રષ્ટિમા પ્રવેશ કરીને ત્યા આનન્દસમાધિમા લીન બને છે અન્તર્મુખવૃત્તિ કરવાને ઘણા ભવોના ધર્મસંસ્કારની આવશ્યકતા સિદ્ધ કરે છે અન્તરની સ્રષ્ટિમા યથાશક્તિથી ચિત્તને રમાવવુ જોઇએ મનને અન્તરમા રમાવવાનુ કાર્ય ધાર્યા કરતા પણ અનન્તગાઉ દુષ્કર છે, તોપણ પૂર્વના મહાત્માઓની ઉત્સાહપ્રવૃત્તિની જીવનકળાનુ અનુકરણ કરી, આપણે પણ અન્તર્મુખવૃત્તિ કરવા તૈયાર થવુ જોઈએ, પરન્તુ તેમા એક ઉપયોગી સૂચના કરવામા આવે છે અને તે એ છે કે, સર્વ બાહ્યભાવોની મમતાનો પ્રથમથી માનસિક (હૃદયથી) ત્યાગ કરવો મનમાથી પરવસ્તુઓની મમતાની વાસનાઓને દૂર કર્યાવિના બાહ્યપદાર્થોની સાથેનો મનનો સમ્બન્ધ છૂટતો નથી બાહ્યના પદાર્થોનુ મને બન્ધન નથી અને તે પદાર્થો મને એટલે આત્માને, હવે બાધવાને શક્તિમાન્ નથી, એમ ઉચ્ચ ભાવનાવડે દૃઢસકલ્પથી અન્તરસ્રષ્ટિમા પ્રવેશ કરવો નાના બાળકને જેમ હિતશિક્ષા આપીએ છીએ તેમ મનને આત્મિકસ્રષ્ટિમા ઉતારવા પ્રેમભાવથી હિતશિક્ષા આપવી બાળકના ઉપર જેમ દાબ બેસાડવામા આવે છે, તેમ બહિરમા ગમન કરતા એવા મન ઉપર પણ દાબ બેસાડવો અને આત્મિકસ્રષ્ટિની રમણતામા લયલીન બની જાય એવા પ્રાસગિક ઉપાયોને યોજના, એમ અન્તર્મુખવૃત્તિની સાધ્યતા સિદ્ધ કરનાના પ્રયત્નમા મચ્યા રહેવુ

અન્તર્મુખવૃત્તિની સ્થિરતા સદાકાલ એકસરખી—આ કાલમા રહેવી એ મહાદુર્લભ છે અન્તર્મુખવૃત્તિ થાય છે અને પુન ઘડી બેઘડી પશ્ચાત્ રહેતી નથી, એમ અભ્યાસના અનુભવથી અનુભવીઓ કહી શકે છે અને એટલુજ સમજવાનુ કે અન્તર્મુખવૃત્તિમા રાગ અને દ્વેષનુ ઇન્દ્રિયોવડે ગ્રહણ હોતુ નથી ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારોથી ઇન્દ્રિયોને વિમુખ રાખવાથી ઇન્દ્રિયો શાન્ત થાય છે અને નવીન આત્મિક બળ જાગ્રત્ થાય છે, તેથી આત્મા પોતાના શુદ્ધધર્મની પ્રાપ્તિનો અનુભવ કરે છે

અન્તર્મુખવૃત્તિથી ખરેખરૂ સુખ અનુભવાય છે અને પશ્ચાત્ સહજસુખનો નિશ્ચય થવાથી, ઇન્દ્રિયોના વિષયોપરથી પ્રેમ પણ ઘટતો જાય છે અને આન્તરિક જ્ઞાનાદિક ધર્મની પરિણતિ ઉપર પ્રેમ વધતો જાય છે

બનેલાઓને પણ બહિર્મુખવૃત્તિ છોડતી નથી, અર્થાત્ તેઓના ઉપર પણ તે પોતાનો હુકમ ચલાવીને દાસની માફક પ્રવૃત્તિ કરાવે છે

બહિર્મુખવૃત્તિ ધારકો સ્થૂલ જગતની સ્થૂલ-ક્ષણિક ઉન્નતિ અર્થે પોતાના પ્રાણાદિકનુ સ્વાર્પણ કરે છે, કિન્તુ અન્તે ક્ષણિક ઉન્નતિનો વેગ શિથિલ પડે છે અને તે ઉદધિ તરગની પેઠે પોતાનુ ચલત્વ દર્શાવીને વૈરાગ્યનો ઉપદેશ દેવાની પેઠે આચરણ કરે છે બહિર્મુખવૃત્તિવાળાઓ, બાહ્યમા સુખના શોધાર્થે પ્રોફેસરો બને છે, બાહ્ય વસ્તુઓના અનેક આકારો બનાવીને તેઓને ભોગ અને ઉપભોગમા લે છે, પણ અન્તે તેઓ મક્ષિકાની પેઠે હાથ ઘસે છે અને નિરાશાના ઉદ્ગારો કાઢીને દિલગીરી જાહેર કરે છે, તે બહિર્વૃત્તિએ આત્માને ભૂતકાલમા અશમાત્ર પણ શાન્તિ આપી નથી અને ભવિષ્યમા અશમાત્ર પણ શાન્તિ આપનાર નથી શ્રીકેવલજ્ઞાનીએ વસ્તુનુ જે સ્વરૂપ કથ્યુ છે, તે કદી અન્યથા થનાર નથી બહિર્મુખવૃત્તિથી સસાર છે, અર્થાત્ બહિર્મુખવૃત્તિ એજ સસાર છે બહિર્મુખવૃત્તિમા રાગ અને દ્વેષનો રસ હોય છે તેથી, આત્માને કર્મ પણ ચીકણા બધાય છે બાહ્ય પદાર્થોમા ઈષ્ટત્વ અને અનિષ્ટત્વ ઉત્પન્ન થતા રાગ દ્વેષનો ઉદય થાય છે અને તેથી બહિર્મુખવૃત્તિ પ્રગટી એમ કહેવાય છે પાંચે ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારની સાથે રાગ અને દ્વેષના અધ્યવસાયનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે તેથી કર્મનો રસબધ વિશેષત પડે છે અને તે કર્મરસ, ભવમા ભ્રમણ કરીને આત્માને ભોગવવો પડે છે બહિર્મુખવૃત્તિની સાથે કુમતિનો ગાઢ સબન્ધ છે કુમતિની પ્રેરણાથી બહિર્મુખવૃત્તિ વૃદ્ધિ પામે છે અને સુમતિના કૃત્યોને ઉચ્છેદવા તત્પર થાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિનો આત્માની સાથે અત્યન્ત પ્રેમ સબન્ધ છે, પરન્તુ આત્મા બહિર્વૃત્તિના યોગે અન્તર્મુખવૃત્તિપર અરૂચિ ધારણ કરે છે બહિર્મુખવૃત્તિને કુમતિનો પિતા મોહ ઉશ્કેરે છે, તેથી કુમતિના પિતા-મોહનો પણ મહાન્ અપરાધ છે મોહ વારવાર બકયા કરે છે અને બહિર્વૃત્તિની સાથે ચેતનને જોડે છે અને ચેતનનુ આન્તરિક ધન લુટે છે, તેથી મોહ અપરાધી ઠરે છે અન્તર્મુખવૃત્તિ વિદુષી હોવાથી, કુમતિના પિતા-મોહને અપરાધી જાણે છે અને તેથી તે આન્તરિક ઉદ્ગારોથી મોહના કુટુબને દુષ્ટ તરીકે જણાવે છે અને તેના ઘરના કુટુબથી કટાળી જઈને તેના ઉપર અરૂચિ ધારવુ કરે છે, અર્થાત્ તેને ધિક્કારની દૃષ્ટિથી નિરીક્ષે છે, તથા પોતાના સ્વામિના સયોગનો વિયોગ કરાવનાર મોહના ઘરનુ કુટુબ છે, એમ જાણીને તેનુ પોતાની સખીઓ આગળ પ્રાકટ્ય કરે છે, અર્થાત્ તે પ્રમાણે કથીને તે પોતાની સખીઓને જાગ્રત્ કરે છે અને ચેતનને

હની પેઠે અન્તરમા વહે છે અને તેથી બહિર્મુખવૃત્તિથી આત્માને લાગેલા જે કર્મ હોય છે તેનુ પરિશાટન થાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિથી ઇન્દ્રિયો શાન્ત થાય છે અને તેઓ બાહ્ય પ્રપચના વ્યાપારમા પડતી નથી. આમ થવાથી અધ્યાત્મજ્ઞાનની નવી નવી શક્તિયો પ્રગટવામા એક જાતનુ નવુ બળ આવે છે અને તેથી પાતાળી કુવાના જળની પેઠે નવુ જ્ઞાન જાગ્રત્ થાય છે અને તે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામ્યા કરે છે અન્તર્મુખવૃત્તિથી શુદ્ધ પ્રેમ, ઉચ્ચદષ્ટિ, દયા, સત્ય, પ્રમાણિકતા અને પરોપકારદષ્ટિ ખીલી ઉઠે છે અને નિર્દયતા, અસત્ય, વિશ્વાસ ઘાત, સ્વાર્થપ્રેમ, શઠતા, કપટતા અને વિષયલોલુપતા આદિ દોષો ટળે છે અન્તર્મુખવૃત્તિથી જગતમા રહેલા સર્વ આત્માઓ પોતાના આત્મસમાન ભાસે છે અને તેઓનામા અને પોતાનામા સમાનતા દેખાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિથી જે સુખ ઉત્પન્ન થાય છે, તે સુખ દુનિયાના કોઈપણ પદાર્થથકી ઉત્પન્ન થતુ નથી અન્તર્મુખવૃત્તિ થતા મનની ઘણી ચચળતા મટે છે અને તેથી શ્રુતજ્ઞાનનો ઉપયોગ પણ તાજો રહે છે અર્થાત્ જે જે બાબતોનુ વિસ્મરણ થયુ હોય છે, તેનો પણ ઉપયોગ જાગ્રત્ થાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિથી દુનિયાની સાથે થએલ વૈર વિરોધ પણ ટળી જાય છે અને મનરૂપ આકાશમા મૈત્રીભાવનારૂપ ચન્દ્રનો ઉદય થાય છે અને ક્લેશરૂપ અન્ધકારની મન્દતા થતી જાયછે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ગુણમય અન્તર્મુખવૃત્તિ હોવાથી, તે આત્માના પ્રદેશમા ઉંડી ઉતરતી જાય છે અને રાગ અને દ્વેષના વિકારોનુ નિકદન કરતી જાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિથી આત્માનો મૂળ શુદ્ધ ધર્મ લક્ષ્યમા આવે છે તેથી, અર્થાત્ આત્માની સાથે રમણતા કરનારી અન્તર્મુખવૃત્તિ હોવાથી, બહિર્મુખવૃત્તિના કાર્યો તેને અરૂચિકર લાગે તેમા કાઈ આશ્ચર્ય નથી જે મનુષ્યો બહિર્મુખવૃત્તિ અને અન્તર્મુખવૃત્તિનુ આન્તરિક સ્વરૂપ જાણતા નથી, તેઓ અજ્ઞતાયોગે બહિર્મુખવૃત્તિના રમકડાઓને ભલે ચાહે અને તેમાને તેમા લક્ષ્ય રાખે ! પણ તેઓ બહિર્મુખવૃત્તિના સેવક બનીને પોતાની સર્વે આશાઓ પરિપૂર્ણ કરી શકતા નથી, અને મનમા અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓથી દુ ખી થાય છે તેઓ મુખથી શબ્દો બોલીને પણ દુ ખી પણ દેખાડે છે, તેથીજ સિદ્ધ થાય છે કે, તેઓ ઝાઝવાના જલને પીવાની આશાની પેઠે બહિર્મુખવૃત્તિના સેવક બનીને પાકુ કઈ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી બાજીગરની બાજીપેઠે બાહ્યવસ્તુમા બહિર્વૃત્તિથી સુખત્વ ભાસે છે, કિન્તુ અન્તર્મુખવૃત્તિથી વિવેકવડે વિચારતા બાહ્યમા સુખનો લેશ પણ ભાસતો નથી બહિર્મુખ વૃત્તિનુ જોર અજ્ઞાનાવસ્થામા વિશેષ હોય છે બાહ્યવિદ્યાના પ્રોફેસરો

બનેલાઓને પણુ બહિર્મુખવૃત્તિ છોડતી નથી, અર્થાત્ તેઓના ઉપર પણુ તે પોતાનો હુકમ ચલાવીને દાસની માફક પ્રવૃત્તિ કરાવે છે

બહિર્મુખવૃત્તિ ધારકો સ્થૂલ જગતની સ્થૂલ-ક્ષણિક ઉન્નતિ અર્થે પોતાના પ્રાણાદિકનુ સ્વાર્પણુ કરે છે, કિન્તુ અન્તે ક્ષણિક ઉન્નતિનો વેગ શિથિલ પડે છે અને તે ઉદધિ તરગની પેઠે પોતાનુ ચલત્વ દર્શાવીને વૈરાગ્યનો ઉપદેશ દેવાની પેઠે આચરણુ કરે છે બહિર્મુખવૃત્તિવાળાઓ, બાહ્યમા સુખના શોધાર્થે પ્રોફેસરો બને છે, બાહ્ય વસ્તુઓના અનેક આકારો બનાવીને તેઓને ભોગ અને ઉપભોગમા લે છે, પણુ અન્તે તેઓ મક્ષિકાની પેઠે હાથ ઘસે છે અને નિરાશાના ઉદ્ગારો કાઢીને દિલગીરી જાહેર કરે છે, તે બહિર્વૃત્તિએ આત્માને ભૂતકાલમા અશમાત્ર પણુ શાન્તિ આપી નથી અને ભવિષ્યમા અશમાત્ર પણુ શાન્તિ આપનાર નથી શ્રીકેવલજ્ઞાનીએ વસ્તુતુ જે સ્વરૂપ કથ્યુ છે, તે કદી અન્યથા થનાર નથી બહિર્મુખવૃત્તિથી સસાર છે, અર્થાત્ બહિર્મુખવૃત્તિ એજ સસાર છે બહિર્મુખવૃત્તિમા રાગ અને દ્વેષનો રસ હોય છે તેથી, આત્માને કર્મ પણુ ચીકણુા બધાય છે બાહ્ય પદાર્થોમા ઇષ્ટત્વ અને અનિષ્ટત્વ ઉત્પન્ન થતા રાગ દ્વેષનો ઉદય થાય છે અને તેથી બહિર્મુખવૃત્તિ પ્રગટી એમ કહેવાય છે પાચે ઇન્દ્રિયોના વ્યાપારની સાથે રાગ અને દ્વેષના અધ્યવસાયનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે તેથી કર્મનો રસબધ વિશેષત પડે છે અને તે કર્મરસ, ભવમા ભ્રમણુ કરીને આત્માને ભોગવવો પડે છે બહિર્મુખવૃત્તિની સાથે કુમતિનો ગાઢ સબન્ધ છે કુમતિની પ્રેરણાથી બહિર્મુખવૃત્તિ વૃદ્ધિ પામે છે અને સુમતિના કૃત્યોને ઉચ્છેદવા તત્પર થાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિનો આત્માની સાથે અત્યન્ત પ્રેમ સબન્ધ છે, પરન્તુ આત્મા બહિર્વૃત્તિના યોગે અન્તર્મુખવૃત્તિપર અરૂચિ ધારણુ કરે છે બહિર્મુખવૃત્તિને કુમતિનો પિતા મોહ ઉશ્કેરે છે, તેથી કુમતિના પિતા-મોહનો પણુ મહાન્ અપરાધ છે મોહ વારવાર બકયા કરે છે અને બહિર્વૃત્તિની સાથે ચેતનને જોડે છે અને ચેતનનુ આન્તરિક ધન લુટે છે, તેથી મોહ અપરાધી ઠરે છે અન્તર્મુખવૃત્તિ વિદુષી હોવાથી, કુમતિના પિતા-મોહને અપરાધી જાણુે છે અને તેથી તે આન્તરિક ઉદ્ગારોથી મોહના કુટુબને દુષ્ટ તરીકે જણુાવે છે અને તેના ઘરના કુટુબથી કટાળી જઇને તેના ઉપર અરૂચિ ધારણુ કરે છે, અર્થાત્ તેને ધિક્કારની દૃષ્ટિથી નિરીક્ષે છે, તથા પોતાના સ્વામિના સયોગનો વિયોગ કરાવનાર મોહના ઘરનુ કુટુબ છે, એમ જાણીને [illegible] પોતાની સખીઓ આગળ પ્રાકટ્ય કરે છે, અર્થાત્ તે પ્ર [illegible] તે પોતાની સખીઓને જાગ્રત કરે છે અને ચેતનને

સમજાવવા પ્રેરણા કરે છે આત્મા ત્રણ ભુવનનો નાથ અને ઉત્તમ હોવાથી અન્તર્મુખવૃત્તિએ તેની સાથે સગાઈ કરી, પણ આત્માએ ક્ષયો પશમ ભાવે સગાઈ કરી હોવાથી, પુન તે મોહ અને તેના કુટુબના પાશમા પડ્યો અને તેથી, અન્તર્મુખવૃત્તિ, કોણ પાપ ઉદયમા આવ્યુ? એમ કહીને અત્યન્ત દિલગીરી જાહેર કરે છે આત્મા મોહના યોગે અન્તર્મુખવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને, બહિર્મુખવૃત્તિની સાથે લયલીન બને છે અને અન્તર્મુખવૃત્તિથી પરાઙ્મુખ થાય છે તેમા ખરેખર મોહનો દોષ છે મોહના યોગે આત્મા પોતાની ખરી સ્રીનુ ભાન ભૂલી જાય છે અને અનન્તકાળથી દુ ખ દેનારી બહિર્વૃત્તિના પાશમા સપડાય છે કોઈ વખત અન્તર્મુખવૃત્તિની સાથે રમે છે અને પાછો બહિર્મુખવૃત્તિની સાથે રમે છે, અર્થાત્ જેનુ પ્રાબલ્ય વિશેષ હોય છે તેની પાસે તે ખેંચાઈ જાય છે સસારમા આસક્તિ હોય છે ત્યા સુધી બહિર્મુખવૃત્તિનુ વિશેષ પ્રાબલ્ય હોય છે આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતા આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખે છે અને તેથી અન્તર્મુખવૃત્તિની સાથે રમણતા કરે છે આત્મજ્ઞાન થવાથી બહિર્મુખવૃત્તિમા રમણતા કરવી એ અસત્ય છે, એમ માલુમ પડે છે અને તેથી અન્તર્મુખવૃત્તિ તરફ રુચિભાવ પ્રગટે છે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમા પ્રયત્ન કરવાથી અન્તર્મુખવૃત્તિ પ્રગટે છે છ આવશ્યકોમા પ્રવૃત્તિ કરવાથી અન્તર્મુખવૃત્તિમા રમણતા થાય છે અને તેથી અન્તરના સદ્ગુણો ખીલવા માંડે છે મનુષ્યો, અન્તર્મુખવૃત્તિની પ્રાપ્તિમાટે જૈનાગમોનો અભ્યાસ કરે છે અને તેથી ઇન્દ્રજાળની લીલા વત્ બાહ્યસૃષ્ટિની ક્ષણિકતાનો નિશ્ચય થાય છે, અતએવ ક્ષણિકતાના જ્ઞાનથી, નિત્ય એવા આત્મસુખની પ્રાપ્તિ અર્થે મનુષ્યો—અધ્યાત્મ શાસ્રોવડે અન્તર્વૃત્તિ ખીલવવા પ્રયત્ન કરે છે બાહ્યવૃત્તિના વેગોને શમાવવાનેમાટે આન્તરિક ભાવનાઓને ભાવવી જોઇએ સાત નયોવડે આત્મતત્ત્વાદિનુ સ્વરૂપ જાણીને અન્તરમા રમણતા કરવાથી, બહિર્મુખવૃત્તિના વેગો ઉપશમે છે અન્તર્મુખવૃત્તિના અભ્યાસથી અનેક પ્રકારની લબ્ધિયો પ્રગટે છે અને અન્ય મનુષ્યોને પણ પોતાના આત્મબળથી અસર કરી શકાય છે, અન્તર્મુખવૃત્તિના અભ્યાસથી મનુષ્યોએ કદાપિ કટાળવુ ન જોઇએ પ્રતિદિન અન્તર્મુખવૃત્તિના અભ્યાસથી હૃદયમા, તેના સસ્કારો પડે છે અને તેનાથી ભવિષ્યમા અન્તર્મુખવૃત્તિના શુભ સયોગોની પ્રાપ્તિ થાય છે વર્તમાનમા પાડેલા સસ્કારો ભવિષ્યમા ઉત્તમ ફળ પેદા કરી શકે છે વિશેષ શુ કહેવુ? અન્તર્મુખવૃત્તિના હેતુઓને સદાકાળ સેવવા, કે જેથી અન્તર્મુખવૃત્તિ રહે મોહ કુટુબના સામુ મનુષ્યોએ આત્મબળથી લડવુ જોઇએ અને મોહની પ્રકૃતિયોને ઉદયમા આવતીજ વારવી જોઇએ દુર્જન મનુષ્યોના સમાગમમા રહેવાથી અને તેમના કુવિચારોને હૃદ-

થમા ઉતારવાથી, બહિર્મુખવૃત્તિને ઉત્તેજન મળે છે અને અન્તર્મુખવૃત્તિ જે અંશે પ્રગટી હોય છે તે અંશે પણ રહેતી નથી સાધુઓને ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાની આવશ્યકતા પણ અન્તર્મુખવૃત્તિનેમાટે સિદ્ધ ઠરે છે ધાર્મિક ક્રિયાઓના રહસ્યોને અવબોધ્યાવિના અન્તર્મુખવૃત્તિનો પ્રયત્ન સિદ્ધ થતો નથી આવશ્યકાદિ ક્રિયાઓમા અન્તર્મુખવૃત્તિ કરવાનુ રહસ્ય સમાયુ છે સૂક્ષ્મ રહસ્યોને અવબોધ્યાવિના અન્તર્મુખવૃત્તિ સાધી શકાતી નથી સાધુઓ અગર શ્રાવકોની સદાકાલ અન્તર્મુખવૃત્તિ રહેવી દુર્લભ છે, કિન્તુ સતત અભ્યાસબળથી અન્તર્મુખવૃત્તિને અમુક કાલાવચ્છેદને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિના સાધનોને સાધનો તરીકે અવબોધવા જોઇએ અને તેઓને અવલબવા જોઈએ અન્તર્મુખવૃત્તિથી ક્ષાયોપશમિકજ્ઞાનાદિ ગુણોની વૃદ્ધિ થાય છે અને ધારણા તથા ધ્યાન ગુપ્તિની સિદ્ધિ થવામા પણ વાર લાગતી નથી જે મનુષ્યો, અન્તર્મુખવૃત્તિના બાહ્ય સાધનોના પડેલા ભેદોની લડાઈઓ અને તેના વિવાદોમા જીવન સમય વ્યતીત કરે છે, તેઓ અન્તર્મુખવૃત્તિનો સ્પર્શ કરી શકતા નથી અને અમૃત ક્રિયાના સુખને આસ્વાદી શકતા નથી જગત્‌ની સ્થૂલ ભૂમિકામા પણ ગમે તે કાર્ય કરવામા તે તે કાર્યપરત્વે અન્તર્મુખવૃત્તિ થયાવિના જોઇએ તેવી સિદ્ધિ મેળવી શકાતી નથી ચિત્રકારો અને વ્યાખ્યાતાઓ અન્તર્મુખવૃત્તિથી પોતાના વિષયમા વિજય વરમાળાને પ્રાપ્ત કરે છે વિદ્યાર્થિયો અન્તર્મુખવૃત્તિથી વિદ્યાભ્યાસમા વિજયવત નીવડે છે અન્તર્મુખવૃત્તિથી ધ્યેયમા રમણતા થાય છે અને તેથી ધ્યેય વસ્તુનુ યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે બહિર્મુખવૃત્તિવાળા કરતા અન્તર્મુખવૃત્તિવાળા સૂક્ષ્મ પદાર્થોનુ જ્ઞાન કરવામા આગળ વધે છે અને જગત્‌મા નવીન અનુભવોને પ્રગટ કરી પોતાનુ અમર નામ કરે છે

બહિર્મુખવૃત્તિથી મનની ચચળતા વધે છે અને તેથી મનરૂપ આદર્શમા જ્ઞેય પદાર્થો બરાબર ભાસતા નથી જગત્‌ની સ્થૂલભૂમિકામા અન્તર્મુખવૃત્તિનો પરિભાષાવડે મનની એકાગ્રતા એવો અર્થ લેવો જગત્‌ના સ્થૂલવ્યવહારમા દરેક કાર્ય કરતા તે તે કાર્યમા અન્તર્મુખવૃત્તિ થાય છે તો, તે બાબતમા વિજય મળ્યા વિના રહેતો નથી અન્તર્મુખવૃત્તિ કરવામા પ્રેમ, ઉત્સાહ અને તે તે વિષયના જ્ઞાનની અત્યત જરૂર છે અન્તર્મુખવૃત્તિથી મહાકાર્યોની સિદ્ધિ થાય છે અને ગમે તે કાર્ય કરવુ સહેલુ થઈ પડે છે

આત્મામા અન્તર્મુખવૃત્તિ થવાથી જન્મ-જરા અને મરણનો ભય રહેતો નથી, પણ ઉલટું અન્તર્મુખવૃત્તિથી પોતાનો આત્મા અમર છે

એવો નિશ્ચય થાય છે અને તેથી ધૈર્યરૂપ ચારિત્રબળ ખીલવાથી અન્તરના રમણતા થાય છે આવુ અન્તર્મુખવૃત્તિનુ સ્વરૂપ અવબોધ્યા પશ્ચાત્ અન્તર્મુખવૃત્તિ સેવવાનો ઉત્સાહ પ્રગટી નીકળે છે આત્મા ઉપર શુદ્ધ પ્રેમ થવાથી આત્મામા વૃત્તિ ચોંટે છે અને તેથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રગુણની વૃદ્ધિ થાય છે આત્માભિમુખવૃત્તિને પરિભાષામા અન્તર્મુખવૃત્તિ કહેવામા આવે તેથી તેનુ સ્વરૂપ બદલાતુ નથી આત્માભિમુખવૃત્તિને સેવવાથી મનની શાન્તતા પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામે છે અને જગતમા મનની સમાનતા બાળવાનો માર્ગ ખુલ્લો થાય છે મનુષ્યો દરેક કાર્ય કરતી વખતે અન્તર્મુખવૃત્તિ ધારવુ કરવાનો સ્વભાવ સેવે તો અન્તે ઉચ્ચ સામ્યભાવના અધિકારી બને તેમા કંઈ આશ્ચર્ય નથી. અન્તર્મુખવૃત્તિથી દેવતાઓને પણ દાસ બનાવી શકાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિવિના કોઈ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી ભૂતકાલમા જેટલા જીવો સિદ્ધપદ પામ્યા, વર્તમાનમા-મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા પામે છે અને ભવિષ્યમા પામશે, તે સર્વે અન્તર્મુખવૃત્તિ થકીજ સમજવુ

અન્તર્મુખવૃત્તિથી યોગીઓ સમાધિનુ સત્યસુખ ભોગવીને સ્વકીય જન્મની સફલતા કરી શકે છે

આત્માભિમુખવૃત્તિના આરાધકોએ મોહના કુટુંબથી સાવચેત રહેવુ જોઇએ, એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીના કથનનુ રહસ્ય અવબોધાય છે બહિર્મુખવૃત્તિ કરાવનાર મોહનુ કુટુબ જગતમા જ્યા ત્યા પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યુ છે મોહના કુટુબના સામે થયાવિના એનુ જોર હઠતુ નથી. સાસારિક પદાર્થોની સિદ્ધિમા પણ-ભય, શોક, રતિ અને અરતિ વગેરે મોહની પ્રકૃતિયોને જીતનાર, અન્ય મનુષ્યોનો ઉપરી બને છે મરણભયનો ત્યાગ કરનાર એક મરજીવો યોદ્ધો, યુદ્ધમા આત્મબળ સ્ફુરાવીને વિજયલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે ! ત્યારે આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે, મરણભય, શોક, રતિ અને અરતિ આદિની સાથે યુદ્ધ કરનાર વિજય લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરે તેમા કંઈ આશ્ચર્ય નથી મરણનો ભય ત્યાગ કરનાર યોદ્ધાના મનમા આનન્દની ઝાખી જણાય છે, તે પ્રમાણે મોહ કુટુબની સાથે યુદ્ધ કરીને આત્માભિમુખવૃત્તિ કરનારના મનમા આનન્દની ઝાખી જણાય છે અને તેથી તે અન્તરાત્મવૃત્તિની ધૂનમા અહ અને મમત્વ ભાવને ભૂલે છે આત્માભિમુખવૃત્તિથી મરણ અને જીવનની ઇચ્છા ટળે છે અન્તર્મુખવૃત્તિમા સામ્યરૂપ સૂર્યનો પ્રકાશ પડવાથી અજ્ઞાનરૂપ અધકારને રહેવાનુ સ્થાન મળતુ નથી. અન્તર્મુખવૃત્તિ થવાથી બાહ્ય પદાર્થોમા સુખની કલ્પના રહેતી નથી અને પ્રતિણા તે ભ્રકરીવિષ્ઠા જેવી લાગે છે અન્તર્મુખવૃત્તિના યોગે અસખ્ય પ્રદેશોમા

રમણુતા કરવાની લગની લાગે છે અને પૂર્વે ભોગવેલા બાહ્ય પદાર્થોમા રમણુતા કરવાની રૂચિ વિલય પામે છે અન્તર્મુખવૃત્તિના અભ્યાસથી મન, વાણી અને કાયાની પવિત્રતા વૃદ્ધિ પામેછે, તેમજ શુભ લેશ્યાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે અને અશુભ લેશ્યાનો નાશ થાય છે, તેથી અન્ત ર્મુખવૃત્તિસાધકના સહવાસમા જે જે મનુષ્યો આવે છે તે તે સર્વ શાન્ત તથા પવિત્ર બને છે અને તેથી જગતની અશાન્તિ પણ દૂર કરી શકાય છે દુનિયાના પ્રત્યેક મનુષ્યો, યદિ અન્તર્મુખ-વૃત્તિ સેવે તો-તેઓની વૃત્તિ ઉત્તમ થવાથી, સ્વર્ગ સમાન મનુષ્ય લોક બની શકે જે દેશના મનુષ્યો અન્તર્મુખવૃત્તિના સાધકો છે, તે દેશમા શાન્તિ સુલેહનો વાવટો ફરકયા કરે છે બહિર્મુખવૃત્તિના પ્રબળ સાધનોથી અન્યોને તાબે કરવામા તથા અન્યોનુ સુખ હરવામા કદી સફલતા મેળવી શકાય ! પરન્તુ તે સદાકાળ-પાકેલા પાનની પેઠે રહેતી નથી બાહ્યની ઉત્ક્રાન્તિ ક્ષણિક સ્વભાવવાળી છે, તેથી કોઈ પણ દેશમા બાહ્યની ઉત્ક્રાન્તિ સદાકાળ રહેતી નથી, બહિ-ર્મુખવૃત્તિની સ્વતન્ત્રતા સદાકાળ એક સરખી રહેતી નથી, કારણ કે બહિર્મુખવૃત્તિથી થતી ઉત્ક્રાન્તિની અવાધ દેશકાલાવચ્છિન્ન છે બહિ-ર્મુખવૃત્તિથી ગમે તેટલી ઉન્નતિ થાય, તો પણ માનસિક દોષો ટળ્યા-વિના હૃદયમા સુખની લહેરો પ્રગટતી નથી માનસિક દોષો જ્યાસુધી છે ત્યાસુધી, બાહ્ય દેશ-હુન્નર આદિની ગમે તેટલી ઉત્ક્રાન્તિ થઈ હોય, તોપણ આત્માની તો અવક્રાન્તિ અવબોધાય છે આત્માના સદ્-ગુણોની ઉત્ક્રાન્તિ થયાવિના ગમે તે દેશમા ફરો અને ચક્રવર્તિ બનો, તથાપિ સત્ય સુખની ઝાખી થવાની નથી, પણ માખીના પેઠે હાથ પગ ઘસવા પડશે, એમા જરામાત્ર પણ શકા નથી બહિર્મુખ-વૃત્તિથી પ્રથમ તો સુખનુ ઝરણુ દેખાય છે, કિન્તુ અન્તે કિંપાકફળની પેઠે સુખનુ નામમાત્ર પણ રહેતુ નથી

અન્તર્મુખવૃત્તિથી મનુષ્યો, ભોગ અને ઉપભોગના સાધનોમાટે લડી મરતા નથી અને સન્તોષવૃત્તિથી બાહ્યની આજીવિકાવૃત્તિને ચલાવી શકે છે આત્માભિમુખવૃત્તિ થવાથી બાહ્યવસ્તુઓ સબન્ધીનુ મમત્વ ઘટે છે અને તેથી અનેક પ્રકારની ઉપાધિ ટળવા માડે છે આત્મા-ભિમુખવૃત્તિનો સેવક બનેલો એક રાજા વા એક કરોડાધિપતિ, બાહ્ય-લક્ષ્મીને કંજુસની પેઠે સગ્રહી રાખતો નથી, પણ દુનિયાના શ્રેય માટે ખર્ચે છે અન્તર્મુખવૃત્તિના ઉપાસકો તન, મન અને ધનને અન્ય જીવોના ભલામાટે વાપરે છે અન્તર્મુખવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાથી મહાત્માની કોટીમા પ્રવેશ કરી શકાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિના પ્રતાપે મોટા મોટા ભૂપતિયો

પણ સન્તોષ સુખમા જીવે છે અને કર (ટેક્ષ) વગેરેને વધારી પ્રજાને પીડતા નથી અન્તર્મુખવૃત્તિ ખરેખર કૃપણ જનોના હૃદયને પણ આર્દ્ર કરવા સમર્થ થાય છે અને તેઓની લક્ષ્મીનો પણ સદુપયોગ કરાવે છે અન્તર્મુખવૃત્તિનો લેશ ભાવ પામીને, ઘાતકો પણ હિંસાનો સ્વભાવ ત્યાગ કરી દયારૂપ ગગાનદીમા સ્નાન કરીને નિર્મલ બને છે ચાર ખડમા અન્તર્મુખવૃત્તિનુ માહાત્મ્ય ફેલાવનારાઓ દેશના ખરેખર સુધારકો બને છે જે દેશના મનુષ્યોનો ઘણો ભાગ અન્તર્મુખવૃત્તિને સેવનારો છે, તે દેશમા શાતિ પ્રસરે છે અને તેથી તે દેશના મનુષ્યો અન્ય દેશીય મનુષ્યોને પીડના પ્રયત્ન કરતા નથી, પણ ઉલટા અન્ય દેશીયોના કલહને દૂર કરે છે પ્રગતિક્રમમા દુનિયા, ગમે તેટલી આગળ વધે, તો પણ અન્તર્મુખવૃત્તિ થયાવિના માનસિક દોષોને હરવાને અને અન્ય મનુષ્યોને સતોષ આપવાને સમર્થ થવાની નથી બાહ્ય વૈભવના શિખરે ચડેલી દુનિયા, ખરેખર આત્માભિમુખવૃત્તિના અભાવે-ઈર્ષ્યા, લોભ, વૈર અને અહકાર આદિ માનસિક દોષોથી નીચે પડ્યાવિના રહેતી નથી

ધર્મના ઉપદેશાઓ, મહર્ષિયો અને મુનિવરો, જગતના મનુષ્યોને આત્માભિમુખ કરવામાટે-આત્મભોગ આપીને પ્રયત્ન કરે છે અને તેમના સુવિચારોના પ્રતાપથીજ દુનિયામા સુલેહ શાન્તિ જાળવી શકાય છે જૈનોમા પણ અન્તર્મુખવૃત્તિ સાધકોના પ્રતાપે શાન્તિ જાળવી શકાય છે, પણ જ્યારે બહિર્વૃત્તિના ઉપાસકો ઘણા પ્રગટી નીકળે છે ત્યારે,-જૈનવર્ગમા પણ-અશાન્તિનો કોલેરા ફાટી નીકળે છે અને તેથી ક્લેશરૂપ મૃત્યુના મુખમા ઘણા મનુષ્યો ફસાઈ જાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિના સમાન મોટી કોઈ અન્ય આગબોટ નથી સસાર સમુદ્રની પેલીપાર જવા માટે અન્તર્મુખવૃત્તિની સાધના કરવી જોઇએ કેટલાક પચમહાવ્રત ધારક સાધુઓ પણ અન્તર્મુખવૃત્તિથી પરાઙ્મુખ થઈને બાહ્ય વૃત્તિના ઉપાસકો બને છે તો, રા ા અને દ્વેષની લાગણીથી-શાન્તરસના ખેતની હાસી કરાવે છે અને પોતાના આત્માને અવનતિના ખાડામા પ્રક્ષેપે છે એમ કહેવાય અજ્ઞ અને મોહના ઉપાસક બનેલાઓ, બહિર્મુખવૃત્તિરૂપ મદિરાનુ પાન કરીને દુનિયામા ક્લેશના તોફાનો કરીને, શાન્તિના પ્રવાહનો નાશ કરે છે અજ્ઞમનુષ્યો અન્તર્મુખવૃત્તિના અધિકારી બની શકતા નથી અજ્ઞ મનુષ્યો ધર્મ અને અધર્મને પરિપૂર્ણ રીતે પરિક્ષી શકતા નથી અને તેથી તેઓ અન્યની પ્રેરણાવડે અન્ધશ્રદ્ધાના પ્રવાહમા તણાય છે અજ્ઞમનુષ્યો ધર્મના બહાને બહિર્મુખવૃત્તિમા રમણતા કરીને ધર્મયુદ્ધો આરભે છે અને કહે છે કે, અમે ધર્મનામાટે પ્રાણ આપીએ છીએ!

અજ્ઞમનુષ્યો બહિર્મુખવૃત્તિના યોગે સકુચિત દષ્ટિવાળા બનીને અન્ય ધર્મવાળાઓની નિન્દા કરે છે અને મનુષ્યજાતિને મારવામા પાપ પણ ગણતા નથી અજ્ઞમનુષ્યો બહિર્મુખવૃત્તિના યોગે સત્યને અસત્ય કહે છે અને અસત્યને સત્ય કહે છે બહિર્મુખવૃત્તિધારકોની વિપરીત દષ્ટિ હોવાથી, તેઓ બાહ્ય પ્રદેશમા અને બાહ્ય મોજ મઝામાજ જીવનનુ સાર્થક માને છે અને તેથી પોતાનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ ઓળખવા સમર્થ બની શકતા નથી

બહિર્મુખવૃત્તિના સેવકો ઘણા ભાગે અધ્યાત્મશાસ્ત્રથી વિમુખ રહે છે અને તેઓ અધ્યાત્મતત્ત્વપર એકાન્તે અરુચિ ધારણ કરે છે બહિર્મુખવૃત્તિના ઉપાસકો સસ્કૃત, ઇગ્લિશ આદિ ભાષાજ્ઞાનિયો હોય છે, તો પણ તેઓનુ ચિત્ત-પદાર્થો સમ્મુખ હોવાથી,-અધ્યાત્મ તત્ત્વપર બિલ-કુલ ચોંટતુ નથી અને તેથી તેઓ અધ્યાત્મ તત્ત્વજ્ઞાતાઓની નિન્દા કરે છે બહિર્મુખવૃત્તિના સેવકો આત્માભિમુખવૃત્તિને ધિક્કારે છે અને કુયુક્તિયોના વૃન્દથી બાળજીવોને ભમાવીને અન્તરમા ઉતરવા દેતા નથી બન્ને વૃત્તિયોના ધર્મો પરસ્પર વિરોધી છે તેથી તે બન્નેની ગતિ ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની દેખાય છે બહિર્મુખવૃત્તિથી, તળાવને જેમ પાડો ડોળી નાખે છે તેમ, અન્ય મનુષ્યોના ચિત્ત પણ ડોળી નાખવામા આવે છે બહિર્મુખવૃત્તિના પાશામાથી છૂટવુ અને કાળના પાશમાથી છૂટવુ એ બન્ને સરખુ છે અન્તર્મુખવૃત્તિની પ્રાપ્તિમાટે સાધુનો વેષ પહેરીને પણ કેટલાક આત્માભિમુખવૃત્તિને ધારણ કરી શકતા નથી બહિ-ર્મુખવૃત્તિ વિજલીના વેગની પેઠે દોડે છે સત્તા, લક્ષ્મી અને યૌવનાદિના મદથી બહિર્મુખવૃત્તિનુ જોર વૃદ્ધિ પામે છે, અર્થાત્ આત્માભિમુખવૃત્તિ થવામા તે તે વસ્તુઓ અન્તરાયભૂત નીવડે છે બહિર્મુખવૃત્તિના ઉપા સકો ઉપાધિની ધમાધમમા પડે છે અને અન્ય મનુષ્યોને પણ ઉપાધિની ધમાધમમા નાખે છે બહિર્મુખવૃત્તિધારકો, પોતે માનેલો પક્ષ સત્ય સ્વીકારીને અન્યોના ઉપર હુમલો કરે છે અને અન્ય પક્ષ માનનારા-ઓનો અપકર્ષ કરવા તન મન ધન અને સત્તાથી અનેક ઉપાયો કરે છે બહિર્મુખવૃત્તિધારકોનો સ્નેહ પણ ક્ષણિક હોય છે, તેથી તેઓ પ્રાય સ્વાર્થનેજ આગળ ધરીને જગતમા પરિભ્રમે છે બહિર્મુખવૃત્તિધારકો કેટલીક વખત વેદીયા ઢોરની પેઠે ધર્મના વાક્યોને બોલી જાય છે, પણ તેઓમા નીતિના સદ્ગુણો ન હોવાથી તેઓની પ્રતિષ્ઠા પડતી નથી બહિર્મુખવૃત્તિધારકો ધર્મને પણ બાહ્યમા માને છે અને તેમાટે બાહ્યમા દોડે છે જ્યારે દુનિયામા ધાર્મિક જ્ઞાનની ન્યૂનતા થાય છે ત્યારે પ્રાય અજ્ઞાનિ મનુષ્યો, [illegible] બને છે અને તેઓ સ્થૂલ બુદ્ધિથી સ્થૂલ

પદાર્થોમા ધર્મ માનીને સત્ય ધર્મથી પરાङ્मુખ રહે છે જેઓની સ્થૂલ બુદ્ધિ છે એવા બાળજીવો, વા સાક્ષર પણ કદાગ્રહી મનુષ્યો, સત્ય ધર્મના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી અને બહિર્મુખવૃત્તિથી ધર્મના નામે અધર્મની વૃદ્ધિ કરે છે જે સમયમા ધર્મોપદેશકો બહિર્મુખવૃત્તિના સેવકો બને છે તે સમયમા, ધર્મના ભેદો, ધર્મના નામે કલેશો, ફાટા અને કુસપનુ જોર વિશેષ હોય છે જે કાલમા ધર્મોપદેશકો વ્યાકરણ અને ન્યાયાદિ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે, પણ અધ્યાત્મ અને યોગજ્ઞાનથી પરાङ્मુખ રહે છે તે કાલમા, ગમે તે પન્થમા અધાધુધીનુ રાજ્ય પ્રવર્તે છે અને બહિર્મુખવૃત્તિનુ પ્રાબલ્ય વધવાથી, મોહનુ કુટુબ પણ મનુષ્યોના હૃદયમા સ્વતન્ત્રતાથી પોતાનુ કાર્ય બજાવે છે જે કાલમા મનુષ્યો બહિર્મુખવૃત્તિયોગે ઉદ્ભવતા સામાન્ય ક્રિયાના કદાગ્રહી ભેદોની અસહિષ્ણુતાથી એક બીજાના ઉપર આક્ષેપ કરે છે, તે કાલમા જૈન ધર્મની પ્રગતિ મન્દ થવા માડે છે અને ઓઘથી જૈનધર્મ માનનારાઓની પણ જૈન ધર્મથી પરાङ્मુખ દષ્ટિ થાય છે, આનુ કારણ ખરેખર બહિર્મુખવૃત્તિજ છે બહિર્મુખવૃત્તિથી મનુષ્યો મનુષ્યત્વની કિમ્મત અવબોધી શકતા નથી બહિર્મુખવૃત્તિ જ્યા જ્યા હોય છે, ત્યા ત્યા મોહનુ કુટુબ તો અનન્ય હોય છે બહિર્મુખવૃત્તિનો સચાર થતા મનની ચચળતા વૃદ્ધિ પામે છે અને તેથી જે જે પદાર્થોથી સુખની આશાનો નિશ્ચય થાય છે, તે તે પદાર્થોથી અશમાત્ર પણ સુખ મળતુ નથી, પણ ઉલટો કલેશવડે મનમા પરિતાપ થાય છે બહિર્મુખવૃત્તિના પોષક હેતુઓ પૈકી, અવિદ્યા (અજ્ઞાન) વિશેષ પ્રકારે બલવતી છે બાહ્ય પદાર્થમા સુખના વિશ્વાસુઓ બહિર્મુખવૃત્તિ ધારણ કરીને સર્વ પ્રકારના પાપોને સેવે છે અને પોતાના ત્રણ યોગને પાપમય બનાવી દે છે અને તેથી તેવા મનુષ્યોના સસર્ગથી અલ્પ શક્તિધારકોને પણ પાપની અસર થાય છે, અર્થાત્ તેઓ પણ બહિર્મુખવૃત્તિરૂપ સિન્ધુના પ્રવાહમા તણાય છે અને સત્ય ધર્મના સમ્મુખ થઈ શકતા નથી

અન્તર્મુખવૃત્તિથી બહિર્મુખવૃત્તિનો જ્યારે ત્યારે પણ પરાજય થાય છે અન્તર્મુખવૃત્તિ કરવામા પ્રથમ ઘણી મુશ્કેલીઓ પડે છે, પણ જો સતત અભ્યાસ સેવવામા આવે છે તો અન્તે બહિર્મુખવૃત્તિનો પરાજય કરી શકાય છે બહિર્મુખવૃત્તિના સસ્કારો એકદમ કઈ ટાળી શકાતા નથી, પણ શનૈ શનૈ અન્તર્મુખવૃત્તિના અભ્યાસથી ટાળી શકાય છે એકદમ અન્તર્મુખવૃત્તિ ન થાય તેથી હિમ્મત હારવી નહિ, પણ અન્તર્મુખવૃત્તિનો અભ્યાસ સદાકાલ કર્યા કરવો અને બહિર્મુખવૃત્તિનો રોધ થાય તેવા સકલ્પો કર્યા કરવા અન્તર્મુખવૃત્તિને પણ કોઈ વખત

બહિર્મુખવૃત્તિ પોતાના સાધનો તરીકે ફેરવી નાખે છે, આનુ શુ કારણ? એવો સ્વાભાવિક પ્રશ્ન ઉઠે, તેના ઉત્તરમા કહેવાનુ કે, અન્તર્મુખવૃત્તિમા જ્યારે પ્રેમ લાગતો નથી ત્યારે, બાહ્ય પદાર્થમા પ્રેમ લાગે છે અને તેથી વૃત્તિનુ મુખ બહિર્ થાય છે મનુષ્યોને એટલુ તો અનુભવમા આવે છે કે યત્ર યત્ર (જ્યા જ્યા) પ્રેમની લગની લાગે છે, તત્ર તત્ર મનની પ્રવૃત્તિ થાય છે બાહ્ય પદાર્થોમા વિશેષ પ્રેમ હોય છે તો અન્તરમા વૃત્તિ લાગતી નથી, પણ આત્મસ્વરૂપમાજ પૂર્ણ પ્રેમ લાગે છે તો, અનેક જાતના ઉપસર્ગો થએ છતે પણ, શ્રીવીર પ્રભુની પેઠે અન્તરમાજ વૃત્તિ લાગી રહે છે જે મનુષ્યોને આત્મતત્ત્વના પ્રેમની લગની લાગી હોય છે, તેઓની વૃત્તિને બહિર્મુખ કરવા ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરીએ તોપણ તેઓ સ્વસ્વરૂપ ચૂકતા નથી, સ્કધક મુનિના શિષ્યો મુનિશ્રી મેતાર્ય અને ગજસુકુમાલની અન્તરમા પ્રેમની લગની લાગી હતી, તેથી તેઓની અન્તમુખવૃત્તિ થઈ હતી અને તેથી તેઓના ઉપર અનેક ઉપસર્ગ આવ્યા તોપણ બહિર્મુખવૃત્તિધારક બન્યા નહિ જેની પ્રીતિ ખરેખરી રીતે આત્મામા ચોંટી છે તેને શુદ્ધધર્મ પ્રેમની લગની લાગેલી હોય છે, એમ અનુભવ થાય છે

પ્રથમ-દેવ, ગુરૂ અને ધર્મમા પ્રેમ પ્રગટવાથી અન્તર્મુખવૃત્તિ સહેલાઈથી સાધી શકાય છે મનુષ્યની વૃત્તિ જેણી તરફ પ્રેમ હોય છે તેણી તરફ વર્તે છે, પ્રેમનદીનો પ્રવાહ જેણી તરફ વહેતો હોય છે તેણી તરફ મનોવૃત્તિ લાકડાની માફક તણાતી જાય છે, પ્રારભાવસ્થામા વૃત્તિની ગતિ ખરેખર પ્રેમના ઉપર આધાર રાખે છે પ્રારભાવસ્થામા શ્રદ્ધા, આત્મભોગ, ઉદ્યમ અને ઉત્સાહ ઇત્યાદિ ગુણો ખરેખર પ્રેમની પાછળ ગતિ કરે છે મનોવૃત્તિને પ્રેમ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે ખેંચી શકે છે તેથી, અન્તર્મુખવૃત્તિ સાધકોએ અન્તરમા પ્રેમના પ્રવાહને વહેવરાવવો જોઇએ, કે જેથી અન્તર્મુખવૃત્તિની સાધના સિદ્ધ થઈ શકે, બાહ્ય પદાર્થોના પ્રેમથી બહિર્મુખવૃત્તિ બળવાન્ થઇને પોતાના કાર્યમા તત્પર રહે છે, તેને એકદમ હઠાવવી એ કાર્ય ઘણુ મુશ્કેલ લાગે છે આત્મામા રૂચિ વા પ્રેમ પ્રગટાવ્યાવિના બહિર્મુખવૃત્તિને કરોડો ઉપાયોથી પણ રોધી શકાતી નથી પ્રેમ વા રૂચિ એમા શુ માહાત્મ્ય છે કે જેનાવિના અન્તર્મુખવૃત્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી? આવી જિજ્ઞાસા પ્રગટ થતા પ્રેમનુ સ્વરૂપ જણાવવામા આવે છે

"પ્રેમ"

છદ્મસ્થાવસ્થામા પ્રેમ એ આત્માની એક પરિણતિરૂપે વર્તે છે, પ્રેમના બે ભેદ છે, (૧) પ્રશસ્ય અને (૨) અપ્રશસ્ય, જેનાથી આત્માના

સદ્‌ગુણો પ્રતિ વલણ થાય અને સદ્‌ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય તેને પ્રશસ્ય પ્રેમ કહે છે દેવ, ગુરૂ અને ધર્મપર થનાર પ્રેમને પ્રશસ્ય પ્રેમ કહે છે ગુણ જ્યાં દેખાય ત્યાં પ્રેમને ધારણ કરવો જેનામાં સદ્‌ગુણ હોય તેના સદ્‌ગુણમા પ્રેમ ધારણ કરવો જોઇએ હજારો દુર્ગુણો તરફ લક્ષ ન રાખતા, એક પણ ગુણ જણાય તો તે ગુણપર પ્રેમ કરવો જોઇએ જે પ્રેમથી આત્માની ગુણોવડે ઉચ્ચ દશા થાય ! તેવા પ્રેમને ધારણ કરવો જોઇએ પ્રશસ્ય પ્રેમને સ્વર્ગીય પ્રેમ કહેવામા આવે છે પ્રાર ભમા ચારિત્ર બળને પ્રેમ ખીલવે છે માટે, તેને પ્રશસ્ય રમણતારૂપ ચારિત્ર પણ કહે છે સદ્‌ગુણોમા પ્રેમ એ એક જાતની ચારિત્રરમણતા અનુ ભવાય છે સદ્‌ગુણિ મનુષ્યોપર પ્રેમ થયાવિના આત્માનુ ચારિત્રબળ ખીલી શકતું નથી પ્રશસ્ય પ્રેમવિના ધર્મના પગથીયા ઉપર આરો હણ થઈ શકાતું નથી બાળજીવો ધર્મપગથીયાપર પ્રશસ્ય પ્રેમથી આરોહે છે એ વાત ખરી છે બાહ્યવૃત્તિને અન્તર્મુખવૃત્તિ તરીકે કર વામા પ્રશસ્ય પ્રેમવિના જરામાત્ર ચાલવાનુ નથી અપ્રશસ્ય પ્રેમનેજ પ્રશસ્ય પ્રેમતરીકે ફેરવી શકાય છે પ્રેમની કિમ્મત પ્રેમવિના અન્ય કંઈ નથી પ્રેમથી મન, વાણી અને કાયાનો ભોગ આપવામા જરામાત્ર ભય ઉપજતો નથી પ્રેમથી આખી દુનિયાનુ આકર્ષણ કરી શકાય છે પ્રેમ એ સજીવન મૂર્તિ છે, એમ કહીએ તો ચાલી શકે તેમ છે પ્રેમથી મનુષ્યોએ અન્યોને સર્વસ્વ અર્પણ કર્યું છે સ્વાર્થ આદિ દોષોથી જે પ્રેમ ધારણ કરવામા આવે છે તે શુદ્ધ પ્રેમ નથી, પણ પ્રેમનો વિકાર છે પ્રશસ્ય પ્રેમવિના સસારની નીતિનુ ચક્ર ચાલી શકતુ નથી સાસારિક નીતિમા પણ પ્રેમવિના રહી શકાતુ નથી. પતિ અને પત્નીવચ્ચે જો પ્રેમ હોતો નથી, તો તે બન્નેને ક્લેશની હોળીમા ઝપલાવવુ પડે છે, માટે દુનિયાદારીમા પણ નૈતિક પ્રેમની આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે પિતા અને પુત્રોને એક સબન્ધથી યોજનાર પ્રેમ છે પશુઓને પોતાના બચ્ચાનીસાથે સબન્ધ કરાવનાર પ્રેમ છે માતા અને પિતાના નીતિસબન્ધને ટકાવી રાખનાર પ્રેમ છે કૃત્રિમ અપ્રશસ્ય પ્રેમ, વેશ્યા અને તેના યારોનવચ્ચે ક્ષણિક સબન્ધ ઇન્દ્રિયની તૃપ્તિમાટે બધાય છે વ્યભિચારી પુરૂષો અને સ્ત્રીઓમા પણ કૃત્રિમ પ્રેમથી તેવો ક્ષણિક સબન્ધ બધાય છે, એવા કૃત્રિમ ક્ષણિક સ્વાર્થિક પ્રેમને પ્રેમજ કહી શકાય નહિ જૂઠા રૂપૈયા અને જૂઠા નગ જેવો કૃત્રિમ પ્રેમ, ખરેખર જલ ઉપર રહેલી સેવાળ જેવો છે, એવા કૃત્રિમ પ્રેમને તો સુજ્ઞોએ દેશવટોજ આપવો જોઇએ અપ્રશસ્ય પ્રેમ કાચના જેવો ક્ષણિક છે અપ્રશસ્ય પ્રેમમા વિષયોની લાલચ આદિ દુર્ગુ- ણોનો સબન્ધ હોવાથી તેનો પરિત્યાગ કરવો જોઇએ અશુદ્ધ પ્રેમનો ત્યાગ

કરીને શુદ્ધ પ્રેમ આદરવો જોઇએ પ્રેમસબન્ધી નીચેની કવિતા મનન કરવા લાયક છે

प्रेमदशा

प्रेम प्रथम छे धर्म पगथियु, प्रेमविना नहि चाले ।
प्रेमखुमारी बहु मजानी, भेदभाव सहु टाळे ॥ १ ॥
प्रेमविनानु जीवन लुखु, गमे नहि घर वनमां,
तोर प्रेमनो अभिनवो छे, जुस्सो प्रगटे तनमां ॥ २ ॥
प्रेमविना नहि भक्ति कदापि, प्रेमविना नहि मित्रो ।
प्रेमे मस्तानी योगीजन, जगमां जुओ चरित्रो ॥ ३ ॥
आत्मप्रतीति प्रेमज आपे, नवधा भक्ति जगावे ।
प्रेमे गुरुनु हृदय मळे छे, सहुमा ऐक्य बतावे ॥ ४ ॥
प्रेमे योग सधाशे साचो, ममता रग उतारे ।
स्वार्थ दोषना ओघ विनाशे, तन्मयता झट धारे ॥ ५ ॥
प्रेमविना श्रद्धाना फाफां, प्रेमविना शी करणी ।
प्रेम पूज्य छे प्रथम दशामा, भवसागरमां तरणी ॥ ६ ॥
स्वार्थ मैलनो ज्या नहि छाटो, परम प्रेम ए प्यारो ।
मळ्या पछी नहि जूदु थावु, सर्व सबध विचारो ॥ ७ ॥
हर्षोद्गम रोमोद्गम प्रेमे, मनडु आनन्दकारी ।
दोष दृष्टिनु मूल विनाशे, शुद्धप्रेम बलिहारी ॥ ८ ॥
दया दानमां प्रेमज कारण, तननु भान भूलावे ।
प्रेमसमाधि त्यां नहि आधि, समजु मनमां आवे ॥ ९ ॥
नवयौवनधारी जयकारी, प्रेमविना सहु सूनु ।
प्रेम प्रभु परखावे पलमां, प्रेमविना सहु जूनु ॥ १० ॥
इर्ष्या द्वेष ने रीस नहि ज्यां, सम्यग्भावे रहेवु ।
उत्तमज्ञानी परखे प्रेमज, मुज अनुभवमां एवु ॥ ११ ॥
समजे शठ नहि प्रेम वस्तु शु? अनुभव प्रेमी पामे ।
प्रेमीना मन आनन्दसृष्टि, ठरतो प्रेमी ठामे ॥ १२ ॥
प्रेम रमणता परम प्रभुमां, मुज मनमाहि आवी ।
बुद्धिसागर प्रेम खुमारी, परमानन्दनी चावी ॥ १३ ॥

ભાવાર્થ—ધર્મનુ પ્રથમ પગથીયુ પ્રેમ છે, કારણ કે ધર્મપ્રતિ રૂચિ-અર્થાત્ પ્રેમ થયાવિના ધર્મની આરાધના થઈ શકતી નથી પ્રેમવિના દેવગુરૂ અને ધર્મપ્રતિ પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી, માટે પ્રેમવિના ધર્મમાર્ગમા એ[illegible]ન પણ ચાલવાનુ નથી પ્રેમ ખુમારી બહુ

મજાની છે, શુદ્ધ પ્રેમની ખુમારીમા મહાત્મા સાત્વિક આનન્દની મોજ લે છે, જેની સાથે પ્રેમ ખુમારીનો સબન્ધ થાય છે તેની સાથે ભેદભાવ રહેતો નથી શિષ્યને જો ગુરૂના ઉપર બહુ પ્રેમ નથી હોતો તો ગુરૂની સાથે મનનો અભેદ થતો નથી અને ગુરૂની સાથે ભેદ, (વિમનસ્કદશા) રહે છે ગુરૂનો શિષ્યની ઉપર શુદ્ધ પ્રેમ હોય છે તો, પોતાના હૃદયને શિષ્યનુ હૃદય બનાવી દેછે ગુરૂ અને શિષ્યનો સબન્ધ પ્રેમથી દૃઢ થાય છે, ગોળ અને આટામા જો ઘી મળે છે તોજ મોદકની સિદ્ધિ થાય છે દેવના ઉપર પ્રેમ ખુમારી પ્રગટે છે ત્યારેજ, તેમના આકારવાળી મૂર્તિમા તીર્થંકરત્વની સાક્ષાત્ મનોભાવના પ્રગટેછે અને તેમની આગળ સ્તુતિ આદિથી પોતાનુ હૃદય ખાલી કરી શકાય છે ધર્મના ઉપર જેનો પ્રેમ-ધ્યાને રૂચિ પ્રગટી હોય છે, તે ધર્મને માટે પ્રાણાદિકનુ સ્વાર્પણ કરે છે, અને પોતાનામા ધર્મનેજ દેખી શકે છે

સતીને પોતાના પતિપ્રતિ અપૂર્વ પ્રેમ હોય છે જે સ્ત્રીઓએ પાતિવ્રત્યધર્મ પાળ્યો છે, તે પ્રાય પતિના પ્રેમથીજ પાળ્યો છે જે પુરૂષો એક પત્ની વર્મવ્રતને પાળે છે તેઓ ફક્ત પોતાની પત્નિના શુદ્ધ નીતિમય પ્રેમનાજ પ્રતાપે આ વાકય અપેક્ષાએ અવબોધવુ બ્રહ્મચર્ય આદિ ગુણોવડે પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાનુ પાતિવ્રતત્વ સરક્ષી શકે છે, તેમજ પત્નીવ્રત પાળનારા પુરૂષો બ્રહ્મચર્ય આદિ, ગુણોના પ્રતાપે પત્નીવ્રતને સરક્ષી શકે છે બ્રહ્મચર્ય ઉપર રૂચિ અર્થાત્ પ્રેમ હોય છે તો પતિવ્રતા આદિ ધર્મોનુ પાલન કરી શકાય છે જ્યા પ્રેમ હોતો નથી ત્યા પરસ્પર એક બીજાનો વિશ્વાસ આવતો નથી દુનિયાની નીતિના પ્રેમનુ જેઓ પાલન કરી શકતા નથી, તેઓ ધર્મ પ્રેમનુ પણ પાલન કરવાને શક્તિમાન્ થતા નથી જે પુત્રનો પોતાના પિતા ઉપર નિર્મલ પ્રેમ હોતો નથી, તે પુત્ર ખરેખર પિતાનુ હૃદય લેવાને શક્તિમાન્ થતો નથી પ્રેમની ખુમારીથી મન, વાણી અને કાયાનો ભોગ આપી શકાય છે મિત્ર પોતાના મિત્રમા પ્રેમની ખુમારીથી સર્વ સુખને કલ્પી લેછે નિર્મલ પ્રેમની ખુમારીરૂપ સાગરમા આખુ જગત્ એક પરપોટા જેવુ લાગે છે નિર્મલ પ્રેમ ખુમારીરૂપ ગગા નદીમા જેણે સ્નાન કર્યું નથી, તે પોતાના વિયોગના દોષોને ધોઈ નાખવાને શક્તિમાન્ બની શકતો નથી નિર્મલ પ્રેમ ખુમારીનો આનન્દ જેણે આસ્વાદ્યો છે, તેને સ્વાર્થિક સમન્નો લુખા લાગે છે અને તેને સત્યસુખનીજ ઇચ્છા વર્તેછે શુદ્ધ પ્રેમની ખુમારીમા ધ્યેય વસ્તુનો સાક્ષાત્કાર થાય છે શુદ્ધ પ્રેમ ખુમારીના અવિકારી કોઈ ભક્ત જ્ઞાનિયો બની શકે છે તેઓને સર્વ જગતપ્રતિ પ્રેમભાવ પ્રગટવાથી, સર્વ જગતના જીવોની દયા પાળવા તેઓ સમર્થ થાય છે જ્યા ભેદભાવ

છે ત્યા શુદ્ધ પ્રેમ હોતો નથી, કોઈ વખતે સ્વાર્થિક પ્રેમથી એક બીજાને પ્રેમી કહી બોલાવવામા આવેછે, પણ શુદ્ધ પ્રેમના અભાવે શુદ્ર પ્રેમનો ક્ષણિક આભાસ ખોટો છે, એમ જણાયાવિના રહેતુ નથી જ્યા એકે કના હૃદય મળીને અમુક વખતે અને અમુક કારણે જુદા થાય છે ત્યા શુદ્ધ પ્રેમ નથી, પ્રેમ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરવી એ કઈ સામાન્ય વાત નથી જે પ્રેમ, અવસ્થાભેદે અને સ્વાર્થ દોષથી ટળી જાય છે, તે પ્રેમ ઝાઝવાના જલની પેઠે પ્રેમજ ગણાતો નથી મૂઢ મનુષ્યોને કાચના કાક લમા જેમ મણિની ભ્રાન્તિ થાય છે, પણ તે ખોટી છે તેમ વિષયાદિનો ક્ષણિક પ્રેમ તે ખરેખરો પ્રેમજ નથી વેશ્યામા પત્નીની બુદ્ધિ ધારણ કરવી તે જેમ ભ્રાન્તિ છે, તેમ વૈષયિક પ્રેમને પ્રેમ કહેવો તેપણ ઉપર્યુક્ત દૃષ્ટાન્ત પ્રમાણે ભ્રમબુદ્ધિજ છે, ખરેખર ધર્મપ્રેમવિનાનુ જીવન લુખુ છે છદ્મસ્થાવસ્થામા પણ પ્રથમ–કોઈ બાબતના–પ્રેમવિના લુખુ જીવન લાગે છે શાસ્ત્રપ્રેમ, ગુરૂપ્રેમ, ધર્મકથાપ્રેમ, શાસનપ્રેમ આદિ બાબતોનો, પ્રેમ હોય છે તોજ મનમા આનદ પ્રગટે છે ગમે તેવા જ્ઞાનિને પણ કોઈ–શુભ બાબતમા પ્રેમની રમણતા હોય છે એમ તેનુ જીવનચરિત્ર તપાસતા માલુમ પડે છે કોઈનો ધ્યાનમા પ્રેમ હોય છે તો તેને ધ્યાનવિના રૂચતુ નથી કોઈને જ્ઞાનના ઉપર પ્રેમ હોય છે તો તેને જ્ઞાનવિના ગમતુ નથી કોઈને યોગના ઉપર પ્રીતિની ધૂન લાગી હોય છે તો તેને યોગવિના પોતાનુ જીવન લુખુ લાગે છે કોઇને ક્રિયા ઉપર રૂચિ હોય છે તો તે તેમાજ રક્ત હોય છે યોગની રૂચિના પણ ભેદ પડે છે ધર્મ રૂચિ–યાને ધર્મપ્રેમવિના સમ્યક્ત્વ ગુણ પ્રગટતો નથી શ્રવણપ્રેમવિના પ્રેમજ્ઞાન પ્રગટતુ નથી શાસ્ત્રોમા દશ પ્રકારની રૂચિ (પ્રેમ) દર્શાવી છે, ખરેખર તેથી ધર્મ માર્ગમા ગમન કરી શકાય છે જેનામા ધર્મપ્રતિ પ્રેમ નથી, તેનુ જીવન શુષ્ક છે એમ કહેવામા આવે તો તેમા કઈ આશ્ચર્ય નથી સતીને જેવો પતિપર પ્રેમ હોય છે, તેવો યતિને ધર્મ, દેવ અને ગુરૂપર પ્રેમ હોય છે સતીને પતિ પોતાના શ્વાસોચ્છ્વાસ જેવો લાગેછે, તદ્વત્ યતિને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મ પણ પોતાના પ્રાણસમાન લાગે છે, શુદ્ધ પ્રેમમા દેવાદિનુ અમૂલ્યત્વ અવબોધાય છે સામાન્યત કહીએ તો પ્રેમથી મનુષ્યોને ગમે ત્યા ગમે છે અને પ્રેમવિના ઘર વા વનમા પણ ગમતુ નથી

પોતાનામા શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટ્યાવિના અન્યની પાસે પ્રેમની માગણી કરવી ! એ એક જાતની હાસીજ છે શુદ્ધપ્રેમનો તોર નવો અને આત્મબળનો જુસ્સો અર્પનાર છે પરમાત્માની સાથે સ્કધક મુનિના શિષ્યોનો શુદ્ધપ્રેમ લાગ્યો હતો ત્યારેજ તેમને શરીરમમત્વ ટળ્યુ હતુ ધર્મઉપર અત્યત પ્રેમ ધારણ કરીને પૂર્વે અનેક જૈનોએ, ચક્રવર્તિની સપ-

દાનો ત્યાગ કરીને, સર્વ સગતિ-ત્યાગરૂપ ભાગવતી દીક્ષાને ગ્રહી હતી શ્રી વીરપ્રભુના સર્વાનુભૂતિ અને મુનક્ષત્રમુનિએ પ્રભુના ઉપર પ્રગટેલા શુદ્ધપ્રેમથીજ પોતાના પ્રભુની ભક્તિના યોગે ગોશાલાની સાથે ભાષણ કર્યું હતુ અને શુદ્ધપ્રેમથીજ કાયાની મમતા ટાળી હતી મનુષ્યોના ઉપર શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરનાર મુનિવર, અન્ય મનુષ્યોને પ્રતિબોધ દેવામાટે ગામોગામ વિચરે છે અને અનેક ક્ષુધાદિ પરિસહોને વેઠે છે, તેમા પણ શુદ્ધપ્રેમનુજ પ્રાબલ્ય અવબોધાય છે ત્રિશલા રાણીના ગર્ભમા શ્રી વીરપ્રભુ હતા ત્યારે, પ્રભુ પોતાની માતાની ભક્તિથી કમ્પાયમાન થયા નહિ, તે વખતે ત્રિશલા માતાની જે અવસ્થા થઈ હતી તેમા પણ પ્રેમની પ્રબલતા હતી રાજુલે શ્રી નેમિનાથને સ્વામી તરીકે સ્વીકારીને અન્તે દીક્ષા અગીકાર કરી હતી, તેમા પણ પ્રેમનુ પ્રાબલ્ય અવબોધાય છે શ્રી વીરપ્રભુએ ચડકોશિયા સર્પપર દયાની વૃષ્ટિ વર્ષાવીને બોધ દીધો હતો, તેમા પણ શુદ્ધપ્રેમનુજ આકર્ષણ હતુ, એમ અવબોધાય છે શુદ્ધપ્રેમરૂપ લોહચુમ્બકથીજ પૂર્વકાલના શિષ્યો, પોતાના સદ્ગુરૂના હૃદયની વિદ્યાઓને આકર્ષવા શક્તિમાન્ થતા હતા જેના ઉપર આપણો પ્રેમ હોય છે, તેનામાટે આપણો પ્રાણ સમર્પવાને શક્તિમાન્ થઈએ છીએ, તેમા પણ પ્રેમજ કારણીભૂત છે જેના ઉપર પ્રેમ છે એવો પુરૂષ બળતા ઘરમા ઉંઘેલો હોય તો તેને ખેંચી કાઢવાનેમાટે પ્રેમીના તનમા જુસ્સો પ્રગટે છે પ્રેમના યોગે માતા પોતાના પુત્રને અગ્નિમા બળતો દેખીને પોતે અગ્નિમા પ્રવેશ કરે છે અને પોતાના પ્રાણના ભોગે તેને બહાર કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે

પોતાના મિત્રને નદીમા તણાતો દેખીને તેનો ખરો મિત્ર નદીમા પડતુ મૂકીને, પોતાના મિત્રને બહાર ખેંચી કાઢે છે, તેમા પણ પ્રેમની પ્રબલતા અવબોધાય છે સ્વદેશ પ્રેમના બળથી સ્વદેશીના તનુમા જુસ્સો પ્રગટે છે અને તે પોતાના પ્રાણ વગેરેનુ સ્વાર્પણ કરતા જરામાત્ર અચકાતો નથી શુદ્ધપ્રેમથી અન્યોનુ અશુભ કરવાની પ્રવૃત્તિ થતી નથી અશુદ્ધ અને એકદેશીય પ્રેમથી પોતાના પ્રેમીઓનુજ ઇષ્ટ કરવાની પ્રવૃત્તિ થયા કરે છે, પણ પોતાના પ્રેમીઓના જે પ્રતિકૂળ હોય તેનું તો અનિષ્ટ કરવાની પ્રવૃત્તિ રહે છે એક મનુષ્ય ઉપર પ્રેમ હોય છે તો તેનુ શ્રેય ઇચ્છાય છે અને તેની રક્ષા કરી શકાય છે બે મનુષ્યો ઉપર પ્રેમ હોય છે તો બે મનુષ્યનુ શ્રેય કરી શકાય છે અને બેની દયા પાળી શકાય છે એમ કરતા કરતા સર્વ મનુષ્યોપર પ્રેમ થાય છે તો સર્વ મનુષ્યોનુ ભલુ કરી શકાય છે, અર્થાત્ સર્વ મનુષ્યોમાટે તન, મન અને ધનનુ સ્વાર્પણ કરાય છે સર્વ જીવોપર શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટતા સર્વ જીવોપર મૈત્રીભાવના ખીલે છે અને સર્વ જીવોની દયા

પાળી શકાય છે દયા, દાન અને શીયલ પાળવામા પણ પ્રેમનુજ પ્રથમ પ્રાબલ્ય હોય છે ન્હાના બાળક ઉપર માતાનો અત્યન્ત પ્રેમ હોય છે, તેમ ન્હાના બાળકને પણ માતાના ઉપર અત્યન્ત પ્રેમ હોય છે, પરન્તુ બાળક મોટી ઉમરનુ થાય છે ત્યારે પ્રેમના સૂત્રને મલીન કરી દે છે, તેથી તેના ઉપર જનની વગેરેનો પૂર્વના જેવો પ્રેમ રહેતો નથી મનુષ્યો, સ્વાર્થાદિ દોષોવડે વસ્ત્રની પેઠે પ્રેમને પણ મલીન કરી દે છે ઉચ્ચ પ્રેમનો પ્રાદુર્ભાવ કરવો હોય તો ઉચ્ચ જ્ઞાન અને સત્વગુણની પ્રાપ્તિ કરવી જોઇએ જેમ જેમ આત્માની શુદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ ઉચ્ચ પ્રેમની પણ શુદ્ધિ થતી જાય છે

સ્વર્ગીય પ્રેમમા વૈધવ્ય, કલેશ, વગેરે કંઈ પણ અનર્થત્વ હોતુ નથી શરીર રૂપ આદિના પ્રેમને પ્રેમ કહેવામા ઘણા વિરોધો આવે છે મૂઢ મનુષ્યો શરીરના રૂપમા પ્રેમ ધારણ કરે છે પણ તેમાથી આત્મા નીકળી જાય છે ત્યારે, તે મૂઢ મનુષ્યો શરીરના પ્રેમની ભૂલ સમજી શકે છે અમુક કારણથી પ્રેમ બાધવામા આવે છે અને અમુક કાર્ય નહિ કરવાથી પ્રેમને ઉતારવામા આવે છે, આવી દશાના પ્રેમને શુ શુદ્ધ પ્રેમ કહી શકાય કે? "અમુક મનુષ્યના ઉપર પ્રથમ તો બહુ પ્રેમ હતો, હવે તો તેના સામુ પણ જોવુ ગમતુ નથી, અમુક મનુષ્ય પ્રથમ તો સારો હતો તેથી તેના ઉપર પ્રેમ કર્યો હતો, હવે તો તે ભ્રષ્ટાચારી બની ગયો છે તેથી તેના ઉપર પ્રેમ આવતો નથી, પણ ઉલટો ક્રોધ આવે છે" આવા વચનો બોલનારના મનમા શું ખરા પ્રેમનો આવિર્ભાવ કહેવાય કે? ઘડીમા પ્રેમ બધાય અને ઘડીમા પ્રેમ ચાલ્યો જાય! આ સર્વ કૃત્રિમ પ્રેમના લક્ષણ છે કેટલાક કાર્યો સાધી લેવા હોય ત્યારે ધવલશેઠની પેઠે પ્રેમ કરવામા આવે અને પશ્ચાત્ પ્રાણ પ્રહાર કરવામા પણ વાર ન લગાડવામા આવે! એ કદી શુદ્ધ પ્રેમજ કહેવાય નહિ કેટલીક વખતે કહેવાય છે કે "તમારા ઉપરથી બે કલાક પહેલા પ્રેમ ઉતરી ગયો હતો, પણ હવે તો પાછો તમારા ઉપર પ્રેમ થયો છે" "હાલમા તો કંઈ પ્રેમ દેખાતો નથી" "હવે તો હુ પ્રેમ કરનાર નથી" "હવે તો હુ ઉપર ઉપરથી પ્રેમ રાખીશ" "તમારો પ્રેમ હાલમા કંઈ જણાતો નથી" "તુ પ્રેમના સોગન ખાય તો તુ પ્રેમી છે" "મારા ઉપર પ્રેમ છે કે?" ઇત્યાદિ વાકયોમા કૃત્રિમ પ્રેમનુ પોકળ સ્પષ્ટ અવબોધાય છે પિતા અને પુત્ર, પતિ અને પત્ની, સ્વામી અને સેવક, મિત્ર અને અન્યમિત્ર, ગુરૂ અને શિષ્ય, રાજા અને કોટવાળ, માતા અને દીકરી, રાજા અને પ્રજા, સાધુ અને શ્રાવક, ભક્ત અને

દેવ, સેનાપતિ અને યોદ્ધાઓ, વગેરેમા જે કૃત્રિમ પ્રેમ હોય છે, તે તેનુ પારણામ કદી સારૂ આવતુ નથી

ક્રૂર પ્રાણીઓ પણ પ્રેમથી પોતાના બચ્ચાઓનુ રક્ષણ કરે છે અને તેઓના પ્રાણના રક્ષણમાટે પોતાના પ્રાણનુ પણ સ્નાર્પણ કરે છે આ દૃષ્ટાંતથી સાર લેવાનો છે કે, શુદ્ધપ્રેમ જગત્નુ તથા પોતાનુ શ્રેય કરવા શુ સમર્થ નથી? અર્થાત્ છેજ સ્વાર્થ અને ક્રોધાદિક દોષોવડે મનુષ્યોએ કૃત્રિમપ્રેમનુ અવલમ્બન કરીને દુનિયાની અવનતિનુ કાર્ય આરમ્બ્યુ છે કેટલાક રાજાઓએ લોભથી કૃત્રિમપ્રેમને ધારીને સ્વદેશીય અને પરદેશીય પ્રજાનો વિશ્વાસ ખોયો છે કેટલાક વ્યાપારીઓ સ્વાર્થપ્રપચના વિકારોમા તન્મય થઇને, કૃત્રિમપ્રેમથી પવિત્ર જીવનને કલકિત કરી અન્યોને પણ પોતાના પાપમય વિચારોના પ્રવાહમા આકર્ષીને જગતની અવનતિ આરભે છે કેટલાક વિદ્યાર્થિયો તેમજ કેટલાક જૈનો કૃત્રિમપ્રેમની શાળામા અભ્યાસ કરીને-જૈન નામને કલકિત કરીને, સ્વાર્થ, નિન્દા શઠતા અને ઈર્ષ્યાદિ દોષથી, ગુરૂઓ, માતાપિતા, બન્ધુઓ, કુટુ મ્બીઓ અને અન્ય મનુષ્યોની સાથે સાકર જેવી જિહ્વાથી વિષગર્ભિ પ્રેમનો પ્રપચ કરીને, શુદ્ધપ્રેમના અકુરાઓને હૃદયમા ઉત્પન્ન થતાજ છેદ નાખે છે, તેથી તેઓ-દેવ, ગુરૂ અને ધર્મપ્રતિ શુદ્ધપ્રેમ ધારણ કરવાન પ્રવૃત્તિને ક્યાથી વારણ કરી શકે? કેટલાક ભાષાશાસ્ત્રના અભ્ય સીઓ, તેમજ ન્યાય અને ન્યાયશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓ પણ કૃત્રિમપ્રેમન પ્રપચને વિસ્તારીને પોતાનુ આયુષ્ય નિરર્થક વહન કરે છે કેટલા બ્રાહ્મણો અને કેટલાક માત્ર વેષથી સાધુ બનેલાઓ, ગુરૂ અને દે આદિપર કૃત્રિમપ્રેમ ધારણ કરીને અને સ્વાર્થાદિ દોષવડે, પોતાન આત્માને પાપકલકયુક્ત કરીને,-દયા, મૈત્રી, ઉચ્ચ હૃદય અને સરલ આદિ ગુણોથી ભ્રષ્ટ બનીને પોતાની તથા પોતાના આશ્રિતોની જીદગી પણ બગાડે છે

કેટલાક મનુષ્યો, વિનયરત્ન તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા મુનિની પે ઉપર ઉપરનો કૃત્રિમ-વિષમય પ્રેમ દર્શાવીને, મનુષ્યોને દુ ખના સા- રમા ડુબાવે છે અનેક પ્રકારના સ્વાર્થના વિચારોને દેશવટો દેવા નહિ આવે તાવત્, દુનિયાના ઉચ્ચ પ્રેમના કલ્પવૃક્ષોના દર્શનની આ રાખવી તે વ્યર્થ છે ગમે તેવા સત્તાધિકારીઓ થાઓ, મોટા મો પ્રોફેસરો બનો, અત્યત લક્ષ્મીના અધિપતિ બનો અને ગમે તેવા વ બનો, પણ સ્વાર્થાદિ દોષવડે જેના તેના ઉપર કૃત્રિમ પ્રેમને ધાર કરો છો ત્યાસુધી, તમે સત્વગુણના આનન્દને પ્રાપ્ત કરી શકવાના ન પ્રેમના અનેક ભેદ પડે છે,-કૃત્રિમ પ્રેમનુ સ્વરૂપ તો પૂર્વે દર્શાવ્યુ એક પ્રેમ એવો છે કે જેના ઉપર પ્રેમ હોય તેનુ, દયા અને દાનાદિ

ભલુ કરી શકાય, પણ તેવિના અન્યોને મારી નાખવામા પ્રવૃત્તિ થાય, તે વ્યાઘ્રાદિની પેઠે પાશવીય પ્રેમ અવબોધવો શરીરની સુન્દરતાને દેખી કોઈના ઉપર પ્રેમ થાય છે તે શારીરિક પ્રેમ કહેવાય છે, એ પ્રેમ પણ ઉત્તમ નથી, કારણ કે તેવા પ્રકારના પ્રેમને તો પશુઓ અને મૂઢ મનુષ્યો-ચામડીના મોહે ધારણ કરે છે અલ્લાઉદ્દીન અને ઓરંગજેબની પેઠે પોતે જે ધર્મ પાળતા હોય તેનો વિસ્તાર કરવો અને સ્વાભિમત ધર્મ માનનારાઓ ઉપર પ્રેમથી મરી મથવુ અને અન્ય ધર્મ પાળનારાઓની કત્તલ કરવી, તેમનુ સર્વસ્વ નષ્ટ કરવુ અને તેઓના દેવોને નાળો ભાડવી, તે તો સકુચિત ધર્માન્ધ પ્રેમ ગણાય છે આવા સકુચિત ધર્માન્ધ પ્રેમને પ્રેમજ કહેવામા મોટામા મોટી ભૂલ કરાય છે આના પ્રકારનો સકુચિત ધર્માન્ધ પ્રેમ, સ્વપરનુ હિત કરવા સમર્થ થતો નથી કેટલાક આગમ નિરપેક્ષ, પોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાથી પોતાના ધર્મી સાધુઓને સત્ય માની તેઓના ઉપર પ્રેમ ધારણ કરે છે અને તેથી અન્ય-જે જે સાધુઓ, કે જે પોતાના અભિમતથી ભિન્ન હોય તેઓનો નાશ કરવા-તેઓનુ ભૂડુ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેઓ પણ સકુચિત ધર્માન્ધપ્રેમધારક જાણવા કેટલાક મનુષ્યો પાજરાપોળો બાધે છે અને પશુઓ ઉપર પ્રેમ રાખે છે અને તેઓનુ પાલન કરે છે, પણ કદાપિ કોઈ મનુષ્ય વ્યક્તિમા વા અમુક શ્રાવક વા સાધુમા કોઈ જાતનો દોષ સાભળે છે વા દેખે છે, તો તેઓની હેલના કરવા તથા તેઓનુ અશુભ કરવા-મન, વાણી અને કાયાથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, અર્થાત્ વાઘ, સાપ, મગર અને હડકાયા કુતરાની પણ દયા કરનારા અને તેઓના ઉપર પ્રેમ ધારણ કરનારા મનુષ્યો, અન્ય કોઈ મનુષ્ય વ્યક્તિમા, દારૂ-પાન, વ્યભિચાર વા અસત્ય ભાષણ વગેરે દોષો હોય છે તો, તેના ઉપર તૂટી પડે છે અને તેના પ્રાણનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેના આજીવિકાના સાધનોને પણ હરી લે છે અને નિન્દાદિવડે તેના મનને અત્યત સતાપીને પરમાધામીની પેઠે વેદના કરવા બાકી રાખતા નથી, એ શુ ખેદજનક નથી? અલબત અત્યત ખેદકારક છે કેટલાકો વાઘ, સર્પાદિ પશુઓની દયા કરે છે, પણ કોઈ સાધુમા કઈ દોષ આવી ગયો હોય, વા એવી વાત પણ સભળાઈ હોય તો તેના મનને દુખવવા અને તેને ધૂળ જેવો હલકો કરવા નિર્દય પરિણામને ધારે છે, આવા પ્રકારના મનુષ્યોના પ્રેમને વિવેકશૂન્ય-તુચ્છ પ્રેમની ઉપમા આપવામા આવે તો, ખરેખર તે અયોગ્ય નહિ ગણાય કેટલાક મનુષ્યો, પોતાના શ્રેય [illegible] હાય કરે છે તેના ઉપરજ પ્રેમ ધારણ કરે છે અને [illegible] દૃષ્ટિથી કદી જોતા નથી, આવા પ્રકારના

પ્રેમને સ્વાર્થે પ્રેમ કહેવામા આવે છે એક જાતનો પ્રેમ એવો હોય છે કે, કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાનુ બુરૂ ન કરે ત્યાસુધી તેના ઉપર પ્રેમ ધારણ કરે છે અને જ્યારે કોઈ બુરૂ કરવા પ્રયત્ન કરે છે તો પશ્ચાત્ પ્રેમના ઠેકાણે દ્વેષાગ્નિમય હૃદય થઈ જાય છે, આપણ વૈકારિક પ્રેમ છે કેટલાક મનુષ્યો કોઈના સુખના વખતે તેના પ્રેમી બને છે, પણ જ્યારે તેના ઉપર દુ ખ ઉપાધિ આવી પડે છે ત્યારે, તેના ઉપરથી પ્રેમ ઉતારી દે છે, આપણુ સ્વાર્થે પ્રેમજ અવબોધાય છે કેટલાક મનુષ્યો, જે પોતાની માન્યતા પ્રમાણે વર્તે છે તેના ઉપર પ્રેમ ધારેછે અને અન્યના ઉપર પ્રેમદૃષ્ટિથી દેખતા જે પણ નથી, તેઓ પણ પ્રેમની સકુચિત વૃત્તિથી આગળ વધેલા જણાતા નથી. જેઓ ઘડીમા પ્રેમી બની જાય અને ઘડીમા વાઘરીવાડાની પેઠે કલેશ કરી ગાળગાળા કરે! તેવા પ્રેમધારકોના પ્રેમને અનાર્ય પ્રેમ કહેવામા આવે છે જેઓ અનાર્ય પ્રેમથી આગળ વધ્યા નથી, તેઓ સાધુના ધર્મને ગ્રહણ કરવાના અધિકારી ક્યાથી બની શકે? જેઓ પ્રેમનો ક્રય વિક્રયની પેઠે વ્યવહાર કરે છે તેઓના પ્રેમને વ્યાપારિ પ્રેમ કહેવામા આવે છે જેઓ પત્રોમા પ્રેમના ઉભરાઓ કાઢી દે અને જાણે પ્રેમના સાગરમા તણાઈ જતા હોય! એવો દેખાવ કરે, પણ તેઓના હૃદયમા પ્રેમનો છાંટો પણ ન હોય, તેવા પ્રેમને ઇન્દ્રજાલિક પ્રેમ કહે છે જેઓ આચારોવડે પ્રેમની મૂર્તિરૂપ પોતાને જણાવે અને "અમે આપણને પણ હીસા બમા ગણતા નથી" એમ બોલી બતાવે અને વખત આવે પ્રેમના ઠેકાણે શત્રુતા દેખાડે, તેને વિષમ્રમ કહે છે જેઓ પ્રેમની વાતો કર્યાં કરે પણ પ્રેમના વિવેકને સમજી શકે નહિ અને મૂઢપણુ દેખાડે, તેઓના પ્રેમને અવિવેક પ્રેમ કહે છે જે પ્રેમ ઘડી ઘડીમા પોતાના સ્વરૂપને ફેરવી નાખે અને તેનુ ઠેકાણુ રહે નહિ, તેને ચલપ્રેમ કહે છે જે પ્રેમ સુવર્ણની પેઠે પોતાના રગને બદલે નહિ તેને સુવર્ણ પ્રેમ કથે છે સુવર્ણને હજારો મણ લાકડાના ઢગલામા અગ્નિ સળગાવીને નાખવામા આવે તોપણ તે પોતાનુ મૂળ રૂપ તજતુ નથી, તેમ શુદ્ધ પ્રેમ પણ હજારો સકટોમા એકરૂપે સ્થિર રહે છે ખરેખર તેવા સુવર્ણ પ્રેમને ધારણ કર નારાઓ જગતમા વિરલા છે જે પ્રેમ બીજના ચદ્રમાની પેઠે વૃદ્ધિ પામે તેને બીજપ્રેમ કથે છે જે પ્રેમ જેના ઉપર થાય તેના ઉપર પ્રથમ ઘણો હોય અને પશ્ચાત્ પૂર્ણિમાના ચન્દ્રની પેઠે ક્ષય પામતો જાય તેને ક્ષયિ પ્રેમ કથેછે જે પ્રેમ ગજસુવતીની પેઠે પૂર્વના સસ્કારથી ઉપજે છે તેને સસ્કારજન્ય પ્રેમ કથેછે જે પ્રેમ અમુક એક વ્યક્તિપર હોય અને આખી દુનિયાના મનુષ્યોપર અશમાત્ર પણ ન હોય, તેને એક વ્યક્તિપ્રેમ કથે છે એક વ્યક્તિપ્રેમથી

આખી દુનિયા ઉપર પ્રેમ ન હોવાથી, કોઈ અપેક્ષાએ ઉપકાર કરી શકાતો નથી જે પ્રેમરસના સાધ્યબિન્દુનો સાર ન જણાતો હોય તેને સાધ્યશૂન્ય પ્રેમ કથે છે જે પ્રેમમા નિસ્સારતા જણાતી હોય તેને નિસ્સાર પ્રેમ કહે છે નીતિના સબન્ધમા જે પ્રેમ થાય છે તેને નૈતિકપ્રેમ કથે છે જે પ્રેમથી ઉપરના ગુણસ્થાનક ઉપર ચઢાતુ હોય અને દેવગુરૂ ધર્મપર અત્યન્ત શ્રદ્ધા થતી હોય તેને શુદ્ધપ્રેમ કથે છે આત્માની શુદ્ધતા અને ઉચ્ચતા કરવાનો આશય જેમા છે, તેના શુદ્ધપ્રેમને ધર્મિ જીવો ધારણ કરે છે જેઓ શુદ્ધપ્રેમથી મસ્ત બનેલા છે એવા શ્રાવકો અને મુનિવરો, દેવગુરૂ અને ધર્મમા અત્યત પ્રેમને ધારણ કરી આત્માની ઉચ્ચતા કરે છે શુદ્ધપ્રેમવિના ભક્તિની ઉત્પત્તિ થતી નથી પ્રારભમા જલવિના બીજ ઉગતુ નથી, તેમ શુદ્ધપ્રેમવિના ધર્મરૂપ બીજ ઉગી શકતુ નથી ઉચ્ચ-શુદ્ધ પ્રેમના પાત્રભૂત બનેલા એવા શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી, શ્રી રૂષભદેવને "રૂષભજિનેશ્વર માહરો રે" ઇત્યાદિ વચનોથી સ્તવે છે તેમની બહોતેરીમા પણ ઉચ્ચ-શુદ્ધપ્રેમપાત્રોની રચના અનુભવવામા આવે છે દ્રવ્યાનુયોગના ગીતાર્થ શ્રીમદ્ દેવચદ્રજી "રૂષભજિણદશુ પ્રીતડી" ઇત્યાદિ વાકયોથી પ્રભુની સાથે ઉચ્ચ પ્રેમને ધારણ કરે છે, એમ સિદ્ધ થાય છે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય "जगर्जीवन जगवाल्हो" तथा "जिणदराय धरजो धर्मस्नेह" ઇત્યાદિ વાકયોથી પ્રભુઉપર ઉત્પન્ન થએલા પ્રેમના ઉદ્ગારોને બહાર કાઢે છે તેમણે કરેલા પ્રભુના સ્તવનોમા પ્રેમરસ જ્યા ત્યા ઉભરાઈ ગએલો જોવામા આવે છે શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રાચાર્ય, સ્વકૃતસ્તોત્રમા પ્રભુના બાળક બનીને ઉચ્ચ પ્રેમરસના પ્રવાહને પ્રવાહે છે શ્રીમદ્ જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજ પણ શ્રીસિદ્ધાચલના સ્તવનોમા, સિદ્ધાચલપ્રતિ પોતાના હૃદયમા ઉત્પન્ન થએલા શુભપ્રેમરસના ઉભરાઓને, વાણીદ્વારા બહાર કાઢી સિદ્ધાચલપ્રેમરસરસિક થયા છે શ્રીમદ્ હેમચન્દ્રાચાર્યને જૈનધર્મને-અતિ સ્તુત્ય-રાજકીય ધર્મ બનાવવાનો પ્રેમ હતો, માટે તેઓ ધર્મરસિક કહેવાય છે ઉચ્ચ પ્રેમલક્ષણાભક્તિના પાત્રભૂત શ્રીમદ્ વિજયાનન્દસૂરિ (શ્રીઆત્મારામજી) મહારાજ હતા, તેમણે ઉચ્ચ પ્રેમનો રસ સ્વકૃત સ્તવનોમા રેડયો છે શ્રીમદ્ ગણધરમહારાજે લોગસ્સસૂત્રમા ઉચ્ચ પ્રેમલક્ષણભક્તિના ઉદ્ગારો જણાવ્યા છે શ્રીપરમાત્માના પ્રેમમા રસિક બનેલા મુનિવરો, ભક્તિદ્વારા પ્રભુના ગુણોને ભજે છે અને પ્રભુના તે તે ગુણોની સ્તુતિ કરીને પોતાનામા ઢકાયલા તે તે ગુણોને પ્રકટાવે છે ગુરૂના પ્રેમમા [illegible] પૂરેલા શિષ્યો, ગુરૂની આજ્ઞાપ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે અને શરીરની [illegible] રાખતા નથી લોહચુબકની પેઠે આકર્ષણ

કરનાર ઉચ્ચ-શુદ્ધપ્રેમ જેના હૃદયમા પ્રગટયો હોય છે, તે ઇચ્છિત વસ્તુને પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રેમરસમા મન પણ એકતાર બની જાય છે, માટે અન્તર્વૃત્તિ કરવામા ઉચ્ચપ્રેમની અત્યત આવશ્યકતા છે, એમ સિદ્ધ થાય છે

આત્મામા મનોવૃત્તિને રમાડવાની જેની ઈચ્છા હોય, તેણે પ્રથમ અધ્યાત્મજ્ઞાન મેળવવુ જોઈએ અને આત્માને પ્રેમરસપાત્રભૂત કલ્પવો જોઈએ, અર્થાત્ આત્મામાજ પ્રેમરસ કલ્પવો જોઈએ આ પ્રમાણે આત્માપર પ્રેમમય વૃત્તિ બની રહેવાથી અન્તર્વૃત્તિ પ્રતિદિન વિશેષત ખીલ્યા કરેછે આત્મામા પ્રેમ લાગતા હર્ષોદ્ગમ અને રોમોદ્ગમ થાય છે અને મન આનદકારી રહે છે આત્મામા પ્રેમ લાગતા દોષદષ્ટિનુ મૂળ નષ્ટ થાય છે અને સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમજ કોઇની નિન્દા આદિમા પ્રવૃત્તિ થતી નથી, આવા શુદ્ધપ્રેમની બલિહારી છે ! જે મનુષ્યોને આવો આત્મિક-શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટયો છે, તેઓને મારો નમસ્કાર થાઓ ! ! આત્માપર પ્રેમની લગની લાગતા મનના સકલ્પવિકલ્પ ટળે છે અને તેથી સમાધિની પ્રાપ્તિ થાય છે પ્રથમાવસ્થામા શુભપ્રેમવિના ધર્મોનુ ધ્યાનમા ચિત્ત લાગતુ નથી અને ધર્મક્રિયાઓ કરતા છતા પણ,-તે તે ક્રિયાઓનો પ્રેમ નહિ હોવાથી શૂન્યતા ભાસે છે પ્રેમથી પરમાત્માની શ્રદ્ધા થાય છે ધર્મ પ્રેમથી સમ્યકત્વનુ બીજ રોપાય છે, માટે અશુભ, રાગ, દ્વેષ અને ઈર્ષ્યા વગેરે જેમા ન હોય એવા શુદ્ધ પ્રેમથી વર્તવુ જોઈએ સર્વ જીવોપર પ્રેમથી મૈત્રાભાવના ધારણ કરવી, કેટલાક જીવો અશુભ કરવા પ્રવૃત્તિ કરે તો પણ સામુ અશુભ ન કરતા તેઓના આત્માનુ શ્રેય ચિંતવવુ,-આવા ઉત્તમ પ્રેમને જૈનધર્મના ઉત્તમ મુનિવરો ધારણ કરે છે શ્રી મહાવીરપ્રભુએ સર્વ જીવોપર પ્રેમ ધારણ કર્યો હતો,-જ્યારે તે છદ્મ ગુણઠાણે હતા ત્યારે, સર્વ જીવોની સાથે મૈત્રી ભાવને ધારણ કર્યો હતો તેથી ઉપસર્ગ કરનારાઓના ઉપસર્ગ સહન કરીને તેઓનાપર મૈત્રીભાવના ભાવી હતી ધર્મની ક્રિયાઓ કરતા આવો ઉત્તમ પ્રેમ ધારણ કરવાથી, મનરૂપ આકાશમા મૈત્રીભાવનારૂપ ચન્દ્ર ખીલી શકે છે શ્રીમહાવીરસ્વામીએ કેવલજ્ઞાન પામ્યા પૂર્વે -છદ્મસ્થ સાધુ અવસ્થામા-ઉત્તમ શુદ્ધ પ્રેમ ધાર્યો હતો, તેવા પ્રેમને કોઈ ગીતાર્થ મુનિવર પારખી શકે છે શઠ મનુષ્યો, કે જેઓ નિરક્ષર અને આત્મ તત્ત્વજ્ઞાતા નથી અને અક્ષરના શત્રુઓ છે, તેઓ આવા ઉત્તમ પ્રેમનુ રહસ્ય અવબોધી શકતા નથી અનુભવજ્ઞાની આવા ઉત્તમ-શુદ્ધપ્રેમનો અનુભવ પામી શકે છે જે અનુભવજ્ઞાની આવો ઉત્તમ પ્રેમ ધારણ કરે છે, તેના મનમા આનન્દની સૃષ્ટિ ખીલી ઉઠે

છે, અર્થાત્ તેનુ મન આનન્દમય બની જાય છે ઉત્તમ પ્રેમની રમણતા પરમાત્મામા થવી જોઇએ પરમાત્માની સાથે પ્રેમવૃત્તિની લય લાગવાથી આત્મરમણતા ઉત્પન્ન થાય છે અને તે રમણતામા આનન્દરસ હોવાથી ચારિત્રરૂપ તે કહેવાય છે આવી ઉત્તમ પ્રેમરમણતા પ્રભુના સમ્બન્ધે કરવી જોઇએ, અને તેવી પરમાત્માની સાથે પ્રેમરમણતા મારા મનમા શ્રદ્ધારૂપે આવી છે એમ લેખક કથે છે ખરેખર અનન્તગુણનુ ધામ એવા અરિહન્ત અને સિદ્ધની સાથે પ્રેમરમણતાનો તાર બાધવો તે મુક્તદશાની ચાવી છે ઉચ્ચ શુદ્ધપ્રેમની ખુમારીમા જગતની સ્પૃહાની મલીનતા બિલકુલ રહેતી નથી ઉપર્યુક્ત પ્રેમરમણતાથી સિદ્ધ થયુ કે, પ્રેમરમણતારૂપ સાકળે મનરૂપ માકડુ બધાઈ જાય છે પ્રેમરમણતા જ્યા હોય છે, ત્યા મન હોય છે અને તેથી મનને જીતવુ હોય તો ઉત્તમ પ્રેમરમણતા પ્રગટાવવી જોઇએ અધ્યાત્મજ્ઞાનની પરિપક્વ દશા થવાથી આત્મામાજ પ્રેમ લાગે છે અને તેથી અન્તર્વૃત્તિ સહેજે ઉદ્ભવે છે પ્રસગોપાત્તત બાહ્યવૃત્તિના સયોગે બહિર્મુખવૃત્તિ થાય છે તોપણ તુર્ત અન્તર્વૃત્તિ કરી શકાય છે, તેનુ કારણ એ છે કે, તેવી દશાથી બાહ્યમા પ્રેમરમણતા રહેતી નથી જ્યા પ્રેમ થાય નહિ, ત્યા ચિત્ત ચાટે નહિ બાહ્યમા સુખત્વ બુદ્ધિ ટળતા બાહ્યમા વૈષયિક પ્રેમ રહેતો નથી, તેથી બહિર્વૃત્તિના કુટુમ્બનુ જોર પ્રવર્તતુ નથી બાહ્યવૃત્તિના કુટુમ્બનુ જોર એટલુ બધુ વિશેષ છે કે, તેના પાશમા અન્તર્વૃત્તિનો ચેતનસ્વામી ફસાઈ જાય છે અને બહિર્મુખવૃત્તિરૂપ અશુભ સ્ત્રીને સુન્દર માની, અન્તર્વૃત્તિથી પરાઙ્મુખ થાય છે ચેતનસ્વામિની આવી દશા જોઇને અન્તર્વૃત્તિ મનમા અત્યત વિચાર કરીને તેનો સઘળો દોષ બહિર્વૃત્તિના મોહ કુટુમ્બને આપે છે મોહ કુટુમ્બે મારૂ સર્વ કાર્ય બગાડ્યુ એમ કહેતી વખતે અન્તર્વૃત્તિની ચેષ્ટા જુદા પ્રકારની થઈ જાય છે અન્તર્વૃત્તિ અને બહિર્વૃત્તિ એ બેને આત્માની સ્ત્રીઓ કહેવામા આવી છે વાચકોએ બહિર્વૃત્તિ અને અન્તર્વૃત્તિનુ સ્વરૂપ વિચારીને બહિવૃત્તિનો ત્યાગ કરવો જોઇએ અને અન્તર્વૃત્તિને ગ્રહણ કરવી જોઇએ પ્રેમની દિશા દેખાડવાનુ પ્રયોજન પણ અન્તર્વૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાને માટેજ અવબોધવુ

ગૃહસ્થાવાસમા, કાર્યક્રમ નિયમાનુસારે અન્તર્વૃત્તિની આરાધના કરવી જોઇએ વ્યાવહારિક ગૃહસ્થાવાસના કાર્યોને કરવામા ગૃહસ્થોએ વિવેકને ધારણ કરવો જોઇએ ગૃહસ્થોએ પ્રત્યેક કાર્યો કરતી વખતે અન્તર્વૃત્તિ રહે એવી રીતે માનસિક વિચારશક્તિને વાપરવી જોઇએ સર્વ પ્રકારની અપેક્ષાઓ સમજાય અને અવસરજ્ઞ ગુણકે ગર્વ કાયા

કરાય એવી ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. જે મનુષ્યો [illegible] એકદેશીય સંકુચિત વિચારશ્રેણિ [illegible] અને અધિકાર તરતમ ભેદોનો અને અન્યોને માટે વિચાર [illegible] નથી તેઓ પોતાના વિશાલ વિચાર વિવેકને બનાવી શકતા નથી અને અન્યોના સ્વાધિકારના તરતમ ભેદની દિશા ઓળખતા નથી, તેઓ અન્તર્વૃત્તિના માર્ગે ખેંચી શકતા નથી. અન્તર્વૃત્તિના પ્રદેશમાં [illegible] અને નિર્ણય નક્કી તથા ઉત્સર્ગે તેના અપવાદ [illegible] કરવું જોઈએ. અન્તર્વૃત્તિના માર્ગના અનુભવથી થતી આત્મદૃષ્ટિ [illegible] છે, કારણ કે તેઓએ ગૃહસ્થાવાસની ઉપાધિનો ત્યાગ કર્યો હોય છે. સાધુઓ આન્તરિકવૃત્તિ, જ્ઞાન અને ચારિત્રના આધારે અન્તર્વૃત્તિમાં ઉતરતા જાય છે. શાસ્ત્રોનું વાચન અને મનન જેમ જેમ વિશેષ કરવામાં આવે છે, તેમ તેમ અન્તર્વૃત્તિ વિશેષ પ્રકારે ખીલતી જાય છે. અત્ર એક ઉપયોગી સૂચના આપવામાં આવે છે કે, અન્તર્વૃત્તિના અભ્યાસકોએ બહિર્વૃત્તિધારકોની નિન્દામાં ન ઉતરવું જોઈએ, તેમજ [illegible] તેમ માનીને પોતાને જ ઉચ્ચ માની અહંકાર ન કરવો જોઈએ.

કોઈ બહિર્વૃત્તિધારક કરતાં અન્તર્વૃત્તિના પ્રતાપે પોતાનું આત્મ[illegible] વિશેષ ખીલ્યું હોય, તો તેની આગળ પોતાના વિચારોને અમુક અપેક્ષા સાપેક્ષ રીતે જણાવવા અને તેઓને પોતાના વિચારમાં આકર્ષવા. કોઈ બહિર્વૃત્તિધારકનું યુક્તિબળ વિશેષ હોય અને અન્તર્વૃત્તિધારકનું વિચારબળ તેના કરતાં હીન હોય, તો તેણે બહિર્વૃત્તિધારને ઉપદેશ દેવાનો અધિકાર લેવો નહિ, કારણ કે તેમ કરવા જતાં તે બહિર્વૃત્તિધારકના યુક્તિવાદમાં આકર્ષાઈ જાય એમ બનવા જોગ છે. અન્તર્વૃત્તિનો અભ્યાસી ભદ્રક હોય અને તે બહિર્મુખવૃત્તિધારક મનુષ્યોને ઉપદેશ દેવાની કળા ન જાણતો હોય, તો તેણે સ્વ[illegible] સાધન કર્યા કરવું, કારણ કે તે અન્યોને ઉપદેશ [illegible] કલાના અભાવે કફોડી સ્થિતિમાં આવી પડે. એવા [illegible] અન્તર્વૃત્તિના અભ્યાસકો હોય અને બહિર્વૃત્તિ તથા [illegible] સમજતા હોય અને અન્યોને સમજાવવાને માટે [illegible] અન્તર્વૃત્તિનો ઉપદેશ દેવો જોઈએ. કેટલાક [illegible] અન્તર્વૃત્તિને સેવી શકતા નથી, [illegible] દેવાની કળા ખીલી હોય છે [illegible] અસર કરી શકે છે [illegible] અને પરભવમાં આત્માના [illegible] અભ્યાસકો પોતાના મન ઉપર

કાબુ મૂકીને મનને શિષ્ય જેવુ બનાવી દે છે, અને તેઓ વાણીના ઉપર એટલો બધો કબજો મૂકે છે કે, વાણીમાથી એક પણ અયોગ્ય અને અનર્થકર શબ્દ નીકળતો નથી તેઓની વાણીમા અમૃત અને સત્યનો વાસ થાય છે તેઓની આખ અન્યોના ઉપર પોતાનુ તેજ અજમાવે છે, તેમજ તેઓની કાયા પાપમાર્ગમા પ્રવૃત્ત થતી નથી તેઓ નીતિના માર્ગમા મોટરકારની પેઠે દોડે છે અને નૈતિક સિદ્ધાન્ત પાળવામા મેરૂપર્વતની પેઠે ધૈર્ય ધારણ કરે છે તેઓ માતાની પેઠે ક્ષમાનુ સેવન કરે છે તેઓ સ્ત્રીની પેઠે શાન્તિને પ્રિય જાણી તેની સાથે રમે છે અન્તર્વૃત્તિધારકોનુ હૃદય, આરીસાની પેઠે શુદ્ધ બનવાથી તેમા સત્યનો પરિપૂર્ણ ભાસ થાય છે અને હૃદયમા દયા ગગાના નિર્મલ પ્રવાહો પ્રવહે છે તેઓને આખુ જગત્ પોતાના એક કુટુબ-સમાન લાગે છે, તેથી તેઓ સ્વ અને પરોન્નતિને સારીરીતે-ખરા ભાવથી સાધી શકે છે અન્તર્વૃત્તિના સાધકો જે ક્રિયા કરે છે તેમા, ચિત્તને પરોવી દે છે તેથી, તેઓ જે જે કાર્ય કરે છે તેમા વિજય પામે છે અન્તર્વૃત્તિના સાધકોનુ મન સ્થિર થાય છે અને તેથી તેઓ જ્ઞાના-વરણીય અને મોહનીય આદિ કર્મનો ક્ષયોપશમ વગેરે કરી શકે છે અન્તર્વૃત્તિના સાધકો ઉચ્ચ કોટીના સયમ માર્ગમા પ્રવેશ કરે છે અને અસયમ માર્ગથી દૂર રહે છે અન્તર્વૃત્તિના સાધકો પરમાત્મપદને પ્રગટ કરે છે અને માયાના વિકારોને હરાવી વિજયતાને વરે છે

ધૈર્ય ગુણને ખીલવ્યાવિના અન્તર્વૃત્તિના સાધક બની શકાતુ નથી જગત્મા કર્મના યોગે અનેક પ્રકારની ઉપાધિયો આવી પડવાનો સભવ છે, તેમ જ્ઞાનિયોને અને યોગિયોને પણ ઉપાધિયો-યાને ઉપાસર્ગો લાગે છે, પણ તે સમયે જો હૃદયમા ધૈર્ય ગુણ ન હોય તો અન્તર્વૃત્તિ સૂતરના તાતણાની પેઠે તૂટી જાય છે, અથવા માટીના ઘરની પેઠે ટળી જાય છે ધૈર્યવિના જ્ઞાન ગુણની પરિપકવદશા થતી નથી અને ધૈર્યવિનાનુ જ્ઞાન વનમા પુષ્પને તાપ લાગતા-જેમ તે કરમાઈ જાય છે, તેમ ઉપાધિ દશામા વિલય પામે છે બાહ્ય વૃત્તિવાળાઓના કેટલાક ઉપદ્રવોથી, ધૈર્યવિનાના કેટલાક અન્તર્વૃત્તિ સાધકો, સિંહ દેખીને કૂતરા જેમ બે પગમા પુછડી ઘાલી ભાગી જાય છે તેમ, પાછા હઠી જાય છે અને દુનિયાના વ્યવહારમા ખવેલ પહોંચાડે છે સ્વયભુરમણ સમુદ્ર તરવાને માટે જેવુ સાહસ ઉઠાવવાનુ છે, તેવુ સાહસ ખરેખર અન્તર્વૃત્તિની સાધના માટે ઉઠાવવાનુ છે ધૈર્યવિનાનો મનુષ્ય, સાસારિક કાર્યોમા બીકણપણુ દર્શાવે છે તો તેવો મનુષ્ય, અન્તર્વૃત્તિની સાધનામા-લોકલજ્જા, નિન્દા અને ઉપસર્ગ

આવે ત્યારે કયાથી ઉભો રહી શકે? અલબત ઉભો રહી શકે નહિ આત્માભિમુખવૃત્તિ રાખવામા જ્ઞાનગુણની પેઠે ધૈર્યની પણ અત્યન્ત આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે હાલના કાલમા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકની અને ક્વચિત્ સાતમા ગુણસ્થાનકની હદ પ્રમાણે અન્તર્વૃત્તિ સાધી શકાય છે

વ્યવહાર અને નિશ્ચયનયથી અન્તર્વૃત્તિનુ સ્વરૂપ અવબોધીને, યોગ્ય ઇચ્છાએ અન્તર્વૃત્તિની સાધના સાધવી જોઇએ અન્તર્વૃત્તિને સાધવા માટે જે જે નિમિત્ત કારણોને અવલંબવા પડે અને જે જે મતો તથા શરીરાદિની બાહ્ય ક્રિયાઓ કરવી પડે, તેને વ્યવહારથી અન્તર્વૃત્તિ કહેવાય છે રાગ દ્વેષાદિના પરિણામની મન્દતા અને આત્મામા મનની સ્થિરતાવડે જે જે અશે રમણતા અને સ્થિરતા થાય,—મનની અમુક સાધનોવડે એકાગ્રતા થાય, તેને નિશ્ચયનયથી અન્તર્વૃત્તિ કથે છે પાતંજલ યોગની પરિભાષાએ—ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિને સયમ કહેવામા આવે છે, તેવી સયમ દશામા રહેવાની ઇચ્છાવાળાને અન્તર્વૃત્તિની સાધના કર્યાવિના છૂટકો થતો નથી

ધર્મધ્યાનમા અને શુકલધ્યાનમા પ્રવેશ કરવાની ઇચ્છાવાળાએ અન્તર્વૃત્તિની સાધના કરવી જોઇએ પ્રભુપૂજા અને ભક્તિ આદિની આવશ્યકતા સ્વીકારવાનુ કારણ પણ એ છે કે, તેથી અન્તર્વૃત્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે તીર્થયાત્રાની આવશ્યકતા પણ અન્તર્વૃત્તિની પ્રાપ્તિ કરવામાટેજ છે જે વખતે મન અન્તર્વૃત્તિવાળુ હોય છે, તે વખતે વક્તા, શ્રોતા, તથા લેખકને અમુક વિષયનુ અલૌકિક જ્ઞાન થાય છે જે વખતે કોઈ પણ બાબતમા મન લાગી (ચોંટી) જાય છે ત્યારે, નામ રૂપનુ ભાન ભૂલાય છે અને તેથી તેને તે તે બાબતનુ અભિનવજ્ઞાન થયાવિના રહેતુ નથી આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, મનોવૃત્તિ જો આત્માના સન્મુખ લાગી રહી હોય છે તો,—બાહ્યનુ નામ રૂપ ભૂલાતા આત્મતત્ત્વ સબન્ધી અપૂર્વ જ્ઞાન પ્રકટી શકે છે આત્માના તાબામા થએલુ મન દુનિયાના પદાર્થોમા લેપાયમાન થઈ શકતુ નથી અને રાગ દ્વેષની અલિપ્તતાએ—પ્રારબ્ધયોગે આવેલી ઉપાધિ, શાન્તિથી વેદવા આત્મા સમર્થ થાય છે અન્તર્વૃત્તિના સામર્થ્યને કોઇની ઉપમા આપી શકાતી નથી અન્તર્વૃત્તિનુ સામર્થ્ય જ્યારે ઉત્પન્ન થશે, ત્યારેજ કેવલજ્ઞાનની [illegible] પાતાળી કુવાનુ જલ કદાપી ખૂટી જાય, પરંતુ અન્તર્વૃત્તિ[illegible] પે ખૂટતુ નથી મોટા મોટા મુનિવરો અન્ત[illegible] મર્થે [illegible] યત્ન કરે છે

કલેશ આદિ મોહના સુભટોને જીત્યાવિના અન્તર્વૃત્તિના પ્રદેશમા ગમન કરી શકાતુ નથી

મોહના ક્રોધાદિક સુભટોને જીતવામા ધર્મ સમાયો છે મોહના કુટુબને જીતવામાટે જે પ્રયત્ન કરે છે, તે જિનનો અનુયાયી-જૈન કહેવાય છે, જૈન એવુ નામ ધારણ કરવાથી વા જૈન કુળમા ઉત્પન્ન થવામાત્રથી કંઈ જૈન કહેવાતો નથી, પણ મોહના કુટુબને જીતવાના પ્રયાસો જે કોઈ કરે છે તે જૈન કથાય છે જે મનુષ્યો, મોહના કુટુબના પાશમા ફસાતા જાય છે, તે મનુષ્ય થવાને માટે પણ લાયક નથી સદ્ગુણોવિના મનુષ્ય ખરેખર પશુસમાન છે વિશ્વાસ, એકટેકી, ઉપકાર, આદિગુણો પશુઓમા રહ્યા હોય છે,-તેના ગુણો, જે મનુષ્યમા હોતા નથી તે મનુષ્ય, મનુષ્ય તરીકે ગણી શકાય નહિ મોહના કુટુબ ઉપર જીત મેળવવાથી આખી દુનિયાપર જીત મેળવી શકાય છે આખી દુનિયા મોહના કુટુબને જીતવા પ્રયત્ન કરશે તો, દુનિયાની ઉન્નતિ થયાવિના રહેશે નહિ વ્યાવહારિક તથા ધાર્મિક ઉન્નતિમા વિઘ્ન નાખનાર મોહનુ કુટુબ છે ઘરની, શેરીની, જાતિની, દેશની અને સમાજની ઉન્નતિમા પણ વિઘ્નના કાટા વેરનાર મોહનુ કુટુબ છે દુનિયાની પાયમાલી કરનાર મોહનુ કુટુબ છે જે મનુષ્યો રાગ દ્વેષરૂપ બહિર્વૃત્તિના ઉપાસક બને છે, તેઓની સોબત મોહનુ કુટુબ કરે છે રાગ દ્વેષરૂપ બાહ્યવૃત્તિથી કોઈ પણ દેશની ઉન્નતિ થઈ નથી જગતના ઉદાર વિચારોને સાકડા કરાવી નાખનાર બાહ્યવૃત્તિ છે મનુષ્યમાત્રના ગભીર અને ઉદાર વિચારોને હરી લેનાર બાહ્યવૃત્તિ છે, માટે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી બાહ્યવૃત્તિ અને અન્તર્વૃત્તિનુ પાત્ર ચીતરીને પોતાને તથા અન્યોને બોધ આપે છે પોતાના આત્મામા સ્થિર થઈને, શ્રીમદ્ આવા ઉચ્ચ ઉદ્ગારો કાઢે છે માટે, તેમના વિચારોની અસર અન્યોને સારી રીતે થાય છે શ્રીમદ્ પોતાના હૃદયમા ઉત્પન્ન થતી બહિર્ અને અન્તર્વૃત્તિને ચિત્રીને પોતાના આત્માને અન્તર્વૃત્તિ સમ્મુખ કરવા પ્રેરણા કરે છે મોહના કુટુબે અન્તર્વૃત્તિનુ કાર્ય બગાડયુ, એમ અન્તર્વૃત્તિના મુખે કહેવરાવીને અન્તર્વૃત્તિનુ વિવેકબળ પ્રકટ કરે છે શ્રીમદે આ બે પાત્ર અને આત્માની દશા જણાવીને વિવેક જ્ઞાનનો માર્ગ ખુલ્લો કર્યો છે આ પદનો સારાશ એ છે કે, બાહ્યવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને અન્તર્વૃત્તિનો આદર કરવો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને પોતાના અધિકાર પ્રમાણે, અન્તર્વૃત્તિનો આદર કરવો જોઈએ અન્તર્વૃત્તિની પ્રાપ્તિમાટે સદ્ગુરુદ્વારા પ્રયત્નશીલ થવુ એજ મનુષ્યોનુ મુખ્ય કર્તવ્ય છે

पद ९७

(राग कल्याण)

या पुद्गलका क्या विसवासा, है सुपनेका वासारे. ॥या पुद्गलका०॥
चमत्कार विजली दे जैसा, पानी बीच पतासा ॥
या देहीका गर्व न करना, जंगल होयगा वासा. ॥या पुद्गलका०॥१॥
जूठे तन धन जूठे जोबन, जूठे है घरवासा ॥
आनन्दघन कहे सबही जूठे, साचा शिवपुरवासा ॥या पुद्गलका०॥२

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ પોતે જે શરીરમાં રહ્યા છે તેને દેખીને કયે છે કે, અહો ! આ શરીરરૂપ પુદ્ગલનો શો વિશ્વાસ ધારણ કરવો ? સ્વપ્નમાં, કોઈ ઘરમાં–મહેલમાં–રહેવાનો ભાસ થયો હોય છે અને આંખ જ્યારે ઉઘડી જાય છે ત્યારે તેમાંનું કશું કંઈ હોતું નથી, તદ્વત્ આ પ્રત્યક્ષ દેખાતું શરીર પણ ક્ષણિક હોવાથી તેનો શો વિશ્વાસ કરવો ? શરીર અનેક પ્રકારના રોગવડે ક્ષય થાય છે, ગમે તેટલા ઉપાયો કરવામાં આવે છે તોપણ શરીર અન્તે ક્ષય પામે છે આકાશમાં વિદ્યુતનો, જેવો ક્ષણિક ભાગ થાય છે તદ્વત્, શરીરનો પણ અણધાર્યો નાશ થાય છે જળમાં પતાશું જેમ ક્ષણવારમાં ઓગળી જાય છે, તેમ શરીર પણ ક્ષણવારમાં અણધાર્યું નષ્ટ થઈ જાય છે, આવા ક્ષણિક દેહનો ગર્વ કરવો બિલકુલ યોગ્ય નથી શરીરનો અન્તે જગલમાં નાશ થશે, અર્થાત્ જંગલમાં શરીરને બાળી નાખવામાં આવશે, વા અન્યરીત્યા પણ તેનો નાશ થશે, માટે શરીરપર મમતા ધારણ કરવી યોગ્ય નથી શરીર અને રૂપપર અહત્વ કરવું બિલકુલ યોગ્ય નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પોતાના આત્માને કહે છે કે, હે ચેતન ! બાહ્ય પદાર્થોની મમતા કરવી બિલકુલ યોગ્ય નથી જડ પદાર્થોમાં તું નથી અને જડ પદાર્થો તારા નથી તનુ, ધન અને યૌવન અસત્ય છેજ,–ઘરબાર, મહેલ, હવેલી વગેરે સર્વ અસત્ય છે, કેમકે દુનિયામાં મોટા મોટા ચક્રવર્તિયો થઈ ગયા પણ કોઈનીસાથે પૃથ્વી,–ઘરબાર વગેરે જડ વસ્તુઓ ગઈ નથી અને જવાની નથી શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી પોતાના મનમાં સત્યનો અનુભવ કરીને કથે છે કે, દુનિયામાં આત્મતત્ત્વવિના સર્વ વસ્તુઓ જૂઠી છે,–એક મુક્તિપુરીમાં વાસ કરવો, અર્થાત્ મુક્ત થઈને મોક્ષમાં વાસ કરવો તેજ સત્ય છે દુનિયાના જડ પદાર્થો કદી કોઈ આત્માના થયા નથી અને થવાના નથી, માટે હે ચેતન ! સર્વ પરવસ્તુનું અહં અને મમત્વ પરિહરીને તું પોતાના શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં રમણતા કર ! !

पद ९८

(राग आशावरी)

अवधू सो जोगी गुरु मेरा, इन पदका करे रे निवेडा.॥अवधू० ॥
तरुवर एक मूल बिन छाया, बिन फूले फल लागा. ॥
शाखा पत्र नही कछु उनकु, अमृत गगने लागा. ॥ अवधू० ॥१॥
तरुवर एक पंछी दोउ बेठे, एक गुरु एक चेला ॥
चेलेने जुग चुण चुण खाया, गुरु निरतर खेला ॥ अवधू० ॥२॥
गगन मंडलके अधबिच कूवा, उहां हे अमीका वासा ॥
सगुरा होवे सो भरभर पीवे, नगुरा जावे प्यासा ॥ अव० ॥३॥

ભાવાર્થ —શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, જે આ પદનો નિવેડો કરે, તે અવધૂત યોગી મારો ગુરૂ જાણવો તરૂવરને મૂળ જોઇએ, શાખા જોઇએ, શાખા હોય તો પત્ર અને ફૂલ આવે છે, ફૂલ હોય તો ફળ આવે છે અને તેવા વૃક્ષની છાયા પડે છે, પણ આત્મારૂપ વૃક્ષને મૂળ નથી, આત્મા અનાદિકાળથી છે, તેથી તેનુ મૂળ હોઈ શકતુ નથી આત્મા અરૂપી છે તેથી તેનુ પ્રતિબિંબ પડી શકતુ નથી,- રૂપીનુજ પ્રતિબિંબ પડી શકે છે આત્મા અરૂપી વૃક્ષ હોવાથી બાહ્યના વૃક્ષની પેઠે તેને પત્ર, શાખા, ફૂલ વગેરેનો સબન્ધ નથી આત્માજ કારણ અને કાર્યરૂપ છે આત્મા સકલ કર્મનો ક્ષય કરીને પરમાત્મપદ પોતે વરે છે અને તે સિદ્ધ શિલાની ઉપર-એક યોજનના ચોવીસ ભાગ કરીએ, તેમાથી ત્રેવીસ ભાગ નીચે મૂકીને ચોવીશમા ભાગપર પરમાત્મા થઈને રહે છે આત્મારૂપ વૃક્ષને પરમાત્મરૂપ ફળ-તે સિદ્ધ- શિલાની ઉપર-એવભૂત નયની અપેક્ષાએ લાગે છે આત્મારૂપ વૃક્ષને અજરામર પરમાત્મરૂપ ફળ લાગે છે

દેહરૂપ વૃક્ષ છે તેમા અન્તરાત્મા અને મન એ બે પખી બેઠેલ છે અન્તરાત્મા ગુરૂ છે અને મન ચેલો છે અન્તરાત્મા મનને સારી સારી શિખામણો આપે છે અને પોતાના વશમા રાખવા પ્રયત્ન કરે છે, તેથી તે ગુરૂપદની યોગ્યતા ધારે છે મનરૂપ ચેલો સ્વભાવથી ચચળ છે બાહ્યજગતના વિષયોમા તે ભટકે છે અને જગત્‌ના પદા- ર્થોનુ ગ્રહણ કરે છે અન્તરાત્મારૂપ ગુરૂ તો બાહ્યમા લક્ષ્ય દેતો નથી, પોતાના ગુણોમા રમણતા કરે છે બાહ્ય વિષયોને ચુણી ચુણીને

ખાવાનુ તે પસદ કરતો નથી અન્તરાત્મા ગુરૂ પોતાના સહજ આનદની ઘેનમા અન્તરમા ખેલ્યા કરે છે

મુખરૂપ ગગનમડળના વચ્ચોવચ્ચ એક કૂપક છે, ત્યા એક જાતના રસરૂપ અમૃતનો વાસો છે, ખેચરી મુદ્રાનુ ગુરૂગમ જ્ઞાન લેઇને જેણે તેની સિદ્ધિ કરી છે એવો ગુરૂવાળો શિષ્ય, તે અમૃતને પીવે છે અને તેથી તૃષાપિપાસાનો નાશ કરે છે, પણ જેનો કોઈ ગુરૂ નથી એવો મનુષ્ય, પ્યાસો,–તરસ્યો–અર્થાત્ પિપાસા સહિત પાછો ચાલ્યો જાય છે ગોરક્ષ આદિ યોગિયોની અપેક્ષાએ આવો બાહ્ય અર્થ થાય છે સહજ યોગીઓને આવા અમૃતની ઇચ્છા હોતી નથી, પણ હઠયોગીઓ આ પ્રમાણે પ્રયત્ન કરે છે કોઈ પણ વસ્તુનો સાપેક્ષપણે જોતા એકાન્ત નિષેધ વટતો નથી મનુષ્યશરીરમા રહેલા ગગનમડલનો મધ્યભાગ નાભિ છે, ત્યા આત્માના આઠ રૂચક પ્રદેશરૂપ અમૃતનો કુવો છે એકેક પ્રદેશમા અનન્ત આનદરૂપ અમૃતનો કૂપ છે આઠ પ્રદેશ કર્મરહિત નિર્મલ છે નાભિમા જે આઠ પ્રદેશોના સ્થાનમા ગુરૂગમ લેઇને ધ્યાન લગાવે છે, તે આનન્દરૂપ અમૃતના પ્યાલા ભરી ભરીને પીવે છે નાભિસ્થાનમા પરાભાષા-દેવવાણી સમાન છે, ગુરુનો શિષ્ય પરાભાષાપાન રહસ્ય જાણીને આનન્દામૃત રૂપમાથી આનદ

ભાવાર્થ —શ્રી તીર્થંકર ભગવાનના મુખરૂપ ગગનમંડળમાં વાણી રૂપ ગાય વિહાણી, અર્થાત્ વાણીરૂપ ગાયનો પ્રકાશ થયો અને વાણી-માંથી નીકળેલા ઉપદેશરૂપ દૂધનો જગત્માં જમાવ થયો તે દૂધમાંથી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, અખંડાનંદરૂપ માખણને વિરલા-જ્ઞાનયોગિઓ પામ્યા અને પામે છે અને પામશે, બાકી સ્વમત કદાગ્રહ, કલેશ, વાદ-વિવાદરૂપ ખાટી છાશથી જગત્ના લોક ભરમાયા, ભરમાય છે અને ભવિષ્યમાં ભરમાશે દૂધનો અસારભાગ છાશ કહેવાય છે તેમ, ભગવા-નના ઉપદેશનો સારભાગ મૂકીને અસારતા ગ્રહણ કરનારા પોતાની અવળી મતિના યોગે, છાશ જેવા કદાગ્રહ, કલેશરૂપ ભાગને ગ્રહણ કરે છે ભગવાનની વાણીથી-હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય તત્ત્વોનો પ્રકાશ થાય છે નવતત્ત્વમાં હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય તત્ત્વોનો વિવેક કરીને જેઓ સમ્ય-ક્ત્વ શુદ્ધચારિત્રરૂપ સમાધિને ગ્રહણ કરે છે, તે માખણરૂપ સારાશને ગ્રહણ કરનારા જાણવા શ્રોતાના શ્રોત્રાકાશરૂપ ગગનમંડલમાં શ્રી ભગવાનની વાણીરૂપ ગાય વિહાણી અને તેના દૂધનો હૃદયરૂપ ધરતીમાં જમાવ થયો, તેમાથી એટલે ઉપદેશરૂપ દૂધમાંથી ઉપાદેય સારરૂપ શુદ્ધધર્મમાખણને કોઈ વિરલા પામ્યા, બાકી અસાર ભાગરૂપ જે છાશ તેમાં આખું જગત્ ભરમાયું છે, એવો અર્થ ગ્રહણ કરવો

બહિર્ના તંબુરાથી પ્રભુના ગુણો ગવાય છે, એમ સર્વે લોકો જાણે છે બાહ્ય તંબુરાની ઉત્પત્તિ પ્રથમ તપાસતા માલુમ પડે છે કે, પ્રથમ તુંબડાના બીજમાંથી અંકુરો પ્રગટે છે, તેમાથી વેલાનું થડ ઉદ્ભવે છે અને તેમાથી વેલો મોટો થતા પત્ર નીકળે છે અને પશ્ચાત્ ફુલ પ્રગટે છે, પશ્ચાત્ મોટું તુંબડું-ફળ ઉત્પન્ન થાય છે, તેનો તંબુરો કર-વામાં આવે છે, તંબુરાની જનક કારણ પરંપરા આ પ્રમાણે જોવામાં આવે છે આત્મારૂપ તંબુરાને થડ, પત્ર, ફૂલ, વગેરે કંઈ નથી આત્મારૂપ તંબુરો પરાભાષાથી પ્રભુના ગુણો ગાય છે આત્મારૂપ તંબુરાનો ગાનાર પરાભાષાવડે આત્મારૂપ ગવૈયો છે તેનું રૂપ વા રે-ખા કંઈ નથી,- તે કોઈનાથી ઉત્પન્ન થયો નથી, તેથી તેની બાહ્યના તંબુરાની પેઠે કારણ પરંપરા નથી અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ તંબુરાને આત્મારૂપ ગવૈયો,-પરાભાષાવડે વગાડે છે એવો આત્મા, સુગુરુએ બતાવ્યો છે, તેને જે જાણે છે તે પોતાના આત્મારૂપ તંબુરાવડે પરમા-ત્માનું, જિહ્વાવિના-પરાભાષાવડે ભજન કરે છે આત્મા નિર્વિકલ્પદશામાં પોતાના સ્વરૂપને સેવે છે પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપને ગાનારો આત્મા પોતેજ છે આત્મરૂપ તંબુરાની સાથે બંધબેસતું કાવ્ય નીચે પ્રમાણે છે, તે સમ-જવાથી વિશેષ પ્રકાશ પડે અને તે દાખલ કરવામાં આવે છે

देहतम्बुरो

देहतम्बुरो सात धातुनो, रचना तनी धरा बनी ।
इडा पिंगला सुषुम्णा, नाडीनी शोभा अजब घणी ॥ १ ॥
त्रण तारनी गया रचना, त्रण आंगुलीथी वाग ।
अष्टस्थानथी शब्द उठाय, मन मोहन मीठु लागे ॥ २ ॥
अनक रागने अनेक रागणी, चेतन तेनो गानारो ।
रजस्तमोगुण सत्त्वभावना, ज भाव ते गानारो ॥ ३ ॥
पिंड अने ब्रह्मांड भावन, देहतम्बुराथी गावे ।
वैखरीथी बहिर सुणावे, मध्यमा मरक पाव ॥ ४ ॥
परापश्यतीथी गानारो, अलख अलख उचरनारो ।
शुद्धप्रयोगे परापश्यती, भाषामां त गानारो ॥ ५ ॥
देहतम्बुरो अलखधूनमां परापश्यतीथी वाग ।
जाग्रत् तुर्यावस्थामांहि, चेतन यथाक्रमे जाग ॥ ६ ॥
देह तम्बुरो थी तीर्थंकर, वगाडता वैखरी योगे ।
शब्द सुणीने भव्यजीवो सह, ज्ञान करे अनुभव योगे ॥ ७ ॥
देह तम्बुरो वगाडनारो, चिदानन्द घटमां जाग ।
बुद्धिसागर अलख धूनमां, अनन्त सुख छ वैराग्य ॥ ८ ॥
(भ० प० स० भाग ३ जो)

मनुष्यो, आत्माना अनुभवविना पूर्वोक्त सूक्ष्म-गहन आशये अवबोधवा शक्तिमान् थता नथी. आत्मानो अनुभव थता आ[…] तत्त्वनो निश्चय थाय छे श्रीज्ञानसारमा कह्यु छे के,

श्लोक

व्यापार सर्व शास्त्राणां, दिक्प्रदर्शन एवहि ॥
पारन्तु प्रापयत्येकोऽ, नुभवोभववारिधेः ॥ १ ॥
अतीन्द्रिय परब्रह्म, विशुद्धानुभव विना ॥
शास्त्रयुक्ति शतेनाऽपि, न गम्य यद्बुधा जगुः ॥ २ ॥
न सुषुप्तिरमोहत्वा, न्नापिच स्वापजागरौ ॥
कल्पनाशिल्पविश्रान्ते, स्तुर्या चानुभवे दशा ॥ ३ ॥

सर्वं शास्त्रोनो व्यापार ते दिग्दर्शनमात्रज छे, परतु सर[…] समुद्रनो पारतो मात्र एक अनुभव पमाडे छे इन्द्रियोथी अत[…] त्कृष्टब्रह्म,-विशुद्धअनुभवविना,-शास्त्रोनी सैकडो युक्तिविना, ज[…] शकातुं नथी, एम पडित पुरुषो वदे छे आत्माना अनुभवमा मोह[…] अभावे सुषुप्ति दशा होती नथी सकल्प अने विकल्पनो अव[…]

થવાથી, સ્વાપ તથા જાગર દશા પણ હોતી નથી, પણ જેમા વિકલ્પતાના શિલ્પની વિશ્રાંતિ છે, એવા અનુભવમા ચોથી દશા હોય છે અનુભવનુ સ્વરૂપ અનુભવી પુરૂષોજ અવબોધી શકે છે જેઓ અનુભવનાનની પ્રાપ્તિ કરે છે, તેઓ આત્માની જ્ઞાનજ્યોતિનો પ્રકાશ કરે છે અને આત્માની અસખ્ય પ્રદેશરૂપ વ્યક્તિનો જ્ઞાનથી નિશ્ચય કરે છે, તેમજ આનન્દના સમૂહભૂત એવુ પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરે છે, એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે

પદ ૬૯
(राग आशावरी)

अवधू एसो ज्ञान विचारी, वामे कोण पुरुप कोण नारी. ॥अवधू०॥
बम्मनके घर न्हाती धोती, जोगीके घर चेली ॥
कलमा पढ पढ भईरे तुरकडी तो, आपही आप अकेली ॥अवधू०॥१॥

ભાવાર્થ—હે અવધૂત ! તુ આવા પ્રકારના જ્ઞાનનો વિચારી—અર્થાત્ વિચાર કરનારો થા જે હુ નીચે કહુ છુ તેમા પુરૂષ કોણ છે અને નારી કોણ છે? તેનો વિચાર કરીને અનુભવ કરીને—ત્હારા આત્માને નિશ્ચય જ્ઞાનરૂપ ઉત્તર આપ ! નીચે કહેવામા આવશે તેમા પુરૂષ અને સ્રીનુ જ્ઞાન થવાથી હે અવધૂત ! તુ આત્મસ્વરૂપનો વિચાર કરનારો થઈશ ! હવે પુરૂષ અને સ્રીનો સૂક્ષ્મ ભાન નીચે પ્રમાણે ઉત્તર તરીકે વર્ણવવામા આવે છે આ પદમા આત્માને પુરૂષ તરીકે વર્ણવ્યો છે, તેની પાચ ઇન્દ્રિયો અને મન થકી ઉત્પન્ન થનાર મતિરૂપ સ્રી છે—અત્ર મતિનુ સામાન્યપણે ગ્રહણ કરવુ સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિવિનાની મતિ, જેવા જેવા પ્રકારના સયોગોને પ્રાપ્ત કરે છે, તેવા તેવા પ્રકારરૂપે તે પરિણમી જાય છે, જ્યારે આત્મા બ્રાહ્મણને ઘેર ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે બ્રાહ્મણના શરીરમા રહેલ આત્મારૂપ પુરૂષની મતિરૂપ સ્રી, ધોવુ ન્હાવુ, ઈત્યાદિરૂપે પરિણામ પામતી દેખવામા આવે છે ન્હાવુ ધોવુ એ શૌચ ધર્મ છે,-બ્રાહ્મણના ઘેર આત્મા અવતરે છે ત્યારે તેની મતિ તે કૂળમા પ્રવર્તતા વિચારો અને આચારોને ગ્રહણ કરીને, ન્હાના ધોવારૂપ પરિણતિને ધારણ કરે છે (શ્રીમદ્‌ના સમયમા બ્રાહ્મણોની ન્હાવાધોવામા વિશેષ પ્રકારે પરિણામ પામેલી બુદ્ધિ હોવી જોઇએ, અધુના પણ તે વર્ગમા તેવી મતિવાળા મનુષ્યો ઘણા દેખવામા આવે છે) આત્મારૂપ પુરૂષે જ્યારે જોગીનો વેષ પહેર્યો ત્યારે, ધૂણી ધખાવવી, [illegible] ધારણ કરવી, કફની પહેરવી અને શરીરે રાખ

ચોળવી, ઇત્યાદિ કાર્યમાં પરિણામ પામીને મતિ તે કાર્યો કરવા લાગી, જોગીની અવસ્થામાં મતિ, ખરેખર જોગીની ચેલી બનીને ઉપર્યુક્ત કાર્ય કરવા લાગી આત્મા જ્યારે મુગલમાન તરીકે થયો ત્યારે, તેની મતિરૂપ સ્ત્રી, મુગલમાની ધર્મરૂપે પરિણામ પામીને કલમાનો પાઠ કરીને તરકડી બની પરમાર્થત વિચારીએ તો મતિતો પોતાના રૂપે છે, અર્થાત્ તે ઉપર કહેલી બાબતોથી ન્યારી એકલી છે બાહ્ય સંયોગોના નિમિત્તે-મતિની વૃત્તિ, જ્યાં જેવા પ્રકારના સંયોગો મળે છે ત્યાં, તેવા પ્રકારની થઈ જાય છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ આત્માને પુરૂષની ઉપમા આપીને અને સમ્યક્ત્વવિનાની સામાન્ય મતિને સ્ત્રીની ઉપમા આપીને, અન્તરમાં સ્ત્રી પુરૂષનો સબન્ધ દર્શાવીને અપૂર્વ ભાવ દર્શાવ્યો છે આત્માની સાથે ચતુર્ગતિમાં મતિ હોય છે-એકેન્દ્રિયની અવસ્થામાં પણ આત્માની સાથે મતિ હોય છે મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ, એ આત્માની પરિણતિ છે મતિજ્ઞાન વિના શ્રુતજ્ઞાન પણ હોતું નથી મતિના બાહ્ય પદાર્થો પર્યાયો છે મતિમાં જે જે પદાર્થોની ઉપલબ્ધિ થાય છે, તે તે વિષયો અપેક્ષાએ મતિજ્ઞાનના પર્યાયો કહેવાય છે મતિજ્ઞાનના અઠ્ઠાવીસ ભેદ છે અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણુ ચાલીશ ભેદ છે મનુષ્યોને મતિતો હોય છે,-જેને મન હોય છે તેને મતિ ઉત્પન્ન થાય છે પાંચ ઇન્દ્રિયો અને છઠ્ઠા મનના સબન્ધમાં જે જે પદાર્થો આવે છે, તે તે પદાર્થોનું જ્ઞાન થાય છે અને તેને મતિજ્ઞાન કથાય છે મતિજ્ઞાન પામેલા જીવો અસંખ્ય છે અનાદિકાલથી આત્મા મતિને ધારણ કરે છે, કોઈ વખત તે મતિનો સર્વથા પ્રકારે નાશ થતો નથી સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોમાં પણ આત્મારૂપ પુરૂષ અને મતિરૂપ સ્ત્રી, એ બન્ને વ્યાપીને રહ્યા હોય છે દુનિયાના દરેક કાર્યોમાં મતિની પ્રવૃત્તિ હોય છે બ્રાહ્મણના કુળમાં ઉત્પન્ન થએલા આત્માની મતિ, ખરેખર ઉપર લખ્યા પ્રમાણે ન્હાવા અને ધોવારૂપે પરિણમી હોય છે ન્હાવા અને ધોવામાં શૌચ ધર્મની મુખ્યતા જ્યારથી થઈ છે, ત્યારથી આત્માની આન્તરિક પવિત્રતા માટે તે વર્ગમાં ઓછો ખ્યાલ લેવામાં આવે છે શરીરના આરોગ્યના મલને સાફ કરવાને માટે બાહ્યસ્નાનની આવશ્યકતા છે, એમતો ગૃહસ્થાવાસમાં રહેલા મનુષ્યો વિવેક દૃષ્ટિથી વિચારી શકે છે, પણ-સત્ય, દયા, ભક્તિ અને આત્મસમાન સર્વ જીવોપર પ્રેમ અને રાગદ્વેષ રહિત દશાવડે, આત્માની પવિત્રતા થાય છે એકાન્ત ભાવે પરિણામ પામેલી એવી મતિ, તે તે ભાવોને સત્ય સ્વીકારીને અનેકાન્તમાર્ગથી વિપરીતપણે પ્રવર્તે છે જોગીના વેષમાં રહેલો આત્મા ખરેખર પોતાના મૂળધર્મને વિસ્મરીને, મતિ અર્થાત્ મનોવૃત્તિને ચેલી જેવી માનીને, તેને તાબામાં રાખવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેનીપાસે અનેક

પ્રકારના અશુભ કર્મો કરાવે છે કેટલાક મતિને મનોવૃત્તિરૂપ માનીને તેને જીતવાને માટે ભાગ ગાજા વગેરે કેફી વસ્તુઓને અગીકાર કરેછે, પણ તેમા તેમની ભુલ છે

જોગી, મતિવૃત્તિને ચેલીરૂપ બનાવવાનેમાટે અનેક પ્રકારની સાધના કરે છે, તેથી જોગીના ઘેર ચેલીરૂપ મતિને જે જાણે છે તે સમાર ભૂમિમા આત્મારૂપ પુરૂપ અને મતિરૂપ સ્ત્રીની સૂક્ષ્મ લીલાનો પરભાવરૂપ નાચ જોઇને આશ્ચર્ય પામે છે આત્માની મતિરૂપ સ્ત્રી, આજુ બાજુના વિચાર-વાતાવરણોને લેઈ તે તે બાબતને અનુસરી ધર્મ માનના લલચાય છે મતિ વા બુદ્ધિમા, એકવાર અમુક બાબત સબન્ધી નિશ્ચય થાય છે, તો તે નિશ્ચય એકદમ ટળતો નથી મુસલમાનના કુળમા આત્માએ અવતાર ગ્રહણ કર્યો હોય છે તો, કલમાનો પાઠ કરવો, નિમાજ ભણવો, વગેરેમા ધર્મ માનીને મતિ તે પ્રમાણે-તે અવતારમા પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે અને તેનાથી ભિન્ન ભિન્ન આત્માઓની, ભિન્ન ભિન્ન મતિયોથી, ભિન્ન ભિન્ન ધર્મના-ભિન્ન ભિન્ન આચારોને ધિક્કારીને, તેઓનો નાશ કરવા પ્રવૃત્તિ કરે છે મુસલમાનના ખોળીયામા ઉત્પન્ન થએલા આત્મા-રૂપ પુરૂપની મતિરૂપ સ્ત્રી, અન્યધર્મ પાળનારા આત્માઓને કાફર ગણીને તેઓને મારી નાખનામા અધર્મ ગણાતી નથી ખ્રીસ્તિ ધર્મને ધારણ કરનાર આત્માની મતિરૂપ સ્ત્રી, પોતાના ધર્મથી ભિન્ન-સર્વ ધર્મને અસત્ય ગણે છે અને પોતે માનેલા ધર્મમા સત્યતા માનીને,-હિંસા વગેરે પાપાચારોને કરીને પણ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે બ્રાહ્મણાદિના દિગ્દર્શનથી ઉપલક્ષણપુવર્ક કહેવાનુ કે, અનેક ધર્મમા પરિ-ણામ પામેલી મતિ, તે તે ધર્મને સત્ય માનીને તે તે ધર્મના આચા-રોને સેવે છે,-જ્યારે આત્મા બૌદ્ધધર્મના સબન્ધમા આવે છે ત્યારે, આત્માની મતિરૂપ સ્ત્રી, બૌદ્ધ ધર્મના આચારોને અવગ્રહાદિ-*ચાર ભેદે ગ્રહણ કરીને-તે ધર્મમા રાચીમાચીને રહે છે, શાક્તધર્મમા આત્મા પ્રવેશ કરે છે ત્યારે, તેની મતિરૂપ સ્ત્રી, જગતને બનાવનારી એક શક્તિ-રૂપ દેવીની કલ્પના કરીને, તેની ઉપાસનામા આસક્ત થઇને, અનેક પ્રકારના પાપ કાર્યોને કરે છે, આત્મા જ્યારે નાસ્તિકરૂપે બને છે ત્યારે, મતિ પોતાની મિથ્યા કલ્પનાનો વિસ્તાર કરવા મડી જાય છે અને સત્ય વિચારોને પણ અસત્ય ઠરાવના અનેક પ્રકારના પ્રયત્નો કરે છે, આ પ્રમાણે આત્માએ અનેક ભવમા અનેક પ્રકારના ધર્મોને મતિની પરિપુતિના યોગે સ્વીકાર્યા, મિથ્યાત્વધર્મના અનેક ભેદોને

---

* ચાર ભેદ—અવગ્રહ ઈહા-અપાય ધારણા

આત્માએ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં ધારણ કર્યો,-તેમાં તેણે મતિને પરિણમાવી, પણ તેથી સંસારનો અન્ત આવ્યો નહિ. આત્માની મતિરૂપ સ્ત્રી, અનેક ધર્મરૂપે પરિણમી કોઈ વખતે કોઈ ધર્મરૂપે પરિણમીને તે ધર્મનું નાટક ભજવી બતાવ્યું અને બીજો ધર્મ ગ્રહણ કર્યો ત્યારે, પૂર્વના મિથ્યાત્વધર્મનો ત્યાગ કર્યો મિથ્યાત્વદર્શનના અનેક ધર્મોને મતિએ ગ્રહણ કર્યાં અને પશ્ચાત્ તેઓને મૂકી દીધા આ સંસારમાં મિથ્યાત્વધર્મના હેતુઓ ઘણા છે મિથ્યાત્વબુદ્ધિનો નાશ થયાવિના સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી મિથ્યાધર્મમાં પરિણામ પામેલી એવી બુદ્ધિવડે, આત્મા ચાર ગતિમાં યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરીને ભટકયો, તોપણ તેનો પાર આવ્યો નહિ અનેક પ્રકારના મિથ્યા ધર્મોમાં પરિણામ પામનારી મતિ છે અને તે તેઓનાથી જુદી પણ થાય છે મિથ્યાત્વધર્મના આચારોમાટે મિથ્યા ધર્મમાં પરિણામ પામેલી મતિ, અનેક પ્રકારના કુવિચારો બનાવીને તેઓનું પોષણ કરે છે એકાન્ત ધર્મને ગ્રહણ કરીને મતિએ, અનેક મનુષ્યો સાથે ધર્મ યુદ્ધો કરીને, અનેક મનુષ્યોપર દ્વેષ ધારણ કરીને, આત્માને અનન્તકાલ પર્યન્ત સંસારમાં રાખ્યો એકાન્તધર્મને માનનારી મતિવડે, રાગદ્વેષની વૃદ્ધિ થાય છે, પણ રાગ અને દ્વેષનો ક્ષય થતો નથી જ્યાં એકાન્તધર્મ માનનારી મતિ હોય છે ત્યાં, રાગ અને દ્વેષને રહેવાનું અને પુષ્ટ બનવાનું સ્થાન મળે છે મિથ્યાધર્મમાં પરિણામ પામેલી બુદ્ધિના પણ અનેક-મિથ્યાધર્મના પ્રસંગો પામીને-ભિન્ન ભિન્ન પરિણામ થયા કરે છે મિથ્યાત્વધર્મમાં પરિણામ પામેલી મતિના યોગે, આત્માનું વીર્ય પણ પરભાવમાં પરિણમે છે અને તેથી આત્મા, કર્મના પાસમાં વિશેષ પ્રકારે ફસાતો જાય છે આખી દુનિયામાં કરોડો મનુષ્યોની, ધર્મની બાબતની મતિ ભિન્ન ભિન્ન હોવાથી, તેઓ એક બીજાને પ્રાય મિથ્યાત્વધર્મવાળા ગણે છે મનુષ્યનો આત્મા, કારણ સામગ્રી પામીને મિથ્યાત્વધર્મમાં પરિણમેલી બુદ્ધિના યોગે, યથાપ્રવૃત્તિકરણ કરીને આઠ કર્મની સાગરોપમ કોડાકોડી હીન સ્થિતિ કરે છે, પણ તેથી તે સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાળી બની શકતો નથી જ્યારે સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં, શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવપ્રરૂપિત ધર્મના ધારક, એવા કોઈ સદ્ગુરુનો સમાગમ થાય છે અને તેમનાં વચનો રૂચે છે અને આત્માની મતિ, અનેકાન્તધર્મ સમજીને તે રૂપે પરિણમે છે ત્યારે, આત્મા, ખરેખર બહિર્ આત્મત્વનો ત્યાગ કરવાને સમર્થ થાય છે શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવના શુદ્ધધર્મને ઘણા મનુષ્યો સાંભળે છે, પણ જેની ભવસ્થિતિ પાકી હોય છે તેઓને વીતરાગદેવના ધર્મની રૂચિ થાય છે,

શ્રી સર્વજ્ઞ વીતરાગદેવ કથિત આત્મધર્મની શ્રદ્ધારૂપે મતિ પરિણમે છે ત્યારે, સમ્યગ્મતિ કહેવાય છે સમ્યક્ત્વમતિનો ઉત્પાદ થતા આત્મા ખરેખર બહિરાત્મભાવનો ત્યાગ કરીને અન્તરાત્મભાવને પામે છે મિથ્યાત્વધર્મમા પરિણામ પામેલી મતિ, ખરેખર સસારની વૃદ્ધિ કરવામા બળવતી હોય છે અને સમ્યક્ત્વરૂપ પરિણામને પામેલી મતિ, ખરેખર સસારનુ કારણ એવા, રાગ અને દ્વેષનો છેદ કરવાને સમર્થ બને છે મિથ્યાત્વરૂપ પરિણામને પામેલી મતિ, ખરેખર આસ્રવના હેતુઓમા પરિણમે છે અને સમ્યક્ત્વરૂપ પરિણામને પામેલી મતિ, ખરેખર ભાનસવર, અર્થાત્ ભાનસવરના હેતુઓમા રૂચિને ધારણ કરે છે મિથ્યાત્વમતિ ખરેખર અશુદ્ધ પ્રેમમા તન્મય બનીને રહે છે અને સમ્યક્ત્વ પરિણામ પામેલી મતિ શુદ્ધ પ્રેમરૂપ સરોવરમા ઝીલીને શાન્તતારૂપ શીતલતાને પ્રાપ્ત કરે છે મિથ્યાત્વ પરિણામને પામેલી મતિરૂપ સ્ત્રી, ખરેખર જડમા સુખ માનીને બાહ્યદૃષ્ટિને ધારણ કરે છે અને અનેકાન્ત ધર્મવડે સમ્યક્ત્વપરિણામને પામેલી મતિરૂપ સ્ત્રી, આત્મારૂપ પોતાના પુરૂષના અસખ્ય પ્રદેશો પૈકી, પ્રતિપ્રદેશે અનન્તગણુ સુખ રહેલુ છે તેની પ્રતીતિ કરીને અન્તર્દૃષ્ટિને ધારણ કરે છે મિથ્યાત્વરૂપ પરિણામને પામેલી મતિ, ખરેખર બાહ્યપદાર્થોમા હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયરૂપ વિવેકને કરતી નથી અને સમ્યક્ત્વરૂપ પરિણામને પામેલી મતિ, ખરેખર વસ્તુત આત્માના ધર્મને ઉપાદેય ધારે છે અને પૌદ્ગલિક ધર્મને હેય માને છે, તથા ચેતન અને જડ એ બન્નેને જ્ઞેય તરીકે માને છે સમ્યક્ત્વરૂપ પરિણામને પામેલી બુદ્ધિ, ખરેખર પ્રત્યેક વસ્તુને સમ્યક્પણે જાણીને તેનો નિશ્ચય કરે છે કેટલાક વાદીઓ આત્માને એકાન્તે નિત્ય ધર્મવાળો માનીને અનિત્ય ધર્મનો અપલાપ કરે છે કેટલાક વાદીઓ આત્માને એકાન્તે અનિત્ય માનીને નિત્ય ધર્મનો અપલાપ કરે છે આત્મામા અનેક ધર્મ રહ્યા છે અને તે ભિન્ન ભિન્ન નયોની અપેક્ષાએ અવબોધી શકાય છે સાત નયો આદિની અપેક્ષાએ આત્મામા રહેલા અનેક ધર્મોને જણાવનારી સમ્યક્ત્વમતિ છે સમ્યક્ત્વમતિની પ્રાપ્તિ થતા વસ્તુમા અનેક ધર્મોને-અપેક્ષાએ જાણી શકાય છે, તેથી પૂર્વકાલમા મિથ્યામતિવડે કરેલા એકાન્ત ધર્મના નિશ્ચયો ટળી જાય છે આત્માની મતિરૂપ સ્ત્રી, પોતાનુ સ્વરૂપ સમજીને પોતાની દશાને નીચે પ્રમાણે વર્ણવે છે

ससरो हमारो बालो भोलो, सासु बाल कुंवारी ॥
पियुजी हमारो पोढ्यो पारणीए तो, मेहु झुलावनहारी.॥अवधू०॥२॥

ભાવાર્થ—મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ કહે છે કે, મારો વ્યવહાર સમ્યકત્વરૂપ સાસરો-શ્વસુર છે અને માર્ગાનુસારીના ગુણો આદિ વ્યવહાર ધર્મ આચરણારૂપ મારી સાસુ છે વ્યવહાર સમ્યકત્વ સસરો બાળો-ભોળો અર્થાત્ બાળક છે નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ ઉપશમાદિ સમ્યકત્વ તે વસ્તુત સમ્યકત્વ ગણાય છે અને તેની અપેક્ષાએ વ્યવહાર સમ્યકત્વરૂપ સસરો બાળ કહેવાય છે અને તેમા સરલતા હોવાથી ભોળો ગણાય છે, ભોળાનો અર્થ અત્ર સરલ ગ્રહણ કરવો વ્યવહાર ધર્માચરણારૂપ સાસુ પણ અન્તરગ ધ્યાનક્રિયાની અપેક્ષાએ બાળ અર્થાત્ બાલિકા છે અને તે કોઈપણ એક જીવની સાથેજ સદાકાલનો સબન્ધ બાધતી નહિ હોવાથી, તે કુવારી (કુમારી) ગણાય છે વ્યવહાર સમ્યકત્વ અને સત્ય વ્યવહાર ધર્માચરણાવડે અન્તરાત્માની ઉત્પત્તિ થાય છે, તેથી વ્યવહાર સમ્યકત્વ અને વ્યવહાર ધર્માચરણા એ જનક હોવાથી અન્તરાત્માના, પિતા અને માતા ગણાય છે અને તે બેથી અન્તરાત્માની ઉત્પત્તિ થતી હોવાથી, અન્તરાત્મા તે ઉપમાએ પુત્રરૂપ ગણાય છે અને તે મતિનો સ્વામી કહેવાય છે મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ કથે છે કે, હુ મારા સ્વામીને અનેક પ્રકારના પરિણામરૂપ પારણામા ઝુલાવનારી છુ

દ્વિતીયપક્ષ ભાવાર્થમા નીચે પ્રમાણે પણ અર્થ થાય છે આત્મારૂપ સ્વામિની મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ, સ્ત્રી છે, મતિ કહે છે કે, મારો મિથ્યાત્વરૂપ સસરો છે અને તે બાલકની પેઠે અજ્ઞાનની ચેષ્ટા કરનારો હોવાથી બાળક ગણાય છે, તેમજ તે ભોળો અર્થાત્ મૂર્ખ છે મિથ્યાત્વના સ્પષ્ટ ઉદયે મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનક ગણાય છે,-પહેલા ગુણસ્થાનકમા રહેલો બહિરાત્મા તે બુદ્ધિનો સ્વામી છે, તેમજ મતિ કહે છે કે મારી મિથ્યાત્વની આચરણારૂપ સાસુ છે, મિથ્યાત્વની આચરણા, અજ્ઞતા યોગે થાય છે તેથી મિથ્યાત્વ ક્રિયારૂપ સાસુને બાળ કહેવામા આવે છે અને તે મિથ્યાત્વ ક્રિયા, કોઈ અમુક જીવનીજ સાથે માત્ર સબન્ધ ન ધરાવતી હોવાથી, કુમારી ગણાય છે કર્મરૂપ પારણામા બહિરાત્મારૂપ સ્વામી, પ્રમાદભાવે પોઢ્યો છે તેને મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ કહે છે કે, પરભાવ પરિણતિરૂપ દોરીવડે હુ તેને ઝુલાવનારી છુ

તૃતીયપક્ષ ભાવાર્થમા નીચે પ્રમાણે અર્થ થાય છે મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ કથે છે કે, મારો આત્મારૂપ સ્વામી છે અને સદ્ગુરૂરૂપ સસરો બાળકની પેઠે શુદ્ધાન્ત કરણધારક અને ભોળો અર્થાત્ સરલ છે, તેમજ બાલકની પેઠે સત્ય કથનારી અને સદાકાલ કુમારી એવી ગુરૂની વાણીરૂપ સાસુ છે, ઘોડીયાના ચાર પાયારૂપ ચતુર્ગતિવડે યુક્ત, કર્મરૂપ

પારણામા આત્મસ્વામી પોઢ્યા છે, તેને હુ અધ્યવસાયરૂપ દોરીવડે ઝુલાવુ છુ

ત્રણ પક્ષના ભાવાર્થમા પ્રથમ ભાવાર્થ, વિશેષ પ્રકારે અનુભવગમ્ય થાય છે માર્ગાનુસારી ગુણો તથા દેવ-ગુરૂની ભક્તિ, દયા, પ્રેમ, ભ્રાતૃભાવ, મધ્યસ્થભાવ, સત્યતત્ત્વની જિજ્ઞાસા, અને અહિંસાદિ વ્રતોની ધર્માચરણાવિના, ઉપશમાદિ સમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી અને તેવિના ચોથા વગેરે ઉપરના ગુણસ્થાનકમા પ્રવેશ થતો નથી વ્યવહાર ધર્માચરણાવિના મિથ્યાત્વગુણસ્થાનકથી ઉપરના ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી,-વ્યવહારથી ધર્મની રૂચિ થતા સદ્ગુરૂના ઉપદેશનો લાભ લેઈ શકાય છે નિષ્પક્ષપાત બુદ્ધિથી જે મનુષ્યો, જિનવાણીનો ઉપદેશ સાભળે છે તેઓને સમ્યક્ત્વ થાય છે દેવ-ગુરૂ અને ધર્મ એ ત્રણ તત્ત્વની શ્રદ્ધા ધારણ કરવી તેને, વ્યવહાર સમ્યકત્વ કહેવામા આવે છે શિષ્યને પચ મહાવ્રત ઉચ્ચરાવવા હોય છે ત્યારે,-ગુરૂ તે શિષ્યને-નૈગમ નયની અપેક્ષાએ સમ્યકત્વનો આરોપ કરીને, સાધુના પચ મહાવ્રત ઉચ્ચરાવે છે વ્યવહાર કથિત વ્યવહાર સમ્યકત્વ અને વ્યવહાર ધર્માચરણા, તે બે નિશ્ચય સમ્યકત્વ અને નિશ્ચય ચારિત્રના કારણ છે કારણ તે વ્યવહાર છે અને કાર્ય તે નિશ્ચય છે અનેક જીવો વ્યવહાર સમ્યકત્વ અને વ્યવહાર ધર્મક્રિયાઓનુ આસેવન કરી, નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ તથા નિશ્ચય ચારિત્ર પામીને મુક્તિ પામ્યા છે, વ્યવહાર સમ્યકત્વ અને વ્યવહાર ધર્મક્રિયાથી બહિરાત્મા, પોતાનુ રૂપ બદલીને અન્તરાત્મારૂપે પરિણામ પામે છે પ્રથમ ગુણસ્થાનકમા જે મતિ હોય છે તે મિથ્યાત્વદલના પરિણામવડે યુક્ત હોયછે નિશ્ચય સમ્યકત્વ પામતા, પહેલા ગુણસ્થાનકમા પણ છેલ્લી વખતે મિથ્યાત્વનો રસ ઘણો પાતળો પડી ગયો હોય છે,-એવી મતિ હોય છે વ્યવહારનયની અપેક્ષાએ ચોથા ગુણસ્થાનકમા પ્રવેશ કરતા, પ્રથમ ગુણસ્થાનક, હેતુભૂત હોવાથી કારણ ગણાય છે અને સમ્યકત્વ ગુણસ્થાનક કાર્યરૂપ ગણાય છે નિશ્ચય સમ્યક્ત્વરૂપ કાર્યના ઘણા હેતુઓ-માર્ગાનુસારીના ગુણો વગેરે, પહેલા ગુણસ્થાનકમા હોય છે પહેલા ગુણસ્થાનકમા મિથ્યાત્વના અસખ્ય ભેદ પડે છે સમ્યકત્વ સન્મુખ થએલા જીવને પ્રથમ ગુણસ્થાનકમા પણ મિથ્યાત્વના રસ બહુ લુખા હોય છે પહેલા ગુણસ્થાનકમા પણ કોઈ જીવને-ચારિત્રના એકદેશ તપશ્ચરણ આદિની અપેક્ષાએ-સકામ નિર્જરા હોય છે પ્રથમ ગુણસ્થાનકમા પણ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ હેતુભૂત એના ઘણા ગુણો મેળવવાના હોય છે, તેથી તે ગુણનુ સ્થાનકભૂત એવુ ખરેખર મિથ્યાત્વ છતા પણ પહેલુ ગુણસ્થાનક ગણાય છે વ્યવ

હાર સમ્યકત્વ અને વ્યવહાર ધર્મક્રિયા એ બે અન્તરાત્માને ઉત્પન્ન કરવામા જનકરૂપ હોવાથી પિતા અને માતા તરીકે ગણાય છે

સમ્યકત્વને પ્રાપ્ત કરવામાટે સદ્‌ગુણોની જરૂર છે માર્ગાનુસારિના વ્યાવહારિક ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે જૈના ગ્રન્થોનુ અધ્યયન, શ્રવણ અને મનન કરવાની જરૂર છે વ્યવહાર સમ્યક્ત્વના આચારોને આચારમા મૂકવાની જરૂર છે ગાડરીયા પ્રવાહની માફક-અન્ધ શ્રદ્ધાથી કેટલાક મનુષ્યો ધર્મક્રિયાઓ કરે છે, પણ તેઓ સત્ય બોલતા નથી અને ધનના સ્વાર્થે દેવ-ગુરૂના સોગન ખાય છે, અર્થાત્ પ્રમાણિકતા આદિ નીતિના ગુણોથી ભ્રષ્ટ હોય છે, તેવાઓની વ્યવહારધર્માચરણ લુખી ગણાય છે જેઓની ધર્મક્રિયાઓ, દયા, સત્ય, શુદ્ધપ્રેમ, અસ્તેય, ભક્તિ, મધ્યસ્થતા, ગંભીરતા, વિવેક અને વિનય આદિવડે યુક્ત હોય છે, તેઓ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વના સન્મુખ થાય છે નૈગમ, સંગ્રહ અને વ્યવહાર, એ ત્રણ નયથી વ્યવહાર સમ્યકત્વનુ સ્વરૂપ કથાય છે અને ઋજુસૂત્ર, શબ્દનય, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત નયથી નિશ્ચય સમ્યકત્વનુ સ્વરૂપ વસ્તુત પ્રતિપાદન કરાય છે, માટે સાત નયોવડે સમ્યકત્વનુ સ્વરૂપ જાણવુ ઉત્તરોત્તર નયકથિત-શુદ્ધ સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિમાટે પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, પણ સાત નય પૈકી કોઈ નયકથિત સમ્યકત્વનુ સ્વરૂપ ઉત્થાપવુ ન જોઇએ સમ્યકત્વની દશ રૂચિ કથી છે તે રૂચિઓવડે અન્તરાત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે ભિન્ન ભિન્ન જીવોની ભિન્ન ભિન્ન સમ્યકત્વની રૂચિ દેખીને કોઈનુ ખણ્ડન કરવુ નહિ, ઉત્તરોત્તર નયકથિતધર્મ બતાવવા પ્રયત્ન કરવો, પણ કોઈ નયના સમ્યકત્વની નિરપેક્ષપણે પ્રરૂપણા કરવી નહિ

પક્ષપાતનો ત્યાગ કરીને જેઓ સત્યધર્મ શોધે છે, તેઓને સમ્યક્ત્વનો લાભ મળે છે શબ્દનયાદિકથિત સમ્યકત્વ ધર્મને જેઓ પામે છે તેઓને, વ્યવહાર સમ્યકત્વનો નિશ્ચયમા અન્તર્ભાવ થયો છે એમ અવબોધવુ જેઓ બાહ્યગચ્છાદિ ક્રિયાના ભેદે, સાધ્યશૂન્ય દૃષ્ટિએ લડે છે, તેઓ સમ્યકત્વને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી નિશ્ચય સમ્યકત્વ પામવાથી સાપેક્ષતાએ કારણ કાર્યભાવનો બોધ થાય છે અને પૂર્વે મિથ્યાત્વ બુદ્ધિથી જે કદાગ્રહો કર્યાં હોય છે તે જૂઠા લાગે છે એકાન્ત મિથ્યાત્વ ધર્મમા જે સત્ય ધર્મની માન્યતા થઇ હતી તે ટળે છે અને પ્રત્યેક વસ્તુનો સ્યાદ્વાદભાવે બોધ થાય છે સ્યાદ્વાદભાવે વસ્તુઓનો બોધ થવાથી પ્રત્યેક મનુષ્યને અનેકાન્ત શૈલીથી બોધ દેઇ શકાય છે અને પ્રત્યેક મનુષ્યની પ્રગતિમા મદત કરી શકાય છે કેટલાક એમ કહે છે કે, “અમારે તો વ્યવહાર સમ્યકત્વ અને વ્યવહાર ધર્મક્રિયાનુ પ્રયોજન નથી, ફક્ત જડ અને ચેતન એ તત્ત્વનો નિશ્ચય કરીને-નિશ્ચય

સમ્યકત્વ અગીકાર કરીને, આત્માનેજ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મરૂપ માનીને તેની ઉપાસના, ધ્યાન વા આરાધના કરવી જોઇએ'' નિશ્ચય નયથી આ પ્રમાણે વદનારા મનુષ્યોને સૂચના કે, તેઓએ કાર્યની પરિપૂર્ણ સિદ્ધિ અને કાર્યની સ્થિરતા ન થાય તાવત્ વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ અને વ્યવહાર ધર્મક્રિયાનો ત્યાગ કરવો નહિ વ્યવહાર સમ્યકત્વ અને વ્યવહાર ધર્મની ક્રિયા કરનારાઓને પણ સૂચના કે, તેઓએ શુદ્ધ પ્રેમ, ભક્તિ, અહિંસાદિ વ્રત, આત્મવત્ સર્વત્ર દૃષ્ટિ, સર્વ જીવોના ગુણો લેવાની દૃષ્ટિ, આત્મગુણપ્રતિ રૂચિ, શાસ્ત્રોનુ બહુ માન અને ભક્તિ તથા સસાર વ્યવહારમા ઉત્તમ નીતિના સદ્ગુણોને પ્રાણની પેઠે ધારણ કરવાની પ્રવૃત્તિ, આદિ સદ્ગુણોનુ અવલબન કરવુ જોઈએ, તેમજ નિશ્ચય સમ્યકત્વરૂપ સાધ્યની પ્રાપ્તિમાટે વ્યવહારધર્માચરણોઓનુ અવલબન કરવુ જોઇએ જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવાનેમાટે દરરોજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ દરરોજ સદ્ગુણોની ધૂનમા મસ્ત્ય રહેવુ જોઇએ ધર્મના સકુચિત નિરપેક્ષ ભેદમા બધાઈને કદી કદાગ્રહ કરીને ધર્મ કલેશ કરવો જોઈએ નહિ કોઈના આત્મા દુખાય એવો કોઈ પણ પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ સાપેક્ષ બુદ્ધિથી ભાષણ કરવાની ટેવ પાડવી જોઇએ પ્રત્યેક વસ્તુઓનો અનેકાન્ત બુદ્ધિથી નિર્ણય કરવો જોઈએ ઉત્તમ શુભાચારોવડે આત્માના ગુણોની પુષ્ટિ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, આ પ્રમાણે વ્યવહાર ધર્મની આચરણાઓને સેવતા નિશ્ચય સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે વ્યવહાર સમ્યકત્વથી જૈન કોમની જગત્મા અસ્તિતા વર્તે છે વ્યવહાર સમ્યકત્વનો અપલાપ કરતા જૈન તીર્થ વા જૈન સઘનો નાશ થાયછે નૈગમ, તથા વ્યવહારનયમાન્ય વ્યવહાર સમ્યક્ત્વવડે જૈન ધર્મની વ્યવસ્થા ચલાવી શકાય છે શબ્દનય કથિત ઉપશમાદિ સમ્યકત્વને પ્રાપ્ત કરનારા વિરલા હોય છે અને તેનો વ્યવહારદૃષ્ટિથી વા પરોક્ષ પ્રમાણથી નિશ્ચય કરી શકાય નહિ નૈગમ, સગ્રહ અને વ્યવહારનય કથિત સમ્યક્ત્વ તો કારણરૂપ હોવાથી જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવામા બાળજીવોને પણ રૂચિકારક થઈ પડે છે, નૈગમનયથી પ્રથમ સર્વ જીવો ધર્મમાર્ગ પ્રવૃત્તિનો આરભ કરે છે પહેલી ચોપડી ભણ્યાવિના સાતમીનો અભ્યાસ થઈ શકતો નથી પ્રથમ પગથીયા ઉપર પગ મૂક્યાવિના એકદમ પાચમા વા છઠ્ઠા પગથીયાપર પગ મૂકી શકાતો નથી, તેમ નૈગમનયમા પણ સમજવુ નૈગમનયના સમ્યકત્વ અને ધર્માચરણની અપેક્ષાએ બાળજીવો જૈનશાસનમા રહી શકે છે વ્યવહારનયના સમ્યકત્વવડે અને ધર્માચારવડે બાળજીવો જૈનશાસનમા રહી શકે છે જો કે ઉપર ઉપરના નયની અપેક્ષાએ, સમ્યકત્વની

શુદ્ધિ અને ધર્માચરણની શુદ્ધિ હોય છે, તોપણ સર્વ જીવોની એકસરખી સમ્યકત્વ દશા ન હોવાથી, નયોની અપેક્ષાએ ભેદ પડયા વિના રહેતા નથી ગુણરાગાદિની ભક્તિવડે જૈન શાસનને ચલાવનારાઓ સર્વ નયોની સાપેક્ષતાથી સમ્યકત્વાદિ ધર્મને સ્વીકારે છે, તેથી નીસરણીના પગથીયાની પેઠે ઉપરના નયકથિત સમ્યકત્વ ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે અને નીચેના નયોની અપેક્ષાએ સમ્યક્ત્વ અંગીકાર કરનારાઓને શુદ્ધ પ્રેમવડે ઉપર ચઢાવી શકાય છે ઉપરના નયકથિત સમ્યકત્વની દશા, જેનામા પ્રગટી છે તેને નીચેના નયકથિત સમ્યક્ત્વની જરૂર રહેતી નથી, તો પણ સર્વ જીવોની અપેક્ષાએ-નયોની સાપેક્ષતાએ અને અધિકારભેદે સમ્યક્ત્વનો ઉપદેશ દેવો પડે છે પોતાનો જે નયકથિત સમ્યકત્વમા અધિકાર છે, તેનો અન્ય જીવોને અધિકાર માની લેઇને અન્ય નયકથિત સમ્યકત્વ ધર્મનુ ખડન કરવુ નહિ

વ્યવહાર સમ્યકત્વ અને વ્યવહાર ધર્મક્રિયાના પરિણામને પામીને, પૂર્વેના મિથ્યાત્વ પરિણામનો-બુદ્ધિ ત્યાગ કરે છે વ્યવહાર સમ્યકત્વાદિવડે નિશ્ચય સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે, મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ તેવા પ્રકારના પરિણામને ધારણ કરે છે મતિની ઉપર્યુક્ત દશા, કારણ સામગ્રીને પામી થાય છે, તે વાત, ખરેખર મતિ પોતેજ કહી બતાવે છે

મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ, પોતાની પૂર્વાપર દશાનુ વર્ણન પોતાની મેળે વિવેક પામીને નીચે પ્રમાણે કથે છે

नहीं हु परणी नहीं हु कुवारी, पुत्र जणावनहारी ॥
काली दाढीको में कोइ नहीं छोड्यो, तोए हजु हु बालकुवारी
॥ अवधू० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ —મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ કથે છે કે, હુ કોઈની સાથે પરણી નથી કારણ કે અમુક આત્મા તેજ મારો સ્વામી છે એમ મેં-કોઈ અમુકની સાથે-નિર્ધાર કર્યો નથી, તેમજ હુ કુમારી પણ નથી, કારણ કે આત્મસ્વામીવિના હુ એકલી કોઈ દિવસ રહી નથી અને રહેવાની નથી મિથ્યાત્વ પરિણામ પામેલી હુ જો હોઉં છુ તો કર્મરૂપ પુત્રને ઉત્પન્ન કરૂ છુ અને સમ્યક્ત્વ પરિણામવડે જો હુ આત્મરૂપ સ્વામીની સાથે પરિણીત છુ તો અન્તરાત્મસ્વામીના સબન્ધે પરમાત્મરૂપ પુત્રને જણુ છુ, અર્થાત્ ઉત્પન્ન કરૂ છુ મતિ કથે છે કે, વિભાવદશામા પરિણામ પામીને કૃષ્ણલેશ્યા પરિણામરૂપ કાલી દાઢી જેની છે એવા, કોઇ પણ જીવને મેં છોડયો નથી મતિ પોતાના વર્ણન કરતી

છતી કયે છે કે, કોઈ એવો કાળી દાઢીવાળો મનુષ્ય નથી કે જેને મેં અનુરૂદ્ધપરિણતિવડે સમારમા ન રમાડયો હોય ! પરભાવદશાના સમયમા સર્વ આત્માઓને મેં ભોગવ્યા છે અનુરૂદ્ધપરિણમનડે મેં સર્વ આત્માઓને મારા તાબામા કરીને તેઓને પરભાવરમણતામા લયલીન કર્યા છે પૂર્વે મિથ્યાત્વદશામા મારૂ બળ ખરેખર-પરભાવમા પરિણામ પામીને-આત્માને પરભાવમા રમાડવા સમર્થ બન્યુ હતુ પૂર્વની દશા મારી જોઉ છુ તો મિથ્યાત્વનામા પણ મારી વિચિત્ર ગતિ હતી મિથ્યાત્વ પરિણામ પામેલી એવી હુ પૂર્વસમયમા પણ પરણેલી નહોતી અને કુમારી પણ નહોતી, તેમ સમ્યક્ત્વ પરિણામને પામેલી એવી હુ કોઈની સાથે પરણેલી નથી અદ્યાપિ પર્યન્ત હુ બાલકુમારિકા છુ સામાન્ય મિથ્યામતિ અને સામાન્ય સમ્યક્ત્વમતિની અપેક્ષાએ સર્વ આત્માઓની સાથે સબન્ધ ધરાવનારી એવી મતિનુ, આ પ્રમાણે બોલવુ થાય છે, એમ વાચકોએ લક્ષ્યમા રાખવુ પોતાની પૂર્વાવસ્થાની શક્તિ અને સમ્યક્ત્વાવસ્થાની અપૂર્વ શક્તિને, મતિ પોતે પોતાની મેળે કયે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મિથ્યામતિ અને સમ્યક્ત્વમતિનુ જાતિની અપેક્ષાએ, તેના મુખે માહાત્મ્ય જણાવીને દુનિયાની આગળ અપૂર્વભાવ ખડો કરે છે મિથ્યાત્વપરિણામ પામેલી મતિ, ખરેખર કર્મરૂપ પુત્રને ઉત્પન્ન કરે છે મિથ્યામતિની સાથે રાગદ્વેષાદિની પરિણતિનો સબન્ધ ગાઢ હોય છે, તેથી-મિથ્યામતિથી મનુષ્યો પોતાના આત્માના બળનો દુરૂપયોગ કરીને, આત્માના બળને પરવસ્તુમા પરિણમાવીને,-કર્મરૂપ જડ વસ્તુના કર્તા અને ભોક્તા બને છે અને કર્મના સબન્ધમા ક્ષીર-નીરની પેઠે આત્માવડે પરિણમીને શુદ્ધધર્મને પ્રગટ કરી શકતા નથી રાધાવેધ વગેરેની સાધના કરવી સહેલ છે, પણ મતિને સમ્યક્પણે પરિણમાવવી મુશ્કેલ છે મિથ્યામતિની પરિણતિ સાથે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મની પરિણતિયો પણ સામેલ થાય છે અને તેથી તેઓ સસારની વૃદ્ધિ કરવામા પોતાનુ સર્વ બળ વાપરે છે અજ્ઞાનદશામા સર્વ જીવોને આવી પરિણતિના નાટક ભજવવા પડે છે મિથ્યામતિના જોરથી રાજા રાણા-રકને લક્ષ્મીદાસ પણ કર્મની પરપરા પ્રતિદિન વધારે છે અજ્ઞાની જીવો એવા તો મિથ્યાત્વપરિણતિના પાસમા સપડાયા છે કે, તેઓનો છૂટકો ખરેખર સદ્ગુરૂના ઉપદેશવિના થઈ શકતો નથી મિથ્યાત્વ વિચારોના પ્રવાહોમા અનેક મનુષ્યો તણાય છે અને તેઓ પોતાનુ જીવન શામાટે ગાળે છે ! તેનો પણ વિચાર કરતા નથી આત્માની શક્તિયોને સમ્યક્ પ્રકારે જાણીને-તેઓનો પ્રકાશ કરીને, અન્યોને પણ તેવી રીતે બનાવવામાટે ઉત્તમ મનુષ્યો જીવે છે અજ્ઞાની જીવો પોતાના એકદેશીય

ઈશ્વિર જગતકર્તૃત્વવાદ માનનારા મુસલ્માનો, નૈયાયિકો, અને ખ્રીસ્તિયો વગેરેના ધર્માંગનુ ખડન કરે છે પુરાવ્રીઓ, મુસલ્માનો, ખ્રીસ્તિઓ અને નૈયાયિકો એકાન્તે ધર્મરૂપ હસ્તિના આરોપરૂપ ધર્માંગનો સ્વીકાર કરીને વ્યવહારનયકથિત એકાન્ત સાખ્યતત્ત્વ ધર્માંગને અસત્ય માનીને તેનુ ખડન કરે છે અદ્વૈતવાદીઓ ધર્મરૂપ હસ્તિના સત્તારૂપ ધર્મનો એકાન્ત સ્વીકાર કરીને અન્યનયકથિત ધર્માંગોનો અસ્વીકાર કરીને તેઓનુ ખડન કરે છે નાસ્તિકો સાવ્યાવહારિક પ્રત્યક્ષરૂપ એક ધર્માંગનો એકાન્તે સ્વીકાર કરીને અન્યનયકથિત ધર્મરૂપ હસ્તિના અગોનો અસ્વીકાર કરીને તેઓની નાસ્તિતાનુ પ્રતિપાદન કરે છે એકેક નયની દૃષ્ટિથી અવલોકનારા તથા તે પ્રમાણે ધર્મને એકાન્તે માનનારા ધર્મવાદીઓ, છ આધળાઓની પેઠે પરસ્પર એકબીજાનુ અપેક્ષા સમજ્યાવિના ખડન કરીને જગત્મા લોકોના વિચારોમા અશાન્તિ અને મિથ્યાત્વનો રગ રેડીને, દુનિયામા શુદ્ધ પ્રેમતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વનુ સત્ય બીજ વાવી શકતા નથી છ આધળાની પેઠે એકાન્ત એકાગ ધર્મવાદીઓ વિતડાવાદ કરીને સાપેક્ષ ધર્મવાદનો નાશ કરે છે જ્ઞાનીઓના વચનોને એકાન્તવાદધારક અજ્ઞાનીઓ સમજી શકતા નથી તે નીચેના પદથી સમજાશે

પદ

(હવે મને હરિનામશુ નેહ લાગ્યો એ રાગ)

જ્ઞાનિના વચનો સમજે છે જ્ઞાનીઓ વિચારી,મૂર્ખોમા થાયમારામારીરે જ્ઞાની
છ અધાએ એકેક અગે, બાજી હાથી નિર્ધાર્યો,
એક બીજાનુ થાપે ઉથાપે, વિતડાવાદને વધાર્યા રે જ્ઞાનિના ૧
પાસુ સોનાનુ એક રૂપાનુ, ઢાલ તણુ ભાઈ જાણો,
સોનાની એક કહે છે રે રૂપાની, સમજ્યાવિના ભરમાણો રે જ્ઞાનિના ૨
સાપેક્ષાએ શાસ્ત્રવચન સહુ, સ્યાદ્વાદદર્શન ગાવે,
સમજ્યાવિના અજ્ઞાનિમા ઝઘડો, ખડનમડન થાવે રે જ્ઞાનિના ૩
સાત નયોની વાત ન જાણે, પોતાનો મત તાણે,
સાપેક્ષાવપુ સમજે ન સાચુ, અભિમાન અન્તર આણે રે જ્ઞાનિના ૪
નયોના જ્ઞાનવણ નિર્ણય ધારે, વસ્તુસ્વરૂપ ન વિચારે,
જ્ઞાનિનુ ગાયુ કૂટી મારે છે, તરે નહિ અન્ય તારે રે જ્ઞાનિના ૫
મૂર્ખોના વાદમા ખાદ ઘણી છે, ખરી સમજ કહે ખોટી,
સુગરી વાનરથી દુ ખ લહી તેમ, વાને જ્ઞાનીને સટ ગોટી રે જ્ઞાનિના ૬

અહિતસયુક્ત વિચારોના પોતાનુ જીવન વ્યતીત કરે છે મિથ્યામતિના પાશમા સપડાયલા જીવો, એકનયની દૃષ્ટિવડે અમુક વિચારને ધર્મ તરીકે સ્વીકારીને અન્ય નયોના સાપેક્ષ વિચારો ગામુ ન જોતા, મિથ્યાત્વ વિચારની ધૂનમા ને ધૂનમા અનેક પ્રકારના અશુભ વિચારોને તાબે થઈને કર્મની રાશિનો સચય કરે છે પહેલી ચોપડી ભણનારની આ ઢળ જેમ એમ એના સિદ્ધાન્ત કહીએ તો તેને તે વાત જૂઠી લાગે છે, તેમ નૈગમ આદિ એક નયકથિત વસ્તુધર્મને માનનારાઓ અન્યનયકથિત વસ્તુઓના વિચારોને જૂઠા માને છે દુનિયામા કોઈપણ વચન ખરેખર સાપેક્ષ નયવાદથી વિચારમા આવે તો અસત્ય નથી, કોઈ પણ નયની અપેક્ષાએ કોઈ વચન સત્ય હોય છે જેટલા વચનના માર્ગ હોય છે તેટલા નયવાદો છે અને જેટલા નયવાદો છે તે પરસ્પર એકબીજાની સાપેક્ષતાની સાકળવડે જોડાયલા હોય છે

અનેક જાતના વિચારોને નયોની અપેક્ષાવિના મિથ્યામતિધારક મનુષ્યો, જૂઠા માનીને કોઈ વસ્તુના એકાન્તધર્મને સ્વીકારીને પોતાનુ જીવન ખાડુ સકુચ ક્ષેત્રવાળુ કરી દે છે મિથ્યામતિથી અનેક પ્રકારના વિચારોને નયોની સાપેક્ષતાએ પોતાના હૃદયમા ગોઠવી શકાતા નથી સાત આધળાઓએ હાથીના ભિન્ન ભિન્ન અગોનો નિશ્ચય કરીને ભિન્ન ભિન્ન અગોવાળો-હાથીને માની લેઈ પોતપોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરવા લાગ્યા અને અધ છતા અનેક પ્રકારની વાણીનો આડબર વધારીને સ્વપક્ષ સ્થાપન કરવા લાગ્યા અને પરપક્ષમાન્ય અગોનુ ખડન કરવા લાગ્યા આધળાઓનુ સ્વપક્ષ અગનુ સ્થાપન વર્તન્ય ખરેખર અધદશામાજ શોભી શકે ! અને તેઓને તે કૃત્ય આનન્દપ્રદ થઈ શકે ! કિન્તુ જો તેઓની આખો ઉઘડે તો પોતાના મિથ્યામતિના વિચારો માટે કેટલોબધો પશ્ચાત્તાપ થાય ? તે તેઓ પોતેજ અવબોધી શકે અધદશામા જે મતિ હોય છે તે ચક્ષુથી દેખવાની અવસ્થામા ટકતી નથી. અધદશાના વિચારો ચક્ષુથી વસ્તુઓનુ સમ્યગ્દર્શન થયાબાદ રૂપાન્તરને પામે છે જગતના લોકો આધળાઓની પેઠે ધર્મરૂપ હાથીના એકેક અગને ખાળીને તેઓ પોતપોતાના એકેક અગને સપૂર્ણ ધર્મરૂપ હાથી માની લેઈને અન્યોના કથનને અસત્ય માને છે સાખ્યો વ્યવહારનયના ધર્મઅગને માનીને સગ્રહનય માનનારા અદ્વૈતવાદીઓના ધર્મઅગને અસત્ય માનીને તેનુ ખડન કરે છે મિમાસકો ધર્મરૂપ હસ્તીના શબ્દનયરૂપ ધર્માંગને એકાન્તે સત્ય માનીને એકાન્ત ૠજુસૂત્રનયકથિત બૌદ્ધધર્માંગને તોડી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે બૌદ્ધો ધર્મરૂપ હસ્તિના ૠજુસૂત્રનયકથિત ધર્માંગનો એકાન્તે સ્વીકાર કરીને એકાન્ત નૈગમનયકથિત

ઈશ્વર જગતકર્તૃત્વવાદ માનનારા મુસલમાનો, નૈયાયિકો, અને ખ્રીસ્તિયો વગેરેના ધર્માંગનુ ખડન કરે છે પુરાણીઓ, મુસલમાનો, ખ્રીસ્તિઓ અને નૈયાયિકો એકાન્તે ધર્મરૂપ હસ્તિના આરોપરૂપ ધર્માંગનો સ્વીકાર કરીને વ્યવહારનયકથિત એકાન્ત સાપ્યતત્ત્વ ધર્માંગને અસત્ય માનીને તેનુ ખડન કરે છે અદ્વૈતવાદીઓ ધર્મરૂપ હસ્તિના સત્તારૂપ ધર્મનો એકાન્ત સ્વીકાર કરીને અન્યનયકથિત ધર્માંગોનો અસ્વીકાર કરીને તેઓનુ ખડન કરે છે નાસ્તિકો સાવ્યાવહારિક પ્રત્યક્ષરૂપ એક ધર્માંગનો એકાન્તે સ્વીકાર કરીને અન્યનયકથિત ધર્મરૂપ હસ્તિના અગોનો અસ્વીકાર કરીને તેઓની નાસ્તિતાનુ પ્રતિપાદન કરે છે એકેક નયની દૃષ્ટિથી અવલોકનારા તથા તે પ્રમાણે ધર્મને એકાન્તે માનનારા ધર્મવાદીઓ, છ આધળાઓની પેઠે પરસ્પર એકબીજાનુ અપેક્ષા સમજ્યાવિના ખડન કરીને જગતમા લોકોના વિચારોમા અશાન્તિ અને મિથ્યાત્વનો રગ રેડીને, દુનિયામા શુદ્ધ પ્રેમતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વનુ સત્ય બીજ વાવી શકતા નથી છ આધળાની પેઠે એકાન્ત એકાગ ધર્મવાદીઓ વિતડાવાદ કરીને સાપેક્ષ ધર્મવાદનો નાશ કરે છે જ્ઞાનીઓના વચનોને એકાન્તવાદધારક અજ્ઞાનીઓ સમજી શકતા નથી તે નીચેના પદથી સમજાશે

પદ

(હવે મને હરિનામશું નેહ લાગ્યો એ રાગ)

જ્ઞાનિના વચનો સમજે છે જ્ઞાનીઓ વિચારી,મૂર્ખોમા થાયમારામારીરે જ્ઞાની
છ અધાએ એકેક અગે, બાજી હાથી નિર્ધાર્યો,
એક બીજાનુ ધાપે ઉથાપે, વિતડાવાદને વધાર્યો રે જ્ઞાનિના ૧
પાસુ સોનાનુ એક રૂપાનુ, ઢાલ તણુ ભાઈ જાણો,
સોનાની એક કહે છે રે રૂપાની, સમજ્યાવિના ભરમાણો રે જ્ઞાનિના ૨
સાપેક્ષાએ શાસ્ત્રવચન સહુ, સ્યાદ્વાદદર્શન ગાવે,
સમજ્યાવિના અજ્ઞાનિમા ઝઘડો, ખડનમડન થાવે રે જ્ઞાનિના ૩
સાત નયોની વાત ન જાણે, પોતાનો મત તાણે,
સાપેક્ષાવણુ સમજે ન સાચુ, અભિમાન અન્તર આણે રે જ્ઞાનિના ૪
નયોના જ્ઞાનવણુ નિર્ણય ધારે, વસ્તુસ્વરૂપ ન વિચારે,
જ્ઞાનિનુ ગાયુ કૂટી મારે છે, તરે નહિ અન્ય તારે રે જ્ઞાનિના ૫
મૂર્ખોના વાદમા ખાદ ઘણી છે, ખરી સમજ કહે ખોટી,
સુગરી વાનરથી દુ ખ લહી તેમ, વાગે જ્ઞાનીને સટ સોટી રે જ્ઞાનિના ૬

અહિતસયુક્ત વિચારોમા પોતાનુ જીવન વ્યતીત કરે છે મિથ્યામતિના પાશમા સપડાયલા જીવો, એકનયની દૃષ્ટિએ અમુક વિચારને ધર્મ તરીકે સ્વીકારીને અન્ય નયોના સાપેક્ષ વિચારો સામુ ન જોતા, મિથ્યાત્વ વિચારની ધૂનમા ને ધૂનમા અનેક પ્રકારના અશુભ વિચારોને તાબે થઈને કર્મની રાશિનો સચય કરે છે પહેલી ચોપડી ભાણનારની આગળ જેમ એમ એના સિદ્ધાન્ત કહીએ તો તેને તે વાત જૂઠી લાગે છે, તેમ નૈગમ આદિ એક નયકથિત વસ્તુધર્મને માનનારાઓ અન્યનયકથિત વસ્તુઓના વિચારોને જૂઠા માને છે દુનિયામા કોઈપણ વચન ખરેખર સાપેક્ષ નયવાદથી વિચારમા આવે તો અસત્ય નથી, કોઈ પણ નયની અપેક્ષાએ કોઈ વચન સત્ય હોય છે જેટલા વચનના માર્ગ હોય છે તેટલા નયવાદો છે અને જેટલા નયવાદો છે તે પરસ્પર એકબીજાની સાપેક્ષતાની સાકળવડે જોડાયલા હોય છે

અનેક જાતના વિચારોને નયોની અપેક્ષાવિના મિથ્યામતિધારક મનુષ્યો જૂઠા માનીને કોઈ વસ્તુના એકાન્તધર્મને સ્વીકારીને પોતાનુ જીવન બહુ સકુચ ક્ષેત્રવાળુ કરી દેછે મિથ્યામતિથી અનેક પ્રકારના વિચારોને નયોની સાપેક્ષતાએ પોતાના હૃદયમા ગોઠવી શકાતા નથી. સાત આધળાઓએ હાથીના ભિન્ન ભિન્ન અગોનો નિશ્ચય કરીને ભિન્ન-ભિન્ન અગોવાળો-હાથીને માની લેઈ પોતપોતાની માન્યતા સિદ્ધ કરવા લાગ્યા અને અધ છતા અનેક પ્રકારની વાણીનો આડબર વધારીને સ્વપક્ષ સ્થાપન કરવા લાગ્યા અને પરપક્ષમાન્ય અગોનુ ખડન કરવા લાગ્યા આધળાઓનુ સ્વપક્ષ અગનુ સ્થાપન કર્તવ્ય ખરેખર અનદ્દ શામાજ શોભી શકે ! અને તેઓને તે કૃત્ય આનન્દપ્રદ થઈ શકે ! કિન્તુ જો તેઓની આખો ઉઘડે તો પોતાના મિથ્યામતિના વિચારો માટે કેટલોબધો પશ્ચાત્તાપ થાય ? તે તેઓ પોતેજ અવબોધી શકે અધદશામા જે મતિ હોય છે તે ચક્ષુથી દેખવાની અવસ્થામા હોતી નથી અધદશાના વિચારો ચક્ષુથી વસ્તુઓનુ સમ્યગ્દર્શન થયાબાદ રૂપાન્તરને પામે છે જગતના લોકો આધળાઓની પેઠે ધર્મરૂપ હાથીના એકેક અગને બાઝીને તેઓ પોતપોતાના એકેક અગને સપૂર્ણ ધર્મરૂપ હાથી માની લેઈને અન્યોના કથનને અસત્ય માને છે સાખ્યો વ્યવહારનયના ધર્મઅગને માનીને સગ્રહનય માનનારા અદ્વૈતવાદીઓના ધર્મઅગને અસત્ય માનીને તેનુ ખડન કરે છે મિમાસકો ધર્મરૂપ હસ્તીના શબ્દનયરૂપ ધર્માંગને એકાન્તે સત્ય માનીને એકાન્ત ઋજુસૂત્રનયકથિત બૌદ્ધધર્માંગને તોડી પાડવા પ્રયત્ન કરે છે બૌદ્ધો ધર્મરૂપ હસ્તિના ઋજુસૂત્રનયકથિત ધર્માંગનો એકાન્તે સ્વીકાર કરીને એકાન્ત નૈગમનયકથિત

ઈશ્વર જગતકર્તૃત્વવાદ માનનારા મુસલ્માનો, નૈયાયિકો, અને ખ્રીસ્તિયો વગેરેના ધર્માંગનુ ખડન કરે છે પુરાણીઓ, મુસલ્માનો, ખ્રીસ્તિઓ અને નૈયાયિકો એકાન્તે ધર્મરૂપ હસ્તિના આરોપરૂપ ધર્માંગનો સ્વીકાર કરીને વ્યવહારનયકથિત એકાન્ત માઘ્યતત્ત્વ ધર્માંગને અસત્ય માનીને તેનુ ખડન કરે છે અદ્વૈતવાદીઓ ધર્મરૂપ હસ્તિના સત્તારૂપ ધર્મનો એકાન્ત સ્વીકાર કરીને અન્યનયકથિત ધર્માંગોનો અસ્વીકાર કરીને તેઓનુ ખડન કરે છે નાસ્તિકો સાવ્યાવહારિક પ્રત્યક્ષરૂપ એક ધર્માંગનો એકાન્તે સ્વીકાર કરીને અન્યનયકથિત ધર્મરૂપ હસ્તિના અગોનો અસ્વીકાર કરીને તેઓની નાસ્તિતાનુ પ્રતિપાદન કરે છે એકેક નયની દૃષ્ટિથી અવલોકનારા તથા તે પ્રમાણે ધર્મને એકાન્તે માનનારા ધર્મવાદીઓ, છ આધળાઓની પેઠે પરસ્પર એકબીજાનુ અપેક્ષા સમજ્યાવિના ખડન કરીને જગતમા લોકોના વિચારોમા અશાન્તિ અને મિથ્યાત્વનો રસ રેડીને, દુનિયામા શુદ્ધ પ્રેમતત્ત્વ અને ધર્મતત્ત્વનુ સત્ય બીજ વાવી શકતા નથી છ આધળાની પેઠે એકાન્ત એકાગ ધર્મવાદીઓ વિતડાવાદ કરીને સાપેક્ષ ધર્મવાદનો નાશ કરે છે જ્ઞાનીઓના વચનોને એકાન્તવાદધારક અજ્ઞાનીઓ સમજી શકતા નથી તે નીચેના પદથી સમજાશે

પદ

(હવે મને હરિનામશું નેહ લાગ્યો એ રાગ)

જ્ઞાનિના વચનો સમજે છે જ્ઞાનીઓ વિચારી,મૂર્ખામા થાયમારામારીરે જ્ઞાની
છ અધાએ એકેક અગે, ખાજી હાથી નિર્ધાર્યો,
એક બીજાનુ થાપે ઉથાપે, વિતડાવાદને વધાર્યો રે જ્ઞાનિના ૧
પાસુ સોનાનુ એક રૂપાનુ, ઢાલ તણુ ભાઈ જાણો,
સોનાની એક કહે છે રે રૂપાની, સમજ્યાવિના ભરમાણો રે જ્ઞાનિના ૨
સાપેક્ષાએ શાસ્ત્રવચન સહુ, સ્યાદ્વાદદર્શન ગાવે,
સમજ્યાવિના અજ્ઞાનિમા ઝઘડો, ખડનમડન થાવે રે જ્ઞાનિના. ૩
સાત નયોની વાત ન જાણે, પોતાનો મત તાણે,
સાપેક્ષાવણ સમજે ન સાચુ, અભિમાન અન્તર આણે રે જ્ઞાનિના ૪
નયોના જ્ઞાનવણુ નિર્ણય ધારે, વસ્તુસ્વરૂપ ન વિચારે,
જ્ઞાનિનુ ગાયુ ફૂટી મારે છે, તરે નહિ અન્ય તારે રે જ્ઞાનિના. ૫
મૂર્ખોના વાદમા ખાદ ઘણી છે, ખરી સમજ કહે ખોટી,
સુગરી વાનરથી દુ ખ લહી તેમ, વાગે જ્ઞાનીને સટ સોટી રે જ્ઞાનિના. ૬

મૂર્ખોના વૃન્દમાહિ સમય વિચારી, બોલશો યોગ્યતા નિહાળી,
જેવી સભા તેવું જાણીને બોલવું, વખોને લેખ બાણું ભાળી રે જ્ઞાનિના ૭
યોગ્યતા જેને પ્રગટી છે જેટલી, તેટલું માનશો રે નાણું,
બાકી બધું અહો! ચુનડ પેંડે, જોયા વિના સહુ કાચું રે જ્ઞાનિના ૮
વ્યવહારને નિશ્ચયનય સમજુ, બોલશો બોલને વિચારી,
સાપેક્ષપણું જૂઠી છે વાણી, લેશો અન્તરમાં ઉતારી રે જ્ઞાનિના ૯
ભાષારહસ્યના ભેદ વિચારી, સમજો સાપેક્ષાને સારી,
અનુભવ કરશો તો શિર વરશો, ઉપદેશક ગુણ વારી રે જ્ઞાનિના ૧૦
સમજ્યાવણું ષટ્દર્શન ઝઘડ્યાં, થયા અને વળી થાશે,
"બુદ્ધિસાગર" સ્યાદ્વાદદર્શન, સમજ્યાથી ખેદ ગયું જાશે રે જ્ઞાનિના ૧૧

[ભજનસંગ્રહ ભા ૫ સુરત]

એકાન્તનયદૃષ્ટિથી કોઈ પણ પદાર્થનું સ્વરૂપ અવલોકવાથી તેની બાજુઓ દેખી શકાતી નથી કોઈપણ વસ્તુનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જોવું હોય તો સર્વ નયોની અપેક્ષાએ જોવું જોઈએ નયોની અપેક્ષાવિના કોઈપણ વસ્તુનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ કથી શકાતું નથી અને સમજી શકાતું પણ નથી કોઈ પણ વક્તા કોઈ ગ્રંથ બનાવે છે તેમાંથી તેનો આશય તો ઘણો ખરો તેના હૃદયમાં રહે છે, તેમજ તે ગ્રંથોમાં વખતની ઘણીખરી અપેક્ષાઓ પણ તેના હૃદયમાં રહે છે અમેરિકા વગેરેના કેટલાક વિદ્વાનો પણ કથે છે કે, વક્તાનું વા લેખકનું વાક્ય કોઈપણ જાતની તેના હૃદયમાં ધારણ કરેલી અપેક્ષાવિના શૂન્ય હોતું નથી કોઈ વિદ્વાન્ અન્યને સમજાવતાં કહે છે કે, મારા કહેવાની વા લખવાની આ અપેક્ષા છે મેં અમુક આશયથી કહ્યું છે ના લખ્યું છે કેટલાક વિદ્વાનો કહે છે કે, ગ્રન્થોમાંથી લેખકનો આશય શોધી કાઢવો એજ ખરી પરીક્ષા છે લેખકના આશયની અપેક્ષા જાણ્યાવિના અભિપ્રાય આપતાં ભૂલ થાય છે વક્તાના વિચારની અપેક્ષા જાણ્યાવિના તેના ભાષણસંબન્ધી અભિપ્રાય બાંધતાં ભૂલ થાય છે વિચારોનો મહાસાગર મહાન્ છે અને તેના તરંગોથી પણ અધિક અપેક્ષાઓ છે, તેઓના સંપૂર્ણ રહસ્યને જાણવાનેમાટે અને કોઈપણ વિચારને અન્યાય ન મળે તેમાટે નયવાદનું જ્ઞાન કરવું જોઈએ સાત નયોનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન કરવાથી અને સાપેક્ષવાદને સમ્યક્ પ્રકારે જાણવાથી કોઈપણ વિચારને એકાન્ત અન્યાય મળતો નથી અને સર્વ પ્રકારના વિચારોને દર્શાવવામાં અન્યનયોની અપેક્ષાપૂર્વક બોલવાથી કોઈપણ નયનો તિરસ્કાર થતો નથી એકાન્ત ભિન્ન ભિન્ન નયોથી ઉત્પન્ન થયેલા પરસ્પર વિરુદ્ધ એવા ધર્મામાંથી પણ સાત

નયોની સાપેક્ષતાએ સમ્યગ્જ્ઞાનીને-સમ્યક્પણે સર્વે બાબતોનુ જ્ઞાન થાય છે એકાન્તનયથી મિથ્યાત્વધર્મોનો સ્વીકાર કરીને મિથ્યાત્વમતિના જોરથી અનેકાન્તવાદીઓ ધર્મયુદ્ધો કરીને કર્મની વૃદ્ધિ કરે છે. સાત નયોની અપેક્ષાએ, એકેક નયકથિત સર્વ ધર્મઅગોનો જેમા સમાવેશ થાય છે એવુ જૈનદર્શન, જગત્મા સર્વ ધર્મોના અગોનુ સાપેક્ષતાએ પ્રતિપાદન કરતુ છતુ વિજયવત વર્તે છે સાપેક્ષવાદને માટે ભજનસગ્રહ છઠ્ઠા ભાગમાની નીચે લખેલી કવ્વાલિ વાચવા યોગ્ય છે અને મનન કરવા યોગ્ય છે અપેક્ષાવાદની માન્યતા સબન્ધી ઉડા ઉતરીને તેમાથી સાપેક્ષ નયજ્ઞાનને ગ્રહણ કરતુ જોઈએ

(કવ્વાલિ.)

અપેક્ષાએ સમજવાને,—સતત ઉદ્યમ અમારો છે
અમારા ભાષણો સર્વે, અપેક્ષાથી ભર્યા સમજો ૧
અધિકારી પરત્વે છે, અપેક્ષા જ્ઞાન ઉપદેશો,
નથી સહુ એકના માટે, આધકારે વિચારી લ્યો, ૨
અધિકારી વિષય ભેદે, જગત્મા જીવ છે જૂદા,
અધિકારી નથી સરખા, અધિકારે પડે ભેદો ૩
અધિકારેજ તરતમતા, જગત્ની ભિન્ન દૃષ્ટિયો,
રૂચે નહિ સર્વને એકજ, અધિકારે રૂચે જૂદુ ૪
અસખ્યાતા ગણ્યા છે યોગ, સકલ એ મુક્તિના હેતુ,
રૂચિભેદે અપેક્ષાથી, લડો નહિ સાધનોમાહિ. ૫
ટળે આવરણ જે ગુણનુ, થતી તે યોગની રૂચિ,
વિચિત્રાઈ નજર આવે, અનુભવથી વિચાર્યું એ ૬
ઘણા મુક્તિતણા યોગો, સકલ સાથે નથી થાતા,
ક્રિયા ને જ્ઞાન બે યોગે, મ્હને સાધનવિષે રૂચિ ૭
કર્યુ મુખ્ય જે યોગે, પ્રગટ રૂચિબળે સાધન,
રહ્યા ગૌણત્વ જે યોગો, નથી તેનુ જરા ખડન ૮
અમોને ગૌણ જે યોગો, પ્રગટ તે મુખ્ય અન્યોને,
સકલને લક્ષ્ય મુક્તિનુ, અનન્તા સુખ લેવાને ૯
ઘણા આસન્ન મુક્તિના, ઘણા દૂરજ મુક્તિથી,
રહ્યા તે મુક્તિ રસ્તામા, મુસાફર મુક્તિના તે છે ૧૦
દ્રવ્યપ્રમાદિ ભેદોતો, વિરોધી મુક્તિના નહીં તે,
દ્રવ્યાસપ્રાદિ કાલે પણ, પડે નહિ ભેદ, મુક્તાતો. ૧૧

ખરેખર મુક્તિ રસ્તામા, ઘણા તે મુક્તિ લેવાના,
ગમે તે યોગથી છુટો, જિનેન્દ્રોના નહી તત્ત્વો ૧૨

ગુણો સરખા નથી સહુને, નથી દોષો સકલ સરખા,
ગુણો લેવા ધરી પ્રીતિ, ખરી આત્મોન્નતિ કુચી ૧૩

અમારી ફર્જ દુનિયામા, સદા આત્મોન્નતિ કરવી,
તમારી ફર્જ પણ એ છે, સકલને સાધ્ય છે એકજ ૧૪

મુકવને વિઘ્ન નાખ્યાવણ, અમારો પન્થ લેવાને,
તમારે પણ તથા કરવુ, અપેક્ષા વાદથી ચાલો ૧૫

સદા પુષ્પાર્કની પેઠે, ઉદય મ્હારો થશો જનમા,
"બુદ્ધ્યબ્ધિ" આત્મની ચઢતી, અખણ્ડાનન્દની પ્રાપ્તિ ૧૬

[ભજન સંગ્રહ ભાગ છઠ્ઠો. મુબાઈ]

સાપેક્ષનયવાદને અવબોધવાથી સર્વે મનુષ્યો, નયોની અપેક્ષાએ સર્વે ધર્મોના જે જે સત્ય તત્ત્વો હોય છે, તે તે નયની અપેક્ષાએ અવબોધે છે નયોની અપેક્ષાનો વાદ સમજતા સર્વને અધિકાર ભેદે ધર્મ વિચારનો આદર સમજાય છે મુક્તિ પામવાના અસખ્ય યોગો કથ્યા છે, તે સર્વે નયોની અપેક્ષાએ અધિકારપરત્વે સારી પેઠે અવબોધી શકાય છે નયોની અપેક્ષાએ ભિન્ન ભિન્ન નય દૃષ્ટિવાળા, ભિન્ન ભિન્ન અધિકારીઓને જાણી, તેને માર્ગમા પ્રવર્તાવી શકાય છે ઋજુસૂત્રનને એકાન્તે માનીને બૌદ્ધ ધર્મની માન્યતા માનનારાઓને અન્યનયોનો સાપેક્ષવાદ સમજાવીને સમ્યગ્મતિવાળા કરી શકાય છે સંગ્રહનયની સત્તાનો એકાન્તે સ્વીકાર કરીને અદ્વૈતવાદીઓ બ્રહ્મવાદને સામાન્ય માનીને વિશેષ ધર્મને સ્વીકારતા નથી, તેઓને અન્ય નયોની સાપેક્ષતા સમજાવીને અનેકાન્તદૃષ્ટિધારક બનાવવા જોઇએ-સાત નયોની સાપેક્ષતા જેઓ સમજીને અને સ્વીકારીને જૈનો બન્યા છે તેઓ, એકેક નયથી ઉઠેલા એકાન્ત ધર્મવાદીઓને-અપેક્ષાઓ સમજાવીને, પરસ્પર મિત્ર બનાવીને, તેઓમા શુદ્ધ ધર્મ પ્રેમનો અમૃત રસ રેડી શકે છે એકાન્તનય વાદીઓને, તે તે નયોની અપેક્ષાએ તેમા સત્યત્વ રહ્યુ છે તે સમજાવવુ, અન્ય નયોવડે કહેવાતો ધર્મ ન માનતા તેઓનામા જે જે દૂષણો આવે છે અને તેથી મિથ્યામતત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ શુદ્ધ પ્રેમથી સ્યાદ્વાદિ જૈનોએ અન્ય ધર્મવાળાઓને સમજાવવા પ્રવૃત્તિ કરવી નયોના સ્વરૂપમા સૂક્ષ્મ ઉંડા ઉતરીને જેઓ નયવાદના પ્રોફેસરો બન્યા છે એવા જૈનો, દુનિયાના લોકોને સમ્યગ્મતિ ઉત્પન્ન કરાવવાનેમાટે શક્તિમાન્ થાય છે સાત નયોની અપેક્ષા સ્વીકારીને જૈન-

દર્શને દુનિયાના સર્વ ધર્મોને પોતાનામા ઉતારી દીધા છે, તે જૈનદર્શનને પરિપૂર્ણ અનબોધવાથી નિરપેક્ષવાદને હઠાવી શકાય છે છ આંધળાને દેખતા કરવાથી તેઓ જેમ પોતાનીમેળે સમ્પૂર્ણ અંગોવડે સહિત હસ્તિને હસ્તિ માની શકે છે, તેમ દુનિયામા ચાલતા સર્વ ધર્મવાદીઓને સાપેક્ષનયવાદરૂપ દિવ્ય ચક્ષુઓનુ અર્પણ કરવાથી તેઓ અનેકાન્તપણે વસ્તુધર્મનો સ્વીકાર કરીને, પ્રથમ વિચારથી જૈનો બને છે અને પશ્ચાત્ આચારથી જૈનો બને છે કોઈપણ દર્શનનુ નામ દેઈને નિન્દા ન કરતા, તે તે દર્શનમા એકાન્તનયની માન્યતાથી કઈ કઈ ભૂલો થઈ છે તે બતાવવુ અને સાપેક્ષવાદથી અન્યનયોકથિત ધર્મોને તે દર્શન સ્વીકારે તો કેટલા બધા ગુણોથી અનેકાન્તપણાને પામી પ્રકાશિત થાય ! તે અપેક્ષાએ સમજાવવાથી એકાન્ત દર્શનવાદીઓ પોતપોતાના એકાન્ત આગ્રહનો ત્યાગ કરી શકે છે અને અન્યનયકથિત વિશાળ વિચારોને ગ્રહણ કરી શકે છે સાત નયોની અપેક્ષાએ, સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય અને એકાન્તદષ્ટિનો નાશ થાય, એવી પ્રતિપાદક શૈલીથી ઉપદેશ દેવાનો જૈનો પ્રયત્ન કરે તો-સાત નયોના અપેક્ષાવાળા-વિશાળ જૈનધર્મનો તેઓ સારો ફેલાવો કરી શકે સાત નયો વા અનેક નયોના સાપેક્ષવાદથી એકાન્ત મિથ્યાદષ્ટિની મતિ ટળી જાય છે અને સાપેક્ષ નયબોધ થતા જૈનદર્શનના અંગોતરીકે અન્ય ધર્મોને માનીને, અનેકાન્તવાદી નીચે પ્રમાણે-સાપેક્ષનયવાદરૂપ વિશાલ દષ્ટિધારક હૃદયમાથી-ધ્વનિને બહાર કાઢે છે

(ગઝલ)

અમારા અંગ છે સર્વે, જગત્‌મા ધર્મબન્ધુઓ,
નથી ન્યારા અમારાથી, તમારા વણ નથી હુ તો ૧
અરે વૈશેષિકો સાંખ્યો, ચરણ મારા તમે બે છો,
અરે મિમાંસકો બૌદ્ધો, તમે છો હાથ બે મ્હારા. ૨
અરે જડવાદી ચાર્વાકો, ઉદર મ્હારૂં તમે છો રે,
ખરા સ્યાદ્વાદિ જૈનો સહુ, સદા મ્હારૂં તમે શિર છો ૩
ઉપર અંદર ભલી શોભા, સદા છે શીર્ષથી મારી,
જગત્‌ના ધર્મ મુજ અંગો, મળેલા અંગથી અંગી ૪
બધા અંગોતણી પુષ્ટિ, અમારી પુષ્ટિ તે નક્કી,
બધાથી હુ નથી જુદો, બધા છે અંગ મારામા ૫
પડે જુદા તે કુઅંગો, મળ્યાવણુ થાય બહુ હાનિ,
નયોની એ [illegible] બધા તે હુ સકલ મુજમા ૬

સાપેક્ષ બુદ્ધિથી વ્યવહારનયની માન્યતામા તેમને ભેગા રાખીને વ્યવહારનયની સિદ્ધિમા પ્રયત્ન કરવો એકેક નયને એકાન્તે માનીને પરસ્પર ધર્મયુદ્ધ મચાવનારા એકાન્તનયવાદીઓનું–સાત નયોની સાપેક્ષતાએ ધર્મના સપૂર્ણ અગોને માનનારા એવા જૈનોની આગળ–કશુ ચાલતું નથી, ઉલટા તેઓ સાત નયોની સાપેક્ષતા અવબોધીને જૈનદર્શનનો સ્વીકાર કરે છે જૈનોના ત્રણ ફીરકાઓ થઈ ગયા છે પણ નયોની સાપેક્ષતાએ દિગબર અને સ્થાનકવાસીઓની સાથે જે આગમોના અનુસારે જે જે ભાગો મળતા આવે, તે તે ભાગોની વા બાબતોની સાથે મળતા રહીને તે તે બાબતોનો પ્રચાર કરવાને દિગબરો અને સ્થાનકવાસીઓને ભેગા રાખીને કાર્ય કરવુ જોઇએ–દયા, સત્યાદિવ્રતો, નવતત્ત્વ, દ્રવ્યગુણપર્યાય, ચોવીશતીર્થંકર, ષડ્દ્રવ્ય, મોક્ષ, અનેકાન્તવાદ, પુનર્જન્મ, કર્મસિદ્ધિ, વસ્તુમા અનન્ત ધર્મસિદ્ધિ, આશ્રવનો ત્યાગ, સવરનો આદર, અધ્યાત્મ યોગ, મોક્ષમાન્યતા, આત્માની દેહવ્યાપકતા, આદિ અનેક જે જે બાબતો મળતી આવતી હોય તે તે બાબતોમા શ્વેતાબર જૈનોએ દિગબરોને સાથે રાખીને ધર્મનો પ્રચાર કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ જે બાબતો પરસ્પર વિરુદ્ધ હોય, તેમા ક્લેશની ઉદીરણા ન થાય એવી રીતે દલીલોથી તેની સિદ્ધિ કરવી જોઇએ કોર્ટમા વકીલો જેમ દલીલોથી તકરારો ચલાવે છે, પણ અન્તરમા તો એક બીજા ઉપર પ્રેમ હોય છે, તેવી રીતે આપણે–~~એટલે શ્વેતાબરોએ~~ અન્ય દિગબરાદિ જૈનોની સાથે નયોની સાપેક્ષતાએ ભેગા મળીને કાર્ય કરવુ જોઇએ જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવામા આ પ્રમાણે શ્વેતાબરો મળતી આવતી એવી બાબતોમા અન્ય જૈનોને અને અન્ય ધર્મીઓને તે તે અપેક્ષાએ ભેગા રાખીને પ્રયત્ન કરે તો, તેઓ દુનિયામા એકવાર જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવાને પૂર્ણતયા શક્તિમાન બની શકે ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છવાળાઓનીસાથે પણ જે જે બાબતોમા મળતાપણુ ન આવતુ હોય તે તે બાબતોની અપેક્ષાએ ભિન્ન ભિન્નત્વ હોવા છતા, જે જે બાબતોમા મળતાપણુ આવતુ હોય તે તે બાબતોમા ભેગા રહીને સાત નયોની સાપેક્ષતાએ જૈનધર્મનો ફેલાવો કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ ગચ્છોની બાબતોમા માનો કે ૭૫ પચ્ચોતેર બાબતોમા સમાનતા આવે છે અને પચ્ચીશ બાબતોમા નથી આવતી, તો તેથી પચ્ચોતેર બાબતોમા ભેગા રહીને જૈનધર્મના બોધનુ કાર્ય કરવુ, પણ તેમ કરવામા, પેલી પચ્ચીશ બાબતોને આગળ કરીને–પરસ્પર લડીને, જૈનધર્મના પગ ઉપર કુહાડો મારવો ન જોઈએ પચાણુ બાબતો મળતી આવતી હોય અને પાચ બાબતો એક બીજાને મળતી ન આવતી હોય તેથી પચાણ બાબ

તેમા જૈનોના ફીરકાઓએ પરસ્પર ભેગા રહી જૈનધર્મનો પ્રચાર નહિ કરવાથી જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવામા આલતા જમાનામા જૈન ધર્મને મોટી હાનિ પહોંચે છે સારાશ કે, પચાણુ વા પચ્ચાશ વગેરે જે જે બાબતો મળતી આવતી હોય તેમા તો ત્રણે ફીરકાઓએ ભેગા રહીને કાર્ય કરવુ જ જોઇએ, અર્થાત્ પાચ વા પચ્ચાશ વગેરે જે જે બાબતોમા મળતાપણુ ન આવતુ હોય, તેની અપેક્ષાએ ભિન્નગચ્છાદિક હોવા છતા-કલેશની ઉદીરણા કરીને, લડી મરીને મળતી બાબતોનો પ્રચાર કરવામા પણ એકાન્તનયવાદીઓની પેઠે નિરપેક્ષ બુદ્ધિ ન ધારણ કરવી જોઇએ એકાન્ત વ્યવહારનયના આચારની રૂઢિથી જૈન બનનાર કેટલાક નિરક્ષર જૈનો, એકાન્ત પોતાનોજ કક્કો ખરો કરવાની ટેવને વળગી પડીને, શત્રુઓની પેઠે અન્ય જૈનોની સાથે વર્તીને જૈનધર્મને એક સકુચિત દષ્ટિના રૂઢ ધર્મ જેવો કરી દેવા પ્રયત્ન કરે છે તે ખેદજનક છે આવા નિરક્ષર જૈનોનુ જોર જો કેટલાક કારણોથી વધી જાય અને નયોની અપેક્ષાએ ચાલનારા જૈન તત્ત્વજ્ઞાનીઓનુ જોર જો કમી થાય તો, આવા ન્યાયપ્રિય બ્રિટિશસરકારના રાજ્યમા જૈનધર્મના પ્રચારની સોનેરી તક જૈનો ખુવે અને તેથી ભવિષ્યની જૈન પ્રજાને તેઓ શ્રાપરૂપ થઈ પડે એમ સમજાય છે હવે જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોનો અને નયોની અપેક્ષાએ જૈનધર્મની વિશાલતાનો અભ્યાસ શરૂ થવા લાગ્યો છે, તેથી ભવિષ્યની જૈન પ્રજા ખરેખર સાપેક્ષ નયબોધની વિશાલ દષ્ટિથી,-જૈનધર્મનો પ્રચાર કરવાને માટે વિશેષત બળવાન્ થશે, એવી આશા રાખવામા આવે છે સાત નયોની સાપેક્ષતાએ જૈનધર્મના નવતત્ત્વોનો બોધ દેનારા જૈન ગીતાર્થમુનિવરો, મિથ્યા દષ્ટિ જીવોને બોધ આપીને-સમ્યગ્નયોપદેશની દષ્ટિનો લાભ આપીને-સમ્યગ્ મતિવાળા બનાવે છે જગતમા સર્વ જીવોને એકેક નયના એકાન્ત આગ્રહથી મિથ્યાત્વમતિ હોય છે મિથ્યા મતિની સમ્યગ્મતિ કરવામા સ્યાદ્વાદ અને સ્યાદ્વાદાદિ સદ્ગુરૂની અપેક્ષાની જરૂર હોય છે એકેક નયથી એકાન્તદષ્ટિધારક અન્ય દર્શનને માનનારા મનુષ્યો ઉપર પણ કદી શત્રુતા ધારણ કરવી ન જોઇએ, કેમકે દુનિયાની શાળામા કયા મનુષ્યમા પૂર્વે અજ્ઞાન હોતુ નથી? સર્વ જીવોને એકી વખતે અનેકાન્તદષ્ટિ પ્રગટી શકતી નથી મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદયથી મનુષ્યોને ઘણુ ખમવુ પડે છે, કોઈ જીવને ગાઢ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય હોય છે તો ઘણુ સમજાવ્યા છતા તે સમજી શકતો નથી અને ઉલટો એકાન્ત પક્ષ તાણીને ક્રોધાદિક દોષોના આવેશથી દુર્ગુણોના તાબે થાય છે, એવા જીવોપર પણ દયા ધારણ કરવી જોઇએ અને કરૂણા દષ્ટિથી તેમનુ બને તેટલ ભલ

કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ કોઈ જીવ ખરેખર મિથ્યાદષ્ટિ હોય તોપણ તેના ઉપર જો બુરી દષ્ટિથી જોવામા આવે તો પડ્યા ઉપર પાટુની પેઠે થાય છે અનેકાન્તદષ્ટિધારકોએ એકાન્તદષ્ટિધારકોના આત્માઓ ઉપર પણ શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરવો જોઇએ અનેકાન્તવાદીઓના શુદ્ધ પ્રેમથી અન્યજીવો પણ જૈનધર્મને અગીકાર કરવાની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે આગમોનુ જ્ઞાન કરીને જેઓએ નયોની અપેક્ષાએ પરિપૂર્ણ ધર્મ સ્વરૂપ જાણ્યું છે, એવા ગીતાર્થ મુનિવર પ્રોફેસરોએ, અન્ય મનુષ્યોને જૈનધર્મામૃતનુ પાન કરાવવાના અનેક ઉપાયોને યોજવા જોઇએ. જૈનધર્મનુ રજીષ્ટર કોઈ જાતિને કરી આપ્યુ નથી, અર્થાત્ જૈનધર્મ સર્વ જાતના મનુષ્યો પાળવા સમર્થ થાય છે અનેક પ્રકારના સદ્ગુણોના ભડાર રૂપ જૈનધર્મને જેઓ આરાધે છે, તેવા મનુષ્યોનુ જીવન ખરેખર આખી દુનિયાને શાન્તિ આપવા શુભ આન્દોલનો (શુભ વિચારો વા ઉપાયો) ને પ્રગટાવી શકે છે સાપેક્ષદષ્ટિધારક મનુષ્યો, સર્વ ધર્મના સત્ય સત્ય અશોને જૈનધર્મરૂપી સમુદ્રના બિન્દુરૂપ માનીને, તેઓનો સચય કરીને, સર્વે મનુષ્યોને અર્પણ કરે છે અને તેમ કરીને-દુનિયાને અનેકાન્ત દિવ્યચક્ષુનુ દાન કરીને-ઉચ્ચ સુખમય ભૂમિકાપર આરોહે છે આવા ઉત્તમ અનેકાન્ત એવા જૈનધર્મવડે આખી દુનિયાના મનુષ્યોની સેવા કરનાર જૈનો, અન્તે વીતરાગની દશાને પ્રાપ્ત કરીને અખડ સુખ ભોગવે છે હાલના કાલમા વીતરાગ સયમ નથી, કિન્તુ સરાગ સયમ છે, તેથી અનેકાન્તવાદિ જૈનોએ શુભ રાગાદિ પરિણતિવડે જૈનધર્મની સેવા કરવી જોઇએ સર્વ જીવોને સાપેક્ષ નયબોધ વડે સમ્યગ્મતિધારક બનાવવા, એ પ્રભુની સેવા-ભક્તિ વા જૈન શાસનની સેવા વા જગતના જીવોની ધર્મસેવા સમજવી મિથ્યામતિથી જીવો કર્મની રાશિ મહતુ કરીને ચોરાશીલક્ષ જીવયોનમા પરિભ્રમણ કરે છે, તેઓને સમ્યગ્મતિધારક બનાવવાથી તેઓ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરીને અખડાનન્દની પ્રાપ્તિ કરે છે

સમ્યગ્મતિ ઉત્પન્ન થવાથી બહિરાત્મા તે પહેલુ ગુણસ્થાનક તજીને ચોથા ગુણસ્થાનકમા આવે છે ચોથાથી તે બારમા ગુણસ્થાનક પર્યન્ત અન્તરાત્માની સ્થિતિ હોય છે સમ્યગ્મતિ પોતાના સ્વામીને શુભાધ્યવસાયરૂપ પારણામા ઝુલાવે છે અને તે અન્તરાત્માના પૂર્ણસમ્બન્ધે પરમાત્મરૂપ પુત્રને જણે છે પૂર્વોક્ત નયોની સાપેક્ષતાથી સમ્યગ્મતિ પ્રગટવાથી વ્યવહાર સમ્યકત્વ અને વ્યવહાર ધર્મક્રિયારૂપ સમરસ અને સાનુને પ્રાપ્ત કરીને સમ્યગ્મતિ ખરેખર ઉપશમાદિ નિશ્ચય સમ્યકત્વરૂપ ધર્મપુત્રને ઉત્પન્ન કરે છે, વા પરમાત્મરૂપ પુત્રને ઉત્પન્ન

કરે છે મુક્તિ જનારા કોઈપણ જીવને શુભમતિએ ભોગવ્યો નથી એમ નથી, અર્થાત્ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરનારા સર્વ જીવોને સમ્યગ્‌મતિએ ભોગવ્યા છે સામાન્ય મતિની વિવક્ષાવડે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મતિની પાસેજ કહેવરાવે છે કે, ઉપર્યુક્ત મિથ્યા અને સમ્યગ્ એ બે દશામા સર્વ જીવોને મેં ભોગવ્યા છે મિથ્યાદશામા પણ કોઇ એક જીવની સાથેજ માત્ર સગપણ નહિ બાધવાની અપેક્ષાએ બાળકુવારી ગણાઉછુ, તેવી રીતે સમ્યકત્વ પામ્યા બાદ પણ સર્વ જીવોની સાથે સદાકાળ સગપણ નહિ બાધવાથી, વા એક જીવની સાથે પણ સદા કાળ સબન્ધ બાધીને અન્યોનો ત્યાગ નહિ કરવાની અપેક્ષાવાળી હુ હોવાથી, બાળકુમારી ગણાઉં છુ સમ્યકત્વમતિ અને મિથ્યાત્વમતિનુ ઉપર્યુક્ત સ્વરૂપ વાચીને મનુષ્યોએ, સમ્યગ્‌મતિની પ્રાપ્તિ કરવી જોઇએ. એક જીવની અપેક્ષાએ સમ્યગ્‌મતિ સાદિ સાત કહેવાય છે સર્વ કાળ, સર્વ ક્ષેત્ર અને સર્વ ભાવ અને સર્વ જીવ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ અનાદિ અનત ભગવાળી સમ્યગ્‌મતિ કહેવાય છે—સમ્યગ્‌મતિને પામેલા જીવો અસખ્ય અવબોધના પાચ ઇન્દ્રિય અને છઠ્ઠુ મન અને તે પ્રત્યેકના અવગ્રહ, ઈહા, અપાય અને ધારણા, એ ચાર ભેદ ગ્રહણ કરતા સર્વ મળી ચોવીશ ભેદ થાય છે અને તેમા વ્યજનાવગ્રહના ચાર ભેદ ઉમેરતા અઠ્ઠાવીશ ભેદ થાય છે તે પ્રત્યેકના બહુ, બહુતર આદિ બાર ભેદ થાય છે, તેથી બારે ગુણતા ત્રણસે છત્રીશ ભેદ થાય છે અને તેમાં ઔત્પાતિકી, વૈનયિકી, કાર્મણિકી અને પારિણામિકી એ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિનો ઉમેરો કરતા ત્રણસેં ચાલીશ ભેદ થાય છે વિશે-પાવશ્યક વગેરેમા અમોએ મતિનુ ઘણુ વિવેચન વાચ્યુ છે, પણ તેનો અત્ર વિસ્તાર કરતા ગ્રન્થ વિસ્તાર ભયના લીધે અત્ર ઉતારો કર્યો નથી વિશેષ જીજ્ઞાસુઓએ વિશેષાવશ્યક વગેરે ગ્રન્થો જોઈ લેવા મિથ્યા મતિવાળાને મતિના ત્રણસો ચાલીશ ભેદ, મિથ્યારૂપે પરિણમે છે અને સમ્યગ્‌મતિવાળાને ત્રણસો ચાલીશ ભેદ, સમ્યગ્રૂપે પરિ-ણમે છે અવગ્રહ, ઈહા, અપાય અને ધારણા એ ચાર ભેદે મતિજ્ઞાન, સદાકાલ ઉત્તરોત્તર થયા કરે છે ધારણાના પણ ઉત્તરોત્તર અવગ્રહાદિ લક્ષણભેદે, ભેદ ઉત્પન્ન થયા કરે છે વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમા મતિનુ બહુ વિસ્તારથી સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કર્યું છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મતિની બે પ્રકારની અવસ્થા તેના સ્વ કીય ઉદ્ગારોથી જણાવે છે પ્રત્યેક આત્માઓની સાથે મતિ હોય છે મતિરૂપ ચૈતન્યશક્તિ સર્વત્ર રહી છે જે સર્વ આત્માઓને આત્મબુદ્ધિથી નિરખે છે અને સર્વ આત્માઓને પોતાના આત્મસમાન માનીને તેની

જે યથાયોગ્ય સેવા સ્વીકારે છે તે મતિની નિર્મલતા કરવાને સમર્થ થાય છે મતિને આત્મામા પરિણમાવવી જોઇએ બાહ્ય ભાવમા મતિનુ પરિણમન થવાથી મતિની પરિણતિ સાથે રાગદ્વેષની પરિણતિ પણ ભેગી થઇને પ્રવહે છે મતિને સમભાવે પરિણમાવીને તેવડે આત્માની ઉપાસના જેઓ કરે છે, તેઓના આત્માની વિશુદ્ધિ થયાવિના રહેતી નથી રાગદ્વેષના પ્રવાહમા મતિ પણ તેની સાથે પરિણમીને કર્મરૂપ પુત્રને ઉત્પન્ન કરે છે એમ કહેવામા આવ્યુ છે તેપણ અનુભવમા આવે છે અનેક પ્રકારના બાહ્ય સંયોગોમા વર્તવા છતા જે મતિમા રાગદ્વેષને ભાવરસ પરિણમતો નથી, તે મતિ ખરેખર નિર્મલ અને આત્મભાવે પરિણામ પામનારી હોવાથી, ધર્મરૂપ વા પરમાત્મરૂપ પુત્રને ઉત્પન્ન કરે છે, એમ મતિએ કહ્યુ છે તેપણ અનુભવમા આવે છે મતિની આવી અવસ્થા જાણીને વિવેકી મનુષ્યો, મતિને આત્મભાવે પરિણમાવવા પ્રયત્ન કરે છે આત્મભાવમા મતિને પરિણમાવતા આત્માની શક્તિયો ખીલવવા માડે છે ચોથા ગુણસ્થાનકથી-દેશ થકી આત્મસ્વભાવમા મતિનુ પરિણમન થાય છે બારમા ગુણસ્થાનકપર્યન્ત મતિવડે ધ્યાન ધ્યાઈ શકાય છે તેરમા ગુણસ્થાનકમા ક્ષયોપશમ ભાવ ન હોવાથી ત્યા મતિ નથી

મતિને કેવા રૂપે પ્રવર્તાવવી જોઈએ? એ બાબતનો ઉત્તમ વિવેક કોઈ વિરલ મનુષ્યો અવબોધી શકે છે સસારરૂપ સમુદ્રની પાર મતિથી ઉતરી શકાય છે મતિવિના કદાપિ ધર્મની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી મતિની કિમ્મત આકી શકાતી નથી મતિથી મહાન્ કાર્યો કરી શકાય છે જેઓને દ્રવ્યમન હોય છે તેઓને વિશેષ પ્રકારે ભાવ મતિ હોય છે મનોવર્ગણા જેઓને હોય છે તેઓનામા ભાવમતિનો વિશેષ પ્રકાશ જોવામા આવે છે મનુષ્યો અઢી દ્વીપમા ઉત્પન્ન થાય છે તેથી મનુષ્યોની અપેક્ષાએ, મતિનુ સ્થાનપણ તેટલુ થાય છે મતિ, તેજ અધિકાર પોતાની મેળે સર્વને જણાવતી છતી, નીચે મુજબ કથે છે

अढी द्वीपमें खाट खटूली, गगन ओशीकु तलाइ ॥
धरतीको छेडो आमकी पीछोडी, तोय न सोड भराइ०॥अवधू०॥४॥

ભાવાર્થ —મતિ અર્થાત્ બુદ્ધિ કથે છે કે, જેમા મનુષ્યો વસે છે એવા અઢી દ્વીપમા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવરૂપ ચાર પાયાના જ્ઞેય વસ્તુરૂપ ખાટલામા હુ આળોટુ છુ, અથવા પરભાવ પરિણતિના-દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવરૂપ ખાટલામા હુ આળોટતી છતી પડી રહુ છુ

મનોનગરૂપ ખાટલામા હુ આળોટતી રહુ છુ, એમ પણ ભાવાર્થ જાણવો મતિ કહે છે કે, ઉચ્ચ પરિણામરૂપ ગગનનુ ઓશીકુ અને જ્ઞેય પદાર્થરૂપ પૃથ્વીનો છેડો અર્થાત્ અન્ત તે મારી તળાઈ છે, તેમજ સર્વ આકાશની પિછોડી મે ઓઢી છે, તોપણ મારી સોડ ભરાતી નથી અર્થાત્ હુ ઉપર પ્રમાણે કહેલી મર્યાદામા સમાઈ શકતી નથી મતિ કહે છે કે, હુ અઢી દ્વીપમા સદાકાળ વસુ છુ દેવલોકમા ઉચે પણ હુ રહુ છુ ધરતીના છેડા સુધી અર્થાત્ પૃથ્વીના અન્તપર્યન્ત હુ વસુ છુ સાત પૃથ્વીના નીચેના છેડા પર્યન્ત હુ વસુછુ દેવતાઓ અને નારકીના જીવોને પણ મતિ છે, અર્થાત્ ચઉદરાજલોકમા મતિને ધારણ કરનારા સર્વ જીવો રમે છે ઉચ્ચમા ઉચ્ચ અને શુકલ ધ્યાનાદિ ગુણધારક મતિતો મનુષ્ય લોકમા-મનુષ્યોને પ્રાપ્ત થાય છે મતિને ધારણ કરનાર જ્ઞાની આદેશથી સર્વ દ્રવ્યને જાણે છે, સર્વ ક્ષેત્રને જાણે છે, સર્વકાલને જાણે છે અને પરોક્ષપણે સર્વ ભાવને જાણે છે

આ ગાથામા મતિએ પોતાનો વાસ જણાવ્યો છે, એવો હૃદયમા ભાસ થાય છે, ચારિત્રસહિત મતિ તેમજ શ્રુતરૂપ બુદ્ધિનુ સ્થાન, મનુષ્ય લોકમા છે સમ્યક્ત્વ પરિણામને ધારણ કરનારી મતિ ના બુદ્ધિની ઉત્પત્તિ ખરેખર મનુષ્યલોકમા-તીર્થંકરો અને કેવલજ્ઞાનીઓના ઉપદેશથી-વિશેષ હોય છે દ્રવ્ય ચારિત્ર અને ભાવ ચારિત્રાદિના ઉચ્ચ પરિણામને ધારણ કરનારી મતિનો સદ્ભાવ ખરેખર મનુષ્યલોકમા હોવાથી, અઢી દ્વીપને મતિ પોતાનો ખાટલો કહે તો તે યુક્ત જ છે કેવલ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરાવી આપનારી એવી મતિ પણ, મનુષ્યલોકમા અર્થાત્ અઢી દ્વીપમા હોવાથી દેવતાઓ પણ મનુષ્ય ભવની ઇચ્છા કરે છે ઉચ્ચ પરિણામધારક મતિને ઓશીકાની ઉપમા આપવામા આવે તો તેપણ-ઉપમાની અપેક્ષાએ યોગ્યજ છે દેવતાઓ મતિને ધારણ કરે છે, પણ તેઓ તેથી વિરતિ પરિણામને ધારણ કરવાને શક્તિમાન્ થતા નથી ઉપદેશરત્નાકરમા શ્રીમાન્ મુનિ સુંદરસૂરિ કહે છે કે-

देवा विसयपसत्ता नेरइया विविह दुहसत्ता, तिरिया विवेग विगला, मणुआण धम्मसामग्गी ॥ દેવતાઓ બે પ્રકારના છે, સમ્યક્ત્વ મતિધારક દેવતાઓ અને મિથ્યાત્વમતિધારક દેવતાઓ તે બે પ્રકારના દેવતાઓ પણ પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોમા આસક્ત હોય છે નારકીના જીવો બે પ્રકારના છે, સમ્યક્ત્વમતિધારક કૃષ્ણાદિક નારકી જીવો અને અન્ય મિથ્યાત્વમતિધારક નારકી જીવો, એ બે પ્રકારના નારકી જીવો [illegible]ના દુ ખો ભોગવ્યા કરે છે તિર્યંચ જીવો પણ બે

પ્રકારના છે, સમ્યકત્વમતિધારક તિર્યંચો અને મિથ્યાત્વમતિધારક તિર્યંચો, એ બે પ્રકારના તિર્યંચો પણ, ઉપરના ગુણસ્થાનકપર આરોહી શકતા નથી સમ્યકત્વમતિધારક તિર્યંચો પાંચમા ગુણસ્થાનક પર્યન્ત ચઢી શકે છે, પણ તે ગતિમા ઉપરના ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થઈ શકતા નથી મનુષ્યોને સમ્યકત્વ ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મની પરિપૂર્ણ સામગ્રી મળી છે મનુષ્ય, ચૌદ ગુણસ્થાનકપર્યન્ત ગમન કરી શકે છે, મનુષ્યોની મતિને કોઈ પહોંચી શકે તેમ નથી. ચરમમા ચરમ એવી ક્ષીણમોહ દશાને મતિ પ્રાપ્ત કરાવી શકે છે સર્વ મનુષ્યોને મતિની સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ છે સમ્યકત્વમતિની સામગ્રી પ્રાપ્ત કરીને સમ્યકત્વમતિની પ્રાપ્તિ કરનારા મનુષ્યો વિરલા હોય છે શ્રીસર્વજ્ઞ પ્રભુની વાણી સાંભળીને સમ્યકત્વ પરિણામભાવે પોતાની મતિને પરિણમાવીને, સહજ સુખરૂપ અમૃતનો સ્વાદ કરનારા કોઈ વિરલા મનુષ્યો હોય છે, એમ મતિ પોતાની મેળે નીચે પ્રમાણે કથે છે.

गगनमण्डलमे गाय वीआणी, वसुधा दूध जमाई ॥
सउरे सुनो भाइ वलोणु वलोवे तो, तत्त्व अमृत कोइ पाई०॥अ०॥५॥

ભાવાર્થ—ગણુરૂપ આકાશમંડલમા શ્રી સર્વજ્ઞ પ્રભુની વાણીરૂપ ગાય વીઆણી, તેનુ શ્રી દ્વાદશાંગીરૂપ પૃથ્વી ઉપર દુગ્ધ જમાવ્યુ, તેને વિવેકી મનુષ્યોએ વલોવ્યુ તેમાથી માખણ નીકળ્યુ તેને વિરલ મનુષ્યોએ પ્રાપ્ત કર્યું, અને જે છાશ નીકળી તેમા અનેક મનુષ્યો લલચાયા

શ્રી સર્વજ્ઞની વાણી ગુરૂપરંપરાએ અદ્યાપિપર્યન્ત ચાલી આવી છે બોધની-ઉપદેશની-વાણી ગણમંડલરૂપ આકાશમા વીયાય છે અને પુસ્તકોમા તે લખાય છે પુસ્તકમા લખાયલી ભગવાનની વાણીરૂપ દૂધને પંડિત મનુષ્યો ભેગા થઈને વલોવે છે, અર્થાત્ તેનો સાર ખેંચે છે, તેમા માખણરૂપ અમૃતને કોઈ વિરલા મનુષ્યો પ્રાપ્ત કરી શકે છે, બાકી છાશ જેવા અસાર ભાગમા ઘણા લોકો રાચીમાચીને આનન્દ ધારણ કરે છે શ્રી સર્વજ્ઞની વાણીનો સિદ્ધાન્તોમા સમાવેશ થાય છે અગીયાર અંગ અને બારમુ દૃષ્ટિવાદ મળીને દ્વાદશાંગી ગણાય છે, તેમાથી હાલ અગીયાર અંગ વિદ્યમાન છે-બારમુ દૃષ્ટિવાદ હાલ નથી હાલમા પિસ્તાલીશ આગમો અને સુવિહિત આચાર્યોના બનાવેલા હજારો ગ્રન્થો વિદ્યમાન છે, તે સર્વ પ્રમાણભૂત ગણાય છે સૂત્ર, નિર્યુક્તિ, ચૂર્ણિ, ભાષ્ય, વૃત્તિ, અનુભવ અને ગુરૂપરંપરા એ સર્વેનો જે નિષેધ કરે છે તે, ભગવાનની વાણીરૂપ ગાયના દુગ્ધનો નિષેધ અર્થાત્ નાશ કરનાર

વિબોધવો સિદ્ધાન્તમાથી સાર ખેચવો તે-દહીંમાથી માખણ અથવા
ને કાઢવાની ઉપમાને ધારણ કરે છે અનેક મનુષ્યો આગમ વાચે
, પણ વિરલ મનુષ્યો તેમાથી સાર ખેંચી શકે છે કેટલાક મનુષ્યો
ાગમોને વાચે છે વા સાભળે છે પણ તેનો સાર શુ છે? તે સમ્યક્
ત્યા અવબોધી શકતા નથી કેટલાક મનુષ્યો મિથ્યાત્વબુદ્ધિના યોગે
ાગમોના ભાવાર્થને પણ મિથ્યાત્વરૂપે પરિણમાવે છે નદીસૂત્રમા
ખ્યુ છે કે, મિથ્યાદષ્ટિ જીવો કારણ સામગ્રી પામીને આગમોને વાંચે
વા સાભળે છે, પણ તેમને તે મિથ્યારૂપે પરિણમે છે અને સમ્યક્
ષ્ટિ જીવો મિથ્યાદષ્ટિજીવોના બનાવેલા પુસ્તકો વાચે છે વા સાભળે
, તોપણ તેઓને-મિથ્યાશ્રુત પણ સમ્યક્ શ્રુતરૂપે પરિણમે છે ચાર
કારના અનુયોગમા આગમોનો સમાવેશ થાય છે દ્રવ્યાનુયોગ, ચરણ
રણાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ અને ગણિતાનુયોગ, એ ચાર અનુયોગને
ાણીને પણ કેટલાક જીવો, વસ્તુત સિદ્ધાન્તોમાથી વિવેકદષ્ટિથી સાર
ાગને ખેંચી શકતા નથી કેટલાક વિદ્વાનો આગમોને જાણે છે પણ
ની શ્રદ્ધા કરતા નથી સમકિત વણ નવ પૂરવી અજ્ઞાની કહેવાય એ વચનથી
ંચારતા ભવ્ય મનુષ્યોને સમજાશે કે, નવપૂર્વનો અભ્યાસ કરનારાઓ
ણ કેટલાક શ્રદ્ધાવિના અજ્ઞાનીઓ હોય છે, કેમકે આગમોને વાચીને પણ
ટલાક મનુષ્યો તેની શ્રદ્ધાને ધારણ કરી શકતા નથી, અર્થાત્ આગમોની
દ્ધાવિના સમ્યકત્વની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી આગમોને વાચીને
? મનુષ્યો,-હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયની બુદ્ધિથી આદેય તત્ત્વને ગ્રહણ
રે છે, તેઓ વિવેકી જાણવા ભગવાનની વાણીથી નવતત્ત્વનુ કથન
રનામા આવે છે આગમોમા અનેક પ્રકારની કથાઓનો સમાવેશ
રવામા આવ્યો છે પુણ્ય અને પાપરૂપ આશ્રવ તત્ત્વનુ સિદ્ધાન્તમા
થન આવે છે આગમોમા ષડ્દ્રવ્યોની પ્રરૂપણા કરવામા આવી છે
ય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય બાબતોના અનેક પ્રકારના વિચારોનો સમા
શ-ખરેખર શ્રી સિદ્ધાન્તોમા કરવામા આવ્યો છે, તેવા આગમરૂપ
મુદ્રનો પાર પામવો મહાદુર્લભ છે આગમરૂપ સમુદ્રમા સુયુક્તિયો
ને કુયુક્તિયોનુ સ્વરૂપ દેખાડવામા આવ્યુ છે આગમરૂપ સાગરમા
જે આદેયતત્ત્વો છે તે અમૃત સમાન છે આગમરૂપ સાગરમા અનેક રત્નો
ભરેલા છે જે જ્ઞાનીઓ આગમરૂપ સાગરને વલોવીને તેમા જે રત્નરૂપ
સારભાગ ખેંચી લે છે, તેઓ ખરા વિવેકી જાણવા જેઓ આગમરૂપ
સાગરને વલોવીને તેમાથી સિદ્ધાત્મસ્વરૂપરૂપ અમૃતને પ્રાપ્ત કરે છે,
તેઓ ? નિરૂપી અવબોધવા

આગમોમાથી શુદ્ધાત્મધર્મરૂપ અમૃતને પ્રાપ્ત કરવુ ' તે કઈ સામાન્ય વાત નથી આગમોનુ સેવન કરીને તેઓના આધારે સમ્યક્ત્વ ચારિત્રાદિ અમૃતને પ્રાપ્ત કરનારા કોઈ વિરલા મનુષ્યો દેખાય છે

આગમોરૂપ દુગ્ધને વલોવીને તેમાથી અનેક પ્રકારના સમ્યક્ત્વ ચારિત્રાદિ સદ્ગુણોને વિરલા મનુષ્યો પ્રાપ્ત કરે છે

કેટલાક તો આગમોનો અભ્યાસ કરીને, તેનાવડે પગાર આદિ પ્રાપ્ત કરીને, પોતાની આજીવિકામાટે-આગમોનો ઉપયોગ કરે છે કેટલાક મનુષ્યો, આગમોના આધારે કઈ બોલીને વા વાચીને પોતાના ઉદરનુ પોષણ કરે છે કેટલાક આગમોનો અભ્યાસ કરીને અનેક પ્રકારના પન્થો ચલાવીને સસારની વૃદ્ધિ કરે છે કેટલાક માન અને પૂજાના લાલચુ જીવો આગમોને અવબોધીને તેના વિપરીત અર્થ કરે છે કેટલાક આગમોને વાચે છે વા સાભળે છે, પણ તેનાથી કઈ આચારમા મૂકી શકતા નથી કેટલાક આગમોનો અભ્યાસ કરીને રાગદ્વેષ વૃદ્ધિકારક એવી અનેક પ્રકારની ચર્ચાઓ કરીને ઉપશમાદિ હેતુભૂત એવા આગમોનો રાગદ્વેષની વૃદ્ધિમાટે ઉપયોગ કરે છે કેટલાક આગમોને વાચી અહકારના આવેશમા તણાઈ જાયછે અને પોતાની પડિતાઈ જણાવવાનેમાટે અન્ય પડિતોની સાથે વાગ્યુદ્ધોને કરે છે અને હજારો મનુષ્યોને કલેશરૂપ અગ્નિમા હોમે છે કેટલાક વિદ્વાનો સનાતન માર્ગને મૂકીને કુયુક્તિવડે આગમોનો વિપરીતાર્થ કરીને ધર્મમાર્ગમા અનેક કલેશના કાટાઓ વેરે છે કેટલાક વિદ્વત્તાની ખાતર આગમોનો અભ્યાસ કરીને મનાવા પૂજાવા પ્રયત્ન કરે છે આગમો વાચીને શ્રદ્ધાને તથા વિરતિને જેઓ ધારણ કરતા નથી, તેઓ તેનુ ફલ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી આગમો વાચીને સમ્યક્ત્વ ધારણ કરવુ જોઈએ આગમોનુ શ્રવણ કરીને શ્રાવકના બાર વ્રત અગીકાર કરવા જોઈએ આગમોનુ શ્રવણ કરીને શ્રાવકોએ એકવીશ અને સત્તર ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા જોઇએ આગમોનુ વાચન કરીને સાધુઓએ પચમહાવ્રતનુ સારી રીતે પાલન કરવુ જોઇએ આગમો વાચીને મોટી મોટી વાતો કરવામા આવે, પણ સદ્ગુણો અને આચારોને ધારણ કરવામા ન આવે તો આગમોનો સાર પ્રાપ્ત કરી શકાતો નથી જેઓ આગમોના પ્રોફેસરો થઇને-અવિરતિ, પ્રમાદ, કલેશ, નિન્દા, ઈર્ષ્યા અને કદાગ્રહમા આસક્ત રહે છે, તેઓ છાશ જેવા અસાર ભાગનુ ગ્રહણ કરનારા અવબોધવા, અર્થાત્ આગમો વાચીને ખડન મડનમા ઉતરીને અનેક પ્રકારના કલેશ કરે, તેઓ અસાર ભાગને ગ્રહણ કરનારા જાણવા

જેઓ આગમોનુ ઉપરચોટીયુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને અસયતિપણામા પોતાને નદાવે છે, પૂજાવે છે અને અસયતિના આશ્ચર્યને પ્રવર્તાવે છે, તેઓ આગમોમાથી છાશ જેવા અસારભાગને ગ્રહણ કરનારા જાણવા જેઓ ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરે છે અને વિપરીત પ્રવૃત્તિને આદરે છે તે છાશ જેવા અસાર ભાગને ગ્રહણ કરનારા જાણવા આગમોનો આશ્રય લઇને જેઓ સાસારિક ભોગોમા તેઓનો ઉપયોગ કરે છે, તેઓ પણ ઘણા કાળ પર્યન્ત સસારમા પરિભ્રમણ કરનારા જાણવા મોક્ષના હેતુભૂત આગમોને જેઓ આશ્રવના હેતુરૂપે પરિણમાવે છે તેઓ પણ અસારભાગ ગ્રહણ કરનારા જાણવા જેઓ સિદ્ધાન્તોનો આશ્રય કરીને નામ કીર્તિની લાલસાએ તેઓનો દુરૂપયોગ કરીને કામભોગમા પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓ પણ અસારભાગને ગ્રહણ કરનારા અવબોધવા જેઓ આગમો વાચીને તેવડે લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરીને અનેક પ્રકારના પાપના આરંભો આદરે છે, તેઓ પણ અસારભાગને ગ્રહણ કરનારા અવબોધવા

આગમોનુ વા સિદ્ધાન્તોનુ શ્રવણ તથા મનન કરીને તેમાથી સદ્ગુણો ગ્રહણ કરવા જોઇએ સમ્યકત્વ, દયા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, શુદ્ધપ્રેમ, પૂજા, ભક્તિ, સદાચાર, પરોપકાર, પ્રમાણિકતા, અને મૈત્રીભાવના, આદિ ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા એજ સિદ્ધાન્તોનો સાર છે સિદ્ધાન્તોનુ શ્રવણ કરીને મનુષ્યોએ, આદેય તત્ત્વોનુ ગ્રહણ કરવુ જે લોકો પોતાના તુચ્છ સ્વાર્થોની પૂર્તિનેમાટે ધર્મના આચારો સેવે છે, તેઓ પણ અસારભાગને ગ્રહણ કરનારા જાણવા જેઓ પોતાના ગુજરાનનેમાટે ધર્મના નામે મન કલ્પિત ગ્રન્થોની રચના કરીને-કલ્પિત પાખડ પન્થો ઉભા કરીને-ભક્તોના ઘરમાથી ધન કઢાવીને, પોતે ધનપતિ એવા ગુરૂ બની બેસે છે, તેઓ કાચના કકડાની પેઠે ધર્મની કિંમત આકે છે જેઓ સદ્ગુણોનો ત્યાગ કરીને દુર્ગુણોનો સ્વીકાર કરે છે, તેઓ કાકની પેઠે અસારભાગ ગ્રહણ કરનારા જાણવા જેઓ ચાલણીની પેઠે ગુરૂના ઉપદેશમાથી અસારભાગને ગ્રહણ કરે છે, તેઓ અમૃતનો ત્યાગ કરે છે અને છાશને ગ્રહણ કરે છે, એમ અવબોધવુ આગમોની માન્યતામા નિરપેક્ષ બુદ્ધિથી પ્રવર્તનારાઓ સમ્યક્ પ્રકારે પદાર્થનો નિશ્ચય કરી શકતા નથી અને નયોની અપેક્ષાવણ એકાન્તે મનમાન્યા અર્થ ઉભા કરીને-પરસ્પર તકરારો કરીને, તેમા ઘણુખરૂ જીવન વ્યતીત કરનારાઓ આત્માનુ કલ્યાણ કરવાને સમર્થ થતા નથી, અર્થાત્ આત્માની શુદ્ધિ કરીને સહજ સુખરૂપ અમૃત પ્રાપ્ત કરવાને શક્તિમાન્ બનતા નથી નયોની અપેક્ષાએ આગમોમા પ્રતિપાદિત પદાર્થોનુ સ્વરૂપ જેઓ સમજે છે, તેઓ અનેકાન્તવાદી હોવાથી કદા-

, કનેશરૂપ છારાનો ત્યાગ કરીને અનુભવરૂપ અમૃતનુ આસ્વાદન
છે જેઓ સાત નય, સપ્તભગી, ચાર પ્રમાણુ અને નિક્ષેપવડે પદા
તુ સ્વરૂપ સમજીને તેનો સ્યાદ્વાદપણે નિર્ધાર કરે છે, તેઓના હૃદ-
ા સમ્યકત્વ બુદ્ધિનો ઉત્પાદ થાય છે અને તેથી તેઓ આગમોનો
ર (આત્મામા રમણુતા કરવી ઇત્યાદિ)ને પ્રાપ્ત કરે છે અનેકાન્ત
દીઓ સિદ્ધાન્તોનુ દોહન કરીને-આત્માનો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર
મે આદરવા યોગ્ય છે, એવો, અમૃતરસ ખેંચી કાઢે છે, તેમજ તેઓ સવર
ને નિર્જરાભાવનુ દ્રવ્ય અને ભાવ એ બે ભેદે સેવન કરે છે
ાત્માના અસખ્યાતા પ્રદેશમા અનન્તરૃદ્ધિ રહી છે એવુ આગમોથી
ાધીને આત્માની ઋદ્ધિ પ્રગટાવવા પ્રયત્ન કરે છે આગમો આત્માના
વરૂપને દેખાડનાર છે હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય તત્ત્વનો બોધ કરવાને
ાટે આગમોની આવશ્યકતા છે આગમોમા કથ્યા પ્રમાણે આત્માના
ાનાદિ સદ્ગુણો પ્રાપ્ત કરવા મુમુક્ષુઓ અન્તરમા ઉંડા ઉતરીને પ્રયત્ન
રે છે, અર્થાત્ રાગદ્વેષની વિભાવદશાનો પરિહાર કરવાનેમાટે સદાકાળ
યત્ન કરે છે સગ્રહનયની સત્તાની અપેક્ષાએ આત્મા તે પરમાત્મરૂપ
 જેવી સિદ્ધ પરમાત્માની શક્તિ છે તેવી સર્વના આત્માની શક્તિ છે
ાત્માર્થી વિચારે છે કે, આત્માના એકેક પ્રદેશે લાગેલી અનન્ત કર્મ
ાગણાઓથી હુ ન્યારો છુ પરભાવમા ઉપયો । દેઈને તેમા રમણુતા
રવી એ મારો શુદ્ધ ધર્મ નથી જે જે જડ પદાર્થો છે તેમા હુ નથી
અને જડ પદાર્થો તે હુ નથી મારૂ અર્થાત્ ચેતનનુ શુદ્ધસ્વરૂપ ન્યારૂ
 સત્ય-અખડસુખ ખરેખર આત્મામા રહ્યુ છે પરવસ્તુ
ઓના સબન્ધથી આનન્દ કરવુ એ મારો શુદ્ધ ધર્મ નથી
મારા આત્માના એકેક પ્રદેશે અનન્ત ગણુ સુખ રહ્યુ છે મારા
શુદ્ધસ્વરૂપમા ઉપયોગ ધારણુ કરીને રમણુતા કરૂ તો મારા શુદ્ધ
સુખનો ભોક્તા બનુ મારા શુદ્ધસ્વરૂપનો ભોક્તા હુ આત્મા પોતે
છુ સહજ સ્થિર સમાધિવડે સહજ સુખના સાગરમા ઝીલનાર હુ
પોતે છુ મારા શુદ્ધસ્વરૂપમા બાહ્યનુ ખડન કે મડન કઈ નથી મારા
શુદ્ધસ્વરૂપમા બાહ્યની ચર્ચા નથી મારા શુદ્ધસ્વરૂપમા હુ તુનો ભેદ
નથી મારા આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપમા કર્મનુ આવાગમન નથી મારા
શુદ્ધસ્વરૂપમા નર-નારી વા નાન્યતરજાતિ વગેરે કઈ નથી આત્માના
શુદ્ધસ્વરૂપમા દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ વા નારકીપણુ નથી આત્માના
શુદ્ધસ્વરૂપમા બાહ્ય પરભાવના-ષટ્કારકની પ્રવૃત્તિ નથી આત્માના
શુદ્ધસ્વરૂપમા નાકના મેવસમાન બાહ્યના ત્રેવીશ વિષયોનો ભોગ
નથી આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપના ઉપયોગમા નયવાદનો શાસ્ત્રાર્થ પ્રવ

તેતો નથી આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપના ઉપયોગમા, મન, વાણી અને કાયાની મમતાનો વિકલ્પ રહેતો નથી આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપના ઉપયોગમા રાગદ્વેષની મલીનતાનો ભાવ રહેતો નથી આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપના ઉપયોગમા આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિની સ્ફુરણા રહેતી નથી આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપના ઉપયોગમા સ્થિર રહેતા નાના અને મોટાનો ભેદ વર્તતો નથી આત્માના શુદ્ધોપયોગમા સ્થિરતા થતા વિકલ્પ સકલ્પની પરપરાઓનુ ઉત્થાન થતુ નથી આત્માના શુદ્ધ ધર્મના ઉપયોગમા સ્થિર થઈ જતા ધ્યેય, ધ્યાન અને ધ્યાતાનુ ઐક્ય થઈ જાય છે આત્માના શુદ્ધધર્મોપયોગે રમણતા કરતા આત્માના અનન્ત વીર્યગુણને પરભાવથી દૂર કરીને આત્માના શુદ્ધધર્મમા પરિણમાવી શકાય છે આત્માના શુદ્ધોપયોગમા સ્થિર રહેવાથી આત્માનો અચલ ગુણ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે પુદ્ગલના અનેક પ્રકારના પર્યાયો તે હુ નથી અને તેમા જરા માત્ર પણ સુખ નથી, એમ આત્માર્થી નિશ્ચય કરીને આત્માના ધર્મમા ઉપયોગ ધારણ કરીને શુદ્ધસ્વરૂપમા સ્થિર થઈ જાય છે અધ્યાત્મ અને યોગના માર્ગવડે આત્માના ઉપશમાદિભાવને પ્રાપ્ત કરે છે અનાદિકાલથી ઔદયિકભાવમા પરિણમન થયુ છે તેનો પરિહાર કરવાને આત્માર્થી જીવ પોતાના સહજ શુદ્ધગુણની રમણતામા તન્મયપણે પ્રવર્તે છે આત્માર્થી જીવ જાણે છે કે, આગમોનો સાર એજ છે કે આત્માના સહજ ગુણોને પ્રકટ કરવા આત્માને આત્મભાવે પરિણમાવીને આત્મામા રહેલી પરમાત્મતા પ્રગટ કરવી એજ આગમોને વલોવીને શુદ્ધ અમૃત કાઢવાનુ છે વિવેકી આત્માર્થી મનુષ્ય પોતાના શુદ્ધધર્મથી વિરુદ્ધ એવા રાગ, દ્વેષ, ઈર્ષ્યા, કામભોગ વગેરેમા અશમાત્ર પણ રૂચિ ધારણ કરતો નથી શ્રુતજ્ઞાની આત્માર્થી જીવ, પોતાના શુદ્ધધર્મના ઉપયોગબળે રમણતા કરે છે આત્માર્થી જ્ઞાની, પોતાના અસખ્ય પ્રદેશોને ઘર માને છે અને પ્રતિ પ્રદેશે રહેલા અનત ગુણોને ખરી રૃદ્ધિ માની તેના ઉપયોગરૂપ અન્તર્દષ્ટિને ધારણ કરે છે પોતાના આત્માને સત્તાએ પરમાત્મરૂપ માનીને તેનુ ધ્યાન ધરે છે તે જાણે છે કે, મારો આત્મા શુદ્ધ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ દેવ છે મારો આત્માજ નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ મારો ગુરૂ છે મારો આત્મા તે નિશ્ચયનયની અપેક્ષાએ ધર્મરૂપ છે, મારા આત્માને છોડીને-જડ વસ્તુમા ધર્મ રહેતો નથી મારો આત્માજ જ્ઞાનમય હોનાથી બ્રહ્મા છે મારો આત્માજ પોતાના જ્ઞાનાદિ અનત ગુણરૂપ સૃષ્ટિનો કર્તા અને કર્મસૃષ્ટિનો હર્તા છે મારો આત્માજ લોકાલોકનો જ્ઞાનગુણવડે પ્રકાશ કરનાર હોવાથી વિષ્ણુ છે સર્વ જ્ઞેયપદાર્થોને

પ્રકાશ કરનારૂ જ્ઞાન હોવાથી, જ્ઞાનવડે સર્વ જ્ઞેયનો જ્ઞાતા આત્મા વિષ્ણુ રૂપ છે સર્વ કર્મને હરનારો એવો મારો અસખ્ય પ્રદેશી આત્મા હરિ છે જ્ઞાનાદિ અનંત ગુણોને પરભાવમાથી ખેંચીને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપે પરિણમાવનાર મારો અસખ્ય પ્રદેશી આત્માજ કૃષ્ણ છે સર્વ પ્રકારના કર્મોનો નાશ કરીને પોતાનો શુદ્ધ ધર્મ પ્રગટાવવાની શક્તિ ધારણ કરનાર, મારો આત્માજ મહાદેવ છે સર્વ પ્રકારે બાહ્ય સુખોની ભ્રાન્તિનો ત્યાગ કરીને ક્ષાયિક ભાવનુ સુખ પ્રકટ કરનાર, મારો આત્મા શકર કહેવાય છે દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ કદાપિ નહિ ઉત્પન્ન થનાર એવો મારો આત્માજ અજ કહેવાય છે બાહ્યપુરૂષો કરતા અન્તરના પુરૂષાર્થથી ઉત્તમ એવો મારો આત્માજ પુરૂષોત્તમ કહેવાય છે સર્વ બાહ્ય જગત્ પણ જેની યાચના કરે છે અને જેમા રહેલુ સુખ પ્રાપ્ત કરવા યાચના કર્યા કરે છે, તેવુ સહજ સુખ મારામા હોવાથી, મારો આત્માજ જગન્નાથ છે આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિના ત્રણ પુર છે, તેનો નાશ કરનાર મારો આત્માજ ત્રિપુરારિ કહેવાય છે નિર્મલ-શુદ્ધ સનાતન-અરૂપી-જ્ઞાનજ્યોતિમય-એવો મારો આત્મા જ ખુદા કહેવાય છે રાગદ્વેષની શક્તિનો ક્ષય કરવાની સત્તાવાળો મારો આત્માજ વીતરાગ છે અહો ! હુ ત્રણ ભુવનમા ઉત્તમ અને સિદ્ધાન્તોમા કહેલા શુદ્ધાત્મધર્મરૂપ અમૃતને ધારણ કરનાર, આત્મા અમર-અવિનાશી છુ મારૂ અસખ્ય પ્રદેશનુ સ્વરૂપ ત્રણ કાલમા એક-રૂપ રહેવાથી હુ ધ્રુવ છુ સમયે સમયે ક્ષતિ અને સામર્થ્ય એવા બે પ્રકારના અનન્ત પર્યાયને ધારણ કરનાર હોવાથી હુ ઉત્પાદ વ્યયરૂપ છુ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ હુ એકરૂપ છુ અને પર્યાયની અપેક્ષાએ અનેક-રૂપ છુ હુ સચ્ચિદાનદ શુદ્ધસ્વરૂપમય છુ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વીર્ય ઉપયોગમય હુ છુ શુદ્ધ નિશ્ચયનયકથિત આત્મારૂપ પરમાત્મા તેજ હુ છુ ઔદયિક ભાવનો જે અશુદ્ધ ધર્મ છે તે આત્માનો શુદ્ધ ધર્મ નથી સકલ પરભાવથી રહિત એવો શુદ્ધ પર્યાયરૂપ આત્માનો ધર્મ ભોગવતા અનત આનદરૂપ અમૃત રસની પ્રાપ્તિ થાય છે પુદ્ગલ વસ્તુઓને અનત-વાર ભોગવી ભોગવીને છોડી, અને પુન તે પુદ્ગલ એઠનુ ગ્રહણ કર્યું, પણ સદાકાલનો સન્તોષ પ્રાપ્ત થયો નહિ આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપમા રમણતા કરતા અશુદ્ધતા પોતાની મેળે ટળવા માડે છે આત્માની આનદ પરિણતિનો રસ વસ્તુત આત્મામા રેડાય છે ત્યારે, પરભાવમા શુષ્કતા લાગે છે અને ત્યા રૂચિ પડતી નથી ઔદારિકાદિક યોગમા પરિણમેલુ આત્માનુ વીર્ય ખરેખર આત્મામા રમણતા કરતા આત્માના શુદ્ધવીર્યરૂપ બને છે અને તેથી શુદ્ધધર્મની પુષ્ટિ થાય છે આત્માના શુદ્ધ ધર્મમા

મપુતા કરતા આત્માના ગુણોનેજ જ્ઞેયરૂપે ધારવામા આવે છે અને થી પરોક્ષ બુદ્ધિદ્વારા સસ્કારો પણ અહર્નિશ આત્માના શુદ્ધસ્વરૂના પડવાથી, પરભવમા તુર્ત આત્મધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે અને સયોગો ણ આત્મધર્મની શુદ્ધિ થાય તેના મળી આવે છે મતિ જ્ઞાનના ચાર દ પણ આત્મારૂપ જ્ઞેયમા પરિણમવાથી રાગ દ્વેષની પરિણતિ બહુ ખી પડતી જાય છે અને અન્તે તેનો સર્વથા પ્રકારે ક્ષય થાય છે મ્મપયડી નામના ગ્રન્થમા આત્માના અધ્યવસાયોનુ બહુ સૂક્ષ્મરીતેથી પ્રતિપાદન કરવામા આવ્યુ છે આત્માને જ્ઞેયરૂપ ધારીને ારવાર આત્માનુ ધ્યાન ધરવાથી અનતિ કર્મની વર્ગણાઓ ખરવા ાડે છે અને આત્માનુજ પરભવમા વિશેષત આરાધન કરવામા આવે ે ધ્યાતા-ધ્યેય અને ધ્યાનનુ એકય જેટલા કાલસુધી-પરોક્ષ દશામા ણ-રહે છે તેટલા કાલ પર્યન્ત આત્માના સહજ સુખની ખુમારીનો નુભવ આવે છે આત્મધર્મની પ્રાપ્તિમાટે નિમિત્ત કારણોનુ અવલમન કરવામા આવે છે, આત્માનેજ સાધ્ય માનીને અવર નિમિત્તોનું અવલબન કરવુ એજ જૈનાગમોનો ઉદ્દેશ છે આગમરૂપ ભગવાનની ાણીને દોહીને આત્માના શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરવી, એજ અમૃતરસ કાઢવાનો છે આત્મદ્રવ્યના ગુણપર્યાયોની શુદ્ધિ કરવી એજ આગમોનો સાર છે આત્માની શક્તિયોને ખીલવવામાટે રૂપસ્થાદિક ધ્યાન ક્રિયાઓનુ નિરૂપણ કરવામા આવ્યુ છે

આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો અભ્યાસ કરવામા પ્રમાદદશાનો પરિહાર કરવો જોઇએ આત્માના ગુણોની શ્રદ્ધા ધારણ કરીને તે તે ગુણોને ચિત્તમા રમાવવાથી, પરભવમા પણ તે તે ગુણોની રૂચિ ચિત્તમા ઉત્પન્ન થાય છે પૂર્વભવની વાસનાથી આ ભવમા જે જે બાબતની વાસના પ્રગટી હોય છે, તે તે બાબતમા રૂચિ અને પ્રવૃત્તિ થાય છે આ ભવમા વ્યવહાર અને નિશ્ચયથી જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રરત્નનુ અત્યત પ્રેમથી આરાધન કરવામા આવશે તો, પરભવમા પણ તેના સસ્કારોના યોગે જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રનીજ આરાધના ઉપર પ્રેમ પ્રગટવાનો અને તેનોજ અભ્યાસ થવાનો, એમ હૃદયમા પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધા ધારણ કરવી આ સિદ્ધાન્ત ઉપર અમરકોપ વનસ્પતિના ધુમાડાનુ દૃષ્ટાન્ત નીચે મુજબ કથવામા આવે છે

નેપાલદેશમા કસ્તુરિયામૃગો ઉત્પન્ન થાય છે અમરકોપ નામની એક વનસ્પતિનુ ભક્ષણ કરવાથી મૃગોની ડુંટીમા કસ્તુરીનો ગોટો ઉત્પન્ન થાય છે કેટલાક લોકો કસ્તુરીયામૃગની કસ્તુરીના ગોટાઓને ચોરી જાય છે રાજાને ત્યાં ફરીયાદ કરવામા આવે છે ત્યારે, રાજા

કસ્તુરીની ચોરી પકડવા માટે અમરકોષ વનસ્પતિનો ધુમાડો કરે છે તેમ તેટલો સામો વાયરો વાયા છતા અમરકોષનો ધુમાડો જેના ઘરમા વનસ્પતિ હોય છે તેના ઘરમા પ્રવેશ કરીને જ્યા કસ્તુરી રાખવામા આવી હોય છે ત્યાજ ચારે તરફ પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે, તેથી રાજાના મનુષ્યો જેણે ચોરી કરી હોય છે તેના ઘરમા પ્રવેશીને કસ્તુરીના ગોટાને ગ્રહણ કરી લે છે તે પ્રમાણે જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણોની વાસના પણ આવતા ભવમા આત્મામા તે તે ગુણોને પ્રગટાવવા સમર્થ થાય છે તે ઉપર રજ્જવનામના કવિએ એક નીચે પ્રમાણે દુહો કહ્યો છે

અમરકોષકો ધૂમ્ર જ્યુ, મૃગમદ ઢુંઢન જાય,
રજ્જવભક્તિ આદિકી, આપેઆપ મિલાય ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રાદિ સદ્ગુણોનો અભ્યાસ પણ ભવિષ્યના ભવમા પુન પ્રગટ થાય છે અને તે તે ગુણોની વૃદ્ધિનો અભ્યાસ કરી શકાય છે આત્માના કોઈપણ ગુણનો અભ્યાસ કરેલો નકામો જતો નથી ક્ષયોપશમભાવવડે જે જે ગુણોની આરાધના કરવામા આવે છે, તે તે ગુણોની આત્માની સાથે વાસના રહે છે અને તે ભવિષ્યભવમા સસ્કારોના બળથી તે તે ગુણોનો પ્રકાશ વધતો જાય છે લાખો વા કરોડો ઉપાયો સેવીને પણ આત્માના શુદ્ધ સદ્ગુણોને પ્રકટાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

દુર્ગુણોના અભ્યાસથી દુર્ગુણોના સસ્કારો પડે છે અને તેના સયોગો મળતા તે તે પ્રકારના દુર્ગુણો પુન પ્રકટી નીકળે છે દુર્ગુણોની વાસનાઓ પૂર્વભવોમાથી આત્માની સાથે આવે છે આ ભવમા જે જે દુર્ગુણોની વાસનાઓને પ્રકટાવનારી સામગ્રી ભેગી થાય છે, તે તે દુર્ગુણો પ્રકટી નીકળે છે, તેથી એમ નહિ અવબોધવુ કે મારામા અન્ય દુર્ગુણો નથી દુર્ગુણોના અભ્યાસથી મતિના ચાર ભેદ પણ, તે તે દુર્ગુણોને ગ્રેયરૂપધારીને રાગદ્વેષ યોગે અશુદ્ધતાને પ્રાપ્ત કરે છે આત્માનુ વીર્ય પણ દુર્ગુણોમા ભળી જઇને દુર્ગુણોમા બળ અર્પે છે અને તેથી તે તે દુર્ગુણોનો નાશ કરવા માટે અને તે તે દુર્ગુણોનો વા સસ્કારોનો ક્ષય કરવા માટે, દુર્ગુણોના બળ કરતા લાખ વા કરોડ ઘણો ઉદ્યમ કરવામા આવે છે ત્યારે, તે તે દુર્ગુણોનો નાશ થાય છે અશુભ નિમિત્ત સયોગો મળતા દુર્ગુણોની વૃદ્ધિ થતી જાય છે દુર્ગુણોની પરિણતિની વૃદ્ધિ ન થાય તેવા ઉપાયો આદરવા જોઈએ આગમોનુ પરિશીલન અને સદ્ગુરુ સમાગમવિના દુર્ગુણોની વાસનાઓનો ક્ષય થતો નથી મોહાદિ પ્રકૃતિયોનો ક્ષય કરવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યે, શ્રી સદ્ગુરુ આદિ શુભ નિમિત્તોનુ અવલબન સદાકાલ કરવુ જોઇએ પ્રથમ તો વ્યવહારનય

વડે શુદ્ધ ગુણોની ભૂમિકાના હેતુઓનુ સારી રીતે અવલબન કરવુ જોઈએ નિમિત્તવાસી આતમા છે-શુભાશુભ જેવા નિમિત્તો મળે છે તેવો આત્મા થઈ જાય છે સારા નિમિત્તોરૂપ વ્યવહારમાર્ગને કદી ન ત્યજવો જોઈએ શુભ નિમિત્તવિના આત્મા દુર્ગુણો તરફ પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે મનુષ્યે, પોતાની આગળ પાછળ-ચારે તરફ ઉત્તમ વિચારોના હેતુઓ એટલાબધા રચવા જોઈએ કે, જેથી દુર્ગુણોની વાસનાઓને પ્રગટ થવાનો વખત પણ મળે નહિ, અને સદ્ગુણોના વિચારોમાજ આત્મા રમણતા કર્યા કરે પ્રથમ અભ્યાસદશામા તો વિશેષત શુભાદિ નિમિત્તોનુ અવલબન કરવુ જોઇએ સત્પુરૂષનો સમાગમ એક ક્ષણમાત્ર પણ ન છોડવો જોઈએ

કબુતરી પ્રથમ ઈડુ મૂકે છે ત્યારે તે ઇંડાની ઉપર બેસીને તેને સેવ્યા કરે છે, અર્થાત્ એક ઘડી પણ તે ઇંડાથી દૂર ગમન કરતી નથી ઇંડુ ફુટીને બચ્ચુ નીકળે છે તોપણ તેને સેવ્યા કરે છે બચ્ચુ મોટુ થઇને પોતાની મેળે ચારો ચરવા ગમન કરે છે તોપણ, કેટલાક દિવસ કબુતર અને કબુતરી તે બચ્ચાને પોતાની સાથે ફેરવે છે મનુષ્યો ધર્મની પ્રથમાવસ્થામા ઇંડા જેવા હોય છે, તેઓ તેવી દશામા જો ગુરૂઆદિના અવલબનને મૂકી દેતો તેમની ખરાબ દશા થાય શ્રી સદ્ગુરૂના તાબામા રહીને શિષ્યોએ ઇંડાની અવસ્થા અને બચ્ચાની અવસ્થા પૂર્ણ કરવી જોઈએ શુભ નિમિત્તોવિના આત્માના ગુણોના સસ્કાર પડતા નથી આત્મજ્ઞાન પામીને ગુરૂઆદિ પુષ્ટ હેતુઓનો ત્યાગ ન કરવો જોઈએ, એમ ઉત્સર્ગમાર્ગેથી અવબોધવુ જ્યાસુધી બકરાની દશા છે ત્યાસુધી વાડામા રહેવામા લાભ છે સિંહ થયાબાદ વાડામા રહેવાની જરૂર નથી બકરાની અવસ્થા છતા અભિમાનથી પોતાને સિંહ માની લેઈને જેઓ શુભ નિમિત્તરૂપ વ્યવહારવાડાનો ત્યાગ કરે છે, તેઓ કોઈપણ દુર્નિમિત્તમા ફસાઈ જાય છે અને દુર્ગુણોના તાબામા રહે છે આ કાલમા કોઈનામા દુર્ગુણો છે એમ જાણવાથી વા સાભળવાથી આશ્ચર્ય માનવાનુ નથી, પણ કોઈનામા અમુક સદ્ગુણ છે એમ સાભળવાથી વા જાણવાથી આશ્ચર્ય માનવાનુ છે! અર્થાત્ દુર્ગુણોની ખોટ નથી, સદ્ગુણોની ખોટ છે અનાદિકાલથી દુર્ગુણોના સબન્ધમા આત્મા આવ્યો છે પોતાના આત્માના અસખ્ય પ્રદેશરૂપ ભૂમિને, દુર્ગુણોરૂપ કુવૃક્ષોની ભૂમિ તરીકે બનાવી દીધી છે અને દુર્ગુણવૃક્ષોના બીજોને પુન અસખ્ય પ્રદેશરૂપ ભૂમિએ રહેવાનો આશ્રય આપ્યાથી દુર્ગુણોની પરપરા વૃદ્ધિ પામી છે, અને તે કેટલીબધી પુષ્ટ થઇને પોતાનુ ફળ દેખાડે છે, તેનો અનુભવ કઈ વિદ્વાનોથી દૂર નથી સ્મૃતિ સ્મરણ કરવાથી ચિતાની

પેઠે કામી પુરૂષને ચિંતાઓ આવે છે, તેમ દુર્ગુણોને જ્ઞેયરૂપ ધારીને તેઓનુ અવગ્રહ, ઇહા, અપાય, અને ધારણારૂપે જ્ઞાન કરીને, તેઓને મનમા રમાવ્યાથી નિરપેક્ષ બુદ્ધિવાળાને તે દુર્ગુણોની વાસનાઓ પ્રકટ થઈને બીજના વૃક્ષની પેઠે દારૂણ વિપાક દેખાડે છે, માટે દુર્ગુણોનું સ્મરણ મૂકીને સદ્દગુણોનુજ મનન-સ્મરણ કરવુ જોઇએ આત્માનો પણ વસ્તુત સ્વભાવ (નેચરલ) એવો છે કે, એટલા સદ્દગુણોના મનન અને સ્મરણથી તેને આનન્દ મળે છે જ્ઞાનાદિ સદ્દગુણોનુ મનન અને સ્મરણ કરવાથી આત્મિકવીર્ય શુદ્ધવીર્યપણે પરિણમે છે અને તેથી દુર્ગુણોના રસ મોળા પડે છે, અને અન્તે દુર્ગુણોની વાસનાઓનો પણ ક્ષય થઇ જાય છે કોઈના પણ દુર્ગુણોને જોવાની ટેવ પડવાથી,-દેખનારના મનમા દુર્ગુણોનુ મનન સ્મરણ થવાથી-તેના આત્મામા દુર્ગુણોની વાસનાઓ પ્રગટે છે અને તેથી-અન્યના દુર્ગુણો દેખવાથી અને તેનુ મનન કરવાથી-તે તે દુર્ગુણો, જોનારમા પ્રકટી નીકળે છે અનુભવીઓ આ બાબતને સમ્યગ્રીત્યા અનુભવથી અવબોધી શકે છે મનુષ્યોએ સદ્દગુણી થવુ હોય તો દુર્ગુણોની ભાવના છોડીને સદ્દગુણોની ભાવના ભાવવી જોઈએ જેઓ શુકલધ્યાનને ધ્યાવનારાઓ હોય છે, તેઓપણ દુર્ગુણો સબન્ધી વિચાર કરતા નથી તેઓ આત્માના દ્રવ્યગુણ અને પર્યાયનો વિચાર કરે છે ઉત્તમ ધ્યાન ધરનારાઓ ઉપર્યુક્ત દુર્ગુણોનુ સ્મરણ ભૂલી જઇને સિદ્ધપરમાત્માનુ ધ્યાન ધરે છે, અથવા સગ્રહનયની અપેક્ષાએ પોતાના આત્માને સિદ્ધસમાન ભાવીને સત્તામા રહેલા જ્ઞાનાદિ સદ્દગુણોને આવિર્ભાવે (પ્રગટભાવે) કરે છે જે જે ગુણોનુ મનન-સ્મરણ કરવામા આવે છે, તે તે ગુણોની પ્રકટતા કરવામા આત્મવીર્યનુ પરિણમન થાય છે આત્માના જે ગુણનુ આત્મબળથી મનન સ્મરણ અને નિદિધ્યાસન થાય છે તે તે ગુણનો દરરોજ -આ પ્રમાણે અભ્યાસ થવાથી-તે તે ગુણની અન્ય ગુણો કરતા વિશેષ પ્રકારે પ્રકટતા દેખવામા આવે છે પ્રથમ સત્ય, પ્રમાણિકતા, આદિ નીતિના ગુણો પ્રકટાવીને આત્માના શુદ્ધગુણોની વૃદ્ધિ કરવામા ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિનો ઉપયોગ કરવો ધારણા, ધ્યાન અને સમાધવડે શુદ્ધગુણોમા અહર્નિશ પરિણમવાથી આત્મવીર્યથી તે તે ગુણોને અલ્પ કાલમા પ્રગટાવી શકાય છે, આ બાબતમા જ્ઞાનીઓનો અનુભવ પ્રમાણભૂત છે અને તે બાબતમા આગમો પણ સાક્ષી પૂરે છે આત્માના ગુણોને શુદ્ધગુણોરૂપે પ્રકટાવવા તેમા ગુણોજ ઉપાદાનકારણરૂપે પરિણમે છે અને દેવ ગુરૂ અને આ ામોનુ અવલબન તે નિમિત્તરૂપે પરિણમે છે નિમિત્ત કારણની પ્રમાદદશામા ઘણી જરૂર છે છતીથી

જેમ વર્ષાકાલમા વૃષ્ટિથી બચી શકાય છે, તેમ પ્રમાદદશાના હેતુઓની સામગ્રીના કાલમા ખરેખર આત્મગુણોની શુદ્ધિ કરવા ગુર્વાદિ પુષ્ટ નિમિત્તહેતુઓની આવશ્યકતા છે આત્માના ગુણોની સદાકાલ ભાવના કરવી જોઇએ ઉંઘમા પણ આત્માના શુદ્ધગુણોનુ સ્વપ્ન આવે અને બાહ્યપદાર્થોનુ સ્વપ્ન પણ ન આવે એવી ઉત્તમ ભાવનાનો અનુભવ આવે તો પણ-પુષ્ટ હેતુઓનુ અવલબન ન ત્યજવુ જોઇએ મનુષ્યે, આત્માની શુદ્ધ ભાવના સદાકાલ રાખવાને માટે પોતાની ચારે બાજુએ શુદ્ધ ભાવનાના હેતુઓને રચીને અને અશુદ્ધ ભાવનાના હેતુ-ઓને પણ શુદ્ધ ભાવનાના હેતુઓ તરીકે પરિણમાવવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ પોતાની આત્મશુદ્ધતાની પ્રાપ્તિમાટે ઉત્તમ ગુણોની વાસ-નાઓ એવી દૃઢ રીતે કરવી કે, જેથી પરભવમા કોઈ ઠેકાણે જન્મ થતા તુર્ત શુદ્ધભાવનાના હેતુઓ આવીને મળે આ ભવમા જેઓને અધ્યાત્મ-શુદ્ધભાવની સામગ્રી મળી હોય છે, તેઓએ પૂર્વભવમા આત્માના શુદ્ધધર્મના હેતુઓનુ અવલબન કરેલુ હોવુ જોઇએ આ-ત્માના શુદ્ધધર્મની રમણતા આભવમા અપ્રમત્તદશાથી કરવામા આવશે તો ભવિષ્યમા જે ભવ પ્રાપ્ત થશે તેમા જરૂર આત્માના શુદ્ધ જ્ઞાનાદિ ધર્મની પ્રાપ્તિમાટે પ્રયત્ન થવાનો, આ ભવમા જ્યાથી શુદ્ધ ધર્મનો અભ્યાસ અધુરો રહ્યો હશે ત્યાથી, પરભવમા તે અભ્યાસ શરૂ કરી શકાશે આ ભવમા અમૃતસમાન એવો પ્રભુવાણીનો સાર ખરે-ખર શુદ્ધાત્મ ધર્મરમણતા છે, એમ હૃદયમા દૃઢ વિશ્વાસ ધારણ કરીને સાધ્યની સિદ્ધિ કરવા આત્માના શુદ્ધ ધર્મના ઉપયોગમા સદાકાલ રમણતા કરવી રાગ દ્વેષની પરિણતિ ક્ષણે ક્ષણે ટળે એવો આત્માનો શુદ્ધ ઉપયોગ આદરવો જોઇએ

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીનો કહેવાનો આશય પણ એવોજ પ્રતિ-ભાસે છે નિજગુણ સ્થિરતામા ઉત્કટ પ્રેમ ધારણ કરનાર શ્રીમદ્‌ને, આગમોના સારભૂત શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમા રમણતા કરવાનુ ગમતુ હતુ આપણે તે માર્ગના અભિલાષી છીએ પ્રત્યાહાર, ધારણા ધ્યાન અને સમાધિવડે આત્માના શુદ્ધ ગુણોમા રમણતા કરીને, સહજ આત્યતિક અખડ એવુ નિત્ય સુખરૂપ-અમૃતનુ પાન કરવુ તેજ પ્રાપ્તવ્યમા પ્રાપ્ત-વ્ય કાર્ય છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનનુ સાધ્ય બિન્દુ અને આપણુ સાધ્ય-બિન્દુ એકજ છે વિશેષત કથીએ તો સકલ જ્ઞાનીઓનુ સાધ્યબિન્દુ એકજ છે. આત્માના શુદ્ધ પર્યાય કરવામાટે સગ્રહનયની દૃષ્ટિવડે આ ત્માનુ ધ્યાન ધરવુ નૈગમનયની કલ્પનાયોગે રાગદ્વેષવડે જે જે કર્મ બાધ્યા હોય[1] તેનો નાશ કરવાનેમાટે, સગ્રહનયવડે આત્માની સત્તાનુ

ધ્યાન ધરીને, શબ્દનય કથિત ચેતન ધર્મને પ્રકટાવવો જોઇએ અશુદ્ધ વ્યવહારને આચારમા મૂકીને જે જે કર્મો બાધ્યા હોય તેનો નાશ કરવાને માટે, શુદ્ધ વ્યવહારનો આદર અને શબ્દનય કથિત આત્મજ્ઞાનોપયોગમા રમણતા કરવી જોઇએ. એવંભૂતનય કથિત ધર્મને પ્રગટાવવાને માટે શુદ્ધ વ્યવહારની આચરણા અને સત્તાનુ ધ્યાન ધરવુ જોઇએ સમભિરૂઢનય કથિત ધર્મના દૃષ્ટિ કરીને નૈગમ તથા વ્યવહારને આદરવો જોઇએ વ્યવહાર ધર્મની આચરણા આચરીને સમભિરૂઢનયકથિત ધ્યાન ધરવુ જોઇએ. આત્માનુ ધૈર્ય પ્રગટાવવામાટે દ્રવ્યનુ ધ્યાન ધરવુ જોઇએ અહં અને મમત્વ પરિણામની દૃઢ વાસનાઓનો ક્ષય કરવામાટે ઋજુસૂત્રનયકથિત ધ્યાન ધરવુ જોઇએ, તેમજ ભૂતભાવની પરભાવચેષ્ટાને ભૂલવામાટે ઋજુસૂત્રનયકથિત આત્મધ્યાન ધરવુ જોઇએ એવંભૂતનયની અપેક્ષાએ સિદ્ધ થવાનેમાટે નૈગમનયના ઉત્સાહને ધારણ કરવો જોઇએ આત્માના ગુણોનુજ સ્મરણ કરવામાટે અને અન્યજીવોના દૂષણ ન જોવાય તે માટે, સંગ્રહનયની દૃષ્ટિથી સર્વત્ર દેખવુ જોઇએ સુનિમિત્ત અને કુનિમિત્તનો વિવેક કરવાને માટે વ્યવહારનયદૃષ્ટિથી દેખવુ જોઇએ અને અન્તરમા શબ્દાદિનયકથિત આત્મધર્મની પરિણતિ ખીલવવામાટે નિશ્ચયનયકથિત ધર્મનો ઉપયોગ ધારણ કરવો જોઇએ. સર્વે આત્માઓની સાથે ઐક્ય ધારણ કરવાનેમાટે સંગ્રહનયની દૃષ્ટિ ધારણ કરવી જોઇએ ઉપરના ગુણસ્થાનકપર ચઢવાનેમાટે શુદ્ધપર્યાયાર્થિક નયનો ઉપયોગ ધારણ કરવો જોઇએ અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો સહન કરવાનેમાટે સંગ્રહનય કથિત આત્મસત્તાનુ ધ્યાન ધરવુ જોઇએ સારાંશકે આત્માના શુદ્ધગુણો પ્રકટાવવાનેમાટે ઉપર ઉપરના નયકથિત ધર્મનો ઉપયોગ ધારણ કરવો જોઇએ નયોની અપેક્ષાઓ સમજીને આત્માના ધર્મનો પ્રકટભાવ કરવામાટે મુમુક્ષુઓ પ્રયત્ન કરે છે આત્માનો શુદ્ધ ધર્મ અવબોધ્યા બાદ અશુદ્ધ ધર્મતરફની રૂચિ ઘટે છે અને શુદ્ધ ધર્મ પ્રતિની રૂચિ વૃદ્ધિ પામે છે શુદ્ધ ધર્મનુ સમ્યગ્જ્ઞાન થાય છે ત્યારે, અનાદિકાળથી અશુદ્ધ પરિણતિવડે પરિણમન થયુ તેનો હૃદયમા પશ્ચાત્તાપ જાગ્રત્ થાય છે સ્યાદ્વાદધર્મમય એવા આત્માને આત્મભાવે અવબોધવાથી આત્મામા સમ્યક્ત્વગુણની ઉત્પત્તિ થાય છે અને સમ્યક્ત્વ બોધ થયા બાદ સમ્યગ્મતિથી પ્રવૃત્તિયો થાય છે આત્માને ચોથા ગુણઠાણાથી સમ્યગ્મતિનો સમ્બન્ધ થાય છે સમ્યગ્મતિ ખરેખર આત્માને ઉપરના ગુણસ્થાનકમા પ્રવેશાવવાને માટે દીપકની પેઠે સત્ય પ્રકાશ પાડે છે આત્મા પોતાના મૂળધર્મને અવબોધીને પોતાની ભૂલ જાણી લે છે આત્મા પોતાના ગુણોમા વિશેષ પ્રકારે રતિ ધારણ કરે છે ચોથા

ગુણસ્થાનકથી પાચમા ગુણસ્થાનકમા ગમન કરીને અવિરતિપણાનો ત્યાગ કરે છે એકદેશથી આત્મા પોતાનો ઉત્સર્ગ ધર્મ પ્રગટાવવાને પ્રયત્ન કરે છે અને દેશથકી પરભાવથી વિરામ પામે છે આત્મા જે જે અશે રાગદ્વેષરૂપ પરરમણતાથી વિરામ પામે છે, તે તે અશે પોતાના ગુણમા રમણતા ધારણ કરે છે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમા સ્થૂલ-બાહ્ય ભાવથી આત્મા સર્વ પ્રકારે વિરામ પામે છે અને તેથી છઠ્ઠુ સર્વવિરતિ ગુણસ્થાનક કહેવાય છે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમા જેટલી પરભાવથી વિરામતા પામી શકાય છે તેટલીજ આત્માના ઉત્સર્ગ ધર્મમા રમણતા થાય છે ચોથા ગુણસ્થાનકની મતિ કરતા પાચમા ગુણસ્થાનકની મતિમા વિશેષ શુદ્ધિ હોય છે પાચમા ગુણસ્થાનકની સમ્યક્મતિની શુદ્ધિ કરતા, છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકની સમ્યગ્મતિની અનન્તગુણવિશેષ શુદ્ધિ, ખરેખર-ચારિત્ર ગુણની અપેક્ષાએ હોય છે ચોથા ગુણસ્થાનકથી ઉપશમાદિ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ હોય છે વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ અને વ્યવહાર ધર્મક્રિયાના કાલે, જે મતિ હોય છે તેના કરતા ઉપશમાદિ સમ્યક્ત્વ અને છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકના ચારિત્રને સ્પર્શ કરનારી મતિ અથવા બુદ્ધિ અનતગુણી શુદ્ધતાવાળી હોય છે તેવી સમ્યગ્મતિ પોતાની સ્થિતિ જણાવીને અન્તરાત્મસ્વામિની સાથે આન્તરિક ચારિત્રરૂપ રમણતાને ધારણ કરતી છતી, પોતે નીચે પ્રમાણે કથે છે

नहीं जाउ सासरीये ने नहीं जाउ पीयरीये, पीयुजीकी छेज बिछाई॥
आनन्दघन कहे सुनो भाइ साधुतो, ज्योतसेज्योत मिलाई ॥

अवधू० ॥ ६ ॥

ભાવાર્થ —સમ્યગ્મતિ કથે છે કે, હવે હુ અપ્રમત્ત દશાની અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી નિશ્ચય સમ્યક્ત્વનુ કારણ એવા વ્યવહાર સમ્યક્ત્વ શ્વસુર અને બાહ્ય ધર્મક્રિયારૂપ શ્વશ્રૂની પાસે જવામાટે ઇચ્છતી નથી, તેમજ હવે હુ બહિરાત્મભાવરૂપ વા મોહભાવરૂપ પિયરીયામા જવાની નથી, હવે તો હુ મારા અન્તરાત્મપતિની શુદ્ધ સમતારૂપ શય્યા બિછાવીને પ્રિય એવા આત્મસ્વામિની સાથે સદાકાલ આનન્દમા રમણતા કરીશ આનન્દઘન એવા આનન્દઘનજી કથે છે કે, સમ્યક્મતિ અથવા ક્ષયોપશમ ભાવની શુદ્ધચેતના આપ્રમાણે પોતાના આત્મસ્વામિની સાથે રમણતા કરે છે તો, હે સાધુઓ ! અન્તરાત્મા પરમાત્મારૂપ બનીને સિદ્ધમા અનેક સિદ્ધોની સાથે સાદિઅનન્તમા ભાગે મળે છે અને ત્યા સમયે સમયે અનન્ત સુખનો ભોગ લે છે

ઉચ્ચ ગુણસ્થાનકપર અપ્રમત્ત દશામા ચઢેલી સમ્યક્મતિ ખરેખર સાતમા ગુણસ્થાનકના અપ્રમત્ત ભાવને પામી, નીચેના ગુણસ્થા

નકમા ગમન કરવાને સ્પષ્ટ ના કહે છે અમૃતનો આસ્વાદ કરીને કોણ
વિષના પ્યાલા પીવાની ઈચ્છા કરે ? શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ સાતમા ગુણ
સ્થાનકનો-શુદ્ધોપયોગની ધારાએ વખતો વખત અનુભવ કર્યો હોય
એવો આ ઉપરથી ભાવાર્થ અનુમાનવડે ખેંચી શકાય છે આ કાલમ
સાતમા ગુણસ્થાનકથી ઉપરના ગુણસ્થાનક પ્રાપ્ત થતા નથી શ્રીમ
સમ્યક્મતિનો ચિતાર આપીને પશ્ચાત્ એ પ્રમાણે સમ્યક્મતિને
અન્તરાત્માની સાથે રમણતારૂપ સમ્બન્ધ રહે, તો અન્તે કોઈ ભવમ
સિદ્ધસ્થાનમા સિદ્ધ પરમાત્માઓની સાથે પોતાનો આત્મા પણ પર
માત્મારૂપ થઈને રહે એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે માનો કે તેમણે પોતાના
માટે તેમ લખ્યુ નથી ! કિન્તુ સમ્યગ્મતિ અને અન્તરાત્માની દ્રષ્ટિ
રત્વે તે લખ્યુ છે, એમ હોય તોપણ આત્માની પરમાત્મદશા થાય
અને તે સિદ્ધ સ્થાનમા એક સમયમા ગમન કરીને અનન્ત સિદ્ધો
સાથે વાસ કરે છે, એવો ભાવાર્થ સહેજે તરી આવે છે સાતમા ગુણ
સ્થાકના આત્માની અપ્રમત્ત દશા રહે છે એમ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક
અપેક્ષાએ અવબોધવુ અન્તરાત્માના સ્વરૂપમા રમણતા કરતી એ
સમ્યક્મતિને બાહ્ય વ્યાવહારિક સ્થૂલ ક્રિયા વગેરેમા રમણતા કરવા
ગમતું નથી આન્તરિક શુદ્ધ ધર્મમા રમણતા કરવી એજ સમ્યક્મ
તિને ગમે છે અને તેને તેની દશામા વ્યવહારની-સ્થૂલ નિમિત્ત હેતુ
ઓની કચકૂટ ગમતી નથી જેમ જેમ અન્તરમા ઉંડા ઉતરવાનુ થાય
અને તેમા અત્યન્ત આનન્દરસ અનુભવાય છે, તેમ તેમ પૂર્વ આ
બાહ્યની સ્થૂલ ક્રિયાઓમા અપ્રમત્ત દશાવાળાને રૂચિ પડતી નથ
સાતમા અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકમા જ્યાસુધી સ્થિતિ થાય છે, ત્યાસુધી
પ્રતિક્રમણ વા પ્રતિલેખના વગેરે બાહ્ય ધર્મક્રિયાઓ નથી, એમ ગુણ
સ્થાનકક્રમારોહ નામના રત્નશેખરસૂરિ કૃત ગ્રન્થમા દર્શાવ્યુ છે અપ્ર
મત્ત દશારૂપ ધ્યાન સમાધિમા નિમગ્ન થએલા મહાત્માઓને છઠ્ઠા ગ
ણસ્થાનકમા પણ આવવાનુ ગમતુ નથી, તેમજ પ્રતિલેખનાદિ ક્રિ
યાઓ ઉપર તે વખતે લક્ષ્ય હોતુ નથી સાતમા ગુણસ્થાનકની પરિપૂ
ર્ણતા ધ્યાન સમાધિનો ઉપયોગ ટળે છે અને તેથી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક
આવતા તે ગુણસ્થાનકના વ્યવહાર અધિકારયોગે પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા
કરવામા આવે છે પ્રમત્તદશા કરતા અપ્રમત્તદશામા અનન્તગુણવિશે
અધ્યવસાયની શુદ્ધિ હોય છે, અને જ્યારે ધ્યાતા, ધ્યાન અને ધ્યેયનુ એક
રૂપ છે ત્યારે, આત્મા પોતાની સહજ સમાધિદશાને પ્રાપ્ત કરે
અન્તરના શુદ્ધોપયોગનજારે વર્તતી એવી સહજ સમાધિદશાને પામી
આનન્દરૂપ અમૃતરસનુ પાન કરી શકાય છે અને તેથી આત્મા

જસ્વીપણુ વધે છે. આવી ધ્યાનસમાધિ દશામા રમણુતા કરનારાઓ
દ્ધ ધર્મરૂપ રત્નના વ્યાપારી હોવાથી, તેનાથી ઉતરતા એવા નીચા
ગુણસ્થાનકના બાહ્ય ક્રિયારૂપ ધર્મને પસદ કરતા નથી તેઓ કદાપિ
ાઈ જાતના પ્રમાદથી નીચેના ગુણુસ્થાનકમા અમુક વખતમા પાછા
આવી જાય છે તો પણુ, તેઓને ભોગવેલા સહજ સુખનુ સ્મરણુ થયા
ારે છે જેમ કોઈ દુગ્ધપાકનુ ભોજન કરે છે પશ્ચાત્ તેને વાન્તિ
(ઉલટી) થાય છે તોપણુ, દુગ્ધપાકના જમણુની મીઠાશનો સ્વાદ તેના
સ્મરણુમા તાજો રહે છે તે મનુષ્ય દુગ્ધપાકના અભાવે બાજરીના
રોટલા વગેરેનુ અધિકારયોગે ભોજન કરે છે, તોપણ દુગ્ધપાકની મી-
ઠાશ તેના સ્મરણુમાથી જતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાની અને દ્રવ્યાનુયોગ-
જ્ઞાની, એવા ધ્યાનસમાધિધારક મુનિરાજ અપ્રમત્ત ભાવમા શુદ્ધાન-
ન્દરસનુ અમૃત ભોજન કરીને તેના સુખથી ત્રણુ ભુવનમા મહાસુખી
થાય છે ત્રણુ ભુવનના જડપદાર્થોનુ ત્રણુ કાલનુ સુખ ભેગુ કરવામા
આવે તો સમાધિદશાના એક ક્ષણુના સહજ સુખને પહોંચી શકે નહિ
અધ્યાત્મધ્યાનયોગીઓ સમાધિવડે અમુક કાલપર્યન્ત અપ્રમત્તભાવે
આત્માના નિત્ય-સહજ સુખને ભોગવીને તેમા એટલાબધા રસીયા
બની જાય છે કે, તેઓને દુનિયાના સુખની તેમજ દુનિયામા સુખીયા
ગણુાતા એવા રાજાઓ અને શેઠીયાઓની સ્પૃહા રહેતી નથી 'निस्पृहि-
णस्तृणजगत्, નિસ્પૃહીને જગત્ તૃણુવત્ લાગે છે, અર્થાત્ જગત્મા અન્ય
પાસેથી સુખ મેળવવાની સ્પૃહા રહેતી નથી તેઓ દુનિયાના જીવોને
પોતાના આત્મસમાન માનીને તેઓપર સમભાવ ધારે છે. તેઓને
સહજ સુખાર્થે દુનિયાના પદાર્થોની જરૂર રહેતી નથી ધ્યાન સમાધિ-
વડે આત્માનુ સુખ ભોગવવામા આવ્યાથી તેઓ સમાધિપરિણુામના
ઉત્થાનકાલમા પણુ પુન શુદ્ધોપયોગમા રમણુતા કરવાને-તેવોજ અન્ત
રવી ધ્યાનનો પ્રયત્ન કરે છે આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપના રસીયા બનીને
તેઓ અવધૂત દશામા-જ્યા ત્યા બાહ્ય શરીરથી વિચરે છે. એવી
તેમની આન્તરિક અવધૂત દશાથી જગત્મા મનુષ્યોને તેઓ વિચિત્ર લાગે
છે "जगजाणे उन्मत्त औ, ओजाणे जग अन्ध, ज्ञानी शु जगमें रह्यो, यु नहि
कोइ सम्बन्ध" જગત્ જાણે છે કે આતો ઉન્મત્ત અર્થાત્ ગાંડો બની
ગયો ! ત્યારે અધ્યાત્મયોગી જાણે છે કે અરે આ જગત્ આધળુ દેખાય
છે, કારણુ કે અન્તરમા રહેલા આત્મામા અનન્ત સુખનો સાગર છતા
બાહ્યમા સુખની ભ્રાન્તિ ધારણુ કરીને અન્ધની માફક ફાફા મારે છે
અહો ! આ જગત્ કેવુ અધ દેખાય છે ? એમ જ્ઞાનીના જગત્પ્રતિ ઉદ્ગારો
નીકળે છે એમ, એ ના અભ્યાસ કરનારની એકડી ભણુનાર, જેવી

પરીક્ષા કરે! તેની પરીક્ષા ખરેખર ઉત્તમ જ્ઞાનયોગીના આત્માની બાહ્ય દૃષ્ટિધારક દુનિયા કરી શકે! અધ્યાત્મ યોગીઓ આત્માના ધ્યાનમા એટલાબધા ઉંડા ઉતરી જાય છે કે, તેથી બાહ્ય દૃષ્ટિઓના વિચારોસાથે તેઓના વિચારોનુ મહાન્ અન્તર દેખાય છે દુનિયા પ્રવૃત્તિમાર્ગની ઉપાસક હોય છે ત્યારે, તેઓ નિવૃત્તિમાર્ગના ઉપાસક હોય છે દુનિયાની ક્રિયા કરતા તેઓની મન, વાણી અને કાયાથી થતી ક્રિયા અનન્તગુણી શુદ્ધ અને ઉત્તમ હોય છે અધ્યાત્મ યોગીઓના હૃદયમા ઉત્તમ લેશ્યા હોય છે, તેઓ દુનિયાને સહજ સુખનો માર્ગ દેખાડે છે અને દુનિયાને ઉપરના ગુણસ્થાનકપર ચઢાવવા પ્રયત્ન કરે છે, ઉત્તમ જ્ઞાનના અનુભવવડે મુનિવરો મોહની વાસનાઓને હઠાવે છે તેઓ મનમા પ્રગટ થતા વિકલ્પ સંકલ્પોને છેદવા પ્રયત્ન કર્યાં કરે છે દુનિયાના પદાર્થોની મોહવાસનાઓનો ક્ષય કરવા તેઓ આન્તરિક પ્રયત્નને સેવ્યા કરે છે ઉત્તમ મુનિવરો અન્તરથી અનિસ રહીને જૈનધર્મની સેવા કરે છે અને કોઈ વખત તો ઓપ દેરિક કૃત્યથી પણ નિવૃત્ત થઈને આત્મધ્યાનમાં નિમગ્ન થઈ જાય છે આખી દુનિયામા તેઓને કોઈપણ જડ પદાર્થ ઉપર પ્રેમ લાગતો નથી, તેમ છતા તેઓ નિષ્કામ આત્માના શુદ્ધ પ્રેમસાગરમા ઝીલતા હોય છે મિષ્ટાન્નપાકના શાસ્ત્રોને વાચવાથી વા મનન કરવાથી મિષ્ટાન્નરસનો અનુભવ આવતો નથી, પણ મિષ્ટ ભોજનને જમવામા આવે છે તો મિષ્ટરસનો સ્વાદ ખરેખર આસ્વાદી શકાય છે જગત્મા કેટલાક અધ્યાત્મ શાસ્ત્રો અને યોગશાસ્ત્રોદ્વારા આત્માના સુખનુ જ્ઞાન કરે છે, તેઓ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોના પઠનમાત્રથી અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ કથાય છે, પણ વસ્તુત તેઓ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોદ્વારા અન્તરમા ઉપયોગભાવે રહીને અધ્યાત્મરસનો અનુભવ લેઈ શકતા નથી, તેથી તેઓ દ્રવ્યત અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓની ગણનામા ગણી શકાય છે જેઓ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોનુ વાચન કરીને અન્તરમા તે પ્રમાણે ઉંડા ઉતરીને, ખરેખર આત્મસુખનો અનુભવ લેવા સમર્થ થાય છે, તેઓ ભાવની અપેક્ષાએ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ ગણાય છે દ્રવ્ય તે ભાવના કારણભૂત થાય છે જેઓ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોનુ શ્રવણ વાચન અને મનન કરતા નથી તેઓ આત્માના શુદ્ધાનદના ભોગી બની શકતા નથી અધ્યાત્મ શાસ્ત્રો વા યોગશાસ્ત્રોનુ અધ્યયન કરનારાઓ એકદમ ભાવથકી અધ્યાત્મગુણને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી પાકશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને પાકને આસ્વાદવાથી શાન્તિ વળે છે, તેમ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યાબાદ પણ અધ્યાત્મસુખ પ્રાપ્ત કર્યાથી ખરી શાન્તિ મળે છે મુનિવર થઈને ઉત્તમ એવુ અધ્યાત્મ

સુખ આસ્વાદવાનુ છે મુનિયો આત્માના સુખની પ્રતીતિથી જગતના પૌદ્ગલિક સુખને એક નમાન સમજે છે જે મનુષ્યોને આત્મસુખની પ્રતીતિ થઈ નથી, તેઓ પૌદ્ગલિક સુખને માટે દુનિયામા રણના રોઝની પેઠે ભટકયા કરે છે બાહ્યના મનોહર પદાર્થોમા પણ ભોગબુદ્ધિ ન થાય તેનુ કારણ ખરેખર આત્મસુખનો વિશ્વાસ છે આત્માના સુખનો અનુભવ આવે છે ત્યારેજ બાહ્ય પદાર્થોમાથી સુખબુદ્ધિનો વિશ્વાસ ટળે છે યોગીઓ આત્માના શુદ્ધાનન્દરસમા સદાકાલ રાચીમાચી રહે છે અપ્રમત્ત દશાને અનુભવનારા મુનિવરો ખરેખર પરમ સુખની ઝાંખી અનુભવે છે પાચે ઇન્દ્રિયોના વિષયમા-જે ‘વિષ્ટામા ભૂડની પેઠે’ રાચવા માચવાનુ છે તો આત્મસુખનો નિશ્ચય થયો નથી એમ જાણવુ જેને આત્માનન્દના ભોગમા પ્રેમ છે તેને લલનાઓના ભોગસબન્ધની ઇચ્છા રહેતી નથી. જેઓ સ્ત્રીઓના અગસબન્ધમા સુખ માન્યા કરે છે અને તેમા પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેઓને ખરેખર ભાવ અધ્યાત્મરસનો ભોગ પ્રાપ્ત થયો નથી એમ સમજવુ આત્માના શુદ્ધ રસનો જેને રોમેરોમે શુદ્ધ પ્રેમ પ્રગટ્યો છે, તેને પાચ ઇન્દ્રિયોના પૌદ્ગલિક સુખમા કદી આનન્દ પડતો નથી જ્ઞાનીઓ પ્રારબ્ધના યોગે-આહાર, પાન, વિહાર, આદિની ક્રિયાઓ કરે છે, પણ તેઓનુ ચિત્ત તો આત્માના શુદ્ધધર્મમા લાગી રહેલુ હોય છે અપ્રમત્ત દશાનો અનુભવ કર્યા પશ્ચાત્ પ્રમત્ત ગુણસ્થાનકના અનુભવી મુનિવરોના હૃદયમા તો આત્મિક સુખ જ વાસ કરીને રહે છે. આત્માના શુદ્ધગુણમા રમણ કરનારાઓ બાહ્ય જગતની પૌદ્ગલિક ઉપાધિયોથી દૂર રહીને સસારનો ત્યાગ કરે છે. [illegible] -દીક્ષા અગીકાર કરીને-મુનિવર્ગ આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપ [illegible] સાધના સાધે છે ઉપાધિયોથી નિવૃત્ત થયાવિના મનને આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપમા સ્થિર કરી શકાતુ નથી. આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપમાં મનને રમાવવાને માટે સસાર ત્યજીને ત્યાગ અગીકાર કરવાની આવશ્યકતા છે. મુનિવરો આત્મસુખનો અનુભવ લઈને દુનિયાને [illegible] લાભ આપવાનેમાટે ઉપદેશ દે છે અને મનુષ્યોને આત્મસુખની [illegible] વિશ્વાસીઓ બનાવે છે. કેટલાક [illegible] સર્વે એકદમ કઈ આત્મસુખને ભોગવનારા બની શકતા નથી. કેટલાક તો તેમાથી પહેલી ચોપડીના અભ્યાસકોની પેઠે આત્મસુખના જ્ઞાની પહેલી ચોપડીના ભણનારા હોય છે કોઈ બીજી, કોઈ ત્રીજી, કોઈ ચોથી અને કોઈ પાચમી, કોઈ છઠ્ઠી, અને કોઈ સાતમી ચોપડીનો અભ્યાસ કરનારાઓની પેઠે અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનક સુધીનો અનુભવ કરનારા પણ હોય છે. આત્મસુખની શ્રદ્ધા ધારણ કરીને

પરીક્ષા કરે । તેવી પરીક્ષા ખરેખર ઉત્તમ જ્ઞાનયોગ
બાહ્ય દૃષ્ટિધારક દુનિયા કરી શકે । અધ્યાત્મ યોગીઓ
ધ્યાનમા એટલાબધા ઉંડા ઉતરી જાય છે કે, તેથી આ
વિચારોસાથે તેઓના વિચારોનુ મહાન્ અન્તર દેખાય
પ્રવૃત્તિમાર્ગની ઉપાસક હોય છે ત્યારે, તેઓ નિવૃત્તિમાં
હોય છે દુનિયાની ક્રિયા કરતા તેઓની મન, વાણી અને
ક્રિયા અનન્તગુણુ શુદ્ધ અને ઉત્તમ હોય છે અધ્યાત્મ
હૃદયમા ઉત્તમ લેશ્યા હોય છે, તેઓ દુનિયાને સહજ સુ
માર્ગ દેખાડે છે અને દુનિયાને ઉપરના ગુણસ્થાનકપર
પ્રયત્ન કરે છે, ઉત્તમ જ્ઞાનના અનુભવવડે મુનિવરો મોહ
નાઓને હઠાવે છે તેઓ મનમા પ્રગટ થતા વિકલ્પ સકલ્પો
પ્રયત્ન કર્યા કરે છે દુનિયાના પદાર્થોની મોહવાસનાઓનો ક્ષ
તેઓ આન્તરિક પ્રયત્નને સેવ્યા કરે છે ઉત્તમ મુનિવરો અ
અલિપ્ત રહીને જૈનધર્મની સેવા કરે છે અને કોઈ વખત તો
દેશિક કૃત્યથી પણ નિવૃત્ત થઈને આત્મધ્યાનમાજ નિમગ્ન થ
છે આખી દુનિયામા તેઓને કોઈપણ જડ પદાર્થ ઉપર પ્રેમ
નથી, તેમ છતા તેઓ નિષ્કામ આત્માના શુદ્ધ પ્રેમસાગરમા ઝીલ
છે મિષ્ટાન્નપાકના શાસ્ત્રોને વાચવાથી વા મનન કરવાથી મિષ્ટાન્ન
અનુભવ આવતો નથી, પણ મિષ્ટ ભોજનને જમવામા આવે છે
મિષ્ટરસનો સ્વાદ ખરેખર આસ્વાદી શકાય છે જગતમા કેટલાક અ
શાસ્ત્રો અને યોગશાસ્ત્રોદ્વારા આત્માના સુખનુ જ્ઞાન કરે છે,
આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોના પઠનમાત્રથી અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ કથાય છે,
વસ્તુત તેઓ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોદ્વારા અન્તરમા ઉપયોગભાવે
અધ્યાત્મરસનો અનુભવ લેઈ શકતા નથી, તેથી તેઓ દ્રવ્યત અધ્યાત
નીઓની ગણનામા ગણી શકાય છે જેઓ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોનુ વ
કરીને અન્તરમા તે પ્રમાણે ઉંડા ઉતરીને, ખરેખર આત્મસુખનો
ભવ લેવા સમર્થ થાય છે, તેઓ ભાવની અપેક્ષાએ અધ્યાત્મજ્ઞાની
ગણાય છે દ્રવ્ય તે ભાવના કારણભૂત થાય છે જેઓ અધ્ય
શાસ્ત્રોનુ શ્રવણ વાચન અને મનન કરતા નથી તેઓ આત્માના શુ
નદના ભોગી બની શકતા નથી અધ્યાત્મ શાસ્ત્રો વા યોગશાસ્ત્રોનુ અ
યન કરનારાઓ એકદમ ભાવથકી અધ્યાત્મગુણને પ્રાપ્ત કરી શ
નથી પાકશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને પાકને આસ્વાદવાથી શાન્તિ મળે
તેમ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યાબાદ પણ અધ્યાત્મ
ક્યાથી ખરી શાન્તિ મળે છે મુનિવર થઈને ઉત્તમ

પંચપરમેષ્ઠી પ્રથમ સુવર્ણ, તેહથી સંભવ નિર્મલવર્ણ,
તે ૐકાર સદા ધ્યાઇયે, તેહથી મન વાંછિત પામિયે ॥
અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય સહિત દિણંદ, સમવસરણ બેઠા જિનચંદ,
તસુ પ્રતિમા રોપી ધ્યાઇએ, ધ્યાનરૂપસ્થ હિયે ભાવિયે ॥
પરમાનન્દમયી આતમા, સિદ્ધનિરંજન પરમાતમા,
ધ્યાવે પરમ યોગીશ્વર જેહ, રૂપાતીત ધ્યાન ગુણગેહ ॥
ધ્યાનવિધિશ્રુત જેહ મુણાણ, ધ્યાનના ધ્યેય તથા ફલ જાણ,
સામગ્રીવિણ સિદ્ધ ન થાય, કાર્ય કિનારે સુણભાય ॥
સમ્યગ્ યોગતણો અગણી, સધ્યાવે પરમાત્માભણી,
નાથનિરંજન ને નિરાકાર, ચિદાનન્દ પ્રભુ ભદાર ॥
પ્રછન્ન પાપતણી શુદ્ધિ હોય, આધિ વ્યાધિ વ્યાપે નહિ કોય,
પરભવ પરનૈશ્વર્ય લહાય, ધ્યાનપદસ્થ થકી સિદ્ધિ થાય ॥
વિરતિ કામભોગ સ્નતરીર, પરઘર્મૈક ધાયજ લખીર,
સ્વદેહસ્થે એમ ધ્યાવે સદા, શુદ્ધ ઉપાધિરહિત મન મુદા ॥
અતીત ગીતારથ અષ્ટ સમૃદ્ધિ, જ્ઞાતા નર એહનો સુપ્રસિદ્ધ,
નાદબિંદુ વપુ શુદ્ધિ સજોય, પિંડસ્થ ધ્યાન યોગવી હોય ॥
રૂપસ્થધ્યાનલીનાત્મા દમી, ઘિનષ્ટકર્મ ક્ષયથી ઉપશમી,
કેવલજ્ઞાન લહે પ્રાણિયો, રાયપુત્યાઢયપરે જાણિયો ॥
મુકી વરી વિકલ્પ કષાય, ધ્યાતા રૂપાતીત પદ ધ્યાય,
ચિદાનન્દમય થાએ સહિ, રૂપાકાર જિહા ગુણ નહિ ॥
જન્મ લક્ષના પાપ જે, ઉગ્રતપે ન ખપાય,
સમરસમેં મન રાખતા, ખિણમે ખેરૂ થાય ॥
નિસ્પૃહૈક શિરોમણિ, સર્વ પ્રસંગ વિમુક્ત,
મહે પરિગ્રહ આકરા, સમતા રસ સંયુક્ત ॥
ક્ષમા આર્જવ માર્દવ સહિત, નિર્લોભી મુનિરાય,
મન ઉજ્જ્વળ લેશ્યા ધરે, યોગીશ્વર ત્રિરભાય ॥

અપ્રમત્ત દશાના અભિલાષિ મુનિવરો પદસ્થ, પિંડસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાતીત એ ચાર પ્રકારનું ધ્યાન ધરે છે જે ધ્યાન ધ્યાવાની પોતાની યોગ્યતા થઈ હોય છે તે ધ્યાનને મુનિવરો સેવે છે પદસ્થ, પિંડસ્થ અને રૂપસ્થ એ ત્રણ ધ્યાનની સિદ્ધિ થયાવિના રૂપાતીત ધ્યાનની યોગ્યતા પ્રકટતી નથી. પ્રથમતો ધ્યાન કરનાર મુનિવરોએ પદસ્થ ધ્યાનનું અવલંબન કરવું જોઇએ

આત્મસુખનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ આત્માના શુદ્ધ ધર્મને સાધ્યતરીકે ધારીને નિમિત્ત સાધનની સાધના સાધવી જોઈએ આત્માના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્ય અને સુખાદિગુણોના આચ્છાદનોનો નાશ કરવામાટે, ખરા ખાખરો ઉપાયતો એ છે કે આત્માના શુદ્ધોપયોગવડે આત્માનુ ધ્યાન ધરવુ આત્માના શુદ્ધધર્મમા ઉપયોગભાવે રમણુતા કરવાથી પરમાત્મસ્વરૂપ અધર્મનો વિલય થયાવિના રહેતો નથી આત્માના શુદ્ધ ધર્મમા રમણુતા કરવી એજ ભાવ ચારિત્રનો ઉત્સર્ગ માર્ગ છે આત્માના મૂળ ઉત્સર્ગ ધર્મને પ્રકટાવવાનેમાટે વ્યવહાર ચારિત્રની આવશ્યકતા છે પાચ સમિતિવડે, આત્માના શુદ્ધધર્મની પ્રકટતાકરવી જોઈએ. ત્રણ ગુપ્તિવડે આત્માના શુદ્ધધર્મની સાધના સાધવી જોઈએ શ્રીમાન્ દેવચન્દ્રજીએ અષ્ટપ્રવચનમાતાનુ વિસ્તારથી વિવેચન કર્યુ છે, તે અષ્ટપ્રવચન માતાઓવડે અન્તરાત્માને પોષવો જોઈએ પાચ સમિતિ તે અપવાદ ચારિત્ર છે અને ત્રણ ગુપ્તિ તે ખરેખર ઉત્સર્ગ ચારિત્ર છે પાચ સમિતિની આરાધના કર્યાવિના અને ત્રણ ગુપ્તિનુ સેવન કર્યા વિના, આત્માના સહજ આનન્દરસનો સ્વાદ અનુભવી શકાતો નથી, માટે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યવડે આત્માના ગુણોની શુદ્ધિ કરવી જોઈએ

જ્ઞાનાનન્દી મુનિવરો આત્માના શુદ્ધાનન્દ ગુણના અભિલાષી હોવાથી બાહ્ય દશામા તેઓને રુચિ પડતી નથી, જે જે નિમિત્તોવડે રાગદ્વેષ પરિણતિની જાગ્રત્ દશા થાય તે તે નિમિત્તોનો તેઓ ત્યાગ કરે છે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમા સજ્વલનના રાગ દ્વેષ હોય છે મુનિયો અધ્યાત્મજ્ઞાન બળવડે સજ્વલનના કષાયોનો નાશ કરવાનેમાટે પ્રયત્ન કરે છે

મુનિવરો આનન્દસરોવરમા સદાકાલ ઝીલ્યા કરે છે અને તેઓ મુખ્યતયા ધ્યાનમાજ જીવન નિર્ગમન કરે છે ધ્યાનનુ નીચેપ્રમાણે વિશસ્થાનકના રાસમાથી સ્વરૂપ લખવામા આવે છે

ક્ષણ ક્ષણમાહિ ધ્યાવવુ, હૃદયકમલ શુભ ધ્યાન,
આતમસમતા રોપવી, તજી પ્રમાદ દુર્ધ્યાન ॥
જિનમુનિગુણ કીર્તન કરે, વિનયશીલ સપન્ન,
સયમ સૂત્રસુ રક્ત મન, ધર્મધ્યાન ધન ધન્ય ॥
ખતિ મુત્તિ મદ્દવા, જય જિનમતમાહિ પ્રધાન,
ઈત્યાદિક આલબને, ચઢે સદા શુક્લ ધ્યાન ॥
અથવા લોકાલોક પ્રમાણ, કનકનરણ આભા મન આણ,
વિધા સહસ્રસ્થાનક સાધુદેવ, પૂજિત સર્વે શાન્તિકર હેવ ॥

પંચપરમેષ્ઠી પ્રથમ સુવર્ણ, તેહથી સંભવ નિર્મલવર્ણ,
તે ઓંકાર સદા ધ્યાઇયે, તેહથી મન વાંછિત પાઇયે ॥
અષ્ટ પ્રાતિહાર્યે સહિત દિણંદ, સમવસરણ બેઠા જિનચંદ,
તસુ પ્રતિમા રોપી ધ્યાઇએ, ધ્યાનરૂપસ્થ હિયે ભાવિયે ॥
પરમાનન્દમયી આતમા, સિદ્ધનિરંજન પરમાતમા,
ધ્યાવે પરમ યોગીશ્વર જેહ, રૂપાતીત ધ્યાન ગુણગેહ ॥
ધ્યાનવિધિશ્રુત જેહ સુજાણ, ધ્યાનના ધ્યેય તથા ફલ જાણ,
સામગ્રીવિણ સિદ્ધ ન થાય, કાર્યે કિનારે ગુણભાય ॥
સમ્યગ્ યોગતણો અગ્રણી, સધ્યાવે પરમાત્માભણી,
નાથનિરંજન ને નિરાકાર, ચિદાનન્દ પ્રભુ ભદાર ॥
પ્રછન્ન પાપતણી શુદ્ધિ હોય, આધિ વ્યાધિ વ્યાપે નહિ કોય,
પરભવ પરમૈશ્વર્ય લહાય, ધ્યાનપદસ્થ થકી સિદ્ધિ થાય ॥
વિરતિ કામભોગ સ્વશરીર, પરઅલોક થાયજ લખીર,
સ્વદેહસ્થે ઈમ ધ્યાવે સદા, શુદ્ધ ઉપાધિરહિત મન સુદા ॥
અતીત ગીતારથ અષ્ટ સમૃદ્ધિ, જ્ઞાતા નર એહવો સુપ્રસિદ્ધ,
નાદબિંદુ વપુ શુદ્ધિ મજોય, પિંડસ્થ ધ્યાન યોગથી હોય ॥
રૂપસ્થધ્યાનલીનાત્મા દમી, કિલષ્ટકર્મ ક્ષયથી ઉપશમી,
કેવલજ્ઞાન લહે પ્રાણિયો, રાયપુણ્યાઢ્યપરે જાણિયો ॥
મૂકી કરી વિકલ્પ કષાય, ધ્યાતા રૂપાતીત પદ ધ્યાય,
ચિદાનન્દમય થાએ સહિ, રૂપાકાર જિહાં ગુણ નહિ ॥
જન્મ લક્ષના પાપ જે, ઉગ્રતપે ન ખપાય,
સમરસમેં મન રાખતા, ખિણુમેં ખેરૂ થાય ॥
નિસ્પૃહૈક શિરોમણિ, સર્વ પ્રસંગ વિમુક્ત,
સહે પરિષહ આકરા, સમતા રસ સંયુક્ત ॥
ક્ષમા આર્જવ માર્દવ સહિત, નિર્લોભી મુનિરાય,
મન ઉજ્જ્વળ લેશ્યા ધરે, યોગીશ્વર થિરભાય ॥

અપ્રમત્ત દશાના અભિલાષિ મુનિવરો પદસ્થ, પિંડસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાતીત એ ચાર પ્રકારનું ધ્યાન ધરે છે જે ધ્યાન ધ્યાનાની પોતાની યોગ્યતા થઈ હોય છે તે ધ્યાનને મુનિવરો સેવે છે પદસ્થ, પિંડસ્થ અને રૂપસ્થ એ ત્રણ ધ્યાનની સિદ્ધિ થયાવિના રૂપાતીત ધ્યાનની યોગ્યતા પ્રકટતી નથી પ્રથમતો ધ્યાન કરનાર મુનિવરોએ પદસ્થ ધ્યાનનું અવલંબન કરવું જોઇએ

સાલમ્બન અને નિરાલમ્બન એ બે પ્રકારના ધ્યાન છે સાલમ્બન ધ્યાનની સિદ્ધિ થયા બાદ નિરાલમ્બન ધ્યાનમા પ્રવેશ કરી શકાય છે સાલમ્બન ધ્યાન ધરવામાટે જિનેશ્વરની વા શ્રી સદ્ગુરૂની મૂર્તિને દૃષ્ટિ આગળ સ્થાપન કરવી શ્રી તીર્થંકરની મૂર્તિના સામુ એક સ્થિર દૃષ્ટિથી અવલોકીને તેમનુ ઉત્તમ ચારિત્ર સ્મરણ કરવુ તેમણે મોહમલ્લનો કેવી રીતે નાશ કર્યો તેનો વિચાર કરવો તેમણે પરિષહો વખતે પોતાના આત્માને કેવી રીતે ભાવ્યો તેનો વિચાર કરી જવો તેઓ ગૃહસ્થ દશામા કેવા પ્રકારનો વૈરાગ્ય ધારણ કરતા હતા તેનો વિચાર કરી જવો તેમણે દુનિયામા કયા કયા ઉત્તમ કાર્યો કર્યા તેનો વિચાર કરી જવો, દાખલા તરીકે એક શ્રીવીરપ્રભુની મૂર્તિ લેવી, કલ્પસૂત્રમા તેમનુ જીવનચરિત્ર લખ્યુ છે તે મનમા ધારવુ કરીને બાલ્યાવસ્થાથી તેમના ગુણો સભારી જવા તેમની ગભીરતા, માતા અને પિતાનો વિનય, ત્રણ જ્ઞાની છતા દીક્ષા લેવાનો ભાવ અને ચારિત્ર માર્ગનો સ્વીકાર, દેવતા, મનુષ્યો અને તિર્યંચોએ અનેક પ્રકારના ઉપસર્ગો કર્યા તોપણ તેઓનુ આત્મધર્મમા સ્થિર રહેવુ, કેટલાક મનુષ્યોએ તિરસ્કાર કર્યો તોપણ સમાન દૃષ્ટિમા રહેવુ, ઔદયિક ભાવની દૃષ્ટિનો ત્યાગ કરીને અન્તરાત્મ દશામા રમણતા કરવી, ગોશાલાઉપરતાપસે તેજોલેશ્યા મૂકી તેનુ પણ શીતલેશ્યાથી નિવારણ કરવુ, ચડકૌશિક સર્પને પણ પ્રતિબોધ દેવો, કેવલજ્ઞાન થયાબાદ ચતુર્વિધસઘની સ્થાપના કરવી, ગામોગામ ફરીને લાખો અને કરોડો મનુષ્યોને ઉપદેશ દેઈ ધર્મી બનાવવા, અન્તે સોલ પ્રહરની દેશના દેઈને ભવ્ય જીવોનુ શ્રેય કરી શરીરનો ઉત્સર્ગ કરવો, ઇત્યાદિ શ્રીવીરપ્રભુના ગુણોનુ અવલમ્બન શ્રી વીરપ્રભુની મૂર્તિ સામા વિચાર કરીને કરવુ અનેક સદ્ગુણોના ધામ ભૂત એવા શ્રીસદ્ગુરૂની છબીદ્વારા ગુરૂના ગુણોનુ અવલમ્બન કરવુ તે રીતે સાલમ્બન ધ્યાન ધરીને પોતાનામા સદ્ગુણોને પ્રકટાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ કદાપિ કાલે સદ્ગુણોને પ્રકટાવ્યાવિના છૂટકો થવાનો નથી આત્માના ગુણો પ્રકટાવવાને અનેક નિમિત્ત કારણોનુ અવલમ્બન કરવુ તેને સાલમ્બન ધ્યાન કહેવામા આવે છે સાલમ્બન ધ્યાનનો સમાવેશ ધર્મધ્યાનમા થાય છે કોઈપણ મનુષ્યને ગુણસ્થાનકની ઉચ્ચભૂમીપર ચઢવાને માટે સાલમ્બન ધ્યાન ધરવાની આવશ્યકતા છે વ્યવહાર ચારિત્ર અને વ્યવહાર સમ્યક્ત્વનુ આલમ્બન લેવુ તેપણ સાલમ્બન ધ્યાન કહેવાય છે પ્રભુની પૂજા કરવી, પ્રભુના ગુણ ગાવા, વગેરેનો પણ સાલમ્બન ધ્યાનમા સમાવેશ થાય છે છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક પર્યન્ત સાલમ્બન ધ્યાનનો તેમજ પ્રાય સાતમા ગુણસ્થાનકમા પણ અમુક પ્રકારના સાલમ્બન ધ્યાનનો સદ્ભાવ

જણાય છે, પણ ખરી વાતતો કેવલી જાણે-વા બહુશ્રુત જાણે, પણ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક પર્યન્ત સાલંબન ધ્યાનતો હોય છેજ સાલંબનની યોગ્યતા હોય ત્યાંસુધી આલંબનોવડે પરમાત્માનું ધ્યાન ધરવું જોઈએ નિરાલંબન ધ્યાન ખરેખર સાલંબન ધ્યાન કરતાં અનન્તગણું ઉત્તમ છે નિરાલંબન ધ્યાનવડે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે આત્માના દ્રવ્યગુણપર્યાયનું વાર-વાર ચિંતવન કરવાથી નિરાલંબન ધ્યાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

મુનિવરો સમ્યગ્મતિના યોગે આત્માના દ્રવ્યગુણપર્યાયમાં રમણતા કરે છે આત્માના શુદ્ધ ધર્મના ઉપયોગે રમણતા કરવાથી શુકલ ધ્યાનનો અંશ આ કાલમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે છે સાતમા ગુણસ્થાનકની પરિણતિ જેને પ્રાપ્ત થઈ હોય છે તે વખતે તેને શુકલ ધ્યાનરૂપ સૂર્યના અરૂણોદયનો ભાસ થાય છે સાતમા ગુણસ્થાનકથી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકે આવતાં, ધર્મધ્યાનના પાયાનું આલંબન લેઈને મુનિવર આયુષ્ય વ્યતીત કરે છે, છતાં પણ ત્યાં આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનના સદ્ભાવથી પ્રમાદ દશા થઈ જાય છે મુનિવર સાતમા ગુણસ્થાનકના અધ્યવસાયો પ્રાપ્ત કરીને આહારક લબ્ધિની પ્રાપ્તિ કરે છે અને પ્રમાદ દશામાં તેને ફોરવી શકે છે ચારિત્રના વિશુદ્ધ પરિણામથી સાતમા ગુણસ્થાનકમાં મન પર્યવજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય છે આત્માના ધ્યાનમાં સ્થિર રહેવાથી આત્માની શક્તિઓ જાગ્રત્ થાય છે અધ્યાત્મજ્ઞાનિ મુનિવરો સમભાવમાં ઝીલે છે અને જૈનશાસનની પ્રભાવના આદિ કારણવિના લબ્ધિયોને ફોરવતા પણ નથી પૂર્વકોડી વર્ષનો કાલપણ મુનિવરો ધ્યાનમાં વ્યતીત કરે છે ઔદયિક ભાવની દૃષ્ટિ અને તેની રમણતાનો નાશ કરવા, અનેક મનુષ્યો ઇચ્છાઓ ધારણ કરે છે પણ, જેઓ ઉપશમાદિ ભાવમાં પરિણામ પામતા નથી તેઓ આત્માના શુદ્ધ ધર્મને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી આ જગતમાં સર્વે મનુષ્યોને આનન્દરસ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા હોય છે, પણ કોઈ વિરલા જ આત્માના શુદ્ધાનન્દ ગુણને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરે છે ચોથા આરાના મુનિવરો અપ્રમત્ત ભાવને પામીને ક્ષપક શ્રેણિ ઉપર આરોહી કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરીને સિદ્ધસ્થાનમાં બિરાજમાન થયા ! ! તેઓની સમ્યગ્મતિ તે ખરેખર શુદ્ધ ચેતનારૂપે, અર્થાત્ કેવલજ્ઞાન પામીને તેમની સાથે ક્ષાયિકભાવે, સાદિ અનન્તમા ભાગે સંબન્ધ ધરાવનારી થઈ આ કાલમાં એટલે પાંચમા આરામાંતો ચારિત્રના શુદ્ધ પરિણામથી કોઈક અપ્રમત્ત ધ્યાની-જ્ઞાની મુનિવરો સાતમા ગુણસ્થાનકના પરિણામને ધારણ કરી શકે છે-સદાકાલ અપ્રમત્ત દશાના પરિણામ રહેતા નથી સાતમાથી છઠ્ઠું અને છઠ્ઠાથી સાતમે એમ હીંડોળાના જેવા આત્મપરિણામથી ગુણ-

સ્થાનકમા ગમનાગમન થયા કરે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનને અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકનો અનુભવ થયો હોય એમ લાગે છે આવા મુનિવરોના હૃદયમાથી ઉપર્યુક્ત સમ્યગ્મતિના ઉદ્ગારો નીકળે એ સ્વાભાવિક છે

સમ્યગ્મતિ અને અન્તરાત્માના પાત્રો મુનિયો હોય છે, તેથી તેઓનુ અત્ર અધિકારપરત્વે વિવેચન કરવામા આવ્યુ છે સમ્યગ્મતિ અને અન્તરાત્માના સમ્બન્ધે ખરેખરી રીતે સમ્યગ્મતિએ, પોતાના સ્વામીપરત્વે જે જે ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે, તેનો અનુભવ-વસ્તુત સાધુઓની દશા વર્ણન કરીને-દર્શાવ્યો છે

ઉપસહારમા હવે લખવાનુ કે, સમ્યગ્મતિનુ પાત્ર પોતાના આત્મામા છે અને તે જેની સાથે રમણતા કરવા ધારે છે તે પણ શરીરમા રહેલો આત્મા છે અન્તરાત્મા અને સમ્યગ્મતિનો સબન્ધ સદાકાલ યોજ્યા કરવો અન્તરાત્માની સાથે સમ્યગ્મતિને જોડવાના જે જે ઉપાયો હોય તેઓનો આદર કર્યા કરવો અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોનુ વારવાર મનન કર્યા કરવુ નિરૂપાધિસ્થાનકોનુ અવલબન કરીને મનમા શુભ વિચારોને સ્થાન આપ્યા કરવુ અને અન્તરાત્માની દશાની વૃદ્ધિ કરનારા એવા સન્ત પુરુષોનો સદાકાલ સમાગમ સેવ્યા કરવો

સમ્યગ્મતિએ જે ઉચ્ચ ગુણસ્થાનક ભૂમિપર રહીને જે સભાષણ આપ્યુ છે તે ગુણસ્થાનકની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાસુધી,-પોતાના અધિકાર પ્રમાણે વ્યવહારમાર્ગના ઉત્તમ સદાચારો સેવ્યા કરવા અધ્યાત્મ પરિણતિની દશા ન રહે અને શુભાદિ વ્યવહારની પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવામા આવે, એવી ત્રિશકુ જેવી અવસ્થા કદી કરવી નહિ. આત્માની શક્તિયોનો પૂર્ણ વિશ્વાસ થતા જેટલો બાહ્યસૃષ્ટિમા પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે, તેના કરતા આત્માની સૃષ્ટિમા અનન્તગણો પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે આત્માના ગુણોમા પ્રેમ લાગવાથી અશુદ્ધ પ્રેમ પણ શુદ્ધ પ્રેમરૂપે પરિણમે છે આત્મામા કયુ ગુણસ્થાનક આવ્યુ છે અને કયુ ગુણસ્થાનક નથી આવ્યુ, ઇત્યાદિ ગભીર અને અનિશ્ચિત પ્રદેશમા ઉતરીને અનુમાનોના માર્ગપર તર્કો વહાવ્યા કરતા, આત્માના ગુણોની શુદ્ધિ કરવાજ કટિબદ્ધ થઈ પ્રયત્ન કર્યા કરવો, એ કરોડગણુ ઉત્તમ કાર્ય છે આત્માએ પોતાના શુદ્ધ પ્રેમથી શુદ્ધ ધર્મના માર્ગે તરફ ચાલ્યાજ કરવુ મુક્તિના માર્ગમા જે જે અનુભવો તે તે દશાની અવધિએ આવવાના હોય છે તે આવ્યાવિના રહેતા નથી માર્ગમા આગળ ચાલ્યા કરો, પોતાનો શુદ્ધોપયોગ સાક્ષીરૂપે બનીને સત્ય બતાવ્યા કરશે આત્માના શુદ્ધોપયોગે અન્તરમા રમણતા કરતા મનને અગોચર એવા નિર્વિકલ્પ

સુખની ઘેન પ્રગટ્યા વિના રહેવાની નથી આત્માના ધર્મમાં ઉંડા ઉતરવાથી આત્માનુ વાસ્તવિકરૂપ પ્રગટ થયાવિના રહેવાનુ નથી સન્ત પુરૂષો અને વીતરાગના આગમોનુ અવલંબન લેઇને આત્માના શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિમાટે સદાકાલ પ્રયત્ન કર્યાજ કરવો, કદાપિ મોહના જોરથી પ્રમાદ દશામા પડી જવાય તોપણ, પડ્યા તેથી બમણાવેગે આત્માના શુદ્ધ ધર્મની પ્રાપ્તિમાટે પ્રયત્ન કરવો દુનિયાના સ્વાર્થમાટે આત્મસાધકત્વનો ભોગ ગખીને જેઓ પ્રયત્ન કરે છે, તેઓનામા વસ્તુત આત્મામા રહેલા સદ્ગુણો પ્રકટી શક્તા નથી આત્માના ગુણોને પ્રાપ્ત કરવાના માર્ગને જેઓ સરલતાથી અંગીકાર કરે છે તેઓ અનુભવામૃતનો સ્વાદ લહી શકે છે

ઉત્તમ જ્ઞાનીઓ પોતાના આત્મિક સદ્ગુણોનુ પાલન કરતા જાય છે અને અન્યોને ધર્મમાર્ગમા ચઢાવવારૂપ ધર્મસેવા પણ બજાવતા જાય છે ખરેખર, ઉત્તમ ધર્મનો બોધ આપવો અને વીતરાગના માર્ગપર જગતને ચઢાવવુ એ જગતસેવારૂપ ધર્મને મુનિવરો જ આદરે છે, તેઓ આત્મજ્ઞાનવડે પોતે ઉચ્ચગુણોને પ્રાપ્ત કરતા જાય છે અને અન્યોને પણ સહાય કરતા જાય છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનમા એટલુ બધુ બળ હોય છે કે, તેથી દુનિયામા વ્યાવહારિક અને પારમાર્થિક ઉપદેશ, સેવા, વાચન, લેખન અને સઘભક્તિ આદિ કાર્યો કરતા છતા પણ, અહ અને મમત્વભાવની સ્ફુરણા થઈ શકતી નથી જે મુનિવરો અને ગૃહસ્થો આધ્યાત્મિક બળ પ્રાપ્ત કરીને વ્યવહારધર્મ સેવે છે, તેઓનામા સપ, પ્રેમ, ભ્રાતૃભાવ, નિષ્કામ પરોપકાર, સમિતિ, ગુપ્તિ, ભક્તિ, ઉદારવૃત્તિ, ધર્મવાણી, નિ સગતા, ઇચ્છારોધ અને ઉપસર્ગ સહનાર ધૈર્યવૃત્તિ, વગેરે અનેક સદ્ગુણો પ્રકટવાથી અહવૃત્તિ આદિને સ્થાન ન મળવાથી, તેઓ જૈન કોમ, આદિ અનેક સસ્થાઓને ઉચ્ચમાર્ગતરફ લેઈ જાય છે અને અવનતિક્રમના હેતુઓનો નાશ કરી શકે છે, તેમજ નિષ્કામવૃત્તિથી બાહ્ય તથા આન્તરિક પ્રયત્ન કરવાની શક્તિ આવવાથી સિદ્ધપુરૂષોની પેઠે તેઓની મન, વાણી અને કાયામા અલૌકિક એવી શક્તિ પ્રગટે છે અને તેનાવડે તેઓ દુનિયાને દિવ્યસુખમય ભૂમિપ્રતિ લેઇ જાય છે અધ્યાત્મશક્તિવિનાનો એકલો શુષ્કક્રિયામાર્ગ ખરેખર અહકાર, વાસના, અજ્ઞાન આદિ ખાડા અને કાટાથી ભરપૂર હોવાથી, તે માર્ગે ગમન કરનારાઓનુ ચારિત્ર્ય ઉત્તમ પ્રકારનુ પ્રગટી શકતું નથી અધ્યાત્મજ્ઞાન અને તેનાવડે આત્મશુદ્ધિનો માર્ગ સ્વીકાર કર્યાવિના અન્ધપરપરા વ્યવહારક્રિયાઓ કરવામા આવે છે તો, તેમા રસ પ્રગટતો નથી, કેમકે, ઉત્તમ આત્મ-

તે પક્વાનુભવવડે પોતાના અધિકારપ્રમાણે સર્વપ્રકારની પ્રવૃત્તિ વા નિવૃત્તિ અવબોધાય છે

અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓએ ક્રોધાદિક દોષોને જીતવા જોઇએ અધ્યાત્મજ્ઞાન ખરેખર સત્ય અને અસત્યનો ભેદ પાડી આપે છે, પણ પશ્ચાત્ અસત્ય એવા ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, સ્વાર્થ, વૈર, નિન્દા, કલેશ, હિંસા અને અસત્ય આદિ દોષોને હઠાવવા પ્રયત્ન કર્યાવિના તે દોષોનો ક્ષય થતો નથી દુર્ગુણોને હઠાવવામાટે ક્ષણેક્ષણે અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ દુનિયામા અધિકારે જે જે કાર્યો કરવામા આવે તેમા પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે દોષો ન ઉત્પન્ન થાય તેવો ઉપયોગ ધારવો અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓ, પરોપકારઆદિ ધર્મકાર્યોને કરતી વખતે મનમા અહત્વ મમત્વ આદિ દોષોને, ખરેખર અધ્યાત્મજ્ઞાનના બળવડે ઉત્પન્ન થવા દેતા નથી અને તેઓ દરેક કાર્યો કરતી વખતે મગજને તાબે રાખી શકે છે અધ્યાત્મજ્ઞાની થનારને ધર્મક્રિયાઓ અને પારમાર્થિક કાર્યો કરવાના નથી એમ કદી કોઈએ માની લેવુ નહિ, અર્થાત્ અધ્યાત્મજ્ઞાનીઓને પોતાના અધિકારપ્રમાણે સર્વ કરવાનુ છે ગૃહસ્થે ગૃહસ્થના અધિકારપ્રમાણે ધર્માચારો અને પરોપકારિક કૃત્યો કરવા જોઈએ અને સાધુઓએ પોતાના અધિકારપ્રમાણે, ધર્માચારો, ઉપદેશ, પઠન, પાઠન આદિ કૃત્યો કરવા જોઈએ, અધ્યાત્મજ્ઞાનની કસોટી ખરેખર મનુષ્યોના સબન્ધમા આવવાથી થાય છે દુનિયાના–મનુષ્યોના સબન્ધમા આવ્યા છતા મનમા રાગ, દ્વેષ, મમતા અને કામ આદિ દોષોને વારવામા સમર્થ થવાય ત્યારે, તેમજ મનુષ્યો વગેરે તરફથી સાધુઓને તથા ગૃહસ્થોને અનેક ઉપસર્ગો થાય તોપણ તે તે ઉપસર્ગો સામે ટક્કર ઝીલી શકાય ત્યારે, અન્તરમા ચારિત્રરૂપે અધ્યાત્મજ્ઞાન પરિણમ્યુ એમ માની શકાય છે

આત્મામા ઉત્પન્ન થએલો અધ્યાત્મજ્ઞાનનો પરિણામ ખરેખર મન, વચન અને કાયાના યોગને પોતાના તાબે કરીને તેઓને આત્માના સ્વરૂપ તરફ વાળે છે પેટમા દાખલ થયેલી પારાની અને સોમલની માત્રા ખરેખર બાહ્ય શરીરની પુષ્ટિ કર્યાવિના રહેતી નથી, તેપ્રમાણે અન્તરમા અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભ્યાસબાદ પરિણામ પામતુ એવુ અધ્યાત્મજ્ઞાન, ખરેખર મન, વચન અને કાયાના યોગને સુધારવા શક્તિમાન્ થાય છે પેટમા દાખલ થએલી માત્રાઓ તુર્ત પોતાની અસર કરવાને શક્તિમાન્ બનતી નથી, પૃથ્વીમા વાવેલુ રાયણનુ બીજ કંઈ તુર્ત ફલ આપવાને માટે શક્તિમાન્ બનતુ નથી, તેપ્રમાણે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ પણ સર્વને તુર્ત ફલ ન આપી શકે, એમ બનવા યોગ્ય છે વ્યવહારક્રિયાઓ પણ એકદમ દોષોને

ક્ષય કરવાનેમાટે શક્તિમાન્ બનતી નથી, તેથી કોઇએ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવામા કોઇને અટકાવ કરવો નહિ.

આપ્રમાણે અધ્યાત્મજ્ઞાનસબન્ધી પ્રસગોપાત્ત સૂચના કરીને ઉપસહાર કરતા કહેવાનુ કે અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને સમ્યગ્મતિની પ્રાપ્તિ કરવી.

અન્તરાત્માની સાથે સમતારૂપ શય્યામા સમ્યગ્મતિ વાસ કરીને, ખરેખર તે પોતાના આત્મસ્વામિનો શુદ્ધ અધ્યવસાયરૂપ ઉલ્લાસભાવ વધારે છે અને આત્માના અસખ્ય પ્રદેશમા પરમ આનદરસની રેલ પ્રકટાવે છે પોતાના આત્મસ્વામિનુ શુદ્ધવીર્ય પ્રકટ કરે છે અને ક્ષેત્ર, કાલ, વગેરેની સામગ્રીના યોગે તે અન્તરાત્માને પરમાત્માની પદવી અપાવીને તેની સાથે સિદ્ધસ્થાનમા પોતાનુ શુદ્ધચેતનારૂપ ધારીને સાદિઅનન્તભાગે રહે છે સિદ્ધબુદ્ધ થએલો પરમાત્મા, અનન્ત સિદ્ધપરમાત્માઓ કે જે પરમજ્યોતિમય છે તેઓની સાથે, પરમકેવલ જ્ઞાનરૂપ શુદ્ધચેતનાની જ્યોતિવડે સમયે સમયે લોકાલોકનો પ્રકાશ કરતો છતો અને સમયે સમયે અનન્તસુખ ભોગવતો છતો વર્તે છે સમ્યગ્મતિનો સગ પામીને ચારિત્રાદિ સાધનવડે પૂર્વે અનન્તજીવો, શુદ્ધધર્મમા રમણુતા કરીને પરમજ્યોતિપદ પામ્યા, મહાવિદેહક્ષેત્રમા વર્તમાનમા પામે છે અને ભવિષ્યકાલમા અનન્તજીવો પરમજ્યોતિપદને પામશે ભવ્યજીવોએ પરમજ્યોતિપદ પ્રાપ્ત કરવાને માટે સમ્યગ્મતિવડે અન્તરાત્મામા સદાકાલ રમણુતા કરવી લેખક અને વાચકો તથા શ્રોતાઓની સમ્યગ્મતિવડે અન્તરાત્મામા રમણુતા થાઓ!! અને અન્તરમા અનન્તઆનન્દની મગલમાલા પ્રકટો, એવી પરમહિતભાવના છે!!

पद १००

(राग आशावरी)

बेहेर बेहेर नहीं आवे अवसर, बेहेर बेहेर नहीं आवे ॥
ज्यु जाणे त्यु करले भलाइ, जनम जनम सुख पावे ॥ अव० ॥१॥
तन धन योवन सबही जूठो, प्राण पलकमे जावे ॥अव०॥२॥
तन छूटे धन कौन कामको, कायकु कृपण कहावे ॥अव०॥३॥
जाके दिलमें साच बसतहे, ताकू झूठ न भावे ॥अव०॥४॥
आनन्दघन प्रभु चलत पथमें, समरी समरी गुण गावे ॥अव०॥५॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ, અન્ય મનુષ્યોને ઉદ્દેશી

કથે છે કે, હે મનુષ્યો! મનુષ્યભવનો અવસર પુન પુન આવનાર નથી દશ દૃષ્ટાન્તે દુર્લભ મનુષ્યજન્મ પામીને ધર્મરૂપ પરમાર્થના કાર્ય કરવા જોઇએ જેમ જેમ તમારામા જ્ઞાન પ્રગટે તેમ તેમ તમારે ભલાઇના કાર્ય કરવા જોઈએ પરમાર્થના કાર્ય કરીશ તો ભવિષ્યમા થનારા જન્મોમા સુખ પામીશ દેવતા વગેરેની જાતિમા શાતાવેદનીયનો ભોક્તા બનીશ હે મનુષ્ય, તુ બાહ્યવસ્તુઓમા ઇષ્ટત્વ કલ્પીને મુઝાઇશ નહીં, તેમજ તારા મનમા અહંકારથી ફુલીશ નહી જે તન, ધન અને યૌવન અવસ્થાને પામી હે મનુષ્ય! તુ અહંકારી બને છે, તે તન, ધન અને યૌવન તો જૂઠા છે રાવણસરખા અભિમાની નૃપતિઓ પણ પ્રાણ છોડીને પલકમા અન્યભવમા ગયા તન, ધન અને યૌવનાવસ્થાદિમા મૂર્ખ મનુષ્યો મારાપણાની બુદ્ધિ કલ્પે છે કરોડો ઉપાય કરવામા આવે તોપણ રેતીમાથી ઘૃત નીકળતુ નથી, તદ્વત્ કોટી ઉપાયો કરે છતે પણ તન, ધન અને યૌવનમાથી સહજ નિત્યસુખ પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી શ્રીમદ્ કથે છે કે, અરે મનુષ્ય! તું ધનની મમતામા રાત્રીદિવસ કેમ તન્મય બને છે? ધન જડ વસ્તુ છે, ધનને મૂકીને અસખ્ય મનુષ્યો ગયા, પણ ધન કોઈની સાથે ગયુ નહીં શ્રીમદ્ યશોવિજય ઉપાધ્યાય ભગવાન્ કથે છે કે-

परिग्रह ममता परिहरो, परिग्रह दोषनु मूल सलुणे ॥
परिग्रह जेह धरे घणो, तस तप जप प्रतिकूल सलुणे ॥ परिग्रह ॥ १ ॥
परिग्रह मद गरुअत्तणे, भवमांहि पडे जत सलुणे ॥
यान पात्र जिम सायरे, भाराक्रांत अत्यत सलुणे ॥ परिग्रह ॥ २ ॥

ધનાદિકનો પરિગ્રહ પરિહર્તવ્ય છે પરિગ્રહ ખરેખર સર્વ દોષનુ મૂળ છે, જે મનુષ્યો અત્યન્ત પરિગ્રહ અને તેની મૂર્ચ્છાને ધારણ કરે છે તેના તપ, જપ, પણ પ્રતિકૂલતાને ભજે છે પરિગ્રહના મદથી પોતાની મહત્તા માનનારાઓ, ભારાક્રાંત વહાણ જેમ સમુદ્રમા બુડે છે તેમ સસારસમુદ્રમા બુડે છે લક્ષ્મીની લાલચથી અનેકપ્રકારના કુકર્મો થાય છે, તે લક્ષ્મીની અસ્થિરતા છે હે મનુષ્ય! જે લક્ષ્મીને તું ભેગી કરે છે તે તારામાટે થવાની નથી લક્ષ્મીના મોહથી જગતમા અદ્યાપિપર્યંત કોઈ પણ મનુષ્યે સત્યસુખ પ્રાપ્ત કર્યું નથી ભવિષ્યમા કોઈ પણ સત્યસુખ પ્રાપ્ત કરનાર નથી દારૂના નિશા કરતા લક્ષ્મીનો નિશો અદ્ભુત છે લક્ષ્મીનો નિશો રાત્રી અને દિવસ લક્ષ્મીવતના હૃદયમા વ્યાપી રહે છે મનુષ્યો લક્ષ્મીની ચિન્તા કરે છે, પણ લક્ષ્મી, મનુષ્યોની ચિન્તા કરતી નથી હે મનુષ્ય! હવે તુ જાગ્રત થા!! અને લક્ષ્મીની મમતા પરિહર!! શરીરમા વિદ્યમાન છતા લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર!!

પરમાર્થકાર્યમા લક્ષ્મીનો વ્યય કરીને આત્માનો ઉપયોગ ધારણુ કર! શરીર તજ્યાબાદ લક્ષ્મી કાર્યસાધક થવાની નથી શામાટે પોતાને જગત્મા કૃપણુ કહાવે છે? લક્ષ્મી નહીં ખર્ચનારને જગત્ના લોક કૃપણુ કહે છે, માટે લોકો તને કૃપણુ કહે અને પરભવમા સુખ ન મળે એવી અશુભદશાનો ત્યાગ કર જેના મનમા સત્યનો પ્રકાશ પડ્યો છે તેને અસત્ય ભ્રમણાપર ભાન ઉત્પન્ન થતો નથી સત્યતત્ત્વને અવબોધનારાઓ સત્યને ગ્રહણુ કરે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, ચાલતા એવા સસારપન્થમા આત્મસાધક મનુષ્યો પ્રભુના સદ્ગુણો સ્મરણુમા લાવીને ગાયા કરે છે, અર્થાત્ હે મનુષ્યો! તમે ચેતો અને સર્વ બાહ્યપરિગ્રહને તજી પ્રભુના સદ્ગુણો ગાયા કરો શ્રીમદ્ના છેલ્લા કથનનો સાર એ પણુ નીકળે છે કે, પ્રભુને યાદ કરી, સ્મરી સ્મરીને, તેના ગુણો ગાવે તે પ્રભુના પન્થે ચાલે અર્થાત્ જાય, વા એમ પણુ અર્થ ઉદ્ભવી શકે છે કે, શ્રીમદ્ આનન્દઘન પોતે સર્વ બાહ્ય પરિગ્રહોને તજી પ્રભુના સદ્ગુણો ગાતા થકા કહે છે કે, સસાર પન્થમા જે આત્મસાધક મનુષ્યો પ્રભુના સદ્ગુણો સ્મરણુમા લાવી ગાયા કરે છે તેઓ પ્રભુના પન્થે જાય છે, માટે હે મનુષ્યો! તમે ચેતો અને સ્મરી સ્મરીને પ્રભુના ગુણ ગાયા કરો

पद १०१

(राग आशावरी)

मनुष्यारा मनुष्यारा, रिखभदेव मनुष्यारा मनुष्यारा, ए आकणी.
प्रथम तीर्थंकर प्रथम नरेसर,
प्रथम यतिव्रतधारा. ॥ रिखभ० ॥ १ ॥
नाभिराया मरुदेवीको नन्दन,
जुगलाधर्म निवारा. ॥ रिखभ० ॥ २ ॥
केवल लइ प्रभु मुगतें पोहोता,
आवागमन निवारा ॥ रिखभ० ॥ ३ ॥
आनन्दघनप्रभु इतनी विनति,
आ भव पार उतारा ॥ रिखभ० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કહે છે કે, શ્રીપ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવ ભગવાન્ મ્હારા મનમા પ્યારા લાગે છે તેઓ અષ્ટ મહા-

પ્રાતિહાર્યે અને જ્ઞાનાદિ ચાર અતિશયવડે સમવસરણમા બેસી સર્વ ભવ્યોને દેશના આપી ઉત્તમ પરોપકારી થયા અન્ય યોગીઓપણ આદિનાથના નામે શ્રી રૂષભદેવ ભગવાનનુ આરાધન કરે છે પ્રથમ તીર્થંકર અને પ્રથમ નરેશ્વરની પદવીના ધારણ કરનાર તે છે આ અવસર્પિણી કાળમા પ્રથમ તેઓએ યતિનત ધાર્યું હતુ નાભિ નૃપતિના પુત્ર અને મરૂદેવી જનનીના નન્દન, મારા મનમા બહુ પ્યારા લાગે છે યુગલીયાનો ધર્મ નિવારણ કરનાર શ્રી રૂષભદેવ ભગવાન્ છે શ્રી રૂષભદેવ ભગવતે, ઘરબારનો ત્યાગ કરીને મહાવ્રતધારણરૂપ દીક્ષા અંગીકાર કરી, સાધુના વેષમા વનમા ઘણા વર્ષપર્યંત આત્મધ્યાન ધર્યું અને પિંડસ્થ, પદસ્થ, રૂપસ્થ અને રૂપાતીત ધ્યાન પામીને અન્તે કેવલજ્ઞાન પામ્યા કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતા ઇન્દ્રોએ સમવસરણની રચના કરી ભગવાન્ કેવી રીતે દેશના આપે છે તે જણાવે છે

ગાથા

सिंहासणे निसण्णो पायेठविऊण पायपीठमि ।
करधरिय जोगमुद्दा जिणनाहो देसण कुणइ ॥ १ ॥

સિંહાસનમા બેસીને અને પાદપીઠપર પદનુ સ્થાપન કરીને અને કરની યોગ મુદ્રા કરીને જિનેશ્વરભગવાન્ દેશના આપે છે બારે પર્ષદા ભગવાનની દેશના સાભળે છે શ્રી રૂષભદેવ ભગવતે સાધુ, સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રાવિકા એ ચાર પ્રકારે તીર્થની સ્થાપના કરી, તથા ચોરાશી ગણધરોની સ્થાપના કરી તેમને ચોરાશી હજાર મુનિયોની સપદા થઈ ત્રણ લાખ સાધ્વીની સપદા થઈ ત્રણ લાખ અને પાચ હજાર (વ્રત ધારી) શ્રાવકની સપદા થઈ પાચ લાખ અને ચોપન હજાર શ્રાવિકાની સપદા થઈ તેઓ દશ હજાર મુનિવરોની સાથે અષ્ટાપદ પર્વતપર શરીરનો ત્યાગ કરી મુક્ત થયા—ગમનાગમનના ભ્રમણથી રહીત થયા શ્રીમદ્ આનન્દઘન કથે છે કે, હે ભગવન્! મને પણ સસાર સમુદ્રની પાર ઉતારો, તાત્પર્યાર્થ કે આપના જ્ઞાનાદિ સદ્ગુણોનુ ધ્યાન કરતા સસાર સમુદ્રનો પાર પામી શકાય છે આનન્દઘન કહેછે કે હે પ્રભો! આપની સ્તુતિથી સસાર સમુદ્ર તરીશ

पद १०२

(राग काफी)

ए जिनके पाये लागरे, तुने कहिये केतो ए जिनके ॥
आगोइ जाम फिरे मदमातो, मोहनिदरीया शु जागरे॥तुने० ॥१॥

प्रभुजी प्रीतमबिन नही कोइ प्रीतम, प्रभुजीनी पूजा घणी मागरे॰
तुने॰ ॥ २ ॥

भवका फेरा वारी करो जिनचंदा, आनन्दघन पायलागरे॥तुने॰ ॥३॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્આનન્દઘનજી મહારાજ મનને કથે છે કે, આત્મન્! તુ શ્રીજિનેશ્વર ભગવતને નમસ્કાર કર! હવે તને કેટલુ કહેવુ? હે મન! તુ મદોન્મત્ત થઈ અષ્ટપ્રહર સ્વેચ્છાપ્રમાણે કલ્પિત સુખની ભ્રમણાથી પદાર્થોમા પરિભ્રમણ કરે છે ઇષ્ટ પદાર્થોપર રાગ ધારે છે અને અનિષ્ટ પદાર્થોપર દ્વેષ ધારણ કરે છે મોહનીય કર્મને પણ સહાય આપનાર તું છે મોલ કષાય, નવ નોકષાય અને ત્રણ દર્શન-મોહનીય, એમ સર્વે મળી મોહનીય કર્મની અઠ્ઠાવીશ પ્રકૃતિયો છે હે મન! તુ મોહનીય કર્મને પણ સહાયીભૂત થાય છે મન જો ઇષ્ટા-નિષ્ટત્વનો ત્યાગ કરીને નિર્વિકલ્પ દશામા રમણતા કરે છે તો રાગદ્વેષ તુર્ત ઉપરામે છે મન બાહ્યના પદાર્થોનીસાથે સબન્ધ ગખે છે ત્યારે રાગ અને દ્વેષ પ્રગટી નીકળે છે જ્ઞાનશક્તિના પ્રતાપે યદિ મન બાહ્યમા ઇષ્ટાનિષ્ટત્વ કલ્પતુ નથી ત્યારે, રાગ અને દ્વેષની ઉદીરણા થઈ શકતી નથી મન જો આત્માના સન્મુખ રહે છે તો મોહનીય કર્મની નિદ્રાનો નાશ થાય છે હે મન! તુ મોહનિદ્રાથી જાગ અને પરમાત્માના સ્વરૂપમા તન્મય બની જા!! હે મન! તુ એમ અવબોધે છે કે, જગતની મનો-હર વસ્તુઓજ મને પસદ પડે છે અને તેના ઉપર મારી પ્રીતિ થાય છે, પણ આ તારી ભ્રમણા છે જડવસ્તુઓપર તુ પ્રાણ પાથરીશ તો પણ જડવસ્તુઓ તારી થવાની નથી, એક પરમાત્માજ ખરા પ્રીતમ છે તે વિના અન્ય કોઈ પ્રીતમ નથી, એમ તુ નિશ્ચય કર હે મન! તુ પ્રભુની પૂજાની યાચના કર પ્રભુની પૂજા ભક્તિમા તુ તલ્લીન થશે એટલે તને આનન્દની ઘેન પ્રાપ્ત થશે પ્રભુના આન્તરિક જ્ઞાનાદિ ગુણોની પૂજા અને બહુમાનમા તલ્લીન બનેલુ મન આનન્દમા ગરકાવ બની જાય છે પ્રથમ તો પ્રભુની પૂજાભક્તિમા મનને નિરાનન્દ ભાસે છે પણ જ્ઞાનવડે ત્યા મનની સ્થિરતા થાય છે ત્યારે અપૂર્વ આનન્દની ખુમારીને તે અનુભવે છે હે મન! ભવના ફેરાને ટાળનારી એવી જિનેન્દ્રભગવાનની ભાવપૂજામા મગ્ન થા આનન્દના સમૂહભૂત એવા જિનેશ્વર ભગવાનને હે મન! તુ પગે લાગ અઢારદૂષણરહિત શ્રીજિનેશ્વરભગવાન છે અનન્ત ગુણમય શ્રીજિનેશ્વરભગવત છે શ્રી-જિનેશ્વરપ્રભુના ધ્યાનથી આત્માની શુદ્ધતા થાય છે શ્રીજિનેશ્વરના ધ્યાનમા રહેતા આત્મા પરમાત્મારૂપ બને છે, એમ શ્રી આનન્દઘનજી મહારાજ કથે છે

पद १०२

(राग केरबो)

प्रभु भजले मेरा दील राजीरे ॥ प्रभु० ॥
आठ पहोरकी साठज घडीया, दो घडीयां जिन साजीरे. ॥प्रभु०॥१॥
दान पुण्य कछु धर्म करले, मोहमायाकु त्याजीरे ॥प्रभु०॥२॥
आनन्दघन कहे समज समजले, आखर खोवेगा बाजीरे. ॥प्रभु०॥३॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી ભવ્ય જીવને ઉપદેશ દેતા છતા કથે છે કે, હે ભવ્ય જીવ! તુ શામાટે સાંસારિક પ્રપઞ્ચોમા પ્રવૃત્તિ કરી રાગ અને દ્વેષમા અન્ધ બને છે તુ શ્રીવીતરાગપ્રભુને ભજી લે તુ વીતરાગને ભજે તો મારૂ દીલ રાજી થશે અષ્ટપ્રહરની સાઠ ઘડીઓ છે, તેમાથી જિનવરની ભક્તિમા બે ઘડી તો ગાળ! બે ઘડીનુ સામાયક કરીશ તો તને મહાલાભ પ્રાપ્ત થશે બે ઘડીના સામાયકભાવમા રહીને અનેક જીવો મુક્ત થયા અને ભવિષ્યમા થશે સમતાભાવમા જે દ્વિઘટિકા ગાળવામા આવે છે તો આત્માનુ જીવન ઉચ્ચ થયાવિના રહેતુ નથી. બે ઘડીના સમતાભાવની અસર અન્યકાળમા પણ થયા વિના રહેતી નથી અને તેથી રાગ અને દ્વેષની પરિણતિ મન્દ પડે છે રાગ અને દ્વેષની પરિણતિ મન્દ પડતા આત્માભિમુખ પ્રવૃત્તિ થાય છે દુર્ગુણોને ટાળના ઉચ્ચ વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ અંશે અંશે થયા કરે છે પ્રભુભક્તિમા અપૂર્વ આનન્દરસ ઉદ્ભવે છે પ્રભુના સદ્ગુણોને ધ્યેયરૂપે સ્વીકારીને આત્મારૂપ ધ્યાતા, અપૂર્વ અનુભવને પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રભુના ગુણોને લેવા માટેજ પ્રભુનુ ભજન કરવાની આવશ્યકતા છે-પ્રભુ શ્રીમહાવીરસ્વામીના જેવી ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે પ્રભુ મહાવીર જેવી માર્દવતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રભુભક્તિની આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે પ્રભુ મહાવીર જેવા જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રાદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રભુ મહાવીરની ભક્તિની આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે, માટે હે ભવ્યજીવ! તુ પ્રભુની ભક્તિ કરી લે! શ્રીમદ્ કથે છે કે, હે ભવ્ય! દાન પુણ્ય વગેરે તારાથી બને તે વ્યવહારધર્મને સાધી લે દાનના પાચ ભેદ છે તેને યથા શક્તિ સેવી લે! દાન દેવાથી ઉચ્ચગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, સર્વ ધર્મમા દાનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે પુણ્યાનુબન્ધી પુણ્યના હેતુઓને સેવીને મુક્તિસન્મુખ દૃષ્ટિ રાખ,- વ્યવહારનયવડે પુણ્યતત્ત્વ આદરવા યોગ્ય છે મોહમાયાનો ત્યાગ કરીને આત્મામા રમણતા થાય તેમ

પ્રવૃત્તિ કર ! जे जे अंशे रे निरुपाधिकपणु, ते ते अंशे रे धर्म જે જે અંશે નિરૂપાધિપણુ છે તે તે અંશે વીતરાગધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે મોહ-માયાનો ત્યાગ કરીને ભાગવતી દીક્ષા અંગીકાર કરીને પંચમહાવ્રતને ધારણ કર ! શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, હે ભવ્ય જીવ ! તુ આટલા કથનમા ગર્ભ સમજી લે નહીં સમજીશ તો આખર મનુષ્યભવની બાજીને ખોઈશ મનુષ્યભવ અમૂલ્ય છે માટે હે માનવી તુ ચેત !!

पद १०४

(राग)

हठीली आंख्या टेक न मेटे, फिर फिर देखण जाउ ॥ह० ॥ए आंकणी॥
छपल छबीली प्रिय छबि, निरखित तृपति न होई ॥
नटकॉरिडक हटक्कू (हटकरिडुकहटकु) कमी, देत नगोरी रोई ॥ह०॥१॥
मागर ज्योंटमाकेरही, पीय छबीके धार ॥
लाज डाग मनमे नही, काने पछेरा डार ॥ ॥ह० ॥ २ ॥

ભાવાર્થ—સમતા કથે છે કે, મારા શુદ્ધાત્મસ્વામિને દેખવામા મારી એકતારની પેઠે દૃષ્ટિ લાગી રહી છે આંખો પણ હઠીલી થઈને આત્મસ્વામીને દેખવાની ટેક છોડતી નથી, ફરી ફરી આત્મસ્વામીને દેખવાની ઉમેદ ધારણ કરુ છુ છયલછબીલી એવી, પ્રિય શુદ્ધાત્મસ્વામિની છબી નિરીક્ષતા તૃપ્તિ થતી નથી, કોઇકનાર હુ ના કહીને તથા રોકીને તેને અટકાવુ છુ તો, તે નગુરી આંખો રોઈ જાય છે !!

શુદ્ધચેતન પતિને દેખવાને માટે અન્તરચક્ષુઓ મગરની પેઠે ટમટમી રહી છે મેં તો પ્રિય એવા ચિદાનન્દની છબીને પોતાનામા ધારણ કરી છે અને તેમાટે મનમા લાજનો ડાઘો પણ રાખ્યો નથી અને કાને તો પોતાના ઉપર પડદો નાખ્યો છે, અર્થાત્ મ્હારા કાન પ્રભુના વિના કોઇનુ-કાઇ પણ, નહિ સાંભળવાને બ્હેરા બની ગયા છે

સમતાનો આત્મા ઉપર અત્યંત શુદ્ધપ્રેમ પ્રગટ્યો છે, તેથી આત્માની સાથે અન્તરદૃષ્ટિથી તેનો ત્રાટક બની રહ્યો છે ત્રાટકના બે ભેદ છે બાહ્યવસ્તુને એક સ્થિર દૃષ્ટિથી દેખવાને માટે જે ત્રાટક કરાય છે તે બાહ્યત્રાટક કહેવાય છે અને આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપને દેખવાને માટે આન્તરદૃષ્ટિથી જે દેખવુ પડે છે તેને આન્તર ત્રાટક કહે છે પ્રભુપ્રતિમા અને સદ્ગુરુની છબી સામી, ચક્ષુઓ સ્થિર કરીને બાહ્યત્રાટકની સાધના સિદ્ધ કરવામા આવે છે બાહ્યત્રાટકની સિદ્ધિ થતા સંકલ્પ-

पद १०३

(राग फरवो)

प्रभु भजले मेरा दील राजीरे ॥ प्रभु० ॥
आठ पहोरकी साठ घडीयां, दो घडीयां जिन साजीरे. ॥प्रभु०॥१॥
दान पुण्य कछु धर्म करले, मोहमायाकु त्याजीरे. ॥प्रभु०॥२॥
आनन्दघन कहे समज समजले, आखर खोवेगा वाजीरे ॥प्रभु०॥३॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી ભવ્ય જીવને ઉપદેશ દેતા છતા કથે છે કે, હે ભવ્ય જીવ ! તુ શામાટે સાંસારિક પ્રપઞ્ચોમા પ્રવૃત્તિ કરી રાગ અને દ્વેષમા અન્ધ બને છે તુ શ્રીવીતરાગપ્રભુને ભજી લે તુ વીતરાગને ભજે તો મારૂ દીલ રાજી થશે અષ્ટપ્રહરની સાઠ ઘડીઓ છે, તેમાથી જિનરાગની ભક્તિમા બે ઘડી તો ગાળ ! બે ઘડીનું સામાયક કરીશ તો તને મહાલાભ પ્રાપ્ત થશે બે ઘડીના સામાયકભાવમા રહીને અનેક જીવો મુક્ત થયા અને ભવિષ્યમા થશે સમતાભાવમા બે ઘડિકા ગાળવામા આવે છે તો આત્માનુ જીવન ઉચ્ચ થયાવિના રહેતું નથી બે ઘડીના સમતાભાવની અસર અન્યકાળમા પણ થયાવિના રહેતી નથી અને તેથી રાગ અને દ્વેષની પરિણતિ મન્દ પડે છે રાગ અને દ્વેષની પરિણતિ મન્દ પડતા આત્માભિમુખ પ્રવૃત્તિ થાય છે દુર્ગુણોને ટાળનારા ઉચ્ચ વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેથી સદ્ગુણોની વૃદ્ધિ અરો અરો થયા કરે છે પ્રભુભક્તિમા અપૂર્વ આનન્દરસ ઉદ્ભવે છે પ્રભુના સદ્ગુણોને ધ્યેયરૂપે સ્વીકારીને આત્મારૂપ ધ્યાતા, અપૂર્વ અનુભવને પ્રાપ્ત કરી શકે છે પ્રભુના ગુણોને લેવા માટેજ પ્રભુનુ ભજન કરવાની આવશ્યકતા છે-પ્રભુ શ્રીમહાવીરસ્વામીના જેવી ક્ષમા પ્રાપ્ત કરવાની જરૂર છે પ્રભુ મહાવીર જેવી માર્દવતા પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રભુભક્તિની આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે પ્રભુ મહાવીર જેવા જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રાદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રભુ મહાવીરની ભક્તિની આવશ્યકતા સિદ્ધ ઠરે છે, માટે હે ભવ્યજીવ ! તુ પ્રભુની ભક્તિ કરી લે ! શ્રીમદ્ કહે છે કે, હે ભવ્ય ! દાન પુણ્ય વગેરે તારાથી બને તે વ્યવહારધર્મને સાધી લે દાનના પાચ ભેદ છે તેને યથા શક્તિ સેવી લે ! દાન દેવાથી ઉચ્ચગતિની પ્રાપ્તિ થાય છે, સર્વ ધર્મમા દાનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે પુણ્યાનુબન્ધી પુણ્યના હેતુઓને સેવીને મુક્તિસન્મુખ દૃષ્ટિ રાખ,—વ્યવહારનયવડે પુણ્યતત્ત્વ આદરવા યોગ્ય છે મોહમાયાનો ત્યાગ કરીને આત્મામા રમણતા થાય તેમ

આત્મપતિ ઉપર મારા કરતા અત્યંત પ્રેમવાળી થઇને તેને દેખે છે, એમ સમતાનો કથનાભિપ્રાય છે કોઇને તો આખો ફાડીને, પ્રિય વસ્તુને દેખવી પડે છે, તોપણ આખો પ્રસગોપાત્ત મીચાઇ જાય છે, અર્થાત્ દેખવાના કાર્યથી થાકેલી હોય એમ જણાય છે ચક્ષુઓને, દેખવામા પ્રવૃત્તિ કરાવ્યાવિના ચક્ષુઓ પોતાની મેળે દેખવા પ્રવૃત્તિ કરતી નથી કોઇકિવાર તો કોઇને દેખવાની મરજી છતા આખોને દેખવુ ગમતુ નથી કોઇકજ આખોને પોતાના કબજામા રાખી શકે છે પોતાની મરજીવિના આખો દેખવાનુ કાર્ય કરી શકતી નથી સમતાની દિવ્ય ચક્ષુઓમા તો વિચિત્રતા દેખાય છે પોતે આખોને વારે છે અને ના કહે છે છતા આખો ખરેખર પાછી હઠતી નથી અને રૂદન કરીને આત્મસ્વામીને દેખવામા લાગી રહી આન્તરિક ત્રાટકથી આત્મપ્રભુની સાથે તારોતાર મેલાવે છે આત્મપ્રભુ ઉપર આવો સમતાની આખોથી આન્તરિક ત્રાટક થાય છે અને તેથી સહજ રાજયોગની સિદ્ધિ થાય છે, આન્તરિકદૃષ્ટિથી આત્મપ્રભુને દેખવામા જે લય લાગે છે તેજ સહજ ચારિત્રયોગ વા રાજયોગનો ભેદ ગણાય છે આત્મપ્રભુને મળતા બાહ્યઇન્દ્રિયો પણ બાહ્યવ્યાપાર તજીને, તેમજ બાહ્યરમણુતા તજીને આન્તરિક આત્મપ્રભુતરફ ગમન કરવાને શક્તિમાન્ થાય છે કહેવાનો સારાશ એ છે કે, આત્માનુ ઇન્દ્રિયોદ્વારા બાહ્યમા પરિણમેલુ વીર્ય પણ પુદ્ગલનો સગ છોડીને આત્માના મૂળધર્મમા પરિણમે છે આત્માની શક્તિયો ઉપશમાદિભાવે પરિણામ પામે છે છેવટે સર્વે ક્ષાયિકભાવે પરિણામ પામે છે સમતાની ચક્ષુમા પણ અત્યન્ત શુદ્ધપ્રેમનો આવિર્ભાવ થવાથી તે સમતાનુ કહ્યુ ન માને અને તેને જેમા આનદ પડે છે એવા આત્મસ્વામિને દેખ્યાજ કરે, એ પ્રથમકોટીના શુદ્ધપ્રેમનુ લક્ષણુ જાણુવુ આખથી પ્રેમ જણાય છે,–મનુષ્યો એકબીજાને મળે છે ત્યારે ચક્ષુદ્વારા પ્રેમ હોય છે તો જણાયાવિના રહેતો નથી સ્રીને સ્વામિની સાથે પ્રથમ ચક્ષુથી પ્રેમ થાય છે જેની આખમા પ્રેમ હોતો નથી તેના હૃદયમા તો પ્રેમ હોયજ કયાથી? વિદ્વાનો ચક્ષુ દેખીને પ્રેમની પરીક્ષા કરે છે હજારો ચક્ષુઓમાથી પણ પોતાનાપર પ્રેમવાળી ચક્ષુઓને પારખી શકાય છે ચક્ષુનો પ્રેમ સિદ્ધ હોય છે તો આત્મસ્વામિની સાથે ચક્ષુદ્વારા ત્રાટક કરીને અન્તરના મેળાપની તૈયારીઓ કરી શકાય છે ચક્ષુનો પ્રેમ જ્યારે અત્યત વધી જાય છે ત્યારે તે સ્વતત્ર બળવાળો થઇને ચક્ષુઓને આત્મપ્રભુને દેખવામા સ્થિર કરી દે છે અને આવતા વિક્ષેપોને પણ દૂર હઠાવી દે છે

બળની સિદ્ધિ થાય છે એક કલાક વા બે કલાકનો બાહ્યનાટક સિદ્ધ થાય છે ત્યારે આખોવડે જેને દેખવામા આવે છે તે મનુષ્યનુ પોતાના પ્રતિ આકર્ષણ થાય છે બાહ્યનાટક કરતા આભ્યતર આત્મસ્વરૂપનો નાટક અનન્તગુણો ઉત્તમ છે બાળજીવો બાહ્યનાટકને તો સાધી શકે છે, પણ અન્તરનાટકને તો જ્ઞાનયોગીઓ સાધી શકે છે બાહ્યનાટકને સિદ્ધ કરવાની આવશ્યકતા છે બાહ્યનાટક કરીને રૂપાદિક મોહથી દૂર રહેવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

બાહ્યનાટક કરતા આત્માના સ્વરૂપ સામી દૃષ્ટિ યોજતા અનત ગુણી પ્રેમની વિશુદ્ધિ થવી જોઇએ બાહ્યનાટકમા પણ પ્રેમ હોય છે તો તેની સિદ્ધિ કરી શકાય છે સમતા પોતાની ચક્ષુવડે અત શુદ્ધાત્મ પતિપર અન્તરદૃષ્ટિથી નાટક કરે છે સમતાનો આત્મપતિપર અત્યત નિશુદ્ધ અનતગુણો પ્રેમ હોવાથી, તેની દિવ્યચક્ષુઓ પણ આત્માને દેખ વામા એકતારૂપે બની રહે છે એકીટસે દિવ્ય ચક્ષુ ખરેખર આત્મ સ્વામિના રૂપને દેખે છે અનન્તગુણની શોભાવાળો અને અનન્તસુ ખનો દેનાવાળો એવો ચેતનપતિ છે, એવા આત્મપતિની છબી અર્થાત્ અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ વ્યક્તિને દેખી, તૃપ્તિ (સન્તોષ) થતી નથી, અર્થાત્ દેખવામાત્રથી સન્તોષ થતો નથી, પણ આત્મસ્વામીને પરિપૂર્ણ શુદ્ધ ભાવથી તન્મયપણે મળવાથી અનન્તસુખ મહોદધિ પ્રગટે છતે તૃપ્તિ થાય છે સમતાની આન્તરિક ચક્ષુપણ આત્મસ્વામિની સાથે લાગી છે અને તેવડે દેખતા તૃપ્તિ થતી નથી, એમ કહીને સમતાએ પોતાનો અત્યત શુદ્ધપ્રેમનો વસ્તુત સબન્ધ આત્માની સાથે છે એમ જણાવ્યું છે આત્માવિના સમતાને અન્યત્ર પ્રેમ લાગતો નથી મમતાની અનન્ત શક્તિ પણ સમતારૂપે પરિણમીને શુદ્ધપણે વર્તવા લાગી સમતાને જડ પદાર્થોમા લેશમાત્ર પણ પ્રિયત્વ ન ભાસે એમ ખરેખર બની શકે છે આત્માની સમતા પ્રગટે છે ત્યારે અસખ્યાત પ્રદેશરૂપ સ્વઘર મૂકીને તેને બાહ્યમા દૃષ્ટિ દેવી ગમતી નથી સમતા પોતાના આત્મ સ્વામિની વ્યક્તિ ઉપર અનન્ત આસક્ત થઈ છે, તેથી આન્તરિક ચક્ષુ-દ્વારા આત્માનેજ દેખ્યા કરે છે અને વ્યગમા પોતાની આખોને ઠપકો આપે છે એમ અવબોધાય છે

વારવાર સમતાની દિવ્ય ચક્ષુઓ આત્મપ્રભુને જોયા કરે છે મમતા તેને કોઈવાર ના કહીને તથા રોકીને અટકાવે છે, તો નગુરી આખો રોઇને અશ્રુઓ ઢાળે છે આમ સમતા બોલીને એમ જણાવે છે કે, આ ત્મસ્વામિને દેખવામા ચક્ષુઓને પણ એટલો બધો પ્રેમ લાગ્યો છે કે તેને ઉખાનતા તેઓ અશ્રુઓ કાઢીને રૂદન કરે છે ચક્ષુઓ પણ ખરેખર

સમતાની ચક્ષુમા આત્મપ્રભુને દેખવા માટે અત્યન્ત પ્રેમ છે અને તે કેટલો બધો છે તે જાણવુ શક્તિની બહાર છે ચક્ષુમાજ પ્રેમ છે એમ નથી, કિન્તુ તેના સર્વ પ્રદેશે પ્રેમ, પ્રેમને, પ્રેમ વ્યાપી રહ્યો છે

સમતાની ચક્ષુ, ખરેખર મગરની દૃષ્ટિ પેઠે આત્મપ્રભુને દેખવાને માટે ટમટમી રહી છે એ વાત પોતે નિવેદન કરે છે, તેથી અવબોધ વાનુ કે તેનો પ્રેમ ખરેખર આત્મપતિ ઉપર જેવો છે તેનો અનુભવ તે પોતેજ જાણી શકે છે જેના આત્મામા એવી ઉત્તમ સમતા ઉત્પન્ન થઈ હોય છે તેજ તેનો અનુભવ જાણી શકે છે સમતાની દૃષ્ટિ ખરેખર નિમેષવિના એકીટસે આત્મપ્રભુને ધારીધારીને અવલોકે છે

સમતા કથે છે કે, મનમા પણ લજ્જાનો ડાઘો નથી મન, અલ્પ માત્ર પણ લજ્જાને રાખ્યાવિના આત્મપ્રભુને અવલોકવા અને આત્મપ્રભુને પોતાના ધારણ કરવા ઉત્સાહવાળુ થયુ છે ચક્ષુનો આત્મપ્રભુની સાથે નિરકુશ પ્રેમ થયાબાદ મન પણ લાજનો ત્યાગ કરીને આત્મસ્વામિપર પ્રેમ ધારણ કરવા લાગ્યુ આત્મપ્રભુપર જેનો શુદ્ધ પ્રેમ છે તેને દુનિયાથી શામાટે બીવુ જોઇએ? દુનિયા પોતાના માટે શું કહેશે તેના વિચારમાંને વિચારમા જેઓ લાજ પામીને પોતાના કાર્યથી પાછા હઠે છે, તેના જેવા જગત્મા કોઈ કાતર (નપુસક) નથી દુનિયાની લજ્જા ધારણ કરવાથી પોતાનુ કાર્ય સિદ્ધ થતુ નથી શૂર મનુષ્યો દુનિયાના બોલ સામુ જોતા નથી જેઓ દુનિયાના બોલ સાભળીને તે આધારે પ્રવૃત્તિ કરવા ચાહે છે એના દોઢચતુરો, ડરકુસીયાની પેઠે પુરૂષાર્થથી હીન થાય છે શ્રી તીર્થંકરના આચાર અને ઉપદેશ સબન્ધી પણ દુનિયાનો એકસરખો મત નથી, તો અન્ય સામાન્ય મનુષ્યોસબન્ધી તો શુ કહેવુ?

દાખલા તરીકે ગામ વચ્ચોવચ્ચ એક કૂવો ખોદાવ્યો હોય અને તે સબન્ધી લોકોના અભિપ્રાય પૂછીએ તો સર્વના એકસરખા અભિપ્રાય મળી શકશે નહિ કોઈ કહેશે કે કુવો સાકડો થયો કોઈ કહેશે કે કુવો પહોળો થયો કોઇ કહેશે કે અમુક ઠેકાણે અમુક ભૂલ રહી કોઈ કહેશે કે અમુક ઠેકાણે ગવાક્ષ મૂકવાની જરૂર હતી કોઇ કહેશે કે કૂવો ન ખોદાવ્યો હોત તો સારૂં આ પ્રમાણે જોતા દુનિયાનો કોઇપણ વસ્તુમાટે એકસરખો મત મળતો નથી ગાત પુછડી વાળા ઉદરની કલ્પિત કથા તથા એક ઘોડી અને તેનાઉપર બેસનાર બુઢ્ઢા મીયા અને તેના નાના પુત્રની કથા જોતા સ્પષ્ટ કહેવુ પડે છે કે, દુનિયાની ધ્યાનમા એકસરખુ કોઈ પણ આવતુ નથી

ચેતન—જીવોની ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની મતિ હોવાથી, ધર્મના આ-ચારો અને વિચારોમા પણ ભેદ પડે છે અનાદિકાળથી પ્રત્યેક જીવના ધર્મના આચારો અને વિચારો પ્રાય ભિન્ન ભિન્ન પ્રવર્તે છે-મતિજ્ઞાનના યોગે આમ બની શકે છે પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાના વિચારમાટે અભિ-માની રહે છે અનાદિ અનતકાલપર્યન્ત ધર્મસબન્ધમા સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ એ બે ભેદ રહેવાના

વિચક્ષણ—જ્યારે આપના કહેવા પ્રમાણે સર્વે મનુષ્યોના ભિન્ન ભિન્ન મત છે ત્યારે મારે શુ કરવુ જોઈએ ? (તેણે પોતાની સર્વ હકીકત કહીને ખુલાસો માગ્યો)

ચેતન—મનુષ્યમાત્રને સર્વજ્ઞની વાણીના આધારે તત્ત્વોનો બોધ કરીને વિવેકજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવુ જોઈએ સદ્ગુરૂ દ્વારા જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પોતાના અધિકાર પ્રમાણે વર્તવુ જોઈએ પોતાનો આત્મા સાક્ષી પૂરે અને જૈન તત્ત્વજ્ઞાનથી જે અવિરૂદ્ધ હોય તેનો આદર કરવો જોઈએ પોતાના અધિકાર પ્રમાણે ધર્મપ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ

વિચક્ષણ—આપનુ કથન સત્ય છે, કિન્તુ દુનિયાના લોકો નિન્દા કરે છે અને તેથી પોતાના વિચારો પ્રમાણે આચારોમા પ્રવૃત્તિ થઈ શકતી નથી કેમકે લોગવિરૂદ્ધચાઓ વગેરે પાઠોથી પણ બોધ મળે છે કે, લોકવિરૂદ્ધનો ત્યાગ કરવો જોઈએ

ચેતન—શ્રી સર્વજ્ઞની વાણીથી અવિરૂદ્ધ, એવા પોતાના વિચારો પ્રમાણે-અધિકાર યોગ્યતાએ-પ્રવૃત્તિ કરવામા કોઇનાની લજ્જા વા ભય પામવાની જરૂર નથી લોકવિરૂદ્ધના ઘણા ભેદ છે "લોગ-વિરૂદ્ધચ્ચાઓ" આ વાક દુનિયામા જે વાત મોટે ભાગે વિરૂદ્ધ ગણાતી હોય તે ન કરવી તે આશ્રી છે વ્યાવહારિક અને ધાર્મિક એ બે ભેદ લોકવિરૂદ્ધના પડે છે વ્યાવહારિક લોકવિરૂદ્ધના પણ ઘણા ભેદ છે સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વ એ બે ધર્મભેદે ધાર્મિક લોકવિરૂદ્ધના પણ ભેદ પડે છે જૈનસિદ્ધાન્તોની શ્રદ્ધાવાળા એવા જે લોક તેનાથી વિરૂદ્ધકાર્યનો ત્યાગ કરવો જોઈએ નીતિના આ ચારો અને વિચારોની માન્યતામા પ્રાય ઘણા ભાગે લોકોના મેળ મળે છે માટે તેના પ્રકારની નીતિની માન્યતાથી વિરૂદ્ધ વર્તવુ તે લોકવિ-રૂદ્ધ કહેવાય છે, તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, એમ કહેવાથી ધાર્મિક વિચારો અને આચારો કે જે સ્વાધિકારપ્રમાણે કરવાના હોય છે તેનો "લોકવિરૂદ્ધચ્ચાઓ" એ સૂત્રથી વિરોધ આવતો નથી ગાડરા જેમ અન્યના દોર્યાપ્રમાણે ચાલ્યા કરે છે, તેમ પોતાના ધાર્મિક વિચારોને દૂર કરીને અન્યના અયોગ્ય વિચારો પ્રમાણે દોરાવાની જરૂર નથી. પોતાના સત્ય વિચારોને દાબી રાખનાર મનુષ્ય, ખરેખર દાસ

નિશ્ચયમાર્ગમાં પેઠા છે જેટલા ધ્યાની કહેવાય છે તેટલા ઢોંગી હોય છે, ધ્યાનીઓ કદી સારા હોતા નથી ! કેટલાક લોકોએ વિચક્ષણમુનિને કહ્યું કે આપ ધ્યાનના ધતીંગમાં કેમ ફસાઈ ગયા છો ? વ્યવહારમાર્ગને સેવો વ્યવહારધર્મને અંગીકાર કરો તો તમારૂં સારૂં કહેવાશે વિચક્ષણમુનિએ લોકોની તે વાત કબુલ કરી અને ક્રિયાઓ કરવા લાગ્યા કેટલાક લોકો કહેવા લાગ્યા કે વિચક્ષણમુનિનું ચિત્ત હવે ફરી ગયું છે જડ વ્યવહારને આદરીને તેઓ જડ જેવા બની જવાના, શરીર ક્ષણિક હોવાથી શરીરની ક્રિયા કરનારાઓ પણ ક્ષણિક બુદ્ધિવાળા જાણવા જે ક્રિયા જડ છે તેનાથી થતું ફલ પણ જડરૂપ જાણવું વિચક્ષણમુનિ બિચારા અજ્ઞાની બની ગયા આ પ્રમાણે કેટલાકોની નિન્દા સાંભળીને તેઓ મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે, હવે શું કરવું કે જેથી સર્વે લોકો મારી પ્રવૃત્તિને એકસરખી રીતે સ્વીકારે? વિચક્ષણમુનિએ મનમાં અનેક વિચારો કર્યા પણ કોઈરીતે તેને સત્ય સમજાયું નહિ તેના મનમાં કોઇ બાબતનો નિશ્ચય થયો નહિ, ત્યારે સંસારનગરની બહાર એક વિવેક બાગ હતો તેની અંદર ગયા, ત્યાં એક ચેતનનામના મુનિનું દર્શન થયું ચેતનમુનિને નમસ્કાર કરીને વિચક્ષણમુનિ બેઠા અને વિનયથી પોતાના મનમાં રહેલી શંકાઓનો નાશ કરવાને ચેતનમુનિને નીચેપ્રમાણે પૂછ્યું.

વિચક્ષણ—હે ચેતનમુનિ, આ સંસારમાં કેવા પ્રકારની પ્રવૃત્તિ કરી હોય તો તેથી સર્વ દુનિયા તેને એકસરખી રીતે સ્વીકારે?

ચેતન—હે મહાનુભાવ ! આ દુનિયામાં કોઈપણ બાબતમાં મતભેદ પડ્યાવિના રહેતો નથી, તેથી સર્વ દુનિયાને એકસરખી રીતે માન્ય થાય એવી કોઈ પ્રવૃત્તિ વા એવો કોઈ વિચાર નથી

વિચક્ષણ—દુનિયામાં દરેક જીવના ભિન્ન ભિન્ન મત હોવાનું શું કારણ છે?

ચેતન—દરેક જીવને મતિજ્ઞાન જુદા જુદા પ્રકારનું છે, તેથી સર્વ જીવોની એકસરખી મતિ ન હોવાથી, જીવજીવના ભિન્ન ભિન્ન વિચારો હોય, એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી દરેક જીવને દરેક બાબતનો ક્ષયોપશમ જુદા જુદા પ્રકારનો હોય છે, તેથી એકસરખું સર્વ જીવોને રૂચે પણ નહિ અને એકસરખી કોઈપણ સિદ્ધાન્તની માન્યતા તેઓ સ્વીકારે પણ નહિ વિશેષાવશ્યકમાં અનંત જીવોને ભિન્ન ભિન્ન મતિજ્ઞાન હોય છે તે આશ્રીને અનંતભેદ કહ્યા છે

વિચક્ષણ—ધર્મના આચારો અને વિચારો સંબન્ધી સર્વેના ભિન્ન ભિન્ન મતો કેમ પડે છે?

પહેલી ચોપડીનુ તો જ્ઞાન ન હોય અને સાતમી ચોપડીના અધ્યાપકની નિન્દા કરવી ! તેમ પચસવિનુ તો જ્ઞાન પણ ન હોય અને વૈયાકરણાચાર્યોની સાથે બાથ ભીડવી ! અર્થાત્ સર્વ બાબતની અપેક્ષાવડે વસ્તુતત્ત્વનુ જ્ઞાન ન હોય અને પોતાની અમુક સકુચિત દૃષ્ટિવડે સર્વ મનુષ્યોના આચારો અને વિચારોસબન્ધી અભિપ્રાય આપવા કટિબદ્ધ થવુ ! તેમજ આગમોના અનુસારે સર્વ પ્રકારની અપેક્ષાનુ જ્ઞાન ન હોય અને પોતાના અમુક વિચારથી સર્વાંગમોસબન્ધી અભિપ્રાય બાધવા મડી જવુ ! તે યો ય નથી કોઈ કયા અધિકારથી અને કઇ રૂચિથી ધર્મપ્રવૃત્તિ કરે છે તેના જ્ઞાનવિના, પોતાની દૃષ્ટિ અને અરૂચિથી, તેની વિભિન્નતા અવલોકીને તેની નિન્દા-અદેખાઈ વગેરે કરવી ઇત્યાદિ, અજ્ઞજનોની ટેવ હોય છે અને તેથી તેઓ અનેક મનુષ્યોની-શક્તિ-રૂચિ-અને અધિકારભેદે આચારો અને વિચારોસબન્ધી વિભિન્નતાને જોઈને અપેક્ષાવિના ગમે તેવાઓની નિન્દા, ચર્ચા, અને છેવટે જાતિનિન્દા ઉપર ઉતરીને પોતાના અને અન્ય મનુષ્યોના શ્રેય મા અનેક વિઘ્નો ઉભા કરે છે

જેઓને વસ્તુતત્ત્વનો નિશ્ચય થયો છે તેવા મનુષ્યો, પોતાના અધિકાર પ્રમાણે ધર્મપ્રવૃત્તિનો આદર કરે છે અને અન્ય મનુષ્યોને યોગ્યતાપ્રમાણે તેઓ ધર્મપ્રવૃત્તિનો આદર કરાવે છે અને પોતાના નિશ્ચયથી તેઓ કદી પણ-અનેક પ્રકારની અનેક મનુષ્યો તરફથી ટીકાઓ થતા છતા પણ-પાછા પડતા નથી, તેમજ તેઓ અન્ય મનુષ્યોની ગચ્છભેદે ધર્મક્રિયાની ભિન્ન પ્રવૃત્તિ દેખીને તેઓની સાથે ક્લેશ કરતા નથી, અર્થાત્ પોતાની ક્રિયામા લાજ અને ભય વગેરેને અવકાશ આપતા નથી પોતાની પ્રવૃત્તિથી પોતાની ઉચ્ચતા થાય છે એમ પોતાનો આત્મા સાક્ષી પૂરતો હોય અને તે ધર્મથી અવિરૂદ્ધ ધર્મકૃત્ય હોય તો કદીપણ તેનો ત્યાગ કરવો નહિ દુનિયાના બોલવા ઉપર લક્ષ્ય દેવુ નહિ ફક્ત પોતાની પ્રવૃત્તિ ઉત્તમ થવી જોઈએ અને તેનાથી સદ્ગુણો વધવા જોઇએ દુનિયા જેની ટીકા કરે છે તેનાજ આચાર અને વિચારને પાછળથી અગીકાર કરે છે ધર્મમા સુધારા કરનારાઓને તે વખતમા અનેકપ્રકારના પરિસહો વેઠવા પડે છે, પણ પાછળથી તેમની દુનિયા અનુયાયી બને છે જેઓ જે કાર્ય લેઈને તેને મુકે છે તેઓની મશ્કરી થાય છે

હે વિનયશીલમુનિ ! ઉપર્યુક્ત બોધને હૃદયમા લાવીને સ્વાધિકારપ્રમાણે ધર્માચારને સેવ ! દુનિયાને રીજવવા પ્રયત્ન કરીશ તો આત્માને રીજવી શકાશે નહિ, અને જો આત્માને રીઝવીશ તો દુનિયાને રીઝવી શકાશે નહિ સર્વપ્રકારની રીજનો ત્યાગ કરીને આત્માના ઉપર પ્રેમ

ત્વથી મૂકાતો નથી પોતાના આચારો કે જે શાસ્ત્રાધારે બુદ્ધિગમ્ય અને અનુભવગમ્ય કરીને સ્વાધિકારપ્રમાણે આદર્યા હોય, તેનો કદી ત્યાગ કરવો જોઇએ નહીં પોતાના અધિકારપ્રમાણે મનુષ્ય, જે જે ક્રિયા-રૂચિ અનુસારે કરે અને તે યોગ્ય હોય તો અન્યમનુષ્યોની નિન્દા અથવા ટીકાથી તેણે કેમ તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ? અલબત કદાપિ ત્યાગ ન કરવો જોઈએ. અન્યમનુષ્યોની ચર્ચા વા નિન્દાથી પોતાના સત્ય આચારો અને વિચારોને જે મનુષ્ય છોડયા કરે છે અને અન્યોની પ્રસન્નતા જાળવવા તથા લજ્જા વગેરે કારણથી પોતાના ઉત્તમ વિચારોને દેશવટો આપે છે, તે અનન્તકાલપર્યન્ત દુનિયામા પરિભ્રમણ કરે તોપણ, સત્યધર્મનો આદર કરવા સમર્થ થઈ શકે નહિ પોતાના સત્ય વિચારો અને આચારોની બાબતમા કોઈથી લજ્જા પામવુ ન જોઇએ મનુષ્યે ફક્ત પોતાનામા એટલો વિચાર કરવો જોઇએ કે, તે વિચારો અને આચારો શ્રી સર્વજ્ઞના સિદ્ધાન્ત અવિરૂદ્ધ હોવા જોઈએ-શ્રી સર્વજ્ઞની વાણી શ્રુતજ્ઞાન ગણાય છે શ્રી સર્વજ્ઞના આગમોનો અભ્યાસ કરનારાઓમા પણ મતિભેદે ભેદ પડે છે અને તે અવલોકવામા આવે છે ક્ષયોપશમભેદે મતિજ્ઞાનમા ભેદ પડવાથી, જૈનાગમોનો અભ્યાસ કરનારાઓમા ધર્મક્રિયાઓસબન્ધી મતભેદ જોવામા આવે છે ધાર્મિક ક્રિયાઓના ગચ્છભેદે, ભેદ દેખવામા આવે છે તોપણ જ્ઞાનિમનુષ્ય ગમે તે ક્રિયાનો મૂળ ઉદ્દેશ શોધી કાઢીને પોતાના અધિકારપ્રમાણે ધર્મને સેવે છે લોકલજ્જા અને ભય વગેરેને હીસાબમા ગણતો નથી ધર્મની ક્રિયાઓ સર્વે કંઈ એક મનુષ્યનામાટે એકકાલના નથી અકના ભેદો છે તેમ ક્રિયાઓના પણ ભેદો છે મનુષ્ય પોતે જે ક્રિયા કરતો હોય, તેણે તે ક્રિયા ગુણોની વૃદ્ધિ માટે કરવી જોઇએ પ્રત્યેક મનુષ્યની રૂચિભેદે ધર્મની ક્રિયાના ભેદ પડે છે પણ તે સર્વ ધર્મક્રિયાઓનો મૂળ ઉદ્દેશ 'જો આત્માના સદ્‌ગુણો મેળવવાનો હોય અને તે ક્રિયાઓથી આત્મધર્મની વૃદ્ધિ થતી હોય, તો સર્વના અધિકારભેદે ધર્મની ક્રિયાઓ જુદી જુદી હોય અને લોકો ભિન્ન ભિન્ન ધર્માચારોને સેવતા હોય તો તેથી જરામાત્ર પણ શકા કરવાની જરૂર નથી ભિન્ન ભિન્ન આચારો અને વિચારોમા નયોની સાપેક્ષાએ અનેકાન્તપણે બોધ કરીને આત્માનો શુદ્ધધર્મ પ્રગટ કરવો જોઇએ પોતાનો શુદ્ધધર્મ જે જે હેતુઓથી પ્રગટ થાય તે તે હેતુઓવડે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ' પોતાના અધિકાર પ્રમાણે પોતે પ્રવૃત્તિ કરવી તેમા અન્યો પોતાની દૃષ્ટિથી-અપેક્ષાવડે અધિકાર જાણ્યાવિના ટીકા કરે,-નિન્દા કરે તો તેથી પોતાનો આચાર કદી છોડવો નહિ, આ સર્વ અપેક્ષાએ અવબોધીને આત્માના ધર્મની શુદ્ધિ કરવામાટે અત્યત પ્રેમથી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ

કર અસખ્યપ્રદેશી આત્મપ્રભુની સેવના કર્યા કર તારા સબન્ધી દુનિયા નમે તે કહે તેને સાભળવાની ઇચ્છા પણ ન રાખ ત્હારી સાધનામા અત્યન્ત પ્રેમોત્સાહથી મડ્યો રહે દુનિયામા સાધુ અગર સાધ્વી વા અન્યમનુષ્યો જે કઈ ધર્મપ્રવૃત્તિ કરતા હોય તેની અનુમોદના કર અને બને તો તેમના અધિકારપ્રમાણે ધર્મસાધનામા સહાય આપ આત્મદૃષ્ટિથી સર્વ જીવોને દેખ્યા કર અને તારા નિશ્ચયને તુ દૃઢપણે વળગી રહે જે મનુષ્યો પોતાના નિશ્ચયથી ડગી જાય છે, અર્થાત્ ધારના ખીલાની પેઠે ક્ષણે ક્ષણે ડગી જાય છે તેઓ સ્વનિશ્ચયના સાધક બની શકતા નથી હગાયા ઢોરની પેઠે સર્વ મનુષ્યોની આગળ મશયાત્મા થઈને પરિભ્રમણ ન કર પોતાને માટે આત્મસાક્ષીએ જે નિશ્ચય કરવામા આવ્યો હોય તે ખરો જાણવો "ઘણો ડાહ્યો ઘણો ખરડાય" આ કહેવત અનિશ્ચય બુદ્ધિધારક મનુષ્યોને લાગુ પડે છે જે થાય છે તે સારામાટે થાય છે એમ નિશ્ચય કરીને પોતાનાપર આવી પડેલી ઉપાધિયોને સહન કર તને જે જે ધર્મક્રિયાઓ યોગ્ય લાગે તે કર્યા કર સર્વ ક્રિયાઓનો તાત્પર્યાર્થ એ છે કે, આત્માના અનન્તગુણોને પ્રકટ કરવા વરવિનાની જાન નકામી છે, અર્થાત્ આત્માને મૂળ સાધ્યભૂત અવબોધીને યોગ્ય એવી ધર્મપ્રવૃત્તિને કર્યા કર-દુનિયામા સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ, તેમજ સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વના આચારો પ્રવર્ત્યા કરે છે

જેટલુ બને તેટલુ સ્વાત્મહિત સાધ્યા કર અને આત્મપુરૂષાર્થથી અન્યને પણ સહાય આપ્યા કર તારા નિશ્ચયને મેરૂપર્વતની પેઠે હૃદયમા સ્થિરપણે ધારણ કર પોતાના નિશ્ચયવિના આત્મબળ પ્રગટતુ નથી પોતાનો નિશ્ચય ખરેખર પોતાને પરમાત્મા બનાવવાને માટે સમર્થ થાય છે મનુષ્યોને આત્મનિશ્ચયવિના કોઈપણ કાર્યમા વિજય મળતો નથી જેનો નિશ્ચય ડગી જાય છે તે મહાપુરૂષ બની શકતો નથી દુનિયામા મનુષ્યોના ભિન્ન ભિન્ન વિચારો થાય છે તે તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે થાય છે એમ અવબોધીને પોતાના નિશ્ચયથી જરામાત્ર ડગવુ નહી આગમો પ્રમાણે આ કાલમા સર્વ પ્રકારની ધાર્મિક ક્રિયાઓને સપૂર્ણપણે કરવાને પ્રાય કોઈ શક્તિમાન્ નથી ધાર્મિક આદિ ક્રિયાઓ ખરેખર સર્વને માટે એકસરખી નથી, માટે મનુષ્યોના અનેક મત દેખીને નયોની સાપેક્ષતાએ તેમાથી સાર ગ્રહણ કરવો, પણ કદી શકાશીલ થવુ નહિ સાધુઓની પણ ભિન્ન ભિન્ન ગચ્છમતથી ભિન્ન ભિન્ન ધર્મક્રિયાઓ દેખીને તથા તેમના બાહ્યક્રિયાઓના વિચારો આદિની ભિન્નતા અવલોકીને નયોની સાપેક્ષાએ તે જીવોની મતિ, રૂચિ અને તેઓના અધિકારને .... શાન્ત અને નિશ્શક બનવુ દુનિયામા સાધુઓની ધર્મની દુકાનો

ધારણ કર ! કારણ કે આત્મામા અનન્તસુખ રહ્યુ છે આત્મામા પ્રેમ ધારણ કરીને પોતાના અધિકારપ્રમાણે ધર્મપ્રવૃત્તિ કર્યા કર

વિચક્ષણ—હે ઉપકારક ચેતનમુનિરાજ ! આપે આપેલો બોધ મારા હૃદયમા ઉંડો ઉતરી ગયો છે અને તેની અસર પૂર્ણ રીતે થઈ છે મારી શક્તિ અને મારી પ્રવૃત્તિને મેં જાણી છે અને તેપ્રમાણે હવે પ્રવૃત્તિ કર્યા કરીશ દુનિયાના લોકોના અનેક શબ્દોથી હવે મારા અધિકારની ધર્મપ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરીશ નહિ અદ્યાપિપર્યંત મેં જો લોકોને રીજવવા મારા આચારો અને વિચારોને ફેરવ્યા હતા, પણ લોકલા જનો હવે હુ બિલકુલ સબન્ધ રાખનાર નથી મારા આત્માની શુદ્ધિ માટે અધિકારયોગે જે કરવાનુ હશે તે કર્યા કરીશ મારા ઉપર આપનો અતુલ ઉપકાર થયો છે તે કદી વિસ્મરનાર નથી ધાર્મિક ક્રિયાઓના અનેક ભેદ છે, તપશ્ચર્યા આદિ અનુષ્ઠાનોના અનેક ભેદ છે, ધ્યાનના પણ ભેદ છે, તે સર્વે, જીવોના અધિકારયોગે ફલ દેનારા છે સર્વે ધર્મક્રિયાઓ કઈ એક મનુષ્યના માટે અને તે પણ એકકાલમા કરવા માટે કહી નથી સર્વપ્રકારના ઔષધો કઈ એક રોગીને માટે નથી સર્વપ્રકારની વનસ્પતિ કઈ એક મનુષ્ય માટે નથી,-જેનો જે વખતે ઉપયોગ કરવાનો હોય તે વખતે તેનો આદર ઘટે છે દુનિયા નયોની અપેક્ષા જાણ્યાવિના ધાર્મિક ક્રિયાઓમા લડે છે અને આત્માના શુદ્ધસ્વરૂપની સાધ્યદશા ભૂલી જાય છે તે યોગ્ય નથી હવે મે આપના ઉપદેશ અનુસાર આત્મોપયોગપણે વર્તવા નિશ્ચય કર્યો છે અને તેથી તેપ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરીશ આપના બોધથી હવે મારા મનના સકલ સશયો દૂર થયા છે હવે હુ મારા કર્તવ્યપર લક્ષ્ય રાખીશ મારા આત્માના શુદ્ધધર્મમા અત્યન્ત પ્રેમ ધારણ કરીશ જે સઘળુ પ્રાપ્ત કરવાનુ છે તે સર્વે આત્મામા છે આનદનો સમુદ્ર એવો મારો આત્મા હવે રીજવવો એજ નિશ્ચય કર્યો છે

ચેતન—હે વિચક્ષણમુનિ ! તે જે નિશ્ચય કર્યો છે તે યોગ્ય છે તારા અધિકારપ્રમાણે તુ સદાકાલ પ્રવૃત્તિ કર્યા કર દુનિયાના બોલવાના સામુ ન જો, પણ તારા કાર્ય સામુ જો જે મનુષ્યો પોતપોતાના અધિકારપ્રમાણે કાર્યો કરતા હોય તેની ટીકા ન કર, તેમજ તારી જે જે મનુષ્યો ચર્ચા-નિન્દા કરતા હોય તે બાબતના જવાબ આપવામા જરા માત્ર લક્ષ ન રાખ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વ્યવહાર અને નિશ્ચય એ બે નયથી યથારૂચિ અને યથાશક્તિ આરાધના કર્યા કર તને જે જે ધર્મપ્રવૃત્તિમા અત્યન્ત પ્રેમ થતો હોય તેમા પ્રવૃત્તિ કર જે જે આલબનોવડે તારૂ ચિત્ત સ્થિરતા ગ્રહણ કરતુ હોય તે તે આલબનોને સેવ્યા

ચચળ છતા આત્મામા પ્રેમ ધારણ કરીને દુનિયાની લાજ છોડી દીધી, એ જેવુ તેવુ કાર્ય ગણાય નહિ

સમતા કથે છે કે, મને લજ્જાએ છોડી દીધિ અને કાને તો પોતાના ઉપર પછેડો ઓઢયો, અર્થાત્ હવે આત્માવિનાની દુનિયાની વાત સાભળવી નહિ એવો નિશ્ચય કર્યો કાન દુનિયાની વાતો શ્રવણ કરીને થાકી ગયા, દુનિયાના અનેક શબ્દો સાભળતા તેને આનદ થયો નહિ, કિન્તુ આત્માના સ્વરૂપની વાણી સાભળતા તેના મનમા અત્યત આનદ થયો, તેથી તેણે નિશ્ચય કર્યો કે હવે આત્મધર્મવિનાના દુનિયાના શબ્દો શ્રવણ કરવામા કઈ માલ નથી હરણ અને નાગની-શબ્દો સાભળતા જે દશા થાય છે તે દુનિયા જાણે છે આત્માના ગુણોની વાતો સાભળતા સહજાનન્દ પ્રગટે છે, એમ જાણે કાને નિશ્ચય કર્યો હોય એમ લાગે છે આ પ્રમાણે ચક્ષુ, મન અને કર્ણેન્દ્રિય આદિ ઇન્દ્રિયો આત્માના ઉપર એટલી બધી પ્રેમી બની ગઈ છે કે, તેઓને હવે બાહ્યનો વ્યાપાર ગમતો નથી ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિયોરૂપ ગોપીઓ ખરેખર આત્મરૂપ શ્રીકૃષ્ણના અભિમુખ થઈને તેની દાસીઓ બની ગઈ છે મતિજ્ઞાનના ભેદવાળી એવી ઇન્દ્રિયો આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણની ઉપાસનામા તલ્લીન થઈ તેનુ કારણ ખરેખર પ્રેમ છે આવા ઉત્તમ પ્રેમનુ સ્વરૂપ જે અનુભવે છે તે પણ કથી શકતો નથી સમતા કહેછે કે સર્વેન્દ્રિયોમા પ્રેમરૂપ તત્ત્વ વ્યાપી રહ્યું અને તે ઉલ્લાસમાન થઈ ગયુ, તેના યોગે તે ઇન્દ્રિયો આત્માની ઉપાસના કરીને અદ્વૈત આનદ અનુભવતી ગેય એવુ [illegible] ગાયુ આત્માના પ્રેમમા ગરકાવ થએલી [illegible] હવે, સમતા આગળ શું શું જા[illegible]

પણ ભિન્ન ભિન્ન અવલોકીને મનમા વિચાર કરવો કે,-તેઓને મતિના અનુસારે જેટલુ સુજે છે તેટલુ કહે છે અનેતો પોતાની શક્તિનો તપાસ કરીને તેઓને ધર્મનો સત્યમાર્ગ ગ્રહણ કરવામા સહાય આપવી જેમ જેમ રાગદ્વેષની પરિણુતિ મન્દ પડે છે અને માધ્યસ્થવૃત્તિ પ્રગટે છે તેમ તેમ વીતરાગની વાણીનો અનુભવ પ્રકટતો જાય છે અનેક પ્રકારના ભિન્ન ભિન્ન એકાન્ત મતરૂપ મહાસાગરમા પ્રવેશનારા અજ્ઞ મનુષ્યો ડુબી જાય છે આત્માની શક્તિઓનો વિકાશ કરવો હોય તો અનેક નયોની સાપેક્ષતાએ ધર્મરહસ્યને અવબોધવુ જોઇએ જૈનધર્મમા અનેક મતભેદ પડ્યા છે તો પણ સર્વેનુ સાધ્યબિન્દુ તો આત્માના ગુણોનો પ્રકાશ કરવો તેજ છે આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણોનો પ્રકાશ કરવામાટે સર્વ પ્રકારની બાહ્ય રમણુતા ટાળવાની જરૂર છે બાહ્ય રમણુતામા અનેક દોષને દેખતા છતા પણ તેમા રમણુતા થાય છે આનુ શુ કારણ? આના ઉત્તરમા કહેવાનુ કે આત્મામા રમણુતા કરવામા સુખ છે એમ નિશ્ચય થતો નથી ત્યાસુધી, પર રમણુતામા વિશ્વાસ રહે છે આત્મામા રમણુતા કરવાથી અનત સુખનો ભોગ મળે છે એમ નિશ્ચય થતા, આત્માના રમણુતા થવાની અને તેથી પર રમણુતાની ટેવ સહેજે છૂટી જવાની હે વિચક્ષણમુનિ! તારૂ છેલ્લામા છેલ્લુ આ કાર્ય છે, માટે આત્મામા પૂર્ણપ્રેમથી રમણુતા કર સર્વ સિદ્ધાન્તનો સારપણ એ છે કે, આત્મામા રમણુતા કરવી આત્મામા રમણુતા કરતા છતા પારમાર્થિક કાર્યો પણ કરતા રહેવુ અનેકાન્ત માર્ગેથી ઉત્સર્ગ અને અપવાદનો નિશ્ચય કરીને આત્મધર્મની સાધના સાધવી છેવટમા કહેવાનુ કે તારા નિશ્ચયપ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કર્યાકર

વિચક્ષણ—હે પરમોપકારક મુનિરાજ! આપનો બોધ સાભળીને હુ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનો પ્રેમી બન્યો છુ અને હવે દુનિયાની લાજ, ભય આદિને છોડીને હુ મારા આત્માના-શુદ્ધધર્મની સેવા કરીશ સમતા કહે છે કે, ચેતનમુનિએ વિચક્ષણ મુનિને જે ઉપદેશ આપ્યો છે તે મનન કરવા યોગ્ય છે વિચક્ષણ મુનિએ આત્મા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ મૂકીને આત્મા ઉપર અત્યન્ત પ્રેમ ધારણ કર્યો અને દુનિયાને રીજવવાનો પ્રયત્ન છોડી દીધો, તેમજ તેણે દુનિયાની લાજ છોડી દીધી તેપ્રમાણે મને પણ આત્માના ઉપર અત્યત પ્રેમ ધારણ કરાવીને દુનિયાની લજ્જા છોડાવી દીધી

વિકલ્પ સકલ્પવાળુ મન પણ પોતાની ચચળતાનો પરિહાર કરીને આત્માના ઉપર અત્યન્ત પ્રેમી બની ગયુ અને આત્મામાજ સ્થિરતાનો અનુભવ કરવા લાગ્યુ, એટલુજ નહિ પણ તેણે પોતે

प्रीति अनति परथकी, जे तोडे हो ते जोडे एह ॥
परमपुरुषथी रागता, एकत्वता हो दाखी गुणगेह ॥ ॥ ऋषभ० ॥

અનાદિકાળથી પરવસ્તુમા થનાર પ્રેમને, આત્માના ઉપર ધારણ કરવો જોઈએ પરવસ્તુમા થએલી અનત પ્રીતિને જે તોડે છે તે આત્મામા પ્રીતિને જોડે છે આત્માના ઉપર જો ખરેખરો પ્રેમ પ્રગટ્યો તો જાણવુ કે પરમાત્મપદ પ્રાપ્તિમા વાર લાગવાની નથી પ્રીતિ અર્થાત્ પ્રેમ પણ એક ધર્માનુષ્ઠાન છે પરમાત્માના ઉપર અને સત્તાએ પરમાત્મત્વ જેમા રહ્યુ છે એવા પોતાના આત્માઉપર પ્રેમ ધારણ કરવાથી, મનુષ્યને ધર્મનુ પગથીયુ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રશસ્ય પ્રેમ (પ્રશસ્ય રાગ)થી આત્માના ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે સિદ્ધાતમા પણ તે સબન્ધી કથ્યુ છે કે,

सो सुपमच्छो रागो, धम्मसयोगकारणो गुणदो ॥
पढम कायव्वोसो, यत्तगुणे खवइ त सव्व ॥ १ ॥

અરૂપી, અજ, અવિનાશી, એવા આત્માના ઉપર રાગ વા પ્રેમ ધારણ કરવાથી આત્માના ગુણોનો આવિર્ભાવ થાય છે ગુણો પ્રગટ્યા બાદ આત્માની પરમાત્મદશા થાય છે દશમા ગુણસ્થાનક પર્યન્ત રાગનુ જોર હોય છે આત્માના ગુણોમા અત્યન્ત રાગ યાને પ્રેમ થવાથી આત્મામાજ આત્મા રમણતા કરે છે અને આત્માનેજ આત્મા ખરેખર અનન્તસુખભોગરૂપ ફળ આપે છે આત્મા પોતાની શક્તિવડે પોતાને ધ્યાય છે-સપ્રદાનકારક પણ આત્મામાજ પરિણમે છે અને તેથી અસખ્ય પ્રદેશોથી અનન્તકર્મની વર્ગણા ખરે છે અનન્તગુણનો આધાર આત્માજ પોતે અસખ્ય પ્રદેશરૂપ છે આત્માની પ્રીતિ થવાથી શુદ્ધપણે આત્મામા છ કારકો પરિણમે છે અશુભપ્રેમ પોતે શુભપ્રેમરૂપની પરિણતિરૂપે બનીને આત્માના ગુણો પ્રગટાવી શકે છે

સમતાના કહેવા પ્રમાણે-ખરેખર આત્મસ્વામિવિના તેની તેવી દશા થઈ શકે છે, અર્થાત્ આત્મસ્વામીવિના તેના પ્રાણ રહેવાના નથી, એમ પોતે વદે છે તે સત્ય જણાય છે આવો ઉત્તમ મોક્ષમાર્ગે હેતુભૂત પ્રેમ તે સત્ય પ્રેમ છે ખરેખર તે જેના હૃદયમા પ્રગટે છે તે પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે સમતાના ઉદ્‌ગારોથી આપણે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

वैषयिक प्रेमनो त्याग

પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીસ વિષયોમા જે પ્રેમ થાયછે તે વૈષયિક પ્રેમ ગણાય છે મનથકી પણ પર જડવસ્તુસબન્ધી જે રાગ થાય છે તે પણ વૈષયિક પ્રેમ કથાય છે. એવા વૈષયિકપ્રેમનો ત્યાગ કરવાની આવશ્યકતા છે.

હઠાવી શકાય નહિ આ પ્રમાણે મારા મનની પ્રેમદશાનો અનુભવ કથીને સુણાવું છું કે હે અનુભવ ! હવે તો આત્મપ્રીતમવિના મારો પ્રાણ આ ઠેકાણેજ જતો રહેશે સમતાની સર્વ વાત સાભળીને અનુભવ કહે છે કે, જે જન આતુર છે અને જેનામા ચાતુરી અર્થાત્ ચાતુર્ય છે તેનાથી આનન્દના ઘન એવા આત્મારૂપ પરમાત્મસ્વામી દૂર નથી

સમતાનુ અનુભવ પ્રતિ જે સભાષણ ચાલે છે તેમા એમ અનુભવાય છે કે, સમતા પોતાના સ્વામિની સાથે જે પ્રેમ ધારણ કરી શકે છે તેનુ વર્ણન થઈ શકવુ મુશ્કેલ છે મનોવૃત્તિને જ્યા અત્યન્ત પ્રેમરસ પડે છે ત્યા કોઈ તરફનુ વિઘ્ન ગણ્યાવિના ચાલી જાય છે આજ કારણથી કહેવામા આવ્યુ છે કે "જ્યા ઇચ્છા છે ત્યા માર્ગ છે, જ્યા પ્રેમ છે ત્યા આકર્ષણ છે" સમતાના મનમા જેની તુલના ન થાય એટનો બધો પ્રેમ છે તેથી તે આ પ્રમાણે જેવુ છે તેવુ કથે છે હાથી પોતાના મનથી જ્યારે હાથણીને દેખી મસ્ત બને છે, ત્યારે મહાવતે કરેલા અકુશના પ્રહારોને પણ તે હીસાબમા ગણતો નથી સમતાનુ મન પણ આત્માના ઉપર પ્રેમમસ્ત બની ગયુ છે તેથી તે પાછુ હઠતુ નથી, એમ સમતાનુ કહેવુ સત્યતાવડે યુક્ત છે

સમતા આ પ્રમાણે અનુભવને આત્મવૃત્તાત નિવેદન કરે છે અનુભવ એ આત્માનો આન્તરિક મિત્ર છે સમતાની પાસે અનુભવ આવી શકે છે-સમતાની વાર્તા અનુભવવિના કોઈ શ્રવણ કરવાને લાયક નથી, આમ મનમા સમતા જાણી શકે છે, તેથી તે આ પ્રમાણે કહે છે આત્માના સ્વરૂપમા થનાર પ્રેમ, ઉપરઉપરના ગુણસ્થાનકમા અનત ગુણ વિશુદ્ધ બને છે-આત્માને અને સમતાને ઐક્યભાવ કરાવી આપનાર ખરેખર-આત્મામા ઉત્પન્ન થનાર શુદ્ધપ્રેમજ છે બાહ્યવસ્તુનો જે પ્રેમ છે તેને વિષપ્રેમ કહેવામા આવે છે અને આત્માના સદ્ગુણો અને તે સદ્ગુણોના નિમિત્તો ઉપર થનાર પ્રેમને અમૃતપ્રેમ કહેવામા આવે છે બાહ્યમા સુખની ભ્રાતિથી જે પ્રેમ થાય છે તેનાથી અન્તે વિષની પેઠે દુ ખજ પ્રાપ્ત થાય છે આત્માના ઉપર જેમ જેમ પ્રેમ વધતો જાય છે તેમ તેમ શુક્લલેશ્યાની ઉજ્જ્વલતા વૃદ્ધિ પામે છે આત્માની ઉપર થનાર શુદ્ધપ્રેમ ખરેખર ચન્દ્રની ચાદનીની પેઠે આનન્દ આપ્યા વિના રહેતો નથી બાહ્યવસ્તુઓનો પ્રેમ વિષની પેઠે અવબોધીને તેનો ત્યાગ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ શ્રીમદ્ દેવચન્દ્ર ઉપાધ્યાય તે સમન્ધી ઋષભદેવના સ્તવનમા જણાવે છે કે—

प्रीति अनादिनी विषभरी, ते रीते हो करवा मुजभाव ॥
करवी निर्विष प्रीतडी, किण भान्ते हो कहो बने बनाव ॥ ऋषभ० ॥

प्रीति अनति परथकी, जे तोडे हो ते जोडे एह ॥
परमपुरुषथी रागता, एकत्वता हो दाखी गुणगेह ॥ ॥ रुषभ० ॥

અનાદિકાલથી પરવસ્તુમા થનાર પ્રેમને, આત્માના ઉપર ધારણ કરવો જોઈએ પરવસ્તુમા થએલી અનંત પ્રીતિને જે તોડે છે તે આત્મામા પ્રીતિને જોડે છે આત્માના ઉપર જો ખરેખરો પ્રેમ પ્રગટવો તો જાણવુ કે પરમાત્મપદ પ્રાપ્તિમા વાર લાગવાની નથી પ્રીતિ અર્થાત્ પ્રેમ પણ એક ધર્માનુષ્ઠાન છે પરમાત્માના ઉપર અને સત્તાએ પરમાત્મત્વ જેમા રહ્યુ છે એવા પોતાના આત્માઉપર પ્રેમ ધારણ કરવાથી, મનુષ્યને ધર્મનુ પગથીયુ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રશસ્ય પ્રેમ (પ્રશસ્ય રાગ)થી આત્માના ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય છે સિદ્ધાતમા પણ તે સબન્ધી કથ્યુ છે કે,

सो सुपसथ्थो रागो, धम्मसयोगकारणो गुणदो ॥
पढम कायव्वोसो, वसगुणे खवइ त सव्व ॥ १ ॥

અરૂપી, અજ, અવિનાશી, એના આત્માના ઉપર રાગ વા પ્રેમ ધારણ કરવાથી આત્માના ગુણોનો આવિર્ભાવ થાય છે ગુણો પ્રગટ્યા બાદ આત્માની પરમાત્મદશા થાય છે દશમા ગુણસ્થાનક પર્યન્ત રાગનુ જોર હોય છે આત્માના ગુણોમા અત્યન્ત રાગ યાને પ્રેમ થવાથી આત્મામાજ આત્મા રમણતા કરે છે અને આત્માનેજ આત્મા ખરેખર અનન્તસુખભોગરૂપ ફળ આપે છે આત્મા પોતાની શક્તિવડે પોતાને ધ્યાય છે—સપ્રદાનકારક પણ આત્મામાજ પરિણમે છે અને તેથી અસખ્ય પ્રદેશોથી અનન્તકર્મની વર્ગણા ખરે છે અનન્તગુણનો આધાર આત્માજ પોતે અસખ્ય પ્રદેશરૂપ છે આત્માની પ્રીતિ થવાથી શુદ્ધપણે આત્મામા છ કારકો પરિણમે છે અશુભપ્રેમ પોતે શુભપ્રેમરૂપની પરિણતિરૂપે બનીને આત્માના ગુણો પ્રગટાવી શકે છે

સમતાના કહેવા પ્રમાણે—ખરેખર આત્મસ્વામિવિના તેની તેવી દશા થઈ શકે છે, અર્થાત્ આત્મસ્વામીવિના તેના પ્રાણ રહેવાના નથી, એમ પોતે વદે છે તે સત્ય જણાય છે આવો ઉત્તમ મોક્ષમાર્ગ હેતુભૂત પ્રેમ તે સત્ય પ્રેમ છે ખરેખર તે જેના હૃદયમા પ્રગટે છે તે પરમાત્મપદને પ્રાપ્ત કરી શકે છે સમતાના ઉદ્ગારોથી આપણે પરમાત્મપદ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ

वैषयिक प्रेमनो त्याग

પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોમા જે પ્રેમ થાયછે તે વૈષયિક પ્રેમ ગણાય છે મનથકી પણ પર જડવસ્તુસબન્ધી જે રાગ થાય છે તે પણ વૈષયિક પ્રેમ કથાય છે એવા વૈષયિકપ્રેમનો ત્યાગ કરવાની આવશ્યકતા છે

અનાદિકાલથી પ્રાણીઓ વિષયપ્રેમથી કર્મની પરંપરા વધારીને સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે વિષયપ્રેમ વા વિષયરાગથી મનુષ્યો પોતાના ગુણોનો નાશ કરે છે વિષયો ખરેખર વિષના કરતાં પણ અનંતગુણ અશુભ છે વિષથી એક ભવમાં મરવું પડે છે અને વિષયથી તો અનંતભવપર્યંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે વિષનું ભક્ષણ કર્યાથી પ્રાણનો નાશ થાય છે અને વિષયનું તો સ્મરણ કરવામાત્રથી દ્રવ્ય પ્રાણ અને ભાવપ્રાણનો નાશ થાય છે જે મનુષ્યો, પ્રેમલક્ષણાભક્તિનો પાત્ર ઇન્દ્રિયોના વિષયભોગમાં ઉપયોગ કરે છે, તેઓ દુર્ગતિમાં પ્રવેશ કરે છે અનાદિકાલથી જીવો પરવસ્તુઓમાં પ્રેમ ધારણ કરે છે પણ તેથી અર્થાત્ પરવસ્તુઓથી તેમને સુખ મળતું નથી, તેમજ પરવસ્તુનો પ્રેમ ક્ષણિક હોવાથી બદલાયાવિના રહેતો નથી વિષયપ્રેમમાં મસ્ત બનેલા અજ્ઞાની જીવો વિષયના કીડા બનીને કીડાની પેઠે સંસારમાં અનેક પ્રકારના દુઃખો પ્રાપ્ત કરે છે વિષયના પ્રેમથી મનુષ્યો અનેક પ્રકારના પાપકૃત્યોને આચરે છે વિષય પ્રેમથી અનેક વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કરવા ઇચ્છાઓ પ્રગટે છે અને તેથી પ્રસંગોપાત્ત ઇચ્છાઓની પૂર્તિમાટે અન્ય દોષોપણ સેવ્યાવિના છૂટકો થતો નથી વિષયના પ્રેમથી મનુષ્યો કયા પાપ સેવી શકતા નથી? અર્થાત્ સર્વ પાપ કરે છે હલાહલ વિષ સમાન એવા વિષયના પ્રેમથી દૂર રહેવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ જડ વસ્તુઓના ભોગથી કદી જીવને શાન્તિ થઈ નથી અને ભવિષ્યમાં કોઈ પણ જીવને શાન્તિ થનાર નથી તેમજ પરવસ્તુઓના પ્રેમથી મનુષ્યોને પ્રસંગોપાત્ત-પ્રતિકૂલ સંયોગોપર-દ્વેષ પણ થાય છે પરવસ્તુઓનો રાગ કરવામાં એક અંશ માત્ર પણ સુખ જણાતું નથી રાવણે સીતાના ઉપર વૈષયિક રાગ ધારણ કર્યો, તેનું ફળ કેવું ખરાબ આવ્યું તે સર્વે જાણે છે નિન્નકશેઠે ધાન્યના ઉપર અશુભ રાગ ધારણ કર્યો તેનું ફળ ખરાબ આવ્યું હતું પરવસ્તુના રાગવડે સ્વાર્થની બુદ્ધિ પ્રગટે છે અને તેથી મનુષ્યો અનેક જીવોના પ્રાણ હરીને પોતાનું સારૂં ઈચ્છે છે સ્વાર્થિક પ્રેમથી અન્ય મનુષ્યોને દુઃખ આપવામાં આત્મબળનો ઉપયોગ થાય છે જે પરવસ્તુ ઉપર રાગ ધારણ કરે છે તે ચિન્તામણિ રત્નને બદલે કાચને ગ્રહણ કરે છે જે મનુષ્યો જડ વસ્તુઓની જડતા અને ક્ષણિકતા નથી જાણતા તેઓજ તેમાં મોહ પામે છે સર્વ દોષનું મૂળ ખરેખર વૈષયિક પ્રેમ છે આ સંસારમાં સદાકાળ આત્માને સ્થિર કરનાર વૈષયિક પ્રેમ છે તેના સંબન્ધે કોઈ સુખીઓ થયો નથી અને કોઈ થનાર નથી પુત્ર, ધન, સ્ત્રી, કુટુંબ આદિ ઉપર અપ્રશસ્ય પ્રેમ વા રાગના બંધનથી બંધાયેલા જીવો ખરેખર સંસારરૂપ કેદખાનાથી છૂટા થઈ શકતા નથી

કિમ્પાકના ફળથી કદાપિ સુખ મળી શકે ? તો વિષયના પ્રેમથી સુખ મળી શકે સાંસારિક પદાર્થોના પ્રેમ યાને રાગથી ઈષ્ટપદાર્થોમા મમત્વ થવાથી જીવ પોતાને હાથે પોતે બધાય છે પાચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમા સુખની બુદ્ધિ પ્રગટે છે તેથી, તે તે વિષયોપર પ્રેમ થાય છે, પણ જ્યારે પાચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોમા સુખની બુદ્ધિ રહેતી નથી ત્યારે, વિષયોનો રાગ ટળે છે અને તેથી ભાવ બ્રહ્મચર્ય ગુણની સપ્રાપ્તિ થાય છે

આન્તરિક સુખ તરફ રુચિ પ્રગટયાવિના બાહ્ય વિષયો તરફથી ચિત્ત પાછુ હઠતુ નથી, માટે આત્મિકસુખપ્રતિપાદક શાસ્ત્રોનુ તથા સદ્ગુરૂઓનુ શરણ કરીને આત્મસુખનુ જ્ઞાન કરવુ જોઇએ આત્મિક-સુખનો નિશ્ચય થતા પરવસ્તુઓ ઉપરથી રાગની બુદ્ધિ ટળવા માંડે છે અને આત્માના ઉપર પ્રેમ પ્રગટે છે ધીરે ધીરે પ્રશસ્ય પ્રેમની પણ શુદ્ધિ થતી જાય છે અહો ! જગતમા રાગનો નાશ કરનારા વિરલા મનુષ્યો છે આ કાલમા રાગનો અર્થાત્ પ્રેમનો સર્વથા ક્ષય થતો નથી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમા રહેલા મુનિવરોને પણ સજ્વલનનો રાગ હોય છે મુનિવરો જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનો રાગ ધારણ કરીને સસારના વૈષયિક રાગનો ક્ષય કરે છે સસારી જીવોએ પચેન્દ્રિય વિષયોના ત્યાગી અને પચમહાવ્રતધારી એવા સાધુઓ ઉપર રાગ ધારણ કરવો આમ કરવાથી સસારી જીવોને મોક્ષમાર્ગની અભિરૂચિ પ્રગટે એમા શકા નથી વૈષયિક પ્રેમનો ત્યાગ કરવા માટે દેવ ગુરૂ અને ધર્મનુ આલબન લેવુ જોઇએ દેવ ગુરૂ અને ધર્મનુ આલબન લીધા વિના એકદમ વૈષયિક પ્રેમનો નાશ થતો નથી જે મનુષ્યો આગમો ઉપર પ્રેમ ધારણ કરે છે, તેઓનો પ્રેમ ખરેખર શુદ્ધધર્મ તરફ વળે છે સોના અને પારાને શોધીને શુદ્ધ બનાવનાર જેમ ઔષધીઓ વગેરે હોય છે, તેમ આગમોરૂપ ઔષધીવડે અશુદ્ધ પ્રેમની અશુદ્ધતા ટળે છે અને શુદ્ધતા પ્રગટે છે શાન્તરસ પોષક આગમોના પરિશીલનથી, આત્મા ઉપર રૂચિ પ્રકટે છે અને તેથી દોષોના વિકારોનો ક્ષય થાય છે વૈષયિક પ્રેમનો નાશ કરવા માટે સદ્ગુરૂનાં આલબનસમાન કોઈ પુષ્ટ હેતુ નથી સમતા રસનુ પાન કરનારૂં એવા સદ્ગુરૂના સમાગમથી વિષયપ્રેમરૂપ ઝેર ટળી જાય છે જાગુલી મત્રવડે સર્પનુ ઝેર ઉતારી શકાય છે, તેમ સદ્ગુરૂના વૈરાગ્ય બોધવડે મોહસર્પનુ-વિષમ વિષય પ્રેમ વિષ, ઉતારી શકાય છે વિષય પ્રેમ જ્યારે હૃદયમા સ્ફુરે ત્યારે વિષયની અનિત્યતા ચિંતવવા પ્રયત્નશીલ બની જવુ, તેમજ આત્માના શુદ્ધ ધર્મનુ સ્મરણ કરવા મનને રોકી દેવુ આત્માને કહેવુ કે હે આત્મન્ ! તુ પોતાનુ મૂળ સ્વ-રૂપ ત્યજીને બાહ્યમા કેમ પરિભ્રમણ કરે છે-વિષયના ઝેરીલા વનમા

તારા ગુણોની હાનિ થયા વિના રહે તેમ નથી હે ચેતન ! તને વિર યાદિનો વિષયપ્રેમ કરવો ઘટતો નથી પરવસ્તુમા ભોગની બુદ્ધિ ધારણ કરવી એ કોઈ રીતે સારૂ નથી પરવસ્તુને પોતાના સુખને માટે ઉપયોગમા લેવાનો બુદ્ધિપૂર્વક જે રાગ પ્રગટે છે તે અયોગ્ય છે જડ વસ્તુઓના સુખધર્મ ખરેખર ત્રણ કાલમા નથી, તેથી તેઓ ના ભોગવડે સુખની આશા ધારણ કરવી એ ભ્રાન્તિ છે પરવસ્તુના રાગમા અજ્ઞ મનુષ્યો પોતાનુ જીવન વ્યતીત કરે છે, પણ તેથી તેઓને અન્તે કંઈ લાભ મળતો નથી હે ચેતન ! શા માટે સ્વાર્થમય એવો પરવસ્તુ ભોગનો રાગ ધારણ કરે છે ? તને અદ્યાપિ પર્યંત પરવસ્તુના ભોગરાગથી કિંચિત્ સુખ પ્રાપ્ત થયુ નથી શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવતોએ કેવલ જ્ઞાનથી અપ્રશસ્યપ્રેમનુ જે સ્વરૂપ કથ્યુ છે તે બરાબર છે જડવ સ્તુઓના ભોગની બુદ્ધિથી સ્વાર્થિક રાગ પ્રકટે છે પરવસ્તુ ખરેખર પોતાના સુખ માટે થતી નથી, ફક્ત બાહ્ય સુખને માટે હોય છે બાહ્ય સુખની ક્ષણિકતા હોવાથી આન્તરિક નિત્ય સુખની પ્રાપ્તિનો ત્યાગ કરીને કોણ ક્ષણિક વૈષયિક સુખપ્રાપ્તિ માટે મનુષ્ય જીવન હારે? અલબત કોઈ જ્ઞાની પોતાનુ જીવન હારે નહિ વિષયરાગમા ફસાયલા મનુષ્યો મૂઢની પેઠે પોતાનુ જીવન ગાળે છે વિષયપ્રેમના પ્રેમીઓ ભલે એક ક્ષણને માટે દેવતાઓ જેવા આનદી દેખાય, પણ અન્ય ક્ષણમા તો તેઓના હૃદયમા શોકની લાગણીઓ વાસ કરવાનીજ વિષયરાગની ધૂનમા અજ્ઞ જીવો પોતાને અલૌકિક સુખભોક્તા તરીકે માને છે પણ એ તેઓની ભૂલ છે તાઢ પશ્ચાત્ જેમ તાપ પડે છે, તેમ બાહ્ય સુખના ક્ષણ પશ્ચાત્ દુ ખનો ક્ષણ આવીને ઉભો રહે છે બાહ્ય પદાર્થો જે સુખના સાધનભૂત કલ્પવામા આવ્યા હોય છે તેજ પદાર્થો અમુક સયોગોમા ખરેખર દુ ખના હેતુરૂપે પરિણમે છે બાહ્ય જે જે સયોગો અમુક કાલમા રાગથી સુખહેતુભૂત લાગે છે તેજ બાહ્ય સયોગો પુન બાહ્યવૃત્તિથી દુ ખ હેતુરૂપ લાગે છે જે પદાર્થોમા અત્યત પ્રેમ થાય છે તેજ પદાર્થો ઉપર અત્યત દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે જે પદાર્થો માટે પ્રાણ આપવાની બુદ્ધિ થાય છે તેજ પદાર્થો ઉપર કેટલોક સમય જતા જોવાની પણ બુદ્ધિ થતી નથી જે પદાર્થોમા સુખનો વિશ્વાસ થયો હોય છે તેજ પદાર્થોમા દુ ખનો વિશ્વાસ થાય છે જે જે મનુષ્યો સાથે વૈષયિક રાગનો સબન્ધ બાધવામા આવે છે તે તે મનુષ્યોની સાથે દ્વેષનો પણ સબન્ધ થઈ જાય છે. દુનિયામા સ્વાર્થનો પ્રેમ કોઈની સાથે સદાકાલ રહ્યો નથી અને રહેવાનો નથી

પદાર્થોમા સુખની ભ્રાન્તિથી અજ્ઞ જીવો વૈષયિક રાગને ધારણ

કરીને તે પદાર્થોની પ્રાપ્તિ માટે અન્યોના દાસ બને છે તો પણ તે-ઓનું અન્તે દાસપણું તો ટળતું નથી અશુભ પ્રેમથી મનુષ્યો અનન્ત સુખરૂપ પોતાના આત્માને અવલોકી શકતા નથી જે મનુષ્યો આત્મા તરફ વળ્યા નથી તેઓને તો પોતાનુજ બાહ્ય કાર્ય સત્ય લાગે છે અને તેથી તેઓ આત્મજ્ઞાનિયોને ભ્રમિત થએલા માને છે વિષયપ્રેમના સસ્કારો ટાળવા એ કંઈ સામાન્ય બાબત નથી વૈષયિક પ્રેમને અશુભ જાણુ-વામા આવે છે તોપણ અનાદિકાલથી તેનુ પ્રબલ જોર હોવાથી તેની સ્ફુરણા પ્રગટ્યા કરે છે સ્વપ્નમા પણ અશુભ પ્રેમના સસ્કારો જાગ્રત્ થઈને મન અને કાયા ઉપર પોતાનુ સામ્રાજ્ય પ્રવર્તાવવા બાકી રાખતા નથી વૈષયિક પ્રેમનો નાશ એકદમ થતો નથી વૈષયિક પ્રેમનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, એમ ઉપદેશ દેનારાઓ પણ વૈષયિક પ્રેમના દાસ બની ગએલા દેખવામા આવે છે વૈષયિક પ્રેમનો નાશ કરવામાટે મનુષ્યો વૈષયિક પ્રેમની નિન્દા કરે છે અને તેને ધિક્કારે છે, તોપણ પુન તેને સેવે છે અને વિષય પ્રેમના સેવક તરીકે જગતમા જાહેર થાય છે ઔદારિક શરીરના યોગે પાચે ઈન્દ્રિયોદ્વારા વિષયમા પ્રવૃત્તિ થાયછે, તેમજ ભોગાવલી કર્મના ઉદયથી વિષયભોગમા પ્રવૃત્તિ થાય છે, પણ તેમા જેઓ–એવા પ્રસગે પણ–રાગ ધારણ કરતા નથી, તેઓ અન્તે વૈષયિક પ્રેમથી છૂટે છે, તેમજ સાસારિક દુ ખોથી પણ છૂટે છે દુનિયામા જડપદાર્થો જ્યા ત્યા દેખાવાના, તેમજ તેઓ પોતાના સ્વભાવે રહેવાના, માટે જ્ઞાનીઓએ તેઓમા વૈષયિક પ્રેમ કરવો નહીં, એટલુજ અત્ર કહેવાનુ તાત્પર્ય છે વૈષયિક પ્રેમદૃષ્ટિથી જડ પદાર્થોને અવલોકવા ન જોઈએ પદાર્થોના સ્વભાવ પ્રમાણે પદા-ર્થોને અવલોકવા તેમા કઈ હરકત નથી, કારણ કે વસ્તુના ધર્મોને સમ્યક્ જાણવા તે તો સમ્યગ્જ્ઞાન જાણવુ–રાગ અને દ્વેષવિના વસ્તુને વસ્તુના સ્વભાવ પ્રમાણે અવલોકવી એતો ખરેખર ઉત્તમ જ્ઞાન કથાય છે દરેક પદાર્થોનુ સ્વરૂપ જાણવાની જ્ઞાનરૂચિ આદરવા-યોગ્ય છે, પણ તેમા રાગ ધારણ કરવો જો એ નહિ વૈષયિક પ્રેમ-નો ત્યાગ કરવાથી ખરી શાન્તિ અને સત્ય આનદ પ્રકટેછે

અશુભ વૈષયિક પ્રેમનો ત્યાગ કરવાનો સરસ ઉપાય એ છે કે, સત્ય ધર્મના હેતુઓમા રાગ વા પ્રેમ ધારણ કરવો કોઈપણ પ્રકારની સાસારિક સુખની આશાવિના દેવ ગુરૂ અને ધર્મ ઉપર અને તેના હેતુઓપર જે રાગ ધારણ કરવામા આવે છે, તેને પ્રશસ્ય પ્રેમ વા પ્રશસ્ય રાગ ક[illegible] છે પ્રશસ્ય ધર્મ હેતુઓ ઉપર અને

આત્માના ઉપર પ્રેમ ધારણ કરવામા આવે છે ત્યારે અપ્રશસ્ય પ્રેમ પોતાનુ સ્વરૂપ તજીને પ્રશસ્ય પ્રેમ તરીકે પોતાનુ રૂપ ધારણ કરે છે જગતના સર્વે જીવોપર પોતાના આત્મસમાન પ્રેમ ધારપુ કરવાથી અપ્રશસ્ય પ્રેમ ટળી જાય છે અને હૃદય ક્ષેત્રમા પ્રશસ્ય પ્રેમનો મહા સાગર પ્રગટે છે અને તે પોતાની હદ પ્રમાણે રહે છે

વૈષયિક પ્રેમનો ત્યાગ કરવાના જે જે ઉપાયો બતાવ્યા તે તે પ્રમાણે ભવ્ય જીવોએ પ્રવૃત્તિ કરીને, પ્રશસ્ય પ્રેમને, સમતા સ્ત્રીની પેઠે ધારપુ કરવો જોઇએ આત્માની સમતા સ્ત્રી પોતાના આત્મપ્રભુ ઉપર જેવો પ્રેમ ધારપુ કરે છે, તેવો પ્રેમ ખરેખર આપણા અન્તરમા પ્રકટાવના પ્રયત્ન કરવો જોઇએ અને આત્માની અત્યન્ત શુદ્ધ પ્રેમથી ઉપાસના કરની જોઇએ આત્મા ઉપર થનાર પ્રેમને શુદ્ધ પ્રેમતરીકે અવબોધવો એમ લેખકનો સકેત છે સર્વે પરભાવનો પ્રેમ ટળી જાય અને પોતાના આત્મા ઉપરજ પ્રેમ પ્રગટ્યા કરે, તો અલ્પ કાલમા આત્મા તે પરમાત્મા થાય એમા કોઈ જાતની શકા નથી

આખા પદનો સારાશ એ છે કે, મન વચન અને કાયાના યોગવડે અન્તરમા પ્રેમપૂર્વક આત્મસ્વામિની સાથે રમણુતા કરવી અશુભ પ્રેમને શુભ પ્રેમમા ફેરની નાખવા માટે પ્રભુદર્શન અને પ્રભુપૂજા, તથા સામાયક આદિ છ આવશ્યક, સદ્ગુરુ સેવા, પરોપકાર અને સિદ્ધાન્ત શ્રવણ વગેરેમા પ્રેમપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરવી અને સર્વ હેતુદ્વારા સાધ્ય એવા આત્મા ઉપર પ્રેમ ધારપુ કરવો સર્વે આત્માઓ ઉપર પોતાના આત્માની પેઠે પ્રશસ્ય પ્રેમ ધારપુ કરીને તેઓનુ શ્રેય કરવા પ્રવૃત્તિ કરવી સાધુ અગર શ્રાવકના વ્રતો પાળવા પ્રયત્ન કરવો આત્માના સદ્ગુણો ઉપર પ્રેમ ધારણ કરવો આત્માના અસખ્ય પ્રદેશમા અનન્ત અનન્ત ગુણો અને અનન્ત અનન્ત પર્યાયો છે, એવા અચળ અવિનાશી અખડ પરમાનન્દમય આત્મપ્રભુપર શુદ્ધ પ્રેમ ધારણ કરવો અશુદ્ધ પ્રેમનો નાશ કરવા માટે, આત્માના ગુણોનો પ્રેમ ધારપુ કરવો જોઇએ સન્તો આત્માના પ્રશસ્ય પ્રેમમા સદાકાલ ગરકાવ બને છે અને આત્માનો અનુભવરસ પોતે સ્વાદે છે આત્મામા પ્રેમ થવાથી સમતા પોતાના આત્માની સાથે મળે છે અર્થાત્ આત્મામા ક્ષાયિક ભાવે ચારિત્ર પ્રકટે છે સમતાની અનુભવપ્રાપ્તિ જે અનુભવ કથા છે તેનો અનેક આશયોથી સાર ગ્રહીને આત્મસ્વભાવમા રમણુતા કરવી, એજ સર્વ શાસ્ત્રોનો ઉત્તમ સાર છે

पद १०५

(राग आशावरी)

अवधू वैराग बेटा जाया, याने खोज कुटुंब सब खाया.॥ अवधू०॥
जेणे ममता माया खाइ, सुख दुःख दोनो भाइ,
कामक्रोध दोनोकु खाइ, खाइ तृष्णानाइ. ॥ अ० ॥ १ ॥
दुर्मति दादी मत्सर दादा, मुख देखतही मुआ ॥
मंगलरूपी वधाइ वांची, ए जब बेटा हुवा ॥ अवधू० ॥ २ ॥
पुण्यपाप पाडोशी खाये, मान लोभ दोउ मामा ॥
मोह नगरका राजा खाया, पीछेही प्रेमते गामा. ॥ अ० ॥ ३ ॥
भाव नामधर्यो बेटाको, महिमा वरण्यो न जाई ॥
आनन्दघन प्रभु भाव प्रगट करो, घटघट रह्यो समाइ.॥ अ० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી મહારાજ કથે છે કે, જે યોગી પુરૂષ છે તેને વૈરાગ્યરૂપ પુત્ર ઉત્પન્ન થાય છે યોગીના વૈરાગ્યપુત્રે મોહ રાજાનુ કુટુંબ ખોળીખોળીને ખાધુ—વૈરાગ્યે પ્રથમ તો મમતાનો નાશ કર્યો વૈરાગ્યવિના મમત્વ ભાવનો નાશ થતો નથી વૈરાગ્યે મમતાનું ભક્ષણ કર્યું, તેમજ તેણે માયાનો પણ નાશ કર્યો શાતાવેદનીયજન્ય સુખ અને અશાતાવેદનીયજન્ય દુ ખ એ બેનુ પણ ભક્ષણ કર્યું (વૈરાગ્યથી શાતા અને અશાતા બન્ને વેદનીયનો નાશ કરી શકાય છે) વૈરાગ્યે કામ અને ક્રોધ એ બન્નેનુ પણ ભક્ષણ કર્યું (જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યથી કામનો નાશ થાય છે) કામના વેગોને દબાવવામાટે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યસમાન અન્ય કોઈ મહાન્ ઉપાય નથી મનુષ્યો ક્રોધથી પરસ્પર એક બીજાનો ઘાત કરે છે—ક્રોધથી સ્વ અને પરનુ અભીષ્ટ થઇ શકતુ નથી જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યથી ક્રોધને જીતી શકાય છે અને ઉત્તમ ક્ષમાને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે જગત્મા તૃષ્ણાના સમાન અન્ય કોઈ દુ ખકૃત્ નથી તૃષ્ણાથી જીવો સ્વપ્નમા પણ અનેકપ્રકારની ઉપાધિયોને સહે છે તૃષ્ણાના અનેક ભેદો છે તૃષ્ણાના અનેક ભેદોને જીતવા હોય તો જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યને ધારવો જોઇએ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યે તૃષ્ણાનુ પણ ભક્ષણ કર્યું—તૃષ્ણા સકલ જગતનુ ભક્ષણ કરે છે, એવા પ્રકારની તૃષ્ણાનુ, જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યે ભક્ષણ કર્યું દુર્મતિ દાદી અને મત્સર દાદા તો વૈરાગ્યનુ મુખ દેખતા જ મૃત્યુ પામ્યા જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય પુત્રનો જન્મ થતા આત્માએ મગલરૂપ વધાઈ

વાની અને મનમા હર્ષ પામ્યો જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરાગ્યે પુણ્ય અને પાપ રૂપ બે પાગેલીનુ ભક્ષણ કર્યુ, તેમજ માન કે જે જગતના જીવોને અનેક પ્રકારની આપત્તિયો સમર્પે છે તેનુ પણ વૈરાગ્યે ભક્ષણ કર્યુ લોભનો થોભ નથી, અર્થાત્ દશમા ગુણસ્થાનકપર્યંત લોભની સ્થિતિ છે કોઈ સ્વયંભુરમણ સમુદ્રનો કદાપિ પાર પામી શકે છે, પણ લોભરૂપ સ્વયંભુરમણ સમુદ્રનો કોઈ પાર પામી શકતુ નથી સર્વ જીવોમા લોભ વ્યાપીને રહે છે લોભના અનેક પ્રકારના ભેદ પડે છે लोभमूलानिपापानि, लोहोस वविणासणो–લોભ સર્વપ્રકારના પાપોનુ મૂલ છે લોભ સર્વનો નાશ કરનાર છે ધન, ધાન્ય, ગૃહ, કુટુંબ, કીર્તિ, યશ, પ્રતિષ્ઠા, સત્તા, રાજ્ય, પદવી, આદિ અનેક પ્રકારનો લોભ છે, તેનો નાશ કરવામાટે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યવિના અન્ય કોઈ સમર્થ થતો નથી જ્ઞાનવૈરાગ્યે, માન અને લોભરૂપ બે મામાનુ પણ ભક્ષણ કર્યુ મોહ નગરના રાજાનુ પણ ભક્ષણ કર્યુ અને પશ્ચાત્ પ્રેમ નામનુ પણ ભક્ષણ કર્યુ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યની સર્વોત્કૃષ્ટ દશાને પ્રાપ્ત કરનાર મનુષ્ય, પ્રેમમા પણ અધિકાર પ્રાપ્ત કરીને મુઝાતો નથી જ્ઞાનગર્ભિત પુત્રની મોટી ઉમર થતા તેનુ ભાનનામ ધારણ કર્યુ ઉપશમભાવ, ક્ષયોપશમભાવ અને ક્ષાયિકભાવની વૃદ્ધિ થતા તેનો મહિમા વર્ણવી શકાતો નથી અધ્યાત્મભાવની દશા વધતા મુક્તિના સુખની વાનગી આસ્વાદી શકાય છે અધ્યાત્મભાવનો મહિમા અવર્ણનીય છે જે ભવ્યોને તેનો અનુભવ આવે છે તેજ તેનુ સ્વરૂપ જાણી શકે છે, બાકી અન્ય મનુષ્યો તો બેઠા બેઠા વાખાણ છે અધ્યાત્મ ભાવનો જે અધિકારી નથી તે અધ્યાત્મ ભાવને નિન્દે, તેથી કંઈ ઉપશમાદિ ભાવરૂપ અધ્યાત્મની હાનિ થતી નથી–ઘુવડો સૂર્યને નિન્દે તેથી સૂર્યની હાનિ થતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનના અધિકારીઓ જે હોય છે તેઓ અધ્યાત્મ ભાવમા લયલીન રહે છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજી કથે છે કે, આનન્દના સમૂહભૂત એવા હે મનુષ્યો ! પરમાત્માનો ભાવ પ્રગટ કરો, તેવા પ્રકારનો ભાવ સર્વ આત્મામા સત્તાએ રહ્યો છે, માટે તેવા પ્રકારનો ભાવ પ્રકટ કરો !'

पद १०६

(राग नट)

किन गुन भयो रे उदासी, भमरा. ॥ किन० ॥

पख तेरी कारी, मुख तेरा ... फूलनको वासी ॥

सब कलियनको रस तुम लीना, सो क्यूं जाय निरासी.
॥ भमरा० कि० ॥ २ ॥

आनन्दघन प्रभु तुमारे मिलनकुं, जाय करवत ल्यू कासी
॥ भमरा० कि० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—સમતાનો પતિ આત્મા છે,–આત્માને ભ્રમરના સંકેતથી સમતા બોલાવે છે, તત્ સમ્બન્ધી અત્ર વિવેચન કરવામા આવે છે સમતા પોતાના આત્મારૂપ ભ્રમરને કથે છે કે, ભ્રમરાની પેઠે પાચ ઇન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષયોરૂપ પુષ્પોના વિષયરસને ગ્રહણ કરનાર હે આત્મન્! તુ કેમ ઉદાસી બન્યો છે? આત્માને સદ્ગુરુનો સમાગમ થતા તેને-વિષયરસને ગ્રહણ કરતા–ઉદાસીનતા જણાઈ, તેથી તે સર્વત્ર ફરે છે પણ તેને કોઈ વિષયરૂપ પુષ્પોથી આનદ પડતો નથી, આવી આત્મારૂપ ભ્રમરની દશા દેખીને સમતા કથે છે કે અહો! તુ કયા ગુણથી ઉદાસી બન્યો છુ? આત્માને વૈરાગ્ય થયો છે તેથી તે ઉદાસીન બન્યો છે એમ તેના સમજવામા છે, તોપણ તે પોતાના સ્વામી ઉપર અત્યત પ્રેમ છે તેથી એમ કહે છે કર્મસહિત આત્મારૂપ ભ્રમરની રાગ અને દ્વેષરૂપ બે પાખો કાળી છે અને પદાર્થોના ભોગરૂપ મુખ પીળુ છે,–તે સાસારિક સર્વ વિષયોરૂપ પુષ્પોમા વાસ કરીને વાસી બન્યો છે તેથી સમતા, તેની બે પાખોને કાળી અને તેના મુખને પીળુ કથે છે સમતા પોતાના આત્મરૂપ ભ્રમરને કથે છે કે, તમે વિષયરૂપ પુષ્પોની સર્વ કલીકાઓનો રસ લીધો છે અને હવે નિરાશ થઈને કેમ જાઓ છો, અર્થાત્ તેના કહેવાનો સારાશ એ છે કે, તમોને વૈરાગ્યભાવ થયો તેની પહેલા સર્વ વિષય પુષ્પોનો રસ સ્વાદતા હતા, તે હવે કેમ તેમ કરતા નથી? અર્થાત્ તેમા સુખની આશાનો ત્યાગ કરીને કેમ જાઓ છો? આમ કહીને તે પોતાના હૃદયનો એવો ભાવ જણાવે છે કે, તમો બાહ્ય વિષયરૂપ પુષ્પોના રસભોગથી નિરાશ થયા છો તો નિરાશ બનીને બેશી ન રહો, તમો મારીપાસે આવો અને અનુભવરસનુ પાન કરો આન્તરિક સમતારૂપ વલ્લિના શુભાધ્યવસાયરૂપ પુષ્પોમાથી નીકળતા એવા અનુભવ અમૃતરસનુ પાન કરો, તેથી તમારા અન્તરમા આનન્દનો મહાસાગર પ્રગટશે

સમતા પોતાના સ્વામિને કથે છે કે, તમે હવે સર્વ પરવસ્તુઓમાથી સુખની બુદ્ધિનો ત્યાગ કરીને મારીપાસે આવો ભ્રમરની પેઠે સહજાનન્દ રસના ભોગી એવા હે આત્મપ્રભો! તમને મળવાના

સર્વ ઉપાયો કરી ચૂકી છું અને હવે તો મારું મન તલપાપડ થઈ રહ્યું છે હે આનન્દઘનસ્વરૂપ આત્મપ્રભો! તમને મળવાને હવે બીજો કોઈ ઉપાય બાકી રહ્યો નથી—આટલા આટલા ઉપાયથી પણ જો હવે તમે ન મળો તો હવે મારે શું કરવું? હવે તો જો તમે કહો તો કાશી જઈ કરવત લેઈને અન્ય ભવમાં પ્રત્યક્ષપણે મળવાનો સંકલ્પ કરૂં! અર્થાત્ હવે તો આજ છેલ્લામાં છેલ્લો ઉપાય તમો ફરમાવો તો કરૂં. આપને મળવાને માટે સર્વ વસ્તુઓનો ભોગ મેં આપ્યો છે, માટે હવે તમે મને જલ્દી મળો, એમ સમતાની વિજ્ઞપ્તિનો સારાંશ છે

કાશીના કરવત સમ્બન્ધી એવી દંતકથા સાંભળવામાં આવે છે કે, કાશીમાં એક મોટો કૂવો છે અને ત્યાં મોટું કરવત છે, અસલના કેટલાક બ્રાહ્મણો તે સબન્ધી એવી માન્યતા ધરાવતા હતા કે, કોઈ મનુષ્યને કોઈ જાતની ઇચ્છા હોય અને તે આભવમાં ફળતી ન હોય તો તેને અત્ર મસ્તકપર કરવત મૂકવામાં આવે તો પરભવમાં તે તે ઇચ્છિત વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે કોઇને સુન્દર સ્ત્રીની ઇચ્છા હોય અને તેનો આ ભવમાં સમન્ધ ન થતો હોય તો તે 'કાશી' મસ્તકપર કરવત મૂકાવા જતો કરવતપાસે કેટલાક બ્રાહ્મણો રહેતા, તેઓ આવનાર મનુષ્યની પાસે કરવતની પૂજા કરાવીને ધન મૂકાવતા હતા આવનાર મનુષ્યને કૂવાપર ઉભો કે બેઠો રાખીને તેના મસ્તકપર કરવત મૂકીને વ્હેરી નાખવામાં આવતો હતો અને પશ્ચાત્ તેના શરીરને ઉંડા કૂવામાં નાખી દેવામાં આવતું હતું આ રીતે અનેક સ્ત્રીઓ અને પુરૂષો પરભવમાં ઇચ્છિત સુખની આશાએ કાશીનું કરવત મસ્તકપર મૂકાવીને મરણ પામતા હતા, પણ બ્રીટીશ સરકારનું રાજ્ય થતા તે કુરીવાજનો નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે આમ પરભવમાં પોતાના પતિને મળવાની આશાએ અનેક સ્ત્રીઓ કાશીમાં જઈ શીર્ષપર કરવત મૂકાવતી હતી હાલ તે કરવતની જગ્યા છે અને તે કરવતને ઉંચું મૂકવામાં આવ્યું છે

સમતા, પોતાના આત્મપ્રભુને મળવામાટે છેવટે કાશીનું કરવત લેવાનું જણાવે છે, એ ઉપરથી એમ અવબોધાય છે કે, તેના મનમાં આત્મપ્રભુને મળવાને હદ બહારની ઇચ્છા થઈ રહી છે આવું પાન ગોઠવીને તેના ઉદ્ગારો કાઢનાર, શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીમાં પરમાત્મ પ્રભુને સાક્ષાત્ મળવાની કેટલી ઉત્કંઠા છે તે આ તેમના કાઢેલા શબ્દો ઉપરથી જણાઈ આવે છે આભવમાં સાતમા ગુણસ્થાનકમાં પ્રવેશ કરીને આત્માનો પરોક્ષપણે મેળાપ કરી શકાયછે, પણ સાક્ષાત્ મેળાપ તો તેરમા ગુણસ્થાનકમાં થાય છે આભવમાં આત્મપ્રભુના

ક્ષાયિકભાવે સાક્ષાત્ દર્શન ન થાય તો પરભવમાં પણ તમારા દર્શન હુ અવશ્ય કરીશ, એવી શ્રીમદ્‌ની ઉત્તમ અભિરૂચિ આ પદમાથી વ્યક્ત થાય છે આનન્દનો ઘન જેમા છે એવા આત્માના સાક્ષાત્ દર્શન કરવાને માટે શ્રીમદ્‌ની અત્યત રૂચિ છે, પણ પરોક્ષદશામા દર્શન થઈ શકતા નથી-આત્માનુ અનુભવદર્શન તો હોઈ શકે, પરન્તુ કેવલજ્ઞાનવિના આત્માનુ સાક્ષાત્ દર્શન થઈ શકે નહિ તેમણે કારીના કરનતના સકેતથી એમ સૂચવ્યુ છે કે, હુ તમારા દર્શનમાટે તલસું છુ અને પરભવમા સાક્ષાત્ દર્શન કરવાને દૃઢ પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરૂ છુ

શ્રીમદ્‌ની આત્મદશાનુ અનુકરણ કરીને આપણે પણ તેમની પેઠે પરમાત્મપ્રભુનુ દર્શન કરવામાટે અભિરૂચિ પ્રકટાવવી જોઇએ આત્મા પોતાના જ્ઞાનાદિ સદ્‌ગુણોનો પ્રેમી બને, એવા ઉપાયોનો આદર કરવો જોઈએ આત્માના ગુણો આત્મામાજ છે અને તે આત્માની સેવાવડે આત્માજ પ્રકટાવે છે ઉપાદાનરૂપ કારણ ખરેખર સુધર્યા વિના આત્મા તે પરમાત્મારૂપ બનતો નથી આત્માને પરમાત્મારૂપ બનાવવામાટે પુષ્ટ નિમિત્ત કારણોનુ ખાસ અવલબન કરવુ જોઇએ આત્માના ગુણોમાટે જેઓ અત્યત ઉત્સાહ ધારણ કરે છે તેઓ આત્માના ગુણોને અમુક અમુક અશે કર્માવરણો ખેરવીને પ્રગટાવતા જાય છે

આત્માની પ્રાપ્તિમાટે મન, વાણી અને કાયાનુ મમત્વ વોસિરાવવુ જોઇએ દેશનેમાટે યોદ્ધાઓ, કાયાના મમત્વનો ત્યાગ કરીને યુદ્ધમા શરીરને છોડે છે,-કેટલાક મરે છે, કેટલાક જીવે છે અને અન્તે સ્વદેશને હસ્તગત કરે છે મનુષ્યો મરજીવા થયા વિના પરમાત્મરૂપ દેવને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી કર્મશૂરા કરતા અનન્તગુણ શૂરતા પ્રગટાવીને ધર્મશૂરો મોહરાજાના સામુ યુદ્ધ કરીને પોતાના દેશને તાબે કરે છે આત્મા ! આત્મા ! એમ પોપટની પેઠે બોલવામાત્રથી કઈ વળવાનુ નથી આલસ્ય, મમતા અને ભયાદિકનો ત્યાગ કરીને આત્માના ગુણોનુ મનન કરો જે જે ઉપાયોથી આત્માના ગુણો પ્રગટ થાય, તે તે ઉપાયોમા સત્વર જોડાઓ આત્મારૂપ મહાસાગરમા ડુબકી મારીને તેમાથી રત્નો કાઢો. આત્માના અનુભવી એવા સત્પુરૂષોની સગતિ કરીને આત્માના ગુણોનુ સ્મરણ કર્યા કરો.-શરીરમા વસનાર આત્માને જે પરિપૂર્ણરીતે જાણે છે તેને બાહ્ય દુનિયાની સ્પૃહા રહેતી નથી આત્માના ગુણો પ્રકટાવવાને માટે મોહની સાથે યુદ્ધ કરનારા આ જગત્‌મા વિરલા છે જડ વસ્તુઓના રાગાદિવડે, આત્માઓની સાથે યુદ્ધ કરનારા મનુષ્યો પગલે પગલે જ્યા ત્યા દેખવામા આવે છે, તેમજ અધ્યાત્મ

શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરીને પણ કેટલાક-દોષ દૃષ્ટિથી-અન્ય જીવોનીસાથે યુદ્ધમા ઉતરનારા ઘણા દેખવામા આવે છે, પણ આત્માના શુદ્ધ ગુણો પ્રગટ કરનારા વિરલા છે આત્માની દયા કરો ! આત્માની દયા કરો ! એમ બોલીને આત્માની દયાનુ નામ દેઈને અન્ય જીવોના હૃદયમા અનેક પ્રકારના ઘા કરનારા મનુષ્યો મોહનીસાથે યુદ્ધ કરી શકતા નથી, તેમજ જેઓના હૃદયમા આત્માનો વિશ્વાસ નથી અને પરભાવમા જેઓ સદાકાલ આસક્ત રહે છે, તેવા મનુષ્યોપણ મોહનીસાથે યુદ્ધમા ઉતરી શકતા નથી જેઓની આત્મદૃષ્ટિ જાગ્રત થઈ છે અને જેઓની દૃષ્ટિ વસ્તુત આત્મામાજ ઠરે છે, તેઓ પરમાત્મ પ્રભુના-પરોક્ષ દશામા-દર્શન કરવાને શક્તિમાન્ થાય છે સિદ્ધાન્તોનો અભ્યાસ કરીને અન્યોનીસાથે વિવાદ, કલેશ અને પક્ષ બાધનારાઓ, પોતાની મેળે મોહ રાજાના તાબે થાય છે જેઓ નામ રૂપમા મોહ પામે છે અને તેનામાટેજ સર્વપ્રકારની ધર્મક્રિયાઓ કરે છે, તેઓ પણ કાચના કકડાનેમાટે ચિન્તામણિ રત્નને હારે છે મનુષ્યની જીંદગીમા સદ્ગુણોનેજ પ્રકટાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ આત્માના સદ્ગુણોનુ ક્ષણે ક્ષણે સ્મરણ કરવાની જરૂર છે આત્માની ક્રિયા અને જડની ક્રિયાનો ભેદ પાડીને આત્માના ગુણોની ક્રિયા કરવી જોઇએ જેઓ આત્માના ગુણોની વાતો કરે છે અને પરની પચાતો તથા ખટપટોમા જીવન વ્યતીત કરે છે, તેઓ આત્માના આનન્દગુણનો અનુભવ કરી શકતા નથી કેટલાક મનુષ્યો, ધર્મની બાહ્યક્રિયાઓના વિવાદોમા પડીને કલેશની ઉદીરણા કરે છે અને હજારો મનુષ્યોને કર્મયુદ્ધમા દોરે છે, તેઓ પણ આત્માના સદ્ગુણોપ્રતિ અત્યત રૂચિ ધારણ કરી શકતા નથી આત્માના ઉપર જેઓને અત્યત પ્રેમ છે તેઓ આનન્દને મૂકીને કલેશના ખાડામા ઉતરવાનેમાટે પ્રયત્ન કરતા નથી

જડવસ્તુઓથી હુ-આત્મા-ન્યારો છુ, સત્તાએ હુ સિદ્ધ પરમાત્મા સરખો છુ, મારૂ સ્વરૂપ મારામા છે, અનત સુખનુ ધામ હુ આત્મા છુ, આપ્રમાણે ભાવના ભાવીને આત્માનો અનુભવ કરનારાઓ ખરેખર આત્માનુ અનુભવદર્શન પ્રાપ્ત કરે છે આત્માને આત્મભાવે જાણીને આત્મદશામા સ્થિરતા કરવી, એજ આત્માની ઉન્નતિનો સરલ માર્ગ છે આત્મામા સ્થિરતા કરવામાટે જે યોગીઓ ધ્યાન ધરે છે તેઓ આત્માની શક્તિયોને પ્રગટાવી શકે છે અને જગત્મા અનેક ચમત્કારો દેખાડવા સમર્થ પણ બને છે મેરૂપર્વતને કપાયમાન કરનાર અને સાગરને ક્ષોભાવનાર (ખળભળાવનાર) એવા અપૂર્વ ચમત્કારનું ધામભૂત આત્મા છે દુનિયામા અનેક લબ્ધિયો અને સિદ્ધિયોની વાતો સાભળવામા આવે છે, તે પણ આત્મામાથી પ્રગટે છે આત્માને મૂકીને

મહા ચમત્કારો કોઈ અન્ય ઠેકાણે રહેતા નથી અનેક પ્રકારના મન્ત્રોની સાધના પણ આત્મબળવિના સિદ્ધ થઈ શકતી નથી મન્ત્રોવડે દેવતા એને પ્રત્યક્ષ કરવામા પણ આત્મબળવિના કઈ થઈ શકતુ નથી આત્માને વસ્તુત આત્મા ઉપર પ્રીતિ થાય છે વાદરી પોતાના બચ્ચાને જીવ હોય છે ત્યાસુધી છાતી સરખુ ચાપીને દોડ્યા કરે છે, પણ જ્યારે તેમાથી આત્મા ઉડી જાય છે ત્યારે શરીરને પડતુ મૂકે છે આત્માવિના શરીરને બાળી દેવામા આવે છે, તેથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે, આત્માના પ્રેમવડે જ અન્ય આશ્રયભૂત પદાર્થો ઉપર પણ પ્રેમ થાય છે સર્વ રૂદ્ધિનુ સ્થાનપણ આત્મા છે સર્વપ્રકારના મગલનુ સ્થાન પણ આત્મા છે સર્વદા-સર્વથા આનન્દનો મહાસાગર આત્મા છે આત્માજ કર્મનો નાશ કરીને પરમાત્મા થાય છે આવી ઉત્તમોત્તમ આત્માની દશા જાણીને વાચકોએ શ્રીમદ્દની પેઠે આત્માની ઉપાસના કરવી જે જે અગે-જે જે ઉપાયોવડે રાગ દ્વેષનો ક્ષય થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કર્યા કરી આત્માની સત્તા ધ્યાનતા ધ્યાનતા, આત્માનુ શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટ થાય છે આત્માની સત્તા ધ્યાઇને અનન્તજીવો સિદ્ધ બુદ્ધ પરમાત્માઓ થયા, વર્તમાનમા મહાવિદેહક્ષેત્રમા થાય છે અને ભવિષ્યમા અનન્ત જીવો સિદ્ધબુદ્ધ પરમાત્માઓ થશે ભવ્યજીવોએ પરમાત્મપદ પ્રાપ્તિનો માર્ગ ગ્રહણ કરવો એજ આખા પદનો સાર છે

पद १०७

(राग वसन्त)

तुम ज्ञानविभो फूली वसन्त, मनमधुकरही सुखसों रसंत
॥ तुम० ॥ १ ॥

दिन वडे भये वैरागभाव, मिथ्यामति रजनीको घटाव
॥ तुम० ॥ २ ॥

वहु फुली फली सुरुचिवेल, ज्ञाता जन समता सगकेल.
॥ तुम० ॥ ३ ॥

जानत वानी पिक मधुर रूप, सुरनर पशु आनन्दघन सरूप
॥ तुम० ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ —હે પ્રભો ! તમારા જ્ઞાનરૂપ વસન્તઋતુ ફુલી છે અને તેમા મનરૂપ મધુકર, સુખથી રસીયો બન્યો છે વૈરાગ્યભાવરૂપ દિવસ

મોટા થયા છે અને મિથ્યામતિરૂપ રાત્રી ઘટના માંડી છે સુરૂચિરૂપ વેલો બહુ ફુલી છે અને ફળી છે, તે વસન્તમાં જ્ઞાતાજન આત્મા, પોતે સમતારૂપ સ્ત્રીની સાથે ક્રીડા કર્યા કરે છે પિક અર્થાત્ કોયલની મધુરાત્મક વાણી ખરેખર કાનેને મધુર લાગ્યા કરે છે સુર, (દેવ) મનુષ્ય અને પશુઓ પણ જ્ઞાનરૂપ વસન્તઋતુના સમ્બન્ધથી આનન્દના સમૂહવાળા બની ગયા છે, એમ શ્રીમદ્ આનન્દઘન કથે છે

શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ, પ્રભુના જ્ઞાનને વસતઋતુની ઉપમા આપીને પોતાની આન્તરિક વસન્તઋતુનું સમ્યગ્રીત્યા વર્ણન કર્યું છે પ્રભુના જ્ઞાનથી આત્માર્થી જીવને હૃદયમા વૈરાગ્યભાવ પ્રગટે છે દુઃખગર્ભિત વૈરાગ્ય અને મોહગર્ભિત વૈરાગ્યને નાશ થયા બાદ જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય પ્રગટે છે પ્રભુની વાણીદ્વારા આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા વૈરાગ્યભાવનો દિવસ મોટા થતો જાય છે અને મિથ્યામતિરૂપ રાત્રી તો પ્રતિદિન ઘટતી જાય છે આવી અન્તરની જ્ઞાનરૂપ વસન્તઋતુ પ્રાપ્ત થયે છતે અનેક પ્રકારના આત્મિક ધર્મોની સુરૂચિરૂપ વેલ બહુ ફુલીને ફળે છે અને તે વખતે તે વેલોના માંડવાના નીચે આત્મા સમતાની સાથે બેસીને સહજ સુખની ક્રીડા કરે છે આત્માની વાણીરૂપ કોયલ ખરેખર તે વખતે મધુર ગાયન લલકારે છે અને તેથી શ્રોતાઓના મનમા આનન્દ આનન્દ છવાઈ જાય છે દેવતાઓ, મનુષ્યો અને પશુઓ પણ પ્રભુની જ્ઞાનરૂપ વસન્તઋતુને લાભ લેઈને આનન્દરસરૂપ બની જાય છે આવી વસન્તઋતુના સર્વોત્તમ મહિમા અવલોકીને આપણે અન્તરમા આત્મજ્ઞાનરૂપ વસન્તઋતુ પોતાનામા પ્રગટાવવી જોઈએ, તેમજ તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ વસતઋતુ આખી દુનિયામા પ્રગટાવવી જોઈએ વસન્તઋતુનું વર્ણન વાચવાથી જે આનન્દ થાય છે તેના કરતા વસન્તનો વાસ્તવિક ભાવ ખરેખર અન્તરમા પ્રગટતા અનન્તઘણો આનદ પ્રગટે છે લાડુની વાતો કરવામા જે આનન્દ થાય છે તેના કરતા લાડુનું જમણ જમતા ઘણો આનન્દ થાય છે જેમ જેમ અન્તરમા આત્મજ્ઞાનની વૃદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ વસન્તઋતુની શોભામા વધારો થતો જાય છે આત્મજ્ઞાન થતા આત્માની અનેક શુદ્ધધર્મોની રૂચિયોરૂપ વેલડીઓ ફેલાવા માડે છે અને ફળવા માંડે છે તેથી આત્મામા આનન્દનો પાર રહેતો નથી આત્મામા અનેક સદ્ગુણોરૂપ છોડવાઓ ખીલવા માડે છે અને તેથી આનન્દરૂપ સુગંધનો મહમહાટ મહેકી રહે છે પડિતોએ અન્તરની વસતઋતુને અનુભવ કર્યો છે, તેઓને બાહ્ય વસન્તની શોભા કઈ હિસાબમા લાગતી નથી બાહ્ય વસતઋતુની શોભા એક સરખી સદાકાલ રહેતી નથી અને અન્તરની વસન્તઋતુની શોભાતો એક સરખી સદાકાલ રહે

છે શ્રીમદ્ આનન્દઘનજીએ આન્તરિક વસન્તઋતુનુ વર્ણન આબેહુબ કર્યું છે તેમણે આત્મજ્ઞાનરૂપ વસન્તઋતુનો અન્તરમા અનુભવ કરીને આવા ઉત્તમ ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે, એમ લેખકના હૃદયમા સ્પષ્ટ ભાસે છે. ક્ષયોપશમજ્ઞાનરૂપ વસન્તઋતુનો તેમણે અનુભવ કરીને-અન્યોના હૃદયમા તેવા પ્રકારની વસન્તઋતુ પ્રગટે તેમાટે-આન્તર ઉદ્ગારો કાઢ્યા છે

શ્રીપ્રભુનુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને પશુઓ, દેવતાઓ અને મનુષ્યો સહજાનન્દને પ્રાપ્ત કરે છે

પ્રત્યેક મનુષ્યે પોતાના આત્મામા વસન્તઋતુ પ્રગટાવવી હોય તો, જૈનાગમોનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ શ્રીવીરપ્રભુનો ઉપદેશ જ્યારે હૃદયમા પરિણમે છે ત્યારે વસન્તઋતુ ખીલવા માંડે છે બાહ્યની વસન્તઋતુના આનન્દમા પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ ગુલ્તાન બને છે, તેમ અન્તરની જ્ઞાન વસન્તઋતુમા પણ પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ ગુલ્તાન બને છે

આત્માના જ્ઞાનવસન્તમા, અન્તરના ધર્મરૂચિની વૃદ્ધિ થતી જાય છે અને તેથી આત્માની પુષ્ટતા બને છે,-અનુભવરસની ક્રીડાઓને આત્મા દરરોજ કર્યા કરે છે પોતાના સહજ સુખના સ્વાદથી આત્મા મસ્ત બને છે અને તેથી તે આનન્દમા મસ્ત બનેલો લાગે છે ઉપશમરસના સરોવરમા આત્મા ક્રીડા કર્યા કરે છે અને વેર, ક્રોધ, ક્લેશ વગેરેની મલીનતાને દૂર કરે છે આત્મા પોતાના ધ્યાનરૂપ કૂપમાથી આનન્દરસરૂપ જલ નીકળ્યા કરે છે તેનુ પાન કરે છે સહજ સન્તોષ સમાધિરૂપ પલગમા પડીને તે પરભાવ દશાનુ ભાન ભૂલી જાય છે પ્રભુના જ્ઞાનરૂપ સૂર્યના પ્રકાશથી ક્ષુદ્ર દોષરૂપ જતુઓનો ઉપદ્રવ રહેતો નથી પ્રભુના જ્ઞાનવસન્તમા આત્મા પરભાવ રમણતારૂપ પ્રપચતાને પરિહરે છે અને પોતાના શુદ્ધ ધર્મરૂપ નૈવેદ્યનો ભોક્તા બને છે આત્માનીસાથે દયા, વૈરાગ્ય પરિણતિ, સત્યપરિણતિ, વિવેકવૃત્તિ, શાન્તિ, ગુપ્તિ, મુક્તિ, સમિતિ, શ્રદ્ધા, શુભવાસના, શુદ્ધ પ્રેમવૃત્તિ, ઉજાગરતા, અને વિશ્વવત્સલતા આદિ અનેક સ્ત્રીઓ-અનુભવ બાગમા-કેલિ કરે છે અને તેથી આત્માને જે સુખ થાય છે તેનું વર્ણન મુખથી થઈ શકતુ નથી એકવાર આન્તર વસન્તનો આનન્દ લેતા અનેક ભવની દુ ખ પરપરાનો નાશ થાયછે અને મુખપર આનન્દની લાલીનુ નૂર ઝળક્યા કરે છે જે મનુષ્યો આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, તે મનુષ્યો આત્મિક વસન્તને પ્રાપ્ત કરે છે આનન્દનો મહાસાગર જેમા વાસ કરે છે એવી વસન્તઋતુને પ્રાપ્ત કરવા સદાકાલ પ્રયત્ન કરો જોઇએ "મનુષ્ય જે વસ્તુનેમાટે પ્રયત્ન કરે છે તે વસ્તુને

મેળવે છે ” કાળા માથાનો મનુષ્ય શુ કરી શકતો નથી? દુનિયામા મનુષ્ય ધારે તે કરી શકે છે મનુષ્યો પોતાની બુદ્ધિના અનુસારે ઇચ્છા કરે છે-આધ્યાત્મિક માર્ગમા પેઠેલાઓ આન્તરિક વસન્તની ઇચ્છા કર્યા કરે છે અને આન્તર વસન્તની સન્મુખ ગમન કરે છે-અનેક પ્રકારના સકટો વેઠીને તેઓ આન્તર વસન્તને પ્રાપ્ત કરે છે બાહ્ય સુખનો ભોગ આપ્યાવિના આન્તરિક વસન્તમા પ્રવેશ થઈ શકતો નથી

પૂર્વકાલમા આર્યાવર્તમા-જેઓના હૃદયમા વસન્તનો આવિર્ભાવ થયો હતો એવા અનેક મનુષ્યો હતા અધ્યાત્મજ્ઞાનમા મસ્ત બનીને વસન્તના સુખ ભોગવનારા અનેક મુનિવરો હતા, તેમજ મહાત્માઓના ઉપ દેશથી આત્માના ગુણોને અગીકાર કરનારા અને ગૃહસ્થ ધર્મ પાળ નારા એવા ઘણા ગૃહસ્થો હતા મહાત્માઓ સદાકાલ સત્ય બોલતા હતા અને ગૃહસ્થોને સત્ય ઉપદેશ આપતા હતા પૂર્વના લોકો ઘણા સરલ હતા,-ઘરના બારણે તાળુ વાસવાની પણ જરૂર ધારતા ન હોતા તેઓ નિવૃત્તિ માર્ગના ઉપાસકો હોવાથી સન્તોષ પૂર્વક આજીવિકા ચલા વતા હતા, પ્રાય તેઓ સરલતા ધારક હોવાથી સત્ય માર્ગના સન્મુખ વિશેષત ગમન કરતા હતા, જે મહાત્માઓ હતા તે, સત્યના પ્રેમી હોવાથી અસત્યનો ત્યાગ કરતા વાર લગાડતા ન હોતા મુનિયો અને ઉત્તમ શ્રાવકો અધ્યાત્મજ્ઞાનના રસીલા હતા તેથી, તેઓના વિચા રોથી આખા દેશ ઉપર સારી અસર થતી હતી અને તેથી કલેશ, યુદ્ધ વગેરે દોષો આજના જેટલા ઉદ્ભવતા નહોતા તેઓના મનમાં ધર્મની અત્યત શ્રદ્ધા હતી પૂર્વના આર્ય જૈનો શુદ્ધ પ્રેમના ઉપાસક હતા, તેથી તેઓ અન્ય મનુષ્યો ઉપર પણ ઉત્તમ અસર કરવા સમર્થ બન્યા હતા પૂર્વના આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુઓ ધર્મધ્યાનમા મસ્ત રહેતા હતા, તેથી તેઓ વિશાલ ધર્મદૃષ્ટિનો ત્યાગ કરીને પરસ્પર એક બીજા ઉપર ઈર્ષ્યા કરતા નહોતા જેમ જેમ જ્ઞાન ઘટવા માડ્યુ અને અજ્ઞાન વધવા માડ્યુ તેમ તેમ આર્યજૈનોમા ધર્મના અનેક ગચ્છો મતો, પ્રગટવા લાગ્યા અને અજ્ઞ જીવો, આત્મારૂપ સાધ્ય ભૂલીને-સારવિનાની કેટલીક બાબતોમા લક્ષ્ય દેઈ-અવિવેકના માર્ગમા પ્રયાણ કરવા લાગ્યા ગચ્છોની તકરારોમા કેટલાક સાધુઓ પણ ફસાવા લાગ્યા, અર્થાત્ પોતપોતાનો પક્ષ પોષણ કરીને, તેઓ પણ કલિકાલના પજામા ફસાવા લાગ્યા આધ્યાત્મિકજ્ઞાનના વિરહે બાહ્ય વિદ્યાઓથી બહિર્વૃત્તિ ઉત્પન્ન થવા લાગી અને કેટલાક તેના ઉપાસક બન્યા પૂર્વના મુનિવરોની વિશાળ દૃષ્ટિને ઠેકાણે

દુર્મતિયોગે સકુચિત દૃષ્ટિ થવા લાગી, પણ હવે પાછો જમાનો બદલાયો છે. આર્યજૈનો બ્રિટીશ સરકારે પ્રસારેલી શાન્તિનો લાભ લેઈ, ધર્મમાર્ગની પરીક્ષા કરવા લાગ્યા છે અને પૂર્વના આર્યજૈનોની વ્યાવહારિક તથા આધ્યાત્મિક ઝાહોઝલાલીના ઉપાયોને આચારમા મુકવા ચર્ચા કરવા લાગ્યા છે—આખી દુનિયામા આત્મિક વસન્તનો ફેલાવો કરવાના ઉપાયોનો વિચાર કરવા લાગ્યા છે શ્રીમદ્ આનદઘનજીએ પોતાના હૃદયમાથી—અઢારમા સૈકામા કાઢેલા વસન્તના ઉભરાઓની હવે હિમ્મત થવા લાગી છે વ્યાવહારિક જ્ઞાનના વિશાલ ક્ષેત્રમા ઘૂમનારા વિદ્વાનો હવે આધ્યાત્મિક વસન્ત તરફ વળવા લાગ્યા છે પચ્ચીસ વર્ષ પહેલા જે જ્ઞાનનો પ્રકાશ નહોતો તે હવે થવા લાગ્યો છે ત્રેવીસ ઉદય પૈકી અમુક ઉદયના ચિન્હો હવે પ્રકટવા લાગ્યા છે અને તેથી, આર્યજૈનો—આર્યાવર્ત વગેરે દેશોમા—ધાર્મિક જ્ઞાનના કિરણો ફેલાવશે અને લોકોના હૃદયમા જૈનધર્મમાટે ઉચ્ચ અભિપ્રાય પ્રગટાવશે શ્રીમદ્ આનન્દઘને વસન્તનો અનુભવ કરીને શબ્દોવડે વસન્તનુ બીજ વાવ્યુ હતુ, તેવખતે લોકો તેમના બીજને હસી કાઢતા હતા, પણ હાલ તે બીજમાથી અકુરો ફુટી નીકળ્યો છે હવે આત્મનાદનો ફેલાવો કરવામાટે અનેક મહાત્માઓ ઉપદેશ ક્ષેત્રમા યુવાવસ્થામા આત્મભોગ આપીને—કૂદી પડવાના અને અનાર્ય ક્ષેત્રોમા પણ આત્મનાદનો પડઘો પડવાનો અને ત્યાના ભવ્ય જીવો પણ જાગ્રત્ થવાના, અર્થાત્ પૂર્વના જેવા સરલ અને પરોપકારી મનુષ્યોનુ અનુકરણ કરનારા મનુષ્યો પ્રગટ થવાના ભવિષ્યની પ્રજાનો અધ્યાત્મ માર્ગમાં પ્રવેશ થાય તેમાટે 'આ વખતે' લેખકો, ગ્રન્થો લખીને તત્ત્વ માર્ગમા પડેલા કાટા અને અન્ય વિઘ્નોને હઠાવે છે હવે આપણે આધ્યાત્મિક વસન્તને પ્રગટાવવામાટે શું કરવુ જોઈએ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર નીચે પ્રમાણે છે અધ્યાત્મ એવા શબ્દો બોલીને બેસી રહેવાથી કંઈ કાર્ય સિદ્ધ થવાનુ નથી, પણ જૈન ગુરુકૂળો દેશો દેશ સ્થાપવા જોઈએ અને જૈનબાળકોને સસ્કૃત આદિ ભાષાદ્વારા જૈનતત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ જૈનગૃહસ્થોએ સાત ક્ષેત્રોનુ વિવેક દૃષ્ટિથી પોષણ કરવુ જોઈએ જૈનધર્મના આચારો અને વિચારોનો ફેલાવો કરવામાટે અન્યધર્મીઓના મીશનોની પેઠે અનેક ઉપાયો યોજવા જોઈએ સાત નયોના જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો જોઈએ અધ્યાત્મ માર્ગનુ જ્ઞાન કરીને વ્યવહાર ધર્મના આચારોનો કદાપિ ત્યાગ ન કરવો જોઈએ ક્રિયાયોગ, જ્ઞાનયોગ, ભક્તિયોગ, આદિ અનેક યોગોનુ યથાશક્તિ સેવન કરવુ જોઈએ ગૃ[illegible] પિકાળે આવકના આચારોનો ત્યાગ ન

કરવો જોઇએ અને સાધુઓએ સાધુના આચારોનો ત્યાગ ન કરવો જોઈએ સાધુઓએ અને શ્રાવકોએ પોતાના અધિકારપ્રમાણે જૈન ધર્મની ઉન્નતિના જે જે કાર્યો કરવાના હોય તે કરવા જોઇએ અધ્યાત્મજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરીને શુષ્ક અધ્યાત્મી બનવાથી જૈનશાસનની આરાધના થઈ શકતી નથી, તેમજ એકાન્ત વ્યવહાર આચારોને ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે સેવીને શુષ્ક ક્રિયાજડ બનવાથી જૈનધર્મની આરાધના થતી નથી અધ્યાત્મજ્ઞાનવડે આત્માના ગુણો પ્રકટાવવા અને આત્માને લાગેલા કર્મો હઠાવવા સદાકાલ પ્રયત્ન કરવો વ્યવહારનય અને નિશ્ચયનય એ બન્નેનો મેળ કરીને ધર્મની પ્રવૃત્તિ કરવી નિશ્ચયનય જે તે સૂર્ય સમાન છે અને વ્યવહારનય છે તે ચન્દ્રસમાન છે ચન્દ્ર અને સૂર્યવિના જેમ જગત્ શોભી શકતુ નથી, તેમ વ્યવહાર અને નિશ્ચયવિના જૈનધર્મ શોભી શકતો નથી

ઘણાકાલપર્યન્ત અધ્યાત્મજ્ઞાનનુ પરિશીલન કરવાથી અધ્યાત્મ જ્ઞાનની પકવતા થાય છે આત્મા ખરેખર સ્વસત્તાથી પરમાત્મા છે, માટે સોઙ સોઙ એ શબ્દવડે આત્માનુ ધ્યાન ધરવુ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ગુણોને આત્મામા પ્રકટાવવા પ્રયત્ન કરવો પરભાવની પરિણતિ ટાળીને આત્માની શુદ્ધ પરિણતિ ધારવા સદાકાલ પ્રયત્ન કરવો શ્રાવકે શ્રાવકના વ્રતો ધારણ કરીને આત્માના શુદ્ધ ધર્મમા રમણતા કરવી અને સાધુએ પચમહાવ્રતને યથાશક્તિ પાળીને આત્માનો શુદ્ધ ધર્મ પ્રગટાવવા ધર્મધ્યાન ધરવુ ઉત્સર્ગ અને અપવાદનો બોધ કરીને શુદ્ધ ચારિત્ર પાળવા ઉદ્યમશીલ થવુ ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિવડે આત્માના શુદ્ધ ધર્મને પ્રગટાવવા સદાકાલ પ્રયત્ન કરવો વીતરાગ દેવની ભક્તિ-સેવા કરીને પોતાના આત્માની વીતરાગ દશા પ્રગટાવવી આત્મામા સ્થિર થઇને જૈનશાસનની ઉન્નતિ કરવા પ્રયત્ન કરવો શ્રીભદ્રબાહુ, હેમચન્દ્રસૂરિ, હીરવિજયસૂરિ અને યશોવિજય ઉપાધ્યાયના પગલે ચાલીને વ્યવહાર ધર્મની શોભા વધારવી શ્રીમદ્ આનન્દઘનના પગલે ચાલીને આત્મામા રહેલી વસતઋતુ પ્રગટાવીને અનન્ત સુખના ભોગી બનવુ, એજ અધ્યાત્મજ્ઞાનના ઉપાસકોનું પરમ કર્તવ્ય છે.

શ્રીમદ્ હવે શ્રીપાર્શ્વનુ અન્ત્ય મંગલ કરીને પદની સમાપ્તિ કરે છે તે અત્ર દર્શાવવામા આવે છે.

पद १०८

(राग वेलावल)

मेरे ए प्रभु चाहीए, निल्य दरिशन पाउ ॥
चरणकमल सेवा करु, चरणे चित्त लाउ. ॥ मे० ॥ १ ॥

मन पङ्कजके मोंलमे, प्रभु पास वेठाउ ॥
निपट नजीक होरहु, मेरे जीव रमावु. ॥ मे० ॥ २ ॥

जन्तरजामी आगले, अन्तरिक गुण गाउ ॥
आनन्दघन प्रभु पासजी, मेंतो ऑर न ध्याउ. ॥ मे० ॥ ३ ॥

ભાવાર્થ—શ્રીમદ્ કથે છે કે, હે પ્રભો ! મારી એટલીજ ચાહના છે કે નિત્ય તમારા દર્શન પામુ દરરોજ તમારા ચરણકમલની સેવા કરૂ, એનીજ અભિરૂચિ થયા કરે છે અને તેથી ઇચ્છુ છુ કે, આપના ચરણમા અર્થાત્ ચારિત્રમા મારૂ ચિત્ત રાખુ, એજ મારી ભાવના સફલ થાઓ મન પકજના મહેલમા હે પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ! તમને બેસાડુ અને આપના આત્માની અત્યત નજીક સદાકાલ થાઉ અને મારા જીવને ત્યા રમાડુ એમ આન્તરિક ભાવના પ્રગટે છે, તેમજ તેપ્રમાણે અન્તરમા હુ આપને બેસાડીને અર્થાત્ આપની મૂર્તિ તથા આપની શુદ્ધધ્યેય વ્યક્તિને ધારીને મારા આત્માને રમાડતા કરાવુ છુ, તેથી મારા આત્મામા અનન્ત સહજસુખની લીલા પ્રગટે છે આપની ધ્યેયમૂર્તિનુ ધ્યાન ધરતા આપના જ્ઞાનાદિક ગુણો મારા હૃદયમા વાસ કરે છે, અર્થાત્ તેઓનુ સ્મરણ થયા કરે છે, અને તેથી ધ્યાન કરતા જે રસ પ્રગટે છે તે અન્યની આગળ વૈખરીવાણીથી કથી શકતો નથી મારા આત્મામા વસેલા અને મારૂ સર્વ સ્વરૂપ જાણનારા એવા હે પ્રભો ! તમારી આગળ હુ તમારા આન્તરિક ગુણોને ગાઉ છુ, સ્મરૂ છુ અને તેનામા એક લીનતા કરૂછુ આનન્દનો ઘન જેમા છે એવા શ્રીમદ્ આનદઘન કથે છે કે, હે પાર્શ્વ પ્રભો ! સર્વજ્ઞ વીતરાગ દેવ એવા તમને પામીને 'દેવના લક્ષણ જેમા નથી એવા' અન્ય દેવને હવે હુ કદાપિ કાળે ધ્યાનનાર નથી—સર્વજ્ઞ વીતરાગ દેવોનુ ધ્યાન મૂકીને અન્યનુ ધ્યાન કરવાની હવે નણ કાલમા મારી ઇચ્છા નથી

શ્રીમદ્ પાર્શ્વનાથની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને, પોતાના હૃદયમા અપૂર્વ જ્ઞાનભક્તિરગ જાગ્રત્ કર્યો છે ભક્તિરગના રસીલા એવા શ્રીમદ્ પોતાના હૃદયમા પાર્શ્વ પ્રભુને સ્થાપન કરે છે અને પાર્શ્વ-

પ્રભુવિના તેઓ અન્ય કુ દેવને નહીં ધ્યાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે પર માત્માની શુદ્ધ વ્યક્તિની અત્યંત પાસે-નજીક ગમન કરીને, પાર્શ્વ પ્રભુના ગુણોમા તલ્લીન બનીને પોતાના આત્માને આનદ આપે છે,- વીતરાગ સર્વજ્ઞ પાર્શ્વપ્રભુના ધ્યાનમા ઐક્ય અનુભવે છે અને પરમા ત્માના આલબનવડે પોતાના આત્માની શુદ્ધિ કરે છે, તેથી તેમની ભક્તિનુ આપણે અનુકરણ કરવુ જોઈએ પરમાત્માની નવધા ભક્તિ કરવાથી ભક્ત પોતે પરમાત્મારૂપ બને છે જ્ઞાનગર્ભિત ભક્તિથી આ ત્મામા આનન્દ રસની પરિણુતિ પ્રગટેછે અને તેથી આત્માને ભક્તિ રસના સુખનો અનુભવ આવે છે કલિકાલમા ભક્તિયોગનુ મોટુ આલબન છે ભક્તિયોગના યોગીઓ શરીરાદિના મમત્વથી દૂર રહે છે અને તે બાહ્ય ધનનો નાશ થતા કદાપિ ચિન્તા કરતા નથી ભક્તિરસમા રસીક ભક્ત, ખરેખર મુખપર આનન્દનૂર વર્ષાવી શકે છે શ્રીમદ્ જ્ઞાનયોગી અને ભક્તિયોગી હતા, તેઓના આત્માની અત્યંત ઉજ્જ્વલતા હતી તેથી પરમાત્માની સ્તુતિ કરવામા તલ્લીન બનીને તેઓ બાહ્ય દુનિયાનુ ભાન ભૂલી જાય છે વાચકોએ શ્રીમદ્ આનન્દઘનના હૃદયની ભક્તિનો ખ્યાલ કરીને ભક્તિરસના રસીલા બનવુ જોઇએ અધ્યાત્મજ્ઞાન પામીને જેઓ પ્રભુભક્તિરસમા રસીલા બનેછે તેઓના હૃદયમા પરમાત્મારૂપ ધ્યેયની સ્થિરતા થવાથી, તેઓ પરમાત્માના સુખની વાનગીનો અનુભવ કરે છે મનુષ્યો પાર્શ્વનાથનુ ધ્યાન ધરવાથી આભવમા અને પરભવમા મગલમાલા પામે છે આ કાલમા પાર્શ્વનાથના શાસન દેવતાઓનો મહિમા જાગ્રત્ છે પાર્શ્વનાથનુ અન્ત્ય મગલ કરવાથી લેખક, વાચક અને શ્રોતાઓના ઘરમા આનદ મગલ વર્તે છે, તેપ્રમાણે સર્વને આનદ મગલ પ્રાપ્ત થાઓ! આનન્દઘનના આત્માની પેઠે સર્વના આત્માઓ ઉચ્ચ દશાને પામો!

વ્યવહારનય માતા સમાન છે અને નિશ્ચયનય પિતા સમાન છે એ બન્ને નયવડે પ્રભુભક્તિ, સેવા, પૂજા, વગેરે સર્વ આવશ્યક, ધર્મક્રિયાઓ કરવી અધ્યાત્મજ્ઞાનપૂર્વક, દેવ ભક્તિ અર્થાત્ સેવાવડે આત્માની ઉજ્જ્વલતા કરવી, તેમજ જૈનધર્મની સેવા કરવાનેમાટે સદાકાલ તત્પર રહેવુ, કટીબદ્ધ થવુ, આત્મા ખરેખર પરમાત્મા સમાન છે આત્મામા અનત શક્તિયો છે તેની ઉપાસના કરનારા એવા જૈનાએ, જૈનશાસનનો ફેલાવો કરવા પોતાની શક્તિયોને વાપરવી અને પોતાનો શુદ્ધ ધર્મ પ્રગટ કરવો શ્રીમદ્ આનન્દઘનના હૃદયના ઉભરાઓ સકલ દુનિયાના મનુષ્યોને અસર કરો! અને સકલ જીવો પરમાત્માનુ આલબન કરીને પરમાનન્દમય મગલ માલાને પ્રાપ્ત કરો!!

જેના જ્ઞાનરૂપ કિરણોથી આખી દુનિયામા પ્રકાશ પડે છે, એવા શ્રી મહાવીર પ્રભુરૂપ સૂર્યનો મહિમા જગત્મા વિસ્તરો અને જૈનશાસનનો સદાકાલ જય થાઓ !

विवेचके करेलु अन्त्य मगल

ધ્યાઈ ધ્યાઈ રે આનન્દઘન બહોતેરી ધ્યાઈ,
આતમ અનુભવ દીવ પ્રગટાવી, અનુભવ લીલા પાઈ રે   આ० ૧

ઉદધિસમ આનન્દઘન આશય, બિંદુમાત્ર જણાયો,
જાણે તેટલુ થોડુ લખી શકે, અનુભવ એ મન આયો રે   આ० ૨

पदना अर्था घडीए घडीए, बहु बहु भावे सुहावे,
अभिनव अनुभव क्षणक्षण प्रगटे, लख्यो न कोइ रीत जावेरे   આ० ૩

मुज आतममां अनुभव आव्यो, तेनु बिन्दु लखायु,
જાણ્યુ વચને લખવામા થોડું, અનુભવથી એ જણાયુ રે   આ० ૪

પૂર્વ મુનિવર વચનની ભક્તિ, કરવા આનન્દ આયો,
આધ્યાત્મિક પદગાતા ધ્યાતા, નિશ્ચય પદ સ્થિર થાયો રે   આ० ૫

સવત ઓગણિશ સડસઠ સાલે, વૈશાખ માસ સુહાયો,
અક્ષયતૃતીયા રચના આરભી, પદ ભાવાર્થ લખાયો રે   આ० ૬

આનન્દઘન બોતેરી અહોતરી, લખી ભાવાર્થે જણાયો,
ભવ્યજીવોના હેતે-ભાવે, સેના ધર્મ બજાયો રે   આ० ૭

એક એક કલાક પ્રતિદિન, કાર્તિકમાસ લખાઈ,
અનુક્રમે વિહાર કરીને, પાદરા નગરે રચાઈ રે   આ० ૮

પાદરામા માસકલ્પ કરી બે, પદ ચાર શેષ લખાયા,
આવ્યો અનુભવ જેવો પદોનો, તેવા તે મેં જણાવ્યા રે.   આ० ૯

પાદરા નગરે પૂરાુ કીધી, અહોતરી સુખદાઈ,
ઓગણીશ અડસઠ અક્ષયતૃતીયા, શિવસુદરીની વધાઈ રે   આ० ૧૦

प्रशस्ति

शुभ्वानन्दघनाख्यसद्यतिपदव्याख्यामिमां शोभना
सर्वे सन्तु दयायुता ऋतयुता अस्तेयशीलश्रिता ॥
त्यक्त्वा दुर्ममता तपोव्रतधरा धर्मक्रियातत्परा
गाम्भीर्यादुदितं यदत्र विपरीतं तत्क्षमध्वं बुधा ॥ १ ॥
तत्प्रोक्तस्य पदामृतस्य च शुभा वृष्टिसदा सज्जना
स्तन्वन्त्वत्र प्रशस्यतः स समयो व्याख्यास्वतीतस्तु य ॥
सत्यस्य त्वनुमोदनां विदधतु प्रेम्णा युता बान्धव
सत्य पल्लवयन्तु सज्जनवरा दृष्ट्वा ह्यनेकान्तया ॥ २ ॥
सच्छास्त्रेषु निवेदितं रविसमं ज्ञानं तथा सत्क्रिया
माहत्य व्यवहारनिश्चययुता धर्मक्रियामाश्रिता ॥
नित्यं सन्तु जना स्वधर्मनिरता धर्मोन्नतिर्जायता
मात्मध्ययसि जैनशासनसमुन्नत्या मतिर्नायताम् ॥ ३ ॥
अष्टपञ्चाशत्तमेऽभूच्छ्रीमहावीरपट्टके ॥
श्रीहीरविजयः सूरिस्तपागच्छशिरोमणि ॥ ४ ॥
तच्छिष्य सहजाब्ध्याख्य उपाध्यायोऽभवन्महान् ॥
श्रीनेमिसागराख्योऽभूत्तत्परम्परया सुधी ॥ ५ ॥
शिथिलाचारनाशाय क्रियोद्धारं चकार य ॥
रविसागरसाधुस्तत्पट्टे धर्मप्रकाशकृत् ॥ ६ ॥
तदाचारो जैनसङ्घे प्राकाशत सुशोभन ॥
एकसप्ततपट्टेऽस्ति साधु श्रीसुखसागर ॥ ७ ॥
सयमात्युपयोगेन धर्मसत्क्रियया च य ॥
सयमिष्वग्रगण्य स्वाचाराज्जैनै प्रशस्यते ॥ ८ ॥
सागराभिधसङ्घट्टे तपागच्छे गुणाल्ये ॥
द्वासप्ततितमे पट्टे जैनशास्त्रादिवेदिना ॥ ९ ॥
तच्छिष्येण मया भक्त्या बुद्धिसागरसाधुना ॥
आनन्दघनसत्पार्थे भाषारचितटीकया ॥ १० ॥
पद्यभावार्थवृत्तिर्वै रचितेय यथामति ॥
शुभाय भूयाच्छ्रोतॄणां वक्तॄणामनुमोदिनाम् ॥ ११ ॥

इति श्रीजैनधर्मधुरधरक्रियोद्धारक श्रीनेमिसागरमुनिवरस्तच्छिष्ययतिवर क्रियापात्रचारित्रचूडामणि श्रीरविसागरमहाराजस्तच्छिष्य सद्गुरु चारित्रमार्गदीपक शान्तमूर्तिश्रीसुखसागरस्तच्छिष्य योगनिष्ठमुनिबुद्धिसागररचितानन्दघनपदभावार्थ भाषाविवृति समाप्ता ॥ ॐशान्ति शान्ति शान्ति ॥

स १९६८ पादरा अक्षयतृतीया

समाप्त

ઉપોદ્‌વાતનું અશુદ્ધિ શુદ્ધિપત્રક.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૫	૧૨	મનન જોઈએ	મનન થવુ જોઈએ
૨૨	૧૩	ચાલે	પાલે
૨૩	૩૨	સમ	રામ
૨૬	૭	વાચકો	વાચકો
૨૭	૨૮	અધ્યાત્મિકજ્ઞાનવિના તથા	આધ્યાત્મિકજ્ઞાનવિના
૨૮	૧૬	દુદભિ	દુદુભિ
૩૭	૨૮	તીથિ	તિથિ
૩૮	૩૦	વિધમાન	વિદ્યમાન
૩૯	૨૫	ચર્યેથી	ચર્ચાથી
૪૦	૧	ચુવરાજ્ય	યુવરાજ
૪૪	૩૩	રૂપેયા	રૂપૈયા
૪૯	૧૫	ભગવદ્‌ગીતામા	ભગવદ્‌ગીતાના વિવેચનમા
૫૦	૧૦	સુશોભીત	સુશોભિત
૫૬	૧૭	દભોલી	દભોલિ
૬૧	૭	અધ્યાત્મિક	આધ્યાત્મિક
૬૧	૧૮	પજામા	પૂજામા
૬૪	૧૪	સપ્તભગીન	સપ્તભંગીના
૬૯	૧૬	રૌદ્રધ્યાના	રૌદ્રધ્યાનના
૭૩	૩૬	હતુ	હતો
૭૫	૩૦	દૃષ્ટાતીભૂત	દૃષ્ટાતીભૂત
૭૮	૫	ભાતૃ	ભ્રાતૃ
૭૯	૧૩	યરમાત્માની	પરમાત્માની
૮૧	૩	સર્વે	સર્પે
૮૪	૩૨	निल	निलम्
૮૫	૩	(कलापक)	(कलापकम्)
૮૭	૧૮	पार्यं	वार्यम्
૮૮	૫		આર્દ્ર

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૮૦	૧૫	ग्राह्यो	ग्राह्य
૮૧	૯	यनँ	यत्र
૯૨	૬	અહિંસા	હિંસા
૮૩	૨૩	लाटेन्द्रिय	लोटेन्द्रिय
,,	૨૫	રકદનાળી	કદવાળી
૮૪	૧	काय	कायम्
૯૮	૩૦	પપુ	०
૮૬	૨	દ્વેશાત્મક	દ્વેષાત્મક
૧૦૧	૧૦	આરિપ	આરિપ્
૧૦૩	૨૭	નિષ્ઠા	નિશ્રા
૧૦૮	૨૩	સારસ્વતિ	સરસ્વતી
૧૧૧	૨૨	,,	,
૧૧૩	૪	લક્ષ્મીમન્ત	લક્ષ્મીવન્ત
૧૧૯	૧	सुख	सुखम्
૧૧૮	૧૮	ભસ્તીભૂત	ભસ્મીભૂત
૧૨૨	૧–૨	स्तत किं।	स्तत किम्।
,,	૩	तत किं	,,
,,	૪	स्तत किं	,,
,,	૫	जात	जातम्
૧૨૫	૧૬	परमेष्ठिनां	परमेष्ठिनाम्
,,	૧૭	वर्णोतमस	वणस्तमस॰
૧૩૦	૪	सुख	सुखम्
૧૩૬	૫	આત્માના	આત્માના
૧૬૪	૨૮	કૂળજ	કુળજ
૧૫૦	૩૩	કૂળમા	કુળમા
૧૫૩	૨૮	જે શાસનરક્ષા ખટપટોમા,	જે ખટપટોમા.
૧૫૫	૧૦	ગુરૂકૂળ	ગુરૂકુળ
૧૫૮	૧૮	પૂર્વોછે	પૂર્યોછે
૧૬૦	૩૦	સ્મસાનમા	સ્મશાનમા
૧૬૩	૨૧	શિથીલ	શિથિલ.
૧૬૭	૩૨	કૂળ	કુળ
૧૭૪	૧૬	સ્વાન	સ્વાધિન
,,	૧૭	સ્યાનર્દ્ધિ	સ્ત્યાનર્દ્ધિ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૭૭	૩૧	ભ્રમરપુ	ભ્રમર
૧૮૩	૧૦	ભટકી	ભડકી
૧૮૮	૨૪	સાધુઓના પરિણામ,	સાધુઓના પરિણામનો
૧૮૯	૩૧	પસૌ	પૈસો
૨૦૩	૩૨	કૂળના	કુળનો
,,	,,	કૂળથી	કુળથી
૨૦૪	૨	કૂળજ	કુળજ
૨૦૫	૧૮	ગુરૂકૂળ	ગુરૂકુળ
૨૦૮	૧૧	વિરોધ	વિરોવિ
૨૦૮	૧૦	ગુરૂકૂળ	ગુરૂકુળ
૨૧૨	૮	ક્યાવિના	ક્રિયાવિના
૨૧૩	૩૦	યથાતથ્ય	યાથાતથ્ય
૨૧૪	૩૨	,,	,,
૨૧૫	૧૩	आलवे	आलम्व्ये
,,	,,	वय	वयम्
,,	૧૬	मसाक	मसाकम्
,,	૧૯	कूल	कूलम्
૨૧૭	૧૩	૫૬	૫૬
,,	૩૦	समदीणा	समुदीणा
૨૨૫	૧૮	युद्धस्तमेव	युद्धस्त्वमेव
૨૨૮	૧૨	સખ્યા	શંકા
૨૩૮	૯	સ્વરસમાન	સ્વરૂસમાન
૨૯૧	૩૧	વિધમાન	વિદ્યમાન
૨૫૧	૮	ચરીત	ચરિત

આ સિવાય અન્ય ભૂલો-શબ્દ કાનોમાત્રા વગેરેની હોય તે સુજ્ઞોએ સુધારીને વાંચવું

શ્રીમદ્ આનન્દઘનપદભાવાર્થનુ અશુદ્ધિ શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૬	૨૭	અનૈ	અને
૮	૩૨	પારગામી	પારગામી
૯	૨૮	ભાગીને	ભાગીને
૯	૨૯	કેયુર	કેયૂર
૧૦	૧૮	अस्मदीयकृत	अस्मदीय
૧૮	૧૧	મલીન	મલીન
૧૮	૨૪	ધન્ન	ધન
૨૪	૧૦	સખી !	સખિ !
૨૮	૨૧	તીન્દ્રિય	ત્રીન્દ્રિય
,,	૨૮	તેજો	તેજસ,
૩૫	૧૮	मैर	मेरे
૩૭	૧૦	ઉપન્ન	ઉત્પન્ન
૩૯	૫	યથાતથ્ય	યાથાતથ્ય
૩૯	૨૧	દૃષ્ટિ	દષ્ટિ
૫૪	૧૪	શુદ્ધતા	અશુદ્ધતા
૫૭	૨૪	ત્વદુચારિત	ત્વદુચ્ચારિત
૬૪	૫	જાનતિ	જાગૃતિ
૭૨	૩૧	સરસ્વતિ	સરસ્વતી
,,	૩૨	દ્વારિકામઠ	ગોવર્દ્ધનમઠ
૮૮	૨૮	કરનાનુ	કરવાનો
૮૩	૮	આકર્યું છે	આકર્યું છુ
૧૧૮	૫	પડ	પડ્
૧૨૪	૩૨	નચૈત	નચૈન
૧૨૫	૨૩	થયો	થયા
૧૨૬	૨૩	તેજસ	તૈજસ
૧૨૭	૧૮	અન્ત	અનન્ત
૧૨૮	૧	પાસ	પાશ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૩૦	૩	ઉપયોગગા	ઉપયોગમા
,,	૨૪	સતિ	સતી
૧૩૪	૮	બીજી	બીજી
૧૪૬	૧૭-૧૯	समता-समता	आत्मा आत्मा
૧૪૮	૨૨	જાગ્રત	જાગ્રત્
૧૫૫	૧	શ્રોતેન્દ્રિય	શ્રોત્રેન્દ્રિય
૧૫૬	૧૧	ફૂલ	ફુલ
૧૬૫	૨૯	તદ્ધરા	તદ્દ્વારા
૧૬૭	૧	કત્રી	કર્ત્રી
,,	૧૧	સચીયમાન	સચિત
,,	૨૭	प्रदीय	प्रदीप
૧૬૮	૬	प्रकृति	प्रकृति
૧૭૨	૨૮	વિચારોના	વિચારોના
,,	૨૮	વારવા	વારવા
૧૭૪	૨	ઘેર	ઘર
૧૭૮	૨૯	લક્ષ્મીમન્ત	લક્ષ્મીવન્ત
,,	૩૧	લક્ષ્મીમન્તો	લક્ષ્મીવન્તો
૧૭૯	૨'	ખુનગાર	ખુનખાર
,,	૨૯	આશક્ત	આસક્ત
૧૮૮	૩૩	સગત્	સગતિ
૧૯૦	૬	તે	તેતે
૧૯૨	૬	ઉદેપુર	ઉદેપુર
૨૦૦	૧૮	પ્રથમા	પ્રથમ
૨૦૪	૧૭	આન્દમય	આનન્દમય
૨૦૮	૩૧	અલોકિક	અલૌકિક
૨૧૨	૩	જૈમિનિય	જૈમિનીય
,,	૨૦	विभाव्यता	विभाव्यताम्
૨૧૩	૨૭	ઉપયુક્ત	ઉપર્યુક્ત
૨૧૬	૬	गुणो	गुणो
,,	૨૫	छल	ઢછલ
,,	૨૭		निगूढ
૨૧૮	૧		પર્યંત

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૧૮	૨૧	याच्छल	यारछल
૨૧૯	૮	यथोच्यते	यकोच्यते
૨૨૦	૧	રસેન્દ્રિય	રસનેન્દ્રિય
,,	૧૯	पद	पदम्
૨૨૦	૨૦	माथव	माख्रव
૨૨૧	૪	स्विह	स्त्विह
,,	૧૦	वियने	वियते
૨૨૨	૨૮	कर्म	कर्म
૨૨૩	૨	वैशोपिर	वैशेषिक
,,	૭	उक्त	उक्तम्
,,	૧૨	આક્ષેપણ	અપક્ષેપણ
,,	૨૨	जैमिनीया	जैमिनीया
૨૨૪	૯	જૈમિની	જૈમિનીય
,,	૧૪	શ્યામવેદ	સામવેદ
,,	,,	અથર્વેદ	અથર્વવેદ
૨૨૫	૬	यावानी	यावानि
,,	૭	वक्र	ध्रुव
૨૨૬	૧૮	વેદન્ત	વેદાન્ત
૨૨૮	૩	તેમને	તેમણે
૨૨૮	૧૫	પૌર્ણત્ય	પૌર્વે
૨૩૧	૩૪	શકરાચાર્યના	શંકરાચાર્યની
૨૩૨	૧૮	સ્વયભુરમણ	સ્વયભુરમણ
૨૩૩	૨૦	કથ્યુ છે	કથ્યુ છે
૨૪૫	૨	પાર્થના	પ્રાર્થના
૨૪૮	૧૪	આહુતિ	આકુતિ
૨૫૧	૧૨	મનમ	મનમા
,,	૧૮	त्याज्य	प्रोज्झ्य
૨૫૮	૨૨	વિકલ	વિકલ્પ
૨૭૮	૨૮	પણાથી	પણાથી
૨૭૯	૩૧	મિથુન	મીન
૨૮૧	૯	મારા	મારા
૨૮૨	૧૮	કાક્	કાક

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૨૮૩	૨૪	ડધિક્ય	ડધિક
૨૮૬	૧૦	दुर्जिती	दुजयी
૨૮૬	૧૨	रागाद्या क्षयामुया	रागाद्या क्षयमुपा
,,	૨૭	ચૈતનમય	ચૈતન્યમય
૨૮૯	૨૪	શ્રાનિક	શ્રાવિકા
૨૯૮	૩૧	અનુભાનજ્ઞાનથી	અનુભવજ્ઞાનથી
૩૦૮	૧૫	जल्पि	अल्पि
૩૧૭	૧૯	ગ્રેયા	ગ્રેર્યા
૩૨૦	૨	સ્વામીન્	સ્વામિન
૩૨૩	૨૭	કથીત	કથિત
૩૨૪	૧૮	નિલ	નીલ
૩૨૮	૨૬	ફૂલના	તૂલના
૩૩૦	૧૯	आत्म	आत्मा
૩૩૦	૧૯	सस्या	सत्या
૩૪૮	૨૪	સાળળશો	સાભળશો
૩૪૯	૫	प्राशान्त	प्रशान्त
૩૫૪	૮	સરસ્વતિ	સરસ્વતી
૩૫૫	૧૭	તુ સાભળ !!	તુ સાભળ !!
૩૬૦	૧૧	આન્દનો	આનન્દનો
૩૭૪	૧૫	શીથીલ	શિથિલ
,,	૧૭	પૌર્વીલ્ય	પૌર્વજનો
૩૮૬	૩૧	सकल सकल	सकल
૩૮૮	૨૭	વધુ	વધૂ
૩૮૮	૩	एक	एके
,,	૩૦	નયક્રચમા	નયચક્રમા
૩૯૮	૨૭	આહૂતિ	આહુતિ
૪૧૧	૧૨	આપને	આપની
૪૧૨	૨૭	શ્રૂત	શ્રુત
૪૧	૧૯	સમ્યત્ન	સમ્યક્ત્વ
૪૧૭	૧૯	મધ્યસ્થ	મધ્યસ્થતા
૪૧૮	૭	આન્દ	આનન્દ
૪૨૪	૨૯	આન્દની	આનન્દની
૪૨૫	૨૨	માખીના	માખીની
૪૨૬	૩	આદ્ર	આર્દ્ર
,,	૩૧	પરિ	પરીક્ષી

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૪૨૮	૧-૮-૧૪	પરાઙ્	પરાઙ્
૪૩૭	૧૫	પત્નિના	પત્નીના
૪૪૩	૨૨	ઉપારગો	ઉપસર્ગો
૪૫૦	૨૪	ब्रम्ह	ब्रह्म
૪૫૧	૧૧	એ	હે
૪૫૭	૫	ભાતૃ	ભ્રાતૃ
૪૬૭	૨૪	મિમાંસકો	મીમાંસકો
૪૬૮	૮	દુરી	દૂર
,,	૩૦	ઓઢ્ઢો	ઔઢ્ઢો
૪૭૧	૧૧	ગકુચિત	સંકુચિત
૪૭૭	૧૦	મિથ્યાશ્રત	મિથ્યાશ્રુત
૪૮૫	૨	આતમા	આત્મા
૪૮૯	૨૩	શ્વસુર	શ્વશુર
,,	,,	શ્વશ્રૂની	શ્વશ્રૂની
૪૯૪	૩૩	સહશ્ર	સહસ્ર
૫૦૦	૧	આશ્રય	આસ્રવ
૫૦૭	૨૬	નિરાનન્દ	નિરાનન્દત્વ
૫૧૫	૨૨	આ વાક	આ વાક્ય
૫૧૭	૩૦	ઉપયુક્ત	ઉપર્યુક્ત
૫૨૩	૧૨	कायव्वो	कायव्वो
૫૨૯	૩	वैराग	वैराग
૫૩૬	૨૪	વાસ્તિવિક	વાસ્તવિક
૫૪૪	૧૪	पश्चाधमे	पश्चात्तमे
,,	૨૯	सद्वद्दे	सद्वाटे
,,	૨૭	रचितटीकया-	विशदटीकया

આ સિવાય અન્ય જે શબ્દની અશુદ્ધિ રહી હોય તે સજ્જનોએ સુધારીને વાંચવું

શ્રી–અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ.

(સ્થાપન-જ્ઞાનપચમી-વિર સવત્ ૨૪૩૫.)

જે તમારે તત્વજ્ઞાનના ઉત્તમ સિદ્ધાતો, સરલ અને પ્રીય શૈલીમા સમજવા હોય અને પોતાનુ હૃદય નિર્મળ બનાવવુ હોય, તો મડળ તરફથી પ્રગટ થયેલ,–

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રન્થમાળા

અવશ્ય વાચો.

મજકુર ગ્રન્થમાળામા નીચલા ગ્રન્થો પ્રગટ થયેલ છે, જે વાચી મનન કરી, તમારા આત્માને ઉચ્ચ શ્રેણીએ ચઢાવો ઉત્તમ ગ્રન્થો એજ અપૂર્વ સત્સગ છે ખચીત આ ગ્રન્થોના મનનથી ઘણુ જાણવા અને મેળવવા પામશો–ગુરૂશ્રીની લેખનશૈલી–માધ્યસ્થદૃષ્ટિવાલી હોવાથી, દરેક ધર્માવલબીઓ તેને પ્રેમપૂર્વક વાચે છે દરેક ગ્રન્થોમા અધ્યાત્મજ્ઞાન અને તત્વજ્ઞાન સબધી વિવેચન છે

વૈરાગ્ય, ઉપદેશક, અને બોધક, પદો–ભજનો–તે તે વિષયમા વિવેચતા કરી નાખે છે દરેક પદોનો સાર વિચારણીય છે અનેકાન્ત દૃષ્ટિથી, હૃદયની વિશાળતાપૂર્વક અને પ્રીય તથા પથ્યવાણીથી હરેક જણને ઉત્તમ બનાવી શકાય છે અને તે મુજબ આ ગ્રથો છે

માન વાચકોના હિતાય, ઉદાર ગૃહસ્થોની સ્હાય વડે–કોઈપણ ગ્રન્થ પ્રકાશક મડળ કરતા–ઓછામા ઓછી કીંમત રાખવાની પહેલ આ મડળેજ કરી છે–ઓછી કીંમત છતા છપાઈ–કાગળ–બધાઈ વગેરે કામ સુદર થાય છે, તદ્ ઉપરાત વધુ પ્રચારાર્થે–પ્રભાવના, વિદ્યાર્થીઓને ઈનામ, અને ભેટ આપનાર માટે વધુ નકલો મગાવનારને (શીલીકમા હોય તો) બની શકતી ઓછી કીંમતે આપવામા આવે છે—

જેઓને પ્રગટ થઈ ચુકેલા અને થવાના ગ્રન્થો પૈકી, કોઇપણ ગ્રન્થો પોતાના મુરબ્બી કે બેહી અને ઉપગારીઓના સ્મરણાર્થ, પ્રગટ કરવાની ઇચ્છા હોય તેમને તે મુજબ મડળ સગવડ કરી આપે છે

પત્રવ્યવહાર–મુબાઈ–ચપાગલી વ્યવસ્થાપક–શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક-મડળ જોગ કરવો

શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી ગ્રન્થમાળામા-પ્રગટ થયેલા ગ્રન્થો.

ગ્રંથાંક.	પૃષ્ઠ	કી.	રૂ.આ.પા.
૦ ભજન સંગ્રહ ભાગ ૧ લો*	૨૦૮		૦—૮—૦
૧ અધ્યાત્મ વ્યાખ્યાનમાળા*	૨૦૬		૦—૬—૦
૨ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૨ જો*	૩૩૬		૦—૮—૦
૩ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૩ જો	૨૧૫		૦—૮—૦
૪ સમાધિ સતકમ્	૩૪૦		૦—૮—૦
૫ અનુભવ પચ્ચિશી	૨૪૮		૦—૮—૦
૬ આત્મપ્રદીપ	૩૧૫		૦—૮—૦
૭ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૪ થો.	૩૦૪		૦—૮—૦
૮ પરમાત્મદર્શન	૪૩૨		૦—૧૨—૦
૯ પરમાત્મજ્યોતિ	૫૦૦		૦—૧૨—૦
૧૦ તત્ત્વબિંદુ*	૨૩૦		૦—૪—૦
૧૧ ગુણાનુરાગ (આવૃત્તિ બીજી)	૨૪		૦—૧—૦
૧૨-૧૩ ભજનસંગ્રહ ભાગ ૫ મો તથા જ્ઞાનદિપીકા	૧૯૦		૦—૬—૦
૧૪ તીર્થયાત્રાનું વિમાન (આવૃત્તિ બીજી)	૬૪		૦—૧—૦
૧૫ અધ્યાત્મ ભજનસંગ્રહ	૧૯૦		૦—૬—૦
૧૬ ગુરૂબોધ	૧૭૨		૦—૪—૦
૧૭ તત્ત્વજ્ઞાનદિપીકા*	૧૨૪		૦—૬—૦
૧૮ ગહુંલીસંગ્રહ	૧૧૨		૦—૩—૦
૧૯ શ્રાવકધર્મસ્વરૂપ ભાગ ૧ લો(આવૃત્તિ ત્રીજી)	૪૦		૦—૧—૦
૨૦ ,, ,, ભાગ ૨ જો (આવૃત્તિ ત્રીજી)	૪૦		૦—૧—૦
૨૧ ભજન પદસંગ્રહ ભાગ ૬ ઠો	૨૦૮		૦—૧૨—૦
૨૨ વચનામૃત	૩૮૮		૦—૧૪—૦
૨૩ યોગદીપક	૨૬૮		૦—૧૪—૦
૨૪ જૈન ઐતિહાસીક રાસમાળા	૪૦૮		૧—૦—૦
૨૫ આનંદઘન પદસંગ્રહ ભાવાર્થસહિત	૮૦૮		૨—૦—૦
૨૬ અધ્યાત્મ શાન્તિ (આવૃત્તિ બીજી)	૧૩૨		૦—૩—૦
૨૭ કાવ્યસંગ્રહ ભાગ ૭ મો	૧૫૬		૦—૮—૦

* આ નીશાનીવાળા ગ્રંથો શીલક નથી

ગ્રન્થો નીચલા સ્થળોથી વેચાણ મળશે.

૧ અમદાવાદ—જૈન બોર્ડીંગ-ઠે નાગોરીશરાહ
૨ મુબઈ—મેસર્સ મેઘજી હીરજીની કું-ઠે પાયધુણી
૩ ,, શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાનપ્રસારક ,, ચંપાગલી
૪ પુના—શા વીરચંદ કૃષ્ણ
૫ સુરત—મી જી. એમ ગોર ,,

જૈન ઐતિહાસિક રાસમાળા-પૃષ્ઠ ૪૦૮
પાકી બાઇન્ડીંગ કીં માત્ર રૂ ૧-૦-૦
સંશોધક-મી. મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઇ, વકીલ.

અમદાવાદના નગરશેઠના પૂર્વજ, જેઓની જાહોજલાલીમા અગત્યનો ભાગ ભજવનાર, બાદશાહી ફરમાનો અને માન મેળવનાર, ચમત્કારીક રીતે મંત્રનો પ્રભાવ પામનાર, ગાયકવાડ અને અંગ્રેજ સરકારનું સાનીયાણું (વર્ષાશન) મેળવનાર, અકબરના સમયથી રાજ્યો સાથે માનભર્યો સબંધ જાળવનાર, શ્રેષ્ઠિવર્ય **શ્રી શાન્તિદાસજી** અને તેઓના વારસ પુત્રોના જાણવા યોગ્ય ચરિત્રો, પદ્યમા રાસરૂપે અને ગદ્યમા ભાષાન્તર સાથે-અત્યાર સુધીની નવીન અપ્રસિદ્ધ જાણવા યોગ્ય હકીકતો સાથે અને આખા કુટુંબની વંશાવળી જે ૧૬ પૃષ્ઠની થઈ છે તે સાથે, તેમજ બાદશાહી-ગાયકવાડી-અંગ્રેજ સરકારના ફરમાનોની નકલો સાથે આ ગ્રન્થ વધીજ ઉપયોગી અને જાણવા યોગ્ય થયો છે મહેનતના પ્રમાણમા કીંમત કંઈજ નથી-કઠીનુ શબ્દોનો શબ્દાર્થ કોષ પણ આપ્યો છે-ઉપરાત ૧૧ **પ્રાચીન મહામુનિઓના રાસો અને ચરિત્રો** આ ગ્રન્થમા આપ્યા છે જે તેઓની પાટે ઉતરી આવેલા હાલના મુનિરાજોને જાણવા યોગ્ય અને અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે ૧૧ રાસના નામ (૧)-લક્ષ્મિસાગર સૂરિ, (૨) નેમીસાગરોપાધ્યાય, (૩) વિજયદેવ સૂરિ, (૪) વિજયાનંદ સૂરિ, (૫) કલ્યાણવિજય ગણિ, (૬) સત્યવિજય પન્યાસ, (૭) કર્પુરવિજય ગણિ (૮) ક્ષમાવિજય ગણિ, (૯) જીનવિજય ગણિ, (૧૦) ઉત્તમવિજયજી પન્યાસ, (૧૧) પદ્મવિજયજી ગણિ

અધ્યાત્મશાન્તિ આવૃત્તિ બીજી.
પાકી બાઇન્ડીંગ પૃષ્ઠ ૧૩૨. કીં. રૂ. ૦-૩-૦

ખરેખર શાન્તિને આપનારો આ લઘુ ગ્રન્થ અહોનીશ અભ્યાસપાઠની માફક મનન કરવા યોગ્ય છે શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીએ તે સં ૧૯૫૯ મા રચેલો છે, તેની બીજી આવૃત્તિ સુધારા સાથે પ્રગટ થઈ છે ગ્રન્થ અપૂર્વ છે

મહામહોપાધ્યાય ન્યાયવિશારદ,

"શ્રીમદ્ યશોવિજયજી"

તેમનુ જીવન અને તેમનુ ગુજરાતી સાહિત્ય

[લેખક—યોગનિષ્ઠ મુનિ શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજી]

આ નિબધ વડોદરા ખાતે મળેલી ચોથી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષ[દ]ના ત્રીજા દિવસે શરૂઆતમા વચાયો હતો

શ્રીમદ્‌ની અદ્ભુત શક્તિ અને કાર્યોને જાણવાની તથા અભ્યાસ [કર]વાની જીજ્ઞાસાવાળાઓને, આ નિબધ અપૂર્વ ઉપયોગી છે, એટલુંજ [નહિ] ક[િન્તુ] પુરતું છે કેમકે શ્રીમદ્ વિષે આ નિબધમાથી કેટલુક નવિન જાણવા [અને] અનુભવવા મળે તેમ છે

નિબધમા શુ જાણશો ?

(૧) શ્રીમદ્‌નુ ચરિત અને તે જાણવાના સાધનો, (૨) [શ્રી]મદ્‌ [જન્મ] સવત, (૩) બા યાવસ્થા અને અદ્ભુત સ્મરણશક્તિ, ( ) ગુરૂ [ની] લવિય (૫) સઘને નિવેદન (૬) સઘની તેમની પાસે માગણી, (૭) મ[ાતાને] હર્ષ અને પુત્રને સાપવુ (૮) કાશીમા વિદ્યાભ્યાસ અને ત્યાથી વિહાર તે વખતની ધર્મસ્થિતિ, (૧૦) શ્રીમદ્ યશોવિજયજી અને શ્રીમાનવિજય વ્યાખ્યાન કળા, એક બીજાની પષદામા જવુ અને પ્રશસા કરવી સત્યવિજયપન્યાસ આદિ તે વખતના સમકાલીન વિદ્વાન્ મુનિઓ અને તેમની સાથેનો સબધ, (૧૨) ખભાતમા વાદવિવાદ, (૧૩) કાશીના અધ્યા પકને રૂ ૭૦ હજારનુ દાન (૧૪) છાણીગામે વિહાર, (૧૫) શ્રીમદે પીતવસ્ત્ર ધારણ કર્યાં હતા કે કેમ ? (૧૬) શ્રીમદ્ આનદઘનજી સાથે થયેલો સબધ (૧૭) તેમના વ્યાખ્યાનમાં, શ્રીમદ્ આનદઘનજીનુ પધારવુ પરસ્પર ગુણાનુ રાગ, (૧૮) શ્રીમદ્ આનદઘનજીના પ્રસગથી થયેલ અધ્યાત્મરૂચિ અને અભ્યાસ, અને સુવર્ણસિદ્ધિની ઇચ્છા, (૧૯) શ્રીમદ્‌ના સસ્કૃત ગુજરાતી ગદ્ય પદ્ય, ૧૦૮ ગ્રથોનું–બે લાખ શ્લોક પ્રમાણ લખાણ, અને ગ્ર ગ્રથોના નામો, (૨૦) કઈ રીતે ગુજરાતી સાહિત્યને પોષ્યુ (૨૧) શ્રી[મ]દ્‌ના દેહોત્સર્ગ-ડાળ સ્થલ–અને પાદુકા અને તેનો પ્રભાવ (૨૨) શ્રીમદ્‌નો ભક્તિ પ્રેમ–તેમના સ્તવનો તેનો સાર, (૨૩) શ્રીમદ્‌ના આ યાત્મિક અને ભક્તિના ગ્રથો (૨૪) અનુભવ જ્ઞાનવડે કરેલ પ્રભુના સ્વરૂપની ઝાખી અને તેનુ પ્રમાણ, (૨૫) અધિષ્ઠાયક દેવીનુ પ્રકટ વચન સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ અને તેનુ પ્રમાણ, (૨૬) શ્રીમદ્‌નો અહિંસા સત્ય ચૌરીનિષેધ, બ્રહ્મચર્ય ક્રોધ અહકાર કપટ, દ્વેષ, નિંદા અને ત્યાગ ઉપરનો બોધ, (૨૭) સઝાયો સ્તવનો રાસો વગેરેમાથી તેમની અનુભવાતી આન્તરીક સ્થિતિ (૨૮) વ્યવહાર ધર્માચાર અને શ્રીમદ્‌ના વિચારો શ્રીમદ્‌નો વૈરાગ્ય અને વિશાળ દૃષ્ટિ, સાધુ વીતતા, ગુરૂકુળવાસ તથા આચાર્યની આજ્ઞાએ વર્તન (૨૯) શ્રીમદે વખતે-કયા ગ્રથો રચ્યા (૩૦) શ્રીમદ્‌ના ઉપયોગની તીવ્રતા, પ્રભુ અને જૈનોમાં તેમની પૂજ્યતા (૩૧) શ્રીમદે ગુર્જર ભાષામા અને ભાષામા રચેલો છેલ્લો ગ્રથ (૩૨) શ્રીમદ્‌નો વિહાર, ચોમાસાં અને

સભ્યા વગેરે—

જૈનશ્વેતામ્બર બોર્ડીંગ, ઠે. નાગોરી[સરાહ]